

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Roni 5255.2

Harvard College Library

FROM

Maurice Blank Fund
Romanian Educational Bureau
New York City

GRECII ÎN ȚARA-ROMÂNEASCĂ

CU O PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA

STĂREI CULTURALE

PÂNĂ LA

1717

DE

CONSTANTIN V. OBEDEANU

Licențiat în drept. — Magistrat

CU O SCRISÓRE

A

D-lui GR. G. TOCILESCU

Profesor la Universitate. — Membru al Academiei Române, etc.

«His ego gratiora dictu esse scio; sed me vero
pro gratis loqui, et si meum ingenium non moneat
necessitas cogit».

TITU-LIVIU.

BUCUREȘTI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59. — STRADA BERZEI. — 59.

1900.

GRECII ÎN ȚARA-ROMÂNEASCĂ

59175

0 -

GRECII ÎN ȚARA-ROMÂNEASCĂ

CU O PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA

STĂREI CULTURALE

PÂNĂ LA

1 7 1 7

DE

CONSTANTIN V. OBEDEANU

Licențiat în drept. — Magistrat

CU O SCRISÓRE

A

D-lui GR. G. TOCILESCU

Profesor la Universitate. — Membru al Academiei Române, etc.

«His ego gratiora dictu esse scio: sed me vero
pro gratis loqui, et si meum ingenium non moneret
necessitas cogit».

TITU-LIVIU.

BUCUREȘTI
STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59 — STRADA BERZEL — 59.

1900.

Rom 5255.2

Maurice Blank Fund
of the
Rumanian Educational Bureau,
New York City.

Jubitul meu Domn,

Două cuvinte de mulțămire pentru delicata Domnietate atențiune.

Lucrarea la care ai muncit cu atâta rîvnă, cu atâta stăruință, cu atâta încordare, doresci să aibă drept prefață câte-va rînduri din parte-mi. Le scriu cu deosebită plăcere. Când ai venit întâia-ora să mă consulți asupra studiilor ce avei să întreprinzi, ți-am recomandat să aduni materiale cât de multe, să le studiezi cu discernemînt și critică, să cauți a te adresa mai ales la fîntâne originale, să fii judecător imparțial al faptelor, căutarea adevărului și equitatea să predominie credințele personale și chiar patriotismul.

După un an și jumătate de muncă, te presinți cu un frumos volum de mai bine de 1000 pagini; ba ne făgăduesci și un al doilea.

Le voi citi cu deosebit interes și cu iubire ca venite de la un tîner modest, fără pretențiuni de savant sau literat, și care ocupînd un loc onorabil în magistratură, își consacră prisosul timpului unor îndeletniciri așa de frumoase și folositoare, cum este studiul istoriei patriei.

II

Critica va avea multe părți să laude; poate și lipsuri să semnaleze; dar decă ea va fi dreaptă și nepărtinitoare, nu va putea tăgădui meritele lucrării de față, nici va descuragia pe tânărul autor, ci luminându-l cu sfaturi drepte și bune, îl va îmbărbăta și îndruma către opere și mai însemnate.

Salutare și o strângere de mână amicală.

Gr. G. Tocilescu.

17 Octobře 1900.

INTRODUCERE

După minunile naturei nimic nu este mai vrednic de cât istoria; ea este adevărata povestire a fapturilor neamului omenesc; rezultatul varstelor și al încercărilor, icoana vremurilor trecute, și oglinda în care un popor se vede el, pe sine însuși, fețele strămoșilor, și faptele lor; având ast-fel pentru present și viitor pildele trecute spre a nădăjdui or nu în puțerea de viață ¹⁾).

Nemuritorul bărbat de Stat Michail Kogălniceanu dicea la 24 Noembrie 1843 de la catedra Academiei Michăilene din Iași: „*Domnitorul* prin istorie se deșteaptă la nobila ambiție de a face lucruri mari, și drepte și prin urmare de a trăi în viitorime. Lauda neștearsă și nemurirea cu care sunt încununată ocârmuitorii cei buni, defăimarea și hula care sunt tot-deauna partea celor răi, e mai cu neputință ca să nu le insuflă în inimă dorința spre bine și spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrena lingușirei.

Cele mai înalte isbânzi, cele mai slăvite fapte, nu vedem oare că s'ați îndemnat prin istorie? Spre pildă biruința Asiei după mărturisirea tuturor istoricilor vechi s'ați pricinuit prin deasă cetire a Iliadei de către Alexandru-cel-mare. Cine nu știe că acest falnic isbânditor purta neconținut cu sine într'o cutie de aur, poema lui Omer;

¹⁾ Din „Cuvântul introductiv, la cursul de istorie națională, 24 Noembrie 1843, Academia Michăilleană” Iași, de M. Kogălniceanu. Vezi în Tomu I la Letopisește.

și ce este Iliada alta, de cât o istorie în versuri, cea mai veche, și cea mai frumoasă! Fără a merge în veacuri așa depărtate, nu s'aû vëdut mai în ȕilele nôstre un alt Alexandru, Carol al XII, deșteptându-și geniul spre isbândi și slava prin cetirea vieței Macedoneanului, scrisă de Quint-Curtie? Care dar Impërat, care Domn nu trebuie să tremure deînaintea istoriei, acest strașnic tribunal ce are să giudice cu aceiași nepărtinire precum odinioară Egyptienii giudecaû pre regiî lor eșii din viața?

Dădtorul de legi, bărbatul de stat, în istorie învața tocmelele ocărmuitorilor, puterea și slăbiciunea lor, pricinele de sporire saû de scădere a staturilor, felurile de guvern sub care a înflorit mai mult, legile care aû avut înăurirea cea mai priinciosă saû cea mai stricăcioasă asupra puterei, asupra culturei, asupra moralului noroadelor.

Oșteanul în istorie găsește pildele cele mai drepte și mai adevërate despre strategie.

Cărturarul, filosoful în ea vëd înaintarea duhului omenesc, rătăcirile sale, descoperirile geniului, pricinele neștiinței, a superstiției și a întunericului.

Simplul particular în cetirea istoriei găsește mângăere pentru relele de față, ea îi arată că prin o tristă fatalitate, perfecția n'aû fost nici odată în lume, virtutea mai tot-deauna a fost prigonită în viața și că răsplata ei, cele mai multe ori, nu i-aû venit de cât după moarte.

Istoria singură poate, ca într'o panoramă întinsă, să ne arate împărățiile trecute înainte de mil de ani; ea ne face privitori la luptele, la revoluțiile, la sfaturile, la serbările întâmplare de la începutul lumii, ea scoate din morminte pe strămoșii noștri și ni'î înfățișează ca vii dinaintea ochilor cu toate virtuțile, cu toate patimele, cu toate năravurile lor. Ea dară ne leagă cu vecia, puind în comunicație semințiile trecute, cu noi; și iarăși pre noi cu semințiile viitoare, cărora are să le trădee povestirea faptelor noastre.

În această privire atât de importantă istoria, după Biblie trebuie să fie și aû fost tot-deauna, cartea de căpetenie a popoarelor, și a fieș-ce căruî om, îndeosebi; pentru

că fieș-ce care stare, fieș-ce care profesie află în ea regule de purtare, sfat la îndoirile sale, învățatură la neștiința sea, îndemn la slavă și la faptă bună.

Karamzin¹⁾ în alte cuvinte, o numește „testamentul lăsat de către strămoși, strănepoților, ca să le slujească de tălmăcire vremii de față și de povățuire vremii viitoare“²⁾.

Neamul românesc s'a născut din cununia coloniștilor lui Trajan cu mândrele Dace, al căror rege Decebal, earășî merită atât de puțin numele de barbar; căci după cum spune Saint-Marc-Girardin: „barbar este acela care sub Domițian biruitorul legioanelor romane, cerea ca împăratul roman în loc de bir, să'î trimeată meșteri și lucrători de tot felul, atât în artele resbelului cât și în cele ale păcii?“³⁾.

Un veac însă nu trecu și pruncul românesc 'și va începe viața prin furtunile cele mai groasnice, Goți, Gepiți, Huni, Avari, Bulgari, Pecenegi și Maghiari, popoare barbare și venite din stepele asiatice vor cutreera țările noastre din tot pătratul de la Tisa până la Nistru și la Dunăre, și un mare proces se va încinge între civilizația băstinașă și venetica barbarie, din care neamul românesc însă, va eși învingător.

În veacul al XVIII și al XIX uni scriitori istorici, străini neamului nostru au vrut să ne tăgăduască latinitatea, dar afirmările lor au fost combătute de apostolii românismului ai școalei de la Blaj: Samoil Micul, și Petre Major care spunea: „să se îndemne Români strămoșilor lor, vedând din ce viață strălucită sunt prăsiți“⁴⁾ și Gheorghe Șinkai pe care Edgard Quinet 'l pusese alături de cei mai mari istorici ai occidentului.

¹⁾ Istoric Rus.

²⁾ Extras din cuvântul introductiv la cursul de istorie națională rostit la 24 Noembrie 1843 în Academia Mihăileană de la Iași și pus ca introducere la Letopisețe; vezi Tomu I, p. XXXI—XXXII.

³⁾ Extras din cuvântul introductiv al lui Kogălniceanu. Vol. I al Letopisețelor.

⁴⁾ Din istoria pentru începutul Românilor.

Dacă Michail Kogălniceanu spunea la 1843 să ne ferim de Romano-manie, adică de mania de a ne numi Romani, iar Eliad adăogea, că : „numai națiunile bancrute vorbesc de strămoșii lor, bună-oară ca și Eugeniștii scăpați“ însă, cel d'entăiū afirmând că : „legile, obiceiurile, limba și începutul nostru se trag de la Romani, apoi că istoria de mult a vădūt aceste adevăruri, dar cea d'entăiū datorie e, să ne fie modestia“ ¹⁾. Astă-đi însă după jumătate de veac când avem sub ochii noștri operele acelor bărbați uriași, atât de peste munți, ca : Cipariū, Barnuț, Laurian, Ilarian, cât și în țara noastră ca : Hășdeū, Bălcescu, Kogălniceanu, Tocilescu, Odobescu, Xenopol, Urechia, și alții, care neîncetat au muncit la monumentul istoriei noastre naționale și cătând a'l înălța, de cât cum 'l lăsase vechii cronicari; aședēnd în vârful său tabula gravată cu : „*virtus romana rediviva*“ și dovedind viața noastră, daco-romană, atunci cum oare să mai fim modești? căci ar trebui să facem loc teoriei lui Rösler în istoria țerei noastre, scutul latin ar trebui să-l lepădăm, și națiunile străine ar avea tot dreptul să ne spue cuvintele istoriculul român Aaron : „începutul ce ai este recunoscut; numele ce porți nu este al tău, nici pământul pe care locuești, soarta ta așa au fost, ca să fi tot după cum ești, leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele său primește pe acesta ce ți-l dau eu; rădică-te și dute din pământul pe care locuești, căci nu este al tău, și nu te mai munci în zadar căci tu nu poți fi mai bine de cum ești“ ²⁾.

Viața poporului român atât de svinturată, în vremurile vechi cât și în vremurile de mijloc și dincoace, din cauza năvălirelor străine și domniilor grecești s'a dezvoltat după cum a spus D. Dimitrie A. Sturdza, prin puterea a două mari idei : a libertăței și a naționalităței ³⁾.

În veacul al XVII-lea Miron Costin mare vornic al Moldovei, scriind leatopisețul acelei țeri, spunea : „Ce sosiră

¹⁾ Din cuvântul introductiv, Vol. I al Letopisețelor, pag. XXXIX.

²⁾ Idem din Letopiseț, Vol. I, p. XXXIX, reproduș.

³⁾ Vezi în „Precuvēntarea“ la Acte privitoare la 2 Maiū 1864, publicate de V. Kogălniceanu, București 1894, p. III.

asupra noastră cumplite aceste vremuri de acum, de nu stăm de scrisoare ci de griji și suspinuri, și la acest fel de scrisoare gând slobod și fără valuri trebuiește, eară noi privim cumplite vremi și cumpănă mare pământului nostru și nouă¹⁾. În Țara Românească în acel timp Constantin Filipescu, căpitanul, la fel cu Miron Costin scria și dânsul : „De multe ori la mai mulți Domni s'a făcut răs-miriță și turburare pentru răutatea Grecilor“²⁾. Cronicarul Filipescu trăia în 1680 și vedem din rândurile sale cum trebuia atunci Grecii să strice această biată țară, încât numai de scris nu-i ardea lumei, după cum spunea Miron Costin pentru Moldova.

În țara noastră s'a prins obiceiul că vorbindu-se de domniile grecești ar fi vorba neapărat de veacul de domnie al Fanarioților (1716—1821) sau chiar de la 1709 pentru Moldova, lucru cu totul greșit, căci, istoria ne arată domniile grecești sau grecisate de la 1600 încoace, D. V. A. Urechia ne spune : „Relațiunile Romanilor cu Grecii sunt mai vechi de cât le arată unii, ele nu încep cu Nicolae Mavrocordat, cu epoca zisă a Fanarioților, încă imediat cu căderea Constantinopolei sub Turci ca și în apusul Europei au emigrat și în principatele române, familiile grecești“³⁾, apoi între anii 1709 sau 1716 și 1821, care de toți e numit veacul de domnie al Fanarioților „am avut domni și pe Cantacuzeni, Ghiculești, Racovițești, Calimah, cari sunt Români, ori de veacuri împământeniți, încât de aci, o injustă calificare“⁴⁾.

D. V. A. Urechia încă în istoria Romanilor ast-fel 'și începe opul : „Toți scriitorii noștri de istorie națională au desprețuit veacul al XVIII-lea și cualificându-l de „epoca Fanarioților“, au sleit dicționarul cu adjective, exprimând ură și dispreț, pentru acest secol.

Cărțile noastre didactice s'auresimțit de o asemenea inconștientă indignațiune a istoricilor noștri ; și așa în nu-

¹⁾ Idem la Prefață Vol. I.

²⁾ Vezi în cronica sa din Magazinul istoric de Bălcescu și Laurian.

³⁾ Schițe de istoria literaturii române, pag. 20.

⁴⁾ Notă la istoria Romanilor, Vol. I, Tomu I, p. 1.

mele patriotismului și românismului, aceste cărți fie pentru școala primară fie pentru liceu trec cu o repeziune de fulger asupra unui întreg secol din istoria patriei.

Una din cele mai bune istorii a țărilor române, aceia a mult regretatului T. Laurian, carte, care numeroși ani a fost aproape privilegiată pentru învățământul secundar, când e vorba de Domniile Fanarioșilor abia doară de le înregistrează numele¹⁾.

Noi în lucrarea de față după cum arată și titlul ei nu vom umplea această lacună a aceluși întreg veac de domnie a Fanarioșilor; aceasta o va face un alt scriitor și istoric, căruia îi va fi până mai dibacie și capacitatea mai mare; acela va istorisi faptele și evenimentele de la 1709 sau 1716 până la 1821 în decîi de volume, și astfel această întreagă epocă de un veac și mai bine, atât de însemnată țerei, tocmai din punctul de vedere patriotic și de românismu să fie așternută în mii de file; deja evenimentele de la 1774 până la 1818, D. V. A. Urechia le-a închis în 10 volume mari.

Lucrarea noastră coprinde două părți puternic unite între dîsele: *Înriurirea grecească și starea generală de cultură, a țerei românești*, amîndouă tratate din vremurile cele mai vechi, până la 1717, și formînd VII capitole generale, subîmpărțite și acestea în studiile lor respective. Ea nu are decîi scopul de a trata istoria domniei fanarioate, ci de a arăta înriurirea grecească în Țara Românească, manifestată pe toate căile posibile, originea și cauzele acestei înriuriri, cum Grecii, după distrugerea imperiului Bizantin, unii au rămas la Constantinopol, aședîndu-se în suburbiul fanarului, amestecîndu-se în politica imperiului Ottoman și devenind indispensabili conducerii nevoilor aceluși stat; iară alții, sau tot din aceia, mai tîrziu, s'au infiltrat în aceste două țări surori românești; și prin lingușiri către mantia domnească, au ajuns mari demnitari ai statului român uneltind apoi la Constantinopol, spre a păși și treptele tronului Băsărabesc, devenind decîi,

¹⁾ Istoria Românilor „cître bine-voitorul lector“, Vol. I, Tom. I, pag. 1.

la început, boerii români, și apoi domnitorii; asvărind prin intrigă, în prada peirei și a morței, odraslele domnești, ale neamurilor Basarabilor, Cantacuzenilor, Brâncovenilor și Ghiculeștilor și o sumă de alte odrasle boerești, pentru a-și inaugura în cele din urmă domnia tirano-venetică, prin persoana lui Nicolae Mavrocordat, în ziua de 10 Februarie, anul 1716. — Vom arăta apoi și impresiunea ce a resimțit-o atunci, Românul, când după 426 ani de domnie pământească a fost silit să vadă un domn din seminția străină, a fanariotismului; domnie care a sdruncinat întreaga ființă de stat a țerei românești, numai în 9 luni și 4 zile de la 10 Februarie 1716 până la 14 Noembrie 1716. Istorisind pe larg această primă domnie, vom desveli în tot cursul acestor evenimente, patriotismul cel sfânt al boerilor români, cari luptară ca niște lei pentru apărarea drepturilor strămoșești, atât ale țerei cât și ale neamului lor; vom arăta în fine cum acei boeri cu tot poporul și în fruntea lui, au făcut revoluțiunii contra elementului străin și cum în cele din urmă au căzut jertfe ale patriotismului lor; dar după cum spune nemuritorul istoric Nicolae Bălcescu : despoiați de averi, închiși prin mănăstirile țerei; sau la Stambul, chinuiți și în cele din urmă uciși.

Căci dacă toate națiunile au avut eroi, ce s'au luptat contra supunerii străine și a tiraniei, apoi eroii neamului românesc în toate vremurile au dovedit aceasta cu prisosință și posteritatea le are încă mult de plătit.

În această carte deci, cititorul va putea vedea că noi am căutat a arăta din cele mai depărtate vremuri aceste relațiuni ale Românilor cu Grecii.

În cursul acestei lucrări, am întâlnit, și citat deci, o sumă de nume proprii, ale boerilor români ce au luat parte la diferitele evenimente; noi am căutat pe cât s'a putut, după mijloacele de care am dispus, să le dovedim acelor boeri și numele familiei din care au făcut parte, căci chrisoavele din vechime nu-l arată de cât cu numele de botez, adese-oră urmat și de cel al satului ce le aparținea, adică al moșiei băstinașe, servindu-ne această carac-

teristică adesea-ori de lumină, la formarea numelui de familie, și pentru aceasta aduc mulțumirile mele acelor domni genealogiști ce'mi au dat concursul D-lor. Numele de familie ce l'am aflat 'l voi pune între parantese alături de cel de botez găsit în documente.

Pentru săvârșirea acestei lucrări ținem să mai aducem bine-voitorului lector următoarea declarațiune, că: vom fi foarte exigenți în privința documentării faptelor, servindu-ne de colecțiunile de documente ca: Hurmuzaki, de unde am luat și tradus în mare parte, pe românește toate acele piese originale referitoare la această lucrare, apoi și de chisoavele inedite ce ne au căzut în mână; acestea toate ca justificări operilor consultate de noi, încât cititorul însuși, să fie pus în posibilitatea de a ne controla, judeca și a putea deosebi părerile noastre, de cele ale altora; la toate acestea păstrând cu sfințenie regulile unei scrieri istorice, adică nu ne vom interesa nici de plăcerile ce rëndurile noastre ar procura unora, lucind numele lor prin faptele glorioase și virtuose ale strămoșilor lor, nici de neplăcerile produse altora, căci eu nu fac aci de cât a raporta aceia ce documente de sute de ani au înregistrat, și istoriile adevărate au conservat în paginile lor, căci după cum scria și istoricul roman Lucian din epoca Împăratului Trajan, că: „istoricul să fie slobod de frică și de ambiție, nelipicios mitei și amenințarei, să spue adevărul, fără slăbiciune și fără amărăire, să fie drept fără asprime, censor fără oțerire și fără clevetire să n'aibă duh de partidă nici însuși duh național; să fie cetățean al lumii fără stăpân și pravilă, fără privire către opinia vremii seale“¹⁾.

Bine-voitorul lector poate însă că, la noi va găsi patimă, pentru tot ce a fost al națiunii române; dar atunci eartăni-se dacă vom îndrăzni să spunem tot ca Michail Kogălniceanu, după istoricul Karamzin; că: „Simțimentul de noi și al nostru insuflețează povestirea, pentru că o părtinire groasă, partea unui duh slab, și a unui suflet

¹⁾ Estras din Letopiset, Vol. I, Tomu I, pag. XXXVIII.

fără înălțare este nesuferită într'un istorian, pre atâta îi aflăm căldură, energie, și încântare când iubirea patriei îi îndreaptă condeiul¹⁾).

Deci numai ast-fel procedând cred că o scriere de caracter istoric se va putea numi „Istorie” și un istoric va fi în tot deauna la adăpostul vrășmășiei și al urei.

Terminând, cer de la imparțialitatea bine-voitorului cititor să fie îngăduitor cu mine, în această scriere de caracter istoric, cu care eu debutez pe scena publicității. — Nu am învățat literile, am învățat legile; dară legile cari au stabilit raporturi între cetățeni, între cetățeni și stat, și între stat și stat, au existat în adâncul trecut al acestei țări, încât, ocupându-mă cu trecutul țerei mele, acolo voi găsi sau nu, izvorul legilor de azi, să aruncăm deci ochii în trecutul acestei țări, căci numai atunci vom fi în stare să judecăm prezentul! după cum spune și neobositul istoric al țerei noastre D. Grigore G. Tocilescu: „Mai cu seamă în împrejurări grele un popor se simte inclinat a-și întoarce ochii înapoi ca să vadă ce au făcut generațiunile trecute pentru apărarea patriei, a libertăților ei, ca să se însufle de amintirile mari ale trecutului și să se cunoască îndărăt, de a păstra cu sfințenie, și de a face să crească depositul ce-i a lăsat: libertatea, onoarea națională, patria și jertfa pentru mântuirea ei”²⁾.

Eu astăzi după o muncă de 5 ani, mă simt fericit că pot să dau la lumină această lucrare; am întâmpinat multe nevoi și greutăți până ce să ajung aci; dar mulțămirea mea sufletească este cu atât mai mare, cu cât știu că, cu mijloacele de care am dispus, am ajuns, ca un ucenic, la poalele columnei istoriei țerei mele; și urcându-mă am așezat în vârful ei, înc'o petricică. Columna este 'naltă și mândră, a lucrat la densa generațiunii întregi de bărbați iluștri; și trecătorul străin urcându-se până în vârful ei, va privi în zarea cea depărtată cei 1800 de ani de viață ai Românilor, din aceste câmpii ale Daciei străbune; din

¹⁾ Estras din Letopiseț, Tomu I, pag. XXXIII.

²⁾ Vezi Istoria Română, 1889, București, p. IV.

care ei au cules numai flori, făcând dintr'ensele coroana gloriei, virtuților și vitejiilor lor.

Lucrarea ce o dau ađi, arenei publicității, nu formează decât un început la mărețul meu plan, căci: dacă Dumnezeu 'mî va da destulă sănătate și ăile de trăit, am de gînd să tratez și istoricul *armatei* și *boerimei române*, cum au fost ele în epoca *noastră națională* și ce au devenit apoi, în *epoca grecismului*. Trecînd apoi cu studiul subiectului apărut în această carte și cu cel al *armatei* și *boerimei* și la sora noastră, Moldova.

Atunci așî săvîrșî o istorie generală a inriuririi grecești în ările române, cu efectul ei, asupra *armatei* și *boerimei*. — Încît acela care ar ceti acestea, vîrsînd lacrimi de durere pe mormîntul trecutului nostru, trecut atît de vijelios, vitejii cumpărate cu sînge de erou Român; chinuri și suspinuri a două sîrmane surori române, eșite dintr'o aceiașî mumă și acelașî tată, și aruncate în acest haos al Daciei traiane, prădate de hordele barbare și necăjite de statele mari și vecine; astă-đi s'ar bucura și s'ar simți fericit, vîdînd că ele 'șî-au dat mîna, că au cîntat și au jucat hora unirei și au plămădit într'o fiertură coroanele lui Mihaiu-Viteazu și Ștefan-cel-Mare, cîlind dintr'ensele una nouă și oțelită, spre a luci pe capul celui d'întăiu rege românesc, „Carol I de Hohenzollern“.

București, 1900.

Constantin V. Obedeanu.

PARTEA I

CAPITOLUL I

Introducere

De un mare eveniment a fost coprinsă Țara Românească¹⁾ în anul 1716, căci după șase secole de o domnie pământească încărcată de virtuți, glorie, și vitejii săvârșite de neamul Basarabilor; mai întâi bani ai Olteniei încă din veacul al XII; de când începuse a naște viața de stat a României; apoi domni, voievozi sau principii de la fondarea Țerei Românești (*veacul al XIII*) până în al XVIII; după domnia celor doi Ghiculești: Gheorghe și Grigore, începută în 1659; și în fine a celor doi Cantacuzinești Șerban, începută în 1679, și Ștefan în 1714, țerei i-a fost dat a avea acum un domn cu totul străin, lucru funest pentru starea de atunci, când încă istoricii se certați pe naționalitatea noastră, acel străin era Nicolae Mavrocordat el va deschide aci între Carpați și Dunăre o cale lungă Fanarioților de la Constantinopol în care ei își vor sădi tronul lor pentru un veac și mai bine; și de la care de sigur Români, descendenții coloniștilor lui Trajan nu vor mai spera în apărarea și ridicarea scutului latin. Nicolae Mavrocordat și făcu intrarea triumfală la București, capitala țerei,

¹⁾ Numirea oficială a Valachiei sau Munteniei în documente și cronici a fost în totdeauna aceea de Țara Românească, de aceea acest nume l'voi întrebuința și eu în tot cursul acestei scrieri.

în ziua de 10 Februarie anul 1716, și atunci lanțul tiraniei, arbitrarului și absolutismului celui mai crud fu aruncat la gâtul Românilor; dar să vedem pentru ce oare soarta fu atât de nenorocită nouă; pentru-ce, oare acum Românii care șease veacuri mânuiseră spada vitejește în văile Carpaților, răsunând de strigătul bravurei militare, le va fi dat acum a n'o mai scoate din teacă un veac; și a amute la vorba de răsboinic și viteaz; pentru-ce oare în locul Basarabilor, Ghiculeștilor și Cartacuzinilor acele trei mari și puternice familii ale țărilor surori cari au format aci dinastii; să vină un trup de neamuri noi din fanarul Țarigradului, seminții ale Bizanțului; cine oare i-au adus? și pentru ce i-au trimis? și cum s'a făcut de au reușit? eată întrebări, în fața cărora ni se desfășoară o sumă de evenimente, vom răspunde la toate acestea, studiind cestiunea în capitolul următor —; formulându-l sub titlul de *«Cauzele saū faptele, adică evenimentele cari au contribuit la întronarea unui principe fanariot în Țara Românească și pentru că această întronare nu vine de cât de la Otomani, de aceia ne vom opri un moment asupra stărei imperiului Otoman, studiind'o în capitolul de față.*

Starea imperiului Otoman

În acest capitol de sigur că nu vom pătrunde adânc în istoria imperiului Otoman, căci aceasta nu'și ar avea loc aci, vom arunca numai o privire retrospectivă în trecutul acelei țări; în cursul veacurilor XIII, XIV, XV și XVI; în atât cât aceasta ar sta în legătura cu subiectul nostru; vom începe din 1393 de când s'a încheiat primul tractat între un principe Român și Sultanul Otomanilor; toate acestea numai și numai ca să vedem cu cine ne vom cumpani, și ce fel de politică vor duce aceia cu care noi vom sta la măsurătoare cinci veacuri și mai bine, și cărora le vom plăti tribut.

Acest prim tractat de supunere al țerei a fost încheiat de Mircea I Basarab în anul 1393; vom vedea acesta la locul său; Mircea cel mare de și supuse țara sa Turciei,

dară pe atât, ea atunci avea o întindere mare; din titlaturile de pe documentele timpului ca cele din 1387, 1399 și 1406 ¹⁾ reproducem acesta «Iw ²⁾ Mircea I Basarab cu mila lui Dumnezeu stăpânitor și domn a toată țara Ungro-Vlachiei; și peste munți încă și peste ținuturile tătarești și Almașului și Făgărașului herțog (duce), și stăpânitor banatului Severinului, duce; și de amândouă părțile de peste Dunăre, stăpânitor și al cetăților Durostorului (*Silistria de ađi*) și Dobrogei și al Basarabiei» — (*numită în veacul al XV Bugeak*).

Eată deci ce pompoasă titulatură domnească purta marele Mircea I; în cursul anilor domniei sale Țara Românească era în toată splendoarea ei și numai după 286 de ani, considerându'î pe aceștia de la întemeierile Kenezeaturilor Vlachice și ale banatului Oltenesc; nu mai puțin puternică însă era și Turcia în aceste timpuri; căci dânsa nu se bucura numai a amenința orientul Europei, ce și arunca ochii și asupra occidentului care de sigur va simți fiori ca și noi.

Turcii după ce în Asia 'și instituesc un puternic imperiu prin 1299; în 1326 încep a trece și în Europa, reușind a supune în 1356 Galipoli sub sultanul lor Uchram; în 1362 urmașul acestuia, sultanul Amurat I, cucerește Andrianopole și Filipopole, acele două mari și puternice cetăți cu care noi Românii vom avea dese relațiuni; acumă deci un moment nu va mai trece și pepturile națiunilor orientului European vor fi ținta iataganelor turcești; și după cum un autor spune că: «Turcii vor mânui tot așa de bine iataganul lor; ca și Grecii limba și finețele retori-cei» popoarele Balcanice ca Albanezii, Bulgarii, Sârbii și Românii vor fi cele d'ântâi ținte la plata tributului lor de sânge, apoi vor veni și altele ca Ungurii, Austriacii și Rușii; în unele rânduri.

De aceste toate popoare se loveau Otomanii pentru

¹⁾ Se vor vedea în cursul acestei cărți.

²⁾ Adecă Ioan; prescurtat; ca amintire de la Ioan Assan primul imperator al Românilor și Bulgarilor în 1185; lucru păstrat cinci veacuri în titulaturile Domnilor.

a putea pătrunde în miezul Europei cum le era gândul. Imediat după luarea Filipopolei sultanul Amurat I 'și stremută reședința de la Brussa (*Asia mică*) în Europa, la Adrianopole, sau Odreiu, în anul 1365; acuma Turcii vor începe a deveni un element bine determinat în concertul națiunilor Europene de atunci, câtând a se afirma ca un popor crunt, rășboinic și fanatic; în 1375 prin bătălia de la *Niș* sultanul Amurat supune pe țarul Lazăr al Sêrbiei; apoi în vestita bătălie de la *Cossova* din 1389 bate cumplit pe Șışman Țarul Bulgarilor unde luară parte Ungurii, Sêrbii, Bosniacii și Români; sub comanda marelui Mircea I; acuma se încinse duelul între Români și Turci; ca preambul al vestitului tractat din 1393; se întâmplă însă că móre sultanul Amurat și vine în locu'i la tron Baiazet I, supranumit Ilderim, adică «fulgerul» căci era aprig, iute și rêu; acesta pentru Români va fi o nenorocire, căci la el prima idee, fu de a rășbuna pe Amurat: cum Români au îndrêznit a se pune în contra Turcilor, și a lua parte în contră-le la lupta dela *Cossova*? de aceea imediat aduce la Dunăre o armată formidabilă bate pe Români, ea pe Mircea; si'l duce în surghiun în *Asia mică* la Brussa; Mircea I, pentru a scăpa din surghiun închină țara Turcilor și vedem țara Românească apărând pe registrele Turcești încă din 1391 cu tôte că nu se închease încă nici un tractat, acestea n'i le rapórtă mitropolitul Țamblac, contimporan al lui Mircea ¹⁾; acest sfârșit fatal a trebuit a lua domnul Român căci acum era prins în cleștele otoman și amintirea nu scăpa nici dênsul și țeara ar fi rămas fără domnul ei, și ajunsă în ghiarele Turcilor, prădată și sărăcită; din două rele alegi pe cel mai bun la nevoie; ast-fel Mircea I întors în țară în 1395 închee un tractat de alianță cu regele Ungariei Sigismund Batori, hotărâți ambi șefi de a răpune până la mórte puterea Otomanilor care începuse a deveni nesuferită;

¹⁾ Vezî, Istoria sfînteî Parașchiva de mitropolitul Țamblac; Melchisedeck în Revista Vol. III. de Gr. Tocilescu pag. 27 și în Hammer; Histoire de l'empire Ottoman traduite par Dochez, Paris, 1841, pag. 97 și 438; și în Zinkeisen Vol. I, 284; acestea după cum ni le raportează D-nu Xenopol în Istoria Românilor, Vol. II, p. 94 (*Notă*).

aşa vedem pe Sigismund căutând şi alţi aliaţi; se duce la Germani, se duce şi la Francezi, reuşind de la aceştia prin Regele Carol al VI-lea, a avea un frumos corp de cavalerie, îmbrăcat numai în zale, oaste feudală, formată din floarea cavalerismului francez: în capul acestui corp care se urca cam până la 6,000 ostaşi, erau supuşi oameni din cei mai nobili; şi cronicarul francez din acele vremuri Froissart ¹⁾ ne spune că, generalii aceluşi corp, erau: Philibert de Noailles marele maestru al Iohaniţilor, Jean de Nevers ducele Burgunţiei, mareşalul Bucicault, şi alţii; armatele se întruniră la malul Dunărei în ţerile valachice de aci, ţara noastră; luară Vidinul, şi Rahova, învingând pe Turci; o luptă decisivă trebuia să mai aibă loc la Nicopole, care va decide soarta creştinătăţii, însă înaintea luptei după cum istoriseşte acelaşi cronicar cu admirabilă înţelegere, nobilii Francezi se adunară la banchet în oraşul Nicopol şi la o laltă cu generalii români de atunci, benchetuiră, încât se amestecă cu toţii, de vinurile cele bune ale Franciei, înfrăţite cu cele româneşti; şi aceasta făcu ca la ora atacului aliaţi să fie învinşi, de şi avu comanda supremă Jean de Nevers ducele Burgunţiei care bătut la început, dară în cele din urmă fu crunt învins, şi ast fel soarta nenorocirii nu scăpă pe Români. În urma acestui război de unde Turcii eşiră învingători soarta decisivă se va decide pentru Români, căci, de aci s'a tras supunerea lor, Turcilor; şi tot acel amestec al semilunei în treburile interioare ale ţerilor surori care va merge din ce în ce crescând până la acea dată de 1716.

Asupra rolului ce jucă Mircea I în lupta aceasta, istoricii încă se contradic. D. nu Xenopol în Vol. II, pag. 101 după istoricul Chalcocondila pag. 77—80 spune că Mircea a trecut Dunărea retrăgându-se în ţara sa; începând o nouă luptă şi bătând de astă dată pe Baiazet I; alţii, între care M. Kogălniceanu în «Histoire de la Valachie» pag. 68 dice că Mircea ar fi trădat pe aliaţi, ducându-se în lagărul Sultanului, şi solicitând pace. «Mirce qui s'était sauvé par une

¹⁾ Vezi în Buchon, Panthéon littéraire, vol. III, p. 261 şi Xenopol, vol. II, p. 99 (Notă).

trahison, et qui avait contribué à la destruction de l'armée chrétienne se rendit au camp des Turcs il salua le Sultan et lui demanda la paix».

În urma luptei de la Nicopole s'a încheiat vestitul tratat între Mircea I și Baiazet I, în anul 1393, pe care îl reproduc și eu aci, din cronica lui Dionisie Fotino, Vol. III, pag. 216; unde se găsește cel mai bine redactat :

*Hatî-humaiunul Sultanului Baiazet I Ilderim din anul
1393 după Christ.*

Memleketul (*țeara*) Românească carele acuma s'a supus neînvinsei puterii noastre, 'l aședăm prin înalta noastră milostivire ca să guverneze după legile sale proprii, și Eflac-Voevodasi (*Domnul*) să aibă deplină putere ca să facă războiul vecinilor săi; sau să încheie pace când va voi; și prin urmare să aibă drept de viață și de moarte asupra supușilor săi.

Creștinii cari după ce ar primi legea lui Moamet ar trece earăși din ținuturile noastre în Țara-Românească și ar îmbrățișa earăși creștinismul, nu vor putea fi urmăriți s'au supărați.

Câți din Români ar trece în vre-o parte din ținuturile noastre pentru trebuinți particulare, vor fi nesupărați de Haraciū (*capitațiune*) și necercetați pentru portul lor.

Domnii creștini se vor alege de către Mitropolit și de către boerii.

Dar pentru înalta noastră milostivire, și pentru-că am înscris pe această raia (*supus*) în catalogul celor-l'alți supuși ai noștri, el va fi datoriu a da la împărătescul nostru Mir (*tesaur*) în fie-care an câte 3000 bani d'ai țerei sau 500 lei argint în moneda noastră¹⁾.

S'a dat aceasta în Nicopole la 805 în luna Rabiul-

¹⁾ Aceșui banî erau niște monede de aur (galben), ce se numeau banî roșii, sease banî roșii de ai noștri valorați 1 leu argint de ai Otomanilor, $500 \times 6 = 3000$ banî roșii.

ewel, și s'a înscris în Ciutucurile (*condicele noastre*¹⁾). *Da-tele turcești*). Fapta săvârșită de principele Mircea I fu destul de tristă pentru Români, dară dacă supunerea nu s'ar fi făcut acum, odată tot se îndeplinea, căci o țară mică ca a noastră, atunci, ori cât de viteji ostași să fi avut, nu ar fi putut rezista unui colos ca imperiul Otoman, care încă 200 de ani de aci înainte va repurta victorii peste victorii; așa că putem spune că Mircea I, bine a făcut de a închinat țara Otomanilor, și s'a pus sub scutul protector al lor, căci țera noastră atunci avea nevoie de scutul protector al unei națiuni mari pentru a putea străbate furtunile care le va aduce veacurile aci între Carpați și Dunăre. Aceasta a fost și va fi problema eternă a politicii externe a tuturor statelor, ca cele mai mari să proteagă pe cele mai mici; dacă Turcia nu'și-ar fi croit asupra țărilor surori încă de atunci protectorat, cine știe ce împărăție și-ar fi croit-o, și poate pentru noi Români ar fi fost atunci mai funest, și cu toate acestea când Sultani de la Constantinople încercau a călca dispozițiunile tractatelor cu domnii Români și a veni asupra noastră ca învingători; domnii Români, și boerii acestei țări, au rădicat în tot-deauna capul luptându-se vitejesce și scăpând ast-fel stindardul românesc cu sfinții împărați Constantin și Elena de sangeacul semi-luneii; ast-fel vedem pe Mircea I părăsind și pe Sigismund Batori regele Unga-

¹⁾ Fotino ne spune la pag. 218 (*Nota*) că, «coprinderea acestui document din preună cu tractatul din 1460 d'între Laiot-Vodă Basarab și Meemet al II sultanul Turcilor le-a găsit în o cărticică ce'i dat'o fericitul întru memorie Alecsandru Văcărescu, Turci le poseda de la tatăl său Banu Enache Văcărescu, carele și acesta le-au căpătat cu mare cheltuică de bani copiindu-le după condicele împărătești, pre când se afla la Constantinople. Tot cu această ocaziune Fotino la pag. 216 (*Nota*) ne mai raportează și titulatura lui Mircea, el țice: «Într'o însemnare veche a unui boer Serdar Constantin Kițoreanu am găsit prescris după un chrisov vechiul titlul lui Mircea-Vodă celui bătrân carele cel întâiu au închinat Țera Românească Turcilor și au tăcut tractatul de mai sus cu Sultanul Baiazet Ilderim». Titlul lui Mircea-Vodă era ast-fel: «Drept credinciosul într'u Christos Dumnezeu, pietosul și iubitorul de Dumnezeu, Mircea cel mare, Domn cu mila lui Dumnezeu și singur stăpânitor a tot pământul Ungro-Vlachiei, și de dincolo de munții Carpați, până în pământul Tătăresc [Basarabia], Hertog (*Duce*) Almașului și Făgărășului, Domn al Banatului despre apus (*Olteniei*), Stăpânitor ambelor laturi ale Dunării până în Marea Neagră, și «Domn cetății Droșilorului (*Silistria*) și al tuturor țărilor și orașelor până în hotarele Andrianopolei». (*Anul de la facerea lumii 6901=1397*). Observăm că această titulatură diferă de a noastră, de mai înainte, însă numai ca redactare, amintirea fiind aceeași țări în stăpânirea marelui Domn.

riei, și pe Vladislav Iaghelo, regele Polonilor și încheind acel tractat cu Turcii.

După cum data de 1453, *luarea Constantinopolului de Turci*, este un eveniment istoric general, de ore-ce separă evul mediū de cel modern, pentru noi Românii este un eveniment îndoit, căci de atunci au început bizantinii Greci a veni prin țările Române; imediat ce Sultanul Mahomet al II-lea sparse dinastia bizantină a Paleologilor, toți bizantinii se împrăștiară; unii se duseră în Italia, alții în insulele Archipelagului și o sumă rămaseră în Constantinopole, eară o parte din ei și din cei mai ne însemnați veniră în țările române Moldova și Țara Românească. Grecii rămași în Constantinopole erau d'între cei mai de neam și mai bogați, aceștia vor forma cu timpul acolo noblețea Fanarului și vor deveni indispensabili politicei interne și externe a imperiului Otoman, ilustrându-se la început prin postul de mari dragomani ai imperiului, și mai târziu prin bey sau principii în Țara Românească și Moldova, constituind la noi veacul acela de domnie Fanariotă; toate acestea le vom studia în capitolele următoare.

Până la 1526 data vestitei lupte de la Mohaci unde peri și regele Ungariei Ludovic al II-lea; când Turcii repurta-
 tară una din cele mai mari victorii cunoscute în istoria nați-
 uneii lor; ei au mers tot din glorie în glorie; două împărății
 mai rămăsese în Europa cu care nu putură să se măsoare;
 acelea erau: a Nemților, căci ținta lor era Viena, centrul
 creștinătății, dar se vede că uitaseră că pe tronul cel înalt
 al seminței germanice domnea ilustra și vitéza familie a
 Habsburgilor ajutată fiind de mari generali ai timpului, al
 II-lea imperiū era acela al lui Petre cel mare, căci Vultu-
 rul imperial de multe ori îngălbeni semi-luna și cât pe aci
 să se urce pe minaretele sfântei Sofia de la Constantinopole;
 de la lupta de la Mohaci steaua lor apuse însă; și 2 vécuri
 îi vom vedea mereu în lupte crâncene cu Nemții care vor
 eși învingători grație prea strălucitului lucéfăr al vécului
 trecut, principele Eugenie de Savoia; pot spune cel mai
 mare general al Austriei; lupta de la Mohaci a avut o mare
 importanță și în istoria poporului român căci de atunci ni

se va determina ursita, de atunci deja Turcii ochiseră principatele dunărene spre a le transforma saū în raele, saū în provincii de arendare celui care va plăti tesaurului imperial mai multe pungi de bani, și aceștia d'între Fanarioți; evenimentele anilor 1711—1716 aduseră rezultatul final, și noi le vom vedea în cursul acestei cărți.

Pentru a ne face o idee de numărul ôstei otomane voi reproduce aci o listă a tutulor neamurilor de ômeni ce aū servit în armata otomană când aceștia aū avut lupte cu Creștinii; listă ce se găsește în marea și voluminôsa colecțiune de documente a lui Eudoxiu de Hurmuzaki, tipărite de Academia română.

Numărul și neamul trupelor pe cari Sultanul le-a adunat din diferite țeri ale răsăritului, apusului, nordului și sudului pentru a se sluji cu ele pe mare, și pe uscat contra Creștinismului.

«Liste de toutes les troupes que le grand Seigneur a tirées de différents royaumes et Pays en Orient, Occident, Septentrion, et Midi, y comprises les auxiliaires pour se servir contre la chrétienté tant sur terre que sur mer» :

<i>Contre les Impériaux</i>			<i>Contre les Vénitiens</i>		
	Cavalerie	Infanterie	Cavalerie	Infanterie	
Spahis et janissaires	30,000	60,000	—	40,000	
Tartares	3,000	3,000	—	—	
Vallaques	5,000	4,000	4,000	10,000	
Ponachiens	3,000	5,000	2,000	6,000	
Badnahiens	1,000	5,000	—	6,000	
Armates	—	—	6,000	15,000	
Arabes	1,000	4,000	1,000	20,000	
Egyptiens	1,000	6,000	—	—	
Galiéens	—	—	3,000	4,000	
Puerquariens	5,000	24,000	6,000	10,000	
Maures	—	—	—	10,000	
Américains	10,000	10,000	5,000	10,000	
Afriquains	1,000	20,000	6,000	11,000	
Persans	5,000	14,000	3,000	14,000	
Brésiliens	4,000	15,000	6,000	10,000	
Chinois	6,000	16,000	4,000	—	
Macédoniens	4,000	20,000	3,000	—	
Ethiopiens	4,000	16,000	4,000	3,000	
Morlaques	10,000	4,000	1,000	—	
Asiatiques	2,000	12,000	4,000	20,000	
Libiens	2,000	15,000	1,000	2,000	
Mésopotamiens	2,000	5,000	4,000	1,000	
Larabiens	—	4,000	1,000	16,000	
Arméniens	—	—	7,000	10,000	
	100,000	275,000	80,000	200,000	
	375,000		280,000		

¹⁾ Vezi vol. I, supl. I, p. 433 op. cit.

Cette liste a été communiquée par un nommé Valentin Altman, lequel l'a eue du premier commis du grand commissaire au conseil de guerre du Sultân, tenu dans so quartier au camp de Werchem en Vallachie; Elle a été inscrite dans la chancellerie de Belgrade d'où un espion en a reçu la première Copie¹⁾.

Eată deci ce colos de armate aveau Turcii în luptele lor, cu 375.000 de oameni și cu 280.000, în total 655,000 oameni veneau ei în contra creștinilor și în această listă ne vedem amestecați și noi «Valachii» înscriși cu numărul de 23.000. Armata Turcilor era compusă numai din mercenari, ei nu căutaū calitatea ostașului, ci cantitatea; un autor ne spune despre dâșii. «Că Turci de trecea un an fără a se lupta, se simțeau bolnavi».

Terminând cu mica dare de seamă care am făcut'o în acest capitol despre starea imperiului Otoman, mai mult pentru a ne putea trage conclusiunile capitolului următoriu «Despre cauzele saū evenimentele contribuitoare la întronarea unui principe Fanariot în Țara Românească» pășim mai înainte.

CAPITOLUL II

Despre cauzele saū evenimentele contribuitoare la întronarea unui principe Fanariot în Țara Românească

Țara Românească platind tribut acuma imperiului Otoman prin tractatul încheiat la Nicopole, va începe a fi expusă ambițiunilor semi-luneî, cari vor merge crescând până în 1716 când politica imperiului și cu a iscusiiilor ei politiciani si-au ajuns scopul, adică de a transforma țerile dunărene în moșii de arendat.

Intreaga aceasta epocă de la 1393 până la 1716 noi o vom împărți în două părți; prima de la 1393 până la 1453 (*căderea Constantinopolei, și deci risipirea Grecilor în alte părți ale Europei și mai cu seamă la noi*), a doua

¹⁾ Scris în L. Franceză după document.

de la 1453 până în 1716 când Otomanii au dat asaltul scopului lor.

În prima perioadă adică de la 1393—1453 vom avea de studiat influența grecească bizantină în țările dunărene cari vom vedea că s'a manifestat pe două căi și cele mai puternice în schimbarea națiunilor; pe calea religioasă, și pe aceea a comerciului, deci eată două mari cauze sau evenimente conlucrătoare și simultanee la înfigerea puterii grecești în principate.

În a doua perioadă 1453—1716; vom avea de studiat aceleași cauze, adică religiunea și comerțul cari vor deveni acum și mai înfloritoare ca o consecință a puterii cari o vor câștiga aci Grecii, fiind așezați cei mai mulți în pământurile românești și încetul cu încetul devenind și mari drăgători și deci această înrăurire a elementului străin fiind cu totul displăcută boerilor români, aceia cari atunci erau capul, brațul și inima națiunii române, cei d'întâi în arena politică și în câmpiile resbelului ¹⁾ și deci începând a face comploturi cari vor degenera în revoluțiuni; și revoluțiuni mari încă cari se vor ține lanț în interval de 1 veac, și în care vor cădea vitejește aceste vlăstare ale nobilimei române ca jertfă ale unui patriotism sfânt și pur; în timpul acestor evenimente produse aci în țară vom vedea și altele în Constantinopole cari parcă 'și ar fi dat cuvântul între dânsele ca să se întâmple în acelaș timp; pentru a accelera peirea mărire de odinioară a acestor țări surori; le vom vedea pe toate istorisite la locul lor; mai întâi însă să formulăm în puncte principale aceste cauze ale intronărei fanariote în Țara Românească ca să ne facem o notă generală. În ambele perioade adică 1393—1453 și 1453—1716 vedem două fapte comune **religiunea și comerțul** în perioada a doua însă 1453—1716 ca o consecință a mării autorități câștigate de elementul străin; am vorbit de niște *evenimente produse de boeri și anume de niște revoluțiuni în timp de 1 veac*, apoi de niște evenimente în

¹⁾ Vezi Capitolul I de la Partea III-a acestei cărți, pasagiul lui Ioan Ghica; despre boeri.

Constantinopole contribuitoare peirei țerei; cari oare să fie toate acestea, să le formulăm aci:

D. Xenopol ne spune în istoria Românilor «că un fapt de cea mai mare însemnătate pentru istoria țărilor române s'a petrecut sub domnia lui Radu-Vodă Mihnea; o răscoală a boerilor contra Grecilor ce se afla pe lângă domn (1611—1616)¹⁾, aceasta fu în adevăr prima revoluțiune boerească în contra Grecilor; căci vom vedea că de atunci Grecii începură a deveni nesuferiți în trebile țerei, jefuind'o și înjosind'o; de aci lanț se ținură și alte revoluțiuni până ce în fine Turcii triumfară, și reușiră ca în 1716 să pună aci bey, principii, din Fanarioți; a doua revoluțiune fu sub domnia lui Alexandru-Vodă Iliași (1616—1618), a treia sub Alexandru-Vodă Coconul (1623—1627), a patra sub Leon-Voda Tomșa (1629—1633), a cincea sub Mathei-Voda-Basarab (1633—1654), a șeasa sub Radu-Leon-Vodă (1664—1669) și în fine a șaptea sub Nicolae-Vodă Mavrocordat din 1716—1717 primul domn Fanariot; când boerii se resculară, se svârcoliră și se luptară vitejește întrebuițând tot felul de mijloace de scăpare, dară în van fură toate, căci jugul Otoman era puternic și îi culcară la pământ; această revoluțiune va face subiectul meu principal din această lucrare cu care se va lega și cele două capitole, ale Boerizmului și Armatei. În aceste timpuri de anarhie din țara noastră, la Constantinopole se petreceau evenimente importante pentru mărirea imperiului, dară funeste pentru soarta noastră, căci Grecii bizantini, pe fie-ce și deveneau și mai indispensabili guvernământului; atât în politica internă cât și în cea externă, aceasta din cauză culturai lor, inteligenței lor; și a calităților lor cele mai apte pentru un bun Om de stat și diplomat: lucru cu totul lipsit Turcilor, de aceia deci vom vedea pe Grecul Panayotakis Nicusis inaugurând cel d'ântăi postul de «mare dragoman al Imperiului» și pe Alexandru Mavrocordat, tatăl primului domn fanariot Nicolae Mavrocordat, devenind ambasadorul împărăției semilunei în vremea anilor 1699 cu ocaziunea negocierilor

¹⁾ Vezi mai departe revoluțiunea tratată.

veștilei păci de la Carlovitz, încoronându'l lumea de atunci cu titlul de "Ὁ ᾠσηπορητων (cel prea înțelept) aceste evenimente din Constantinopole fură foarte funeste țerei noastre căci de atunci Turcii pricepură că Fanarioții ar devenii cele mai excelente mediiuri întru stăpânirea țărilor surori cu care dênșii și'ar ajunge scopul de a'și umplea tesaurul imperial de bani aduși de aci.

Domnii noștri însă vêuând acest mare avânt al Grecilor luat în țară, și aceasta numai din cauza curagiului dat lor de Turci, *începură a schimba politica țerei, aplecându-se când către Ruși, când către Nemți, și cei mai abili dintre principii noștri în aceste operațiuni fură Constantin Vodă Brâncoveanu în Tara Românească și cotimporanul său Dumitru Cantemir în Moldova*; s'aũ luptat dênșii cât aũ putut mai cu sêmă Brâncoveanu care 25 de ani a reușit admirabil, dară în cele din urmă aũ cădut amêdoî vitejește; jertfe al sacrului lor patriotizmu, unul ucis cu tot neamul lui pe malurile Bosforului, altul ținut zălog la curtea lui Petru cel mare din mila acestui împărat, aceste tôte le vom vedea la istorisirea evenimentelor din 1711—1714; acumă când poporul presimțea întâmplarea unei mari catastrofe vom vedea apropiindu-se a ea cumplită zăpăceală în care; individul 'și pierde cumpătul; căci atunci când te vezi în casa ta prins de tâlhari; călcat de bande de criminali, atunci neapărat pierzi mințile nu mai știi ce faci, și cum să scapi; mai multe voinți se nasc de o dată în tine; aceia de a găsi și pune mână pe o armă de apărare; aceia de a fugi, și de a te furișă, dară în zadar, căci tu fiind singur nu te vei putea nici lupta; nu vei putea nici fugi căci la tôte eșirile casei vor fi postați criminalii, și vei cădea în cele din urmă, victimă a răilor făcători, ucis și mutilat de dênșii; anii d'între 1714 și 1716 aduse țărele Române, în această nenorocită stare, căci Otomanii aũ pus mână pe țărele Dunărene și mandatarii lor, Fanarioții aũ aruncat jugul tiraniei la beregatele Românilor; boerii acestei țeri aũ voit a fugi în Austria la casa Habsburgică să ceară ajutor de scăpare, dară de la granițe cea mai mare parte fură reînțorși fiind ele închise, prinși și uciși, averile răpite și con-

fiscate, Cantecuzenii prin persoana lui Ștefan ultimul domn al naționalității române (1716) avură aceeași crudă sortă ca și Brâncovenii, căci, tată, fiu și ginere periră la Stambul sub secura otomană, apoi pe lângă acestea se mai întâmplă ca Turcii să iasă și învingători în resbelul Moreei din 1714—1715, cea ce aduse momentul oportun pentru înfigerea Fanarioților la tronul Valach, deci iată-ne ajuns la al V-lea și ultimul punct al capitolului «evenimentelor contribuioare la intronarea Fanarioților în Țara Românească» și acesta va fi: *emigrarea boerilor munteni peirea Cantacuzeniștilor, (anii 1714—1716), și în fine asaltul final al întronării, și realizării scopului dorit de Otomani*. Acuma vom studia pe rând toate aceste 5 puncte ale acestui capitol din cele 2 perioade 1393—1453 și 1453—1716.

Înrîurirea grecească în Țara Românească

I-a perioadă (1393—1453)

Comerțul și Religiunea

Cea d'ântâi atingere a Grecilor cu poporul român ne spune D. Xenopol¹⁾, se făcu pe calea comercială care mai ales pune în legătură popoarele unele cu altele; aceste legături erau deja înfloritoare pe vremea lui Mircea cel mare (1386—1418). Grecii atunci erau așezați pe malurile *pontului Euxin* (*Marea Neagră*) și aveau legături cu multe orașe ce scăpară de năvalirile străine; ba încă vedem orașe românești numite de dânșii în grecește; ast-fel cetatea-Albă ei o numeau *Asprocastron*; Chilia o numeau *Licostomos*, acestea ne arată că Grecii au avut legături întinse cu orașele dunărene. Pe lângă aceste înrâuriri pe calea comerțului, ei aveau și pe calea religioasă, căci întâlnim în Țara Românească încă din anul 1359 pe un Mitropolit grec *Iachint Christopulos*.

¹⁾ Vol III, p. 449, Istoria Românilor.

Acest lucru era și natural căci biserica din Constantinopole vedând că în țările române populația începuse a se înmulți și a deveni bogată, se gândi a scóte biserica română de la atárnarea patriarchiei din Ochrida și a o supune celei de la Constantinopole, aceasta se și împlini în 1359 sub domnia lui Alexandru Basarab-Vodă care se lepădă de muma sa spirituală de la Ochrida și se supuse celei din Bizanț, impunându-i-se de la Constantinopole ca Țara Românească să nu mai ceară de acum înainte Mitropoliți de la Ochrida, ci de la Bizanț, și ast-fel vedem pe Patriarchul Constantinopolei regulând în Țara Românească pe primul Mitropolit Grec *Iachint Christopulos*. În anul 1370 sub cuvânt că populația Țarei Românești s'a înmulțit mult și ca atare numai ajunge un singur păstor, Patriarchul trimite un al II-lea Mitropolit cu scaunul în Oltenia trimițând pe *Daniil*; având de reședință Severinul unde era și scaunul Băniei; pe când Christopulos 'și avea reședința la Argeș; de atunci ne apar în actele patriarchiei acești doi Mitropoliți; Daniil numit ast-fel: „μητροπολίτης τοῦ ὀγγραβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σεβερῖνον“¹⁾ iar Iachint Christopulos numit: „Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ὁυνοβλαχίας καὶ ἐξάρχουσάσις πλαγηνῶν.“²⁾

În timpul lui Mircea I, legăturile acestea între Munte-
nia și biserica din Constantinopole se întăresc perfect, ba încă Mircea silește și pe Alexandru cel bun al Moldovei să închine biserica moldovenească tot la Constantinopole. Prin aceste proceduri, invasiunea calugărilor Greci era deschisă în țările române; încă din 1391 întâlnim o mănăstire românească a «Arhanghelului Mihail» supusă autorității patriarchiei din Constantinopole; patriarhului Antonius, eată ce cetim în actele patriarchiei; „Ἐπεὶ οἱ ευγενέστατοι ἀυτάδελφοι . . . ὅτε βοῦβόδας Μπάλιτζας καὶ ὁ Νδραγος ἔχουσι μοναστήριον ἀπογονιότητος περὶ τὴν τοπον τοῦ Μαραμόρεσο εἰς ὄνομα τιμῶμενον τοῦ τιμίου ταξιδάρχου τῶν ἁγῶν δυναμένων Μιχαήλ“³⁾.

¹⁾ Veďi D. Xenopol Vol. II, pag. 237 (*Nota*) din acta Patriarhatus Constantinopolitani Tom. II, pag. 8, 27, 39, 494, 512 și 519; edițiunea Miclosisch et Ios. Müller, Vindobonae, 1860.

²⁾ Idem.

³⁾ Veďi D. Xenopol, Vol. III, pag. 450 (*Nota*) din acta Patriarhatus Constantinopolitani, pag. 156, anno 1391.

Acestea aũ fost primele atingeri ale Românilor cu Grecii, acumã intrãm în a II-a perioadã cãci vom da de date posteroare anului 1453.

II-a perioadã (1453—1716)

Comerțul și Religiunea

Am vëzut mai 'nainte cum Mohamet II-lea distruse dinastia Paleologilor de la Bizanț, și cum o mare parte din Greci emigrarã prin Italia, insulele Archipelului și țãrile române; gãsind deja aci un comerț întins între Români și Grecii stãpânitori ai Bizanțului; lucru studiat în capitolul perioadei I-a, încât acumã acest comerț se va desvolta și mai ușor cãci însuși de dãnșii a fost inaugurat de oare-ce deveniserã locuitorii țãrilor române. Grecii se dedurã mai cu seamã la specula bãcãniilor; și avem un document tocmai din 1469 (domnia lui Radu Basarab cel frumos) unde domnul muntean comunicã municipalitãței din Sibiu hotãrirea dintr'un proces ce avusese loc, între un Italian, un Sas, și patru Greci, pentru niște piper¹⁾.

Înrãurirea pe calea religioase de asemeni nu rãmase mai pe jos, și dacã în epoca I-a (capitolul 1393—1453) am vëzut doi mitropoliți Greci în principat, acumã vom vedea încetul cu încetul aproape tot clerul, biserica româneascã care de un veac era deja sub autoritatea patriarchiei de la Constantinopole acumã la finele veacului al XIV-lea vom vedea pe acelaș Patriarch trimițând pe mitropolitul grecesc din Mitilene ca sã organizeze biserica Moldoveneascã²⁾.

În 1493 se urcã pe tronul Țãrii-Românești Radu al IV, cel mare Basarab, care organizã clerul și toate instituțiunile acestei țãri; lucrurile se nemerirã ast-fel cã înrãurirea greceascã și luã un avânt și mai puternic sub acest domn;

¹⁾ Vezi Columna lui Traian (Revistã) anul 1874, pag. 127. D. Hasdeu, raportat și de D. Xenopol în Istoria Românilor, Vol. III, pag. 450.

²⁾ Vezi D. Xenopol, idem, vol. III, pag. 450.

avântul acestei înrăuriri fu aducerea Patriarchului Nifon, ca Mitropolit al Ungro-Vlachiei; eată ce cetim în această privință în Cronica anonimă ¹⁾: «Impăratul scosese din scaun pre sfântul Nifon patriarchul Țarigradului și l' trimisese la închisóre la Odreiü (*Andrianopole*), de a căruî bună și sfântă viață eșind veste în tóte țërele, s'aü auzit și în Țara Românească, și aü înțeles și domnul Radul-Vodă de bărbățiile cele sufletești ale sfântului, și aü trimis cu rugăminte la acest sfânt părinte ca să vie în țara lui că îl poftesce țara. Iară sfântul i-aü dat răspunsul zicând: Măria ta însuți vezi góna și închisórea mea care este de la vrășmașii cei adevărați ai lui Dumnezeu; dar cum voi veni în țara ta? Iară domnul iară i'aü trimis cuvânt zicând: nu purta grijă de aceasta, că grija mea este. Iară sfântul Patriarch iară i'aü dat răspunsul zicându-i: cum ști așa fă! Și îndată aü trimis Radu-Vodă la împărăție de aü cerșit pe acest păstor mare; și nu'i fu peste voe, și i se umplu voiea de la împărăție. Și de grabă trimise de aduse pe sfântul în țară sa, și i dete toate pre mână ȋicând: Eü să domnesc, iară tusă ne îndireptezi, și să ne înveți legea lui Dumnezeu și să ne fii tată și păstor mie și tuturor oamenilor, și silitoriu la Dumnezeu. Iară el află turma, neplecată și neascultătoare și biserică isvrestită și cu obiceiuri rele și nesocotite; și chieamă pre toți Igumenii de la tóte mănăstirile țërii Muntenesti și tot clirosul bisericei, și făcu sobor mare din preună cu domnul și cu toți boerii, cu preoți și cu mirenii, și îndată slobozi išvoare de învățături limpede și necurmăte, și le spunea din sfânta scriptură, și învăța pre toți și i aduna cu apa milei credinței cei adevărate. Grăiale de pravilă și de lege, de tocirea bisericei și de Dumnezeștile slujbe, de domniă și de boerii, de mănăstiri și de biserici și de alte rânduieli de toate; și tocmi toate obiceiurile pre pravila și pre tocmelele sfinților Apostoli. De aci hirotoni și doi episcopi și le dete Eparchie cu hotare, care cât va birui și învăța pentru cum vor purta grija și vor naște oile carele sunt date în sémă,

¹⁾ Cronica anonimă edițiunea Bălcescu sau Ionid, pag. 4.

Manuscris găsit în orașul Kișenev de ierodlaconul Daniil când se afla acolo în surghiun cu repozatul întru fericire Mitropolitul Grigorie.

ca să se îndrepteze toată țara aceasta de acei trei Archierei iară domnul îi dăse: «ție dómne, ți se cade să îndreptezi pe cei strâmbi» frumoasă dăii și mărétă, în analele bisericei! române, dară medalia 'și are și ea reversul: căci de la această reformă bisericească a lui Radu cel mare prin Nifon marele archipăstor al Ungro-Vlachiei; mănăstirile noastre dădite de vechii voievođi și boerii mari ai acestei țări, se înțesară de călugării Greci, așa că cu timpul vom vedé toate averile cele numeroase date de acei voievođi și boeri mănăstirilor, ajungând în mâinile călugărilor greci, și închinat patriarchiei Țarigradului, vom vedea imediat aceasta. La 1541 întâlnim deja pe proegumenul mănăstirei Bistrița a fi un Grec, anume *Partenie Tarhata* ¹⁾.

Călugării greci odată așezați în mănăstirile românești în loc să se gândească la evlavia lor; s'aũ apucat de lucruri cari numai cinste nu le făcea și acestea numai din iubirea care o aveau pentru bani, ast-fel începură a face hrisoave de închinare a mănăstirilor române, patriarchiei, fără ca aceste chirisoave să fie eșite din adunările soborului mare al națiunei; aceasta numai și numai pentru a căpăta mită de bani de la Țarigrad, cum vedem deci se înființase un comerț al sfințelor locașuri românești, aceste chrisoave însă s'aũ descoperit, și mîntuitorii și falșificatorii lor se surghineau și se dedeau afară din hotarele țerei, eată deci ce rușine suferea religiunea din cauza unirei ei cu călugări greci; așa avem de pildă chrisovul de la mănăstirea Butoiului, închinată Sfântului Ștefan de la *Meteor*, dovedit de falș în anul 1410 sub domnia lui Mircea cel mare; mănăstirea Mislea închinată mănăstirii Patherisia din Rumelia printr'un chrisov din anul 1616; încetul cu încetul o sumă de mănăstiri din Țara-Românească se închinară streinilor prin aceste manopere frauduloase; încât în timpul lui Matei Basarab (1633) deci primul an al domniei, vedem următoarele mănăstiri închinat străinătăței: Tismana, Kozia, Argeșul, Bistrița, Govora, Dealu, Glovaciocul, Snagovul, Cotmeana, Valea, Râncăciovul,

¹⁾ D. Xenopol, Vol. III, pag. 452 și Archiva istorică a D-lui Hășdêu, pag. 27.

Mislea, Bolintinu, Câmpu-lungul, Căldărușani, Sadova, Arnota, Gura-Motrului, Potocul, Nucetul și Tânganul¹⁾.

A trebuit ca Mathei-Vodă Basarab să vie la domnie în anul 1633 și să pue capăt acestor nelegiuiri cari înjosea atunci prestigiul religiunii române, ast-fel vedem pe milostivul Domn dând un Chrisov în 1639, prin care ordonă să se scotă din mănăstiri toți călugării greci, înapoindu-se acele mănăstiri călugărilor pământenii, fiind-că cei Greci le-aū instrăinat la sfânta Agora, și ș'aū spurcat mâinele în mite; eată și acest Chrisov²⁾ de mare însemnătate istorică, pe care 'l reproduc în întregul său fiind interesant și ca logică și ca morală și ca lege:

Chrisovul Domnului Mathei Basarab din 1639, prin care se desrobește mai multe mănăstiri din mâinele străinilor.

În numele Tatălui și fiului și sfântului Duh. Amin. Noi, Io Matei Basarab V.V. cu darul lui Dumnezeu Domnitor și biruitor a toată Țara Românească, încă și unor părți despre munte. Almașului și Făgărașului Domn iproci. Tuturor din preună așisderea și fie-căruia și câte unul deosebi, cărora cadese a ști și a înțelege de acest lucru lăcuiitorul țerei noastre Românești³⁾ dintre amândouă rândurile, așa duhovnicilor ca și mireanilor, prea luminatilor Domni, prea sfințiților Mitropoliți de Dumnezeu iubiților Episcopi, prea cinstiților Arhimandriți, cinstiților Egumeni, cu bună mândrie protopopi și Preoți și Diaconi, și a tot cinul bisericesc, așisderea și celor de bună rudă boeri, mari cinstiți și socotiți sfetnici, dregători, judecători, și a totă mecererea tocmitorii țerei și tuturor boerilor mari și mici ai țerei noastre iubiților credincioșilor noștri cești de acum care sunteți de față și cari vor fi după aceea în anii de veac.

Știre facem cu acest Chrisov al nostru pentru că după obiceiul ce s'aū înrădăcinat în toată lumea cu voea și cu

¹⁾ D. Xenopol vol. III, p. 455 a op. cit.

²⁾ Luat din colecțiunea T. Codrescu, Vol. V, pag. 327—336.

³⁾ Eată justificarea adusă termenului de Țara Românească, despre care am făcut mențiune la p. I a acestei scrieri.

învăţătura Domnului nostru Isus Xristos de rândul sfinţelor mănăstiri, fostu-s'au întăriţi şi aici în ţara noastră de în di-lele vechi şi de îndescălecata ţerei, obiceiul ca aceea a zidi bun şi de Dumnezeu iubitor creştini Domni, şi Mitropolii, Episcopii, boerii şi fieş-cine de înputernicii lăcuitori ţerei, case Dumnezeşti, sfinte mănăstiri aşa prin în munte şi pre în păduri, ca şi pre în oraşe întru mulţimea slavei a numelui lui Dumnezeu şi întru lăcuinţa şi hrana acelora şi ale lumii toate au lăsat şi au mers după Dumnezeu şi întru veşnica pomană lor; şi ertăciunea păcatelor şi întru cinştea ţerii şi ale întări cu moşii şi cu averi clătitoare şi neclătitoare, care obicei s'au păzit până în aceşti ani şi vremi de acum mai de pre urmă când să întâmplă de stătura a fi *Mitropoliţi şi Domnitori ţării; ómeni străini nouă* ¹⁾ nu cu legea sfântă, ce cu nemişc, cu limba şi cu năravurile cele reale, adică *Grecii*, cari după ce nu îndurară nici se leneviră în viaţa biruinţei lor a ismeni şi a pune jos obiceiurile bune şi bătrâne ale ţarei, pentru care stricăciunea obiceiurilor curând le fu a aduce şi ţara la răsipire desăvârşită şi la pustiire, şi pre dânsa pustiind'o, nu se ruşinară nici se temură a atinge năravul lor cel rău, şi de sfintele mănăstiri Domneşti ale ţării, ce îndrăsniră a călca obiceiurile mănăstirilor, şi privilegiile ctitorilor Domnilor bătrâni, ce au fost legiuit ei de sfintele mănăstirile lor a le pune jos şi intra în blestemele lor, şi spurcându-şi mâinele lor *cu orbitorea mită*, sub vicleană, taină începură a vinde şi cărciumări sfintele mănăstiri ale ţării şi lavrele Domneşti cele supune metóce dajnice altor mănăstiri de pre în ţara Grecească şi de la Sfânta Gora, făcându-le chisóve de închinăciune fără de ştire a sfatului şi fără de voea soborului, şi a nimănuî de în locuitorii ţarei ca să se biruască şi să se moştenască în veac, de care lucru bine venise vremea cuvântului lui David sfântul proroc şi împărat al dicerea şi noi cu puţinul nu mai scim luându-l Dómn, veniră străinii în moşia noastră şi spurcară mâinele lor cu mite şi îndrăzniră a vinde, şi

¹⁾ Mathef Vodă vrea a vorbi de acea pleiadă de Domni grecisaşi de la 1611 până la dânsul, şi de Mitropolii trimeşi de la Constantinople aci.

a cârciumări sfintele tale și a goni pre moșnean și în tru-dile și ostenețele lor a băga pe străini, fără de rușine și de împuțaciune vecinilor noștri!»

Ce milostivul Dumnezeu nu de tot și până în sfârșit ne predidi străini ca aceia, nici au trecut rugăciunile, lacrimile suspinele acelor părinți duhovnici goniți de străini de pre înlăcuitele lor în silă fără dreptate, ce iarăși întorcându-și mila cea mare Dumnezească spre această săracă de țară, și pomenind milele lui cele de demult ce au fost făcut cu neamul nostru Băsărabesc, cu cei domni moșneni țări cari a multor sfinte mănăstiri și biserici fură ziditori și miluitori și aceleași mile de demult vrând noi ale înnoii acelui neam Basarabesc spre gonirea de în țeară a străinilor și spre adunarea moșnenilor țări, adusu-său aminte de noi cari suntem mai sus ziși Io Matei Basarab V. V. și ne-au adus de'ni țeri străine de unde eram goniți de străini, și priveați de răul lor, și ne aleasă la domnia țări, și ne rădica la scaunul moșilor noștri. Deci când ne așezam cu milă sfinției sale a fi biruitorii țerii, și țiitorii de steagul împărătesc atuncea dunatu-său tot soborul țări înaintea noastră, și duhovnicesc și mirenescu cari plecând genuchele lor toți înaintea noastră cu lăcrămioasă strigare au jeluît și s'au plêns înaintea noastră de strâmbătatea ce au răbdat de la străini, nu numai alaltă țară ci și sfintele mănăstiri cum scrie mai sus. Drept aceia noi ce sântem mai sus ziși. Io Matei Basarab V. V. de înaintea adunării a toată țara cu svatul și cu voea a tot soborul am tocmît acum acele lavre domnești cari le au închinat acei domni și vlădici străini pentru mită fără voie, și fără de știrea nimului de le au supus metoace dajnice altor mănăstiri din țara Grecească, de în sfânta Agora și de pre aiurea. Inșă mănăstirile anume: Tismeana, Cozia, Argeșul, Bistrița, Govora, Dealul, Glavaciocul, Sneagovul, Kotmeana, Valea, Râncaciovil, Mislea, Bolintinul, Câmpu-lung, Căldărușani, Brâncoveani, Sadova, Arnota, Gura-Motrului, Potocul, Nucetul, Tânganul, acele toate să fie în pace de călugări străini cărora le s'au fost dat pentru mitele lor, și să aibe a trăi mănăstirile într'acea slobozanie ce au avut mai de înainte pre acea

pravilă și tocmeală cum au legiuit ziditorii și ctitorii lor, și să aibe a fi pe seamă țarei cum au fost de veac, însă alegând afară acele mănăstiri măcar domnești, măcar boerești, cari singuri ctitorii le au închinat, și le au supus metoace cine unde au vrut, acelea să fie supuse și stătoare călugărilor străini, însă după cum vor fi scris și legiuit ctitorii în cărțile lor de închinăciune pre acea tocmeală neschimbată să trăească, iar mănăstirile ce au coprins călugării străini pre mita să fie lipsiți de dănsese, și să aibe a lăcu într'ânsele călugării țari și să aibe a le ce luă și cărți hrisoave, prii și ori-ce direase vor avea, prea dănsese, de la cei Domni și vlădici stăeni, iar de le vor ascunde și le-ar scoate înainte ori în ce vreme, nici odinioară cređute, primite nici în seamă băgate de nimenea să nu fie, ce încă luate de la mâinele lor să fie, și să se spargă ca niște lucruri fără dreptate, și cu strêmbătatea mitei făcute în silă și fără voea soborului țari, iar cine de în domni care va alege Dumnezeu după petrecerea noastră, sau de în Vlădici, sau de în Episcopi, sau de în boiari mari și puternici se va ispiti vre odinoară, ori pentru mită sau pentru rugăciunile și alniciile călugărilor străini, sau cu îndemnirea cui-va de în străini sau din țară, a priimi acele cărți sau hrisoave ascunse de dânșii ce s'ar arêta vre-o dată, și acest chrisov al nostru care este cu sveatul cu voia a tot soborul țari făcut, va călca și în seamă nu'l va băga și va închina și va supune pre una din mănăstirile țarei veri din cele ce au fost vândute și cârciumărite de acei străini, veri din care nu a fost acel om, Domn fie, Mitropolit fie, Episcop sau ori-ce boiar mare va fi, ori străin, ori de țară acela om de împreună cu îndemnătorii lui să aibă a moșteni blestemul soborului Arhiereilor, Egumenilor și a tuturor preoților țari, care blestem înaintea noastră și înaintea adunării a toată țara în sfintele odăjdii îmbrăcați și cu făclii aprinse în mâini înfricoșat și groasnic făcutul-au, și blestemând stinsuș-au făcliile, cum este legea blestemului care blestem într'acest hrisov al nostru arătăm'u'l și noi și 'l punem înainte, cum vre om ca acela carele va îndrăsni a sparge această sobornicească legătură de împreună cu îndemnătorii lui s'al spargă Domnul Dumnezeu, să'i vie

cursa care nu o ştie! Şi vânătoarea ce iaă ascuns s'ăl prinăă şi'intraceia cursă să cadă, să'i fie curtea lui pustie şi'ntu locaşul lui să n'aibe cine locui, să se şteargă numele lui de în cartea vieţii şi cu drept să nu se scrie, să puie Dumnezeu pre păcătosul, asupra lui şi diavolul să stea de a dreapta lui când se va judeca să iasă osândit şi rugăciunea lui să fie întru păcat, şi să fie dîilele lui puţine şi deregătoria să o ia altul, să fie feciorii lui români săraci; şi muerea lui văduvă, şi să fie goniţi de în casa lor, datornici să caute toate câte sunt ale lor, să jefuească străinii osteneala lui. O stinte tare, să n'aibă cine-va a'l milui să fie feciorii lui de peire, într'un neam să se măture pomana lui, să se pomenească strămbătatea părinţilor înaintea lui Dumnezeu, şi păcatul să nu se curătească şi să fie de înaintea lui Dumnezeu pururea, să cadă de vrăşmaşii lui în deşert, să gonească vrăşmaşul pre sufletul lui şi s'ăl ajungă, şi să calce în pământ viaţa lui, şi viaţa lui în ţarină să o puie, şi să se măture de pre pământ pomana lui şi la sfrăşenie să se ia cu păgâni, şi în dîua de înfricoşată judecată, să nu vază slava lui Dumnezeu, şi foc şi spuză şi vînt viforât, să'i fie parte paharul lui împreună cu Iuda şi cu Arie şi aceste să se întampleze lui a'le nemeri în valea matcei focului ca de trei ori anatema a 318 sfinţi părinţi de la soborulni Nikiei. Asişderea iarăşi în potrivă, cineva cinsti şi va păzi neclintită această sobornicească tocmeală de într'acest hrisoval nostru şi'l va mai întări şi cu hrisovul, pre acela s'ăl sprijinească numele Dumnezeului, lui Iacob să'i trimeată ajutor de la sfântul şi din Sion să'i folosească, să'l blagoslovească Domnul şi să vadă tot binele în toate dîilele vieţii lui să'i dea Dumnezeu, dîle lungi şi blagoslovenie în veacul veacului, să se luminede timpu; lumina lui s'ăl meargă înainte drieptatea lui şi slava lui, Dumnezeu s'ăl coprinză, să răsară lumina lui la întuneric, şi întunericul lui să fie ca amiază dî, şi să fie Dumnezeu cu dânsul pururea, şi să se sature cum cugetă sufletul lui, acela la svrăşenia după moarte să intre întru bucuria Domnului Dumnezeului său, şi în veac să fie părtaş a bunătăţii că acelea care ochiū nu'au văzut, urechi n'au auzit şi la inima omului n'au venit, care au gândit Dumnezeu

celora ce iubesc pre dânsul care Dumnezeu locuesce în lumina cea apropiată cea ce este blagoslovit de veci amin!

Și către mai mare credința acestui lucru sobornicesc mărturie aducem într'acest hrisov al nostru cinstiți și credincioși sfetnici domniei noastre și drăgătorii țerei duhovnici și mireani. Kir părintele nostru Archi-Mitropolit Vlădică Teofil al Țerei Românești, kir Ignatie episcop sfinteii episcopii Râmnic, kir Ștefan episcopul sfinteii episcopii Buzeului pan Teodosie Vel Ban (*Buzescu*), Pan Hrizea vel vornic (*Popescu*), Pan Grigorie vel logofet (*Băleanu*), Pan Radul vel vistiernic (*Dudescu*), Pan Preda vel spătar (*Brâncoveanu*), Pan Buzinca vel clucer (*Buicescu*), Pan Socol vel stolnic (*Cornățeanu*), Pan Radu vel comis (*Cocorăscu*), Pan Vucina vel paharnic (*Băleanu*), Pan Constantin vel postelnic (*Cantacuzino*), și Io singură ȃisă domniei mele. Și iarăși pentru acea tărie credinței cu mâna noastră am iscălit și pecetea cea mare a țării noastre o a lega am pre poruncit, și am scris eū Părvu Radu-lovici. (*fiul lui Radu*).

Data în palatul nostru cel de căpetenie în cetatea de Dumnezeu păzită în București, luna 28 ȃile, anului de la facerea lumii 7147, iar de la mântuirea lumii 1639, iar al domniei noastre al șaptelea an.

Io Matei Voevod,

cu mila lui Dumnezeu Domnă,

Pecetea domnească

Eată halul în care se găsea clerul atunci, și ce greu ofta milostivul domn după cum spune în chrisov.

Am văzut în capitolul periodului 1393—1453 al înrăuririi grecești cum se consolidase legăturile de vasalitate între biserica românească și cea grecească de la Constantinopole, și cum Mircea I a convertit la acest lucru și pe Alexandru-Vodă cel bun al Moldovei; noi în această lucrare nu înbrățișăm și Moldova, dară fiind aci locul nemerit vom spune că o asemenea stare de a fi se petrecea și peste Milcov, pe lângă multele exemple ce ași avea de

înșirat, voi cita numai unul: monastirea Secul zidită de marele Vornic Nistor Ureche și de Vornicul de gloată Ioan Mogâldea ¹⁾ înzestrând-o aceștia cu moșia Ghiulești în 1599, călugării Greci o închinară sfântului munte. Deci să nu ne prinză mirarea când vom vedea în documente vechi vorbe bisericești grecești, ele datează din acele vremuri, când mănăstirile erau înțesate de călugări greci, din monumentală opera a D-lui Hașdeu «Cuvinte din Bătrâni» culegem acestea: «Minee, Penticostar, octoich, triod, metafraste, canon, dichiu, stichar, chivot, discos, potir, panaghia, Xeropotam, policantru, iconostas, patrafir» ²⁾, eată deci cuvinte înrădăcinate în limba bisericească română; și toate grecești.

Grecii deci îndrumând înrăurirea lor asupra țărilor române pe aceste două căi, și cele mai spornice; adică comerțul, și religiunea, una ducându-i la bogăție, alta la câștigarea încrederii poporului de jos, fiind acei călugări mereu în relațiuni cu săteanul, încetul cu încetul vor deveni un pivot în jurul căruia se vor grupa partide politice ³⁾, unii contra elementului grecesc; alcătuit acesta din tot ce țara noastră poseda mai patriot, și mai virtuos, adică boerii; și cel-lalt sprijinitor al elementului grecesc format din Greci veniți de pre la Bizanț aspirând la treapta de boer român, și din câți-va boeri români ademeniți de promisiunile străinilor și atrași de Greci prin lingușiri de tot soiul, eșind din certurile acestor două partide, mai întâi triumful celui național adică al boerilor patrioți; alungarea Grecilor și revoluțiuni continuu săvârșite de acești boeri contra domnilor grecisați trimiși de la Constantinople, ținându-se aceste revoluțiuni lanț în interval de 1 veac și mai bine;

¹⁾ Familia Mogâldea a fost una din cele mai strălucite și mai bogate ale Moldovei, ea există astăzi sub numele de Forăscu; căci printr-o legendă și după documentele neamului, un Mogâldea bătu pe niște Tătari la satul Forăști în Moldova și de atunci printr'un chislov domnesc acel Mogâldea se numi Forăscu, din care descinde azi familia Forăscu din Moldova așezată în județul Suceava la Fălticeni.

²⁾ D. Hașdeu, «Cuvinte din Bătrâni», pag. 221, Vol. I — și Xenopol, Vol. III, p. 453—.

³⁾ Vom vedea aceasta la partea III. Despre Boerime la capitolul «Partidelor politice din vechime».

pe care le vom studia și noi aci ca să vedem de când Români au fost în luptă cu elementul străin, care în 1716 dobândi tronul țerei; deci intrăm în studinl secundului punct din capitolul II, adică al cauzelor contribuitoare întronării Fanarioților în Țara Românească, și anume la «revoluțiunile boerești».

Revoluțiunile boerilor români contra elementului grecesc

*Prima revoluțiune ; (domnia lui Radu Vodă-Mihnea
1611—1616)*

«De multe ori, la mulți domni s'a făcut răsmiriță și turburare pentru răutatea Grecilor.»

(Constantin Filipeșcu, cronicarul) 1680.

«Ceva necunoscut Țerei Românești încă se va petrece în cursul acestor ani, o revoluțiune făcută de boeri contra Grecilor ce se găsea în jurul domnului» ast-fel se exprimă și D. Xenopol în Istoria Românilor, lucru citat de noi mai înainte.

În anul 1611 vine la tronul Țerei Românești Radu fiul lui Mihnea cel turcit, de neam tot din Basarabă, prin urcarea la tron a acestui domn se reîncepe firul întrerupt de Mihai-Viteazul, adică de a cumpăra domnia Țerei Românești, prin bani.

Radu-Vodă fusese crescut la mănăstirea Iverului în sfânta Agora, încă de mic copil, așa că cei mai buni prieteni ai lui erau călugării de acolo, cu care copilărise, căci cel mai bun prieten rămâne tot acela din mica copilărie cui-va; Radu venind domn de la Constantinopole aduse cu sine pe o sumă de Greci din prietenii săi, și din călugări îi ridică pe aceștia la slujbe mari, înbogățindu-i și pricopsindu-i; aceștia știindu-se sprijiniți de domn, începură o aprigă campanie contra Românilor, și de și vedem

pe boeri, Roși ¹⁾ și slujitori venind la curtea domnească din Târgoviște, și închinându-se domnului, promițându-i a'l sluji cu dreptate și supunere, însă când partida domnului adică Grecii începură prădăciunile lor, atunci nici acei ce-i jurară supunere nu vor ședea cu mâinile în sân, și se vor răscula ca să alunge pe cotropitorii de țară; marele boer vel ²⁾ stolnicul Bărcan Ot ³⁾ Merișani, care din neam se trăgea din *Bucșani* ⁴⁾ înțelegându-se cu alți opt boeri, ce-i vom vedea mai la vale luară hotărîrea de a se răscula și a lupta cu toți până la ultima picătură de sânge; dară vor ști că Grecii au perit din jurul domnului și pentru a avea un sprijin puternic, scriu Împăratului Mathei al Austriei care succedase la tron lui Rudolf în 1612, rugându-l pe acesta a trimite pe Șerban Basarab ce le fusese domn mai înainte; și care acum se afla la curtea vieneză sub auspiciile Împăratului, rugându-l a le da și ajutor. Mihnea-Vodă însă auzi de acest complot, prinde pe Stolnicul Bărcan, pe cei 8 boeri amestecați, și pe alți 4 între care figura și Mihail Cămărașul ce umbla după domnie, condamnându-i pe toți la moarte; poetul Gh. Crețeanu impresionat de acest fapt a scris o nuvelă istorică intitulată «Paharnicul Lupul Mehedințeanul» ⁵⁾ un personagiū istoric care jucă rol în a doua revoluțiune boerească ce o vom vedea imediat; în acea nuvelă scriitorul înfățișează scena uciderei acelor 12 boeri precum și suplica soției Stolnicului Bărcan, cerând de la domn ca să erte pe soțul său; eată și părți din acea nuvelă cari se rapoartă la subiectul de față: «Radu-Mihnea-Vodă, palid, cu ochiul încruntat, cu fruntea resimată pe mâna sa, părea absorbit în fioroase cugetări. Un sgomot ce se făcu la ușa cabinetului său, îl trase din această reverie. O femeie în vestminte negre, cu părul despletit, cu fața inundată de lacrimi se aruncă la genunchile tiranului strigând: «Ertare Măria ta! ești mare, ești

¹⁾ Corp de cavalerie alcătuit din boeri și fiți lor numați.

²⁾ Vel = mare.

³⁾ Ot = de la.

⁴⁾ Fiind din familia Merișanu — Bucșanu; un istoric pretind că era din Bărcănesci, (de la care începe prin acest Stolnic, ce fusese și căpitan de reșel la Mihai-Viteazul).

⁵⁾ Revista Română, Vol. I, anul 1861, pag. 17.

puternic, fiu bun, fiu milostiv, nu v[er]sa s[ân]ge nevinovat. Fiu p[ă]storul cel bun, nu'ți jertfi turma fearel[or] str[ă]ine. Ești Român m[ă]ria ta; ești Domnul Român[ilor], iartă-le lor; nu făcea pe placul veneticilor !»

Și nenorocita femeie îmbrățișă genunchile tiranului, le udă cu lacrimile sale, dar nici lacrimi, nici rugăciuni nu i putea atinge inima; o privea cu un aer neînduplecat și desprețuitor. Apoi se întoarse către Armașul cel mare ¹⁾ care intra în acest minut.

«Armașe s'au făcut pregătirile ?

«Da Măria Ta.

«Să se omoare în poarta palatului ca să i vadă poporul, să știe în ce chip răsplătește Mihnea, trădătorilor».

Armașul se închină și voi să se retragă; Domnul îl opri cu un gest și adăogă :

«Să se înceapă execuția de la Stolnicul Bărcan, i se cuvine această deosebire ca unul ce e mai mare la rang, și căpetenie rebelilor».

La aceste cuvinte femeia care sta într'o atitudine rugătoare scoase un țipăt pătrunzător și căzu fără cunoștință.

Stolnicul Bărcan era soțul ei.

Puțin câte puțin 'și veni în simțire, și ca cum ș'ar fi imputat un minut de slăbiciune, se ridică și aruncând tiranului o privire desprețuitoare, coboră treptele palatului cu un mers sigur și cu un aer plin de mândrie.

În acest minut mulțimea erea adunată în poarta palatului ca să asiste la execuție, cei nouă condamnați scoși de la închisoare, fură conduși de păzitori la locul supliciuului, o adâncă tăcere se făcu unde Dragotă postelnicul, Stanciul paharnicul, Carca vornicul, Dragul logofătul, Drăghici (*Filipescu*) postelnicul de Somonești, Anghel (*Greceanu din Sărăcinești*) comisul, Mihail cămărașul (*pretendentul de domnie*), Pavel (*Greceanu*) postelnicul, Proca portarul, în cap cu marele stolnic Bărcan au fost trași în țeapă în poarta palatului, apoi Marcu logofătul (*fiul vestitului Dan Vistier*) și Dragomir

¹⁾ În acele vremuri Marele armaș era executorul poruncilor domnești chiar exemplare, era un fel de procuror al principelui și al țerei.

paharnicul (*nepotul banului Dobromir Krețulescu*), uciși cu securea, alții au fugit la Mehedinți și așa putură scăpa de urgia domnului ¹⁾, aci venim iarăși la numele lui Crețeanu, «domnul înconjurat de consilierii lui venetici, privea de pe fereastra cea mare a palatului. Condamnații primiră moartea cu bărbăție, se vedea că mor pentru un principiu. Mulțimea privea consternată, fără să exprime nici aprobare, nici desaprobare, când un glas de femeie intrerupse tăcerea generală.

«Oamenii buni priviți aceste capete despărțite de trunchiurile lor, acest sânge vărsat, el curge pentru voi: iar voi stați în nepăsare, și răbdați o asemeni strâmbătate? va fi și oare ca străinul să sdrobească pe Român în pământul nașterii sale? Oamenii buni sângele cere sânge. De nu veți răsbuna pe aceștia, mâine va veni rîndul vostru, tirania nu știe să se oprească, nu o lăsați să se incuibeze că amar vouă!... Ce stați muți și neclintiți? Oare tremură inimele în voi? Ce numai sunteți fiii vitejilor? Români, frații mei, nu lăsați ne-răsbunată moartea lui Bercan. Voi știți c'a fost soldatul lui Mihai-Viteazul ²⁾ l'a urmat cu credință în toate bătăliile, rănile de pe trupul lui, o mărturisesc. Ce așa de jos au căzut Românii! doi-spre-zece ani s'au scurs abia de la moartea eroului. Ce a secat sângele din vinele voastre? Răsbunare frații mei! Cel ce suferă nedreptatea ce se face altora, n'o va putea depărta de la sine. Grecii sunt izvorul strâmbătăței, săriți cu mari cu mici s'ai goniți din țară!»

Poporul începuse a murmura. Radu nu auțise cuvintele soției lui Bercan; dar vădu agitația mulțimei și dădu ordine Seimenilor a o împrăstia. Un conflict s'ar fi putut naște, mulți îndemna la revoltă, în acest minut porni însă printre mulțime un om d'o statură naltă îmbrăcat cu elegantă și bine armat care striga; fiți cuminte! na venit încă timpul, cuvintele lui făcură impresiune, căci lumea în

¹⁾ Vezi toate cronicile țerei Românești la domnia Radului-Vodă Mihnea din 1611 și în «scrisoarea Boerilor Munteni către Radu-Vodă rugându-l a se întoarce cu ajutor împărătesc din 1612, 12 Septembrie, documente Hurmuzaki vol. IV, partea I, pag. 479.

²⁾ Lucrul probabil căci erea abia 11 ani de când pierise viteazul Domn sub securea lașă a lui Basta pe câmpia de la Turda.

cepusese a se răspândi, fără însă a se opune puterei armate, și în adevăr ar fi fost o nesocotință, oamenii domnești ar fi putut măcelări fără milă mulțimea desarmată.

Pe când poporul se retrăgea, Maria se apropie de omul care preîntâmpinase furtuna, și 'i adresă aceste cuvinte: «Ai ȕis că n'a venit încă timpul, va veni doar odată? Va veni răspunse el, soȕul dumitale va fi răsbnat !

De cine ?

De mine !

Dar cine ești ?

Sunt Lupul Mehedinȕeanul !»

Așa închee poetul Creȕeanu prima parte a fragmentului său, vom vedea la a doua revoluȕiune boerească, cine a fost acest personagiȕ istoric Lupu Mehedinȕeanu de amintiri destul de vestit în istoria noastră.

Dupe terminarea încă a o mulȕime de tiranii din partea lui Mihnea-Vodă, vedem pe doi boeri, că scriȕ din iniȕiativa lor împăratului Mathei și anume: «Logofătul Stoika, și clucerul Stanciu, implorând ajutor de la împărat, pe măruntaele lui Hristos ¹⁾».

La toate acestea boerii români aveaȕ curagiȕ căci știaȕ că sunt sprijiniȕi de Habsburgi; de oare ce încă din 1612, un an dupe suirea pe tron a Mihnei-Vodă, vedem pe împăratul Mathei succesorul lui Rudolf care murise în 1612, promiȕend boerilor munteni a purta grija fostului și iubitului voevod muntean Radu-Șerban Basarab, care era refugiat la Viena; și unindu-se în cele din urmă cu partida germană din Țara Românească în capul căreia fură acei 12 boeri ce căzura jertfe la securea lui Mihnea, și pe care 'i am vȕdut mai odinioară; împăratul Mathei încă ținea și corespondenȕă cu căpeteniile de boeri din partida sa în Țara Românească, așa avem 2 scrisori, una adresată ast-fel: «Magnificis generosis Egregys, Murgu Spatario, postelnico Leka, Gregorio comis, Georgio armașul, Capitaneisque Androni, Klocotum et Nyagoe caeterisque nobilibus ac militibus Valachiae Transalpinæ»,

¹⁾ Vezi în vol. IV, partea I, pag. 482 «Scrisoarea Logofătului Stoica și a cluciărului Stanciu către împăratul Mathei cerând ajutor grabnic». Doc. Hurmuzaki.

altă scrisoare identică, este adresată : «Magnificis generosis vistiario Nika (*Fălcoeanu*), Lupul logofeto, Paharniko Lupul, (*Mehedințeanu*), caeterisque capitaneis ac nobilibus, Val. Trans.» în aceste scrisori pe cari împăratul Mathei le adresează cum vedem boerilor și căpeteniilor de oștire, «le mulțumește de ajutorul dat lui Radu Șerban și le spune că în curând 'l va trimite în Muntenia din Viena, unde acum e lângă dânsul ¹⁾». Acuma ajungem la a doua revoluțiune boerească, aceia de sub domnia lui Alexandru-Vodă Iliăși.

A doua revoluțiune boerească; de sub domnia lui Alexandru-Vodă Iliăși (1616—1618)

Acest domn fu rinduit la tronul Țării Românești după mazilirea lui Radu Mihnea; el fusese născut la Rhodos, și de mic copil crescut între Greci; fiul lui Ilie Rareș care trăia în Constantinopole ²⁾, acest domn veni din Țarigrad aci, cu o sumă de Greci, vechi prieteni ai săi încă din copilărie, așa că cu cei ce mai erau aduși de Radu Mihnea se făcură o grămadă, acești Greci nu se mulțumiră a fi numai pe lângă Vodă, dar începură a se amesteca în trebile publice ale statului, a deveni boeri, fiind-că ocupau funcțiuni boerești, și în fine trufia lor devenea zilnic din ce în ce mai mare; toate acestea displăceau cu totul boerilor români; așa că se hotărâră a face o conspirațiune și a'i tăea pe toți până la cel din urmă ³⁾ și în adevăr ca șefi ai conspirațiunei vedem pe Lupul Mehedințeanul paharnicul, personagiul istoric de odinioară, căpitanul Busdugan și Cârstea Vornicul (*Cocorăscu*). Complotul însă se simți și atunci Lupul paharnicul cu Busdugan fugiră în Transilvania și de aci la curtea vieneză ca să mijlocească ajutoare, pe când Cârstea vornicul rămase în țară unde 'și găsește moartea căci e prins de Alexandru-Vodă și ucis mișelește lângă Târgoviște, unde Alexandru dădu și 40.000 de gal-

¹⁾ Idem, pag. 465, anul 1612, 22 Ianuarie.

²⁾ Letopisețele lui Ureche, Vol. I, pag. 244 și 51; Xenopol, Vol. III, pag. 466.

³⁾ Constantin Capitanul Filipescu, Magazinul istoric, Vol. I, pag. 249.

beni lui Skender-paşa şeful expediţiunii căzăceşti numai ca acesta să nu spue nimic Sultanului ¹⁾).

G. Creţeanu în nuvela sa poetisează această fugă a lui Lupu Mehedinţeanu şi Busdugan, şi fugind ei în Ardeal, poetul ni'i trece prin Merişani, moşia de baştină a lui Bărcan Stolnicul cel ucis de Radu Mihnea, şi unde acum locuia soţia sa Maria, pe care o iubea paharnicul Lupul şi pentru care Maria avea o deosebită afecţiune, de când cu moartea oribilă a soţului ei, Bărcan; şi eată cum descrie scriitorul nuvelist această întâlnire a paharnicului Lupu, cu Maria: «Era pe la anul 1618. Trecuseră patru ani de la moartea Stolnicului Bărcan. Soarele apunea într'un nor de purpură, al cărui culori vii se resfrângeau în undele line ale Dunărei, turmele se întorceau de la păşune şi pulberea ce se înalta în urma lor, era transformată de razele soarelui în turbilioane de aur. Mugetul vitelor, sunetul clopotelor lor, fluierile păstorilor, cântarea paserilor, murmurul apelor, miile de şoptiri ale atomelor, făceau un concert straniu şi maestos. Maria din pridvorul său de la Merişani contempla această scenă măreaţă, sorbind dulcele aer al serei. Apoi cu încetul soarele dispăru, ori-ce sgomot încetă, umbrele transparente ale unei frumoase nopţi de vară începură a se întinde, şi miile de stele a licuri pe bolta cerească. Juna veduvă dete ordine argaţilor săi a închide porţile cele mari ale curţii; apoi înconjurată de femeile casei se puse a lucra, una din ele mai bătrână, şi care o crescuse, văzând'o căzută într'o adâncă melancolie spre a o distra începă a îi povesti deosebite legende populare.

Nu trecuse mult, când se auţi un tropot de cai, apoi lovituri la poarta cea mare.

Spaima se zugrăvi pe feţele femeilor.

— «Ce să mai fie asta? ăcea una».

— «Oameni domneşti» ăcea alta, vin poate să mai adune vre un bir nou».

— «Ceva tâlhari Greci sau Albanezi din cei lăsaţi de Radu sau din cei aduşi de Iliăşi, adăoga o a treia.

¹⁾ Mag. istoric, cron. Anonimă, Vol. IV. p. 308.

— «De când s'aũ înmulțit acești străini în țară numai suntem siguri de nimic.»

Dar lovirile nu înceta. Maria trimise un om de pază spre a vedea ce se petrece. Acesta aduse știre că sunt doi pibegii care cer adăpostire pentru acea noapte.

— «Să fie bine veniți» zise nobila femeă «mergi de le deschide».

Porțile se deschiseră și doi inși călări intrară. Unul din doi era 'nalt, frumos la față, cu o fisionomie ecspresivă și melancolică, cel-l alt ce se vedea a fi mai în vârstă, era mai scurt și mai gros, și avea un chip care esprima o energie sêlbatică.

După ce descălicară și fură introduși în camera unde trebuia să petreacă noaptea, un om le dete de știre că de voesc să vază pe stăpâna casei, e gata să-i primească.

«Eũ, îi cer ertăciune» zise cel mai în vârstă; «Dumnezeũ știe cum am ajuns și până aci, a trebuit caii noștri să aibă șapte suflete, închipuește'ți ca din Têrgoviște până aici, mai n'am rêsufat; cum să rêsufli când două sute de călăreți te gonesc de pe urmă; da, două sute, o sută de oameni pe unu».

— «Dar ei ne-aũ perdut urma de mult, «dise cel-l'alt».

— «Firește ne-aũ perdut'o și noi am fi putut prea bine să mănăm la alt conac, cu atât mai mult că nu e acesta drumul nostru; dar ai vrut negreșit să mări în Merișeani».

— «Îmi am cuvintele mele».

— «Știu că le ai, și de aceia nici nu te întreb care sunt. Știi am jurat încredere oarbă și te urmăresc cu ochi închiși; ai cap ca să chibzuești, eũ am braț ca să lovesci tot ce 'ți cei e ca să 'mi dai ocașie de a lovi».

— «Îți mulțumesc frate de încrederea ce 'mi dai; deocamdată rêstoarnă-te pe acest pat până vom vorbi cu stăpâna casei».

Cel mai june din două călători, intră la Maria, aceasta depărtase pe femeile sale și sta singură a'l aștepta. Când intră; ea scoase un țipet de surprisă:

— «Cum Lupule, ești pibeaș, ești urmărit? O, Dum-

nețeale tremur când mă gândesc, că poți fi prins, poți fi condus la moarte, eu voi vedea cădând capul tău cum am văzut cădând pecelal lui Bărcan! Știam că o fatalitate se agață de pașii mei, că voi aduce peire tuturor acelor ce mă vor iubi. Ți aduci aminte întâia oară când 'mi ai vorbit de amor 'ți am spus să fugi de mine ca de moarte. N'ai vrut să mă ascuți, ei bine află că pe când eram mică o ursitoare 'mi a povestit că voi iubi doi oameni, și că amândoi vor peri de sabie; de ce trebuie oare ca această prevestire să fie adevărată?

— «O Mario spune-mi că mă iubești, și moartea poate să vie, voi muri fericit».

— «Dar spune-mi ești urmărit de aproape? ai trebuință de apărare? oamenii mei sunt gata a lua armele, și cu ei douăzeci de sate din prejur, toți sunt întăriți în contra apăsării Grecilor».

— «De-o camdată 'mi au perdut urmele și sunt fericit că această împrejurare 'mi a dat ocasiunea de a te revedea».

— «Dar ce s'a petrecut?»

— «Alexandru Iliăși nevoind să înțeleagă că Radu a perdut domnia fiindcă a venit însoțit de Greci; a căzut și el în același păcat. Grecii s'au înmulțit acum; și s'au făcut mai aroganți ca în trecut, ei povățuesc pe Domn a pune biruri grele pe biata țară, a persecuta pe adevărații Români, și a se înconjura numai de instrumente servile, într'un cuvânt răutățile și cruzimele se înmulțesc pe fie-care ți».

— «Și țara suferă toate acestea?»

— «Tot se mai află printre Români suflete independente și nerăbdătoare a scutura acest jug umilitor. Ții minte făgăduiala mea. Am crezut că acum a venit timpul. M'am pus în capul unei conspirațiuni al cărui scop e de a gone pe străini pentru tot-d-auna și de a face pe Domn să intre pe calea glorioasă ce ne-a tras'o fericitul întru pomenire Mihai-Viteazul. Apelul meu a avut răsnet. Toată junimea a jurat împreună cu mine stărpirea străinilor. Planurile noastre ereau aproape a se realiza, când un trădător s'a strecurat printre noi, din norocire el nu cunoștea toate

secretele noastre, și numai eu cu tovarășul meu Busdugan am fost denunțați. Soarta lui Bărcan ne-ar fi așteptat, Iliăș dăduse ordine ca să ne prindă și să ne taie capetele, când vornicul Cârstea care e înțeles cu noi, ne dete de știre, abia încălecaserăm caii, când dărirăm în urma noastră cele domnești însărcinate a ne prinde.

— «Ei bine acum ce veți face ?

— «Ceii ce ne urmărea ne-a pierdut din vedere ; ei cred că am luat drumul Căinenilor, și ne vor urmări într-o cale, pe când noi ne aflăm aci în siguranță de-o camdată.

— «Dar de vă vor descoperi ?

— «Nu le vom da timpul, am venit aci pentru a te vedea poate cea din urmă oară, mai înainte de revărsatul Țorilor vom pleca, vom trece prin Romanăți și Mehedinți spre a da ochi cu câți-va din partizanii noștri apoi vom trece peste Vulcan la Hațeg în Transilvania ; acolo vom aduna oști și vom intra în țară, ridicând gloatele în drumul nostru. Pe d'altă parte când ne vom apropia de Tergoviște, Vornicul Cârstea va da acolo semnalul răscoalii. O ! luptă crâncenă va fi ; dar îți făgăduiesc că d'astă-dată vom triumfa.

— «Să dea Dumnezeu, dar tremur când mă gândesc la ursitoare ; veți de viața ta, căci de aci ea e legată de a mea, eu te-am făcut să intri în acest foc.

— «Cât voi fi ocrotit de dulcea ta iubire, voi fi în stare a înfrunta o mie de morți».

Ar fi stat lungi ore a-și împărtăși temerile și speranțele lor, urele și iubirile lor, când căpitanul Busdugan veni a da semnalul despărțirii.

Lupul și Maria se îmbrățișară lăcrămînd ; ea însoți pe proscrisii până la scară. Incepuse a se îngâna ziua cu noaptea, când Lupul și Busdugan porniră în tropotul cel mare al cailor. Maria din pridvorul său îi urmări cu privirea cât putu, până se făcură nevăduți în spațiu. Era consternată ; se întreba de merge la triumf sau la supliciu, inima sa de română și de amantă îi dicea să spere, dar fatala presimțire o făcea să se îndoească. Când nu mai putu ȧări pe

călători, îngenunchiă înaintea icoanei maicei Domnului și stătu îndelung ast-fel absorbită în rugăciuni ¹⁾).

Ast-fel poetisează G. Crețeanu această fugă a paharnicului Lupu Mehedințeanu și a căpitanului Busdugan care parte am pus'o și eu aci, ca o variațiune pentru cititor raportându-se de minune la subiectul acestei revoluțiuni.

Alexandru Iliăș știa acum de fuga lui Lupu și a lui Busdugan la împăratul Nemților, de asemeni alți boeri erau refugiați în Transilvania și adună ajutorul dat de principele Transilvaniei Bethlen Gabor, totuși Alexandru-Vodă stetea la îndoială ce să facă, căci aci era amăgit de unii; că Lupu și Busdugan nu vor mai veni cu nimic în țară, aci era sfătuit de alții să fugă, că în curînd Lupul și Busdugan vor veni cu mare oaste din țara Nemțească pentru a'l goni, și că mulți boeri lucrează în acest sens pe lângă Bethlen Gabor principele Transilvaniei, și adună oaste ca săeto unească cu a lui Lupu; acestea nu plăceau tiranului Domn, și lua pe acei boeri ce aduceau vești de âst soiū și 'i lega de coșile cailor și 'mi 'i hodorogea pe podurile Têrgoviștei până ce mureau, pe alții îi omora de-a dreptul, cu aceia era se vede mai milostiv ²⁾, așa că nimeni nu mai îndrăsnea a spune nimic.

În mijlocul acestor nedumeriri ale Domnului, Lupul sosește în țară cu Busdugan și cu oaste Nemțească; Alexandru Vodă auzind, adună în pripă pe toți calărașii și pedestrașii ce ereau în Têrgoviște și îi îndeamnă a'i da ajutor; istoricul N. Bălcescu făcînd o comparațiune între disciplina armatei din era de domnie pămînteană și aceea de sub regimul grecismului, ante-mergător celui fanariotic adică acei 20 de ani de domnie străină de la 1611—1631, ne spune că: «Istoria ne-a păstrat răspunsul ostașilor români către Domnul Alexandru al IV Iliăș când acesta îi ruga să'l apere de rîscoala vestitului paharnic Lupul Mehedințeanu: «Măria ta, 'i-aū ȕis ei, noi nu vom sta cu tine, că ai călcat jurămîntul, și ne-ai oprit lefile și ne-ai stricat obiceiul»

¹⁾ Revista Română, vol. I, pag. 20—24, Al. Odobescu.

²⁾ Vezî Cronica Anonimă, vol. IV, pag. 308.

rile, cât am rămas săraci, și n'avem nici armă, căci le-am vândut pentru nevoile ce am avut de la tine, Doamne și acum te scoală de fugi că vrăjmașii tăi s'au apropiat¹⁾, vrăjmașii Domnului nu mai erau atunci vrăjmașii ostașilor²⁾ iată în ce hal de corupere și demoralizațiune ajunsese armata sub acest principe care se lăsase a fi guvernat de pasiunile câtor-va Greci rău voitori acestei Țări. La răspunsul ostașilor și sfatului lor ca Domnul să plece, Alexandru-Vodă porunci a 'i se găti calul, și dând o pungă de bani ostașilor ca drept mulțumire de sfatul lor milostiv³⁾, încălică numai în dulamă dupe cum ne raportează cronicarul⁴⁾ și fugi la Brăila ; pe de altă parte Doamna, soția sa, ajunsese la Giurgiū, de aci trecând în Rusia unde se împreună cu soțul ei și apoi porni la Țarigrad.

Cum eși Alexandru-Vodă din Târgoviște, pe altă parte intra triumfal în țară și paharnicul Lupul cu teribilul Busdugan, cari acum vor răsbuna capul lui Bărcan stolnicul și vor tăia pe toți Grecii.

«Paharnicul Lupul cum sosi, începu a tăia pe toți Grecii și pe slugile lor cari jefuiseră țara, și mult sânge s'a vărsat și inoptând nu mai știa cum să fugă unul de altul de frică și de cutremur mare⁵⁾. Ungurii aduși de Lupul ca ostași începura a cârcți, «a'i cere lefi, bani nu avea, ci apuca pe neguțatori de 'i da Ungurilor să plătească ei lefle, și trimise în țară pe Busdugan căpitan, fiind om rău ca unde va găsi Greci neguțatori, gelepă, pe toți îi tăia și le lua toată marfa, fără de nici o milă⁶⁾. Această răscoală a boerilor Valachi contra Grecilor și Alexandrului-Vodă este consemnată și într'un document al timpului, anume :

Raportul trimisului Almorô Nani, la Constantinopole, de către Dogele Veneției din 1618, 23 Iunie, către Doge:

¹⁾ Vezi în Cronica Anonimă în Mag. istoric de Bălcescu, vol. IV, pag. 308, și Tudose Stoian, pag. 166.

²⁾ Puterea armată în vechimela română, N. Bălcescu ediț. Odobescu, anexat la istoria lui M.-Viteazul pag. 630.

³⁾ Cronica Anonimă pag. 308.

⁴⁾ Idem.

⁵⁾ Vezi Cron. Anon., pag. 308, vol IV, în Mag. istorie al lui Bălcescu.

⁶⁾ Idem, pag. 309.

«Unde se vede că poporul și cu boerii s'aū răsculat cu arme în număr de 8000 împotriva principelui; din cauza tiraniei și stoarcerilor excesive ale acestui Domn, care de abia a putut să 'și scape viața ¹⁾».

Ast-fel urmară Lupul Mehedințeanul și cu Busdugan crușimele lor cu Grecii, pe cari îi mai speriară puțin. Dupe mazilirea lui Alexandru-Vodă, ora fatală se va apropia și pentru acești doi eroi ai românismului cari se resculaseră, și 'și spălară mâinele în sângele vërsat de ei, numai și numai pentru a scăpa țara de Greci.

Acum cuvintele Mariei de la Merișani, vëduva; și iubita paharnicului Lupul dupe cum ne-o arată nuvelistul Crețeanu, vor avea ecoul lor cel trist. «Ursita 'mă prezis că doi oameni am iubit și pe ambii îi voiū perde de sabie» căci și viteazul paharnic Lupu ca și soțul ei stolnicul Bărcan aū cădut jertfe ale patriotismului lor. La tronul Țărei Romănesci vine Gavril Movilă fiul lui Simeon, cel foarte cunoscut în istoria Moldovei, acest Domn numai 2 ani domni (1618—1620), și dupe ce atrase în cursă pe Lupul paharnicul făcëndu'l mare spătar, și pe Busdugan mare sërdar, sub cuvënt că 'i rësplătesce de binele adus țerei, prin alungarea lui Alexandru-Vodă, și a întregii șleahțe de Greci din juru'i, îi trădează în modul cel mai infam, căci făcënduse mare resbel în contra Poloniei la care vor lua parte Movilă cu Muntenii, Tomșa cu Moldovenii, Bethlen cu Transilvănenii și Skender-pașa cu Otomanii, Lupul Mehedințeanu ca mare spătar avea comanda oștirilor muntenești, și acest lucru Movilă nu'l gusta de și pusese el pe Mehedințeanu în această demnitate, doar 'l pusese cu gând rău, căci la Drastior pe când șefii armatei muntene, marele spătar Mehedințeanu și marele sërdar Busdugan dormeau în cort, Turcii intrară și retezară capetele acestor doi eroi ai naționalității române ²⁾, acum cuvintele Mariei de la Merișani se împlinise, și Crețeanu cântă ast-

¹⁾ Vezî originalul în Italienește. Col. de documente Hurmuzaki, vol. IV, part. II, pag. 373.

²⁾ Vezî Istoria Românilor de Xenopol, vol. III, pag. 486; din Cron. lui Const. Filipescu, pag. 280, vol. I în Mag. istoric etc.).

fel în nuvela sa dupe ce Mehedințeanu se separă de Maria, pe care o luase în căsătorie dupe întoarcerea sa din Transilvania, și isbânda avută asupra Grecilor, plecând acum din nou în resbel la Drastior.

«Ce plângi copilă? îi dicea el (*la plecarea pentru Drastior*).

— Maria aflând moartea soțului său, se retrase într'o monastire.

— Ast-fel se împlini ursita ¹⁾.

A treia revoluțiune care are un caracter mai mult ostășesc, căci la aceasta singuri ostașii s'aū resculat întâiū, este aceia de sub domnia lui Alexandru-Vodă Coconul.

A treia revoluțiune de sub domnia lui Alexandru-Vodă Coconul (1623—1627).

Radu-Vodă Mihnea cel care domnise în Muntenia de la 1611—1616, și sub care s'a întâmplat prima răscoală a boerilor în contra Grecilor, domnea acum în Moldova, el erea prieten mai de mult cu un Grec bogat și puternic din Constantinopole, anume Skerlet, dupe cum dice căpitanul în cronica sa: «bogat și cunoscut de toți megiștani împărăției carele având voe veghiată despre Turci, Radul-Vodă s'a fost imprietenit cu el mai de înainte vreme fiind ajutor între multe trebale Domniei ²⁾» și ast-fel prin ajutorul lui Skerlet; Radu-Vodă reușește a dobândi de la Otomani tronul Țerei Românești pentru tinărul său fiū Alexandru supranumit Coconul, «un copil încă» dupe cum se exprimă însuși ambasadorele Veneției la Constantinopole, Simon Contarini într'un raport al său către Dogele Veneției din 1625, 11 Aprilie relativ la cumpărare de cai din Moldova și Țara Românească pentru Veneția, unde dice: «Principe Radulo, il qual e' hora Principe in Moldavia et suo figliulo in Valachia, *che molto e' giovane, et reto dal padre* ³⁾». Radu-Vodă tatăl, pentru a lega și mai puternic prietenia cu Skerlet, însoară

¹⁾ Revista Română, pag. 26, vol. I; 1861.

²⁾ Cron. Const. Filipescu căpitanul în Mag. ist., vol. I, pag. 283.

³⁾ Doc. Hurmuzachi, vol. IV, partea II, pag. 408.

pe fiul său Alexandru-Vodă cu fiica lui Skerlet, anume Luxandra, făcând nunta la Siret; și atunci mulți bani s'au scurs din biata țară ¹⁾. În acest timp se întâmplă și resbelul între Tătari și Turci, Tătari intră în Moldova și Muntenia și începură a face mari prădi, Alexandru-Vodă fuge de teamă la o monastire, ear Radu-Vodă din Moldova la Suceava, așa că tronurile ambelor țări ereau ocupate de căimăcamii boeri, cari se puneau cum se nemereau, jafurile cele mai mari s'au comis atunci de toți Grecii și boerii grecisați; în țară semnalul revoluțiunei în contra acestora a fost dat, și toți călărașii din Mănești, Gherghița, Ploești și Rușii-de-Vede s'au răscolat, apoi și boerii de peste Olt cu milițiile lor; în capul cărora găsim «pe un Paisie botezat de cronicari Domnișorul ²⁾», și probabil din neamul Basarabilor, dară caimacami au trimis oștile lor de străini de au prins pe toți boerii răsvrătitori, și 'i-au ucis și au tăiat și pe Paisie Domnișorul, ast-fel se sfârși această revoluție în care sâmburele răutăței tot de la Greci și străini venea.

În vremea aceasta Radu-Vodă din Moldova murise, și fiul său din Muntenia Coconul este mazilit de poartă.

Ajungem acum la a patra revoluțiune; care este mai însemnată, din timpul domniei lui Leon-Vodă Tomșa.

*A patra revoluțiune boerească din timpul domniei lui
Leon-Vodă Tomșa (1629—1633).*

În anul 1629, biata Țara Românească ajunsese într-o stare deplorabilă și sistema licitațiunei ocupărei tronului începuse deja, D. Xenopol la pag. 472, vol. III, dupe raportul misionarului Venețian la Constantinopole, Giovanni Capello, din 13 Octombrie 1630 ³⁾, ne spune că un oarecare italian Carlo Cigalla din Messina avea veleități asupra tronului Munteniei pentru fiul său «bizuindu-se în puterea aurului» toți competitorii însă, cădură, căci Leon fiul lui Ștefan Tomșa, fostul Domn Moldovean isbuti a cumpăra

¹⁾ Cron. Căpitanul, vol. I, pag. 283, Mag. ist.

²⁾ „ „ „ „ „ 282, „

³⁾ Vezl Doc. Hurm., vol. IV, part. II, pag. 450.

tronul cu 300,000 lei, din care 140,000 se dusesese în punga caimacamului de la poartă, aceasta se vede și în raportul lui Sebastiano Venier către Dogele Veneției din 27 Oct. 1629 ¹⁾).

Leon, vedându-se acuma urcat pe treptele tronului, prima-i preocupare fu aceia de a-și plăti datoriile la toți Grecii cămătari din Țarigrad, de la care se împrumutase cu acele sumi enorme pentru a cumpăra pe vizirii și pașii turcești. Singurul mijloc nu era de cât de a pune dări grele asupra țerei la care vor plăti, atât boerii cât și poporul, pentru ca să poată plăti datoriile Grecilor; de aci se va naște o cumplită revoluțiune a boerilor care va avea diferite scene sângeroase la cari vor peri multe capete. D. Xenopol dice în istoria Românilor, vol. III, pag. 474: «Răscoala boerilor munteni contra lui Leon-Vodă Tomșa și avea pricina tot în favorizarea Grecilor veniți în număr mare ca creditori ai Domnului».

Acești Greci iubeau chiar pe Domnul, căci afară că-l ajutară de interes, cu bani la Constantinople, de oare-ce și diceau: Leon-Vodă va fi obligat către noi, și odată Domn în Țara Românească, el ne va recompensa de binele făcut pentru banii împrumutați, de și dați nouă cu camete; dară cele d'întăiu slujbe ale țerei nouă ni le va da, și ne va ridica la rangul de boeri români, și aceste cuvinte le spuneau de sigur Grecii de nimic, căci Grecii nobili erau mulțumiți de noblețea lor și nu mai aveau necesitate de a umbla dupe cea românească. Cine e nobil în țara sa, este nobil în toată lumea. 'L iubeau ei pe Leon-Vodă căci el de și de neam Moldovenesc (*Tomșa*); dară era cu totul grecisat și de copil crescut la Constantinople, ceea-ce face pe contemporanii de atunci a-l lua de multe ori drept Grec, ast-fel ambasadorul regelui Suedez la Constantinople din (1631—33) Paul Strasbourg spune în relațiunea sa că Leon-Vodă «este Grec de neam ²⁾», «*Illuc princeps et Voyvoda Leo natione Grecus...*»

¹⁾ Vezî Doc. Hurm., vol. IV, partea II, pag. 435, Xenopol pag. 473, vol. III.

²⁾ Vezî Monumenta Hungariae Historica, pag. 100, în Xenopol vol. III, pag. 476.

Relativ la începuturile de impozite ce domnul muntean a pus asupra țerei, avem însuși spusele cronicarului: ¹⁾ «Viind domn de la împărăție Leon-Vodă, și primindu'l țara, multe și mari greutăți au aruncat țarei, și silea pre boierii de plătea județele cu bani, și țara spărgându-se, și boierii ne având de unde lua bani care'i da, să sărăcea, și se îndatora», singurul mijloc deci prin care boierii puteau să mai sperie pe domn, erea răscoala, de sânge ei nu se temeau, căci nu acuma pentru atâtăia oră capete de vlăstare ale neamurilor mari, vor cădea, ci strigaau de sigur: mai bine moarte glorioasă, decât viață rușinoasă. Cei cari au dat semnalul revoluțiunei au fost tot boierii de peste Olt; acolo clocotea focul patriotismului românesc; cum spune un autor din trecut, și ast-fel vedem și în cronicarul Const. Filipescu ²⁾: «S'au sfătuit mai cu seamă boierimea de peste Olt că să dea în lături răutatea; anume: boierii Matei aga din Brâncoveni (*Basarab* ³⁾), Aslan Vornicul ⁴⁾, Gorgan Spătarul, Barbul spătarul Brădescu (*Poenaru* ⁵⁾), Mihai spătarul Coțofeanu, Dumitru Slugearul Filișeanu, Mitrea Vistierul (*fiul lui Neagu din Michăești*) și alții cari au fugit pe la plaiul Vulcan la Hațeg în Ardeal, și i'au primit Racoți Gheorghe, și Zolomi graful cu cinste și le-au dat odihnă». Au fugit bieții boieri ca să găsească la curtea principelui Ardealului ajutor de oaste, ca să învingă tirania, care earăși se ridicase aci. În timpul acesta aprozii greci ai lui Leon-Vodă umblau din casă în casă pre la toți boierii țerei; și «le lua repede câte 30 și 40 de galbeni numai de odată» ⁶⁾, aceste toate se întâmplară la 1630 Octombre 17 ne spune anonimul românesc.

¹⁾ Vezi în Mag. ist., Vol. I, Cron. lui Const. Filipescu, pag. 286.

²⁾ Idem, pag. 286, Vol. I.

³⁾ Matei Basarab erea fiul lui Danciu Basarab proprietarul moșiei Brâncoveni de aci confuziunea între Danciu acesta Basarab și Danciu Brâncoveanu, strămoșul lui Constantin Vodă-Brâncoveanu, confuziune pe care mulți istorici au făcut-o. Matei-Basarab a fost penultimul Basarab, ultimul a fost Constantin Șerban Voevod de la 1654, descendent al ramurei Neagoe-Voevod, pe când Matei erea din ramura Basarab-Craiovescu.

⁴⁾ Asan Vornicul a fugit în urmă în Moldova, și este autorul familiei moldovenești Aslan; înrudit în urma cu familia Ceauru, în acele vremuri de herbere continuă multe familii ad trecut din o țară surdă în cea-altă; și vice versa.

⁵⁾ Familia Brădescu a fost o ramură din Poenari de peste Olt.

⁶⁾ Vezi Mag. ist., Vol. IV, cron. anonimă, pag. 311.

Leon-vodă vedând că toți acești boeri mari pribegiră, și că vor recurge la ajutor de arme străine, le scrise, în trei rânduri, trimițând pe Episcopul Teofil al Râmnicului și pe Hrizea Vornicul (*Popescu*), cu stafete în Ardeal; dară în qadar căci revoluționarii nici nu voeau să asculte, le mai scrise domnul și a patra oară implorându-i a se reîntoarce că'i va primi bine, și făcându-le câte și mai câte jurăminte, dară de unde, căci Olteanul e coadă de Leu ce nu se lasă a fi călcată, trimițând de astă dată pe Radul logofatul din Deasa (*ce se înrudea cu Buzești*) și pe Stanciul, (*Părăianul*¹⁾) postelnicul din Deleaga (*fiul Hamzei Banul*); aceștia ca să meargă în Ardeal pe la Vulcan, trecură prin Târgu-Jiū, aci se întâlniră cu strejile pribegilor în capul cărora se găseau și cu care rămăsese Barbu Brădescu paharnicul; și Mihai Coțofeanu Spătarul, aceștia au și prins pe boerul Radu logofatul din Deasa; alții au scăpat, mulți au fugit. În vremea acestora Matei aga Basarab cu boerii lui, și cu armată de roși trebuia să treacă pe la Vulcan ca să intre în Ardeal.

Leon-Vodă vedând că totul e qadarnic dă în 23 Iulie 1631 la București un faimos hrisov în care se prefacă că este și el un inamic al acelor Greci răi făcători de țeară, unde pune de iscălește și pe divaniștii săi ce'i mai rămăsese, 'l reproduc și eu aci căci tare e frumos și toate sunt adevărate câte le spunea domnul în acel chrisov; dar ce folos

¹⁾ Numele de Părăianu este istoric în țara noastră, astă-zî mai sunt Părăeni adevărați coborâtori din vechea familie Părăianu, nume luat de la moșia Părăeni din Gorj. Părăenii au fost o ramură a Mileștilor; și ambele coborâtoare de la Danciū Zamonea ce figurează în chrisovul lui Radu-Vodă din 1464 în care cetim încă «Moșia Părăeni a stăpânit'o biv-vel Stolnicul Obedeauu ginerele lui Dosithei Brăiloiu după moartea acestuia»; soția lui Obedeauu erea fiica lui D. Brăiloi și se numea Stanca, după cum se va vedea mai la vale în document. Documentul de la 27 Mai qice: «Noi 24 boeri (*etc.*) ce am fost luați de moșnean și de Dumnealui C. Obedeauu biv-vel stolnic ce are aci moșie despre jupâneasa Stanca nepoata D-lui reposatului Vel Banului Barbu Milescu».

Aceștea sunt consemnate în niște porunci ale Divanului Băniei Craiovei de la Vel Banul Craiovei Ianache Hrisoscoleu la 1750, soția lui Dositei Brăiloiu erea o Milească căci ea și ce spune un document tot de la Banul Hrisoscoleu cu data de 1 Martie 1750: «Moșia Părăeni de lângă Vâlcea au stăpânit'o reposatul Dosithei Brăiloi fiind dată de qestre de soacră-sea jupâneasa Maria Băneasa a reposatului Banului Barbu Milescu», tot asemenea și documentul din 1699.

Aceștea ini-au fost comunicate mie de D. Ștefulescu, profesor la gimnasiul din Târgu-Jiū după documentele găsite de D-sa în județul Gorj.

că nu cugeta așa cum scria ce le scrisese numai ca să amăgească pe revoluționari, numai ca să'i facă a se întoarce în țară, apoi să'i prinza, și să'i uciadă.

Hrisov de la Ioan Leon Voevod, pentru isgonirea Grecilor din Țară 1631 ¹⁾

Milostieio Vojieio Ioan Leon Voevod și domn al pământului Ungro-Vlachiei, fiul marelui și prea bunului răposat Ioan Ștefan Voevod. Dat-am domnia mea această carte a domniei mele, ca să fie de mare credință tuturor popilor și diaconilor de pre în orașe, și din toată țara domniei mele de la toate sfintele biserici, câți popi și diaconi vor fi în eparhia părintelui episcopiei Efrem de la sfânta episcopie de la Buzău. Ca să se scie pentru niște lucruri și obiceiurile ce au fost adaos de oameni străini în țara domniei mele, care obiceiuri nimeni nu le au mai putut obișnui, căci vedând că sunt de mare pagubă țerei. Pentru aceia domnia mea am socotit de am strâns toată țara, boiari mari și mici, și roși și mazili, și toți slujitori de am sfătuit cu voia domniei mele. Deci vedând toți atâta sărăcie și pustiire țerei, căutat-am domnia mea cu tot sfatul țerei, de unde cad acele nevoi pre țară, aflatu-sau, și s'au adevereat cum toate nevoile și sărăcia țerei se încep de la *Grecii streini, care amestecă domniile, și vënd țara fără milă, și oprecupețesc pre camele asuprite*, și dacă vin aici în țară ei nu socotesc să umble după obiceiul țerei, și strică toate lucrurile bune, și adaugă legi rele, și asuprite, și alte slujbe le-au mărit și le-au ridicat fără seamă pre atâta greuime ca să nu plătească ei cametile lor, și să-și îmbogățească casele lor, și încă alte multe străinări au arătat spre oamenii țerei, *ne-socotind pre nici un om de țară*, înstrăinând oameni despre domnia mea cu pisme și cu nepastii, și asuprind săracii fără milă, și arătând vrășmășie către toți oamenii țerei. Deci vedând domnia mea niște lucruri ca acelea și prada țerei, socotit-am domnia mea; dinpreună cu tot sfatul țerei,

¹⁾ Din Mag. istoric, vol. I, pag. 122. Originalul găsit la Mănăstirea Bistrița.

de am făcut domnia mea legătură și jurământ mare, d'am jurat domnia mea țerei pre sfînta evanghelie, și cu mare afurisenie din 'naintea cînstîtului și prea luminatului părintelui nostru al țerei românești cir vlădica Grigorie, și de înaintea părintelui Teofil episcopul de la Râmnic, în sfînta biserică a domniei mele cea mare, din cetatea scaunului domniei mele din București, și după jurământ cu tot sfatul țerei, călcat-am acele obiceiuri rele, și le am pus domnia mea toate jos, și am scos acei Greci străini din țară afară; ca pre niște neprieteni țerei fiind, și am tocmît domnia mea și alte lucruri bune, care să fie de folos țerei, ca și cum cele legi și obiceiuri bune, ce le-au fost tocmît cei Domni bătrîni ce li să fericădă viața lor, și li să cunosc tocmelile, că au fost de folos țerei.

Așîderea și domnia mea încă am tocmît și am întărit legătură, cum să fie Roșii în pace de dijmă și goștină, și de vinărit; și să dea bir domniei mele într'un an de două ori; de un cal cîte ugi 40 la sf. Dimitrie, și la sf. Georgie și popi încă să dea bir într'un an de două ori la sf. Dimitrie ugi: 30, și la sf. Georgie ugi 30 și Episcopul de la Buzău cum au fost adetul și obiceiul și mai de înaintea vreme, și am ertat domnia mea pre popi, să fie în pace de bir de lună, și de găleata cu fân, și de bou, și de oae seacă, și de cal, și de miere, și de ceară, și de împrumut, și de bani de cununie, și de mîncături cîte sunt peste an, de nimica val său vîntuială să nu aibă, numai să aibă a pădi sfintele biserici cu slujba, și cu pravila Dumnezească și în zi și în noapte, și să roage pe Dumnezeu pentru sănătatea domniei mele, și pentru sufletul răposăților părinților domniei mele, și pentru toată creștinătatea, ca să fie domniei mele pomană, și după jurământ pus-am domnia mea și blestem, cum de voi călca domnia mea această legătură și jurământ, acela blestem să fie tot asupra capului domniei mele. Iar pe care va dărui Dumnezeu a fi domn în urma noastră Țerei Românești, încă 'l rog cu numele lui Dumnezeu să aibe a cînsti și a noi și a trai această legătură pre tocmeala, cum scrie mai sus; iar cine va călca și va sparge această legătură, și cartea domniei mele, acela să

fie trăclet și blestemat de vlădica, Hristos, și afurisit de 318 sfinți părinți de la Nikea, și să lăcuească cu Iuda și cu Aria, la un loc într-un netrecuți, vici amin! Iată și mărturia am așezat domnia mea: Jupân Hrizea vel Dvornic (*Popescu*), i Jupân Papa vel logofet (*Greceanu*), i Jupân Dumitrașco vel vistier (*Dudescu*), i Jupân Miho vel Spătar (*Lecca*), i Georghe vel Stolnic (*Băleanu*), i Buzinca vel comis (*Buicescu*), i Nedelko vel Paharnic (*Boteanu*), i Jupân Constantin vel Postelnik (*Cantacuzino*); și însu-mi am ținut domnia mea. Am scris eu Stoica gramatic în scaunul orașului București, luna Iulie, 23 zile și de la Adam curgerea anilor la leat 7139, leatul următor 1631.

Eată ce pompos Chrisov a scos Leon Voevod la 1631, el însuși înegrește pe Greci spunând tot adevărul, și arătând gândurile lor acriminaliste pentru onoarea pământului românesc; dacă însă frasele acestui chrisov ar fi egalat și cu simțimintele lui, atunci el ar fi fost un principe patriot, vom vedea cu totul contrariu; a fost o prefăcătorie căci una scria, și alta făcea, și săvârșea, spre nenorocirea boerilor patrioți, și a țerei.

Leon-Vodă nici cu acest mijloc nu reuși a aduce pe boerii pribegi la vetrele lor; și vedând îndărătnicia lor, și decisiunea fermă de a lupta, însărcină pe Marele Spătar Miho (*Lecca*) cu un corp de oștire, și streji, ca să le iasă în față, emigrații și realisaseră scopul, căci ei se coborau din Transilvania cu un corp de oștire dat de principele Racoti, intrară în Bania Olteniei tot pe la plaiul Vulcan din Gorj, și aci se împreunară încă cu Roșii; în capul armiei erau Barbu Brădescu Poenarul marele paharnic, și Mihaiu Coțofeanu mare Spătar, ca generali. Miho marele Spătar (*Lecca*) le eși înaintea la Ungureni; dară l'a bătut în urma unei crunte bătălii, așa că misionarul lui Leon-Vodă trebuia să prepare un nou atac; Leon-Vodă prinzând de veste despre toate acestea la 21 August 1631¹⁾, și fiindu-i teamă de un mare măcel, trimise pe Doamna, și pe toate jupănele boierilor, la Giurgiu, cu pruncii lor, eară el se duse până la satul

¹⁾ Vezi Mag. ist., Vol. IV, pag. 312; Dionisie Fotino, pag. 87 cronica.

Persiceni, unde trecu armata în revistă, corpului Dorobanților le plăti lefurile ; și ținu un mare consiliu de reșbel cu toți generalii boeri români de atunci ; apoi se reîntoarse la București, aședându-și tabăra oastei la marginea mănăstirii lui Pană Vistierul (*Filipescu*) ; care'i spunea S-ta Ecaterina ; aci Leon-Vodă ca un fricos (*expresiunea cronicarului Fotino, pag. 87, Vol. II¹*), aștepta pe Matei Aga ; în adevăr rebelii patrioți sosiră, și ca niște lei înfuriați se asvârliră în focul luptei ; opt ore ținu răsboiul, și aci boerii Olteni vor des-
 valui curagiul cel mai mare ; cădură trupuri de ambele părți pe câmpul de bătălie ; Preda Brâncoveanu viitorul Mare Ban de Craiova nepotul lui Matei Basarab, și cel ce fu făcut principe al sacralui imperiu în 1696, fu prins de Leon-Vodă ; tot asemeni și Radul logofetului de la Deasa. Leon-Vodă a vrut a'i ucide dară cu bani și-au rescumpărat viața, a tăiat în mijlocul taberei Leon-Vodă cel faimos de reuțăți, și pe Adam Banul și pe Preda Floricoiul ot Grecii (*Greceanu*), ginerele lui Mihai-Viteazul, soțul Domniței Florica ; și a tras la țeapa pe Nușa marele armaș ; 40 de Unguri fură prinși și trimiși la Țarigrad, ca să facă Turcii ce or vrea cu ei ; apoi Leon-Vodă făcu o groapă mare la drum, unde aruncă corpurile rebelilor patrioți, și îi acoperi cu pământ, făcând o movilă ; eată în ce mod se îngropau atunci vitejii neamului românesc, care mureau ca niște martiri, pentru scuturarea stindardului național de scaetii fanarului ; ast-fel se termină această luptă cruntă de sub zidurile mănăstirii lui Michai-Vodă de ađi, care atunci erea afară din orașul Bucureștilor încă ²⁾. După bătălie Matei Basarab Aga, Teodosie Spătarul (*Mehedințeanu*), Gorgan Spătarul, Michai Spătarul (*Coșofeanu*), Dumitru Slugerul (*Filișeanu*), Barbu Brădescu Poenaru paharnicul, Petre Slugerul (*Fălcoeanu*) ; și cu alți boerice aũ mai putut scăpa din ghiara lui Leon-Vodă, s'aũ retras peste Olt și s'aũ închis la Mănăstirea Tismana, ședând acolo în chilii 10 zile, făcând rugi la Dumneđu și la fețele lui Domnu Hristos și a S-tei fecioară Maria ; ca să fie întru isbândă

¹⁾ Cronica Fotină, Vol. II, pag. 87.

²⁾ D.n Mag. ist. al Daciei, Vol. IV, pag. 313 ; și Fotino, Vol. II, pag. 87.

cu acei despoetori Fanari. Leon-Vodă aflând că Matei Aga cu toți ai lui se găsesc închiși în Tismana, nu a ținut socoteală măcar nici de lăcașurile sfinte, și a trimis pe cumnatul său banul Bou și pe Vornicul Nedelko Boteanu cu oști ca să lupte cu rebelii și să-i dea afară din ținuturile mănăstirei; trei zile lupta a ținut în văile Tismane, dară în van fu totul, căci lupta rămase în partea lui Matei Aga, Dumnezeu ascultase de rugile credincioșilor noștri boeri; oștile se retraseră, Mathei Aga aflând de plecarea lor, eși cu toți ai săi din Tismana și se duse în sus la munte «la Isvarna» ne spune cronicarul¹⁾, la casa Spătarului Stoica, ca să ea sfaturi de la dânsul; acesta 'l povățui a trece hotarul și a se duce earăși în Ardeal; în această vreme marele căpitan Giorma venea cu oști grele din partea lui Leon-Vodă, ca să ajungă și să bată pe Matei Aga; dară nimic nu a săvârșit, căci Aga Matei trecu în Ardeal cu toți ai lui, și Giorma se întoarse înapoi cu oștile; predând cumplit toată acea țară de peste Olt.

Toate luptele fură zadarnice căci rezultatul final tot nu a fost satisfăcător, mulți din boeri cădură vitejesce, dară Leon-Vodă, tot domnea; și Fanarii prăda, atunci boerii alergară la alte mijloace: Pașă la marginea Dunărei unde Turcii aveau raele erea atunci Mehmet Abaza despre care ne spune cronicarul că'i erea milă de biata țară cum o sparseră Domnii, cu Grecii Țârigrădeni²⁾ apoi boerii puindu-se bine cu dânsul, și convenind într'un gând ca Matei aga să fie ales domn fiind din neamul Basarabesc încă, Abaza deci scrie la Constantinopole despre intențiunile boerilor, dară Sultanul nici nu voea să audă, căci în mare favoare erea atunci Radu Iliș, și cât pe aci a fi numit domn în locul lui Leon-Vodă; acest Iliș era fiul lui Alexandru-Vodă, din Moldova, ba încă trimite Sultanul ordin lui Racoți craiul Ardealului, de a numai adăposti pe refugiații Români la dânsul; eară lui Abaza pașa o strașnică amenințare când, nu s'ar supune; acestea sunt consemnate

¹⁾ Filipescu, Vol. IV, pag. 313 idem.

²⁾ Vezi Vol. IV, pag. 314 idem.

de Giovanni Capello misionarul dogelui Veneției, la Constantinopole; în raportul său din 1632, oct. 18; «Abbassa che di presente si trova in commando in Silistria per la depositione del principe de Valachia e petitione di quei popoli, ha posto in sedia di quel principato, sogetto da lui dipendente et fu hora lo sostiene non ostante *che alla Porta eletto il figliolo del principe Allesandro di Moldavia*» ¹⁾).

Abaza-pașa însă nu se sinchisea de ordinele Sultanului, căci știa el că Matei aga are pungi de bani destule, ca să sature poftetele și ale Sultanului, și ale Vizirilor, și ale tuturor luceferilor din țara Bosforului.

Boerii deci făcând sfat mare cu Abaza, au trimis la Aga Matei în Ardeal pe popa Ignatie Sârb din Nicopole; ca să-l vestească de noua cinste, ce toată suflarea bine-vuitoare îi o pregătește, pe de altă parte Leon-Vodă din București, trimite și el pe Vlădica Grigorie, și pe boerii Ivașcu Vornicul (*Băleanu*), și Grigorie Comisul, la Craiul Racoți, la Aga Matei, și la toți boerii emigrați; cu cărți de jurământ ca să vie cât mai repede la casele lor, că totul e în pace și liniște acum. Au ascultat atunci boerii de misionarii lui Leon Vodă, și au venit la vetrele lor în țară, însă ei știați că domnul va fi mazilit, și au venit din Făgăraș: «Filișeanu, Coțofeanu, Brădescu (*Poenaru*), Petru Slugearul (*Fălcoeanu*), Barbu de la Poiana (*Poenaru*) și cu Ivașcu de la Gaia» ²⁾ pe care domnul de mulțămire i-au înălțat încă la ranguri mai mari de boerie; a mai venit după ei și Vornicul Aslan pe care domnul l'a ridicat la rangul de Mare Ban de Craiova; în acest timp însă când boerii cari începură răscoala, puneau pe capetele lor noi ișlicuri de boerie, firmanul de mazilie sosi din Constantinopole, și Leon Vodă fu luat din București în ziua de 21 Iulie 1632; spre a fi dus la Țarigrad.

Așa se sfârși această cruntă revoltă care va avea un bun rezultat pentru boerii luptători; căci Matei aga, capul

¹⁾ Vezi în Doc. Hurmuzachi, Vol. IV, part. II, pag. 460

²⁾ Mag. ist., Vol. IV, pag. 314 idem.

lor, va fi numit domn de poartă, și ales de toată suflarea românească.

Ca o urmare a acestei revoluțiuni vom vorbi și de alegerea lui Matei Basarab, fiind în legătură cu subiectul de față.

Imediat ce Leon Vodă fu mazilit, boerii din partida lui Aga Matei, au trimis pe un oare-care Drăgușin în Ardeal, ca să ducă această știre de mazilie a lui Leon Vodă agăi Matei; ce se va bucura tare, căci știa că tronul va fi acum al său, trimite pe cumnatul său Marele Spătar Gorgan în Moldova, la Alexandru Vodă Iliș, ca să'l înbunețe pentru fiul său Radu, care avea veleități la domnia Țerei Românești; și care era mult sprijinit la Constantinople, după cum am văzut mai înainte. Gorgan însă nici nu e ascultat și e ucis de domnul Moldovean; deci un groaznic duel se încinse între Aga Matei și domnul Moldovei pentru ocupațiunea tronului muntean.

Matei aga luându'si ziua bună de la Craiul Racot, și de la toți neameși Ardealului, însoțit de căpitanul Vaidabun cu oști date de Racot, ce formau escorta viitorului domn muntean; Aga Matei a plecat și a conăcit întâi la satul Cornu pe drumul Caransebeșului unde'i eși înainte beiul turcesc de la Rușava (Orșova) ce i dedu agăi Matei bani de cheltueală «câți au pohtit¹⁾»; apoi a trecut hotarul și a sosit la Drinov, și a făcut tabără la Preșteani, în acest timp toți boerii din Craiova și din toate unghiurile Olteniei, cu Roși și cu toate milițiile veniră de se închină agăi Matei, ca și la un domn. La Constantinople însă se numise domn al țerei; Radu fiul lui Alexandru-Vodă din Moldova; Aga Matei ajungând deci cu acest alaiu până în județul său natal al Romanaților la moșia sa Brâncoveni, s'a adunat în mare sfat toți boerii, cu clerul și cu norodul și a făcut mare sobor, și într'un glas au strigat cu toții ca Aga Matei să le fie lor Domn; că Aga Matei este din neamul Basarabilor, și că este bărbat viteaz, încercat prin dese și multe răsboaie, că este

¹⁾ Vezî în Mag. ist., Vol. IV, pag 315.

înțelept și curajos, și că cu nici un chip să nu primească pe Radu, fiul lui Alexandru-Vodă, căci acesta este corupt; dupe cum se exprimă și nemuritorul Kogălniceanu în *Histoire de la Valachie*¹⁾; când ȋdice: «Rodolphe XI élève parmi les Fanariotes, avait pris tous les vices et les passions de ces Grecs», căci acest sistem de creștere în unele familii Moldovenești și Munteneste ırea atunci la modă, vedem în neamul acestui Domn Radu și pe tatăl său Alexandru și pe bunicul său Ilie Rareș crescuți de mici în mijlocul Țărigrădenilor, și despre care D. Xenopol spune: «Ilie Rareș se turcise și se aședase la Constantinopole, fusese născut la Rhodos, unde crescuse între Greci din mica lui copilărie²⁾». Aga Matei dupe ce fu proclamatul și alesul întregei suflări Olteneste, dupe îndemnul acestora se duse la Nicopole la Abaza-pașa bine-voitorul său, acesta 'l primi deja ca pe un Domn, 'l îmbracă cu castanul și ișlicul de domnie și 'l numi «Voevod».

Aga Matei acum Voevod, scrie cărți în toată țara spre vestirea tuturor; cu numele de: «Iω Matei Basarab Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnu Țerei Românești».

Pașa îi dete surlări și beșlii Turci de ajutor, la 17 Septembrie 1633 plecă, și la 20 intră în București.

În vremurile acestea: Nicolae Vistiarul din Cornățeni (*Florescu-Cornățeanu*), Hrizea Vornicul (*Popescu*), Papa Logofătul (*Greceanu*), Stolnicul Nicolae Catargiul, Dumitru Vistiarul Dudescu, Spătarul Mihul (*Lecca*), Neagul Aga, (*Basarab din Brâncoveni*); și alți boeri, nu voră a recunoaște de Domn pe Matei I, și s'aũ dus în Moldova la Alexandru-Vodă, ca să aducă pe fiul acestuia, Radu, fiind recunoscut și de poartă, acești boeri se strânseră mai întâiũ la Râmnic ca să adune oștiri dând și lefuri soldaților, trupele lui Matei însă îi goniră. Radu în Moldova, în acest timp aștepta la Siret. Matei-Vodă nu perde timpul și trimite cu un corp de oștire la Râmnic pe boerii Mihail Coțofeanu și Radu Deasa; boerii de acolo se înspăimântară

¹⁾ Pag. 268.

²⁾ În vol. III, pag. 466 după Letopiseșul lui Urechia, vol. I, pag. 244.

și fug în Moldova; se împreună cu Radu la malul Siretului și dau de știre lui Alexandru Vodă, decidând cu toții ca să trimită pe Calotă Clucearul (*Cocorăscu*) și Andrei Vornicul, la Matei Aga ca să negocieze, și să caute a atrage ostașii în partea Radului din Moldova, slujitorii Munteni însă prind pe misionari, și îi duc în lanțuri la Matei, viitorul Domn însă le dă drumul nevoind a asculta măcar pretențiunile lor.

Misionarii vădând că nimic nu au putut dobândi, se întorc în Moldova și luând decisiunea cu toții, de a cere ajutoare de la Turci, Tătari, Polonezi și Moldoveni, ca să dea o mare bătălie, unde să învingă pe Matei I; această toată adunătură de mercenari se asvêrli atunci asupra Țării Românești. M. Kogălniceanu dice în *Histoire de la Valachie*¹⁾: «Il n'y avait plus que ruines, que flammes après cette masse qui ravageait, comme les ruisseaux de feu de l'Etna, tout ce qu'elle trouvait sur son chemin. Une terreur panique se répandit dans l'armée Valaque». Însă curagiul și iscusința militară a viteazului Matei I va răpune totul, și va înbărbăta pe ostașul român.

Dupe rugăciuni prin biserici de mai multe zile, Matei I 'și rânduește trupele sale în ordine de bătălie, și le pornește la Dudești²⁾ un sat nu departe de București. Radu din Moldova venise cu oștirile sale la podul Obileștilor³⁾, în josul Colentinei, spre monastirea lui Dan Vornicul. În ziua de 25 Octombrie 1633 armatele inimice se întâlniră sub zidurile monastirei Plumbuita, și fură foarte rău lovite, a doua zi Duminică se dădu o luptă memorabilă, pe care istoricul N. Bălcescu o dă ca un exemplu de artă militară a Românilor în vechime⁴⁾, cronicarul Fotino descrie foarte lămurit modul rînduirii trupelor la această bătălie, și dupe el s'a luat și alți istorici, ca M. Kogălniceanu etc., ast-fel Matei I în aripa stângă pusese jumătate din cavalerie, for-

¹⁾ Pag. 269.

²⁾ Vechea proprietate de băstînă a neamului Dudesco.

³⁾ Vechea proprietate a neamului Brâncoveanu.

⁴⁾ Vezi în «puterea armatei în vechime la Români», reprodus în partea II a acestei lucrări la Armată.

mată din călărași, scutelniceii și sărăceii, comandați de marele spătar Tudosie Mehedințeanu fiul vestitului paharnic Lupu cel ucis de Skender-pașa ¹⁾, în aripa stângă ereau Roșii de țară sub comanda marelui vornic Ivașcu Baleanu; apoi 1000 de Turci călări, sub comanda Agăluilor. Centrul armatei era comandat de locotenentul lui Abaza-pașa, apoi veneau dorobanții cu Marele Paharnic Barbu Brădescu (*Poenaru*), Cazacii și Tâlpașii cu Marele aga Oprea, Seimenii și Vinători cu Marele căpitan Lupu (*Buliga Mehedințeanu*); căpitanii de 1000 formau rezerva, pe drapelul Țerei Românești ce era în capul oștirii, era ne spune cronicarul, zugrăvit sf. Arhangel Mihail cu spada în mână.

Radu din Moldova de asemenea 'și desvălește armata sa, punând în aripa dreaptă pe Tătari sub comanda a doi Mărzaei ²⁾ Tătărești; în aripa stângă era Marele Hatman Moldovenesc Savin, cu cavaleria sa ³⁾ apoi mai ereau încă 2 corpuri de Munteni ce 'și renegaseră jurământul; și în fine Seimenii, și slujitori Moldoveni, cu Poloni și Turci, comandați de boerii Munteni, ce ereau din partida Radului; și pe care 'i vedurăm la început când s'au dus aceștia în Moldova, veneau apoi coșile de cal ⁴⁾ și stindardul dat de Sultan Radului, ca semn că l'a numit Voevod.

Matei Vodă privea din stânga, și în ziua de Duminică dădu semnalul bătăliei, curagiul militar care 'l desvălu în această luptă, Românii fu uimitor; bătălia ținu 8 ore neîntrerupt, Matei Vodă se expuse în mijlocul măcelăriei ca ultimul soldat, mai întâiu se încinse o luptă crâncenă între cavaleriile ambelor armate, marii generali ai cavaleriei muntene cu a celei Moldovene Tudosie Mehedințeanu Ivașcu Băleanu Vornicul, și cu Marele Hatman Savin; infan-

¹⁾ Ms. g. 1st., în vol. IV, pag. 317 dice că acest Tudosie era fiul lui Vintilă Vornicul. Kogălniceanu și Fotino spun că era fiul lui Lupu Mehedințeanu, documentând am găsît și eu tot așa.

²⁾ Mărzac se numea la Tătari un șef de oștire ce era din neamul său sau chiar frate cu Hanul Tătăresc.

³⁾ Hatmanul în Moldova era ca spătarul în Muntenia, general de cavalerie; acesta fu Savin, boer mare, vezi cron. Costin Letopiseț, pag. 292.

⁴⁾ Semn de mare onoare ce se dădea unui Voevod numai; vezi mai înainte la partea III a acestei lucrări, la Boerime.

teriile de asemeni se luptău piept la piept; de cinci ori infanteria moldovenească se repezi, și de cinci ori cea muntească se retrase, însă la urmă tot de cinci ori, năvăli și ea de isnoavă ¹⁾ și ast-fel armata munteană învinse, seara de abia victoria complectă fu a lui Matei, căci Radul «a dat dosul și numai cu capul gol și în mare spaimă» (*expresiunea cronicarului* ²⁾) ajungând la Afumați în goana calului și de aci în Moldova ³⁾, în această bătălie unde se luptară Români contra Români, Turci contra Turci unde istoricii spun că peste 5000 de trupuri periră din amândouă oștile, și unde peri floarea nobilimei române; dupe cum spune și Kogălniceanu: «La fleurs de la noblesse de la Valachie et de la Moldavie y perit» ⁴⁾; între care Nicola Vistierul (*Cornățeanu-Florescu*) și Papa logofătul (*Greceanu*) au rămas uciși pe câmpul de onoare, eară alții răniți de moarte ca: Ivașcu Vornicul Băleanu, Tudosie spătarul Mehedințeanu, și Barbu paharnicul (*Brădescu Poenaru*), apoi Hrizea Vornicul (*Popescu*), Miho spătarul Lecca, Catargiul Stolnicul și Dudescu Vistierul s'au dus în fugă la Radu în Moldova, pe alții prinsui'au încă Matei, dară le dădu toată libertatea, cu condițiune ca să se ducă la moșiele lor.

Ne mirăm când D. Xenopol relatând acest pasagiū (*vol. III, pag. 475 și 478*) spune că Papa Logofătul erea Grec; d-sa spune despre această luptă a lui Matei Aga cu Radu-Vodă al Moldovei: «Indrăsneala lui Abaza-pașa și a lui Matei merg până acolo, că se opun cu armatele contra intrării lui Radu în Muntenia, în partea căruia trecuse toți boerii și Grecii lui Leon-Vodă, cei dușmăniți de Matei și de partida lui, anume Necula Vistierul, Hrizea Vornicul, Papa Logofătul, toți trei Greci» (*Vezi la pag. 478*), apoi la pag. 475, D. Xenopol complinește cele spuse aci, și spune că la lupta de la Dudești «au pierit Necula Vistierul și Papa Logofătul *din Greci*» grăind ast-fel dupe cronicarul

¹⁾ Vezi în Kogălniceanu, pag. 270; Mag. ist., vol. IV, pag. 316; Fotino, vol. III; Bălcescu puterea armatei, la capitoul armatei, în această lucrare.

²⁾ Mag. istoric, pag. 317, vol. IV.

³⁾ Kogălniceanu, pag. 270, Hist. de la Val.

⁴⁾ Idem pag. 270.

Const. Filipescu (*Căpitanul*); se vede că vorba «din Greci» a cronicarului a încurcat pe D. Xenopol, cronicarul însă zicând Papa Logofătul din Greci a voit a înțelege de sigur pe Papa Logofătul din familia Greceanu, adică *ot greci (de la satul său moșia de baștină a Grecenilor ce 'i dăce Greci*¹⁾ și de aci deci acea confușiune la D. Xenopol asupra boerului neaș român, Papa Logofătul Greceanu (*ot Greci*), ast-fel D. Xenopol indus în eroare ajunge la concludsiunea de a spune că Papa Logofătul s'a alungat el pe sine însuși când a iscălit ca boer martor în chrisovul lui Leon-Vodă din 22 Iulie 1621, prin care Domnul muntean simulasă isgonirea Grecilor din țară și pe care lectorul l'a întâlnit mai 'nainte; iată unde te duce o greșită interpretare de la început, o singură vorbă schimbă adevărata istorie. Tot ast-fel face și cu Nicolae Vistierul care numai Grec nu erea, căci erea un Cornățeanu Florescu și cu Hrizea Vornicul ce erea un Popescu. Dupe terminarea luptei, Matei Aga se întoarse în București și aci făcu slujbe mari în toate bisericile ca să mulțamească lui Dumnezeu de isbândă. La 15 Noembrie se duse la Nicopole de se înțelese cu binefăcătorul său Abaza-pașa, apoi se întoarse în București unde sosi și Capegiul-Bașiu de la Țarigrad cu Hاتیșریف de domnie de la Sultan, cu caftanul și stindardul Radului-Vodă de la războiul Duceștilor, ca semn de învingere.

Lui Matei Voevod fiindu'i însă teamă de păra domnului moldovean Alexandru, tatăl Radului cel învins la Ducești și de toți boerii munteni rebeli și refugiați acolo, se hotărâ a se duce la Constantinopole și a se închina Sultanului și ast-fel în ziua de 16 Decembre 1634 plecă din București cu Abaza-pașa, cu Soliman agă Capegiul, ce adusesese Hاتیșریف de Domnie, cu Mitropolitul Grigorie, episcopul Teofil al Râmnicului și cu o sumă de boeri mari, și de căpitani mari de armată. Ajunși aci la 5 Ianuarie. Matei fu primit cu cele mai mari onoruri și instalat în palatul de recepțiune al Voevoșilor români numii *Vlah-Serai* unde ședă trei zile. Pările lui Alexandru al Moldovei

¹⁾ Astă-zi în stăpânirea cohoritorului acestei familii D. Ștefan Greceanu.

începură a curge; căci boerii rebeli din Moldova sosiră la 20 Ianuarie. Sultanul însă se convinsese de neadevăr și dupe trei zile primi pe Matei-Vodă în audiență cu cele mai mari favoruri; îi puse pe umăr un superb caftan cum nici un Voevod nu mai avusese, numai în samur, cacom și fir, apoi 'l înscrisă în rolul generalilor otomani dându'i a gusta și din supa Ienicerilor, semn al acestei înscrieri; ast fel Sultanul dând și steagul nou de domnie și îmbrăcând pe toți boerii cu caftanuri, plecară cu toții, și sosiră la 18 Februarie 1634 în București, unde Matei I fu înscăunat definitiv ca Voevod al Țerei Românești. În tot timpul șederei sale la Țarigrad soția sa Doamna Elena conduse afacerile țerei. Istoricii ne spun că domnia lui Matei Basarab e un ce original în istoria noastră națională, de oare-ce el cel d'întăiu din toți Domnii se duse însuși la Constantinopole pentru ași primi investitura.

Ast-fel se termină cu aceste lupte sângeroase a căror conspiratori fură Grecii țarigrădeni, veniți aci încă de la domnia lui Mihai-Viteazu, numai și numai ca să turbure această țară și să o stoarcă, pentru a putea mai bine în urmă conrupe pe competitorii de domnie, strângând sume mari de bani și având deci ce împrumuta la acei competitori, și aceștia cumpărând pe Pași, Viziri, și Grecii cu putere în Constantinopole spre a dobîndi domniile; dovezile le am văzut la toți domnii din această nenorocită epocă de la 1611 încoace, de când se înființase acest rușinos sistem dăunător țerei, inventat de Grecii veniți în Țerile Române încă din timpul lui Mihai Viteazul, cum am spus-o mai sus.

Matei Basarab însă prin curagiul său, prin devotamentul său către poporul și țara sa, a arătat că vitejia oltească nu murise deși lovită de tiranicul fier al Fanariotului venit aci, și amestecat în afacerile politicești cam de la 1600 încoace; a arătat că deși Fanariotul se încercase a conrupe pe boeri, prin bani, a le otrăvi ori ce sentiment de patriotism și din eroii de odinioară să'i prefacă în niște unelte ale lor, și ale răului țerei, însă nu reușiră, căci acuma el timp de 21 de ani va ține frânele acestei țări și

într'un glas toți boerii sei vor striga Fanarioților din Țari-grad cum zice Kogălniceanu (în *Histoire de la Valarchie*, pag. 27): «Les Fanariotes, disaient-ils, ne veulent rien moins que d'anéantir la Valachie, le beau jardin du Sultan, et le riche grenier de Constantinople».

Matei I începuse domnia din 1633 și o stăpâni până la anul 1654. Nu ne vom preocupa de această domnie, căci ea nu intră în cadrul subiectului nostru; un singur eveniment găsim în cursul acestei domnii asupra căruia trebuie să ne oprim, căci e vorba de o revoluțiune în cari autorii fură numai soldații, însă provocatori morali earăși Fanarioții, ce înconjurasă pe domnul muntean și pe ascuns comiteau cele mai mari nelegiuiri în numele domnului asupra acestei țerei.

Să trecem deci la studiul acestei revoluțiuni.

A cincea revoluțiune din timpurile domniei lui Mathet Basarab (1633—1654) și Constantin-Șerban Basarab (1654—1658).

Indisciplina într'o armată a adus în tot-deauna statele la catastrofe, dovezi sînt multe din toate vremurile. În istoria poporului român, domnia lui Mihai Viteazul desparte două epoci perfect de bine deosebite, prima, de la întemeierea statului român până la 1601, care fu și epoca de glorie a armatei românești, și a doua de la 1601 până la 1821, unde armata începu ași perde din splendoarea ei pentru Români, lucind un moment ca în domniile lui Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu, apunând earăși, până ce fu complet distrusă sub Fanarioți, începând cu Mavrocordați.

La a doua revoluțiune boerească am văzut răspunsul ce-l deduse ostași, lui Alexandru Vodă în timpul domniei sale de la 1616—1618.

Trist este deci și pentru țară și domnul ei ce a trebuit să audă refuzul soldaților, implorînd ajutor; și os tașul refuzându-l; moravuri decăzute, obiceiuri distruse, corupțiunea și imoralitatea începuse a se propaga în rân

durile falangelor viteze ale lui Mihai Viteazul; la 1618 de sigur că erau în viață încă mulți din generalii viteji, și când zic generali zic boerii de ai lui Mihai-Viteazu; și sfășietor trebuia să le pară această degradațiune și indisciplină din armată; de acum. Alexandru Iliaș era de sânge român, crescut în principii fanariotice, și atunci cum tot ce era Fanariot și în aliurile fanarioate era urât și ponegrit pe pământul românesc; să zicem că ostașii într'un moment de nebunie au refuzat ajutorul cerut de Domnul lor, dară Mathei Basarab care fusese crescut în obiceiurile cele mai oltenesci la moșia sa din Romanai, la Brâncoveni, de ce oare ostașul român să se fi revoltat în contra sa și să fi fost și mai crud cu el de cât cu Alexandru-Vodă, poate? eată aci un fenomen a cărei cauză se trage de la Fanarioti. De la Mihai Viteazu încoace sosiră în țară încetul cu încetul toți Grecii Țarigradului, ca amici ai domnilor de la 1611 până la 1633, și cea mai mare parte având acces la funcțiunile publice, singura lor dorință nefiindu-le de cât bani, și comițând abusurile cele mai mari pentru realizarea scopului lor, ca neplata lefurilor ostașilor, deci eată cazul subiectului nostru în al cărui studiu și intrăm.

Matei Basarab în timpul domniei sale avu multe lupte cu domnul Moldovei Vasile Lupu și cu alți crai, de aceia îl și vedem atât de milostiv și zidind 21 de Monăstiri ¹⁾. La Finta pe malul Ialomiței avu cea mai înverșunată luptă, în anul 1653 Mai 17, unde fu și rănit la genunchiul stîng, dară învingând pe Vasile Voda al Moldovei; domnia lui Matei Basarab înseamnă încă o originalitate în istoria militară a Românilor, căci ea arată că gloria cea străbună nu murise de tot; în acelaș timp deși demoralizarea și corupțiunea începuse a se înrădăcina prin răndurile armatei, căci de astă-dată vom vedea o revoluțiune

¹⁾ 1. Monăstirea de la Câmpu-lung cea surpată de Negru-Vodă. 2. La Pitești. 3. La Slobozia lui Ianaki. 4. La Călugăreni. 5. La Căldărușani. 6. La Gherghița. 7. Sadova. 8. Gura Motrului. 9. Dintr'un lemn. 10. Arnota. 11. Rezidi Sft. Dumitru Băneasa din Craiova. 12. La Caracal. 13. La Brâncoveni. 14. Negoesti. 15. Plătărești. 16. Brebu. 17. Târgușor. 18. Ploesti. 19. Măcsineni. 20. Episcopia de la Buzeu. 21. Cetatea și Monăstirea din Târgoviște.

de soldați în contra domnului lor. În adevăr după terminarea luptei de la Finta, Matei Basarab fiind rănit se re-intoarse în palatul său de la Târgoviște, dacă avu bucurie de izbânda resbelului, dacă dădu mari recompense boerilor lui, ce se luptară ca niște eroi în război, după cum ne spune cronicarul: «Deci așa pentru cuvintele lui cele dulci și bune foarte se îmbărbătară și la război tare bătăndu-se toată ziua, în puști și în tunuri, în săgeți, în săbiile față în față, mai vartos boerii cei mari, și cu coconii lor, cu slugile lor, tot cu săbiile goale intra într'ânșii de-ii gonea și-i răspândea în toate părțile»¹⁾; dacă fu favorizat de Dumnezeu ce-i ursi o frumoasă soarta ca tocmai la ora atacului să trimită un nor gros în aripa lui Vasile Vodă, care se sparse în o ploaie torențială ce-i prăpădi tot; încât lui Matei fiindu-i ușor a năvăli și a prăda; după cum relatează cronicarul, lucru pentru care el și dădi mănăstirea de la Târgoviște, a 21 și cea din urmă; însă de la ostașii săi găsi ură care se transformă în revoltă, căci el Matei Basarab acel domn energic, viteaz și înțelept selăsase a fi înșelat mișelește de niște emisari străini de pre la Rumelia și Țarigrad, expresiuni perfecte ale cuvântului Fanariot; aceia fură: Ghinea Țucalas Grecul (poreclit și Olariul de cronicarii noștri; cel d'întâi Brătășeanu²⁾ și al 2-lea Radu numit Vêrzariul, Român de origine, dară fanariotizat de contemporanul și amicul său Țucalas. Eată ce ne spune cronica anonimă de aceste 2 piețe rele³⁾: «Aicea este povestea a unor boiari răi ce au fost în zilele lui Matei Vodă: Ghinea Vistiarul (Brătășeanu) ce 'i au ținut Țucala și Radul armaș ce-i au ținut Vêrzariul (familia Vârzaru). Că domnind Matei Vodă foarte bine și cu pace, și făcând multe bunătăți până la 16 ani de domnia lui, precum scrie înapoi la a lui istorie. Iară diavolul neiu-bitorul de neamul omenesc, cercând precum este obișnuit ca să strice numele acelui neam bun, găsit-au pe aceste două vase rele; că Ghinea erea Grec lăcătar de la Rumele

1) Vezi în Const. Filipescu, și Anonimul român.

2) Cel d'întâiu ce a luat numele de Brătășeanu după moșia din Romanai, Grec de origine, Țucalas, el deveni Român, de unde se coboară familia Brătășenilor.

3) Edițiunea Ioanid, pag. 130.

și încă de mic își dobîndi și această poreclă, ce-i dăc Țucala, adecă olariu, că olariul din cotro îi este voea dintr'acolo îi pune mînușia. Așa dăcea și acel Ghinea că încotro îi va fi voea într'acolo va invărti roata și va lua plata. Era și căsătorit aicea în țară, cu case la sat la Brătășani pre Olteț în sud Romanați. Acesta încetișor pre ascuns ca un diavol cerca pre Matei Vodă dăcându-i: de 'ți e voea să faci bani mulți; fă-mă vistiar mare, și vei cunoaște mult folos, și 'ți voi face bani mulți și te vor ferici multe țeri. Atuncea și Matei Vodă plecându-și urechile 'l făcu Vistiar mare dându-i toată puterea în mîna lui. Atuncea el 'și arată toată reutatea, și se făcu ca un lup, trimițend în toate țerile de prăda și pre mari și pre mici, fără nici o direptate, și fără nici o milă, și când erea la postul cel mare nu mergea ca creștinii la biserică, ci ședea la gasdă de făcea socoteala banilor, și 'i băga în ladă, și se lăuda că scrie toată socoteala țerei pre 'o unghiă, și măsura cu cotul în toate părțile, și nu găsea om cu coaiă. Deci cu aceste avăii și drăcii, făcut'aū lui Matei Vodă bani mulți; avuția rea de Mamon în loc de slavă, și de fericirea ce se lăuda că va să facă domnu-său, el îl ocără și 'i strică numele cel bun asemănându-se Iudei, că el iubi argintul și ură pre Domnul său Is. Hs. » Aceasta vorbește cronica despre Ghinea, acuma să venim la Radu Vărzariul¹⁾:

«Iar Radul armașiuł erea de moșie român și tată său erea gradinar de verze la Ploești, pentru aceia numele lui s'aū poreclit de 'i aū dăis Vărzariul. O! rea sămânță aū fost că nu s'aū făcut varză bună, ci de nimic l-aū răsărit fiul draculuł. Deci cu reaua lui slujbă ce se învățase încă din copilărie ajuns'aū la Matei Vodă vel armașiu, pe vremea ce era și Țucala vel Vistier. Acesta era om îndrăcit și fără rușine și iubitor de a vërsa sângele omenesc, început-aū a 'și arăta veninul asupra săracilor, că se lăsă ca un șarpe mînios de mușca pre unii și pre alții, și pre cine afla că erea cu ceva putere, el le arunca prihăni și năpăstii, și le lua tot ce avea, nu scăpa de la el nici boiarii, nici călugării, nici neguțitorii, nici nimenea, pe unii îi omora la casa lui și le ascundea trupurile în gunoae, iară pre alții îi purta

¹⁾ Vezi în Cron. anon. Mag. ist., vol. V, p. 366 și edit. sep. de Ioanid, p. 131.

prin târg, tăindu-le urechile și nasurile, aruncându-i prin ocne. De frica lui își lăsa casele și moșiile și fugeau toți, țipa și se cutremura, și nimenea nu le putea folosi, puțini scăpa de el neprădați ca de un părjol, că el ca un drac numai cipușia și arunca cu busduganul în sus, și cine 'l auzea se ascundea de glasul lui, și el fiind atâta de sângeros, nici pre aceia nu s'a lăsat, ci 'l indemna dracul de sămăna vrajba mare ca un fecior de grădinar, între Matei Vodă, și către unul și către altul, multe minciuni și cuvinte viclene, până i au prilăstit și au plămădit pismă mare în mijlocul lor, și pentru acestea ale lui fapte vărsatu-sau mult sânge, și robi din destul, și au căzut asupra acestor trei țeri limbi străine de le au calcat și le au pradat cum au fost mai rău precum la istoria lui Matei Vodă toate sunt scrise. Pentru aceia trimisese Dumnezeu la acei doi oameni răi plată de grabă.

O! slugi rele ca acelea, să fie de trei ori anatema că cu al lor sfat rămăsese domnul cu nume rău și cu scandal și acea avuție rea se risipi ca praful, și țara încă se pustii; da vor da seama de toate ce au făcut înaintea înfricoșatului județ al Domnului nostru Is. Hs. Eată deci cine ereau acei doi apostoli ai răului de la care a izbucnit revoluția ostășească în contra domnului, cronicarul dacă în rândurile de mai sus face portretul lor, însă la istoricul domniei lui Matei-Vodă arată cauzele revoluțiunei care după cum le vom expune și noi se vor vedea mai jos.

După terminarea luptei de la Finta, am văzut mai 'nainte că Matei-Vodă se retrase la Târgoviște în palatul său și răsplătind pe boieri de vitejiile lor, vesel de isbândă pe de oparte, dară trist pe de alta, presimțea o revoluțiune din partea soldaților, de oare-ce aceștia ȕilnic veneau a'și cere lefurile lor și Domnul nu avea de unde le da, de oare-ce toți banii erau la Radu Verzariul și la Ghinea Țucas ce erea Vistier mare și ȕicea domnului că nu trebuie a se da lefuri soldaților după cum relatează și cronicarul: «Ghinea Țucala și Radu Verzariul vel armaș cum ei sfătuesc pre domn ca să nu le dea lefi» ¹⁾; deci eată cauza acestei revoluțiuni;

¹⁾ Cronica anonimă, ediț. Ioanid, pag. 97, Vol. II.

neplata lefurilor, și duhul cel rău, acei doi Țarigrădeni ce infiltrase în spiritul domnului asemenea închipuirii, putem deci să ne facem o idee de spiritul de convingere, de spiritul de captațiune ce-l aveau Fanarioții ca ei să fi putut orbi chiar o inimă curată ca a lui Matei-Vodă, acel domn energic, curajos, înțelept miluitor, și iubitor de dreptate, să-l târască până acolo pe calea nedreptății, încât să-l facă a crede că este bine a nu plăti lefurile unor ostași ce se purtaseră în războiul de la Finta ca niște eroi, putem vedea deci ce fel de oameni diabolici erau Fanarioții ca să atragă în curse pe domnii români din cei mai buni chiar, și din boerii cei mai patrioți, de aci deci nașterea corupțiunei în rândurile Românilor și acea luptă continuă pentru salvarea conștiinței naționale cu vechile 'i și virtuozitate obiceiuri; să intrăm dară în studiul revoluțiunii.

Matei-Vodă rănit la genuchi cum se întoarse la Têrgoviște se puse în pat ca să-și caute de rana sa, dară ce folos că nu avea odihnă. Dorobanții și Seimenii ce se luptară la bătălie veneau zilnic să-și ceară lefurile și domnul erea oprit a le da de către acei doi Țarigrădeni Țucala și Verzarul, apoi afară de aceștia toată ziua venea la domn din străini aduși de dânsul din alte țări, ce domnul îi procopsise aci, și fel de fel de vorbe și prihâni aruncau asupra ostașilor și boerilor români, ast-fel ostașii ajunseră în culmea indisciplinei. Cronicarul ne spune că intrau în palatul domnului luau tunurile; le duceau la câmp și trăgeau cu ele de necađ; apoi într'o Ți au ajuns până la patul domnului unde zăcea, și i-au spus «să le dea lefi că de nu, vor sparge cămările, și singuri le vor lua, în multe chipuri pedepseau ei pe domn, Țicându-i să-și lase de acuma scaunul și să se facă călugăr, că acuma e bătrân și au eșit din fire. Și așa fiind turbați, când fu într'o Ți, se strânsă toți în curtea domnească ca să ucigă pre doi boieri ai lui Matei-Vodă, anume Ghinea Țucala și Radu Verzarul vel armaș, aruncându-le prihană cum ei sfătuiesc pe domn ca să nu le dea lefi, și așa fiind turbați fără nici o rușine, se suiră sus în casele domnești, și deteră năvală unde Țăcea domnul lor căutând pre acești, boieri sub capătăiul lui, sub pături, prin poduri, prin cămări,

prin lădi, până îi găsiră, și așa din 'naintea lui îi au luat, cât se cutremura locul de groaza lor, desbrăcându-i de haine, bătându-i nemilostiv, până i 'au scos afară la câmp, și acolo i 'au omorât inaintea tuturor oștilor, într'acea turbare a lor, întâmplându-se lui Socol vel Clucer Kornățeanu ¹⁾ a fi bolnav, dăcând la gasda lui, ca niște hoți și pre el l'au ucis, și i-au jefuit casele luându-i tot ce au avut ²⁾. Vedem deci pe ostași și în contra lui Sokol clucearul, se vede că Țarigrădenii corupsese și pe acest biet boer neaș român și băgase în el șarpele cu veninul otrăvei.

Răii cugetători deci fură răsplătiți, și resemnarea lor o găsiră în o moarte teribilă, căci teribilă e moartea răsbunărei; ca niște lei înfuriați s'or fi repezit Seimenii și Doro-banții cari pe cât ereau de vestiți ca rășboinici; pe atât și de răsbunători; de unde le eșiră și porecla de «neamul ostășesc cel pismaș». Țarigrădenii corupsese spiritul domnului, dară fură omorâți. Fapta săvârșită de ostași în cea ce privește, cu cei 2 Fanarioții caracterizează perfect de bine principiul răsbunării care erea în us în acele vremuri barbare nu numai la noi în țeară dară și în tot occidentul, pe de alta parte însă în cea-ce privește purtarea lor cu Matei-Vodă arată decadența la care ajunsese și indisciplina, rău provenit de când cu invasiunea Țarigrădenilor în țările surori.

Matei mahnit tare de cele ce se întâmplară, pedepsit de soartă ca să vadă toate acestea; muri în resemnarea sufletului lui la 1654, 8 Aprilie, și făcându-se mare pogrebanie unde au oficiat Patriarhul Antiochei Makarie, și Mitropolitul Ignatie s'au astrucat la Mănăstirea din Têrgoviște.

Acuma trecem la a doua revoluțiune a acestui Capitol.

Revoluțiunea de sub Constantin-Șerban-Basarab. Dacă am pus această revoluțiune în capitolul revoluțiunea a 5-a; este că am vrut să arătăm urmarea stărei de lucruri din timpul domniei lui Matei-Vodă; o aceeași anarhie ce izbucnise în zilele lui Matei-Vodă printre rândurile armatei; va esista și acuma, și va forma cea d'ântâi cauză a neliniștei țerei.

¹⁾ Strămoșul Floreștilor care s'au mai numit dupe vremuri și Kornățeni.

²⁾ Vezî op. cit., p. 97.

După moartea lui Matei-Vodă poporul românesc alege domn pe Constantin Basarab, fiul lui Șerban Basarab care domnii după Mihai-Viteazu; și deci cel din urmă vlăstar al neamului Basarabesc; el de îndată ce se făcu domn, căută a aduce liniște în țeară, căci destul suferi de năvălirile străinilor, aceiași calitate deci care o avu și părintele său Șerban-Voevod.

Bun patriot român, și iubitor a tot ce era românesc, nu privea cu ochi buni pe Seimeni, niște trupe de soldați străini, Sârbi, aduși aci de reposatul Matei-Vodă pentru a'și sporii rândurile oștirei în răsboaiele avute cu Vasile-Vodă-Lupu al Moldovei; și de aceia se hotărâ a licenția pe acești Seimeni, luând și avisul șefilor de armate, adunând pe toți Marii Căpitani de Dorobanți și de Roși, la dânsul în palat, unde le expuse planul care'l adoptară cu toții, jurând credință domnului la un mare ospeț dat; însă lucrurile nu se terminară cu bine, Seimenii cari ereau înrudiți și încuscriți cu Dorobanții fiind deja de mult timp în țeară înainte chiar de Matei-Vodă, care nu le făcu de cât a le mării numărul, se sfătuiră și întoarseră pe Dorobanții de la ideia domnului hotărând a se opune din răputeri și la nevoe a recurge și la o revoluțiune,

În adevăr Dorobanții văzând că domnul 'și statornici gândurile, s'au strâns cu toții într'o dimineață și au venit la palat luând pe domn din camerile lui, muștrându'l și insultându'l în chipul cel mai neomenos. Apoi intrând prin cămări și luându'și singuri lefile, plecară pe la casele boerilor români pe care îi prindeau și îi ucideau; Cronica anonimă ne spune că în nimica vinovați, fură uciși de Seimenii: Giorma vel ban, Drăgici fiul lui Papa Vistierul de la greci (*Greceanu*) Gheorghe Carida Vistiarul, Papa, fiul lui Preda Brâncoveanu, Cârstea fiul clucearului Socol Cornățeanu; Udrea cluceariul Doicescu, Preda Beca de la Maia, Sava Șufariul Cuștureanu, Dimitrașcu Frejureanu, Dumitru Comisul, fiul Mitrei pitarul de la Stănești, Mihai Ciohodarul, Gâdea; Căpitanul, Bâncilă Căpitanul și frații Ivan și Iancu Căpitani de la Călinești (*Călinescu*); mulți boeri au fugit de teama

cuțitului rebelilor nebuni de furie, parte în Moldova parte în Ardeal, și parte peste Dunăre.

Corupțiunea și demoralizarea acestei nenorocite epoci nu se opri numai aci, căci Seimenii începură a cutreera toate bisericile și locașurile sfinte, a lua pietre scumpe de pe la icoane, a fura vestmintele preoților pentru a face haine nevestelor lor, cum zice cronicarul: «să le facă Kinteșe și pocroave»; au vândut cărțile bisericești și alte multe barbarii de soiul acesta la a căror descriere pana 'mi tremură și mâna mi se oprește, întru durerea neamului românesc.

Venim acum la a șasea revoluțiune din vremea domniei lui Radu-Leon-Voevod.

A șasea revoluțiune boerească din timpul domniei lui Radu-Leon-Vodă, 1664—1669. Persecutările Cantacuzenilor, și antecesorii domniei lui Radu-L-V.

Această revoluțiune constituie un nou eveniment în istoria poporului românesc căci pe când Radu-Leon-Voevod pășea pe treptele tronului Țării Românești, atunci Sultanul în Constantinopole ridica un alt tron, alături de al său; tronul marelui dragomanat, de care Românii se vor resimți în cursul acestor 2 veacuri din urmă; căci de la întemeierea acestei Instituțiuni în imperiul semi-lunei se va schimba și sistemul politicei imperiale și de acum înainte intrigile de de la Țara Bosforului până la gurile Dunării și vice-versa nu se vor mai face ca până acum în secret; ci pe sârmă, oficial; și marii dragomani vor deveni inima politicianismului imperial; să lăsăm însă aci studiul dragomanatului al cărui loc va fi mai înainte, și să intrăm în acela al revoluțiunei de față

Mai, înainte de a intra în studiul acestei revoluțiuni trebuie să studiem antecedentele ei adică antecedentele domniei lui Radu-Leon-Vodă ca să vedem în ce condițiuni acest domn va găsi poporul când se va urca pe tron, căci această stare pregătită lui mai din nainte va aduce revoluțiunea din 1669; această îndarjală a inimilor drepte contra

persecutării față de neamul Cantacuzenilor, de către unele inimi negre, în care rolul urât 'l avură câți-va Fanarioți ce ademeniră pe câți-va boeri Români, de urziră o groasă pâră la domni contra lor și domnul din nenorocire creșându'i și comițând deci crima. Aceste antecedente sunt coprinse în domniile lui Mihnea al III-ea, a lui Gheorge Ghica I și Grigorie Ghica, în cursul domniilor cărora au început și s'au petrecut nelegiuirile cu Cantacuzenii. Deci pentru a ajunge la studiul revoluțiunii din 1669, inevitabil trebuie a ne opri și asupra domniilor acestor trei domni povestindu-le atât cât vom găsi în ele izvoare pentru revoluțiunea din 1669; consacrand aici o pagină și Cantacuzenilor, desvăluind frumosul lor rol pe care istoria e datoră a le da, și arătând cum primul vlăstar al acestei nobili stărpe venite aici din extremul orient a murit vitejește pentru muma sa adoptivă: Țara-Românească.

*Din domnia lui Mihnea III (1658 - 1659). cu începutul
părei aduse Cantacuzenilor de către Fanarioți.*

În anul 1658 după mazilirea ultimului vlăstar Basărăbesc după tată, vine la tronul Țării Românești Michnea al III-ea. Anonimul românesc în M. ist., Vol. IV, p. 346 spune: «că acest Mihnea era un cămătar Grec, pe tatăl său l'a chemat Iane Surdul, iară pe el de la botez, Franți; deci isvodindu-se de mic a urma lui Ismail feciorul Agarei fugit'au de la părinții lui și s'au curtenit la Kinan-Pașa la Țarigrad trecând aici drept fiul lui Radu-Vodă nepot al lui Michnea al II-ea și stând la Turci cam până la 40 de ani». D. Xenopol ne mai spune încă la Vol. al 4, pag. 197: «Numele ce'l purta el la Constantinopole erea Gioan-bey, avea reputație de om învățat și era prietenul residentului german Schmidt. Izvoarele străine spun că și cronica română, că el trăia în casa lui Kinan-pașa și identitatea lui Gioan-bey cu Michnea este chiar formal atestată de rapoartele germane, care'l pomenesc sub numele de Gioan-bey ce mai târziu s'a numit Michnea». Ast-fel avem documentele lui Schmidt din Septembrie 1658 către curtea imperială unde

cetim «*Gioan-bey spater Mihnea genannt*»¹⁾ alt document Venețian, raportul din 16 Martie 1659, spune: «*figliola del gia Radulio Voivoda, allevato în Constantinopoli în casa del vecchio Kinan-Paşa*»²⁾

Aceste detaieri ce le-am dat aci au fost numai o lumină asupra originii acestui domn; faptul însemnat este că el a stat 40 de ani la Constantinopole și a crescut în mijlocul năravurilor decăzute de atunci; cari numai bune nu puteau fi pentru o educație a unui viitor domn și mai cu seamă în țările dunărene.

Gioan-bey pentru a ajunge să pună mâna pe domnia țerei, cheltui 200,000 lei; din care 70,000 intrară în bușunarul Sultanului, și ast-fel după ce sărută papucul acestuia e înbrăcat cu caftan, 'i se pune în cap o cucă cu o pană înaltă asemenea unui pașă și precedat de 6 stegari; trei călări și trei pe jos pleacă către Muntenia în 3 Ianuarie 1658. (*Vezi D. Xenopol, Vol. IV, pag. 197*).

Cum aflară de acest lucru boerii munteni aleseră o deputațiune care imediat plecă la Constantinopole, aci înmânară o jalbă sultanului «unde se plângeau că Michnea-Vodă odată venit în țară ca domn va pune inoposite încin-cite, de aceia ce a cheltuit la Țarigrad, cu căpătarea tronului românesc, pentru a putea plăti datoriile; că biata țară e secată și nu mai are de unde plăti»³⁾.

Gioan-bey (*Michnea*) cum se vedu domn proclamat în palatul de la Têrgoviște, din acel om mic și servil la suflet, deveni cel mai arogant, și-și umplu capul cu tot felul de fumuri; găsi că titlul de principe e prea mic și de aceia se numi «archiduce» apoi alipi Transilvania, Moldova și Silistria, la titulatura domniei sale și trimite o comisiune de boeri la Țarigrad ca să anunțe acestea sultanului; ba mai mult încă, călugărul Ibignacourt într'un raport al său din Mai 1659 (*adresat nu se știe cui*) spune că Michnea bătu și o medalie cu insemnele Vulturului imperial, cu co-

¹⁾ Vezi în Fragment III, doc. Hurmazaki, pag 244.

²⁾ Vezi Vol. V, part. II, doc. Hurmuzaki, pag. 42

³⁾ Vezi în raportul lui Reniger către împărat, part. III, doc. Hurmuzaki, p. 237.

roană¹⁾, și ca diferență de bunii noștri domni; «Michnea zidește o moschee Turcească în Muntenia». (*Vezi D. Xenopol, Vol. IV, pag. 199 din raportul residentului german în Constantinopole, Simon Reniger către împărat, 26 Iunie 1659 Frag. III, p. 247—248*).

În acest timp principe în Transilvania era Barcsai, și în Moldova Gh. Ghica. Gheorghe Racoți fostul principe al Transilvaniei, Constantin Șerban Basarab, fost al Munteniei și Ștefan Gheorghe fost al Moldovei se resculară în contra Porței vrând a recăpăta earăși vechile lor tronuri; Michnea al III e alungat de aliați, restabilit apoi de Turci; fantastic cum spune D. Xenopol și nebun acest Michnea, sau buiguitor cum spune cronicarul Miron Costin; de-odată¹⁾ vedem lăsând pe bine-făcătorii lui Turcii; și aliindu-se cu boerii țerei și cu cei trei principii rebeli, lucru era atât de curios încât nu voeau să-l creadă nici aceștia. Această alianță a lui Michnea aduse eliminarea lui Gh. Ștefan din triumviratul de odinioară, începând a rătăci prin Europa și căutând alți aliați; locul luptei sealesese a fi Transilvania; tocmai atunci trecea prin Muntenia Seraschierul Turciei, Köpröli, cu oști grele ca să se ducă în Ardeal. La noua luptă Michnea era rânduit de Turci a-l însoți, acum însă el fiind din o partidă opusă se sfătui cu boerii ca să-l ucidă; boerii tratându-l de nebun, îi spun: «se vede că Măria-ta a uitat că imperiul Otoman se întinde de la răsăritul până la apusul soarelui aproape»²⁾. Michnea le răspunse «nu voi face nimic cu voi lașilor; veniți numai până la Teleajen, și acolo vom învinge»³⁾ el în fine isbutește a aduce pe boeri până la satul Ceoplea cu miliții; acolo se reuni în consiliu de resbel cu toți generalii și căpitani, promițându-le mari onoruri, însă la toate acestea boerii răspunseră: «E hei! măria-ta nu putem să ne ajungem cu Turci. Sabia sultanului e mai lungă ca a noastră»⁴⁾. Aceste răspunsuri fură numai aparente, boerii români, niște generali vestiți au

¹⁾ Vezi Doc, Hurmuzaki, Supliment, vol. I, p. 245.

²⁾ Vezi în Kogălniceanu, Histoire de la Valachie, p. 294.

³⁾ Idem.

⁴⁾ Idem.

dat doveđi că nu le-a fost teamă de sabia sultanului și au știut s'o scurteze pe câmpiile războiului, dar dacă acum au răspuns așa lui Michnea, e că ei știaū cu cine au de a face, cu un om ca Michnea care schimba politica dintr'un ceas într'altul și fiindu-le teamă de o trădare nu voeau a se băga ; și nu s'au înșelat căci ora trădărei suna la ușă.

În fine atrași cu sila de Michnea ajunseră cu toții la poalele muntelui Craiului trebuind a trece în Transilvania la Racoczi, aci unii însă s'au refugiat în sate; alți la Kadri-pașa de la Silistria, între care Pârveu Bărcănescu¹⁾ care denunță pașei uneltirile lui Michnea trădătorul; ia luat'o boerul înainte, dară ce folos că tot el va fi cel ucis; Michnea vădându-se părăsit și presimțind un rezultat funest se duce la Kadri-pașa și la Chanul Tătăresc unde cu bani mulți îi plătește bine și îi întoarce de la cele spuse de Bărcănescu și ca să-și răsbune pe dânsul denunță Porței pe toți boerii din partida lui Racoczi. Listele de proscricțiuni sunt gata și capetele celor mai valoroși nobili români vor cădea nu mai știu a cătea oară la întrigele unui domn, dacă nu încă fanariot dară fanariotizat, ucise atunci pe marii Spătari Pârveu Bărcănescu și Istratie Cândescu, Marele Agă Radu Bărsescu, Vel Căpitanul de Roși, Vintilă Vel Vătavu, Badea (*Armașul*); eară din câmpul luptei trimise pe un Dincă sârb de neam de au ajuns la Târgoviște pe Marele Ban de Craiova, Preda Brâncoveanu, ce l'au ucis în casele domnești; bunicul viitorului Domn.

«Poruncit-au și căpitanului Odor din Târgoviște, de au mers la Filipești la Constandin Postelnicu Kantacuzino, și la ginerele său, Pană Spătar (*Filipescu*); să-i prinză și să-i omoare; ei au fost prins veaste și au fugit pren munți la Brașov, și de acolo s'au dus la Moldova»²⁾. În Moldova fiul postelnicului anume Drăghici, se prinde cu mare amiciție cu Ghica Vodă și acesta îi dă un zăpis în 1659, April 11, prin care îi jurue credință; în zăpis spune : «că chiar

¹⁾ D. Xenopol dăce Predescu.

²⁾ Vezî Mag. ist., Vol. I, p. 321, Cron. Const. Filipescu.

de se va despărți cu trupul de el, iar cu sufletul și cu credința să fie nedespărțit unul de altul».

Acestea sunt consemnate în cartea genealogiei Kantacuzenilor publicată și în Buciumul lui Bolleac (*p. 100*); în manuscriptul original (*p. 62*), mai la vale vom vedea modul cum înțelese Ghica a păstra această prietenie.

În biografia postelnicului Konstantin Cantacuzino, Nicolae Bălcescu mai dă amănunte relativ la începutul acestei urgențe ce venea asupra capului neamului Kantacuzinesc de la Mihnea-Vodă. «În 16 August 1659, într-o Marți dimineață, isbiți fără de veste la casele lor, Kantacuzino și Filipescu d'abia avură prilej să fugă. Goniți două zile și două nopți prin munții Prahovei, ei înstârșit fură norociți a scăpa în Brașov, deși Kantacuzino dobândise cu vre-o patru ani mai înainte un chisov de la prințul Transilvaniei George Racoti, ca la întâmplare d'a veni el în acea țară, să-i dea totă protecția, dar cunoscând alianța acestuia cu Mihnea VV. s'a temut și a trecut în Moldova cu toată familia lui, scriind și fiului seü Șerban de a fugit de la Mihnea VV. când acesta era cu tabăra la Sibiu, și a venit lângă tată-seü la curtea lui George Ghica Domnul Moldovei. Domnul mâhnit că nu a putut pune mâna pe acești boeri, scrise la Poartă că sunt haini și revoluționari. În urma acestei pări Vizirul Kiuprului trimise doi Kapigibași de rădică pe Constantin Kantacuzino din Moldova și îl duse la Constantinopole. Acolo el a eșit înaintea Divanului împărătesc de l'a judecat cu boerii trimiși de Domn; Kapikihaele într'această pricină ereau, anume: Kolcea Doicescul ¹⁾ și Necula Sofaliu ²⁾ și alții. Apărarea lui a fost așa de frumoasă încât a tras în parte-i pe toți miniștri Turci care mai întâi îi erau împotrivitori, câștigați fiind de banii Domnului. De atunci Kantacuzino dobândi o mare considerație la Poartă» ³⁾.

¹⁾ Kolcea Doicescu a fost ginerele lui Șerban Vodă Cantacuzino de la dânsul a rămas la București numele de Turnu Colței și strada Colței.

²⁾ Sofaliul era un Grec Țarigrădean care a jucat mare rol în istoria veacului al XVII-lea, vom vorbi de dânsul și îl vom vedea sfârșitul în capitolul Domniei lui Radu Leon-Vodă.

³⁾ De atunci Cantacuzino începuse a fi lingușit de Greci; vom vedea în capitolul următor. Vezi toate aceste relațiuni în *Mag. Ist., Vol. I. p. 383*.

Vedem amestecat în această pâra pe Sofialëul, un Grec ce va aduce mult rău țerei și va corupe pe boerii români.

Mihnea-Vodă apoi se hotără, a scrie cărți la Țarigrad, ca Turcii să-i trimită bani, zicând că țara e săracă; boerii se opuseră la acestea și se opuseră și mai mult când aflară că domnul voește a se rescula în potriva împărăției, domnul cel tiran simulă însă un sfat domnesc; acolo însă bieții boeri fură atrași în cursă și cronicarul ne spune că: «i-au omorât pre toți cu beșlii lui ce-i avea lângă dânsul, strângându-i pre toți într'o seară; și având pre ucigași gata, câte pre unul îi lua de-i sugruma, și îi arunca din casă jos pre ferestri, și tabulhancoa ¹⁾ zicea până i-au isprăvit pre toți. Însă Radul Vornicul Cândescu și doi frați ai lui Negoită și Moisi, Udriște spătar (*Năsturel ot Herești*), Diicul spătar Buicescul, Radul Farcașanu, Stolnicul Danciul, postelnic Pârâianu, și fiu său Preda logofet, Badea Comis Comăneanu, Stroe Clucer Bârsescu, Vasilie Câmpineanu și alți nenumiți aicea, de care se bucura Dorobanții călcându-i și batjocorindu-i făcându-le Mihnea-Vodă pre voea lor, de au omorât și pre cei ce au rămas boeri neuciși de dânsii în zilele lui Constantin-Vodă» ²⁾. În colecțiunea de documente Hurmuzachi găsim un document ce se raportează la acest măcel, este raportul Venețian din 29 Iulie 1659: «Il principe di Valachia ha fatto decapitar molti baroni ricchissimi» ³⁾ ast fel tirania fanară 'și începuse domnia, dară în zadar căci mórtea prin cuțit și prin ori ce alt fel nu speriașe pe boeri; acest sistem de care Fanarioții credeaă că Românii și mai cu seamă boerii se vor înfricoșa și ast-tel îi vor aduce acolo, ca să-și pună botul pe labe și să nu mai îndrăsnească a pomeni de patriotismul și de nationalitatea română, dară în zadar căci vai! revoluțiunile se vor ține lanț încă și listele de proscripțiuni vor curge.

Acuma mai vin și alte evenimente care nu se ating de subiectul acestui capitol, vom spune însă numai atât că

¹⁾ Musica turcească.

²⁾ Vezî Vol. I, Mag. ist., Cronica lui Const. Filipescu.

³⁾ Vezî Vol. V, partea II, p. 61, op. cit.

Mihnea Vodă fugi cu rușine în Ardeal de inimă rea din cauza resbelului pierdut cu Ghica-Vodă al Moldovei, și că în locul său Turcii au trimis domn pe Grigore Ghica Vodă ce domnea în Moldova, sub a cărei domnie se și strămută capitala Țerei-Românești din Târgoviște în București, sub cuvânt că era prea sub munte și deci s'ar aduce hăiniri Turcilor, după cum spune și Cronicarul: «Mihnea-Vodă care se hăinise de către Turci și așeșit din țară gonit de Turci cu rușine și de Tătari, până aș trecut în țara Ungurască. Iar în urma lui numai de cât împărăția aș poruncit lui Ghica-Vodă, carele venise Domn în urma Mihniei, de aș surpat casele și le-aș sfărâmat de tot, ca să nu mai fie scaun domnesc acolo, căci mai sub munte se temeau Turcii de hăinie»¹⁾; despre acest lucru mai face mențiune și Reniger către împărat într'un raport al său din 21 Decembrie, 1659²⁾.

Venim acuma la Domnia lui Ghica Vodă I.

Din domnia lui Gheorghe Ghica I (1659—1660) și părțile aduse Kantacuzenilor de către Fanarioți.

Gheorghe Ghica care domnise în Moldova fu cel d'ântăi din neamul Ghiculeștilor; cel d'ântăi ce purtă acest nume; el venise în Moldova între anii 1600 și 1650; înainte de a se sui pe tron Vasile Vodă Lupul, eară până atunci «neguțitorie țiind»³⁾ după cum spune cronicarul Miron Costin, fiind de un neam cu dânsul adică albanez din părțile grecești; «Arbănaș l'aș tras Vasile Vodă la curte și de odată la boerie mai măruntă, apoi la Vornicia cea mare de țara de jos, aș ajuns, și țiindu-l Vasile Vodă de credință l'aș trimis la Poartă Capuchihăe, vâdându-l și om conținut la toate și scump, cum se cade hie când Capu-

¹⁾ Vezî Mag. ist., Vol. II, pag. 214.

²⁾ Vezî Fragm. III, p. 294, din col. Hurmuzaki.

³⁾ Vezî Letopiseje, Vol. I, p. 336. Textul îndreptat după ediția critică a D-lui V. A. Urechie, I, p. 649, și Xenopol op. cit.; Vol. 4, p. 203 după cronicarul Miron Costin.

chihaele să hie¹⁾. După mazilirea lui Ștefan Gheorghe în 1658 din Capuchehaea a fost rădicat și la domnia Moldovei și astfel a trecut și la cea munteană. Rare-ori s'a văzut ca un individ din nimic, din simplu Albanez și neguțator să devie și boer mare și să ajungă până la cea mai înaltă tréptă, adică tronul.

Aceasta însă nu trebuie să ne sperie și să ne mire căci nu numai la noi; dară în toate țările din lume, primul om nu s'a născut nobil; el prin sine însuși a căpătat această demnitate; faptele sale, felul său de a fi, capacitatea, cultura și inteligența sa, calitățile sale morale și sufletești, l'au împins inevitabil în clasa nobilimei, și cei ce țineau ușile închise numai pentru dênșii, siliți au fost să le deschide și la noii recrutați de soartă și de providență, căci dacă domnul țerei boerea pe cine-va, el o făcea din un just motiv și din o cauză bine motivată; talente mari a trebuit ca să aibă cel d'ântăi Ghica (*G'igi în Albania*) ca el să devie în așa scurt timp și Voevod; apoi posteritatea a arătat acestea; căci Ghiculeștii au format o puternică dinastie ce zecimi de ani a guvernat ambele țări românești cu pricepere și patriotismu.

Venim eară la subiectul nostru.

Cu venirea lui Ghica în Muntenia se stabilește ordinea, căci acest domn fu bun și milostiv cu toți boerii ce scăpaseră de securea Mihnei; însă pizmașul ce va răul țerei; șearpele veninos nu voea pace și liniște și Turcilor atunci le veniră în cap să facă din Muntenia un Pașâlac; și ca pretext găsește că nu s'a plătit haraciul pe un an și trimite pe Pașa din Silistria de prinde pe Vodă Ghica, cu tot neamul lui; îi bagă în fiare și îi duce la Andrianopole pe la începutul lui Septembrie 1660, când îi aruncă în închisoare. D-zeu însă la evenimente mari, când moartea venea cu ghiarele'i intinse, avu grijă și nu lăsă ca fica Romei să devie Pașâlâc turcesc. Providența păstră încă dîlele bătrânului Postelnic Constantin Kantacuzino, noul fiu adoptiv al țarei; ²⁾

¹⁾ Op. cit.

²⁾ Vezi Cron. anon. în Mag. ist., p. 381, Vol I. Unii istoriografi au aședat venirea celui d'ântăiu Kantacuzin, adică acest Postelnic, în vremea domniei lui Matei Vodă, 1633, însă genealogia Kantacuzenilor arată că el a venit cu acel Postelnic mai întâi în vremea domniei lui Radu Michnea.

căci el de și venit în Țara Românească de vre-o 50 de ani (1611—1616), el de și Grec de origine, însă acelaș patriotism cald, aceleaș sentimente curate ale unui suflet nobil care le ar fi simțit pentru națiunea sa, pe aceleași le simțea și pentru Români; aceasta pôte din sentimentul datoriei și al onoarei (*vom vedea mai la vale frumosul rol al Kantacuzenilor*) și ast-fel Postelnicul Constantin în urma unei convorbiri calde cu vizirul 'l convinse ca să nu facă una ca aceasta, de a face pašalâc din Țara Românească, căci de aci ar decurge multe rele și pentru Turci; în fine vizirul renunță; și însărcină pe Postelnicul de a cugeta la o nouă domnie. Vom vedea în capitolul succesiv cum s'a tranșat alegerea noului domn.

Din domnia lui Grigore Ghica (1660—1664); pările aduse Kantacuzenilor de către Fanarioți și coruperea a cător-va boeri români.

După ce postelnicul Constantin Kantacuzino scapă de la moarte pe Gheorghe Ghica, căci după rugămintele sale vizirul turcesc opri pe ginere-său Mustafa-pașa ca să nu se mai ucidă Ghica Voevod, și fiind-că Turcii aveaū la mare dragoste pe Kantacuzino, vizirul îi și propuse mai întâi lui, ca să primescă domnia, aci Postelnicul Kantacuzino însă 'și desvălui frumoasele sale calități, pline de abnegațiune pentru persoana sa: căci o vorbă să fi spus numai vizirului, putea să fi fost numit domn; de poporul românesc era iubit, deși fiū adoptiv al țerei și venit aci numai de $\frac{1}{2}$ de veac, dară dreptatea sa și bunătatea făcură dintr'ensul a fi cel mai iubit, după cum spune și cronicarul: «Avut'aū sêraca țară noroc pentru acel om bun carele sta în toată vremea pentru binele ei, și-l dorea inima de creștinătate și de pământul țerei¹⁾» . . .

În acest timp însă Grecii din Constantinopole, vădând că Postelnicul Kantacuzino se bucură de o așa mare cinste la Poartă, pentru toate, vor năpădi care mai de care cu lingu-

¹⁾ Vezi Vol. IV, Mag. ist., p. 358.

șiri pe lângă dânsul, pentru a pune mâna pe domnie, și cronicarul frumos se exprimă, când spune: «Atunci înțelegând Domnii Greci Țarigrădeni, cădea la piciorle lui și-i făgăduia bani mulți și-l ruga ca să facă pe unul dintre ei Domn. Ear el știind că sunt Grecii avanii și încărcăți de datorii, nici unuia nu i-aū făgăduit, ear el pentru binele țerei ca să nu o prade și să o jăfuească cum sunt ei învățați» ¹⁾.

Postelnicul însă a gândit la Gligorașcu Ghica, fiul lui Gheorghe Ghica I ; și cronicarul spune: «Deci fiind acolo și Gligorașcu fiul lui Ghica Vodă, prinzind de veste, mers'aū el singur de aū căzut la Constantin Postelnicul, cu multă rugăciune ca să-l facă Domn, făgăduindu-se că-i va fi ca un fiu bun și ce-i va dice, va face» ²⁾.

«Constantin Postelnicul i-aū luat credința, și se făgădui să-l facă Domn, socotind că s'aū născut la Moldova, și acolo aū crescut, și cum el va sci rândul țarei și-i va fi milă de săraci, și-l jură pre sfânta Evanghelie și-i făcu zapis cu mare legătură, cu a lui mână scrisă ca să-l aibă ca pre tată și să-l cinstească cum se cade, măcar că Constantin n'aū pohtit de la el nici să-i dea boerie, nici nimica, fără pace la casa lui ; să aibă ; și așa făcând legătură, numai de cât l'aū dus la Vizirul de i-aū sărutat mâna, de domnie și aū purces cu agă și cu steag de aū venit aicea în țară, descălecând la Caracal ; Joi în ziua sfântului Nicolae, Decembrie 6, anul 7169» ³⁾.

Postelnicul se afla în Andrianopole și de acolo a purces în țară cu Gligorașcu Ghica, care se afla în Constantinopole înaintea alegerii sale de Voevod ; din Constantinopol îi scrisese deja Postelnicul ca să-l propue de domn ⁴⁾ ; după responsuri se vede favorabile, el veni în Andrianopole unde înainte de a sosi cu dânsul, Postelnicul la Vizir, ca să-l recomande la domnie, Grigore Ghica îi dădu un zapis despre care am vorbit mai sus, în care îi jură că-l va primi ca pe un tată ; 'l reproduc aci ; ca lectorul să-l vadă pe de a întregul :

¹⁾ Idem.

²⁾ Idem p. 359.

³⁾ Vezi Mag. ist., p. 359, Vol. IV.

⁴⁾ Vezi în Mag. ist., Vol. I, p. 388 Biografia Postelnicului Kantacuzino de Bălcescu după actele originale din geneologia Kantacuzenilor. Vezi în Buciumul lui Bolleac.

*Carte de jurământ a lui Gligorașco Ghica VV. la jupân
Constantin Kantacuzino biv Vel Postelnic. 1660.*

Ioan Gligorașco Ghica Voevod.

Dat-am cartea noastră la mâna cinstului și credinciosul boiarului Dumnealui jupân Constantin Kantacuzino biv Vel Postelnic; ca să fie într'ăieva înaintea lui D-zeu și înaintea oamenilor, cum dacă mă va dăruî D-zeu cu Domniea Țerii Românești, se nu aibă a amesteca pe Dumnealui la luatul banilor, și nici la cezașii să nu-l pui pentru bani și dacă mă va dăruî D-zeu să merg în țară, nici la boerie să nu-l amestec, și nici o bântueală să nu aibă de domnia mea, și să aibă a se răposa la casa lui, ca o slugă bătrână a noastră, și a Țerii, și nici la rău să nu aibă bântueală, că l'am aflat credincios, slugă a părintelui meu, și nouă, și țerii. Și nu numai atât, ci și să aibă pe Dumnealui a milui cu ce va fi prilej peste an, să'i fie pentru hrana lui, fiind bătrân și credincios. Și nici să creadă Domniea mea cuvintele cui-va și de ar pîrî ce ar pîrî, ca Domnia mea mă odihnesc în credința lui. Iar de mă voiū lepăda, și voiū călca aceasta ce scriū mai în sus, D-zeu și pre mine să mă lepede și să mă calce și într'această lume și în lumea ce va să fie, și pentru încredințare am întărit cu iscălitura și cu peceta mea l. 1660¹⁾

(L. P.) (L. I.)

Ast-fel în urma acestui înscris, Gligorașco deveni domn, în felul în care l'am văzut mai înainte.

Constantin Kantacuzino fu trimis capuchehaea la Țari-grad. Ghica se înscăună în București; noul domn însă nu era sigur de numirea sa încă, căci Turcii se căeau că au scăpat ocasiunea de a nu preface Țara Românească în pașalâc. Ghica știa toate acestea și de acea 'l vedem scriind

1) Vezi în Mag. ist., Vol. I, p. 394

Postelnicului, unde îi arată toate gândurile Turcilor cu acei Beglerbei ; eată și această scrisoare destul de lungă în care fie-care rând este important :

*Scrisoare a lui Grigorie Ghica VV., către Kapi-
kiahalele sale 1660¹⁾.*

Ioan Grigorie Ghica VV., scriem la cinstiții și credincioșii, boeri Dumneata Postelnice Constandine, și Dumneata Apostole Căpitane, pohtim de la milostivul D-zeu să vă ție pre Dumneavoastră sănătoși. Asta facem știre Dumneavoastră, ca până preacum luat-am doă pereki de kărți de la Dumneavoastră; trimise una prin Osuni, alta prin Portariu, și ne au părut bine pentru sănătatea Dumneavoastră, și de slujba ce ne faceți încă vă mulțumim Dumneavoastră; și tot vă pohtim pe Dumneavoastră pre cum ați nevoit până pre acum, așa și de acum înainte tot să siliți Dumneavoastră, să nevoiți toate să le togmiți, precum veți socoti Dumneavoastră ca să fi mai bine. Imi scrieți Dumneavoastră precum că vor să pue beglerbei în Țara Românească. (*Acest lucru să nu'l dea D-zeu să fie așa*) că atunci de vor auzi celelalte țeri, precum că fac ei beglerbei în Țara Românească, atunci toți se vor face una, și Moldovenii încă fiind ei drepti se vor face și ei haini, numai cum vor afla acest cuvânt cu beglerbei²⁾ în Țara Românească, *zău că va vrea vizirul să'i așeze și nu va putea*. De aceasta am gătît și cu Dumnealui Kiriță Panaioti³⁾ de toate lucrurile pre amăruntul, de aceasta l'am și pornit să vie acolo. Deci și Dumneavoastră veți grăi cu Dumnealui. Deci precum veți socoti că va fi mai bine, așa veți face, și de altele ce veți mai întreba de aicea de toate vă va face știre din gură jupân Panaiotake. Din Țară nimenea nu ne vine, dar așteptăm să ne vie, și de ne va veni în-

¹⁾ Din Mag. istoric, Vol. I, p. 395.

²⁾ Beglerbei = Voevođii.

³⁾ Kiriță Panaioti = erea Panaiotaki Marele Dragoman al porței; și cel d'înăiut; despre el vom vorbi mai 'nainte.

dată voi face știre, Dumneata Postelnice mult îmi era dor de Dumneata să te văz, și nu lasă D-zeu să fi venit, să fi grăit două trei cuvinte către Dumneata. Ce voi face de când te ai dus Dumneata de la mine? Am rămas mut și surd și fără de om. Ci n'am ce face în voea lui D-zeu să fie de toate lucrurile, și voi căuta a mulțumi lui D-zeu de toate. Stăpânul cât îl supără sluga cea fără de minte. Că amar lucru este, care știu pe Dumneata cât te pricepi, ci tot precum am răbdat voi răbda¹⁾.

Cu jupânul Panaiotake, să grăbești Dumneata precum voești mai bine că eu aș fi grăit cu Dumnealui deplin. fiind Dumneata aci la sevârșit cu Dumnealui sârdarul, și alta, despre nevoile iam ăis eu Dumisale. Dumnealui s'au adevărit bine. Alta, și despre făgăduință să socotești Dumneata pe cât vei socoti într'ascuns, că cea ce lucrează lucruri mari. De va face cheltueală ca la vre-o 50 de pungi între toate darurile. Iar de viziru și de împăratu nimica să nu le dăruiască căci că țara este în mâna hainilor²⁾ iar dacă se va așeza ce le va fi voea, atâta vor loa, și cât vor cere, atât le vom da, cum și astăzi ia eu ei, ce le este voea dintr'aceste țări și cu dăruială și fără de dăruială. Ci eu scriu Dumitale, iar Dumneata ca un destul înțelept le vei socoti precum va fi mai bine, așa să faci, și ce vei cunoaște să faci că de mine este făcut. Eu din cuvântul Dumitale de toate lucrurile, cum îi socoti așa să faci. Alta pentru banii Dumitale s'au împărțit. Vei înțelege Dumneata din armeaga(?) mai pe larg. Mie mi-ai prisosit Dumneata cu tot 200, ce eu îți ert Dumitale acele tot 200. Ni s'ar fi căzut să îți ertăm toți; dar Dumneata ești destul înțelept de vei primi și atâta, iar D-zeu cel milostiv să se îndure spre noi a ne milui spre gândul nostru atunci câtă îți va fi voea, atâta îți lua, și ce îți va fi voea așa vei face cu mine, numai fi nevoitori de mă scoate din multe către Dumneata, că știi Dumneata toată țaria mea ce o

¹⁾ Se vede că domnul era supărat de unii din miniștrii săi din țară.

²⁾ Grecilor.

am. Deci fii nevoitoriū, și ea pe D-zeū într'ajutor, și să silești să nu fie pre voea neprietenilor noștri.

Atâta de cheltueală de la mijloc vi s'aū trimis Dumneavoastră 100 (?), și de va fi sănătate iar voiū mai trimite, acum atât s'aū întâmplat. Foarte săți puni poalele în brău, și să te nevoești pentru mine Dumneata că noi amândoi unu suntem. Aceasta vă facem de știre să fiți Dumneavoastră sănătoși ¹⁾.

(L. I).

Sept. 1. 1660.

Grigore Ghica veni în țară dupe ce cheltui 250,000 lei în Țarigrad, pentru căpătarea tronului, dupe cum atestă și misionarul Venețian Bailarino către Dogele său, într'un raport din 1660²⁾; și alte 200,000 pentru eliberarea părintelui său din închisoare după cum atestă misionarul Reniger către împăratul nemțesc într'un alt raport din 28 Noembre 1680³⁾.

Atât cronicarul anonim⁴⁾ cât și Constantin Filipescu ⁵⁾ ne spune că Grigorie Ghica venind în țară se ocupă de nevoile ei căci robia, ciuma și foametea mare, ce o secerase în cei 3 ani de mai 'nainte, o sărăcise cu totul, apoi «a patra; multe boale și nevoi grele și tot chipul de bube; în Têrgoviște și București se asemana Sodomului și Gomorului» ⁶⁾ pe de altă parte starea deplorabilă de sărăcie, în care căduse biata țară; căci Turcii o sărăcise, o smulsesese dând ordine ca toți banii ce se vor aduna să se verse în Țarigrad, stând cum spune cronicarul «că ei ca niște lei cască gurile să'i înghiță pre toți fiind țara plină de nevoi și de sărăcie» ⁷⁾. Grigore Ghica însă veni cu fericire căci sub domnia lui a fost abundență «s'aū făcut pâine

¹⁾ Originalul actelor N. Bălcescu le copiase de la Principele Radu Cantacuzin, Colonel de Artilerie în garda imperială a țarului Rusiei. — Vezî Mag. ist, p. 398, Vol. I.

²⁾ Vezî Vol. V, doc. Hurmuzaki, p. 78, part. II.

³⁾ Vezî Frag. III, p. 254 idem.

⁴⁾ Vezî în Mag. ist. Vol. IV, p. 359—360.

⁵⁾ Vezî idem. Vol. I, p. 346—347.

⁶⁾ Idem anonimul, Vol. IV, p. 359.

⁷⁾ Idem Vol. IV, p. 360.

și miere, și vin mult, și s'aū deschis toată hrana săracilor.¹⁾

În acest an însă se întâmplă resbel între Turci și Nemți, unde luară parte ca aliați ai Turcilor și Dabija-Vodă din Moldova, și Ghica-Vodă din Muntenia; printre generalii români de atunci din partea lui Ghica-Vodă, cronicarul ne spune că erau și trei feciori de ai lui Constantin postelnicul Cantacuzino; anume: Drăghici Vel-Paharnic, Șerban Vel-Logofăt, și Constantin Vel-Postelnic; pe când fi postelnicului însoțeau la resbel pe Domn, bătrânul lor părinte rămase la moșia sa de la Filipești, făcând cum spune cronicarul anonim tot la fapte bune, milostenii, în taină; pre la monastiri, pre la săraci, și pre streini îi căuta și îi miluia²⁾, el trăia cum spune D. Xenopol «ca un filosof»³⁾ de aceea și plana deasupra acestei țări ca un oracol ce tânărul domn Ghica consulta la vremuri grele și mari nevoi, ce ar fi suferit această țară; domnul fidel până acumă înscrisului ce'l deduse lui Vel postelnicul de a nu'l amesteca la nici o boerie, adică funcțiune căci el nu mai era postelnic; bivindu-se, adică fost; cu toate acestea însă țindu'l la mare preț, și considerându'l ca unul ce avea toată experiența și politica țerei în mâinele sale; vedem deci că și în acele vremuri la noi în țară, erau oameni care de și nu erau în funcțiune, însă totuși, prin capacitatea lor, și talentul lor ca bărbați de Stat deveneau leaderii partidelor politice de atunci, partide, însă ale politicei externe, ce adesea ori erau săū Turco-file saū Austriaco-file, de pildă ca în 1718 când aceasta din urmă învinse, și Oltenia trecu sub coroana imperială a Habsburgilor.

Resbelul acesta care făcu gloria Turcilor, căci ei bătura pe Nemți la cetatea Ujvar⁴⁾; aduse niște întâmplări care vor însemna începutul peirei neamului lui Constantin Cantacuzino, fiul adoptiv al Țarei Românești, care nu putea însă de cât să se mândrească cu dânsul. Cronicarul Constantin Fi-

¹⁾ Idem Vol. IV, p. 360.

²⁾ Idem Vol. IV, p. 361.

³⁾ Vezî Vol. IV, op cit. p. 223.

⁴⁾ Vezî Cron. anon., Vol. IV, Mag. ist., p. 360.

lipescu ne dă amăruntele: «Acolo în oastea lui Grigorie Vodă ȋic unii, s'aũ făcut nește amestecături, adică Șerban logofătul feciorul lui Konstandin Postelnicul Cantacuzino, și oare-care den frați lui ce era acolo, și Mareș (*Băjescu*) și Krețulescu să fie umblat între Căpitani și între slujitori de îndemna să meargă să părăscă pe Grigorie Vodă la Viziru de făcătoriũ de rěũ, de hain și altele, și pre urmă să ceară Domn la Viziriũ pre Șerban logofătul, care den an în an, vorba mergând aũ ajuns și la Domnie¹⁾. Ghica-Vodă plecă de la Vizir, conăcise într'un loc, înainte de a ajunge în țară, și acolo cronicarul ne spune că domnul a trimes pe Giorgița Moldoveanul vataful de aprozi de a adus în fața sea pe acei boeri părători și mincinoși și iaũ pus față în față cu Alexandru, fiul Banului Georma, ce aũdise pările celor trei boeri; însă atunci Mareș (*Băjescu*) care era mai îndrăzneț, cum spune cronicarul, eși din rând și spuse Domnului: «Doamne acest Alixandru în zilele Michnii-Vodă fiind postelnic mare, pre gura lui multă boerime s'aũ omorit, nefiind vinovați nimic, acum iar s'aũ apucat de aceia, și de 'l vei asculta Măria Ta, fă cu noi ce vei vrea, și vei da seama înaintea lui D-zeũ, iar noi nu suntem vinovați²⁾.» Vodă îi dete pe mâna vatafului de aprozi Moldoveanul, ce 'i aduse în țară, sub a sa pađa.

Cronicarul anonim nu vorbește de loc despre această scenă pe care Filipescu o dă în culori așa de vii; anonimul însă ca răsplată Filipescului, descrie în culori mai vii ca dẽnsul; cea-laltă scenă, cu mișeleasca pără și ucidere a milostivului postelnic Cantacuzino, unde pentru rușinea boerilor când și acuma ca și altă dată și'aũ arătat unii contra altora, invidie, ură și josnicie, această ambițiune de a săpa unul groapa altuia, ca să cadă unul din doi, pentru a se pune cel-lalt în locu-i.

Stroe Marele Vornic Leurdeanu și Dumitrașco Cantacuzino, unul din neamul Postelnicului, aũ fost capii pării; de sigur și aceștia aũ fost împinși de faimosul fanariot So-

¹⁾ Cron. Const. Filipescu, Vol. I, p. 345.

²⁾ Vezi în Vol. I, p. 346, Mag.ist.

fialăul său Sofialistul de sub domnia Michnii-Vodă, unde deja istoria îl judecase, și pe care îl vom mai vedea și sub domnia lui Radu Leon Vodă, fiind cap al partidei ce voea să trădeze Țara Românească și pe Români, Ottomanilor și a o preface în pašalâc turcesc.

Ce să mai istorisesc această scenă cu vorbele mele când cronicarul anonim o oglindește de sigur așa cum s'a petrecut; și ne-o înfățișează atât de frumos și în culori așa de vii; de aceea voi reproduce textual și eu, întreg acest pasagiū, până ce voi ajunge la moartea postelnicului. «Atunci diavolul pismașul neamului omenesc găsi două vase rele unul Românesc altul Grecesc, anume Stroe Vornicul Leurdeanul, și Dumitrașco Vel Vistiar Țarigradeanul (*Cantacuzino*¹⁾; aceștia erau lăsați de Grigorie Vodă ispravnici să păzească scaunul domniei (*Caimacami*) eară ei făcură svat drăcesc, în taină, cu Doamna Maria a lui Grigorie Vodă, și trimeseră cărți de olac la Grigorie Vodă în oaste, făcând pâră mare asupra ticălosului Constandin cum el umbla pre la Turci pre marginea Dunărei de'l păresce că este hain, și cum nu bagă în seamă pre Doamna-sa și 'și bate joc de ea, și cum opresce țeară să nu dea bir și atâtea pre hain multe aū scris»²⁾ în genealogia lor în Buciumul³⁾ vedem încă «că nu-i lasă să strângă banii din țeară și să adune, el ilamuri (marturii) de pre la cadii de la serhaturile (*marginile*) din prejurul Dunărei, cum că Ghica-Vodă sparge țara, și că aceste ilamuri vra să le trimită la Constantinopole ca s'âl mazilească».

«Deci întorcându-se Grigorie-Vodă din oaste, ear Stroe-Vornicul încă mai cu dinadinsul îi scriea de înpros-păta pâră, și 'l învăța să nu grăiască nimic cu Constandin, și cum va sosi în scaun să'lū omoare fără veste. Deci Grigorie-Vodă își întoarse firea și crezu pe Stroe Vornicul și pre Dumitrașco, binele ce 'i făcu Constandin îl uită și ju-

¹⁾ Cronicarul Filănescu 'l numește Cantacuzino; eară genealogia Cantacuzenilor spune că el era fiul lui Michail, fratele mai mic al postelnicului ce remăsese în Țarigrad; Dumitrașco venise în Muntenia unde ajunse prin protecția postelnicului Vel cămăraș. — Apoi fu și Voevod în Moldova.

²⁾ Anon. vol. I, p. 36.

³⁾ Pag. 124.

rământul, călcă¹⁾). Constantin Filipescu spune încă : « postelnicul Cantacuzino îi eşi înainte lui Ghica la Craiova, ca să-i vorbească de ce dânsul aŭ oprit pe feciorii lui, când cu pâra lui Alexandru fiul Geormei Banul; spuind Domnului că nimic din cele spuse de fiî sêi nu erau adevărate, dânsul însă vorbindu-i cu răceală şi ne mai avându'l la inimă ca mai înainte, cum veni Grigorie Vodă la scaun în Bucureşti, slobozi pe cei l'alţi boeri din aprodie, eară lui Şerban logofêtul Cantacuzino îi a tăiat nasul de o parte, pentru că cutezase a se numi Domn²⁾ » această pedeapsă erea conformă cu pravila de legi a lui Matei-Vodă Basarab, care prescrie felurile de pedepse după isvorul de la care purcedau ele « ca tăerea de nas » de când a rămas şi dicătoarea « i'am tăiat nasul » adică : « aceluia ce ar avea tot gânduri mari de sine însuşi », acuma revenim la anonimul român. « Cum sosi în scaunul lui, în Bucureşti, îndată îl apucase acei doi draci, cu gura, şi 'l puseră la cale rea şi spurcată. Cum puse şi cele două mărturii mincinoase, pre Pilat de ucise pe domnul nostru Isus Christos » aşa şi ei făcură pre Grigorie de trimiseră dorobanţi la casa lui Constantin Postelnic şi fără veste din aşternut l'aŭ luat şi l'aŭ dus la svânta monastire de la Snagov ».

« Era Sâmbătă spre Duminică, Decembrie 20, în ziua de svântu Ignatie an. 7172 acolo aŭ stetut la Dumnezeasca liturghie tot în genunche la sfintele icoane, fiind gata, s'aŭ pricestuit trupul şi sângelui nostru Isus Christos, ear când aŭ fost seară pre la cincî, l'aŭ omorât în trapezaria monăstirei. Ear Gligoraşco Vodă dacă 'i spusese că l'aŭ omorât, el atuncea s'aŭ deşteptat şi aŭ zis părintelui Stefan Mitropolitul, şi tuturor boierilor că n'aŭ ştiut când l'aŭ omorât, şi cum aŭ fost adormit, căindu-se şi plângând de moartea lui Constantin ; şi blestemă pre Stroea şi pre Dumitraşco ; căci ei l'aŭ indemnât de l'aŭ omorât nefiind nimica vinovat. Aşa s'aŭ căit pentru moartea Domnului

¹⁾ Vezî vol. IV anonimul român p. 361—362.

²⁾ Vezî vol. I, p. 347.

³⁾ Vezî vol. IV, Filipescu p. 347.

nostru Isus Christos și Iuda dar nimica nu a folosit ci a luat plata matca focului; și aceștia încă o vor lua, precum zice la svânta evanghelie —: Cum ați judecat așa vi se va judeca, și cum ați măsurat, așa vi se va măsura. Iar trupul lui Constandin l'a ridicat jupâneasa lui, Ilinca și cu coconii lui; Drăghici, Șerban, Constandin, Michai, Matei, Iordache, și cu mare cinste 'l duseră la monastirea lor, la Mărgineni, și acolo 'l îngropară făcându-se pogrebanie și pamete mare cum se cade. O, diavole, răul pismașul neamului omenesc! cum orbești pe Grigorie Vodă de omorâ pre Constandin fără judecată, fără vină nimică? Ear țara toată plângea pre Constandin Postelnicul, că a pierdut un stâlp mare, carele a sprijinit toate nevoile țerii, plângu'l și sêracii ca și ei a pierdut mila, plângu'l carele au avut de la el multă cautare, plângu'l și păgânii și Creștinii; și toate țerile care l'a știut, și care nu l'a știut ci numai de numele lui auzit pentru multă înțelepciune și bunătăței ce făcea în toate părțile. Și de la cine fu acea moarte necuvioasă? De la Gligorașcu pre care l'a făcut Domn, și l'a cinstit, și i'a slavit numele, de la Stroie Leurdeanul pre care l'a scos de două ori din moarte, și încă i'a fost cuscu că a ținut pre fata lui, un fecior al lui Constandin, anume Șerban; de la Dumitrașco că i'a fost nepot de văr primar, și căci l'a crescut în casa lui și l'a ținut ca pre feciorii lui, și l'a boierit. Unii ca aceștia să fie de trei ori anatemă ¹⁾».

Eată frumoasele rânduri ale anonimului român, date primului Cantacuzean venit aci în țara care muri jertfă a patriotismului lui; și prada Grecilor cotropitori, și a boierilor români corupți de aceștia.

În culmea milosteniei, soția reposatului postelnic, jupâneasa Ilinca desrobește mai mulți români de pe moșia ei; dând un zapis în 1665, Septembrie 5; și Românii trăgând cu degetul pe zapis; ear zapisul scris de un străin. Acest act a fost publicat mai întâiu de Calimach Papadopol ²⁾.

¹⁾ Vezi în Mag. ist., pag. 361—363, vol. IV.

²⁾ În Convorbiri literare, pag. 9, XXI.

În anul 1664 se întâmplă resbel earăși între Turci și Nemți, și Vodă Ghica earăși se duse în partea Turcilor. Nemții învinsese, și atunci peri în luptă și marele Paharnic Verzariul ce Cronicarul spune, că, fusese și el amestecat la omorul postelnicului Cantacuzino, acesta erea fiul lui Radu Verzariul din epoca lui Matei-Vodă când cu Țucalas de la Brăteșcani; mai periră încă și marele logofet Buzeanu și Ivașco Cepariul (*Balotă*); Ghica în acest resbel trădase pe Turci, căci avem două raporturi Venețiane din 15 Maiu, și 5 Iulie 1665 care spun că Domnul muntean Ghica a fugit chiar de la începutul luptei; și s'a dus în Polonia, apoi în Viena și de aci în Moravia ¹⁾.

Cronicarul anonim spune că el ducându-se în Țara Nemțească s'a făcut acolo Papistaș, după ce a domnit în Țara Românească 4 ani fără două săptămâni ²⁾.

Istoricul ungar Bethlen ³⁾ spune că fuga lui Ghica la Nemți a contribuit la desastrul Turcilor, apoi Reniger în două raporte către împăratul său din 11 Februarie 1665 și 14 Decembrie 1664 spune cum Turcii au găsit între hârtiile lui Ghica, corespondența cu împăratul german și cu generalul Rothall; din care cauză a și fost destituit de Turci ⁴⁾.

Așa s'a terminat domnia lui Ghica-Vodă, el care la urcarea sa pe tron închease acea alianță de prietenie și de respect față de bătrânul postelnic Cantacuzino, el care 'i deduse acele două scrisori, prin care se jura singur că de le va călca să peară mai bine, el acum 'și termină domnia prin uciderea aceluia care 'l ridicase acolo; uitase de toate; însă nici sfârșitul lui nu fu fericit, soarta rezervase de asemeni un viitor îngrozitor și acelor boeri care 'și băgase mâinile în cupa otrăvită; se lăsară ei a fi ademeniți de Țarigrădeni; a fi corupți; și a înfige cuțitul pârsei și al prihăniei tot către un boier de al lor din țară, dară resplată le va fi dată; este curios cum fapta rea mai de vreme saū mai

¹⁾ Col. doc. Hurmuzaki p. 102, 105. vol. V. part. II.

²⁾ Vezî vol. IV, pag. 365 Mag. ist.

³⁾ Histor. rerum. Transylv. anno MDCLXII, part. I, p. 194.

⁴⁾ Vezî Frag. III, Col. doc. Hurm. p. 261—262.

târziu este în tot-d'auna plătită. În capitolele următoare vom vedea resplata Leurdeanului și a tuturor boierilor din partida Grecilor. Sofalëul care erea inima sa și geniul rău al prihănirilor Cantacuzenilor și a tuturor boierilor patrioți ce voeau a se scăpa de gașca țarigrădeană căci ei prevedeau într'ênsa o viitoare domnie venetico-fanară; deci dintr'un început voeau a o repune.

Cronicarul Constantin Filipescu ne spune că după de-stituirea lui Ghica-Vodă de la domnie, boieri s'au adunat la sfat și au plecat în deputațiune la Țarigrad, voind a alege domn pe Dumitrașco Buzăianul de la Căpătinești, acolo însă Turcii regulaseră deja domn pe Radu fiul lui Leon Tomșa ce fusese voevod mai de mult în Țara Românească —; ei se alipiră pe lângă acesta; ce 'i primi cu vorbe blânde și purceseră cu toți în țară ¹⁾.

Să venim la domnia acestuia.

*Din Domnia lui Radu Leon-Tomșa Voevod 1664—1669 ;
și pările aduse Cantacuzenilor.
(Urmașii Postelnicului Constantin Cantacuzino).*

Radu-Leon erea fiul lui Leon-Vodă Tomșa care a domnit în țară de la 1629—1633, și despre a cărui revoluție am vorbit. Cronicarii nu se impacă de loc asupra acestui domn, unii între care anonimul Român ²⁾; 'l cunosc sub acest nume, alții 'l numesc Stridia, alții Paul ³⁾ cum e raportul lui Simon Reniger către împărat, și alții Dimitrie; cu numele de Stridia ne vorbește și genealogia Cantacuzenilor ⁴⁾ dicând despre el: «Radu Stridia fiul lui Leon-Vodă a adus o mulțime de Greci cu sine de la Constantinopole pe care orânduindu'i au cuprins oate boeriile și dregăto-

¹⁾ Vol. I, p. 349 Mag. ist.

²⁾ Mag. ist., vol. IV, p. 367 și III, p. 472.

³⁾ Doc. Hurm., vol. V 2, p. 94 dice Stridia; alt document idem pag. 100 dice Paul.

⁴⁾ Genealogia original, diarul Buciumul (Bolleac), p. 136.

riile țerei încât boerii țerii nu mai încapeau la nici o chiverniseală».

El erea român de naștere, dar nascut și crescut la Constantinople, perduse cu totul sentimentul românesc; înconjurat de mic numai de Grecii Țarigradului, crescuse în principiile lor, așa încât când el puse mâna pe domnia Țerei Românești după ce se împrumută la zarafii Greci cu 300,000 lei pentru a umplea buzunarele pașilor și marilor viziri, unica lui preocupare nu fu decât a căuta să și scoată banii pe spinarea țerei și pentru aceasta slujindu-se de Greci, ceea-ce a dat naștere la mișcări tumultuoase, după, cum spune și cronica lui Căpitanul ¹⁾: «Deci fiind înpresurat cu multe datorii. căzut'ău asupra țerei multe nevoi și grele dajdii, ci și Grecii încă o prădaū și o mâncaū cu tot felul de meșteșuguri cum sunt ei învățați. Totuși nefiind resboi și pradă în țară ea s'au ridicat în curând, și această pace a țerei nu venia din altă ceva fără cât împăratul avea treabă de bătea Critul și fiind departe de noi nu aveam băntueală»; lucru confirmat și de cancelarul Venețian Giovanni Ballarino într'un raport al său către Doge din 4 Ianuarie 1669, unde vorbește de acest Stridia și în alte rapoarte din acelaș an ²⁾; căci în adevăr complicațiunile exterioare se liniștiră pentru un moment; dară ce folos când Românii se bucuraū de această, va începe o luptă crâncenă în lăuntru țerei căci, noul Domn cu partida'i cotropitoare va sugruma pe bieții boeri și popor.

Bine o ducea Radul-Vodă și acum nu mai avea nici o grijă, numai chefuri făcea; și făcea pregătiri de nunta fiului său, după cum dice cronica lui Căpitanul: «Intru aceste vremuri Radul-Vodă având un cocon anume Ștefan; și Duca Vodă din Moldova, având o cocoană anume Cartrina, s'au ajuns în cuvânt și au logodit pre coconi. La care logodnă au fost aci în țară cu mare veselie, au făcut multe ospete și jocuri, cari se potrivea cu o nuntă domnească, iar nu logodnă. Strânsu-sau toată boerimea țerei

¹⁾ Mag. ist. al Daciei Laurian și Bălcescu, p. 350, vol. I.

²⁾ Vezî în vol. V, doc. Hurm., part. II, p. 95-96.

cu toate japănesele și au întins corturile ¹⁾ în deal despre Mihai-Vodă în drumul Cotrocenilor, acolo făcea ospete în toate zilele. Adus'au pehlivani de cei ce joacă pe funii, și de alte lucruri, adusease și un pehlivan Hindiu harap care-le făcea jocuri minunate și nevăzute pre locurile noastre, iute om era și vârtos. Lângă altele de nu le putem lungi, făcea aceasta mai ciudat: puneă de rând 8 bivoli și să repezia iute și sărind peste ei se da în văzduh peste cap, și cădea în picioare de cea parte; alta: un cal domnesc gros, mare, și lega chica de coadă'i și'l bătea comișelul cât putea și nu'l putea să'l miște de loc; alta: un copac mare din pădure adusese neted, și înfipt s'au suit pre dânsul ca o maimuță, deci după multe jocuri ce au făcut în vîrfu'i s'au slobozit de acolo cu capul în jos, și au dat în picioare; alta: un tulpă lung de mulți coți îl ținea oamenii în mâini cât era și se repezea iute și mergea călcând pre tulpă și nu se afunda; alta: se prindea mulți oameni câte doi în mâni și făcea chip ca de o bate cu mâinele, și mai lung; și se repăzea iute, și intra cu capul prin gaura aceea, și nu'i simțea oamenii și de aceea parte cădea în picioare, ca acestea multe făcea care nu le ținem minte ²⁾.

Pentru sevârșirea unor petreceri de așa natură, Radu Leon care nu avea avere, ci din contra datorii, neapărat că a trebuit să pue sarcini grele pe țără, ca să scoată bani; el căuta deîndată a'și forma și o partidă; și oamenii îi și găsi. Vornicul Stroe Leurdeanu care erea vrășmașul Cantacuzenilor nu întârzia de a deveni iubitul Radului Vodă; precum și o seamă de Greci, proaspăt aduși din Țarigrad; despre cari voiă vorbi mai la vale, pe lângă cei ce erau aci. Familia Cantacuzino însă cu evlavie, păstra onoarea și patriotismul repausatului Postelnic Constantin, trunchiul acestei familii din Țara Românească, al cărui cap căzu atât de mișelește sub intrigile partidei grecești de sub domnia

¹⁾ Autorul înțelege prin cuvântul «corturile» mesele de ospete și tribunile de spectacole.

²⁾ Mag. Ist., idem, pag. 351, vol. I.

Ghicăi Vodă. Acuma fii sêi însă vor și să răsbune pe tatăl lor; și eū dîc tot ca și D-nu Xenopol ¹⁾. «Rar s'a vîzut o familie care să fi ținut atît de mult la reputația și onoarea ei, care mai ales să fi avut un cult atît de adînc pentru trunchiul din care se trăgea. Dacă copîi nu putură să scape viața părintelui, ei nu cruțară nimic pentru a șterge de pe memoria lui, hula trădărei, pe care 'i o imprimase întunecatele ale dușmanilor uneltiri. Indată ce Ghica părăsi tronul și trecu de la Viena în Italia aflîndu-se pe atunci la învățatură la Veneția, Constantin Cantacuzino marele stolnic de mai târziu, al treilea fiu al postelnicului, se luă după urmele lui Ghica, gonindu'l în toată Italia și trăgîndu'l la judecată pentru aceea ucidere a tatălui sîu, la care Ghica spre a sa îndreptare, îi detescrî sorile de pără, ale lui Stroe Leurdeanu ²⁾».

Pe cînd Constantin Cantacuzino dobîndea acestea în Italia de la Ghica, cei-lalți frați ai sîi în țară, scotea carte de mărturii de la obșteasca adunare, despre nevinovația tatălui lor și pentru mai multă întărire vom reproduce aci, în întregul ei, această carte ³⁾:

Carte a obșteței adunări a țerei, vestind tutulor că, moartea postelnicului Constantin Cantacuzino a fost nedreaptă, 1666.

Noi, Ștefan cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop, i Mitropolit a toată țara Românească, împreună cu ai noștri sufletești, și pentru duh sfînt, împreună slujitori frați: Egnatie, Episcopul Râmnicului, Serafim, Episcopul Buzeului și cu toți nastavnicii sîntelor Lavre ce se kiamă tot soborul.

Așîderea și noi toți boiarii țării mari și mici, cari de la Dumnezeu, într'aceasta una dată aflîndu-ne în veață, și numele nostru se află supt această scrisoare iscalită cu mâinele noastre întru adeverită credință. Datam această sobornicească carte, întru mâinele celor de bună rudă, fe-

¹⁾ Vol. IV, pag. 233.

²⁾ Din genealogia Cantacuzenilor, p. 110, Buciumul lui Bolleac.

³⁾ Mag. ist., idem, p. 398. Vol. I.

cori reposatului Konstandin Kantacuzino biv vel Post. anume Drăgici Spătar, i Șerban Post., i Konstandin Post., i Mihaiu, i Mateiu, i Iordake, și a tot neamul lor. Ca să le fie de mare credință înaintea a tuturor pravoslavnicilor Domni, și întru tot locul. Pentru că răposatul Konstandin Kantacuzino, de când s'aū moștenit, aceștii țeară, sânt trecuți ani 50 și mai bine încă din zilele Radului Voevod, aū fost locuitoriū și pătimaș neapărat la toate nevoile țării. Cari noi cu toți l'am adevărit de Creștin bun, și cu frica lui Dumnezeu, și tuturor Domnilor aū slujit cu bună dreptate, și cu credință, cum și fecori lui, și reposatul Matei Voevod ani 23, și altora tuturor câți mai 'nainte de dânsul și de atunci încôce. Și nici unuia spre rudenie slujbei nu s'aū aflat, nici Domnilor țării, până ce aū venit Grigore Voevod fecorul Ghicăi Voevod, Domnind aici în țeară până la 3 ani. Iar deacă s'aū umplut 3 ani viindu-'i poruncă dela împărăție, mers-aū la oaste la Uivar în Țeara Nemțească. Mers-aū și din fecorii reposatului Konstandin Post. 3 fecori împreună în altă țeară, anume Dragici fiind paharnik mare, și Șerban fiind logofet al doilea și Konstandin al doilea postelnic. Iar Konstandin Postelnicul bătrânul rămasaū în țeară la casa lui, ne având o dregătorie. Iar până aū vrut a veni Grigorie-Vodă, în țeară, și deacă aū și venit, iară diavolul pismașul sufletelor oamenilor intră în inimele unora de le puse gând de vânzare, sângelui acelui cinstit creștin Konstandin Postelnicul, ca singurul adevărat Iuda vinđătorul lui Hs; deci 'l vindu la Grigorie-Vodă spre moarte, luând sângele lui asupra lor și fecorilor lor. Și fără nici o judecată, și fără de nici o întrebare luară-l noaptea de la casa lui și 'l duseră de îl omorâră în taină la Mănăstire, la Sneagov, Dumnezeu să 'l ierte. Iar preste puține zile, căzu Grigorie-Vodă la mare căință pentru moartea lui, căci cunoscă pe vinđătorii că nu pentru alta fu a lor vinđare al omorâ fără numai ca să poată jacui țeara, și pre dânsul a'l fura și veni înaintea smereniei Vlădicei năstre, îngenuchiând înaintea sfinte icone, și mărturisind cu lacrimi pentru moartea lui cum că nu i-aū fost nimic vinovat, ci fără de nici o vină l'aū omorit,

nedându'i răsufu acei răi îndemnători, ca să'si ducă pohtile lor cele reale săvârșit. Iar după aceea și iare înaintea tuturor am mărturisit, blestemând pre unii ca aceea ce l'aū adus la acea cale. Pentru care și noi știind, și mai vârtos adevărind den singura gura lui precum mai sus scrie, n'aū putut îngădui să se acopere nevinovatul lui sânge și a se bucura vinđătorii ca aceea, ascunđendu'si direptatea precum și sfânta scriptură zice: Că sângele nevinovat ne-încetat strigă naintea lui D-zeū. Derept aceea am dat această a noastră Sobornicească carte de mărturiseală tuturor cui se cuvine a ști mai vârtos, aleșilor și pravoslavnicilor Domni, și tutulor lăcuiitorilor acestei țeri ca să pótă și cu credință nevinovată moarte a răposatului Konstantin Postelnic, și direapta lui slujbă, și a fecorilor lui ca să le fie lor de bună credință înaintea tuturor. Intărindu-o supt adevăritele noastre peceti și iscălituri. Iuo pisah az Dumitrașco logofăt u București.

Ap. 14, vealeat 7174.

(*Iscăliți*): Mitropolitul Ștefan, Egnatie Râmnicul, Serafim Episcop Buzevscii, Vidionis Sofronis martis, Vasilie arhimandrit Tismanii, Teodor Egumenul ot Cozi, Gerasim Eg. Bistriței, Teodosie Eg. Argeșului, Ieromonach Ioanichie Eg. Ieromanah Vasilie ot Dolgepolschi, Ionichie Eg. ot Caldurășani, Ioan Eg. ot Arnota, George Baleanul Vel Ban mărturisesc, Stroe Vornic (*Leurdeanu*) mărturisesc, Mareș vel Vornic (*Băjescu*) mărturisesc, Radul Popescu biv vel Ban, Radu Crețulescu, Badea Cluc. Balăceanu mărturisesc, Stoika Armaș ot Berelești, Gogu vel Stolnic (*Băleanul*) mărturisesc, Nicolae biv vel Sluger (*Glogoveanu*), Cluceru Doicescu mărturisesc, Chrizea (*Popescu*) spatăr, Stoian (*Florescu*) vel Pitar, Constandin (*Brâncoveanu*) vel Șetrar, Preda (*Bucseanu*) Paharnic mărturisesc, George Comis mărturisesc, Șerban Căpitanu, Negoe (*Săcuianul*) Clucer, Vêlcu logofăt mărturisesc ¹⁾).

¹⁾ Originalul este acoperit cu 38 iscălituri din care numai acestea s'aū putut descifra.

Ce lucru curios observat și de D-nu Xenopol, că printre boeri martori iscăliți, găsim și pe Stroe Leurdeanu, el care uneltise uciderea postelnicului și acum tot el iscălind la această adevărire; dar din adins o fi făcut'o ca să scoată bănuelile. Pe lângă aceasta frații Cantacuzini mai dobândesc încă și alte acte de adevărirea cinstei tatălui lor, de la doi patriarhi, și înarmați cu toate aceste probe, cer imediat de la Radu Vodă darea în judecată a Stroeii Leurdeanu. Dară cum putea face Radu Vodă una ca acestea, când Stroeia Vornicul erea temelia puterii partidului său, și a Grecilor? dar vezi cum potrivește D-zeu lucrurile, de face la toți dreptate?

Momentul sosește ca tocmai de Cantacuzini Radul Vodă să aibă nevoie și eată cum: Sultanul vădend că domnii țerei se hăinesc într'atâta, în cât decise, ca la trei ani sa vie la Constantinople și să le reînoască și domnia. Radu Vodă primise porunca de la Sultan ca să meargă la Constantinople; trebuind a aduce și ploconul împăratului, știind pe Cantacuzini bine veduți la Poartă, se apropie de ei și le cere cumpenul ca să 'i se reînoască domnia pentru un nou period de trei ani; trimițend chiar pe Drăghici spătarul, fiul postelnicului, să adune banii de plocon de pe la prietenii boieri; luându'l în urmă cu dânsul la Adrianople și Constantinople. Cantacuzinii primiră, dară cerură moartea lui Leurdeanu; Radu primește propunerea dar după ce i se va asigura domnia. Cantacuzenii fiind interesați de a avea domn pe cel ce le promisese pedepsirea lui Leurdeanu, se puseră pe capete și dobândiră domnia de la Sultan încă pe trei ani pentru Radul Vodă ¹⁾).

După ce Radul Vodă sărută earăși poala Sultanului în 25 Decembre 1667, papucul vizirului și mâna caimăcamului, pleacă și ajunge în București tare și mare. Acuma sosi momentul suprem pentru Cantacuzinești ca promisiunea Radului Vodă să se îndeplinească; dar ei în loc de aceasta, vedură o cumplită tragere pe sfoară, căci Vodă le răspunse: «Eū nu pot să mē deslīpesc de Ministrul mēu

¹⁾ Vezi Căpitanul, vol. I, p. 353.

Stroea», atunci Cantacuzinii furioși ȑiseră: «Măria-ta cum îți am dat domnia așa 'ți o luăm» ¹⁾. Domnul pentru a 'i înbuni numi pe Pârvu fiul lui Drăghici ²⁾ postelnic și scu-tește întreaga casă a lui Drăghici de toate dările către nevoile țerei, după cum ne spune însuși hrisóvele sale, unul din 13 Noembrie, și cel-lalt fără dată lunară, din anul 1667, publicate în Buciumul, la genealogia Cantacuzenilor. Cantacuzenii însă nu erau ómenii de aceia cari să ceară căpă-tuială și sub masca rėsbunărei, să pretindă beneficii perso-nale; ei nu cereau aceasta, ci cereau sânge vinovat, pentru sângele nevinovat al tatălui lor; în cele din urmă domnul consimte a da o carte de mărturie, dar nu pentru uciderea lui Leurdeanu, ci pentru a arată el însuși personal, că uci-derea a fost nelegitimă. Reproduc aci această carte după *Mag. istoric* ³⁾.

*Carte de mărturie a lui Ion Radul Leon V.V.
arătând nedreptatea omorării postelnicului Constantin
Cantacuzino, 1668.*

Milostieiu Bojieiu Ion Radul Leon Voevod gospodar zemli Vlahii scum. Deverim și bine încredințăm pentru moartea fericitului reposatului Constandin Cantacuzino Vel Postelnic, care i s'au făcut fără vreme de Grigore Ghica Voevod, însă pentru mare și îndrăcită pără ce au fost părăt pre ascuns o seamă de *boieri români, cu o seamă de Greci amestecați* și el neștiind nemic fără veaste, de grabă l'au loat de la casa lui ducându'l noaptea la sfânta monastire ot Snagov. Acolo l'au omorât fără judecată, fără direptate, și încă fără de acestea mai făcutuiau și alte 2 nedreptăți mari, una au mai vėrsat sânge de la unul din fecorii lui, alta iaú predat casa cu bani talere 24000 f. și pungii 49. După aceasta fecorii lui, Drăghici, Șerban, Constandin, Michai, Matei, Iordache, știind că s'au omorât tatăl lor de părele unor răi îndrăciți, și fiind drept nu s'au putut suferi, ce au

¹⁾ Xenopol Vol. IV, p. 236.

²⁾ Buciumul lui Bolleac, p. 136.

³⁾ Idem, p. 402, Vol. I.

umblat cercând de unii ca aceia să'l afle cine sânt, de care lucru dreptul ochiū al lui Dnmnezeū judecătoria cel bun, vëdënd că strigă sângele dreptului la ceriū, ca și sângele lui Abel când il ucise frate seū Cain, numai de cât arăt. și marea și minunata ciudă de se iviră niște răvășale a *rëului bătrân Stroe, Vornic ot Leurdeani*, scrisă cu mâna lui la spurcatul vëndătoriū ca să omoare pre Constandin postelnic. După aceia fecorii lui însă, nici pre aceia nu s'aū lasat, ce aū trimes la Grigorie Vodă fiind pribeag la Beciū, rugându'l să le ivească ucigașii părintelui lor cine aū fost. El încă le aū scris o carte blestemându'l pe acel *rëu Stroe* și pre *Dumitrașcu Vistier greul*, că ei l'aū împins spre această faptă rea și spurcată, și el singur mărturiseaște pentru Constandin Postelnic că nu'i aū fost vinovat nimic, ci l'aū omorât drept și singur Stroe Vornic încă'l mărturiseaște într'o carte a boierilor țerii Românești, cu a lui iscălitură mai jos pusă, cum aū fost drept Constandin Postelnic. Iar răvășul lui și cartea lui Grigorie Vodă il vadeaște că el singur aū fost ucigașul, precum și Domnia mea în multe rënduri am cetit, și le-am vëdūt, și le am cunoscut că s'aū făcut mare strâmbătate casei lui Constandin Postelnic. Direapta aceea și Domnia mea vëdënd una ca aceasta dat-am la mâna fecorilor lui Drăghici, Șerban, Constandin, Mihai, Mitei, Iordache, această scrisoare a mea, să fie de mare credință ca veri la ce judecătoria s'ar arăta unele ca aceste ce am vëdūt și noi, să crează și să prinză în seamă, ca să fie rëul Stroe Vornicu arătat de toți și semnat ca și Cain, căci aū eșit afară din leagea creștină, și s'aū făcut ucigaș de oameni, și pustiitor de case. Asijderea mărturisesc și de fecorii lui Constandin Postelnic, că aū suljit Domnii mele cât am fost în Domnie cu mare dreptate și cu bună credință precum se cade. Aceasta am scris și pentru mai marea credință întărit-am cu pecetea și cu iscălitura noastră mai jos.

Isaam ra hom gospods tavimi pīs u București.

(L. I.)

(L. P.)

Veleat 7176.

revoluțiune, a dat la lumină această tragedie a revoluțiunei din vremea lui Radu Leon Vodă; într'ênsa se desemnează perfect de bine toate evenimentele acelei revoluțiuni, în concordanță cu spusele istoriei, ast-fel încât vom reproduce și noi la fie-care loc nemerit din istorie, și pasagiul corespunzător a lui Strâmbeanu; expunerea va deveni mai interesantă și culorile mai vii; eată pasagiul unde Grecii țin cel d'întăiu logos la acest stat :

Sofialistul

«Supuși Măriei-Tale, și servi cu umilință,
 Și gata pentru tronu-ți a perde și viață.
 Intrarăm între popul voința să'î cercăm
 Prin mare meșteșug ce noi 'l posedăm,
 Cu toată măestria și acea prefăcătorie,
 Cu care se distinge fanarul din vecie,
 Aveam însă teroare că poate 'î iritat
 Pe prinț pe noi poporul se va fi revoltat,
 Prin prima sa mânie aprins de inimiză
 Fără-mă să ne facă cum pătimară alți Greci.
 Grozavă amăgire! Poporul te iubește,
 Și-alt prinț de cât pe tine pe tron nu primește»,
 (etc.)

Balasache

«Augusta ta voință deplin a triumfat»

Radul-Vodă

«Poporul mă iubește, eă am fost înșelat!»

Balasache

«Câți-va boeri sunt numaî ce vor căderea ta¹⁾»

Autorul caracterizează foarte bine aci pe Fanarioți; căci ei căutaă a amăgi pe Vodă, că nu e adevărat cea ce se pregătea, și că poporul 'l iubește, fiind boierii de vină. interesul lor neapărat erea ca Domnul să rămăe, căci amin-

¹⁾ Scena III, actul I, pag. 7, op. cit.

terea s'ar fi prăpădit și dênșii. Cantacuzenii la o așa stare de lucruri nu rămăseseră în nelucrare și se sfătuiră mai întâiu Drăghici Cantacuzino marele Logofăt, cu fratele său Șerban Cantacuzino, ce e de făcut.

Patriotismul acestora se vede atât de bine desemnat de istorie ca și în versurile tragediei lui Strâmbeanu ¹⁾

Drăghici (căt're fratele său Șerban Cantacuzino)

Tu, frate al meu de sânge și marele spătar,
Român, boer de țară, de arme general,
Ascultă-mă! acuma de țară să vorbim,
E vreme de apărare de Greci s'o mântuim.
Sosit'a mazilia a domnului cum știți
Acestui setos Radul de bani de avuți,
Și țara lipsită d'a sale privilegiiuri
Păstrate cu mult sânge de sfintele drepturi.
Să'și pue domn din sânu'î, Român cu minte mare
S'o înalțe la onoare s'o scape de apăsare:
De acei inimiți mișei, despoetori Fanari
Ce amestecă domnia, conrupe pe boiari,
Și-a căror cruditate fac dintr'un domn bun
Uneltă maledictă a răului comun!

În cele din urmă Cantacuzenii iaă deciziunea de a aduna toată militărimea din țară în București, pentru a se pregăti de revoltă, lucrul fiind ușor de făcut, de oare-ce Șerban Cantacuzino, erea și mare Spătar și Drăghici mare logofăt, ei scriu imediat la toți Căpitanii boeri, și Iujbași, ca să vină în grabă în București cu miliție multă ²⁾; pe atunci mare Serdar de oaste în Oltenia erea Părvu Obedeanu ³⁾ care veni imediat cu milițiile în București și sprin-

¹⁾ Actul I, Scena I, pag. 1.

²⁾ Vezi Mag. ist., Vol. I, p. 353.

³⁾ Serdarul Strâmbeanu nu spune numele de botez al lui Obedeanu însă; între documentele D-lui Ștefan Greceanu care este astă-zi singurul ce posedă genealogii documentate a multor familii boeresti române, am găsit că pe acest Obedeanu îl cheamă Părvu și el în 1651 era mare Armaș, o boerie tot militărească; acuma în 1668 era mare Serdar al milițiilor oltenesti. De asemenea într'un chrisov al Moșiei Călești vecină cu Stănești din județul Gorj, unde un nepot al acestui Obedeanu a dădit o mare mănăstire, se vede scris: «Părintele Nicolae, eclesiarbul sfintei monastiri Tismana, a fost ispravnicu moșiei Tismana, pe când trăia stăpânul ei Paharnicul Obedeanu la leat 1672 Iulie 30». (Acest chrisov mi-a fost comunicat mie de D. Al.

ten erea el; după cum ni'l descrie Strâmbeanu în tragedie, când vorbește Obedeauu către Șerban-Cantacuzino¹⁾.

Obedeauu

«Ca fulgerul de iute trecut'am peste Olt,
Să chem la glasul țarei, Românul patriot.
Județele 'n picere pe toate le-am găsit
De tiranii cumplite ce țara a suferit.
Pe când aci sub câmpet secret descopeream
Proecte infernale de care tremuram.
Torturele tartare în țară triumfău!
Boerii, toată breasla călugări gemeau!
Averea, libertatea la toți li s'au răpit
Onoarea și viața la toți s'a siluit».

În acest timp, Fanarioții, ridicați la ranguri boerești de către Radu Vodă, cotopeau țara de teroare, căci ei avuți de bani, isbeau unde nemereau și prădau totul; nu cruțau nimic nici locașurile sfinte, după cum ne spune cronicarul²⁾. «Radu Vodă nu socotea nimica de unele ca acestea, ci numai 'și pornise firea asupra banilor, pre sfatul unor marghioli ca aceia, și întâi se porni asupra sfintelor mănăstiri, că trimise oameni de le lua bucatele și le prăda fără nici o direptate. Luatu-leau și toate arginturile câte au găsit la dênsele de le au topit toate; făcând scări și tipsii și șeale ferecate. Atunci au luat și două inele de aur cu pietre scumpe din degetele lui Sf. Nicodim care lăcuște cu Sfintele lui moaște în Sf. monastire Tismana, și tot nu se sătura, și încă de murea vre-un neguțator sau jupânese sărace, au măcar fiește-ce om mai prost, el numai de cât trimetea de le lua tot ce avea, și le scotea

Stefulescu de la Iargu-Jiu). Serdarul Strâmbeanu în tragedia sa închină o prefață acestui Obedeauu pentru vitejiile sale din acea revoluțiune, și ast-fel începe:

«Brava! ai tirania străbunul Obedeauu
«E faptă briliantă ce aprinde focul stins
«În inima și 'n peptul a ori cărmii Român
«Si't dă sacre speranțe că neamul nu e 'nvins!»

¹⁾ Actu V, Scena I, pag. 64.

²⁾ Cronica anonimă Istoria țarei Românești, Manuscrisul găsit la Chisenev de Ierodiaconul Daniil în timpul surghiunării Mitropolitului Grigorie editat de G. Ionide 1859, București, p. 135, și vol. IV, Mag. ist. p. 370.

la târguri de făcea cochivechi¹⁾, vinzând haine, și tote ce lua de la unii ca aceia de le făcea bani, și îi băga în cămăra lui. «O ticăloase Radule!»²⁾

Această nenorocită stare de lucruri nu mai putea dura, și boerii patrioți ai țerei, trebuia să'i pună capăt, cum se strânseseră cu toți la București, la sfat mare s'aș pus; acolo fiește-care aducea plângerile sale. Trăgedianul român caracterizează foarte bine aceste scene, arătând suferințele lor și patriotismul sublim, narând în versuri, cea-ce cronica narează în prosă.

Așa povestește Strâmbeanu tocmai pasagiul de mai nainte al cronicarului, când marele Serdar Obedeau vorbește Spătarului cel mare Șerban Cantacuzino.

Obedeau

«Bogatu 'n agonie a foamei a ajuns
 Și veduva, orfanul în lacrimi a apus,
 Chiar sfintele locașuri ținute de Români
 În gloria cerească asil pentru Christiani;
 Sunt prada tiraniei spurcate pustiite!
 Și sacrele odoare, Dumnezeule sfinte!
 Cu care sfinții preoți cu sacral cel pistol,
 Inchipuesc sacrificiu Domnului mântuitor.
 Fanarii le răpiră, cu mână sfântă fură
 Și tot ce fu mai sacru barbarii jefuiră!
 Topiră ei argintul acestor sacre vase,
 Și șele și scări de cai, tipsii în a lor case
 Făcură din imagiuri din sacrele odoare,
 Spurcară cele sfinte batjocura barbară.
 Dar cine îndrăznește o cer ca se descrie
 A lor fără de lege spurcată barbarie?
 A mea limbă amute, mintea rătăcește:
 Voind să spu o faptă ce cerul răsvrătește
 O faptă ucidă ce tartarul nu are
 Supliciu pentru densa supliciu așa de mare?
 Aci în mănăstirea Tismana inzeită
 Unde sfântul Nicodim pe țara turmentată
 Veghiază ca s'o scape din ghiara tiraniei,
 Unde se depun lacrimi; durerile agoniei.

¹⁾ Mezaturî.

²⁾ Vezi în op. cit. p. 135 și 370.

Acolo ghiara fanară fură lung și se întinse.
 O, cer! o, barbarie! o, cruđime nespusă!
 Acea ghiară fură sicriul cel sfințit;
 Deschise, și barbarii din deget au răpit
 Inele de aur ce petre scumpe aveau. . .
 Această barbarie spurcarea celor sfinte,
 Călugării în lacrămii, biserici pustiite
 Negustorii, boeri în pradă despoere,
 Si văduve, orfanii, în țipete de durere
 Bărbați în disperare, mume desonorate
 Parinții plini de lacrimi, fice desvirginate,
 Teroare forțe mare în toți a fulgerat,
 Un gemet, o strigare în țară s'a nălțat!
 etc.

(Autorul a ales pe Obedeanu a vorbi de Tismana ca unul ce poseda acolo moșie, după cum am văzut în chrisovul Căleștilor din 1672, la pag. 97 notă, andupă revoluție, deci).

În alt pasagiū autorul arată răspunsul lui Șerban la plângerile boerilor, și prin aceasta caracterizează rezoluția luată în sfatul lor; când Șerban Cantacuzino vorbește către Obedeanu ¹⁾).

Șerban

«Grăbește Obedene în țipetele țerei,
 Arată-te și spune că drum al salvării,
 E armele în mână, cu toți a apuca,
 Oltenia cea mare de răi a o scăpa.
 Deșteaptă tu pe Leul! Și varsă-se aci Oltul,
 Cu valurile sale, ce rup sfăramă totul,
 Și 'nghite ori-ce găsește în calea-i mâniață
 Și spală limpezește țărina cea ciumată!
 Aicea să se adune luzbașii, Căpitani
 Acei bravi și sprinteni ai noștri Prahoveni ²⁾.
 Și toate acele cete, din ori-care județ
 Indată eu voi face aci s'avem ospeț:
 Ospețul cel teribil de sânge de Fanar!
 Ei următorii Satani, și talpă de Tartar!»

¹⁾ Scena VI, pag. 62 a op. cit.

²⁾ Autorul caracterizează iubirea către județul natal a lui Cantacuzino (Prahova).

Să reluăm firul cronicarului: «Atuncea și Stroe Vornicul Leurdeanul ca un om rău și viclean, se făcuse soț cu dênșii și mai vîrtos, îi învăța el să ucigă pre o seamă de boieri și le arunca prihăni pârându'i la Radul-Vodă că au trimis în țară să se strângă slujitori asupra lui și a Grecilor» ¹⁾ și așa Radul-Vodă cu Fanarioții sîi, luă decisiunea de a măcelări pe toată partida boerească, partidă română, dară lucrul nu reuși; diua de masacru era aleasă în 3 Decembrie 1668, când boerii trebuiau să vină la curtea domneasca la sfatul divanului, dară ei prinseră de veste și se pregătiră cu arme și popor ²⁾, de asemenea și tragedia națională narează această parte, când Șerban Spătariul Cantacuzino vorbește către norod și miliție ³⁾.

Șerban

«Pe malul Dâmboviței cu-ai noștri căpitani
Să mergeți s'adăstați semnalul ai mei bravi;
Iar eu cu Obedeianul voi cerceta palatul
Să ved' orî-ce întărire a pregătit fanarul
Și 'ndată Obedeianul ca fulgerul va 'nturna
Cu arme în fruntea voastră tiranii va însemna,
În justa răsburare vă cer să respectați,
A prințului viață vă cer s'o păstrați.
Lovirea noastră cază pe capete fanare,
De românescul sânge să nu faceți vărsare,
Români ai noștri frați de străini s'amăgesc
Vezându-și rătăcirea când patria'și iubesc.
Să trăiască patria; Fanarii să expire!
Trăiască România și scape de trădare!»

A doua zi dimineată, boerii veniră la curtea domnească, dar înarmați, cu oaste, fură primiți de domn. Când Radu-Vodă credu că i-a reușit cursa, atunci amarnic se înșelase, ei voiră a pleca; însă porțile palatului fură închise și Seimenii lui Radu-Vodă năpădiră peste dênșii; dar în acest timp oastea boerească era afară și imediat le veni

¹⁾ Idem manuscrisul Kișenevului, p. 135; în ed. sep. Ioanid, saü în vol. IV, Mag. ist. p. 371.

²⁾ Veđi Xenopol, vol. IV, p. 238 op. cit.

³⁾ Pag. 67, Actul V, scena I, op. cit. a lui Strâmbeanu.

în ajutor, căci la semnalul dat, oastea de afară sparse porțile și veniră să scape pe boeri din pericolul de moarte în care se găseau¹⁾ această scenă este perfect întrupată în tragedie²⁾; când Obedeanu ce rămase cu oastea afară, vorbește către Drăghici Cantacuzino care intrase în launtrul palatului, și care la esire, se întâlnește cu el:

Obedeanu

«Garnizoana Castelană, semnalul tău așteptând,
A stat în nemișcare inamicul priveghiând,
Revolta peste ziduri ca fulgerul a intrat
Și Șerban capul armiei palatul a ocupat,
Adunarea n'apucase alegerea a fini
De slujitori și de Roșii în arme se ocoli».

mai departe iarăși găsim entusiasmul lui Obedeanu când el se adresează către Șerban Cantacuzino³⁾.

Obedeanu

«Acum muginde valuri aci se vor trezi
Și-or ce tiranie în grabă se va îngrozi,
Inghite-se va răul în furia olteană
Spălase-va cu trăsnet onoarea vulturână».

În acest timp Radu-Vodă se zăpăcise cu totul și nu mai știa ce făcea, se adresează către oștire și le spune: relativ la Drăghici Cantacuzino⁴⁾

Radu-Vodă (vorbind de Drăghici).

«Pe acest trădător luați'l! porunca mea împlinind,
Până când a sa viață va vedea-o eclipsind».

Drăghici (răspunde:)

«Patria să triumteze, de moarte nu simt fiori
Dar spaima 'ți este 'n fața ta tirane? tu să tremuri».

¹⁾ Vezi Xenopol, Vol. IV, pag. 238.

²⁾ Pag. 35, Actul III, Scena V, op. cit.

³⁾ Pag. 63, Actul IV, Scena VI, op. cit.

⁴⁾ Pag. 36, Actul VI, Scena III, op. cit.

Acuma ora resbunărei sosise, și cei trei Fanarioți, vestiți tirani ai Radului-Vodă 'și perd cumpătul, tragedianul arată pe Pavlache ¹⁾

Pavlache

«A ne scăpa viața fugind noi se cuvine
Momente de perdut acum nu mai avem
Moartea ! moartea ! ne calcă !»

Avea dreptate Fanariotul, să țipe înfricoșat, căci poporul cu oastea înconjurase palatul, cu Șerban Cantacuzino și cu Obedeanu în cap ; când strigă Șerban :

Răsbunare o frați Români ! resbunarea țării noastre !
Cază capete fanare sub iataganele voastre !
Patria, boerii țării, de moarte să liberăm !
Spurcata acea barbarie în sânge s'o 'necăm !

apoi Obedeanu strigă :

Patria biruească !

Șerban

«Prințul să detroneze ! Să ăasă Balasache
Cumplitul Sofialistul, complicele Pavlache !»

Obedeanu

«Cerem pe toți Fanarii ai țerei trădători
Ce moarte conspirase la capi : apărători !»

Cronicarul Filipescu încă spune : «Și boierii alunecându-se cu firea că vor fi acelea carele zic ei, au scris pre la căpitani, pre la iuzbași (fiind spătar mare Șerban Cantacuzino) să se strângă toți la București și Radul Vodă nimic de aceasta nu știa. Și strângându-se numai într'o zi din curtea domnească au făcut rădicare, și au început a striga că vrea să'i omóre Radul-Vodă. Și au eșit boerii și glóta strângându-se la mitropolie la Vlădica Teodosie, spuiind

¹⁾ Pag. 74, Actul V, Scena VIII, op. cit.

jalba cum a vrut să'i omoare Grecii, și nu trecu multă vreme și veni și Radul-Vodă, și multă pricină au avut cu boierii¹⁾. Pe de altă parte cronicarul anonim spune: «Miercuri dimineață, după ce s'au adunat toți boierii la curte, ear Radul-Vodă cu Grecii s'au fost gătit în taină cu Seimenii, să ucigă pe boieri sus în casele domnești, ear nefiind voia lui Dumnezeu, numai de cât se pricepură boerii și grăbiră de eșiseră toți afară din casele domnești și alergând la mitropolie la părintele Mitropolitul Teodosie, trăgând clopoțele. Acileași se strânsă toți slujitorii la Mitropolie, jeluindu-se boierii către dênșii de toate ce li s'au întâmplat. Atuncea și slujitorii fură toți într'un gând și strigară: că de acum nu vor mai lăsa ei să piară neamul boeresc, ci să easă Grecii din țară afară, că nu'i mai pot sătura banii»²⁾ tot în acești termeni se exprimă și D. Gr. Tocilescu³⁾ și D. Xenopol⁴⁾ amănunte mai complete a acestei revoluțiuni se găsesc încă în documentele găsite de Hurmuzaki⁵⁾. Radul-Vodă vedând că nu e de glumă se duce la Mitropolit și 'i cere protecțiune, el îl asigură, apoi vine în mijlocul boierilor și le făgăduiește că va da afară din țară pe toți Grecii și pentru a'i convinge zice că va da și o carte de isgonire în care amintește și copiază redacțiunea a celei dată de tatăl său, Leon-Vodă, pe care o reproduc și eu aci⁶⁾.

Chrisov de la Radu Leon V. V. pentru isgonirea Grecilor din țară, 1669.

Cu mila lui Dumnezeu Ioan Leon Voevod și Domn pământului Ungro-Vlachiei. Dat'am Domnia mea această poruncă a Domniei mele, ca să fie de mare credință cinstiților Archierei, prea cuvioșilor Archimandriți, și Egume-

¹⁾ Veďi în vol. II, Mag. ist., pag. 353—354.

²⁾ Veďi în vol. I, Mag. ist., pag. 371.

³⁾ Veďi în Manualul Istoriei Românilor.

⁴⁾ Veďi în vol. IV., op. cit. pag. 238—239.

⁵⁾ Veďi fragment III, pag. 273—278.

⁶⁾ Din Mag. ist., idem., vol. I, pag. 131.

nilor de pre la toate sfintele mănăstiri, și tuturor boerilor celor mari și ai doilea, și tuturor slujitorilor, popilor, diaconilor și tuturilor țăranilor câți se află viețuitori în țara Domniei mele, ca să se știe că domnind Domnia mea pre oameni streini, pre Greci, cu boerii și cu slujbe, iar ei începură a face și a adăuga lucruri și obiceiuri rele în țara Domniei mele și toată țara nu le-au mai putut obicui, vedând că sunt de mare pagubă țerei și pentru aceia Domnia mea am socotit de am strâns toată țara, boeri mari și mici, roși și mazili, și toți slujitorii de am slătit cu voea Domniei mele, pentru atâta pustiire și sărăcie țerei, de am căutat să se afle de unde cad acele nevoi pre țară, de care lucru aflat'am Domnia mea, și cum adevărat din preună cu toată țara *cum toate nevoile și sărăcia țerii este de la Grecii streini, care amestecă domniile și vînd țara fără milă și o precupețesc cu camete asuprite, și dacă vin în țară și ajută la dregătorii, ei nu socotesc să umble după obiceiul țerei și strică toate lucrurile bune și adaugă legi rele și asuprite, și vîndări întru boerimea țerei, care Dumnezeu nu pohteste, și încă și alte slujbe le-au vîndut, și le-au ridicat foarte ca să și îmbogățească casele lor, și încă și alte multe obiceiuri rele au arătat spre oamenii țerei de către Domnia mea cu pizme, și cu năpăstii, asuprind și săracii fără milă, și arătând fără milă mare vrășmășie către toți oamenii țerei, mai cu seamă un Necula Sofialeul ce au fost clucer; și Balasache ce au fost paharnic; boerindu-se cu mite și fiind mosafiri vînd în tol ceasul pre boerii țerei la Domnia mea, cu părî de cap, precum ei s'au aflat pările lor fâțișate și încă țara o au dat în jaf.* Deci vedând Domnia mea niște lucruri ca acelea; socotit-am Domnia mea din preună cu tot sfatul țerei, de am făcut Domnia mea legătură și mare jurământ, de am jurat Domnia mea țerii pe sventa evanghelie, cu mare afurisanie înaintea cinstului și prea sfințitului părintelui nostru al țerii kir Teodosie Mitropolitul, și de'naintea părintelui Serafim Episcopul de la Rîmnic, și a părintelui Grigore Episcopul de la Buzău, în sfânta Mitropolie cea mare din scaunul Domniei mele, din București unde este hramul marelui împărat sfântul Constantin și Elena

și după jurământ cu tot sfatul țerei călcat'am Domnia mea acele obiceiuri rele, și le-am pus Domnia mea toate jos, și *am scos pe acei Greci din țară afară, ca pre niște oameni răi și neprieteni ai țerei*; și am tocmnit Domnia mea alte lucruri bune ca să fie de folos țerei, și Domniei mele, ca și cum cele legi și obiceiuri bune, ce le au fost tocmnit Domnii bătrâni mai de nainte, ce li se fericează viața lor, și de se cunosc tocmelile lor; că au fost de folos țerei și încă iar au mai socotit Domnia mea, împreună cu tot sfatul țerei, mănăstirile cele mari și cele mici cari n'au fost închinat printr'alte părți streine, pre la alte mănăstiri, acelea încă să aibe a'și pune Egumeni Români după obiceiul și tocmeala lor, *iar om strein Grec să nu fie volnic nimenilea a pune, nici a le închina să fie metoașe altor mănăstiri, așisderea și la biserica Domniei mele din curtea domnească* încă am tocmnit Domnia mea, *să nu mai fie oameni streini, călugări Greci*, ci să fie numai mireni Români precum au fost și mai de înainte vreme, *pentru că acești oameni streini Greci, n'au fost nici odată țerei și domnului de folos, ci tot de pagubă și de stricăciune ca niște oameni răi, și fără de frica lui Dumnezeu, ca și în zilele răposatului părintele Domniei mele Ioan Leon Ștefan Voevod, și atunci Grecii iar au fost impresurat țara cu vinđările și cu cametele, ca și acum, până ce 'i-au fost scos țara și părintele Domniei mele cu mare ocară de aici din țară ca pre niște oameni răi*, precum am văduț Domnia mea și cartea răposatului părintelui Domniei mele istorisește cu mare blestem în afurisanie. Așijderea și Domnia mea încă am înoit și am întărit cu această carte Domniei mele cu mare blestem și legătură, pre tocmeală și așezământul ce scrie mai sus și după jurământ pus'am Domnia mea și blestem cum de'mi voi călca Domnia mea această legătură și jurământ, acela blestem să fie totasupra capului Domniei mele; și a casei Domniei mele, iar pre carele va dărui Dumnezeu a fi Domn în urma noastră țării Românești încă 'l rog cu numele lui Dumnezeu să aibă a curăți și a mai și întări această legătură pre tocmeală cum scrie mai sus, iar cine va călca și va sparge această legătură și carte a Domniei mele,

acela să fie proclat și blestemat de Vlădica Hristos, și afurisit de 318 sfinți de la Nikea parte să aibă cu Iuda și cu afuritul Arie la un loc, și cu alți necredincioși obrei, cari strigară asupra domnului și mântuitorului nostru Isus Hristos, zicând : luați'l, luați'l și răstigniți pre el, singele lui să fie asupra lor și a fecorilor lor întru netrecuți veci amin, amin, amin ! Iată și martori am aședat Domnia mea : Gheorghe Vel Ban (*Băleanu*), Mareș Vel Vornic (*Băjescu*), Radu Vel Logofăt (*Krețulescu*), Șerban Vel Spătar (*Cantacuzino*), Neagoe Vel Postelnic (*Corbeanu*), Michai Vel Postelnic (*Cantacuzino*), Gherghel Vel Stolnic, Papa Vel Comis (*Grecianu*), Stoian Vel Pitar (*Florescu*), Ispravnic Radu Năsturel (*Herescu*) V.-Logofăt; și am scris eu Dumitrașcu logofătul scaunului București, la leat ot sătborenia sta 7177, iar de la întruparea fiului lui Dumnezeu 1669, Decembrie 9 ¹⁾.

Ioan Radu Voevod.

Acest chrisov al Radului Vodă nu a fost de cât o simulare de isgonire a Grecilor din țară, căci cum observă și D. Xenopol, când spune că Balasache și Sofialistul fură găsiți și de Antonie Vodă din Popești în țară, când atunci și-au căpătat plată. Radu-Vodă credea că va înșela pe boeri dar el se înșelase singur, căci boerii periră, dar și triumfară, de oare-ce domnul va fi mazilit, și praf se va alege de toată șleahța fanară, din preună cu cea de boieri români corupți de Greci ; Sofialistul, Balasache și Stroe Leurdeanu vor fi martirii, după capul lor. Vom vedea mai la vale sfârșitul.

Turcii vedând desele certuri ale boerilor în țara Românească ; am vădut și în alt loc cum ei hotărâră ca la trei ani să schimbe domni, al treilea an sosea și Radu Leon tare se îngrijea de domnie, atunci Raču se învoi cu toți boerii țerei ca să'l ceară ei din nou, pe un period de trei ani, și Vodă știind pe Drăghici spătarul Cantacuzino fiul postel-

¹⁾ Originalul acestui chrisov Bălcescu îl găsisse la mănăstirea Bistrița.

nicului cu multă stăruință la Țarigrad, 'l trimise mai nainte cu toate cele trebuincioase: bani, pentru ploconul Sultanului și bacșișuri pe la noii sfetnici; Radu Vodă fu confirmat din nou după ce sărută poala împăratului, însă Drăghici găsi acolo moartea. Cronica anonimă spune că el a fost otrăvit printr'un complot mișelesc organizat de Grecii Sofialêul și Balasache, vasele rele din Țară, ce purceseră în Țarigrad cu domnul; cronica lui Filipescu spune că: Drăghici a murit de ciumă; ambele însă afirmă că, fratele acestuia Șerban spătariul, l'a adus în țară, și i-a îngropat trupul frăține-său la monăstirea Comana și că toți se căiră și plânseră moartea lui Drăghici și bogații și săracii și boerii și mari, și mici, și tot norodul! ¹⁾

Radu Vodă Leon cădu în cursă, căci boerii voră resbunare, și ei o obținură. Cronica anonimă spune: «aū mers cu toți la Cotroceni; acolo făcură svat mare, socotind că de acum înainte nu vor mai putea trăi cu Grecii și se găti toată boerimea țerei și cu slujitorii din toate cetele până la 200 de oameni, și purceseră de acolo de se duseră la împărăție, pre vremea când era la Inesiari înpotriva Critului, făcând la împărăție multă jalbă pentru Grecii Țarigradeni, cum ei aū spart raiaoa țerei Românești» ²⁾. Constantin Filipescu cronicarul adaugă: «Radu Vodă încă aū trimes pre Alexandru Armaș și pre Dumitrașco postelnic Caramanlêul de olac să ajunga la Caimacamul să spue jalba; și cum că, fără nici o vină s'aū rădicat boerii asupră-i cu pără, și fiind Caimacamul prieten s'aū și mâniaț pre boieri» ³⁾. Cronicarul istorisește aci pe lung, cum boerii aū recurs la o strategemă mesteșugită, căci ei se temeau, ca Turculsă nu se mânje și să dee dreptate tot Radului-Vodă; mai cu seamă că Caimacamul ordonă o anchetă trimițând un Aga turcesc la București, pentru a cerceta lucrurile de aproape; boerii plecați în misiune la Caimacam știaū că la una ca aceasta Radul Vodă va eși biruitor, eară ei vor cădea în

¹⁾ Vezi Mag. ist., Vol. IV., p. 369 și Vol. I, p. 353.

²⁾ Vezi în Vol. IV, Mag. ist., p. 371—372.

³⁾ Vezi în Vol. I, Mag. ist., p. 354.

prihana Turcilor; atunci repede au scris acei boeri la boerii din țară, că vine Aga, și să facă cum e mai bine. Boerii din țară au și pus în lucrare stratagema ce 'i-au scăpat de la moarte, au ales pe Pavel grecul (Pavlace gramaticul) care era bine cu Turci, căci tot umbla după domnie, și i-au spus să apuce pe Aga cum o veni, și să apere pe boeri; făgăduindu'i în schimb domnia. Pavel grecu creșu. Aga veni, îi eși înainte Pavel grecu, de 'i spuse toate; apoi boerii mai scoaseră în fața Agăi cum spune cronicarul: «Aū scos de tot felul, mueri, feate, cărei dicea că le-aū rușanat, copii, și că le-aū făcut acel lucru grozav, featele dicea că ș'aū bătut joc de dênsele, oamenii cari dicea că i-aū prădat, i-aū căznit și altele». Aga se îngroși și se întoarse satisfăcut, cu toată blândețea pentru boeri, Radu Vodă Leon fu mazilit și boerilor li se dete după atâția ani, voea de a'și alege ei domn, toți într'un glas au ales pe Antonie Vornicul de la Popești din Prahova; ear Grecul Pavel remase de răsul boerilor, că va căpăta domnia și după cum spune cronicarul: «'i detersă boierii o tiflă» ¹⁾).

Acuma venim la domnia lui Antonie Vodă din Popești pentru a închide capitolul revoluțiunei de sub domnia Radului Leon Voevod; în acest paragraf vom vedea sfârșitul lui Sofialistul, Balasache, Pavlace și al Stroeii Vornicul Leurdeanu; precum și a întregii camarile țarigrădene care voea cu ori ce chip a aduce peirea țerei Românești, a o preface într'un Pașalâc turcesc de la Dunăre, din care atât ei cât și Turcii să aibe un venit sigur; căci în tot-deauna străinul a găsit de lucru și bogăție în această nenorocită țară, cari 6 veacuri a fost călcată și secerată de tot felul de lighioane de oameni răi, ce au năvălit aci numai cu gânduri ascunse și monstruoase; de a distruge naționalitatea română și tot ce e patriot; pentru a putea în urmă mai ușor să devină ei stăpânii, ca să se îmbogățească din pământul cel fertil al bunelor și blândelor surori mume românești; cari cu brațele deschise au primit în tot-deauna pe ori și cine la alăptare, căci ținările dunărene în tot-deauna au fost

¹⁾ Veđi în Vol. I, Mag. ist., p. 355.

privite de străinătate că o țară nouă ; și văile Carpatelui dunărean ca o mină nesecabilă de aur, a Californiei

*Din domnia lui Antonie-Vodă de la Popești 1669 — 1672 ;
Cantacuzinești răsbunați și peirea Grecilor.*

A fost un mare eveniment pentru Români alegerea însuși de către ei, a lui Antonie de la Popești, ca domn. Turcii de la moartea lui Michai-Viteazul luaseră obiceiul ca să trimeată ei domni în Țara-Românească ; și Românii de sigur primindu'i. Intr'un capitol special vom vorbi pe larg despre efectul ce a produs aceste numiri ilegale de domni, de către Turci, și de ce erau siliți Turcii ca să proceadă așa? Aci ne vom mărgini a intra în detaliurile acestei domnii atât cât vom găsi urme de revoluțiuni ca un efect al stărei de a fi, a Grecilor veniți în țară.

¶ Acest Antonie Vodă era din familia Popeștilor ; cari au jucat mare rol în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea ; în vremea lui Niculae Mavrocordat mai găsim după cum vom vedea și pe un Ban de Craiova, Popescu. Când Radu Leon-Vodă fu mazilit, în timpul de a se alege Antonie de la Popești ; cronicarul Filipescu spune relativ la cei trei Greci : « Acestea făcându-se, au trimis Turcii de au rădăcat pre Radul-Vodă, și au prins pe 2 boeri greci cari dicea că era mai zorbale, pre Sofialăul și pre Balasake. Ci pre Sofialăul ținându-l închis spre ocnă câtă-va vreme, l-au spânzurat la ocnă, iar pe Balasake l-au dat în mâinile unor Dorobanți, de l-au trecut Dunărea și i-au dat drumul Țarigradului, iar pre cei-alți mai mici, cum Paskale gramaticul (Pavlake) și alți ; atâta bătae le da slujitorii, cât mă mir că trăia, mai ales Pascale, că l'am vădut cu ochii, când 'l scotea den camară, și 'l ducea în palme, care palme de dese și de multe nu mai aveau număr, altul iar care i-am uitat numele, de multă bătae și palme gândea că va să moară, și striga popa, ca să-l comunice » ¹⁾.

După-ce Antonie-Vodă a venit la București și la Mitropolie în fața Mitropolitului, episcopilor și tuturor boerilor

¹⁾ Vezi în Vol. I, p. 356 Mag. ist.

aă jurat fie-care boer pe sfânta evanghelie credința domnului; s'aă dus la palat; acolo de îndată domnul a împărțit boeriile. Acuma însă bătuse ceasornicul ora supremă, pentru cei ce băgaseră pe Cantacuzeni în groapă și amară va fi judecata Stroeî Vornicul Leurdeanu; căci cei trei Greci ce 'l conrupsse pe acesta; vëdurăm mai înainte cum ș'aă luat plata. Cronicarul Filipescu și cel anonim ne spune că cei cinci feciori ai postelnicului reposat; căci Drăghici murise, și anume: Constantin postelnicul, Michai postelnicul, Matei Cupar și Iordache împreună cu muma lor, postelniceasa Ilinca; veniră la Vodă să ceară răsbunarea tatălui lor și soțului ¹⁾, cronicarul anonim ne mai spune că coconi postelnicului și cu maica lor postelniceasa Ilinca aă și arătat domnului trei răvașe pe care pusese mâna Constantin Cantacuzino feciorul postelnicului, pe când el se găsea în părțile apusului, în Veneția, unde urmări pe Ghica Vodă, de la care smulse aceste scrisori, aceste revașe erau de la Stroe Vornicul către Constandin paharnicul Verزاریul, fiul Verزاریului de sub Mathei Vodă. Cu ele Stroe Vornicul complota și vorbea cum e mai bine pentru a omori pe bătrânul postelnic Cantacuzino ²⁾. Atunci Antonie-Vodă a ordonat să se facă mare divan al întregii obștești adunări ³⁾. În Biografia postelnicului Cantacuzino, nemuritorul Nicolae Bălcescu aduce o mică comparațiune la această înfricoșată judecată, și dice: «Cererea lor fu primită și se hotărî ca Leurdeanu să se dea în judecata obșteștei adunări a țării; care după vechea noastră constituție avea dreptul să judece în pricină de vini mari; și de stat în tocmai ca, camerile parilor de acum din Franța și Englitera ⁴⁾).

La 20 Aprilie anul 1669 se strânseră la acest sobor înfricoșat unde trebuia să se sfârșească cu soarta unui boer așa de mare ca Leurdeanu, ce fusese mare Vornic a doi Domni, și consilier intim al palatului domnesc; la această adunare luă parte toți boerii țerii și mari și mici, Mitro-

¹⁾ Vezî în Vol. I, p. 357 și Vol. V, p. 3.

²⁾ Vezî în Vol. V, p. 4 idem.

³⁾ Vezî în Vol. idem p. 4.

⁴⁾ Vezî Vol. I, p. 392, op. cit.

politul țerei, Episcopii eparchiilor, și toți Egumenii mănăstirilor câte sunt în țară și norod încă mult.

Mitropolitul mai întâi se sculă și ceti auditorului numeros o carte, unde spunea tuturor ca să țină adevărul din cei-ce știu, ca să nu rămână ei pedepsiți de D-zeu, și să nu mai vadă fața mântuitorului nostru, Isus Hristos; pe care eu reproduc aci ¹⁾ ca lectorul să o vadă cât de frumoasă este:

*Carte a Mitropolitului Teodosie către obștea sa
adunare, în pricina judecăței pentru omorârea Postelnicului
Constantin Cantacuzino, 1669.*

Teodosie milostieiu bojieiu Arhiepiscop i Mitropolit bazeai zemlea Ungrovlahia Dumneavoastră tuturor boerilor mari și mici, fiește care după a lui vârstă, damu-va tuturor în știre pentru nedreapta moarte, ce s'aun făcut fericitului Constantin Postelnic în zilele lui Grigorie Voda, care moarte încă din urma aceia avea datoria fecorii lui să 'și caute vîndătorul și ucigașul părintelui lor; precum poruncește sfânta și Dumneșeasca biserică. Iar tâmplându-se toți biruitoarii țării, Domni streini, nu putură descoperi sângele părintelui lor. De vreme ce unii ca aceia mai multe strâmbătași făcea de cât dreptăți. Acum dară Dumneșeu mi-luindu-ne cu stăpân și Domn pământeau, și cunoscătorii dreptăței după buna făgăduință a dreptului județ Măria sa Ioan Antonie Voevod, iată ca venită fecorii răposatului Constandin Postelnic stănd înaintea Măriei sale Domnul nostru, în Divanul cel mare, cerșând dreapta și nefațarnica judecată asupra celui ce ar fi vîndătorul sîngelui părintelui lor. Care înfricoșat lucru este a acoperi neștine sângele dreptului, de vreme ce la judecata de apoi, de la judecătoria judecata va cere Hs. De vreme ce sângele nevino-vatului strigă înaintea lui Dumneșeu neîncetat cerșând: judecată, judecată. Drept aceia feții mei cari dintre acea vreme s'ar afla la acest divan după știința ce ar ști să mărturisească după cum va ști. Deci care va mărturisi dreapta să fie blagoslovit de Vlădica Hs. și de smerenia

¹⁾ Din Mag. ist., Vol. I, p. 404.

noastră; iar care va tăgădui a se astupa sângele dreptului și va strica dreptul județ a sfintei pravile să fie afurisit și blestemat de Vlădica Hs. și de smerenia noastră, aceasta întărim, pecetluit.

(L. I.)

Aprilie 21, L. 7177.

Stroe vornicul întrebat despre vina, către postelnicul Cantacuzino, cronicarul anonim ne spune că el a răspuns: «Apu-cându-se băha, cum nu este el vinovat de sângele celui creștin Constantin Postelnicul, nici aș stătu el împotriva lui să'l omoare» ¹⁾ dacă mai apoi vădând dînsul că nu poate ajunge la nici un capăt cu Stroe; ne spune același cronicar: «Deci ca să descopere lui Stroie vina și lucrul ce aș făcut fără dreptate, și fără judecată, ivitu-său acele trei răvașe, ci aș căzut în mîna jupănesei Elina și a coconilor ei, de s'aș citit în divanul cel mare, și le-aș văzut singur Stroe Vornicul, și nu a mai putut prinde băha, că erau scrise de mîna lui» ²⁾. Cronicarul Filipescu spune că a vădu el însuși acele răvașe: «iar noi am vădu niște răvașele care după ce aș închis pe Stroe Vornicul iar în pușcărie, și i-aș făcut judecată de moarte» ³⁾. Cronicarul anonim completează pe Filipescu și istorisește în culori mai vii: «Atunci 'l cunoscură că este om rău Stroe, și 'l pedepsia și mari și mici și 'l batjocoria și mueri și copii; și 'l suduia păgânii și creștinii, căci aș omorît pre Constandin care era de mult folos și mare ajutor țerei și căuta săracii și streinii. Atunci Antonie Vodă împreună cu părintele Vlădica Teodosie și cu amîndouă Episcopii, și cu toți Egumenii de pre la toate mănăstirile căte sunt în țară făcură mare judecată, căutând la svînta pravilă, aflară să'l omoare și pre Stroe, ca să ia plată precum aș făcut. Și se dede cu judecată dreaptă pre mîna Armașilor. Divanul presidat de Măria sa Vodă dete atunci o carte de condemnare la moarte, asupra Stroei Vor-

¹⁾ Veđi în p. 4, op. cit.

²⁾ Idem.

³⁾ Vol. I, pag. 358, op. cit.

nicului, în conformitate cu articolele pravilei ce era atunci în vigoare, în țara, adică condica lui Matei Vodă Basarab, care prescria moartea pentru cel ce a căutat moarte altuia; aveam pedeapsa talionului, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte; voiă reproduce în întregul ei această sentință a obșteștei adunări¹⁾, tribunalul suprem al țării; căci ea e un adevărat capo-d'operă de act judecătoresc, și e frumos și plăcut pentru noi astăzi să mai citim și să rescitim din când în când despre toate lucrurile tuturilor ramurilor intelectuale din adâncul trecut al neamului și al țării noastre:

Carte de judecată a Obșteștei Adunări a țerei, pentru osânda Vornicului Stroe Leurdeanu, 1669.

Teodosie Milostivul Bojieiu, Archiepiscop i Mitropolit Baseai Zemle Vlachies comu, împreună cu aleșii de Dumnezeu, iubiții mei frați și din preună slujitori Kir Serafim Episcopul Rimnicului, i Kir Grigorie Episcopul Buzelui, și părinți egumeni de pre la sfintele mănăstiri și cu noi toți boerii țerei mari și mici împreună cu toți.

«Dat'am aceasta prea adevărată și credincioasă carte a noastră, la mâinele celor de bun neam Dumneaei jupâneasa Elina, ce au fost jupâneasa fericitului răposatului jupân Constandin Cantacuzino biv vel postelnic și a fecorilor Dumneaei, Șerban Vel Spătar, i Constandin Vel Postelnic, i Mihai Postelnic, i Matei Cuparul, i Iordache Postelnic, și cu nepoții lor, Pârvul Postelnic cu frații lui, fecorii răposatului Drăghici Spătar, ca să se știe pentru o minune și slăbita cudă ce a făcut prea puternicul Dumnezeu; cu acel fericit Constandin Postelnic, tatăl acestor boieri ce sunt mai sus scriși. Că de când l'au câștigat Dumnezeu a fi locuitor și moșnean aici în țara Românească, aflatus'au den-ceput mare credincios și drept slujitoriu la toți Domnii, și au stătut pentru țară; împreună cu alți credincioși boieri; și la bine, și la rău, întru nimica smintindu-se, până s'au umplut mai bine de 50 de ani, iar după aceia când au fost în zilele lui Grigore Ghica Voevod, fiind domn țerei

¹⁾ Din Mag. ist., Vol. I, p. 406.

Românești, atuncea acel Constantin Postelnic încă mai în desăvârșită slujbă s'aŭ aflat întărindu-l cu Domnia, și cu multe fapte bune până s'aŭ umplut ani 3. Iară după aceia răul vrăjmașul și necurmatul pismașul neamului omenesc, diavolul neiubitorul dreptății, vedând pe acest Constandin Postelnic că se sporește tot spre fapte bune, și neputând să'i stea în potrivă cu ceva a'l câștiga, atunci găsitu'sa un vas rău și spurcat de s'aŭ făcut lăcaș într'ensul, la un boier Român, anume *Stroe Vornicul din Leurdeni ot sud Muscel*. Acesta se făcu soție cu diavolul cum s'aŭ făcut și Iuda, acesta se făcu ucigaș frățene-seu cum aŭ făcut și Kain. Acesta spurcat Stroe Dvornicul încă din tinerețele lui tot aŭ locuit bine cu Constantin Postelnicul, și l'aŭ ținut ca pre un frate, și pentru răutățile lui, și multe rënduri aŭ stătit să peară; iar Constandin Postelnicul ca un creștin bun din toate l'aŭ scos. Iar el fiind vasul dracului, nimic de acelea n'aŭ băgat în seamă, ci în loc de bine, aŭ ridicat spre dânsul pisma, nefindu'i nimic greșit, și aŭ început cu de a dînsul a'l pârâ, și a'l mozaviri pre ascuns la acel Domn Grigore Voevod, aruncându-i asupra multe prihanii spurcate și nedreapte până la prilostit cu un diavol, și așa de năprasnă neștiind Constantin Postelnicul nimic, aŭ trimes noaptea de l'aŭ luat de la casa lui din București, de l'aŭ dus la sfânta monastire Snagovul, și acolo l'aŭ omorît în ziua de sfântu Egnatie barononi meseța Dec. 20 din leat 7177. Pristăvinduse datu-s'aŭ sufletul în mâna lui Dumnezeu, ca un creștin bun a căruia memorie să fie în veci amin. Însă după ce l'aŭ omorît fără de nici o vină, pus'aŭ de iaŭ predat casa, însă afară de 32 pungi de bani ce iaŭ luat, care cum a zis Grigorie Voevod că'i este Constantin Postelnicu datoriu, dat-aŭ pre la dobândile acelor bani, și pe la inchisorile feciorilor lui, și multe daruri pre la boieri Greci și Moldoveni, până ce aŭ scăpat de nevoe și de urgie, cheltuitu-s'aŭ pungi 18. Deci feciorii răposatului Constandin Postelnicul ce sunt mai sus scriși știind pre tatăl lor că nu aŭ fost nimic vinovat precum scrie și o carte sobornicească a părintelui Ștefan Mitropolitul, împreună cu Episcopii și cu Egumenii, și cu toți boerii țerei de mare

mărturie a dreptății lui, atunci apucatu-s'ău de Stroe Vornic
 dicând că el a pârât pre tatăl lor la Grigorie Voevod, și
 prin demnul și prin ruga lui l'ău omorît și numai de cât
 l'ău tras la divan înaintea Măriei Sale Domnul nostru Ioan
 Antonie Voevod, în Divanul cel mare fiind și noi toți de față
 în Divan, de la mare până la mic, și fiind și strânsore de
 norod mult în sărbătorile sfintelor Paști meseța Aprilie 20,
 leat 7177. Iar Stroe Vornicul prinse băha cum că nu știe
 de acea știre nimic. Deci acești boeri ei scoaseră o carte
 a lui Grigore Voevod carele îl da și îl mărturisea, că el
 l'ău îndemnat, și iaă zis să omoare pre Constantin Postel-
 nicul, încă puindu-i și blestem mare, căci l'ău adus la acea
 cale rea. Iar Stroe Vornicul iar prinse băha, și de aceea
 dicând că 'i este voia să scrie ce 'i va fi voia. După aceia
 acești boeri încă mai scoaseră 3 răvășele scrise cu singura
 mâna lui la Constandin Comisul Verzariul, în care răvășe
 scrie, tocma de prin vinđare, și îndemnare a nu'l lăsa viu
 ci a'l omorî. Atuncea el singur se cunoscă și se vâdi aiave
 că este Iuda vinđătorul aceluî sânge drept și nevinovat,
 și Măria Sa Domnul nostru Ioan Antonie Voevod, și cu
 fiul Măriei, Sale, Ioan Neagul Voevod, cu tot săborul și cu
 toată țara aă cunoscut aiave, că el a fost Cain ucigașul
 sângelui celui nevinovat, și scoțându-se sfânta și Dumne-
 zeeasca pravilă înaintea Divanului Măriei Sale Domnul nostru,
 căutând ce i s'ar cădea să pață pentru vina lui, adevărat
 alesu-s'ău să ia plată după fapta lui, moarte pentru moarte,
 pradă pentru pradă. Deci și Măria Sa Domnul nostru și
 cu tot Divanul și cu tot săborul d'anpreună datul'ău din
 Divan, scoțându-l afară cu mare rușine precum i s'a și
 căzut după adevărata faptă a lui ca un vinovat să piară.
 Deci Stroe Vornicul fiind asupra morții căzut'ău cu multă
 rugăciune la jupâneasa Elina Postelniceasa și la feciorii ei
 ca să'i erte capul și să'i dea zile de la dênșii, și să le
 plătească toată paguba ce li s'ău făcut pre limba lui, deci
 jupâneasa Elina cu fecorii, ca niște creștini buni, și temători
 de Dumnezeu nu s'ău potrivit faptelor lui celor rele, ci
 i'ău ertat capul, așisderea și din cele 18 pungi ce aă păgubit
 din casa lor, ertatu-iaă pungi 5 și aă rămas să le dea pungi

13, și talere 1500 afară de bani ce s'au dat lui Grigore Voevod, pungi 32, precum am văzut noi toți, și zapisul lui Stroe Vornicul la mâna jupănesei Elinii și a fecorilor Dumneaei de ertăciune și de plată. Direptul aceia și noi toți boerii împreună cu tot săborul sfintei biserici, dat'am această sobornicească carte a noastră, la mâna acestor boeri ce sunt mai sus scriși, ca să le fie de mare credință și de pomenire lor și cuconilor, și nepoților și strănepoților în veaci. Așisderea și pre cine ar câștiga Dumnezeu în urma Măriei Sale Domnul nostru a fi biruitori și Domn țerei saū Mitropolit, saū Episcopi, saū Egumeni saū boeri, încă să aibe a întări și adauge de pomenirea acestui sânge nevinovat, și sēmēnța lui să fie primită în cinste și în credință ca un neam bun. Iar pentru neamul lui Stroe Vornicul întărim cu mare blestem ca să fie apărat și isgonit afară din sfatul țării, ca pre un neam rău. Iar cine'i va primi și'i va trage spre boerii, saū ver'i la ce treabă a țerei, unii ca aceia cu îndemnătorii lor dinpreună, să fiă blestemați de singur Domnul nostru Is. Hr. și procleți și anatema și afurisiți de 318 sfinți părinți ijbăvenie. Așisderea și de smereniile noastre de toată biserica răsăritului; și să locuiască cu Iuda și cu Aria la un loc. Amin. Și pentru buna și adevărata și credincioasă această a noastră sobornicească carte am iscălit toți și am pecetluit. Pis u București, meseța Iunie 18, leat 7177, i Dumitrașcu Logofăt popisah.

(L. P.)

(*Iscăliți*) Teodosie Mitropolitul, Smearănai, Episcop Serafim Râmniescii, Gligorie episcop Buzăvskii, Archimandrit Tismeanii, Teodor Egum ot Cozia, Gerasim Ieromonah, Egum ot Bistrița, Efrem Ieromonah, Ioan Eromonah ot Arnota, Eromonah Dionisie, Egum Dealu, Eromonah Georgie, Egum ot Dolgopolski, Varlaam Eromonah, Egum ot Căldarușani¹⁾).

¹⁾ Mai urmează încă câteva iscălituri ale clericilor pe grecesce, în totul Bălcescu ne spune că actul crea iscălit de 24 iscălituri; acest act istoricul 'l găsisse la căpitantul Constandin Cantacuzino.

Stroe Vornicul erea mic la suflet; după ce s'a recunoscut vinovat, singur în plin divan, blestemat de toată suflarea românească, cum spune cronicarul, nu a voit a primi pedeapsa cu bărbăție și s'a tăvălit în noroiul lugușirei, și hulit și ponegrit de toată lumea s'a dus la postelniceasa Elinca, văduva reposatului postelnic Cantacuzino și s'a înghênuchiat, cerându-i să-i scape viața, să nu fie ucis; știind'o milostivă, lesne dobândi aceasta. Istoricul Nicolae Bălcescu ȳice: «Cei răi sunt în tot-deauna la  i» ¹⁾ atunci Antonie Vodă înduplecat de jup  neasa Elina   i de coconii ei, hot  r   de a scoate pe Leurdeanu din r  ndul oamenilor fără a' l' ucide; at  t cronicarul anonim c  t   i Filipescul ne spun că: «Stroe Vornicul Leurdeanu după ce a fost ertat de la moarte de Antonie Vodă prin rugămintele postelnicesei   i fu aruncat în pu  c  rie, el fu scos   i a  ed  at într'un car cu 2 boi; înbrăcat numai în antere  ;   i cu nădragi   i a   pus ni  te privit la car de care a   sp  ndurat răvașele cele trei care d  nsul le scrisese Verzariului pentru omorul Cantacuzeanului;   i cu această pompă l'a plimbat pe podurile Bucureștilor de a fost de ocar  a l  mei   i l'a   d  s la monăstirea Snagovului din Ilfov dar nu l'a   omor  t, ci fără voe l'a   călugărit; că a     i strigat doamne, doamne fără voe 'mi este;   i când i-a   pus comănacul călugăresc pe cap   i s'a   spus că de acum înainte se va numi Silivestru, Leurdeanu a strigat, nu Silivestru ci mai bine Mahomet ²⁾ tot atunci s'a   închis încă 3 boieri, Neagoe Postelnicul S  cuianu, de 'i a   tăiat nasul;   i pe Badea Bălăceanu căruia voiră a 'i tăia capul, dar fu ertat ³⁾.

Antonie Vodă după aceste toate acuma când Cantacuzenii erau resbuna  i   i dreptatea se făcuse pentru memoria milostivului postelnic Constandin Cantacuzino, toată lumea știind că el c  t a trăit a făcut numai fapte bune   i folosi-toare    erei, în care el se a  ed  se,   i de la care căpătase adop  tiunea lui,   i a tot neamului lui,   i că, dacă Ghica Vodă

¹⁾ Vez     n Vol. I, p. 393

²⁾ Vez     n Vol. I, p. 358; Vol. IV, p. 4; Vol. I, p. 393 genealogia Cantacuzenilor   n Buciumul.

³⁾ Idem.

l'a omorât este numai și numai că a fost pârât de Grecii Țarigrădeni, ce corupsese pe câți-va boeri români și ridică o cabală întreaga asupra neamului Cantacuzinesc, care atunci reprezintă inima partidei naționale, și patrioate a acestei țări; în cât Grecii care aveau ca vis, domnia țerei Românești; numai piedici puteau vedea din partea a tot ce era național, patriot, și iubitor de Român. — După toate acestea Țic, Antonie Vodă nu avu pace, căci erea chemat de Turci a veni în ajutor în contra unui resbel ce 'l vor da ei, la Bugiac, cu Nemții. Resbelul însă nu s'a mai dat, și oștile, cu domnul român s'a reîntors la casele lor.

În acest timp însă în țara Românească se vede că erea dat așa de la natură, ca să nu fie un moment de liniște, după cum se exprimă și cronicarul anonim când spune : « Vrășmașul diavolul nu putu răbda ci-și află locaș în inimile unor boeri » ¹⁾. Ce erea? Se săturaseră unii boeri din partida Grecilor, partidă bizantină. Inimile lor erau mai slabe; și fură ademeniți prin vorbe fantasmogorice. Pe aceia cronicarul îi enumără : Gheorghe Vornicul Băleanul ce avea velleități să se facă Ban mare de Craiova, apoi gineri-seu Hrizea Vistierul Popescu, Stoica paharnicul Bucșeanu și Radu Știrbei de la Isvor; și cu alți mai mărunți complotară în contra lui Mareș Băjescu care era Mare Ban de Craiova ce plecase tocmai din București în Oltenia, spre a se înscauna în bănia lui cu o pompă măreață ca nici odată, cum relatează cronicarul Filipescu, când spune : « Mareș-Banul la Craiova nu s'a dus ca alți bani de mai înainte lui smeriți, ci cu mare pompă s'a gătit cu slujitori mulți din București, cu grapa (adică steag bănesc, așa se Țice, grapa) cu trâmbițe, tobe, surle, și după dânsul glôta și câți-va copii den casă cu sulițe, iar înainte câți-va povodnici împodobii și altele ca acestea » ²⁾; contra lui Radu Crețulescu și Șerban Cantacuzino mare Spătar; hotărând a'i omori sub cuvânt că prea s'a mărit și că nimeni nu 'i mai ajunge de nas unde se știu în dragostea domnului. Domnul însă a descoperit complotul și a arestat pe boeri deschidând apoi divan mare, după

¹⁾ Vezî anon. Mag. ist., p. 5.

²⁾ Vezî Cron. Filipescu, Vol. I, p. 359.

desbaterea căruia au găsit pre doi vinovați, și anume pe Hrizea l'au scos din Visterie și l'au lăsat mazil; de asemeni și pe Ivașcu Băleanu fiul Banului Gheorghe Băleanu, l'au mazilit din Agie, și au făcut aga mare în locu'i pe Matei Cantacuzino fratele lui Șerban și pe Ivașcu Băleanu l'au miluit earăși de boerie făcându'l comis. S'au întâmplat multe rele și în Moldova, atunci se resculase și boerii cu slujitorii lor contra Dukai-Vodă; în capul resvrătorilor era marele Serdar Hangul.

În Țara Românească se împlinise cei trei ani de domnie a lui Antonie-Vodă; și Turcii regulase să se premenească domniile; Grecii aveau deja un jalon puternic la împărăția semi-lunei; postul de mare Dragoman al Imperiului, funcționa, și Panayotakis dicta la Țarigrad. Grigore Ghica fostul domn trăia în Veneția, și Panayotake făcuse pe Turci a'l chema și a'i da din nou domnia. Antonie-Vodă simțea toate acestea și de aceia trimite mai înainte de a purcede el la Țarigrad pe doi boeri din partida sa: pe «Constantin Postelnicul Cantacuzino și pe Gheorghe Vornicul ca să cerce porțile» cum spune cronicarul Filipescu ¹⁾; Domnul însoțit de o sumă de boeri plecă în spre Dunăre la Odreiă lăsând cai-macami la București, adică purtători de grijele și nevoile țerei; pe Radul Crețulescu Vel logofet și mai în urmă numi din Odreiă printr'un răvaș, și pe Banul Gheorghe Băleanul; în acest timp plecase din București în Țarigrad Neagoe Săcueanu cel cu nasul tăiat, unul din boerii obidiți, din partida grecească a țerii; ca să părăscă la Panayotake pe Cantacuzeni că ce vor, aceia fac în țara Românească. La Dunăre îi eși înainte Postelnicul Cantacuzino ceașului, ce venind din Țarigrad și spuindu'i puține nădejdi de preînnoirea domniei, căci Ghica lucrează acolo din răspuțeri și e sprijinit de Greci; cronicarul Filipescu ne rapoartă din această scenă vorbele lui Șerban Cantacuzino Vel Spătar, fratele postelnicului: «Voi face pod de pungi de la Saraiul Românesc până la al Vizirului și tot îi va fi pre voe, ci mergeți dar și veți vedea» ²⁾ aci vedem ura cea mare a Can-

¹⁾ Vezi Vol. I, op. cit., p. 363.

²⁾ Idem.

tacuzenilor contra partidei grecească și contra lui Grigorie Ghica, care băgase pe părintele lor în mormânt pe nevinovate.

La Odreiū Banul Mareș Băjescu și Șerban spatariul Cantacuzino de și din partida lui Antonie-Vodă, însă se gândiseră că ar fi bine a avea un domn mai verde; Antonie-Vodă erea deja bătrân, și resbelul bătea la ușă; căci Turcii se pregăteau contra Leșilor, unde trebuia să ia parte și domnul român. Pentru un moment 'și îndreptară privirea către Gheorghe Vornicul ce erea trimes cu postelnicul Cantacuzino la poartă; Vizirul auzind că Valachii cer un domn mai verde, exclamă «lasă că le dau eu o mână de fer atunci»¹⁾. Boerii însă de teamă să nu mijlocească drumul Ghicai Vodă, aleseră tot pe bătrânul Antonie. Atunci Vizirul le făgăduiră la toți caftane noi, și lui Antonie, preînoirea domniei, vestindu'i și de drum spre Țarigrad, printr'un curier; pe de altă parte, a trimis veste lui Grigorie Ghica la Țarigrad, ca să plece de acolo, și să sosească în grabă la Odreiū; diua plecării sosise și Antonie Vodă însoțit de Mareș (*Băjescu*), Radu Știrbei, Constandin Cantacuzino și alții, ajunseră la Poartă ca să îmbrace caftanele; neștiind ce 'i vor aștepta; cum intrară la Vizir se petrecu scena cea hazlie. Cronicarul Filipescu ne raportează: «Deci mergând Domnul la Vizirul și aștepta caftane, începu a întreba: care este Mareș? și se eu sunt. Ial! ci'l luară. Care este George Vornic? și se eu sunt. Ial! ci'l luară. Care este Șerban? și seră nu este (de oare-ce Șerban Cantacuzino fusese șiret, presimțise o trădare și se prefăcu că e bolnav și nu voi a însoți pe Antonie; cronicarul spune: că erea conăcit la Aga Kara; s'au făcut că 'i este rău și zăcea lângă foc și trimise în locu'i pe Ginea Comis să vadă ce vor să facă Domnul cu boerii la poartă»²⁾. Care este Mihai postelnic? Cesta este. Ial! il luară. Care este cutare? îi luară pe toți și rămase Domnul singur, cu cei-l'alți boeri. Și și se domnului, Impăratul, te-a mazilit! Și întorcându se către cei-l'alți boeri; Ivașcu (*Bă-*

¹⁾ Vezî op. cit., p. 364.

²⁾ Vezî op. cit., p. 364.

Jeanu), Constandin (*Cantacuzino*) Hrizea Vistier Popescu, Radu Știrbei și alții care erau aci, le dăse: Vouă v'ați dat împăratul Domn pe Grigorie Vodă, păsați la dânsul. Deci eșind boerii de aici, încălecară, și 'i eșiră înainte lângă Odreiu (că era aproape), și venind cu dânsul în Odreiu. Iar Șerban spătariu fiind mai viclean de cât alții, aș scăpat, măcar că aș trimis să'l prinză, dar n'aș putut, că îndată ce auzi Ginea comis, ia pre cutare, ia pre cutare! și 'l lua; îndată s'aș dus de iaș dat știre, și aș încălecat și s'aș dus încotr'o aș putut scăpa¹⁾. Așa se sfârși domnia lui Antonie Vodă; sub al cărui scut Cantacuzenii găsiră resbunarea pentru memoria părintelui lor; sub care Stroe Vornicul Leurdeanu mare boer al țerei, fiind-că se lăsase a fi ademenit de Grecii țarigrădeni; devenise acum un umilit călugăr ce trăia într'o chilie din clopotnița Snagovului; sub numele de Silivestru; și aceasta încă grație milostivirei neamului Cantacuzinesc ce 'l ertă de la moarte.

Grigore Ghica însă căpătă din nou domnia, și acum soarta partidei grecești va deveni surăzătoare, un duel se va încinge între partida națională și cea țarigrădeană; Cantacuzenii vor trage din nou spada și se vor așeza în gardă cu Grecii; un groaznic măcel de sânge va curge din nou, vom vedea acestea în capitolul domniei a doua, a Ghicăi-Vodă.

*Din domnia a doua a lui Grigore Ghica 1672—1674.
Nouă lupte între partida grecească și cea națională;
Cantacuzenii din nou urmăriți.*

Grigore Ghica fiind în Andrianopole de acolo scrie lui Gheorghe Banul Băleanul la București, să anunțe boerimeii că s'a făcut earăși Domn, și să prindă pe logofătul Krețulescu și pe frații Spătarului Șerban Cantacuzino. Banul Băleanu cum primi această veste de la Grigore Vodă; înștiință pe toți căpitaniii, Iusbașii și boerii ce se găseau în oraș, între alții cronicarul Filipescu, ne spune că a trimes

¹⁾ Vezî op. cit., Vol. I, p. 364—365.

pe Radu Năsturel cu slujitori, la Constandin postelnicu la Aga Matei și la Iordache, de le-au ocolit casele, și iaă chemat la curte, pre alții i'aă trimes la Krețulescu de l'aă chemat la curte. Cari întreba: dar ce, ce?; ei ziceaă nu știm alt nimic, fără cât poruncă domnească aă venit, veți vedea; și merșeră la curte. Acolo erea Banul George (*Băleanul*) și slujitori mulți, lumânari aprinse ¹⁾. Ast-fel cronicarul contimporan urmează cu povestirea din care eă voi estrage un resumat: Banul Băleanu adună pe boeri și gloate la curte ca să le citească proclamațiunea de domnie a lui Ghica; voea ca să pregătească spiritele; de oare-ce nu întâia dată venea Ghica la domnia română. Urgiile săvârșite de dănsul, împins de către Grecii țarigrădeni; contra Cantacuzenilor, și a altor boeri ce'i văzurăm mai 'nainte, ce atunci formaă partida națională a țerei, acestea toate zic eraă proaspete în memoria tuturor, și de aceia Ghica alesese acest mijloc de a vesti întâiă populațiunea; prin Banul Băleanu.

Banul Băleanu după ce citi auditorului proclamațiunea domniei lui Ghica; Cantacuzineștii cari aveaă un dinte de moarte contra lui Ghica, fugiră de acolo. Cronicarul ne spune că aă fugit postelnicu Iordache și fratele său Matei Aga Cantacuzino; dar slujitorii i-aă prins și i-aă înapoiat. Cronicarul ne raportează și admonestațiunile aduse atunci de Băleanu lui Iordache și Matei; și el le zise: «Matei căci faci copilărește de nu sădăi, dar Domnul căci poruncește să fiți la opreală, nu dar ca să vă omoare ci numai până va veni Măria Sa, deci bun 'ți este Măria Sa, nu vă temeți, ci sădeți; nu ne mai faceți nouă rușine ²⁾». Pe de altă parte logofătul Krețulescu ca să și arate prietenia sea cu Ghica, închisese pe 24 de boeri mari, el era logofăt mare, și avea acăstă putere; i'a pus în obeđi și i'a aruncat în cămări; Banul Băleanu însă a adus Țigani de aă tăiat obeđile de pe trupurile boerilor și boerii în sila Krețulescului i-aă adus lui obeđile să și le atârne de gât. Cronicarul spune că ziua începuse

¹⁾ Vezi în Vol. I, idem, pag. 365.

²⁾ Vezi în vol. I, op. cit., pag. 366.

a se îngâna, și atunci Banul Băleanu trimese pe la casele lor pre boeri, când a doua poruncă sosi de la Ghica de a'i inchide în turn. Aci acest joc de prietenie pe care Ghica il simulase prin Băleanu, 'și avu efectul; ora supliciului sosea și Grecii din Țarigrad începeau a jubila, că le-a venit apa la moară; la moara lor cea cu dinții de fier, ce în loc să macine făină va măcina capete de boeri români, ca sângele cel nevinovat să curgă și să se facă isvor din București până în Stambul. Boerii cum auziră acestea; încălecară cari pe care, pe caii lor cei mici și iuți ca vântul și o porniră în buestrul cel fulgerător spre Odrei. Armașul Ilie, ne spune cronicarul, încălecă și dânsul și fugi spre țara Ungurească. Plăeșii însă au prins mai întâiu pe o slugă a lui, căruia îi stătuse calul și'l luă și'l aduse la București, aci logofătul Krețulescu îi tăia capul. Plăeșii prinseră și pe Armașul Ilie, l'au legat și l'au adus până în aproape de București, la o cârciumă, aci s'au oprit însă. Armașul luă la mare gură pe Plăeși, de îi înspăimântă, și aceștia ca magnetizați de fostul lor stăpân, îl deslegă și apoi el îi bătă până la moarte pe fie-care; și în loc ca dânsii să'l ducă pe el legat la Krețulescu, el i-a legat pe fie-care și i-a dus la București, eată ce act de curagiū făcu bietul Armaș Ilie, iată în ce hal ajunsese țara și toate instituțiunile noastre; într'o stare quasi-anarhică, unde slujitorul nu mai știa de stăpânul său, unde soldatul lega pe căpitan; și aceasta din cauza Grecilor care căutaū a conrupe pe orī și cine, numai Români să fie, pentru a'și întinde partida lor. Grecii cari infiltraū această zizanie între boeri, și între boeri și clasele de jos, ca acea unire frățească de altă dată să se distrame, ca scama, căci nu mai atunci vor găsi și ei loc, din când în când însă vedem că locuitorul acestei țări revenea pe vechea cale, și când da de câte un om, ca de talia armașului Ilie, arunca securea jos, numai de la privirile crunte ale vechiului său șef. A fugit și călugărul Silivestru de la Snagov, și-a aruncat comanacul și antireuī, și înbrăcându-se earăși cu ișlic pe cap și cu caftan pe trup, s'a dus în țara Ungureasca și de acolo la Odrei, lângă Măria Sa. Eată dreptatea pământească;

Cantăcuzenii cari în jumătate de veac tată, mumă și fi nu facuse de cât bine, și ușurare nevoilor țerei lor, zăceau în nădușeala morței, ear cei răi, cei intriganți și cei ce se lăsară a fi ademeniți de streini, cu promisiuni vane, dacă apuneau un moment se ridicaū earăși și ajungeau la onoruri. Stroe Leurdeanu în loc să sufere moartea, când fu condamnat de obșteasca adunare a țarei, după ce fu hulit și ponegрит de toată suflarea românească, după ce se dovedi trădarea infamă, de moartea bătrânului postelnic Constantin Cantacuzino; el deși bătrân, dacă erea avid de viață, o iubea, și cu lacrămile în ochi, cădu în genunchi la picioarele postelnicesei văduva Elina, imploră ertăciune și grație; inima femeii se înduioșă, nu voi a plăti moartea prin moarte; și ceru de la Domn numai rușine și ocară să poarte Stroe. Stroe o suferi, am văduț toată scena barocă la care el fu chemat să facă pe actorul fără voe, se tăvăli în nomolul cel mai mocirlos; și din boer mare, din mare vornic, ajunse târât pe podurile Bucureștilor într'un car cu doi boi cu răvașele trădărei, spânzurate de gât; în loc de stele, cu panglici de la Turci, cum poate purta înainte; și aruncat în întunecoasa și sinistra chilie din clopotnița mănăstirei Snagovului, sub numele de Silivestru. Caracterul cel nepăsător, cel fără de scrupule și josnic el Stroe, făcu acuma dintr'insul să se ducă earăși la Ghica Vodă, să'i sărute din nou mantia, și să înegrească din nou pe Cantacuzeni, fi celui ce'l ucise densus; țintea earăși boerii mari, în loc să fi fugit prin păduri și pustietăți de remușcările cele teribile ale unei conștiinți pătate, ale unei trădări de moarte; dar de la cine oare putea Stroe Vornicul să sufere disprețul, partida națională a țerei era mică, luptătorii ei se compunea din tot ce boerimea noastră avea încă curat și curagios; ce e bun în tot-d'auna e puțin; dar ce folos că aceștia erau sărăciți; cu averile jefuite de Domni grecisați, și de Grecii ce veniseră aci ca de talia lui Tucalas și Sofialeul; apoi întristați și amăriți până în fundul inimei, căci copii de partea bărbatească l'i se ucideau, de oare-ce ținta Grecilor erea stărpirea neamurilor boerești, ei 'și dăceau de vom stărpi neamul boeresc, se va stărpi și aspirațiunile de mărire ale

Românilor, căci atunci boerii erau frânarii acestei țări; în cât corabia fără cârmaciū ajunge peirea întâmplărei. Partida cea mai numeroasă saū cum am spune, cea oficială, adică a guvernului, erea cea grecisată cea guvernamentală, căci în capul ei era Domnul, de oare-ce Turcii numeau domn pe acei ce se găseau în unire cu Grecii din Țarigrad; în această partidă erau și boerii cu boerii, adică Greci ce ajunseră miniștri Domnului, în această partidă mai erau încă și din boeri români cari se lăsaseră a fi ademeniți de Greci, cum a fost monstruosul Stroe Leurdeanu, încât acest Stroe și cu toți cei ce căduseră jos ca și dēnsul nu îi dureau de disprețul minorității; căci încurajarea partidei grecești îi salva și îi ridica la onoruri, eată deci de unde a purces această încurajare la nelegiuiri. In tot-d'auna, și în toate țările din lume aū fost cause ce aū produs rele; și aceste rele aū devenit de multe ori regule. Grigore Ghica după ce i se dădu domnia țerei Românești după cum atestă trei documente; unul al lui Casanova către Împăratul său din 24 Decembre 1671 și 26 Februarie 1672¹⁾; altul al lui Giacomo Querini către Dogele Veneției din 22 Februarie 1672²⁾; apoi și geneologia Cantacuzineștilor³⁾.

Ast-fel Grigore Ghica porni de la Odreiū către București în 20 Martie 1672 după cum spune Constantin Filipescu⁴⁾, saū la 1 Aprilie după Casanova, în raportul său către împărat, de la 5 Aprilie 1672⁵⁾; Ghica aduse din Odreiū și pe boerii ce erau în Țarigrad despre care cronicarul a vorbit mai înainte când vizirul întreba «cine'i cutare și spunea i'al!» a adus Ghica pe acești boeri în obeși la București, și anume pe: Mareș (*Băjescu*) Banul, Radu Logofătul Krețulescu, George Vornic, Gițea Clucer, Mihai Postelnic Cantacuzino, Stoian Comis (*Florescu*), Vasilie Căpitan și alt căpitan, cum sosi Domnul la București îi închise pe aceștia în turnul după poarta domnească; cronicarul ne spune că în urma îndemnului gre-

¹⁾ Vezî în Frag. III¹, Col. Hurmuzaki, pag. 280—281

²⁾ Vezî în Vol. V, partea II, Hurmuzaki, pag. 126.

³⁾ Vezî în Buciumul lui Bolleac.

⁴⁾ Vezî Vol. I, pag. 368, Mag. ist.

⁵⁾ Vezî în Frag. III, col. doc. Hurm., pag. 282.

cului Panaiotake, Dragomanul cel mare al Porței, acei doi căpitani fură tăiați în fața porței palatului; iar pe George Vornicul și pe Gițea Clucerul i-au trimis la ocnă, și au mai aruncat în turn și pe Staiko, logofătul Ludescul. Ura cea mare era însă asupra lui Șerban Cantacuzino, căci acesta mai șiret ca frații lui scapă de urgia lui Grigore Ghica. Am văzut mai înainte toate stratagemele la care sârmanul spătar recursese, ca să-și scape viața, pentru a putea răsbuna pe părintele său. Spătarul Șerban Cantacuzino se refugiase la curtea domnului Moldovean Duca, cu care se avea bine, și acesta îl ascunsese în monastirea Hangu, măcar că trimisese Ghica Vodă soli ca să-l caute, să-l prindă și să-l aducă la București viu; dar Duca răspunse că nu știe încotro s'a dus; târziu ghici Ghica că spătarul Șerban e ascuns la Hangu. După acestea toate Sultanul Turcilor declarase încă resbel Leșilor, și o mare luptă se va da la Kamenita, acolo trebuia să participe și Duca-Vodă al Moldovei și Ghica Vodă al țerei Românești; te miri de unde domnul muntean mai putu forma o oștire încă; când țara era redusă într'un hal de sărăcie și de tristeță fără seamăn; din cauza tuturor predărilor din anii trecuți, ostași și șefii lor, boerii căpitani de răsboi; demoralizați din cauza soartei nenorocite 'n care ajunseseră; și cu toate acestea Ghica-Vodă făcu încă o impresiune splendidă; Cronicarul Filipescu ne raportă starea în care se găsea oștirea domnului muntean în această luptă: «Care strângându-și din toate breslele, călărași, dorobanți, roși, vistiernice, spătarei, postelnice, stolnice, vornice, paharnice, le-au făcut steaguri și le-au dat tuturor sulite vèruite și cu prapure feliuri, feliuri, fiește care după breasla lor, și au făcut oaste frumoasă, atâta cât mergând și făcând halai înaintea împăratului, s'au mirat și împăratul și toți Turcii de oști ce avea Grigore Vodă, frumoase ¹⁾».

În această luptă Vodă Ghica găsi momentul oportun de a-și răsbuna în contra lui Duca-Vodă, fiind-că ascunsese pe Șerban Cantacuzino și simulă o pără la Sultan; în urma

¹⁾ Vezî Vol. I, p. 370, Mag. ist.

căruia Duca-Vodă fu mazilit și Ștefan Petriceico se urcă în locu'i pe tron; Ghica se înbolnăvi tare la Hotin, și era să moară, scăpă însă, și când se întoarse la București găsi la Palat și pe soția sa ce venise din Veneția, însoțită de marele Spatar Theodor Sturdza fratele dómnei; despre care vorbește două documente: scrisoarea lui Vodă Ghica către Dogele Veneției din 1672, 26 Februarie st. v. prin care'l roagă a da Doamnei libera trecere în țară, unde vedem «hora per la Condotta della Principessa in Vallachia del Barone Theodore Sturza mio generale delle armi nella Provincia ¹⁾», în al doilea document, ce este un raport al lui Giacomo Querini către Doge din 1672, 10 Martie, prin care îi recomandă cererea lui Ghica Vodă, vedem earăși: «et che dovendo hora il Signor Sturggia Generale dell'arme nella provincia, fratello della Principessa ²⁾». Soția lui Ghica ne spune cronicarul, a venit îmbrăcată în haine frâncești foarte frumoase, deci au lepădat hainele acelea și au luat românești ³⁾. În acest timp cât Vodă Ghica era ocupat cu Turcii în resbelul de la Camenița, caimacam la Bucuresci, adică purtător de grije la nevoile țerei, lăsase pe iubiții lui miniștri de mai odineaori, pe George Banul Baleanul; Stroe Vornicul Leurdeanul ce înviase earăși și din călugărul Silvestru devenise earăși marele Vornic Stroe ce ucisese pe postelnicul Cantacuzino; și pe marele Spătar Teodor Sturdza cumnatul Mariei Sale ⁴⁾; istoricul italian Del Chiaro care a scris evenimentele acelor cumplite vremi, d'între ultima jumătate a veacului al XVII-lea și prima jumătate a veacului al XVIII-lea și care a trăit în țara românească, pe la începutul veacului al XVIII-lea; spune că acești trei Caimacami au bătut pe Cantacuzeni și că Constantin Cantacuzino se ruga încă de călăi să sufere el bătăile pentru fratele său mai mic. «Cosa stupenda narata mi da persone degui di fide che vi si trovano presente ⁵⁾». Cronicarul anonim

¹⁾ Vezi Vol. V, partea II, doc. Hurm., pag. 127.

²⁾ Vezi Vol. V, partea II, doc. Hurm., pag. 128.

³⁾ Vezi Vol. I, Mag. ist., pag. 372.

⁴⁾ Idem, pag. 371.

⁵⁾ Del Chiaro in *Historia rivoluzione della Vallachia*, p. 127.

între cei trei caimacami, în loc de Sturdza, numește pe Chiriza vistierul. Aceștia în timpul căimăcămiei, au săvârșit crădimele cele mai nelegiuite cu Cantacuzenii și cu toții boerii închiși din turnurile cetății Bucureștilor; îi dădu pe mâna Armașilor ce-i ducea înaintea cetății, acolo îi bătea pe tâlpi și îi spânzura de mâni cu sfoară și îi muncea în tot felul tirindu-i pre pământ și pedepsindu-i cum le era voea ¹⁾. În acest timp în Moldova domnea Ștefan Petriceico cu care Șerban Spătarul Cantacuzino ce era ascuns de fostul Domn Duka, în mănăstirea Hangului nuse avea bine, și de aceea fiindu-i teamă fugi în țara Ungurească la casa unui magnat ungur, Lazăr Istvan, care era prieten cu Cantacuzenii din Moldova; verii lui Șerban Spătar. Prin mijlocirea acestuia, Șerban Spătarul a fost dus până la cancelarul Ardealului, Bethlen Ianoș, de la care a obținut libera trecere în țara turcească; așa trecând pe la Hațeg pe la Caran Sebeș pe la Rusava (Orșova), Șerban Spătarul ajunsese până la Odreiū (Andrianopole) unde locuia caimacamul turcesc de acolo, Mustafa Pașa; cu care Șerban cu tot neamul Cantacuzino se avea bine, încă din zilele primei domnii a lui Ghica-Vodă. Șerban Spătarul își descărca inima caimacamului de toate suferințele ce atâta timp tot le înghițea, fără ca să nu-și capete odată dreptate de la nimeni. Turcul când vrea e foarte milostiv; Mustafa Pașa fu indignat de toate nelegiuirile săvârșite de domn, și de acei boeri din partida sa; asupra membrilor familiei Cantacuzino și a tovarășilor lor; și chemă imediat pre Kiupriuliogul Vizirul, de l-au ospătat și i-au spus, ca să facă toate chipurile și să scoată din turnurile de la București pe Cantacuzeni și pe cei l'alți boeri; căci e de ajuns de când zac acolo închiși fiind de Voevodul Grigore Ghica. Caimacamul a și chemat un Iasagiū căruia i'a dat un ferman către Grigore Vodă și a rânduie un Agă ca să plece învățându-l, ca drept la curtea lui Ghica să meargă, și în mâna lui să-i dea fermanul; însă înainte de a ajunge să lase 2 Turci la ușa turnului, unde erau închiși boerii; pentru-ca Grigore Vodă să nu mai poată simula niscare-va

¹⁾ Vezi Vol. V., Mag. ist., pag. 9.

marafeturi, că boerii au murit sau au fugit de mult și astfel să nu'i libereze încă; și să'i mai chinuiască. Aga plecă și așa făcu, cum ajunse în București; în cât Ghica Vodă nu mai avu ce mai face; au scos pe boeri din turnuri și'i au dat pe mâna Agalui Turc. A doua-zi cocóna Elina văduva Cantacuzeneasa, soția răposatului postelnic, bătrânul Constantin; cu tot neamul ei și ginere-său au purces la Constantinopole. S'a scos din ocnă și Ghițea Clucerul de l'au trecut Dunărea și l'au dus la Nicopole, acesta era socrul Spătarului Șerban; pre Gheorghe Vornicul însă fiind-că avusese gânduri să devină domn l'au scos din ocnă și l'au dus la mănăstirea Tismana, și acolo a trimis Domnul pe Iacă căpitan cu slujitori și pe Preda Armaș al doilea, de l'au dus pe bietul Gheorghe Vornic peste riș de 'i au tăiat capul. Stoica Logofătul l'a lăsat tot în ocnă; numai Mareș Banul Băjescu liberându'l i'au dat toată libertatea lăsându'l la casa lui unde a și murit de inimă rea.

Ghica-Vodă acum erea scufundat în grele gânduri, căci și închipuea pările ce vor arunca Cantacuzenii la poartă în contra lui; ora resbunărei le venise și lor; de aceia nu odată convocă el pe sfetnicii săi cu care mai rămăsese aci, fie din Greci, fie din boeri români, în care pătrunsese microbul fanariotismului adică al prihăniei; și întrigei. Se luă hotărârea de a se aduna 200 de pungi, care să se trimeată Vizirului și să se omoare acei boeri Cantacuzeni ce căuta a distruge domniile grecești. Tocmai însă Ghica-Vodă primește ordin de a se duce cu oaste la Hotin cu Husein-Pașa-Seidi-Oglu pentru a pădi Camenița. Ghica purcese, dădu darul de 200 pungi Vizirului, însă acesta nu admise, moartea Cantacuzenilor și a tuturor boerilor ce Aga Turc îi duse la Țarigrad; ci se opri la simpla rezoluțiune numai, de a'i surghiunii de la Țarigrad; și astfel fură surghiuniți Radu logofătul Crețulescul; Șerban Spătariul Cantacuzino și fratele său Constandin Stolnicul la Krit; eară cocoana Elinca cu cei mai mici coconii Michai, Mathei și Iordachie fură lăsați în Constantinopole; de ei nu se temeau Ghica Vodă, căci ereau încă tineri și în capetele lor nu se vântura asemenea lucruri încă.

În anul acesta izbucni un cumplit resbel între Turci și Leși; din partea Turcilor erea: Cara Mehmet-Pașa; aliatul său erea Grigore Ghica Vodă; Leșii aveau Hatman de oaste pe Sobiețki. Pe malurile Nistrului s'a dat o cumplită bătălie unde Polonii ca nici odată au desvelit un curagiū fără seamăn; exemplul de virtute în istoria lor militară. Cronicarul ne spune că ei au rânduīt pe Husari cari sunt cu fier îmbrăcați, și după dênșii Panțirii cari sunt cu zale; și au dat năvală în șanțuri de jungia pre Turci ca pre niște rămători.

La acest resbel mulți din boerii români s'au luptat cu Leșii la un loc contra Turcilor, cronicarul ne a păstrat numele lui Conteș Badea Bălăceanu despre care spune: «de 'i omora, mai nici unul n'au scăpat, ci numai Pașa cu câți-va Pași având cai buni, au scăpat în Camenița» ¹⁾ Turcii fură bătuti cumplit Ghica luat în captivitate de Sobiețki, însă liberat mai târziu.

În acest timp Caimacamii la București erau lăsați: Banul Băleanu, Vornicul Leurdeanu și Vistierul Popescu, la poartă se regulase Duka la domnia țerei Românești, cel ce domnise în Moldova. Acuma Șerban Cantacuzino isbutise în fine a avea pe Duka Donm cu care se avea în bună prietenie. Căpitanul Constandin Ludescu fiul Stoicăi logofetul de mai înainte veni în București ca să aducă această știre boerilor. Caimacamii însă când auziră se înfurieră asupra Ludescului creșdend că ar vrea să 'și bată joc de dênșii de oare-ce aceștia erau contra lui Duka; și nici una nici două i-au pe bietul Ludescu și'l pun în fiare într'o căruță cu 6 cai (cuhnie expresiunea cronicarului) și la un loc cu alți boieri partizani de ai lui Duka îi duc în susul mânăstirei Argeșului; acolo însă venind vești că Duka vine de sigur domn; l'au scos din fiare și l'au lăsat liber. Ludescu cu toți ai lui s'au reintors la București; eară boerii partizani ai lui Ghica ce se vede că însoțiseră pe cei-l'alți până acolo; o eaū de fuga și se duc în țara Ungurească, le erea teamă

¹⁾ Vezi în Mag. ist., Vol. I, p. 377 și la capitolul despre originea Bălăcenilor la partea III-a a acestei cărți.

de Duca. Cronicarul ne însemnează numele boerilor ce au fugit în Ungaria, aceștia sunt: George Banul (*Băleanu*), Stroe Vornicu (*Leurdeanu*) Ivașco logofătul (*Băleanu*) Hrizea Vistieru (*Popescu*), Neagoe Banul Sécueanu, Ilie Armașul, Pêrvul Fărcășanu, Hrisoscoleu ¹⁾ Vêtaful; și mulți alți boeri Mehedinți au fugit la Hațeg.

Ghica în acest timp erea în voiajul său, de la Dunăre spre Țarigrad, ultimul drum al vieții lui pământeste; căci în Țarigrad își va găsi moartea, o moarte groasnică ne spune cronicarul; unde de astă dată va face drumul vieții viitoare, și mai degrabă spre infern de cât spre cer; căci o cumplită judecată a lui Dumnezeu avea să-l aștepte la toate cele ce săvârșise pe pământ, decimii de capete de boeri mari nevinovați periră sub securea pe care Grecii i'o puseseră în mână; el îi ascultă; și se coborî până acolo că deveni instrumentul lor ²⁾.

*Triumful partidei naționale în cap cu
Cantacuzenii; peirea partidei grecești din vremurile
lui Duca-Vodă (1674—1679), și lui Șerban Vodă Canta-
cuzino (1679—1688).*

De sigur că nu vom pătrunde în istoricul domniilor acestor doi Voevođi, căci atunci am deroga de la tot restul capitolelor anterioare, lectorul a putut deja observa din cele scrise până aci, scopul după care am umblat noi; el a fost acela; de a scoate din istoria națională a Românilor, înrăurirea grecească în Țara Românească, din cele mai vechi vremuri până când această înrăurire a câștigat domniile și și-a croit acea cale lungă de un veac de domnie fanariotă; — și de a studia formele și mijloacele prin care s'a manifestat acea înrăurire, ca să poată cât mai urgent să apuce coroana.

Acest capitol după toate cele ce le-am expus mai înainte formează încheierea; am vădut introducerea; calea

¹⁾ Un grec de neam.

²⁾ Vezi toate relațiunile după cronicarul Filipescu în Vol. I, p. 379 și anoni-mul român în Vol. V, p. 11 al Mag. ist.

comerțului și a religiunii; expunerea cu cele șase revoluțiuni săvârșite de partida națională a țerei, compusă din boerii români ce ridicaseră capul contra veneticilor ce înrăurise, ca lăcustele; spre a amesteca domniile și a strica boeriile; în acest capitol vom vedea rezultatul luptei dintre aceste două partide, care în timp de un veac și jumătate aproape a tot secerat această biată țară ursită de Dumnezeu, ca să tot sufere și să indure multe și mari necazuri, și să se verse atâta sânge nevinovat, cu acest capitol vom vedea în mâna cui a rămas stindardul națiunii sdrențuit în crude bătălii; vom vedea cine a rămas și cu trofee; căci după 60 de ani de lupte civile și de războaie, de sigur că au rămas trofee, dacă nu materiale, dară morale; și adesea ori trofee morale sunt mai frumoase ca cele materiale căci ele trăesc în simțimintele și cugetele noastre: mândria de tine însuși pentru mărirea națiunii și satisfacțiunea sufletească în urma unei isbânde dintr'o îndelungată și crudă luptă.

Din domnia lui Duca Voevod.

Despre Duca-Vodă cetim în Letopisețul Cronicarului Nicolae Costin din Moldova: «de neamul său Grec din Rumelia, crescut de mic în casa lui Vasile-Vodă, rămânând el în Țară, până ce s'au făcut mare iar pe urmă au și domnit»¹⁾.

Duca câștigase domnia în urma insistențelor Cantacuzenilor la poartă, cronicarul anonim ne spune: «că fiind Michail postelnicul, fratele lui Șerban Spătarul la cetatea de la Baba unde era Kiupriuliul vezirazemul și cu Mehmet Pașa Caimacamul, numai de cât au căzut la picioarele lor; cu multă rugăciune ca să pue Domn pre Duca-Vodă că el era la Țarigrad mazil. Și îndată îi făcură pe voe²⁾». Duca-Vodă era Grec de neam și cu toate acestea vedem pe Cantacuzinești că-i sprijinea domnia; pe când nu puteau sprijini pe a lui Ghica, care era mai puțin Grec ca Duca;

¹⁾ Vezi în Letopisețile lui Kogălniceanu, Vol. II, p. 5.

²⁾ Vezi Vol. V, p. 12, Mag. ist.

căci era Albanez ; însă și Cantacuzenii erau de origine grecească și cu toate acestea îi vedem aci în țară în capul partidei naționale, fiind ei expresiunea românismului, cugetului și a nevoilor acestui popor ; deci când vom judeca puțin, vom dice doamne, dar în ce încurcătură ne găsim, nu mai știi nici de unde s'o începi și unde s'o sfârșești, cine erau Grecii, cine erau Românii. D. Xenopol aci aduce un considerant foarte bine chibzuit la această theză ; și eată cum se exprimă, tocmai când vorbește și d-sa despre Domnia lui Duca-Vodă : «El venise la tronul Munteniei după stăruința Cantacuzineștilor, și ne poate pune în mirare înprejurarea că această familie, pe care am vădut-o îndușmănită cu elementul grecesc, să dea sprijinul ei tocmai unui domn din aceste neam. Lucrul se explică, dacă vom lua în privire că la această epocă începuse a se întuneca conștiința deosebirei între Grec și Român.

Am văzut în mai multe rânduri cum poporul nu prea știa să deosibească bine elementul strein de cel românesc ; aci autorul aduce o justificare greșită ; vorbește de chrisovul lui Leon Vodă Tomșa pentru isgonirea Grecilor din țară, pe care lectorul l'a vădut mai înainte ; și amintește când Papa Logofătul a iscălit în chrisov. D. Xenopol pentru că a vădut în chrisov Papa Logofătul «ot greci» adică «de la sasatul greci» a luat pe Papa logofătul drept Grec de neam pe când el erea Român și proprietar numai al moșiei greci de unde își trase și numele său de *Grecianu*, nume pur românesc. (Despre acestea am vorbit de aminteri și în alt loc mai pe larg).

D. Xenopol se miră cum Papa logofătul Grec de origine se expulsează el pe sine însuși ; face însă o injustă calificare. A doua justificare a autorului este inspirată asupra lui Vasile Lupu, și spune : «Vasile Lupu care se pusese în fruntea mișcării naționale în Moldova în contra partidei grecești, era privit de poporul de jos ca Grec. Insuși Cantacuzineștii conducătorii partidei naționale în Valachia, nu erau ei greci prin originile lor ? Și trebuia să fie ast-fel întru cât Grecii ce petreceau cât va timp în țerile române, se romanisau, și mai ales, așa se întâmpla lucrul cu copii

lor; care deveneau cu totul Români și prin limbă și prin obiceiuri. *Când deci se vorbește de răscoale contra Grecilor, trebuie înțeles, nu acei Greci stabiliți de mult în țară și romanizați, ci elementele străine în tot înțelesul acestui cuvânt.* Duca-Vodă care fusese de copil mic în casa lui Vasile Lupu, deși de origine grecească și chiar considerat ca atare de Greci, putea trece drept boer român¹⁾.

Cantacuzineștii erau recunoscători lui Duca că a scăpat viața fratelui lor, Spătarul Șerban, în timpul când el domnea în Moldova; ascunzându-l la mănăstirea Hangului pe când Grigore Ghica trimesese soli ca să-l prinză; de aceea ei au lucrat acuma din rășputeri ca Duca să capete domnia. În adevăr așa a și fost, Mihail postelnicul Cantacuzino se duse în Țarigrad pentru a aduce steagul de domnie lui Duca, la București; eară viitorul Domn purcese de acolo însoțit de Matei Cantacuzino Aga, și de nepotul acestuia, Părvu logofătul, fiul răposatului Drăghici spătarul, cel ce căduse în mijlocul luptelor din cauza Grecilor, în vremea domniei lui Radu Leon Vodă după cum am văzut mai înainte.

Înainte însă de a ajunge Duca la București, trimese cu stafetă cu trei fulgi caimacamilor, pe Constantin slugerul fiul Stoicăi logofătul Ludescul; mai înapoi am văzut cum fu primit acest boer de caimacam și ce i se întâmplă.

În acest timp sosește și Duca în țară cu tot halaiul de Domnie și sosește și Mihail Cantacuzino cu steagul, atunci vizirul dădu drumu de la Krit și celor trei frați mai mari Cantacuzeni ce erau închiși acolo, de când cu domnia lui Ghica Vodă; veniră și aceștia în țară de se așezară pe la casele lor²⁾.

Duca Vodă însă când se vedu domn nu mai voea să știe de nimic; credea că domnia și măririle în această viață pământească sunt eterne, uitase că totul își are plată și răsplată, și că există o dreptate pe pământ care nu 'ți-o dă nici oamenii, nici legile, ci 'ți-o dă Dumnezeu, cel ce nu vede

¹⁾ Vezi Vol. IV, pag. 251, op. cit., D. Xenopol.

²⁾ Anon. Român, Mag. ist., pag. 13.

și se aude, căci ori și ce om are un ceasornic, căruia îi va bate ora de ferice și de trudă în viața sa.

Și ast-fel Duca Vodă uitase de binele Cantacuzenilor cum l'aū înălțat la Domnie și l'aū miluit Sultanul după îndemnul vizirului după ce Mihai Postelnicul Cantacuzino căduse în genunchi de se rugase; însă cronicarul cu admirabil'ai pană spune: «Ear Duca Vodă fiind iubitor de argint și prea lacom de banī nu avea cine-va să'i pristănească ci sciind pre Baleanul și pre gineri-sēu Hrizea (*Popescu*) cu ceata lor, că sunt ei buni de acea treabă, îndată porunci la ei de aū venit în țară, și s'aū curtenit la Duca Vodă, și puseră dăjdii grele în țară și începură a prăda pre boeri pentru năpăstii, și isvodiră niște obiceiuri și niște rēutăți care n'aū mai fost aici în țară» ¹⁾.

Sigur că Duca Vodă pentru îndeplinirea acestor gânduri criminale avea nevoie earăși de acei boeri din partida grecească, expresiunea tiraniei și a arbitrariului. Cu Cantacuzenii nu putea să'și îndeplinească aceste gusturi, de oare-ce erau în capul partidei naționale cari tocmai urmăreaū punct cu punct distrugerea tiraniei și a veneticilor cotropitori de țară.

Cronicarul Filipescu și aci, ca în tot cursul operei seale, caută a ponegri pe Cantacuzinești, nu știm ce o fi avut cronicarul Filipescu cu Cantacuzineștii căci și acolo unde ar trebui să-i laude, de oare-ce adevărul și equitatea cere ast-fel, el din contră 'și resucește și aci condeiful și scrie tot cum îi place lui, se vede că Filipescu era din partida grecească, se lăsase și el nenorocitul a fi înduplecat, șearpele îl pișcase și veninul îl otrăvise. Filipescu era cronicar și din nenorocire în scris și-a lăsat simțimintele și credințele seale; în schimb însă cronicarul anonim mereū laudă pe Cantacuzinești, ne găsīm deci în fața a două extremități, cum este lumea; în tot-deauna când faci ceva, nici odată nu ești judecat după ceia-ce ai făcut, în tot-deauna ți se dă prea mult de unii și prea puțin de alții; nici odată balanța nu poate sta în echilibru în acest chaos al omenirei; atunci însă vin unii oameni cari până aci aū fost neutri și apre-

¹⁾ Vezī anon. român, pag. 14, Vol. V, op. cit.

ciază; și în liniștea judecăței lor, în luciditatea inteligenței lor 'și dau verdictul, după observațiunile făcute; de aceea fie-ne permis și nouă să spunem ca și D. Xenopol: «că mai mult credem pe cronicarul anonim căci cele ce le scria dânsul sunt conforme și cu documentele timpului»¹⁾.

Const. Filipescu spune că Duca-Vodă a trimes în Ardeal pre Pêrvul logofêtul feciorul răposatului Drăghici postelnicul Cantacuzino, ca să stăruască de toți boerii ce pribegise, când el veni în țară ca domn. După multe stăruinți rënd pe rënd au venit în țară Stroe Vornicul Leurdeanu, Neagul Banul Săcuianul, Ilie Armașul, Banul Gheorghe Băleanu cu fiu-său Ivașco, și cu ginerele său Chrizea Vistierul Popescu. Duca-Vodă avea necesitate de acești boeri, căci erau din partida grecească și puteau să se facă complici la gândurile rele ale lui Duca-Vodă ce iubea argintul; în acest timp Duca-Vodă ucisese și trei boeri prieteni de ai Cantacuzenilor, pe Papa Vistier, Negoita Vistier și Voico postelnic.

Acești boeri veniți în țară; din nou se va naște aceea veche ură între cele două partide, obiceiurile bizantine 'și vor lua firul întrerupt; din nou pâri; din nou urgii și prihănii la capul bietilor Cantacuzeni. Într'acel an se întâmplă însă resbel la Camenița unde luă parte și Duca-Vodă, alături de Turci. La întoarcerea sa în țară nu veni la București, ci se duse la Cocorești, la casa comisului Vlad din Grind; acolo ținu un lung sfat cu toți sftnicii lui, reîntorși din Ardeal și hotărâră din nou peirea Cantacuzenilor, căci aceștia puneau tot bețe în roate la gândurile criminale ale acelora. În acest timp logofêtul Șerban Cantacuzino erea la casa măriei seale de la Drăgănești, eară fratele său Mihail cu Iordache și cu cumnatul lor Barbul Fărcașanu Vistierul, se găseau la Mărginenii din Prahova, și cronicarul ne spune că acolo ei găteau bucate pentru săraci²⁾ la Drăgănești mai erea și muma Cantacuzenilor coana Elina.

Duca-Vodă în Divan cu ai lui luă hotărîrea de a ur-

¹⁾ Vezi în Vol. IV, p. 244, op. cit. exprimându-se în același sens.

²⁾ Vezi în Vol. V, p. 15, op. cit.

mări pe Cantacuzeni și de aceia a și trimes slujitori la Drăgănești unde găsiră pe Șerban logofătul, în biserică la utrenie, 'l luară și 'l duseră la Snagov că să'l ucidă, dar nu'l uciseră, alții au mers la Mărgineni de luară pe Mihai spătarul, 'l puseră într'un car și'l duseră la Cocorești ca să'l mustre Duca-Vodă, Iordache și cu Barbu Fărcășanu scăpară și trecură în Brașov, era să prină slujitorii și pe Iordache Cantacuzino, care tocmai intra în sat, dară fu vestit de un trecător ce i s'a întimpinat lui frăține-său, și repede el se învărteji de trecu Teleajenul, în Ungaria. Cronicarul ne raportă o anecdotă cu Mihai spătarul: slujitorii găsind bucatele gata și băuturi bune, se puseră pe chef, se amestiră și ast-fel Mihail spătarul se dădu jos din căruța în care era pus spre a fi dus la Cocorești, și trecând prin mijlocul slujitorilor, el scăpă și se furișă în casa unui Sărb, de unde fugi în Ungaria la frații săi. În acest timp cucoana Elina cu fiă-său Constandin Postelnicul și cu ginere-său Radul Crețulescul, și alții, fură aruncați în închisorile casei Cocoreștilor; acolo închiseră încă și pe Șerban logofătul. Cantacuzenii la rîndul lor căutară răsburare și pârăra la domn pe Stroe Vornicu Leurdeanu și pe Radu Dudescu, pe care Duca-Vodă dovedindu'l de mincinos 'l arse cu ferul roș pe pept; sistemul ordalic din legislațiunea penală medievală era în vigoare și la noi în țară atunci; se pedepsea corporal pe acea parte a corpului, de unde purcedea răul; de aceia pe inimă și pe boșogi s'au ars Dudescul; căci de acolo spunea domnul că au eșit gândurile rele. La aceste casne, cronicarul ne rapoartă numele armașului celui mare ce a executat această pedeapsă, acela era Nica de la Grădiștea (*Grădișteanu*) căci armașii ereau atunci reprezentanții ministerului public ai țerei; ei acuău în Divan, și pentru că pedepsele ce se aplicaă, erau exemplare: ca moartea prin strangulațiune, și prin decapitarea cu iataganul, sau prin mutilări a unor organe din corpul omenesc; acei armași erau însărcinați a le executa, ei erau reprezentanții intereselor domnului și ale țerei. Marele armaș erea ca un fel de Procuror general, șef al tuturor armașilor, aceasta nu împedica însă ca

armașul să mai fi fost și militar și el în adevăr era șeful tunarilor ¹⁾ de oare-ce după timpurile de atunci era legal acest mod de a fi, căci puterea militară era confundată cu cea legiuitoare și executivă, principiul separațiunei puterilor statului de abia la 1831 a fost introdus în legile acestei țări ²⁾. Partida grecească în acest timp erea exprimată aci în țară cu un reprezentant al neamului Rosetilor-Cupăreștilor, în Constantin Filipescu găsim: «Intr'al doilea an al Ducăi-Vodă aū mazilit Turcii pre Dumitrașcu-Vodă, domnul Moldovei, și aū luat domnia Antonie-Vodă Roset, care 'i dīcea Kiriță Dracu, carele avea fecor aicea în țară la noi, și auzind de tatăl sēu ce s'aū domnit, mult aū plāns, prorocind cu plānsul realele ce vor să pață pre urmă, precum aū și fost, că la orēnduelele lor se vor scrie. Ci dar Grec fiind, nu s'aū lāsāt firea ce aū toți Grecii, ci dacă aū încetat Iordache Beizadea den plāns, atât se mārise, cât nu mai puteam nici noi vorbi cu el, și mai 'nainte eram cu el la un conac, fugind caimacamii den loc în loc pentru ciumă, cu glume cu risuri, iar atunci așa cum auziți ³⁾; pe de altă parte D. Xenopol duple Nicolae Costin cronicarul, spune: «Duca era în cele mai bune relații cu o mare și însemnată familie grecească din Constatinopole, acea a Cupăreștilor din care capul ei, Cupariul cel bătrân, îl avea de capuchihaia, un fecior al lui Lascarache; însă era spătar mare, om mândru și trufaș, pe care nu'l puteaū suferi Muntenii. Era și alt fecior al lui, Iordache postelnicul, care luase în însoțire pe fata Dabijoei, soră cu femeia lui Duca-Vodă, în sfârșit mai era unul Scarlatachi gramaticul ⁴⁾. Așa aū mers lucrurile tot pârāndu-se unii pe alții, însă Duca-Vodă nu

¹⁾ Veđi în N. Bălcescu: «Puterea armată în vechime la Românȳ și în partea II a acestei cărȳ.

²⁾ Veđi în Thesa mea de licență în Drept susținută la Facultatea de Drept din Bucureșȳ în 1898: «Originele Ministerului public și rolul sēu în dreptul românȳ. La capitolul «Instituțiunea Ministerului public la Românȳ. Principiul separațiunei puterilor statului datorit lui Montesquieu: *Exprit des lois*, veacul al XVIII, la Românȳ fu introdus prin regulamentul organic în ziua de 5 Martie 1831 și votat de obșteasca adunare a țereȳ sub președenȳa generalului comite Kisseleff; veđi p. 59 în Thesa mea.

³⁾ Veđi op. cit., Vol. II, p. 11.

⁴⁾ Veđi în Vol. IV, op. cit. Xenopol, după Letopiseșul lui Nicolae Costin, vol. II, p. 19, în Kogălniceanu.

ucisese pe nici unul din Cantacuzeni, nu mersese până acolo. Până ce atinse Duca-Vodă al treilea an al domniei lui, când Lascarache Roset Cupărescul aduse nouă caftan de domnie de la Poartă, domnului, când s'aŭ slobozit 12 tunuri în București și s'aŭ tras focuri de puști în văzduh, în al patrulea an Turcii avură resbel la care luă parte și Duca-Vodă, și de data aceasta vedem caimacam în țară, lăsat de domn, pe Șerban Cantacuzino la un loc cu Chrizea (*Popescu*), cu Iordache Roset, și cu Staico (*Bucșeanu*) semn că acum Cantacuzenii erau earași în grația domnului; de oarece Duca-Vodă știa că Cantacuzenii aveau putere la Poartă încât nu cuteza să se certe cu dênșii și de aceia a alergat la o împăcăciune.

În acest timp Filipescu ne spune că, Cantacuzenii aŭ turburat pre oamenii țerei, la pâri contra lui Duca-Vodă¹⁾, și avea în amicitie pre Banul Milescul, pre Dumitrașcu Corbeanu, și pre Paraschiv Bolișteanu, apoi mai târziu aceștia aŭ fugit în Ardeal dimpreună cu feciorul Crețulescului, Pêrvul Postelnicul. Duca înturnându-se în București, aŭdind de acestea a trimis pe Marele logofet Constandin Brâncoveanu, viitorul domn, cu cărți la Crețulescu, ca să vie înapoi, dară atunci la Sărata, Brâncoveanu se întâlnește cu Șerban Cantacuzino unchiul său, și cu toată casa lui, ce se duceau la Rusciuc, la pașa turc, fiindu-i teamă de urgia lui Duca-Vodă. Duca atunci supărat, ținu sfat cu ai lui, în București, și hotărî a trimite pre Neagoe Secueanu, pre Staicu Bucșeanu și pre Ionică Băleanu la Andrianopol ca să pârască pe Șerban și pe Cantacuzeni la Vizir, dară toate fură în ădar căci vizirul deja obținuse domnia Țerei-Românești pentru Șerban Cantacuzino, încât cei trei misionari se întoarseră ploați și doi dintr'ênșii Băleanu și cu Bucșeanu trecură în Moldova. Cantacuzino avea încă relațiuni ascunse cu cei mai mari din Țarigrad, pentru a căpăta domnia un meghistan, scrie Cantacuzeanului ca să vie în grabă în Țarigrad căci domnia e sigură, scrisoarea însă cade din nenorocire în mâinele Chrizei Popescu ce erea adversarul Cantacu-

¹⁾ Veđi în Vol. II, p. 15, op. cit.

zenilor, acesta scrie întâmplarea lui Duca-Vodă. Cantacuzino însă scapă de moarte, căci soția lui Duca-Vodă, Doamna, se îndrăgostise cu Șerban Cantacuzino, și ea aci 'și arată mărirea inimei sale, anunță pe iubitul ei care nu întârzie de a fugi la Constantinople, de unde în ajunul bobotezei se întoarse domn al țerei Românești. Duca fu trecut în Moldova, ear Antonie Roset de acolo fu mazilit.

Eată cum se sfârși acest joc al pârilor d'între cele două partide, acuma Cantacuzenii puseseră mâna pe puterea țerei, Șerban deveni domn, să vedem lupta d'între aceste două partide, ce cale vor lua de astă dată, însă partida națională fiind la putere, și a tot puternică prin reprezentantul ei, Șerban Voevod Cantacuzino.

Din domnia lui Șerban Cantacuzino (1679—1688).

Cu domnia lui Cantacuzino se croește o nouă soartă Țerei-Românești; se pune basă unei noi sisteme de politică externă, acea politică diplomatică care va lăsa în totdeauna deschisă o porțiță, domnului român, ca în cas de pericol față de Turcia, să găsească scăpare în Austria. Șerban Cantacuzino erea unchiul lui Brâncoveanu; unchiul va învăța pe nepot acest nou sistem de politică, și de aceea să nu ne mirăm când vom vorbi de Brâncoveanu ca despre cel mai abil politician, și diplomat român din veacul al XVII-lea, el învățase la o școală minunată, aceea a unchiului său unde avusese de dascăl însuși pe acesta; dară să ne întrebăm de ce Șerban Cantacuzino institui un asemenea sistem? El erea un excelent observator al stărei lucrurilor; văduse că steaua Ottomanilor apusese, căci dacă în 1526 ei reputeră cea mai strălucită victorie în contra creștinilor pe câmpiile de la Mohaci, acuma însă în 1687, după 161 de ani, Nemții tot la Mohaci vor sdrobi pentru totdeauna Imperiul Semi-lunei, și această înfrângere le va fi de piață rea; căci din nenorociri în nenorociri vor merge. Șerban Cantacuzino știa că Țara-Românească nu poate trăi singură cu de la sine putere pe harta Europei, și că pe lângă scutul de oțel ce acoperea pieptul Românului, mai

trebuea și un braț de oțel ca să'i dea ajutor la vreme de nevoie; acel braț densul 'l veduse că este al Nemților, și cu un talent admirabil 'l vedem sucindu'si mintea în cei nouă ani de domnie. Nu îndrăsnea a rupe pe față cu Turcii, căci răutatea lor ar fi putut să ne aducă nenorociri, dară întrebuiță acea diplomație rafinată, punând în practică dicētoarea: «secretul face succesul», dicētoare învățată și de Brâncoveanu, încât noi în studiul capitolului de față vom studia două lucruri importante, și legate de scopul cărței noastre; întâi acela, de a vedea cum partida națională a triumfat și cum partida grecească a cădut în prăpastie, și al doilea: cum s'a pus bazele unei noi politici de care într'un alt capitol ne vom ocupa cu deamănuntul, și anume la domnia lui Brâncoveanu, făcând acea politică obiectul acelui punct 4; pe care noi l'am formulat ca o consecință decursă tot din înrăurirea Grecilor în această țară.

Cronicarul anonim care în povestirea sa s'a arătat atât de bine-voitor neamului Cantacuzinesc, arată că în 6 Ianuarie 7187 (1679), Șerban Cantacuzino a purces de la Odreiu la București cu steag împărătesc și cu mare halai au ajuns în capitala țerei unde după obicnuita slujba în mijlocul a tot clerul țerei și în mare sobor; s'au înscăunat.

Mamucca della Torre, dragomanul împărătesc, într'un raport al său către împărat, arată că pe acel timp un galben valora $2\frac{1}{4}$ lei. D. Xenopol trimițându-ne la acest raport spune că Cantacuzino cheltuisese 1300 pungi, ce fac 650,000 lei care sumă intrase în buzunarele Sultanului, validei și vizirului pentru a căpăta domnia.

În Țara-Românească se simțea că este un domn, căci cei ce au cunoscut pe Șerban Cantacuzino 'l înfățișează atât ca fisic cât și ca caracter unui om plin de energie și de severitate.

Cronicarul Filipescu care erea protivnic Cantacuzenilor 'și formează o părere cu totul severă despre Șerban, el începe domnia lui Cantacuzino așa: «Mare și întunecat nor și plin de fulgere și de trăsnete au cădut pe Țara-Ro-

mânească cu Șerban-Vodă»¹⁾. Istoricul Italian Del Chiaro care a scris «Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia»²⁾ a trăit mult în Țara-Românească și a crescut poate pe Cantacuzino, spune despre Șerban-Vodă că în momentul când ambasadorii Turci au venit la București ca să trateze cu dânsul și cu Nemții în urma resbelului «se duceau de la el ca și ametriți și înspăimântați de maestoasa lui statură și teribilul sunet al vocii lui»³⁾, despre unul din acești ambasadori același scriitor adaugă că: «Vedând acea uriașă statură, acei ochi mari care produceau înspăimântare și acel ton groaznic al glasului principelui; fu apucat de o mare frică și începu a tremura»⁴⁾.

De multe ori prestanța face mult; ea câștiga domniile și răsboalele; Ghöete spune că «o înfățișare frumoasă și corectă este o jumătate de reprezentațiune». Vedem deci că nimic nu lipsea lui Cantacuzino, că el să devie un domn prin excelență în Țara-Românească.

D. Xenopol însă just observă când spune: «O natură astfel constituită nu putea să îngăduie a nu-și răsbuna contra boierilor din partida adversă pe cari i'am văzut, chinuind cu toată crușimea pe neamul Cantacuzineștilor»⁵⁾.

Venise rëndul și acelor care atâția ani i'au pârât pe Cantacuzineștii și au băgat în groapă nu pe un singur membru din această familie.

Din Cronica lui Filipescu culegem acestea în privința celor uciși de Cantacuzino din partida grecească: «aũ trimis pre Ginea Căpitan cu 30 de slujitori, de aũ luat pe Pătrașco Urzicanul, de l'aũ dus la Snagov la mânăstire, acolo cu munci groaznice muncindu'l l'aũ spânzurat»⁶⁾ «pe Vêlcul Vornicul l'aũ mutat la Sneagov și acolo l'aũ omorât cu multe casne»⁷⁾ asemeni aũ omorât și pe Hrizea Vornicul (*Popescu*) după ce a încercat a otrăvi pe Radu Viș-

¹⁾ Veđi op. cit. vol. II, p. 18, Mag. Ist.

²⁾ Tipărită în 1718 la Veneția.

³⁾ Idem, la p. 138.

⁴⁾ Idem op. cit., p. 141.

⁵⁾ Veđi în Vol. IV, p. 268, op. cit.

⁶⁾ Veđi în Vol. II, Mag. ist., p. 20.

⁷⁾ Idem, p. 21.

tier și pe feciorul Drosului Serdar cu tot neamul lui ca să-l stingă, și Gâde a fost la omor, Cobza Dumitrașco Căpitan¹⁾ pentru a desarma însă pe Băleni ce ereau contra sa, mărită pe frumoasa lui fică, Smaranda, cu Gligore Postelnicul Băleanu, fiul lui Ivașcu și nepot al vrășmașului neamului Cantacuzinesc, Banul George Băleanu a făcut nunta cu mare halai aducând soli din țeri străine pe Betlen Elek din Ardeal și pe Velicko Hatmanul Costin din Moldova.

Însă soția lui Băleanu muri după 5 luni, și cronicarul în o alusiune frumoasă al doliului, spune că tot neamul Bălenilor «aū rămas în cerneală»²⁾. Constantin Filipescu fusese mijlocitorul la această nuntă, căci el fu trimis la Băleanu spre a-i propune pe Smaranda; Cantacuzino împacă așa și pe Filipescu, acesta tot nu-l cruțase însă.

Cu începerea anului 1681 rolul politiceii lui Cantacuzino va începe; tînărul comite Emerik de Tökölly se puse în capul mișcării ungare, se aliă cu Turcii ca sa silească pe adversarul său Kohary să capitulede. Turcii aliați cu Ungurii vor deschide resbel Nemților. Cara Mustafa pornește cu 200,000 de oameni contra Vienei, unde 'și întinde corturile; Nemții nu aveau de cât 22,000 de oameni și un corp de voluntari format din 700 de studenți. Regele Poloniei, Sobietki scapă soarta Austriei, căci în anul 1683 în ziua de 22 Septembrie, el în capul a 84.000 de oameni scapă Viena de Turci, care ereau cât pe aci a o supune; în acest timp domniî românii Duca și Șerban Cantacuzino ereau chemați a veni în ajutorul Turcilor, Șerban Cantacuzino însă ținea relațiuni secrete și cu Nemții, istoricul Del Chiaro spune că Cantacuzino 'și încarca tunurile cu ghiulele de pae³⁾, Șincai în cronica sea⁴⁾ după manuscrisul condiceii⁵⁾ bălăcenești ce o cunoscuse dînsul, precum și în genealogia Cantacuzenilor⁶⁾ vedem că Cantacuzino se ajunsese cu

¹⁾ Idem, 23—26.

²⁾ Veđi idem, p. 35.

³⁾ Op. cit., p. 136.

⁴⁾ Pag. 134, Tom. III.

⁵⁾ In Buciumul lui Bolleac, p. 218.

Rudolf împăratul Nemților la asediul Vienei ¹⁾ însuși contele Waldstein scrie în 29 Februarie 1688 lui Cantacuzino și îi spune: «Această osîrdie nu'mi este particulară, și este aceea pe care toți cei buni creștini o aű, încă de când noi am aűdit de acele frumoase fapte ce Măria-Ta ai făcut în vremea încunjurării Vienei ²⁾. Nenorocirea Turcilor nu se opri aci, căci regele Sobietki veni și în ajutorul Ungurilor și bate pe Turci sub zidurile cetăței Parkany, luând mai multe cetăți, în 1687, ducele Lorenei, un mare general al Austriei, resbună pe generalii Austriei de la 1526; căci la Mohaci Turcii fură acuma învinși cumplit, ei strigaű : Mohacs! Mohacs! și fugeaű de rupeaű pămîntul. Venețienii le luară Morea și Athena, încăt ora peirei le bătuse.

Acuma Cantacuzino nu mai avea a lucra în ascuns cu Nemții ca în timpul înconjurării Vienei; se deduse pe față, mai cu seamă că priimește o scrisoare de la împărat, care 'i ăice că 'l ia sub haina lui proteguitoare, acesta era și gîndul Romînilor ca ei să fie mai bine sub scutul protector al unei puteri creștine de căt sub cel al unei păgâne; domnul român 'i răsunde prin solul trimis în termenii cei mai măgulitori împăratului ³⁾. D. Xenopol formuleaű în următoarele puncte cererile Romînilor, prin Domnul lor, către împărat: 1) Să dea ajutor Munteniei spre a scăpa de jugul pagănilor; 2) Să-i deschidă o cale de corespondență sigură cu curtea din Viena prin Transilvania; 3) Să dea ordin generalului celui mai apropiat de hotarele muntene, ca la caz de nevoie să-i trimită un grabnic ajutor, ⁴⁾. În anul urmator vedem pe domnul român că se pregătesce de luptă contra Turcilor, aliindu-se cu Nemții, turnűnd 35 de tunuri; pentru a parlamenta la toate acestea domnul român trimite ca misionar la împărat pe episcopul Nicopolului Anton Ștefan; eară împăratul la domn pe un iezuit Antide Dunod care venind în Țara-Românească a

¹⁾ Veđi în Xenopol, p. 259.

²⁾ Veđi în genealogie, Buciumul, p. 270 și în D. Xenopol, vol. IV, p. 259 (Notă).

³⁾ Veđi în vol. V, Hurm., p. 135, partea I.

⁴⁾ Vol. IV, p. 263, op. cit.

și scris o dare de seamă a stărei lucrurilor de aci și a instituțiunei boerilor, publicată în Magazinul istoric ¹⁾.

Împăratul încredință și niște diplome lui Dunod către principele țerei, Șerban Cantacuzino, prin care 'l numește «general de oaste, duce al Țerei-Românești și purtătorul de grijă al imperialilor» ²⁾; apoi îi acordă privilegiiuri «la domnia ereditară atât a Munteniei cât și Moldovei și pentru toată credința ce a arătat-o 'l numește *Comite al sacralului imperiū*; și în tot-deauna când va suferi vremuri de restriște va găsi adăpost în statul său, în orașul Sibiu. În schimbul acestora domnul român va trebui însă să verse 75,000 lei pe fie care an în thesaurul imperial». Aceste au fost comunicate domnului român prin ambasadorul special, Conte Czaki ³⁾. Împăratul ca să înlesnească și mai mult pe Cantacuzino îi mai trimite altă diplomă, prin care îi recunoaște coborirea sa din împărății Cantacuzeni de la Bizanț și îi dăce că poate va veni o dată când principele muntean se va urca pe vechiul tron de la Bizanț, domnescul istoriograf Cantemir atestă acest lucru ⁴⁾; Carra de asemeni ⁵⁾; un mare sfetnic al Austriei, Marsigli într'un raport al său către împărat din luna Aprilie anul 1702 dăce: «da un prete Greco mi e stato comunicato il concerto del fu Șerbano Voivoda di Valachia, col Czar di Moscovia per introduceo all'imperio greco servendosi» ⁶⁾. Cum vedem aci Marsigli atribue această promisiune făcută lui Cantacuzino, țarului rusesc, căci în adevăr Șerban-Vodă se ajunsese la prietenie și cu țarul Rusiei, voea și protecțiunea acestuia, și de aceea trimite la Moscova pe archimandritul Isaia de la muntele Athos, pe care împăratul îl primește de minune, și cu care convine la ajutor Muntenilor pentru a scăpa pe ortodocși și creștini, de păgâni.

Șerban Cantacuzino însă avu câte-va piedici cu mersul

¹⁾ Veđi în Vol. V, p. 33—71.

²⁾ Veđi în genealogie, p. 233; și în Vol. V, Mag. ist., p. 80.

³⁾ Veđi în diplomele aduse de ambasador din 16 Februarie 1688 în genealogia din Buciumul.

⁴⁾ Ist. Imp. Ottom., p. 506, Vol. II, Nota 73.

⁵⁾ Op. cit, p. 99.

⁶⁾ Frag. III, doc. Hurm., p. 384.

politiceî sale; unora boeri în capul cărora se găsea însuși doi frați ai săi Constantin și Michai și nepotul său Constantin Brâncoveanu, le erau teamă de marele avânt ce-l luara Nemți aci, ca nu cum-va țările să nu fie supuse lor; așa că Cantacuzino în dibacia sa; căuta a împăca nemulțumirile rudelor seale; și de aceia când generalul austriac, Veterani, veni cu oștiri aci în țară; el Șerban 'l rugă să se retragă, aceasta numai de ochii lumei; în schimb însă trimete la Viena, la împărat, pe Gheorghe Cantacuzino, Constantin Balăceanu și Șerban Vlădescu ca să meargă la împărat și să-i spună cauza retragerii lui Veterani.

Cantacuzino, ne spune, Del Chiaro, întemeă la curtea sa, un trai mai poleit; aduse de asemeni dascăli din țări străine pe care 'i plătea scump ca să învețe pe fii nobililor gramatica, istoria și filosofia, el sili de asemeni pe boeri care nu aveau încă numele lor de familie format, să și-l iee după moșia lor cea de baștină, așa că de atunci se formă la multe familii, numele lor, prin adăugirea sufixului, *eanu* sau *escu* la cel de moșie; apoi ordonă dânsul ca acele moșii să rămână inalienabile în acea familie; dând cărți pentru toate acestea; se vede că populațiunea se înmulțise; de asemeni și boerii și boeriile, încât fără nume de familie se făcea confusie, nu mai era ca altă dată un singur «*Vornic ot Leurdeani*»; sau un singur «*Vis-tier ot Greci*».

Turcii cunoșteau toate gândurile lui Cantacuzino; le cunoșteau și Grecii țarigrădeni, însă nici unul nici altul, nu îndrăsnea să ridice glasul. Turcul de asemeni nu, căci era bătut și ingenunchiat de Nemți; Grecul nu, căci puterea Turcului slăbindu-se, se slăbea și a lui, de oare-ce acesta era instrumentul semi-luneî care acuma se întunecase cu totul. Cât despre partida grecească de altă dată ce era puternică în această țară în vremurile domniilor grecisate; când cu Sofialistul, Balasache și toată compania aceia de meghistani de la Fanar, nici că mai era vorbă. Cantacuzino îi stîrpiise, și cronicarul nu se înșală când spune: Vai ce cumplit fulger cu trăsnete au cădut pe capul țerei cu acest Șerban; firește lui Filipescu nu-i plăcea felul lui Șerban, căci Fi-

lipescu era din partida cea-laltă de boeri; cei grecisați; în care era și vestitul Stroe Leurdeanu, ori mai bine decât călugărul Silivestru. Turcii se temeau de Cantacuzino, și dacă moartea nu l'ar fi răpit pe dânsul în anul 1688, 29 Octombrie, totul era decis, ca coroana Bizanțului să mai lucească pe capul unui Cantacuzean în veacul al XVII, și acolo la Bizanțul cel străbun să se institue un mare imperiū, format: din Românii, Sârbii, Bulgarii și Grecii. Că acest imperiū să fi fost sprijinit de cele două împărății, Rusia și Austria, nu se știe? și noi Românii ce soartă să fi avut, însă viitorul poate ne ar fi rezervat fericire; poate am fi fost cei mai norocoși și să fi rămas singuri și a tot puternici într'o mare împărăție bizantină, ca aducere aminte de vechiul imperiū roman, al lui Constantin-cel-Mare. Când însă năzuești la ceva prea mare și frumos, destinul aduce pe diavol care distruge și înghite totul. Cantacuzino umbla după păreri nebune și după gânduri fantastice; era însă cât pe aci să le realizeze, dacă le ar fi realizat ar fi fost cel mai mare principe român; însă cruda moarte îl răpi, și tot planul se prefăcu în praf. Cantemir în evenimentele Cantacuzenilor spune că, Cantacuzino ar fi fost otrăvit ¹⁾ el era ginerele domnului muntean; documentele însă afirmă că el a murit de moarte naturală, așa avem raportul lui *De Girardin*, ambasadorul Franciei la Constantinopol, către regele său, din 1688, Decembrie 6 ²⁾).

Dacă scopul lui Cantacuzino nu se putu realiza, istoria însă înregistrează cu mândrețe domnia sa, de oare-ce atunci Țara-Românească ajunsese aproape a nu mai ști de Turci. Cantacuzino îi câștigase o quasi independență față de Sultan. D. Gion în opera sa «Ludovic al XIV-lea și Constandin Brâncoveanu» just observă, când vorbește despre epoca de atunci; D-sa spune: «Transilvania, Muntenia și Moldova, odinioară tributară Porței, aproape, nu mai sunt sub puterea ei» ³⁾. Turcii se făceau că nu în-

¹⁾ Vezi în edit. Academiei române, p. 8.

²⁾ » în Vol. I, supl. I, p. 278. col. doc. Hurm.

³⁾ Op. cit., p. 154.

țeleg aroganța domnului muntean, acumă prestigiul țerei fu înălțat de tot; politica externă a țerei, era condusă de dânsul, și Țara-Românească era în relațiunile cele mai amicale cu cele mai puternice împărății din acele vremuri, cu a țărilor și cu a sacrilor împărați Romani, un istoric străin, Filstich ast-fel caracterizează domnia lui Cantacuzino: «In timpul domniei sale, trebui el să sufere multe pentru favoarea binelui obștesc, căci avea mulți rivali și invidioși care se nevoiaș să'l arunce din scaun. Mai ales îl dușmăneaș Grecii constantinopolitani, cărora el totuși se opunea din toate puterile sale. Turcilor le închidea gura cu bani. Pe Grecii îi liniști prin alte mijloace, pe toți dușmanii săi îi aduse sub picioarele sale, și le atrase moartea saș închisoarea. Chiar Mahometanii respectaș pre Domn pentru vaza lui personală. In timpul domniei sale nici un dușman nu a pus picioarele în Valachie¹⁾. Iată cum se sfârși domnia acestui mare voevod care știuse să ridice respectul acestei țeri atât de sus, și să înfigă stindardul ei în vârful palatului său, ca să fie văduț de străini și să se înfricoșeze ei, la fâl-făiturile lui. Iată deci timpul partidei naționale; iată cum știuse Cantacuzenii să 'l dobândească, iată cum aș știut să se lupte, ca să ajungă până aci.

Acumă să pășim mai înainte, terminând pe deplin capitolul acesta.

Înainte însă ce a pătrunde în studiul altui capitol, credem că este just a ne opri un moment asupra Cantacuzenilor, această familie care deși de origină străină, dar jucând atâtă rol în țara sa adoptivă, și încă un rol atât de frumos, de a se pune în capul partidei naționale din această țară, ținând sus stindardul patriotismului român, înbărbătând pe unii boeri români în care poate acest patriotism amorușe; saș muștrând pe alții în care el apusese de tot, lăsându-se a fi corupți de partida grecească.

¹⁾ Operă publicată în Enghel, Gesch. der Wallachey, p. 131; D. Xenopol, vol. IV, p. 269.

Cantacuzenii.

În capitolul de față de sigur că nu ne vom încerca a face istoricul și genealogicul acestei familii pentru a arăta filiațiunile; aceasta nici nu ar intra în cadrul cărții de față, dacă am vorbit de Basarabi, de Bălăcenii și de Văcărești aceasta nu am făcut-o pentru a ne ocupa de genealogiile lor ci am făcut-o din alt punct de vedere, acela de a vorbi de dăsele ca de niște familii românești despre care unii istorici au scris că ar fi existente încă dinaintea întemeierii acestui stat (1290); de aceea noi ne am oprit, și am analizat aceste afirmări, la Cantacuzenii nu ar fi tot acest motiv, căci Cantacuzenii nu sunt de origină română; numele lor nu este legat de această țară de cât de prin mijlocul veacului al XVII-lea încoace, nu avem nici motivul genealogic, dară ce aveam atunci?

Avem că, în tot-deauna când vezi vorbindu-se de cineva, mult; dorești să știi cine este, de unde vine și ce a fost mai înainte, curiositatea omenească, spiritul acesta al individului, de a descoperi tot lucruri noi și de a pătrunde mai adânc în aceia ce te preocupă, te împinge a te ocupa și mai mult, și te simți fericit, atunci când din acea mare descositură unde sunt sute de bucățele de fire de ață, ai ajuns a fi scos pe ultimul fir, căci atunci, nu este așa? ștofa poate fi călcată și întrebuițată la altă croială. Cantacuzenii deci despre care istoria națională a Românilor vorbește atâta, să ne interesăm și noi aci de trecutul lor, înainte de a fi venit ei în țara Românească.

În o carte foarte rară purtând titlul de *«Discorso di Theodoro Spandugino Cantacuzino, gentiluomo Constantino-politano della origine de principi turchi»* care se găsește reproducă în o altă operă: *«Histori Universale dell'origine et imperio de Turchi»* de Francesco Sansovino, tipărită la Veneția de Mihael Bonelli în 1583. D. Xenopol ne spune¹⁾ că în aceasta la pag. 185 se vorbește despre Ioan Cantacuzino care a ajuns împărat la Bizanț și care descindea

¹⁾ Vezi în Vol. IV, op. cit., p. 207 (Notă).

din pairi din Franța: «era piu nobile che persona la quale fosse in Graecia, conceosia casa che egli *discendeva da dodici pari de Francia*»; deci se vorbește de Cantacuzeni ca coboritori ai pairilor din Franța în o operă tipărită la 1583, și aceasta coprinde într'ênsa acea operă și mai rară: «*Discorso di Theodoro Spandugino Cantacuzino*» care poate va fi fost tipărită și mai înainte de cea din 1583.

Documentul, purtând titlul de: *Genealogia familiei Cantacuzenilor* ¹⁾ un volum în 4 de aproape 500 pagini, document alcătuit după alte două lucrări, una făcută de dascălul grec Saul Arvanitohoritul pe la 1765, după istorici și alte documente; alta găsită la Contesa O'Donnel soția contelui englez O'Donnel și fiică a lui Răducanu Cantacuzino, acesta fiu a lui Ștefan Cantacuzino cel ucis împreună cu Brâncoveanu; în acest document încă se arată că neamul Cantacuzenilor și trage origina din neamul de Valua din pairi de Francia; de la anul 800 stabilindu-se legătura până în anul 1787.

Din această genealogie a publicat și reposatul Cesar Bolleac în Buciumul, părți însemnate ²⁾.

N. Bălcescu de asemeni într'o notă a sa din Magasinul istoric face mențiune despre originea Cantacuzenilor din casa de Valua a Franciei.

Dacă vom da aci câte-va note despre unii membrii ai acestei familii, ca să vedem ce fel de sânge a curs și în Cantacuzenii din țările române, nu ne vom încerca de sigur a face întregul istoric al acestei familii. În alte opere ca de ex: acea broșură a societății enciclopedice din Paris, sau cartea D. Rizu-Rangabè: «*Le livre d'or des familles fanariotes*», se va putea urmări pas cu pas întregul istoric și genealogic al acestei familii.

Unii istorici pretind că au găsit Cantacuzenilor o origină tracică, alții scandinavă, cea ce este cert însă, e: că; între anii 1100 și 1200 când în țările de la Dunăre începuse să nască viața de stat a Românilor, atunci în imperiul Bizantin; aceia care peste patru veacuri se vor pune

¹⁾ În posesiunea D-lui Gh. Gr. Cantacuzino din București.

²⁾ Vezi *ziarul*, 1863, No. 23 și următoarele.

aci, în fruntea partidei naționale și vor deveni model de patriotism românesc; acolo vor forma în acele vremuri o puternică și bogată familie de care istoria veacului al XII-lea trebuie a vorbi.

Scriitorii contemporani bizantini ca : Ducas; Cinamus și Nichetas Choniates, pomenesc despre Cantacuzeni; așa în Ducas vedem : « Ἰωάννης Καντακουζηνὸς ἀνὴρ εὐγενὴς τε καὶ τῶν πάλαι ἡρώων ἀπογονὸς » ¹⁾ Aceasta este cea d'întâi pomenire a unui Cantacuzean, adică Ioan, om cu mare vază, general, și încuscrit cu împăratul bizantin Manoil Comnen, căci pe nepoata acestuia, Maria Comnena o ținea dânsul în căsătorie.

Cinamus ne arată și pe fiul acestui Ioan Cantacuzino, el dice : « Ἰωάννη τῷ Καντακουζηνῷ, παῖς ἦν Μανουὴλ » ²⁾ deci Manoil era fiul lui Ioan; acest Manoil fu trimis în Asia de împăratul Comnen; împreună cu sebastocratorul Andronic Comnen ca să se bată cu Turcii; aū reputat ei isbîndi, însă nu se știe din ce cauză, el cădu în disgrația imperială și fu aruncat în închisoare.

Nicetas relatează despre alt Cantacuzin : Ioan al II-lea, probabil fiul lui Manoil, el a trăit pe vremea împăratului Andronic Comnen, uzurpatorul (1183—1185); orbit de împărat căci lăsase să evadeze din închisoare pe Constantin Angel, el se căsători cu fica lui Andronic Angel sora viitorilor împărați Isac și Alexe Angel. Ioan Cantacuzino orbise și împăratul tot 'l trimete la resbel; unde s'a bătut cu Românii din Macedonia și unde a și perit ³⁾.

Nicetas mai vorbește și de un alt Cantacuzin : « Ὁ Καντακουζηνὸς Μιχαὴλ, κατὰ μένος τῷ βασιλεῖ συναπτόμενος » ⁴⁾. Acest Mihail a ajutat pe Alexe Angel să se răscoale contra fratelui său, Isac, din faptul că, Nicetas spune că Mihail ar fi fost rudă cu împăratul. D. Xenopol presupune că el prea bine

¹⁾ Veďf în Ed. Bonn, p. 27, raportat de D. Xenopol, op. cit., p. 208, Nota Vol. IV.

²⁾ Veďf în op. autorului, p. 293, și la Nicetas, p. 254, raportat de D. Xenopol, op. cit., p. 208, Vol. IV, Notă.

³⁾ Op. autorului Nicetas, p. 335, 489, 660; raportat de D. Xenopol, p. 208, nota, Vol. IV.

⁴⁾ Op. autorului, p. 593, raportat de D. Xenopol, p. 208, Nota, Vol. IV.

putea fi fiul lui Ioan și a surorii lui Isac Angel. După Nicetas și Ducange se mai culege încă un Teodor Cantacuzino ce moare în 1183 într-o luptă cu Bitinia. Andronic Cantacuzino trimis în anul 1189 de împăratul Isac al II-lea Angelul ca să ducă provisiuni împăratului Frederic pentru armată în vremea acelei faimoase cruciate ¹⁾.

În vremea lui Ioan Batace de la Nikea, trăia un alt Manoil Cantacuzino; acest Manoil trebuia să se coboare din unul din cei de mai sus, spune D. Xenopol; acest Manoil mai adaugă D. Xenopol, trebuie să fie tatăl unui alt Cantacuzino al cărui nume de botez; istoricii nu l-au mai păstrat, și acest Cantacuzino la rândul lui, tatăl lui Ioan Cantacuzino ce deveni împărat la Bizanț.

Împăratul Ioan Cantacuzino domnește de la 1347 până la 1395, are de soție pe Irina, fiica lui Andronic Asan, un membru al dinastiei Asan ai împărăției româno-bulgare; din această căsătorie se nascură: Mathei ce domni numai un an pe tronul imperial 1355—1356; Toma despre care vorbesc Ducas și Phrantzes ²⁾ și Manoil care în anul 1346 deveni duce de Sparta; acest Manoil se însură cu fiica lui Ioan de Lusignan, o strălucită familie franceză; care Ioan de Lusignan a ajuns regele Armeniei. Cronicarul Cantacuzino de la Bizanț mai adaugă încă și trei fiice, Maria, Theodora și Elena ³⁾. Împăratul Mathei Cantacuzino ce domni numai un an, se însoară cu Irina Paleologu cu care avu trei fiți: Ioan, Dimitrie și Gheorghe și mai multe fete; din aceștia cel mai mic Gheorghe deveni cel mai însemnat, el era supranumit *Suchetai* și urmașul său Spandughino vorbește de dânsul, ca despre un om cu cea mai mare vață între Greci ⁴⁾ una din surorile lui Suchetai deveni soția împăratului Trebizondei, alta Irina, soția despotului Sirbiei, Iurga ⁵⁾. Suchetai avu de fiu pe Manoil care deveni

¹⁾ Op. autorului, p. 349 și 526, la Ducange (Veđi: Familia Cantacuzenorum in Historia bizantina Lutetiae parisiiorum) 1680, p. 259.

²⁾ Veđi în operele lor, p. 209 și 386.

³⁾ Ed. Bonn, II, p. 135, raportat de D. Xenopol, op. cit., p. 209 (Nota).

⁴⁾ Veđi în op. cit., pag. 189, D. Xenopol idem.

⁵⁾ Idem, la Spandughino.

ducele Albanezilor și 'și schimbă numele de Manoil în Ghim. Calcocondila ne spune că el trăia pe la 1453 ¹⁾. Din opera lui Ducange: «*Historia byzantina*» la capitolul (*Familia Cantacuzenorum*); și din aceia a lui Zinkeisen: «*Gesch. des osm. Reichs*», mai putem culege încă și pe alți Cantacuzeni a căror filiațiune nu se leagă cu acelor de mai sus, fiind totuși din aceeași familie, însă din alte ramuri, ast-fel D. Xenopol ne citează încă pe Dimitrie Cantacuzino care trăia în Constantinopole în 1420 și care moare cu ginerele său Nichefor Paleologul, apărând orașul contra Turcilor. Ioan Cantacuzino ce a asistat la intronarea ultimului împărat bizantin Constantin Paleologul de care fuse numit guvernator la Corfu. Stavromitis Cantacuzino guvernatorul Zitonului la 1425. Toma Cantacuzino cumnatul regelui sârb Gh. Brancovici care în 1435 a apărut vitejește Semendria contra Sultanului Amurat II. Un alt Cantacuzino este ucis de Mahomet II, după luarea Constantinopolului. Dimitrie ce fugi în Italia, după desastrul imperiului bizantin din 1453, și se aședă în Florența unde și muri în 1536. Antonie Cantacuzino de la care istoricul vestit Wolf în 1554, cumpără prețiosul manuscris de istorie, al lui Zonaras. În 1525 s'a născut un alt Cantacuzino anume Michail și poreclit de Turci, Saitan-Oglu (*ful dracului*), nu se știe al cărui Cantacuzino, din toți cei până aci, putea fi Saitan-Oglu; nu ne lipsește de cât o generațiune spune, D. Xenopol, pentru a lega pe acest Cantacuzen cu cel din 1453, sau cu cei doi Anton ori Dimitrie, morți după 1525, data nașterii lui Saitan; o generație însă, nu înseamnă nimic când ai în fața ta pe unul ce poartă tot numele același, ce moștenește averea străbunilor și calitățile lor.

Michail Cantacuzino sau Saitan-Oglu este puntea de trecere între Cantacuzenii de la Bizanț și cei din Țara-Românească. Sa vorbim și despre dânsul: Michail Cantacuzino în Constantinopole ajunsese a fi omul cel mai însemnat, din toți Grecii Bizantini care remaseră acolo după distrugerea imperiului de către Mahomet al II-lea, el era cel mai

¹⁾ Op. autorului, p. 407, ed. Bonn, și la Shandughino idem.

cu vadă, bogățiile care le moștenise de la străbunii săi, 'l aședase în această categorie de oameni, căci dacă nu avea înaltă pe om, dară ea contribue a te înălța. Misionarul Venețian într'un raport al său din 18 Martie anul 1578 către Doge, arată cum acest Michail Cantacuzino era însărcinat de toți sftnicii împărăției și de Sultan a le procura blănurile și mătásurile cele mai fine; de asemeni și aur. Cantacuzino nu se mulțumea numai cu averea moștenită de la neamul său, el pricepuse că comerțul în acele vremuri în care se găsea imperiul Ottoman, era mijlocul cel mai excelent de a se îmbogăți cine-va și mai cu seamă unul ca dânsul, ce putea rezista la cheltueli ori cât de mari, căci avea bani destui ai săi proprii. Earăși o carte foarte rară, ȕice D. Xenopol, a lui *Stefan Gérlachs*, citată și în *Emil Legrand* în *Recueil de pœmes historiques en grec vulgaire*, Paris 1877, I, p. I, la articolul *Mort de Michel Cantacuzène* și în *Crusius: Turco-Grecia*, p. 67; ni se vorbește despre toate bogățiile lui Saitan-Oglu moștenite de la părinții săi. Dacă Michail Cantacuzino se apucase de comerț nu o făcuse numai cu scopul de a se îmbogăți, peste averea ce o avea deja, ci a deveni plăcut Sultanului și Vizirului, de a putea să le dea daruri, el știa că are a face cu Turcul cel iubitor de aur, și mai știa că din momentul ce va cădea la inima Turcului, atunci totul va dobândi de la dânsul. Avea Michail Cantacuzino deci și velleități de a deveni un oracol al imperiului Ottoman, și a și devenit, căci Turcii așa încredere căpătase în el, încât nici un patriarch, nici un episcop, nici un voevod în țerile române nu se mai numea până ce nu se consulta și Saitan-Oglu, și când Saitan, 'și da avisul, atunci totul era bun ȕis și făcut. În 1571 la Lepanto Turcii sunt cumplicit învinși și Michail Cantacuzino le dăruiește 15 corăbii făcute pe cheltueala lui.

Reședința lui Michail Cantacuzino, castelul său, 'l avea la Anchial, un oraș situat, ne spune istoricul Paulig, în Tracia, lângă M. Neagră, pe drumul ce duce de la Constantinopole la Marcianopole, între Soatre și Develtum,

astăzi se numește Akiali ¹⁾; Gerlachs în rara'i operă, spune că palatul costase pe Cantacuzino 20,000 de galbeni, era înconjurat cu un zid înalt; acolo locuia el cu tot neamul lui și cu slugile sale care cu toți atingeau cifra de 100. La moartea sa, călăul său Alibeg «găsește o cameră în care erau pietre scumpe, giuvaeruri, putini, tablii, farfurii, blide de aur și de argint, catifele, și mătăsuri, încât el exclamă «nici împăratul meu nu posedă așa bogății» ²⁾.

Turcii lăsaū pe cine va să se îmbogățească, ei știaū că toate acele bogății tot la dênșii vor merge; ei au lăsat pe Michail Cantacuzino să facă o avere nemărginită însă puseseră de mult ochii pe dênșă, voeau a'l ucide căci pedeapsa cu moarte la Turci atrăgea și confiscarea averilor; pretextul uciderei fu scornit, se pretindea că Michail Cantacuzino ar fi sprijinit domnia lui Alexandru II-lea în Moldova în locul lui Petre Schiopul ce fusese înlocuit, încât toate nemulțămirile boerilor moldoveni aduse la Sultan pentru reaua guvernare a lui Alexandru, nu se datoreau de cât lui Cantacuzino, de aceea Sultanul 'l aruncă în 1576 în închisoarea celor șapte turnuri; dară mulți prietini pe care'i avea și ce aveau nevoie de dênșul, stăruiră și 'i obținură ertarea. Misionarul Venețian Giovanni Carraro într'un raport, din 5 Septembrie 1576 către Doge arată această intrigă pusă pe capul lui Cantacuzino ³⁾.

Din aceea ți, Cantacuzino se scârbi și se hotărî a se retrage în viața privată, nu mai voea nici să audă de politică; aceasta însă fu cauză peirei sale, singurul lucru ce'l mai ținea în viață până acuma, fusese rolul său în trebile guvernământului imperial, căci fiind bogat, Turcii aveau nevoie de el; și de aci o sumă de lingușitori și de quasi-amici, care pentru a ajunge la o pozițiune strălucită în imperiul semi-lunei aveau nevoie de sprijinul lui Saitan-Oglu; odată însă ce Saitan-Oglu nu mai însemna nimic în politica țerei, odată ce el deveni un simplu senior care

¹⁾ Vezî în Realencyclopaedie des classichen Alterthums I, p. 971, raportat de D. Xenopol, la p. 213, Nota, op. cit a vol. IV.

²⁾ Gerlachs în Tagebuch rap. de D-l Xenopol, idem.

³⁾ Vezî în doc. Hurm., vol. IV, pag. 95, part. II.

trăia liniștit la Anchial; nimeni nu mai erea amic, căci când ești mare și puternic atunci toți 'ți sunt amici, îndată ce știu că numai însemni nimic, toți te părăsesc, amici de nevoi se numesc aceia. Anul 1578 aduse însă ultima oră în care sufletul lui Saitan-Oglu se va stinge. Sultanul avea deja sete mare de bogățiile lui Cantacuzino, și de aceia trimete pe un Turc Alibei în Moldova; însă, mai întâiu să treacă pe la Anchial; Gerlach în opera sa, arată acest lucru, acest Alibei a strangulat pe Michail Cantacuzino chiar în poarta palatului său de la Anchial. Crusius spune: «în civitate Anchialo strangulatus est die 3 Mart 1578» ¹⁾; pretextele uciderei fură tot acelea de mai 'nainte, adică sprijinirea domniei lui Alexandru II în Moldova, la care se mai adaogă și altele ca intrarea Tătarilor în Turcia și predarea săvârșită de dênșii, precum și amestecul Rușilor în trebile Moldovei.

Michail Cantacuzino posedase o cultură aleasă, în casa sa se găsiră cărți și manuscrite foarte rare, de istorie, și de filosofie, de medicină, și de religie. Crusius s'a ocupat de biblioteca lui Cantacuzino. D. Emil Legrand în *Recueil de poèmes* ²⁾ arată după Crusius catalogul cărților lui Cantacuzino ce erau în număr de 57.

Michail Cantacuzino avusese de la cine să moștenească acest gust de înaltă cultură, căci Impăratul Ioan Cantacuzino a fost un distins scriitor; Antonie Cantacuzino posedase manuscriptul lui Zonaras, pe care l'a cumpărat Wolf. Spandughino de asemeni a fost un scriitor istoric al timpului său.

El a lăsat trei fii pe Andronic căsătorit cu bogata fiică a lui Iacob Rhallis, Grec vestit pe vremea aceia, pe Dimitrie și pe Ioan care poate va fi fost acel Iane venit în Țara Românească și ajuns ban de Craiova în 1619 supranumit de cronicarii noștri «Grecul».

Andronic avu cinci fii: *Michail*, ce s'a stabilit în Constantinople, unde s'a însurat și a avut pe Dumitru, care a

¹⁾ Veđi op. aut., p. 226, raportat de D. Xenopol, p. 215, vol. IV, op. cit.

²⁾ Veđi op. cit., la p. 319.

venit în Moldova, și sub numele de Dumitrașcu a ajuns Domn acolo; domnind în două rinduri (1674—1675) (1684—1685); *Dimitrie* care s'a turcit, stabilindu-se în Crimeea; *Thoma* ce se stabili în Moldova și deveni bunul lui Michail Racoviță; *Gheorghe* stabilit de asemeni în Moldova, lăsând urmași în linie bărbătească, cea-ce lipsi lui Thoma, și în fine cel mai mic *Constantin* venit în Țara-Românească în vremea domniei lui Radu-Vodă Michnea (1611—1616). Genealogia neamului Cantacuzinesc greșit arată că el a venit în 1631 în vremea domniei lui Mathei Basarab¹⁾ sub Mathei Basarab el fu făcut mare postelnic, dară trăea deja de 20 de ani în această țară; și începuse a se fi amestecat în nevoile ei. Mathei-Vodă vădând în Constantin acel caracter destoinic pentru trebile țerei, avea inimă curată și fără venin; 'l luă la mare dragoste și după ce 'l făcu mare Postelnic 'l și însură cu nepoata sa, Stanca fica fostului Domn al țerei, Șerban-Basarab; cu aceasta el avu 12 copii, 6 băieți și 6 fice; feciorii fură: Drăghici, Șerban, Constantin, Michai, Mathei și Iordache; ce se însurară cu ficele familiilor celor mai mari ale țerei; ficele sale se căsătoriră: una cu Marele Ban de Craiova Vintilă Corbeanu; a doua cu un Catargiu; a treia cu Papa logofetul Brâncoveanu; a patra cu spătarul Pană Filipescu; a cincea nu se știe; și a șasea cu un boier din Moldova din familia Costin. Postelnicul Constantin Cantacuzino afară de imensa avere cu care venise din Constantinopol mai avea să adauge încă și pe aceia a soției sale Ilinca Basarab, care 'i aducea decimi de moșii ce veacuri întregi fusese în neamul răposatului ei tatân, Voevodul Șerban, în cât Cantacuzino cu averea ce o avea; cu inteligența, priceperea și sufletul lui nu putea de cât să ajungă în noua lui patrie adoptivă, acolo unde istoria Românilor l'a pus, apoi înrudit și cu Basarabii, dinastia țerei.

Țara noastră a avut în tot-d'a-una porțile deschise și a priimit în brațe pe veri-ce străin care venea aci ca să-și așeze culcușul său; și cu atât mai mult prețuia dânsul, când el

¹⁾ Lucru observat și de istoricul N. Bălcescu. Vezi în Mag. ist., vol. I, p. 381.

presenta garanții asupra trecutului lui și al neamului lui, despre Cantacuzeni mersese faimă nu numai în țările dunărene care au avut raporturi dîlnice cu țara bosforului, atît cît ea era în mîna împăraților bizantini, cît și în a Sultanilor Osmani.

Atunci ori-ce străin putea deveni cetățean român dacă se însura cu o româncă, nu era supus la nici o formalitate a legii, așa în cît copii ce eșeau din aceste căsătorii erau buni români întru nimic deosebindu-se de cei-l'alți care se trăgeau din părinți români; chiar străinul ce venea în țară, și trăia aci 10, 20 de ani, luând parte la guvernămînt era considerat ca român, 'i se uita urma neamului. Cu atît mai mult era considerat de Român decî acel străin, care pe lîngă cã se însura cu o Româncă, dară în purtarea lui în vre-o boerie ce 'i se dedea, adică o dregătorie, arată pricepere, bună-voință și iubire către țara care a bine-voit a-l primi.

Postelnicul Constantin Cantacuzino am vădut ce fel de purtare a avut, a venit aci între anii 1611 și 1616, a trăit în țara Românească pînă în anul 1663; în tot acest timp de $1\frac{1}{2}$ de veac aproape, a fost în fruntea partidei naționale patriote a țerei, el ținînd stîndardul românismului sus, sus de tot, și luptându-se braț la braț cu acei boieri români ce rămăsese neconrupți, contra partidei grecești în care intrase cu sila și câți-va boieri români, unde geniul rău era reprezentat prin Stroe Leurdeanu, am vădut în fine cum el a cădut jertfă al patriotismului său, și a murit ca un sfînt în trapeza mănăstirei de la Snagov, ucis de Vodă Ghica, în urma intrigelor partidei grecești și a lui Leurdeanu, am vădut cum acest Leurdeanu și cu acei trei miniștri fanarioți Sofialăul, Balasache și Pavlache 'și-a căpătat răsplata pentru fapta odioasă ce au săvîrșit-o cu Cantacuzino. Dintr'un ast fel de părinte care a știut să sufere și să îndure nedreptățile vrăjmașilor săi numai și numai ca să facă față caracterului și datoriei ce 'i impunea țara Românească care 'l primise și decî pentru care el se simțea obligat a o servi cinstit; și din o mumă cu sânge băsarăbesc într'însa, nu a putut eși de cît niște fructe bune; istoria.

ne-a arătat până aci și ne va mai arăta încă și de aci înainte, cine au fost acei șese feciori ai postelnicului Cantacuzino; ei nu au făcut de cât să urmeze opera tatălui lor, păstrând cu sfințenie cultul strămoșesc care este o adevărată moaște în ori-ce neam.

Din acești șase fii ai postelnicului așezați în Țara, Românească și din cei doi frați ai săi așezați în Moldova-se cobor toți Cantacuzenii de aji din aceste două țări surori — eată cine au fost Cantacuzenii — și eată ce trebuie să le dea istoria.

Deci este o teorie nenorocită pe care se încearcă unii a o susține, ca fie-care națiune să-și păstreze țara numai și numai pentru fii săi; un Francez poate foarte bine deveni un patriot în Italia, un Italian în Germania, și un Grec în România; totul nu depinde de cât de om, de caracterul său și de sentimentul datoriei și al onoarei; căci cine e lipsit de acestea, este nenorocit, ori cine ar fi și din ori-ce țară ar fi; precum tot așa de bine s'a vădut un conațional ca să fie un fiu vitreg în propria lui patrie; exemple sunt multe; Vai! nu am trebuință să le citez; în toate țările din lume le-am întâlnit și le întâlnim încă, de aceia să nu ne mustreze lectorul dacă în unele capitole am acusat pe unii Fanarioți și Greci, căci pe aceia istoria trebuie să-i acuze, de oare-ce așa au fost ei; nu trebuie să fim exclusiviști nici generali, căci atunci vom exagera și vom fi contrarii istoriei.

Acuma să pășim mai 'nainte terminând pe deplin capitolul acesta.

Înainte însă de a pătrunde în studiul capitolului IV adică al domniei lui Brâncoveanu și al acelei politici noi ce îi croise calea mai întâiu Șerban Cantacuzino, după cum am vădut până aci, înainte deci de a studia miezul acestei politici în cursul domniei lui Brâncoveanu, o politică ce a întrebuițat-o și Cantemir în Moldova; înainte de a vedea cum acești doi principii, unul în Țara-Românească ce a învățat cu o abilitate extraordinară acest mosor al vieții politice timp de 25 de ani; și cel l'alt în Moldova, să ne oprim la studiul puterii ce o câștigase Bizantinii rămași în

Constantinopole, după distrugerea imperiului lor, ce au ajuns ei în imperiul semi-lunei, cine ereau, și ce planuri complotau, căci acei Bizantini vor juca un rol de frunte în istoria țerei noastre, fie ca dregători, fie ca domnitori.

CAPITOLUL III

Fanarioții.

Instituirea dragomanatului în Costantinopole.

*«Urbea bizantină veche, renumită,
are un suburțiu, ce 'l numesc Fanar ;
inimă română cât de impetrită
auzind de acestea, plânge cu amar.*

*Câte rele în țară, tot d'aci cșird,
câți bărbați cu nume, câți Români eroi
toți d'aci periră ;
din acest cuib de intrigă, crime și nevoi.*

După distrugerea imperiului bizantin de către Mahomet al II-lea, în 1453 ; toate acele puternice și mari familii din seminția imperială, ca : Paleologii, Comnenii, Cantacuzenii, Doucas, Angel, Assani, din cele ce mai esistau, sau numai din înrudirile lor, precum și toată acea pleiadă de învățați, literați, filosofi și istorici ai Bizanțului, trădându-se acum, de la finețele retorice grecești, în mijlocul jocului iataganelor turcești ; cam greu a trebuit să le vie, de aceea vedem pe mulți nobili Greci, încetul cu încetul, părăsind Constantinopolul, ducându-se prin alte țări, ca Italia și țările române, unde printre cei d'întâiu veniră Cantacuzenii spre ; a scăpa de urgia otomană care deja prin fel de fel de intrigă căpătase de la Sultanul Selim, sugrumarea bogatului și învățatului Michail Cantacuzino (Saitan-Oglu) la palatul său din Anchial.

Alte familii bizantine însă nu numai de origine elenă, căci la Bizanț se aședase indivizi de fel de fel de naționalități, ce puteau ajunge acolo mari și tari, și despre care istoricul grec, Marcu Filip Zallony, în studiul său asupra Fanarioților ¹⁾ spune că : «la o sumă de alte familii bizantine

ce se pretindeau nobile, când ar fi vorba de scara lor genealogică, de-abea un istoric s'ar putea urca până la bunic.

Acești indiviđi din atari familii, au rămas în Constantinopole și la o laltă cu Spanioli, Armeni, Evrei locuind aceștia singuri în alt suburbiu, decât Fanarul și mai știu eu de care națiune încă, se vor asocia la toate actele Turcilor; aceștia se vor infiltra prin mijloacele cele mai meschine, în afacerile imperiului Ottoman, lingușind pe marii sfetnici ai imperiului, prădând, furând și uciđend, împărțind în urmă prada cu Turcii, și ast-fel procedend se vor îmbogăți, căci ei își închipuiau că averea este isvorul fericirilor, mai cu seamă la Turci, unde nu se ținea de nimic și de nimeni socoteală; când aveau avere mare, de voiai a trăi în împărăția Sultanului, trebuia să o împarți cu densus de nu, gealatul era gata cu securea ascuțită ca lama briciului, și capul îndată era retezat din junghietură.

Cantacuzino așa făcuse, se retrase din viața politice, și de aceia el peri ca cel după urmă necunoscut. Toată această șleachtă de indiviđi de rit grecesc, se vor așeza în cartierul așa numit *Fanar*, din Țarigrad, și de aceia ei se vor numi *Fanariofi*, poreclă dată lor de străinătate.

În Constantinopole era un cartier al orașului anume *Fanar* sau *Fenal*, situat pe malul mării cam în fața arsenalului. Odinioară în acest cartier, locuiau ambasadorii Europei trimiși în Constantinopole, însă de la un timp încoace, ei l părăsiră și se așezaseră în altul numit Pera, după cum vom vedea în unele scrisori publicate aci, și iscălite de unii ambasadori către alte personaje cu data și locul cartierului cu numele de *Pera*. După ce începură însă a se așeza acolo mulți Greci, aparținind ritului bisericeii ortodoxe, și alți indiviđi aparținind la alte națiuni cari cu toți vor lua upranumele, sau porecla de *Fanariofi*. Pentru că Imperiul Bizantin fusese distrus până la rădăcina lui, fiind că bogătașii de acolo fuseseră unii uciși de hordele Ottomane, alții săraciți de Sultani; toată populațiunea ajunsese într'o sărăcie cumplită, în cât, negustoria care

¹⁾ Essai sur les Fanariotes, pag. 238.

atunci era foarte înfloritoare în Turcia, prin comerțul cel întins care 'l avea Constantinopolul cu toate statele, a fost o adevărată salvare pentru mulți din Greci cari deveniseră negustori; unii de mătăsuri, alții de lînuri (etc).

După ce Fanarul fu înțesat de Greci, în urmă se aședă acolo și Marele Patriarh al Ierusalimului și cel al Constantinopolului cu tot sfîntul sinod; cea ce aduse mai multă vață locuitorilor din Fanar, fiind considerat de toată lumea de cartierul ortodoxiei din Constantinopole.

După cum se știe poporul Musulman a fost cel mai fanatic de pe suprafața pămîntului, de acea și legea lor *Coranul* oprea cu desăvîrșire Ottomanilor a învăța altă limbă de cît cea turcească, de aci resulta deci, că Sublimei Porți îi era imposibilă să 'și întrețină relațiunile sale diplomatice cu statele străine; și de aci se născu necesitatea pentru Poarta, ca să găsească pe alți indiviți de altă religie cari să cunoască limbele europene oficiale și cu toate acestea să fie credincioșii lor pentru a li se putea încredința secretele statului Ottoman. De aceia Poarta va avea nevoie de interpreți cari să traducă corespondența, din limba turcească, în cele necesare, pentru a se putea întreține relațiunile diplomatice, la început după cum ne spune Zallony, Turcii se serveau de fel de fel de indiviți de Evrei, Poloni, Armeni și de renegați chiar, însă de cînd Fanarul devenise mai preponderent, prin aședarea acolo a întregului sfînt sinod al bisericeii ortodoxe în cap cu Patriarhul; Ottomanii 'și îndreptară privirile asupra Fanarioților, știind mai cu seamă că ei vor deveni mai supuși Sublimei Porți fiind iubitori de bani și de măriri; așa mulți din aceștia d'între cei mai învățați fură luați ca interpreți (traducători) a actelor necesare, statului; poreclindu-se de *grămăticî* γραμματικός; acești noui anploeați nu erau considerați de cît ca niște simpli mici funcționari pe lângă ministere și ambasade. Ast-fel Zallony și Vaillant¹⁾ ne spun că 'nainte de a intra său după ce eșiau din cabinetul unui ministru; după ce tradusese vre-o hârtie în Italienește ori Franțuzește,

¹⁾ Vaillant, La Roumanie. Zallony, Essai sur les Fanariotes.

stetea în antret cu slugile (Uşieri), fără a li se da oarecare consideraţiune, ci numai a doua-qi saă din când în când îi chema vizirul ca să vie earăşi». Ceasul aduce însă, ce n'aduce anul, căci nu trecu mult timp şi vom vedea pe acei mititei grămăticî, cari până mai eri, şedeau cu slugile şi uşierii prin sălile ministerelor şi ambasadelor, aşteptând de unul şi de altul a fi chemaţi ca să ese câţi-va bănişori; ajungând acuma mari sfetnici în politica statului Ottoman, amestecându-se în toate, având glasul la divanul Sultanului şi prietenî cu Marii Viziri ai împărăţiei, în relaţiuni cu Ambasadorii puterilor, căci anul 1669, fu aniversarea acestor toate înălţări, şi cel d'întăi care ocupă scaunul rezervat de soartă pentru fericirea fanariotismului, fu un oarecare Panaiotakis Nicousis, un om de o linguşire fără seamă şi de un interes excepţional.

Acest Panaiotaki, fiind luat în iubire de marele vizir Kioproqli Achmet-Paşa al Sultanului Mahomet al IV-lea, însoţindu-l chiar la asediul Candiei, fu atât de meşter încât arată marelui Vizir că este periculos pentru Poartă, ca să lucreze numai prin grămăticî, fiind aceia în relaţiuni directe cu ambasadorii puterilor streine, şi că ar fi nemerit ca acei toţi grămăticî cu toate traduceri lor să fie puşi sub controlul unui om credincios, Sultanului, acest limbagiū politic plăcu se vede, foarte mult lui Kioproqli şi din acel moment socoti pe Panaiotaki ca cel mai devotat amic al său şi al intereselor statului, şi se hotărî ca imediat la întoarcerea sa, să vorbească cu Sultanul Mahomet; Sultanul Mahomet după îndemnul marelui Vizir în care avea toată încrederea, nu şedă un moment la îndoială, şi aprobă cererea, poştind chiar pe Panaiotaki la palat şi oferindu-i locuinţa acolo, conferindu-i titlul de «Mare Dragoman al Porţei Ottomane la Divanul împărătesc (*Divan Terdjumani*) şi ca semn distinctiv, îi ordonă a'şi lăsa barbă (obiceiū transmis şi la noi în ţară de la dênşii, pentru boerii cei mari); apoi 'l îmbracă cu antereū lung până jos, ca şi Paşii turci, însă în locul turbanului îi puse pe cap un işlic de samur (obiceiū adoptat la noi earăşi, pentru boerii cei mari).

Autorisându'l a încăleca pe un cal gătit, fiind în tot-d'auna urmărit de 4 aghiotanți îmbrăcați de asemeni pompos, cu căciuli de blană de berbec negru, în fine acestea erau cele mai mari privilegii cari s'au acordat atunci vre-unui Fanariot. Turcii însă, pentru a putea pune pept tuturor acestor cheltueli, și lux al marelui dragoman; ei îi dădărură un bun venit și îi consacrară venitul insulei Miconă din Archipelag, care aducea 4000 de scude¹⁾ pe an.

Panaiotaki șezu în această funcțiune 4 ani, el muri în 2 Octombrie 1673.

Istoricii ne spune că acest Panaiotaki erea originar din insula Chios, eară familia sa din Trebizunda, el era un om foarte deștept și avea o cultură destul de înaintată pentru a putea ajunge ceva în statul Ottoman, poseda cunoștințe vaste în medicină și în științele naturale pe care le studiase în Italia, Turcii îl botezară Epure (*Tavchan*), eară Grecii 'l numea Cal verde, căci aveau un proverb «că este tot așa de greu a găsi un Cal verde sau un om cu minte, în insula Chios»²⁾. Panaiotaki fiind un servitor cinstit al Imperiului Ottoman, 'și câștigă toată stima în timpul vieței sale, încât se bucura de o mare trecere, cea-ce îi permise a aduce servicii destul de mari ortodoxiei. El ajunse a pune mâna pe un firman, prin care se dedea Grecilor voe să se pună în stăpânirea Sfântului Sepulcru, în prejudiciul religioșilor Latini din Ierusalim. Era foarte îndrăzneț chiar, căci într'o zi se certă în fața marelui vizir cu Cheik-Wani care se legase de dogmele creștine, el apăra mai cu seamă ortodoxia Elină pentru care făcu chiar o lucrare în acea limbă, lucrare ce o tipări în Olanda, purtând titlul de: «Confession Orthodoxe, de l'Eglise catholique et apostolique d'Orient».

Insula Candia cu toate că cădu în mâinele Ottomanilor, însă el mijloci de la Turci o bună purtare către Candioți. Apoi republica Genova, îi trimise mai multe scrisori prin care îl recunoștea de nobil. În schimbul serviciilor

¹⁾ 12000 lei = un scud avea 3 lei.

²⁾ Zallony. Notă la op. cit.

aduse plenipotentului ei, Marchisul de Durazzo, în timpul misiunii sale în Constantinople. Dacă m'am întins cam mult asupra persoanei lui Panaiotaki, este că am voit să descriu mai bine cititorului pe acela care fu primul Dragoman al Porței, post atât de însemnat față de țările române, căci de acum înainte, tot ce se va comite asupra Țerei-Românești și Moldovei, prin mâinele Dragomanului va trece întâi.

Inființarea dragomanatului în Constantinople avu o foarte mare influență pentru starea țărilor române căci, acesta erea prima cărămidă care se aședase la marele edificiu al ridicărei fanariotismului și formărei epocii fanariote.

Acuma vom vedea pe toți Fanarioții învățând pe capete, limba turcă, ca să poată înțelege traducerile, apoi limba italiană care fu limba diplomatică până în veacul al XVII-lea și în fine limba franceză, ce luă locul celei d'întâi de oarece Veneția căzuse, și 'și perdu toată importanța ei politică, de odinioară.

După moartea lui Panaiotaky, Mare Dragoman al imperiului fu numit Alexandru Mavrocordat de la Chios, vom vorbi și de periodul ocupat de dânsul în această funcțiune, căci el mijloci tronul moldovenesc, pentru fiul său Nicolae Mavrocordat; în 1709, în urma marelor sale insistențe pe lângă marele vizir, și acesta pe lângă Sultan; Nicolae Mavrocordat păși tronul Musăteștilor în Moldova, și Fanarioții deci, începură era domniei lor din Moldova. Trecu și în Țara-Românească în 1716, după ce ultimul domn al naționalității române, Ștefan Cantacuzino cădu în acelaș supliciu ca și neamul Brâncovenesc; de Moldova nu putem vorbi, căci subiectul lucrărei noastre, îmbrățișează numai Țara-Românească, așa deci, faptele fiind legate între dânsese, să pășim mai departe. Alexandru Mavrocordat de la Chios deveni Mare Dragoman, trecutul deja 'l luaseră Fanarioții și din ăi în ăi deveneau indispensabili guvernului Ottoman, cea-ce făcură pe Turci a menține postul de Mare Dragomrn care va fi acum în persoana lui Alexandru Mavrocordat.

*Vaillant*¹⁾ despre Panaiotake ne spune următoarele, arătând rolul important al postului de Dragoman: «L'avènement de Panaïotaki au dragomanat, son crédit de relief a ses coreligionnaires, le triomphe qu'il avait obtenu pour eux contre l'Église catholique en réveillant par ce revirement de fortune si inattendu leurs espérances à demie éteintes, les avaient rendus actifs et reumants, poussés hors de la ville où ils ne s'abreuvaient que du mépris des Osmanlis répandus dans tout l'Empire, et ramenés dans les principautés moldovallaques. După moartea lui Panaiotaki se făcu mare Dragoman Alexandru Mavrocordat în următoarele împrejurări²⁾. În Constantinopole pe vremea lui Amurat al IV-lea Sultanul, era un Grec anume Scarlatos, întreprinzătorul căsăpiilor palatului, cea-ce îl făcuse foarte bogat într'un timp destul de scurt. Contimporan cu acesta, domnea în Țara-Românească și Moldova, Matei-Vodă-Basarab și Vasile Lupu. Scarlatos care câștigase o mare vață în Constantinopole, nu voia să mai știe de nimeni, din Vasile Lupu însă 'și făcuse intimul său, cea-ce dădu naștere la rivalitatea cunoscută între acești doi principii, Vasile Lupu și Matei Basarab. Matei Basarab pentru a câștiga grațiile lui Scarlatos se gândi la un plan foarte ingenios; fiind văduv, se hotărî a cere în căsătorie pe Loxandra fiica lui Scarlatos, care cerere o și făcu prin Capi-Kehaia³⁾ sa din Constantinopole, căruia îi dădu puterea de a-l logodi chiar, trimițând și mai mulți boeri cu japănezele lor; după cum țice Carra: «qui envoya aussi des Barons avec de Barronnes avec un superbe équipage pour amener à la cour la future épouse»⁴⁾. Însă Loxandra nu avu fericirea de a deveni soția lui Matei-Vodă, căci puține zile după logodnă, ea se 'nbolnăvi de vërsat, rămânând ciupită și chiorită de un ochi. Dînsa nu renunță la nuntă după îndemnul tatălui său, care avu grijă

¹⁾ Vol. II, pag. 140, op. cit.

²⁾ Carra, Histoire de la Moldavie et de la Valachie, p. 111—136. (Luat din întregul capitol al autorului «Famille des Mavrocordato» și tradus).

³⁾ Ministru plenipotențiar

⁴⁾ aussi, superbe, épouse = autorul scrie în vechia ortografie Franceză, în loc de aussi, superbe, épouse.

să'i facă recomandațiuni severe de a sta acoperită la chip până după celebrarea căsătoriei, și ori-cine o va întreba de ce nu'și ridică vëlul după obraz? dânsa să răspundă că așa este obiceiul în Turcia, dându-i în acelaș timp o zestre considerabilă de 150 pungi, creșdend că așa procedend, Matei-Vodă nu va mai strica căsătoria, vęddend'o după celebrare. In așa condițiuni, Loxandra se pune în călătorie, însoțită de suita lui Matei-Vodă, stând acoperită tot timpul voiagiului până în Țara-Românească, ajunge în fine cu toți la Têrgoviște capitala țerei, primind'o Matei-Vodă cu o ceremonie din cele mai alese.

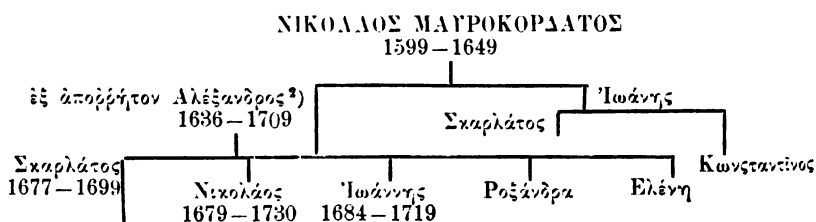
Matei-Vodă fu surprins la prima vedere, ca logodnica sa să șeaă acoperită, și atunci îi trimese știre, că dânsul și cu jupînesele boerilor săi, ar avea dorința să'i vadă chipul; la acestea Loxandra respuse că nu poate face aceasta, de oare-ce ordinul părintelui ei este, de a șede acoperită până după celebrarea nunței, lucru de obicei în Constantinopole la Fanarioți. Matei numai insistă atunci, însă exclamă cum ăice Carra: «jeulement il dit par maniere de galanterie, qu'apparemment la Dame se jentoit quelqu'imp-perfection, qui la rendoit si réjervée à sa laișser voir. Loxandra fi a cette éspece de reproche une réponse très artificieuse. «J'ai, dit-elle tout ce que doit avoir une fille, et si ce Prince se répent de son engagement, je suis prête a m'en retourner d'ou je suis venue, la fille de Scarlatos ne manquera jamais de mari» ¹⁾. La aceste cuvinte Matei-Vodă numai ședă un moment la îndoială, ci imediat se hotări a face cununie, cu mare pompă, mai întâi la palat, apoi de aci la biserică; unde ducend-se cu toți, și cu Loxandra tot învălită, însă acum momentul solemn se apropia, căci imediat ce căsătoria se termină, întorcându-se la palat, domnul ridicând vëlul Loxandrei, remase ca trăsniț căci, o ciumă avea înaintea sa, ci nu un chip de femeie, imediat rupse căsătoria și chiar în acea ăi ordonă a se pregăti tot ce trebuie de drum, ca Loxandra să fie întoarsă la părintele ei acasă, dëndu-i toate darurile și averea ce o adusese cu dânsa.

¹⁾ Op. cit. p. 115.

Scarlatos infuriat de aceasta, hotări resbunare pentru afrontul făcut fiicei sale, însă nu avu timp, căci fu ucis de un lenicer, cumpărat de Vasile-Vodă-Lupul al Moldovei, care acuma devenise inamicul lui Scarlatos. Murind Scarlatos, Loxandra remase fiică orfană, și cu toate bogățiile părintelui său, așa că cu toată urătenia ei, însă era totuși posibil a găsi pe cine-va să o ea de soție. Trecură 4 ani și în adevăr, *Nicolae Mavrocordat* fiul lui *Panthesis Pantholeon* sau *Panțiris*, cum 'l numesc istoricii noștri, locuitor din insula Chios, ocupându-se cu negustoria mătăsuriilor, pe care le aducea și le vindea în Constantinople. Aci mi va da voe cititorul să fac o mică digresiune și să dică că mare controversă este între istorici, asupra căsătoriei Loxandrei cu un Mavrocordat, așa unii ca D. Xenopol, în *Istoria Românilor*, Vol. IV, pag. 484, Cara, în *Histoire de la Moldo-Vallachie*, la famille des Maurocordato, la pag. 117, și alții, dică că Panțiris se căsătorise cu Loxandra, vorbind de dînsul ca de cel d'îndăiū Mavrocordat, eară alții autori vorbind de Mavrocordați după documentele familiei de ex. ca D-nul Emil Legrand în «Généalogie des Maurocordatos» la capitolul «Généalogie des Maurocordatos de Constantinople» pag. 1, ne arată că Nicolae Mavrocordat a luat pe Loxandra, și că el era fiul lui Panțiris, de asemeni și Principele Gh. Bibescu în «Le règne du Prince Bibesco» la arborele genealogic al Mavrocordaților ne arată tot pe Nicolae căsătorit cu Loxandra.

Iată ce citim în opera D-lui *Emil Legrand* din manuscrisul Principelui Gheorghe Mavrocordat. „ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ, υἱὸς παντολέοντος Μαυροκορδάτου ἐγεννήθη ἐν χίῳ κατὰ τὸ 1599 ἔτος ἐξ εὐγενῶν καταγομένων ἀπὸ διασήμεων βυζαντίων προγόνων, διαπρεφάντων μὲν ποτε ἐν βυζαντίῳ, ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ἀνατολῆς, μετοικησάντων δὲ, πρὸ τῆς, ἀλώσεως, εἰς τὴν νῆσον χίον ἣν κατεῖχον τότε εἰ Γενοᾶται. Ἐνομφεύσατο ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τὸ 1635 ἔτος Ῥωξάνδραν τὴν Σκαρλάτου ἐτελεύτησε δ' αὐτοῦ ἐν ἔτει 1649,” apoi vorbind de Alexandru exaporitul, arată că el erea fiul lui Nicolae, iar nu al lui Panțiris: „ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ὁ Ἐξ ἀπορύρητον υἱὸς Νικολάου Μαυροκορδάτου καὶ Ῥωξάνδρας τῆς Σκαρλάτου.

Iată și o parte din arborele genealogic de la finele textului D-lui Legrand¹⁾.

Din toate acestea eū trag conclusia, și ȑic cā voi urma pe D. Emil Legrand care a fācut o genealogie dupā documentele autentice ale familii, luate de la principele Gh. Mavrocordat, dupā cum am vȑduț la notā, pe grecește; cāci din doui: în care unul vine cu presupuneri și altul cu probe autentice, cred cā ori-cine va preferi pe cel cu probā autenticā, așa darā s'a stabilit cā Nicolae Mavrocordat este acela ce s'a cāsătorit cu Loxandra, acuma putem trece mai înainte. Nicolae Mavrocordat dupā cum am ȑis venise în Contantinopole cu mātāsării, venind într'o ȑi și la Loxandra, însă fetei māi degrabā îi plācu vīndȑtorul, de cāt marfa; cāci în adevȑr, Nicolae, era un tīnār frumos, sprinten și voinic; apoi avea o privire blīndā sub care se ascundea un caracter bun și o inimā nobilā, acestea toate atrase într'atāta pe Loxandra încāt ea se hotārī a'l lua de soț, și pentru a nu afla nimeni ca nu cum va neamul ei să o oprească, chemā acasă un preot de îi cāsători dupā toate regulile bisericeii ortodoxe grecești. Acuma imediat Nicolae se lasā de negustorie și deveni un om cu vaȑdā în Constantinopole și în Fanar, cāci se gāsea în fruntea unei averi considerabile, el era stāpīnul milioanelor lui Scarlatos.

Apoi și cultura și inteligenȑa soȑiei sale contribuēau încă cu un bun mijloc, pentru ca dȑnsul să devinā māi cunoscut, cāci în adevȑr Loxandra era de o culturā superioară,

¹⁾ Complet în opera citată, vezi în planșă.

²⁾ Cāsătorit cu Sultana Hrisoscoleo.

învăţase cu vestitul profesor *Cariofil*, încât după cum ştie Carra, când veneau d'între străini învăţaţi în Constantinopole, la Loxandra Mavrocordat se duceau întâi de a-i face vizită; pentru a se întreţine cu dînsa în ale ştiinţei. Din această căsătorie după cum ne arată şi arborele genealogic al familiei¹⁾; se nascură doi fii, unul anume Ioan, care duse o viaţă liniştită, neamestecîndu-se în politică, ne fiind dotat de la natură cu inteligenţă, însă al 2-lea, Alexandru de o deşteptăciune însemnată şi cu o memorie fără seamăn, de aceia 'l vom vedea ajuns şi departe; aşa el de la 12 ani fu trimis la Padua ca să studieze; în timp de 14 ani 'şi termină studiile cu un deosebit succes, dobîndind titlurile de doctor în medicină şi în filosofie; întorcându-se în Constantinopole fu numit profesor la biserica patriarchală, însă nemulţumindu-se cu venitul profesoratului, începu a practica medicina în oraş, şi pentru a avea mai multă vază trecu ca drept fiu al lui Scarlatos, a cărui familie erea mai cunoscută acolo de cât aceia de Mavrocordat; şi de aceia vedem pe Turci botezîndu-l cu numele de *Skierlet-Ogli* (fiul lui Scarlat) şi pe dînsul purtând numele de «*Alexandros Mavrocordatos de Scarlati*», apoi şi diploma Împăratului Leopold al Austriei, prin care 'l numeşte nobil, 'i ştie Alexandru Mavrocordat din nobila familie a lui Scarlat²⁾, aşa întemplându-se ca Panaiotaki Nicousis marele Dragoman al Porţei să moartă, Alexandru Mavrocordat care avea şi avere de la mama lui, fiind inteligent şi cult în toată întinderea cuvîntului, fu numit mare dragoman, care loc 'l stăpîni 30 de ani, însă în mod întrerupt, căci protectorul său, Kara-Mustafa-Paşa, muri, şi succesorul acestuia Kara-Ibrachim-Paşa 'l aruncă la închisoare şi dragoman fu numit *Ferre-Aga*, însă incapacitatea acestuia sili pe Ibrahim-Paşa să scoată din închisoare pe Alexandru Mavrocordat şi să'l reintegreze iarăşi în postul său; acuma stăpînindu-l neîntrerupt şi reputând isbîndi peste isbîndi, în acest timp terminându-se resbelul Turciei şi încheându-se pace la Car-

¹⁾ Vezi la pag. 246.

²⁾ Vezi în Carra, Xenopol şi Vaillant.

lovici în 1699, el fu trimis ca ambasador la Viena cu Zulficar-Efendi, întorcându-se în Constantinopole, achitat de misiunea sa într'un mod cu totul diplomatic, după cum vom vedea mai încolo Sultanul îi conferi onoruri, dându'i titlu de *Muharremi Errar*, adică confidentul secretelor statului și se numi *ἐξ ἀπορρήτων* adică consilier intim de aceia de a cumă înainte 'l vom vedea numindu se «Alexandros Mavrocordat de Scarlati Ex apporiton». Acest titlu de ex apporiton de la dânsul, rămase la toți dragomanii până la 1821, când postul de dragoman fu încredințat numai Turcilor. Principii străini îl numeau *Σκλαμπρότατος* adică ilustrisim. După stăruințele lui Alexandru Mavrocordat se creă în Constantinopole și postul de dragoman al marinei *Tersane Terdjumani*, acest dragoman trebuia să urmeze pe Căpitan-Pașa când mergea să încaseze tributul insulelor, supuse jurisdicțiunei sale, acest dragoman al marinei era un fel de interpret între Căpitan-Pașa și locuitorii orașelor. În timpul șederei sale în Viena ca ambasador pentru negocierea păcii de la Carlovici, postul de dragoman se încredință fiului său Nicolae, acela care 'l vom vedea peste câți-va ani Voevod al Moldovei și al Țerei-Românești, Alexandru Mavrocordat cu drept cuvânt putem dice că pe timpul său erea omul cel mai învățat în Constantinopole, jucând rol de politician distins având o inteligență și o cultură aleasă, acestea făcuse din el un excelent diplomat, dânsul lăsa mai multe scrieri, între care cităm: «Un tratat despre circulația singelui» care folosi foarte mult tuturilor medicilor, în acel timp din Europa, căci descoperirea circulației singelui, era încă contestată, apoi «o Istorie a Israeliților», «Un tratat asupra Moralei» și vre-o 120 scrisori, unde ne vorbește de toată politica internă și externă a Imperiului Ottoman ¹⁾).

Alexandru Mavrocordat după întoarcerea sa din Viena, stăruia ca drept recompensă neamului său, să se facă fiul său Nicolae, Voevod al uneia din provinciile dunărene, cece vom vedea mai 'nainte, că și dobândi.

¹⁾ Care le vom vedea pe ici pe colo în cuprinsul acestei cărți, unde necesitatea istorică va cere.

El muri în anul 1709, lăsând din căsătoria sa cu Sultana Hrisoscoleu 3 băieți, pe Scarlatos devenit Mare Paharnic al Valahiei și ginere al lui Brâncoveanu-Vodă; pe Nicolae, viitorul Voevod al Moldovei și Țerei-Românești; și pe Ioan earăși Voevod; apoi 2 fete pe Roxandra măritată cu un Ghica și pe Elena cu un Rosetti.

Relativ la moartea lui Alexandru Mavrocordat și la caracterul său, reproducem aci scrisoarea lui de Ferriol ambasadorul Franciei la Constantinopole.

Scrisoarea D-lui de Ferriol cu epitaful făcut la moartea bătrânului Alexandru Mavrocordat, și cu apreciațiunea caracterului și rolului ce jucase în politica Porței¹⁾.

Péra la 10 Janvier²⁾
1710.

Monsieur,

«Je joins ici une épitaphe ironique faite sur Moroccordato, qu'on a trouvé fort propre au sujet.

Ci-git l'interprête Alexandre,
Grand ministre, bon médecin,
A regret on l'a vu descendre
Où tous les hommes prennent fin.

Des Grecs et des Latins le père,
Le grand oracle des Osmands,
Des vizirs l'étoile polaire.
Le prototype des savants.

¹⁾ Vezi în col. de doc. Hurm. Supl. I, vol. I, p. 374.

²⁾ Corpul diplomatic locuia acuma la Pera, părăsiseră Fanarul, de când el fu înțesat de Fanarioși, am pus pe lângă data epitafului și numele suburbiei de «Pera» ca să justificăm strămutarea corpului diplomatic de la Fanarioși încoace, în celelalte scrisori culese tot din col. de doc. Hurm., nu vom pune căci la toate va fi la fel.

Tant de vertu, tant de sagesse,
Méritaient un plus heureux sort;
Mais l'inexorable Déesse
L'avait jugé digne de mort.

Monsieur Maurocordato n'a été regretté de personne non pas même des siens. Il a été deux fois Ambassadeur et il s'était, en quelque manière, rendu nécessaire à la Porte, n'y ayant pas de plus habile interprète que lui. Il était, médiocre politique, mauvais médecin et plus pédant que savant. Les grands biens étaient venus de la tyrannie qu'il avait exercée sur les Grecs, et sur les Latins et des pensions qu'il avait tirés de L'Empereur, du Czar et des Princes de Valachie et de Moldavie.»

Iată cine a fost Exaporitul, Ferriol face în ultimele rânduri un admirabil portret, iară epitaful o ironie desăvârșită.

Acuma că am vorbit de urgia fanariotismului, că am văzut de unde aș venit Fanarioții, cine erau, și de ce s'aș numit ast-fel, să ne oprim și asupra înțelesului cuvântului de Fanariot și Fanar.

Vom lăsa pentru aceasta mai întâi ca glasul istoricilor să vorbească și pe urmă vom conchide și noi.

Iată ce dice marele patriot, *Nicolae Bălcescu* : « Prin cuvântul Greci în cursul acestui articol¹⁾ trebuie a înțelege numai *pe cei din Constantinopole și din Rumelia* și mai cu deosebire pe cei d'întăiu cunoscuți mai de obște sub numele de Fanarioți, *sdravăna națiune elenică de astăzi, pe care o iubim și o respectăm se deosibește de Fanarioți pe care ea însuși îi urăște și îi depărtează de la sânul ei.* ²⁾ ».

Despre această ură de care ne vorbește Bălcescu ce exista între Greci și Fanarioți ne vorbește încă un alt autor ale cărui cuvinte le voi reproduce fiind importante mai

¹⁾ Este vorba de articolul « *Românii și Fanarioții* » unde autorul arată cu admirabilă până, luptele acele de 2 veacuri între Români și Fanarioți, până ce cel din urmă aș pus în fine mâna pe domnia țărilor în 1709 și 1716.

²⁾ Vezi în Mag. Ist., Vol. I, p. 115 (Notă).

cu seamă, de oare-ce el era Grec și prin urmare vorbea din sentiment, acesta este *D-nu Zalloni*¹⁾:

«Les Fanariotes connaissaient parfaitement cet état de choses, (de nenorocire a poporului Grec sub Turci după cum spune autorul mai înainte), et je ne hasarde rien en les associant aux moteurs des infortunes des Grecs, car je l'ai dit, ils ont fait *de l'intrigue l'ame du gouvernement Ottoman*. . . . mai încolo earăși: «S'ils ont quelque-fois abandonné l'Étendard de leur maître ce n'a jamais été dans des vues généreuses ni dans l'intérêt de la nation Grèce»; mai departe autorul îi socotește mai rău de cât Armenii chiar: «Les Fanariotes songent à eux les Arméniens songent à leur nation, ils ont établie entre eux; une espèce de solidarité qui contribue au bonheur de la grande famille. *Les Fanariotes, ne regardent jamais la Grèce*. l'Arménien a toujours les yeux fixés sur sa Patrie. Aussi, tandis que les Grecs sont en proie à toutes les misères de l'oppression, les Arméniens jussent d'autant de liberté qu'en comporte le despotisme des Ottomans. *Heurese! eût été la Grèce si les Fanariotes, eussent imité la conduite des Arméniens*²⁾», cu această exclamațiune autorul Grec Zalloni, excomunică pe Fanarioți de pe suprafața pământului.

Vaillant un mare filo-român care a trăit mult în București acum 50 de ani, și care a lăsat o scriere neperitoare intitulată: «La Roumanie» ast-fel zugrăvește pe Fanarioți: «Mon désir d'être bien compris est tel, qu'avant de commencer cet ignominieux tableau qui doit les peindre tel qu'ils furent, je me hâte de dire que la vertu peut ne pas être morte au Phanar, *que je n'appelle pas Phanariotes ceux-la seulement, qui se sont nés, mais tous ceux qui en ont pris le ton, les formes, les allures et les goûts, quelle que soit leur religion, de quelques pays qu'ils viennent n'importe où ils se trouvent, qu'ils son pour moi en diplomatie ce que certains hommes sont en religion, ou pour*

¹⁾ Essai sur les Fanariotes, p. 246, 252.

²⁾ Op. cit. p 253.

*être mieux compris qu'ils sont les jesuites de la politique.*¹⁾

Acuma îndrăsnesc să'mi dau şi eu cuvîntul asupra fanariotismului; şi eată'mi verdictul:

Observăm că Nicolae Bălcescu numai în câte-va rinduri a descris pe Fanarioţi şi ast-fel a scos din dubiū pe oricine, că prin Fanariot nu se înţelege Grec; Zalloni s'ar mulţumi dacă Fanarioţii faţă de Greci ar fi fost ceia ce erau Armenii din Constantinopole pentru ţara lor; în fine îi descrie ca pe nişte inimi ai Grecilor; apoi Vaillant, îi numeşte jesuiţii politice. Eū dic deci că dacă cine-va s'ar găsi să dică că Fanariot sau Grec e tot una; că acela care a fost funest ţerilor Române să fie numit Grec sau Fanariot; acela ar aduce acuzaţiunea cea mai capitală istoricilor şi naţiunei Elenice, căci cum vom putea noi oare compara patriotismul antic al bravei naţiuni elenice moştenit, de descendenţii lor; cu corupţiunea şi demoralizarea Fanarului; cum s'ar putea oare numi Fanarioţii, Greci, când ei în Constantinopole lucrau în contra Grecilor şi erau în contra a ori cărui principiu de naţionalitate şi libertate elenă; diferenţele sunt atât de multe şi de mari între dinşii, căci pe când unul, Elenul adevărat, lucra la reînvierea unei vitejii străbune a poporului său, omorît de securea ottomană cel-l'alt, Fanariotul, nu cunoştea acest nobil sentiment cu care numai sufletele cele mari, sufletele în care arde focul sacru, sunt îndestrate; cine iubeşte demoralizarea şi corupţiunea, ignoră cuvîntul de naţionalitate. La Fanarioţi vom vedea, numai şi numai pentru amorul banului sêvêrşindu-se infamii, apoi observăm că aceia ce au fost adevăraţi Greci nu au rămas în Constantinopole, prevêdênd rolul murdar care l'ar juca acolo, fiind la cheremul ori cărui Vizir; «om de jos» cum dice în o scrisoare Ferriol despre Vizirii sultanului Achmet; care este publicată de Hurmuzaki, de aceia cea mai mare parte emigrară în alte ţeri.

Apoi chiar din cei rămaşi în Constantinopole toţi nu s'au fiert în aceiaşi căldare, căci din aceia mulţi au devenit

¹⁾ Vol. II, pag. 135.

domni în țările române în vremurile mai din coace și domniile lor cronicarii le înregistrează cu oare-care-și laudă, de pildă: domniile Ipsilanților, Mavroghenilor, Moruzeștilor și Caragealilor cari au lăsat suveniri frumoase în istoria țerei noastre ca: edificări de biserici și de școli; colecționare de codici de legi, și alte atâtea instituțiuni naționale.

În schimb însă din cei ce au rămas în Constantinopole, până în anul 1716, oameni de jos lipsiți de sentimentul justiției, au săvârșit nelegiuirile cele mai mari asociindu-se cu Turcii la toate jafurile și, considerând pe bietele țări române ca pe niște frumoase și mânoase grădini de unde vor lua toată producțiunea; «isvorul nesecabil al bogățiilor este la gurile Dunărei» spuneau dênșii. În cursul acestei cărți lectorul a putut vedea toate confiscările de averi ale Românilor; uciderea lor și persecutări fără seamăn, din care cauză se încinsese o luptă groasnică ce începuse din vremea lui Mihai Viteazul, când marele domn fu silit a le interzice dobândirea slujbelor în statul român, lucru prevădută în tratatul încheiat de dênșul cu Sigismund Battori principele Transilvaniei. «Nici un Grec nu va mai fi primit în slujbele statului român»¹⁾; avântul puternic 'l luase deja, și puternicia lor venea tocmai de la aceia cărora noi le plăteam tribut, adică Turcii.

După moartea lui Mihai Viteazul; începuse șirul de domni dacă nu Greci dară grecisați; crescuți din frageda lor copilărie în străinătate, cu simpla diferență că nu se trimeau ca ați în Franța sau în Germania, ci în Turcia; și acolo înconjurați de Fanarioți, ținuți prin palatele lor cu dascăli Greci, de altminteri foarte culți, dară cu principii ieșuite și machiavelice; învățați cu luxul și cu bogățiile Fanarioților, cu lingusirile pe lângă Turci; ast-fel că făcându-se mari imediat umblau după domniile române. Fanarioții sprijinindu-i pentru a 'și face bine afacerile, veneau în Țara Ro-

¹⁾ Vezi în tratatul încheiat la Belgrad, despre care face mențiune N. Bălcescu în *Mag. ist.*, Vol I, p. 115 op. cit.

mănescă saū Moldova numai bine; am vădu domniile lui Radu Michnea, lui Alex. Iliăş, Leon Vodă şi Radu Vodă, oameni de acest specimen; de aci deci, se încinse acele dueluri între dênşii şi boerii români cari presintaū atunci partida naţională. Grecii vëdënd opunere din partea acestor boeri aū căutat a'i ademeni, unii cu inima mai slabă, aū cădu, s'aū lăsat să fie ademeniţi; la fel de fel de nebunii ce Grecii le băgaseră în cap; așa a fost Stroe Vornicul Leurdeanu, cu toată şleahla lui; un tip de boer român decădu; şi îmbătat de linguşirile greceşti, de aci s'aū săvârşit toate acele revoluţiuni pe care le-am studiat, de aci aū început a curge sângele boeresc, însă nu ca altă dată în răsboae pentru mărirea patriei, ci în lupte civile eşite din pările Grecilor Fanarioţi, pe lângă Turci şi domn; căci în adevër este ştiut, imediat ce intriga începe, se sfârşeşte cu rău. De aci şi începutul unei noi politici în ȣerile române, căci unii domni ca Şerban Cantacuzino, Brâncoveanu şi Cantemir simţind peirea ce bătea la porȣile ȣerilor, se hotărâră a'şi întoarce privirele, pentru a scăpa de Grecii Fanarioţi de sigur nu puteaū să vestească pe Turcii căci, de aceştia ereaū sprijiniţi; de aceia împërăȣia Austriei şi a Rusiei vor intra de acum înainte în acest joc al politicei externe române; şi pe furiş la început, apoi pe faȣă la sfârşit, domni români vor ȣine relaţiuni amicale cu aceste douë împërăȣii creştine, de atunci earăşi se formă şi acele douë partide politice în ȣară, una ce ȣinea cu domnul trimes de poartă adică cu Grecii şi alta cu Turcii care era formată din boerii români decăduţi şi din Greci Fanarioţi, pe când cea-l'alta ce ȣinea cu Austria formată din boeri patrioţi în care Cantacuzenii de şi Greci de origine dară nu fanariotisaţi onoare lor, căci aū avut locul de frunte în istoria naȣiunei române! Aceşti Greci însă cari aū adus așa de multe turburări ȣerilor române, cari aū stricat domniile şi aū amestecat boeriile nu sunt atât de condamnabili cât ca aceia ce 'i aū împins la asemenea lucruri, Grecii ereaū supuş Turcilor; imperiul bizantin fusese distrus; acolo locueaū o mare parte de familii greceşti, după ce aū fost jefuite de Turci, pentru a'şi recăpăta vechea bo-găȣie fură siliţi să se pue bine cu Turcii, cultura fu scăpa-

rea lor. Turcii avură necesitate de dînşii după cum am vădut în relațiunile lor diplomatice, țările române erau tributare Turciei, fără însă a fi supuse.

Ottomanii 'și făcură obiceiul de a trimite dînşii domni după moartea lui Mihaî Viteazul, aleși mai întâi pe 7 ani apoi pe 3 ; pentru a'i sili indirect la noui hacșisuri, în cât Grecii culți prin învățătura lor, inteligenți de la natură și șireți, imediat le veniră în gând se pue ei mîna pe domnii, sau în cațul cel mai rău să se înprietenească cu câte-va familii române, ori stabilite în țările române, căci atunci vor avea mijlocul afacerilor, al bogățiilor și încetul cu încetul făcându-se cunoscuți cu Românii vor ajunge și la domnii. Turcii nu puseră de loc piedică Fanarioților Greci, și le făcu pe plac, erea de ajuns ca cutare mare dragoman Fanariot să recomande pe cine-va la domnia Țerei românești, ori moldovenești venind încă cu câte-va pungi de bani, pentru ca acela să fie numit, în schimb; însă Turcii nu pretindeau Fanarioților de cât credință și supunere, la început în primele încercări Turcii nu aũ fost siguri de Fanarioți mai apoi vedënd fidelitatea lor, 'i aũ luat la dragoste mare, și le-aũ încredințat tóte secretele statului Ottoman, de aci putem observa că Fanarioții aũ fost niște medii excelente în Constantinopole între Turci și Români, ei erau executorii tuturor poruncilor turcești asupra capului Românilor, ereau procuratorii imperiului Ottoman, gealații pedepselor poruncite de Turci, Turcii îi învăteau cum voeau în aceste porunci, dară Fanarioții învăteau pe Turci și mai fin căci ori ce cereau de la Turci, dobândeau, așa că dacă e vorba de condamnabil, condamnabili erau amândoi și Turcii și Fanarioții *unii că porunceau lucruri nelegale alții pentru că se supuneau și le executau*, din toate acestea noi Românii, însă am fost victimele; și le-am îndurat pe toate ca niște adevărați martiri, jertfiind pe altarul patriei averile și viața noastră. 27 de ani țara românească va mai avea domni români, pe Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, cel d'întâiu domnind 25 de ani și ducând frânele acestei țări printr'o politică de o abilitate extra-ordinară, o tactică și o diplomație fără seamăn, învățând mai întâi la școala unchiului său Șerban

Cantacuzino, sub domnia căruia fuse Marele logofet în divan, apoi ducând până la culmea sea acest sistem când în fine cădu jertfa muncii sale, pe de altă parte Cantemir în Moldova săvârşea tot ca Brâncoveanu faţă de Turci, dară în loc să lucreze şi cu Nemţi şi cu Ruşi lucră numai cu Ruşi. În capitolul ce urmează ne vom ocupa de această politică a lui Brâncoveanu vom vorbi şi de Cantemir care de şi domnia în Moldova, domnie ce nu intră în cadrul acestei cărţi, însă fiind în strânsă legătură, cu domnia Voevodului muntean. Am ajuns acuma deci la studiul capitolului patru din studiul înriurării greceşti, politica aceasta a lui Brâncoveanu şi Cantemir, nu vom vedea de cât că a accelerat intronarea Fanarioţilor în ţerile române, şi ora fatală se apropie.

Mai 'nainte de a încheia capitolul fanariotismului şi de a intra în al patrulea, mai avem de spus încă următoarele, ce vor servi ca formulă: *Fanarioţii au fost acei oameni de ori-ce naţionalitate să fi fost dânsii, fie Greci, fie Armeni, fie Italieni, fie Spanioli (etc.) cari stabilindu-se în Constantinopole sau rămânând acolo, după anul 1453 (distrugerea imperiului bizantin de Mahomet II) s'au asociat cu Turcii la săvârşirea tuturilor tiraniilor păgâne, faţă de ţerile supuse; ori tributare imperiului Semi-luneii.* Românii cari de la 1393 până la 1877; de la Mircea I cel bătrân Basarab, până la Carol I de Hohenzollern au plătit anual tribut Turciei, au avut de a face cu aceşti oameni până la 1821, şi 'i-au poreclit cu numele de Fanarioţi, de la Fanar, suburbiul în care locueau în Țarigrad. S'a comis însă o mare nedreptate sau eroare mai bine dis, numindu-se tot Grecul, Fanariot şi tot Fanariotul Fanariot, aceasta din cauza acelei mari urii în contra străinului venit şi trimes de Turci; sfruntat neadevăr, căci Cantacuzenii nu sunt ei oare Greci şi cu toate acestea cât de mari Români au fost în ţerile române, săraciţi şi ucişi de Greci, dară de care Greci? de cei fanariotisaţi! În timpul domniei fanariote, o injustă calificare, de asemeni câţi domni nu au fost buni români, de pildă Ghiculeştii. Dară doamne Dumnezeule, din păcate şi din Români neaoşi, boeri mari, au jucat rolul de Fanarioţi, devenind Fanarioţi. Vornicul Stroe Leurdeanu ce cusur

a avut? lectorul cetind pas cu pas cartea mea, va vedea la diferitele evenimente cetele de boeri români până în 1717, ce deveniseră Fanarioți, așa este, veți cititorule; «Pădure fără uscătură nu trăește», în lumea aceasta nimic nu poate fi perfect, și răul strică pe bun, și lumea tot a rău trage, și a vorbi, și a face. Așa dară cuvântul de Fanariot la Români, în loc să fi însemnat numai un locuitor al suburbiului Fanar din Țarigrad, a însemnat un om josnic, un om intrigant, un călău trimes de Turci, care să sugrume pe Români! Eată deci cearta pe acest proces secular asupra căruia Români nu sunt încă luminați, băgând pe toți locuitorii Fanarului într'o căldare.

CAPITOLUL IV

Politica lui Brâncoveanu.

Brâncoveanu partizan al Turcilor.

1689—1691.

După cum ne spune D. Xenopol: «Constantin Brâncoveanu este una din acele rări excepțiuni care întârzie peste sorocul obișnuit pe scaunul domniei sale, în care el stă vr'o 25 de ani. Acest simplu fapt ne arată că el trebuia să fi fost o fire de om deosebită ca să se poată mântui în scaunul cel șubred al unei țări române, a patra parte dintr'un veac» ¹⁾, fire deosebită dice D-nu Xenopol, căci în adevăr, fire deosebită de tot, trebuia să fi avut Brâncoveanu-Vodă, aceasta ne-o dovedește nu numai cei 25 de ani de domnie dară și sfârșitul său tragic în Constantinopole.

Brâncoveanu a fost un diplomat prin excelență în politica externă a țerei; numai unor meșteșugite planuri, el a putut domni 25 de ani, 'l vedem înclinându-se în decursul acestora, când către Turci, când către Nemți, când

¹⁾ Vezi în vol. IV, op. cit., p. 365.

către Ruși și către toți de-odată, acestea toate însă trebuiră să aibă sfârșitul lor cel teribil, la care a arătat încă un caracter măreț și înălțat.

La 29 Octombrie 1688, fostul domn al Munteniei Șerban Cantacuzino, moare otrăvit¹⁾, pentru că el erea un adept al politicei germane, care atunci nu erea de loc iubită de Români; căci lor le erea teamă ca Nemții să nu impună un domn pe tronul Munteniei, și Turcii neprimindu-l, să se încingă de aci, un resbel care să mai sdruncine țara, așa la moartea lui Șerban Cantacuzino doi erau desemnați pentru a fi aleși domni, fiul acestuia, Iordache; care erea nevrâstnic încă și sub puterea mumei sale, o aprigă partisană a politicei germane, încât toți se dedură în partea lui Brâncoveanu.

Radu Greceanu care fusese mare logofet în divanul Brâncoveanului-Vodă, a scris foarte amănunțit domnia sa, de la 1689 până la 1700²⁾ el ne arată cum după moartea lui Șerban Cantacuzino s'aû strîns toți boerii la mitropolie cu mitropolitul țerei, Teodosie, și cu patriarhul Țarigradului, Dionisie, ce venise atunci în țară, și cum cu toții aû cădut la vorbă ca să le fie lor Domn marele logofet Constantin Brâncoveanu, nepotul lui Șerban Cantacuzino, fiul postelnicului Papa Brâncoveanu cel ucis de Seimeni în vremea domniei, lui Constantin Basarab cârnul, și al postelnicei Stanca Cantacuzino, cum logofetul Constantin Brâncoveanu nici nu știa nimic despre alegerea sa și cum soborul a trimes atunci pe Preda Brătășanu mare spătar și pe Radu Golescu la Brâncoveanu acasă, ca să-l poștească la mitropolie. Cum veni Brâncoveanu el fu dus în altar, acolo 'i se citi moliftele de domnie și, Achmet aga capegiul Turc ce sosise; îl îmbracă cu caftan domnesc și, cu toți eșiră din biserică de încălecară și purceseră la palatul domnesc; acolo mai întâi intrară în biserica domnească, unde domnul jură pe sfânta evanghelie, apoi și boerii; aci cronicarul anonim

¹⁾ Vezi în Mag. ist., vol. II, p. 131 și în rel. lui Cantemir în ev. Cantacuzinilor, ed. Academiei, p. 8.

²⁾ Originalul croniceî în manuscris, în păstrarea D-lui Ștefan Greceanu, tipărită în vol. II, al Mag. ist., vezi la pag. 129.

care istorisește cu aceeași minuțiositate domnia Brâncoveanu-lui, ne spune că fie-care boer în parte a jurat pe sfânta evanghelie, eară un logofăt al doilea le citea jurământul, scris pe o foaie de hârtie¹⁾; după aceea cu toții intrară în sala cea mare a divanului, unde fie-care mic și mare au venit de au sărutat mâna domnului, și domnul le-au ținut o cuvântare, prin care invita pe boeri ca să-i dea tot sprijinul la domnie, că dânsul va face tot pentru ca țara să nu sufere²⁾, armașii au poruncit de s-au dat cu tunurile, unul nu s'a slobođit, și atunci norodul a scos de aci, că e semn rău de domnie, apoi Brâncoveanu, imediat chemă pe grămaticul grecesc, logofătul românesc și pe azagiul turcesc de'i puse să scrie cărți, unele la capicheaele, altele la seraschier și altele la vizir, și a strâns pecetiile egumenilor, boerilor mari și mici de au pecetluit armazarurile. În acest timp se îngropa rămășițele lui Șerban Cantacuzino-Voivod la monastirea Cotrocenilor. Cu cărțile către Poartă, Brâncoveanu a trimis, pe Gindea Vel Vornic, Alexandru Vel Clucer, Pârful Cantacuzino Vel logofăt, Preda Brătășanul și alți mulți; la Seraschier a trimis pe Dumitrașcu Caramanlău Vel postelnic, Socol Vel medelnicer, Vergo Vel portar, iar la Hanul Selim Gherei, pe Mihalcea Șatraul și pe Constantin Ciorogârleanu clucerul, iar la Beciu unde erau Bălăceanu și Vlădescu duși încă din vremea domniei lui Cantacuzino, a trimis pe spătarul Preda Pârșcoveanu, în acest timp boerii de la Poartă se înapoiau cu steagul de domnie și cu tunurile³⁾.

Acuma tot norodul românesc erea vesel că 'și au ales domn pe plac, că din fericire Turcii s'au lăsat de acel obicei nenorocit ca să trimită ei domni; pe câte 7 ani și, de la trei ani să se preînoască domnia, acesta erea un semn bun, că Grecii 'și perduseră din puterea lor. Otomanii nu'i mai ascultau cu toate sforțările făcute; Șerban Cantacuzino ridicase prestigiul țerei românești sus de tot, și partida grecească 'și perduse toată ponderația de altă

¹⁾ Vezi în vol. V, Mag. ist., p. 95.

²⁾ Vezi vol. V, Mag. ist., p. 95.

³⁾ Vezi vol. II, Mag. ist., p. 134—135.

dată, așa în cât Brâncoveanu apucase o epocă minunată de domnie, de aceia și domni 25 de ani. Brâncoveanu totuși ales de toată suflarea românească Voevod și, sprijinit de Vizir la Țarigrad, dară fără de bacșișuri nu putu scăpa. În raportul ambasadorului Franciei, de Girardin, la Constantinopole, către regele său când cu ocasiunea venirii celor șase boeri români în Andrianopole pentru a vesti alegerea lui Brâncoveanu găsim: «La nouvelle de la mort de *Serbano*, Prince de Valachie, a été portée à Andrianople le 20 de ce mois par six gentilhommes du pays, lesquels ont, en même temps, demandé la confirmation de *Constantin Brancovano*, neuveu de la femme du defunt qu'ils ont choisi comme le plus riche et plus capable de les commander. Leur requeste a été appuyée de 400 bourses, dont 200 ont été présentées au Visir, 100 au grand Trésorier 50, au Kiaya du Visir et le surplus aux menus officiers et pour les frais des expéditions, avec offre d'en fournir 300 autres pour la Campagne prochaine»¹⁾, din 6 Decembrie 1688 Pera. Ambasadorele Franciei sprijinea la Poartă candidatura ungurului Tököli, combătea pe a lui Brâncoveanu, Turcii simțise acest lucru și de aceia marele Vizir nu acordă audiență lui Girardin, de cât, după ce numirea lui Brâncoveanu fu confirmată, atunci îi și spuse lui de Girardin că regretă, însă faptul e îndeplinit. Turcii când era vorba de bani, călcau chiar și interesele lor, căci dacă mai erea cine-va care 'i sprijinea atunci, erau Francezii și, nici pe aceștia nu știa să-i prețuească.

D. Gion ne spune că nici la Paris nici la Viena alegerea lui Brâncoveanu nu a făcut o bună impresiune, și că Jean Leclerc²⁾ spune că «Leopold se prefăcu că nu voesc să recunoască pe Brâncoveanu de domn al țerei Românești, când boerii trimiși de Șerban Cantacuzino ajungând la Viena, îi anunțară moartea acestuia, și alegerea nepotului său, că Balăceanu se supără foc, și declară că nu se va supune poruncilor brâncovenești; că nu recunoaște pe Constantin al

¹⁾ Veďi în Supl. I, doc. Vol. I, Hurm. pag. 273.

²⁾ În opera sa Histoire d'Émeric, Comte de Tékély, p. 288 și urm.

II-lea de domn, și stăpânitor al Țării Românești, că alegerea nepotului, în dauna fiului e nulă. Cu dânsul se unește și Șerban Vlădescu. Miniștrii germani diceau deputaților români că, împăratul nu recunoaște de domn al Munteniei de cât pe tînărul George Șerban Cantacuzino, fiul răposatului principe¹⁾. Cronicarul Neculcea ne spune însă că frații mai mari ai lui George, Constantin Stolnicul și Michail Spătariul n'au vrut să pună domn pe fratele lor George, de oare-ce ei nu erau bine cu muma lor, Doamna Stanca²⁾. Cronicarul Greceanu relativ la acestea spune că atunci, George cu lordache au fugit cu muma lor din București, eară Bălăceanu cu Nemții vor intra în Țară; și că Doamna Stanca, soția lui Șerban Vodă Cantacuzino, erea Sîrbă de fel de la Nicolopole, fata Ghenii, neguțătoriu de abale³⁾.

De ce oare Leopold al Austriei nu voea pe Brâncoveanu? sau se prefăcea că nu'l vrea?

D. Gion ne explică că opunerea împăratului nu erea de cât o stratagemă, nu că prefera pe George Cantacuzino mai mult de cât pe Brâncoveanu, ci din adins se arăta astfel, ca să silească pe Brâncoveanu, ca mai repede să cadă în brațele Austriacilor, împăratul nu o nemeri însă, căci Brâncoveanu erea mai diplomat ca toți diplomații, și imediat simți totul, o luă înainte și făcu cunoscut împăratului printr'un om al său că e gata a urma politica unchiului său Șerban Voevod, scrisese de asemeni și lui Bălăceanu, că el va ajuta cauza creștină dară «cu vreme» Brâncoveanu la nimic nu spunea, nu; în tot-deauna promitea, dară promitea suspensiv, dicea *cu vreme*⁴⁾ și cronica anonimă spune: «Ponturile lui Șerban le primea și Brâncoveanu»⁵⁾.

Boerii trimiși de Brâncoveanu la Poartă obținură tot succesul; și domnul nici nu se așteptase la așa ceva față de Sublima Poartă. Confirmarea de către Sultan 'l'impresionase,

¹⁾ Veđi în Ludovic al XIV și Constantin Brâncoveanu, p. 162, 1884 de Ionescu Gion.

²⁾ Veđi în Letopisește II, p. 236.

³⁾ Veđi în Mag. ist., II, p. 136.

⁴⁾ Veđi în op. cit. a lui D. Gion p. 163.

⁵⁾ Veđi în Vol. V, Mag. ist., p. 100.

apoi și urcarea sa pe tron în urma lui Cantacuzino, care dusesse o politică germană, toate acestea 'l făcură a deveni de-o-cam-dată amicul Porței; și din acest moment el începe calea politiceî Ottomane. În acest timp Spătarul Pârșcoveanu, cronicarul anonim, spune, fiul Trufandalei, voeaja prin Austria, ca să ajungă la Beciu, unde se găseau solii români trimiși pe lângă curtea habsburgică. Pârșcoveanu îi apucă încă în drum, el le spuse toate cele întâmplăte în țara Românească, și Bălăceanu am vedut cum se miră când auzi despre moartea lui Cantacuzino, și alegerea lui Brâncoveanu, se stricase tot planul său, căci el gândea înaintea tuturor, ca la caz de moarte a lui Șerban Cantacuzino; socrul său; va rămânea domn Iordache fratele mai mic al acestuia, muma lui va fi conducătoare a afacerilor statului, și el, Bălăceanu, cumnatul lui Iordache, să fie a tot puternic, băgând aceste gânduri și în capul împăratului. Comisul Șerban Vlădescu se hotărește a se reîntoarce în țară, dară Bălăceanu care se aprinsese de necađ în contra Brâncoveanului, rămâne acolo, se duce până la Beciu, și părăsește la împărat pe Brâncoveanu, că el s'a dat cu Turcii, și că acum va fi rău de împărăția nemțească, atunci împăratul trimite pe contele Czaki la București ca să ceară lui Brâncoveanu mai multe daruri, și o sumă de bani pe fie-care lună, care domnul român o va vărsa tezaurului imperial, Brâncoveanu ca să nu displacă Nemților le făgăduiește tot, mai târziu însă nu ține, și aceasta fu o cauză a unei viitoare uri între dânsul și Nemți. Înaintea lui Czaki Brâncoveanu trimise ca sol pe Stolnicul Pârvu Cantacuzino, acesta a venit cu Czaki la Mogoșoaia, la moșia domnului, unde a vorbit cu dânsul și apoi s'a învertejit ¹⁾).

În acest an Brâncoveanu e deja chemat de Turci la Cerneți, pentru a veni cât mai repede cu oaste, ca să dreagă cetățile Rușava și Cladova, că Nemții se pregătesc de mare resbel pentru luarea Rusavei și a Nișului. Cronicarul anonim ne spune că Constantin Bălăceanu a rămas la Brașov; pe când Czaki cu Vlădescu purceseră în țară, «acolo în

¹⁾ Veđi în Mag. ist., Vol II, p. 137 și Xenopol, p. 370, Vol. IV

Braşov şedând, îi umbla mintea lui, ceia ce cu vrednicie socotia că este, însă se înşelă, ca un Bălăceanu, că Bălăceanii, tot-deauna îşi întindeau mintea după nişte păreri nebune, adică după vitejii¹⁾. Cronicarul Greceanu spune că generalismul oştirei nemţeşti pentru luarea Belgradului erea Ludovic Principele de Baden, şi că atunci mulţi Turci au perit Nemţii eşind învingători s'au hotărât a erna în Oltenia şi a veni cu pretenţiuni la Brâncoveanu ce ajutase pe Turci, în această luptă²⁾. Anonimul arată cum Bălăceanu rămas în Braşov s'a aliat cu un general Austriac, Haisler, un om trufaş şi fantastic ca şi dînsul, şi cum s'au înţeles amândouă ca să vină în Oltenia, aliindu-se cu armatele prinţului de Baden, ca să prădeze ţara Românească, pentru a săpa groapa lui Brâncoveanu ; ei gîndeau că cu 3000 sau 4000 de Nemţi, vor repune o armată de 100,000 oameni ; pe cari Turcul erea gata ori şi când a o arăta în câmpiile cele deschise al ţerei Româneşti. Brâncoveanu auzind de acestea a trimis la Braşov pe Postelnicul Radu Golescu şi pe Logofătul Radu Popescu care ştia latineşte, dându-le o seamă de bani, şi 1000 de boi ca să'i dea Nemţilor, cu gînd ca'i vor îmblîndi, dară de unde, căci Haisler erea îmbătat de visurile Bălăceanului şi primi pe solii Români foarte rece, cronicarul spune că Haisler «ere mînios ca un urs împuşcat»³⁾ făcînd încă morală lui Popescu, că Românii i-au stricat legăturile ce le făcuseră mai 'nainte cu Nemţii. «Ci aţi calcat legăturile şi aţi stricat şi parola»⁴⁾. Domnul primi scrisori de la soli şi tare se întristă, că nimic nu pôte să-vârşi din cauđa Bălăceanului la care de şi trimisese cărţi să vie în ţară la casa lui, şi la mîsa şi copiii lui, că'i va merge bine, şi să se lase de acele păreri nebune, că acuma ţara e săracă şi are trebuinţă de linişte, dară toate fură în zadar.

Nemţii intraţi în ţară au trimis sol la Brâncoveanu pe colonelul conte Şilic ca să ceară zaha rele pentru oastea nem-

1) Veđi în Vol. V, p. 103, Mag. ist.

2) Veđi în Vol. II, p. 137, Mag. ist.

3) Veđi în Vol V, p. 106.

4) Idem.

țească, că ei vor ierna în Oltenia. Domnul trimise de asemeni soli, pe marele aga Cornea Brăiloiul și pe marele logofăt Șerban Greceanu ca să spue Nemților că țara e săracă anul acesta și, că nu va avea ce să le dea, astfel boerii ajungând în lagărul Kladovei la principele de Baden, au spus toate, însă nimic nu au putut săvârși căci, Aga Constantin Bălăceanu spusese că nimic nu e adevărat din cele ce spun cei doi, ci că țara are anul acesta îndeostulare, și că Brâncoveanu se sfiște de Nemți de oare-ce s'a împrietenit cu Turcii. Șerban Greceanu plecă și veni la Brâncoveni la satul lui Constantin Vodă, unde acolo Vodă ținu sfat cu toți boerii săi, fiind la mare întristare, de abea începuse domnia și greutățile erau mari, Brăiloiu rămase la Kladova de unde înștiință pe Brâncoveanu cum mai merg lucrurile, domnul primind o altă știre tot nefavorabilă ; atunci el plecă de la Brâncoveni și se duse la altă moșie a lui, la Șerbănești unde eară ținu sfat cu boerii ; aci luă hotărârea de a trimite altă solie la Nemți și trimise pe : Diicul Rudeanu Vel Clucer, pe Constantin Știrbei Vel Sluger, și pe Preda Brătășanu vel Pitar. Nemții însă nimic nu au mai ascultat și se hotărâră a veni la Brâncoveni la Măria sa, Brâncoveanu însă se dusesese la altă moșie a lui, la Potlogi ¹⁾, Brâncoveanu vedând că nu mai e nimic de făcut cu Nemții se hotărăște a'i primi ca să ernețe în țară, și trimise alți boeri pe care cronica nu'i mai menționează, ca să se înțeleagă cu dênșii și să le ea condițiunile. Brâncoveanu erea dispus a'i așeza la Câmpu-Lung, căci mai sigur erea de dênșii la munte, de cât la șes, în acest timp însă mare parte din Nemți veniră la Brâncoveni și acolo jefuiră tot ; aci Bălăceanu trimisese oștirea la Drăgănești, moșia Cantacuzenilor unde se găsea Iordache cu maică-sa, să'l aducă pe acesta la Brâncoveni și să'l facă domn, eară el Bălăceanu să rămăe adevăratul ocârmuitor. Brâncoveanu de la Potlogi a venit la Cotroceni, căci după toate nenorocirile mai era și ciumă în București. Nemții în acest timp predau casele și satul din Brâncoveni. Principele de Baden plecase către Sibiu lăsând în locu'i a tot puternic pe Haisler ce avea la

¹⁾ Veđi în cron. lui Greceanu, p. 140—141. Mag. ist., Vol. II.

dreapta lui pe Constantin Bălăceanu. Haisler s'a despărțit de Baden la Câmpu-Lung, de acolo Baden s'a dus în Ardeal eară Haisler cu Bălăceanu și cu multă oaste nemțească a pornit-o la Târgoviște, săvârșind cele mai mari prădi. Cronicarul spune «iar oastea nemțească ajungea țara din munte până în Argeș cu prada și cu jaful și spârgea pivnițele boerilor de mânca și bea, și risipia, și strica, desbrăca oameni unde'i găsea și alte multe răutăți făcea»¹⁾. Brâncoveanu desperat în urma acestor nelegiuiri care duceau țara și tronul său la peire, ține un mare sfat cu toți boerii divaniști la Cotroceni și ea hotărârea ca să facă plângere la Sublima Poartă, trimite pe Ghinea marele Vornic și pe Dumitrașcu postelnicul Caramanlău ca să facă denunțările Sultanului. Sultanul imediat porunci unui Aga ca să meargă la Bugeak, și de acolo să pornească pe Azamet Gerei, feciorul Hanului Tataresc, să vie în țara Românească și să scoată pe Nemți. Haisler generalul, în acest timp pornise câte-va oaste spre București, în cap cu generalul Magne, cu căpitanii români Preda Proroceanu, și cu Matei Bălăceanu vărul lui Constantin, eară dânsul, trebuia să vie mai în urmă cu Bălăceanu. Brâncoveanu plecă de la Cotroceni cu toată boerimea ce era lângă dânsul, cu Doamna și cu toți copiii lui, cu Mitropolitul țării și cu episcopul Râmnicului, și s'au dus la Plătărești eară de acolo la Ruși la moșia unchiului său Șerban Vodă.

Atunci Nemții tare se bucurară luându-se după Bălăceanu care le umpluse capul de tot soiul de vise că acum ei vor lua puterea și vor aduce 100,000 de ostași în țară, că Brâncoveanu a fugit de teamă neștiind cele ce plănuise domnul, ba încă trimet pe generalul nemțesc, cu Proroceanu și cu Bădeanu la Drăgănești ca să aducă la București pe Doamna, veduva lui Șerban Cantacuzino spre a se înțelege cu dânsa în privința domniei lui Iordache. Cronicarul spune că Doamna lui Șerban Vodă aștepta plină de fumuri în cap pentru aceste măriri²⁾. Brâncoveanu lăsase is-

¹⁾ Veđi în Vol. II, Mag. ist., p. 144.

²⁾ Veđi în Vol. II, idem p. 147 Mag. ist.

pravnic la București pe Cârstea Popescu mare Vistier, acesta procurase Nemților toată zahareaoa, dară ei au tot prădat și în oraș și pe la sate¹⁾. Brâncoveanu voia a vorbi însuși cu Haisler și de aceea hotărî întrevederea cu dînsul la satul Cantacuzenilor, la Drăgănești, acolo luă prîndul cu Haisler și convorbi cu dînsul, ne spune cronicarul anonim, mai multe ore; după ce-l umplu de daruri luă hotărîrea, ca el Haisler să se ducă în Ardeal să părăsească țara, eară domnul să se ducă la Buzău să aștepte pe Sultan²⁾. Cronicarul Neculcea ne spune că toți boerii au fost de părere atunci ca Brâncoveanu să se dea cu Nemții, numai Stolnicul Constantin Cantacuzino erea de părere ca să nu se lepede de Turci. Brâncoveanu nu ajunsese la nici un rezultat însă, căci Haisler reveni și nu voia a părăsi țara, Brâncoveanu în admirabila-i concepție voea să evite ori-ce nemulțumire și macel, de aceea dăduse daruri lui Haisler, cu gândul că-l va ademeni, nu voea să se pue rău nici cu Nemții nu voea resbelul lor cu Tătari și Turci, din cauza lui; apoi trebuia să economisească pe Ottomani căci puterea lor nu se sleise de tot și puteau aduce rău țerei.

Brâncoveanu primește veste că Sultanul a sosit aproape de hotarul țerei; atunci el trimete pe două boeri ca să-l primească pe Diicul Vel Clucer Rudeanu și pe Vergo Vel Portar, le dă și daruri pentru Sultan și jălbî multe, domnul însuși sculându-se de la Ruși unde se găsea și ducându-se la Buzău, de aci a trimes asemenea știri și la boerii ocărmitori din București să spue Nemților că Sultanul vine, și vin și Tătarii, și să ese din oraș, de vor voi să dea vre-o luptă să o dea la câmp, căci de vor rămînea în oraș vor pustii tot pe nedrept. Sultanul apropiindu-se, plecă și domnul cu 200 de oameni, ne spune cronicarul³⁾ și îi eși înainte lângă orașul de Floci, la Bertenești, aci domnul au spus Sultanului toate nevoile țerei, și Măria sa i-au dat Brâncoveanului căți-va Mărzaci⁴⁾ tătărești, cu o seamă de ôste

1) Veđi în Vol. II, idem p. 148, Mag. ist.

2) Veđi în Vol. V, idem p. 111—112 și Vol. II, p. 149—în Greceanu.

3) Veđi în Mag. ist., p. 151, Vol. II.

4) Mărzac = comandant de oaste, la Tătari din familia Chanului.

spre a se înapoia la Buzău. Sultanul venise cu saragele, multe, cu Seimeni, și cu Lefegii, în drum Vodă, întâlni pe Clucerul Tănase Paușăscul care erea lăsat de domn la București pe lângă Nemți; acesta aduse fericita știre că Nemții au plecat din București cu toții. atunci Brâncoveanu se întoarse înapoi la Floci de aduse această știre Sultanului, pentru a se simula însă fuga Nemților de teama Brâncoveanului și a Sultanului, se luă hotărârea ca Sultanului să dea două Mărzaci, și Brâncoveanu două boeri, și anume: pe Cernică Vel Armaș Isvoranu și Matei Vel căpitan de Seimeni Comăneanu; care încălicară pe cai cu o seamă de Tătari și s'au luat după Nemți de'i au ajuns la Câmpu-Lung unde nu au dat nici o batae, căci așa le erea porunca.

În acest timp Brâncoveanu era înegrit la Constantinopole de Francezi; și însuși regele Ludovic al XIV-lea scrie ambasadorului său de Girardin, într'o scrisoare cu data de 21 Ianuarie 1689 de la Versailles; că Turcii mai de grabă ar fi trebuit să numească în Valachia pe Tököli de cât pe Brâncoveanu.

«Ils auraient fait plus prudemment de faire le comte Tekely hospodar de Valachie, que de donner cette principauté a un autre bien moins capable, de faire de la peine à l'Empereur. Vous devez cependant continuer de rendre de bons offices au comte de Tekely» ¹⁾. Turcii se temeau a propune pe Tekely Românilor, de și de origină Român din Transilvania, însă ei nici nu voiau să audă, căci, se ungurise cu totul.

Românii erau decise să 'și dea și cămașa de pe dinșii numai să scape de Tekely; hanul Tătăresc de asemenea umbla după tronul țărilor române pentru fii săi; în raportul lui Wohner, însărcinatul de afaceri al Franciei la Constantinopole, către rege ²⁾; vedem, atât aceste pretențiuni ale hanului cât și prietenia pe care Francezii își închipuiau că Românii o au cu Nemții mai mult de cât cum era.

«Le 23 fut employé en conférence chez le Chan des

¹⁾ Vezi în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 274.

²⁾ De Girardin murise.

Tartares où les principaux conseillers du Grand Seigneur se trouvèrent avec le Visir. On y disputa assez longtemps sur les prétentions du Chan qui ne lui furent point accordées. Il prétendait qu'on lui accordats pour deux de ses fils dont six sont avec luy à l'armée, la Valaquie et la Moldavie aux mêmes conditions que les Princes Chrétiens. Pour les satisfaire en quelque manière, on lui a donné 200 bourses à prendre sur la Valaquie et Moldavie. Il en a reçu 200 autres du nouveau prince de Valaquie, pour empêcher que les Tartares n'y prissent leur quartier d'hiver, et dans la crainte qu'on ne donne cette province au Comte Tekely; les Valaques ont unanimement *juré de donner jusques à leur chemise* pour l'empescher, ce que la Porte n'ignorent pas, on aura soin de la leur oster. Le nouvel esleu, neveu du desfunt, très riche est très attaché à la Maison d'Autriche correspond avec le Comte Veterani . . . etc.» ¹⁾), Rap. din 5 Martie 1689. Intrevederea pe care o avusese Brâncoveanu cu Haisler la Drăgănești mai mult rău îi făcuse în Constantinopole; căci intrigele Francezilor se confirmau pe lângă Turci; Brâncoveanu știa însă că cu bani, se înmoaie Turcul și, D. Xenopol ne spune că el a pus atunci pungile sale în lucrare, cumpără pe chanul tătăresc cu 200 de pungi, pe marele vizir, pe muma sultanului, pe Reiss Effendi, pe marele dragoman Alexandru Mavrocordat, și în cele din urmă și pe Wohner secretarul ambasadei franceze, însărcinatul de afaceri; care mai înainte 'l înegrise prin acel raport ce 'l vedurăm mai sus; el fu însă denunțat regelui Ludovic al XIV și se sinucide de rușine, noul ambasador al Franciei la Constantinopole de Castagnères de Chasteauneuf scrie regelui său Ludovic al XIV în 1689, 18 Noembrie, și atesta rușinoasa purtare a lui Wohner «que ce que je n'approuvais pas en sa conduite se devait peut-être imputer ou à faiblesse, ou à légèreté d'esprit; que d'ailleurs, soit qu'il fust innocent, soit qu'il fust coupable, il importait à Votre Majesté que cet homme ne portast pas le secret des affaires chez les ennemis» ²⁾).

¹⁾ Veđi în supl. I, vol. I, p. 275.

²⁾ Veđi în supl. I, vol. I, p. 282.

Politica care o dusesese până acuma Brâncoveanu era din cele mai nemerite, el avea necesitate de Turci, căci de și ei învinși în mai multe rînduri de Nemți, însă tot nu fură de tot sîdobiți; apoi dacă s'ar fi dat cu Nemții, atunci Tătarii cari erau în țara Românească trimiși de Sultan, ar fi comis cele mai mari urgii, predări și ucideri.

Ast-fel deci era starea de lucruri atunci. D. Gion spune că Leopold avea pe G. Cantacuzen său mai bine dîs pe Balăceanu pentru tronul Munteniei; Ludovic al XIV pe Tököly; Chanul Tătarilor pe unul din mîrzaci lui (fiu); iară Sobieski al Poloniei pretindea și Moldova. Brâncoveanu însă domnea și Românii aveau ochii în patru¹⁾.

În 15 Aprilie 1690 moare principele Apafi al Transilvaniei și vestitul comte Emerik de Tököly care umblase odinioară după domnia țerei Românești va umbla acuma după aceia a Transilvaniei; el va interveni pe lângă Poartă și va dobîndi domnia, însă în urma unui mare resbel la care cronicarul Greceanu spune că, aû luat parte însuși Sultanul cu oștile sale; Chanul Tătarilor cu ale sale; Tököly cu armata sa de Unguri și Brâncoveanu cu cazacii săi Valachi; Tököly se afla la Nicopole, și Brâncoveanu primise fermanul unde i se dedea toate instrucțiunile pentru luptă; el avea acuma să încerce o grea misiune; căci pe față se dedea în contra Nemților, bătălia dacă o perdea ar fi fost prăpădit de Nemți; totuși un moment nu stătu în dubiû și se hotărî a deveni aliatul Turcilor. Trebuia să facă pod peste Argeș, pe unde vor trece oștirile aliate în Oltenia și de aci în Transilvania. Brâncoveanu trimete pe slugerul Mathei Ciorogârleanu cu cătă-va oaste la Tököly ca să-l ție în curent de tot ce se petrecea în Nicopole; iară pentru căutarea vadului la executarea podului trimete pe Cernica Isvoranu, vel armaș; Michail Corbeanu, vel postelnic, și pe Ianache Bârsescu, vel vâtaf; apoi pe Barbu Brătășanu, vâtaf de aprodi, să caute oameni meșteri; și pe Radu Golescu vel agă l'aû lăsat supaveghetor la pod; luând pe armașul Cernică Isvoranu și

¹⁾ Veď: în op. cit. D. Gion, p. 171.

trimițându-l cu oști lângă Sultan, care era deja în țară și se împreunase cu Tököli; a mai trimis lângă Tököli și pe stolnicul Constantin Cantacuzino iară lângă serascherul Sultanului pe vel postelnicul Dumitrașcu Caramanlăul; ast-fel purcedând oștirile turcești, tătărăști și ungurești, s'aū aședat între satele Greci, ai logofêtului Șerban Greceanu și Jugureni; și a venit acolo și Brâncoveanu cu armata sa și cu 12 boieri, unde Sultanul i-aū îmbrăcat cu caftane noi ¹⁾).

Brâncoveanu convenise ca armatele să trecă în Transilvania, pe la Rucăr; în acest timp Ludovic al XIV-lea era ținut la curent de toate cele ce se petreceau în țările Dunărei de jos, căci Castagnères în o scrisoare a sa din 1690, 23 Maiū, Péra, îi spune că Tököli e susținut la tronul Transilvaniei și el mai bine ar opinia pentru cel al țărilor române. «Quoy que les choses soient icy fort disposées pour cet établissement (l'établissement du comte Tekely comme Prince de Transylvanie) . . . je pourrais offrir les memes sommes pour establir le comte Tekely dans la Moldavie et la Valachie» ²⁾).

Brâncoveanu trimete mai 'nainte, ca ecleror pe marele armaș Cernica Isvoranu ³⁾ cu 2000 de soldați ca să pădească granița de la Bran și să deschidă drumul pe unde trebuia să treacă dincolo armatele inamice, acolo Isvoranu a și dat o bătălie, și a bătut pe Nemții, care erau aședați ⁴⁾).

Cronicarul Greceanu, ne spune că armatele aliate ale Sultanului, Chanului, Tököly și Brâncoveanu veniră în urmă și aū tot mers trei zile făcând popasuri noaptea, ba la cetatea Negrului-Vodă, ba la Dragoslavele, ba la Bran, până ce în fine veni ziua mântuirii, când trecură hotarul țerei și intrară în Ardeal, prin întinsa câmpie a satului Tohani; la *Zernești* unde era aședată oastea nemțească, ca un zid

¹⁾ Veđi în Mag. ist., vol. II, p. 154—159.

²⁾ Veđi în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 286.

³⁾ Veđi în vol. II, Mag. ist., p. 159.

⁴⁾ În Hist. de la Val. a lui Kogălniceanu, este pus Cernica Styrbeț în loc de Isvoranu, nu știm de unde l'a documentat.

drept și tare, și ora răsboiului o așteptau cu toții în mare înfierbântăală; «și pe când Tătarii însuși înaintău, întâiu oastea ungurească a dat dosul a fugi, Săcui nimica stând de răsboi»¹⁾ la 10 ceasuri în ziua de 11 August, Luni, s'au început bătălia; Turcii au năvălit în urma Tătarilor și au prăpădit pe Nemții, Brâncoveanu stetea alături de Sultan, în vârful unei movile de unde privea mersul bătăliei; și se îngâmfau amândouă, când vedeau cum Nemții și Ungurii din partea cea-l'altă cădeaă ca muștele de focurile Turcilor și ale Românilor.

Turcii cu Cazacii lui Brâncoveanu au prins pe Haisler și l'au adus înaintea Brâncoveanului și a lui Tököly de l'au lăsat lor zalog, Haisler a dat mulți galbeni lui Tököly ca să'si recapete libertatea, lăsând în locu'i pe marchizul Doria generalul care mai în urmă și muri²⁾. A rămas mort încă pe câmpul de onore și *Aga Constantin Bălăceanu* devenit general în oastea nemțească la un loc cu Haisler; căci Bălăceanu acuma nu mai umbla pe sub ascuns în contra lui Brâncoveanu ci pe față, și cu ori ce chip voea să ajungă dacă nu domnul țerei, dară conducătorul trebilor, ura la moarte pe Brâncoveanu. Turcii însă l'au ajuns și l'au împușcat, i-au tăiat apoi capul pe care l'au adus la Brâncoveanu, ca el să se sature de răsbunare în contra vrășmașului. Brâncoveanu era rudă cu Bălăceanu, însă pasiunile născute din urile ce le aduce politica, nu cruța nimic, le uită pe toate, și Brâncoveanu trimite capul lui Bălăceanu la București, care ajunge aci tocmai în ziua de s-ta Maria când Bălăceanu spunea că va intra triumfător în Capitala țerei; 'l înfige într'o suliță în poarta palatului ca toți trecătorii să'l vadă și să știe cum pierе cei ce se răsvrătesc în contra domnului, trupul lui Bălăceanu a rămas pe câmpul bătăliei când mai târziu Nemții l'au ridicat și l'au îngropat în o biserică oare-care din Viena. Ungurul Cserei însuși spune cum a vădut murind vitejește Bălăceanul crispându'si mâna pe spadă, Cronicarul Greceanu când vorbește des-

¹⁾ Veđi în vol. II, pag. 162, Mag. ist.

²⁾ Veđi în Vol. II, Mag. ist., p. 163,

pre moartea viteazului Bălăceanu, care se jertfise fără nici o șială pentru un principiu, dice: «Că pre acest Constantin Bălăceanu nu'l lăsă ticălosul, trufia, ca să 'și aducă aminte și de frica lui Dumneșeu, ci credea în avere, și în cai și în arme, și în vitejii, și în fantasii nebunești și nu știa că este Dumneșeu înaintea celor ce nu se tem de dânsul, și așa cu acestea ș'aū pus și sufletul și viața»¹⁾. Bălăceanu învățase la aceeași școală ca și Brâncoveanu, la școala lui Șerban Vodă Cantacuzino, ruda lor, care le înplântase la amândouă iubirea creștinătăței și ast-fel mai bine să aibe prietenie cu Austria de cât cu Turcia, timpul de glorie al Ottomanilor trecuse, Bălăceanu rămase credincios învățăturilor lui Cantacuzino Voevod și de aceia ura pe Brâncoveanu care 'și călcase credințele de altă dată. Diferința erea însă, că Brâncoveanu domnea, și de multe ori când domnești, ești silit a face nu aceia ce 'ți place ție, ci ce convine țerei peste care domnești; el lucrase ca un adevărat principe de mare tact și talent în arta așa dîsă; de a conduce destinele coroanei spre fericire, și de aceia trebuie să'i fie ertată lui Brâncoveanu purtarea lui, față de credințele de odinioară.

Aū mai perit în acest resbel și Teleki generalul Ungurilor Ardealului și Cerchez Achmet pașa serascherul, rar s'a vîdut o luptă în care sa moară toți capii de oștire aproape.

D. Castagnères scrie un raport detaliat asupra acestei bătălii regelui Ludovic al XIV în 1690, 9 Septembre, în el vedem mai de seamă: «Les deux armées ennemies, après avoir esté en presence sans rien entreprendre l'une contre l'autre depuis onze heures du matin jusqu'a quatre heures du soir, s'estait enfin approchées, le combat fut fort rude, mais il ne dura qu'un quart d'heure, et les impériaux, qui etaient au nombre de sept mille, tant Allemands que Hongrois, furent entièrement défaits. Le Seigneur Sandor prit prisonnier le *général Heusler* et quatres colonels. Le gendre de l'Ancien Prince de Valaquie, nomme *Palatianus* (Bălă-

¹⁾ Veđi în Vol II, Mag. ist., p. 164.

ceanu), y fut tué, et, après que sa teste eut esté exposée quelques heures vis-à-vis de la tente du Comte Tekely, elle fut envoyée a Bukarest où on l'a pareillement mise dans une place publique. On pretend que Teleki est aussi mort dans le combat. De la part des Ottomans, ils ont perdu leur Seraskier.

Le Comte Teleki y a perdu aussi plusieurs des siens¹⁾.

Brâncoveanu înțelesese bine rolul său, el 'și jertfise și caracterul și credințele sale căci, și dicea: principele unei țări nu mai aparține nimănui de cât poporului său; adversarul său Bălăceanu murise ca un erou consequent credințelor și politiceii la care jurase din timpul domniei lui Cantacuzino, ca simplu luptător nu 'și-a facut de cât datoria.

Poporul care imortalizează toate faptele strălucite ale unei țări, prin cântecele populare, acea istorie vie și neperitoare, cântată din generațiune în generațiune, a format un cântec despre lupta aceasta a Brâncoveanului Vodă cu Nemții unde a perit și Bălăceanu Constantin, mare Agă. Lăutarii din vechime care mai păstrasera încă datinele strebune știaū să cânte în tot focul lor acele cântece sau balade populare. D. P. Gilorteanu a publicat balada aceasta ce cântă pe Bălăceanu și Brâncoveanu, cum s'aū vrăsmășit ei, și cum cel d'întăiū a perit de sabie. D. sa spune²⁾ că a cules'o din gura lăutarului Ioan Știrbu Purcel din Budești, un bătrân ca de 70 de ani, care și acesta o învățase în copilăria sea de la părintele său, lăutarul Gheorghe Știrbu de peste Olt, care venise și în județul Teleorman, patria Bălăcenilor.

Aga Bălăceanu și Constantin Brâncoveanu.

Pe luncile Ciamrăului
La poiana mărului,
Intre Clejanī,
Și 'ntre Bucșanī

¹⁾ Veđi în Vol. I, supl. I, p. 291 doc. Hurin.

²⁾ D. Gilorteanu a fost învățător la școala din comuna Budeștilor. Veđi balada publicată în revista «Lumina pentru toți», Vol. III, p. 70—72.

S'a întâlnit s'a întâmpinat
 Doi domni cu două oști.
 Da pe nume cum 'l chiamă?
 Este Aga Bălăceanu
 Cu Constantin Brâncoveanu,
 Frângea Aga Bălăceanu
 Pe Constantin Brâncoveanu
 Când fu sórele colea
 Striga Serafim pașa:
 «Boeril cine s'o afla
 Și s'o adevăra
 Să taie pe Aga Bălăceanu?
 Cu Bănia să'l măresc,
 Cu bani mulți s'al dăruesc»
 Nimenea nu se afla,
 Nicî boer s'adevera,
 Se afla căpitan Costin ¹⁾,
 Agăi Bălăceanu fin
 La Domnie se ducea
 Și din gură cuvânta:
 «Ai doamne măriă ta
 Să'mî dăruescî Bănia
 Că o s'ăm stric nășia»
 Domnul dacă aușia
 Bănia că-î jurua
 Atuncî căpitan Costin
 Agăi Bălăceanu, fin
 A lui Cal că 'ncaleca
 Și în oaste se ducea
 Și așa că striga
 «Nașule Aga Bălăcene
 Lasă-mă pe lângă tine
 Să tăem noi oștile
 Să luăm domniile»
 «Fugî, fine, de lângă mine
 'Mi-e frică de înșelăciune
 Că sunt țări domniile
 Daŭ mită cu pungile,
 Ne stricăm nășiile».
 A doua oară că striga
 Tot asemenea vorbea,
 Dar când fu al treilea
 Nași-so că'mî striga:

¹⁾ Cronicarul Neculcea spune că cauza înfrângerii lui Aga Bălăceanu fu Căpitănelul Costin de la Focșani feciorul Nenului.

«Măi fine Costine
 Să te las pe lângă mine,
 Numai să mă agoniseşti tu bine
 Că mie mi-e frică de înşelăciune»
 Pe lângă el că'l lăsa
 Punea scară
 Lângă scară,
 Dârlog
 Lângă dârlog
 Şi oblânc
 Lângă oblânc
 Amândoi s'au potrivit
 În păgânime că intrau
 Nu mi'şi tae,
 Cum se tae,
 Staă Tătari şi Turci tăiaţi
 Ca şi snopii seceraţi
 Lesne, lesne de tăiat,
 Anevoe de scurmat
 La chisele cu parale,
 Cine foc le bagă 'n seamă
 Asprişor d'el mărunţel,
 Ştii ca roua pe pământ
 N'am vădut de când sunt.
 Dacă Aga Bălăceanu
 De oşti se curăţea
 A dat drumu murgului,
 Pe pojaru câmpului
 Săracu murgu nebun
 A atins nare pe pământ
 Şi coada fuior în vânt
 Ca urletu s'a dus
 Se lungeste ogăreşte
 Şi coteşte epureşte
 Pe stăpân de glonţ fereşte.
 Dar căpitan Costin
 Agă'i Bălăceanu fin,
 Nu'î ajute Dumnezeu
 O să tae pe naşi-so
 Din guriţă că striga
 Naşule Agă Bălăcene
 Continează'ţi pe murgu
 Că murgul mării tale
 S'a deschingat
 Chinga de la pept.

Uitate naşule îndărăpt
 Grele oştî ne 'npresoară».
 Unde naşi-so auđia
 Jos de pe murgu se da
 Şi la chingă se uita.
 Nicî o chingă nu se deschinga
 Vedea bine înşelăciunea.
 Până ce Bălăceanu zăbovea
 Finu-so ca'l ajungea
 Îl ajungea şi 'l mai întrecea;
 Când fu în vale la Zerniş
 Îi tăia drumul d'acurmeziş
 Acum căpitan Costin
 Agă 'i Bălăceanu fin;
 Mâna pe paloş puneă,
 O dată când fluştura,
 Îi lua mâna cu spata
 Care ţinea sabia,
 Şi gizdiţa de la şea
 Şi trei feţe de oblânc
 Şi trei coaste de la murg.
 Paloşu se rezema în pământ
 Şi s'a dus până în mănunchiū,
 Atât fu rău necăjit,
 Când de Nistru s'apropia
 Căpitan Costin două mîni 'şi avea
 Calul bine 'şi potrivea
 Pe pod pe Nistru trecea.
 Dar Aga Bălăceanu
 Numai o mână că-şi avea
 N'a putut calul să-şi potrivească
 Să treacă drept pe pod
 Sări mat ca peste tot
 Sări în apă
 Până 'n sapă
 Şi 'n noroi până 'n genunchiū,
 Dincolo s'a potmolit
 Să bătea murgu pe coaste
 Să scoată voinic din moarte.
 Strigă Aga Bălăceanu:
 «Măi fine Costine,
 Tinde mâna ta la mine
 De mă scoate din noroiū
 Că aci fine oi să mor;
 Că ştiu bine

Că asta nu-î de la tine.
 Sunt tarî Domniile
 Te-a mituit cu pungile
 Şi ai stricat năşiile.
 Fine adu-ţi amînte
 Că la mic te-am botezat
 La mare te-am cununat,
 Copilas te-am creştinat:
 Două fete şi un băiat
 Ş'o fi fine cu păcat
 Aci să fiu 'necat;
 Că de oî sta te oî blestema
 Două în teî nu eî mai lega;
 Că blestemu de mumă
 Ca rana de ciumă;
 Blestemu de părinţi
 Ca viermî neadormiţi
 Iar blestemul de naş
 In lume n'are lăcaş.»
 Dar căpitan Costin,
 Nu-î ajute D-zeu
 N'a ajutat pe naşi-so
 Paloşu din teacă trăgea
 Numaî capu că-î tăia
 Şi în glugă mi'l aşeda
 Trupu în noroiu năpustia
 La domnie se ducea
 Sus pe scară se urca
 Şi din gură cuvânta:
 «Ai D-ne Măria ta,
 Să-mî dăruestî Bănia
 Că mi-am stricat năşia»
 Domnia dacă auşia
 Palme la obraz punea
 La trei ciasuri cuvânta
 Bată-te maica precista
 Să-ţi dăruesc eu bănia?
 Că ţi-ai stricat năşia
 Tu ai tăiat pe naşi-to
 Măine ai să tai şi capul meu
 Chip la gealat că făcea
 Capul lui Costin tăia,
 Jos pe scară că'l trântia
 Mergea capul bolborind
 Şi pe naşi-so spovedind.

La acest Aga vestit Bălăceanu, care peri atât de vitejește, se nemerește perfect expresiunea cronicarilor când dic: «Bălăcenii tot-deauna 'și întindeau mintea după niște păreri nebune, adică după vitejii (vezi Mag. istoric V, p. 103). In epoca lui Brâncoveanu care deschidea pe cea Fanară «vitejia» începuse deja a fi privită ca o părere nebună.

Cronicarul Neculcea spune că isbânda luptei fu datorită cazacilor lui Brâncoveanu¹⁾.

După terminarea resbelului, Neniții rămânând cu totul învinși, Tököli va fi încoronat principe al Ardealului și se alesese locu de încoronare, la satul Cristiani; acolo se încoronă dînsul cu mare pompă, unde fu de față și Brâncoveanu; în acest timp însă rivalul lui Tököli, marchizul de Baden, erea la Belgrad, și îndată ce auzi de încoronarea lui Tököli, veni în Ardeal. Tököli se înspăimântă și fuge de teamă din nou în țara Românească. Brâncoveanu trecuse deja cu armata pe apa Teleajenului și se aședase la satul său, la Tătărăni; Turcii și Tătarii deși trecând cu Brâncoveanu în țara Românească însă nu au comis nici o prădăciune, s'au retras în țările lor; Tököli însă s'a aședat în Oltenia și ernând acolo a început a jefui toată acea țară; de aci se născuse din nou ură între dînsul și Brâncoveanu, care înțelegea de ce venise aci Tököli, voea să'i sape tronul ca să'l ocupe dînsul, nu avusese parte de cel al Transilvaniei, căci marchizul de Baden l'a gonit și, acuma venise earăși asupra lui Brâncoveanu. Domnul vedînd că nu poate scăpa de acest vîntor de tronuri, apucă douăcăi; se hotărește pe de o parte a'i măcelării oastea ce o avea lângă dînsul, eară pe de alta, înștiințeadă pe Turci ca să'l scape de acest om care fără nici un motiv vine în țara sa și o turbură²⁾. Tököli, vedînd că nu ajunge la nici un rezultat, întoarce politica, și se aliază cu Francezii care săpau pe Brâncoveanu la Poartă, credea el că prin acest sistem va dobîndi tronul românesc; Francezii și Tököli aveau un refugiu pentru acest scop, captivitatea generalului Haisler,

¹⁾ Veđi în Letopisețe, Vol. II, p. 262.

²⁾ Veđi în Vol. V, Mag. ist., p. 115 și Xen. Vol. IV, p. 376.

credeaŭ ei că Haisler o să spue multe, despre legăturile lui Brâncoveanu cu Nemții, în urma cărora ambasadorul francez va raporta tot marelui Vizir din Țarigrad, că Brâncoveanu a trădat pe Turci, și altele câte de acestea încă; amarnic însă se înșelără, căci Haisler nu avea la mână cu nimic pe Brâncoveanu, ba din contră când el veni legat în cortul lui Tököli în urma prinderii sale din câmpia d'între Zernești și Tohani, și se insultase cu Brâncoveanu, Cronicarul anonim ne rapoartă vorbele schimbate între dînșii: Brâncoveanu luând în ironie pe Haisler i-a spus «jupâne Haisler ți-am adus oaspeții, care ți-am scris că-ți voi aduce primesce-î». Haisler însă răspunse lui Brâncoveanu: «Nu te bucura de această întâmplare, că de am pierdut noi resboiul, împăratul nostru mai are ca noi, mulți»¹⁾. De Castagnères în scrisoarea sa din 1690, 30 Septembre către rege menționează prinderea lui Haisler, el spune: «La prise du général Heusler fournira sans doute au Comte Tekely beaucoup de preuves des engagements que les Princes de Moldavie et de Valaquie avaient avec les Impériaux»²⁾. Tököli ținea corespondență intimă cu de Girardin la Țarigrad, căci acesta într'o altă scrisoare din 14 Decembre către rege spune: «Je reçois une lettre du Comte Tekely par laquelle j'apprends sa retraite en Valaquie»³⁾. Francezii ereaŭ cu totul amețiți de Tököli și lucrau din resputeri la destituirea lui Brâncoveanu, de Girardin scrie regelui în 2 Ianuarie 1691: «Je suis persuadé que le Reys-Effendi qui a beaucoup de crédit sur son esprit, a reçu de l'argent du Prince de Valaquie pour faire sortir Tekely de sa principauté. je crus, après ces raisonnements, qu'il estait temps de parler ouvertement contre le Prince de Valaquie, et je donnay au Visir dans cette mesme audience des preuves qui le luy doivent rendre suspect, je suis persuadé aussi que ce serait un grand bien de le destituer»⁴⁾. Tot asemeni și în raportul din 21 Maiu 1691⁵⁾.

¹⁾ Veđi în Vol. V, Mag. ist., p. 114.

²⁾ Veđi în supl. I, Vol. I, doc. Hurm., p. 292.

³⁾ Idem p. 292, an 1690.

⁴⁾ Idem op. cit. p. 293.

⁵⁾ Idem op. cit., p. 297.

Tököli vedând că nu reușește, părăsește țara românească și așa Brâncoveanu se mai poate odihni puțin, el se așează în casele domnești din Târgoviște, unde șade până în luna lui August, nouă pregătiri de resbel se anunțău eărăși între Turci și Nemți și, de astă dată Brâncoveanu va schimba politica, el se va înfățișa ca partizan al Nemților, să intrăm în studiul acestui capitol.

Brâncoveanu partizan al Nemților, 1691—1693.

După ce casele domnești din Târgoviște fură reparate sub supravegherea lui Michai Cantacuzino, și Brâncoveanu ședă acolo două luni de vară, el se întoarce la Potlogi, și de aci în București, unde facu nunta ficei sale Stanca, cu Radu bezadea, fiul lui Iliasi Vodă al Moldovei, la care nuntă cronicarul spune că s'a făcut minunații ne mai vedute¹⁾ desigur ca și la nunta lui Duca Vodă. după cum s'a vădut mai 'nainte.

La 23 Iunie 1691 se intronase sultan la Constantinopole, Ahmet al II-lea, în locul lui Soliman II, care murise, Vizirul Kiupriuliogul erea însărcinat să se ducă acuma cu 100,000 de Turci în contra Nemților. Oastea otomană trebuia să treacă Dunărea pe la Rusciuk ca să ajungă în Ardeal. Brâncoveanu fusese înștiințat a'i eși înainte și a regula peste tot locul paza la granițele Carpaților, de astă dată el numai erea amestecat în luptă; norocul lui, căci Turcii vor fi învinși, la 19 August oștirele inamice se întâlnesc la Szalankenen; Comandantul suprem al armatei nemțești erea tot cunoscutul marchiz-general de Baden, marele Vizir rămâne mort pe câmpul de batălie, Turcii perd 20,000 de oameni și 154 de tunuri, lupta se încheie prin luarea cetăței Oradei-mari, de către Nemți, la 9 Iunie 1692.

Brâncoveanu parcă avusesese o presimțire că statul la o parte de astă dată și nu se amestecă cu Turcii în luptă; venise momentul ca el să se întoarcă în potrive Turcilor și

¹⁾ Vol. II, Mag. ist., p. 199.

să devie amicul Nemților; în fond Brâncoveanu și mai înainte ținuse cu Nemții, dară așa se potrivise împrejurările, ca el să fie în contra lor; acuma cam greu va repara toate acestea, în urma bătăliei de la Zernești unde se luptase în contra lor. În urma luptei de la Szalankenen el scrie împăratului Austriei; aceasta va fi fost scrisoarea prin care domnul român făcea primul pas; această scrisoare însă D. Xenopol ne spune că nu s'a găsit până în timpul de față ¹⁾; o scrisoare adresată Comitelui Marsiglia prin care 'l roagă ca să o înmâie și pe aceia către împărat se găsește în documentele Hurmuzaki ²⁾; ea poartă data de 15 Septembrie 1691. Brâncoveanu avea obiceiul de a se consulta și cu alții înainte de a lua o rezoluțiune; el avea la mare încredere pe bătrânul Stolnic Constantin Cantacuzino și, după o convorbire îndelungată cu acesta în palatul său, luă rezoluțiunea de a începe să pue în practică noul sistem de politică, de câte ori se luase după Constantin Stolnicul în tot-d'a-una i-a mers bine, și de aceia mergea și acuma cu toată liniștea.

Până în anul 1691 se schimbaseră o corespondență între imperiali și Români. Nemții ereau sezisați de amicitia lui Brâncoveanu, cu Turcii, nu numai din auđite și din cele văđute, dară, însuși Brâncoveanu corespundea cu ei, și le mărturisese adevărul, apoi și o sumă de boeri români din partida lui Bălăceanu pârau pe Brâncoveanu la Viena.

Trebue să ne întoarcem înapoi aci; și să menționăm cuprinsul acelei corespondențe. După ce generalul Haisler s'a retras în anul 1689 din țara Românească ne putându-se înțelege cu Brâncoveanu la întrevădere ce avusese loc la Drăgănești, Brâncoveanu scrie în 2 August același an, împăratului Leopold I, prin care 'l spune că necesitățile țerei peste care el domnește, aű voit ast-fel; el însă nu e în contra Nemților, și 'l roagă ca să nu creadă toate vorbele negre ce le aduce către M. S. Constantin Bălăceanu care e un inamic inplacabil al său; această scrisoare e scrisă în

¹⁾ Veđi în vol. IV, p. 381, Nota.

²⁾ Veđi în vol. V.

latinește ¹⁾. Împăratul în urma acestei scrisori scrie consilierilor săi Contelui Jörger și baronului Dorsch despre cele ce domnul român i-a scris.

Împăratul Leopold I, luase sub a sa protecțiune pe văduva voevodului Șerban Cantacuzino și, în 1689, 31 Ianuarie, scrie chiar generalilor săi, ca să știe acest lucru ²⁾ în acelaș an cu data de 17 Septembrie găsim însă altă scrisoare a împăratului către Brâncoveanu ³⁾ unde împăratul îi aduce mai multe imputări; între care: «că s'ar fi purtat rău cu un a-nume Șerban Bywurly, și ar fi refusat a face cea-ce dânsul comunicase prin aceasta, că nu luase în serios protecțiunea pe care dânsul o deduse văduvei princesa Cantacuzeno, că nu ar fi plătit ce era dator a da anual prin solul său, că cu mare greutate ar fi procurat boi trupelor de la graniță, că ar fi înlăturat el unirea trupelor imperiale, cu ale sale; apoi din raportul ce l'a primit de la consilierii săi, Jörger și Dorsch ⁴⁾; ar urma că, dânsul a avut o corespondență intimă cu Turcii». Solii Români în 1689 la Viena, creau trimisi de Brâncoveanu; Marele aga Kornea Brăiloiu, și Marele logofet Șerban Greceanu, acestora împăratul le dădu o notificare care să o dea domnului lor, unde îi prescrie toate condițiunile, dacă voește să devie amicul și aliatul Nemților.

Eată condițiunile: 1. Brâncoveanu să îngrijească de a-provisionarea oștirii imperiale ce trebuie să ocupe Valachia. 2. Să dea principele și boerii 800,000 de florini în numărătoare. 3. Din această sumă să se scadă valoarea a 1500 de cai pe care Muntenia se obligase a-i da, socotit a 30 de florini calul. 4. Să lase principele câte doi boieri din cei mai însemnați ai țerei ca ostateci, pe lângă generalul german ce va intra în țară ⁵⁾. Brâncoveanu nici că se gândea a deveni aliatul Nemților în 1689, am văzut în capitolul anterior că începutul domniei sale a fost credincioasă imperiului Ottoman, el era în același timp amicul și inamicul

¹⁾ Veđi în vol. V, doc. Hurm. p. 278, partea I.

²⁾ Veđi în vol. V, doc. Hurm. p. 218 partea I.

³⁾ Veđi în vol. V, doc. Hurm. p. 284, partea I.

⁴⁾ Veđi în vol. V, doc. Hurm. p. 285, partea I.

⁵⁾ Veđi în raport vol. V, doc. Hurm. p. 308, 1689.

lui Tököli, amic căci voea să'l așeze pe tronul Transilvaniei, și inamic, de oare-ce voea să scape de Tököli din țara românească, unde venise în 1690, cu gândul de a intriga pe lângă boieri și Poarta, ca să ia locul lui Brâncoveanu, încât domnul român fără voe devenise inamicul Nemților, căci Tököli era amator și pentru tronul Transilvaniei, pe cari Nemții 'l rezervase marchizului de Baden, după moartea lui Apafi, încât Brâncoveanu era silit a lucra pentru Tököli, ca să scape de dânsul din București, în 1690, 8 Februarie, găsim o scrisoare a boerului Băjescu către egumenul Macarie, despre toate planurile lui Vodă, unde îi spune: «vei ști că s'aũ pustiit lumeatele lui Vodă, ca fiind Haisler la Câmpu-lung, iar Vodă aũ trimes pe supt cumpăt cu stolnicul Constantin, la Tătari, de vin, de aũ fost și el cu feațe și cu vicleșug, de prăpădi țara cu Tătari încă de aũ fost; acum el trimite mângăiale neamțului, iar Vodă gândește alt lucru cu nemții. Că grohul vei ști svinția ta că vine la Vodă tot noaptea și scriu ei amândoi cărți la împărăția turcului, ca să vie acum de primă-vară... Că boerii sunt morți toți și de nu le va da Dumnezeu neamților putere să biruiască, iară boerii vor să fie toți, și prea puternică împărăție ba să pue sufletul numai de nu ne va izbăvi de acest om (de Tököli) și mă rog svinții tale să întrebî numai din gură pe tata Stoica (Starețul) de nu va zabavă multă, să sărim și noi.

(ss) *Mihai postelnic sân (fiu) Mareș ban Băejăscul*¹⁾

Ce curat de inimă era Băjescul, în toată sinceritatea, scria egumenului și, arăta durere pentru stricăciunile lui Tököli, în țară. La luptele de la Zernești, Leopold I în fine se convinsese despre purtarea lui Brâncoveanu, era furios contra lui, nici numai voea să audă de dânsul. Brâncoveanu avea și mulți inamici d'între boerii cari ereau din partida nemțească, în cap cu Bălăceanu; 19 boeri cari erau emigrați din Țara-Românească scriu guvernului imperial în

¹⁾ Veđi în vol. V, partea I, pag. 310.

1630, plângându-se de Brâncoveanu, cum el lucrează la un loc cu Turcii și spun între altele:

«Iară de când au venit acești oameni străini, grecii țari-grădeani, căroră moși și strămoși au fost adevărați turci, care ei se numesc Kantacozinești, a căroră tiranii, jafuri, prăzi și sugeră de sângerea (sic) săracilor, ce au făcut neconținut fac asupra săracii de țări și în ce foc nestins ardem din câte cazne și munci cumplite ne aflăm de aceste fără de dumnezeescul neam, limba omenească a spune nu poate, iară varsări de sânge și amaruri nenumărate a boierilor întocmai cu neroū. și în ce ne aflăm, le putem asemăna cu ale iadului munci că și aceste de cum domnitoriul țării Konstandin Vodă Brâncoveanu dintr'acele neamuri fiind toate mai sus zisele tiranii neconținut asupra noastră le are mai departe «și ce fel de meșteșuguri vicleane au arătat către oastea împărătească».

(ss) *Mărilor Voastre*
Vecinici și plecați slugi boiarii, cari am
scăpat din Țara-Românească:

Stroe, Șatrar.
Preda, Căpitan.
Racu, Cluceru.
Drăghici, Postelnic.
Gherghina, Căpitan.
Grigorie, Vataful.
Matet,
Mihai, Logofetul.
Șerban, Armaș.
Drăguș, Logofet.
Constandin, Comis.
Preda, Visternicul.
Constandin, Căpitan.
Constandin, Camăraș.
Radul, Logofet.
Papa, Postelnic.
Preda, Pitar.
Țuica, Armaș.
Gheorghe, Ceaoș.

Acești boeri ereau adepți ai politicei germane, ei sprijineau candidatura lui Bălăceanu ce erea în Austria, și înegreau cât puteau și pe Brâncoveanu și pe Cantacuzinești, făcându'i neam de Turci.

Iată cum erea starea de lucruri până după victoria de la Szalankenen a Nemților, când Brâncoveanu, se hotărîse în urma sfaturilor luate de la bătrînul Stolnic Constandin Cantacuzino a deveni aliatul și amicul Nemților; el trebuia să aducă acum niște probe de amicitie vîdite și sincere, căci Nemții 'și perduseră tîtă încrederea într'ensul; lucrul va fi greu, însă la urma va isbuti.

Nemții, deși ofensați mai întîi de Brâncoveanu, cunoșteau însă talentele cele mari ale acestui domn că erea diplomat abil, un patriot distins și sprijinitor al armatei; așa că imediat ce simțiră noua atitudine a Brâncoveanului îi întinseră mîna; cu tîtă prietenia, uitară tot ce fusese în trecut. D. Xenopol ne spune¹⁾ că tratările mai întîi au fost luate de generalul Veterani, cel care luase parte la un loc cu Haisler și Bălăceanu la luptele de la Zernești; Brâncoveanu se adresă apoi și consilierilor imperiului, comiții Erbs și Marsigli; contele Erbs fusese prins de Brâncoveanu de asemenea la Zernești; cel d'întîi pas binevoitor către Austria fu deci eliberarea lui Erbs; și în adevăr el pleacă direct la Viena și aci se duce la împărat ca să stărue de dînsul să primească solul Brâncoveanului; despre Veterani am vîdut deja mai înainte unde cronicarul Greceanu ne spune că el fu eliberat în schimbul marchisului Doria; din cauză că Veterani 'și lăsase singură pe soția lui Elena Zrigny cu copii în Viena²⁾.

Feldmareșalul comite de Veterani scrie comitelui Kinsky și dă această scrisoare cu data de 8 Decembre 1691 lui Erbs ca să o ducă la Viena, într'ênsa Veterani spunea între altele «ca Majestatea Sa imperială să primească pe solii Valachi ce erau deja de mult în Viena și să aibe Majestatea

¹⁾ Veđi vol. II, Mag. ist., p. 163.

²⁾ Veđi vol. IV, p. 382. D. Xenopol.

Sa încă în bunele sale grații pe Valachi — ¹⁾); nu trebuie uitat că Vodă Brâncoveanu anunțase deja pe Veterani printr'o a sea autografa scrisoare în 22 Noembrie ca să facă tot posibilul și să insiste pe lângă împărat ca să aibe în bune grații pe Valachi ²⁾. Veterani cu toate acestea atât cât apreciasse pe Brâncoveanu cât și pe boierii partidei seale; el ghicise firea domnului și în acea scrisoare tot timpul numește pe Brâncoveanu și pe acei boieri *vulpi*. Nemții voeau servicii vândute pentru a putea conta pe prietenia domnului român; Brâncoveanu și mănecase încrederea față de dânsii prin purtarea lui din lupta Zerneștilor; acum trebuiau lucruri mari săvârșite de dânsul, ca să repare cele trecute; Brâncoveanu însă găsi mijlocul, în dibăcia lui ca să repare bine toate cele sevârșite mai înainte, el mijlocește corespondența între Curtea Vienei și ambasadurul din Constantinopole pe cât și cu agentul Olandei comitele Colliers; comunică de asemeni Nemților o sumă de știri în privință pregătirilor de resbel ale Turcilor. Când comitele Marsigli trecu prin București, Brâncoveanu 'l priimi ca și pe un principe domnitor, și la banchetul palatului el ținu o cuvântare în sănătatea împăratului Leopold I cu un glas înăbușit (*sotto voce*); Brâncoveanu se întreținu cu Marsigli în palatul său timp îndelungat și discutară mai multe ore asupra stărei lucrurilor și nevoilor acestei țări; comitele Marsigli rămase atât de satisfăcut în cât spuse că dacă Brâncoveanu ar stabili în scris cele ce au vorbit, împăratul de sigur le va priimi. Brâncoveanu arătă lui Marsigli corespondența secretă a lui Tököli pe care pusesse mâna ucigând pe secretarul aceluia, un oarecare Bertodi; el aduce aminte lui Marsigli cum s'a opus din resputeri în tot-dea-una contra lui Tököli; îi făgăduiește că nu va permite ca Tököli și cu Tătari să intre în Transilvania, și invita pe Marsigli să noteze bine că Țara-Românească are o pozițiune geografică foarte critică aședată, între trei puternice împărății, și fie-care la rëndul ei voea tot a trage pe acesta

¹⁾ Veđi în vol. V, partea I, doc. Hurm., p. 339.

²⁾ Veđi în vol. V, partea I, doc. Hurm., p. 397.

biată țară în partea ei. Comitele Marsigli nu esită, nici un minut atunci și răspunse domnului român ca să nu aștepte să se ceară ci mai bine să se ofere singur; Brâncoveanu avu replică și răspunsul fu gata: sunt hotărât a mă declara de principe tributar M. S. împăratului¹⁾; ba încă Stolnicul Constandin Cantacuzino adaugă că Vodă e gata de a trimite doi boeri reprezentanți la Congresul de pace de la Viena; Marsigli respunse la toate aceste propuneri măgulitoare că pentru o mai mare garanție ar fie bine ca Valachii să înștiințede și pe hârtie despre trimiterea celor doi reprezentanți; eară dânsul va mijloci pe lângă împărat ca acei doi reprezentanți să fie cât mai bine primiți; toate aceste relațiuni date aci sunt consemnate în scrisoarea comitelui Marsigli către împăratul Leopold I din 1691, 5 Octombre¹⁾).

Acuma Brâncoveanu putem spune că erea în elementul politicei sale, în tot-deauna el a hrănit în sufletul său această politică germană, însă nu a pus-o în practică de cât atunci când a simțit că a sosit momentul, dacă în cei d'întâiū ani ai domniei lui, fusese cu Turcii și în contra Nemților, este că, evenimentele îi aū dictat așa, ca șef al unui stat ești silit a face aceia ce convine țerei tale, eară nu ție, ești un barometru care trebuie să preveđi și să vestești poporului tēu soarta de mai 'nainte. Acest simțimēt, despre politica germană, nu'l avea numai Brâncoveanu, l'a avut și Șerban Cantacuzino, dară la acela a fost pornit și din ambițiunea ca să se vađă pe tronul vechiului imperiū bizantin, l'a avut însă și toți acei boeri din partida lui Brâncoveanu, în capul căreia rolul de frunte l'a jucat Aga Constantin Balăceanu, ce a și murit jertfă, a principiilor sale, trebuie deci să ne mândrim noi aceștia de ađi, când acum 2 veacuri și mai bine, atunci când plăteam tribut Turciei din anul 1393, când vizirii și pașii turcești veneaū la București ca la dênșii acasă, și cu toate acestea mai hrăneam în noi și un alt sentiment politic, acela al unei politice opuse intereselor Turciei, aceasta dovedește că Românii aū avut în

¹⁾ Veđi în Vol. V, doc. Hurm. p. 392 repr. și în Vol. IV, la D. Xenopol, p. 384.

fața lor, conștiința vie a naționalității lor, și că dînșii nici odată nu s'au considerat ca suzeranii Ottomanilor, că dînșii nici odată nu au considerat țara lor ca o provincie turcească de la Dunăre, cum adesea ori au avut obiceiul, străinii necititori de istoria neamului românesc să o considere, ci din contră, am avut curagiul să lucrăm și pe sub ascuns și pe față, și cu scrisul, și cu arma, ca să ne menținem naționalitatea și sa căutăm o soartă mai fericită. Brâncoveanu a avut acest curagiū, ca să ridice capul; să vedem cum l'a ridicat?

În luna lui Noembrie, tot în anul 1691, Marsigli vine la București și Brâncoveanu 'l primește și mai strălucitor; acum domnul român 'și arată tot devotamentul lui către împărat. Marsigli rămâne pe deplin convins și recomandă pe Brâncoveanu cât se poate mai bine, împăratului¹⁾. Toate câte făcea Brâncoveanu cu Nemții era imposibil să nu se afle de dușmanii cei nenumărați ce'i avea, cei d'întâi care vor căuta a doborî pe domnul român, vor fi Francezii, care susțineau pe Tököli la tronul românesc; ambasadorul francez din Constantinopol de Castagnères cumpără cu bani pe grecul Ienache Porfirită, capuchehaia lui Brâncoveanu la Țarigrad și dragoman împărătesc. Porfirită un grec iubitor de bani, deși primea două lefuri grase de la ambii sâi stăpâni, domnul român, și Sultanul, și încă 12 pungi pe an bacșiș de la domnul român, el fără nici un scrupul 'și vinde conștiința Francezului. Se însărcinează acest Ienache a pune mâna pe toată corespondența schimbată între domnul român și Nemți. Ast-fel el pune mâna în două rânduri pe două pachete cu scrisori trimise agentului german, de către Veterani, și le dă chehaei vizirului, apoi deschide scrisorile trimise de guvernul imperial, rezidentului său, le citea le reținea săptămâni întregi copia cuprinsul lor pe care'l remitea Turcilor, apoi pecetluea scrisorile cu sigiliul său, și în urmă le dedea ambasadorului respectiv. El mai reținea și o gazetă ce se tipărea la Viena, pe care Brâncoveanu o

¹⁾ Veđi în rapoartele lui Marsigli către împărat în Frag. III, doc. Hurm. pag. 366—370, citat de D. Xenopol, Vol. IV, p. 385.

avea și o trimetea regulat ambasadorului german, el o citea și comunica conținutul ei Turcilor, apoi o dădea ambasadorului. De Castagnères după ce uneltise toate acestea asupra Brâncoveanului mai cumpără încă și pe Reiss Effendi, cu 15,000 de galbeni, bani ce'i adunase de la preoții din Palestina, dați lui ca să'i sprijine. Mai lucra contra domnului român și Constantin Cantemir al Moldovei ce se aliase cu Francezii, voind și el tronul muntean.

Brâncoveanu trecea printr'un urât moment acuma, avea în contra sa și pe Constanin Cantemir domnul Moldovei, și pe o sumă de boeri emigrați, care fie-care gândea și lucra pentru sine, spre a dobândi domnia munteană, să vedem întâmplările: frații Costini din Moldova, Miron marele logofet și fratele său Velicico ereau în prietenia lui Brâncoveanu, și adese ori veneau în București la curtea domnului muntean ca să uneltească în contra domnului moldovean. Cantemir aflase acestea și se înfurie cumplit contra Costinilor, și ast-fel au tăiat capul lui Miron logofetul la Roman și au tăiat și a lui Velicico Hatmanul de la Iași, îngropându'i pe amândouă într'o groapă ¹⁾).

Uciderea boerilor Costini de către Cantemir a supărat pe o sumă de boeri mari din Moldova și de aceia ei începură a emigra în Muntenia, la curtea Brâncoveanului, ast-fel veniră mai întâiu Antiochie Hatmanul, și Lupul, care venind în fața Brâncoveanului, l-au rugat să se ducă la Țarigrad și să părăscă pe Cantemir-Vodă, că este ucigaș de oameni și rău cu lumea. Au mers în Țarigrad dânsii, și au pârât pe Cantemir, acolo capukehaia lui Cantemir, Lațkarache spătarul, i-au aflat la ce au venit, i-au prins și i-au legat și i-au trimis la Iași, la Cantemir, acesta după ce i-au închis i-a liberat și ertat. Cantemir prinsese ura mare contra Brâncoveanului, că ce a avut dânsul să asculte pe Hatmanul Antiochie și pe Lupul, care l-au îngrijit pe dânsul, acuma se hotărâse a se răsbuna. Stoica Paharnicul Bucșeanu, Preda Căpitanul Proroceanu și Preda căpitanul Milcoveanu un căpitan anume Sêrbul și

¹⁾ Veđi în Vol. V, Mag. ist., p. 117.

cu un Radu Hațag ereaă în țara Ungurească, de când cu Domnia lui Șerban; ei erau amicii lui Bălăceanu și a Nemților. Cantemir pusese ochii pre dênșii pentru a se răsbuna contra Brâncoveanului, le scrie scrisori și îi aduce în Iași, aci le dă toate instrucțiunile pentru a merge la Odreiu unde vor expune toate jâlbile Vizirului, pentru a pară pe Brâncoveanu; acolo însă două boeri prieteni de ai Brâncoveanului, comisul Barbu Bădeanu și Constantin comisul Vêrzarul, au plecat repede și au venit la București să spue cum au venit acei boeri cu pări contra domnului. Brâncoveanu Vodă supărat, trimite pe Postelnicul Vergu și pe Barbu Brătășanu la Odreiu ca să apuce înainte și să spue ei celor mai mari, cum acei boeri trimiși de Cantemir au stricat țara lucrând cu Nemții și cu Bălăceanu ginerile lui Șerban-Vodă, acolo era și solul francez de Castagnères; boerii pârători s'au dus și la dênșul ca să-i spue să nu mai spere intronarea lui Tököli în Țara-Românească, în locul Brâncoveanului, căci Românii nu vor un Ungur pe tronul lor, ci mai bine să se gândească la unul din ei. Stoica paharnicul Bucșeanu umbla după domnie și Cronicarul Greceanu nespuie «Intr'acestea dar fantasii și el vremea își pierde» ¹⁾; de Castagnères deduse bani lui Reiss-effendi, acum numai avea de cât 30 de pungi și tare era mâhnit, căci nimic nu putuse dobândi. Turcii nu au fost de loc încântați de pările lui Bucșeanu și a celor-l'alți, ba din contra mai cu teamă au ascultat pe Vergu și Brătășanu, apoi portul lui Proroceanu cât de colo arăta că el iubea pe Nemții, căci era îmbrăcat nemțește, cronicarul anonim spune: «Și încă alt lucru le-au stricat lor, portul cel Nemțesc (sau să dic nebunesc), ce-l purta Preda de Proroci, că avea chică nemțească, numai legată sus subț islic, și cismecele nemțesci cu pintenii lungi, ce le purta, căruia i-au și luat islicul înaintea Vizirului și a altor mari, întru mai adevărată mărturie, precum au fost cu Nemții, când cu Bălăceanu, au stricat Țara-Românească și acum ear de la Nemți vine cismecele, încă i le au vădut înalte și cu pintenii.

¹⁾ Veđi în voi. II, Mag. ist., p. 199.

Acestea vădându-le de față, poruncit-au Vizirul de'î
aŭ pus la opreală¹⁾. I-aŭ pus la opreală ne spune croni-
carul, de oare-ce Turcii îndată aŭ însărcinat pe un Aga să
vie în București și aci să ia dovești dacă e adevărată pur-
tarea cea rea a Brâncoveanului, saŭ e bună, ca acei boeri
pârători să'și ea plată. Aga veni în București și deadrep-
tul la Vodă sosi; îi spuse toate cele petrecute în Țarigrad,
contra'î, domnul îndată strînse pe toții boerii în divan mare,
și le spuse să spună adevărat ce'î vor întreba Aga turcesc;
ei într'un glas răspunseră, că: «Brâncoveanu ne este domn
bun și altul nu ne trebuie»²⁾. Aga plecă în Țarigrad mul-
țumit și rămaseră de rîs și cei patru boeri și Lațkarache,
capuchehaiaua lui Cantemir și Cantemir însuși. Turcii luară
atunci pe Staicu, pretendentul de domnie, cu toți ai lui, îi
puseră în fiare și în cătuși, îi aședară într'un car mocănesc
de'î porniră în Țara-Românească; după un drum lung sosiră
la București și aŭ tras la casa iazăgiului turc. Aci Vodă
dădu ordin mai dinainte ca să fie față tot tîrgul și să vadă
pe trădători cum aŭ ajuns ca niște ticăloși în mare rușine
și ocară! Brâncoveanu ca să'și bată joc de dînzii a trimes
înaintea lui Staicu Bucșanu pe un gâde cu un ciomag mare
în mână în imitația postelnicului mare ce eșea în fața dom-
nului, cu cîrja în mână; căci Staicu avusese pretențiuni de
domnie; a trimes însă și pe Armașiul cel mare, în fața lui,
ca să priceapă și stîrșitul de moarte, căci armașii erau exe-
cutorii pedepselor date de domni și ei asistaŭ la decapita-
țiuni, saŭ la altă pedeapsă ordalică. La curtea domnească ve-
niră de asemeni toți boierii cei mari cari la un loc cu domnul
luară loc în sala spătăriei mici; eară în sala spătăriei mari,
luară loc boierii cei mici, pe două rînduri fură aședați toți sluji-
torii de la casa lui Reiss Effendi; apoi ușile ambelor săli se des-
chiseră și așa defilară Staicu Bucșanu, Preda Proroceanu,
Preda Milcoveanu și cei doi streini; ținuți de subțiori
de Călărași de Țarigrad; împedicați în fiare, cu mâinile în
cătuși, aduși în fața divanului și înghenunchiând. Brâncoveanu

¹⁾ Veđî în vol. V, Mag. ist., p. 121.

²⁾ Veđî în vol. V, Mag. ist., p. 121.

în auzul tuturor le făcu o strașnică morală, începând mai întâi cu Staicu; «iei câte și trei aũ răspuns: greșiți sintem Măriei tale; eartă-ne»¹⁾; domnul porunci atunci Armașului și îi dîse: «ia! pe dumnealor, de-î du în pușcărie»²⁾. În acea dî Brâncoveanu avea și nunta ficeî sale, cu Duca Vodă al Moldovei, care tron 'l obținuse contra lui Cantemir, ce fusese mazilit. Aũ stat acei boeri închiși în cămări mult timp; aũ făcut boierii cu domnul trei divanuri de aũ plăsmuit la pedepsele lor, însă numai muștrări le-aũ făcut, care cronicarul spune că aũ fost minunate și greu de scris; numai atâta raportează: cum Brâncoveanu le aduse aminte la fie-care în parte de binele ce le-aũ făcut; cum le aũ dat averi și i-aũ miluit cu pămînturi, eară acuma ca niște mici la suflet aũ cădut jos, dar eată că pe vrășmaș Dumnedeũ l'a adus sub piciórele sale acuma. La un al patrulea divan însă veni și Mitropolitul țerei cu condica de legi a rēposatului întru fericire Matei Basarabă Voivod, și a deschis la capitolul care sună așa: «Boierul care va umbla în potriva domnului și a țerei, să-l spîndure, și să-i facă spîndurătoarea mai înaltă cu un cot de cât al altor oameni proști»³⁾ și aũ dat lui Staicu de aũ cetit capul acela, și ridicară pe boerii pârători și'i duseră acum earăși în pușcărie; unde trebuia să le vie porunca domnului, adică sentința de condamnare; pe Bucșanu și pe Proroceanu 'i aũ dus la mînăstirea Snagovului, pe Milcoveanu, Iașcă și Hațag 'i aũ dat prin tērg, apoi în ocnă, unde aũ stat un an, și apoi 'i-aũ ertat. Cât pentru cei de la Snagov, cronicarul anonim mai adaugă: «Aũ trimes pe un Văcărescu slugă din boierii domnului»⁴⁾ de'i aũ bătut pre talpe, întrebându-i cu cine aũ avut înțelegere, socotind că vor mai fi fost amestecați și alți boeri din țară. Aũ mărturisit, ce vor fi știut și ce vor fi auzit; nu aũ trecut vreme multă după bătae, ci aũ trimes eară pre acest Ianache Văcărescu, căpitan de Lefegi, și

¹⁾ Veđi în vol. V, Mag. ist., p. 123.

²⁾ Veđi în vol. V, Mag. ist., p. 123.

³⁾ Veđi în vol. V, Mag. ist., p. 124.

⁴⁾ Acesta era Ianache ce fusesc ucis la un loc cu Brâncoveanu la Stambul în 1714 (se va vedea mai 'nainte).

pre Proroceanu l'aŭ trimes la Ruși de Vede de l'aŭ spân-zurat la ȃiua tȃrgului, așisderea și pre Staicu l'aŭ adus într'o nópte în tȃrgul de afară al Bucureștilor și l'aŭ spân-zurat în mijlocul tȃrgului la o ȃi de tȃrg¹⁾. A mai închis domnul atunci și pe Dumitrașcu Paharnicul Corbeanu, fra-tele noului Ban de Craiova, Vintilă Corbeanu, ce ținea în căsătorie pe o sora a mumei domnului, o Cantacuzineasă; de hatărul acestuia însă Brâncoveanu ertă pe Dumitrașcu și 'l scoase din mânăstirea Tismana unde 'l închisese²⁾, el avusese corespondență cu Staicu cel ucis.

Cronicarul anonim ne spune că în anul acesta a mu-rit Constantin Cantemir Vodă al Moldovei și atunci Brân-coveanu a uneltit la poartă de a pus domn în Moldova pe feciorul Ducăi Vodă³⁾.

Brâncoveanu sprijinea la Poartă candidatura lui Bethlen pentru tronul Transilvaniei, nu voea cu nici un chip să aibă pe Tököli în vecinătatea sea, în acest timp, de Castagnères aude la Constantinopole despre toate gându-riile domnului muntean și, scriind din nou regelui său în 23 Iulie 1691, caută a înegri pe Brâncoveanu, ȃicȃnd că: «Tran-silvănenii urăsc pe Tököli și propun de principe al lor pe Nicolae Bethlen, principele Valachiei sprijinește din răs-puteri acȃstă candidatură, și e partizan înflăcărat al impe-riului austriac, și pe contul său garantȃză Turcilor 300.000 de scuȃi pe care Transilvănenii sunt gata a'i vȃrsa în caz când Sublima Poartă ar aproba acȃstă alegere⁴⁾ de a-minteri și în cronica anonimă vedem că ni se spune că în acel timp în Țarigrad a sosit un popă grec, Nicolae de la Sinope, de peste marea Neagră, ca să împartă bani ma-rilor dregători Turcești; fiind acesta devotatul lui Brânco-veanu⁵⁾ împȃratul Leopold vȃdȃnd că lucrurile iaŭ pro-portiuni mari trimete la Constantinopole pe Conte de Mar-

¹⁾ Veȃi în vol. V, Mag. ist., p. 124.

²⁾ Veȃi în vol. V, Mag. ist., p. 125—128.

³⁾ Veȃi în vol. V, Mag. ist., p. 130.

⁴⁾ Veȃi în Supl. I, vol. I, doc. Hurm. p. 297.

⁵⁾ Veȃi în vol. V, p. 121, Mag. ist., raportat și de D. Xenopol vol. IV, p. 338, op. cit.

sigli ca să se înțeleagă cu marele Vizir ca cu ori-ce chip să se facă de a nu mai avea pe tronul Transilvaniei pe un Ungur ca Tököli; de Castagnères vedând că totul e perdut, recurge la un act de desperare, și el care critica pe Brâncoveanu și 'l ironisase în toate scrisorile sale, că acest principe face politică, pe a «cumpărările» acuma istețul diplomat recurge la același mijloc și cumpără pe muftiul și pe aga ienicerilor, isbutind ast-fel ca cauda Nemților să fie perdată și Marsigli să plece nemulțumit, acuma înțelese și de Castagnères că dacă ai de a face cu împărăția Sultanilor nu poți ajunge la un rezultat satisfăcător dacă nu deschizi și punga mai întâi. Cu toate că împăratul era mulțumit de purtarea lui Brâncoveanu; însă antecedentele îi lăsa de gândit și, așa ori de câte ori avea ocasiunea să'l încerce, o făcea; ast-fel a trimes pe sfetnicul său Quarrient la Constantinopole, spuindu'i să se oprească mai întâi la București și să caute să ghicească din a sa convorbire cu Brâncoveanu, gândurile lui, cam de ce credit s'ar bucura la Poartă¹⁾. Quarrient vine la București și e foarte bine primit de domn; după întrevederile avute și conferințele ținute, face un raport împăratului din cele mai favorabile pentru Brâncoveanu; în acest raport cu data de 1692, luna Mai, el spune: «că domnul Muntean este în relațiunile cele mai amicale cu generalii imperiului Austriei, că Tököli este inamicul lui Brâncoveanu și, că după ce i-a devastat țara, acuma umblă cu Francezii și cu Reiss-effendi ca să-l detroneze și, să se pue el în loc, că domnul român este un principe distins, care până acuma nu a devenit inamicul nici amicul Turcilor; ci așteptă să se pue odată sub scutul protector al unei împărății, care crede dânsul că 'l va apăra mai bine²⁾. Ast-fel, ne spune D. Xenopol, se găsea Brâncoveanu la finele anului 1692, amicul de fapt al Nemților căci le făcea servicii dîlnic, și al Turcilor pe care îi avea în mână prin banii săi; el putea spune că era principele amândoura țări surori, în Țara-Românească domnea, eară în Moldova dicta;

¹⁾ Veđi în frag. III, doc. Hurm. raport din 16 Decembrie 1691 în Xenopol idem, p. 389.

²⁾ Veđi în vol. V, doc. Hurm. p. 411

căci pe fie-sa Stanca, o măritase cu Constantin Duca, care deveni domnul Moldovei prin stăruințele socrului său la Poartă; în cât toate povețele la Duca din București veneau de la Brâncoveanu.

Brâncoveanu intrase deci în o fasă nouă a politicei sale, el deveni de odată prietenul ambelor împărății, atât a Nemților, cât și a Turcilor; să studiem și acest capitol.

*Brâncoveanu prieten de odată și al Nemților
și al Turcilor 1693—1698.*

Ast-fel ajunsese Brâncoveanu către finele anului 1692, bine cu Turcii, pentru că știa să-i ademenească cu bani, bine și cu Nemții, cărora le aducea servicii, fie în timp de pace, fie în timp de resbel, acela care însă 'l săpa în Constantinopole, erea ambasadorul Francez, de Castagnères; el personal nu avea nimic cu Brâncoveanu, dară 'i se impunea o asemenea purtare de către regele său, Ludovic al XIV, care voea cu ori-ce chip să vază pe tronul muntean pe Ungurul Tököli, de aci se născuse acea cumplită ură atunci între Brâncoveanu și Francezi.

Cu începerea anului 1693 se vor ivi noi evenimente, vom vedea o nouă politică în casa domnului muntean, de o dată, 'l vom vedea fiind prietenul ambelor împărății.

Turcii pregătesc o mare expedițiune în contra Germanilor ca să le ocupe țara Ardealului, și la un loc cu Tătarii trebuiau să treacă prin țara Românească, și Brâncoveanu primise deja ordine de a pregăti zaharele, el pleacă din București la Giurgiu cu 12 boeri spre a eși înaintea Vizirului, e foarte bine primit și, la consiliul de resbel este așezat între Enicer Aga și Tefderdar; la plecare Vizirul 'l îmbracă cu caftan nou, cât și pe cei 12 boeri și, în mare alai intră în București ¹⁾).

Noul ambasador Francez din Constantinopole, Fériol știa tot ce s'a petrecut la Giurgiu și, descurajat scrie regelui în 5 August 1693, o scrisoare desperată, unde 'i arată

¹⁾ Veđi în Vol. II, Mag. ist., p. 205—208.

decadența imperiului Ottoman, cum numai pentru bani, 'și perd conștiința în momentele cele mai periculoase, chiar și pentru statul lor propriu, între altele îi spune: «Turcii când e vorba de ban se orbesc, ei și cu Brâncoveanu sunt orbiți, numai vorbesc de faptele lui care denota amicitia cu Nemții, Vizirul l'a tratat cu mari onoruri, l'a primit în toate consiliile de resbel, și sunt convins că despre toate ce a audīt și a vȃdūt va încunoștiința pe generalul Veterani»¹⁾. Pe Brâncoveanu soarta însă 'l mai favorizase acum, căci Tököli 'și perduse din acțiunile sale în ochii Francezilor, și aceasta pentru că perduse și în ochii Turcilor, ei se convinseseră că Tököli e un om viclean și egoist, cerea în totdeauna ajutoare, și după ce i se dedea, nu voea să mai știe nimic de nimeni, lucru care desgustase și pe Francezi, și de aceia însuși de Castagnères scrisese regelui în 15 Ianuarie 1693 în urma unei conferințe ce o avusese cu ex-aporitul Alexandru Mavrocordat, și între altele eată ce 'i spune: «Je ne dois pas omettre d'informer Votre Majesté que lorsque Mavrocordato voulus me persuader qu'il avait rendu de grands services au Comte Tékély, auprès du Grand Vizir, il ajouta qu'en cela il avait trouvé de grandes difficultés et avait résisté au torrent, attendu que tous les Turcs, a l'exception du Vizir, regardaient le Comte Tekely comme un homme tout a fait inutile et à charge à l'Empire, qu'il demandaient continuellement et ne rendait aucun service»²⁾.

Turcii pȃrasiră pe Tököli căci ei în tot-deauna aũ des-
prețuit oameni care nu recunosc meritul și serviciul adus.
Turcul e foarte bun când ești bun cu dȃnsul, e foarte primitor în
casa lui ca și în țara lui, când s'a convins el că ai adus
oare-care servicii țerei lui, atunci te umple de onoruri și da-
ruri, când însă observă că ești egoist și că ai venit în țara
lui numai ca să te pricopsești saũ să cei ajutorul lui pentru
a te mări în țara ta și, în urmă a nu'i da o rȃsplată, atunci
poți fi convins că intri în disgrațiile sale, așa erea cașul cu

¹⁾ Veđi în supl. I, Vol. I, p. 310.

²⁾ Veđi supl. I, Vol. I, p. 304.

Tököli. Francezii pentru a nu indispupe pe Turci, numai stăruiau nici dênşii pentru Tököli şi, ast-fel Turcii erau gata să-l surghiunească la Nicomedeia, când atunci Tököli se catoliceşte din protestant ce erea, şi trăeşte cu o pensiune dată de Franţa, aci se redusese ambiţiunile vanitosului maghiarisat, de la coroană, la o mică milă de bani, să ăicem mai bine ca D. Gion «trist şi ridicul sfârşit pentru cavalerul ungar, care debutase cu atâta sgomot şi cu atâta sălbătăcie»¹⁾. Brâncoveanu vėđându-se scăpat de Tököli caută a se împrieteni în Constantinopole cu Alexandru Mavrocordat care atunci erea a tot puternic, fiind mare dragoman, mijlocul unei întrevederi, domnul muntean o găsi, fostul domn al ţerei Şerban Cantacuzino datora lui Mavrocordat 2000 de lei, sau thaleri. Brâncoveanu 'şi exprimă dorinţa de a'i achita această datorie, erea să se ducă dênşul în Ţarigrad, dară Mavrocordat hotări ca el să vie în Bucureşti, în o scrisoare a lui Fabre către de Castagnères cu data de 10 Noembrie, 1692 vedem: «Le soir du mesme jour, Mavrocordato est parti par la voye du Danube. Il a obtenu avec bien de la peine trois chevaux de poste qu'il passera en Valachie, ce qui est un petit détour pour voir le Bey et toucher quelque somme d'argent que son prédécesseur Serbano, lui devait, et de là il ira droit à Constantinople avec dilligence, afin de pouvoir estre de retour à Andrianople, dans le temps que le Vizir y arrivera»²⁾.

Cronicarul anonim încă ne spune ca exaporitul a sosit în Bucureşti tocmai la nunta ficei lui Vodă, Stanca, cu Radu, fiul lui Iliăşi Vodă al Moldovei şi, cu mare cinste domnul l'a primit şi l'a conăcit în palat³⁾. Brâncoveanu putea să doarmă mai liniştit acuma, ne spune D. Xenopol⁴⁾ de oare-ce duşmănia Francezilor se înmoease prin disgraţia lui Tököli, de oare ce pe tronul Moldovei erea ginerele său Constantin Duca, şi ca coroană la această înbunătăţire a stărei lucrurilor, avea prietenia şi protecţiunea lui Mavrocordat exapo-

¹⁾ Brâncoveanu şi Ludovic al XIV, p. 285.

²⁾ Veđi în supl. I, Vol. I, p. 301.

³⁾ Veđi în Vol. V, Mag. ist., p. 116.

⁴⁾ Veđi în Vol. IV, p. 395, op. cit

ritul, ce devenise luceafărul imperiului semi-lunei, în mâinele sale stătea toată soarta Turcilor, căci deștept cum era, învățat și trufaș, impunea la toți, și Sultanul chiar ajunsese a avea teamă de exaporitul. Această fericire a Brâncoveanului însă nu ținu mult timp, căci în 1696 trebuia să se termine cu vrășmășiile Turcilor și ale Nemților prin pacea de la Carlowitz, când și Țara Românească intrase în foc; și pe tronul Moldovei, Tătarii uneltind, vor aduce pe Antioch Cantemir fiul lui Constantin. Trei ani de liniște pentru alt domn ar fi fost o recreațiune, însă Brâncoveanu mereu avea spada sa ascuțită și, gata să flutureze pentru neamul și patria lui. Turcii nu puteau să stea liniștiți, în anul 1695 un nou resbel vor purta în contra Nemților, această vrășmășie și ură de secolii între aceste două împărății erea implacabilă, înebuniseră Ottomanii după vechea lor pasiune, înbătrânise biata Vienă și, ei tot nu o ertase, cu ori și ce chip voeau să vadă drapelul verde cu semi-luna, fălăind pe cerul austriac.

Din anul 1693 până în 1695 când isbucni din nou resbel, Tătarii tot mereu au venit în această nenorocită de țară și au jefuit-o apoi, și Turcii din Brăila, unde aveau cetate, tot schimbașu hotarul și mâncașu din cel românesc, la aceste toate Brâncoveanu tare se mâhnea și de mai multe ori a făcut jelbi la Odreiu pe lângă Turcii cei mai mari, asta pe la sfârșitul anului 1694 când trimite la Poartă pe boerii: Alexandru Vel Vornic, Kornea Brăiloiu Vel paharnic, Constantin Ciorogărlănu Vel sluger, Radu Isvoranu vel pitar, Bunea Grădișteanu Vel Armaș, Vergo Vel portar, și pre Oprea Vel șetrar ca să se plângă și să mijlocească la Turci ca să vie un Aga în țară și să judece cum stau lucrurile spre a se așeza hotarele Brăilei¹⁾.

Sultanul Musta II în 1695 se urcă pe tronul Turciei, în locul lui Soliman ce murise, acesta voea să mai ridice prestigiul armatei imperiale, și de aceia declară din nou resbel Nemților, mergând în Ungaria, el trebuia a trece prin Oltenia, și de aceia ordonă domnului muntean ca să meargă la Cladova și să întărească cetatea Brâncoveni, domnul ime-

¹⁾ Vezi în Mag. ist., Vol. II, p. 217—219.

diat dă de știre lui Cornea Brăiloiu unchiul Mariei sale pe care 'l făcuse acuma Ban mare de Craiova, să se ocupe dânsul cu facerea cetății, pe de altă parte trimite pe Constantin Ciorogăreanu Vel clucer și pe Dumitrașcu Caramanlău Vel postelnic, la Poartă, ca să spue Turcilor că domnului îi e peste mână a merge însuși în persoană la Cladova dară va lăsa acolo ispravnici ca să supravegheze lucrările, Turcii nu numai că refusară, dară pretindeau de la Brâncoveanu încă zaharea pentru Camenița.

Brâncoveanu fu silit atunci a merge la Cladova, când priimi din nou ordin de la Vizir ca să plece de acolo și să lase ispravnic, iar dânsul să se așeze pe sub pôlele Carpaților din Oltenia de téma Ungurilor. Vodă lăsa ispravnic la Cladova pe Radu Isvoranu vel Stolnic și pe Radu Popescu vel Clucer, fiul lui Chrizea Vornicul; ear el se aședă cu o sumă de slujitori când în Tismana, când la Oreșu, de unde țilnic îi veneau știri de la strajile de la munte.

Brâncoveanu era la Târgoviște acuma, când primește știri atât de la Banul Cornea Brăiloiu din Craiova și de la Istodor căpitan de Cerneți cât și de la Porfirita, draganul turcesc și de la Căpitanul Odivoeanu ce ereau cu Sultanul la Beligrad că acesta vine cu toate oastea ca să treacă Dunărea și să se bată cu Nemții; la acest resbel a luat parte și Hanul Tătăresc și Sultanul însuși; la început Nemții au învins, însă mai apoi Turcii, atacând din nou cu vre-o 80,000 de oameni și prindând pe generalul Veterani numai cu 12,000 oameni, au bătut cumplit pe Nemți și în 4 ceasuri de război, Veterani a rămas mort pe câmpul de bătălie; au perit însă și de la Turci 4 pași; atunci Sultanul luă și 4 cetăți anume Lipa, Titel, Lugoș și Sebeș. Sultanul trebuia a trece prin țară și mai 'nainte a trimis de veste printr'un Saidam-Haïp, ca domnul să dreagă drumurile și podurile la Dimircapi, pe unde va trece Sultanul cu oastea. Brâncoveanu mai întâi a trimis pe Marele Căpitan de Dorobanți Petre Obedeanu¹⁾; Banul Cornea Brăiloiu

¹⁾ Veďi în Mag. ist., vol. II, p. 226; vol. V, p. 141 și Cron. lui Fotino, vol. II, p. 138, trad. de Sion.

și cu Istodor tot supraveghia lucrul, dar pe loc rămânea; a mai trimis domnul încă și alți boeri mai târziu, pe postelnicul Caramanlêul, Bunea Grădișteanu armașul și pe Michail postelnicul Corbeanu ¹⁾. Despre Banul Brăiloiu cronicarul anonim spune că în momentul ce a văzut că vine Haidâm-Saip de la Sultan, a încălecat pe cal și a rupt'o de fugă prin vrascurile câmpurilor; și așa Haidâm-Saip s'a mirat singur cum un Ban mare a făcut acest lucru și atunci rămânând singur la otacul Banului și-a făcut singur resplata drumului; luând din tablaoa banului 1 saū 2 cai și o pungă de bani ce o găsisse în desagi la otac ²⁾; din cauza fugei Banului, Brâncoveanu, chiar a și întârziat de a eși înaintea Sultanului care deja intrase în Oltenia încât când domnul muntean se înfașă la Vizir mai întâiu, acesta 'l priimi cu fața înegrită și de abia după un ceas începu a'i vorbi când Brâncoveanu arată motivele întârzierii ³⁾. Brâncoveanu ca să placă Sultanului, făcuse și el ce făceau toți lingușitorii. Cronicarul ne spune că îndată ce Sultanul «ajungea la Conac și sta oastea de făcea alai și intra împăratul în corturi, domnul descăleca și ingenunchia și când trecea împăratul, se pleca cu capul de pământ» ⁴⁾.

Ce mare comedian era Brâncoveanu; cunoscuse așa de bine firea Turcilor încât trebuie să ne mirăm cum a putut dânsul avea un sfârșit atât de tragic; totuși a fost mult, foarte mult ca în asemeni împrejurări și cu asemeni oameni, acest om să guverneze 25 de ani Țara-Românească și să conducă atât de departe destinele ei; el prin lingușiri exterioare știa să înmoaie furia de leu a Turcului; Sultanul acuma era plin de venin în contra lui; Vizirul îl priimise rece de tot; cronicarul ne spune că 'i dîse: «Dii sîzi ghiaur, cum nu ascuți porunca, de n'ai venit înaintea împăratului ce acum întâiu aū venit prin țară?» Domnul însă a zis: «că ascult porunca, numai cale depăr-

¹⁾ Ved' idem.

²⁾ Ved' în vol. V, Mag. ist., p. 140.

³⁾ Idem p. 142.

⁴⁾ Ved' în vol. V, p. 143.

tată fiind de la Târgoviște, cu aceea s'a făcut oare de zăbava¹⁾ și altele. Brâncoveanu știa să fie umilit când simțea că amintiri ar fi bătut ceasul peirei; știa însă să și încrunte privirea și să și încrețească fruntea tot în fața Turcului, când era vorba de salvarea onoarei țerei peste care domnea și poporului ce l conducea, cel mai dovedit exemplu este moartea lui.

El nu a înjosit țara și nu s'a înjosit nici pe dânsul, dacă s'a prosternat acuma în fața Sultanului la Dimircapi, căci prin această purtare a făcut să treacă toată supărarea Turcului și să i se deschidă lui o nouă cale de guvernământ, unde va avea și sprijinul Nemților, pentru că încă 19 ani să conducă afacerile țerei, pe care acuma datoria de principe i impunea să nu o părăsească în așa momente grele.

Ast-fel după ce Sultanul ertă pe Brâncoveanu de întârzierea ce o pusese în venirea sa spre a-l întâmpina, se opri la Turnu-Severin unde convorbi cu Vodă ce era înconjurat de toți boerii săi, cei ce erau mai d'înainte trimesi pentru pregătirea conacelor și a dregerei podurilor de peste Olt și Jiū; aceștia erau: Dumitrașcu Caramanlău, vel postelnic; Bunea Grădișteanu vel Armaș; Michail Corbeanu vel postelnic; Petre Obedeanu vel Căpitan de Dorobanți Caiota Bilineanu vel logofet; Dumitrașcu Argetoeanu vel căpitan; Preda Zătreanu vel vataf bănesc al scaunului Craiovei; Pêrvu Fărcășanu vel logofet; Barbu Bârsescu vel pitar; Michail Cantacuzino vel spătar; Diicul Rudeanu vel logofat și cu Istodor vel Căpitan za Cerneți... cărora drept recompensă i-au înbrăcat cu caftanuri noi cât și domnului punându-i unul prea frumos peste umeri; și ast fel de acolo se despărțiră Sultanul într'un caic a trecut Dunărea trecând în statele sale eară domnul la Târgoviște unde revenise Doamna cu toată casa, păzită fiind de Constandin Stolnicul Cantacuzino și de Ienache Văcărescu vel agă, cu toată pedestrimea²⁾.

¹⁾ Veđt în vol. V, idem p. 142.

²⁾ Veđt în Mag. ist., vol. II, p. 226, 228, 321, 322, 323, și vol V, p. 141.

Brâncoveanu prin salutul și ploconelile sale până la pământ câștigase încă afecțiunea Nemților, căci acest lucru orbise pe Turci de la altă strategemă a diplomatului domn; Turcii învingând pe Nemți în resbelul despre care s'a vorbit mai sus au luat cu sine o sumă de căpitani nemți; Brâncoveanu prin o sumă ore-care de bani isbutește a răscumpăra pe acești Nemți și a-i înapoia împăratului lor. Cronicarul Greceanu ne spune că între ei erea și un oarecare Ioan Korad Huber ce era comisarul oștirei nemțești precum și alți căpitani nemți de cinste, care s'au răscumpărat ¹⁾; o asemenea purtare a lui Brâncoveanu de sigur că nu putea de cât să bucure pe Nemți și să-i mai înveselească după înfrângerea luptei. Brâncoveanu în tot-d'a-una căuta ca să-și croască pentru o doua zi o amicitie cu una din împărățiile vecine, el 'și zicea: în caz de azi mă cert cu Turcii, mâine deja să-mi fie pregătită prietenia cu Nemții, așa în cât țara și tronul meu să nu rămâne ca o corabie în mijlocul mării, fără de cârmă și cârmaciū. Turcii se făcură poate că nu au înțeles pe Brâncoveanu căci mult aur a trebuit să scoată el ca să răscumpere pe Nemți. Apoi și Turcii erau mai speriați acuma căci din toate țările românești numai Muntenia le mai aducea ceva venituri; Moldova era săgetată în toate direcțiunile de Tatarî și Poloni cari o transformase într'un adevărat Bulevard; Ardealul îl aveaū Nemții; numai Muntenia mai rămăsese fidelă Turciei, aceasta însă în aparență, însuși cronicarul Greceanu spune: «în vremile acele ajungând țara Moldovei la mare slăbiciune, de multe și nespuse călcări și prăzi, când de Tatarî când de Leși, și țara Ardealului fiind în stăpânirea Nemților, rămas'au tot greul pe această țară, și numai de aice se cereaū toate cele ce trebuiaū» ²⁾. Brâncoveanu întors în Târgoviște veni pe urmă la București unde ținu un mare divan cu boerii și cu Mitropolitul de se citi fermanul de preinoirea domniei, atunci domnul se odihni și se mai așeză la casa lui.

¹⁾ Veđi în vol II, idem p. 322.

²⁾ Veđi în Mag. ist., vol. II. p. 324.

În acest an Mustafa paşa încurajat de victoriile din anii trecuţi, s'a pus din nou în capul oştirelor sale şi pe la Belgrad a trecut Dunărea ca să se ducă la Temişóra unde va ataca pe Nemţi ; s'a dat o luptă înfricoşată în care a perit Mustafa paşa, fratele vizirului, şi generalul Haisler din partea Nemţilor, cu toate acestea izbînda nu a rămas în partea nimănui. În acest timp Brâncoveanu era însărcinat cu paza hotarelor şi cu transportul de proviziuni pentru armata imperială. Domnul când îi mai rămânea vreme se mai ducea şi pe la moşia sa Obileşti unde avea o prea frumoasă şedere, sau pe la viile de la Piteşti, la cules.

Toate aceste hărţueli aproape lunare între armata turcească şi cea germană trebuiau odată să aibă un sfîrşit. Anul 1697 aduse nişte evenimente care vor pune capăt izbîndei. Sobieţki, regele Poloniei, moare în 17 Iunie 1696, tronul devine vacant şi doi candidaţi se certaî pe coroană. Francezii sprijineau pe ducele de Conti, germanii pe generalul lor suprem, electorul de Saxonia, acesta şi dobîndi tronul, postul de general şef comandant, devenind deci vacant la Germani, se încredinţă principelui Eugeniū de Savoia, un geniū militar al veacului al XVII, care va purta mari victorii pe cîmpurile de bătălii.

Turcii neastîmpăraţi şi înebuniţi de setea de a lua Viena, visul lor de când au venit în Europa, earăşi se pregătesc de o nouă luptă şi însuşi marele vizir se pune în capul unei armate de 100,000 de oameni trece Dunărea şi se duce în ţara nemţească. Eugenie de Savoia nu putea opune Ottomanilor de cât un număr mult mai inferior de ostaşi, totuşi curagiul său şi decisiunea care trebuia să o aibă un general în momentul cel mai suprem al vieţii sale, îl făcu a dăce aide fie-ce o fi şi cu toată încrederea în talentele sale militare aştepta pe Vizir ca o coloană de granit în mlaştinele de lângă satul Zenta ; în ziua de 11 Septembrie 1697 soarta Ottomanilor a fost din cele mai triste, ei au fost zdrobiţi; mai bine de 20,000 de Ottomani au rămas morţi pe cîmp, între care însuşi marele Vizir, 10,000 înecaţi în Tisa. Sultanul care privise lupta de pe o movilă din stînga riului o rupse de fugă cu calul său până

ce ajunse la Timișoara; cortul sultanului cu tot lagărul caðu în mâinele creștinilor, 87 de tunuri, mii de kilograme de pulbere, 15,000 de boi, 7,000 de cai, mii de cămile, 6,000 de care, sute de steaguri, muzica imperială, în fine toate vistieria armatei cu mai multe pungi de bani și în-suși marea pecetie a împărăției găsită pe pieptul marelui Vizir al cărui corp devenise cadavru pe câmpul Zentei. Rare-ori s'a văduț o asemenea catastrofă în veri o luptă, toată victoria o repurtase principele Eugenie și aceasta într'un moment de entuziasm scrie un raport detaliat împăratului său unde face și o comparațiune poetică și îi spune că «nici soarele nu a voit să se coboare de sub orizont până ce nu a văduț cu ochiul său fulgerător, deplinul triumf al armatei Majestăței voastre» ¹⁾.

Brâncoveanu nu luase parte în acest resbel și din fericirea sea, însă mari cheltueli costase pe biata Muntenie. Cronicarul ne spune că numai rămăsese în țară nici boi, nici carne, nici cal, căci pe toate le luaseră Ottomanii ²⁾. Brâncoveanu de abea se mai odihnisse puțin pe la viile sael din Pitești când primește veste de la Turci, să se ducă la Cerneți ca să prindă cu ostașii săi niște hoți care predase cetatea turcească Orșova, în acest timp însă el avu o bucurie căci vătaful Stoian sosi de olac la dânsul aducându'i vestea despre cumplita înfrângere a păgânilor, și cum domnul era prieten cu Nemții tare se înbucură, pe de altă parte trimisese daruri vizirului la Odreiu prin boerii Vergo vel Clucer, Luca Rătescu vel Vistier și Preda Zătreanu vel căpitan, în timp ce Andrei căpitanul de cazaci și Dumitrașcu Argetoeanu vel căpitan, dregă cu slujitori mulți, podurile de peste Jiū ³⁾.

Infrângerea de la Zenta pe care o avură Turcii avu de sfârșit încheerea unui păci între germani și dânsii, un an și mai bine vor ținea conferințele, și de multe ori vor veni pe tapet și țările Române; pacea se va încheea la

¹⁾ Vezî în vol. IV, Xen. op. cit., p. 401.

²⁾ Vezî în Mag. ist., vol. II, pag. 331.

³⁾ Vezî în Mag. ist., vol. II, p. 340—341.

oraşul Carlowitz şi după încheerea acestei păci soarta lui Brâncoveanu se va schimba.

Să intrăm şi în studiul acestei părţi care atât de mult va interesa atât pe Ţara-Românească cât şi pe domnul ei.

Pacea de la Carlowitz şi Ţara-Românească (1699).

Nici un popor din lume nu e mai aprig ca cel turcesc, atunci când îi merge bine ; pe atât însă devine de domol când norocul l'a părăsit.

După pierderea bătăliei de la Zenta, Turcii cari altă dată după terminarea unei lupte se pregăteau de alta, acum luaseră hotărârea să propue pace imperialilor. Marele dragoman al Sublimei Porţi, Alexandru Mavrocordat, care erea un politician distins şi'a luat sarcina de a îndruma această decisiune şi a o pune în practică, în aşa mod însă, fără ca să înjosească faţiş prestigiul statului ottoman, şi ast-fel 'l vedem scriind în 1686, 29 Septembrie, Principe-lui de Baden, comandantul suprem al armatelor austriace. În această scrisoare între altele îi spune «ca să libereze excelenţa sa pe un om al său Selim Kiatub în schimbul unor Germani ce erau prinşi de Turci» ¹⁾. Propunerea fu priimită şi se stabileşte o corespondenţă între Mavrocordat şi Baden, în 1686 Noembrie marele vizir Suleiman-paşa, scrie principelui de Baden, încheeând prin a'i propune adunarea plenipotenţiarilor puterilor într'un congres ²⁾, eată deci cât de abil începuse Mavrocordat a sonda pe Nemţi mai întâiu prin acel mic serviciu reciproc, deschidând astfel calea marelui Vizir Suleiman. În 1687, 17 Ianuarie principele de Baden răspunde marelui Vizir, spuindu'că priimeşte propunerile făcute şi hotăreşte un congres ³⁾. Turcii în urma acestora în luna Septembrie 1688 trimet trei plenipotenţiarî după cum ne spune cronicarul anonim : pe Ale-

¹⁾ Vezî în doc. Hurm , vol. V, part. I, p. 118.

²⁾ Idem p. 123.

³⁾ Idem p. 128.

xandru Movracordat marele dragoman său secretar de stat; pe Zulficar Effendi și pe Aga Reis-Effendi «om mojik și neînvățat încât toată ritorica lui Alexandru Mavrocordat nu putea astupa mojicia Turcului ¹⁾).

Din partea Angliei era ambasadorul, lordul Paget, din a Olandei contele Collier: reprezentantul imperiului German era Kinski, mare cancelar al Boemiei; apoi mai veniseră reprezentanții; Veneției, Poloniei și Rusiei.

La 1 Iulie toți acești diplomați se puseră să cheltuească pe întrecute cum țice Ion Văcărescu «pricopseală multă, știință de limbă îndestulă și minte subțire» ²⁾. D. Gion ne spune că în acest timp Brâncoveanu nu ședea cu mâinile în sân deși el avea prietenia Exaporitului, însă, erea convins că acela va fi foarte ocupat și îi va scăpa din vedere să dea lămuriri și asupra țerei Românești când ea va veni pe tapet, apoi deși toți plenipotențiarii congresului ereau niște distinși politicieni însă mulți din ei vor lua țara Românească drept Moldova și Moldova țara Românească; de aceia vom vedea pe Brâncoveanu mijlocind de la Sultan autorisațiunea ca să și trimită și dânsul, principele țerei Românești, un plenipotent al său, și numai al său, la Carlowitz; ca să apere interesele țerei sale, fie în contra Polonilor său Ungurilor, ce veneau cu pretențiuni de posesiune.

El obține autorisarea de la Sultan și trimete pe un boer al său; cine a fost acel boer nu știm, căci cronica română nu'l menționează și scrisorile congresiștilor nu'i pomenește numele ci numai sub epitetul de «trimisul principelui Munteniei»; după cum vedem mai la vale D. Gion spune: «fost'a vr'unul din deștepții boeri diplomați crescuți la școala Cantacuziniștilor, și pe cari Brâncoveanu îi întrebuința atât de des pe la toate curțile? Fost'a vr'un străin? Ori cum ar fi, agentul principelui Valachiei era un om deștept, și minunat de bine informat».

Lordul Paget prețuia foarte părerile lui și avea cu dânsul lungi conferințe; de Castagnères care ședea în Cons-

¹⁾ Vezi în vol. V, Mag. ist., p. 168, raport de D. Gion, op. cit., p. 300.

²⁾ Vezi în Istoria imp. Ott. în Tesauro de Mon. ist., Vol. II, p. 269.

tantinopole informează pe regele său în 5 August 1698 despre acest lucru. D. Gion ne reproduce în românește documentele originale găsite la Paris de reposatul Al. Odobescu. De Girardin spunea: «Sire mai toți cred că pacea se va face, Mavrocordat lucrează mereu, lordul Paget studiază cu de amăruntul, toate cestiunile și are conferințe peste conferințe cu Mavrocordat.

Acesta după conferințe se duce în toate serile la marele Vizir de'i împărtășește cele vorbite și audite peste di.

La 17 Iulie, lordul Paget mersese la cortul lui Mavrocordat, dar negăsindu'l, saū poate că acesta nu va fi cutezat să'l primească, intră la *agentul principelui Valachiei cu care vorbi despre preliminările păcei alcătuite la Viena*, unde s'a dus secretarul său d. Serreyer.¹⁾

Trimișii Sultanului sosesc în lagărul de la Belgrad la 8 Septembrie în anul 1688, însoțiți de peste 100 persoane în suită, cu o sumă de care și de cămile pentru ducerea bagajului, de aci sunt duși la Pottendorf lângă Viena când ajung cam pe la jumătatea lunei Noembrie.

Împăratul îi primește în audiență la 20 Ianuarie 1689 când se prescrie niște măsuri de ceremonial foarte amănunțit. Nemții se resbună acuma pe Turci și ca să umilească pe plenipotențiarul Sultanului îi primesc cu aceleași obiceiuri cum și Turcii primeau pe Nemți altă dată. Într'un raport al dragomanului Lobkowitz din 8 Februarie se vede tot ceremonialul așa de pildă se dispusese ca Mavrocordat «să'si ea coiful de pe cap din anticameră, înainte de a intra în salonul de audiență, ambii soli să facă trei temenele; una la intrarea pe ușă, a doua la mijlocul salonului și a treia când vor săruta poala mantalei împăratului»²⁾; adoptaseră Nemții ceremonialul de la palatul Sultanului; secretarul lui de Castagnères; Fabre, scria lui Torcy că «Mavrocordat umbla cu un fast și cu o pompă ne mai pomenită pentru un creștin, s'ar crede că e pașă cu trei tuiuri»³⁾. Ceremoniile însă au trebuit să se termine odată și s'au și

¹⁾ Veđi în op. cit. a D-lui Gion, p. 302, în col. de doc. Hurm., nu am găsit această scrisoare.

²⁾ Veđi Vol. V, doc. Hurm., p. 153.

³⁾ Veđi în op. cit. al d-lui Gion, p. 305, din o altă scrisoare tot cu data de 5 August 1698 care nu e în col. de doc. Hurm.

terminat, negocierile au început, un an de zile conferințele au ținut fără însă ca reprezentanții Turciei să ajungă la un rezultat. Nu ne am interesa de loc de toate peripețiile acestor conferințe dacă cestiunea țărilor dunărene nu ar fi venit pe tapet, și numele de «Brâncoveanu» nu s'ar fi pomenit de atâtea ori de către miniștrii împăratului austriac. În 11 Ianuarie 1689 Comitele Caraffa, consilierul imperiului, face un raport asupra negocierilor de pace și îl citește plenipotențiarilor la una din conferințe; în el, Caraffa spunea în ceia ce privește cestiunea Munteniei și a Moldovei: «Că Muntenia a aparținut din vechime Ungariei, și acuma deputații români sosiți aci și trimiși în imperiū de către răposatul Șerban Cantacuzino Voevod au reînuit această cerere ca țara Românească să o încorporeze cu Austria, se va cere imediat deci de la Turci încorporarea dăseii țări până la râul Siret și Milcov cu cetățile Thuz (Thurnu a voit să țină) Giurgiū și Brăila, care acuma sunt ocupate de Turci, cât de Moldova cu toate că e sărăcită dară să vie și dânsa împăratului»¹⁾. Am făcut mențiune și de Moldova căci una cu Muntenia a mers în discuțiunile păcii de la Carlowitz. În 28 Februarie același an, Comitele Starhemberg face un raport către împăratul Leopold, unde i «stipulează expres că pacea numai ast-fel o vor putea-o dobândi Turcii, dacă vor ceda principatele dunărene»²⁾. Acestea erau pretențiunile Neînților cari le puseseră în vedere încă din prima zi a congresului, când în 21 Februarie 1689, Mareșalul Poloniei principele Lubomirski scrie împăratului Leopold, ca să aibe grijă și de Polonia, și să intre și dânsa în discuțiunile negocierilor de pace, cu următoarele condițiuni: «Majestatea sa să își aducă aminte de pacea de la Lintz unde se stabilise o obligațiune între împăratul Austriei și regele polon. Să li se restituie Camenița și să fie Polonii asigurați de prădăciunile Tătarilor, să li se cedeze Moldova, de la Iași în sus, și să li se dea despăgubiri de resbel»³⁾.

Eată deci bietele țări române, împărțite deja, Munte-

¹⁾ Vezi în Vol. V, doc. Hurm. p. 194, part. I.

²⁾ Idem, p. 234.

³⁾ Idem, p. 219.

nia cu o partedin Moldova, Nemților; și nordul Moldovei Polonilor, noroc însă că numai gurile congresiștilor le împărțeau, de oare-ce erau față și plenipotențiarilor Turciei, apoi fără a fi fost aceștia chiar, tot nu se putea ajunge la nici un rezultat căci; vorbele tuturor plenipotențiarilor erau nesfârșite și una diceau într'o di: a doua di însă, alta eșea, străinii se certaă pe țările noastre, dară Brâncoveanu domnea înainte, și din certurile lor, eșea binele nostru. Trufia Polonilor nu se opri însă numai la nordul Moldovei, găseau dênșii că e prea minimă pretențiunea lor, apoi că Turcii mai degrabă le-ar ceda lor țările române de cât Nemților, și de aci ambasadorul Poloniei răspunde plenipotențiarilor Porței în 19 Februarie 1689 că, condițiunile de pace ale regelui Polon sunt: «cedarea ambelor țeri române regatului Polon» ¹⁾. Despre aceste pretențiuni face mențiune și de Castagnères în raportul său către rege cu data de 11 Februarie 1690: «qu'on cède la Valaquie et la Moldavie aux Polonais, parce que l'Empereur serait trop puissant si ces deux provinces lui tombaient entre les mains» ²⁾. Turcii însă nu puteau să șadă de vorbă cu congresiștii în fața unor asemeni pretențiuni fie ale Nemților fie ale Polonilor, în raportul despre darea de seamă a conferințelor ținute, de la 11 Martie până la 27 Mai acelaș an, vedem că: «Mavrocordat numai în condițiunile de a nu ceda Turcii, principatele dunărene a primit această sarcină de a'i represinta la pacea din Carlowitz ³⁾. Asupra tuturor pretențiunilor Polonilor pentru țările române, împăratul 'și dedu verdictul său, însă mai târziu când el începuse a vedea raza luminoasă, lasă pe Poloni să discute și să se certe când pe Muntenia, când pe Moldova, nu voea să le tae greața de la început, și să'i indispuă în contra lui; scopul lui Leopold era acesta, însă și el îl pune pe hârtie în acea rezoluțiune din care estragem următoarele: «voea să încorporeze Muntenia statului său, de oare-ce dênșa a aparținut din vremurile cele mai vechi Ungariei, voea să încorporede și Moldova, scoțând

¹⁾ Idem op. cit., pag 231.

²⁾ Op. cit., supl. I, vol. I, p. 283.

³⁾ Op. cit., vol. V, partea I, p. 260.

că și acea a aparținut Ungariei¹⁾; toate aparțineau și au aparținut Ungariei după Unguri; nu știm ce istoriograf maghiar o fi indus în atari erori grosolane pe bietul Leopold I; cine știe cu ce documente inventate o fi venit acel istoriograf la împărat ca să-l scoată din minți să-l încante că Majestatea Sa domnind asupra Ungurilor, are dreptul să domnească și asupra tuturor popoarelor ce au avut a face cu Unguri, fie învinse, fie învingătoare; nu voeau Ungurii ca Românii să fie mai fericiți de cât dâșii. Turcii nici nu voeau să audă de cedarea țărilor române unei alte puteri. Nemții ca să înduplece pe Mavrocordat și pe Zulficar Efendi îi supuneau la presiuni atât morale cât și materiale; adese-ori îi înjoseau la congres, apoi erau lipsiți une ori și de hrană, veniți în țările lui Leopold fură duși la Potendorf, apoi la Viena și de aci la Comorn, unde au fost cel mai rău tratați; de aceia vedem pe Alexandru Mavrocordat că scrie în 2 Martie 1689, Comitelui Kinsky «plângându-se de modul neomenos cum este tratat atât dâșul cât și colegul său Zulficar²⁾. În 2 Septembrie același an scrie comitelui Caraffa plângându-se de alta «că i s'au furat niște hârtii³⁾. În 31 Martie dragomanul Lachowitz scrie contelui Kinsky în 31 Martie 1689 «plângându-se de modul cum a fost tratat exaporitul⁴⁾. Leopold I, vădând că nu poate ajunge la nici un rezultat cu Turcii, și că plenipotenții lor sunt cu totul nemulțumiți ca să nu mai dea naștere la noi nemulțumiri, le dă drumul, ca să se reîntoarcă în Constantinopole, fără a fi terminat însă nimic. Leopold I, anunța pe Papa în luna Noembrie unde: «îi spune cum nimic nu a isbutit cu Turcii⁵⁾.

De abea s'au reîntors plenipotențiarii ottomani în Constantinopole, eată că moare sultanul și în locu'i este proclamat, Soliman, acesta trimete din nou pe Exaporitul

¹⁾ Veđi în vol. V, doc. Hurm., p. 268.

²⁾ Veđi în vol. V, doc. Hurm., p. 235.

³⁾ Veđi idem, p. 280.

⁴⁾ Idem, p. 243.

⁵⁾ Se vede aceasta din răspunsul papei către Leopold; scrisoarea din 26 Noembrie 1689, vol. V, p. 291, doc. Hurm.

și pe Zulficar la Viena ca să reînceapă firul negocierilor, de astă dată nu însă numai cu hârtie și cu condei, ci cu arme și cu tunuri; negocierile reîncepură, însă sub acompaniamentul bubuitului tunurilor și atunci împăratul Germanilor devenise ca și florea soarelui, el 'și schimbă părerile și pretențiunile după felul isbândei armatelor aliate, unde se ducea soarele victoriei, acolo se îndrepta și dânsul; când un corp de armata germană învingea într'una din Țile, el devenea mai arogant, când Polonii învingeau în altă Ți, el devenea blând cu dânsii și le promitea totul, nu mai avea nici o socoteală în nimic; lucrurile se încurcaseră de tot ¹⁾. De ce oare ducea o așa pieđișă politică împăratul sacralui imperiū fața de Poloni, aliații săi? de ce oare nu erea cinstit la vorbă cu dânsii? căci Poloni în tot-deauna l'au ajutat în răsboele sale; el din adins ducea o ast-fel de politică, și nu voea să se prindă în nimic la vorbă cu Polonii, el știa mai bine ca toți, că pacea cu Turcii tot se va face, și de aceia îi ținea în suspensiune, avea nevoie acuma de ajutorul lor în resbel și nu voea să le tae pofta, căci l'ar fi părăsit imediat, îi ținea cu vorbe dulci, însă rezultatul 'l tot amâna; ceva mai mult încă, în ultimatul său către Sublima-Poartă nici nu pomeneste de vre-o pretențiune al unui aliat al său relativ la ȧrile-române, 'și reserva singur dânsul acest privilegiū și raportul său din 23 August 1690 ȧice: «că ar fi bucuros dacā Poarta ar priimi o suzeranitate comună a sa cu Sultanul la un loc, asupra ȧrilor române» ²⁾. Oasemeni purtare lipsită de ori-ce caracter din partea ori și cărei persoane în tot-deauna se înfundă, căci sau probele palpabile cad singure așa din senin în mâinele adversarului, sau acela nu e atât de prost ca să nu înțeleagă purtarea celui l'alt. Polonii se exaspereadă vedând că împăratul îi ține cu vorba și când se presinta o ocașie ca să fie și dânsii consultați, sau să așterne numele lor într'un raport al Turciei, ca aceea să cunoască și pretenți-

¹⁾ Veđi din relațiunile rapoartelor publicate în Frag. III, al col. doc. Hurm., pag. 337, 344—345.

²⁾ Idem, p. 336.

unile lor asupra țărilor-române, atunci împăratul îi trage pe sfoară lăsându-i la o parte.

La Stroda mai mulți sfetnici ai statului polon se întrunesc într'un convent și, nobilul castelan Krupensky ¹⁾ rostește un discurs zdrobitor pentru Austriaci și plin de foc și entusiasm pentru poporul său, el dice între altele: «Și ce este în adevăr de sperat de la casa Austriei, că nu mă înșel v'o dovedesc acele domnii cărora această lacomă dinastiă a răpit libertățile lor, precum vra să le răpească pe ale noastre. Vă este cunoscut că acea gintă în tratările din anii trecuți, până acolo merse cu aroganța ei, în cât să ne refuze nouă și să-și atribue sie Valachia și Moldova țări în cari nici odată nu i-a călcat piciorul. Acestea sunt mulțămitele pentru sângele nostru vărsat înaintea Vienei aceasta este răsplata pentru milioanele noastre cheltuite, pentru corpurile bravilor noștri compatrioți, care ȋac încă calde în câmpurile Ungariei?» ²⁾. Turcii încuviințaseră cedarea Moldovei de nord, Polonilor. Polonii deja stăpâneau Camenița, Suceava, Cernăuțul, Hotinul și Soroca încât luând definitiv aceste ȋerișoare nu isbeau în coranul mahometan, care prescrie că nimeni nu va putea lua ceva din teritorul împărației de cât după ce mai întâi a învins cu sabia».

Ca Turcii să cedeze toată Moldova Polonilor, nici gând nu era; Francesii stăruiau dară în zadar, Polonii vedându-se că de bună voe nu vor ajunge la nici un rezultat cu Turcii, se hotărâsc a merge alături cu Germanii, dar cu aceștia vor reuși a lua Moldova; conferințele congresului din ȋi în ȋi deveneau și mai nesuportabile și plenipotențiarii Turciei se apelpisera de atâtea străgăniri și de pofta nesecabilă a tuturor congresiștilor asupra bietelor țări dunărene, încât în 1691 ei cer congedierea și ruperea pentru a două oară a firului negocierilor de pace; l'au rupt și de astă dată pentru a-l înoda din nou, căci după cinci luni, în Februarie 1692 ei se reîntorc din nou în Viena. Nu

¹⁾ Descendenții acestei familii sunt membrii familiei Krupensky, al cărui leagăn s'a aședat în Moldova; Dumitra Cantemir domnescul istoriograf îi pomenesce printre familiile nobile de origină poloneză.

²⁾ Veȋi în vol. V, part. I, pag. 328, din 29 Iunie 1690, doc. IIurm.

știu cum o fi învîrtit Nemții șurupul cu Alexandu Mavrocordat și Zulficar-Effendi, căci de astă dată îi găsim mai afabili cu consilierii lui Leopold : avem două scrisori ale plenipotenților Turci, către comitele Kinski «vorbindu'i de niște copii ale scrisorilor originale turcești, scrise în latinește pentru ca comitele să înțeleagă mai pe larg secretele guvernământului ottoman ¹⁾, ce le-ar fi divulgat inteligentul și vicleanul dragoman ; e o scrisorea din 5 Octombre 1691. La reluarea negocierilor Austriacii ereau foarte aroganți însă aduce ceasul ce n'aduce anul ; izbucnește un mare resbel între Franța și Germania ; pretențiunile Leopold I devin mai mici în fața unor atari evenimente și din poștele ce le avea, ca să anexeze țările române coroanei Ungariei, (Austria reprezenta pe Ungaria) și le restrînse numai la o suzeranitate comună cu Turcia asupra țărilor dunărene ²⁾.

Pentru executarea planului, fu desemnat de Austriaci, ambasadorul Englez și Alexandru Mavrocordat, căruia Nemții se hotăresc să'i dea un bacșiș de 100,000 de florini ; lucrurile mergeau bine ; Mavrocordat fusese cumpărat ; la Constantinopol însă acțiunile sale în loc să scadă în fața unei asemenea purtări quasi bine-voitoare către Nemți, din contra ele se ridicau, Turcii ori că știaū, ori nu, ceia-ce făcea dînsul la Viena, dară afară de léfa cea grasă ca prim dragoman, îi mai dădu și apanagiul insulelor Millo, Andro și Miconă ³⁾. Mavrocordat de asemeni căpătă permisiunea de la împărat ca să locuiască ori-unde va voi ; în acest timp și ambasadorii puterilor din Constantinopol lucrau pentru pace, căci deja se turburase totă lumea cu aceste lupte dîlnice între Turci și Germani ; Houssey și Habord din partea Angliei ; Collier, Heamsberg și Hop din partea Olandei, pe de altă parte și hanul tătăresc ; diplomații francezi de asemeni. Turcii încă doreaū pacea, ceda cu bucurie Camenița Polonilor fără nordul Moldovei ; Polonii vor trebui să primească și aceste condițiuni, căci aveaū în contra lor și pe Nemți cari îi băteaū dîlnic ; pe Turci ce'i amenința cu năvălirile Tătarilor ;

1) Veđi în vol. V, idem, p. 393.

2) Veđi raportul publicat în Frag. III, doc. IIrm., p. 358.

3) Veđi idem, p. 359—390 în două acte.

apoi slăbiți în interiorul statului prin certurile nobililor; și luptele civile ale Castelanilor între dênșii, la care se mai adăuga și moartea lui Sobieski și alegerea lui August de Saxa, candidat susținut de Germani, în potrivea principelui de Conti, susținut de Francezi; în zadar vedem pe patrioții poloni ținând discursuri fulgerătoare, vorbind de sângele vărsat sub zidurile Vienei, cum vorbise castelanul Krupiensky și cum mai vorbi încă un altul, solul Ioan Gomolinsky, într'un memoriu al său din 1698, 13 Septembrie, către împăratul Leopold I; și plenipotențiarului Stanislav Matachowsky într'o scrisoare foarte înpungătoare către plenipotențiarul congresului, în 13 Octombrie, același an ¹⁾). O ultimă decisiune a fost luată de Polonezii încă: trimet plenipotențiar la Carlowitz pe Stanislav Matachowsky, care va expune trei puncte congresului: 1° Cedarea Valachiei, Moldovei și Bugeacului, Polonilor; al 2° Cedarea cel puțin a Moldovei și Bugeacului, al 3°, În cazul cel mai rău; cedarea Cameniței cu Suceava, Hotinul, Soroca și Cernăuți ²⁾). Polonii veneau cu tocmeli, născute în capul lor de către Ruși și Venețieni; cari voeau să se pună bețe în roatele căruței împăratului austriac, pe de altă parte și Rusia trimete un plenipotențiar la Carlowitz, și dânsa venea cu pretențiuni despre cetatea Kertsch, de când cu luarea Azofului. Polonii deveniseră mai modești, cereau acum numai Camenița, eară Moldova să rămâne suzerană Turciei, ca și mai înainte cât și Valachia. Austriacii dacă se temeau de Poloni pentru poștele Țărilor române nu erea pentru dênșii, ci pentru Moscoviți care aveau relațiuni intime cu Polonii; încât Austria știa că odată ce Moldova și Țara-Românească vor ajunge sub mână Polonezilor, ușor va trece sub aceia a Rușilor și astfel ei ar deveni niște vecini periculoși pentru împărăția Habsburgică. De asemenea, nici de Transilvania nu voea să audă Nemții, ca să o cedeze, cu toate că ei nu ocupaseră această țară cu arma cum o făcuse cu Ungaria, și Turcia o ținea cu dinții, lordul Paget intervine însă pe lângă

¹⁾ Veďi ambele în Vol. V, doc. Hurm., p. 505 și 510.

²⁾ Veďi în Frag. III, doc. Hurm., p. 435—437.

Alexandru Mavrocordat și Mehmet Effendi cu bani, pentru cedarea Transilvaniei. Propunerile sunt primite de cei doi sfetnici, cu condițiune însă ca banii să le fie dați după terminarea definitivă a congresului.

În 1700, ambasadorul german, comitele Wolfgang Oettingen vine în Constantinopole pentru a da curs mai accelerat lucrărilor de delimitare a țărilor ce aveau să intre în congres; și aduce cu sine și bacșisurile pentru Alexandru Mavrocordat și Mehmet Effendi; populațiunea din Constantinopole înțelege însă jocul periculos al ambasadorului german și erea decisă a fărâma în bucățele pe Mehmet Effendi și Mavrocordat, dacă ar fi priimit bani; aceștia destul de deștepți se roagă de Oettingen să'i ție pentru alte timpuri, căci acum nu e momentul ca ei să'i primească; în raportul comitelui Oettingen din 24 Octombrie anul 1700 se vede acestea toate ¹⁾. Că Mavrocordat priimea bani este cert, de oare-ce un alt document, și anume scrisoarea comitelui Schlick, către comitele Kinsky din 5 Noembrie 1698 spune: «Milord (Paget) m'a de nouveau parlé avec beaucoup d'empressement sur une promesse d'argent en faveur des plénipotentiaires turcs»; în altă scrisoare a lui Kinsky către Paget din 14 Decembrie 1698 vedem: «je ne doute pas qu'en la distribution des largesses impériales destinées aux ministres turcs» ²⁾. Eată unde ajunse bătrânul exaporit, el uitase poate de marea recunoștință ce o datora Turcilor, care'l înălțase așa de sus; Transilvania o câștigaseră Ottomanii în urma mulței versări de sânge, eară acumă când Sultanul și încredințase condeiul în mâna dragomanului său ca să aleagă de soarta imperiului; el îi înjosi prestigiul de altă-dată, se lăsă a fi corupt de banii cei dulci și consimți în detrimentul Turciei la cedarea Transilvaniei, coroanei austriace.

Tractatul se încheie în 1699 în ziua de 26 Ianuarie, studiat mai întâiu în Viena, apoi dus la Carlowitz unde se iscăli de toți plenipotențiarii puterilor reprezentante, eată partea care interesează țărele române: Impăratul Austriei anexează Ungaria, afară de Banatul Temișoarei, Transil-

¹⁾ Veđi în Vol. VI, doc. Hurm., p. 6.

²⁾ Veđi în Frag. III, doc. Hurm., p. 471—472, tôte scrisorile.

vania, mare parte din Slavonia și Croația până la riul Unna. Polonia reține numai Camenița, Turcii renunță la Podolia și Ucraina, Țara Românească și Moldova rămân însă tot ca și mai înainte sub suzeranitatea Sublimei Porți; acestea toate sunt luate după actele originale al tractatelor ¹⁾).

În favoarea Țerei Românești nu se stipulase nimic, Brâncoveanu care ajutase pe Nemți mijlocind trimeterea corespondenței la Viena nu'l vedem cu nimic recompensat, afară că în 1696 primi titlul de principe al sacralui imperiū, el și cu tot neamul lui în eredițiune, serviciile sale aduse curței vieneze adese-ori le aduce aminte corespondențele diplomaților Kinsky, Paget și Rabutin ²⁾). La prima vedere ni s'ar părea că Brâncoveanu căduse în disgrație față de Germani, ei care erau a tot puternici în vremurile acestea, și uitaseră de Brâncoveanu, nu uitaseră ei însă că s'au înțeles cu Brâncoveanu mai d'inainte, ca nici să nu facă mențiune de dînsul, ca să nu priceapă Turcii că dînsii sprijinesc pe domnul român, acuma îi știa dînsul supărați din cauza condițiunilor nesurăzatoare în care au terminat congresul, încât tot focul supărării pe capul domnului român s'ar fi aprins, în 17 Octombrie 1698 Brâncoveanu scrie chiar Comitelui Kinsky că în timpul negocierilor să nu se pomenească de numele său și de al Munteniei. «Ne ulla de me et hac patria fiat mentio» ³⁾). Comitele Kinsky în urma acestei scrisori de la domnul român scrie împăratului în 27 Octombrie și plenipotențiarilor în 28 Octombrie acelaș an, ca să se conforme dorințelor domnului muntean; ba ceva mai mult, încă, Brâncoveanu în 1700 după încheierea păcei, cere de la Nemți ca ei să scoată un ferman de la Turci prin care să impună lui Brâncoveanu o purtare prietenoasă cu Austria, naivul de Turc se prinse și ast-fel Brâncoveanu reuși ⁴⁾). Ast-fel s'a terminat și pacea de la Carlowitz după niște discuțiuni de aproape 10 ani.

¹⁾ Veđi în Zinkeisen, *Gesch. des Osm. Reiches*, V, p. 211 și în Vol. V, doc. Hurm., p. 524.

²⁾ Veđi în scrisorile lor, *Frag. III*, doc. Hurm., p. 453.

³⁾ Veđi în Vol. V, idem, p. 512.

⁴⁾ Veđi în *Frag. III*, p. 477 doc. Hurm. și Xenopol, Vol. IV, p. 420—422.

Dacă am tratat și acest capitol, în cuprinsul domniei lui Brâncoveanu și a politicei lui, este că și dânsul a fost amestecat în acest joc periculos, ba având încă și un sol al său la rând cu toți plenipotențiarii puterilor, lordul Paget al Angliei, Matachovsky al Poloniei, Wosniczin al Rusiei, Mavrocordat, Zulficar-Effendi și Reis-Effendi ai Turciei, Collier al Olandei, al Venetiei, cât și consilierii imperiului austriac ca Comitele Kinsky, Thun, Marsigli, și alții. Și nici nu putea Brâncoveanu să fi rămas la o parte căci, soarta țărilor române era atunci în gura tuturor reprezentanților puterilor, toți ne socoteau de mici și pigmei, și cu toate acestea toți voeau de noi, toți voeau să ne înghiță. Polonia cerea la început ambele țări române, apoi a scăzut numai la Moldova și la urmă vedem că a rămas cu Cămința. Austria voea earăși ambele țări române, apoi a scăzut la Muntenia în cele din urmă la suzeranitatea comună cu Sultanul, când a fost însă ca să se semneze protocolul de pace, nu a rămas cu nimic. Rusia earăși îndemna pe Poloni să înghiță Moldova căci ei prevedeau ștergerea biete Polonii de pe charta Europei în cât ar fi șters-o cu Moldova cu tot, Rusul e în tot-deauna mai șiret. Pe de altă parte Ludovic al XIV nu ne cunoștea și sprijinea pe ori și cine numai ca Muntenia să nu existe și Brâncoveanu să dispară, de Girardin, de Ferriol, Des Alleurs, de Castagnères au știut ca să lucreze în Constantinopole și din resputeri, cu rândul să intrigheze în vremurile păcii de la Carlowitz ca și altă dată, după cum s'au succedat în postul acesta de ambasador.

Soarta însă a voit ca împrejurările să vină ast-fel ca toți să se certe pe țările române, nici unul să nu cedeze și, pentru că Turcul avea mai multe drepturi asupra noastră ca toți, să se lipsească toți, să ne lase tot amici ai Turcilor, amici, și poate suzerani în vreme de pace, dară nici odată vasabi sau supuși căci în timp de resbel în tot-deauna am probat că nu ne-am lăsat a fi învinși.

Pacea de la Carlowitz a format nodul vital în istoria celor două țări, Turcia și Austria; la cea d'întâi se sfârșise cu vitejiile războaielor, la cea de a doua se croise calea cea

nouă a politicei, căci Transilvania trecu sub coroana Habsburgilor, pentru noi cu atât mai mult pacea de la Carlowitz este însemnată, căci ce ar fi devenit de Români dacă se îndeplinea poftele Nemților și ale Polonilor, ca țara Românească să intre sub stăpânirea Austriei și Moldova sub aceia a Poloniei; de atunci principatele române ar fi fost șterse de pe charta Europei orientale, și ați poate nu se mai pomenea despre un regat și un rege românesc, neamul Brâncovenesc nu mai murea în Constantinople, dară murea întregul neam românesc, oftând greu de apăsarea străină. Dară de ce oare să vorbim așa de prăpăstios și să vedem în negru trecutul acestor două țări românești, dacă ele ar fi trecut una Austriei și alta Poloniei sau mai în urmă Rusiei, am putea spune cum am fost sub Turci am fi fost și sub Nemți și sub Ruși, tot în aceleași condițiuni de suzeranitate, aci însă erea un bilet de loterie de jucat, erea o carte de joc pe care am fi pus tot trecutul și viitorul acestei țări și cine știe dacă mai ajungeam odată să ne reconstituim, cum ne-am reconstituit la 1859 și la 1881, am fi importat poate civilizațiunea în statul nostru mai de demult, am fi vădut pe boerul român îmbrăcat cu chică nemțească și cu cisme și pintenți lungi, cum se îmbrăcase Preda Prorocanu, în 1693, dară poate nu am mai fi vădut o coroană românească și numai românească sadea. Să ne mulțumim deci că am rămas aruncați ca o peatră de mărgăritar într'o mocirlă, pe care însă ploile și earăși ploile veacurilor a spălat'o și astă-zi a rămas curată și lucioasă.

Brâncoveanu prevăduse aceste evenimente și cât de calm și de diplomat 'l vedem, bine și cu Turcii, mai bine încă și cu Nemții, făcându'și treburile cu amândouă de odată. Pacea se încheieă, streinii se certeau pentru noi cum să ne împartă mai bine, noi însă rămâneam tot noi, Brâncoveanu domnea și România nu pierdea.

Eată ce a fost pacea de la Carlowitz pentru Români, am avut atunci un moment greu din viața noastră, l'am trecut, cum trece bolnavul momentul cel mai greu al unei cumplite boli, am scăpat, dară nu pentru tot-deauna, poftele Nemților și ale Kușilor nu se vor stinge și, până în

1717 unde încheăm studiul nostru, vom avea ocaziune să le vedem reapărând.

Atitudinea lui Brâncoveanu față de răscoala lui Racoți din Transilvania, perioada 1699—1708.

Preludiul morței.

La prima vedere s'ar părea că domnul țerei-românești să nu fi interesat pe lumea Europei occidentale când ea avea a se ocupa de multe alte evenimente, ce legaū istoriile altor popoare mai întinse și cu un trecut mult mai depărtat ca al nostru.

Ce avea Franța, Rusia și Austria cu Constantin Brâncoveanu-Voevod? acel Brâncoveanu, un domn suzeran imperiului Ottoman, acel Brâncoveanu o uneltă servilă și umilă a Turcilor sau a Nemților, acel Brâncoveanu, care îndeplinea pe curierul de la gurile Dunărei orientale, între două împărății invrăjbite; cu un asemenea om care îndeplinea ast-fel de meșteșuguri; nici că ar fi trebuit un Împărat austriac sau un Țar rusesc ori un Rege frances să saadă de vorbă. Acest om însă care de și principe al unei jumătăți din regatul de aăzi al României, de oare-ce a invărtit pe degete pe toți ambasadorii Franciei, oameni ca de talia lui de Girardin, des Alleurs, Ferriol, precum și pe înfricoșății de plenipotențieri ai conferințelor de la Carlowitz, începu a uimi lumea și numele său să fie pomenit qilnic și la Versailles și la Kremlin și la Schönbrun, evenimentele anilor următori păcei de la Carlowitz vor aduce mari furtune în casa românească și de unde Constantin Voevod Brâncoveanu se aștepta la puțină liniște, eară trebuia să se pregătească de o nouă instrunare a minței.

Domnul Moldovei Antioch Cantemir nu putea uita, că părintele său Constantin erea să'si peardă tronul din cauza intrigelor Brâncoveanului, de aceia începu a'i purta sâmbetele. Constantin Duca de asemeni devenind văduv prin moartea soției sale, fică a lui Brâncoveanu, nu se mai temea de ura socrului, și se aruncă în tagma inami-

cilor domnului muntean, din Constantinopole. Alexandru Mavrocordat Exaporitul de asemeni, din amicul de odinioară al Brâncoveanului, deveni inamicul său, căci în urma pacei de la Carlowitz el pretindea de la Turci unul din tronurile române pentru fiul său Nicolae, după ce că trădase interesele Ottomanilor mai avea îndrăzneala încă să ceară și recompense de acest fel. La început având ochii asupra Moldovei cum scrie de Girardin regelui său în 30 Aprilie 1699, după convorbirea sa, cu cumnatul Chanului Tătăresc, despre Mavrocordat: «Il m'a dit que c'était l'ouvrage de Mavrocordato qui avait voulu, par cette condescendance, mériter la protection de la Pologne pour son fils aîné, à qui il a dessein de procurer le Gouvernement de cette Province à vie, (Moldova) comme celui de la Valachie a été accordé depuis peu au Bey qui en est pourvu» ¹⁾. Alexandru Mavrocordat însă rău 'și îndreptase privirile, căci în Moldova domnea Antioch Cantemir care erea foarte apreciat de Turci, vedând că nu merge lucrurile, Exaporitul se cășunează pe biata Muntenie dar voind ca Brâncoveanu să fie mazilit și în locu'i să se întronească la București, dragul tatei, de Nicolae, fiul său, căci Nicolae e deștept și învățat; deja în frageda 'i adolescență a dat semne, fiind și mare dragoman, locțiitor al tatălui său, pe când acela era plenipotent la Carlowitz.

Brâncoveanu din timpurile de amiciție cu Exaporitul, îi plătea o pensiune anuală, acum însă auzind de toate aceste uneltiri necinstite, se supură foc, și încruntă ochii săi cei brâncovenești și ordonă noului Vistier a nu mai trimite banii la Țarigrad, exaporitului. Brâncoveanu știa să devie mândru și să 'și ascuță și spada, când voea, domnul român nu aruncă însă numai o mânășă, o aruncă și pe a doua; se învrăjbi și cu muftiul cel mare, Fiez-Ullah-Effendi, care avea nunta fie-săi și, cerând domnului muntean 50 pungi de bani, acesta refuză scurt și cu un ton supărat. Turcii se miraū și nu mai pricepeaū purtarea lui Brâncoveanu, nu le veneaū a crede ca Beiful lor de la Dunăre să fie atât de

¹⁾ Veđi în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 348.

înproţăpit cu dînsii şi la vorbe şi la fapte, remaseră ca trăsniţi.

Mavrocordat însă care erea foarte ambiţios nu lăsa să treacă această purtare a Brâncoveanului şi afrontul ce l'a suferit, şi stăruie de Vizir ca el să fie chemat în Constantinopole şi să 'l înveţe minte. Asupra acestui fapt D. Xenopol ne reletează interesantul pasagiu al istoricului italian Del Chiaro care atunci se găsea în Bucureşti şi care convorbise cu protomedicul lui Brâncoveanu Iacob Pillarino ce'i relatează faptul. «In luna lui Aprilie vine de la Poartă un Imbrochor cu un firman, prin care Brâncoveanu este chemat la Andrianople. Chiar a doua zi, se vede că de teamă, Brâncoveanu este apucat de nişte friguri, care se schimbă curînd într'un orbalţ ce 'l reţine două săptămîni de la călătorie. După ce se însănătoşează pleacă în Andrianopole, mergînd foarte încet, așa că ajunge acolo abea după o lună, pe când obicinuit nu trebuia mai mult de cît şede zile.

Adevărata pricină a unei atari întîrzieri era că principele bazându-se pe mijlocirea prietenilor săi şi mai ales pe marile sumi de aur pe care le răspundea, spera să obţină un ordin de reîntoarcere acasă. El avea însă două straşnici şi puternici duşmani, pe lângă care nici o stăruinţă nici o rugăminte nu avea, nici un efect. Unul din ei era Rami paşa pe atunci mare Vizir, celalt era bătrînul Mavrocordat, favoritul sfetnic al aceuiaşi Vizir. Scopul lor chemînd pe Brâncoveanu la Poartă, era de a'l despoea de averile sale (care se vede că se socoteau la sumi mult mai mari de cît cum erau în adevăr) şi apoi a'l depune din domnie. Protegitorii săi, şi ei favoriţi ai Sultanului erau : Cizlar-Aga, Ali Silihtar-Aga, care mai târziu ajunse mare Vizir şi Hasan Paşa cumnatul Sultanului¹⁾.

Brâncoveanu ajuns însă în Țarigrad pune capăt la toate gurele vrăşmaşilor; bacşişurile începură a curge, şi 300 de pungi dintr'un condei intrară în buzunarele sultanului şi

¹⁾ Veđi în Del Chiaro pag. 1—5, op. cit., repr. şi în D. Xenopol, vol. IV, pag. 427.

marelui vizir. Țara însă se resimți din această vizită a Brâncoveanului la Țarigrad căci el fu silit a spori tributul cu 230 de pungi pe an din 270 cât plătea înainte, acuma plătea 500. Cronicarul Radu Popescu ce continuă cronica logofetului Greceanu spune relativ la acest subiect: «a făcut adaos de haraciū 240 de pungi peste 280 ce era țara mai înainte numai să'i dea domnia» ¹⁾; în cronica anonimă vedem earăși: «că l'aū mai înmărit de cum aū fost, cu 240 pungi» ²⁾. Ambasadorul Franciei de Ferriol spune încă că Brâncoveanu se codise de la acest drum, știa el că 'l va costa mult și pe dēnsul și pe țară, și că oferise 400.000 scude numai să fie ertat de vizită. «Le prince de Valaquie est arrivé à Andrianople. Il avait offert quatre cent mille écus pour être dispensé de ce voyage; mais le Moufty et le Visir ont cru que ce n'était pas assez, et qu'ils en tiraient d'avantage lorsque le Bey serait à Andrianople» ³⁾ (scris în 18 Iunie 1703).

În 4 Iulie 1703, găsim altă scrisoare a aceleiași ambasador care confirmă cele spuse de cronicarii noștri, relativ la mărirea haraciului și la toate bacșișurile: «Le Bey de Valaquie à eu son audience du grand Seigneur et du grand Visir. Il y a été reçu avec toutes sortes d'honneurs. Il les a payés chèrement, ayant donné 200 bourses au grand Seigneur, cinquante à la Sultane Validé et de grands présents au Visir et au Moufti. On a encore augmenté son tribut de 230 bourses par an, ce qui fera 500, avec les 270 qu'il payait auparavant; mais on lui a promis de ne plus lui envoyer ni Aga, ni Mubachir, pour exiger le tribut ce qui le consumait, et on traitera toutes ses affaires à la Porte avec ses Capi-Kiaïas» ⁴⁾.

Brâncoveanu reușește și de astă dată în admirabila'i dibăcie să convingă pe Turci, și este din nou întărit la domnie pentru a doua oră și pe viață încă. Brâncoveanu

¹⁾ Veđi vol. IV, p. 22, Mag. ist.

²⁾ Veđi vol. V, p. 169, Mag. ist.

³⁾ Veđi în Supl. I, vol. I, doc. Hurm. p. 357.

⁴⁾ Veđi în vol. I, supl. doc. Hurm., p. 357.

mersese la Andrianopole pentru toate acestea și acolo fuse îmbrăcat cu caftan dinpreună cu alți boeri, căci eată ce găsim în manuscrisul cronicei logofetului Radu Greceanu: «In lunie 15, 1703 marți, Petru Obedeanu biv vel căpitan za margine fu îmbrăcat cu caftan și ca la 29 boeri; la un loc cu Vodă Brâncoveanu venit la Poartă la Odreiu ca să sărute poala împăratului»¹⁾.

Această mărire a haraciului se făcu deci în anul 1703; și la reîntoarcerea sa în țară, cronicarul Radu Popescu spune că: «Inșă după ce l'aū slobozit de la Odreiu, și aū venit în țară, s'aū schimbat firea, s'aū făcut mai rău. mai cumplit, împrumături aū pus pre boeri, pre mănăstiri, biruri mari pre săraca țară cât n'avea putere să le îplinească ci se văita și blestema»²⁾. Aci D. Xenopol aduce o justă observațiune când spune că cifra dărilor diferă foarte mult, acum în anul 1703, cu cea-ce erea în 1695, pe când în acest an se urca suma dărilor la 488.000 lei, în 1703 ea se urca la 630.000 adică cu un adaos de 142.000, adaos ce provenea din sporirea haraciului cu cele 230 de pungi pe an, adică cu 115.000 lei³⁾, eară în total cele 500 pungi adică 250.000 de lei; în condica vistieriei statului de atunci, d'între anii 7202 și 7212 (adică 1694—1704)⁴⁾ se prevede aceste socoteli plus încă 43.000 de lei ca dări impuse boerilor pe fie care an; dări despre care s'a vorbit mai sus. Cronicarul mărește încă și veniturile domniei, impunând o nouă dare, aceia asupra vitelor cornute, numită vacăritul. Cronicarul Popescu cam protivnic cum vedem Brâncoveanului de și devenit mare vornic mai târziu și boer divanist al Brâncoveanului spune, că fapta cea mai rea a domnului fu mărirea haraciului «de aū rămas cu blestem de blestema săracii de acest greu și vor să blesteme în veci»⁵⁾.

¹⁾ Manuscrisul original în păstrarea D-lui Ștefan Greceanu.

²⁾ Veđi vol. IV, Mag. ist., p. 22.

³⁾ Veđi vol. IV, Mag. ist., p. 428.

⁴⁾ Veđi condică tipărită în 1875, p. 684—730; anii li socotești: scăđând pe 5508, din 7202 și 7232.

⁵⁾ Veđi în vol. IV, Mag. ist., p. 29.

Del Chiaro spune că Brâncoveanu poseda în sensul cel mai larg al cuvântului arta de a jumuli găina fără a o face să țipe¹⁾. Aceste dări impuse de domn și asupra boerilor, și asupra mănăstirelor și asupra locuitorilor țerei ce aveau vite cornute, de sigur, că pe un istoric la prima vedere 'l va face să exclame, ce domn de spoetor a fost Brâncoveanu Constantin, dară ea să ne gândim puțin și să reflectăm ce era să facă bietul Brâncoveanu, alt ceva de cât aceasta, pentru a putea scăpa averea tronului lui și a țerei peste care domnea, dacă noi avuseserăm norocul ori mai bine Țis norocul să avem de a face de aproape cu Turcii; niște oameni care ori cât le ai fi dat nu se mai mulțumeau, și la adică trebuia să suferim toate pretențiunile lor căci mai bine era poate de țara noastră, ca să avem de a face cu dênșii; Turcii ne cereau numai bani, alții însă poate ne ar fi cerut pe de a întregul, cu țară cu tot, și Turcii nu ne socoteau ca supuși și vasali lor ci mai degrabă ca aliații lor, căci de câte ori oare, domniile acestei țeri și cu boerii ei, cari ereau generalii de atunci nu și'au ascuțit săbia pe câmpiile vlahice; fără ca nici odată sabia cea dreaptă și românească să fie frântă de iataganul curb al Ottomanilor.

Brâncoveanu deci tot mai deștept și mai priceput ca toți a îmbătat pe toți sfetnicii sultanului și însuși pe Sultan cu mirosul pungilor de aur, s'a hotărât a vârsa în thesaurul sultanin, 230 de pungi mai mult pe fie ce an, însă el, Brâncoveanu Constantin tot va domni, și Românul nu va pieri.

În 22 August 1703 moare Sultanul Mustafa, se urcă pe tron Ahmet al III-lea și ca mirare că acesta dă un ferman prin care recunoaște dispozițiunile predecesorului său, recunoscând domnia pe viață a Brâncoveanului fără a'i mai pretinde nici un ban²⁾. În acest timp se schimbă domnul din Moldova și în locul lui Antioch Cantemir dușmanul lui Brâncoveanu, ce domnise de la 1696—1701, vine la tron

¹⁾ Veđi op. cit., p. 163.

²⁾ Veđi în cron. an., Mag. isl., p. 170, vol. V.

Constantin Duca ginerele domnului muntean, care va domni de la 1701—1703, de astă dată însă Duca nu se mai purtase cu Brâncoveanu ca un socru, ci cu totul inamic față cu dânsul. Brâncoveanu în 1703 ducându-se la Andrianopole înegri acolo pe Duca și se înprieteni de astă dată de fostul său dușman, Antioch Cantemir. Turcii ascultară de Brâncoveanu, îi făceau toate pe plac acuma, în urma bacșișurilor celor mari vărsate și mazilind pe Duca, propun într'un moment de entusiasm lui Brâncoveanu ca să ea el domnia ambelor țări române. Brâncoveanu se codi, nu voi a'și lua atâta belea pe capul său, deja acuma 'l invidiau Nemții, Rușii și Polonii, ce ar fi fost încă dacă ar fi ocupat ambele tronuri. O doamne! însă de atunci ar fi fost reunite ambele țări surori și de atunci cele două coroane românești s'ar fi călit în o singură turnătură, și ar fi lucit pe capul principelui român, Constantin Brâncoveanu, ar fi fost o mare diferență deci pentru Românii de astăzi; ca deja de 200 de ani să fi format această masă întinsă și compactă, de la Cerneți până la Cornu-Luncei, a făcut o greșeală Brâncoveanu, poate față de observatorul istoric, poate față de viitorul poporului și al țerei sale, dară față de evenimentele de pe timpul său și de împrejurările în care se găsea el ca domn, atunci, în mijlocul a trei mari împărații, ce țineau deschise niște ochi de Vultur ca să observe mai bine momentul nemerit spre a se repezi asupra noastră, dic deci, că; bine a făcut, cine știe dacă ar fi putut să o țină și apoi și Turcii propunându'i aceasta, să nu fi vrut a încerca o strategemă, ca pe urmă să ne lase singuri singurei în mijlocul unui ocean. Brâncoveanu la fapte mari recurgea la sfaturile filosofului Stolnicul Constantin Cantacuzino după cum și Ghica recursese când domnise, la sfaturile postelnicului Constantin Cantacuzino, alt filosof; Constantin Cantacuzino primește scrisoarea lui Brâncoveanu și conchide la un răspuns negativ ¹⁾; pentru că Cantacuzino așa a ținut, așa să fie! Brâncoveanu propune atunci pe Michail Racoviță ce va domni doi ani (1703—

¹⁾ Vezi în Xenopol, Vol. IV, p. 430.

1705). La 1705 însă Cantemir isbutește a lua domnia din nou. De astă dată Brâncoveanu trimete pe Ștefan Cantacuzino la Iași și propune lui Cantemir pace, acesta o primește, în modul următor, că : Brâncoveanu să nu mai ajute pe Racoviță în cas când acesta va încerca din nou a re-lua tronul moldovenesc, eară el Cantemir să dea câte 10 pungi de bani pensie fratelui său, Dimitrie Cantemir, pentru ca acesta să nu stăruie a ocupa tronul domnului muntean. Cronicarul Neculcea spune însă că domnii au ținut jurământul «cum țin câinii Vinerile» ¹⁾.

Pentru un moment ni s'ar părea că Brâncoveanu acum era mai liniștit, vrășmășia încetase cu domnul Moldovei, la Poartă era mai puternic ca nici odată, căci pungile de bani le mai desgusta înca Turcii, ferman cu întăritură de domnie pe viață avea, și cu pecetea Sultanului, încât ce mai putea să'i pese, de unde însă nu te aștepti de acolo 'ți vine beleaoa. Francesii născociau din nou o stratagemă și machinațiuni politice de ale lor, chibzuite cu mult spirit și tact, cari toate acestea vor sdruncina din nou jaloanele aședate cu atâta greutate de Brâncoveanu, pentru a ochi în semn, scopul ideal al politicei sale.

D-l Castagnères ambasadorul Franciei la Constantinopole este rechemat de Ludovic al XIV-lea și în locul său se acreditează la curtea Sublimei Porți vestitul marchiz, de Férriol, un tip original și capricios în politica sa. Consacrăm câte-va rânduri acestui personagiū ca să vedem cu ce fel de individ se va mai măsura bietul Brâncoveanu spre a se putea menține încă la domnie.

Férriol, marchis d'Argental nu era numai un diplomat, dară și un fost militar, el sub numele de marchisul Loiras luase parte la toate luptele ce Tököli avusese cu Germanii, întrebuințat apoi de cabinetul de la Versailles în Polonia, apoi în Ungaria și mai târziu slujind earăși în armata otomană, și luând parte la atacurile acestora în contra imperialilor. Avem de a face cu un om care 'și formase caracterul prin rândurile oștirei, «alt caracter, alte idei, ȳice

¹⁾ Veȳi în Letopiseȳe Vol. II, p. 312, raport și în Xenopol vol. IV, p. 403.

d. Gion în opera sa : « *Constantin Brâncoveanu și Ludovic al XIV* »¹⁾, d. Férriol era militar, iute de fire, țănoș până la nebunie, fu într'un rând legat de oamenii casei sale care 'l creșură nebun, plin de idei mai mult de cât năstrăvane, într'un rând trimise prin dragomanul ambasadei, Fornetti, un cartel de provocațiune marelui Vizir Ali-pașa, d. de Férriol se credea în Turcia ca într'o țară unde capriciurile cele mai bizare sunt posibile. În urmă când se reîntoarșe la Paris, ȝicea, stând de vorbă cu Voltaire și cu nepotul său, Comitele d'Argental : « Cîste cu Turcii nici nu perȝi nici nu câștigi »²⁾. De aceia când erea la Poartă saũ prin Constantinopole, trata pe Turci peste picior, se certa și puțin lipsi de nu se încăera la bătae adese-ori cu colegii săi, reprezentanții celor-l'alte puteri creștine. Comitele d'Oettingen fu cât p'aci o dată să fie atacat în palatul său de d. de Férriol care 'și armase cele trei ȝeci de slugi ce avea și venia în regulă de bătae să se apuce la luptă cu ambasadorul Germaniei.

Pe Turci nu'i asculta de cât când aceștia trâmiteaũ soldați, de'l sileaũ să facă cele ce'i ȝicea marele Vizir. Când se născu ducele de Bretania, nepotul lui Ludovic al XIV, d. de Férriol ilumină ferestrele ambasadei. Turcii se speriară și se supărară. Caimacamul trimise în numele Sultanului ordin, ambasadorului, se stingă iluminățiunile³⁾.

Nici vorbă că ȝandăra d-lui de Férriol sări pe loc, ceia ce'l făcu de respunșe trâmisului : Caimacanul să vie să le stingă dacă îi dă mîna. Din fericire până să vie Turcii, d. de Férriol lăsând invitații în casă, eși afară și aștepta pe caimacam, cu slugile sale armate din cap până în picioare iluminățiunile fură însă stinșe, alt-fel se făcea bătaia. Tot așa se insulta cu Turcii și la recepțiuni oficiale, când nu voea să lase sabia la o parte nefiind primit, tot așa cu caicul am-

¹⁾ Veȝi la p. 310, op. cit.

²⁾ Voltaire: *Oeuvres complètes*, corespondență, edit. Garnier Paris 1882, a XVIII scrisoare a lui Voltaire către d'Argental, 20 Ian. 1778, raport. de d. Gion, în op. cit., p. 311 (și la notă).

³⁾ Incidentul sêrbătoarei este pe larg povestit de celebrul botanist Pitton de Tournefort, în interesanta'ȝ operă : « *Relation d'un voyage dans le Levant*, Paris 1717, 2 Vol. în 4, raport. de d. Gion, p. 311.

basadei pe care 'l înpodobise ca acela al Sultanilor, ceea ce înpodobise pe bieții lopătari cu câte 100 de bastoane de fie-care, date de capigi-bașii Sublimei Porți. De Férriol nu era nebun, după cum pretinde de St. Priest, dar avea în el un fel de iușeală care 'l făcea să-și peardă sârta, să easă din țâțane cu o înfricoșată ușurință.

Atunci da, nu se 'ncurca, așa dăcea dânsul, ori unde o eși, de oare-ce cu Turcii, cinstea nici nu ți-o perdi, nici n'o câștigi¹⁾.

Eată deci cu ce fel de om avea nenorocitul de Brâncoveanu să se măsoare la Constantinopole, afară că găsea în Férriol un inamic implacabil, pentru că așa voea politica de la Versailles, dară mai găsea încă un om sucit, un isteric și nevropat cu care nu mai știai cum să te porți, de spuneai ceva, și lui 'i se părea cam ostentativ ceea-ce ai spus, totul erea sfârșit, nu numai că te pomeneai ne servit, dară și cu călimara poate de la biuroul său în cap. Férriol cunoștea personal pe Brâncoveanu, căci ca ofițer în armata lui Tököli o fi luat parte și la luptele de la Zernești și Cristiani ceea-ce e sigur spune d. Gion²⁾, este că Férriol a fost la Turtukaia și Oltenița în 1693 căci de acolo a scris lui de Pontchartrain despre onorurile cu care Brâncoveanu a fost primit de marele Vizir. În 1700 încă pe când Antioch Cantemir se hâinise cu Brâncoveanu căci la mare ură au fost mereu neamul Cantemirilor cu al Brâncovenilor, domnul muntean trimise pe Banul Cornea Brăiloiu, Michail Cantacuzino și istețul Dumitrașcu Caramanlêul ca să cadă la picioarele Sultanului și să'l roage ca să'i erte de haraciū pe doi ani că țara e tare sărăcită, de asemeni să susție candidatura unui boer de la Galați Toderașcu amicul domnului, pentru ca el să fie întărit la tronul moldovean în locul lui Antioch. D'Oettingen ambasadorul german susținea pe Duca, boerii români cedară, și de aceia Turcii rămaseră recunoscători Brâncoveanului că e om de înțeles, că vede lucrurile când se poate ceva și când nu se poate.

¹⁾ Veđi în op. cit. al d-lui Gion, p. 310—312.

²⁾ Veđi op. cit., p. 313.

Duca fu numit și atunci Férriol murea de necaz că în loc ca Brâncoveanu să-și peardă prestigiul la Poartă el din contră se înalță pe fie-ce ți. Brâncoveanu însă nu voea să se strice cu Cantemireștii definitiv și de aceia în 1705 'l vedem earăși pe el însuși sprijinind candidatura lui Antioch Cantemir la Poartă, îi era teamă încă Brâncoveanului și de Casandra, soția lui Dumitru Cantemir, fratele lui Antioch o femeie de o frumusețe rară și de o inteligență extraordinară ea era fiica lui Șerban Vodă Cantacuzino; d. Gion spune că știa pe de rost tainele ce avea Brâncoveanu cu Nemții de asemeni și jesuitul țiarist de la Trévoux ce dicea că «spiritul și frumusețea Casandrei Cantemir o făcuseră să fie una din cele mai frumoase principese ale Europei»¹⁾. Brâncoveanu se dusesese în Andrianopole, se întorsese, căpătase domnia pe viață de a doua oară, dară o doamne Dumneșeule ce va eși din nou la capul lui, pacea aceia de la Carlowitz îi va fi peste cap de tot, căci urmările ei vor fi fatale țerei românești; Transilvania firește este o țară frumoasă, și mai frumoși și sprinteni sunt încă Românii de acolo, de un sânge și o carne cu noi, de câte ori au suferit ei ceva noi i'am compătimit, și le am luat apărarea, streinii ne-au spus însă, un frate nu trebuie să se amestece în trebile casei surorii sale, căsătorită, da, în adevăr, așa este, însă când sora ta este maritată și amenințată cu cuțitul de moarte de soțul ei, atunci și streinul bine-voitor e dator a se amesteca, și cu atât mai mult fratele; așa se amestecase și bietul Brâncoveanu de când cu maghiarisatul de Tököli, ce pretindea tronul ardelenesc apoi și cel muntenesc, și și'a căpătat beleaoa cu Franța, așa se va amesteca și acuma cu Racoți Ferent alt Ungur, și o va păți din nou tot cu Franța, unde dai și unde crapă, ce avea Ludovic al XIV tocmai de la Versailles, cu Brâncoveanu tocmai de la București, dară așa merge în diplomatie, ce o mai fi și *deplumația* asta, să dicem și noi ca și boerii noștri

¹⁾ Vezi în Mémoires pour l'histoire des lettres etc. etc., din Septembrie 1743, după o notiță biografică dată lui, de sigur de Antioch Cantemir Demetrius, atunci ambasadorul Elisabetei Petrovna la Paris, după ce mai întâiu fusese în Anglia pe lângă George I, raport, în op. d-lui Gion, (notă), p. 318.

din 1700? Religiunea multe a legat și deslegat pe pământ, daraverea cu Racoți din religiune a isvorit, ce frumos intră d. Gion în această răscoală a lui Racoți, și mai frumos încă ajunge încă la Brâncoveanu, eată cum începe: «In 1702, naște altă cestiune la Poartă și în principate, Transilvania erea acum în mâinele imperialilor. Agenții civilisatori ai monarhiei habsburgice intrară în ea ca s'o lumineze, și începură întâi prin lumina care se răspândește într'un popor *ad maiorem Dei gloriam*. După armatele de ocupațiune, întocmai ca și corbi care croncănesc după oști pentru a se hrăni din hoituri, veneau cetele negre ale apostolilor lui Loyola. Jesuiții se puseră să lumineze poporul Transilvaniei. Un număr oare-care de Români se uniră cu biserica Romei. Se știe cum Austria i'a răsplătit pe urmă, pentru această părăsire a credinței strămoșești»¹⁾.

Se știe cum aceste agitări religioase trecură ca o groasnică epidemie și în țările române d'incoace de Carpați; călugării franciscani încep campania în toată Transilvania și deschid o întinsă corespondență cu emisarii Papei de la Roma, cer ajutorul împăratului Leopold; d. Gion ne spune după Louis Léger că influența acestor jesuiți ajunsese într'un așa grad, în cât înspăimânta pe toți»²⁾.

Ambasadorul german Comtele d'Oettingen din Constantinopole fu seziat de întreaga manoperă și începu și dînsul cu insistențele pe lângă marele Vizir, exaporitul și sultan, pentru catolisarea țărilor române, servind acestea de prima ușa pentru catolisarea Transilvaniei. De Férriol nu mai isbucnea acum în atacuri de isterie acută; el erea catolic, se atinsese amorul propriu, și amorul propriu cuiva, în cestiune de religiune, este teribil; din leu devii miel, cu Comtele d'Oettingen nu erea bine, căci d'Oettingen erea german, între Francezi și Germani a esistat din străvechile vremuri, silă. D'Oettingen erea reprezentantul lui Leopold I, și Leopold I erea brațul de ajutor al lui Brâncoveanu, erea de ajuns ca Férriol să audă de Brâncoveanu

¹⁾ Veďi în op. cit., p. 323.

²⁾ Veďi op. cit., nota p. 323, Louis Léger (*Histoire de l'Autriche-Hongrie*, p. 260).

ca să facă spume la gură, încât abilul ambasador francez în toată această afacere nu putu de cât să ea rolul adevăratului diplomat, ce se afla în o situațiune equivocă, rămase neutru, de Férriol 'și dîse, să facă ce o vrea, eu nu mă bag nu mă amestec, de o reuși cu atât mai bine pentru triumful catolicismului, de nu, nu capăt eu refuzul, ci Germania.

D'Oettingen începu campania, Vizirul însă spune d. Gion îi răspunse: «Interesul politic oprește pe Turcia d'a concede călugărilor permisiunea cerută, creștinii ortodocși au fost și sunt supuși credincioși Porței otomane, numai și numai din cauza urei ce li-a inspirat în tot-deauna biserica Romei»¹⁾.

Acest lucru îl spune de Ferriol în o scrisoare a sa către Ludovic al XIV, cu data de 1702, 3 octombre: «Rien ne les ayant (les Valaques) tenus jusqu'ici attachés à la Porte que la haine qu'ils ont toujours eue pour l'Eglise de Rome»²⁾.

De câte ori călugări catolici nu au venit oare în țările române? să încerce să catolicească pe Valachi, papistași găseai căți voeai la Tîrgoviște, Câmpu-lung, București, Milcov, Suceava, Siret și Iași. În 1688, sosește în Țara-românească acel misionar catolic ce ne-a lăsat o dare de seamă destul de complectă a stărei noastre sociale de atunci, raport publicat în total în *Magasinul istoric*; și atunci el strigă în entusiasmul său catolic: «Utinam et Agam et omnes videam Papistas (Dea domnul să-i vîd Papistași și pe Agă și pe toți»³⁾.

Brâncoveanu era devotatul politicei germane, el care ajutase în corespondență secretă pe împăratul Leopold; el care avea protomedic și istoric de casă pe un catolic; el care zilnic era în corespondență cu miniștrii și generali austriaci catolici, cum de nu se induioșase la toate încercările emisarilor de la Roma; apoi ar fi rămas nemuritor în inima

¹⁾ Veđi op. cit., p. 372.

²⁾ Veđi în supl. I, vol I, doc. Hurm. p. 356.

³⁾ Veđi în Mag. ist., vol, V, p. 5; «Relatio Histaria de stat Valachio».

Nemților căci le deschidea calea și în Transilvania și Românii de acolo s'ar fi supus, vădând că principele român de d'incoace le-a luat'o mai 'nainte; dară nu! nu! până aci; până la religiune; amicitie, devotament și servicii în politică.

Călugării catolici încercaseră încă și în vremurile lui Mathei Basarab și ale lui Șerban Cantacuzino, dară ei au fost mâini de fier, acuma în zilele lui Brâncoveanu crede au că e ușor de tot, dar s'au înșelat. D. Gion ajunge la Brâncoveanu și iată ce zice: «Această credința cade în fața sentimentului religios foarte puternic atunci în sufletele Domnilor și supușilor lor» mai departe: «uneltirele ce le făcuseră jesuiți cordelierii în Moldova, în vremea lui Cantemir bătrânul, nu le uitase nimeni și Brâncoveanu, care știa pe de rost istoria timpului său, mai mult de cât ori și cine. Domnul român știa intrigile fără număr, plămădite pretutindenți, la Viena, și la Iași, la Cracovia și la Constantinopole, la București și la Roma, de umilii servitori ai lui Christ, ca să dicem și noi ca dênșii. Nu aceste intrigi l'ar fi sfătuit să ajute pasul jesuiților, care nu se mulțumeau a face numai fericirea Transilvaniei, ci voiau neobosită și sfînta stăruință! să treacă munții și în țările noastre» ¹⁾. Dară de ce această opunere a lui Brâncoveanu, el care nu refuzase nimic Nemților până acuma, chiar când nu putea ceva, devenea diplomat, și tot părea că nu refușă. Ei da! dar cuvântul de religiune se încarnase puternic în Români, credințele strămoșești erau moaștele sfînte ale neamului românesc, când era vorba de religiune, Românul era în stare să devie criminal, să sugrumeși să ucigă tot ce'i cădea în cale, devenea un leu furios; numai cu aceste credințe numai cu acest bigotism am trecut prin toate nenorocirile, pacostele și urgiile ce au venit peste această sormană țară, numai cu aceste superstițiuni am tot învins în răsboae pe inamic; și așa tot mereu făcend; ađi admirăm monastirele și turlile vechilor biserici, ădide de voievođi și boerii acestei țări după isbânda vre unui

¹⁾ Veđi în op. cit., p. 327—328.

răsboi. O credință în puterea supremă are tot omul de pe întregul pământ, ea trebuie respectată deci de la unul la altul ; cu acea credință catolică, Românii ortodocși nu aveau nimic dară voeau ca religiunea lor să o respecte catolicii, cum și dâșii o respectau pe a catolicilor, nu voeau dâșii să șadă de vorbă cu jesuiții catolici, că din cele două, religiuni, care ar fi cea mai bună ; și una și alta e bună și cea dâșii, pentru fie care, în felul lui, de ori și ce lucru te poți atinge în viața aceasta spre a civiliza un popor ; dară de religiune, nu ; căci aceia e o credință străbună ; și ce e deja străbun e prescris ; rădăcinele crescute în pământ sunt prea de demult și nu se pot rupe ; aș crescut prea adânci, de te încerci să le scoți, se face gropă mare în pământ de jur în prejur și cel ce o sapă cade într'ênsa, în van deci fură toate, căci călugării franciscani nu putură face nimic, nici acuma în vremurile Brâncoveanului, cum nu putură nici în cele ale lui Matei I și Șerban I ; găsiră în Brâncoveanu aceiași opunere, și el cât de serviabil era în altele către împăratul catolic, al Nemților, dară acuma 'și încrunță privirea și 'și încolți sprincenele cele stufoase, ne mai dîcînd barem ca alta dată «*cu vreme*» cuvîntul lui caracteristic când nu voea să refuze de la capul locului ceva ; acuma însă refuză scurt, și pe dată. În Constantinopol încă mai avea de luptat catolicii și cu Grecul ortodox Alexandru Mavrocordat precum și cu toți clericii suburbiului din Fanar ; încât lucrurile mergeau mai greu ca nici odată.

În Transilvania în acest timp Protestanții se resculau și nu voeau să audă de stăpînirea acelei țări de către coroana habsburgică, murmurau și Românii cerînd drepturile lor. Franța care se amestecase pentru Tököli, din care cauză se hăinise cu Brâncoveanu, se va amesteca și pentru Racoczy ; și Férriol care rămase surd la intrigele lui d'Oettingen de la Poartă, în cestiunea religioasă ; în cestiunea lui Racoczy va deschide cel d'întâi calea, luând instrucțiuni de la de Torcy. Franța erea natural ca să sprijinească pe Racoczy ; căci prin aceasta aducea încă o palmă Germaniei ce ajunsese atunci a tot puternică și plină de aliați în

necazul Franței ce se coalizase singură în fața întregii Europe, după cum spune D. Gion¹⁾; căci Anglia și Olanda umileau ȋilnic pe miniștrii regelui Ludovic. Apoi Franța mai perduse încă pe Eugeniū, principele cel vestit al Savoei care intrase în serviciul împăratului de Habsburg în 1683, ajungând în 1693, feldmareșal, în 1697 bătând cumplit pe Turci, la Zenta, de unde s'a tras tot desastrul Ottomanilor și aceea pace a Carlowitzilor, prin care Germania atât s'a ridicat; acel principe cu care noi Românii am avut de atâta a face, în 1716, după cum vom vedea mai 'naint; și care ținea și în respect pe Catinat, pe Villeroi și pe ducele de Vendôme al Italiei în necazul lui Ludovic al XIV; de sigur deci că acumă îi părea rău lui Ludovic că scăpase din mână pe un asemenea om, care se supăraseră, fiind-că regele îi refuzase comanda unui anumit regiment ce voea să'l comande; s'a căit amar Ludovic, pe urmă a cerut și sfatul curtenilor săi, ei l'aū desaprobat, dară totul erea prea târđiū, tēnērul cavalier de Carignan-Savoie, fiul comitelui de Soissons și al Olimpiei Mancini, nepoata vestitului cardinal Mazarini, se bărfuise și se dusesese la Viena, unde împăratul Habsburg 'l primi cu brațele deschise, spre a lui fericire²⁾. În Spania de asemeni nepotul lui Ludovic al XIV, Filip al V, erea supărat ȋilnic de către archiducele de Austria, Carol; noul pretendent la coroană; Catalanii de asemeni se revoltaū; armatele Englese ale reginei Ana și Portugesii ce mergeaū după politica germană, cu toate acestea Ludovic coalisat singur, cum ȋice d. Gion, contra întregii Europe, însă el tot cu demnitate a eșit din acest foc, căci încheiă păcile de la Gertrudenberg și Rastadt cu toate onoarea pentru Franța; un ideal mai avea încă el și miniștrii săi, o luptă între Turci și Germani, ca aceștia din urmă să fie învinși, spre a li se mai slăbi puterea. Dară în zadar, căci Vizirii din Țarigrad Husein-Kiupriuli și Nami Mohamet eraū partizani ai păcei, numai intermediarul lor a voit resbel, Daltaban-Pașa, dară muri repede. Protestanții din Tran-

¹⁾ Veđi op. cit., p. 331.

²⁾ Veđi în Siēcle de Louis XIV, chap. 28, Voltaire.

silvania veniră cu Racoczy Ferent, în proţap voind absolut ca acesta să le fie principele lor; el era fiul lui George al II, fost Voevod şi al Elenei Zriny; el fusese reţinut în închisoare în Polonia şi de aci în 7 Iunie 1703, trecu în Ungaria, unde ridică steagul revoltei contra Germaniei; Francezii sprijineaŭ pe Racoczy, cum aŭ sprijinit şi pe Tököly; şi pe orî şi cine, numai ca să aducă turburare Nemţilor; ast-fel Ludovic al XIV ajută băneşte pe Racoczy dându'i 200,000 de lei pe an, dăruindu'i încă o frumoasă proprietate, anume Iazatzlov cumpărată de dînsul de la văduva regelui Sobieski pe preţul de 700,000 de livre; adaugându-i încă un frumos tacâm de argint şi 100,000 de livre în numerătoare, toate acestea pentru a'şi putea organiza şi aprovisiona armata. Férriol în Constantinopole nu pretindea ca Turcii să ajute pe Racoczy; dară se aştepta la ajutorul domnilor români, şi mai cu seamă al lui Brâncoveanu; tatăl lui Racoczy Ferent fusese atât de bine cu Matei I, cu Constantin Basarab şi cu Gheorghe Ştefan Ceaurul, încât natural era şi acuma ca fiul său să capăte acelaşi ajutor; D. Gion¹⁾ însă ne spune că Brâncoveanu şi Duca nu mai erau de aceleaşi păreri, acuma erau alte vremuri, şi împrejurările nu mai erau la fel; Brâncoveanu rămase nepăsător ca şi Turcii, nu voea nimic să ştie de cele ce făceau Ungurii; Férriol se infurie şi începe a întinde lanţul scrisorilor de acuzaţiune către Ludovic al XIV; din 15 Septembrie 1704, avem o scrisoare unde vorbeşte exclusiv numai de Racoczy şi Brâncoveanu, în ea vedem între altele: «Je demandai au Visir pourquoi les Pachas ne pouvaient pas lui en donner et je dis que le Prince de Valachie n'avait pas été si difficile et qu'il avait envoyé 24 chariots chargés au général Rabutin en Transilvanie. Le Visir me dit que si je pouvais le prouver, le Prince de Valachie perdrait la tête. Je répartis que j'étais en état de prouver bien d'autres choses quand il le désirait, et qu'il ne devait pas être surpris de ce que j'avais avancé»²⁾. Férr-

¹⁾ Veđŭ op. cit., p. 332.

²⁾ Veđŭ în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 358.

riol într'un nou atac de furie earăși în contra Brâncoveanului 'l prihănește în chipul cel mai neomenos, 'l acuză de trădător față de Turci, ȋicând că ajuta în ascuns pe generalul german Rabutin care avea a susține acțiunea în contra Ungurilor; pe de altă parte puțin mai târziu Férriol începe aceleași ponegriri ale Brâncoveanului și către Turci; așa avem o scrisoare a sa din 1705, 17 Decembrie, unde acusa pe principele Brâncoveanu de prietenia sa, față de Nemți, el dice între altele:

«C'est ce qui me fait supplier Votre Excellence d'envoyer incessamment des ordres très sévères au prince de Valaquie pour lui défendre que les Valaques ne portent des vivres en Transilvanie, sous quelque prétexte que ce puisse être et de ne pas souffrir que les Allemands viennent en prendre en Valaquie» mai departe diplomatul sfârsește ast-fel a sa scrisoare: «Mais, il est nécessaire que les ordres soient clairs et nullement sujets à quelque interprétation de la part du Prince de Valaquie, et qu'ils lui soient envoyés en toute diligence»¹⁾. Férriol nu mai avea răbdare, se amesteca mereu în afacerile politicești d'între Turci și Români, umbla cu plosca de colo până colo, dar ce să'i faci «așa e în deplumație» cum spuneau boerii la 1700; fie-care umbla după interesul statului său.

Se tocise și limba ambasadorului frances la Constantinopole, bolborosind toată ziua marelui Vizir că Brâncoveanu face așa și pe dincolo, se astupase și urechile Vizirului de atâta vorbă tot aea și aea mereu, nu mai făcea nici un efect, ajunsese un vechi cântec «domnia lui Brâncoveanu, și cu Franța» cronicarul anonim autorul cronicei anonime; un boer prieten de al lui Brâncoveanu²⁾, însuși scrie: «Era și solul franțuzesc, carele mergând și ȋicând de Constantin Vodă, Domnul Țerei-Românești, cum este de către Împăratul și muncește să găsească vreme să ridice sabia asupra împărăției, și cum alți domni stăpânesc Țara, cari

¹⁾ Veđi în Vol. I, col. doc. Hurm., p. 362.

²⁾ După cum spune el însuși «că de multe ori și noi am auzit pe Constantin-Vodă», veđi în vol. V, Mag. ist., p. 182.

sunt din neamul lui, cari jefuesc fără dreptate cum vor și cum s'a umplut de multă sumă de bani, cu care pot face câte-va pagube împărăției, și alte ca acestea cuvinte împotriva ce au putut găsi». Cine știe dacă Cronicarul nu auăise însuși la masa Brâncoveanului înconjurat de boerii săi când discuta despre nevoile țerei, cum Girardin, Castagnères și Férriol intrighează la Poartă, și despre scrisorile solilor franțuzești de la Țarigrad, întrebându-se toți cari să fie pricina necasului împăratului, țerei franțozului; cum spune D. Gion ¹⁾.

Cronicarul însă închee «dar acestea nu s'au ținut în seamă» căci Turcii nu se luaă după acuzațiunile lui Férriol.

Ferriol inebunește, vedând că vorbele lui nu fac efect, la ori-ce serată ce mergea pe la casele mari ale Fanarioților unde se găseau de sigur și din marii demnitari ai imperiului, ca marele Vizir, marele dragoman, Căpitan-Pașa și alții, el trebuia să aducă vorba în câte un colț al salonului, în jurul unei meșcioare, și despre Constantin Brâncoveanu Voevod, acolo ținea de vorbă pe Vizir de 'l enervă tot cu acel vechi cântec brâncovenesc, până într'o ți desperat spune vizirului: nu vedeți excelență că poartă încă și titlul de principe al sacralui imperiū; ce mai dicitēi la aceasta? Vizirul da din umeri, poate, nu voea să se strice nici cu Brâncoveanu și juca rolul nepriceputului. Francezii aveaă candidatul lor pentru tronul român, în locul lui Brâncoveanu, aveaă pe Duca fostul domn al Moldovei, eată ce citim într'o scrisoare a lui Férriol din 27 Februarie 1706, către regele său:

«Il y a deux mois que le Bey déposé de Moldavie est réfugié dans le Palais de votre Majesté. Il est de la première noblesse. Son nom est *Ducas*. Il compte parmi ses ancêtre des Empereurs Grecs. Le prince de Valachie le persécute, cet ami des Allemands.

Je supplie très humblement votre Majesté de m'envoyer une lettre pour le Grand Vizir sans date et sans souscription, par laquelle votre Majesté lui dira qu'elle sait de bonne

¹⁾ Veđi în op. cit. p. 334.

part les liaisons du Prince de Valaquie avec les Impériaux, qui durent depuis longtemps, *qui sont même contraires aux intérêts de cet Empire*, et que les affaires de Hongrie souffriront toujours, tandis que le Prince sera en Valaquie, qu'ainsi votre Majesté désire et demande *qu'il soit déposé*.

Je joins ici la copie de celle que j'ai reçue de Monsieur le Prince Ragoszy du 19 Janvier. Monsieur Des Alleurs ne m'a pas écrit.¹⁾

Eată ce intrigă croea încă vestitul Férriol, scotea și pe Duca la iveală și mi'l înobila, mi'l trăgea din spița împăraților bizantini, *Ducas*, se vede că diplomatul francez nu citește pe cronicarul Nicolae Costin, care spune despre Duca că erea un grec obscur de la Rumelia «de neamul său grec din Rumelia, crescut de mic în casa lui Vasile Vodă, rămânând el în țară până ce s'aũ făcut mare, iar pe urmă aũ și domnit»²⁾.

Pe de altă parte marele Vizir mai erea încă bombardat și de scrisorile Ungurilor, care se plâneau atît de Ruși cît și de Valachi, avem un memoriũ din 13 Martie 1706 al trãmișilor Unguri Papay și Horvat prezentat Sublimei Porți, în care între altele vedem: «On voit d'une part le Prince de Valaquie, quoique sujet et tributaire de la Porte, prendre dans ses qualités celle de Prince de l'Empire d'Allemagne et y transporter ses trésors, et de l'autre, le Czar de Moscovie recherché par le Grecs que la même religion qu'ils professent luy attache»³⁾. Férriol sprijinea pe Racoczy, când acesta luă stindardul revoltei în mână, am văduț că ambasadorul francez nu se grăbi a'i lua parte la Constantinopole, se aștepta însă la ajutorul domnilor români, îndată ce miroși însă că Brâncoveanu stă pe loc și nu întinde mână de ajutor lui Racoczy atunci începu cu furtunoasele scrisori la Versailles, și 'și va schimba și acțiunea sa în Constantinopole, va începea a mijloci pe față alegerea lui Racoczy; începuse a se duce cît de des la marele Vizir acasă și

¹⁾ Veđi în Vol. I, supl. I, col. doc. Hurm., p. 364.

²⁾ Veđi în Letopiseșele lui Kogălniceanu, vol. II, cronică lui Nicolae Costin la pag. 5.

³⁾ Veđi în supl. I, col. doc. Hurm., p. 365.

între patru ochi a convorbi cu dânsul asupra prieteniei ce ar avea Turcii cu Ungurii, sau cu Nemții? ca să sape iară'și pe Brâncoveanu.

In 15 Aprilie 1706¹⁾ Férriol trimete regelui său un raport detaliat unde 'i reproduce după cum se va vedea îndată, convorbirea sa, cu marele Vizir, eată în întregime acest raport: Je priai pour lors le Vizir de me dire quels étaient les sentiments de la Porte et si elle préférerait les Allemands aux Hongrois. Le Visir répliqua que les Turcs regardaient les Allemands comme leurs ennemis naturels et que leurs vœux étaient pour le Prince Rakoszy, mais qu'ils étaient obligés de garder une espèce de neutralité. Je dis alors au Visir qu'il y avait dans cet Empire des sujets du grand Seigneur plus hardis que la Porte et qui ne gardaient pas cette neutralité. Le Visir me demanda qui ce pouvait être. Je répartis que c'était *le Prince de Valaquie*, lequel, quoique sujet et tributaire de la Porte, donnait aux Allemands qui sont en Transilvanie des vivres, des armes et de chevaux contre les ordre mêmes de la Porte, et je priai le Visir de me dire s'il n'avait pas reçu un billet de ma part par lequel je l'avais supplié *de défendre au Prince de Valaquie d'assister les Allemands*. Le Visir me dit qu'il l'avait reçu et *qu'il avait envoyé, cet ordre au Prince de Valaquie*. Je répondis qu'il ne l'avait pas exécuté. *Le Visir me demanda si je voulais qu'il ordonnât au Prince de Valaquie de fournir aux Hongrois tout ce qu'ils demanderaient pour l'argent*. Je répliquai qu'il n'était plus temps et que le Prince de Valaquie trouverait des moyens pour éluder ses ordres, *que le Prince avait des engagements secrets avec les Impériaux*, très préjudiciables aux intérêts, de cet empire et que le mémoire que les Députés Hongrois lui avait présenté en faisait foi. Le Visir me dit qu'il avait lu ce mémoire, qu'il avait trouvé fort beau et rempli de raisons solides, *mais il en revint au traité de Carlowitz qui ne permettait pas à la*

¹⁾ In col. doc. Hurm., pe margine, e trecut din greșeală de impresiune probabil data de 1705, în scrisoarea originală însă, însuși a lui de Férriol e semnat data de 1706.

Porte de rompre avec l'Empereur avant la trêve finie. Je dis au Visir que les choses étant ainsi, et n'y ayant rien à espérer du côté de la Porte, en faveur du Prince Rakoszy et le grand Seigneur se trouvant dans des dispositions favorables pour ce Prince et pour les Hongrois, la Porte pouvait les aider d'une autre manière. Le Visir me demanda comment? Je repondis : *En déclarant la guerre, au Czar de Moscovie*¹⁾.

În acest raport al lui Férriol se poate vedea acum toate gândurile sale ascunse și infernale ce le hrănea de mult în sufletul lui; însă fără a le exhiba, căutând un moment oportun, apucând pe Vizir într'un clește solid și inserându'i la întrebări peste întrebări spre a'i apuca răspunsurile, ca și ele să fie așternute pe hârtie; comunicate lui Ludovic, la Versailles unde regele-soare le va citi, înconjurat de toți gentilomii săi. Marele Vizir, se înțelege, erea mai simplu la fire și mai puțin diplomat ca de Férriol; încât dibacele diplomat frances ușor putea băga în cursă pe Turc; după cum vedem că atât de ușor răspunsese la toate întrebările puse. Férriol atâta pe Marele Vizir contra lui Brâncoveanu; și visul său de aur era ca să vadă încăerându-se într'un cumplit război Turcii cu Rușii; știa prea bine că Rușii vor merge într'o asemenea întâmplare mână în mână cu Brâncoveanu, și că acesta la rândul său pe sub mână va trimite corespondențele secrete la Viena lui Leopold I; încât de aci va veni catastrofa la capul Brâncoveanului și se va sfârși și cu dânsul; voea cu ori-ce chip Férriol să mănânce fript pe Brâncoveanu. Marele Vizir cam se surescită în contra lui Brâncoveanu în urma dialogului avut cu Férriol; Francesul isbuti puțin a înferbânta pe Turc; aceasta reese dintr'un alt dialog politic avut între Marele Vizir Mustafa cu Ali Persanul, sfetnicul Șahului, tot în privința Brâncoveanului, îl reproduce și pe acesta, căci el complinește scrisoarea lui Férriol:

În colecțiunea de documente a lui Hurmuzaki găsim

¹⁾ Veđi supl. I, Vol. I, col. doc. Hurm., p. 365—366.

numai a doua parte din acest interesant dialog, cu data de 2 Octombrie 1706.

Moustapha

«Nos puissances croient qu'il leur convient d'avantage de voir continuer la guerre parmi les princes et d'observer une exacte neutralité, suivant les traités?

Aly

«Si vos puissances sont si scrupuleuses sur les traités et qu'elles veuillent observer cette exacte neutralité, pourquoi permettent-elles au Prince de Valaquie d'asister les Allemands de vivres, des chevaux et de tous leurs besoins?

Moustapha

«Le Prince de Valaquie l'a fait dans la dernière guerre. *Il ne pouvait pas se soutenir autrement.* C'était du consentement de la Porte.

Aly

«Il a conservé cette bonne coutume durant la paix. Il fait, à la vérité, le marchand vendant chèrement les denrées; mais cela tourne a compte aux Allemands et porte un grand préjudice aux Hongrois, et ce Prince, tout sujet et dépendant qu'il est de la Porte, paraît plus hardi que les grands visirs.

Moustapha

«Son argent l'a sauvé jusqu'ici, *mais il en fera tôt ou tard une bonne pénitence.* On connaît son attachement pour l'Empereur et pour le Czar.»

Iată și acest interesant document ; care deci împreună cu raportul lui Férriol formează două piese fără preț în care istoria poate vedea începutul peirei lui Brâncoveanu la Poartă ; lucraseră Francezii. Acuzările lui Férriol la început am vădut că nu 'și aveau efectul lor ; mai târziu însă, acumă către începutul anului 1706 ele începuseră a da de gândit Turcilor și de aceia vedem pe Marele Vizir Mustafa terminând răspunsul său lui Ali Persanul cu acea mefistofelicească frază din documentul de mai sus tradus din turcește în franțuzește ; « mais il en fera tôt ou tard une bonne pénitence ». Se știe că la Turci « pedeapsă bună » se numea moartea păcătoșului ; nefericitul Brâncoveanu ! încă de la 1706 Turcii începuseră a privi în darea depărtată cadavrul său și al filor săi ; Gâdea, Calău, Gealat să fie de acumă la capul Brâncovenilor ; cu toate acestea :

« Brâncoveanu Constantin
« Boer vechiū și domn Creștin »

va mai domni încă opt ani ; dar ce folos că de cuțit nu va scăpa.

Și Francezii erau ca zăpăciți acumă ; de oare-ce de la 1704 până la 1706 tot într'un resbel au dus'o cu succesiunea coroanei spaniole, în 1704 au perdut o mare bătălie la Höchstädt ; în 1705 altele două și mai mari încă la Ramilles și Turin ; încât acumă de necaz având ei desastru în statul lor, voeau să vadă desastru pretutindenii ; invidiau pe alții ce se simțiau fericiți ; ar fi voit ca toată lumea să fie în halul lor ; statele ca și oamenii ajung câte-odată după împrejurări în asemenea stări psihice. În 5 Maiu 1705 moare împăratul Leopold și se sue în locu'i pe tron Iosef I, această schimbare avu efectul său și pentru principele Brâncoveanu, efect de care voiū vorbi mai la vale, și cu care vom încheia acest capitol chiar.

Férriol în acest timp, în Constantinople, 'și pusesse în practică toate talentele sale de diplomat și într'o adevărată imprecățiune entusiasmează pe Marele Vizir Mustafa ca să declare resbel Rusiei, după ce 'i explică mai întâi toată

politica europeană; D. Gion a cam stabilit acest discurs al ambasadorului francez¹⁾; Iată'l:

«Excelență, urmă d. de Férriol, neîncurcându-se de loc în spaima Vizirului, adevărații servitori ai Sultanului sunt pe deplin convinși, că cel mai mare vrăjmaș al Sublimei Porți, este și, mai cu seamă, va fi Țarul Rusiei. V'a luat Azoful și corăbiile lui acopere Marea-Neagră; Turcia nu mai e singură stăpână pe Cazacii Ucraniei și pe Tatarii Crimului; ați auzit cele ce se petrec în principate între Domni și trâmii ascunși ai Țarului Petre, știți foarte bine că Iosif I, împăratul Germaniei, este aliatul lui Frederic August, electorul Saxoniei și Regele Poloniei care e frate de cruce al Țarului Petre. Dacă neînvinsul și Viteazul rege al Suediei, Carol al XII, va fi bătut Dumnezeu să'l ferească! de armatele moscovite, Țarul liniștit și temut la Nordul Moscovei, își va îndrepta nemăsuratele sale fapte de cucerire spre Miază-zi. Aci, va da de frumosul și mult pizmuitul imperiū al Sultanilor, către care 'l împing cu putere ambițiunea-i de cuceritor și credința-i de Creștin ortodox. Oare Excelența voastră nu știe că se găsesc, la curtea M. S. Sultanului oameni cari încă de mult, cred că Țarul este firescul apărător al religiunii ortodoxe și singurul Suveran capabil de a scăpa pe Greci de sub jugul atât de bine făcător, cred eu, al Turcilor și de a reîntemeia imperiul Bizanței. Pentru ce nu'i luați înainte? Pentru ce nu v'eboiți astăzi contra'i? În Polonia, partida lui Stanislas Lescinski nu dă pace lui Frederic-August; Carol XII, face de tremură cetele barbare ale Țarului, în fața unei armate care nu'și are pereche în întreaga Europă. Imperatorul 'și are toate oștile risipite în apusul Europei, în Bavaria și în Palatinat parte sunt în Italia și în Spania. Ungaria fierbe în lupte după indemnul ereticului Racoczy Férenz.

¹⁾ După datele culese din: *Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand*, *Histoire de Charles XII* și *Siècle de Louis XIV* de Voltaire; Dialogul lui Ali Persanul cu Mustafa Vizirul, și scrisorile lui Férriol către rege, ambele tipărite în vol. VI al col. doc. Hurm., p. 37—52, Epistolele lui Alexandru Mavrocordat în cartea d. Livada și *Histoire de l'Empire Ottoman*, cap. XVI de D. de la Jonquières. Vezi nota în op. cit. a d-lui Gion, p. 351.

Nici odată împrejurările nu s'aū potrivit mai bine pentru gloria armatelor ottomane, nici odată numărul aliaților Sublimei Porți nu va fi fost mai mare și mai impunător. Carol al XII, regele Suediei; Stanislas adevăratul rege al Polonilor; Racoczy principele Ungariei; augustul meu stăpân, Ludovic cel mare ale cărui armate pășesc spre biruință cu Villeroi ¹⁾ în Flandra, cu Vendôme în Italia, cu Berwick în Espania toți aceștia, și poate chiar Venețianii vor merge într'una cu armatele M. S. Sultanului. Incepeți Excelență, războiul și victoria nu va întârzia a împodobi iarăși glorioasele stindarde ale armatelor ottomane. Veți relua Azo-ful, veți stăpâni Crîmul; nici o altă putere nu v' va mai disputa Marea Neagră; veți tăia principilor dunăreni pofta d'a mai asculta propunerile Rușilor, și spre cea mai mare glorie a lui Achmet III, veți asigura viitorul Turciei. ²⁾

De sigur că marele Vizir Mustafa în urma unei cuvântări atât de înflăcătoare a măestrului și nobilului diplomat, care de sigur s'o fi exprimat într'o dulceață și eleganță de vorbă fără seamăn, a rămas cu totul zăpăcit și perdut, de astă dată Férriol ridicase în slava cerului Turcia și pe Sultanul Achmet, declarațiuni de la început până la sfârșit, sfetnicul turc de sigur că se îngânfa, căci nimeni ca Turcii nu se îngânfa și nu se fericesc când le spuī vorbe laudăroase în față. Vizirul rămase pe gânduri și de acumă ceasul va începe a bate regulat ora de moarte a lui Brâncoveanu, el va scăpa cu voe cu nevoe, dară în 1714 nu va mai scăpa, căci atunci se va s'vârși ultima suflare a domnului și a patru bezadele ale sale, la lovitură crudă, a iataganului de la Stambul. Intreg acest discurs al lui Férriol nu fu de cât o tragedie jucată înaintea marelui Vizir, diplomatul francez îndeplini de minune rolul unui actor ce va înminuna pe turcul obscur în arta diplomatică, pe de altă parte Racoczy lingusea prin cele mai meschine lucruri pe Férriol, ca totul să meargă

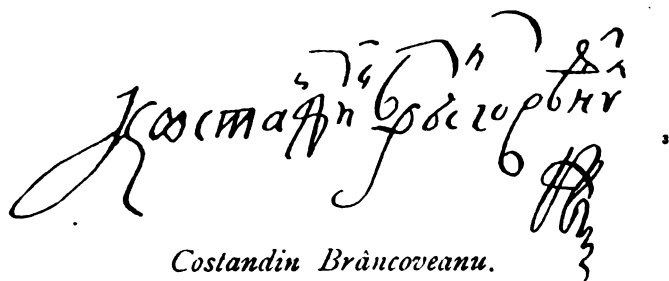
¹⁾ Nu știū de ce Férriol se lăuda cu Villeroi, căcī Malborough la 23 Mai 1706, la Ramilles 'l va bate cūplrit pe acest Villeroi. D. Gion spune că Férriol ținea această convorbire în luna Aprilie 1706; poate decī de aceia vorbea cu anticipație.

²⁾ Veđi în op. cit. a D-lui Gion, p. 348—350.

strună la Țarigrad. D. Gion ne raportează că Ungurul în 9 Ianuarie 1706, a trimis vin de Tókay lui Férriol ¹⁾ se vede ca să'l însufletească și mai mult în cauza maghiară.

Brâncoveanu în țară se sfătuea acuma cu Banul Cornea Brăiloiu care 'l avea de aproape sfetnic al său ; în Constantinople avea capuchehaele, pe stolnicul Constantin Cantacuzino și pe căpitanul Stroe, aceștia începură a cam cochetarisi cu vrășmașii Brâncoveanului de acolo, cu acei diplomați ai puterilor străine ; domnul auăise despre aceasta și de aceia îi rechemă, trimețând în locul lor pe Cămărașul Iordache Crețulescu și pe Slugerul Michail Cantacuzino ²⁾.

Acuma Brâncoveanu nu rupe imediat legăturile sale de amicitie cu Nemții, găsim mai multe scrisori ale domnului român către ambasadorul extra-ordinar german Quarrient. Ast-fel avem două scrisori ale domnului român, una din 4 August, 1706, scrisă de la Târgoviște: «unde domnul îi destănuiește sentimentele sale de prietenie față de Nemți» a doua din 7 Septembrie 1706, scrisă de la moșia Măriei sale, Potlogi ; unde domnul «mulțamește ambasadorului pentru darul cel frumos de 6 cai ce 'i a primit, dîcându i încă că nu știe cum să dovedească Excelenței sale prietenia nestrămutată ce Excelența sa i'a arătat'o în scrisorile primite» aceste scrisori sunt tipărite și păstrând încă semnătura originală a domnului.

Costandin Brâncoveanu.

¹⁾ Veđi în op. cit., p. 351.

²⁾ Veđi în Hist. de la Valachie de Kogălniceanu, p. 349.

³⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 36—37. (Semnatura originală a Domnului, calchiată.)

În altă scrisoare cu data de 1706, Constantin Brâncoveanu scrie lui Quarrient că 'l va ține în curent cu mișcările Ungurilor în Ungaria, îi vorbește de rebelul *Czaki* și de Tătari, însă 'l conjură a ține secret aceste știri¹⁾. În a patra scrisoare în fine ce posedăm de la ilustrul Domn purtând data de 19 Iulie st. v. 1702, vedem între altele încă: «Cum Brâncoveanu se scuzează lui Quarrient că până acum nu a putut vërșa tesaurului imperial suma de bani ce o datora, ear despre proviant ar fi greu de a'l transporta acum în țara nemțească, dușmanii ar lua aminte și de îndată l'ar pârâ din nou la Poartă»²⁾ domnul încheie scrisoarea către ambasador prin măgulitorul termen de: «*Proutissime Seruidore*»³⁾ În 1706, Octombrie, Ministrul afacerilor din afară din Franța scrie de la Versailles ambasadorului Férriol la Constantinopol, prevenindu-l de ajutorul și bunele oficii de care trebuie să îngrijească ambasadorul în persoana Palatinului de Beltz și a soției sale când vor sosi în Turcia și în Țara-Românească; Férriol găsește mijlocul ca de la această scrisoare să facă din nou o afacere de stat și să răspundă Ministrului înegrind earăși pe Brâncoveanu; avem scrisoarea din 19 Februarie 1707, Pera.

«J'ai reçu les deux lettres que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 7 Octobre. Je suis persuadé que Monsieur le Palatin et Madame la Palatine de Beltz ne seront plus dans le sentiment d'envoyer leurs haras et d'autres effets en Valachie après la paix de Pologne je ne laisserai pas d'en parler au grand Visir et de lui demander les ordres nécessaires pour ce sujet.

A l'égard du Prince de Valachie, il s'est déclaré si hautement pour les Allemands, que j'ai été obligé de l'attaquer à la Porte. Il ne l'a pas ignoré et il lui en a souvent coûté de grosses sommes pour se mettre à couvert de mes accusations. Ainsi il ne ferait rien à ma prière et il ne

¹⁾ Idem, p. 58, doc. Hurm., Vol. VI.

²⁾ » » 60, » » »

³⁾ » » » (Sfârșitul scrisoarei).

manquerait pas de me dire que je dois prendre un commandement du Grand Seigneur. Il vaut mieux le demander tout d'un coup, ou une lettre du Visir qui fera le même effet. Si Monsieur le Palatin et Madame la Palatine de Beltz s'étaient d'abord adressés à moi, je ne doute pas que je n'eusse déjà obtenu le dit ordre.¹⁾

Aceasta e singura scrisoare ce Férriol adresează Franciei înegrind încă faptele Brâncoveanului în 1707.

În 1708, 2 Aprilie, Férriol scrie Comtelui de Pontchartrain; cum principele Brâncoveanu și bailul Veneției aū maltratată pe un nobil din insula Zante, din care cauza acel nobil s'a turcit, unde putea Férriol, înegrea pe Brâncoveanu, acest nobil erea seniorul Manorigarty.²⁾

D. Xenopol foarte bine conchide³⁾, când spune că de și ambasadorul regelui Franciei erea bine informat, însă nu putea dovedi nimic, și Turcii nu prea voeau să se convingă despre hăinuirea Brâncoveanului mai întâiū fiind-că nu voeau să'l pedepsească ca să nu displacă Nemților ce isbiseră de astă dată rău pe Turci cu pacea de la Carlowitz, al doilea e că Brâncoveanu purtându-se ast fel venea cu mari bacșișuri de bani la Țarigrad spre a imblânzi pe Turci, ceia ce le convenea earăși, în cât Turcii ereau de rea credință, ei către ei însuși, când erea vorba de bani, apoi și cei 200,000 de lei ce trebueau Turcii să'i verse thesaurului nemțesc în urma păcei de la Carlowitz, am vădut că tot Brâncoveanu le-a plătit în numele lor. Brâncoveanu foarte dese-ori făcea de aceste gentilețe Turcilor, în cât le punea cep la gură la ori-ce pârâ ce aducea alții în contra lui la Constantinopole. Afaceri de negoț făceau și Turcii cum spunea într'o scrisoare Férriol, un trafic întreg. În aceste vremuri, pe când Iosef I se desfăta pe tronul său, la Moscova Petru cel mare se desfăta și mai mult, autoritatea și puterea sa creștea pe fie-ce ți în Europa. Brâncoveanu simțea această putere viitoare a imperiului Rusiei,

¹⁾ Veđi în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm. p. 367—368.

²⁾ Veđi în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm. p. 369.

³⁾ Veđi în vol. IV, op. cit., p. 436.

vedea în Rusia un ajutor mai puternic ca în Germania, apoi se săturase de toate intrigele Francezilor de la Poartă și pârlile aduse în contra sa din cauza prieteniei sale cu Nemții, ambasador în Constantinopole de asemeni nu mai erea cometele d'Oettingen un om cu mare ponderație pe lângă Vizir, acum era Quarrient care nu mai putea așa de bine să apere pe Brâncoveanu în ochii Turcilor. Brâncoveanu în urma tuturor acestor ipoteze ce și le pusese dânsul în cap nu se mai gândi mult și se hotărăște a o rupe cu Nemții și a începe relațiunile sale politicești și de amiciție cu Petru cel mare, 'l va imita pe Brâncoveanu și Cantemir al Moldovei. De rău augur însă le va fi ambilor domni prietenia cu Rusia căci unul va peri cu tot neamul lui la Stambul, eară cell'alt va fi ascuns și ținut zălog la curtea lui Petru cel mare ca să nu fie prins de Turci și să aibe același sfârșit ca și Brâncoveanu.

Indată ce se simți în București și în Constantinopole că Brâncoveanu a întors foaia pe partea cea-l'altă, Alexandru Mavrocordat din Țarigrad și Constantin Cantacuzino din București cari acum deveniseră inamicii domnului vor exclama: «Brâncoveanu e pierdut! să ne aținem la tronuri pentru copii noștri»¹⁾.

Ajungem acum la studiul politicei lui Brâncoveanu cu Rușii.

*Politica lui Brâncoveanu cu Rușii (1709—1714, 4 Aprilie)
și rolul lui Carol al XII, regele Suediei refugiat în
țările române.*

Viața unui popor este ca și a unui individ, el se dezvoltă treptat treptat: și trece prin mai multe faze până ce apune, în timpul vieței având însă diferite epoce când mai fericite, când mai nenorocite, pe care d'între toate una for-

¹⁾ Veđi în op. d-lui Gion, p. 355.

mează apogeul. Românii aruncați de Trajan în quadrulaterul dacic și apoi coborâți la șesul Dunărei; în această viață a lor de până acuma, mai bine de șase veacuri ca stat, au avut mijlocul ca să vadă cum cele-lalte puteri înconjurătoare în acest restimp au putut înainta sau scorbora.

Dacă la începutul veacului al XVIII, Constantin Vodă Brâncoveanu a mers mână în mână cu Rușii și a făcut o politică ruso-filă, după ce fusese mai întâi un austriaco-fil; neîncetând de loc să fie în același timp și un turco-fil prin excelență. Totuși Românii mai de mult au lucrat la un loc cu Rușii; fusese un timp când Rusia se considera egală Moldovei și Țerei-Românești.

Două domni români cari au făcut fala neamului românesc au înălțuit primele relațiuni politice cu Rusia; Ștefan cel bun și mare al Moldovei ce deveni cuscru al Țarului Ioan Vasilevici III; căci fiica domnului moldovean, Elena, se căsătorii cu Ioan fiul Țarului, de aci se îndrumară și strânsele relațiuni de politică; apoi Michail Viteazul de asemeni stabilește niște legături politice cu Țarul Boris Godunov pentru a ataca pe Poloni. După un veac și mai bine în Moldova Vasile Lupu Voevod relua earăși firul lăsat de Ștefan cel mare și negocia cu Rușii în contra Cazacilor, când Azoful cădu în mâinile Turcilor, pentru ca mai târziu Petru cel mare să-l reia.

Rusia nu era străină Turcilor căci între anii 1495 și 1499, întâlnim în Constantinopole o ambasadă rusească, trimisă de Țarul Vasilevici III. Venețienii cari în acele timpuri formau o putere în Europa aveau și densesi ambasadorii lor la Constantinopole, și deșteptul diplomat venețian Giacomo Soranzo nu întârziă de a comunica dogelui și senatului justele sale observațiuni asupra politicei rusești; el spunea într-o scrisoare din 1576: «Sultanul se teme de moscovit din pricină că acel mare duce este de biserică grecească ca și poporația din Bulgaria, Sârbia, Boemia, Morea și Grecia care îi este devotată în gradul cel mai mare, fiind că se ține de același rit grecesc și va fi în tot-d'a-una gata a lua armele în mâini și a se răscula pentru a se libera de sclavia turcească și a se supune stăpânirii

lui ¹⁾ Giacomina Soranzo nu se înşălase de loc când în 1576, prezisese Rusiei un ast-fel de gând, căci nu odată Ţarii au dat o asemenea dovadă; Domnii români s'au entusiasmat şi când Nemţii începură să-şi umple capul şi ei cu protectorul Țărilor române, atunci gândul lor s'a întâlnit cu al Ruşilor.

Petriceicu-Vodă şi Grigore Ghica în Moldova au umblat după o alianţă rusească. Şerban-Vodă Cantacuzino în Muntenia de asemeni; voeau ei să scoată Țărilor române de sub jugul păgân, rănănând a alege între Nemţi şi Ruşi, nu au eşit însă la nici un rezultat căci cei două d'intâi, fură maziliţi, eară cei d'al treilea muri. Vine la tron Petru cel mare în Rusia, un ocârmuitor de o inteligenţă şi o energie fără seamăn legate de un patriotism şi fanatism duse până la extrem, el va crea Rusia modernă şi testamentul său va rămânea nemuritor. Petru cel mare înţelese că numai comerţul ridică prestigiul unui stat şi al unui popor; găsi de cuviinţă că teritoriul său e lipsit de căi de comunicaţiuni, trenul atunci nu se cunoştea, plutele apelor însă Țineau loc, nordul şi sudul ereau Țintele Ţarului, la sud prin vestita pace de la Carlowitz Petru cel mare ea Azo-ful de la Turci şi cu chipul acesta corăbiile ruseşti vor despica valurile furioasei mări Negre, la nord cu marea Baltică 'şi îndeplinea nevoile, pentru aceasta însă se isbea de ténérul dar vigurosul braţ al lui Carol al XII, al Suediei cu care va avea mult de lucru până ce să'l vadă bătut şi refugiat la Bender, oraş moldovenesc. De aci, din acest resbel între Petru cel mare şi Carol al XII; s'a născocit întreaga politică ruso-filă a Brâncoveanului, căci el 'şi deschisese bine ochii, şi observase ca o vulpe, marea putere ce o căpata Petru cel mare, Țilnic, pe când Nemţii în acest timp se cam amortiseră; căci Iosef I, succesorul lui Leopold se întristase cu marile războaie născute din cauza succesiunii coroanei spaniole. Brâncoveanu se îmbetase de acelaşi vis ca şi Petriceicu Vodă, Ghica, şi Şerban Canta-

¹⁾ Veđi în Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato seria III, 5, p. 206, raport, de D. Xenopol, vol. IV, p. 497. (Nota).

cuzino ce voia să aibă un stăpân cu cruce, cu Nemții nu reușiseră, numai Rușii mai rămăsese, apoi Rușii aducându-i încă aminte de rubedeniile străbune din epoca lui Ștefan și Mihai.

Eată deci începutul politicei lui Brâncoveanu cu Rușii, căci dacă Petru cel mare nu s'ar fi bătut cu Carol al XII ca să-și întindă imperiul, și să devie a tot puternic, Brâncoveanu poate nu perdea capul după Ruși, și nici Carol al XII nu avea ce căta la Bender unde a jucat rolul de spion între Turci și domnii români, înegrind pe Racovița și pe Brâncoveanu la Poartă, numai și numai ca să-și resbune contra Rușilor învingători. Petru cel mare mai avea în cap și alte fumuri, el avea de gând să facă războiul Turcilor spre a-i alunga din Europa, Brâncoveanu simțise toate acestea, vedea că puterea Turcilor descrește, vedea de asemeni că cu Nemții nu face nimic și toate speranțele pentru mărirea țerei lui, în Rusia le punea de acum înainte; dar vai, el nu știa trădarea ce i se pregătea. Cronicarul Radu Popescu a prevădut și dânsul acestea și în termeni mai turburi expune noua încercare politică a Brâncoveanului și de aceia spune: «Vedând Brâncoveanu că Turcii nu staū la vorbele lor și pre Nemți că s'aū împăcat cu Turcii, de nu erea nici un razim și nici un ajutor despre dânsii, aū început a se ajunge cu Muscalii»¹⁾. Lui Brâncoveanu îi erea necaz că Nemții s'aū împăcat cu Turcii, el voea ca tot să se urmeze acel joc periculos de război între aceste două puteri, căci se deprinsese cu felul diplomației sale, acea politică periculoasă, de a iubi de odată doi aliați și de a-i înșela în același timp pe amândoi, momentul ca Brâncoveanu să se arunce în brațele Rușilor sosi mai degrabă de cât cum gândea însuși dânsul. O cauză externă politicei românești, aduse acesta; este resbelul Țarului Petru cu tînărul Carol al XII al Suediei, soarta lui Brâncoveanu și politica lui, se vor desemna din acest moment, eară tînărul Carol al XII, va forma în biografia bătrânului Brâncoveanu, cioclul sfârșitului. Să pătrundem în materie, să vorbim de punctele acestui resbel în

¹⁾ Veđi în Mag. ist., Vol. IV, p. 22.

părțile ce vor interesa pe Români, și pe țara lor, ca să ajungem la acele secrete politice ale lui Brâncoveanu cu Rușii.

Petru cel mare înțelese că un stat nu poate deveni înfloritor, dacă nu are și un comerț întins.

De aceia el 'și îndreaptă ochii către cele două mări, marea Neagră la Sud, din care gând va eși participarea sa la liga sfântă a apusului Europei și cucerirea Azofului de la Turci, eară la nord marea Baltică, voind a cucerii provinciile țărmurene acestei mări, ca: Estonia, Livonia, Carelia și Ingria, aliindu-se cu Polonia și cu Danemarca în contra Suediei. Cucerirea Azofului nu fu grea, cucerirea țărilor surdeze fu însă foarte grea, căci peste dâensele domnea Carol al XII un rege deși ténăr dară foarte viguros și energic, așa că Petru cel mare intră într'un joc periculos de luptă. Țarul Rusiei este bătut la Narva de ténărul Carol al XII; însă neexperiența tinereței chiar și la o inteligență, energie și vigoare, ori cât de mare, tot răsufă; așa și Carol al XII vedându-se acuma învingător față de un Țar rusesc, se desfata în visurile cele mai fantasmagorice și 'și îndreaptă spada și către August al II al Poloniei, sub cuvânt, că ce a avut el să intre în alianță cu Țarul, în contra sa. Carol al XII bate pe August al Poloniei spre mirarea tuturor; însă aci comise o greșeală capitală și datorită numai iuțelei și nerăbdăreii unei inimi tinere, dea face totul prea iute, însă cam pe jumătate; căci în acest timp el dădu timp lui Petru al Rusiei să se întărească și să reia Ingria și Carelia înapoi de la Suedezi, bătând pe mai mulți generali ai lui Carol și fixându'și chiar temelia viitoare capitale imperiale.

Carol al XII după isbânda în contra lui August al II-lea al Poloniei aflând despre noua victorie a Țarului, se infurie și ca un leu în libertate se aruncă asupra moscovitului, se duce de-a dreptul către Moscova apucând prin Ucraina. Țarul însă întrebuințează vechiul sistem al Rușilor, ca atunci când nu pot rezista la o bătălie în câmpie deschisă, să se retragă către fundul țerei lor și să pustieze în urma lor totul; ca inamicul, când va înainta să rămăe fără apă și alimente și decî să fie redus să moară. Petru pustiă toată Ucraina, Carol al XII înainta cu armata sa prin o eamnă cumplită,

aștepta ajutor și de la Mazeppa hatmanul cel fioros al Tătarilor, acesta îi aduse bani cât de mulți dar ce folos, că nu aveai ce cumpăra cu ei; oamenii lui Carol al XII începură a se îmbolnăvi și a muri de foame, veni și rândul cailor căci nici un fir de pae nu se mai găsea, și ast-fel bietul Carol erea condamnat să-și vadă oastea perind de a incicioarele nu de glonț dar de foame, generalii săi interveniră și sfătuiră pe ténărul rege ca să se retragă mai bine, el se îndărătnici, și merse înainte, făcu ca Napoleon I, în 1812, ast-fel înaintând ajunse sub zidurile cetăței Pultava, voind acolo a da ultimul atac care va hotărâ soarta sa, aci Petru cel mare năvăli, întărit și pregătit, și învinse pe regele Suediei omorându-i vre-o 9000 de oameni, scăpând acesta cu vre-o 1500 numai, și trecând Nistrul intră în Moldova și se așeză la Bender, unde fu foarte bine primit de autoritățile turcești. Carol al XII instalat în Bender începu a-și pune în practică toate talentele sale politicești, trecuse ora celor militarești, el ațâța pe Turci la un resbel contra Rușilor băgând în aceasta intrigă și pe domniî români, Racoviță și Brâncoveanu, de aci începe rolul politiceî sale, rol ce a fost atât de dăunător pentru Constantin Brâncoveanu de care mă ocup eu în acest capitol. Acuma îi trecuse pofta lui Carol al XII să mai spue Țarului: «nu voi trata cu tine Moscovitule de cât pentru pace, și anume la Moscova, în Kremlin» căci Petru cel mare avea răspunsul gata, și îi putea spune: «Ah, fratele meu Carol vrea să se joace d'a Alexandru-cel-mare! Fie sigur însă că nu va găsi în mine un Dariû!»¹⁾.

Ce spunea Carol al XII, a mai spus peste un veac și Napoleon I și istoria ne arată cum el a fost redus la groasnica priveriște de a vedea Moscova ardând, însuși de mână de moscovit, aceia a mareșalului Rostopcin, când marele împărat fu nevoit să se retragă cu armata-i decimată de boli și foame.

Carol al XII locuia în Bender în același fast și splen-

¹⁾ Veđi în acest fel și în op. cit. a d-lui Gion (notă) p. 356.

doare ca și în statele sale; într'un raport din 1710, 16 August, găsim oare-care date, raportul e intitulat:

*La relation des espions qui sont partis
de Bender le 16 d'Août, 1710.*

«Le Roy de Svede se trouve jusqu'à present à Bender, loge dans sa maison, qu'il s'est fait bâtir luy même a trois coups de volées de fleche du château sur le bord du Dniestre.

Il y a auprès de luy pres de 500 Svedois dans un très mauvais état, des Cosaques près deux milles, *quatre capitaines Valaques. L'un s'appelle Constanty Brakuka (?)*, le second *Lukawicki (?)*, le troisième *Gatakam (?)*, le quatrième *Cera (?)*, leur commandant *Rosochaki (?)*.

... Les geans du palatin de Kyovie (?) campent à une lieu de Jassy, entre Jassy et Krasuo-targ¹⁾, on les peut conter jusqu'à deux milles hommes. C'est Grudzienski qui en a le commandement, lequel va souvent à Bender. La misère parmi eux est beaucoup plus grande qu'entre les Svedois et Cosaques, ils vendent le reste de leurs équipages pour leur subsistance. Les Turcs campent auprès du Roy de Svede, quatre Pachas se trouvent dans ce corps celui qui le commande s'appelle Apty Pacha, communiquant tout avec le Seraskier, Janczaraga est arrivée près de Bender avant six semaines, leur armée près de Bender aussi bien la cavalerie que les janiczars n'est pas plus forte que de dix milles hommes apparamment, le reste près du Danube. Le Han des Tartares se trouve à trois lieues de Bender près de Kalufzany. Il n'a pas auprès de luy que mille personnes, et c'est seulement les gens de ses cours et quelques Murzas confidents. On donne chaque jour au Roy de Svede et à ses troupes pour la subsistance cent cinquante écus. Le Grand-Vizyr avait fait le mouvement de Constantinople vers Andrianople, mais il a été révoqué en arrivé. On a conduit septante pièces des canons avec

¹⁾ Têrgu-Frumos.

tout ce qu'il faut à Bialograd pour les transporter à Bender»¹⁾.

Țarul Petru cel mare cum învinse pe regele Suediei 'și îndreptă ochii earăși către sud; de astă dată nu însa la un atac, ci la o alianță favorabilă, Rusiei. D. Xenopol, admirabil observă, când spune: «și începe a pune în lucrare politica devenită tradițională a Rusiei, adecă uneltirele de răscoală a creștinilor supuși împărăției otomane. El intră în legătură cu Michai Racoviță al Moldovei și Brâncoveanu al Munteniei»²⁾. Această alianță aduse peirea ambilor domni; în care rolul de cioclu l'a jucat ténărul rege suedez; după cum vom vedea mai la vale.

În 27 Iunie 1709, Carol al XII fu bătut pe câmpiile de la Pultava; în același an, peste câte-va zile, se refugiază la Bender în palatul său de pe malul Dniesterului.

Din acest an începu politica ruso filă a Brâncovanului și a domnului Moldovei Mihail Racoviță, unul din contimporanii lui.

În acest timp în Constantinopole, Constantin Duca și cei două Cantemirești săpaū pe Racoviță; ajutați fiind și de Brâncoveanu. Racoviță vedându-se urât de Turci, se aliază cu Rușii și exemplul său fu imitat și de Brâncoveanu, care în același timp făcea figură veselă și Turcilor. Brâncoveanu mai meșteșugit în daraverile politicești, pentru dânsul erea o floare la ureche, ca să dobândească acuma de la Turci mazilirea lui Racoviță din Moldova; aceasta 'l va ridica în ochii Turcilor; nu avea de cât să'l pârască pe Racoviță că s'a împrietenit cu Rușii și mazilirea erea gata; apoi știa că va căpăta ajutor și de la Carol al XII lea care nu putea să vadă pe Ruși în ochi, de când cu înfrângerea de la Pultava.

Lucrurile se întâmplară cum le plănuise Brâncoveanu, și eată cum: Cronicarul Neculcea³⁾ spune: «că Racoviță se ajunsse cu împăratul ca să fugă la el, socotind să se în-

¹⁾ Veđi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 72—73.

²⁾ Veđi Vol. IV, p. 503.

³⁾ Veđi în Letopisețe, Vol. II, p. 321.

toarcă în curînd iarăși la domnie însă sub protecția pajurilor rusești». În aceste vremuri între domnul moldovean Michail Racoviță și cel muntean Constantin Brâncoveanu se întîmplase hăinie din cauza următoare: «Brâncoveanu și alese de noră pe fiica postelnicului Ilie Cantacuzino din Moldova care era rău văduț de Racoviță. Domnul Munteniei ceru celui din Moldova să inoiască casei lui Ilie Cantacuzino să vină la București, spre a sărbători nunta. După nuntă însă Cantacuzino nu se mai întoarse în Moldova, ci rămase pe lângă Brâncoveanu pe care 'l determină ași «întoarce obrazul de la Michail Racoviță mai mult către Antioch Cantemir ce stătea mazil la Țarigrad» și cu care Brâncoveanu se împacă cum am văduț, înaintea Patriarhului» ¹⁾. Brâncoveanu ast-fel întors de Ilie Cantacuzino, cuscrul său, contra lui Racoviță, se hotărăște a'l pără la Poartă și în adevăr începu a raporta Turcilor toată acțiunea politice sale cu Rușii; lucru extra-ordinar când însuși el nu era mai puțin nevinovat, 'l părăște în Țarigrad și Turcii hotărăsc mazilirea lui Racoviță. Brâncoveanu însă știa autoritatea de care se bucura în Țarigrad Carol XII, care acuma domnea din Bender, și de aceia se înveselește când 'l vede și pe acesta amestecat în această pără a domnului moldovean care se ajunsese cu Rușii; momentul ca regele suedez să se înfurie în contra lui Racoviță, sosi: Carol al XII, avea obicei să ese la plimbare călare. Racoviță atât de Ruși ca să prindă pe Carol al XII, hotără prinderea: într'una din zilele de călărie a regelui se hotărăște ca un corp de Ruși să vină la Iași, eară un corp de Moldoveni să pătrundă în Tighina; și în momentul când regele va trece călare pe unul din drumuri, să se repeadă ostășii asupra'i, să'l lege și să'l ducă plocon la Țar ²⁾. Regele suedez se face foc atunci în contra Moldovenilor și m' foc contra Rușilor, stratagema închipuită de Racoviță nu reuși și din acest moment Carol al XII, va merge mână

¹⁾ Veđi în Vol. IV, op. cit., a D-lui Xenopol, p. 449

²⁾ Veđi în cronicarul Neculcea, Letop. II, p. 291; în Charles XII, de Voltaire; în Const. Brâncoveanu și Ludovic al XV, de D. Gion, p. 356; și în Istoria Românilor, Vol. IV, de D. Xenopol p. 503.

în mână cu Brâncoveanu contra lui Racoviță până ce 'l va nenoroci și pe acesta. Strașnic lucru se petrecea atunci cu politica țerei; Brâncoveanu se desfăcuse de Nemți; pentru că steaua lor apusese și el se aliase cu Rușii căci imperiul moscovit se ridica pe fie ce ți; era bine însă și cu Turcii, se împrietenise cu Racoviță la început, apoi după 6 luni de domnie a acestuia, se hăinise, după cum am văzut mai sus; se împrietenise de asemeni cu Carol al XII, al Suediei, ca să înghiță pe Racoviță, până ce în fine, toți 'l vor prăpădi și pe dânsul. Carol XII, părește pe Racoviță la Constantinople că s'ar fi aliat cu Rușii în dauna intereselor imperiului sultanin.

Racoviță simțind nenorocirea ce'i se apropie hotărâse fuga sa din Iași pe la Cernăuți de unde va fi luat de Ruși, și dus la Țar. Nu putu pleca imediat însă, căci tocmai atunci un Aga cu mai mulți Ieniceri venise în Iași ca să ridice banii birului. De aceia trimise mai 'nainte pe socrul său, spătarul Dedu, la Cernăuți, ca să se înțeleagă cu Rușii spre a'i hotărâ modul fugei; această întârziere însă fu nenorocirea lui, căci un alt Turc sosește de abea în Iași, și pe neașteptate vine la Racoviță, și 'l ridică în mare grabă de 'l duce în lanțuri, la Țarigrad în ziua de 8 Noembrie 1709; după cum relatează un raport din Bender, cu data de 10 Noembrie 1709: «*Superna die, eductus est Hospodar Valahicus inde in Turciam cum uxore, et 4 filiis et cum aliquod Dominis Valahicis quibus compedes in pedibus posuerunt, pro hoc, quod Suecos 400 Moschi ceperunt in Valachia; imperator Turciae jussit illos accipere, et reddere Regi Sueciae ut ipsos jubeat perdere, sed illos noliut recipere et remisit illos ad Imperatorem, non est modo Hospodar in Iassi*» ¹⁾.

În 22 Noembrie 1709; Férriol ambasadorul Francez din Constantinople scrie de asemeni, arătându'și bârfeala sa contra lui Racoviță, profită de moment și și'o arată și către Brâncoveanu, între altele vedem: «A l'égard du Prince de Moldavie déposé, on l'amène dans les fers à Constan-

¹⁾ Vezi în vol. I, supl. I, Col. doc. Hurm., p. 371.

tinople *pour les intelligences que le Roy de Suède a fait voir qu'il avait avec le Czar. Il serait à désirer que Sa Majesté Suedoise en fit autant du Prince de Valachie*¹⁾. Racoviță dus la Constantinopole fu aruncat în închisoarea de la șapte-Turnuri, acolo va fi aruncat și Brâncoveanu peste șase ani, cu deosebire că de acolo va fi dus la omor.

În 25 Ianuarie 1709 sosește în Iași Nicolae Mavrocordat ca domn al Moldovei, numit și trimis de Poartă în locul lui Racoviță, la capitolul intronării acestui domn pe tronul muntean vom vedea cine a fost el; precum și modul prin care a dobândit tronurile române.

Să ne ocupăm aci de subiectul de față. Carol al XII avea o singură țință acuma ca să împingă pe Turci la un resbel înfricoșat cu Rușii. El erea a tot puternic și d. Gion cât de bine caracterizează purtarea regelui din orașul moldovenesc. D-sa spune: «Făcea multe Carol al XII. la Tighina unele mai năsdărvane de cât altele. Vizirii se lua de păr vedând încurcăturile ce le pricinuia la Poartă modernul Alexandru. Carol al XII voia în fruntea a 300 de Suedezi, să guverne din Bender, ș'apoi din Varnița de lângă Bender, Imperiul Sultanilor, regatul Suediei, regatul Poloniei, Kanatul Tătarilor, țara Cazacilor, și *principatele dunărene*. Senatorilor din Stockholm cari cârmuiau Suedia în locul său, când cercau să țină ceva împotriva voințelor regale, Carol al XII le scria că le va trimite una din cismele sale ca să domneasca asupra lor. Vizirii Sultanului Achmet cădeau unii peste alții pentru că nu declarau război Rusiei, Stanislas Lecinski nu mai erea rege, ci locotenent al lui Carol al XII în Polonia. Chanul Tătarilor privea pe eroul de la Narva și chiar de la Pultava prin prisma fantasmagoriilor orientale și-l credea trimisul cerului pe pământ. Racoviță băgat în fire, afla amar care e puterea surghiunului de la Tighina, ear Brâncoveanu abia putea să se mai opună intrigelor de la Constantinopole. Învălmășeli peste învălmășeli, vai celor ce nu știa să se ferească !»²⁾.

¹⁾ Veďt în vol. I, supl. I, idem, p. 372.

²⁾ Veďt în op. cit. a d-lui Gion, p. 359.

Brâncoveanu vedând pe regele Carol al XII la Bender dictând aproape tuturor puterilor ce avea de a face cu Turcii, se hotără a se arata foarte bine-voitor către dânsul, el găsduşte mai mulţi soldaţi suedezi cari pătrunseseră până în Bucureşti ¹⁾, aci atinsese amorul propriu al regelui suedez, în cât acesta la început deveni trup şi suflet cu domnul muntean, tot atunci se dice că aceşti soldaţi ai lui Carol al XII au lucrat la înălţarea turnului Colţei din Bucureşti ²⁾. În acest timp în Constantinopol se revocase marchisul de Férriol din postul de ambasador al Franciei pe lângă Sublima Poartă, în locu'i se acreditase alt duşman al Brâncoveanului, acela erea Comtele Des Alleurs; el erea în orient tocmai din anul 1704 când Ludovic al XIV 'l trimisese la un loc cu Férriol în Ungaria ca să însoţească pe Racoczy în luptele lui cu imperialii, aşa că Des Alleurs avusese timp ca să cunoască bine pe Brâncoveanu, cel puţin din audite, fiind toată ziua pe lângă Racoczy Ferenz, cum şi Férriol fusese pe lângă Tököli. Ludovic al XIV cu miniştrii săi, în camera de consiliu de la Versailles regulase cam pe la finele veacului al XVII-lea ca ambasadorii Franciei în orient, să'si facă stagiul mai întâiu în Ungaria; considerând'o pe aceasta ca sâmburele politicei Europei orientale, mai bine 'i-ar fi trimes la Bucureşti căci de la Brâncoveanu într'adevăr ar fi învăţat ceva. Lucru curios însă, Franţa avea în fond, la Constantinople doui ambasadori, căci Férriol în furia sa dise: «eū nu mă consider demisionat, regele poate foarte bine să mă recheme» şi el şedu în adevăr în Constantinople până la 4 Aprilie 1711 ³⁾ locuind în palatul ambasadei franceze şi continuând a scri scrisori în Franţa despre întreaga politică a Turcilor, pe când şi Des Alleurs făcea acelaşi lucru.

Des Alleurs venea la Constantinople prin Ungaria şi trebuia a trece şi prin Moldova; în 1710, 17 Martie el scrie predecesorului său Férriol, din Iaşi:

¹⁾ Veđi în D. Cantemir: «Intâmplările Cantacuzenilor şi Brâncovenilor edit. Acad. rom. cap. 22 şi urm.

²⁾ Veđi nota în vol. IV al d-luŃ Xenopol, p. 443.

³⁾ Veđi în op. cit. al d-luŃ Gion, p. 368.

«Je suis arrivé ici après avoir souffert bien des peines et des pertes, en sortant de Hongrie et dans les montagnes qui séparent ce royaume de cette principauté. Je ne puis assez me louer de la bonne et honorable réception que m'a faite le nouveau Prince de Moldavie, qui a beaucoup contribué à me mettre en état de continuer, ma route du côté de Bender. Il n'y a que trois petites journées de Jassy à Bender, ou, après avoir été quelque jours, je me rendrai, le plutôt qu'il me sera possible à Constantinople, conformément à mes ordres.¹⁾»

Cum vedem ambasadorul Francez erea cam încântat de primirea ce'i a făcut'o la Iași domnul moldovean Nicolae Mavrocordat, după cum se exprimă însuși el în o scrisoare a sa către rege, cu data de 25 Martie 1710:

«Après bien de difficultés, je me suis enfin rendu ici le 18 de ce mois je ne puis assez me louer de l'honorable et bonne réception que j'ai reçue du Prince de Moldavie, au sortir des affreuses montagnes que j'ai été obligé de passer pour ma sûreté, lequel m'a donné toutes sortes de secours jusqu'ici.²⁾»

Pe de altă parte Des Alleurs scrie și ministrului atacerilor streine din Franța și îi arată greutățile care a întâmpinat în cursul voiajului său prin Moldova, scrisoarea din 25 Martie 1710:

«Permettez-moi, s'il vous plait, de vous faire une petite relation de mon passage de montagnes de Marmoros en Moldavie. Avant que d'y entrer, j'ai vu fondre devant mes yeux un chariot à six chevaux sous la glace d'une qui avait 12 au 15 pieds d'eau, dont je n'ai jamais eu de nouvelles et on était tout ce que, j'avais de meilleur ce qui a réduit dans un moment l'équipage de M. l'Ambassadeur à 4 petites valises qui, avec cela, a été obligé de prendre 300 paysans, dont 200 frayaient le chemin et les 100 autres portaient du pain pour moi et du fourrage pour mes chevaux, dont la moitié s'est perdue dans la neige. Enfin

¹⁾ Veďf în vol. I, supl. I, col. doc. Hurm.

²⁾ Veďf în vol. I, Supl. I, p. 376, col. doc. Hurm.

j'ai été cinq jours sans voir ni ciel, ni terre, ni eau. Le 6-ème, j'ai vu toutes ces choses ensemble avec d'autres hommes que ceux, que j'avais. C'est où je rencontraï ceux que le Prince de Moldavie envoyait me recevoir et à deux journées de Bender, j'ai logé chez un gentil-homme dont la maison a été brûlée, que j'ai été obligé de payer deux cents écus. Je vous dis cela, Monseigneur, sans aucune vue de demander des grâces, parce que je suis payé pour faire ces dépenses. J'aurais seulement l'honneur de vous représenter que j'arriverai à Constantinople comme un homme qui a fait naufrage et qui s'est sauvé sur une planche. Ce qui me fâche le plus, c'est que je suis hors d'état de faire les présents au l'on est obligé indispensablement dans ces pays et je suis contraint de promettre de les envoyer aussitôt que je serai arrivé à Constantinople. Si ce dernier article mérite quelque considération, je vous supplie Monseigneur, de ne le pas oublier¹⁾.

Ambasadorul Francez are aerul prin această scrisoare să spună că domnii români luaū bacșișuri în schimbul onorurilor ce le aduceau oaspeților lor streini, un memoriū al acestui ambasador din 19 Maiū 1710 arată că într'adevăr mulțumise pe domnul moldovean de buna primire ce 'i-o făcuse, într'însul vedem: «A Jassy, j'ai donné à M. Mavrocordat Prince de Moldavie, lorsque j'ai passé, une tabatière d'or du prix de 22 Louis d'or qui font trois cent huit livres. ci 308

Plus, je lui ai envoyé deux vestes de brocard, parce qu'il a recommandé à son frère, qui est interprête a la Porte, d'avoir attention à me faire plaisir dans les affaires, cent-quatre-vingtz livres ci 180

Plus, j'ai envoyé a son secrétaire une montre de quarantes écus ci 40²⁾.

Din acest moment se stabili o mare legătură de prietenie între ambasador și Nicolae Mavrocordat, prietenie

¹⁾ Veďi idem, p. 377.

²⁾ Veďi în vol. I, supl. I, col. doc. Hurm., p. 380.

daunătoare domnului muntean, după cum vom vedea îndată. Regele Suediei Carol al XII, fiind a tot puternic în Bender, bătând din picior și Turciei și Suediei și Tătarilor și Poloniei și domnilor români, după cum spune D. Gion. Nicolae Mavrocordat, care avea însă o fire mândră a unui Fanariot de neam, nu putu să se lase a fi călcat în picioare de ténérul rege suedez; acestea se vădură mai cu seamă când trupele suedeze începură a prăda câmpiile Cârligătorei din jurul Iașilor, «nu mai rămăsese nimeni nici cu bou, nici cu vacă, nici cu stup, nici cu finețe, nici cu pâine, ci călcau țarinele cu caii lor»¹⁾, după cum spune cronicarul Nicolae Costin și raportul din 16 August 1710 din Bender²⁾, pe care'l am vădut mai 'nainte, din această cauză urmasse tînguiri la Constantinopole între rege și domnul moldovean, ne spune D. Xenopol³⁾. De la o vreme încoace însă Nicolae Mavrocordat deveni mai filosof, nu se mai supără așa de iute; ia exemplu după Constantin Brâncoveanu și se decide a se împăca cu regele Suediei; acela care trebuia să'l împăce era Des Alleurs, cu care legase prietenie de când cu trecerea sa prin Bender și Iași, el se roagă de Des Alleurs ca să'l împăce cu Carol al XII cât și cu palatinul Kioviei ce comanda Leșii din Moldavia; Des Alleurs făcu aceasta; după cum arată și documentele timpului, adică: scrisoarea lui Nicolae Mavrocordat din 3 August 1710 către Des Alleurs, unde'l numește «Illustrissime et Excellentissime Domine, Amice Colendissime» și îi spune că 'i ar fi recunoscător, dacă l'ar împăca cu palatinul Kioviei⁴⁾; alta e scrisoarea secretarului regelui Suediei, d. de Mullern, ce scrie lui Des Alleurs din Bender, la 16 August 1710 și anume: despre iertarea principelui Mavrocordat de către regele suedez; între altele vedem: «Il est vrai que Sa Majesté ayant eu tout le sujet du monde d'être mal satisfaite de la conduite de ce Prince, n'a pu se dispenser de donner ses or-

¹⁾ Veďi în Letopisețe, Vol. II, p. 86.

²⁾ Din col. Hurm., Vol. VI, p. 72.

³⁾ Vol. IV, p. 489, op. cit.

⁴⁾ Veďi în supl. I, Vol. I, doc. Hurm., p. 382.

dres pour en porter des plaintes à la Porte. Cependant, Monsieur, Sa Majesté veut bien s'en désister en considération de l'intercession de Votre Excellence, afin de lui donner une marque de l'estime qu'elle fait de Votre personne, esperant que ce Prince (*al Moldovei*) voudra en profiter pour mériter la grâce et la bienveillance de Sa Majesté, que vous venez de lui procurer¹⁾. In 26 August 1710 Des Alleurs scrie regelui său, despre împăcarea ce a făcut-o între Mavrocordat principele Moldovei, cu regele Suediei și cu palatinul Kioviei.

Eată ce dice: «Monsieur Mauro Cordato, prince de Moldavie, me pria, il y a un mois, de le bien remettre dans l'esprit du Roi de Suède. J'en écrivais à ce Prince qui, sur les représentations que je lui ai faites au sujet du Prince de Moldavie, l'a remis dans ses bonnes grâces. J'ai reçu des lettres du Prince de Moldavie depuis deux jours. Il me remercie du plaisir que je lui ai fait dans cette occasion. Il me prie en même temps de le réconcilier avec le palatin de Kiovie, qui est ici depuis un mois, ce que j'ai fait, et j'ai engagé ce dernier, à lui écrire pour lui marquer une sincère et véritable réconciliation. C'est le mauvais traitement qu'ont reçu les troupes que le palatin de Kiovie a amenées de Hongrie dans la Moldavie qui aurait causé cette mésintelligence²⁾».

Ura către regele suedez și palatinului Kioviei fuse înlăturată din sufletul lui Nicolae Mavrocordat, dară când scapi de una, vine de multe ori alta, care nu te mai cruță poate. Prietenia lui Constantin Brâncoveanu cu Rușii aduse detronarea și mazilirea celui d'ântăiū domn Fanariot care pășise treptele tronului moldovenesc. Eată de ce ne am oprit un moment asupra domniei lui Mavrocordat din Moldova și asupra întâmplărilor cu voeajul lui Des Alleurs și cu toată acea corespondență între dânsul și domnul moldovean; de oare-ce ele au fost în strânsă lăgătură cu această politică a lui Brâncoveanu și erea inevitabil ca să ne oprim acolo

¹⁾ Idem, p. 383.

²⁾ Vezi în supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 384.

unde ne am oprit, pentru a putea ajunge aci și a ne re-lua firul regulat al capitolului de față.

Lui Carol al XII, îi bătu acumă ora pentru începutul marei sale opere, aceia de a săpa groapa peirei lui Constantin Brâncoveanu voevod; el descoperi tot jocul periculos al Brâncoveanului adică, politică sa ruso-filă; fără ca să fie inamicul Turcilor; Carol al XII, nu putea să audă de Ruși, de oare-ce 'l bătuse la Pultava, și vedea în Petru cel mare pe stăpânul său, încât în momentul ce descoperi totul d'între Brâncoveanu și Țar; hotără peirea lui Brâncoveanu la Poartă; și indignarea lui Carol XII, fu cu atât mai mare în contra lui Brâncoveanu de oare-ce domnul muntean se arătase în față, amicul său; și găsduind însă pe soldații Suedezi la București, după înfrângerea de la Pultava din 1709. Carol al XII, se gândea și nu putea să se convingă cum tot acel Brâncoveanu care Țilnic dedea daruri Turcilor cei mari din Constantinople, și în față ducea o politică ottomană, să fie atât de abil ca în ascuns să ție amicitia cea mai strânsă cu Rușii; cum acel Brâncoveanu care se arătase atât de bine-voitor către dânsul și către ostașii săi, să'si fi bătut atât de bine joc de toți și de dânsul; el Carol al XII, viteazul vitezilor, diplomatul diplomaților, Alexandrul modern, cum 'l botezase lumea de atunci; și a tot puternicul orientului Europei, ce dicta de la Bender; la Constantinople, la Stockolm, și în Țările Tătarilor, Cazacilor, Polonilor și Românilor; că Brâncoveanu 'și bătuse joc de dânsul, nici vorbă nu mai încapea, și de aceia regele suedez pune totul pe o carte de joc și hotărăște peirea acestui om diabolic ce se numește Constantin Brâncoveanu. Carol al XII, având în mână pe Brâncoveanu 'l denunță la Poartă, acușându-l că are relațiuni politice de cea mai mare intimitate cu Țarul Rusiei; după cum avusese și fostul domn al Moldovei Michail Racoviță, lucru confirmat și în scrisoarea lui de Fériol, de la 22 Noembrie 1709, pe care am reprodus-o mai 'nainte, și unde se spunea: «A l'égard du Prince de Moldavie déposé, on l'amène dans les fers à Constantinople *pour les intelligences que le Roy de Suède a fait voir qu'il avait avec le Czar. Il serait a désirer*

*que Sa Majesté Suedoise en fit autant du Prince de Valaquie*¹⁾)

Férriol voea că un asemeni sfârșit să aibă și Brâncoveanu; adică de a fi dus în feare la Constantinopole, parcă-i fusese gura de profet căci dăua cea teribilă se apropia și Carol al XII croise calea supliciului, acumă se zăreau deja cele ce le predisese Férriol când spune în scrisoare: «Il serait à désirer que sa Majesté Suedoise en fit autant du Prince de Valaquie». Cronicarul Neculce spune că Regele suedez a spus la Constantinopole: «că Muntenii sunt buni prieteni cu Muscalii și ce văd și ce aud despre Turci toate scriu la Muscali»²⁾. Același cronicar mai adaugă și despre Tătari că au pârât pe Brâncoveanu la Poartă el dăce: «Hanul Tătarilor de asemenea spune Turcilor că Brâncoveanu Vodă domnul muntenesc este domn bogat și puternic, are oaste multă și este de mult prea bun prietin Muscalilor. Nu trebuiește la această vreme lăsat să fie domn, că poate să se hăinească și să facă sminteală oștilor împărătești, ci trebuiește prins, că el de bună voie nu va veni la Poartă. Nime însă nu e harnic să'l prindă fără cât feciorul lui Constantin-Vodă cel mai mic (adică Dimitrie Cantemir), care este mai sprinten de cât fratele său Antioch-Vodă, ci să'l pue împăratul Domn la Moldova, că el va chivernisi lucrul din Moldova și va prinde pe Brâncoveanu. Că Neculai-Vodă (Mavrocordat care pe atunci domnea în Moldova) este grec și nu va putea face această slujbă»³⁾. Turcii se hotăresc a prinde pe Brâncoveanu; Carol al XII, descoperise secretul politiceii domnului muntean și înebunise pe Vizir, și pe Hanul Tătarilor în cât Turcii nu mai puteau să se facă orbi ca altă dată și să inghită trădările lui Brâncoveanu în schimbul banilor ce acesta le dădea; totuși ei nu hotărâră peirea imediat a domnului muntean, pungile de bani le mai făceau gust când se gândeau la ele, și hotărâră de o camdată numai reche-

¹⁾ Veđi în col. de doc. Hurm., p. 372, Supl. I, vol. I.

²⁾ Veđi în Letopisețe vol. II, p. 329.

³⁾ Veđi în Letopisețe vol. II, p. 331—332.

marea lui Nicolae Mavrocordat din Moldova și înlocuirea sa prin Dimitrie Cantemir care 'și luase angajamentul a prinde viu pe Brâncoveanu și a'l trimite la Țarigrad. Mavrocordat este rechemat în Noembrie 1710, după un an neîmplinit de domnie; Des Alleurs scrie regelui în 27 Noembrie 1710 și îi spune «Mauro-Cordato, Prince de Moldovie vient d'être déposé, parce qu'il était le créature d'Ali grand Visir»¹⁾. Cronicarii Nicolae Costin și Alex. Amira²⁾, ne spun că Dimitrie Cantemir a ajuns la Galați în ziua de 10 Decembrie 1710, unde se întâlnește cu Mavrocordat și unde ambii domni jurară unul credința altuia; Cantemir de a nu părăsi pe Mavrocordat Turcilor de neajunsurile ce le ar fi comis cu boerii moldoveni, eară Mavrocordat de a sprijini la Poartă domnia lui Cantemir și de a lucra în caz de ar voi un tron, numai la domnia munteană, cronicarul Neculcea spune însă că, ambii domni au ținut jurământul cum țin «căinii Vinerile»³⁾. Cu acest gând venise Cantemir în Moldova și numai pentru aceasta îi dăduse și Turcii domnia; ce a făcut vom vedea la vale. În acest timp la Constantinopol ereau învâlmășeli peste învâlmășeli. Vizirii se succedau ca apa curgătoare; politica ottomană era mai încurcată ca nici odată, toți se amestecau și cu toți strica, așa e în tot-d'a-una când mai mulți bucătari gătesc același fel de mâncare, ambasadorul Francez intriga mereu, Férriol care nu plecase încă din Constantinopol se amesteca și dânsul; ambasadorul Rusiei, Comitele Tolstoî în 29 Noembrie 1710, fu aruncat de Sultan în închisoarea de la șapte-Turnuri, ambasadorul polon Bonkosky de asemenea, tuna și fulgera în contra lui Brâncoveanu și a Țarului.

Des Alleurs în scrisoarea sa de la 27 Noembrie 1710 către rege spune: «l'on croit qu'Ali-Pacha pourrait bien perdre sa tête. Le kan des Tartares part aujourd'hui pour

¹⁾ Veđi în Supl. I, vol. I, col. doc. Hurm. p. 390.

²⁾ Veđi în Letopisețe vol. II, p. 99, și vol. III, p. 105.

³⁾ Veđi în op. cit. Vom vedea din domnia lui Mavrocordat în Moldova la capitolul domniei lui în Muntenia, pus aci ca preliminar, și atunci lectorul va vedea ce făcuse Mavrocordat în Moldova, pentru ca, Cantemir să'î promită de a nu-l părăsi la Turci.

Bender, d'ou il passera en Crimée. Ioussouf-Pacha, Gouverneur de Bender et Serasker de la frontière, vient d'être changé sur quelques soupçons que la Porte avait eus de lui. On a envoyé à sa place Cara-Mehemed Pacha, Assan-Pacha, que j'ai connu gouverneur de Belgrade, il y a 6 ans, a été fait Beyler-Bey de Romelie¹⁾.

Marele Vizir al imperiului Kiupruli-Numan-Paşa este mazilit şi în locul său Sultanul numeşte pe Baltagi-Mehmet, acum soarta lui Brâncoveanu se agravă, căci acesta era partizan al resbelului turco-rus şi Carol al XII jubila vedându-şi visul împlinindu-se.

Brâncoveanu trebuia să se decidă acum; el trebuia să dea cartea pe faţă, ori pentru Ruşi ori pentru Turci; dublul joc de până acum nu mai mergea, cu un om aprig şi trufaş ca Baltagi-Mehmet nu mai se trecea meşteşuguri magice în politică. Brâncoveanu se decide pentru Ruşi şi le făgăduieşte totul; mai la vale vom vedea dacă s'a ținut, ori nu, de făgăduială.

Cel ce a împins pe Brâncoveanu la acest pas; d. Gion ne spune că e «Chrisant, (Nottara) patriarchul Ierusalimului. Clerul grec credea că Petru e Mesia care va libera răsaritul de jugul Turcilor»²⁾.

Acum poziţiunea Brâncoveanului era determinată a se arunca în braţele Rusiei şi cronicarul Neculcea spune: «Nu numai Michai-Vodă (din Moldova) se ajunsese cu Muscalii, ci şi Brâncoveanu şi toată Sârbimea mai înainte luase înţelegere cu Moscul şi trăgeau nădejdea lui din cias în cias cu bucurie»³⁾.

Diplomaţii cari au rolul de a afla secretele statelor în care ei sunt trimişi, în veacul al XVII şi al XVIII au excelat; Constantinopolul atunci era socotit ca misiunea cea mai mare ce o putea avea un ambasador al Franciei, Germaniei, Angliei şi Rusiei; acolo la Țarigrad în chioşcurile Sultanului de pe malul Bosforului cel încântător, se punea

¹⁾ Veđi în supl. I, vol. I, p. 390, col. doc. Hurm.

²⁾ Veđi în op. cit., p. 360. D'après Histoire de Russie sous Pierre le grand par Voltaire, p. 520—522.

³⁾ Veđi în Letopiseţe, vol II, p. 321.

la cale toată politica europeană ; și nu o singură dată țările române ereau în gura acestor plenipotenți fie de a le șterge de pe charta continentului, anexându-le la una din puterile imperiale vecine, fie de a le menține. Imperiul Otoman erea a tot puternic și de aceia avea această prioritate.

D'între toate legațiunile în Constantinopole atunci, legațiunea franceză erea cea mai cu vață fie prin splendórea ei, fie prin talentul ce l'a arătat în tot-dea-una ambasadorii trimesei.

Acuma când Brâncoveanu intrase în ultima perioadă a domniei lui ; Comtele Des Alleurs va urma exemplul predecesorilor săi și va ține corespondență întinsă cu marii demnitari ai altor state amestecate în acest joc, cobind peirea lui Vodă Brâncoveanu.

Des Alleurs erea înțeles cu baronul Talaba trimisul extraordinar al principelui Racoczy Ferenz din Transilvania la Moscova ; ca acesta să'l ție în curent cu ori-ce va afla acolo despre Brâncoveanu.

Talaba se ținu de cuvânt, Brâncoveanu este demascát, Carol al XII înlesnește operațiunile, și de aci s'a tras prăpădirea neamului Brâncovenesc.

Vom vedea mai la vale modul cum s'a întâmplat acestea, mai înainte însă ținem să spunem că ideia masilirei lui Brâncoveanu erea deja de mult stabilită în Constantinopole, căci suntem cu evenimentele în 1711, și în 8 Decembrie 1710 Des Alleurs deja scrisese regelui său, că : « *On croit que le Prince de Valachie sera déposé* »¹⁾ pe de altă parte regele Suediei împingea pe Turci la un resbel cu Rușii căci în 1710, 21 Noembrie, Férriol scrie la Paris despre încăturile ce le pricinuește regele Suediei la Bender și despre probabilitatea unui resbel turco-rus, el ȓice : « *On travaille à un manifeste pour justifier dans le monde la conduite du grand Seigneur. Les Turcs ont trois puissantes raisons pour faire la guerre. La première, que le Czar a bâti des forteresse hors de son terrain, malgré les avis que la Porte*

¹⁾ Veđi în supl. I, vol. I, p. 311. col. doc. Hurm.

lui donnait de s'en désister; la seconde, qu'il a envoyé sans un sujet légitime des forces considérables sur les confins de Moldavie, que ces troupes sont même entrées dans cette province et y ont enlevé 800 Suédoise; et la troisième, qu'il s'oppose au passage du Roi de Suède par un pays qui ne lui appartient pas. Il y a plusieurs autres.

M. Dalman, Résident de l'Empereur, a tout mis en usage pour rompre ce dessein faisant entendre que l'Empereur pourrait se dispenser de prendre part à cette guerre et voulant mettre dans son parti les Ambassadeurs d'Angleterre et de Hollande comme médiateurs et garants du traité de Carlowitz, mais ils ont dit que c'était l'affaire de leur maître, quand ils auraient été tous unis, les Turcs auraient passé outre, à en juger par leur vivacité et leur précipitation à se déterminer à la guerre. L'éclat en a même été si grand, que les Suédois en ont paru fâchés, par rapport aux deux Valakies qui se trouvent exposées à l'invasion des Moscovites. Issouf, pacha de Babadac, qui a toujours été à Bender, auprès du Roi de Suède, a été changé. On l'a fait Pacha de Trébisonde, et Cara Mehemet-Pacha qui lui a succédé, est le même à qui Aly-Pacha fit donner une cruelle question, les bourreaux lui ayant déplacé tous les os de son corps.

M. Mavrocordato Bey de Moldavie, a été déposé, Kan-temir a été mis à sa place, et on a envoyé à Mételin un Capigy Bachy pour apporter la tête d'Aly Pacha.

On a trouvé une de ses lettres pour Issouf-Pacha par laquelle il lui ordonnait d'empoisonner le Roi de Suède.

Le palatin de Kiovie étant allé prendre congé du Visir et lui ayant demandé s'il pouvait assurer Sa Majesté Suédoise de la guerre, le Visir lui répondit que la Porte serait inflexible et plus ferme qu'une muraille. Si le Czar est le même, il ne faut plus douter de la guerre.

On a fait ici une remarque, que, de tous les officiers qui sont en place, il n'y a que le seul Tapgy-Bachy ou Général de l'Artillerie qui ait servi, encore n'a-t-il fait que trois campagnes¹⁾.

¹⁾ Veđŭ in supl. I, vol. I, p. 389, col. doc. Hurm.

Des Alleurs erea în Constantinopole ambasadorul Fran-
ciei, nu trebuie să ne mirăm însă dacă vedem această scri-
soare scrisă de Férriol, căci, am spus mai 'nainte că Férriol
rămăsese în Constantinopole până în 1711, ne voind a pleca,
de și rechemat de regele său. În josul scrisoarei de mai sus
găsim în colecțiunea Hurmuzaki această notă care întărește
cele ce spuseseam și noi: «*A la suite d'une maladie de M.
de Férriol, M. Des Alleurs est nommé Ambassadeur à Con-
stantinople. M. de Férriol cède le palais de France à M.
Des Alleurs, mais il reste lui même à Constantinople malgré
la volonté du Roi. La désunion regne entre les deux Am-
basadeurs*»¹⁾).

Acuma venim la descoperirile lui Talaba despre care
vorbirăm mai 'nainte.

Eată ce scrie Des Alleurs regelui său la Versail-
les, din Constantinopole, în 24 Ianuarie 1711; și cum
încondeiază pe Brâncoveanu după destăinuirele baronului
Talaba plenipotențiarul lui Racoți al Transilvaniei la Mos-
cova. Talaba aflase multe la Moscova despre Brâncoveanu;
aflase toată politica domnului român, și venea acum în
Constantinopole cu sacul plin. Des Alleurs dice: «*Le Baron
Talaba, envoyé du Prince Ragotzki, parti de Moscova le 16
Avril 1710, et passant par Bender, se rendit à Constanti-
nople où il arriva en Janvier 1711. Monsieur Talaba fait
chez le Kiaia et le Reis Effendi le récit de ce qui se passe
en Pologne et en Moscovie, contre les intérêts de la Suède
et de la Porte. Ces deux ministres ont mis par écrit ce que
leur a rapporté le Baron Talaba et qui consiste en huit
points*

2) Le Sieur Talaba a représenté qu'après la bataille
de Pultawa le Prince de Valachie a envoyé des Députés au
Czar au nom de toutes les provinces chrétiennes qui sont
sous la domination des Turcs, avec des lettres consistant
en trois principaux articles:

a) Il félicite le Czar sur ses victoires que Dieu et la

¹⁾ Idem în supl. I, vol. I, p. 389, col. doc. Hurm.

justice de sa cause lui ont données et il lui en souhaite la continuation;

b) *Il prie le Czar de ne vouloir pas confirmer ou prolonger la paix avec les Turcs*, mais de le faire à quelques prix que ce soit avec la Suède pour les délivrer de la domination des Turcs, comme il leur avait promis depuis longtemps, *en assurant le Czar que ses provinces étaient déjà disposées à prendre les armes contre les Turcs*;

c) Il prie aussi le Czar de vouloir aider les Hongrois pour pouvoir entretenir par ce moyen une bonne correspondance avec sa Majesté qui est le seul prince qui peut favoriser les Turcs, ou de ses forces ou par ses Ministres à la Porte, et qui en même temps est le Souverain le plus capable de persuader le Roy de Suède de faire la paix avec le Czar ¹⁾).

Réponse du Czar au Prince de Valachie.

a) *Il remercie le Prince de Valachie de ses bonnes intentions* et le prie d'y persévérer, et pour marquer sa reconnaissance, *il envoya des présents au Prince de Valachie* et à la puissante famille de *Cantacussenes*, parmi lesquelles il y avait *un portrait du Czar garni de diamants pour ce prince*. Le Sieur Talaba ajouta en même temps que tant que la Porte laisserait le Prince de Valachie d'à présent ou qu'elle y mettrait quelqu'un de la famille des Cantacussenes, elle devait s'attendre à quelque révolution dans ces pays, principalement dans la guerre.

b) Le Czar marque au Prince de Valachie que la prolongation de paix qu'il vient de faire avec les Turcs et pour les empêcher de donner du secours au Roi de Suède

¹⁾ Ne mirăm cum Talaba a putut culege asemenea lucruri contra Brâncoveanului, și Dez Alleurs a'l raporta regelui, căci nu poate fi adevărat; după cum demonstrează perfect de bine D. Xenopol, când spune: «Punctul al 3-lea este pus din eroré între cererile lui Brâncoveanu, care dacă ar fi stărut pentru Unguri, nu înțelegem ce motive ar fi avut Talaba de a'l dușmăni și a'l denunța la Turci. Acest punct a fost cerut de însuși Talaba, Rușilor, cum o dovedește răspunsul Țarului către acela. (Vezi în vol. IV, al. 1. Rom., p. 441, Notă).

qui était retiré dans leurs Etats; que ce Prince ne manquera pas de faire son possible pour obliger les Turcs à se déclarer contre lui et qu'il ne serait pas trouvé en état de résister aux forces des Turcs et de la Suède unies ensemble, ses Etats se trouvant fort fatigués par la présente guerre où il y a des mécontents qu'il n'ose punir avant de voir comme les affaires se tourneront, mais qu'après qu'il aura obligé le Roi de Suède à faire la paix, il trouvera assez de prétextes pour rompre avec les Turcs, quand il n'aurait que celui de délivrer de leur joug les Provinces qui sont de sa religion, que ce sera un motif suffisant et qu'il doit espérer que Dieu secondera ses desseins si justes et si raisonnables.

c) Comme ce troisième point regardait la commission du Sieur Talaba que le Czar lui en fit parler par ses Ministres, afin que le Prince Ragotzi pu engager Sa Majesté à ne point favoriser les Turcs ou à faciliter la paix entre le Czar et le Roi de Suède.

Le Kiaia et le Reis Effendi remercièrent le Sieur Talaba et lui dirent qu'ils avaient une grande obligation de lui avoir permis d'informer la Porte de choses aussi importantes, qu'elle était heureuse de ce que j'étais venu ici dans une pareille conjoncture, qu'elle n'oublierait rien pour me marquer sa reconnaissance, qu'elle était convaincue que la France seule était amie sincère de cet Empire et que les Ministres des autres Puissances ne cherchaient qu'à l'amuser et la tromper.

Le grand Visir m'a fait demander plusieurs fois depuis ces entretiens si je connaissais le Sieur Talaba, si la Porte pouvait ajouter foi à tout ce qu'il avait dit et si c'était par mon ordre qu'il y fût venu. J'ai fait dire à ce Ministre que je croyais le Sieur Talaba honnête homme, que venant de Moscovie et de Pologne, il avait vu et appris sur les lieux tout ce qu'il avait dit à la Porte, et que je lui avais recommandé expressément, en lui permettant d'y aller avec le général Poniatowski, de ne rien dire dont il ne fut parfaitement instruit et de ne rien avancer à la Porte pour ne me pas commettre. Je reçois tous les jours

de nouveaux remerciements du grand Visir, soit par le Sieur Fornetti, interprète de Votre Majesté, soit par le général Poniatowski: Il y a eu depuis; plusieurs conseils secrets. On a donné des ordres pour avancer les préparatifs et les levées, et la Porte est en suspens si elle enverra une personne à Vienne pour faire savoir à l'Empereur que l'armement qu'elle fait ne doit point l'inquiéter.

Le Grand Seigneur a envoyé aux Pachas, un commandement pour leur apprendre qu'il avait déclaré la guerre au Czar¹⁾.

Brâncoveanu strașnic era încondeiat de Des Alleurs care avea toate înștiințările încă de la vrașmașul implacabil al său generalul Poniatowski.

Cele aflate de Talaba și repetate Turcilor, cea mai mare parte erau adevărate, căci sămburele adevărului exista: «amiciția lui Brâncoveanu cu Rușii în detrimentul Turcilor» încă din 1709, Brâncoveanu era prietenul Rușilor, așa atesta un raport dat din Bender cu data de 10 Noiembrie din acel an, unde se dice că: «Brâncoveanu este înțeles cu Muscalii; că Sultanul cam știe ceva, și de aceia cheamă la Constantinopole pe Brâncoveanu, el însă nu vorește a veni și se închide la cetatea sa de la Târgoviște apărât fiind de 22,000 de oameni: «Ductum fuit pro Hospodar Multaniae, quod debuerat habere aliquas factiones cum Moschis, misit imperator pro ipso, noluit adesse, sed clausit se in Turgowica in ipsa arce, quam aedificavist et ibi debuit se defendere cum suo exercitu quorum habet 22. m. Suecci sic narrant quod imperator misit exercitum expugnare ipsum et quasi jam acceptus fuerit cum duobus filiis»²⁾.

Cronicarul Neculcea ne spune că Brâncoveanu primise 300 de pungi de bani de la Țar, ca să-i facă de zaharea în țară³⁾, pe de altă parte Nicolae Mustea, alt cronicar al Moldovei, spune că: Brâncoveanu trimetea mereu solii la

¹⁾ Veđi în Supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 391—393.

²⁾ Veđi în Supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 371.

³⁾ Veđi în Letopisețe, Vol. II, p. 360.

Țar ca să'l îndemne să se răscoale contra Turcilor ¹⁾. Cam greu e de crezut ce spune Mustea, căci unui politic ca Brâncoveanu, nu'i ședea tocmai bine să se compromită fațăș, Turcilor.

Neculcea ne mai spune că: Vizirul aflând despre toate acestea, ar fi simulat o speculă bine chibzuită, cerând Brâncoveanului 500 de pungî; Brâncoveanu însă promise peste 5 luni, sperând că până atunci țara va fi închinată Rușilor și Turcii vor rămânea de ris ²⁾.

Cu prinderea Brâncoveanului fusese însărcinat Cantemir; el cum veni în Iași, întrebă pe Vizirul de la Constantinopole dacă trebuie să prină pe domnul muntean. Vizirul însă răspunse ca să mai aștepte după 5 luni; pungile îi surideaș și stătea la îndoială. Această întârziere făcu ca și Cantemir, domnul Moldovei, să se arunce în brațele Rusiei, în imitațiunea Brâncoveanului.

Țarul Rusiei avea talentul ca să atragă lumea; căci așa e firea Rușilor în tot-dea-una se arată bine voitori și prietenoși; dară în tot-dea-una făcându'și bine afacerile și câștigând partea cea mai bună din ori-ce întreprindere. Petru-cel-mare trimite la curtea domnului moldovean pe un medic grec, *Policala* ³⁾ în solie. Cantemir semăna la fire cu Brâncoveanu, nici odată domnii celor două țeri surori nu aș fost mai potriviți; Cantemir se folosi de minune de prietenia ce o avea cu Turcii, pentru a'i înșela și mai ușor. Cronicarul Neculcea ne spune că: se înțelesese cu Turcii ca «să se facă a se ajunge cu Muscalii, și ce ar vedea și ce ar înțelege de toate să facă știre Porței» ⁴⁾.

D. Xenopol ne spune că prin acest mijloc fațăș, Cantemir intrase în înțelegere cu Rușii, Turcii creșdând că el se prefăcea numai; la Constantinopole Capuchiaha lui Cantemir, un grec lane, lua scrisorile comitelui Tolstoï, ambasadorul Rusiei, ce sultanul 'l aruncase în închisoarea

¹⁾ Veđt în Letopiseșe, Vol. III, p. 38.

²⁾ Veđt idem, III, p. 331.

³⁾ Veđt în Hist. de la Moldavie et de la Valachie de Carra, p. 72.

⁴⁾ Veđt în Letopiseșe, Vol. II, raportat și de D. Xenopol în op. cit., p. 335. Vol. IV, p. 506.

celor șapte turnuri, și le trimetea lui Cantemir, iar acesta le trecea Țarului; eată la ce joc superb lua parte domnul moldovean, înșela pe Turci, pe față, aceasta erea culmea vicleniei; Cantemir speriașe și pe Brâncoveanu, numai că Brâncoveanu de 22 ani se jucase ast-fel și Cantemir de abea de câte-va luni.

Brâncoveanu la București aușise despre noua politică cantemirească din Moldova, și trimete de bucurie pe un boer al său Corbea, la Iași, ca să arate lui Cantemir entuziasmul domnului muntean, însă numai verbal, ci nu pe scrise; Brâncoveanu firește că erea vesel de politica ruso-filă a domnului Moldovei, căci acuma ereau la fel ambii domni și nu'i mai erea frică Brâncoveanului de o trădare a lui Cantemir.

Domnul Moldovei de asemeni destăinui lui Corbea tot secretul său, cum Țarul trimise la dânsul și cum el devenise amicul Țarului; însă sfătuește pe Brâncoveanu ca să se ferească de Turci ca ei vor să'l prindă.

D. Xenopol spune că: «Brâncoveanu, vroind să'și acopere jocul față cu Rușii, denunță cele spuse de Cantemir craiului Svediei, prietenul Turcilor, adaugând că domnul Moldovei ar umblă să deie pe Svedezii pe mâinile Rușilor. Craiul trimete scrisoare la Andrianopole ¹⁾.

Cantemir venise la Iași, trimis domn de Turci ca să prindă pe Brâncoveanu; cum oare acuma el deveni amicul lui Brâncoveanu și trecu de îndată în brațele Rusiei, ce motiv a impins pe domnul Moldovei la această deciziune?

Cronicarul Neculcea conchide în acești termeni: că el, Cantemir, fiind trimes domn în Moldova pentru a prinde pe Brâncoveanu, însă știind că Brâncoveanu e prieten cu Rușii și este un domn foarte intrigant, să nu'și tocmească lucrul la Constantinopole să nu'l repue pe dânsul și să'l mazilească ²⁾. D. Xenopol respinge cele spuse de Neculcea, de ore-ce Cantemir a trecut la Ruși, cum a venit, încât Brâncoveanu nici nu avusese timp să'l pârască ³⁾.

¹⁾ VeđI în Vol. IV, op. cit., p. 445, D. Xenopol.

²⁾ VeđI în Letopisește, Vol. II, p. 335.

³⁾ VeđI în Vol. IV, op. cit. a D-lui Xenopol, p. 507.

Alt motiv este însuși acela dat de Cantemir, în *Istoria imperiului Ottoman* el dice: «In luna Schewal a anului Hegirei 1122, Cantemir a fost trimis în Moldova, cu ordinul de a prinde pe Brâncoveanu, prefăcându-se de prieten al său, sau în vre un alt chip și să'l trimită viu sau mort la Constantinopole, și când va pune stăpînire pe principatul Valachiei, să iea în mîni guvernarea acelei țări, iar pentru Moldova să propună un alt principe, a cărui aprobare rămîne păstrată curței suzerane. Pentru împlinirea mai grabnică a acestui plan, Sultanul dă ordin hanului de a pune în slujba lui Cantemir atâtea mii de Tătari, câți va fi de nevoie. Pe lângă aceasta, Sultanul făgăduiește lui Cantemir că'i dă principatul pe viață și nu'i va cere nici un tribut, nici pescheș, cât timp va sta în Moldova. După ce aceste făgăduinți au fost întarite printr'un hatiserif, Cantemir a venit în Moldova împreună cu hanul Tătarilor. Însă puține zile după venirea lui, primește o scrisoare de la chehaia Marelui Vizir, Osman Aga, în care i-se cerea îndată, pentru Sultan și Vizir, pescheșul obicinuit la fie-care intrare în domnie, și o mulțime de zaharea pentru oștile cele turcești. Pe lângă acestea, să pună podurile în stare cu cea mai mare grăbire și să procure Cazacilor și Svedezilor locuințe pentru iarnă, iar el singur să se aplece în primăvară cu oamenii săi la Bender și alte cereri tot așa de îngreuietore. Cunoscînd deci Cantemir de pe această roadă cât de puțin erea de așteptat de la necredincioși, el aruncă legătura cu Turcii și crezu mai de cuviință a suferi împreună cu Hristos de cât a spera bogățiile cele înșelătoare ale Egiptului. El trimise deci un sol credincios la Țar, pentru a'i oferi slujbele sale și acele ale principatului său¹⁾».

D. Xenopol spune că ădisele domnescului istoriograf nu sunt întărite prin nici un alt isvor contimporan; încât poate Cantemir spune toate acestea ca să'si scuseze trădarea sa, față de Turci.

D. Xenopol dă un alt motiv găsit de D-sa; ca cel

¹⁾ Veđi în *Geschichte des Osm. Reiches*, deutsch von Schmidt, Hamburg, 1745, p. 565. Cantemir, raportat în Vol. IV, op. cit. a D-lui Xenopol, p. 508.

mai nemerit și adevărat ce a silit pe Cantemir să treacă la Ruși. D-sa spune: «Era convingerea adînc înrădăcinată în el despre starea de decădere în care se aflau Turcii, isvorită din serioasa și îndelungata lui îndeletnicire cu istoria Ottomanilor. Acest spirit într'adevăr profetic văduse chiar de la începutul decăderii poporului turcesc, care pornește de pe timpul sēū, un povârniș pe care el nu se va mai putea opri, și în Rușii el privea pe moștenitorii firești ai împărăției Mohamedanilor. Istoria lor cea scrisă de dēnsul se împarte conform cu convingerea lui, în două perioade: aceea a creșterii sale până la anul 1672 și aceea a decăderii, scurtul rēstimp de la acea dată până la 1711, unde se oprește scrierea lui Cantemir. Cuvintele cu care el sfârșeste prima perioadă sunt însemnătoare: «Acēsta fu cea de pe urmă victorie din anul Hegirei 611 până la 1083 prin care se aduse împărăției Otomanilor vre-un folos, saū prin care se adause vechilor margini ale imperiului vre un oraș saū vre o țară. După aceasta, și mai ales împēratului Leopold din Germania, urmara bătălii înfricoșate, pe care urmașii cu greū le ar putea crede, dacā nu ar fi adevērate prin autenticitatea unor documente oficiale și puterea Otomanilor a slăbit foarte tare prin perderea mai multor regate, prin peirea mai multor oștiri întregi, precum și prin rēsboae lāuntrice și împārecheri¹⁾. Fiind deci adānc convins Cantemir cā rezultatul rēsboiului ce trebuia să izbucnească va eși în defavoarea Turcilor, înțelegem cum se face de ce el se îndepărtă de ei»²⁾.

Cantemir avea talentul omului de Stat prin excelență; el erea prevēdător; prevēduse de mult izbucnirea unui resbel turco-rus; ambasadorul german la Constantinopole se înfricoșă tare de această veste, căci îi erea teamă ca împērătia germană să nu fie amestecată și dēnsa în această viitoare luptă, tocmai acumā cānd trebuia să se hotărască cestiunea corcanei din Spania. În acest sens principele Eugenie de Savoia scrie din Viena Marelui Vizir Mehemet-Pașa, dacā

¹⁾ Veđi în op. cit. a lui Cantemir, p. 408.

²⁾ Veđi în op. cit. a D-lui Xenopol, Vol. IV, p. 409.

nu ar fi posibil să se aplaneze conflictul turco-rus; scrisoarea din 1711, 15 Aprilie. În 26 Aprilie același an, Consiliul imperial de resbel din Viena trimete lui Talman, residentul imperiului la Constantinopole, un raport prin care 'i-se indică modul cum trebuie să procedă pentru a ajunge la o pace între Ruși și Turci, fără un resbel. În 12 Maiu 1711, Comitele Herberstein din Viena scrie Marelui Vizir la Țarigrad, aducându'i aminte de pacea din Carlowitz, conjurându'l în numele guvernului imperial din Viena ca să nu ajungă la un resbel cu Rușii, ci să închee mai bine pace¹⁾. Cea-ce dădu Turcilor de gândit pentru declararea resbelului cu Rușii, erea că Rușii încercaseră să prindă pe regele Suediei intrând în Iași încă în cursul anului 1709 spre 1710: acestea ereau prea mult ca inimiții lor să calce pământul moldovenesc și să încerce a pune mâna pe răsfațatul imperiului semi-luuei, Carol XII.

Negreșit acest lucru formă un puternic motiv Turcilor ca să se îndârjească și mai mult contra Muscalului și să agraveze starea. D. Xenopol mai invoacă încă alte două motive: zidirea unor cetăți rusești în afară de teritoriul lor, și proiectul trecerei lui Carol al XII al Suediei prin Polonia, ca și cum ar trece prin țara lor, când ea nu erea încă a Rusiei.

În acest sens scrie Férriol în 1710, 21 Noembrie din Constantinopole la Paris, el dice: «On travaille à un manifeste pour justifier dans le monde la conduite du grand Seigneur. Les Turcs ont trois puissantes raisons pour faire la guerre. La première, que le Czar a bâti des forteresse hors de son terrain, malgré les avis que la Porte lui donnait de s'en désister, la seconde, qu'il a envoyé sans un sujet légitime des forces considerables, sur les confins de Moldavie, que les troupes sont même entrées dans cette provinces et y ont enlevé 800 Suédois, et la troisième, qu'il s'oppose au passage du Roi de Suède par un pays qui ne lui appartient pas. Il y en a plusieurs autres²⁾. Cea-ce da

¹⁾ Veđi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 73, 76, 78.

²⁾ Veđi în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 388.

de grijă însă Turcilor erea mare preponderanță ce începuse a câștiga Rușii, căci nu erea puțin lucru ca să aibe ei Azo-ful și să despice valurile furioase ale Mărei Negre, cu corăbiile lor. Turcii vedeau în Rusia un mare viitor, și odată de sigur că ea va ajunge o puternică împărăție în continentul european.

Turcii împinși la resbel de tînărul rege suedez, setosul răsboaelor; ereau acum în acel moment în care se găsește individul când nu știe ce să facă, încotr'o s'o apuce, indecisiunea îi muncea, ereau supărați de un gând, însă nici nu voeau să'l pue în practică, știau dînsii că un resbel din nou, nu va fi lucru puțin. Până în 1709 au fost mereu supărați de luptele războiului ligei sfinte, acum din nou resbel?

Nobilul polon Poniatovski avea să joace rolul său; Carol al XII face ultima încercare, scrie un memoriu Sultanului în care acuză pe marele Vizir de a fi cumpărat de Ruși, 'l dă lui Poniatovski inimicul de moarte al Brâncoveanului ca să'l ducă la Constantinople și să'l remită Sultanului. Sultanul se crede, scoate imediat din Vizirat pe Ali-pașa și pune în locu-i pe Baltagi Mohamet-pașa, partizanul resbelului, și prietenul lui Carol al XII. Noul Vizir partizan al resbelului încă din prima zi de Vizirat începuse ași pune în practică planul luptei, în Noembrie anul 1710 resbelul fusese declarat ne spune d. Xenopol, în raportul ambasadorului Des Alleurs din 24 Ianuarie 1711, vedem: Le grand Seigneur a envoyé aux Pachas un commandement pour leur apprendre qu'il avait déclaré la guerre au Czar.¹⁾ Petru cel mare vădîndu-se atacat la rîndul său, dă un manifest în care ea rolul de apărător al intereselor ortodoxiei, dînsul dice: «Gemunt Barbarorum jugo oppressi Graeci, Valachi, Bulgari, Servii, quanta est illis religionis pactorum, deterrimae suae miseriae experiuntur» adică: Gem apăsați de jugul Barbarilor, Grecii, Valachii, Bulgarii și Sîrbii, și dovedesc prin adîncă lor miserie că se țin (Turcii)

¹⁾ Vezi în supl. I, vol. I, idem p. 393.

de tractatele lor¹⁾. Cât de dibaciū erea Petru cel mare, și dedea el aerele acestea generoase față de popoarele mai sus citate, din dragostea ce avea către dênsele său dintr'un interes? el în adevăr căuta a masca acest interes și sub formă de proteguitor voea să atragă în cursă pe toți aceștia, a'i da concursul în resbelul ce avea să se desfășoare 'nainte ochilor sêi și apoi a face ceia-ce va ști. De ce oare însă din toți să și fi aruncat Țarul ochii tocmai asupra acestor popoare din orientul Europei? Trebuie însă să știm că Rusia în tot-deauna a căutat aliați la vremuri grele în orient, nici odată nu a cautat a se depărta prea mult ci cu vecinii ei a voit să și facă trebile. Petru cel mare avea un gând, acela de a lucii în mijlocul statelor din orientul european și a se înfățișa pe scena politică a continentului ca protectorul acestor state.

Petru cel mare pentru a da și mai multă emfasă acestui manifest și a masca și mai bine interesul sêu, arătându-se apărătorul crucei; ordonă să se țina în 21 Februarie 1711 în catedrala de la Moscova o slujbă religioasă. Două regimente din garda imperială erau înșirate înaintea bisericeii, și în loc de a avea steagul lor obișnuit, purtau unul roș cu inscripția: «în numele mintuitorului și al creștinătăței». De asupra se află o cruce din care eșau rațe, cu legenda «în acest semn vei învinge»²⁾. Timpurile vechi păreau că renasc, Țarul organisase cu drept cuvânt o cruciată, și striga mereu: «voesc să fiu îngropat la Constantinopole sub cerul Bosforului». O Doamne! ora fatală a sêrmanilor Domni români se apropia, la unul fuga cu zălogire, la altul mazilirea cu ucidere.

Cantemir domnul Moldovei ducea acum politica lui Brâncoveanu, se ajunsese în secret cu Muscalii, dar așa de bine în cât nici un boer moldovean nu simțise nimic; nici chiar Neculcea hatmanul și cronicar în același timp, căci dênsul singur spune: «Atunci am știut și eu că au fost scris

¹⁾ Veđi în Zinkeisen, vol. V, p. 421. nota I, reprodus și de D. Xenopol în op. cit., vol. IV, p. 511 (notă).

²⁾ Veđi în D. Xenopol, vol. IV, al op. cit., p. 512.

Dumitrașcu Vodă să vie Muscalii că eă tot gândeam că vom purcede în jos spre Huși, precum sfătuisem¹⁾. Cantemir avea autorisațiune de la Turci ca să ducă trai prietenesc și cu Muscalii, acesta numai în prefăcătorie, Cantemir așa de bine jucase pe Turci, în cât îi făcuse sa creadă această strașnică închipuire; naivul Neculcea tot aștepta ca domnul să meargă la Huși să se întâlnească cu Turcii, dar vai! domnul atunci se gâdea în capul său cel plin de deșteptăciune și învățătură cum să alcătuească mai bine și mai frumos un manifest de unire al Moldovenilor cu Muscalii, ca lucrurile să nu șadă astupate ci și Turcul să le afle de acum înainte.

D. Xenopol spune că momentul în care Cantemir trebuia să se pronunțe odată, se apropia, de oare ce Vizirul vedând că ciocnirea între el și Ruși se apropia pe și ce mergea, trimite ordin lui Cantemir ca să prindă pe Brâncoveanu²⁾. Aceste afirmări D. Xenopol le-a luat din cronica lui Neculcea, Neculcea a scris ce a vădut de sigur, el erea marele hatman al lui Cantemir-Vodă, el fu făcut hatman în locul lui Antioh Jora, mai 'nainte fusese Spătar, dânsul Neculcea erea însă cel d'întâi boer al divanului M. Sale, după cum spune însuși el: «eară mai de credință și mai ales în toate trebile domniei erea după mine, Ioan Niculcea Vel Spătar»³⁾. Cantemir după cum spune cronicarul hatman se închisese în cetățuia de lângă Iași, și slujitori în corturi, unde domnul aă ucis cu busduganul pe Bulucbași, și încă pe unul l'aă lovit cu sabia, dară n'aă murit⁴⁾, general mai mare rânduie peste oștile moskicești erea Șeremetev, Șeremet cum 'l numește Neculcea, și acuma Cantemir nu va mai ține secret de nimic și de nimeni, și va lepăda masca singur, «aă trimis pe Pricopi căpitanul și pe Dimitrie Aga, slugile lui credute, la Șeremet Felmarșalu, la Movilău, scriind ca să'i trimită în grabă vr'o patru mii de Muscali aicea în Iași să'i fie aretu să nu'l mazilească. Șeremet Felmarșal dacă

¹⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 341.

²⁾ Veđi în vol. IV, op. cit. a D-lui Xenopol, p. 512.

³⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 302.

⁴⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 309.

aū simţit foarte tare s'aū bucurat şi îndată aū ales pre *Cropot Brigadirul* cu trei mii de Moscali, şi pe *Chigeciū* cu un polc de Moldoveni, ca vr'o cinci sute de Moldoveni, şi i'aū pornit înainte la Iaşi.¹⁾ Cronicarul spune că Cropot a sosit la Iaşi la Cantemir şi aū făcut pod la Zăgarancea să treacă Prutul. Pe de altă parte Vizirul scria lui Cantemir să prinďă pe Brâncoveanu, prea târziu însă; căci Cantemir se ajunsese şi cu dînsul acuma, şi erea prietenul Muscalilor. Neculcea ca prim sfetnic al lui Cantemir nimic nu ştia de acestea, el credea că domnul avea vorbă şi cu Turcii încă; şi însuşi spune: «Atunci am ştiut şi eu, că aū fost scris Dumitraşco Vodă să vie Moscalii; că cu toţi gîndiam că vom purcede în gios spre Huşi.²⁾ Neculcea şi cu alţi boeri aū stătut de capul domnului să nu se ajungă cu Muscalii ci să prinďă pe Brâncoveanu, Cantemir le răspuns însă splendid, când exclama: «Că voi toţi vĕ chivernisiţi cu toţi ca să rămăneţi la creştini, şi numai eu singur să rămăiū pentru voi la Păgâni, că v'am vĕdut eu credinţa voastră ca aţi fugit cu toţii, şi eu am rămas singur. Pentru ţară, n'ar preda'o Tătarii, că Moscalii acum sosesc, şi eu ştiu prea bine ca n'or bate Turcii pe Moscali.³⁾ Cantemir atunci aū chemat la dînsul pe boerii «Constantin Vel Logofĕt, pe Iordaki Ruset Vornicul, pe Ioan Sturza Vornicul, şi pe Ilie Cartargiul Vistierul, şi le-aū spus cum aū chemat pe Moscali şi aū venit de trec Prutul la Zăgarancea» ei aū răspuns: «Bine ai făcut, Măria Ta» numai Iordake Ruset Vornicul aū ăis atunci: «Te ai cam grăbit Măria Ta» Cantemir luă earăşi cuvĕntul şi ăise: «Numai erea vreme a ne chivernisi, temăndu mĕ să nu mĕ apuce Turcii, eată că şi d-voastră m'aţi părăsit o seamă, şi nu sunteţi într'un cuvĕnt şi într'o credinţă cu mine». Neculcea ăice de dînsul: «Deci vĕdĕnd şi eu că mi-aū respuns aşa cu scărbă m'am temut a'i mai răspunde ca nu cum-va să cad în vre-o primejdie a vieţii.⁴⁾

Domnul Moldovei nu se lasă mai pe jos de Petru-cel

¹⁾ Veďi în op. cit. a cronicarului, p. 309—310.

²⁾ Veďi în op. cit. a cronicarului, p. 310.

³⁾ Veďi în op. cit. a cronicarului, p. 310.

⁴⁾ Veďi în op. cit. a cronicarului, p. 310—311.

mare; și în imitațiunea acestuia publică și dânsul un manifest către toată suflarea moldovenească, Boeri, Căpitani de armată, Ostași (etc.) ca toți să știe că Măria Sa, Domnul țerei, Dimitrie Cantemir, s'a ajuns cu Moscalul și a hăinit pe Turc.

Acest manifest din limba moldovenească, se găsește tradus pe latinește în colecțiunea documentelor Hurmuzachi¹⁾, însă o notă ne spune: Le texte Latin est un peu diffus, il est vrai, et la traduction littérale presenterai des difficultés.²⁾ Traducțiunea franceză a aceluiași manifest o găsim alături de cea latină, pe care o vom reproduce; deși în josul ei, tot în Hurmuzachi, găsim o altă notă, ce spune: Ce document est la traduction fantesiste et tronquée du document ci-dessus.³⁾ Iată Manifestul:

Demetrius Cantemir, Palatin des terres de Moldavie.

Au très révérand patriarche des Grecs.

Aux magnifiques Seigneurs et Capitaines du second et troisièmes ordre.

A tous les gens de guerre, à tous les officiers de terre qui sont près de nous et sur les frontières de notre Province.

Aux soldats et à tous les habitants des terres de Moldavie

Savoir faisons par cette présente déclaration:

Que l'ennemi de la croix pendant la vie de nos pères, et prédécesseurs, a employé durant un long espace de temps, sa puissance terrible à ravagere nos pays, spécialement lorsque, sous les apparences d'une fausse clémence, il couvrait d'une peau d'agneau un lion ravisseur et altéré du sang chrétiens.

Le Magnifique Seigneur Palatin Bogdan, fils du Palatin Estienne, légitime possesseur de cette principauté, avait, dès qu'elle a été établie reconnu sa domination en lui prêtant serment et à son prophète Mahomet, et par un traité dont

¹⁾ Veđi în supl. I, vol. I, p. 396.

²⁾ Idem, p. 399 (Notă).

³⁾ Idem, p. 399 (Notă).

les conditions étaient que les terres de Moldavie ne seraient sujettes à d'autre tribut qu'à présenter tous les ans quatre mille pièces d'or, 40 chevaux et 24 faucons, et que ce tribut les mettrait à couvert de toutes sortes d'hostilités. Mais cet infidèle, violant sa foi, n'a pas observé la parole qu'il avait donnée. Il a fait souffrir aux terres de la Moldavie de violentes oppressions. Il a démoli les forteresses et citadelles. Il a reçu plusieurs lieux, qui se sont rendus à lui, comme Triginus (Triginie) Julius (Julie) Bialogrode, Galatz, Provoneija, Slako, Tialnoka, Smailus (Smail) et plusieurs autres lieux sur le Danube avec la province de Budjac. Il a souvent sous de faux prétextes, permis aux Tartares de ravager toute la Moldavie, et a mis au nombre de ses esclaves les habitants les plus considérables, les personnes constituées en dignité, et les nobles. Il a employé différents sorts de tourments et les menaces de mort pour faire embrasser sa religion à plusieurs Seigneurs et à toute leur maison, et à un grand nombre de filles et de femmes très chastes qu'il a fait servir à ses passions honteuses.

Il nous a fait éprouver à nous même sa tyrannie en nous accablant de tribus généraux et particuliers, et en multipliant tous les jours les espèces de ces tributs, comme cela vous est connu.

Dieu Miséricordieux n'a pas oublié son peuple Il a excité et rempli de son esprit et de son amour *Pierre Alexovitz*, Czar de toute la Russie qui, armé des armes invincibles de la croix, s'oppose à une puissance tyrannique pour délivrer les nations chrétiennes de la servitude des infidèles. Il est nécessaire que nous nous pressions de joindre nos armes aux siennes et que, de tout notre cœur, de tout notre courage et de toute notre puissance, nous nous opposions aux efforts et aux invasions des Tyrans, d'autant plus qu'une armée de Sa Majesté Czarienne est arrivée le 4 Juin par les secours divins, près de Bender, et qu'une armée de chrétiens était le 15 en mouvement vers le Danube...

C'est pourquoi, Sa Majesté chrétienne nous a notifié et à tous autres que quiconque, porte le nom chrétien,

monte à cheval et se joigne à son armée, sous peine de confiscation de bien de celui qui refusera de la faire. Mais celui qui obéira à la presente declaration outre la jouissance de ses biens, acquerra les bonne grâces de Sa Majesté Chretienne qui a déjà fait remettre entre mes mains les sommes nécessaires pour la solde *de dix mille hommes*, lesquelles ont été tirées du trésor de la Majesté. Ce plus chaque soldat recevra trois *aureus*, pièces d'or, en entrant dans le camp, et trois... par mois.

Toutes les forteresses prises par les infidèles seront rendues comme Sa Majesté chretienne le notifie par ses universaux. Mais si a l'avenir quelqu'un voulait suivre le parti des Turcs publiquement ou secretement, il sera *excommunié, maudit et chassé* comme un trefre de la communion des fidèles pour toujours, *ses biens seront confisqués et il sera puni de mort*. Je fais mes très-cheres frères, cette declaration afin que personne n'en doute et quiconque paraîtra s'y opposer attirera sur sa tête tous les malheurs. C'est pourquoi, avec l'aide de Dieu, joignez vous aux troupes de Sa Majesté chretienne; suivez nos pas au plus tot, car celui qui ne se trouvera pas dans le camp avant le 15 Juillet sera puni des peines susdites. Salut ¹⁾.

Demetrius Cantemir, Dux Valaticus.
Elias Lectodior, tribunus magnus,
Cordoki, magnus cancellarius.
Georgius, signifer magnus.
Constantinus Russedo, perillator? magnus ²⁾.

Cantemir se molipsise de gândurile Țarului, cum că el ar fi liberatorul creștinătății din orientul Europei, acea creștinătate ce dăcea de 4 veacuri sub jugul apăsător al Otomanilor păgâni. Domnul moldovean fusese luat de valorile mării și totul erea în Țadar, nu visa de cât pe Muscal și

¹⁾ Veđi în supl. I, vol. I, op. cit., p. 399.

²⁾ Veđi iscăliturile acestora în Manifestul pe limba latină, op. cit., p. 397. În cel tradus pe franțuzește semnăturile nu mai sunt reproduse,

Muscal și noapte. Brâncoveanu barem se prefăcea că iubește pe aliații săi, însă în fond îi juca pe toți cu rëndul, Cantemir se aliaase cu Rușii și îi iubea cu adevăr, Brâncoveanu înțelesese rolul său, și lua lumea cum erea; cu pasiunile și viciurile ei; Cantemir voea să o idealizeze; cum făcură cum o dreseră domnii români, dară nici unul nici altul nu o nemeriră, căci ambii cădură, Brâncoveanu barem, avu măgulirea sa ca după 25 de ani de sistem; încât tot reuși cu ceva. Cantemir cu toate că iubea tare pe Muscali, însă nu erea un naiv, el luase o poliță mai înainte de la dênșii; ca în cas de învingere, pozițiunea Moldovenilor să fie asigurată față de Rusia, noua putere proteguitoare.

La Iaroslav în 13 Aprilie 1711 până a nu fi intrat Rușii în țară el închee următorul tractat; și trimete acolo pe unul din boerii săi, pe *Luca* Vistierul cu următorul act:

1. «Țara Moldovei cu Nistrul să-i fie hotarul și Bugheagul cu toate cetățile tot a Moldovei să fie; numai de odată prin cetăți să se așeze Muscalii oșteni până s'o întemeia țara, iar apoi să lipsească oastea moschicească.

2. Bir să nu plătească țara nici un ban.

3. Pe domn să nu'l mazilească împărăția până la moarte și pe urmă din fii lui să fie pe care și l'ar alege țara.

4. Neamul lui să nu iasă din domnie, numai când s'ar hăini, sau și-ar lepăda legea, atunci acela să se lipsească și să se pună din frații lui.

5. Pe boeri să nu'i mazilească domnul din boerii până la moarte, sau cu mare vină să-i scoată.

6. Vama ocnei și altor tîrguri să fie venitul domnilor, iar alte dări să nu fie.

7. Mazili și mănăstirile să-și stăpânească ocinile, moșiile și vecinii săi, și sa-și iee și desetina de stupi și de mascuri și goștină de oi de pe moșiile sale.

8. Zece mii de oaste să fie gata în țară și împărăția să le dea leafă din visteria împărătească.

Din muscali să nu se amestece la boeriile Moldovei, nici să se însoare în țară, nici moși să nu cumpere.

10. Domnul să nu fie volnic a pierde pe boeri, ori-ce greșală ar face, fără sfatul tuturor și iscălitura mitropolitului.

Petru cel mare ne spune Neculcea aŭ dat domnului și titlu de domnie și i'aŭ scris cu acest titlu: «*Seninatului domn al țerei Moldovei, Samoderjeț* (adică singur stăpânitor). *Volegator* (adică prieten) țerei Moschicești. Titlu mult mai mare ca cel de *Serenissimus* în latinește, *Predsfelnise* în slavonește sau *Esniosfințunii* în leșește, titluri ce cronicarul spune că însemnau «supus» și care se obișnuiau a se da domnilor mai înainte ¹⁾.

«Așisderea nici de cum pace Moskul cu Turcul să nu facă, ear de s'ar întâmpla să facă pace, să rămăe Moldova ear sub stăpânirea turcească, atuncea să aibă împăratul Moskicesc a da lui Dumitrașcu Vodă, două părechii de curți în Stoliță, și moșii pentrumoșiile din Moldova, și cheltueala pređii în toată viața lui, și oamenilor lui, să nu le lipsească; și de nu i'ar plăcea acolo, și s'ar trage în altă țară creștinească, volnic să fie a merge, și altele multe ca acestea. Și pre aceste puncturi aŭ giurat tare împărăția Moskului și aŭ și iscălit mai gios, și le aŭ trimis prin Luca Vistierul» ²⁾. Țarul Rusiei se lega deci prin această scrisoare despre care vorbește Neculcea cronicarul și hatman al lui Cantemir, ca să dea azil domnului Moldovei în cas de împăcare a Muscalului cu Turcul. Țarul Petru parcă prevăduse o nenorocire și tocmai așa se va și întâmpla căci sfârșitul domniei lui Cantemir se va termina în hotarele rusești.

Ast-fel Luca Vistierul veni la Cantemir încă cu daruri, «un left cu diamanturi, pecete împărătească și câți-va Soboli» Turcii auzind de acestea în Țarigrad de necaz aŭ tăiat capul lui *Iune* Capuchehaia lui Cantemir și aŭ scos din Edeculă pe fratele măriei sale, Antioch, ș'aŭ voit a'l omorâ; însă aŭ scăpat.

În acest timp Cantemir cu boerii lui se înpreunaseră la Țuțora cu Șeremetev unde acesta venise cu 15,000 soldați; aci Șeremetev dădu lui Cantemir două perechi de so-

¹⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 306. Cronica lui Neculcea.

²⁾ Veđi în Letopisețe, Vol. II, p. 306, cu tractatul reprodus de noi mai sus. D. M. Mitilneț a scris și D-șă acest tractat în cartea D-sale de «tractate» însă în o altă redacțiune mai puțin bătătoare la ochi, a schimbat redacțiunea cronicarului Neculcea.

bolii, boerilor stofe pentru caftanuri, eară Cantemir lui Șeremetev un cal turcesc. Cantemir însă parcă avusese un precuget, parcă o vrăjitoare îi grăise dintr'o ascunzătoare lugubră, — nu te da cu Muskalii, său dacă te dai, împinge-i la pace cu pagânii, înainte de a te lupta, — și eată pe domnul Moldovei că spune lui Șeremetev să scrie o carte cum spune Neculcea, în limba turcească la Sultan, ca să se închine și el cu tot Bugeacul, că ne închinându-se, apoi n'ar fi bine de dênșii; «și aũ pus Șeremetev un copil a lui să scrie, că știa bine turcește. Eară Dumitrașcu-Vodă aũ zis: că n'ar putea copilul scrie ca dascălul; fiind tẽnăr; însă aũ ȑis să scrie întâi pre o țidulă de hârtie mică, vr'o două trei rên-duri, să vază cum scrie. Eară copilul fiind telpiz bun aũ scris pre o țidulă așa, că: *«Nu este mai mare blestemat în lume, de cât omul cela ce are o fărâmă de pâine în mână și o leapădă pre aceea și cearcă să afle alta mai mare»*. Și aũ dat'o lui Dumitrașcu-Vodă, eară Dumitrașcu-Vodă ce tindu'o a zis copilului: *«Hia gidi cahpolu, și n'aũ mai spus lui Șeremetev ce a scris copilul, fiindu'i rușine»* ¹⁾

Iată ce morală eși din capul copilului lui Șeremetev care 'și avu și dênșul rolul în amestecul tatălui sên; pe de altă parte Rogojinski Feldmareșalul Rusiei, dăduse 100 de pungi lui Cantemir pentru a'și face oaste de Moldoveni căci țara erea săracă, și Cantemir era un om sărac, cinstit la culme, cum spune Neculcea. La Țuțora s'a lovit oastea lui Șeremetev cu Tătari, și Tătarii o aũ cam pre-dat'o, lui Cantemir în acest timp, un boer moldovean, Lupu Kostaki fiul lui Gavriliță Vornicul Kostaki îi tot încurca lucrurile, stând în mânăstirea Bursucii și de acolo corespunȑend cu Turcii în contra domnului.

Țarul Petre în aceste vremuri era la Iaroslav la o nuntă de Leși, auzind de hârtueala cu Tătarii, plecă, înțelegându-se cu Leșii ca să pornească și dênșii spre ajutorul Rușilor în resbelul acesta cu Turcii; lăsând pe cnézul *Dolgoruki* cu 12,000 de Muscali care va veni cu Leșii, eară împêratul a venit cu ai lui până la Soroca unde a trecut

¹⁾ Veȑi op. cit. a Cronicarului, p. 312.

Nistrul, a ajuns la Prut și de aci a trecut la Zagarancea, aci s'a înpreunat cu oastea lui Șeremetev și cu toți au intrat în Iași, cu soția sa împărăteasa, Ecatherina;¹⁾ făcându-se halaiuri ne mai pomenite de către domnul moldovean²⁾. Țarul Petre avea armatele toate în jurul său la distanțe, distanțe, miile de Muscali erau ranjați; 80,000 ereau la Crim, sub comanda Cneazului *Apracsin*; 30,000 de Cazaci la Ceahrin sub comanda Cneazului *Galitin* și *Scoropadski* Hatman al imperiului, de la care Moldova primi proviant de pâine, căci tare se sarăcise nenorocita de țară atunci; mai avea împăratul încă 18,000 de călăreți aleși unul și unul, și 20,000 de pedestrași, și alte mii de Leși, de la August Craiul Leșilor, toți sub comanda Cneazului *Daniilovici Menjicoc*, și a generalului *Bon*, care înfricoșat se vor lupta cu Suedezii.

Nu știm ce gând a avut Petru-cel-mare, când avea atâta oaste în jurul său, să vie în Moldova spre a se bate cu Turcii, numai cu 50,000 de ostași cu polcovnicul *Migorodski* și cu cei 6000 de Moldoveni ai lui Cantemir. Turcii veniseră cu 400,000. Aci nu pot să nu mă opresc asupra neprețuitului pasagiū ce ni'l raporta Neculcea asupra ălelor de petrecere ale Țarului în Iași, la care el de sigur. avea un rol de frunte, în resumat voi reproduce ceea-ce cronicarul așterne cu dibăcia-i până: Împăratul s'a plimbat prin Iași și l'a uimit mai mult mănăstirea Golia, dicând că are trei feluri de meșteșuguri: Leșesc, Grecesc și Moskicesc, laudând mereu obiceiurile și vitele Moldovenilor că tare sunt de frumoase. Cantemir a dat în onoarea Țarului o îmbelșugată cină în casa cea mare: la masă însă Țarul nu a voit a ședea în Capul mesei, ci a lăsat acolo să șea ă Cantemir; eară el, Țarul tuturor Rușilor, vestitul Petre, a luat loc alături de domnul moldovean, la dreapta lui; în stânga domnului s'a ăședat toți sfetnicii Țarului: *Golovin*, *Ivanovici*, *Dolgorucki*, *Galitin*, *Rogojinski*, *Șefer*, *Reni*, *Vejbach*, *Șeremetev*, și fiul cel tănăr ce scrisese scrisoarea cea

¹⁾ A nu se confunda cu Ecatherina II cea faimoasă, și soția Țarului Petru al III.

²⁾ Veđi în Letopiseje, vol. II, p. 314. Neculcea.

turcească, despre care vorbirăm mai 'nainte, și în fine Toma Cantacuzino, ce fugise din Muntenia, care se alipi de generalul Reni, Muscal; erea considerat și dînsul ca muscalit acum. La masă s'a bîut vin de Cotnari și pelin, și Muscalii tare se miraū cum pe la dînșii nu se face vin cu pelin așa bun ca aci, de cel tulburel și ușurel; după masă Țarul a ciocnit cu fie-care din boerii moldoveni; în casa cea mică împărâteasa cu jupănesele boerilor de asemeni se ospetaū. Neculcea ne spune că Petre, Țarul, erea un om 'nalt, subțire, rotund la față, oacheș, și cam arunca câte odată din cap fluturând, dar nu cu mărire ca alți Monarchi, umbla pe jos fără de alai; și pe Cantemir Vodă, Țarul la mare dragoste 'l avea; 'l lua și 'l sărută pe frunte și pe amîndouî obrazii ca și pe fiul său; boerii moldovenii vîdînd toate acestea, unii ereaū contra lui Cantemir, alții pentru, din care cauză împăratul avu încă puțintică bătae de cap. Turcii cu toate că se așteptaū la un mare resbel, însă mai bine ar fi dorit pacea; și ei hotărăsc ca prin Brâncoveanu să încerce aceasta; însărcinează pe patriarchul Ierusalimului Hrisant Nottaras, care erea în legături amicale cu Brâncoveanu ca acesta să 'i scrie, să mijlocească pe lângă Muscali a se împăca cu Turcii. Brâncoveanu primește însărcinarea și trimete pe Makedon Comisul la Iași, să se înțeleagă cu Țarul; Țarul nici nu voește să asculte și Makedon Comisul pleacă; Thoma Cantacuzino stătuse de capul Țarului, se înțelege, căci Thoma erea învrăjbit cu Brâncoveanu.

Cantemir și Brâncoveanu trebuiau să iee o parte activă în acest resbel al Turcilor și Rușilor, ambii ca amici și aliații lui Petru-cel-mare. Domnii Țerilor-Române făgăduiseră Țarului zaharea și ajutor de armată; mai ales cavalerie ce lipsea la Ruși, atunci; pentru procurarea tuturor acestora, Brâncoveanu primise de la Țar 300 de pungi de bani și Cantemir 150. Brâncoveanu se aprovisionase bine; Cantemir însă nu găsi nimic, căci locustele pustiise toată Moldova¹⁾. Brâncoveanu 'și adunase oștirea sea la satul Urlați pe Cricov în județul Prahova, în apropierea Ploeștilor și

1) Veđi în Cronica lui N. Mustea, p. 53. Vol. III al Letopiseșelor.

alese locul cel mai nemerit, ca în cazul intrării Rușilor în Muntenia să se unească cu dânsul ușor; aștepta domnul român, dar cine știe ce gânduri mai cutrerau capul lui. Turcii pe de altă parte trimiteau vorbe dulci Brâncoveanului, împingându-l la răscoală contra Rușilor; domnul român avea cuvântul aci; nu putu să-și dea cartea pe față și ca să scape, dă un dar de 300 pungi Turcilor¹⁾; ca să fie numai cu unul, erea imposibil Brâncoveanului, el scrie hanului tătăresc ce-l aștepta, pentru a-i da zaharea «muncindu-se să înșale pe amândouă părțile»²⁾. De ce Brâncoveanu se purta ast-fel? nu trebuie să ne surprindă acum, când suntem aproape la finele vieții lui și la al 22-lea an al domniei lui; el în tot-d'auna a căutat să aibe două aliați, în caz de ceartă cu unul, să aibă pe altul în loc imediat, în timp de resbel de asemeni căuta a sta la o parte și chiar când se amesteca, a nu fi prea fățiș pentru a vedea rezultatul luptei și atunci a se arunca în brațele învingătorului cel puternic. Brâncoveanu 'și spunea: «voiă ca țara peste care domnesc să fie în tot-dea-una sprijinită de un braț puternic.»

Cum vedem domnul muntean găsi repede mijlocul de a-și forma o oaste; lucrul însă fu mai greu pentru Moldova; cronicarii ne oglindesc perfect greutatea lui Cantemir și felul întrebuițat pentru a-și forma și dânsul o oaste, eată ce culegem din cronicile lui Neculcea, Costin și Mustea: «În Moldova Cantemir însărcinează pe Luca vistierul, omul său de încredere să strângă oameni cu plată. Aușind de leafă începură a se grămădi la oștire în mare număr, însă nu numai *slujitori*, ci și ciobotari, croitori, blănari, cărciumari, și câte alte bresle de a rëndul.

«Slugile lăsaū pe boeri, argații lăsaū pe stăpâni și câtă altă prostime, mulți aū mers de aū luat bani și s'aū scris la steaguri mai mulți fără de arme, că nu aveau de unde să mai cumpere, că și arcarii sfârșise arcele, săgețile și săhăidacele, ce aū avut în dughenile lor, ce 'și făceau sulii

¹⁾ Veđi în Mag. 1st., Vol. IV, Cronica lui Radu Popescu.

²⁾ Veđi în Genealogia Cantacuzenilor, original, p. 327.

din crengi ascuțite și pârlite la vârf, și încălecară cine cum putea. Dar ce oștean să fie prostimea? mojiicii, ce nici odată pe cal nu au încălecat, nici arma în mână nu au prins de când ereau ei, nici în oști nu au slujit, ci numai cât perdeau bani, bându-i pe la crâsmă ziua iar noaptea se duceau pe la drumuri de jăfueau pe oameni de ce aveau, și la drumuri și la bejăni, și furis și apoi mai fățiș alții umblau de stricați prisecele oamenilor lor, la oaste n'au mers.¹⁾ Ei, da! așa este, pe vremurile acelea așa sta lucrul în țara aceasta, armata era făcută numai pentru *slujitori* adică *țăran* și pentru *boer* ei se duceau la bătălie; ei se luptau, și ei și numai ei mureau pentru pământul strămoșesc; negustorul nu era făcut pentru arme, mâinele sale nu ereau deprinse pe spadă, arc, săgeată și busdugan, el nu era făcut să împungă oameni, ci ghetete, haine și altele, fie-care cu slujba și folosul lui. Cronicarul arată deosebirele atât de bine.

Constantin Brâncoveanu ședea la Urlați și aștepta, înveselindu-se singur de frumoasele lui gânduri, cum va trage pe sfoară și de astă dată, atât pe Turc, cât și pe Rus și Tatar și Moldovean, și toți cei din jurul lui, numai el domnind și țara lui folosind. O, doamne! dar cât se înșela sormanul Brâncoveanu, ora cea de pe urmă se apropia și meșteșugul de altă dată nu-i va mai eși la socoteală.

De multe ori rudele 'ți aduc răul cel mai mare, ce un străin nu 'ți l'ar face; așa și Brâncoveanu o păți cu Thoma Cantacuzino spătarul cel mare al oștirea sale, vărul lui.

În adevăr Thoma Cantacuzino fuge de la Urlați cu vre o 70 de boeri din partida Cantacuzenilor și se duce în Moldova, la Iași; aci Thoma se presintă în audiență la Țar pârând pe Brâncoveanu, că zahareaua și ajutorul de oaste promis, nici odată domnul român nu-l va mai da Rusului, și că dânsul ar dori ca Țarul să-i dea un corp de armată și să atace cetatea turcească a Brăilei, să bată și să alunge pe Turci de acolo. În adevăr Țarul dă lui Thoma 12,000 de ostași sub comanda generalului Reni cu care Thoma și cu alți boeri ai lui pleacă la

¹⁾ Vezi în Cronicile N. Costin, Neculcea și Mustea, în *Letopiseșe*, vol. II, p. 112 și 345, vol. III, p. 49 - 50.

Brăila aci bat cumplit pe Turci, întorcându-se iarăși în Moldova. Thoma prin acest lucru a compromis pe Brâncoveanu în fața Turciei și l'a silit a deveni și a se fi declarat amicul Rușilor în resbelul cu Turcii, și atunci ca drept recompensă Țarul 'l va pune pe tronul lui Brâncoveanu. Domnul muntean auzind de acestea, hotără resbunare; opri zahareaoa ce era destinată a se trimete Rușilor, și o trimete Turcilor, se dă eară în partea Turciei, pleacă de la Urlați, se așează la Târgoviște, cât pentru cele 300 pungi de bani primite de la Țar le va înapoia acestuia după terminarea luptei definitive d'între Ruși și Turci ¹⁾).

Cronicarul Neculcea ne spune că armata rusă-moldovencască a fost împărțită în trei corpuri «obuzuri» expresiunea lui, unul sub comanda generalului Ianăși, de 7000 oameni, altul sub comanda împăratului, a lui Șeremetev și a lui Cantemir de 15,000, eară al treilea sub comanda generalului Reprim, eară corpurile mergând departe unul de altul ca la 2 ceasuri, pe marginea Prutului ²⁾). Nu vom pătrunde în amănuntele luptei pe care Neculcea le descrie așa cum le-a văzut dânsul, căci ca mare hatman întovărășise pe Vodă, aceasta nici nu ar intra în cadrul subiectului de față, ci vom spune numai atât că la *Stănilești* la balta Prutețului. Rușii au fost cu totul învinși în urma unei crude lupte din ziua de 11 Iulie, Țarului fiindu-i teamă ca să nu fie prins chemă pe hatmanul Neculcea și îi dăse după cum raportează cronicarul, însuși: «Atunci m'au chemat pe mine fiind Hatman și 'mi-au dăse: Cuteza-voiă eă cu două sute de Dragoni și cu o sută de Moldoveni să'l scot pe Măria Sa și pe Împărăteasa, că va putea merge călare, să'i scot în țara Ungurească» ³⁾? Neculcea îi răspunse: «Că este un lucru prea cu grijă mare a ispiti, căci astă-đi doară đioa au văđut Măria Sa cum au trecut Tătarii și Turcii, Măria Sa este un împărat și este un lucru foarte cu grije» ⁴⁾).

Împăratul la vorbele lui Neculcea deschise ochii și în-

¹⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, pag. 317—320, Neculcea.

²⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 320.

³⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 322.

⁴⁾ Idem p. 322.

țelese primejdia, atunci hotărâ scăparea în alt mod, acela al evadării.

Împăratul Rusiei era în mâinele Turcilor, ar fi putut fi de mult prins; Turcii nu îndrăsniseră această din cauză că le erau teamă de Ruși; deși bătuți acum, însă suvenirurile din trecut le erau proaspete și le inspiraseră oare-care respect; viitorul cel auriu trebuia să cază asupra Rusiei, pe când Turcia va decade din ce în ce. Sultanul dăduse de asemeni ordine Vizirului ca în cas de ar veni propuneri de pace din partea Rușilor ele să fie primite.

Armata otomană aflase despre acest ordin și nu mai avea nimeni chef de atac. Ienicerii deveniseră mai molateci, știaū că în Țarigrad pacea e plănuită. Vizirul primește să suspende lupta pentru câte-va ore și să trateze pace¹⁾. Regele Suediei care aude despre aceasta ca un furios se duce la Vizir și îl conjură a nu face așa ceva. Vizirul nici nu mai vrea să audă, și Carol XII pleacă plouat, tot planul lui se distrusese, în zadar ura în contra lui Brâncoveanu și șederea sa la Bender, căci nu putu dobândi nimic pentru sine.

Nemții în tot acest timp nu au stat în inactivitate, și mereu țineau relațiuni despre mersul luptei și al păcei; avem mai multe scrisori, așa este: scrisoarea Prințului Eugenie de Savoia din 1711, 15 Aprilie către Marele Vizir Mehemet Pașa, unde 'i vorbește despre propunerile făcute lui Seifuiah-aga pentru prelungirea păcei, și aplanarea conflictului turco-rus²⁾; raportul secretarului Fleischman către consiliul imperial de resbel unde arată negocierile păcei din 29 Iulie 1711³⁾; o scrisoare a lui Faberi către generalul Steinvillie unde-i vorbește de pacea încheiată și despre relațiunile cu Muntenia, cu data de 2 August 1711⁴⁾; raportul residentului german Talman în Constantinopole, către consiliul imperial de resbel despre condițiunile păcei cu data

¹⁾ Vezi în vol. IV, D. Xenopol, p. 519.

²⁾ Vezi în vol VI, col. doc. Hurm., p. 72.

³⁾ Idem p. 84.

⁴⁾ Idem p. 89.

de 1711, 21 August¹⁾; un raport al Colonelului Baron Tiepolt către prințul Eugenie de Savoia, unde 'i vorbește despre retragerea Rușilor²⁾. Carol al XII, regele Suediei care luase și dînsul o parte activă în resbelul de la Prut aliat cu Turcii în contra Rușilor și Moldovenilor ținea și dînsul corespondență cu Țarigradul, el supărat pe Marele Vizir că n'a voit a continua lupta, scrie Sultanului vorbindu'i în contra vizirului; scrisoarea purta data de 1711, 27 Iulie³⁾; un anonim Suedez scrie de asemeni lui Antonie Öul în 1711, 29 Iulie despre negocierile păcei⁴⁾.

Constantin-Vodă Brâncoveanu în acest timp el care stătuse ca o vulpe la pîndă, aștepta rezultatul luptei, la început în lagărul de la Urlați, apoi la Tîrgoviște. După fuga lui Toma Cantacuzino, se înprietenește cu Turcii eară, și era să le dea cele 300 de pungi de bani ce'i primise mai 'nainte de la dînșii, în deosebi de Ruși, ceea-ce și făcu, după cum vom vedea mai la vale. Brâncoveanu amic din nou al Turcilor, aceștia se grăbeau ca ori-ce făcea, domnul muntean, să știe și dînșii, așa marele Vizir comuni că prin scrisoarea din 1711, 29 Iulie lui Brâncoveanu, condițiunile stabilite pentru încheerea păcei cu Rușii, și domnul român nedesvêțat de vechiul său obicei, scrie la rîndul său generalului Steinvill în 5 August, același an⁵⁾; de asemeni Sultanul comunică Brâncoveanului, fermanul de încheerea păcei cu Rușii, raport cu data de 1711, începutul lui Septembrie⁶⁾. Brâncoveanu încă în 7 Septembrie acelaș an scrie la Constantinopol despre încurcăturile ce regele Suediei a adus Turcilor și Rușilor, și despre greua problemă a încheerii păcei turco-ruse⁷⁾. Toate aceste prelimănări și corespondențe între diferiți potiticiani interesați în caudă avură sfêrșit, căci în ziua de 22 Iulie anul 1711, se încheiă pacea între Turci

¹⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm, p. 94.

²⁾ Idem p. 99.

³⁾ Idem p. 82.

⁴⁾ Idem p. 86.

⁵⁾ Idem, p. 91.

⁶⁾ Idem p. 106.

⁷⁾ Idem p. 401, supl. I, vol. I.

și Ruși, cei ce vor perde deocamdată, au fost Rușii ție deocamdată căci, viitorul tot al Rusiei va fi fost. Condițiunile păcei, Turcia le formulase; ambasadorul Franciei Des Alleurs le comunică regelui său în raportul de la 28 Octombrie 1711, el zice: «Le vizir, au lieu de faire des conditions qu'on etaient convenus, et par des gens députés pour cela, commença de demander lui-même à Szafirow¹⁾ les points suivants:

Que le Czar doit rendre la ville d'Assoaff.

Raser les forteresses Tagarok, Samara et Kamioncha.

Rendre l'ancienne liberté aux Cosaques et ne se plus interesses de l'Ukraine.

De ne se point mêler autrement dans les affaires de Pologne et de la quitter entièrement.

De livrer l'Hospodar de Moldavie, Kantimir Dimitrascho, et un certain Grec nommé Sava Raguse.

De rembourser le revenu d'une année de la Moldavie, qui ne fut point levé à cause de l'entrée des Moscovites dans ce pays.

De rendre tous le canons qu'il avait dans le camp²⁾.)

Documentul mai la vale arată că Szafirow a intrat în cortul marelui Vizir și nu ar fi convenit la toate; a început Muscalul întâi cu Azoful, cât despre predarea lui Cantemir, era cu neputință căci domnul Moldovei fugise deja de 3 zile, vom vedea mai la vale întâmplările. Ceea-ce au perdut Rușii cu ocaziunea acestei păci a fost că au cedat Turciei Azoful, Podolia, și nu au mai avut voie de a avea un ambasador la Constantinopol.

Neculcea mai spune că Muscalii au dat încă 800 pungi Vizirului, și au lăsat zălog pe feciorul lui Șeremetev până la îndeplinirea condițiunilor.

Turcii cerură și pe Cantemir dară Vizirul exclamă: ție Neculcea: «Pentru un ghiaur ce să ne mai sfădim noi nisce împărați, lasă-l că se va satura el de ce au pohtit. El singur de bună-voia lui va veni la noi»³⁾. Sërmanul Cantemir fu

¹⁾ Szafirow, era trimisul Rusiei, pentru a negocia pacen.

²⁾ Veđi în col. doc Hurm., vol. I, supl. I, p. 405.

³⁾ Veđi în Letopiseșe, Vol. II, p. 329.

silit să se îmbrace în cealma turcească și ast-fel întovărășit de un căpitan credincios al său Brahnă, străbătu prin oastea turcească de veni la Iași ca să și ea pe Doamna și coconii și să porceadă de acolo. Muscalii l'au luat și l'au ascuns în o butcă cu două roate unde l'au ținut trei zile, fără ca nimeni să nu știe, de cât Ioan Neculcea hatmanul cel d'întâi boer al domnului ¹⁾. Cantemir ast-fel luându'și pe Doamna din Iași cu copii lui și cu 24 de boeri în capul cărora erea Neculcea, nedeslipit de domn nici odată, au trecut cu toți Prutul, Țarul a dat lui Cantemir 2000 de ruble ca să aibe cu ce trăi și l'au aședat cu toată suita să locuiască la Harcov în țara căzăcească sub îngrijirea Cneazului de Azac, Apraczin, tot asemeni veni în Rusia și Thoma Cantacuzino pe care Țarul l'a făcut general în armata rusească dându'i leafă 5000 de ruble pe an, și dăruindu'i și multe pământuri în țara moschicească, aducându'și Thoma și pe jupâneasa lui din Muntenia și moschițându-se cu toți.

Țarul înainte de a intra în statele sale se opri la Varșovia unde fu ospătat de regele August al Poloniei la care masă, se petrecu o anecdotă de mare spirit. Cronicarul Neculcea o rapoartă, de sigur dacă nu așa cum o ascultase dară cum 'i se repetase de prietenii săi d'între Muscali; e dice: «și ședând la masă Impăratul cu Impărăteasa și Craiul cu Craeasa și cu mulți domni Leșești, între acei domni, fost'au și Adam Sinavski, Hatman; și cu Hătmăneasa lui, și între alte voroave multe cam cu glumă dîse Hătmăneasa lui Sinavski, către Impăratul Moskicesc, aceste cuvinte: «Mult mă mir de voi Impărații și Craii cum de nu vă țineți de cuvânt și ne amăgiți pe noi. Că mai anțărți ne-au dîs nouă tuturor, Leștelor, Craiul Șvedului, să ne gătim cu toții să mergem să ernăm în Stolița Moskicescă, împreună cu dînsul, și noi când ne gătiam să mergem pe cuvîntul lui, el ne-au amăgit și nu au mers în Stolița, ce s'au dus la Tighiné. Și acum Impărăția ta ne-ai dîs să ne gătim să mergem la Țarigrad, și noi ne bucurasem tare că om merge de om vedea Țarigradul; și când noui ne gătiam, Măria Ta nu ai vrut

¹⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 329.

și te-ai întors înapoi. Eară Impăratul atunci aŭ răs, și cu toți câți erau la masă și i-aŭ ȑis: «Păcat că nu ești tu bărbat să te chemi Sinavski; că de ai fi tu bărbat, să nu fi femeie, adevărat cu tine aș merge la Țarigrad, eară bărbatul tēu aŭ zăbovit oștile, și nu le-aŭ trimes mai în grabă. Pentru aceia nu m'am dus în Țarigrad»¹⁾.

Deșteapta femeie a lui Sinavski sub o formă glumeață și anecdotică a spus Țarului tot adevărul. Țarul nu se supără de loc, căci Hătmăneasa Sinavska erea frumoasă și de spirit.

În 1711, 16 Iulie, Des Alleurs scrie la Paris despre fuga lui Cantemir el ȑice: «Le Prince de Moldavie, nommé Démétrius Cantémir, qui avait obtenu cette Principauté il y a environ un an, à la recommandation du Roy de Suède et du Khan des Tartares, vient de désertter et de se jeter dans le parti des Moscovites avec sa femme et ses enfants»²⁾.

Acuma totul se sfârșise, Rușii 'și vȑdură rezultatul, regele Suediei de asemeni numai avea ce căta la Bender.

Brâncoveanu jubila, dar vai! numai avea nici dȑnsul mult, și sfârșitul lui va fi mai trist ca a ori-cărui alt cuiva, din toată aceasta plamadă de oameni de atunci.

El rânjea de bucurie din palatul sȑu de la Tȑrgoviște și se desfăta în fericirile bătrânețelor sale, de a fi domnit 22 ani până acuma, de a fi tatăl a 11 copii toți buni și milostivi ca și dȑnsul, și de a se îneca în fastul și bogățiile cele mai mari.

Imediat ce pacea se închease definitiv și Sultanul îi comunică printr'un terman această încheere, cu condițiunile ei; trimese domnului, și purtând data de 20 Decembrie 1711³⁾; un moment numai șȑdu la îndoeală și trimise cele 300 de pungi înapoi Rușilor, primite de la dȑnșii pentru zahareaoa ce trebuia a le-o procura.

Lipsa acestei zaharele aduse întreaga pierdere a resboiului rusesc, și Țarul ne spune, Neculcea, nu întârȑia de a exclama când se convinsese că Brâncoveanu l'a înșelat.

¹⁾ Veȑi în vol. II, I etopiseȑe, p. 333.

²⁾ Veȑi în supl. I, vol. I, p. 395.

³⁾ Veȑi în vol. I, supl. I, col. doc. Hurm., p. 406.

«Iuda cel de Brâncoveanu m'aŭ vëndut de am răpus oastea și am pățit aceasta»¹⁾. Ce'i pasă lui Brâncoveanu de Muscali; el erea credincios jurământului ce-l făcuse conștiinței sale, lui, în sine însuși, că: «încotro va fi isbânda acolo se va îndrepta și dânsul, pentru ca țara și poporul lui să nu sufere» isbânda fu a Turcilor, decî inevitabil a trebuit să trădeze pe Muscal, unul din doui trebuia să fie sacrificat. Și Cantemir rămase credincios, însă fu silit să fugă, să părăsească și tron și neam și țară.

Am vădut mult mai 'nainte că Cantemir primise 150 de pungi de bani de la Țar, pentru a cumpăra zaharea și a o da Rușilor, în acest resbel; Moldova însă erea pustiită și nu se zărea nimic, decî Rusia va fi de două ori lipsită, și din partea Moldovei și din a Munteniei, diferența, că la una a fost reaoa credință.

Generalul *Münich* despre Petru-cel-mare, spune în memoriile sale că: «se lăsase a fi înșelat prin făgăduiele gospodarului moldovean, Cantemir, în speranță de a găsi magazii de proviant, a trece Nistrul și a merge către Dunăre, cu o armată de 40,000 de oameni ce erea lipsită cu totul de ale mîncărei»²⁾. Tot asemeni spune și raportul secretarului *Fleischmann* către consiliul de resbel, datat din Isacea, în 29 Iulie 1711, că: «Petru care se bazase pe făgăduiele lui Cantemir găsi Moldova pustiită»³⁾. Cronicarul moldovenesc *Alexandru Amiras* spune de asemeni: «atunci aŭ vădut împăratul la ce l'aŭ adus sfatul lui Dumitrașcu-Vodă și a lui *Basarab-Vodă*, care numai cu vorba l'aŭ întărit să vie asupra Turcilor, iar ajutor de bucate saŭ oameni nici unul nu 'i-aŭ dat»⁴⁾. Cronicarul muntean *Radu Popescu* încă mai adaugă și dice: «Muscalii fiind-că nu aveau zaharea gătită, nădăjduindu-se în zahareaoa ce făgăduise Brâncoveanu să le trimeată și nu le-aŭ trimes,

¹⁾ Veđi în vol. II, Letopiseșe, p. 324.

²⁾ Veđi Münichs Tagebuch in Z. Hermann, Beiträge zur Gesch. des russ. Reiches. In Letopiseșe, Vol. III, p. 49, reprodus și în Vol. IV a D-lui Xenopol, op. cit.

³⁾ Veđi în col. doc. Hurm., p. 24; Vol. VI.

⁴⁾ Veđi în Letopiseșe, Vol. III, p. 10.

erau pocăliti de foame»¹⁾. Un scriitor străin *Carra* mai spune, că «generalii lui Petru-cel-mare rezemându-se pe cuvântul Brâncoveanului, nu adusesse hrana de cât pentru 20 de zile»²⁾.

Din toate aceste citațiuni raportate și de D. Xenopol³⁾ deducem că dacă în adevăr lupta de la Prut a fost perdută din cauza lipsei de zaharea, este că Țarul mai bine ar fi făcut să se încreadă în forțele sale proprii; Moldova o știa că e sărăcită și predată, în cât nu 150 de pungi, dar 15,000 să fi pus la picioarele lui Cantemir, și acesta tot nu avea ce cumpăra, căci numai găsea ce; în Muntenia erea de cumpărat, ce e drept, dară Țarul știa felul și firea lui Brâncoveanu, știa că el se învârtește ca morișca la vânt, din cotro sufla vântul, în acea parte se va învârti; încât vina tot a lui, a Țarului erea.

În Moldova va fi rânduît la domnie earași Nicolae Mavrocordat. Doui ani mai separa pe domnul fanariot ca să-și pue piciorul în cel-l'alt prag românesc; acești doui ani vor fi o agonie pentru Brâncoveanu și prevestirile rēului se vor arăta deja. Acum să ne întoarcem earași la Brâncoveanu și numai la dēnsul, căci dacă până aci am vorbit și de Cantemir, e că a trebuit, fiind în mare legătură domnia Moldovei cu acea a Munteniei în vremurile acelea și politica ambelor țeri mergēnd mână în mână.

Calea morței lui Brâncoveanu din acest moment fu trasă, în această lume, de către Ruși; ei vor săpa groapa neconținut la Constantinopole. Petru-cel-mare dacă strigase:

— Iudo Brâncovene! din cauza ta am rămas de rīs, eū marele Țar, în ochii Europei, dară lasă, că mă voi răsbuna; și răsbunarea de Muscal e ca limba de șarpe, ghiara de leū și coada de drac; ghiaur l'aū făcut Vizirul pe Cantemir al meū; dar mai mare ghiaur ești tu; calăul de acum înainte, va veghia la capul tēū, Brâncovene.—

Radu Popescu, Cronicarul român, în câte-va rēnduri

¹⁾ Veđi în Mag. ist., Vol. IV, p. 24.

²⁾ Veđi în opera sa, p. 154: «Mémoires».

³⁾ În Vol. IV, p. 516, a op. cit.

’și dă seamă de întreaga politică a Brâncoveanului, el spune: «Constantin-Vodă la aceste lucrări ce au făcut avea două socoteli, una că îndemnase pre Țar ca să vie asupra Turcilor, care de va bate pre Turci, să fie isbânda Muscalilor, să se arate cu fața curată, că din îndemnarea lui s’a făcut biruința asupra vrășmașilor creștinătății, alta socoteală avea că scrise tot-dea-una la Turci, îndemnându-i să meargă fără grijă, că sunt oștile Rușilor puține și flămânde și din aceste socoteli gândea să facă, ca să nu scape de bine, ori o parte de biruri, ori alta; ear săracul a scăpat de amândouă părțile, că Muscalii l’au cunoscut de viclean și înșelator de Creștini, Turcii încă l’au cunoscut hain împăratului, vedând că Toma spătariul fiind credincios al lui boier mare, și din neamul lui, s’a dus la Țarul¹⁾. Acuma totul se sfârșise; Muscalii pricepură tot jocul ce’l dusesse Brâncoveanu cel ghiaur, cu toată lumea străină țerei sale; ei nu’l vor cruța, firea rusească e foarte blândă, însă foarte interesată, când Muscalul te-a simțit că ai vrut să’l tragi pe sfoară, atunci tare se înfurie, și caută răsbunare.

Ori ce lucru trebuie însă să aibă sfârșitul său în această lume. Omul trebuie să moară, trebuie să moară totul, și alt ceva să nască în locul celor perite, fericirile și nenorocirile omenesci de asemeni nu sunt continue; la un individ țin timp mai îndelungat, la altul mai scurt. Brâncoveanu de 22 de ani condusesse cîrma țerei, tot ast-fel, și ast-fel din emoții în emoții; catastrofa trebuia să vie odată.

Resbelul turco-rus a fost nenorocirea lui Brâncoveanu, aminteri el nu ar fi fost așa de urât de Ruși; căci nu avea ocasiunea să se arate ast-fel față de dênșii. Putem deci spune, că Carol al XII-lea regele Suediei a fost geniul cel rău al lui Brâncoveanu, ce caută un rege suedez la Bender? dacă a avut dênșul resbel cu Rușii și nu a putut să’i învingă, de ce împingea și pe alții, de pildă pe Turcii ca să declare resbel Rușilor. O! doamne, dară răsbunarea e un lucru mare la om, ea nu cruță pe nimeni, ténêrul rege suedez se svêrcolea în gândurile sale cum ar putea învinge

¹⁾ Veđi în Mag. ist., Vol. IV, p. 24.

pe Ruși, soarta nu l'a ajutat; căci Rușii au fost învinși pe toată linia de Turci, la toate Brâncoveanu era de vină, el avea zaharea în țară; și în loc să o dea Muscalilor o dăde Turcilor în ultimul moment. Cantemir barem nu avea ce da, căci nu era. Carol al XII, pricepu pe Brâncoveanu; din cauza lui nu a putut să-și vadă visul său realizat. Ah, Brâncovene! Brâncovene! 'ți ai ris tu și de mine și de Țar, dară și noi vom râde de tine; haide Brâncovene; haide ghiaure, trageți spada ta cea vitejească, și fluturează-o cu mine; ei, dar de unde? bietul Brâncoveanu era de 59 de ani și dacă inima și sufletul lui era încă verde, dară forțele nu'l mai ajuta. D. Gion ne spune: «Brâncoveanu se obosise și avea dreptate. Toată viața fără încetare, din trudă în trudă, din spaimă în spaimă, nesigur nici o dată de ziua de mâine, chinându-și neconținut mintea cu care să se mai înpriete-nească»¹⁾. Carol al XII, era ténér era în toată vigoarea sa; creierul lui Brâncoveanu se tocise de atâta muncă în politică, se obosea repede gândind și judecând ceva, nenorocirea lui se trăgea deci de la regele Suediei el venise pe pământul românesc ca să-l otrăvească, și să turbure nevoile acestei țări.

Regele Suediei trebuia să plece din Bender, dacă pleca ar fi fost fericirea lui Brâncoveanu; însă el din nenorocire va mai sta. Și nu va pleca de cât după ce va vedea capetele Brâncovenilor rostogolindu-se la Stambul.

Brâncoveanu chiar scrisese în Constantinopol în 1711, 27 Septembrie, despre această cestiune a plecării regelui Suediei, ce ar fi de dorit deja²⁾, în 1712, 19 Aprilie găsim o altă scrisoare scrisă din Constantinopol nu se știe cui; în care vedem: «Le Vizir, le Kan des Tartares, le Bacha de Bender et le Prince de Moldavie doivent écrire à Monsieur Sepianski, Général de la Couronne,³⁾ pour demander dépêche (sic) de l'Ambassadeur de la Pologne, le Palatin de Moscovie, sans plus tarder pourvu d'un plein pou-

¹⁾ Veđi la p. 363, Lud. al XIV și Const. Brâncoveanu.

²⁾ Veđi în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 403.

³⁾ Coroana Poloniei.

voir de trait-r du passage de Sa Majesté Suédoise au travers de la Pologne» ¹⁾).

Dar nu era numai Carol al XII, și Țarul Petru cel mare, dușmanii lui Brâncoveanu; mai erau și alții, și mulți încă, cari cu toți vor pune umerile ca să împingă în prăpăstie pe acest stejar bătrân, dar verde încă.

Voltaire spune: Brâncoveanu nu s'ar fi desvinovătit înaintea Regelui Suediei de cât c'o armată de 50—60 de mii de oameni pe care i-ar fi oferit'o ca să se ducă să ia Kremlinul și alte cetăți și palate ale lui Petru» ²⁾. Carol al XII, făcea pe reporterul între starea lucrurilor din țara-românească și ambasadorul Francez, din Țarigrad. Încă din 1710, 8 Decembre Des Alleurs scria regelui său: «On croit que le Prince de Valaquie sera déposé» ³⁾.

Al 3-lea dușman al Brâncoveanului după Țar și Carol al XII lea venea Michail Racoviță fostul domn al Moldovei și Dumitru fratele său.

Michail Racoviță trăea acuma în Țarigrad el se învrășbise cu Brâncoveanu din cauza următoare: Brâncoveanu îi alesese de noră pe fica lui Ilie Cantacuzino, din Moldova, în timpul când Racoviță venise în Moldova în a doua lui domnie (1707—1709). Ilie Cantacuzino era amicul lui Brâncoveanu și cu ocaziunea nunței nu se mai întoarse la Iași ci rămase la București, înduplecând pe Brâncoveanu a lucra contra gineri-său Racoviță, pentru a fi mazilit și în locu'i să vie Antioch Cantemir, ceia ce se și întâmplă, după ce Brâncoveanu denunță Porței legăturile lui Racoviță cu Rusia, putem deci să ne închipuim ce ură și ce sâmbete purta Racoviță lui Brâncoveanu. Apoi îi intrase în cap lui Racoviță de a pune mâna pe tronul Brâncoveanului ⁴⁾.

Al 4-lea dușman al Brâncoveanului erau frații Nicolae și Ioan Mavrocordat ce începură a scoate în vileag banii

¹⁾ Veđi în supl. I, vol I, col. doc. Hurm., p. 410.

²⁾ Veđi în Histoire de Russie, p. 521, raportat și de D. Gion, op. cit., p. 364 (Notă).

³⁾ Veđi în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 391.

⁴⁾ Veđi în Letopisețe, vol. III, N. Mustea, p. 50—53, raportat în vol. IV, de D. Xenopol, p. 450 și de D. Gion, op. cit., p. 366.

cei mulți adunați de bătrânul lor părinte Exaporitul luptând la Poartă și luându-se la întrecere cu Brâncoveanu în darul pungilor și al sculelor prețioase¹⁾.

Al 5-lea dușman al Brâncoveanului era Mazeppa hatmanul Tătarilor, ce acuzase pe Brâncoveanu că ținea corespondență cu Țarul²⁾.

Al 6-lea dușman al Brâncoveanului era încă chanul Tătarilor care după fuga lui Cantemir amicul său, se întoarce cu toată ura contra lui Brâncoveanu; chanul fusese amic în tinerețele sale cu Cantemir prin mijlocul lui; Cantemir ajunsese domn al Moldovei și cronicarul Neculcea ne spune: «Atunci era un Turc ce-l chema Ismail-Effendi și era om de casa Împăratului, credincios din cei din lăuntru, și era și Capi-Kihaia a Hanului și avea bun prieteșug acel Turc cu Dumitrașcu Cantemir Beizade, fiul lui Cantemir Vodă, că mergea de multe ori acel Turc la gazda lui Dumitrașcu Beizade, și-l cinstea Beizade, că poate fi, bea acel Turc și vin și 'i *dicea Beizade în tambură, că așa știa dice de bine* în tambură cât nici un țarigrădean nu putea dice bine ca dânsul»³⁾ O fi cântat Dumitrașcu Cantemir din tambură și chanului și când chanul audea poate manea, sălta Tătarul de trei palme în sus, de plăcere și de entusiasm, provocat de muzică; și acuma va sălta, însă va sălta de ură în contra lui Cantemir, ce-l jucase rău de tot, fugind la Ruși, și de furie Tătarul se va întoarce cu tot veninul contra Brâncoveanului ce se găsea încă pe tron.

Al 7-lea dușman al Brâncoveanului era corpul diplomatic din Constantinopol, dar toți care cu rëndul, devenea inamicul domnului român; între care însă ambasada franceză va fi dușmanul statornic în tot timpul domniei domnului român.

Patru ambasadori s'aũ succedat la Constantinopol în timpul domniei de 25 de ani a Brâncoveanului și câte

¹⁾ Veđi în op. cit. a d-luĩ Gion, p. 366 duřă o scrisoare a luĩ Fériol din 10 Ianuarie 1710.

²⁾ Veđi în Hist. de la Val. de Kogălniceanu, p. 352 și op. cit. a D. Gion, p. 365.

³⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, la domnia luĩ Cantemir.

și patru inimi înverșunați ai domnului român, aceștia erau de *Girardin*, de *Castagnères de Férriol* și *Des Alleurs*, mai înainte însă de a vorbi de Franța, să vorbim de cele-lalte ambasade potrivnice lui Brâncoveanu.

Nu am putea vorbi mai bine de Polonia ca potrivnică lui Brâncoveanu, de cât a pomeni numai numele lui *Poniatowski*, un intrigant fără seamăn, un om cu un duh de a născoci și descoase lucrurile, ca nimeni altul, el cunoștea pe degete politica lui Brâncoveanu, mai cu seamă în ultimii timp; spusese marelui Vizir mai înainte de bătălia de la Stănilești prietenia Brâncoveanului cu Țarul, erea amicul regelui Suedez, încât de minune mergeau lucrurile, Poniatowski ședuse mult timp în Țarigrad și asistase la căderea multor Viziri, erea acolo când fu mazilit Baltagi-Mehmet, și Voltaire în istoria lui Carol al XII vorbește de dânsul caracterizând firea sa de Leasă.¹⁾

Neculcea îl numește «Omul Suedului»²⁾. Poniatowski ca să lucreze și mai bine încă, pricepuse că el singur e prea puțin, se gândi la agenți; îi și găsi. D. Gion ne spune că sub dânsul mai avea încă pe:

a) Doctorul *Fonseca*, Ovreiū Portuges, care va deveni în urmă medicul lui Nicolae Mavrocordat, după recomandațiunea lui d'Usson de Bonnac, ambasadorul Franciei³⁾;

b) *Horvath Ferencz*, amicul lui Tököly, un cavaler Ungur, care după cum știm, lucrase și înainte în contra Brâncoveanului;

c) *Brue*, dragomanul ambasadei franceze, rudă cu Voltaire;

d) *Goni*, primul chirurg al seraiului⁴⁾.

Ambasadorii Rusiei, între care *comitele Tolstoi* și *prințipele Galitin*, mai târziu *Șeremetev* și *Șafirof*;

Ministrul resident al Suediei, *Funk*, intimul lui Poniatowski, apoi și *Grothusen*.

¹⁾ Vezi în cartea V.

²⁾ Vezi în Letopisește, II, p. 299.

³⁾ Patenta de medic îi fu dată de ambasador în 20 Martie 1719, op. cit. p. 365.

⁴⁾ Vezi în Ludovic al XIV și C. Brâncoveanu, p. 365.

Ambasadorii Impăratului austriac, comiții *Wolfgang-Oettingen*, *Quarrient* și *Talman*, cari la rëndul lor când acusaă, când apăraă pe Brâncoveanu.

Miniștri residenți ai Ardealului de sub domnia lui Racoczy Ferencz: ca *baronul Talaba*, ce desvêlui Porței tot secretul Brâncoveanului cu Muscalii; mai târziu *Papay* și *Horvath*¹⁾.

Acum venim la ambasadorii Franciei. Francezii nu puteaă să mistuească pe Brâncoveanu, căci dênșul erea din când în când în relațiuni intime cu Nemții; ba încă promise de la dênșii și titlul de principe al sacralui imperiū pentru tot neamul lui. Francezii nu erau bine cu Nemții din cauza rêsboaelor trecute și a unei neînțelegeri perpetue în treburile politicești din Europa orientală. Ambasadorii, pentru a fi consecuenți cu ordinele monarchice, neapărat ca nu puteaă duce altă politică de cât aceia ce le erea dictată din palatul de la Versailles; această politică erea în toată splendoarea ei în timpul lui Ludovic al XIV; și cel ce avu nenorocul ca să domnească în Țara-Românească odată cu regele francez, fu nefericitul de Brâncoveanu.

Secretarii de Stat de la Paris băgaseră în capul lui Ludovic al XIV că, pentru ca M. S. să aibă o ambasadă bună în Orient, trebuie ca mai întâi trimișii săi să'și facă un stagiū în Ungaria; acolo e nodul vital al politicei orientale, acolo se desleagă toate ițele încurcate din peninsula balcanică; căci Ungurii sunt niște oameni ambițioși și vanitoși și ei aū un ideal; acela de a'și vedea un stat de sine stătător; apoi sunt tocmai în centru, în jurul lor se desfășoară toate cele-l'alte state mici din Orient, pe care le mărginește colosul de imperiū al Semi-luneî, în cât un politician strêin stând în Ungaria va observa ca și un observator peisagiul, ce se va desfășura înaintea ochilor săi până în zarea cea depărtată. Férriol și Des Alleurs auăiseră de ghiaurul de Brâncoveanu de mult, înainte încă de a veni ca ambasadori la Constantinopol; ei știaū pe degete politica domnului muntean, căci ambii seăură ani întregi pe

¹⁾ Cules din Vol. VI și Vol. I, supl. I, al col. doc. Hurm

lângă principii Ardealului; Férriol pe lângă trufașul comite Emerik de Tököly, și Des Alleurs pe lângă Racoczy Férencz.

Auđi ce gust pe Ludovic al XIV, el care ȑicea : «L'état c'est Moi» să se ea după sftencii săi, și să aleagă Ungaria ca focar de învățatură diplomatică; Francezii, delicații de Francezi, să ia lecție de diplomație de la Unguri; de aceia nici să nu ne mirăm de obiceiurile lui Férriol în Constanti-nopole, față de toți ambasadorii celor-l'alte puteri și de Vizirii Țarigradului, căci când 'l apuca accesele de furie, venea cu servitorii ambasadei și amenința cu bătaia pe cel care'l supăraseră; apoi și aroganța cu care vorbea lăsa de dorit pentru un diplomat, și încă un diplomat Francez; Férriol trăise în Ungaria pe lângă Tököly, luase parte în războaiele lui și devenise cam Ungur la caracter.

St. Priest arată că istoria ambasadelor acestor doi miniștri lasă cam de dorit, căci nu tocmai au înălțat numele lui Ludovic al XIV în orientul Europei¹⁾. Stagiul Francezilor deci în Ungaria nu le putea folosi trimișilor de cât a se iniția în intrigele politice orientale, dar nici odată în învățatura diplomatică.

Pacea de la Carlowitz în adevăr a fost de rău augur lui Brâncoveanu, căci de atunci se schimbă și soarta imperiului Ottoman; după cum vedurăm mai nainte el se desmembrase. Țările române care aveau de a face cu împărăția Bosforului se vor resimți și dănselle de această schimbare.

Până la acel cumplit război care determină pacea de la Carlowitz imperiul semi-lunei erea a tot puternic; Sultanul și cu Vizirii săi erau considerați ca un soare înconjurat de sateliții săi, lucind pe tot cerul european, toți Impărății, toți Regii, Principii și nobilii se uitaū în gura Sultanului, toți se temeau de dănsul căci băgase frică în toată lumea, cu războaiele ce le dase și cu isbândă mai în tot-deauna.

Războiul cel mare însă cu Nemții îl prăpădi. Până la 1699 când se încheă acea pace umilitoare pentru Turcia;

¹⁾ Veđi în Mémoires sur l'amb. de France, p. 252—255, raport. și de D. Gion în Nota la p. 369 a op. cit.

ambasadorii puterilor în Constantinopole nu aveau glas înaintea marelui Vizir, ei nu puteau fi introduși la acesta de cât în urma a 2 sau 3 anunțuri făcute prin *grămaticii* Fanarioți, și mai târziu prin aceia a *Marelui Dragoman*, de Sultan nici nu mai vorbim.

Ceia ce dicea Vizirul era bun și, o vorbă contradicătoare de obiecta un ambasador, Vizirul ridica degetul și îi dicea «te leg cobză ghiaure, și te trimit la Domnul tău să-ți tze capul»¹⁾.

Și cu toate acestea Constantinopolul era considerat ca misiunea de prima clasă pentru un diplomat în Europa.

Domnii români față de această mică trecere a diplomaților străini pe lângă Sublima Poartă, neapărat că nici nu se uita la acești ambasadori, nici că voeau să știe de dășii ei tratau cu Vizirul de-a dreptul, cu Turcul însă era ușor să tratezi, cu bani făcea totul, ast fel de politică a dus și Mathei Basarab, și Vasile Lupu în Moldova și Petru-Rareș și alți domni mari. Brâncoveanu a dus și el tot această politică de bani, cu Turcii; cumpără pe Viziri, pe Muftiu, pe Sultana-Valide, pe Caimacam și Pașalele cu putere din Țarigrad, el însă domnea, și țara trăea.

Ei, da! «merge ulciorul la apă până ce se sparge» toate se înfundă odată, a prins acest sistem cât Turcia era în splendoarea ei, cât ea putea bate din picior trimișilor extra-ordinari ai statelor europene, când însă ea 'și perdu din preponderanța de odinioară, din cauza cumplitului resbel ce a adus pacea de la Carlowitz; atunci banii numai făceau efect în Țarigrad, Vizirilor, sfetnicilor celor mari, le erau încă teamă de a'i primi căci acuma puterile reprezentate la congresul păcii 'și aveau și ambasadorii lor în Țarigrad, încât acestea de ar fi aușit numai că cutare Caimacam sau Pașă a primit bani de la domnul român, el îi putea spune «ghiaure te leg eu acuma și te trimet la Sultan să-ți tae capul, și de nu ți'l va tăia dănsul, ți'l tai eu».

Brâncoveanu nu era în Constantinopol, nu știa ce se petrecea acolo, credea că lucrurile au rămas tot așa, și chiar

¹⁾ Vezi în op. cit. a D-lui Gion, p. 372.

de-i se repeta câte- ceva de acest fel prin Capukehaele sale, el tot nu credea, dicea «eh, acestea sunt mofturi, cu banul faci tot din Turc». Vai însă ce amarnic se înșela; ambasadorii 'l săpau și mai cu seamă cel Francez, ajutat încă și de trinitatea «mavrocordatiană» cum spune D. Gion adică tatăl, *Exaporitul*, și cu fiii săi *Nicolae* și *Ioan*, căci Fanariotul e șiret, și le pricepuse pe toate, apoi el toată ziua bună ziua era de gât cu cel ce avea putere, și atunci Des Alleurs era cel mai prima din tot corpul diplomatic din Țarigrad, amicitia lui Nicolae Mavrocordat cu Des Alleurs am văzut că'i adusese, tronul moldovean.

Prietenie cu streinii în tot-deauna au căutat Fanarioții să aibe; în învățăturile lui Nicolae Voevod Mavrocordat către fiul său Constantin Voevod vedem cum părintele sfătuea pe fiu ca să aibă legături intime și puternice cu streinii de pe țărmurile țerei Bosforului²⁾.

Acuma ambasadorii nu mai ședeau de vorbă cu Vizirii, ci de-a dreptul se duceau la Sultan și tratau cu dânsul. Nicolae Mavrocordat înainte de a veni domn în țara românească deja cobeza căderea Brâncoveanului, el cu toate că nutrea ast-fel de sentimente ca cele ce le lăsase în scris fiului său, Constantin-Vodă, însă știa să fie demn, când voea. El avea o cultură aleasă și lui Des Alleurs îi plăcea să converseze cu dânsul. Des Alleurs nu știa latinește, Mavrocordat știa franțuzește în cât ei se puteau înțelege de nimeni, Mavrocordat știa să fie și elegant la vorbă și la maniere; încât Des Alleurs era fericit când se întâlnea cu dânsul, scăpând de Turcii cei cam bloncoși la toate. Lui Des Alleurs nu-i plăcea linguirele și Mavrocordat simțise caracterul Francezului încât îi făcea pe plac, ast-fel dânsul căpătă și a doua domnie în Moldova tot prin intermediul lui Des Alleurs. Nicolae Mavrocordat în timpul primei sale domnii în Moldova cam aflase despre politica lui Brâncoveanu și nu întârziă de a spune toate lui Des Alleurs, că Brâncoveanu e

¹⁾ Veđi în op. cit., p. 371.

²⁾ Veđi în «Ephémérides Daces» traducțiunea după opera lui Dapontes, Paris 1881 vol. II, p. XXI—XXVII. Acest testament politic al lui N. Mavrocordat a fost lăsat fiului său.

hain cu Francezii, e hain cu Suedezii, e un om hain cu toți, acumă însă e amicul Rusiei. Des Alleurs audea și tare se înfricoșă, căci Brâncoveanu erea amicul inamicilor Francezilor.

Petru cel mare devenise inamicul de moarte al Brâncoveanului, el se împrietenî cu Marele Vizir *Gin-Ali* sau *Damad-Ali* pentru ca să mijlocească înapoerea *Moreei* luată Rusiei când cu tratatul de la Carlowitz ce o stăpânea acumă Veneției.

Plenipotențiarul Rusiei *Tolstoi*, *Șafirof* și *Șeremetev* lucrau din reputeri în Țarigrad în acest sens, înegrind încă pe Brâncoveanu în ochii lui *Gin-Ali*.

În acest timp Carol al XII, ședea la Bender se plimba și pe la Varnița și tot bursuflat erea, că nu i s'a dat și lui ceva, în urma păcii turco-ruse; dară ce era să i se dea; căci el era aliatul Rușilor și Rușii fură învinși.

Bine spune Neculcea: «Se miraă Turcii ce or mai face cu dînsul, că nu i mai putea intra în voiă»¹⁾. D. Gion spune în această privință: «Nu cred să fie în istoria o scenă mai frumoasă în descrițiunea ei, de cât aceia din «*Charles XII*» al lui Voltaire, în care nemuritorul scriitor ne arată fața în fața, pe indolentul Vizir și pe fugosul căpitan al Nordului, tresăltând de mâine și sfâșiind cu pintenii antereul lui Baltagi-Mehmet, pentru că încheiase pacea cu Petru»²⁾. Neculcea se potrivește la un gând cu Voltaire când spune: «Norocul Moskalilor că naū venit Șvedul de la Tighina, că n'ar fi scăpat picior de Moskal, că el ar fi știut ce ar fi făcut»³⁾.

Cu regele Suediei, Turcii strigaū: destul! lui Brâncoveanu însă nu i mai spuneau dînșii nimic, tăceaū din gură; dar vai! în liniștea cea sinistrală, în acea liniște a unei nopți lugubre ei plăsmueaū peirea neamului Brâncovenesc, dară în urma cărora acuzațiuni aduse lui Brâncoveanu aū luat Turcii această decisiune atât de su-

¹⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 347.

²⁾ Veđi în Nota în op. cit. a D-lui Gion, p. 376.

³⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 329.

premă? Cine a fost aceia? cu ce auzat pe Brâncoveanu? Până aci am studiat în 7 puncte: cauzele ce auz contribuit la ura Turcilor către Brâncoveanu; nici unul din acei îndivizi nu auz putut însă să decidă pe Turci a lua o așa de exterminatrice decisiune, toți 'l acuză, toți spuneau ce auzit și ce auz văzut, însă nici unul nu a avut acte doveditoare cum că Brâncoveanu a trădat pe Turci în tot cursul domniei lui de 25 de ani.

În timpul însă ce corpur diplomatic lucra în Constantinopol în contra lui Brâncoveanu, în cap cu ambasada franceză, reprezentată prin Des Alleurs ce primea și auzea toate; și prin Brue dragomanul ambasadei franceze și rudă cu Voltaire căruia îi scria aproape zilnic de cea-ce se petrece cu principele român «*Bassaraba de Brancovan*» și Voltaire la rândul lui dedea informațiunile cititorilor din Paris ¹⁾. În timpul acestora, dîc, neamul domnului român, neamul Cantacuzineștilor așeza coroana pe capul acestui monument care va anunța Europei întregi *decapitarea Brâncovenilor*.

Acesta este punctul al 8-lea și cel din urmă, din protocolul acuzațiunilor și acuzatorilor lui Brâncoveanu. Acest punct cel mai capital, și cel mai decisiv, pe care și eu l'am lăsat la urmă, ca foc bengal; ca să vedem care din Cantacuzinești auz destăinuit Porței secretul, și cum s'a petrecut lucrurile. Neamul Cantacuzineștilor 'l va prăpadi pe bietul Brâncoveanu, Cantacuzineștii erau din casa domnului, muma lui Brâncoveanu se chema *Stanca*, ea era fiica bătrânului postelnic Constantin Cantacuzino și a domniței Elena fiica lui Radu-Șerban Bassarab-Voevod.

Aceasta nu trebuie să ne mire, căci în tot d'a-una ru-dele 'ți fac răul cel mai mare, ura și necazul domnește între dînșii ca să nu te ridici mai sus ca dînșii, să nu strălucești fără ajutorul lor, să ai necesitate de dînșii, și să'i lingusești pentru a ajunge ceva, și să ajungi după voea lor, numai cât îți vor da ei drumu pe acest câmp al măririlor. Brâncoveanu nu era însă din acei oameni ser-

¹⁾ Veđi în Cartea V, Charles XII, par Voltaire, și în Histoire de Russie sous Pierre le Grand, de același autor.

vil pentru dînsul personal, el era servil ce e drept cu străinătatea, și aceasta o făcea pentru binele și interesul țerei și al poporului român, nici odată nu a fost servil față de ai lui, față de boerii lui români, atît din străini cît și din neamul lui.

Cantacuzenii se săturasera de dînsul, le venise și lor pofta de a domni, pînă cînd cu unchiul și vărul de Constantin? Țiceau dînșii: 25 de ani e destul; nu putem scăpa de cît a'l pără Porței. Brâncoveanu nu se putea ploconi în fața lor, el avea o fire bună, blîndă, blajină, voea pace și liniște, voea să moară fericit în mijlocul familiei lui, de 11 copii, și rude, formați aproape din toată boerimea cea mare a țerei.

Să vedem această ură a Cantacuzineștilor :

Marele Stolnic Constantin Cantacuzino în tot timpul domniei nepotului său Constantin Brâncoveanu fusese povățuitor al domnului, Brâncoveanu avea pe unchiul său Stolnicul Constantin la mare dragoste, nimic nu făcea, nimic nu sêvêrșea pînă ce nu întreba și pe Stolnic, îl socotea ca și pe tatăl său. Tatăl său marele Postelnic Papa Brâncoveanu murise de mult, ucis fiind de Seimeni în vremea domniei Voevodului Basarab Cărnul, cînd cu revoltele, încât tatăl său sufletesc, Stolnicul Constantin era. Michail Cantacuzino spătarul de asemeni, se avea bine cu domnul și Thoma încă, acuma însă ce se întîmplase? Thoma fugise la Ruși. Copii Stolnicului se făcuseră mari și de aci se născu ură, certuri și uri între copii Stolnicului Cantacuzino și bezadelele lui Brâncoveanu care deveniseră și dînșii mari și începură a se amesteca în trebile țerei, și a se gîndi la tronul tatălui lor. Fiicele lui Brâncoveanu de asemeni mări-tate aduseră în casa părintească gineri ce se amestecau și dînșii în politica țerei, acestea toate displăceau Cantacuzenilor, care vedeau prea bine că rîndul lor la domnie nu va mai veni nici odată, așteptînd și tot așteptînd; avizi de tron, hotărâră peirea unchiului. Brâncoveanu înbetrânise și obosise de atîta trudă de 25 de ani de domnie, se supăra și se mîhnia tare cînd vedea în fața lui cum se pîrau prin vorbe bezadelele lui cu feciorii Stolnicului

și de aci eșind certe, greu oftași se jeluia, el voea să le împuie, dar de unde când intră venin în cine-va nu'l mai scoți nici odată, tot mai rău te înveninezi. Cât timp trăise Șerban Cantacuzino vornicul, fiul lui Drăghici spătarul, după cum spune cronicarul «Om strașnic și cuminte nimeni nu îndrăsnise a pune zavistie între Brâncoveanu și Cantacuzinești, fiind că și unchiul lui, Constantin stolnicul, și Michai spătarul nu eșiau din cuvîntul lui, iar după moartea lui (întâmplată cam pe la 1712) curînd după aceasta a intrat vrajbă între Brâncoveanu și Cantacuzinești»¹⁾. Turcii voeau să dea un exemplu întregii lumi cum știu dênșii să pedepsească pe necredincioși.

Cantacuzineștii hotărâră a da Turcilor toată corespondența lui Brâncoveanu cu Nemții și cu Rușii, din acest moment peirea lui Brâncoveanu se hotărâse.

Cronicarul Radu Popescu spune: «Ast-fel de ajutorință a făcut Ștefan Cantacuzin vărului său Constantin-Vodă²⁾.

În loc să'i facă bine pentru binele ce a avut casele lor, de la dênșul, el cu acest fel de lucru îi ajuta și'i rêsplătea. Cu toate acestea ce se nevoia, Ștefan pentru stângerea vărului său, lui Constantin-Vodă, n'ar fi putut nici el nici feciorii lui; numai hoțul cel bătrân, tată-său Constantin Stolnicul, știind toate tainele nepotu-său Constantin Vodă, pentru că'i le spunea toate, avîndu'l ca pre unchiu și ca pre un tată, *aș știut și cărțile de la Nemți și de la Muscali, care îi făcuse acei împărați hrisoave să fie el și feciorii lui prințipii, cnejii, și luîndu-le de unde aș fost le-aș dat imbrohorului*»³⁾.

În genealogia însuși a Cantacuzenilor vedem: Constantin Stolnicul poseda toate copiile corespondenței lui Brâncoveanu cu împărățiile vecine⁴⁾. În Constantinopole mai locuia încă și Michail Racoviță fostul domn moldovean el erea înrudit cu Cantacuzenii prin aceia că fratele său Dumitrașcu hat-

¹⁾ Veđi în Xenopol, vol. IV, p. 450, raportat din Cronica.

²⁾ Ștefan Cantacuzin erea fiul Stolnicului Constantin, unchiul domnului.

³⁾ Veđi în Mag. ist., vol. IV, p. 32.

⁴⁾ Veđi în original tipărită în «Buciumul» lui Bolleac.

manul erea ginerele lui Mihaï Cantacuzino spătarul¹⁾. Racoviță erea «om păgân rău peste samă de nu folosia nimic²⁾»).

Intre Racoviță din Constantinopol și Michail Cantacuzino din București începu corespondența care va pune capăt vieții lui Brâncoveanu. Michail Racoviță dicea la Constantinopol Vizirului Gin-Ali: îmi pun capul pe buștean dacă Brâncoveanu nu va cădea în mâinile trimisului Porței, Vizirul puse pe Racoviță de'i dete un răvaș de cele ce spunea, cu prețul capului lui dacă nu va eși socoteala așa, Michail Cantacuzino din București scria la rëndul lui, lui Racoviță, că: îmi pun capul pe buștean dacă Brâncoveanu nu va cădea *viu* în mâinile trimisului Porței³⁾.

Turcii ca să zăpăcească și mai bine pe Brâncoveanu, și să'l distragă de la gândurile de nenorocire, ce le ar fi avut, îi trimete o scrisoare din cancelaria marelui cancelar al curții otomane prin care îi vorbește despre niște theorii cum că Sultanul este cel mai mare suveran al lumii și câte alte fantasmogorii încă, și ca lectorul să le știe le reproduc și eu aci: «De la August, cârmuitorul lumii, puterea universală trecu la Constantin cel mare, care zidi Roma-Nouă și mută scaunul împărăției la Constantinopol. Prin moștenire acest drept de domnie universală merse până la ultimul Paleologu care muri vitejește pe zidurile cetății primului Constantin. După Paleologu, tronul bizantin cădu cu toate drepturile și prerogativele sale în mâna Sultanilor victorioși. Deci Sultanii sunt moștenitorii Împăraților Romei și, prin urmare, ei au dreptul domniei universale, eară nu împăratul așa numitului Sacru Imperiū Roman al națiunii germane»⁴⁾.

Dar ca ce făcuseră Turcii aceasta față cu Brâncoveanu parcă el negase titlul domniei universale Sultanului? ei însă voeau a'l zăpăci pe bietul domn român și a'i da de gândit intru deslegarea acestei probleme de pură diplomație, pe

¹⁾ Veđi în Cronica anonimă în Mag. ist., vol. V, p. 177.

²⁾ Veđi în Neculcea Letopisețele, vol II, p. 384.

³⁾ Veđi în toate cronicile, în Ist. Rom. a d-luî D. Xenopol și în Const. Br. și Lud. al XIV a d-luî Gion, p. 452—453, 381—382.

⁴⁾ Veđi în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 425.

care o scornise de sigur tot ambasadorii în unire cu Fanarioții.

Brâncoveanu era obosit, îmbătrânit de anii de trudă, și de muncă, aștepta nici el nu știa ce; Turcii se purtau cu dânsul mai bine ca nici odată, nu'i mai cereau nici bani, nici nimic, acesta era semn rău la Turci. Brâncoveanu se mira de această schimbare, și nu știa ce era; dar Capuchehaile sale nu puteau oare să'l înștiințede de cele ce se petreceau în Țarigrad? se vede însă că se lucra așa de tîptil și în secret în cât nici ei nu aflaseră nimic.

Chiar și boerii săi cu care altă dată vorbea în divan, și aceștia întreținându-se într'un mod deschis în cuvântări cu Vodă, acum deveniseră *ascunși*, *întunecoși* și *siniștri* cu bietul Brâncoveanu.

Domnul vedea, audea, dar nu simțea nimic, se uita cu privirea fixă, ca fermecat de ceva misterios, Oh! ce peveliste jalnică, ce urgie! din când în când mai întreba p'sfetnicii lui: «Ce mai e nou boeri Dumneavoastră?», eară aceștia mormăeau ceva din măsele fără ca domnul să nu audă nimic, sau când voeau ca el să audă atunci începeau a filosofa despre lucrurile umane și divine, părea că sosise ora cea fatală, nimeni nu se mai înțelegea la limbă, toți însă așteptau ceva, boerii, toată lumea și breslele știaū ceva, dară Brâncoveanu sârmanul nu știa nimic, parcă însă presimțea. Eh! dar cum spune nemuritorul cronicar Neculcea «când nu vrea Dumnezeu și împrejurările, nici omul nu nemește sfatul».

Era anul 1714, al 25-lea din domnia Brâncoveanului, luna lui Martie și Sultanul trimisese pe un Capegiu-bașiu cu marele Imbrochor la București pentru a mazili pe Brâncoveanu.

Acuma intrăm în ultimul capitol al vieței lui Brâncoveanu.

Dilele de 4 Aprilie, și 15 August, anul 1714.

Mazilirea și uciderea lui Brâncoveanu cu cei patru fii ai săi.

Inspirațiunile la unii oameni se schimbă în alucinațiuni, căci atunci după cum dicea un învățat, *Bettinelli*; individul

vede obiectele ce 'i le înfățișează imaginațiunea sa. Luther audea pe Satana făcându'i admonestațiuni pentru nereușitele sale.

Cromwell văduse apărând înaintea lui un gigant, prezicându'i că va deveni, odată omul cel mai mare al Angliei.

Rari sunt cronicari psihologi, și cu toate astea cât de importantă e psychologia istorică, căci generațiunile viitoare nu trebuie numai să cunoască faptele și războaiele domnitorilor din trecut, dară și sufletul cu facultățile și operațiunile lui adică ale domnitorului, și ale neamului lui, alți critici au mers încă și mai departe; Taine dicea: că este fericit acel popor ce posedă pe lângă istorie și o istorie psychiatrică. Soția lui Carlyle înainte să moară a scris istoricul suferințelor ei de tortură, soțul, după moartea soției lui, a publicat acele memorii.

La noi în țara istoricul italian Del Chiaro ce a locuit în palatul lui Brâncoveanu-Vodă, ne citează un exemplu de psychologie istorică, o alucinațiune a uneia din ficele lui Constantin Brâncoveanu, el dice: «In timpul ce Mustafa călătoria către Muntenia, fica lui Brâncoveanu se înbolnăvește foarte greu și moare, puține zile înaintea catastrofei. In delirul ce o apucase înaintea morței, ea spunea că vede o mulțime de Turci, care vin să iee pe tatăl ei și să'l ducă la Constantinople»¹⁾. Ce groasnică vedenie; sërmana fică, vădu mai d'inainte soarta părintelui ei; nu mai avu trebuință să asiste ca surorile sale la tragica scenă.

Țiua supliciului se apropia și furtuna începuse. Asupra întâmplărilor din țiua de 4 Aprilie până în țiua de 15 August 1714, toți cronicarii timpului de atunci: Radu Popescu, Ioan Neculcea, Nicolae Mustea, Del Chiaro, scriitorul Condicei Bălăcenești și Cronicarul anonim, la o vorbă sunt; de la aceștia s'au inspirat mai târziu toți scriitori, fie pămîntenî, fie străini, când au scris despre domnia și peirea Brâncoveanului; contribuind, bine înțeles și scrisorile originale ale ambasadorilor puterilor la Constantinople, ce au asistat ca martori oculari, la teribilul masacru. Mintea 'ni rătăcește, pana 'mi tremură în mîna, apropiindu-mă de

¹⁾ Veđi în «Historie moderne rivoluzioni della Valachia», p. 179.

istorisirea acestor înfricoșate întâmplări asupra trecutului acestei nenorocite de țări. Dar vai! istoria nu eartă nimic, cine se apucă să o scrie, trebuie să le spue pe toate.

În epoca în care domniile române ajunseseră în mâinile Fanarioților sau ale Domnilor români, dară crescuți de mici în principiile iesuitice ale Grecilor din Țarigrad, am vădut cum Cantacuzineștii au purtat sus și falnic drapelul libertății și al naționalității române; cum ei s'au luptat ca niște lei cu prețul vieții lor, în contra acestor Țarigrădeni ce conrupseseră pe boerii români și cercaseră a înăbuși sentimentul de patriotismu al Românului.

Acum însă când Țara-Românească avusese norocul că lucrurile să se îndrepte, când după un period de 78 de ani, adică de la 1611—1689, un domn român ales din sînul națiunei sale domnește 25 de ani neîntrerupți; acum urmașii Cantacuzineștilor de odinioară, schimbă politica, și se aliază cu Turcii și cu oamenii lor ca să detroneze pe Brâncoveanu. Din ce cauză oare făcură ei aceasta? Oare deveniseră amicii Țarigrădenilor? Oare deveniseră uneltele servile ale Turcilor? Nu; nu erea acestea; erea alt ceva; erea aviditatea domniei, erea că deja se plictisiseră ca simpli consilieri ai tronului, și sfetnici ai domnului, voeau ei însuși tronul și domnia.

Ambițiunile personale în politică, te împing de multe ori și la crime de stat; nimic nu e mai periculos de cât un om ambițios, în treburile unei țări.

Betrânul Stolnic Constantin Cantacuzino se săturase cu pozițiunea neamului său, numai de simplii divaniști; de la Șerban Cantacuzino Voevod, uitase norodul că Cantacuzinii domniseră; voea dînsul o nouă preînvoire a domniei cu numele de Cantacuzino; dînsul erea betrân și într'un glas tot neamul Cantacuzinesc pusese ochiul pe Ștefan, Marele Spătar, fiul Stolnicului.

De aceia vedem pe cronicarul Popescu că deschide cu aceste cuvinte istorisirea întâmplărilor de la 4 Aprilie, până la 15 August 1714: «În mijlocul vremilor acestora Cantacuzinii cari pururea au fost viclenii domnilor și n'au fost

odihniți de nici un Domn ; și acum la Constantin Vodă au început să-l viclenească și să-l desrădacineze din fața pământului, neavând altă pricină fără numai reutatea lor, aceea ce din fire o au avut și mai dinainte, că nu le au lipsit în zilele lui Constantin Vodă nici un fel de bine ca să nu-l aibe; voe vegheată, sfetnici ai Domnului, plini de bani, de sate, de vii, fără bir, fără împrumutări, precum alți ai țerei da, iar ei neci cum, ȋic adevărul, iar nu minciună, că mai bine trăia ei de cât Constantin Vodă, că el avea grijele domniei, iar ei aveau plimbările și desfătările, și câștigurile și tot binele, dar nu tot erau mulțumiți de binele acela, ci poftă și mai mult, adecă domnia ¹⁾.

Iară cronicarul anonim un boer din divanul domnului aducându-le încă și epitetul de *Șeitanestî* când deschide același pasagiū ca și Popescu, și zice: «Ear Cantacuzineștii adecă *Șeitanescii* ²⁾, cronicarul numindu'i ast-fel de la străbunul lor *Șaitan-Oglu* din Țarigrad, adică Michail Cantacuzino poreclit, așa ³⁾, N'o fi vrând cronicarul a înțelege prin vorba de Șaitănești, niște oameni care umbla cu *șantaj*; adică cu momeli, vorba de șantaj fiind importată de curând de la Francezi de către Români, așa că pe vremurile de atunci nu se prea cunoștea expresiuni de acest soi.

Că Cantacuzenii au sêvêrșit fapta detronărei și a pârei cu Brâncoveanu numai din cauza avidității de domnie; eară nici de cum din vr'un gând rău politicesc pentru binele ori răul țerei, este cert; căci evenimentele din cursul domniei lui Ștefan Cantacuzino ne vor dovedi aceasta, vom vedea cum și Ștefan Cantacuzino a căzut tot ca Brâncoveanu, încât numai instrumentul Turcilor și al Țarigrădenilor Greci, nu am putea spune că a fost Ștefan Cantacuzino și cu tot neamul lui ce l'a urmat la moarte.

Afirmările unui istoric asupra unor fapte se dovedesc, numai cu rezultatul posterior întâmplărilor acelor fapte.

¹⁾ Veđi în Mag. ist., vol. IV, p. 25—26.

²⁾ Veđi în Mag. ist., vol. V, p. 176.

³⁾ Veđi în Capitoul neamul Cantacuzenilor tot în această parte a Cărței.

Asupra modului cum au procedat Cantacuzenii ca să pârască pe Brâncoveanu la Poartă spre a face pe Sultan să trimită un Capegiu cu mazilirea, cronicarii nu sunt de acord.

Cronicarul Popescu spune: «Și au început a scrie cărți la împărăție, și le au pecetluit cu pecetiile făcute la Brașov, ale tuturor boerilor țerei, în taină, luând isvod de toate pecetiile și o seamă de boeri nu știaū de acestea nici cum» mai departe: «aflând ei oargan ca acela pre un *Constantin Diikiti* care era vetaf de Aprozi la Constantin-Vodă, și vrând să le ducă și la împărat cu voea domnului, pre acesta l'au găsit și i'au dat cărți ca să le dea în mâna împăratului»¹⁾.

Cronicarul anonim nu vorbește de cel *Diikiti* dară spune: «Constantin Stolnicul, Michai spătarul, (unchiū lui Vodă) și Ștefan spătarul, Radul Comisul (verii domnului) .. găsind organ pe Michai Vodă care era domn mazil la Țarigrad (Racovița) ca printr'ênsul să lucrede acele viclesuguri ale lor. Și fiind Dumitrașco Hatmanul, fratele lui Michai Vodă, pribeag în Ardeal, la Brașov, fiind ginerele lui Michai spătariul Cantacuzino, la dênsul au trimis de au făcut toate pecetiile boerilor țerei românești, și le au trimis aci la socru Michai spătarul (Cantacuzino) de au făcut arzuri despre țeară, pârînd pe Domnul că este hain, și bogat, și alte vorbe viclene de ale lor și acelea trimețându-le Dumitrașco Hatmanul la fratele său Michai-Vodă (Racovița), le au dat Turcilor»²⁾. Cronicarii Moldoveni Ion Neculcea și Nicolae Muscea³⁾, se unesc de asemeni cu cronicarul anonim în acest punct.

Pările Cantacuzenilor, scrise, se plimbară din mână în mână la Constantinopol, după ce Michail Racovița dete zapis marelui Vizir «că se prinde cu prețul capului lui dacă nu vor avea Turcii viū pe Brâncoveanu» după cum spuseram și mai 'nainte, în alt loc.

¹⁾ Veđi în Mag. ist., vol. IV, p. 26.

²⁾ Veđi în vol. V, Mag. ist., p. 176.

³⁾ Veđi în Letopisețe, vol. III, p. 54 și vol. II, p. 348.

În acest timp nenorocitul de Brâncoveanu se gătea de nunta fecioru-său Răducanu a treia bezadea a domnului, ce voea să'l însoare cu Maria, fiica domnului moldovean, Antioch Cantemir și trimisese la Țarigrad pe fiica sa Bălașa cu bărbatu-său, aga Manolache Andronic neam de grec, ca să vorovească cu Turcii de nuntă și să aducă pe mireasa de acolo ¹⁾).

În acest timp Sultanul Achmet și cu marele Vizir Gin-Ali două oameni vestiți de răi; după sfatul *Şeitâneştilor* ²⁾ adică al Cantacuzenilor; a ordonat lui Buic-Imbrochorul cel mare al împărăției și lui Mustafa Aga Capegiu-Bașa să plece din Țarigrad, să vie la București spre a mazili pe Brâncoveanu și a'l duce la Țarigrad cu toată casa lui, soție, bezadele, domnițe, gineri, nurore; spre a decide în urmă, apoi a sequestra averile lui și a le confisca în numele thesaurului imperial din Țarigrad; dând imbrochorului adică marele comis, și trei fermanuri, unul de mazilire către Brâncoveanu; altul cu nume deschis pentru numirea noului domn, și al treilea către boeri, vestindu-le aceste întâmplări ³⁾).

Și așa pornind amândoi în taină, de nimenea nu știa numai Şeitâneștii și Racovițeștii veniră împreună până la Ruscuk eară de acolo s'au despartit; Mustafa-Aga veni singur la București luând cu sine și cele trei fermanuri, eară Buic-Imbrochor remase să vie la Giurgiu, de unde va aduna catane păgâne ca la cas de opunere din partea Brâncoveanului, el să vie cu ai lui de la Giurgiu, unde Turcii aveau cetatea lor, atunci.

Mustafa-Aga sosi la București în ziua de Mercuri, erea Mercurea mare înaintea sărbătorilor pastelui, cronicarii români spun că erea ziua de 24 Martie ⁴⁾, eară cei streini, ca Del Chiaro, spune că erea în 4 Aprilie ⁵⁾).

Mustafa-Aga intrând în oraș Mercuri, descălecă de a

¹⁾ Din Mag. ist., Vol. V, p. 177.

²⁾ Veđi în cronică anonimă, p. 177, vol. V, în Mag. ist.

³⁾ Din Mag. ist., vol. IV și V, cronicile lui Radu Popescu și cea anonimă, și din Letopiseje, vol. II și III, Neculcea și Mustea.

⁴⁾ Veđi în vol. IV Mag. ist., Radu Popescu, p. 27.

⁵⁾ Poate că Del Chiaro ca strein s'a luat după stilul nou, dară nici așa nu este socoteală, căci 24+12 face mai mult ca 4 Aprilie. Veđi în op. cit., p. 179.

dreptul la palatul domnului și intrând în salonul unde se găsea Brâncoveanu «prindând toate ușele, au scos fermanul de mazilie, și l-au cetit, și au început a bate pe copiii din casă în toate părțile, și îi scotea din casă afară»¹⁾. Când Capegiul ajunsese la îngrozitoarea vorbă de: «*Mazil*»²⁾ (des-tituit), Brâncoveanu cădu pe scaunul său domnesc, lipsit de puteri, și plin de emoțiune. Călăul însă ca un păgân ce erea scoase atunci un petec negru din buzunarul conteșului său și-l asvêrli pe umărul domnului, dicându-i «*Ghiaure*» asta-i locul tău, arătându-i un simplu *jîlt*. O, doamne! aceasta cât de colo se vedea că nu erea o simplă mazilire după cum se întâmplase și cu alți domni, erea o mazilire ce prevestea moartea cea rece și înfiorătoare, care se apropia cu ghiarele-i uscate, de bietul Brâncoveanu.

Unii istorici spun că Brâncoveanu sculându-se de pe jîlt venindu-și în fire a început a blestema zilele lui Achimet, atunci sălile cele mari ale palatului său resunară, de glasul cel puternic al domnului la vorba de: «*nu mă lăsați Boeri Dumneavoastră*» după cum ne spune și D. Gion³⁾, ori la aceia de: «*Slujitori, slujitori unde sunteți? Nu mă lăsați!*» după cum exclamă cronicarul Nicolae Mustea într'un moment de entusiasm patriotic⁴⁾.

Domnul 'și încruntă privirea, cu sprîncenele-i incolțorate și stufoase, cu ochii injectați, și fața-i sângerândă, dar în zadar! în zadar! căci totul se sfârșise, groasnica furtună începuse, tunetele, fulgerele, și trăsnetele de acuma înainte vor fi partea neamului Brâncovenesc, până 'l va duce la recele și negru mormânt. Toți se ascunseseră de teamă. Turcii prinsese porțile, pecetluiră camările și beciurile. Boerii pe la gasde fiind, dacă au prins de veste toți s'au spăimântat.

Cronicarul Mustea încă scrie: «Turcii, după ce au prins porțile curții și au pecetluit camările și beciurile, au trimes de au chemat pe boeri la curte, și le-au cetit fermanul Împărătesc. Boerii înțelegând ce scria în ferman, toți s'au plecat

¹⁾ Veđi în Letopisețe, cronică luĭ Mustea, p. 55, vol. III.

²⁾ Veđi în op. cit. a luĭ Del Chiaro, p. 779.

³⁾ Veđi în op. cit., p. 382.

⁴⁾ Veđi cronică sa din Letopiseț, vol. III, p. 55.

poruncea ce scria în ferman, eară pe domn 'l-aŭ luat boerii în chezăşie, cum va sta, nu va fugi nicăeri, eară pază tot sta înprejur»¹⁾.

Sërmanul Brâncoveanu, dacă ar fi fost vestit mai înainte cu 3, 4 ceasuri putea să fugă, erea rău de ţară, dară el se mândrea după cum spune cronicarul Popescu: «Dar ticălosul cum vrea să fugă, că rudele lui, Cantacuzinii, erau mai mari peste oştile ţării, şi ei erau viclenii şi pârâşii care se bucurău că văduse aceia ce poftise. În noaptea aceia Miercuri spre Joi, aŭ mers Mihai spătariul Cantacuzinul, şi Ştefan spătarul Cantacuzinul la Mustafa-Aga, avënd Drago-man pe Karamanlău portar, şi aŭ făgăduit bani mulţi să stea la Imbrohorul, să pue pe Ştefan spătarul Domn, şi plecându-se Mustafa-Aga îndată aŭ scris la Imbrohorul cu multe făgădueli, şi i-aŭ făcut ispravă să'l facă domn, pe Ştefan spătarul»²⁾.

Acestea s'aŭ petrecut în prima ȃi a urgiei, am reprodus dinadins textual pasagiurile cronicarilor, ca lectorul să vadă însuşi cum am urmarit pas cu pas evenimentele ȃi cu ȃi.

A doua ȃi Joi, a venit la Bucureşti de la Giurgiu şi Buiuc-Imbrohorul cel mare, cronicarul anonim ne spune urmat de 300 Turci³⁾; eară Şincai după condica Bălăceneasca pe care o avusese dënsul în mână, spune de 12,000⁴⁾.

Am ȃnut să enumër numai pe aceşti doi: cronicarul anonim şi redactorul condicei Bălăceneşti căci aŭ fost contemporani vremurilor de atunci. Alţi istorici mai recenţi pe care nu pun atâta temei, dă alte cifre. Fotino de pildă spune, de 400 Turci⁵⁾. În tot drumul de la Giurgiu până la Bucureşti Cantacuzenii şi în special Ştefan a făcut totul, de a scos, oameni, slujitori, sătenii, în drumul Imbrohorului de se jăluiaŭ contra Brâncoveanului de «câte aŭ fost acilea în ţară, şi lua arzuri de la dënşii după jălbile mojiilor,

¹⁾ Veȃi în Letopiseţ, vol. III, p. 55.

²⁾ Veȃi în vol. IV, Mag. ist., p. 28 şi vol. V, p. 177.

³⁾ Veȃi în vol. Mag. ist., p. 177.

⁴⁾ Veȃi în vol. III, ediȃia veche p. 237; asemenea şi în ediȃia nouă, tot vol. III.

⁵⁾ Veȃi în vol. II, trad. de G. Gion, a Istoriei Daciei lui Fotino.

și le trimetea la împărăție» ¹⁾. Ajungând în orașul cetății Bucureștilor, toată boerimea și slujitorii îi eșiră înaintea și l-au adus cu cinste mare conăcindu-l la casele lui Șerban Spătarul (Cantacuzino), acesta a strins la dânsul; la 2 ore ȋiua pe Mitropolitul (Antim), pe Episcop și boerii între care cronica anonimă enumără pe Michai Spătarul (Cantacuzino); Banul (Constantin) Știrbei (de la Craiova), Șerban Bujoreanul Vistierul, Ștefan Spătarul (Cantacuzino), și alții ²⁾, spre a mijloci de alegerea noului domn.

Buiuc Imbrohorul a întrebat atuncea pe boerii care este Ștefan Spătarul. Imbrohorul era doară pregătit în noaptea Mercurilor spre Joi de Cantacuzinești, cum s'a spus mai sus; eară conspiratorii, o doamne! arătară cu degetele îndată pe Ștefan, ȋicând Imbrohorului cu glasul plin cât le eșea pe gură «cesta este»!

Imbrohorul imediat 'l luă lângă dânsul, și nefiind caftan de domn la îndemână de îndată s'a ȋu desbrăcat Mustafa Aga de conteșul său și l'a ȋu îmbrăcat pre Ștefan Spătarul. Și a ȋu scos acel ferman în care nu era numele Domnului ci atuncea l'a ȋu scris *Iazagiū Boctasi-Efendi* numele lui Ștefan-Vodă» ³⁾. Cronicarul Popescu adaugă încă nespusele celui anonim, și ȋice: «Deci Bujoreanul a ȋu trimis numai de cât degrabă de a ȋu adus un caftan și l'a ȋu îmbrăcat cu dânsul» ⁴⁾. Conteșul Mustafalei nefiind de cât provisoriu până ce să vie caftanul vistieriei; apoi a încălecat Ștefan-Vodă pe calul său domnesc și cu pompă domnească, cu toată taifaoa și cu ȋicături l'a ȋu dus la curtea domnească ⁵⁾.

Cronicarul Mustea termină pe deplin tabloul zilei a două, adică de joi, din această tragedie, și zice despre Ștefan-Vodă, că ȋucându'l la Palat «a ȋu dat din pușce, și în dobe, în surle, după obiceiul domnesc, și toată boerimea a ȋu venit de 'i s'a ȋu închinat, și s'a ȋu adunat sărutindu'i mâna» ⁶⁾. Ce mare ironie însă fusese silit să privească bietul

¹⁾ Veȋi în vol. IV, Mag. ist., p. 31 Cron. Popescului.

²⁾ » » V, » » » 171—178.

³⁾ Veȋi în Mag. ist., vol V, p. 178, cron. anonim.

⁴⁾ » » » » IV, » 30.

⁵⁾ Idem vol. IV, și V.

⁶⁾ Letopiseștele vol. III, p. 55 Cronica lui Mustea.

Brâncoveanu, după ce că Cantacuzenii 'l doboriseră și Ștefan îi luase locul, acuma când se încoronase, se mai duce în camera lui vëru-sëu, mazilitul de Vodă Brâncoveanu, ca să'i sărută mâna, ca la o rudă mai bătrână, căci Mustea spune: «Și sculându-se Domnul cel nou din scaun au mers în casa unde era vëru-sëu Constandin Vodă Brâncoveanu de'i au sărutat mâna. O! ce sărutare cu ciudă și cu lacrimi»¹⁾. Limba de șarpe știe să pisce tocmai în momentele cele mai dureroase, Ștefan Cantacuzino dădu prin aceasta: ultima lovitură de moarte, vëru-lui sëu mai mare, Brâncoveanu Constantin. Mustea ne raportă și răspunsul Brâncoveanului la sărutul vëru-lui sëu: «Atunce cu multe lacrimi Constantin Vodă Brâncoveanu au muștrat pre vëru-sëu Ștefan-Vodă cum l'au înșelat de 'i au luat cinstea și domnia»²⁾. Ce jale trebuia să fi fost atunci în palatul Domnului, unul se urca pe tron și altul se dedea jos ca să se ducă unde? la Stambul în neagra Edeculă, și de aci să expire pe malurile încântătorului Bosfor, la loviturile sëlbatice ale gealașilor, pe când Achmet rânjea din turla Jali-Kioscului la îngrozitorul spectacol.

«Numai bocete și țipete în fetele și nurorile domnului ereau în acea ȕi ne spune Mustea; că pe toți i-au strâns cu mare pază și groază la un loc și pe feciorii și pe ginerii; și nimica zăbovind, ce tot în grabă l'au gătît să'l pornească mai curênd»³⁾.

«Ha! lume fără saș!» exclamă Mustea. Acestea s'au petrecut Joi.

Vineri erea ȕiua cea din urmă pentru neamul lui Brâncoveanu pe pământul românesc, Vinerea mare a Paștelui când altă dată, Brâncoveanu Voivod cu Doamna și cu bezadelele și domnițele lor steteau înghenuchiați la icoanele cele mari de argint din palatul lor; cetind sfânta biblie tradusă de frații Radu și Șerban Greceanu boeri mari ai țerei și sfetnici divaniști ai lui Șerban Cantacuzino Voivod și Brâncoveanu Voivod; cărți cari erau atunci în toate casele

¹⁾ Veđi în Letopiseț, vol. III, p. 55.

²⁾ Idem.

³⁾ Idem.

boerilor, spre rugă; acuma vai! neamul Brâncovenesc se gătea de plecare în mare grabă, și în loc de liniștea de odinioară a palatului din acea țară mare, se auzea numai bocete, vaete și plânsete; dar ce inimă inpietrită nu se putea induioșa atunci, vădând pe acei buni și blâzi copilași cu moartea în suflet, parcă ar fi presimțit desnodământul fatal; și mai cu seamă pe Matheiași al patrulea din bezadele, ce avea numai 16 ani. O! crudă soartă, cum ști tu să păstrezi la tot omul sfârșitul lui!

Mustafa Aga în grabă puse pe Brâncoveni să se gătească de drum, așa că nici toate lucrurile nu și le putură lua, le erau frică trădătorilor de o nouă reînputernicire a domnului, pe tronul țerei. Brâncoveanu însă nu erea Napoleon I care după cele 100 de zile ale Elbei se reîntoarse earăși pe tronul Franciei, când vechii săi soldați îi sărutară și tălpile picioarelor, în entusiasmul lor nebun.

Și așa a treia zi, Vineri, Mustafa Aga Capegiul plecă cu Brâncoveanu Constantin cu toți ai lui, soție, fiu, fiice, gineri, nurore ca să ea drumul Țarigradului, eară când au trecut pe podurile Bucureștilor spre a purcede la bariere după cum spune cronicarul Mustea: «Tot norodul, cu mic, cu mare lăcrima și plângea după acel domn ca după un tată»¹⁾. Parcă le vorbise inima la toți, de un ce, rău, pentru Domn.

Așa Brâncovenii, apucaseră pe calea negrei veșnicii. Să vedem acuma ce s'a petrecut la București în tot intervalul de timp cât Brâncoveanu pusese, până a ajunge la Țarigrad. După plecarea lui Brâncoveanu din București, Imbrohorul rămânând dinadins ca să caute averile fostului domn; în unire cu Ștefan Cantacuzino, va comite urgiile cele mai mari, pentru a da de dênsele, deschidând toate camările din palat unde domnul avea bani, și umblând prin casele boerești amenințând pe boeri că de nu vor spune său vor scoate la iveală bogățiile Brâncoveanului, bani, scule, argintării, îi vor omorâ pe toți, atuncea boerii care aveau toate strânse de la domn, în păstrarea lor; căci Brâncoveanu le dăduse lor

¹⁾ Vezi în Letopiseț, vol. III, p. 55.

ca să le ascundă de teama Turcului, și așa boerii aducându-le la Ștefan Cantacuzino, acesta le dăte la rëndul lui Imbrohorului ca să le ducă la Țarigrad ¹⁾, până și hainele domnului cele scumpe au fost luate, după cum vom vedea mai la vale.

În acele vremuri încă din Țarigrad veni și un Hazi-chiū după acest soiū de trebī, și s'a dus la Têrgoviște și la Potlogi reședințele cele mai de samă ale domnului ca să cerce bogățiile, Ștefan Vodă auzind de acestea în grabă mare, strânse boeri de ai săi, și slujitori de'i trimise în drumul Hazichiului ca să se vaete de Brâncoveanu, să'l înegrească și mai rău ²⁾. În aceste zile bătrânul stolnic Constantin Cantacuzino a găsit și corespondența aceia a Brâncoveanului atât de faimoasă; către Nemți și Ruși prin care s'a dovedit că el erea făcut Prinț al sacrului Imperiū și Kneaz al Rusiei el și cu toți ai lui, de parte bărbătească, și atunci bătrânul stolnic le-au dat și pe acestea Imbrohorului ca să le ducă la Sultan la Țarigrad, sa le vadă, și să se convingă cum Brâncoveanu l'au trădat ³⁾.

A treia zi de domnie Ștefan Cantacuzino a și trimis pe doi boeri ai lui devotați și anume pe Constantin Știrbei marele Ban de Craiova și pe Radu Dudesco mare lo-gofet și cumnatul Măriei Sale; cu bani în besactele câți au poftit, și cu ploconul Impăratului; și daruri pe la toate Pașalele cele mari ale Țarigradului, însă le-au spus ca să ajungă Tătar mizil, spre a nu ajunge încă Brâncoveanu cu Mustafa-Aga, ce drum au apucat, cum au mers nu se știe, însă se știe că în adevăr au ajuns înaintea Brâncoveanului, ce erea deja pe drum de 4 zile, scopul erea ca ei să pârască încă pe Brâncoveanu înaintea Sultanului, de toate câte le descoperise Imbrohorul, cu Vodă în București, adică bogățiile de prin comori și de la boeri, precum și corespondența cu Nemți și Ruși și cărțile de Principi și Kneji ⁴⁾.

¹⁾ Veđi vol. IV, Mag. ist., p. 30. Cron. lui Popescu.

²⁾ Veđi idem, vol. IV, p. 31.

³⁾ Veđi idem, vol. IV, p. 32, în vol. V, în cron. anon., p. 180 și în Șincaș, vol. III, după condica Bălăcenească, p. 238, ediț. cit.

⁴⁾ Veđi în Mag. ist., vol. IV, p. 30 și vol. V, 180 și condica Bălăcenească în Șincaș, vol. III, pag. 238.

Acestea toate spunându-le cei doi boeri Sultanului Achmet, acesta cum erea și rău la fire, tare se înfură și cu toți așteptau cu mare nerăbdare sosirea Brâncovenilor, ca uliul să-și găsească pradă.

Peste câte-va zile sosi și Imbrohorul tot mai 'naintea Brâncoveanului, pe care Capegiul 'l adusese din adins mai încet ca totul să se pregătească mai bine la Țarigrad, și Imbrohorul completează cele nespuse de cei doi boeri, de mai erea încă a completa ceva; atunci, ne spune cronicarul Mustea, Turcii au scos în vânzare casele Brâncoveanului de la Constantinopole; au deschis ușile odăilor și au scos toate mobilele și hainele ce le au găsit sau ce le a adus cu sine Imbrohorul încă din București, de le-au vândut pe toate la mețat, haine scumpe «de cusuturile cele de sîrma»¹⁾. Cronicarul anonim spune: mai 'nainte ca Imbrohorul să plece din București, au venit Stolnicul Cantacuzino și Mihai Spătarul la dînsul de-i au dat galbeni și daruri, numai să facă totul ca să omoare pe Constantin Vodă și pe fii lui, că au fost vicleni cu împăratul. Și aceste vorbe rele ale acestor răi și vicleni bătrâni și cu mulțimea moșicilor ce-i socotea fără voia lor înaintea Imbrohorului, «au săvârșit pără». Stolnicul Constantin, despre care Brâncoveanu spunea: «Că eu tată nu am pomenit, de vreme ce am rămas mic fără de tată, fără cât pre Dumnealui tata Constandin l'am cunoscut părinte în locul tatâne-meu» Mihai Spătarul, căruia Brâncoveanu îi procura numai petreceri, că nu-și bătea capul la nimic.

Banul Știrbei și Logofătul Dudescu, cărora Brâncoveanu le dăduse toată cîntea și bogății mari, aceștia toți acum îi dădură în cap și hotărâră moartea lui și a copiilor lui. «Ci dar adevărat este cuvîntul înțelepților», spune cronicarul: «Oare ce se trece sau îmbatrânesce în lume mai curînd? Facerea de bine (zice) aceea se trece mai curînd²⁾». Eară în tot drumul când plecă Imbrohorul din București până în Giurgiu, aceștia toți vrăjmași ai Brâncoveanului, au

¹⁾ Veđi în Letopisețe, Vol. III, p. 56.

²⁾ Veđi în Vol. V, Mag. ist., p. 181—183.

scos «la toate drumurile *drâmbe*, *drâmbe* de oameni și luară arzuri de la dênșii după jalbele moșicilor și dându-le Imbrohorului ca să le ducă la împărăție»; eată deci cât de abil se montase această urgie cu sêrmanul de Brâncoveanu, toate se pregătiseră și se făcuseră cu precugetare și pândire.

Că Imbrohorul a adus cu sine toată averea mobilă a lui Brâncoveanu la Țarigrad și o socoteală a întinsei averi imobiliare, aceasta nu se știe. Ceea ce se știe însă e că toată averea Brâncoveanului de-ocamdată erea confiscată de Turci în unire cu conspiratorii boeri.

Cronicarul anonim spune: «Aici în țară Ștefan-Vodă cerca averea lui Constandin-Vodă să o găsească cu mare poftă și o aū și găsit, ci una aū dat'o la Imbrohorul în seama împărăției, alta o aū mâncat'o el cu Imbrohorul și aū stins casa din fața pământului nu ca unei rude făcătoare de bine, ci ca unui vrăjmaș foarte mare»¹⁾.

Toată averea lui Brâncoveanu neapărat că nu a putut fi găsită și deci confiscată ori împărțită, căci Brâncoveanu nu avea totul în numerar și în Țara-Românească, el avea bani și la băncile străine, după cum vom vedea mai la vale; apoi moșiile cele întinse fură înapoiate mai târziu soției lui și fiicelor, din care multe și multe ajunseră în mâinile nepotelui din care saū mai coborât încă Brâncoveni până în veacul al XIX-lea²⁾.

În colecțiunea Hurmuzaki găsim un raport ce ne relatează despre un inventariu al averii mobiliare a Brâncoveanului, este: Raportul comitelui Steinvile către Consiliul de resbel, comunicând sub (literale) A și B, inventariile thesaurului pe care Voevodul Constantin Basarab Brâncoveanu l'a depus la Manu Apostol la Brașov³⁾ cu data de 1714, 18 August.

Acest inventar la lit. A coprinde bogățiile lui Brâncoveanu, ca mobile, pe camerele din palat cât și sculele lu

¹⁾ Vezi în Vol. V, Mag. ist., p. 178.

²⁾ Vezi la Descendență, capitolul mai la vale.

³⁾ Vezi în Col. doc. Hurm., Vol. VI, p. 134.

cu pietrele cele mai scumpe; eară la lit. B. mai multe bucăți de stofe de mare preț¹⁾.

Cine erea acest Manu Apostol, iscălit Manos Apostolio într'un loc²⁾ și Manno Apostolu în alt loc³⁾? nu se știe: un boer Român refugiat în Brașov semnat după numele său de botez, ori un strein Grec.

În cartea scriitorului Frances Vaillant, găsim o listă deslușită a averii mobiliare a Brâncoveanului; luat-o-aŭ D-sa dupe inventarul scris pe nemțește la Brașov, ori din alt loc? nu ne spune, însă în unele locuri obiectele cam se aseamănă, cu tot ce se găsește în inventariul nemțesc din colecțiunea Hurmuzaki; ca să enumerăm tot ce se găsește în inventariul din colecțiunea Hurmuzaki ar fi a umplea pagini întregi și a osteni pe cetitor; ne mărginim deci a cita pe Vaillant unde este expus totul în termeni mai generali, mărginindu-ne pentru cel nemțesc a cita numai sorgintea.

Eată ce ne rapoartă Vaillant:

Un serviciu de aur; O coroană princiară ce o pune Brâncoveanu pe cap, la zile mari, coroana era de aur masiv cu pietre scumpe de briliante, smarande și rubinuri, partea de jos a coroanei era de Duce, în reamintirea vechilor coroane ale Voievoșilor din trecut ai țerei⁴⁾; prețuită aceasta, la suma de 300,000 scude adică 900,000 franci⁵⁾, (luând valoarea minimă a scudei, adică de 3 livre, căci erau scude și de 6 livre, valoare urcată după timpuri și locuri). Un brâu său centură de aur cu pietre scumpe în valoare de 200,000 scude adică 600,000 fr. ; acesta de sigur era brâul ce'l punea domnul sub castan, în jurul mijlocului, după obiceiul vechiului port boeresc, lanțul de piept al domnului socotit la 100,000 scude adică 300,000 fr., 2000 de monede de aur a câte

1) Veđi în op. cit., p. 135—140.

2) Idem p. 139.

3) Idem p. 140.

4) Idem p. 149.

5) Veđi explicațiunî la partea III, a acesteî cărți Capitolul «stemelor».

6) *Écu* = ancienne monnaie d'argent valant 3 livres, il y avait aussi l'*écu* a 6 livres.

Livre = monnaie réelle dont la valeur a varié suivant les temps et les lieux et qui a été remplacée par le *franc* (Veđi în Larousse, Dictionnaire).

10 galbeni, din cei bătuti de densus, aci voi deschide un parantes (Constantin Brâncoveanu Voevod fusese acuzat de Turci, și actul de acuzațiune de care vom vorbi mai înainte la locul cuvenit în al 10-lea punct și cel din urmă, vorbește despre aceste monede de aur bătute de Brâncoveanu; *Șincai* după *condica Bălăcenească* eată ce ne spune: la capul I iu al actului de acuzare: «Că aū făcut ca să'i se bată monete de aur în Ardeal, una de câte doi și mai mulți galbeni până și de 10 galbeni, d'ntre care una se trimite Sultanului pentru mai mare încredințare, iară celelalte monete se vor afla în vistieria lui cea privată cu multe pietre scumpe, ce nu se pot prețui, când se va mazăli Brâncoveanu. Pentru ce aū lasat Brâncoveanu să se facă monetele acestea, mulți multe pricini aduc, dară în comun zic că în ziua de Sfintă Măria mare din anul 1714, când ar fi intrat el în anul 60 al vârstei sale, și în al 26 al oblăduirii vrea să dea un ospăț foarte minunat la toată boerimea și la sfârșitul ospățului vrea să împartă monetele acelea la fiște-care boeriū, după rangul său treapta în care era»¹⁾).

Despre aceste monete Samuel Köleséri²⁾: zice: «Pentru pomenirea familiei se bătuse deunăzi de Prințul Valachiei galbeni de zece și de cinci, cari de o parte avea tipul lui după obiceiul Romanilor împodobit cu mitră scumpă și cu mintea spânzurată de pre umeri prin prejur cu inscripția aceasta: *Constantinus Bassaraba de Brancovan*, de altă parte avea stema saū țimirul Valachiei cu care trăesc prințipii în lucrurile cele politicești ca în cele bisericesti ce folosesc ca pecetlariū, în care sunt împărații s. s. Constantin și Elena luând crucea în mână. Supt mitra cea prințească în pavază era un corb «cu aripile întinse ținând în clonțu o cruce de rënd, și stând pe un ciungărit ram de arbure și deasupra de o parte soarele, de alta luna cu inscripția prin prejur: *D. G. Voivoda et Princeps Vala-*

¹⁾ Veđi în vol. III, p. 235 cronică Românilor.

²⁾ Veđi în *Auraria Romano-Dacia*, cap. III, N. 65.

chiae Transalpinae. Nenorocita aceasta de monetă aŭ dus la perire pe familia Brâncoveanu ¹⁾.

Aceste 2,000 de monede a câte 10 galbeni prețueaŭ deci 20,000 galbeni, ori 250,000 fr., apoi aproximativ, 90,000 galbeni ungurești ceea ce făcea 1,000,000 fr., 100,000 scude olandeze adică 300,000 fr., 30,000 de monede din diferite state; 12 perechi de hamuri pentru ȕile mari, adică de gală, a 6 cai, îmbrăcate toate cu paftale de aur masiv înpodobite cu pietre scumpe, 36 perechi hamuri a 4 cai îmbrăcate cu paftale de argint, acestea erau mai de toate ȕilele; apoi mai multe milioane de lei în numerar depuse pe la băncile străine din Veneția și Viena ²⁾.

Acestea toate erau avere mobilă, în plus toate hainele lui cusute numai cu sîrme de aur, ișlicul domnesc cu cele trei pene mari de struț și cu pietre scumpe.

Apoi covoarele de Persia ce valoraŭ nuștiŭ câte ȕecimii de mii de lei, cărțile cele rare din dulapurile palatului său, și în fine ca coroană la aceste bogății, întinsele moșii ale domnului de prin județele: Dolj, Vêlcea, Romanăți, Olt, Dâmbovița, Vlașca, Prahova, Ilfov, Ialomița, Buzêu, și R. Sărat, care mai de care mai mare, a câte 7 și 8 mii de pogoane fie care, și chiar a 30 și 40 de mii, de pildă *Obilești* cu toate trupurile lor din Ialomița.

Apoi viile și pădurile cele de brađi seculari, stejari, paltini și fagi prin care mergeai ȕile întregi și nu mai dedeai de câmp.

Apoi și alte bogății ce le mai avea încă domnul prin palatele sale ce le mai avea mai de samă pe la moșia Brâncoveni unde era și o mănăstire, moșie de baștină a neamului Măriei Sale, de unde acest nume de Sêrbî, Brancovici sêmântă de ai Țarilor Sêrbi Brancovici, s'a prașit în țara Românească prin veacul al XV stabilindu-se la moșia din Romanăți Brâncoveni, de unde ș'aŭ luat numele de Brâncoveanu ³⁾. Alte locuințe bogate mai avea încă domnul la Potlogi, la

¹⁾ Citat de Șincaș, vol. III, p. 236.

²⁾ Veđi în Vaillant «La Romanie»

³⁾ Veđi în Capitolul familiei «Brâncoveanu» mai la vale.

Tătăraui, la Têrgoviște, unde reparase vechiul palat domnesc; la Craiova, la Obilești și în Prahova pe la diferitele vii.

Acuma se terminase cu cercetările bogățiilor Brâncoveanului din țară, toți vrășmașii lui se liniștiră și domnul cu toată casa lui ajunse la Țarigrad cu Capegiul Mustafa Aga ce'i însoțise la drum. Cum a ajuns i-a băgat în groasnică pușcărie de la *șapte Turnuri* sau *Edeculă* «locul mai de urgie»¹⁾ cum spune cronicarul anonim, și începură perchișițiile. «și până într'atâta avea necredință ca cum ar mai fi ascuns avere, până și pe Doamna și pe nurori le-a căutat și a luat ce a găsit, care obicei n'a fost mai înainte să se cerce muerile pentru atât pre cum a fost atunci»²⁾. Brâncovenii închiși în Edeculă fură lăsați sub paza înspăimântătorului de Bostangi-Pașa, șeful vapoarelor Sultanului, și supuși de acesta la casnele și torturele cele mai infernale prin instrumente anume făcute pentru acest soi de lucruri, aduse de la închisoarea cu același nume: «*Infernul său cuptorul de la Bostangi-Pașa*» pe care un autor, M. F. Zallony l'a văzut cu ochii săi și eată ce spune :

«On parle beaucoup en Europe du Tribunal de l'inquisition, de sa barbarie et de ses actes arbitraires, mais on y parle peu du four du Bostangi-Bachi de Constantinople, ou il se commet des horreurs beaucoup plus noires que dans les cachots du Saint Office. Mon lecteur sera sans doute bien aise de lire quelques mots sur ce lieu infernal. On nomme, à Constantinople, Four du Bostangi-Bachi un cachot situé dans un local bâti dans l'enclos du sérail: sa dénomination dérive de ce qu'à l'entrée de ce local, est bâti le four ou ce cuit le pain du Bostangi-Bachi (timonier au bateau du grand-Seigneur). On voit dans ce lieu detestable des instruments de tortures de toutes les espèces: les uns servent à la question légère, les autres à la question exterminatrice. Les tourmens qu'on fait souffrir aux malheureux qu'on transporte dans ce Témere, sont tellement horribles, que ma plume se refuse à les decrire. J'ai été introduit

¹⁾ Vezi în vol. V, Mag. ist., p. 178.

²⁾ Idem.

une seule fois, et par protection, dans cet abominable séjour, et mon esprit est encore a concevoir comment des hommes peuvent se livrer a cet excès de barbarie.¹⁾

După cum spune încă și cronicarul Mustea: «Eară pe dânsul l'aŭ pus la muncă ca să'și spue avuția ce mai are; și aŭ spus tot ce aŭ avut, că aveau bani la Venetia și la Nemți, și'i făcea silă să trimită să'și aducă banii de acolo, ce aceea nu s'aŭ putut face.²⁾». Său cum se scria încă în ziarul «*La Gazette de France*» de la Paris în numărul de la 4 August 1714, publicându-se o scrisoare venită din Viena de către corespondentul de acolo, cu data de 14 Iulie spuiind că: «Scrisorile din Turcia mai spun că a fost pus la caznă Hospodarul Valachiei, Constantin; care se află în fiare, la închisoarea celor șapte-Turnuri. L'aŭ chinuit ca să'l aducă a spune unde'i sunt ascunse bogățiile. La sfârșit principele a mărturisit că nevastă-sa și fiul său aŭ fie-care câte 12,000 de galbeni de aur și giuvaeruri de mare preț.³⁾»;

Șașa «l'aŭ muncit cu nesuferite munci și cazne de după Paști până în ziua de S-ta Măria mare; că din țara muntenească tot îl adăugea cu pâra Ștefan Vodă până i-aŭ mâncat capul.⁴⁾».

Dar ce mai avea acum Cantacuzenii cu Brâncoveanu? căci scăpară de dânsul de la domnie, răspunsul e însă foarte ușor, lor le erea teamă ca să nu fie ertat de la moarte Brâncoveanu și știaŭ ei, că Brâncoveanu odată ertat și scăpat din Țarigrad se va reîntoarce aci, în țară, și atunci vai de ei ce ar fi pățit, Brâncoveanu le ar fi purtat Sâmbetele la toți.

Acuma intraseră în joacă Cantacuzenii și de aceia voeau să ajungă până la sfârșit, de aceia aŭ stăruit ca să se omoare toate bezadelele lui Brâncoveanu ca să scape de tot ce erea Brâncovean, le erea teamă de dênșii. Voeau să dispară neamul Brâncovenesc de pe coaja pământului, a rămas însă ne-

1) Veďi în «*Essai sur les Fanariotes*», p. 85 (notă).

2) Veďi în *Letopiseț*, vol. III, p. 56.

3) Veďi raportat în opera d-lui Gion, Ludovic al XIV și C. Brâncoveanu, p. 393, după ziarul original.

4) Veďi în *Letopiseț*, vol. III, p. 56 Cron. lui Mustea.

poțelul, dară acela sërmanul erea încă în fașă și nu putea aduce nici un rău.

Acesta scapă printr'o întâmplare fericită căci resvrătorii voeau ca moartea să'i înghiță pe toți după cum vom vedea îndată. Ura în neam e cea mai mare urgie de multe ori.

Aceste pări și pări dîlnice ce veneau de la Cantacuzinești de la soli Moschicești și ale Svedului, cum spune cronicarul Neculcea ¹⁾ și de la toți, căci Francezi, Engleji, Germani, Poloni toți erau contra precum și Grecii, unde capul perei erea Nicolae Mavrocordat ce acum erea Voevod în Moldova, voind dînsul a fi credincios tatălui său Exaporitul căci am vădut mai 'nainte cu ce ură erea și acesta către Brâncoveanu.

Venind toate acestea pări deci la Sultan, l'aū decis ca sa execute prin moarte pe Brâncoveni după ce avusese grijă de a se forma și un act de acuzațiune care coprinde 10 capete de acuzare, eată-l:

1. Că are secrete corespondențe cu Impăratul Nemțesc, cu Muscalii, cu Polonii și cu Venețienii, cărora le descopere tot ce poate ști despre Turci; 2. Că Impăratul Leopold I, prin diplomatul său din 30 Ianuarie 1695, l'aū făcut pe Brâncoveanu prinț de Impăratul Romanilor de pururea cu toată partea bărbatească pentru multele slujbe ce le-aū făcut Impărăției sale precum arată diplomatul; 3. Că pentru ca să se îmbogățească aū sărăcit țara; 4. Că locuște 6, 7 luni pe an în Târgoviște prin aceasta aducând pagubă boerilor și negustorilor; 5. Ca se duce cu familia lui prin Ardeal; 6. Acolo a cumpărat sate multe și voea a dîdi un mare Palat; 7. Că are bani în Viena și în Veneția și agenți; 8. Că Toma Cantacuzenul cu voea lui a fugit la Muscali în 1711; 9. Că a turnat în Viena tobe și trîmbițe de argint de care nici Sultanul nu are; 10. Că a bătut monede de argint și de aur în galbeni de 5 și de 10 cu efigiele sale ²⁾.

¹⁾ Veđi în Letopiseț, vol. II, p. 348.

²⁾ Veđi în Șinca, vol. III, p. 235.

Ștefan Cantacuzino însă nu era tocmai vesel căci nu găsi toată averea Brâncoveanului; eată ce vedem în o scrisoare a corespondentului vienez cu data de 19 Maiu 1714; publicată în *diarul* la «Gazette de France» în N-rul de la 9 Iunie 1714:

«Noul principe e furios, pentru că cea mai mare parte din bogățiile principelui detronat sunt în Anglia, în Olanda și la Brașov în Transilvania»¹⁾.

Înainte însă ca Sultanul Achmet să-și execute sentința de moarte; spune lui Bostangi-Pașa să se mai ducă la celula lui Brâncoveanu și să-i spue, că ar fi posibilă ertarea în schimbul unei sume colosale de bani. Și ast fel Bostangi-Pașa cu câte-va zile mai înainte, Sâmbătă, a intrat la Brâncoveanu și i-a spus că de vrea să fie ertat și restabilit pe tronul românesc să-i spue că peste 5 luni îi va aduce de la Veneția din banii ce-i avea acolo, 20,000 de pungi, ceia ce făcea 30,000,000²⁾; eară moșiile 'i se vor înapoea. Bostangi-Pașa vesel, privea pe Brâncoveanu și aștepta răspunsul: La auzul acestor monstruoziități Brâncoveanu se înfricoșă, luă propunerea lui Bostangi drept o insultă și cu caracterul său violent nu-i putu răbda, și mai rău se supără, începând a batjocori pe Sultan în fața Pașei ceia ce îi grăbi sfârșitul³⁾.

Sultanul decise ca în ziua de 15 August să se omoare Brâncovenii, și vai! această zi era o zi mare în calendarul românesc, era Sfânta Măria; și ce coincidență avură încă Brâncovenii ca ei să fie uciși tocmai în această zi căci trei lucruri s'au nemerit atunci:

I. Tocmai în acea zi, De Grothusen, plenipotențiarul regelui Suediei Carol al XII, inimicul cel mai înverșunat al Brâncoveanului și cioclul peirei sale, ceruse o audiență la Sultan ca să anunțe plecarea lui Carol al XII de la Tighina,

¹⁾ Raportat de D. Gion, în op. cit., p. 393.

²⁾ Pungă=Bourse, valeur monétaire en Turquie (1,500 fr.) vezi în Larousse Dictionnaire, $20,000 \times 1,500 = 30,000,000$.

³⁾ Așa relatează Andrea Memmo solul venețian ce a asistat la ziua supliciului; lectorul va vedea mai la vale întreaga scrisoare către Doge.

eară dânsul, De Grothusen, congediū și banii de drum spre a vedea pe regele monarch, stăpânul său ¹⁾).

II. În ziua de S-ta Măria, Brâncoveanu avea gândul să dea un mare ospet, în palatul său de la București, fiind-că ar fi împlinit al 60-lea an al vârstei sale și al 26-lea al oblăduirii lui; când erea să împartă și la fie-care boer câte una din monedele acelea de aur de câte 10 galbeni una, ce le bătuse în Ardeal; monede despre care ne-a vorbit pe larg Samuel Kölesery și din care Turcii au făcut al 10-lea cap de acusațiune al actului de acuzare, după cum le am văzut toate. Aci și Șincai exclamă: «Ci vai și mișelul! Tocmai într'aceea ți s'au tăiat și patru feciori ai lui și el» ²⁾).

III. În acea zi încă, aci în Țară, Ștefan-Vodă Cantacuzino trimisese pe Doamnă-sa Păuna și pre coconii lui la mănăstirea *Dintr'un-Lemn*, unde erea o mare icoană a Maicei Domnului, ce cronicarul spune, că *făcea minuni* și cum în acea zi erea S-ta Măria, patronul acelei mănăstiri; se duse Doamna cu copii ca să se roage; când însă Doamna intra în mănăstire, zi în care s'au tăiat Brâncovenii la Țarigrad, «au lovit'o pre Doamnă o nevoie mare, lovituri, îndrăcire de făcea toate grozăviile cât s'au speriat toți, și ei nici cum nu socotea că au venit *bătaia lui Dumnezeu* de le plătește după faptele lor, și s'au bănuat pre o soră a maică-sii, mătușa Doamnei anume Olimbiada, călugăriță de mulți ani, că ea ar fi făcut farmece cu alte mueri, de o au ajuns nevoia, ci pre mătușe-sa o au trimis'o la altă mănăstire de o au zidit'o într'o chilie de vie, iar pre două maice ce mai era împreună le au spânzurat» ³⁾).

Vai ce minuni ale lui Dumnezeu; blăstemurile Brâncovenilor le-a ascultat dânsul, și s'au dus drept la cer; strigătele de răsbună-ne! răsbună-ne! ale bieților copii ai Brâncoveanului le-a ascultat Dumnezeu, și tihna și odihna domniei

¹⁾ Veđi în *Voyages en Europe, Asie et Afrique*. La Haye, 1727, 2 vol. in-fol. II. du Sieur de la Motraye, p. 212, raportat de D. Gion, op. cit. p. 390.

²⁾ Veđi Vol. III, p. 235.

³⁾ Veđi în *Mag. ist.*, Vol. IV, p. 33, Vol. V, p. 183—184. Cronicarul anonim și Popescul.

nu vor fi partea lui Ștefan-Vodă ce va domni două ani numai, și va avea același sfârșit ca și Brâncoveanu, «cel ce sapă groapa unuia cu reutate, cade și el tot într'ênsa». Aceste strigăte de răsbunare, Dumnezeu le-a primit și de aceia a trimes blăstemurile pe capul Cantacuzenilor; căci după cum spune un admirabil psiholog, că: «misterul palpită în noi, în jurul nostru, deasupra noastră și dedesubtul nostru, el nu se poate numi de cât Dumnezeu». Brâncovenii aveau într'înșii: «aceste trei virtuți: credința, speranța și caritatea» pe care Sfântul-Paul le rostea cu atâta elocință ¹⁾).

Exemple de acest soi de blăsteme și de minuni dumnezești au existat la toate popoarele, istoria poporului român este plină ²⁾).

Dar ce anume grozăvii s'o fi întâmplat Doamnei Cantacuzino, cronicarul nu spune; de sigur însă că prin expresiunile sale atât de românești «lovituri, îndrăcirii, de facea toate grozăviile», el a vrut a înțelege niște atacuri de nervi degenerând în boala copiilor, acesta este sensul.

Cu potriveala acestor trei întâmplări; în acea zi la Țarigrad se va petrece unul din omorurile cele mai groasnice ale omenirii, se va reteza șease capete de om, în câte-va minute; și cine oare erea acela ce dăduse un ast-fel de ordin? și cine va privi tragedia? erea tigrul de Sultan Achmet înconjurat de toți ambasadorii puterilor streine și de sfetnicii imperiului Ottoman; și cine ereau nefericiții? ereau: vestitul Domn al Țerei-Românești Brâncoveanu Constantin, care 25 ani se luptase ca un atlet cu orî-cine-l eșea înainte; și cei patru nefericiți domnișori ai lui, ce nu voeau ca rudele lor să calce peste prerogativele domnești; și un credincios ginere, orî mare sfetnic al Domnului, adică Marele Vistier Enache Văcărescu ³⁾.

¹⁾ Vezi în I, Cor. I, 13.

²⁾ Cestiunea aceasta a desbătut-o pentru întâia oară în Țeara noastră anul trecut, D. profesor Constantin Dissescu, în o conferință publică ținută la Atheneu, despre: «Maledicțiune și Blăstem», citând între altele și exemplul acesta cu Doamna Piuna Cantacuzino.

³⁾ Am spus poate și ginere, căci după unii istorici se atestă că dânsul se căsătorise cu una din ficele Domnului, cu toate că peste tot locul am găsit pe cele 7 fete ale

În adevăr după ce Grothusen, plenipotențiarul Suediei pleacă de la audiența Sultanului ¹⁾. Sultanul Achmet se puse într'un caic împărătesc ²⁾, și se duse la seraiul ori foișorul numit *Ialikiosc* pe canalul Mărei Negre în fața căruia era o mică piață, aci a adus pe Constantin Brâncoveanu Voevod, pe cei patru băeți ai lui și pe Vistierul Vacărescu, iașu pus în genunchi unul lângă altul la oare-care depărtare, un gâde le-aș scos căciulele din cap și Sultanul întâi «i-aș muștrat făcându-i haini ³⁾. Apoi li se deteră voe a face o scurtă rugăciune. Înainte de a se ridica securea asupra capului lor, fură întrebați de voesc să se facă Turci, și atunci vor fi ertați, glasul cel înăbușit, acum, al bătrânului Brâncoveanu resună, și dîse, spăimântat de această insultă: «Fii mei! Iată toate avuțiile și ori-ce am avut, am pierdut, să nu ne pierdem încă sufletele! Stați tare și bărbătește dragii mei! și nu băgați seamă de moarte, priviți la Hristos mântuitorul nostru, câte aș răbdad pentru noi, și cu ce moarte de ocară aș murit, credeți tare întru-aceste, și nu vî mișcați, nici vî clătiți din credința cea pravoslavnică pentru viața și lumea aceasta» ⁴⁾. La aceste cuvinte Achmet se făcu ca un leu turbat și porunci să li se tae capetele.

Acuma visurile Cantacuzenilor poștitori de domnie se împliniră, acum se împliniră încă și visul lui Petru cel mare, și al lui Carol al XII, al regelui francez și al întregii camarile din Țarigrad, vrășmașe Brâncoveanului; formată din ambasadori și cei mai însemnați d'între Fana-rioți și Turci.

Gâdele cel înfiorător ridicase securea, toți istoricii contemporani și d'între martori sunt la o vorbă și la un glas și spun

Brâncoveanului ast-fel căsătorite: Stanca, măritată cu Radu-Iliaș, Ilinca cu Scariat Mavrocordat, Safta cu Iordache Kreșulescu, Maria cu Constantin Duca, Balașa cu Manole Andronic, Smaranda cu Băleanu, și Anca cu Nicolae Rosetti. Pe aceasta unii istorici moderni o scot măritată după Vacărescu. (Veđi explicări la familia Brâncoveanu și Vacărescu).

¹⁾ Veđi în relațiunea lui la Motraye mai la vale.

²⁾ Veđi scrisoarea lui Des Alleurs „ „

³⁾ Veđi Letopiseț, vol. III, p. 56.

⁴⁾ Veđi în vol. III, cron. lui Șincai după condica Bălăcenească.

D. Gion le-a stabilit și numele lor după scrisorile de atunci și eată'i: ai Rusiei, Comitele Tolstoi, Șeremetev și Șafiroff; al Germaniei, Comitele Quarrient, al Franciei, Des Alleurs, al Engliterei, lordul Sutton, al Veneției, bailul Memmo, al Olandei, Comitele Collier sau Colyear, al Poloniei, Commentusky și Goltz, și al Suediei Funk și Grothusen ¹⁾. Avu- sese dreptate Achmet să poștească pe toți representații puterilor, căci în adevăr el avea să le arăte ceva ne mai pomenit. De sigur că de față o fi fost și Francezul la Motraye care atunci era în Constantinopol «venit acolo cu Fabriciū trimisul ducelui de Holstein pe lângă Carol al XII, la Tighina» ²⁾.

După masacru capetele le-au pus în sulite și s'au pur- tat prin cetate, apoi expuse înaintea marei porți a Serai- ului unde stătură trei zile, eară trupurile s'au aruncat în mare de unde într'ascuns s'au scos de creștini și s'au îngropat la monastirea Calhi nu departe de Țarigrad.

Fiul cel mai mare al Brâncoveanului, bezadea Con- stantin, era însurat cu Anița Balș de la Moldova și din această căsătorie avea un băeat cu numele tot de Constantin, el avea 4 ani când se întâmplă masacrul; al II-lea fiu al dom- nului, Ștefan era de asemeni însurat, ținea pe Bălașa Cantacu- zino tot de la Moldova și din această căsătorie avură o fetiță, acești doi prunci Constantin ce cronicarii 'l bote- zară cu numele de nepoțelul și fetița, fiind și ei duși la Țarigrad, Muftiul printr'o sentință îi declară de sclavi, ca născuți din tată rebel, și ca atari introduși în Seraiu. Turcii lăsară cu viață pe acești nevinovați în speranță că ei devenind mari și fiind moștenitori vor dovedi bogățiile Brâncoveanului, ca pe urmă tot la Turci să vie ³⁾.

Unii istorici s'au apucat a scrie că nepoțelul Constantin era să fie ucis și dânsul dacă doica care ținea în brațe pe co- pilul ei propriu, nu ar fi înșelat pe gâde, dând copilul ei spre a'l tăia, drept nepoțelul și ținând că nepoțelul era al

¹⁾ Veđi în op. cit. de D. Gion, p. 384. Grothusen se vede că pleca seara; Sultanul 'l reținuse pentru a vedea acest spectacol îngrozitor.

²⁾ Veđi idem în op. cit. a D-lui Gion, p. 390.

³⁾ Veđi în relația lui Andrea Memmo mai 'nainte.

ei «(Carele prin dibăcia doiceî a scăpat de moarte ¹⁾). Acest lucru nu e de cât o pură fantesie, căci nici un document nu'l atestă, nici un cronicar, nici unul din martorii oculari, și ar fi fost și contrariu naturei și sentimentului de mumă, ca o mumă să'și dea copilul ei spre a'l ucide, în schimbul devotamentului către stăpână-sa, sau către un neam domnesc, eu cred că până aci poate merge devotamentul unui părinte, afară dacă numai, ai de a face cu niște denaturați.

Cu Doamna și cu cei-ce au rămas în urma celor uciși, așa scrie Del Chiaro vrednic de creșământ: «Principesa Maria cu nepoțelul său, cu noră-sa și cu ginerii săi se afla închiși în *Fornettă*, și mii de prietini ai casei Brâncovenești lucrând pentru slobozirea lor, s'au întocmit la rescumpărarea lor cu 50,000 de taleri, cari s'au luat împrumut pe camătă de 30 la sută și s'au plătit Vizirului, dar dușmanii lor au plătit 40,000 de taleri Vizirului ca să se împiedece slobozirea lor cea cumpărată. Și așa fără de veste s'au surghiunit la un loc, ce se chiamă *Ciutayea* în Asia Mică unde au rămas mai 3 ani și apoi s'au slobozit și trimis în Valachia după ce au perit Vizirul Ali-Pașa (în anul 1716) la Petro-Varadin ²⁾.

Ast-fel Sultanul Ottomanilor nu știu a cătea oară și-a spălat mâinile în cupa de sânge a neamului românesc, aceasta numai și numai din cauza intrigelor Grecilor din Constantinopol care oftaș după tronurile române sau a părilor cător-va boeri români care se lăsaseră a fi ademeniți, fiind invidioși începură a lucra însuși pentru dênșii, după cum spune cronicarul moldovenesc: «O! Sfetnici fățarnici și stricători de țară, cu ce slujbe vreți să vă arătați Domnilor, ș'apoi și țara stricați și pe Domni cu nume rău îi faceți» ³⁾.

Des Alleurs vrășmașul Brâncoveanului cel care lucrase pentru uciderea lui, acumă când 'și vedu visul cu ochii, avea

¹⁾ Veđi de pildă în cron. Fotino vol. II, p. 144, trad. de Sion.

²⁾ Veđi în op. cit. a lui Del Chiaro reproduc de Șincai în vol. III, cronică Românilor p. 239.

³⁾ Veđi în Letopisește, Vol. III, p. 118.

remuşcări de cuget şi scria regelui său la Versailles: «Chiar Turcii au judecat acest fapt ca barbar şi îngrozitor»¹⁾.

«*Era tenerissimo*» exclamă bailul veneţian Andrea Memmo în sa scrisoare către Doge²⁾.

Dar care istoric, care cronicar când ajunge la moartea Brâncovenilor nu se înspăimântă, şi nu se cutremură de groază? acestea se pot vedea în vorbele lor atât de elocinţe şi de mişcătoare, şi eu pot spune cititorului că în cele mai mari emoţiuni am descris omorul neamului Brâncovesc, simţeam fiori de groază şi de durere.

D. Gion³⁾ spune că omorul lui Brâncoveanu îi aduce aminte de cel mai superb din episoadele *Infernului*, tragica moarte a contelui *Ugolino* şi a copiilor săi, pună'şi în gând cetitorul, blestemul ce *Dante* aruncă asupra piesei în teribila imprecăţiune: *Ahi Pisa vituperio delle genti...*, şi în care judecătorul implacabil; poetul, pronunţă cuvintele cu care Istoria va prizoni în veci şi pe omorătorii copiilor lui Brâncoveanu:

«Che se il conte Ugolino aveva voce
D'aver tradita te delle castella,
Non dovei tu i figliuoi parre a tal croce.
Innocenti faceva l'età novella,
Novella Tebe !.... »

(*Dell'Inferno, Cant! XXXIII, V. 85—89*).

Noi Românii nu avem în literatura noastră cântecul *Infernului*, al lui *Dante*; dar avem un cântec, avem celebrul cântec popular cules din gura poporului românesc de neuitatul şi mare poet român *Vasile Alexandri*, el a lăsat neamului românesc ca şi *Dante*, infernul în care a fost dus Brâncoveanu Constantin, cântat şi plâns de toate generaţiunile posterioare lui.

Eată şi acest cântec popular atât de cunoscut de toată lumea; dară ce e măreţ şi frumos nu strică ori de câte ori vei ceti cititorule şi vei auzi.

¹⁾ Vezi în scrisoarea sa mai la vale.

²⁾ Vezi în scrisoarea sa mai la vale.

³⁾ Vezi în op. cit., p. 391—392. (Notă).

Din Poesiile populare culese de Vasile Alexandri

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Brâncoveanu Constantin
 Boer vechiū și domn creștin,
 De averi ce tot strângea
 Sultanul se îngrijia
 Și de moarte 'l hotăra
 Căci vizirul îl pâra.
 Intr'o joî de dimineață,
 Ți scurtărei lui de viață,
 Brâncoveanu se scula,
 Fața blândă el spăla.
 Barba alba își peptăna,
 La icoană se închina,
 Pe fereastră apoi căta
 Și amar se spăimânta!
 «Dragii mei coconii iubiți!
 Lăsați somnul vă treziți!
 Armele vi le gătiți
 Că pe noi ne-a înconjurat
 Pașa cel neîmpăcat
 Cu Eniceri, cu tunuri mari
 Ce sparg ziduri cât de tari.»
 Bine vorba nu sfârșia
 Turcii 'n casă iurușia,
 Pe tus-patru mi-i prindea
 Și 'i ducea de-i închidea
 La Stambul în turnul mare
 Ce se 'nalță lângă mare
 Unde zac fețe domnești
 Și soli mari împărătești.
 Mult acolo nu zăcea
 Că Sultanul 'i aducea
 Lângă foișorul lui
 Pe malul Bosforului
 Brâncovene Constantine
 Boer vechiū, ghiaur hain!
 Adevăr e c'ai chitit
 Pân'a a nu fi mazilit
 Să despărți a ta domnie
 De a noastră împărăție?
 Că de mult ce ești avut
 Bani de aur ai bătut

Făr' ați fi de mine teamă
 Făr' a vrea ca să'mi dați seamă.
 De am fost bun, rău la Domnie
 Dumnezeu singur o știe;
 De am fost mare pre pământ
 Cat acum de veți ce sunt!
 Constantine Brâncovene!
 Nu-mi grai vorbe viclene.
 De ți-e milă de copii
 Și de vreți ca să mai fi,
 Lasă legea creștinească
 Și te dă în legea turcească.
 «Facă D-zeu ce o vrea!
 Ear pe toți de ne'ți tăia
 Nu mă las de legea mea!»
 Sultanul din foișor
 Dete semn lui Îmbrohor.
 Doi gelați veniau curând
 Săbiile fluturând,
 Și spre robă dacă mergea,
 Din coconă 'și alegea,
 Pe cel mare și frumos,
 Și'l pune pe scaun gios,
 Și cât pala răpeșia
 Capul iute 'i retezia.
 Brâncoveanul greu ofta
 Și din gură cuvânta:
 «Doamne fie 'n voia ta!»
 Cei gelați earăși mergea
 Și din doi 'și alegea
 Pe cel gingaș mijloci
 Cu păr neted și gălbui
 Și pe scaun 'l pune
 Și capul îi răpunea!
 Brâncoveanul greu ofta
 Și din suflet cuvânta:
 «Doamne fie 'n voia ta!»
 Sultanul se minuna
 Și cu milă se 'ngâna:
 Brâncovene Constantine
 Boer vechi și domn creștin!
 Trei coconă tu ai avut,
 Din trei doi ți-ai perdut:
 Numaî unul ți-a rămas!
 Cu dîle de vreți să'l las,

Lasă legea creștinească
 Și te dă în legea turcească!
 «— Mare 'î domnul Dumnezeu!
 Creștin bun m'am născut eu,
 Creștin bun a muri vreaă . . .
 Tacî drăguță nu mai plânge
 Că 'n piept inima mi-se frânge
 Tacî și morî în legea ta
 Că tu ceru-î oî căpăta!»
 Imbrohorul se 'ncrunta
 Gelațiî se 'nainta
 Și pe blândul copilaș,
 Dragul tati fecioraș,
 La pământ îl arunca
 Și ȃilele-î rădica.
 Brâncoveanul greū ofta
 Și cu lacrimi cuvânta:
 «Doamne fie 'n voia ta!»
 Apoi el se 'ntuneca,
 Inima-î se despica
 Pe copii se arunca,
 Îl bocia și săruta,
 Și turbând apoi striga:
 «Aleleî tâlharî păgânî!
 Aleî! voi feciori de cînî!
 Treî coconî ce am avut
 Pe tus treî 'mî aîî perdut!
 Dare-ar domnul Dumnezeu
 Să fie pe gândul meu:
 Să vă ștergeî pe pământ
 Cum se șterg noriî la vînt,
 Să n'aveî loc de îngropat
 Nicî copii de sărutat!»
 Turciî crunt se oșeria
 Și pe dînsul tăbăria.
 Haine mîndre i-le rupea,
 Pelea cu pac o umplea,
 Prin noroiū o tăvălea
 Și de un paltin o lega,
 Și rișdînd așa striga:
 «Brâncovene Constantine
 Ghiaur vechiū, ghiaur hain
 Cască ochiî a te uita
 Deîî cunoșî tu pelea ta?»

«Căin! turbați! Turci liță rea
De'ți mânca și carnea mea,
Să sciți c'a murit creștin
Brâncoveanul Constantin.»

După ce se termină această înfiorătoare tragedie începură a curge scrisori peste scrisori în toate cuiburile Europei de la ambasadorii puterilor reprezentante la Constantinopol.

Eată și scrisorile ce le am găsit relativ la omorul Brâncoveanului.

*Scrisoarea ambasadorului francez Des Alleurs, către regele
său la Paris, cu data de 3 Septembrie 1714,
despre omorul Brâncoveanului și al fiilor săi.*

«Après l'audience que la Grand vizir donna à l'envoyé de Suède, ce Prince vint s'embarquer dans ses caïks pour aller dans un des sérails qu'il a vers le canal de la Mer Noir. On lui donna sur le bord de la mer le spectacle de voir couper la tête à quatre fils et à un parent du prince de Valachie, (de Văcărescu vrea să vorbească) en la présence de ce malheureux prince qui souffrit ensuite le même supplice. On leur proposa à tous leur grâce, s'ils voulaient embrasser la religion mahométane, ce qu'ils refusèrent tous constamment, excepté le dernier des enfants qui ayant vu couper la tête à ses trois frères, proposa de se faire turc, ce qu'on fut rapporter au grand Seigneur qui répondit qu'on lui coupât la tête comme aux autres, puisqu'il n'y avait que la peur du supplice qui le fit changer de foi, ce qui fut exécuté. On les exposa tous après l'exécution à la porte du Sérail.

Les Turcs même ont trouvé beaucoup de barbarie et de férocité dans cette action, disant que les enfants de ce Prince n'avaient eu aucune part aux fautes du père qu'on accuse d'avoir donné des vivres aux moscovites dans le temps qu'ils étaient sur le Pruth, d'avoir fait sortir l'argent

hours cet Empire, de l'avoir envoyé à Venise à Vienne et en Transilvanie, et d'avoir tyrannisé les sujets du grand Seigneur pour en tirer des sommes considerables. Ils ont tous souffert plusieurs fois la question avant de mourir.

On a vendu publiquement leurs meubles, et leurs hordes jusqu'a leurs chemises, et pour conclusion, on, a deux jours après fait etrangler leur femmes qu'on a fait jeter ensuite dans la mer » ¹⁾.

La 31 August 1714 plenipotențiarul Venețian Andrea Memmo scrie Dogelui său în acelaș sens :

«Duminecă de dimineață, s'a tăiat capul bătrânului principe al Țării-Românești, tuturor fiilor lui și unui boer care-i era Vistier ²⁾. Insuși Sultanul a venit să fie față la uă ast-fel de jalnică priveliște. Ceia-ce i s'a luat din stare, în bani, scule, vite și alte feluri de lucruri se ridică, după cum vorbește lumea, la mai mult de două milioane de lei, și în acestea nu se socotește valoarea multelor moșii ce avea în țara lui și prin provinciile vecine».

«Cu câte-va zile mai 'nainte, Bostangi-Pașa în paza căruia Principele se afla, îi spuse că poate era să fie iertat și restabilit pe tronul principatului; dar Sâmbătă venind în închisoare cu chipul vesel zise Domnului, că dacă în timp de cinci luni scrie să-i vină din Veneția 20,000 de pungi -- cea ce face 10,000,000 ³⁾, apoi va fi și d'aci înainte cum a fost până acuma, eară moșiile i se vor da earăși în stăpânire.

La auzul unei ast-fel de propuneri, bătrânul principe turba de mânie, și rostind grele cuvinte de batjocură și de rușine în contra Sultanului, își grăbi și mai mult cea după

¹⁾ Veď. în Col. doc. Hurm., p. 430, vol. I, supl. I. Aci Des Alleurs se înșală.

²⁾ Adică Văcărescu.

³⁾ Aci se înșală Memmo, 20,000 pungi făcea 30,000,000 lei căci o pungă în Turcia valora, 1,500 lei iară nu 500 cum făcuse dănsul socoteală. Și D. Xenopol s'a luat după Memmo la această socoteală greșită; Brâncoveanu avea 10,000,000 avere sigur, poate că nu avea 30,000,000 și de aceea se înspăimântase la vorbele acelea ale Vizirului.

urmă nefericire. Și aceasta se întâmplă în chipul cel mai sfâșietor.

El fu cel din urmă dus la moarte, după ce vădu pe toți fii săi (și 'i iubea foarte!) murind unul după altul. Durerea însă nu 'i mai avu margini când vădu pe fiul său, cel d'al doilea născut, că se leapădă de legea părintească și se face turc, fără de lege care nu 'i folosi de cât un singur moment, până merșeră de întrebare pe Padișah, acesta nu vru să 'i primească abjurațiunea.

Până acuma, nu se știa ce are să se facă cu nevasta, fetele și ginerii Domnului. Un copilaș de patru ani al fiului celui mai mare și o fetiță a celui d'al doilea, au fost ca născuți din tată rebel, declarați de sclavi printr'o sentință a Muftiului, și, ca atare introduși în Seraiū. Se aude mai pretutindenă, că nu de milă Turcii au lăsat cu viață pe acești nevinovați copilași, ci cu speranțe de a obține mai lesne, trăind moștenitorii, sumele imense pe cari li-se par lor că Domnul le are puse la păstrare în diferite țeri ale creștinătăței.

Hărțile Domnului au fost aduse aci din Țara-Românească, cele cari vorbesc despre afacerile lui cu Veneția au fost date să fie traduse; iar despre bani care 'i are în depozitele publice (ale Veneției) se vorbește pe aci cu o esagerațiune într'adevăr turcească. 'Mi vine foarte a crede că și cu această cestiune, Serenitatea voastră va întâmpina oarecare încurcături.¹⁾

La 12 Noembrie 1716, D'Usson de Bonnac noul ambasador al Franciei la Constantinopol în locul lui Des Alleurs scrie regelui său earăși despre Brâncoveanu.

«Sultan Achmet, qui règne depuis 13 ans, est dans la 46-ème année de son âge. Il est avare et cruel: il a ré-

¹⁾ Adică Dogele. Această scrisoare nu e în colecțiunea Hurmuzaki. D. Gion însă a reprodus-o din: Rev. Ist., Archeol. și Filol publicată sub direcțiunea d-lui Gr. Tocilescu, anul I, vol. II, p. 144. Originala scrisoarei o găsise repozatul Const. Exarcu în Italia în timpul misiunii sale de plenipotențiar.

Din op. cit. a d-lui Gion am reprodus-o și eu aci pe românește tradusă de d-aa.

duit dans son tresor quasi tout l'argent public, ayant employé pour se satisfaire en cela tout ce que l'avidité et la barbarie peuvent inventer. Il a fait voir particulièrement jusques où il portait ces mauvaises qualités par la mort du Prince de Valachie, auquel il fit couper la tête en sa présence, de même qu'à ses quatre enfants, n'ayant d'autres raisons pour cela que celles des richesses qu'il croyait que cet infortuné viellard avait amassées dans un gouvernement de 45 ans¹⁾. Les caractères les plus marqués du Sultan sont la dissimulation et l'inconstance. Il a changé 13 Visirs qu'il a élevés du plus bas étage au maniement des affaires avec la même légèreté qu'il les a privés, ou par l'exil ou par la mort. Il a eu 5 femmes et plussieurs enfants qui sont quasi tous morts du mal caduc. Il ne lui reste qu'un prince de sept ans et une princesse de douze, qui est veuve du dernier Visir²⁾.

*Francezul la Motraye care se găsea în Constantinopole în anul 1714 după cum am văzut mai sus scrie de asemenea în opera sa:*³⁾

«In aceiași zi, și 'ndată după audiența d lui de Grothusen, Sultanul se duse la unul din chioșcurile sale de prețermul mării și dicînd să'i se aducă principele Valachiei, și cei doi fii, ginere-său și marele îngrijitor al casei sale⁴⁾, ținuți în temniță de două luni pentru acușițiunile de care am vorbit mai sus⁵⁾, porunci să li se taie capetele pe o mică piață care se afla dinaintea acelui chioșc. Porunca fu

¹⁾ Bonnac vrea a înțelege aci toată viața publică a Brâncoveanului nu numai anii de domnie, căci aceia erau numai 25, și cum el avu 60 la omor, socotise Francezul cei 45 adică de la 20 de ani în sus.

²⁾ Veđi col. doc. Hurm., supl. I, vol. I, p. 434.

³⁾ Veđi în «Voyages en Europe, Asie et Afrique par le sieur de la Motraye», La Haye 1727; în fol. II, pag. 212, raportat în op. cit. a D-lui Gion p. 390.

⁴⁾ La Motraye vrea a vorbi de Văcărescu ce era «Mare Vistier» și pe care Francezul în sens de sfetnic al domnului a vrut a înțelege demnitatea de «Le maître d'hôtel» în originala-l operă la p. 212.

⁵⁾ La Motraye mai sus, la p. 206 în a sa operă istorisește cea ce am văđut mai înainte despre Brâncoveni.

îndeplinită sub ochii săi, în felul precum urmează și în mai puțin *de o jumătate de sfert de ceas*.

Gădele îi puse de îngenunchiară unul lângă altul, la oare-care depărtare, și apoi le scoase căciulele. După-ce li se dete voia să facă o scurtă rugăciune, gădele sbură dintr'o dată, întâi capul marelui îngrijitor, apoi pe al ginerului și în urmă pe al feciorului celui mare. Dar când fuse să ridice sabia pentru a tăia capul celui tînăr, în vîrstă numai de 16 ani, acesta în grozăvia spaimei se rugă Sultanului să'l erte, făgăduind că se va face turc. Eară tatăl auzind vorbele fiului 'l ceartă și 'l îndeamnă să moară mai bine de o mie de ori dacă ar fi cu puțință de cât să se lepede de Isus-Christos pentru a trăi câți va ani mai mult pe pămînt. Atunci copilul dîse gâdelui: *Vreaș să mor creștin, lovesce!* și îndată gădele îi sbură capul și lui ca și la cei-l'alți. În fine omoră și pe părintele lor, și după aceasta le aruncară trupurile în mare! ear capetele le fură date prin tîrg și pe urmă expuse înaintea marei porți a Seraiului, unde stătură trei zile. Ast-fel se sfîrși acest nefericit principe, după ce domnise asupra Valachiei 24 de ani¹⁾.

Acuma că Brâncoveanu, fu ucis, toți inamicii lui erau satisfăcuți, ce coincidentă, vîrșmașul, cel mai înverșunat al Brâncoveanului, regele Suediei, Carol al XII-lea va pleca din țările orientului, nici nu mai avea rost să șadă, căci Brâncoveanu era mort. În o scrisoare din 27 Decembrie anul 1714 vedem: «Le Roy de Suède aurait souhaité de demeurer en quelque lieu près du Danube, mais il est obligé de rester à Démotica où on lui fournit des vivres et point d'argent²⁾».

În o altă scrisoare a lui Des Alleurs către regele său purtând data de 26 Octombrie 1714 vedem că regele Carol al XII a plecat de la Demotica spre statele sale: «Enfin le Roy de Suède est parti de Démotica le 1-er de ce mois. Il doit se rendre sur le Danube en 14 jours de marche. Il traversera ce fleuve à Frantzik ou Rouzic, il passera de

¹⁾ Veđi în op. cit. a D-luî Gion traducțiunea aceasta în românește.

²⁾ Veđi în Supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 429.

là en Valachie, en Transilvanie et en Hongrie. On croit qu'après avoir quitté la frontière de cet Empire ce Prince passera incognito les Etats de l'Empereur avec peu de suite. Le Seigneur Defierville me mande qu'il fera son possible pour accompagner ce Prince dans son voyage afin d'informer Votre Majesté de tout ce qui s'y passera. On assure que le Roi de Suède ne se rendra pas sitôt à Stockolm et qu'il veut assembler un corps d'armée à Stralsund¹⁾.

Regele Suediei a trecut prin țara-Românească înainte de a pleca în Suedia, în scrisoarea din 21 Octombrie, 1714 vedem: «Le Roi de Suède est arrivé depuis onze jours dans la province de Vallachie, et il est logé dans une maison de campagne nommé *Pitest*, fort peu éloignée de *Bucarest*. Il y restera jusqu'à ce qu'il ait reçu des réponses de Vienne et que sa suite soit arrivée de Bender²⁾.

Carol al XII stătuse în Bender, parcă ar fi vechiat la peirea Brâncoveanului, și nu s'a lăsat până ce nu l'a prăpădit, acuma sufletul 'i se liniștise, dacă nu putu învinge definitiv el personal sau aliații săi Turci și Ruși; dara dobândi una din cele două satisfacțiuni, ca pământul să înghită pe Brâncoveanu și să nu se mai pomenască de numele său cel ce dusesse faima până în adâncul Franciei și Engliterei.

Înainte de a ajunge la sfârșitul acestui capitol; de sigur că lectorul se va mira cum în toată această afacere, Cantacuzineștii au fost amestecați și au avut primul rol pentru peirea neamului Brâncovenesc, descoperind relațiunile politice ale domnului cu Nemții și cu Rușii, punând mână pe ele și dându-le Turcilor, cum ei acei mari patrioți români care în timp de un veac au lucrat în țara-Românească în contra Fanarioților, în contra a tot ce era străin, și neubiitor de țară, și în contra acelor boeri români care se aliașeră cu Fanarioții ca să sdrobească partida națională a Munteniei, cum acuma dênșii s'au împrietenit cu Racovițeștii;

¹⁾ Veđi în Supl. I, vol. I, p. 431, col. doc. Hurm.

²⁾ „ „ „ „ 432, „ „ „

niște Români însă Ianariotisați la Țarigrad și crescuți de mici în casele dascălilor vechiei Bizanție, acesta este lucru de mirat.

«*Scopul scuză mijloacele*» sună o veche dicétoare machiavelică, Cantacuzenii de acuma, fi și nepoții celor din veacul al XVII, li se făcuseră poftă de a domni, domnia cea puternică și strălucitoare a lui Șerban Cantacuzino le dăduse de gândit, domnia împăraților Cantacuzeni de la Bizanț le dedea și mai mult de gândit, fusese un timp când Șerban Cantacuzino ar fi putut reuși să se întroneze pe vechiul scaun imperial al străbunilor săi din imperiul bizantin, am văzut cum moartea 'l răpi însă; și ast-fel nu reuși.

Toate aceste gânduri deci circulând în capul Cantacuzineștilor, îi înebunea, nu mai puteau să rămăe tot simplii boeri și boeri mari cu dregătorii numai, până când? Coroana domnească trebuia să mai lucească pe capul lor.

Politica nu cruță nimic, ea sacrifică totul când e vorba de binele țerei și satisfacțiunea unei ambițiuni. Ambițiunile în politică nu eartă nimic, calcă și peste nevoi grele și peste intrigi și de multe ori merg și până la crime.

Turcii 'și sêvârșiră odioasa faptă, cu Brâncovenii. Domniile române ajunseseră în a lor agonie ca și bolnavul ce boalește în ultimele ore ale vieței, moartea, moartea se apropia!

Aceste trei rënduri ne mai dau încă de vorbit; și nu găsec mai nemerit a încheia acest capitol al politicei lui Brâncoveanu de cât prin deschiderea altuia ce va servi de corolar la acest capitol IV, și pe care 'l voi intitula: *Portretul lui Constantin Brâncoveanu-Voevod*.

Portretul lui Constantin Brâncoveanu-Voevod.
Fisic și caracter. Brâncoveanu politician și Brâncoveanu intim.

Este o sarcină foarte grea pentru un scriitor istoric ca să facă psihologia unui personagiū din trecut, atunci când isvoarele istorice în această ramură sunt sărace.

Cronicarii obișnueau de ordinar a scrie și cu și cea-ce se petrecea în cercul țerei din care făceau parte, evenimentele politice ce aduceau pe cele ale războaielor.

Nu știu cum s'a făcut ca dâșii să dea o așa de mică importanță calităților sau defectelor personagiului despre care vorbeau, lucru atât de important pentru generațiunile viitoare lor, căci caracterul individului 'ți zugrăvește și epoca, fie care vreme a avut și are în tot-d'a-una obiceiurile ei în toate ramurile activității sociale, aceste obiceiuri sunt intrupate în oameni.

În vechime organizarea statelor fiind mai cu seamă despotismul, acei șefi de stat au căutat în tot-d'a-una ca să insuflă și în supușii lor aceleași sentimente, de aci deci importanța psihologiei istorice: Unii istorici moderni adepți ai școlii lombrosiane merg și mai departe, și spun că, pe lângă psihologia istorică, trebuie să se adauge și psihiatria istorică.

D. Cesar Lombroso celebrul criminalist din zilele noastre care a propagat teoriile acestei școli, citează câți-va scriitori; istorici psihologi de ex: Cardan, Rousseau, S. Mill, Renan, și încheie cu Taine, despre care spune: «Si Taine n'avait été un de rares écrivains qui ont compris de quel secours est la psychiatrie dans l'étude de l'histoire, il n'aurait certes jamais pu surprendre ces traits qui attestent a tout, la folie morale de Napoléon» ¹⁾.

Să lăsăm însă la oparte acest examen psychometric și să ne ocupăm de aceia-ce ar interesa pe veri-ce individ, nu numai pe partizanii școlii lombrosiane.

Cronicarii străini au lăsat mai multe amănunte asupra felului de a fi al vre-unui demnitar; când dedea mai cu seamă de un principe, rege, ori împărat ce se făcuse vestit pe timpul său, apoi scriau nu glumă, până și scene de cele de mai puțină importanță ce se petreceau în palatul lor.

Un cititor însă de va citi din scoarță până în scoarță istoria națională a Românilor 'i se va opri gândul la două

¹⁾ Vezi în «Introduction» în opera sa: «L'Homme de Génie» traduit de l'italien par Colona D'Istria et Calderini, Paris 1896, p. XXI.

domni, aceștia vor fi, Michai-Viteazul și Constantin Brâncoveanu, și de ce oare să 'i se oprească gândul mai cu seamă la acești doi? Pentru că la cel d'întâiu va vedea un geniū militar și la cel d'al doilea un geniū politic; cititorul citind epocele acestor doi domni va vedea descris cu destula minuțiositate, la unul, peripețiile răsboaelor sale și la cel-l'alt peripețiile politice sale.

Când va veni însă momentul ca acel cititor să cunoască și pe acești doi domni ce aū format floarea domnilor țerei Românești; în viața lor intimă; să le afle firea lor; calitățile și defectele lor, coela așa descrise într'un capitol cu un șir oare-care de idei; acesta nu va găsi nici odată. Cronicarii ce aū vorbit despre domnia Brâncoveanului sunt: Italianul Del Chiaro, ce locuise în palatul domnului și boerii români: marele logofet Radu Greceanu, marele Vornic Radu Popescu și un altul anonim, care aū descris evenimentele domniei de 25 ani; aceștia câte-și patru care toată ziua bună ziua ereaū în ochii Brâncoveanului când la sfat când la petreceri, în cât ar fi putut să consacre câte-va pagini și domnului, lui dar numai lui personal, să'l judece și să'l aprecieze, să'l descrie pe el și chiar pe toți ai lui; pe ici pe coela numai în cursul istorisirii evenimentelor de abea vezi câte o vorbă ce'ți dă de gândit ceva, relativ la firea cea nestatornică a Brâncoveanului.

Așa că pentru un scriitor istoric, ađi când s'ar încerca să zugrăvească prin scris portretul unui domn român; după cum un pictor l'ar zugrăvi cu penelul său, este acela-și lucru ca și când acel pictor s'ar găsi în fața unei fotografii șterse, după care 'i s'ar pretinde, să facă acel portret, reprezentând chipul prin excelență.

Dar mi se va obiecta: Cronicarul oare nu 'ți-a lăsat istorisirea faptelor, a evenimentelor, și acțiunei domnitorului, la toate aceste întâmplări? neapărat că da; atunci de ce mai vrei să'ți fi făcut aparte și psihologia aceluī domnitor? tu singur scriitorule istoric care 'ți ai luat această sarcină de a face portretul aceluī domnitor, stabilește-ți psihologia tipului domn, de care te ocupi, trageți singur conclusiunile din felul cum a înțeles acel domn să conducă țara sa;

și care fel 'l veți descrie de cronicar; în adevăr așa este, căci acesta e și rolul unui scriitor istoric, ca el să citească cronicile, documentele și inscripțiunile și ceia ce au scris alți istorici anteriori lui, să le compileze pe toate acestea și să aibă apoi arta de a distinge adevărul d'între acestea toate; pe care adevăr 'l va așterne apoi în opera sa și 'l va comenta, făcând și diferitele ipoteze asupra săvârșirii ori nesăvârșirii cutărui, ori cutărui fapt de către acel domn, și judecând dacă a făcut bine sau rău ceia ce a făcut, și ce era să se întâmple ori ce nu erea să se întâmple dacă făcea sau nu făcea acel fapt; de aci deci ai ajunge și la portretul scris al acelui domnitor.

Cam așa fac ați toți istoricii, căci aminteri nu ai putea nici odată să înfățișezi lectorului, caracterul și viața unui domnitor din trecut; acest mod însă de a proceda te duce de multe ori la erori grave, căci poate; alta a fost cauza ce a împins atunci pe acel domnitor ca să săvârșască acel fapt; alta zic, de cât pe aceia ce scriitorul istoric de ați o dă ca sigură; dacă însă ai avea un memoriu sau un jurnal scris, al vieții acelui domnitor, lăsat nouă, dacă nu de dânsul, dar de unii din intimii lui, atunci lucrurile ar fi cuto tul alt-fel, s'ar cunoaște în tot-deauna adevărul și nu ar mai încăpea comentarii. Sarcina care mi-o iaș deci prin acest capitol, e grea.

Totuși să mă încerc.

Cu niște ochi mari și pătrunzători, încadrați de niște sprincene cam încolțate la mijloc; cu niște mustăți lăsa:e în jos și o barbă stufoasă și înalbită de bătrânețe, sub o presanță impunătoare, și cu un mers cadentat; cu niște gesturi din cele mai alese și de o eleganță fără seamăn în maniere; Constantin Brâncoveanu Voevod întâmpina pe boerii lui și pe misionarii streini ce veneau în palatul său de la București sau de la Târgoviște; «di bella presenza, e ben voluta universalmente da tutti...., trattavi assai splendidamente...., per le sue belle maniere, e per le sue rare qualità»¹⁾.

¹⁾ Veți în «Istoria delle moderne rivoluzioni dela Valachia» de Del Chiaro,

Constantin Brâncoveanu a iubit luxul ca nici un alt domn, sub dânsul petrecerile, mesele domnești, alaiurile la dîilele mari, ajunseseră în gradul cel mai înalt al frumuseții, epoca fanariotă se apropia și de aceea se esplică o așa de mare estindere a luxului, boerii veacului al XVIII-lea nu mai aveau mijlocul boerilor veacurilor XV și XVII ca să exceleze prin vitejiile resbelnice, alte timpuri, alte obiceiuri, acuma politica cu două fețe luase locul celor două spade care altă dată străpungeau poate pepturile celor două combatanți; fie-care se lua la întrecere prin inteligența sa în afacerile politicești și prin luxul său, în interiorul casei sale.

Cine putea deci să fie cel d'întâi în lux de cât Domnul? el care dăduse tonul acestei politici dubioase; el care avea bogățiile lui Cresus: inhămându'si caii cu hamuri cu paftale de aur incrustate cu pietre scumpe; mîncând pe talere de aur și bînd dintr'o cupă de aur cu pietre de smarand sau de rubin; umblând prin odăi pe covoare de blăni de nuștiu a câte mii de lei bucata: Del Chiaro însuși spune că de câte ori eșea la plimbare, eșea urmat de o suită de 30 sau 40 boeri: «avendo sempre feco un feguita di 30, in 40 Nobili di primo rango...»¹⁾

Cînd venea pe la curtea lui Brâncoveanu vr'un Neamț, Turc sau Muscal, se speriau de bogățiile ce le vedeau în palatul Domnului, numai aur masiv și pietre scumpe; și veneau cam des, căci Brâncoveanu în tot-dea-una le dădea câte-ceva în dar. Czaki și Haisler, cînd au venit, am vădut în cursul capitolului trecut, cât 'i-a primit domnul de impunător. Brâncoveanu aducea vin de Șampanie, aducea Fesanii de la Beciu; apoi feluritele de pasări de neamuri străine care le avea în grădinele sale.

Un raport al comitelui Steinvillle din 18 August 1714 ²⁾

p. 147. Veđi încă în stampana de la finele volumului lui Del Chiaro unde este reprezentat Brâncoveanu Vodă cu cei 4 fii ai săi, apoi în cartea «Les Princes Bassaraba de Brancovan» par le comte Amedée de Foras, Paris 1888, precum și chipul lui Brâncoveanu de pe moneda de aur, bituță de dânsul în galbeni ungurești de 10 și de 5 în opera: «Uebersicht des Münzen und Medalien des Fürstenthums Romanien (Moldau und Valachei) von D. A. Scurdza, Wien 1874.

¹⁾ Veđi în op. cit., p. 147.

²⁾ Veđi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 134.

spune că atunci când Brâncoveanu simțise că tronul său se sgudue, a trimis la Brașov o mare parte din bogățiile lui și anume, 26 de lădi pline cu giuvaericele, argintărie, arme, șele, frâne și alte multe obiecte, toate împodobite cu pietre scumpe; despre acestea am mai vorbit și mai înainte, apoi a mai trimis încă și 16 pungi de piele, închise în 8 gente mari, conținând înăuntru 48,000 de galbeni ungurești, apoi capuchechaele lui din Țarigrad dintr'un condei îi trimise 30,000 de galbeni pentru a putea implini toate bacșișurile ce ereau necesare pentru ca domnul să se menție în țară pe tron.

Apoi câte sute de mii de galbeni nu mai avea încă depuse pe la băncile străine, din Veneția și Viena?

Un document italian din 12 Iunie 1697¹⁾ spune despre zestrea ce o dăduse Brâncoveanu fiicei sale Ilinca, măritată cu fiul lui Alexandru Mavrocordat, dragomanul Porței: «Cento borse et altre dociente in gioie, fuovi di villaggij e sue terre che gli da per sostenimento annuale, che il moderno principe ha moltissimi Villagi beni e possessioni nella Vastosa provincia di Valacchia».

Apoi moșiile cele de mii de pogoane ce le avea domnul, căci în fie-care județ aproape era proprietar. Această avere se explică, căci în el se unea și neamul Basarabilor, după bunica-sa, apoi și al Cantacuzenilor, după mamă-sa, încât averile acestora cu cele ce mai veneau direct de la neamul Brâncovenilor și cu cele ce le câștigase dânsul în timpul domniei lui, forma o țifără frumoasă.

În timpul lui Brâncoveanu, țara era bogată, el era un bun gospodar ca și Mathei Basarab, tot venitul țerei¹⁾ aduna din stupi, oi, boi, cai, grădini și pământuri; câte-odată se mai măsura și prin impositul asupra boerilor. Brâncoveanu trecea peste toate, numai și numai ca să se menție la putere²⁾. Brâncoveanu pe cât era de bun cu ai săi, pe atât era și de răsbunător; cine îmbogățise pe boerii Știrbei, Du-

¹⁾ Veďi în vol. V, col. doc. Hurm., II, p. 286.

²⁾ Detalii asupra stărei economice în timpul său, la capitolul VI al părții întâia din această carte.

deștii și Cantacuzenii? dacă nu dânsul; cine le dăduse moșii ca dar; și am vădut mai 'nainte cum aceste familii au uneltit la răsturnarea lui Brâncoveanu și la a sa ucidere; câți boeri români nu s'au îmbogățit în vremea lui Brâncoveanu? el avea obiceiul misiunilor boerești; cum erea o afacere de tranșat fie la Țarigrad, Odreiă ori Beciă (Viena), trimetea câte doi sau trei boeri mari ca să termine, la întoarcere, pentru osteneala lor, îi mulțumea cu câte-va moșii ce li-se întăreau prin hrisoave domnești, scrise în termenii cei mai măgulitori și prietenoși, ca de pildă: Din pricină că Domnia mea au găsit cu cale ca să trimită pe Dumnealui... credinciosul și cinstitul boer al Domniei mele la..., ca să sêvêrșească cele ce ereau de sêvêrșit întru binele obștesc al nostru și al Domniei mele; și pentru că Dumnealui... au stat tare și au ținut cu glas la sêvêrșirea lucrului nouă de folos; și lucrul sêvêrșindu-se, Domnia mea 'i-au plăcut ca să'l miluiască pe Dumnealui..., cu trupurile moșiilor..., vii, păduri, heleștae, mori și tot ce se găsește pre dênsele, ca Dumnealui să le aibe spre folosință pentru Dumnealui și pentru tot neamul Dumnealui, că Domnia mea așa vrea, ca cel ce și au pus capul, sufletul și inima pentru binele obștesc al Românului și al Domniei mele și la nevoile țerei, să fie aședat bine și cum se cade la casa sa.

Acuma trecuse epoca rêsboinică, Brâncoveanu imita pe Mircea cel bătrân, pe Michai-Viteazul și pe Mathei-Basarab, care în urma unei bătălii cu isbândă, întăreau decimi de moșii boerilor ce se luptaseră vitejește la luptă, epoca militară trecuse, politicianismul îi luase locul și Domnul Brâncoveanu păstrase obiceiul vechiă și acuma pentru îndatoririle aduse de boeri pe cale diplomatică.

Brâncoveanu însă când se vedea trădat, atunci devenea rău de tot, nu se mai încurca și drept la moarte ducea pe rêsvrătitor, am vădut în capitolul IV; rêsbunarea contra lui Bălăceanu în urma luptei de la Zernești, a lui Proroceanu, Milcoveanu și Bucșeanu. El când se rêsbuna contra cui-va, mai 'nainte de a'l omorâ mai întâi 'l făcea de ris în fața mulțimei și a boerilor, îi făcea morală în aușul tuturor, apoi îi parodia mărirea de odinioară, și în

cele din urmă 'l ucidea, Brâncoveanu era și un adept al cultului religios, după îndemnul său marele logofăt Radu Greceanu traduce din grecește «învățăturile asupra virtuților și viciurilor omului» ale prea strălucitului sfântul Ioan Chrisostom (gură de aur). Greceanu le dă frumosul titlu de «Mărgarintare» această lucrare o făcu el în 1691, a mai tradus încă și Pravoslavnică mărturisire la care l'a ajutat și fratele-său marele logofăt Șerban Greceanu și sfetnicul Domnului, Stolnicul Constantin Cantacuzino, în 1693 Brâncoveanu însărcinează pe Șerban Greceanu și Athanasie Moldoveanu Tomașul ca să traducă Evangheliile carte ce se tipărește în tipografia Mitropoliei din București.

Constantin Brâncoveanu avea o cultură foarte întinsă în literatura elenă, sub Șerban Vodă Cantacuzino dacă cultura greacă simți oare-care sprijin, sub Brâncoveanu ea fusese adusă până la un grad foarte înalt¹⁾.

Șerban Cantacuzino adusese dascăl la București pe Elenul *Cacavela*, în timpul domniei lui Brâncoveanu *Cacavela* se duce la Iași, și Brâncoveanu aduce pe *Sevastos Chimenitul* chemat aci în 1689, *Sevastos* era originar din Trapezunt, 'și făcuse studiile în Italia, apoi deveni dascăl la Constantinopol plătit foarte modest cu suma de 200 lei pe an și aceeași dați din veniturile embaticului unor biserici din Marmara; adus de Brâncoveanu în București nu putea de cât fi fericit căci Brâncoveanu un adânc cunoscător și admirator al cultului eline după cum spune un document din 1708, raportul dragomanului *Alois Volde* către Eugenie de Savoia, 6 August; unde vedem: (*Il principe di Valachia*) *si spiegò con chiara voce in lingua greca*²⁾; el avea la mare dragoste pe *Sevastos* și 'l ținea în tot-d'a-una în rangul I al boerilor, despre aceasta, eată ce notițe găsim pe un manuscris de poetică și de gramatică al lui *Sevastos* care se afla în biblioteca facultății de Theologie din București: «S'aŭ prescris această carte prin mâna lui *Sevastos* trapezuntul *Chimenitul* ce aŭ fost întâiul profesor³⁾ al frontisti-

¹⁾ Veđi unăŭ pe larg la Capitolul VI, la partea I-a din această carte.

²⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 69.

³⁾ Întâiul profesor trebuie luat în sensul de rang nu de timp.

riului (Colegiu) Ungrovlachiei în București pe timpul hegemoniei prea piosului și prea gloriosului domnitor a toată Ungrovlachia domnul domn Constantin Basarab Brâncoveanu 1696, Oct. 11 ¹⁾. Brâncoveanu mai aduse pe vestitul *Ioan Comnen* protomedicul domnului, și dascăl de Matematică și Fistică, pe *Gheorge Maiota* care învăța de la 1690—1710 limba latinească pe bezadelele lui Brâncoveanu, și pe *Panaghiot Sinapeos* dascăl în școala domnească de la 1697—1710. Acești profesori mai ajutați și la tipărirea cărților grecești al căror censor și corector suprem era piosul *Mitropolit Antim Ivireanul*.

Brâncoveanu formează în București o adevărată Academie, din școala sa; acea școală avea doi profesori; de filosofie și teologie, doi hipodidascali, care pe latinește se numește Magistri, apoi trei medici ai domnului care erau și profesori, din care cel mai nou este un Italian ce venise în locul lui Comnen, în această școală erau cam la 200 de fii de boeri ce învățau carte, Helladius contimporanul lui Brâncoveanu spune: relativ la această școală a Brâncoveanului: «*Neque mirum est Bucurestium academiam vocari... Numerus studiosorum quandoque CL, quandoque CC superat*» ²⁾.

Tot Helladius spune că nici în Grecia nu erau tipografii în acele vremuri de oare-ce Turcii le opreau «οἱ ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Ὀυγγροβλαχίας αὐθεντικῆς Ἀκαδημίας φοιτοῖ» ³⁾.

În condica logofeției lui Brâncoveanu inedită, care se găsește la Archiva statului ⁴⁾ vedem, că, Domnul român pentru a asigura existența acestor așezăminte culturale, le daruește 30,000 de galbeni din banii ce-i avea depuși la banca Veneției, capitalul însă să rămâne perpetuu și numai din dobânda lor să se dea 100 de lei pe an la 3 preoți, 100 lei la un cântăreț, 50 lei la 2 diaconi, 20 lei la aprindătorul de candelă și 300 lei la doi dascăli ce se aflau la școala dom-

¹⁾ Vezi reproduc în vol. IV, Notă, D. Xenopol p. 646.

²⁾ Vezi la p. 17, citat și de D. Xenopol, idem.

³⁾ Vezi la p. 387, No. 4, citat și de D. Xenopol, idem.

⁴⁾ Vezi la p. 841, raport, în Xenopol, p. 650.

nească de la S-tu Sava, începând versământul acestor lefi de la 1 Septembrie 1708.

Brâncoveanu era foarte religios ca toți domnitorii, boerii și întregul neam românesc; el nu se lăsă mai pe jos de ceilalți și dădi să repara o sumă de biserici și monăstiri din temelie, între care vom nota: Monăstirea Horezul, monăstirea Manoil, monăstirea de la Potlogi, apoi alte reparații pe la biserica de la Târgoviște, S-tu Gheorghe din București și monăstirea Argeșului, clopotnița din București și monăstirea Focșanilor.

Din cele streine de asemeni: construște o biserică în Făgăraș, una la Ismail în Bugeac, una în Galata la Țarigrad, împodobește cu pietre scumpe titva sfântului Michail Sinadski în muntele Atos făcând mertic pe an 6000 de bani, moaștele acestui sfânt fură aduse în Muntenia când cu invasiunea lăcustelor și atunci Vodă dădu călugărilor ce veniseră cu moaștele sfântului 600 de bani, monăstirelor Triginea din Turcia, și a Dioniziatului din Athos le dă 8000 de bani pe an, Vatopedului 20,000 de bani, monăstirei S-tu Pavel îi dă 150 lei, monăstirei Sarai din Țarigrad 150 lei, Paulicianilor 9000 de aspri, monăstirei Sfinților din Belgrad îi dă o moșie de 700 stânjeni, ear mitropoliei din Ardeal 6000 de aspri pe an și așa încă la altele multe după cum se vede în documentele inedite de la Archiva statului din condica logofetei a domniei lui ¹⁾).

Eată cât de bun și religios era Brâncoveanu, el în adevăr că, dacă era bogat și dacă dispunea de toate bogățiile țerei și le întrebuința cum voea; însă știa să facă și bine, atât boerilor lui, cât și instituțiunilor, dându-le un mai mare avânt în dezvoltarea ramurilor sociale.

El pe cât era de bun cu streinii care știa să'l judece și să'l prețuească pe atât era de bun și cu ai săi, în casă ducea o viață foarte liniștită, trăea în intimitatea cea mai mare, cu copiii era de o bunătate rară, îi iubea ca ochii din cap, și cât rău îi făcea când vedea că vrajba încăpuse

¹⁾ Vezi în pag. 151, 157, 158, 183, 261, 273, 487, și 506, raportat. în Xenopol, p. 557, vol. IV, op. cit.

în casa lui, între copiii lui și neamul Cantacuzenilor, rudele sale.

Bezadelele lui Brâncoveanu deveniseră mari și începuseră a se amesteca în trebile țerei; Cantacuzenii nu voeau o dinastie Brâncovenească, se săturaseră cu numele lui Brâncoveanu ca domnitor, voeau ca și numele lor să mai lucrească de pe treptele tronului, de aci vrajbă, ură, și intrigi între aceste două familii; și Brâncoveanu tare se întrista și greu ofta căci vedea cum se mâncau rudele între ele numai și numai din cauza poftii de a domni.

Românii ce au făcut ce au dres, este cert, că în acest lung timp de cinci veacuri de la întemeierea lor ca stat, până la înfingerea stindardului fanariotic pe tronul românesc, nu au capatat nici odată rușinea de a fi eșit dintr'un resbel, ori dintr'o desbatere diplomatică a unui congres european, învinși; atunci când cestiunea țărilor dunărene era pusă pe tapet.

În tot acest lung timp care l'am străbătut, în schimbul sacrificiilor celor mai mari, după cum am spus și mai înainte am avut două Domni, ce prin faptele lor au despărțit istoria poporului român în două mari epoce, a belicuosității și a politicianismului, cel d'întâiu *Michail Voevod Basarab cel Viteaz* a făcut să resune numele său până în adâncul Europei, spada sa înfricoșase pe împărățiile cele mai mari și cele mai puternice, vitejia lui și geniul său militar smulsese laudele tuturor istoricilor timpului său; numele de Român era atunci pomenit cu respect și evlavie ca și cel de Francez în epoca lui Napoleon I, el dusesse vigoarea militară a poporului său până în sferele cele mai înalte; dintr'un popor mic făcuse un popor de eroi, ori ce soldat, ori ce boer devenise un zeu, atunci Românul dormea cu spada la căpătâi, gata ori și când spre a lovi cu bărbăție și ținând ast-fel sus, po-recla de viteaz, streinii însă se săturaseră cu vitejiile românești și vedea în noi un popor de mare viitor, haide, lume! plină de intrigi și nevoi și răpește-le Românilor de

la Dunăre, barem pe Prințul lor dacă nu pe toți, și barbarul de Ungur n'îl răpi nouă pe Michail al nostru, nu de glonț de pușcă, în vre o luptă, nu de lovitură de sabie, dar de sulita cea lașă a trădătorului de Basta de pe câmpia Turdei.

Cu moartea lui Michai se pune capăt epocii militare la Români din valea Dunărei și domniile domnilor din anul 1601 până în 1679 nu fură de cât o introducere la veacul de domnie a Beilor Fanarioți, am văzut aceasta în cursul capitolelor tratate până aci. În 1679 se urcă pe tron Șerban Cantacuzino care ridică earăși prestigiul statului său prin impunerea personală a sa și în fine în 1688—89; se urcă pe tron *Constantin Voevod Basarab Brâncoveanu*, el inaugurează în Muntenia a doua epocă în istoria neamului român, acum timpurile belice trecură, alte vremuri, alte nevoi, imperiul Turciei începuse a'și perde din puterea de altă dată, ambasadorii puterilor europene începură a avea oare-care forță în Țarigrad, Austria și Rusia câștigaū zilnic în importanța lor, pe terenul politic în continent. Muntenia avea trebuință de toată lumea ca să poată trăi. De aceia și Brâncoveanu a avut necesitate de jocul acela periculos al politicei ce a întrebuintat'o în lunga sa domnie de 25 de ani, acea politică dubioasă, de a fi prieten cu câte-și trei împărățiile de odată și de a le înșela pe toate cu rëndul; a trebuit ca Brâncoveanu să aibă o putere de concepțiune extra-ordinară ca să se joacă cu focul 25 de ani și să o poată duce; a trebuit ca el să aibă o inteligență și o experiență fără seamăn ca să se joace pe degete și cu Sultanii Turciei și cu Impărății Nemților și cu Țarii Rusiei, de pildă cu un Petru-cel-mare; apoi toți ambasadorii din Țarigrad coalisați în contra lui și el luptându-se cu toți; ni se va objecta însă, că banul l'a scăpat și probă că banul, căci atunci când banul nu a mai făcut efect Turcului, atunci și Brâncoveanu a perit, așa este, însă a fost dibaciū acel Brâncoveanu ca să afle secretul și să știe să se folosească de dânsul, așa lung timp.

Când oare numele de Român fusese mai 'nainte în gurile regilor și împărăților Europei, prin consiliile regale și

imperiale, de pe la congresele europene mai mult de cât în epoca lui Brâncoveanu? La Versailles, la Viena și la Moscova se vorbea dilnic de Români «*Les Vallaques*», de Brâncoveanu «*Le Prince de L'Orient*». Brâncoveanu 'și îndreptase condeiul în scrisorile sale dibace ca și Michai-Viteazul spada în pepturile vrășmașului.

Sultanii din Constantinopol credeau că Brâncoveanu e supusul lor, însă Brâncoveanu 'și bătea joc de dênșii și făcea tot ce voea dênșul Ludovic al XIV la Versailles 'și închipsea că este *regele soare* care asvîrlea rađe în toate părțile lumei; Brâncoveanu însă în orient erea și dênșul Principele soare care asvêrlea rađe în toată lumea, căci nici de Ludovic al XIV nu voea să știe nici de nimeni, de cine 'și bătuse mai mult joc Brâncoveanu de cât de ambasadorii lui Ludovic ce'i trimisese în Constantinopol, după ce făcuseră cursul școalei de diplomație în Ungaria la curtea lui Tököly sau a lui Racoczy Ferencz? auzi ce enormitate? Brâncoveanu erea la București sau la Têrgoviște și cum nu erea să-și bată joc de un rege pretins soare care alesese pentru diplomații sêi din orient curțile lui Tököly un grandoman nebun, ce ajunsese de multă mândrie a trăi la Nicomedeia în exil, după ce fusese pensionarul regelui francez și spre cea mai mare pedeapsă sufletească după cum ne spune ambasadorii puterilor străine din Constantinopol, a fi fost și pensionarul Domnului Român. Tököly credea în politica de sentiment a Francezilor el credea că va ajunge Principele orientului, ochea pe Brâncoveanu, acuma însă muri la Nicomedeia vâitându se de podagră și afurisind pe Francezi ¹⁾.

Ludovic al XIV nu știu ce avea cu Brâncoveanu; într-o scrisoare a sa din 21 Ianuarie 1689 zice: «Turcii ar fi trebuit să aleagă în Valachia Hospodor pe Tököly ear nu *necunoscuți*» ²⁾. Brâncoveanu însă cumpêrase pe toți luceferii imperiului Semi-lunei și D. Gion frumos compară

¹⁾ Veđi în «*Voyages par A de la Motraye*», p. 281.

²⁾ Veđi în Lud. al XIV și Const. Brâncoveanu a D-lui Gion, p. 166 din colecția Odobescu.

când zice : «Brâncoveanu ar fi putut zice : «o *precioasă* din fostul *Hôtel de Rambouillet*, să iglindisese în corabia diplomației pe râul *Pactol*, având pentru dânsul și vântul și stelele, eară d. de Castagnères rimnesce la plutirea 'i triumfală făcând zimbire de pe mal».

Ludovic al XIV la Versailles trăea în fastul cel mai neauzit ; dar și Brâncoveanu în orient trăea în acelaș fast fie la București, fie la Târgoviște, ori Potlogi, Brâncoveni sau Obilești. Ludovic al XIV erea înconjurat de fiul său «*Monseigneur le grand Dauphin de France, Louis*» ¹⁾, de sfetnicii săi : Louvois, Pontchartrain, de Pomponne, de Beauvilliers și alți mulți ; citind rapoartele și scrisorile ambasadorilor din Constantinopol ce mai relatau despre Brâncoveanu «*Le prince de l'orient*» cum 'l botezaseră dânsii și ca să'l ignoreze și mai mult ziceau : *l'inconnu*, toate trecură merșeră, însă când Ludovic al XIV deschise scrisoarea lui de Castagnères prin care 'i se anunța că Brâncoveanu a cutezat să cumpere și pe *Wohner* însărcinatul de afaceri al Franciei în Țarigrad ce ținea loc de ambasador până ce să vie noul ambasador, de Castagnères, atunci Ludovic al XIV se făcu foc, din barbar oriental nu mai scotea pe Brâncoveanu «*Le sauvage de l'orient, le prince du Danube*». La toate catastrofele întâmplăte ; Ludovic se întrunea cu sfetnicii săi și asistat și de Delfinul Franciei ; dară și Brâncoveanu la București sau ori și unde se întrunea și dânsul în consiliu cu sfetnicii săi, poate asistat și dânsul de Delfinul Munteniei, Bezadea Constantin, și atunci bătrânul stolnic Constantin Cantacuzino lua cuvântul ca și Ponchartrain la Versailles, ca să discute despre nevoile aduse de Franțoz despre care am văzut că cronicarul a adus odată vorba ²⁾ ; mai lua cuvântul și Banul Olteniei Cornea Brăiloiul căci acești doi erau foarte deștepți și vorbeau bine și cum-petat ³⁾.

Brâncoveanu avea caracterul omului de geniū adică erea

¹⁾ Fiul lui Ludovic al XIV și al Mariei Theresa (1661—1711).

²⁾ Vezi în Capitolul IV locul citat.

³⁾ „ „ „ „ Partidele politice în trecut ale țării — ; partea III în această carte.

foarte schimbăcios; din mare veselie cădea în melancolie, din petrecerile cele mai plăcute când necesitatea venea, le lăsa și se dedea la ocupațiunile politice sale, el scria: «Am fost la viele mele de lângă Pitești. Mi-am lăsat sânge de Maiu. întâi pentru ușurarea trupului. Am trimis la Țarigrad după tîrgueli de Paște. Am dăruit un bocealic cutăruia...¹⁾»

Și Ludovic al XIV știa să se smuncească din brațele diafanei Domnișoare de la Vallieres, ori ale mândrei Doamne de Montespan sau ale viclenei Doamne de Maintenon, pentru a se duce în cabinetul său de lucru și a medita asupra politicei franceze, neuitând însă a spune lui Racine sau Boileau, istoriografi regali toate aceste lucruri; și ca pe lângă afacerile de stat să mai dea și prin pasagiuri lirice, scriind cu condeiul măestrit că baletul dăruit de Rege și de Domnișoara de Fontanges va rămânea neperitor în eternitate.

Brâncoveanu știa ca și Ludovic al XIV să spună istoriografului domnesc, marele logofet Radu Greceanu că a fost pe la Pitești, pe la vii, ca să și lase sânge de Maiu pentru ușurarea trupului²⁾, dar când nevoile politicești 'l prididea atunci el lăsa și chiotele veselnice ale călcătorilor și doinele lăutarilor domnești, ce ziceau din cobze, surle și dible; și venea la București, aci se retrăgea la moșia M. S. la Mogoșoaia în cabinetul său de lucru care putea ri valisa cu un cabinet de lucru al unui rege din occident; însuși Francezul la Motraye se sperie de frumusețea picturilor și bogăția interioară³⁾, aci Brâncoveanu petrecea nopți întregi la lumina de seară, scufundat în meditațiunile cele mai profunde spre a deslega itele cele încurcate ale politicei orientale — le petrecea în «gânduri și chibzueli de chivernisire» cum zicea cronicarul — aci mai chema și din sfetnicii săi; chema pe toți divaniștii din care bătrânul Stolnic Constantin Cantacuzino nu lipsea nici odată căci ca pe un tată 'l avea Brâncoveanu.

Brâncoveanu tare se enerva și se supăra câte-odată;

¹⁾ Vezi în Revista Română de Odobescu, Kălindarul lui Brâncoveanu, I, pag. 657.

²⁾ Vezi în vol. II, Mag. ist., în cursul cronicelor Greceanului.

³⁾ „ „ „ „ Voyages „.

atunci medicul său *Pantaleon* îi mai prescria câte o rețetă de 'î mai îndulcea firea, căci pentru un nimic se mânia Domnul ; făcea de acest venin când venea mai ales câte un Capagiū-Paşa ca să'l ducă la Odreiū să mai dea ceva pungi Sultanului ; atunci Brâncoveanu spunea : sunt bolnav şi nu pot merge, boala lui e cum spune D. Gion ¹⁾, o boală *pură diplomatică* ca şi frigurile lui Mazarin din Franţa, la care venind câte un ambasador Spaniol şi ne voind a'l primi 'l apuca pe marele om. tremuriciul. Când Castagnères scria regelui său la Paris : «*Brâncovano est perdu*» atunci tocmai Brâncoveanu era mai puternic ca nici odată, atunci Vizirul 'l numea : *Glorioso tra li Prencipi della religione del Messia, Appoggio de grandi della natione di Giesù, Constantino, Vayvoda di Vallacchia* ²⁾).

Ambasadorii Francei credeaū pe Brâncoveanu prost, dară vai ! el era mai deştept şi mai diplomat ca dênşii, de şi nu învăţase la şcoala diplomatică a lui Tököly şi a lui Racoczy Ferencz.

Aceste toate bobârnacuri ce le primeaū ambasadorii dîlnic, de la Turci, îi exasperaū, ei scriaū regelui la Versailles, una şi când colo, eşea alta ; degeaba căci ei nu cunoşteaū de loc sistemul politiceii din Orient.

Brâncoveanu nici odată nu strica cheful nimănuī, chiar un inimic să fi venit la dênşul să'î ceară ceva, el nu'l refusa, îi spunea să vîd, *cu vreme* ³⁾, acest cuvînt ajunsese proverbial ; toţi 'l ştiaū deja că e o expresiune *brâncovenească*. Brâncoveanu avea vorbele lui în politică ca şi în conversările intime şi familiare.

De ce oare aşa de mare ură între Ludovic al XIV şi Constantin Brâncoveanu ? Francezii erau furioşi pe tot ce era amic al Nemţilor. Brâncoveanu, fusese într'un rînd amicul sacralui imperiū, de la care primise şi titlul de «*Princepe*». Francezii nu ertaū această prietenie a domnului român.

¹⁾ Veđi în op. cit., p. 338.

²⁾ Veđi în col. doc. Hurm., p. 91., vol. IV.

³⁾ Veđi în Mag. ist., p. 106, cronicarul anonim.

Brâncoveanu se apelpisise de atâtea intrigi din partea Francezilor; în Constantinopol era spionat de dînşii ca de nimeni altul mai rău. Pe vremea lui Castagnères ajunsesese teribil; se apelpisise şi sfetnicii lui Brâncoveanu, la Bucureşti, care la masa de voroveală săreau de trei palme în sus, *Dumnealor credincioşi şi cinstiţi boeri ai domniei Măriei Sale*; atunci închideau discuţiunea când audea pomenindu-se de numele lui *Musiñ de Şatoniof* ¹⁾ cu vorbele: *lasă Măria Ta, că tot Măria ta, o să aibe trionful.*

Brâncoveanu nici nu se sinchisea, el urmă teoriile şcolii diplomatului abil; era cu sânge rece în tot-deauna în discuţiunile politiceşti, ştia că acolo capul trebuie să lucreze eară simţurile să rămăe surde. Brâncoveanu se formase în timpul domniei lui Şerban Cantacuzino unde fusese mare logofet şi sub care avusese trei misiuni diplomatice sau mai bine zis afaceri diplomatico-politice.

În prima, jucă rolul de împăciuitor al partidelor politice formate în ţară în timpul domniei lui Duca Vodă, căci atunci se nascură două partide în ţară din cauza Grecilor ce veniseră aci şi din care causă Cantacuzenii fură atât de crud loviţi, o partidă era formată din marele logofet Radu Creţulescu cel mai dêrj din boerii ţării, în care se mai află Banul Mareş Creţulescu şi toţi Cantacuzenii (Postelniceşti), cu rudele lor, aceştia formaū partida naţională a ţerei, într'ênsa luceă încă o sumă de nume mari româneşti; această partidă avea a se lupta cu cea adversă ce susţinea pe Ghiculeşti, care erau orbiţi de intrigile şi linguşelele Grecilor ţarigrădeni, în aceasta partidă erau încă Grigore Băleanu, Hrizea Popescu, Radu Năsturel, Stroe Leurdeanu şi alţi mulţi; ténêrul Brâncoveanu însă isbuti prin talentul său să'i impace ²⁾.

A doua misiune ce o avu Brâncoveanu fu în 1681 când era capu-kechaia lui Şerban Cantacuzino în Țarigrad, unde reuşi să impace pe Mitropolitul Sava Brankovici cu

¹⁾ Castagnères era comte de Châteauneuf.

²⁾ Vezi în Mag. ist., Vol. II, p. 16, şi Letopiseşul III, p. 149.

Apafi principele Transilvaniei, apărând tot de odată și interesele bisericeii ortodoxe române din Ardeal¹⁾.

A treia misiune erea tot în timpul domniei lui Cantacuzino când cu generalul Veterani, atunci Domnul trimise la Viena pe George Cantacuzino, Constantin Bălăceanu, Șerban Cantacuzino și Șerban Vlădescu, eară în fruntea misiunei numi pe Constantin Brâncoveanu, care prezentându-se la împăratul Leopold I cu impunătoarea-i prestanță, reușește a face ca Împăratul se recheme pe Veterani în Transilvania, părăsind ast-fel hotarele Munteniei.

Iată deci de când le puse în practică Brâncoveanu aceste înalte calități ale omului de stat, adică: *de a împăca în tot-dea una lucrurile, fără ajutorul focului și al armei, și fără a jicni vre-odată prestigiul țerei sale, ci în tot-dea una țara sa folosind.*

Banul, banul să trăească, cu el făcea toate din Turc; Turcul se prostea când vedea aur.

Ce de mai bănet erea atunci în țară! de pe vremea lui Grigorie-Vodă Ghica (1660—1664). Cantacuzenii strigaū: *«Vom face pod de pungi de la suraiul muntenesc până la Vizir și tot nu le va fi pe plac»*²⁾.

Tot așa striga și fiica lui Brâncoveanu, Domnița Maria, care fiind tânăra și desmerdată de tatăl-său, se bocea în gura mare, munteneste, și cronicarul dice: *«aolio! aolio! că va pune taica pungă de pungă, din București până în Țari-grad și deū! nu ne va lăsa așa, și eară ne vom întoarce cu domnia îndărăt»*³⁾.

Cronicarul moldovean, Neculcea, vorbește de Maria-fiica Brâncoveanului, căci ea erea soția lui Constantin Duca, Vodă al Moldovei, încât 'l privea pe dânsul. Neculcea spune că dânsa erea tare mândră ca și tatăl său; istoria Bălăcenească arată că la curtea ei odată aruncă în foc iș-

¹⁾ Veđi în Căpăriu, Archivul de Filologie și Istorie (Blaj, 1857, p. 652).

²⁾ Veđi în Cronica anonimă a Moldovei, III, p. 148. Cantacuzinenii ereai ~~contra~~ lui Ghica, căci el urgisise pe părintele lor, Postelnicul Constantin.

³⁾ Veđi în Letopisețe, Vol II, p. 254, Neculcea cronicarul.

licul unei jupănese (soție de boer), ȋicēnd cā numai Doamna are drept sā poarte ișlic¹⁾.

Brāncoveanu, dacā nu ar fi avut pe Cantacuzineștii care sā-l fi sāpat, nici odatā nu pierea, cum a pierit. Strēinii nici odatā nu'l puteau ȋnegri așā de cumplit la Poartā cum 'l-au ȋnegrit ȋnsuși ai lui.

Sā te fereascā Dumnezeu de vrajba din neam, cāci odatā ce ea a pētruns ȋn casā, nu mai ese, fārā de a nu fi sacrificat pe unul din doi.

Dacā nu ar fi fost Cantacuzenii ce au atras ȋn partea lor și pe Racovișești, nici odatā Turcii nu ar fi putut pune mână pe corespondența secretā a lui Brāncoveanu, fie cu Rușii, fie cu Nemții, cāci nimeni nu o putea gāsi, de cāt numai bētrānul Stolnic Cantacuzino, tatāl sufletesc al Domnului, care știa toate rosturile casei nepotului sēu.

Brāncoveanu a arātāt ȋn tot cursul carierei lui politice, abnegațiune de persoana sa; se făcea mic, se rostogolea la picioarele Sultanului; se purta cu lingușire cātrec Impērații Nemților și al Rușilor, cānd erea vorba ca sā isbuteascā ȋntr'un plan ce ar fi adus binele patriei sale; trebuia de sigur sāl coste aceste lucruri pe dēnsul, el care avea un caracter așā de mândru de felul sēu, și așā de māreș cum ni'l descrie ȋn cātē va rēnduri sgārcitul de Del Chiaro, care ar fi putut sā ne lase un adevērat jurnal al vieței lui Brāncoveanu, de oare-ce locuia ȋn palatul Domnului.

Brāncoveanu 'și ȋdicea ȋnsā: interesele țerei mele sunt mai presus de cāt ori și ce; eū nu ȋnsemnez nimic, trebuie sā mē calc ȋnsuși pe mine, cānd e vorba ca țara mea sā cāștige. Această mārē a caracterului a arātāt'o chiar ȋn ultimul moment al vieței lui, cānd Bostangi-Pașā 'i-a propus ca ȋn schimbul a 20,000 de pungi, sāl ȋn schimbul a pāgānirii ȋntregēi familii, sā fie ertat.

Dacā Brāncoveanu plātea cele 30,000,000 de lei, admițēnd cā le avea, sāl dacā se pāgānea cu toate bezadelele lui, cu ce nas ne mai ȋnfāțișam noi Românii pe scena istoricā a popoarelor europene? Am fi trecut drept

¹⁾ Veȋȋ raportat de D. Gion, p. 296, Nota, op. cit.

un popor de nimic și de fricoși; căci ori și cine ar fi avut dreptul să riță de noi, de oare ce nu ar fi fost lucru puțin ca un Domn al nostru, după 25 de ani de ocârmuire, din creștin să devie Turc, numai și numai pentru a-și salva bogățiile și viața. Acesta ar fi fost o pată ce nici o apă din lume nu ne-o mai spăla.

Brâncoveanu însă s'a gândit la această rușine; sufletul lui cel nobil, caracterul său cel înălțat l'a împiedecat să sêvêrșească așa ceva, și din contra, atunci când fiul său cel mai mic se înspăimântase de atâta sânge curs, și strigase: *mă fac Turc, însă să nu mor*; atunci Brâncoveanu a ridicat sprincenele sale cele încolțorate și s'a rēstit la fiul său, ȑicēndu'i: *mai bine mori în legea ta de cât să trăești păgân!* și atunci copilul de și tēnēr, numai de 16 ani, ȑise calăului: *lovește! vreaă să mor!* Această infernală scenă trebuie să ne rēmână nouă Românilor ca un exemplu de virtute în istoria neamului nostru: căci ea ne cultivă simțimēntul de noi înșine și ne întreține tocul patriotismului, dacă din nenorocire s'ar stinge la uni.

Intr'adevăr în istoria poporului român s'a petrecut lucruri de acelea cari te uimesc aȑi, cetindu-le, și dacă nu ar fi documente ca să ȑi-le ateste, de sigur nici nu le ai crede, cetindu-le numai așa.

Constantin Brâncoveanu a fost un om diabolic și unic în felul său; în tot momentul vieȑei lui, ori-ce act al vieȑei lui a fost un ce original; acei 25 de ani de ocârmuire nu aū fost pentru dēnsul de cât o luptă continuă; tot cu frica în sîn, ce s'o întâmpla mâine.

Dar de ce Brâncoveanu croise oare, o așa cale țerei sale; de ce nu se mărginise numai la alianȑa uneia din cele trei puteri, Rusia, Turcia sau Austria; de ce se împrietenise cu toate de-odată?

Iată întrebări și întrebări.

Evenimentele însă împing pe omul de stat a lua mēsurile noi; și cu toate acestea omul de stat trebuie să fi pre-vēȑut acele evenimente, ca ele când vor sosi deja, el să aibe terenul pregătit; Brâncoveanu prevedea în tot-dea-una ce are să se întēple; de câte ori nu l'am vēȑut oare

stând în inacțiune în resbel? și cu toate acestea nu rămăsese neutru, chiar în ultima luptă, în resbelul lui Cantemir și Rușii în contra Turcilor, când domnul muntenesc se retrase la Urlați ca să vegheze de acolo soarta țerei sale; stând în expectativă. El aștepta în tot-dea-una rezultatul luptei și atunci se declara cu cine ține.

Pe Turci ușor îi împăca, căci cu bani îi orbea.

În vremea lui Brâncoveanu, Imperiul Semi-lunei nu și mai avea întâietatea stabilită d'între cele l'alte imperii ale Europei. Austria și disputa întâietatea într'un timp, apoi și Rusia, în alt timp; încât de aci această încurcătură a Brâncoveanului, această întâietate a uneia din aceste trei puteri nu era fixă, căci, când Nemții învingeau pe Turci când Turcii învingeau pe Nemții săi când Rușii învingeau pe Turci și vice-versa; așa că și Brâncoveanu trebuia să urmeze acest joc, să se învântească ca și morișca din cotro bătea vântul; de s'ar fi stabilit supremația fixă a uneia din aceste trei puteri ar fi fost lucru ușor, atunci Brâncoveanu s'ar fi aliat cu acea putere pentru tot-d'a-una și numai eșea de sub scutul ei protector. Independenți nu puteam noi Români să rămânem atunci, căci aveam necesitate de ajutorul cui-va ca să putem trăi, eram încă în leagăn, eram născuți ce e drept din părinți sănătoși și viguroși, dară nu e mai puțin adevărat că nu puteam rămânea orfani în acest colos al peninsulei balcanice; așa avea aerul acuma să spun că Turcii ne au dădăcit, în ori ce caz dacă ne au dădăcit, ori nu; aceasta e alt-ceva; știu însă că, am fost un prunc arțăgos care adesea ori ne am răstit chiar în contra aceloră ce le plăteam tribut, căci Turcul cam a știut de teama Românului și spada noastră nici odată nu a fost frântă de iataganul ottoman în cele 76 de campanii ale noastre, din care 19 le am avut numai cu Turcii; ci am eșit în tot-d'a-una învingători, poate cu mici excepțiuni. Brâncoveanu a voit să ne scoată de sub jugul ottoman, a voit să ne treacă sub cel nemțesc sau sub cel rusesc, el avea un gând bun, căci voea ca semnul de pe scutul protector al Românilor să fie tot crucea, partida națională a boerilor români de asemeni 'l împingeau pe Domn la aceasta, căci ei prevedeau o viitoare domnie fanariotă, în-

cât spre a o evita, voeau să treacă țara Austriei sau Rusiei ca să o scape de Grecii Țarigradului care în cazul acesta nu ar mai fi avut nimic de a face cu Viena, nici cu Moscova; lucrurile ar fi reușit de minune, însă cum diceam, cauza a fost acea nestabilitate între supremațiile a cestor trei puteri, încât Brâncoveanu 'și spunea: să mă leg cu Rușii, ce fac cu Turcii, dacă ei vor învinge mâine, pe Ruși? să mă leg cu Nemții ce fac cu Rușii, dacă ei vor învinge mâine pe Nemți? să părăsesc pe Turci; dar dacă ei vor învinge mâine, pe ambii? așa că preferise mai bine a fi legat cu câte-și trei prietenie, dar cu rëndul, după cum le ținea și lor puterea, a trebuit ca să fie un cap ca al lui Brâncoveanu ca să aibă curagiul să întreprindă un asemenea marel plan, de care s'ar putea fâli ori ce stat pentru un diplomat al său și încă un diplomat Domnitor.

Brâncoveanu a avut acest curagiū și a isbutit să se joace mai cu toți oamenii mari din timpul său, în cei 25 de ani. Nu e lucru puțin ca să ai coalizat în contra ta, pe Franța, Germania, Turcia, Rusia, Polonia, Suedia, și tu, un simplu Domnitor de la Dunăre, să rezisti, și în cele din urmă să mori, dar trădat însă de ai tăi, de boerii tăi români, din cei nemulțumiți, să mori ca un viteaz și să lași neperitor numele tău, în gura unui popor plin de viață și de conștiință națională.

Dar să fi rămas noi Românii neutri, nu s'ar fit putut? de ce oare toată această bătae de cap? Oh! dar veđi ciitorule omul de geniū are talentul acesta, că după ce observă lucrurile, pătrunde în adevărul lor și apoi se inspiră după o singură aruncătură de ochi asupra stărei lucrurilor; *Gibon* privind *Capitolul* i'a venit în minte să scrie despre istorie, și de atunci a rămas Gibon, istoricul cel vestit, tot el privind pământul țerei noastre a spus că: *această parte a Daciei nu va putea rămânea nici odată neutră; căci pozițiunea geografică îi poruncește să fie amică sau inamică veri unei puteri vecine*, așa a și fost și așa este și va fi; soarta ne-a ursit acest pământ, noi trebuie să-l păstrăm și să luptăm pentru densusul. — Brâncoveanu pricepuse această condițiune de existență a noastră și de aceia dusesse o ast fel de politică. Din

toți ce purtară mai multa ură în contra Brâncoveanului fură tot Rușii căci dela învingerea dela Stănilești până în timpul Ecatherinei II cea mare, numele lui Brâncoveanu erea pomenit în toate pomelnicele bisericei alături de al lui Iuda, blestemat și afurisit. Rușilor nu le intra în cap cum se găsisse cine-va pe pământ ca să'si bate joc de dênșii în așa grad ca Brâncoveanu. Tolstoi, Șafirof și Șeremetev ambasadorii Rusiei în Țarigrad ce aũ asistat la supliciul lui Brâncoveanu, de sigur că reîntorcându-se în Rusia or fi istorisit lucrurile petrecute cu acel omor în culorile cele mai vii, de oare-ce ca nimeni altul nu se putea umfla de bucurie de cât Muscalul, auzind despre suferințele lui Brâncoveanu.

Ambasadorii Franceiei se linișteseră acuma, ei credeau că politica franceză nu va mai întâlni de acum înainte nici un adversar la Iași sau la București, de oare-ce Brâncoveanu era mort; nu se înșelaseră dênșii, căci veacul de domnie al Fanaroților se apropia, acel veac al unor Domni servili și prea plecate slugi ale Turcilor. D. Gion spune că: «acești Bei vor apare și vor dispăre pe scena politică ca în melodramele moderne» ¹⁾.

Nenorocita de țară, ce jalnică privește, strigoi în loc de eroi! țara trebuia să'si dea capul ca jugul robirei să intre pe gât. Fanariotii veneau spre Carpați cu pași gigantiști ca să înăbușească viața poporului român.

Ștefan Cantacuzino va mai domni înainte încă doi ani dară această domnie nu a fost de cât o agonie cu nădușele morței, până ce în 1716 țara 'și dete ultima'i suflare.

Turcilor le plăcea țările dunărene; Grecilor și mai mult, ei găsea țara noastră mai frumoasă ca toată lumea, cată ce scria odată Fanariotul Dapontes, către marele Vornic Constantin Dudescu de la București: *Καλὴ ἡ Μοργδανία, καλῆτερη ἢ βλαχία· καλὴ ἡ Λεχία, καλῆτερη ἢ βλαχία· καλὴ ἡ Οὐγγρία, καλῆτερη ἢ βλαχία· καλὴ πᾶσα ἡ γῆ, καλῆτερι ἢ βλαχία ὁ ἐν Ἐδεν παράδεισος μόνος καλῆτερος οὔτε ἐν Δακίᾳ βλαχίας.* (Frumoasă e Moldova, dar mai frumoasă e Muntenia; frumoasă e Un-

¹⁾ Vezi în op. cit., p. 398.

garia dar mai frumoasă Muntenia, frumos este întregul pământ, dar mai frumoasă Muntenia. Singur Raiul cel din Eden e mai frumos de cât România Daciană! . . ¹⁾).

Ast-fel se sfârși cu Brâncoveanu.

Înainte însă de a pătrunde în capitolul V adică al domniei lui Cantacuzino și al ultimelor evenimente ce au adus intronarea Fanarioților în Țara-Românească, ne vom opri într-o cât-va și asupra originii familiei Brâncoveanu; un nume ce a făcut ca o Europă întreagă să vorbească de dânsul și un popor să-l pronunțe cu evlavie.

Originea Brâncovenilor.

În anul 1372 murind Lazăr Brancovici cel d'întâi autocrat al Serbiei și al Iliricului a rămas doi fi: Ștefan care a luat tronul prințesc, și Vêlcu. Lazăr autocratul însă avusese și două fete, pe care cea d'întâi o ținuse Dan I Basarabă al treilea domn al țerei Românești; pe a doua o luă Kneazul Vêlcu Brancovici generalisim și voevod al Iliricului și al Serbiei Ungurești.

Ștefan fiul lui Lazăr, după ce Turcii au luat Iliricul a rămas domnitor numai asupra Serbiei, dară după moartea sa în 1428, a lăsat moștenitor pe Gheorghe Brancovici fiul lui Vêlcu Brancovici generalisimul, și al surorii seale, fiind-că nu avea alți urmași.

Gheorghe Brancovici se căsătorii cu Irina sora Împăratului Paleologu; a avut trei fi pe Ștefan, Grigore și Lazăr din cari cei 2 d'întâi au fost orbiți de sultanul Murat al II-lea. După moartea lui Gheorghe Brancovici în anul 1461 a rămas moștenitor fiul său Lazăr, care s'a însurat cu Elena fiica lui Toma Porfirogenitul Paleologu, despotul vechiei părți din Peloponez. Lazăr a avut două fiice, din care, pe Angelica o dete soție lui Ștefan domnul Bosniei; eară pe Despina lui Neagoe Vodă Basarabă, domnul

¹⁾ Vezi în Ephémérides Daces, edit. Legrand, T. II, raportat în op. cit. a d-lui Gion, p. 308—309.

Munteniei, înainte însă de a domni. Murind Lazăr; ginerele său Ștefan cu drept de moștenire după soție a domnit și peste Serbia Ungurească, Ștefan după moarte lasă 2 fii: pe Gheorghe și Ioan, din ei, Gheorghe călugărindu-se a luat numele de Massim, și a ajuns Mitropolit al Sirmului, eară Ioan care s'a numit Ioanopol a rămas singur domnitor peste Serbia Ungurească în anul 1465, și muri în 1469. După mórtea acestuia Ungurii au pus domnire peste cea mai mare parte a țării, și numai o mică parte au lăsat'o în seama lui Paul Brancovici (vărul lui Ioanopol) carele 'și avea tronul în Temișoara sau Temesvarul Banatului Unguresc din Serbia, acesta se intitula: «Kneazul Paul Brancovici Ban al Temișoarei și al tuturor Serbilor de pe lângă Mureș și Tisa» eară Massim Brancovici după moartea fratelui său nemai putându-se opune cabalelor ce 'i se făceau din partea zeloșilor Papiști, și-a părăsit patriarchia și luând cu sine pe mumă sea Angelica a venit în Țara-Românească, pe timpul lui Radu-Vodă cel mare, care domni de la 1475—1508, acesta le dăruie un sat spre locuire care sat luă numele, după ei, de: «Brâncoveni», mai târziu cădând și Banatul Temișoarei în mâinele Turcilor au fugit toți strănepoții Cneazului Brancovici în Transilvania, de unde după năvălirile Tătarilor au venit în Țara-Românească, aședându-se tot la satul Brâncoveni, care le venea de moștenire după Massim Brancovici. Massim făcu cel d'întâiu o bisericuță acolo, în care se și înmormîntă; după aceea familia «Brancovicilor» luă numele de «Brâncoveni» după numele satului; (însă de Brancovici dat) căci precum după sêrbește Brancovici vrea să zică fiul lui Brancu, asemenea și Brâncoveanu va să zică locuitor din Brâncoveni.

Ast-fel termină Istoricul sêrb Simeon cu Biografia Brancovicilor deveniți în urma Brâncoveni ¹⁾).

Acuma să venim la descendența Brâncovenilor în Țara-Românească, din Brancovicii Sêrbi.

Amănuntele și datele le-am cules din citațiunile isto-

¹⁾ Veți în Cronica Sêrbească a lui Simeon — citat și de Fotino, Vol II, p. 134.

ricilor fie străini ori pământeni, cari au tratat despre Brâncoveni.

În arborele genealogic din columna lui Traian¹⁾, D. Emil Picot arată toate alianțele Brancovicilor Serbiei cu multe familii mari, ale orientului și occidentului, așa cităm pe: Comnenii, Paleologii, Cantacuzenii, Corvinii, comiții Frangipani, Marchizii de Monferat, Ducii d'Alençon, Gonzague, Ducii de Mantua și atâtea alte familii care se înrudiseră de aproape cu Brancovici.

De Pray, Katona, Teleki, Șafaric și Miklosich în operele lor istorice vorbesc despre aceste înrudiri ale Brancovicilor Sârbi.

Brancovicii înainte de a veni în Muntenia se înrudiseră și cu casa domnitoare a Basarabilor, căci Despina fiica lui Lazăr Brancovici Despotul, se căsătorii cu Neagoe Basarabă Vodă în 1512 cu care avu mai mulți copii, între care: pe Roxandra, ce se căsătorii cu Radu al XII de la Afumați, pe Theodosie ce domni la 1521, și pe Șerban tatăl lui Radu Șerban Basarab Vodă și al Stanei căsătorită cu marele Vornic Danciu Brâncoveanu de la moșia sa Brâncoveni din județul Romanai, cum e soarta? ea făcu ca o urmașă a Brancovicilor să se întâlnească cu un urmaș al neamului ei dară romanisat, cu un Brâncoveanu.

Acest Vornic Danciu Brâncoveanu era fiul lui David Brancovici țarul Serbiei, un urmaș al acelui Paul Brancovici Cneaz al Serbiei Ungurești; care fugi din banatul Timișoarei în Transilvania din cauza resbelului cu Turcii și de acolo trecând Carpații se aședă la moșia Brâncoveni pe care o avusese Massim Brancovici, o rudă a strămoșului său.

De la acest Danciu Brancovici său Brâncoveanu pe românește se coboară toți Brâncovenii în linie directă, căci ramuri colaterale nu au existat la Brâncoveni; el muri în 1600 la Alba-Iulia și fu înmormântat în biserica română

¹⁾ Vezi în Revista, anul 1883, N-rele I și II.

de acolo; el căsătorit cu Stana Basarab ce din mumă sa avea sânge de Brancovici, avu pe David Brâncoveanu ¹⁾.

David Brâncoveanu avu de fiu pe Preda Brâncoveanu Marele Ban al Craiovei ucis de Michnea cel rău la Târgoviște, el fusese căsătorit cu Maria fica lui Radu Șerban Basarab-Vodă; din această căsătorie se născu un fiu anume Papa ce fusese Mare Postelnic și ucis în 1655 de Seimenii lui Constantin Vodă Basarab cârnul, el erea căsătorit cu Stanca fica bătrânului Constantin Postelnic Cantacuzino și a Elinei Basarab fică a lui Radu Șerban Basarab Vodă, vedem deci alianțe de rudenie.

Acest Papa avu în fine de fiu pe Constantin Vodă Brâncoveanu care gășind că numele de Brâncoveanu nu e destul de cunoscut, pentru a domni, se încercă a adauge și pe cel de Cantacuzino lângă al său, Cantacuzenii ce ereau atunci în viață făcură gură, și strigară, spunând că nu dau voe lui Brâncoveanu de a se numi și Cantacuzino; Brâncoveanu atunci adăugă pe lângă numele său pe cel de Basarab, al bunicei sale, pe lume nu mai erea nici un Basarab cu care să se certe și așa el se numi Constantin Basarab Brâncoveanu, când domni și adause și particula *de* cum se vede după monetele bătute «Constantinus Basaraba de Brancovan» adică originar de la moșia Brâncoveni.

Vodă Brâncoveanu se căsători cu Maria fica lui Antonie Vodă de la Popesci (Popescu), care domni înaintea sa în țară, de la 1669—1672. El avu soarta de a fi omorît ca și tatăl său și bunicul său; — e curios cum în familia Brâncoveanu 4 generațiuni se sfârșiră prin ucidere.

Vodă Brâncoveanu avu 11 copii; șapte fice și patru băeți, ficele: 1. Stanca măritată cu Radu fiul lui Iliăș-Vodă de la Moldova; 2. Maria cu Constantin Duca Vodă

¹⁾ Aci un istoric a făcut o confușiune și așezat și pe Mathei Basarab Domnul Munteniei 1633—1654, ca fiu al acestui Danciu Brâncoveanu, pe când el erea fiul lui Danciu Basarab ce stăpânea în moșia Brâncoveni, poate părți venite în moștenire de pre la o Băștrăboae căsătorită cu un Brancovici, ori de la o Brancovicioae căsătorită cu un Basarab. (Cestiune încă de deslegat).

din Moldova; 3. Ilinca cu Scarlat Mavrocordat; 4. Safta cu Vornicul Iordache Crețulescu; 5. Anca cu Nicolae Rosetti din Moldova; 6. Bălașa cu Manolache Andronic un Grec; 7. Smaranda cu Băleanu boer din țară.

(Unii istorici moderni fac din Vistierul Ienache Văcărescu ginerele lui Brâncoveanu, nu se știe pe care a ținut-o dânsul, se crede că poate în a doua căsătorie, pe Anca ori pe Smaranda).

Adevărată listă însă e aceia de mai sus ce o dădurăm, aceia o găsești scrisă în toate cărțile vechi de istorie și în cronici.

Băeți avu 4; vom începe de la cel mai mic ca să ajungem la cel mai mare și să vorbim și de a sa descendență. Cel mai mic fu Mateiași, ucis la 16 ani în Stambul; apoi veneau Radu ce erea logodit cu Maria, fiica lui Antioch Cantemir, Domnul Moldovei, nu avu însă parte de căsătorie, căci peri ca și fratele său; apoi Ștefan căsătorit cu Bălașa, fiica lui Ilie Cantacuzino din Moldova, despre care se dice că a avut o fică¹⁾ și în fine pe Constantin căsătorit cu Anița, fiica Vornicului Ioan Balș, el avu pe Constantin, nepotul care scăpă de moartea călăului ca prin minune; el erea în etate de 4 ani la decapitarea parintelui său, fu crescut de bunica-sa Doamna Maria; acesta se căsătorise cu Maria Coșlogeanu, un nume de boer român, și muri în 1757 ca Mare Logofăt. Avu două fiș, pe: Marele Logofăt Nicolae Brâncoveanu, mort în 1801, căsătorit de 3 ori; 1-a oară cu Maria Văcărescu, a 2-a cu o Fălcoeancă și a 3-a oară cu o Moruzoae; al 2-lea frate erea: Marele Logofăt Manolache Brâncoveanu, mort în 1807 și căsătorit cu Zoe, fiica lui Dimitrie Sturdza din Moldova, el avu trei copii, pe: Elena, căsătorită cu Grigore Cantacuzino-Pășcanu, pe Maria căsătorită cu Marele Ban Grigore Băleanu și pe Marele Ban Grigore Brâncoveanu, căsătorit cu Safta Balș și mort în 1833 fără posteritate.

Soția lui, Safta Balș, avea pe soră-sa, Catinca Balș,

¹⁾ Vezi în capitolul d'înainte în una din scrisorile plenipotențiarilor ce nu asistat la ucidere.

măritată cu Alexandru Mavrocordat și aceasta avea o fată, pe Zoe Mavrocordat, în fine după multe stăruinți ale Saftei pe lângă soțul ei Grigore, ei adoptară pe nepoata, Zoe Mavrocordat, căreia îi dăde numele de Zoe Basarab-Brâncoveanu și pe care o mărită cu Principele Bibescu, ales în 1842, moștenind de asemeni și imensa avere a lui Grigore Brâncoveanu, cel ce o adoptase, avere care venea direct de la nepotul Constantin, și deci de la Constantin Voevod. Zoe, măritată cu Vodă Bibescu, avu 4 băieți și 3 fete; băieți pe bezadea Grigore care luă numele de Basarab-Brâncoveanu, după mămăsa cea adoptată și căsătorit cu Ralu Musurus-Pașa; apoi pe Nicolae, care se însură cu ducesa de Elchingen; pe Gheorghe, căsătorit cu Valentina Riquet comtesă de Caraman-Chimay și pe Alexandru care luă pe Elena Kostaki-Epureanu. Eară fete: pe Caterina, măritată cu generalul Florescu, Zoe cu Gh. Gr. Cantacuzino și Elisa cu I. A. Filipescu (Vulpake).

Din neamul Brâncovenilor nu mai există azi nici un descendent de sânge, nici prin tată nici prin mamă, care să poarte acest nume, ci numai prin adopțiune civilă, și anume în persoana lui Constantin Basarab-Brâncoveanu, fiul Principelui Grigore Bibescu-Basarab Brâncoveanu și al lui Ralu Musurus Pașa, care trăește azi la Paris, precum și două fete măritate, una cu comitele de Noailles și alta cu principele Caraman-Chimay.

Eată neamul Brâncoveanu, eată ce fel de oameni au fost Brâncovenii. Constantin Voevod a fost nu numai un luceafăr al neamului lui, dară și al întregului popor românesc: pe peptul lui lucea marea cruce a S-tului Andrei al Rusiei, cu care-l decorase Țarul pe vremurile de prietenie. Turcii l-au prăpădit în urma intrigelor din afară din partea statelor streine și a celor dinăuntru din partea boerilor din partida opusă. Brâncoveanu însă se considera tot mai tare și mai sus ca imperiul Semi-lunei, căci purta pe scutul cel vechi al neamului lui, un cavaler călare pe un cal alb, ținând în mână o sulită cu un cap de Turc înfipt la vârf. Această emblemă a dovedit în tot-dea-una la

Românii, că noi deși plăteam tribut Turciei, dar nici-odata nu ne am recunoscut ca supuși Turcilor, ci din contra mereu 'i-am învins în lupte ¹⁾).

Acuma intrăm în studiul Capitolului V, care va servi de porțiță, întronării Fanarioților în Țara-Românească.

CAPITOLUL V

Ultimul Domn pământeau Ștefan Cantacuzino (1714—1716) cu evenimentele acestor două ani.

Fanarioții intrigează la Poartă ca să capete domnia Țerei-Românești.

Am văzut în capitolul de pe urmă al domniei lui Brâncoveanu, cum Ștefan Cantacuzino deveni Voevod al Țerei, cum el fu întronat în ziua de Joi a Paștelui și cum după trei zile de domnie a trimes la Constantinopole pe boerii Constantin Știrbei și Radu Dudescu cu piri în contra Brâncoveanului, ca să mai facă a se mări ura Sultanului.

Del Chiaro spune că Ștefan Vodă, cum se sui pe tron, a scos văcăritul din țară, o dare impusă încă de Șerban Cantacuzino și menținută de Brâncoveanu, și ca să nu se mai introducă nici-odată, a pus pe Patriarchul Țarigradului și pe Mitropolitul țerei ca să afurisească pe cel ce'l va mai înființa. A scos de sub bir și pe preoți, numai și numai ca să'i facă lui liturghie degeaba în timpul anului, apoi a stricat și sinagoga Evreilor, ca să nu mai aibe unde să se adune la rugăciuni. Foarte des se ducea la vulpea cea bătrână de tată-său, Stolnicul Constantin, la care rămânea până în timpul nopții, discutând în taină despre nevoile țerei.

Cu Turcii se înțelesese să aibe corespondențe cu Nemții, Rușii și Polonii, spre a le afla secretele și apoi a le divulga Porței.

¹⁾ Vezi în Amedée de Foras, *Stampa Brâncovenilor și a armoariilor lor*.

Politica lui Brâncoveanu o apucase și Ștefan Cantacuzino, dar acesta numai două ani va putea rezista și se va prăvăli. Nu orî și ce domn avea capul și dibăcia Brâncoveanului¹⁾.

Condica Bălăcenească spune însă despre Ștefan-Vodă: «Că erea la formă om formos și politie încă avea frumoasă»²⁾.

Cronicarul anonim, la fel cu condica Bălăcenească, mai spune, că: «Ștefan-Vodă erea om nestatornic în cuvinte și în fapte și în jafuri fără cale și fără dreptate, atît cît n'au rămas episcop, egumen, călugări, neguțitori, boiarii mari și mici cari să nu fie jăfuiți, și mai ales pre oamenii lui Constantin-Vodă 'i-au stins, măcar că de omorît nu-i au omorît pre nimeni, pentru-că nici vremea nu 'i-au dat îndemănă, fiind domnia lui și scurtă și fără temei de la Poartă, iar el le lua tot glumind și rîdînd, acea idiomă avea și cu acea politie se politia, spre ځisele lui nu putea să razime cine-va, că cu ceasul își schimba vorbele și faptele, ear de a lua și a jăfui, gîndesc că nu ar fi fost altul asemenea cu el în Țara-Românească»³⁾.

Cronicarul Radu Popescu și același scriitor al condicei Bălăcenești mai spun încă că el erea *ginecolatru*, adică asculta întru cele mai multe pre Doamna sa, cît se deschisesse poarta mare despre Doamna sa, și care mergea despre partea aceia, se folosea mult»⁴⁾.

Del Chiaro mai adaugă încă și ځice că Ștefan-Vodă a pus imposite grele pe boeri, negustori și au jefuit și pe jupănese sărace, luându-le bani împrumut și dându-le în scrisuri la mână; ce apropiindu-se mazilirea, au rămas neplătiți⁵⁾.

Până aci vedem că toți cronicarii timpului într'un cuvînt sunt în contra lui Ștefan-Vodă, istorisînd domnia lui în

¹⁾ Veđi în Tom. III, Șincaï, reproduc aceste părți din Istoria lui Del Chiaro, p. 239—240. Ediț. I.

²⁾ Idein, p. 243.

³⁾ Veđi în Mag. ist., vol. V., p. 179—180 și în Șincaï, vol. III, p. 243. Ed. I.

⁴⁾ Veđi „ „ „ „ „ IV, p. 38 și

⁵⁾ Veđi în Șincaï, vol. III, p. 241 și în Mag. ist., Vol. IV, Popescu p. 38.

cea mai mare ură; erau de sigur și sub impresiunea uciderei lui Brâncoveanu, al căror cap ai părei au fost Cantacuzenii cei doi; încât toată lumea trebuia să fi fost indignată și străinii chiar, dar încă cronicarii români? În cât nu trebuie să ne mire rândurile de mai sus ale cronicarilor, căci în adevăr, în niște condițiuni destul de grele și de urite s'a suit pe tron Ștefan-Vodă.

Ștefan Cantacuzino, deși se vedeu domn, dară nu avea de ce să se bucure, căci după doi ani se va prăbuși el și cu tot neamul lui în linie bărbătească prin caznele cele mai infernale ale tenebrului de la Bostangi-Pașa. Cantacuzino urmasa aceiași politică ca și Brâncoveanu, prieten cu Turcii, pe când erea prietenul Rușilor și al Nemților; nu avusese însă tactul diplomatic al lui Brâncoveanu ca să poată rezista 25 de ani și să ducă această politică până la apogeul ei; după doi ani intrigile din afară și pârile dinăuntru îl prăpădiră.

Turcii asemeni deveniseră mai aroganți ca nici-odată, învingerea Rușilor de la Stănilești, omorul lui Brâncoveanu și neprotestarea nici a unei puteri reprezentante la Constantinopol, pentru sevârșirea acestui fapt atât de odios, îi înebuniseră, credeau că li s'au reintors earăși vremurile străbune de vitejie; uitaseră cu totul de cumplita învingere de către Eugenie de Savoia, când avuseseră gândul să înfrângă stindardul cel verde al Semi-lunei pe turla catedralei din Viena, ca semnul păgânismului să înlăfăie sub cerul din centrul creștinătății.

Turcii erau o națiune foarte resbelnică, un autor ne spune că lipsindu-le resbelul, le lipsea și inimă și suflet; evenimentele însă din 1714 le aduseră încă o dată acest nobil joc, căci acumă vor avea de luptă cu Venețianii; eată ce ne spune D-l Xenopol relativ la aceasta ¹⁾: Pretextul unui nou resbel pentru Turci fu ușor de găsit, căci Venețianii refuzară de a extrăda niște trupe muntenegrene bătute de Turci, cari se refugiaseră în orașul lor Cattaro ²⁾. Despre

¹⁾ Veđi în Xenopol, vol. V, Istoria Românilor, p. 25.

²⁾ Cattaro. Oraș și port al Dalmației pe marea Adriatică în posesiunea Venețienilor apoi a Austriei.

aceste pregătiri de luptă ale Turcilor ne vorbește și raportul comitelui Ferrati către generalul Baron de Tige al Austriei, cu data de 1715, 7 Februarie; și însuși Voevodul Ștefan Cantacuzino scrie generalului Comite de Steinville, comandantul trupelor din Transilvania în același an, 8 Februarie ¹⁾. Acesta e primul act prin care Cantacuzino domnul țerei românești se manifestează ca amic și al Nemților, pe lângă Turci.

Aceste trupe muntenege Turcii le bătură mai înainte; așa vedem că în 1714, luna lui Decembrie, resbelul este declarat, și Turcii atacă posesiunile cedate Veneției prin pacea de la Carlowitz, din 1699. Venețianii însă a căror putere erea slăbită, și dăduseră toate silințele a menține pacea față cu Turcia, însă Turcii nu îngăduiră și sosesc gramadă în cetatea Adriaticei, eaū Morea, apoi Corințul și capitala peninsulei, *Napoli-di-Romania*, încât cu perderea acestora, Venețianii erau ca și alungați din țară.

Turcii păreau că a reinviat într'ênșii vechia vitejie și lucrau la visul, de a lua Viena, centrul creștinătăței; neapărat acuma ca și în tot-deauna, principatele dunărene nu puteau să nu le amestece Turcii în acțiune, și așa vedem pe vestitul Vizir Ali-pașa că ordonă lui Ștefan Cantacuzino Voivodul țerei, de a pregăti 1000 de cai ²⁾, și 2000 de care cu câte 4 boi și atâtea oameni, precum mii de saci de făină, orz, berbeci, unt și miere, acestea toate întrecuseră haraciul pentru un an, încât Ștefan Vodă pentru a se supune pretențiunilor Ottomanilor trebui a pune noi dări asupra boierilor ca să adune bani și să le cumpere ³⁾. În casui de acestea de supărare în tot-deauna găsești pe cine-va ca să-ți verși focul și Ștefan Vodă care erea în foarte bune relațiuni cu Austria, scrie generalului Comandant al Transilvaniei, Comitele de Steinville: acea scrisoare cu data de 8 Februarie despre care am vorbit mai sus — plângându-se de nesocotințele Turcilor.

¹⁾ Veđi în col. doc. Hurm., vol VI, p. 147.

²⁾ Del Chiaro, *Historia rivoluzioni de la Valahia*, p. 199.

³⁾ Șineai *Cronica Românilor*, vol. III, p. 378, ed. II și 241 ed. I.

Toate aceste provisiuni care trebuiau să le împlinească Domnul Munteniei, Turcilor; fură trimise în plină eamnă în luna lui Februarie trecând Dunărea, cu căruțele, însărcinând cu ele pe mai mulți boeri, căpitani ca să le ducă în Morea.

Turcii în acest timp aședaseră pašalicuri la Hotin și Bender și aveau de gând ca și din Moldova să facă un al treilea pašalic. Nemții simțind acest plan știind că de 'l vor realiza Turcii; atunci s'ar periclita Imperiul lui Carol al VI-lea, deschidând Turcii drumul în Imperiul Austriei; apoi și declararea resbelului Venețianilor erea o pricină bună, căci prin tractatul de la Carlowitz Impăratul Leopold I stipulase independența Veneției, față de Turcia, cari atunci fusese învinsă; încât prin acestea se atingea amorul propriu al Austriei, de aceia vedem că Austriicii intrară în acțiune și vor lua parte principală în viitorul război de la Belgrad și Petervardain, după cum vom vedea la istorisirea faptelor.

Față de aceste evenimente ale orientului, atitudinea lui Ștefan Cantacuzino erea foarte aplecată către casa Austriei, și în adevăr, căci ultimul domn pământean al țerei, voia ca să închine Muntenia, creștinilor, și să o scape odată de păgânismul cel crunt; în întreprinderile seale fiind ajutat și de toți boerii țerei, căci acest gând 'l aveau de mult în cap toți Românii.

Dară teama Domnului de Turci, erea foarte mare căci el îi cunoștea prea bine, și exemplul uciderei neamului lui Brâncoveanu-Vodă, erea încă proaspăt în inimele Românilor; ast-fel că cu mare băgare de seamă trebuia să 'și facă corespondența cu Imperialii, afară de acestea în Cronstadt erea acel Apostol Manu, care se refugiase acolo, un strașnic fidel al Porței, acest Manu trăia acolo de mulți ani, căci pribegise din țara-Românească din cauza persecuțiilor lui Brâncoveanu-Vodă. Incât, lui Ștefan Cantacuzino tare îi era frică ca corespondența să nu fie aflată de Manu și așa să fie denunțat Porței, atunci ar fi perit și el și țara lui și ai lui toți.

Aceste dise ale Istoriei le confirmă și scrisoarea generalului Baron de Tige către Comitele Steinville, și eat'o:

Scrisoarea generalului Baron de Tige către comitele Steinville, despre corespondența sea cu Voevodul Munteniei Ștefan Cantacuzino, din 1715, 14 Februarie.

«Copie de la lettre ecrite de Mr. le general Baron de Tige à moy comte de Steinville en datte Cronstadt
le 14 Fevr. 1715.

Cy joint les nouvelles de Valachie ; l'homme que j'ay envoyé a Jassis n'est point encore de retour.

Le prince de Valachie m'a fait dir par Fontana que si nous voulions avoir des nouvelles, qu'il fallait éloigner le vieux Boyer (et) Mano qu'il apprehendait, qu'ils ne fasse scavoir la correspondence à la Cour Ottomanne.

Les Turcs demendent de ce Prince 1230 chevaux pour être menés a Constantinople¹⁾.

De acuma înainte politica lui Ștefan Cantacuzino-Vodă și soarta lui erau trase.

Șincai ne spune după istoria Bălăcenească, că : Ali-pașa întorcându-se vesel din Moreea unde învinsese pe Venețieni, veni cu mult ifos pe lângă Sultan ; Caimacam pe lângă Sultan era Imbrohorul ce adusese pe Brâncoveanu în Țarigrad ; lui Ali pașa însă îi erea teamă ca Imbrohorul să nu'i ea locul de mare vizir și de aceia stărui pe lângă Sultan ca să trimită pe Imbrohor, pașă la Bender, unde Turcii aveau pašalic ; acesta era începutul urgiei Imbrohorului, căci acolo ședând câte-va săptămâni îi veni ordin de ucidere, în urma pârilor aduse de Ali pașa pe lângă Sultan ; ast-fel știaū Turcii să se scape unul de altul, intrigele aduceau crimele, tot intrigele au prăpădit și pe mulți

¹⁾ Hurmuzaki vol. VI, p. 148.

din Domniile români, sîrmana de țara românească ajunsese prada bizantinismului celui mai desfrinat¹⁾).

Moartea Imbrohorului întristă grozav pe Ștefan Cantacuzino căci acesta era protectorul lui, el 'l pusese pe tronul lui Brîncoveanu. Cantacuzino se întristase căci prevăzuse peirea sa acuma, odată ce nu mai trăia Imbrohorul. Cum Dumnezeu are grijă de tot omul de pe acest pămînt, fie căruia îi dă plata potrivită cu capul și inima sa, cum trimetea el acuma cuțitul cel înfiorător rînd pe rînd fie căruia din cioclii cari merseseră în fruntea cortegiului îngrozitor al omorului Brîncovenilor.

Imbrohorul 'și găsisese deja plata, venea rîndul vulpei bătrîne de Stolnic Constantin și puiului celui tîner de Ștefan-Voevod.

Eū care istorisesc aci acele întîmplări de atunci, vîd o completă potrivire între soarta oamenilor și dispozițiunile legii a acelor vremuri. Pravila de legi a întru fericire rîposatului Domn Mathei Basarab, era la fel cu pravila vieței scrisă de Dumnezeu, în condica lui Mathei Basarab se găsea scris că: «de pre partea trupului duple care făptuitorul a sîvîrșit rău cui-va, tot prin acea parte el să 'și capete pedeapsa» adică de ai ucis cu mîna pe cine-va, să te omoare mai întîi tăindu-ți mîna; de ai uneltit cu capul și cu inima contra cui-va, să te omoare, turnîndu-ți plumb topit prin grumaji ca tot la inimă să se ducă, să te ardă, și apoi să 'ți tae capul; acuma cu Imbrohorul și cu Cantacuzeni, Dumnezeu tot așa prescrisese în cartea vieței, căci Imbrohorul avu capul retezat și Cantacuzeni suferiră identic aceleași pedepse ca și Brîncovenii, mai întîi chinuiți în infernul de la Bostangi-Pașa, cu acele instrumente de tortură ce se aplicaseră și Brîncovenilor și apoi uciși rînd pe rînd. Tata, fiū și rude, eară femeile fugite de teama exilului, dreptatea lui Dumnezeu e articolul de lege cel mai mare din lume.

Toate acestea le vom vedea imediat la locul lor.

¹⁾ Vezi în vol. III, Șinca după condica Bălăcencască.

În Constantinopol în aceste vremuri Fanarioții erau mai tari ca nici odată; Mavrocordat domnea în Moldova; corpul diplomatic; din care mai cu seamă Francezii erau în relațiunile cele mai amicale cu acești Fanarioți, căci dênșii au căutat în tot d'a-una alianțe printre străini, fie prin căsătorii fie prin alte mijloace. Nicolae Mavrocordat fiul lui Exaporiton, care luase locul părintelui său, la drago-manat după decesul acestuia, devenind Domn în Moldova, un pas mai avea de făcut spre a trece Milcovul. Sultantul la Țarigrad ametit în toate ȃilele de Fanarioți din suburbiul Fanarului ce veneau ȃilnic pe la Marele Vizir Ali-pașa fie călări, fie în calește sub escorte, și stând de vorbă ore întregi cu acesta în conferința unde se mai găsea și câte un ambasador; apoi odată său de două ori pe săptămână mergend și la palatul Sultanului, ținendu'i discursuri ca de pildă: Majestate în țerile române nu mai merge cu Domnii aleși de națiune, căci toate odraslele vechilor familii sunt infectate de germenul intrigei și al trădărei; un Basarab său un Brâncoveanu nu mai există și a fost o fericire că M. V. a știut să le taie cape-tele; că din Ghiculești ori Cantacuzeni mai sunt, ce e drept, dară aceștia toți câți trăesc, sunt demoralisați și îmbracăți în haina falșității, că M. V. ar trebui să se sature odată de prieteșugul lor cu Rușii și Austriacii, căci aceasta e o impertinență extra-ordinară, ca pe când *Valachia și Moldova* plătesc tribut M. V. acei Domni să îndrăsnească a avea relațiuni cu împărații, vecini. Apoi dacă ar fi vorba de unii membrii ai familiilor de boeri români, ca M. V. să ridice pe vre unul dintr'ênșii la domnie, earăși s'ar înșala, căci ura și vrajba ce domnește între dênșii în țară, ar aduce amestecul Muscalului său al Neamțului în guvernemântul local și deci și în cel ottoman.

Apoi că, poporul român e nedemn să'și mai aleagă el singur domn, căci e un popor lipsit de conștiință națională; nu știe ce vrea? și că în fine M. V. să sfêrșească odată cu acei *sêlbateci de la Dunăre*; căci e deja o mare importanță ce M. V. le-a dat, băgându'i în samă, luptându-se cu dênșii, încheind tractate și dându-le dreptul de

a-și alege ei Domnul lor, pe care M. V. 'l confirmă numai.

În Moldova deja M. V. are pe un reprezentant al său, pe strălucitul *Ioan Alexandru Nicolae Mavrocordat, de Scarlati*; de ce nu vrea M. V. ca și în *Valachia* să aibă un reprezentant? ca ambele țări românești să devie două slugi prea plecate ale Stambulului? Haide Majestate! Haide, decideți-vă! căci timp nu mai e de pierdut, de veți întârzia veți regreta, câți-va boeri români, și mai cu seamă de cei din Oltenia vor simți secretul, și ei vor putea să se răscoale, ce e drept Majestate, trebuie să știți că acolo e un oraș ce Majestatea Voastră 'l cunoaște prea bine, e orașul *Craiova*, unde locuiesc o sumă de boeri bogați ce au moșii așa de întinse cât Majestatea Voastră ar umbla cu calul săptămâni întregi, și numai pământul unuia din-tr'ênșii singur l'ar cutreera; și acei boeri sunt cam iuți la fire, ei au obiceiul să se răscoale în contra tiraniei și se pretind ca au nasul mai mare ca toți; și cam așa în tot-d'a-una s'a întâmplat, ca ei să deștepte pe Român, prin sunetul goarnei patriotice; deci haide Majestate: grăbiți-vă! și aruncați mai repede jugul cel puternic și strălucit al prea slăvitei voastre împărății.

Noi Majestate, Noi suntem cei mai apti ca să reprezentăm interesele statului vostru, la Dunăre, și să arătăm Românilor că ei au un stăpân, eară pe cel ce se va răsvrăti să'i arătăm iarăși, că știm să'l și ucidem, și pe cel ce se va plânge că plătește prea mult la Stambul? să'i luăm și mai mult, ca să'l învățăm minte. Noi Fanarioții, Majestate, v'am servit cu credință în tot-dea-una.

De când M. S. Sultanul Mahomet al II-lea a spin-tecat cu fulgerătoare-ai spadă Bizanția cea străbună, de când dânsul a înfipt aci stindardul semi-lunei; de atunci și până acuma Noi am fost neconținut servitorii cei mai umili în împărăția voastră.

În politica externă a occidentului v'am reprezentat în tot-dea-una cu mîndrețe, în aceia a orientului am căutat a vă păstra prerogativele vechi asupra statelor de la Dunăre. În politica internă am executat toate poruncile înălțimei

voastre, ne-am scăldat când nevoile statului vostru aū cerut, până și mânele noastre în sângele Domnilor români.

De când am început a fi considerați de guvernământul ottoman, adică cam după la mijlocul veacului al XVI, până ađi, am căutat a face propaganda politicei machiavelice în statele tributare Vouē; căci ne am spus, că numai printr'un așa mijloc Majestatea Voastră va putea să și mențină su-premația.

În *Valachia* și *Moldova* ne-am infiltrat în clasa boerilor, și nūmai noi știm cum? și prin ce fel de mijloace josnice; lingușindu'i, băgându-ne mai întâiū preceptorii la copii lor, și folosindu-ne de cultura noastră pentru a'i învăța retorica, filosofia și literatura antică elenă; infiltrându-le ast-fel din frageda-le lor copilărie gustul și cunoștința limbei eline; procedând ast-fel, Majestate, ne-am preparat un teren măn-os în viitor; căci toate acele generațiuni vor deveni niște creaturi ale noastre; nu ne-am mărginit numai la atât, ci 'i-am mări învățat și *politica modernă bizantină*; am căutat în fine ca să'i depărtăm de la acele gânduri și simțiminte naționale și patriotice; ne-am încercat să'i facem a înțelege că sunt prea slabi și gârboviți ca să poată trăi singuri ca stat, și să devie o națiune la gurile Dunărei orientale; noi Majestate v'am pregătit terenul de a transforma țările române în *pașalıcuri* și noi să fim mai mult de cât Pașii lor, să fim ceia-ce ari se ăice, Bey, și să avem și trei tuiuri de domnie.

Noi, Majestate, am căutat să înlocuim jocul spadelor din mâinile Românilor, cu întorsăturile de limbă cele meș-teșugite ale retoricei; și de atunci ei aū devenit și mai instruiți; spada lor a cam ruginit, căci de la Michai-Viteazul noi tot le-am pus piedici când le venea gustul de resbel; înainte însă am provocat revoluțiuni ca să le răpim timpul de a se gândi. Spre a avea resbel în afară, le-am turburat instituțiunile lor cele mai de frunte: *armata și boerimea*; știți, Majestate, cum? în tocmai cum turbură un bulgăr de noroi o apă limpede și cristalină; de atunci am și corupt pe mulți d'între boerii români ce ereaū mai slabi de suflet, le-am promis sprijinul nostru pe lângă Majestatea Voastră

ca ei să devie Domni; ei ne-aū cređut și de aci aū isbucnit răscoale din partea celor-l'alți; protivnicii lor.

Ei aū perdut prin aceste răscoale, căci s'aū desagregat toate aședămintele lor; noi însă am câștigat, căci am stricat casa și am răpit pe unul din doi. Noi, Majestate, suntem expresiunile cele mai apte cu care Majestatea-Voastră poate să'și facă treburile, fie ele de ori-ce natură ar fi. Noi suntem instrumentele de acțiune ale voinței Majestăței Voastre și sfetnicilor Voștri. Noi nu avem scrupule, căci nu avem stat; suntem o adunătură de oameni ce locuim în Fanar ce știm să învêrtim pe degete nevoi, intrigi și crime.

Deci, Majestate, pentru toate aceste servicii ce le-am adus împărâtei-Voastre, un singur lucru Vă cerem tot spre binele Vostru; este a ne face pe Noi stăpânii acelor provincii de la Dunăre; și atunci să vedeți, Majestate, cât de bănet veți avea în țară; vom lua și Noi și ve vom da și Vouă; apoi vom aduce pe toți coreligionarii noștri din Fanar, cu rëndul; îi vom ține pe lângă noi, la Palat, vom căuta a 'i insura cu fiice de boeri români și ast-fel încetul cu încetul toate averile boerilor români ce le aū moștenite și dênșii de la părinții și moșii lor, care și aceștia le câștigaseră cu prețul vieței lor în urma unei vitejii dintr'o luptă, astă-zi ne vom fâli noi de ele și vom ride de memoriile lor; vêdënd că noi le-am câștigat numai prin gândurile noastre dibacii; ast-fel procedând încetul cu încetul, boerimea română va dispăre și o boerime fanară se va forma la București și la Iași, vom da noi atunci tonul; vom elimina vechile obiceiuri, de care Românii se laudă că le aū de la Romanii; și în locul lor vom introduce pe cele bizantine, ale noastre, care sunt sprijinite și de guvernul Majestăței Voastre.

Până acuma nu am lucrat de cât ca simplii oameni de casă ai Majestăței-Voastre, acuma a sosit momentul ca să lucrăm ca stăpâni în acele provincii; deci, Majestate, să ne dai ambele tronuri românești; deja la Iași e Nicolae Mavrocordat; strêmută-l pe dênșul la București, căci e deprim cu domnia, eară la Iași trimete pe un altul din sînul

nostru; și atunci vei vedea, sigur Majestate, că țările dunărene în vecl vor rămânea supuse sceptrului vostru puternic. Haide Majestate! vă conjurăm; Noi avem cu noi și corpul diplomatic; ambasadorul prea puternicului rege de la Paris e cu noi; numele de Mavrocordat care e cel mai vestit în istoria politică a statului Vostru; a fost și este venerat de Francezi: nu vezi, Majestate, că nu a trecut două ani de când ai ucis pe Brâncoveanu și acum earăși un Domn român ce se numește Ștefan Cantacuzino lucrează la fel cu Brâncoveanu? Ce, oare Majestatea Voastră a ajuns de râsul Domnilor români? Majestatea Voastră este soarele Românilor: și Domnii lor îndrăsnesc să urmeze o politică nemțească ori rusească, pe când Românii sunt închinați Vouă.

Mazilește deci, Majestate! și pe acest cutezător de Ștefan Cantacuzino, și ca să'i înveți bine minte pe Românii, ucidă'l și pe dânsul, cum ai ucis și pe Brâncoveanu!

Incheie Majestate șirul domniilor românești cu vârsare de sânge, ca Românii să se învețe minte și să le rămăe etern în a lor memorie că Turcia le-a pus cap la domniile lor pământene, să știe ei barem că ultimul Domn al lor, nu s'a stins ca mukul de lumînare în pace și liniște ardând întreg până la sfârșit, ci l'aș stins altul, adică fluturătura iataganului prea puternicei voastre împărății, eară Noi Majestate să ne urcăm pe tronurile lor, și să rînjim apoi la umbrele lor ca la niște strigoi, Majestatea voastră nu vede că ei aș gânduri mari, și fumuri prin cap? că vor să'și formeze din nou o dinastie a lor națională? nu vedeți Majestate că cu toate că numele de Basarab s'a stins, însă Brâncoveanu l'a adăogat pe lângă al său fiind că bunicăsa era o Bășărăboae voină ast-fel a se fâli din nou cu numele dinastiei lor ce domnise patru veacuri?

Nu vedeți Majestate că aș de gând să treacă sub scutul protector al Austriei sau al Rusiei și atunci se va schimba de sigur toată organizațiunea statului lor?

Noi deci ce v'am servit în tot-d'a-una și am apărat interesele Turciei voim a le apăra și acuma, scăparea este

ca să ne puneți pe noi Domni, acolo. Haide Majestate! vă conjurăm ¹⁾!

Eată genurile de discursuri ce auzea de sigur Vizirul și Sultanul din gura Fanarioților, pentru ca ei să pue mâna pe tronurile române.

Sultanul în urma atâtor insistențe s'a decis să deschidă porțile țerei-Românești Fanarioților, dar nu ca mai 'nainte, ca ei să devină sfetnici Domnilor români, ci acumă ei însuși să se urce pe tronul țerei.

La Cronicarul Axentie Uricarul ce istorisește foarte detaliat a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova (1711—1716) găsim felul cum Nicolae Mavrocordat a fost strămutat din Moldova în țeara-Românească:

În urma resbelului Moreei Vizirul Ali-pașa întorcându-se la Odreiu și de aci la Țarigrad cu mare alai împreună și cu împăratul s'au aședat cu toți la niște Seraiuri din spre *Eiup* întindânduși corturile la *Meiden*, dând poruncă ca oastea să fie gata pentru primă-vară când vor da Turcii un nou resbel contra venețianilor pentru luarea Dalmației.

Atunci Sultanul chemă la dânsul pe *Dimitraki Iuliano* grecul, capikhaeaoa lui Mavrocordat Vodă din Moldova, să meargă la Vizir, acesta îi spuse: «Eată Domnul tău; lui Nicolae Vodă, i-au dat puternicul nostru Împărat, domnia *țerei-Românești*, decă să meargă cu o ăi mai 'nainte să stăpânească *Raiaua* și să fie nevoitor la trebi» ²⁾. Și l'au îmbrăcat pe Iuliano cu caftan, și mergând la gasdă dinpreună cu fratele lui Nicolae Vodă, cu Terzimanul (Iă-nache Marele Dragoman), a scris scrisori lui Mavrocordat în Moldova și a trimes pe *Mihalache Aristarhul* în cai de olac, însoțit de *Kapigilaru-Kihaiasi* al Vizirului dându'i și caftanul cel nou de domnie al țerei-Românești, aceștia toți au sosit la Iași la 11 Ianuarie anul 1716, la barieră le

¹⁾ Poate că eu am formulat această imprecățiune într'un stil mai cald de cât ar fi vorbit d'între Fanarioți, Sultanului, dar sensul de sigur că a trebuit să fie acesta căci am văzut și vom mai vedea că a lucrat Alexandru Mavrocordat exaportul, ca fiul său Nicolae, să devie domn în Moldova.

²⁾ Vezi în Letopisețe, Vol. II, p. 171.

Aci încetăm cu Uricarul căci el istorisește lucruri ce privesc direct capitolul domniei lui Nicolae Mavrocordat în țara-Românească, la care nu am ajuns încă.

Popescu! ne mai spune că Nicolae-Vodă din Moldova srisese și bătrânului Stolnic Constantin, oprindu-l de a nu merge la Țarigrad, ci să rămâie în București lângă Domn; «că Maria Sa 'l va avea cel d'întâiu boer la sfat» după cum vedem cam toți Domnii țineau la Stolnicul Cantacu-

^{a)}

³) Vedt in Mag ist., Vol. VI, p. 40.

zino, 'l cunoșteaŭ de priceput și de destoinic în afacerile politicești ; când Stolnicul Constantin lua cuvântul în divan toți se minunaŭ de grăelile sale.

Stolnicul Cantacuzino însă nu ascultă și plecă și dânsul cu fiul său Ștefan-Vodă la Țarigrad.

Despre Mihai Cantacuzino încă ne mai relatează Popescul, el spune că boerul Michai se afla la moșie când primi vestea cum că dânsul e numit caimacam până la venirea noului Domn ; și atunci fugi în țara Ungurească, însă fiind earna grea și zăpada mare, fu prins la Câmpina de Vameși și Plăeși ce 'l aduseră înapoi la București, unde mai primi o a doua scrisoare de la Nicolae Vodă din Moldova, ca să primească căimăcămia ; Mavrocordat de și află de a sa fugă, însă nu se supără ¹⁾).

La 9 Ianuarie anul 1716 sosi și cel-l'alt Capegiu la București cu fermanul de masilire ; Ștefan-Vodă ca să fugă nu putea ne spune cronicarul Popescu căci erea earnă grea, zăpadă mare și ușor ar fi fost prins de Plăeși ; încât mai bine preferi a pleca capul și a merge în Țarigrad.

Popescu ne desfășoară aci un pasagiūs scris în culorile cele mai limpedi, tot caracterul bătrânului Stolnic Constantin Cantacuzino care vîzîndu-se acuma prins în clește, și în ajunul orei supliciuului ; vîzîndu-și plata pentru toate câte le făcuse în viață sa ; 'și puse toată energia, toată inteligența, și dibacia diplomatică pentru a încerca o scăpare din ghiarele Turcului, totul însă fu în zadar ; bătrânul Stolnic făcuse ultima sîfîrtare a sufletului lui, ca și bolnavul ce bolînd a ajuns la cel din urmă moment al vieței, și cine a avut ocaziunea a putut observa că înainte de a expira cine-va, atunci toate forțele 'ți revin, deschidî ochii puternic, 'ți crispedî mâinele 'ți întîndî muschii și apoi mori, așa și cu Stolnicul Constantin ; el s'a dus acasă la Capegiu și a făcut din Capegiu duhovnicul său, i-a spus toate secretele, tot ce făcuse în viața sa, toată politica ce o dusesse dânsul ; modul cum s'a scăpat de fratele său Șerban Cantacuzino

¹⁾ Veđi în Mag. ist., Vol. VI, p. 41.

Voevod și de Brâncoveanu Voevod, numai și numai pentru că simțise că aceștia urmau o politică germană : deci el în detrimentul Turciei nu ar fi putut să lase să treacă nimic ; așa despre Șerban-Vodă îi spuse că : «cât l'au cunoscut că este cu dreptate către împărăție nimica n'au ținut, iar după ce l'au cunoscut că se abate de către împăratul, și va să se lipească lângă vrăjmașii împăratului, l'au otrăvit, și au murit» ¹⁾.

Asemenea au mai spus Capegiului că a făcut și cu alt frate al lui, cu Iordache, ce fusese sol la Beciu ; pe care aflându-l că «adapându-se de vorbele Neamților, și vrând să facă turburări, și pre acela l'au otrăvit» ²⁾, așa făcuse și cu Brâncovenii «și au omorât și pre Constantin Vodă în cea după urmă ce l'au văzut că se alcătuește cu Moscalii și cu alți vrăjmași ai împărăției» ³⁾.

Ast-fel de vorbe a spus Stolnicul, Capegiului, Capegiul le repetase la Constantinopole la toți megiștanii împărăției ; le spusese și lui Ianache Mavroordat dragomanul, și acesta venind Domn aci în țară după ce Nicolae fratele său fusese detronat în 1717, Popescul ne spune că le spunea prin București către toți boerii, că le auzise din gura Capegiului. Acuma se împlinise vorba lui Cantemir din Istoria lui, când țină că : el crede că Șerban Vodă Cantacuzino a murit otrăvit.

Constantin Stolnicul însuși singur mărturisise fratricidul său, săvârșit în două rânduri ; am avut deci dreptate când am spus că politica nu cruță nimic, calcă peste toate, când lucrează ambițiunile personale sau încrederea oarbă în binele ce realizarea unei idei ar aduce asupra țării.

Este ceva îngrozitor, ceva diabolic ca să săvârșești un părintucid sau un fratricid prin arme și *otrăvire* și de aceea legea pedepsește mai aspru pe cel ce sevârșește o asemenea

¹⁾ Vezi în vol. IV, Mag. ist., p. 36.

²⁾ Idem.

³⁾ Idem.

crimă de cât pe cel ce a sêvêrșit o simplă crimă ordinară ¹⁾).

Cu toate acestea este o fericire când într'un stat se găsesc și oameni cu ast-fel de suflete cu inimi atât de tari ca să uite că aceiași mumă au avut amêndoi, că la un același sîn au fost crescuți și desmerdați și instinctul răului și șearpele cel otrăvitor să'i împingă ca să răpească viața fratelui; omul care e capabil de așa ceva, este cineva, el ese din rëndul muritorilor și istoria trebuie să'i facă loc în paginile ei și de aceia Aristote în vechime, Bacon și Blunschli în vremile mai d'încoace scriind mult despre politică, spun că: politica împinge pasiunile oamenilor până în extremul lor; că ea este ceva periculos într'un stat; și că aduce de multe ori desnodemênturi fatale — acesta e sensul lungelor lor capitole.

Românilor în tot-deauna le-au plăcut politica, imediat ce viața belicoasă a mai încetat, ei se asvêrliră ca niște lei în arena politice, agățându-se de ori-ce eveniment cu dinții și începînd așa dară certurile pe pradă: viața publică devine foarte agitată; vremurile lui Șerban Vodă Cantacuzino înseamnă acest început. Brâncoveanu întinde firul mai departe și 'l duce până la punctul culminant, bătrânul Stolnic Constantin Catacuzino care apucase aceste vremuri, fiind dotat de la natură cu o inteligență, prevedere, diplomatie și elocință fără seamăn se aruncă trup și suflet în acest joc periculos ce avea să determine soarta țerei-Românești, și devine omul de stat prin excelență; destoinic și intrigant la culme servind cu credință pe doi domni din care unul frate și altul nepot; și la urmă băgându'i pe amêndoi în mormênt. Dreptatea lui Dumnezeu însă nu se înăbușise și la urmă va rîde și de această vulpe bătrână care risese tot timpul de pui ei.

Și într'adevêr Capegiul-Pașa nu luă în samă nici una

¹⁾ Vezi articolele 232 și 234 alin. III, Cod. Pen. rom.

Art. 232 c. p. zice: «Tot culpabilul de omor cu precugetare, de parintucidere, pruncucidere și de otrăvire, se va pedepsi cu munea silnică pe viață.

Art. 234 alin. III zice: «În toate cele-lalte cazuri, culpabilul de omor se va pedepsi cu munea silnică pe timp mîrgînit».

din vorbele viclene ale lui Constantin Stolnicul, el 'l price-puse că, dacă acuma 'și dete drumul în fața sa; deschidându-și inima și lăsând să easă dintr'însa toate secretele ce le ținuse ascunse o viață întreagă, erea numai ca să scape de moarte el și cu neamul lui. Turcul se înăspri și mai rău, și încruntându-și ochii îi dîse: haide la Stambul! și să meargă și fiul tîu Ștefan cu muerea și copii lui, să vî arătăm noi vouă că de Sultan nu-și bate joc nimeni pe pămînt; ai urgisit bătrîne, pe Brâncoveanu tocmai la sfîrșit, 'i ai scotocit prin săltare ca să 'i găsești scrisorile de la Nemți și de la Muscali, ai vrut să treci în ochii noștri ca amic și sincersupus; acuma tu ce cusur ai, cu tot neamul tîu, căci fiul tîu, Voevodul Ștefan a cădut în aceeași cursă, el oare, nu are scrisori cu Nemții? el oare nu e făcut graf de Austria și Kneaz de Moscova? Toți sunteți și ați fost niște ghiauri; haide bătrîne, pregăteșteți rîdvanul de drum, și numai bogăldi la vorbe viclene, haide hainilor!

Condica Bălăcenească spune că la 19 Ianuarie a venit Capegiul la București pentru a mazili pe Ștefan-Vodă¹⁾.

Del Chiaro spune că la 21 Ianuarie, Marți²⁾. Del Chiaro ne dă și mai multe amănunte asupra timpului ce trecu de la mazilie pînă la uciderea Cantacuzeanului, el zice că Capegiul venind la București, Domnul nu știa la ce venise, credea că e pentru haraciū, și de aceia chemă la dînsul pe Radu Dudescu cumnatul sîu ce erea mare spătar și pe Vistierul cel mare (*Bujoreanu*) ca să se consfătuească cu dînsii, dară de odată vine Capegiul la palat și întrebă pe Vodă; că va priimi ce va vedea scris în ferman? Vodă răspunde da! atunci Capegiul ceti fermanul ce suna așa: «Destul ai domnit; Sultanul vrea ca să pue în locul tîu pe Nicolae Mavrocordat din Moldova, eară tu să vii la Țari-grad cu tot neamul tîu unde vei trăi în pace și liniște» în 25 Ianuarie Ștefan Cantacuzino pregăti redvane prin cumnatul sîu Radu Dudescu și o plecă cu tatăl sîu, bătrînul Stolnic; cu Doamna-sa prințesa Păuna și fii lor, bezadelele

¹⁾ Veđi în Sincal, vol. III, p. 242, ed. I.

²⁾ Veđi Idem, p. 244.

Radu și Constantin, earna fiind însă grea, bezadelele se îmbolnăviră pe drum și de aceia merseră mai încet conăcind cam des; în fine după patru săptămâni au ajuns la Țarigrad; aci fură așezați la *seraiul Valachiei* în gazdă; ținuți încă în suspensie, ultima decisiune nefiind luată de Sultan și de Fanarioți.

La 10 Februarie intră în București Nicolae Mavrocordat și se înscăună pe tronul românesc, din acea zi începură pîrile tuturor boierilor vrăjmași casei Cantacuzenilor, pe de altă parte Mavrocordat scotoci toate bibliotecile Cantacuzenilor unde găsi corespondența cu *generalul Steinville* al Austriei, de aci se descoperi întreaga trădare; în acele corespondențe se vedea cum Cantacuzenii au fost și amicii Nemților, de la care ei primiseră titlul *de grafi* ai sacralui Imperiū; se mai găsi încă și scrisori de la Impăratul Moscuii, prin care fuseseră făcuți *Knezi* de Moscova; toate acestea le dăduse Mavrocordat Turcilor și spre tălmăcirea lor a pus pe o persoană ce tălmăcindu-le a mai adăugat încă de la dînsa spre a înegri povestirea și mai mult, ca Cantacuzenii să easă și mai vinovați de cât cum erau în fond¹⁾. Acestea toate aflându-le Turcii, vizirul Gin-Ali și Sultanul se făcură ca niște lei turbați, pe de altă parte Manu Apostolu de la Brașov corespundea cu Turcii și le divulga câte și mai câte despre falsitatea domnului român; după cum spune baronul de Tige în a sa scrisoare din 1715, 14 Februarie, către comitele de Steinville: «Le prince de Valachie m'a fait dire par Fontana que si nou voulions avoir des nouvelles, qu'il fallait éloigner de Cronstadt le vieux boyer (et) Mano, qu'il apprehendait qu'ils ne fasse scavoir la correspondance à la Cour Ottomane»²⁾.

Aceste pîri peste pîri în urechile Sultanului și ale Vizirului, aduseră sfîrșitul Cantacuzenilor.

Sultanul îndată porunci de băgă în închisoarea de la *Basbakkikuli*, pe bătrînul Stolnic Constantin Cantacuzino

¹⁾ Veđi în vol. III, Sinca, p. 245 și Mag. ist., vol. IV p. 43.

²⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 148.

și pe fiul său Ștefan-Voevod, de unde fură duși peste puțin timp în altă închisoare și mai groasă, în infernul de la *Bostangi-Pașa* de care vorbirăm la capitolul omorului Brâncovenilor, acolo după-ce fură chinuiți cu aceleași instrumente de tortură exterminatrice, cu care fură chinuiți atât de crud și cei 5 Brâncoveni, în ziua de 7 Iunie, anul 1716; la patru ceasuri din noapte când soarele răsărea pe cerul cel albastru al încântătorului Bosfor, în ziua de Duminică după Rusalii, fu sugrumat mai întâi Ștefan Cantacuzino și apoi vulpea cea bătrână de Stolnic Constantin Cantacuzino; *«vasul relelor ce umbla după mosafirnice marghiolii»* cum dic cronicarii când vor a înfățișa lectorului pe un intrigant. Cu Voevodul Ștefan se urmase cum vedem același sistem ca și cu Brâncoveanu, de a se începe crima de la cel mai tînăr la cel mai bătrîn, spre a se da mai multă casnă și chin tatălui.

Apoi li s'aũ tăiat capetele, li s'aũ belit și umplut cu bumbac, trimițendu-le în urmă la Odreiu ca să se încante și vizirul de acolo de plăcere. Sultanul uitase însă de Michail Cantacuzino spătarul, fratele bătrînului Constantin Stolnic și de Radu Dudescu cumnatul lui Ștefan-Vodă, și ast-fel ca tragedia să fie completă ca și cu Brâncovenii, trimise în țară pe un Capegiu și pe un Cadiu; unul să scrie toate averile Cantacuzenilor în unire cu Beiul M. Sale. Nicolae Mavrocordat-Vodă, despre care vom vorbi în capitolul următor și cel-l'alt să ridice din București pe cei doi boeri spre a fi duși în Țarigrad și uciși.

Capegiul ridică pe Michail spătarul Cantacuzino și pe Radu Dudescu despre care cronicarul Popescu spune că era om tînăr și avea coconi mici încât mare jale fu pe toată boerimea când 'l ridicară, ca să'l ducă la moarte rămânend copii fără de tătân. Turcul însă era de oțel nici ca'i păsă lui de cuvântul de milă și ca un păgân luă cu sila pe cei doi boeri de'i duseră la Țarigrad și acolo li se retezară capetele ca și celor-l'alți¹⁾. Ce urgie! Doamna lui Ștefan-

¹⁾ Veďi în vol. III, ȘincaI, p. 245, după Del Chiaro, și în Mag. ist., vol. IV, p. 45, cron. Popescu.

Vodă, Păuna cu copiii ei cei doi, bezadelele Radu și Constantin se ascuseră de teamă în Țarigrad în casa comitesei de Collyer soția ambasadurului olandez, comitesa în secret procură prințesei române o corabie venețiană și așa prințesa travestindu-și înbrăcămintea dinpreună cu copiii ei plecă, și trecând prin orașele Mesina, Neapoli, Roma, Florența, Bologna, Ferrara, și Veneția se opri aci unde fu primită de Nicolae Coragiani ce o ținu în gasdă 5 zile, de aci porni în Austria și ajunse la Viena, unde fiul său mai mare, Radu rămase, și intră ca militar în armata austriacă, eară cu cel-lalt fiu Constantin o plecă în Rusia, unde și dânsul intră în armata rusească. Doamna Păuna nu mai rămăsese de cât cu 5,000 de galbeni din toată averea ei, căci totul erea confiscat de Mavrocordat în unire cu Turcii ce veniseră din Țarigrad, aci.

Acești 5,000 de galbeni dânsa îi lăsase comitesei Collyer ca să-i trimită când îi va scrie că are nevoie. Dintr'un document cu data de 1720, 27 Aprilie reese că Doamna Păuna trimisese pe un oare-care Battista Chinetti la Constantinopol ca să ceară cei 5,000 de galbeni Comitesei Collyer. Comitesa însă când vădu că acest Chinetti vine și 'i cere cei 5,000 de galbeni obiectează că a primit numai 4,000 de galbeni, din care 2,000 i'a cheltuit cu întreținerea prințesei și a copiilor ei în Constantinopol cât timp i'a ținut ascunși în casa ei, eară restul de 2,000 se obligă a'i plăti câte 800 anual asigurând'o pentru întreaga sumă în casele ce le avea dânsa în Țarigrad în cartierul Péra. Comitesa Collyer dă și o adevăriniță relativ la această sumă care adevăriniță e însuși documentul citat ¹⁾.

În altă scrisoare a însuși Doamnei Păuna către un sfetnic de la Paris se vede că dânsa se plânge de averile ei, recurgând la ajutorul regelui Franciei pentru a ordona ambasadurului său din Țarigrad să intervină pe lângă doi indiviđi ce după nume par a fi Greci, în mâinele cărora se găseau averile Păunei. Eată ce vedem în însuși scrisoarea Doamnei Păuna :

¹⁾ Veđi în col. doc. Hurm., p. 299—300, vol. VI.

«Monsieur,

Remontre avec respect Pagona Cantacuzène, Douairière Princesse de Valachie, veuve du feu Prince Etienne Cantacuzène, et ses enfans Rudolphe et Constantin Cantacuzène, que feu le Prince Etienne ayant eu le malheur d'être fait mourir d'ordre du Grand Sultan, à Constantinople, elle se vit obligée de s'enfuir avec ses dits enfans, pour sauver leurs vies et de laisser la plus grande partie de ses biens et effets entre les mains de plusieurs particuliers, et surtout d'un nommé *Portaro Dimitrachi* lequel s'est mis sous la protection de l'Ambassadeur de France à la porte ottomane, et cherche sous cet auspice, à ce disculper de rendre les dits biens et effets qu'il a entre les mains, et d'un autre nommé *Vataffol*, comme il parait par la deposition et spécification ci-jointe, lequel cherche aussi tous les moyens de ne pas rendre ce qu'il tient appartenant à la dite Princesse. C'est pourquoi, elle, et ses enfans, ont recours à vous, Monsieur, et vous supplient avec instance de procurer qu'il leur soit rendu la justice, qui leur est dûe, en écrivant à votre Cour, afin que Sa Majesté Très-Chrétienne ordonne à son Ambassadeur là bas qu'il employe son crédit pour qu'ils soient consolés». Această scrisoare poartă data de 1717, Noembrie¹⁾.

Acuma memoria Brâncovenilor era răsbunată, să zicem și noi ca și cronicarul moldovenesc Ioan Neculcea «și au ajuns și ei osînda Brâncoveanului căci îl vîndu-se ei pre dînsul cu înșelăciune»²⁾.

Ce urgie căduse asupra neamului Cantacuzino! aceasta erau numai începuturile, urmările îngrozitoarelor persecuțiuni le vom vedea în capitolul întronării lui Nicolae-Vodă Mavrocordat, adică cel ce urmează.

Toate familiile domnitoare române care au ținut stindardul național în mână au căzut rînd pe rînd. Cantacuzenii cari deși nu Români de origină, dară deveniți mari

¹⁾ Veđi supl. I, vol. I, col. doc. Hurm, p. 439.

²⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, pag. 350.

Români de la anul 1611 de când au venit în țara-Românească; de atunci și până la 1716 în tot-d'a-una au căutat a se pune în vileag prin faptele lor patriotice; că acum, la urmă, și-au băgat mâinele în sângele lui Brâncoveanu, aceasta nu a fost de cât sentimentul urei și al invidiei personale, ce a lucrat.

La urmă soarta le rezervase și lor sfârșitul cel tragic, ce cortina 'l va acoperi pentru un veac și mai bine.

Când Cantacuzenii fură uciși în Țarigrad; Nicolae Mavrocordat deja domnea în țară, de 4 luni.

Înainte însă de a intra în istoricul capitolului domniei lui Mavrocordat, se simte necesitatea de a încheia domniile române printr'un ultim cuvânt ce va servi de chee la deschiderea domniilor fanariote.

Cuvânt final pentru domniile române

și

Cuvânt introductiv la domniile fanarioate.

Istoricul și cugetătorul român după ce va fi citit istoria țerei sale de la început și până la anul 1716, anul întro-nărei Fanarioților în Țara-Românească, va fi putut observa un șir întreg de domni din neamul Basarabilor; un Brâncoveanu, doi Ghiculești și doi Cantacuzinești domnind ei la diferite intervale; în acest răstimp de mai bine de cinci veacuri, considerând viața politică la Români încă mai înainte de întemeierea statului lor, ca principat, încă de pe când erau constituiți într'un simplu Banat sau Voevodat al Olteniei, cu mai multe knezeate în jurul său, stătuleț, formând acesta embrionul regatului și poporului român de azi.

În acest întreg răstimp, judecătorul drept și nepărtinitor va dice dintr'un cuvânt că puterea de viață a Românilor în vechime a trăit prin rezistența a două mari idei, aceea a *armatei* și a *religiunii*; în tot acest răstimp de cinci veacuri el va vedea pe un lung șir de Domni; unii domnind mai mult, eară pe alții câte 3 și 4 ani numai, și chiar și câte-va

luni poate, dar fie-care în tot-d'a-una ținând spada lângă dânsul, cu tăișul ascuțit, ne-fiind nici odată sigur de ziua de mâine, dacă nu va fi călcat de Tătari, Turci ori Nemți și Ruși, sau de boerii resvrătitori ai țerei ce protestaui în contra tiraniei străine.

În întreaga această cale ce au pășit'o Români, plină numai de spini, au avut cam pe la mijlocul ei o curioasă întâmplare, aceea că în anul 1393 un Domu al lor a încheat un tractat de alianță și de vasalitate cu Turcii; luând această decisiune nu în urma unei învingeri rușinoase ce ar fi suferit'o Români, ci din contră, de bună voe, din simpla lui plăcere.

Acel Domn a fost Mircea I Basarabă căruia cronicarii și poporul 'i-au dat frumoasa poreclă de «mare» și «bê-trân». Mircea I a avut o idee ingenioasă când a luat această hotărîre. În timpul domniei sale, Țara-Românească se cam solidificase, starea embrionară începea să dispară și pozițiunea ei devenea din Ți în Ți mai fixă pe charta Europei orientale. Populațiunile cele mai întinse ale nordului priveau cu atențiune la micul micuțul popor românesc ce începea să'si vînture viața sa publică, de la porțile de fier până la gurile Dunărei. Mircea I organiză și armata, spre gloria Românilor, căci în 1393 nu erau încă nici «*Les compagnies d'ordonance et les tirreurs Archers*» ale lui Carol al VII-lea regele Franciei.

Domnul român judecând că poporul său este prea mic pentru a putea trai, el prin sine însuși; îi fu teamă ca valurile oceanului să nu asvêrle mica corabie pe stînci; instinctul de sigur îi dictă să nu închine țara sa unei puteri slabe. Turcia atunci erea în floarea ei, avea un întins câmp în fața sa, după care va culege gloriei, și de aceea în schimbul a 3000 de bani roși (adică de aur, de ai țerei) sau 500 lei de argint de ai Turcilor, el așeză sub scutul Ottoman această țară; păstrând însă toate drepturile și prerogativele unui adevărat principe ales de națiunea sa, urmîndu se cu plata acestui tribut până la Laiot-Vodă Basarab, când el se mai mări până la suma de 40,000 în anul 1460; de către Mathei Basarab-Vodă în 1640 se mări

earăși până la suma de 125,000 lei; și în fine de Constantin Vodă Brâncoveanu la 1701 când tributul a atins țifra de 175,000 lei.

De la Constantin Vodă Brâncoveanu se urmă ast-fel până la Fanarioți când densesii cu rëndul măreaū tributul, așa că sub Michai Vodă Suțu el atinsese țifra de 1,000,000 lei pe an.

În tot acest rēstimp în care Domnii români plăteau tribut sublimei-porti, și plăteau fiind-că se bucurau de ajutorul Turcilor la vremuri grele, ei nici odată nu s'au dat înapoi când unii din Sultanii de la Constantinopol în urma unei poște personale, ori a unei poveți de către marele vizir se încerca a călca dispozițiunile tractatului, și a trimete armate comandate de Pași, ca să bată pe Români, atunci Domnii Români încalcau pe cal și ca niște zmei fugeau la bătaie ca împreună cu cavalerii lor, cu boerii acestei țeri și cu slujitorii să apere patria comună sau moșia, și din cele 76 de campanii pe care le relatează istoricul Bălcescu că Muntenii le-au avut; 19 am avut cu Turcii și în nici una nu am rămas cu rușinea pe câmpul de onoare, cu forțe mici, dar oțelite; am învins altele mult mai mari.

Gloria militară a mers crescând la Români de d'încoace de Milcov, până la Michai-Viteazul, acesta a împins renumele Românului muntean până în sferile cele mai înalte ale vitejiei; atunci știa toată Europa că la gurile Dunărei trăește un popor, demn prunc al părinților lui, și că peste acel popor domnește un principe căruia istoria îi este silită de a-i numi domnia, «*o epocă*».

Pe vremea aceia însă ideia de naționalitate nu erea bine determinată; ideia naționalității este o idee modernă ce 'și trage izvorul din șiroaele de sânge vërsate în Franța la 1789, în timpul revoluțiunei celei mari; locul ideii naționalității 'l ținea atunci religiunea; toate popoarele Europei erau clasate în două mari părți: *cele creștine* și *cele păgâne*, de aci acea rivalitate continuă între împărățiile cele mari și creștine, cu o altă împărăție tot atât de mare, dar *păgână*, și de aci în spre mirarea tuturor, că noi Români un popor creștin să ne fi aședat sub protecțiunea Turciei.

și încă de bună-voie, de aci deci necaz din partea acelor împărății pe Turcia și ura lor, pe noi.

De prin veacul al XV când forțele celor două împărății vecine cu noi ; *marea seminție germanică* și cu *țara Muscalilor* începură ași consolida forțele lor ; atunci populațiunea erea destul de mărită și clasa boerilor, singura clasă diriguitoare a afacerilor țerei, erea destul de bogată ; căci Domnii țerei împărțise deja sfetnicilor lor destule pământuri în urma atâtor răsboaie.

Atunci se cam formă în țară grupulețe de acești boeri ; unii ținând cu Rușii, alții cu Nemții și alții cu Turcii ; cei ce țineau cu Nemții și cu Rușii reprezentau opozițiunea țerei, pe când cei ce țineau cu Turcii reprezentau partida oficială sau guvernamentală, cum am spune ađi ; de oarece în capul ei erea însuși Domnul țerei cu divaniștii săi.

În vremurile aceluï veac însă, Sultanul cel îngrozitor al Turcilor distruge pentru tot-deauna Bizanția cea străbună, dărâmă din pământ dinastia Paleologilor și înfinge stindardul semi-lunei în capitala lui Constantin cel mare.

De atunci au rămas în Constantinopol o mare parte din locuitorii notabili ai orașului cel vechi, și au mai venit și alții din provinciile vechiei împărății ; atunci oameni de naționalități diferite, ca : Armeni, Spanioli, Venețieni, Italieni, Greci, poate și Francezi s'au strâns cu toți într'un suburbiu al orașului unde odinioară locuea corpul diplomatic al ambasadurilor puterilor europene reprezentante la Constantinopol ; și stabilind un fel de legătură și de prietenie între dênșii, considerându-se din aceeași casă și familie, pentru că pe toți îi legaă semnul crucei, în deosebire de Turci, ce ereau păgâni ; se numiră ei singuri « *Fanariofi* » după numele aceluï suburbiu de « *Fanar* ».

Acest eveniment petrecut în împărăția Turcilor a schimbat cu totul soarta Românilor, căci dacă până atunci noi am fost stăpâni în statul nostru, stăpâni pe judecata noastră pe conștiința noastră și pe Domnul nostru, de acum înainte ăi cu ăi vom resimți o diferență.

Am văzut în cursul scrierei de față că influența grecească începuse a se manifesta mai de demult în țara-

Românească încă de prin veacul al XIV, pe timpul când erea în ființă vechiul imperiū Bizantin, pe acele vremuri însă această influență grecească începuse a se manifesta la noi numai pe calea *comerțului* și a *religiunii*¹⁾, aceste două au fost antemergătoarele influenței *politice* ce se va naște în țările române după îngenunchierea imperiului bizantin.

Când imperiul Bizantin însă fu distrus, toți sftnicii de odinioară, indiferent de naționalitatea lor, aședându-se în suburbiul Fanarului, au căutat a se pune în relief în noua capitală a imperiului ottoman; și-au întreținut bogățiile și le-au mărit prin comerțul cel înfloritor ce erea atunci în Constantinopol, de pildă cu mătásurile și produsele din Egypt ori Asia-Minoră.

Intre acești sftnici de odinioară ai vechei Bizanție fiind și o mare solidaritate din cauza religiunii lor *ortodoxe-grecesă*, făcură ei din aceasta un pretext față de Turci, ca să aibă aerul de apărători a intereselor tuturor popoarelor creștine, vasale Turcilor, din cauza inteligenței lor naturale, și a culturai lor, deveniseră cam trebuincioși guvernământului ottoman, întrebuințați mai întâi ca grămăticii pe la ministerele din Țarigrad, adică tálmacii la hártille scrise pe turcește pentru a le traduce în limba franceză și italiană, câștigând ast-fel o mare preponderență, ajunseră de dobândiră și înființarea unei mari funcțiuni, aceia de *Mare Dragoman*; mai 'nainte încă de a se înființa acest post mulți din Fanarioți, dară din cei mai săraci și mai de jos veniră și în țările române; sub Domnia lui Michai-Viteazul (1594—1601) ereau deja Greci în Muntenia căci vedem într'un tractat încheeat de marele Domn la Belgrad în 1595 cu Sigismund Battori principele Transilvaniei, dicându-se la un articol «*Nici un Grec să nu fie priimit în slujbele statului*»²⁾. Michai Viteazu prevădu-se primejdia, și de aceia căuta să o parede.

De la Michai-Viteazul încoace lucrurile luară cu totul o altă întorsătură, de atunci Grecii începură a năpădi din

¹⁾ Veđi Capitolul II, în această carte, p. 15.

²⁾ Veđi raportat de N. Bălcescu în Vol. I, Mag. ist., p. 115.

ce în ce mai mult în țară, din care cauză amorți și vigoarea militară a Românului de altă-dată. După mazilirea lui Radu Șerban Basarab Voevod; succesorul lui Michai-Viteazul, veni la domnie Radu Michnea în 1611, tot un Basarab; dară de mic grecisat și crescut în mijlocul iesuiților de la Fanar, deși creștini și ortodoxi dară mai iesuiți de cât iesuiții catolici ai lui Ignatiū de Loyola.

Acest Domn aduse cu sine o sumă de Greci însă nici unul însemnat prin ceva, ci din cei mai de jos și obscuri.

Aceștia crezură că *prin sânge vor îneca ori-ce manifestațiune a opiniei publice*; însă un mare adevăr a probat în tot-deauna că *sângele vărsat în loc de a strivi o opiniune din contra o hrănește, o întărește și o face a triunfa*.

Că s'a întâmplat așa, dovadă este revoluțiunile cele ce au izbucnit atât sub acest prim Domn grecisat, Radu Michnea, (1611—1616), cât și sub urmașii săi Alexandru Iliasi (1616—1618); Alexandru Coconul (1623—1627) și Leon Tomșa (1627—1633). Toți deși Români, dară de prinși obiceiurilor bizantine, de către amicii lor Grecii și Fana-rioții din Țarigrad, atunci sângele boeresc român, a curs mult pe pământul nostru, căci stindardul națiunei române era în mâna lor; listele de proscricțiuni curgeau ca la Romani în vremea dictaturei lui *Syla*; isvor de sânge se făcuse de la Têrgoviște până la Stambul, cititorul n'are de cât să se întoarcă înapoi și de la pagina 26 până la pagina 44 va vedea capetele cădute pe cari cronica le enumeră și numai pe cei mai de frunte d'între boeri.

Aceste revoluțiuni izbucniră în țară, căci boerii apărători ai țerei și neamului lor, nu puteau suferi intrigele Grecilor al căror gând era de a înăbuși ori-ce sentiment de independență și conștiința națională.

Vedând că nu reușesc prin acest mijloc recurg la stragemme și înduplecă pe Domnul Leon Tomșa ca să dea un chrisov prin care să isgonească pe toți Grecii din țară; aceasta era numai o simulare, cu gândul că boerii să se potolească, rezultatul fu nesatisfăcător, căci izbucni insurecțiunea lui Mathei Basarab de la Brâncoveni, care reușește în

1633 să înlăture tirania fanară și să se introneze pentru a domni până în 1654.

Mathei Basarab dete un chisov prin care desrobește toate mănăstirile țerei închinat mănăstirelor de la sfântu munte și scoate pe toți călugării Greci din țară.

În timp de 20 de ani numai de ocârmuire a sa, țara 'și recâștigă prestigiul de altă dată și falangele lui Michai-Viteazul se acoperiră din nou de glorie pe câmpurile de bă-talii, spada cea dreaptă și românească din nou va frînge iataganul cel curb al Turcilor.

Intrigele Fanarioților în Țarigrad însă, făcură pe Turci a impune Domnului român ca ministru pe un Grec, anume, Ghinea Țucala «*vasul relelor*» poreclit de cronicari; acesta în calitate de mare vistier sevêrși urgiile cele mai mari și de aceia sfêrși ucis de Seimeni în palatul din Têrgo-viște în anul 1653 când muri și Mathei-Vodă.

Țara s'ar fi liniștit dacă acest Țucala nu ar fi înveninat'o din nou; de la dînsul firul cel întrerupt de Mathei-Vodă fu reluat earăși de Greci și cu mai multă furie încă, căci sub domnia lui Constantin Șerban Basarab (1654—1658) izbucni o a cincea revoluție în care rolul de frunte 'l avură însuși soldații desperați de nelegiuirele Grecilor¹⁾. După moartea acestui Domn sub domniile lui Michnea, a Ghiculeștilor și a lui Radu Leon-Vodă nelegiuirele Grecilor merșeră din ce în ce crescînd; coroană la acestea a fost domnia lui Radu Leon-Vodă (1664—1669), sub care persecuțiunile Cantacuzenilor ajunseră la culme căci lucrau la o l'altă cu tot ce era mai patriot în țară. El imită pe tatăl său și recurse la aceiași strategemă de a da un chisov de isgonire a Grecilor din țară, aceasta însă nu fu de cât o încercare ce nu avu de loc efect.

Sub domnia acestuia aroganța Grecilor ajunsese la culme, ei proiectaseră să omoare pe toți boerii pămîntenî; lucrul însă fu descoperit și o mare revoluțiune aduse mazi-lirea Domnului și uciderea acelor Fanarioți capi ai rēută-ților.

¹⁾ Vezi în această carte, p. 60—65.

După mazilirea acestui Domn, partida națională română triumfă, căci isbuti a'și alege dânsa singură un Domn și anume pe Antonie de la Popești ce domni 4 ani. Grecii însă nu se lăsaū de loc la Țarigrad. În 1672 vine la domnie Grigorie Ghica a doua oară, când urgiile se preînoesc din nou și bieții Cantacuzeni ce erau atunci capii partidei naționale ajung în cea mai mare prihană și nenorocire; uciși și sărăciți de averi.

Domnia însă a lui Duca Vodă din 1674—1679 aduse destrămarea puterei partidei grecești, ce apuse cu totul la venirea lui Șerban Cantacuzino pe tron.

În adevăr în 1679 se urcă pe tron Șerban Cantacuzino, partida națională învinsese earăși pe venetici; inima Românului tresălta acum de bucurie, căci se văduse satisfăcută; Grecii nu mai aveau nici o putere în țară, de oarece Voevodul Șerban Cantacuzino erea o mână de fier și când se uita numai la cine-va cu ochii săi cei de vultur, fără a se răsti, băga în pământ pe ori și cine; istoricul contimporan cu dânsul, Italianul Del Chiaro, am văzut la capitolul domniei acestui Domn cum relatează, că: Ambasadorii puterilor străine când veneau cu câte o misiune la Voevodul Șerban-Vodă, la București, îi apucau tremuriciul, când Domnul român se restea la dânsii, lăsaū și nevoe și tot și o luaū de fugă; se știa atunci că Muntenia avea un Domn, nu o păpușă.

Cu domnia lui Șerban Cantacuzino se creadă în Țara-Românească o stare nouă de lucruri; sunetul armelor va fi înlocuit prin consfătuirele cele îndelunge și prelungite une-ori și până la miezul nopței, de către înalții sfetnici ai Domnului, care din preună cu Domnul, vor discuta într'una din camerele palatului din București, ori Târgoviște, ori de pe la una din moșiile Domnului, despre starea de lucruri a politicei orientale.

Ce a ȝis cutare ambasador la Țarigrad marelui Vizir, ori prea luminatului Sultan, despre Măria Sa Domnul Țerei-Românești, saū ce a scris acel ambasador Impăratului ori regelui său. Oamenii de încredere ai Domnului pe la curtea din Viena, pe la Țarigrad; spioni, corespondențe secrete cu

Nemții și cu Muscalii, în ascunsul Turcilor, ce o mai fi toate acestea ? Ei da ! așa merg lucrurile în lumea aceasta, alte vremuri, alte nevoi, să țicem și noi ca și M. Kogălniceanu «*la legi noui oameni noui*». În țara Românească, formându-se o partidă nemțească de boeri, în toată puterea cuvântului, acestea toate discutându-se la masa de voroveală de politiciii noștri ai veacului al XVIII.

Tot acest sistem nou însă ajunsese în floarea lui sub Constantin Brâncoveanu-Voevod, un om pe care natura 'l îndestrase cu o putere de cugetare extra-ordinară, cu o inteligență și artă diplomatică fără seamăn, încât reușind a domni 25 de ani pe șubredul tron românesc, sguduit de atâtea ori ; aduse țara sa la o reputațiune europeană și amestecând numele de «*Valachia*» și «*Valachi*» în discuțiunile regelui Francez, la Versailles, și în cestiunile cele mai delicate ale politiceii imperiale austriace și moscovite.

Cestiunea țărilor dunărene ajunsese atunci o idee fixă în capul regelui Franciei, Impăratului austriac, Impăratului rusesc, regelui leșesc, magnatului ungar și mai știu eu cărui invidios ; țările române ereau mici, dară de mare preț ; porțiunea ce ocupa țara noastră pe charta Europei o invidiau toți, bogățiile ce le aveam în țară le conveneau tuturor, și firea cea de oțel și de miere a Românului plăcea și mai mult.

Așa a fost în tot-deauna și va fi mereu, ca statele cele mai mari să încerce a înghiți pe cele mai mici ; noi însă ne am opus, și ved că cu mijloacele de care am dispus, am reușit, și am rămas tot Români.

Grecii Fanarioți vedând însă că locul lor nu mai e posibil în țară, se strânseseră cu toții în Țarigrad, acolo 'și întărind rëndurile și se apucară de luptă ; o luptă însă titanică, lingușind pe toți ambasadorii, lingușind și cumpărând pe Viziri ; Pașale și Dragomanii ; spionând pe Domnii români, reușind a conrupe pe mulți și din boerii români, în schimbul unor promisiuni fantastice, infiltrând vrajba și ura între familiile domnitoare românești ce mai rămaseseră, și decizând în cele din urmă pe Turci a 'și înfinge pumnalele

lor în trupurile Brâncovenilor, numele cel mai slăvit din analele politice ale istoriei principilor din trecut ai Românilor.

Dar pentru a se sfârși cu neamul românesc, pentru a se da ultima lovitură, haide încă pentru ultima oară cu un Domn român!

Și astfel cei două ani de domnie ai lui Ștefan Cantacuzino nu fură de cât o agonie de moarte; căci țările române 'și plecaseră de mult capul, pentru a fi înjugate la jugul robirei și despoerei comune.

Anii de 1715 și 1716 nu însemnează în istoria poporului român de cât ultima scântee de naționalitate și libertate română din istoria medie a neamului nostru; cu Ștefan Cantacuzino se sting domniile naționale eșite din rărunchiile națiunei.

Acuma Turcii porunciseră Fanarioților să se îndrepteze spre țările române și să sugrume viața neamului românesc. Prin acest capitol nu putem intra și în studiul domniilor Beilor Fanarioți, căci aceasta nu ar privi sensul scrierei de față, domniile fanarioate aũ fost scrise de atãția și atãția: D. V. A. Ureche le-a desvoltat așa de mult! Vom spune numai atât că acești Domni Fanarioți aũ contribuit la desvoltarea vieței culturale în țările române, care deși introdusă pe limba elinească, dară fiind totul de mare folos pentru deșteptăciunea naturală a Românului.

Aminteri însă armată, vigoare militară, obiceiurile vechi ale țerei, boerime, toate fură inghenunchiate ori distruse.

Să strigăm deci și noi ca și Tacit în opera sa *Germania* ¹⁾, ce vëdënd hordele barbarilor apropiindu-se de pământul imperiului roman, strigă: «O Ței! faceți, ca în sufletele acestor popoare să domnească și să fie de veci, dacă nu iubirea pentru noi, ci dară ură pentru ele înși-le! căci, astădi țerei noastre, ostenită de greutatea soartei, no-

¹⁾ Cap. XXXIII.

rocul nu'i mai poate da nimic mai folositor de cât desbinarea dușmanilor săi !¹⁾

În adevăr așa se și întâmplă căci în 1821 Marele Sluger Tudor Vladimirescu la o l'alta cu o mare parte din familiile de boeri români folosindu-se de certurile Fanarioților, provoacă o insurecțiune ce avu de rezultat alungarea și stêrpirea Fanarioților de la tronurile române când earăși reînviară domniile pământene, dar după ce capul bravului român din Gorj, peri sub zidurile cetăței Têrgoviște la mișeleasca și vicleana lovitură a lui Ipsilante. Eară ce aveam de spus, înainte de a pătrunde în capitolul intronărei lui Nicolae Mavrocordat.

În cele 5 capitole ale titlului: «*Despre cauzele saū evenimentele contribuitoare la intronarea unuī principiū Fanariot în Țara-Românească* ²⁾, cititorul a putut vedea toate fazele prin care a trecut această țară, până ce Fanarioții au ajuns a pune mâna și pe tronul românesc. După mijloacele de care am dispus, și după puterile ce mi le-a dat Dumnezeu, m'am încercat să arăt cititorului, pe Fanarioți înainte de anul 1716, anul suirei lor pe tronul românesc.

În aceste 5 capitole nu am vădūt de cât amestecul lor în Țara-Românească ori Muntenia; amestec ce la început erea mai neînsemnat, apoi din Ți în Ți crescând până ce ajunsese la apogeul său, când uneltirele de domnie începură, și ora asaltului final sosise, visul de aur se realizase, și toată dibăcia și meșteșugul cu care ei lucraseră la Țarigrad avu acum efectul; semințele cele sēmănite și îngrijite cu atăta muncă și sudoare, deteră în fine fructul pe care Fanarioții nu întârziară de a'l rupe de pe arborele crescut.

Nicolae Mavrocordat debutează cel d'intăi pe scena pe care se va juca această jalnică Tragedie a *robirei poporului român*, o Tragedie atât de fulgerătoare, unde de

¹⁾ Veđi în op. cit.: «Maneat, quæso, duret que gentibus, si non amor nostri ad certe odium sui, quando, urgentibus imperi fatis, nihil jam præstare fortuna maji, potest, quam hostium discordiam», raportat și de D. Gion, op. cit., p. 425.

²⁾ Veđi la p. 10 în această carte.

la I-ul act și până la cel din urmă nu se va vedea de cât ucideri și cumplite urgii, ca: exiluri despoeri de averi, desfrînări, orgii și viciuri; haide! voi spade de oțel închi-deți-vă în tecile voastre, și dormiți acolo somnul cel de moarte! uitați că odată în vremurile cele străbune ați fost purtate de un braț român!

Uitați că odată ați străpuns pepturi de păgâni, și ați spiintecat oameni, uitați că odată, sclipeați pe cerul românesc și că sbârâitul vostru înspăimânta o lume întreagă,

De cât ori are Ungurul și Turcul nu o rupea de fugă? Regele unguresc Carol-Robert la 1330 știa ce e Românul, căci arcurile, săgețile și buzduganele boerilor și slujitorilor lui Alexandru Basarab, voevodul copilașului de popor român de abea în fașă încă atunci, au curs ca și un potop peste tumultul de magnați ¹⁾.

Eară Turcii cei trufași la vorba de *Călugăreni* și de *Michai-Viteazu* se înfricoșeau.

Viața însă nu e de cât un amestec de fericiri și de nenorociri; gloriile unui popor nu pot fi eterne, ce e etern devine și banal, viața din trecut a Românului a fost tot agitată și plină de emoțiuni. Atât la vremuri de restrîște cât și la cele de ferice el s'a arătat mereu virtuos și plin de energie, acuma însă când ceasul bătuse ora cea de pe urmă, neștiind care va fi sfârșitul, el se va agita din nou, ear jugul cel asupritor 'l va strînge rău la gât și va căuta a'l înăbuși.

În acest al 6-lea capitol vom vedea această *schimbare la față* a țerei, cum aproape după 5 veacuri de domnii pămîntene; Românii fură siliți ca să primească de Domn al lor tocmai pe unul ce făcea parte dintre aceia în contra cărora el se luptase când cu scrisul când cu spada.

¹⁾ Vezi în toate cursurile de istorie română, atât ale autorilor români cât și ale autorilor străini.

CAPITOLUL VI

**Părerî istorice asupra întronărei Fanarioţilor în
Ţara-Românească.**

*Neamul, antecedentele şi domnia primului voevod fanariot
în Ţara-Românească, (10 Februarie 1716—
14 Noembrie 1716).*

A şaptea revoluţiune boerească.

Când într'o ţară domneşte o dinastie pământească 426 de ani, cum a domnit casa Basarabilor în ţara-Românească ; afară de mici întreruperi în persoana celor două Ghiculeşti şi două Cantacuzineşti, şi când în locul lor vor păşi nişte străini, şi tocmai nişte străini în contra cărora Românii, boeri şi slujitori s'au luptat atât, de sigur că momentul acesta al întronărei primului Fanariot va produce o vie impresiune pr'între rîndurile Românilor, şi va da mult de comentat istoricilor şi scriitorilor străini.

Înainte de a pătrunde însă în istoricul evenimentelor, cred că e nemerit a mă opri asupra acelor apreciaţiuni, precum şi asupra persoanei lui Nicolae Mavrocordat şi antecedentelor sale.

Reproduc aci mai multe pasagii atât ale scriitorilor pămîntenî cât şi străini relative la întronarea lui Mavrocordat şi a regimului fanariotic la guvernământul Ţerei-Româneşti, *eaţă unele părerî istorice.*

Încep mai întâi cu cei pămîntenî şi anume cu părerile bărbatului de stat Michail Kogălniceanu, care ne spune :

« Nous arrivons a une époque bien malheureuse pour la Valachie, au règne tyranique des Fanariotes. Sous ces princes fermiers, sous ces princes qui étaient changés tous les jours, sous ces esclaves despotes, la Valachie tomba en décadence avec autant de vitesse que les autres états de L'Europe montaient en grandeur et en civilisation. Dans

le dix-huitième siècle, tous les pays, même les plus éloignés de l'Asie et de l'Afrique prirent part à la civilisation de la France et de l'Angleterre ; la Chine, même cette vieille Chine qui depuis de milliers de siècles n'avance ni ne recule, fut forcée par l'Europe de faire un pas de plus dans le progrès. Le despotisme des Fanariotes fut plus puissant que la haute muraille des Chinois qui ne put pas empêcher les lumières de l'Europe d'entrer dans leur pays, tous les essais d'indépendance, de nationalité, de civilisation vinrent se briser contre la tyrannie, des esclaves du Fanar, maîtres enfin de la Valachie. Un mur de despotisme, plus puissant qu'un de pierres entourait la principauté et le séparait du reste de l'Europe, c'était une arène où les Fanariotes exerçaient leurs cruautés à l'oisir et en pleine liberté, rien ne venaient les troubler dans leurs occupations d'oppression ; que quelques fois, le cordon ou le sabre du Sultan. La Valachie était devenue comme dit un auteur Roumain, Gregoire Pleșoeano, *une table sans gardien livrée à des bêtes affamées*.¹⁾.

Un autor german Raicewich²⁾ ȑice :

« Nicolae Mavrocordat fiul celebrului Alexandru Mavrocordat, ambasadorul de la tractatul din Carlovitz, fu cel d'întâiu Fanariot creat de ȑorta ottomană prinȑ al Valachiei. Ar fi imposibil să ȑic că s'a condus după ordinele seale proprii, sau că a lingușit pe Sultan, făcându-i pe plac, sau că și-a satisfăcut propriul său geniū ; cea-ce se poate ȑice însă, este că a fost foarte rău voitoriū, el a fost *Neronele Valachiei* care a înăbușit restul libertăȑei ce mai rămăsese în această țară și de care se mai bucurau boerii Moldoveni și Munteni cu tot jugul ce'i apăsa ». (Tradus din nemȑeste).

Ca Kogalniceanu au mai scris și toȑi istoricii Români, am reprodus numai spusele lui Kogalniceanu, căci cred că e suficient, o singură părere a unui istoric român, mai im-

¹⁾ Vezȑ în Histoire de la Moldavie et de la Valachie, p. 137.

²⁾ Vezȑ în Bemerkungen über die Moldau und Wallachei. Viena 1789 în introducere.

portante sunt pentru noi Români părerile istoricilor străini neamului nostru, căci pe dâșii nu poate să'i doară ca pe noi; pe când la noi este sentimentul suferințelor personale ce lucrează, la străini nu poate fi de cât cel al milei; povestirea despre lucrurile care te privesc este în tot-deauna mai caldă, nu ȳic că ea cade în neadevăr, când găsești însă o povestire despre tine, la străini, atunci nu mai poate fi vorba de interes; căci străinul te arată așa cum te vede fie din viață, ori după documente.

Să dăm deci mai multă importanță scriitorilor străini în cestiunile ce ne-aũ costat pe noi Români, ca să nu dăm de vorbit acelor ce ne ar acuza de nescrupulozitate.

Istoricul Italian Del Chiaro ¹⁾, eată ce mai spune: «Fanarioții aũ fost în tot-deauna funești pentru Valachia când aũ avut guvernământul» (tradus din italienește).

Chiar scriitorii de origină greacă și tot înfiereađă nenorocita soartă ce căđu pe Români când Fanarioții ajunseră pe tronul acestei țeri.

Așa este Michail Anagnosti ²⁾: «Le plus désastreux de tous les mouvements politiques subis par la Valachie, celui qui a corrompu ses entrailles, altéré ses mœurs, dépravé ses habitudes nationales, abattu son courage, c'est l'avènement des princes Fanariotes, race immorale et funeste, pépinière de diplomates avides, debris mal pamés de l'ancienne cour byzantine, dont les brigues obscures, les intrigues de valets, la politique perfide et criminelle ont été dévoilées par plus d'un écrivain. Nous ne reviendrons pas sur ses tableaux, le fils trahissant le père, le père supplantant le fils, l'hospodarat devenu le prix de la basesse la plus éhontée, du vice le plus vénale.

Soumises à ses serviteurs de la Porte, les deux provinces ne furent désormais, pour les Sultans, que des fermes à livrer au plus haut encherisseur. La nomination de l'hospodar fut mise à l'encan, qu'un acquéreur plus généreux se présentât: le souverain déjà nommé lui cédait la place.

¹⁾ Veđi în *Historia delle moderne rivoluzioni de la Vallachia*, p. 298.

²⁾ Veđi în *Histoire de la Valachie*, p. 18. Paris, 1833.

Aussi dès qu'il arrivait dans les principautés, une seule pensée l'occupait, faire sa fortune et celle de ses acolytes, oiseaux de proie qui le suivaient en foule et s'abataient sur le pays. Dans la crainte d'être supplanté, il s'épuisait en inventions nouvelles pour acquitter dans le plus bref délai les énormes dettes que lui avait fait contracter l'hospodarat: il se hâtait de payer ses protecteurs et ses appuis nécessaires, d'acheter les courtisans de la Porte, d'escorter la foule des compétiteurs; de thésauriser pour les jours d'une ruine prévue et infaillible. Que d'exigences mais aussi que d'excès, l'imagination a peine à embrasser dans son étendue l'immense système d'extorsion mis en pratique par les Fanariotes de la Valachie et de la Moldavie.

Acuma să vedem ce dice Zalloni, alt grec¹⁾:

«En enlevant la regence de ces provinces à la domination des boyards, la sublime Porte se garantissait ou du moins croyait pouvoir se garantir des intelligences que les princes avaient souvent avec les puissances limitrophes, et qui penserent dans plus d'une occasion lui être funeste, car l'histoire n'a point encore prononcé sur les intentions secrètes de Brancovano et de Cantemir. Elle n'avait donc que deux partis à prendre, celui de faire *des pachaliks des provinces Moldaves et Valaques*, ou de les faire gouverner par les Rayas, ses sujets. Elle opta pour ce dernier moyen, qui était conforme au caractère de Mohamed V, prince pacifique et prudent. Il retablit Maurocordato dans sa principauté, mieux eut voulu sans doute, pour ce malheureux pays que la disgrâce de ce hospodar fut maintenue; car son administration n'a été narguée que par des actes de tyrannie, que ne sut pas châtier la douceur du gouvernement du sultan Mahomed, ni celui des trois Empereurs, sous les règnes desquels il gouverna. Il augmenta, disent les historiens, de quinze cent mille francs le droit de joyeux avènement, ce qui motive ses quatre retours à l'Hospodarat. Les successeurs n'ont pas laissés de meilleurs exemples et les pages de l'histoire des provinces de la

¹⁾ Veđl In Essai sur les Fanariotes, p. 248, 1824.

Moldavie et de la Valachies, si elles sont écrites par une main ferme, impartiale et indépendante ne seront remplies que des actes arbitraires de ces nouveaux despotes. Les malheureux habitants doivent frémir du seul nom de Fanar et de Fanariotes».

Nici presa chiar nu a tăcut; și eată câte-va rânduri extrase din ziarul francez «*Le Journal des Débats*» de la 5 Maiu 1823: «Les grecs du Fanar (Constantinople) qui ont signalé leur administration par la spoliation des habitants, par la degradation du caractère national, et par la corruption de leurs mœurs».

Și să observam că toate aceste dișe ale scriitorilor au fost scrise după-ce Fanarioții nu mai domneau în țară; după anul 1821, încât ele nu incarnează în rândurile lor de cât efectul guvernământului fanariotic, prototipul răului comun al Țărilor române.

Acuma să venim la persoana lui Nicolae Mavrocordat și să aruncăm o privire retrospectivă asupra trecutului lui, înainte de a veni ca domn în Țara-Românească, ca să vedem cam cu ce fel de om avea să se măsoare Muntenii.

Cine erea dânsul; din ce neam se trăgea; ce fusese mai 'nainte de 1716?

Să ne oprim mai întâi asupra celor două d'întâi în-
trebări, adică asupra *Neamului și antecedentelor sale*.

La Capitolul III a acestei cărți, unde am vorbit în genere despre Fanarioți și instituirea dragomanatului și cum Alexandru Mavrocordat Exaporiton a fost al II-lea dragoman ce succedase pe Panaiotaki Nicousis; am vorbit acolo oare-cum și despre originea familiei Mavrocordat și am vădut că însuși documentele familiei poartă în capul funiei genealogice pe acel Nicolae Mavrocordat, fiu al lui Pantaleon sau Panțiris; acest Nicolae trăește de la 1599 — 1649 și se căsătorește cu Roxandra, fiica lui Scarlat, un grec bogat din Țarigrad, care atunci erea întreprinzătorul căsăpiilor palatului, pe vremea sultanului Amurat al IV-lea. Nicolae Mavrocordat, fiul lui Pantaleon, erea originar din insula Chios, și avea acolo un mic foișor cu câte-va po-

goane de pământ, erea deci ceea-ce numim noi un Grec insular, căci pe vremea aceea când Bizanțul căduse în mâna Turcilor, se deosibeau Grecii în două denumiri: Grecii Țarigrădeni, adică aceia ce rămaseră în Constantinopol după înfrângerea imperiului bizantin, și Grecii insulari, aceia ce locuiau mai de demult insulele Arhipelului, chiar pe când erea în ființă imperiul bizantin, sau aceia ce de la distrugere încolo au părăsit Țarigradul și s'au așezat în una din aceste insule.

Acest Nicolae, fiu al lui Pantaleon, se ocupa cu comerțul mătăsurilor; atunci comerțul erea înfloritor în Constantinopol; tatăl său de și trăea în Chios ca un nobil, dară erea sărac și venitul micuței seale proprietăți nu erea suficient pentru îndestulările vieții; fiul său de aceia se apucase și de comerț. Acesta a fost și norocul său, căci am văzut tot la Capitolul III ¹⁾ din această carte, cum au venit împrejurările de s'a căsătorit cu Roxandra, fiica lui Scarlat, care, de și urită și ciupită de vërsat, erea însă foarte cultă și bogată.

Din acel moment Nicolae Mavrocordat 'și asigură o pozițiune fixă în Constantinopol; se mutase și locuia în palatul lui Scarlat și se găsea în capul unei averi considerabile, negreșit că, începu a juca un rol printre Turci și Fanarioți.

El găsiind că numele său de *Mavrocordat* nu e destul de cunoscut, 'și adause și pe acel al socrului său pe lângă acesta și se numi «*Nicolaos Mavrocordatos de Scarlati*». Tot așa se va iscăli și fiul său Alexandru Exaporiton, și Vodă Nicolae în Muntenia.

Mavrocordații ereau mândri că se aliaseră cu nobila stirpe a Scarlaților.

Insuși împăratul Leopold I, când a trimis diploma de nobil lui Alexandru Mavrocordat Exaporiton, îi dăce: «*Alexandru Mavrocordat din nobila familie a lui Scarlat*» ²⁾. Nicolae Mavrocordat Voevod, de care ne interesăm noi

¹⁾ Veđi la p. 167—169.

²⁾ Veđi în Xenopol, Carra, Vaillant și în această carte citat la p. 171, Cap. III.

aci, a fost fiul lui Alexandru Exaporiton și al Sultanei Chrisoscoleu și s'a născut în anul 1679 în Constantinople. Deci eată descendența sa ruptă din funia genealogică a lui Legrand, după documentele autentice ale familiei:

Pantaleon sau Panțiris Mavrocordat de la Chios
ce a trăit în vécul al XVI-lea și despre
care istoria nu vorbește nimic.

|
Nicolae (1599—1649), căsătorit cu Ro-
xandra Scarlatos.

|
Alexandru (1636—1709) Exaporiton, că-
sătorit cu Sultana Chrisoscoleu.

|
Nicolae Voevod (1679—1730), căsătorit
întâia oară cu Casandra Can-
tacuzeno; a doua oară cu Pul-
cheria Tzouki; a treia oară cu
Smaranda Panaiotaki.

descendenți
de la
câte și trei soții)¹.

Nicolae-Vodă în linie bărbătească se trăgea deci din niște oameni deștepți și plini de duh. Tatăl său Alexandru, nu mai avem trebuință să mai spunem, cum a fost și ce a fost; din această carte cetitorul a putut să aprecieze cu prisosință inteligența lui Exaporiton și rolul ce l'a jucat dânsul în istoria politiceii europene din orient, din veacul al XVIII-lea.

¹) Veđi în cele relatate de Legrand.

un om deștept de la natură, învățat și citit, diplomat și șiret, cu mult tact și prevedere, dară foarte interesat; elocuent și meșteșugit în mersul afacerilor statului său; sprijinitorul ortodoxiei grecești și al intereselor bisericii creștine ortodoxe de răsărit.

Alexandru Mavrocordat Exaporiton, chiar și în timpul ocupațiilor sale politice, găsea vreme să-și desfete mintea și imaginațiunea cu neprețuitele opere ale autorilor clasici, el în timpul misiunii sale plenipotențiare de la Carlowitz găsisese vreme să scrie comitelui Kinsky, consilier și sfetnic al M. S. împăratului Austriei, să-i trimită pe: *Tucidide*, *Xenophone*, *Dionisio Halicarnasense*, *Cassio Dione*, *Diodoro Siculo*, *Appiano*, *Giuseppe Hebreu*, *Herodote*, *Demosthene*, după cum probează însuși a sa scrisoare cu data de 11 Octombrie, anul 1691, Potendorf, pe când el se găsea acolo în timpul misiunii sale până ce a fi ajuns în Carlowitz ¹⁾.

Bunicul lui Nicolae-Vodă asemenea fusese un om deștept, fără a fi însă un personagiū istoric.

Prin linie femească Nicolae-Vodă avea earăși o ascendență luminată: Bunică-sea Roxandra, erea vestită în Țari-grad prin cultura ei; ea învățase cu vestitul dascăl *Cariofil*, încât ori-ce străin, ori-ce om care erea mai ceva de capul lui, mai învățat, trecând prin Constantinopol, se ducea la Roxandra lui Nicolae Mavrocordat de făcea vizită, căci cine vorbea cu Roxandra, avea ce vorbi și câștiga; deși nu erea frumoasă și nu avea gingășiile frumuseței în a sa figură, departe de aceasta încă, dară câștiga mult să fie cunoscută prin vorbirea ei cea plină de duh și de învățătură.

Muma lui Nicolae-Vodă erea o Chrisoscoloaică; aceasta se trăgea dintr'o sorginte de Domn; eată cum cronicarul Radu Popescu îi aduce spița:²⁾

«Vița prea luminatului neam
al prea înălțatului și milostiv Domnū,
Iw Nicolae Alexandru V. V.

¹⁾ Veđi în vol. V, part. I, Col. doc. Hurm., p. 397.

²⁾ Veđi în vol. IV, Mag. ist., p. 39.

prea bunul stăpânitor Țării-Românești;
care se trage din Alexandru-Vodă cel
numit Bun și Mare din Țara Moldovii.

Alexandru-Vodă cel bun, care a trimis și sol la soborul de la Florența și a avut fiu pre Iliș-Vodă.

Iliș-Vodă, a avut fiu pre Alexandru-Vodă.

Alexandru-Vodă, fiul lui Iliș-Vodă a avut fiu pre Bogdan-Vodă.

Bogdan-Vodă, a avut fiu pre Ștefan-Vodă cel Bun.

Ștefan-Vodă cel Bun, a avut doi fi, anume Bogdan și Petru-Vodă Rareș.

Bogdan-Vodă, nepoți n'a avut, iar Petru-Vodă Rareș a avut fiu pre Iliș-Vodă.

Iliș-Vodă a avut fiu pre Alexandru-Vodă.

Alexandru-Vodă a avut fiică pre Doamna Casandra.

Doamna Casandra a avut fiică pre Măria sa Doamna Sultana.

Măria sa Doamna Sultana a avut fiu pre Măria sa prealuminatul și înălțatul Domnul nostru Iw *Nicolae Alexandru Voivod* pre care l'a încoronat puternicul Dumnezeu cu soarta Domniei țerii Moldovei în două rânduri și aici în țară așisderea (adică în Muntenia).

Eată deci de unde o ea cronicarul și cum ajunge până la Nicolae Mavrocordat, se urcă cu 10 generațiuni în sus până ce să ajungă la Alexandru cel Bun, și dânsul, Domnul formând a 11-a generațiune. Prin femeii incontestabil că Nicolae Mavrocordat se trăgea din neamuri domnești, buinică-sa era fiică de Domn, adică fiica lui Alexandru-Vodă.

Vedem deci că Nicolae-Vodă era fructul unei semințe în care se găseau reunite atât noblețea neamului, cât și cultura și inteligența individului. Am studiat oare-cum semințele și am căpătat pe scurt ore-care noțiuni, să studiem acuma și fructul, să ne ocupăm și cu persoana lui Nicolae Mavrocordat, să vedem *antecedentele sale*.

După-ce pacea de la Carlowitz fu semnată de Turci și Alexandru Mavrocordat se reîntoarce în Țarigrad el fu priimit cu cinstea cea mai mare de Sultan.

Cronicarul N. Costin spune că: «Impăratul l'a îmbrăcat cu blană de *Sobolă*; care este cinstea cea mai mare la Turci când îmbracă pre cine-va împăratul cu blană de soboli, și nici odată aceasta până atuncea nu se făcuse, ca să mai îmbrace pre vre-un creștin cu blană nici pe Domn, nici pe alt cine-va» ¹⁾.

După reîntoarcere însă el eși din slujba de Mare Dragoman, același cronicar eată ce mai spune: «Carele fiind acum și înbătrinit, nu așa din vârstă, cum de ostenele, slujind Porții aș isprăvit tergimănia cea mare fiul său, lui Nicolai, care și el slujind Porții 12 ani în slujba tergimăniei, aș sosit și Doamnia țerei Moldovei de care scriem» ²⁾.

Nicolae Mavrocordat ca mare *dragoman al Porții* cu caracterul său cel pătrunzător avu timpul ca să se perfecționeze și mai bine în politica țărilor-Române, toate întimplările din Iași ori București treceau prin mâinele sale; avu de asemeni ocaziunea de a cunoște pe o sumă din boeri români ce veneau în Țarigrad în calitate de soli extra ordinari în regularea cutărei ori cutărei afaceri politice din țară.

Nicolae Mavrocordat în acești 12 ani de slujbă văzuse cum merg lucrurile cu domniile române; observase că atât în țeara-Românească cât și în Moldova, boerii formează elementul cel puternic și dominant în țară, că ei sunt în fruntea nevoilor țerei, că forța domnilor atirna de la dârșii; că domnul fără boeri nu însemnează nimic, căci în tot-deauna când boerii s'au pus cu toată inima, și tot sufletul aș isbutit a răsturna pe Domn, provocind însă și revoluțiuni cu vârsări de sânge. El cu caracterul său cel ambițios și arogant 'și dăcea: când voi fi eu odată Domn, lucrurile nu vor mai merge așa, voi căuta a reduce forțele boerului moldovean ori muntean ca să'l îngenunchiez și ast-fel să domnesc numai eu, căutând mai bine sprijin în poporul de jos.

Vom vedea mai departe că așa s'a și întimplat. După ce tractatul de pace de la Carlowitz fu semnat și pacea

¹⁾ Veđi în Letopiseț, Vol. II, p. 74.

²⁾ Veđi în Letopiseț, vol. II, p. 74.

se încheiă între Turci și Nemți; Alexandru Mavrocordat nu se mulțami numai cu onorurile personale ce le căpăta dînsul; vîdînd pe fiul său Nicolae Mare Dragoman începu a unelti pentru unul din tronurile române.

Ambasadorul francez, de Castagnères confirmă acestea prin a sa scrisoare, către regele său, cu data de 1639, 30 Aprilie, el ȋdice: «Après' cela je lui ai témoigné (au beau frère du Kan des Tartares) que j'étais surpris de voir le 6me article du traité de paix¹⁾ avec la Pologne, que le grand Seigneur eût souffert que les Polonais stipulassent des conditions en faveur *des Moldaves sujets de Sa Hautesse*, et lui ayant demandé ce qu'il en pensait, il m'a dit *que c'était l'ouvrage de Mavrocordato*, qui avait voulu, par cette condescendance, mériter la protection de la Pologne pour son fils aîné, a qui il à dessein de procurer le Gouvernement de cette province à vie; comme celui de Valachie a été accordé depuis peu au Bey qui en est pourvu²⁾.

Ambasadorul vrea a vorbi de Brîncoveanu care era alesul pe viață al poporului său și domnia dată de ăsemeni pe viața de Sultan.

Că Alexandru Mavrocordat ca plenipotențiar la pacea de la Carlowitz a căutat a'și face și dînsul interesul, ci nu numai al Turcilor, ba poate chiar l'a și periclitat; este o altă cestiune despre care însă trebue să aducem lumină aci; fiind în strînsă legătură cu cele de față. Acel articol VI al păcei de la Carlowitz vorbea de cedarea Cameniței Polonezilor. Camenița aparținea Moldovenilor, Moldovenii erau vasalii Turciei, deci Alexandru Mavrocordat care încuviințase o asemeni dispozițiune, lucrase în contra ȋnterесelor statului ce'l reprezenta, nu lucrase ca un patriot Turc. Mavrocordat ce e drept era Grec de origine, era creștin ortodox, nu era Turc nici păgân; dară el care era Mare Dragoman al imperiului, intimul Sultanului și care avea pe lîngă dînsul și pe Zulficaar-effendi și Rami-Reiz-Effendi,

¹⁾ *De la Carlowitz.*

²⁾ Veđi în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 348.

cum tolerase o asemenea dispozițiune antipatriotică pentru imperiul Ottoman? băgase în joc și pe cei doi Turci, cari mai simpli de cât dânsul 'l urmară și ădiseră dacă așa ădice *Kir Alexandros* așa să fie!

Alexandru Mavrocordat însă se gânde mai departe, el avea mari ambițiuni pentru a'și ridica neamul său, vedea în fiul său Nicolae un geniū politic ca și dânsul și numai voea ca numele de Mavrocordat se rămăe semnat numai pe actele oficiale de la Țarigrad, ci și în *chrisoave domnești*; voea cu ori-ce chip ca Nicolae fiul său să devie domnul uneia din țările surori și de aceia ădice ambasadurul francez în a sa scrisoare: «Mavrocordato qui avait voulu par cette condescendance meriter la protection de la Pologne pour son fils aîné, a qui il a dessein de procurer la Gouvernement de cette province a vie»¹⁾ (adică Moldova).

Sprijinul Poloniei în acele vremuri însemna ceva; încât de aceia Alexandru Mavrocordat căuta a împăca și pe Turci și pe Poloni cu ocazia tractatului de la Carlowitz.

Turcii pentru un moment fură mulțumiți ca să termine, căci 10 ani de conferință îi osteniseră, tot vorbeau diplomații, tot se adunau și numai sfirșeau.

Peste puțin timp însă marele Sultan află toată șiretenia lui Alexandru Mavrocordat, tot rolul ce'l jucă în cursul preliminarilor și al formulărei condițiunilor tractatului și de la onorurile cele mari, cu care 'l primi în Țarigrad după reintorcerea definitivă, de la *blana de sobolă* cu care'i îmbrăcase umerii; trecu pe marele diplomat în disgrație; cronicarul N. Costin spune: «Eară pe urmă la mare primejdie fusese Alexandru bătrânul, tatăl lui Nicolai-Vodă, pe vremea zurbalelor Țarigradului, asupra lui Sultan Mustafa la Odriu, de l'au mazilit, puindu'l la închisoare, și pe urma lui au stăut împărat, fratele său Sultan Ahmet, carele este și acum împărat. Și au cercat tare pe Alexandru să-l prindă *pentru păcile ce se făcuse între împărăția Turcului și între împărăția Neamțului*, și ales *pentru înturnarea*

¹⁾ Veđi supl. I, vol. I, doc. Hurm., p. 348.

Camenitei de sub stăpânirea Turcului, către crăia Leșească
 Perdutu-și-aū averile Alexandru pe acea vreme, l'aū ferit unul,
 Dumneștii de primejdia vieții ¹⁾. La Turci de la cinstre
 mare repede treci și la urgie mare».

Vedem că de mult Alexandru Mavrocordat a lucrat
 pentru ca fiul său să pue mână pe una din domniile țeri-
 lor române.

Exaporitul voea mai mult tronul muntenesc de cât cel
 moldovenesc; în acele vremuri Moldova era sărăcită, toate
 năpastiile veniseră asupra capului ei, ba foametea, ba seceta,
 ba lăcustele, în Muntenia curgeau bogățiile, toți aveau ochii
 asupra luxului lui Brâncoveanu și al boerilor săi; fiica lui
 Brâncoveanu striga: «aolio! aolio că va taica să pună
 pungă de pungă din București până în Țarigrad».

Incât Muntenia, mai mult ar fi făcut prețul bătrânului
 Exaporit care erea foarte lacom și iubitor de bani și de
 avuții.

Nu putem deci crede cele ce le relatează cronicarul
 Ioan Neculcea despre bătrânul exaporit care aușind că fiul
 său a fost numit Bey al Moldovei aū început cu acest fel
 de nesdrăvării: «Atuncea tată-său Alexandru Exaporitul,
 ședând la gasdă, nimică nu știa de fiu său că aū luat domnia
 Moldovei, și cum aū înțeles, cum aū și început a plângere,
 și a'și da palme peste obrazi, și a'și smulge părul din
 cap și din barbă și a blestema pre fiul său, căci aū pri-
 mit domnia și a țicere că din ceasul acesta este casa lui
 stinsă, de vreme că s'aū amestecat fiul său la domnie ²⁾; cro-
 nicarul o fi vrut să înțeleagă că bătrânul Exaporit a fost așa
 de supărat din cauză că fiul său nu a putut dobândi domnia
 munteană; dară că 'și da pumni în cap pentru că fiul său
 a fost numit domn al Moldovei, aceasta nu o înțeleg, este
 o afirmațiune cu totul contrarie documentelor timpului și
 în cazul cel mai rău, poate că Niculcea nu știa cam

¹⁾ Veđi în Letopiseț, vol. II, p. 74.

²⁾ Veđi în Letopiseț, vol. II, p. 294. Tot ast-fel raționează și D-niț Xeno-
 pol și Gion în istoriile D-lor, veđi vol. IV, Ist. Rom., p. 484—485, și Lud. al XIV
 și C. Brâncoveanu, p. 358, Notă.

cum merg lucrurile în casa Mavrocordaților de la Țari-grad.

Înainte de a ajunge la domnia sea din Moldova pe care nu o vom trata de cât în părțile de unde am putea deduce ceva semne relativ la caracterul și apucăturile sale, ne vom opri un moment și asupra schiței sale biografice.

Nicolae Mavrocordat erea înzestrat de la natură cu o inteligență și o memorie extra-ordinară încât aceste calități neapărat că vor face dintr'ênsul un individ de elită.

Tatăl său devenind bogat avu toate mijloacele ca să-i dea o educațiune cu totul superioară. Nicolae Mavrocordat cunoștea în perfecție limbele elenă, latină, franceză și italiană, mai avea deprinderea și a celor orientale, precum, turcească, arabă și persană; d'între științe tînărului Nicolae îi plăcu mai mult Teologia și Filosofia pe care le studîă la Padova unde fusese și părintele său, variatele scrieri a marilor maestrii ai antichității, îi deschise mintea, încât era pregătit din toate punctele de vedere pentru rolul ce avea să joace ca om politic și diplomat; deși se dice că poți ajunge om de stat numai și numai dacă ai calitățile naturale cerute pentru un om politic, adică să fi energic preveďător, inteligent, curagios, și să ai responsabilitatea, caracterului tîu; totuși un individ care ar poseda aceste calități nu ar egala cu altul ce pe lângă acestea ar mai avea și o cultură vastă.

Tatăl său cu drept cuvînt 'l numea *«biblioteca mea»*; cînd avea ceva de întreat nu 'și mai dedea osteneală de a rîsfoi biblioteca sa cea încîrcată de cărți, ci întrea pe fiul său Nicolae, care avea cunoștință despre toate, în fine într'un cuvînt erea un fel de enciclopedist, de asemeni profesorul său Francezul La Motraye despre care vorbirăm mai înainte dicea că: este ceva extra-ordinar cu memoria acestui tînăr; vastele seale cunoștințe sunt surprîndătoare.

Nicolae Mavrocordat la vîrsta de 21 ani fusese mare dragoman al Porței, de la 1699 pînă la 1709, cînd fu numit voevod al Moldovei, venînd în Iași în 1710 și ședînd 1 an pînă în 1711, apoi a 2-a oară din 1712—1716; cînd fu trimis în țara-Românească unde domni de 2 ori.

Nicolae Mavrocordat se căsătorii de trei ori, întâiu cu Casandra Cantacuzeno fiica fostului domn al Moldovei, Dumitrașcu Cantacuzino; care domni 1 an (1674—1675), cu aceasta avu pe Scarlatos și pe Elena; a doua oară cu Pulcheria Tzouki, din o familie constantinopolitană cu care avu 5 copii: Alexandru, Constantin, Ioan, Maria și Toma; a treia oară cu Smaranda lui Panaiotaki cu care avu pe Alexandru și pe Sultana.

După cum ne arată însuși D-l Emile Legrand în «Généologie des Mavrocordatos», toate aceste date în privința căsătoriei cât și a domniei.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ὁ ἡγεμὼν υἱὸς Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐξ ἀπορρήτου καὶ Σουλτάνης τῆς χρυσοσκουλαίας, ἐγευνήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1679 ἔτος. Ἐνυμνήσατο α') Κασάνδραν τὴν Καντακουζηνήν, θυγατέρα τοῦ πρώτου ἡγεμόνος Μολδαβία Δημητρίου Καντακουζηνου ἡγεμονεύσαντος κατὰ τὸ 1674. ἔτος καὶ τὸ 1684. β') πολυχερίαν τὴν Θωμᾶ Τζουκὴ ἐκ τῶν, ἀρχαίων οἴκων ευπατριδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. γ') Σμάράγδαν τὴν τοῦ ἄρχοντος μεγάλου παχαρνίκου Παναγιωτάκη. Ἐτελεύτησεν ἐν Βουκουρεστίῳ τῇ 3 Σεπτεμβρίου 1730.

Οὗτος ἐγένετο μέγας λογοθέτης τῆς τοῦ χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας. μέγας ἐρμηνεὺς τῆς πύλης τῇ 1. ἰουλίου 1698. ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας τῇ 6 νοεμβρίου 1709, τῆς δὲ βλαχίας τῇ 10 ἰανουαρίου 1716 καὶ αὐθες τῇ 2 μαρτίου 1719 μέχρι 3 Σεπτεμβρίου 1730, Ἀπεθαν κατὰ τὸ ἐνδέκα τὸν ἔτος τῆς ἐν βλαχία δευτέρας αὐτοῦ ἡγεμονίας, καὶ τὸ πενητηκοστὴν πρῶτον τῆς ἡλικίας ¹⁾).

Cu prima soție adică cu Casandra Cantacuzeno tră cât fu dragoman la Poartă, cu a doua soție trăi cât fu Domn în Moldova, ea muri când dânsul fusese strămutat în Țeara-Românească, adică în 1716 și fu îngropată la Mitropolia din București. Cu a treia, trăi în timpul celei de a doua domnie în țeara-Românească. În a doua sa domnie la 1722 Nicolae-Vodă zidi monastirea Văcăreștilor de lângă București și peste 8 ani în 1730, 3 Septembrie muri, el fu îngropat acolo și pe peatra sa funerară stă scris următorul epitaf în limba grecească:

¹⁾ Vezi în op. cit. a lui Legrand, ed. de lux, pag. 2.

Epitaful lui Nicolae Mavrocordat.

Ὅρων σέ, τάφε, δαιλιῶ σοῦ τὴν θέαν
 καύθαις γάρ ἔνδον Νικολάου, ἡγήτην
 πρὶν Μολδαβίης, εἶτα Ογγροβλάχης :
 Τὸν τόνδε ναὸν τοῦ τριηλίου φάους
 θεῖως καθιδρύσαντα ἐξ αὐτῶν βάθρων,
 τοῦ πάνσοφόν τε καὶ φρονήσεως θρόνον,
 τὸ τῶν σοφῶν εσοπτρον ἀμφὶ τοὺς λόγους,
 οὐπερ τὸ φύλον ευκλεῆς ἐν Σκαρλάτων
 Τοκεὺς δὲ Ἀλέξανδρος ὅς τῶν Οτμάνων
 τῆς βασιλείας ἐξ ἀπυρρήτων ἔην·
 ἀλλ' ὅν γε Μοῦσαι ἔσπερον στεγαικλέους,
 ὁ μαρμάρειος νῦν στέφει τοῦτον λίθος
 βουδῶνος ἀκτανόντα πανθεῖνφ πᾶται
 ἡδ' ἄλγος λιπόντα οὐ φορητὸν υἷσι,
 ἡδ' αὐτῇ συνένφ συγγενῶν τε πληθύϊ·
 οὐ ὀλβήσομεν παντες ἀξιοχρέως.
 τὸν παντεπόπτην ἀξιοῦντες δεσπότην
 τὸ πνέυμα αὐτοῦ ἐν χηόης τάξας τόπφ·
 ἀψλ' μαίμακτηριῶνος τρίτῃ ἱσταμένου.

(Dans le monastère de Vacaresti ¹⁾).

Dacă și în politică Mavrocordat ar fi urmat altă cale de cât aceia a jesuitismului, dacă el nu s'ar fi condus după teoria machiavelică: «Scopul scuță mijloacele» atunci de sigur ar fi fost expresiunea cea mai desăvîrșită a unui domn model, a unui om de stat cumpătat și prudent, dară din contra 'l vom vedea cel mai mare iubitor al tiraniei, firește, nici nu putea fi alt-fel și alt-ceva fiul lui Alexandru Exaporitul, în care era puternic înrădăcinată acea cangrenă fanariotică încadrată în principiile unui guvernămint viclean, tiran, despot și criminal.

¹⁾ Veđi în Ephémérides Daces par Const. Dapoutes, secrétaire du Prince Const. Mavrocordat, traduit par Emile Legrand, pag. LXXXIV, Apendice.

Cultura și inteligența lui Nicolae Mavrocordat au fost lăudate de mulți învățați ai veacului său; în 1755, Theodorus Hoelbius face o disertație la Iena asupra culturei lui Nicolae Mavrocordat și o și tipărește, ea poartă titlul de:

Comentatio de Litterarum studiis
Ioann (Iw) Nicolai Mavrocordati
Principis Valachiae. —
Auctor, —
Ioann Theodorus Hoelbius
Themarensis
Reverendi Ministerii Candidatus
et
Societ. Lat. Ejusdem. Coll. ordin
Ienae
Litteris Schillianis
M.D.CC.LV.

Această disertație se găsește scrisă pe latinește în cartea D-lui Emil Legrand în «Généalogie des Maurocardotos».

În această disertație autorul face istoricul studiilor făcute de Nicolae Mavrocordat și îi aduce laude pentru cultura sa cea întinsă.

Acuma venim la domniile sale din Moldova (1709—1711 și 1712—1716); până să venim la cea din Țeara-Românească, aceasta ca să completăm definitiv capitolul antecedentelor despre care am vorbit.

Suveniruri din prima domnie a Moldovei a lui Nicolae Mavrocordat 1709—1711; spre lumină la domnia Țerei-Românești.

Am văzut mai înainte că Nicolae Mavrocordat după reîntoarcerea părintelui său de la Carlowitz ocupă funcțiunea de mare dragoman până în anul numirii sale la domnia Moldovei 1709.

El în acești 12 ani avu timpul ca să se convingă de tot sistemul politic din țările române, cum scopul Fana-

rioșilor erea ca să pue mâna pe tronurile țărilor române și nu pentru un timp scurt de două sau trei domnii, ci pentru tot-deauna. Spre a pregăti terenul ca Moldova și Țeara-Românească să devie pașalâcurile Otomanilor de la Dunăre, și cum numirea sa la domnia moldovenească se pregătea, se gândi a alege un nou sistem odată ce se va vedea în vârful tronului Mușăteștilor, am vorbit și mai 'nainte și vom vorbi și aci, căci aci este locul; că Nicolae Mavrocordat pentru a călca pe urmele noului sistem de politică domnească ce voea dânsul să o inaugureze în Moldova, era zdrobirea puterii boerilor, și înălțarea a celei țărănești. În țările române atunci burghezia cum spune d-nu Xenopol, nu însemna nimic, ea nu avea nici o putere, ea nu reprezenta nici o industrie¹⁾, nici un comerț, în cât reazimul Mavrocordat nu'l găsea de cât în poporul de jos, voind a se desface de boeri.

Mavrocordat pricepuse că prin sistemul banilor nu mai putea face mult la Constantinopol; nu mai erea ca altă dată ca toți ambasadorii să se ploconească în fața marelui Vizir și a pașalelor; acum a ițele cele încurcate ale politicei se deslegaă însuși la palatul marelui Sultan de ambasadori la un loc cu M. S.

Nicolae Mavrocordat, ca om deștept și plin de prevedere, pricepuse rolul și de aceia găsi cheia cea puternică în acest nou sistem de politică; acestea toate și le închipuea dânsul în cap, le pune în aplicare când sosește în Moldova, dară nu reușește.

Fostul Domn moldovean Michai Racoviță, rânduise asupra țerei niște dări numite *năpăști*, adică niște adăugiri pe lângă dările obișnuite. Racoviță fu mazilit tocmai pe când boerii însărcinați de dânsul ereau pe la moșii ca să adune aceste dări; acei boeri însărcinați cu incasarea acestor dări ereau numiți *zlotași*²⁾.

Nicolae Mavrocordat e numit Domn al Moldovei în 10 Octombrie 1709, imediat după mazilirea lui Racoviță;

¹⁾ Veđi în vol. IV, op. cit., pag. 487.

²⁾ Veđi în vol. II, Letopisețe, p. 56—57, 72—75, Nicolae Costin.

în Iași însă nu vine de cât în 25 Ianuarie 1710: el, cum fu îmbrăcat cu caftan domnesc în Țarigrad, trimise la Iași pe gramaticul său *Enachi*, cu cărți despre numire la căimăcâmie, și numi caimacamii până la venirea sa pe Ioan Buhuși, marele logofet și pe Antiohie Jora, marele hatman.

Cronicarul Nicolae Costin spune că cauza zăbavei lui Mavrocordat de a nu fi venit imediat la Iași, fu moartea părintelui său, bătrânul *Exaporiton*¹⁾. În vremea aceasta, tocmai boerii zlotași rânduți de Racoviță-Vodă, ereau ocupați cu adunatul năpăștilor; Mavrocordat ca să se arate și mai iubitor către țăranime, trimise ordin din Constantinopol să nu se mai adune năpăștile, să se lasă oamenii în pace, eară la Țarigrad să nu se mai trimeată nici un ban²⁾.

Mavrocordat nu se arătase de loc iubitor de bani, nu căuta absolut de loc că sa'și înlocuească sumele de bani cheltuiți la Țarigrad pentru căpătarea domniei pe spinarea Moldovei; gândurile sale mergeau mai departe; el vœa ca să înrădăcineze puterea Fanarioților în țările române; voea ca tronurile ambelor țeri să rămâne la posteritate lor; prin acest sistem credea că va isbuti.

O scrisoare din Constantinopol cu data de 17 Decembrie 1709 ne spune că el cheltui suma de 400 pungi pentru a pune mâna pe tronul moldoveam, având de adversar și pe Antioh Cantemir, ce nu putu oferi de cât 150 pungi.

Din cele 400 pungi Mavrocordat dădu 200 Sultanului, și 200 în daruri pe la Vizir și pașale³⁾.

Cronicarul Ioan Neculcea spune că: cum sosi Mavrocordat la Iași, prostimea, adică țăranii știind și cunoscând ponturile lui Nicolae-Vodă s'aũ răsculat în contra boerimei pentru dările ce voeau a le incasa, după cum regulase Racoviță-Vodă, «ridicatu-s'aũ tot târgul asupra zlotașilor (boerii însărcinați cu adunatul năpăștilor), de nu putea om să rêsbească pre uliți de norod mult de oameni, după

¹⁾ Veđi în vol. II, *Letopisețe*, p. 72.

²⁾ Idem, p. 74—75.

³⁾ Veđi în supl. I, vol. I, col. doc. Hurm., p. 373.

cum este rëndul prostimei; și zlotașii apucase de dădese mulți bani la visterie, și n'avea de unde întoarce mojiilor; ce 'i au bătut Nicolae-Vodă pre boeri cu busduganul și 'i au închisă în temniță cu tâlharii, până 'și-au vëndut ce au avut și au plătit țeranilor până la 1 ban. Deci mojiicii, vëdënd acea voe, așa s'au îndărjit și s'au su-mețit în toată țara¹⁾.

A doua ȃi Vodă 'și formă divanul de boeri și eată cum: Pus-au pe Ioan Buhuși, Logofët mare; pe Nicolae Costin, mare Vornic de Țara de jos; pe Ioan Sturza, mare Vornic de țara de sus; pe Antioh Jora, mare Hatman; pe Ilie Catargiū, Spătar mare; pe Gavriil Miclescu, Paharnic mare; pe Ilie Cantacuzino, Vistier mare; înpestritënd acest divan sadea moldovenesc și cu trei greci de nimic, punënd pe *Ramadan*, mare Postelnic, pe *Spandonaki*, mare Căminar, și pe *Sculi*, mare Cămăraș.

Mavrocordat veni la Iași cu o sumă de Sêrbî și Arnăuți ca oaste. Mustea ȃice: că veni «nu ca un Domn ce ca un leu asupra tuturor»²⁾.

La Nicolae Mavrocordat nimeni nu putea pëtrunde; numai Ramadan, Spandonachi și cu Sculi ce ajungeau până în camera Domnului³⁾; d'între boerii pămëntenî primea numai pe Ilie Cantacuzino Vistiernicul, și aceasta o făcea de hatârul domnului muntenesc Brâncoveanu, căci Ilie Cantacuzino era cuscrl lui Brâncoveanu, și apoi fața de acesta avea poruncă și de la Țarigrad ca să se poarte bine cu dënsul.

A treia-ȃi veniră deja piri de la țërani, la divan, că boerii zlotași le-au luat năpăștii grele, și aflându-se cine au fost zlotași, Vodă a și închis pe boerul Rugină slugerul, pe Ștefan Luca Vistierul, ei făcură însă ce făcură și platiră oamenilor înapoi dările luate pentru năpăștii și așa se întoarseră cu mare silă pe la casele lor⁴⁾.

Intr'o ȃi de divan Mavrocordat trimete pe Armașul

¹⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, Neculcea, p. 295.

²⁾ Veđi în Letopisețe, vol. III, p. 40, Nicolae Mustea.

³⁾ » » » » II, p. 296, Ioan Neculcea.

⁴⁾ » » » » p. 75, Nicolae Costin.

al II-lea; de a luat pe marele Vornic Ioan Sturdza și pe marele Spătar Ilie Catargiū de-i aū dus la închisoare în odaea Seimenilor și-i aū pus în feare, ținându-i trei săptămâni închiși, și silindu-i în cele din urmă a da câte 4 pungi fie care ca să vadă iarăși lumina, se crede că ei ar fi fost închiși căci bătrânul Vornic Ruset ar fi spus Domnului cum ei vorbesc contra Domnului și nu's mulțumiți de domnia M. S.

În altă zi eși la divan acel Grec ce'l pricopsise Ilie Cantacuzino cum dice cronicarul și 'ncepu a se jelui lui Vodă în contra boerului; Ilie Cantacuzino însă murise; pedeapsa se aplică atunci soților săi și așa Vodă scoase la scară pe Gavriil Costaki Slugerul, și Ioniță Rață postelnicul soții lui Ilie Cantacuzino de'i bătură cu câte 200 de toege.

Pe vornicul Iordaki Ruset 'l aū închis într'un beciū din curtea domnească încuiat cu lacătul de nu putea nimeni să între la dēnsul numai *Baş-buluchaşa* ce i aducea de ale mâncărei și băuturii, ca la o feară sēlbatică, i-aū luat în urmă și dece pungi de bani fără ca să'l sloboază. Vodă 'și închipuea că dēnsul 'l spionează la Turci de toate cele ce se petrec în Moldova.

Pe Georgiță Mitrea Vistiernicul 'l aū închis în odaea Seimenilor și-l bătea zilnic, punēdu-i și puștile cele mari ale slujitorilor pe spinare ¹⁾.

Mazilind pe Sturdza și pe Catargiu a pus în locul lor pe Ioan Balș Vornic mare și pe Cuza Spătar mare.

Nicolae Mavrocordat nu știa de loc românește, avea talmaci pe Sculi, acest lucru nu plăcea de loc boerilor moldoveni ²⁾; după cum spune cronicarul Neculcea. Mustea încă mai adaugă: «boerii dacă aū vădut sēlbătăcia și mândria lui Nicolae-Vodă s'aū spăimântat cu toții, cât nime nu se mai ținea cu dīle vădēndu-l Domn străin, limba românească nesciind, cu talmaciū grăia. Cu mulțime de Greci aū venit, cât rămăsese *fenerul* pustiū în Țarigrad, cât numai muerile lor rămăsese, iar Grecii, umblai mult până dai de vre unul acolo. Eară aice sosind umplut'aū Curtea

¹⁾ Veđi în Letopisește, vol. II, p. 295—297, Ioan Neculcea și p. 75—79, Nicolae Costin.

²⁾ Veđi în Letopisește, vol II, p. 294, Ioan Neculcea.

domnească prin toate odăile, și prin târg pre la gazde¹⁾. Mustea în entuziasmul său și 'n patriotismul său pentru tot ce era moldovenesc și din ura ce avea în contra Grecilor Fanarioți poate cam exagereață când spune că *Fenerul* rămăsese fără de Greci, doară nu o fi venit cu toții Mavrocordat la Iași !

Cronicarii mai spun despre caracterul lui Mavrocordat:

«Foarte era strașnic și răpit la mânie, ca să se cutremure toți. Ușa lui era închisă, tot pentru *mândria grecească* ce o avea, urit și neplăcut era tuturor Nicolae Vodă, avea și sfetnic pe lângă sine *o arătare de grec anume Spandoni*, un om urit și podăgrios, carele și de mai înainte în zilele altor domni aș ședut tot aice în țeară, un blestemat și de nimica»²⁾.

Și și ținea lucrurile înalte, și la mâine era aprig, nu mai nu ținea prea mult, vrea să stăpânească Moldova cu Poarta Turcească, cu mare mărire, și era om învățat, foarte bun cărturar, și desfătari, voroave de glumă nimica nu se făcea înaintea lui, și era foarte cunoscător la oameni³⁾. Mavrocordat 'și ajunsese scopul, nu se știe însă cât va ținea succesul. 'I se părea domnului că îngenunchiase puterea boerilor dară nu înțelesese fanariotul că era un lucru imposibil de a guverna această țară fără concursul boerilor. Domnul deși era un autocrat dară puterea era împărțită între dânsul și boerii; poporul de jos vedând însă purtarea Domnului prinse mare îndrăsneală și să țicim și noi ca Cronicarul N. Mustea: «că și țeranilor aș fost dat voie de se ridicaș cu pîră asupra boerilor, de nici îi băga în sama. În divan suduiaș mojiții pre boeri și cum eșiau la divan de se jăluia un țeran pre un boer, îndată da pre boer în mâna țeranului, fără de nici o judecată saș dreptate» mai departe Mustea mai așterne câte-va cuvinte ce arată din caracterul lui Vodă: «Care de ar fi făcut această cu vre-o dreptate, eată că s'ar căde a-l lăuda, și

¹⁾ Veđi în Letopisețe, vol. III, p. 41, Mustea

²⁾ Idem.

³⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, p. 296, Ioan Neculcea.

a-l numi că era drept judecătory nevegħind nimeny voie, arătând dreptatea tuturor cum se cade ca uny domn, *dară aceasta o făcea el, numai tot ca să defaime și să rușineze neamul boeresc, mirându-se ce ar mai face, să mai îngrozească pre boeri*»¹⁾).

D. Xenopol compară politica aceasta a luy Nicolae Mavrocordat cu a luy Ioan-Vodă-cel cumplit și ȑice: că 'pe când la cel dîntăi era pornită dînr'un pur interes și calcul politic la cel d'al doilea din iubirea către clasele de jos²⁾. Se înȑelege, Ioan-Vodă cel cumplit dacă căutase a veni în ajutorul claselor de jos și a se arăta bine-voitor către dênsele, nu era ca să le lingusească, din care lingusire ar eși pentru dênsul și neamul luy un câștig, ci din contra era un sentiment de dreptate ce lucra, cum ȑice Mustea mai sus; Nicolae Mavrocordat însă ce avea cu boeriy? el căuta sprijin, își ȑise că numêrul poporului e mai mare ca al boerilor, dară nu avea idee de puterea celor de pe urmă, cu toate că fusese 12 ani mare dragoman la Constantinopol.

Cea mai mare parte din boeri începură a emigra din Moldova ca să scape de urgiile luy Mavrocordat și se duseră care cum nemeriră pe la curȑile strêine spre a lucra la rêsturnarea Domnului.

Cronicarul Neculcea ne spune că: «Lupul Costaki, feciorul luy Gavrilăȑa Vornicul, Ilie Catargiũ, Manolaki Ruset Vornicul, Constantin Kostaki Comisul, Dimitrașko Racoviȑa Hatmanul, și alȑii mai jos notaȑi, fugiră în țeara Ungurească. Eară Savăl Banul Zmucilă, Luca Vistierul, Pavel Rugină, Ilie Abaza, Dediul spătariul, fecioriy Vornicului Iordaki Ruset și Mirêscii, aceștia fugiră în țeara Leșească»³⁾.

În acest timp însă în Ȓarigrad Dumitrașcu Cantemir fiul luy Constantin Vodă și frate al luy Antioh, vorovea ȑilnic cu Ismail-Effendi un Turc cu mare vaȑă acolo, pe la Vizir și Sultan, și petrecea ceasuri întregi Dumitrașcu Cantemir la Ismail-Effendi acasă, de mi'i se așeȑa Dumitrașcu poate și turcește și cânta Turcului din tambură, după

¹⁾ Veȑi în Tom. III, Letopiseȑe, p. 42.

²⁾ Veȑi în vol. IV, op. cit., p. 493.

³⁾ Veȑi în vol II, p. 297 Letopiseȑe

cum dice Neculcea cronicarul: «că poate fi bea acel Turc și vin, și 'i dicea Beizadea în tambură, că așa scia dice de bine în tambură cât nici un alt Țarigrădean» ¹⁾).

Ismail-Effendi era prietenul Hanului Tătăresc, Hanul al Sultanului și de aci eși vorbe bune pentru Cantemir ca Sultanul să 'i dea domnia Moldovei, ce era la mijloc? era nefericitul și earăși nefericitul de Brâncoveanu; de care Turcii voeau a se scăpa cu ori-ce chip. Hanul ținea cuvântări Sultanului ca de felul acestora pentru prinderea Brâncoveanului «că Nicolai-Vodă, care este Domn în Moldova, este Grec, și n'a putea să facă această slujbă; nici mie nu mi 'i drag să slujesc cu Grecii» ²⁾).

Sultanul deși ținea la Fanarioți, ținea deci și mai mult la Mavrocordat însă hotărî deocamdată, în interesul sublimiei porți și al politicei orientale ca să mazilească pe Mavrocordat din Moldova, mai mult rugându'l a părăsi domnia, și a pune pe Cantemir în loc numai și numai ca să se prindă odată acel ghiaur de Brâncoveanu.

Cantemir o plecă, după ce Vizirul îi spuse: «după-ce vei merge în țeară în Moldova, să chivernisești lucrul, să 'mi prinzi pre Brâncoveanul Vodă Munteanul, să mi-l trimeți aice viu» ³⁾). Cantemir o plecă și la capitolul politicei lui Brâncoveanu am văzut cum mai apoi tot acest Cantemir a jucat atât de bine pe Turci că s'a înprietenit cu Brâncoveanu și au mers amândoi mână în mână cu Țarul Rusiei; «socoteala de acasă nici odată nu se potrivește cu cea de la oraș». Cantemir trimise mai 'nainte însă din Țarigrad pe un Capegiu-bașa în Moldova ca să vestească mazilia lui Mavrocordat și pe un om al său *Saraciul* pentru a alege pe caimacamii, și Neculcea ne spune că: Saraciul când a ajuns la Iași drept la scara palatului domnesc a descălecat și mai întâi pe la beciul unde era închis Vornicul Iordaki Ruset au trecut de au lovit lacăta cu balta de o

¹⁾ Vezi în vol. II, op. cit., p. 300 Letopiseșe.

²⁾ Idem.

³⁾ Idem.

aū stricat'o și aū scos pe Vornicul Iordaki afară și i-aū dat cărți de căimăcămie de la Dimitrașco-Vodă.

Eară Capegi-bașa ce descălecă și dēnsul la scara casei domnești și vēdēndu-l toți *boerānașii Greci* din ceardac aū alergat la Nicolae Vodă ce se găsea în acea ȕi în divan și i'aū vestit sosirea Capegiului, acesta însă se întâlnește în spătărie cu Vodă și acolo îi vesti mazilia, acuma deci se pregăteau calabalăcurile Domnului, nimeni nu se infri-coșase atât ca Grecii din jurul lui Mavrocordat auzind de mazilie. Mustea spune ¹⁾: «Grecii s'aū virit toți prin casele domnesci, și nici unul afară nu cuteza să easă, eară acea poghibală spurcată Spandoni, sfetnicul lui Nicolai-Vodă, s'aū îmbrăcat mueresce cu tarpuzul în cap, cum poartă muerile grece, și aū intrat într'un rădvān cu doamna într'un loc cu muerile pentru ca să nu-l cunoască nime, pre carele cu ochii mei l'am privit, arētēndu-l alt Grec. Și așa aū eșit din Iași cu cinste acel Grec cinstit și stetnic ce era; ce într'alt chip ce ar fi eșit la iveală, ales acela pe loc îl vraū fi omorit dinaintea lui Nicolai-Vodă fără de nici o frică. Așa s'aū mântuit țeara și boerii de Nicolai-Vodă și de Grecii lui, și aū domnit ȕece luni ²⁾.

Toți boerii se bucurară de mazilirea lui Vodă Nicolae și la eșirea sa din Iași se cam făcea puțină zarvă; acēsta sluji lui Mavrocordat, el se convinse acuma că nu merge să guvernezi în țările române de cât cu sprijinul boerilor; în a doua sa domnie vom vedea întrebuițānd cu totul alt sistem de guvernare: adică devenind sprijinitorul partidei boerești.

Nicolae Mavrocordat legase în acest timp prietenie cu ambasadorul Franciei la Constantinopol, «cu *unū solū Franțuzescū anume Marchez Dezalar*» ³⁾, cum spune cronicarul Nicolae Costin; am vorbit în capitolul domniei lui Brāncoveanu mai pe larg despre acesta. Mavrocordat cu toate că se arătase așa de protivnic față cu boerii; făcēnd

¹⁾ Veȕi în vol. II, Letopisește, p. 301

²⁾ „ „ „ III, „ 43.

³⁾ Veȕi în Letopisește, vol. II, p. 76.

aceasta dintr'un calcul politic, domnia sa avu însă și un efect bun, căci mai pusesese puțin capăt abuzurilor bănești ce obișneau unii domni de mai 'nainte. Pe vremea lui Michai Racoviță am vădut ce ereau acele *năpăști* și care acuma boerii nevinovați fură siliți ca din averile lor să bage banii în vistierie, ce 'i adunaseră atunci de pe la sătenii, din ordinul Domnului, pentru neajunsurile domniei și ale țerei.

Mavrocordat cheltuise 400 de pungi la Țarigrad ca să capete domnia; dacă ar fi sêmănat cu părintele său *Exaporiton*, de sigur că ar fi căutat să înlocuească acele 400 de pungi pe spinarea țerei moldovenești; el însă nu sêmăna la bani cu părintele său, nu era lăcom de avuții ca Exaporiton, era mai mult avid de ambițiuni și onoruri nemăsurate; voea ca să înregimenteze pe Fanarioți în țerile române: gândul său era metamorfosarea românismului în fanariotismul. Neamul său era tot ce putea fi mai fanariot în Constantinopol, *trinitatea mavrocordatiană*, *Alexandru Exaporiton și cu fiți săi Nicolae și Ianache* ereau vestiți în politica orientală a Europei; afacerile politicești și religioase ale Creștinilor prin mâinele lor treceau la Țarigrad.

Familia lui Mavrocordat, deși originară din insulele Arhipelului, deși nu a locuit de la început în suburbia Fanarului, adică de la distrugerea imperiului Bizantin (1453), însă prin căsătoria lui Nicolae Mavrocordat cel bătrân, cu fiica lui Scarlatos, ea 'și făcuse un loc de primul rang pr'între familiile fanariote stabilite în Constantinopol; din acest timp, familia Mavrocordat se muta de la Chios la Constantinopol, părăsește micul foișor de acolo și se stabilește în vastul palat al bogatului *Scarlatos*. Exaporiton ridică renumele familiei sale de tot și de atunci familia Mavrocordat ajunse cea d'întăia dintre Fanarioți.

În Nicolae Mavrocordat se concentrase toate ambițiunile de a ridica atât prestigiul fanariotismului în țerile române, cât și al neamului său; de aceea el se arătă atât de desinteresat pentru bani în tot cursul primei sale domnii din Moldova.

Lua singur socotelile visteriei, pedepsind pe vistiernici

cu îndurare, când îi prindea cu plata neajunsurilor. El singur ținea divan și da ordine pârcașabilor ca mai întâi presupusul vinovat să fie înfățișat înaintea lui spre a-l cerceta. El dete chrisov ca toate târgurile să aibă imase slobode în jurul lor; imase ce le perduse mai de demult prin daniile de moșii ce le făcuse domnii unor boeri pentru slujbele aduse țerei sa domniei, el luă deci acele locuri de la boeri, mănăstiri sau slujitori, fie în mânele oricărui se găseau, — el întemeie și sate noi spre a fi populate, ca să se mărească populațiunea ¹⁾.

Mavrocordat mai scoase și ferman de la Sultan ca și Turcii ce faceau negoț cu boi să plătească câte un leu de cap, după cum plăteau și pământeni ²⁾; el ridică de asemenea și darea ce se plătea mai înainte pentru porumb ³⁾. Din toate acestea ușor se poate deduce firea primului Domn fanariot; toate actele sale le făcea cu premeditare; calcula politicește Domnul și căuta ca ori-ce pas făcut să fie o înaintare în profitul fanariotismului din țările române.

Nu știu ce soartă ar fi avut Fanarioții, dacă Turcii nu alegeau pe un Mavrocordat și anume pe Nicolae, ca să inaugureze veacul de domnie al lor în Moldova și Țara-Românească; el, deși domnind numai 10 luni în Moldova și aducând nemulțumiri boerilor, dar 'l vom vedea reîntorcându-se în 1712, pentru a domni de astă-dată 4 ani până la 1716, când trecu puntea Milcovului spre a pune piciorul și în Țara-Românească; să ne oprim un moment și la a doua lui domnie în Moldova, ca să complectăm definitiv acest capitol al antecedentelor domniei seale din Țara-Românească.

¹⁾ Vezi în Letopisețe, vol. I, p. 70—89, Nicolae Costin.

²⁾ Vezi în Letopisețe, p. 78—79, Nicolae Costin, vol. II.

³⁾ Idem, p. 88, Nicolae Costin, vol. II.

*Suveniruri din a doua domnie a lui Nicolae
Mavrocordat în Moldova 1712—1716; spre lumină la
domnia Țerei-Românești.*

În domnia d'întâi a lui Mavrocordat în țeara-Românească am vădut că dînsul a avut o purtare agresivă către clasa boerilor; acuma în a doua domnie vom vedea cu totul o altă politică; un sistem opus; văduse Domnul că nu se poate guverna aminteri în țările române.

Mazilirea lui Mavrocordat fu un act mai mult sêvêrșit în interesul politiceî otomane; de aceia și dînsul fu primit la Țarigrad în condițiunile cele mai afabile de toți marii demnitari ai imperiului; Vizir, Pașale și cei-lalți toți. Că Turcii aveaû încredere în Mavrocordat este dovadă însuși numirea sa acuma, pentru a doua oară la tronul Moldovei; și mai cu seamă în împrejurări atât de grele în urma fugei lui Cantemir la Ruși și a pierderii rêsboiului de la Stă-nilești.

Deci nu neîubirea saû neîncrederea a făcut pe Turci ca să mazilească pe Mavrocordat din prima domnie a Moldovei, ci teama că dînsul fiind Grec și deci strêin de obiceiurile și deprinderile țerei nu va ști cum și ce fel să prindă pe Brâncoveanu din țeara-Românească.

Brâncoveanu trebuia absolut prins; Cantemir care erea mai ager în asemeni lucrări fu desemnat ca domn al Moldovei și de aceia fu trimes în 1710 la Iași, am vădut însă ce amarnic s'aû înșelat Turcii.

Cronicarul Acsenti Uricarul ne spune că Turcii în momentul suirei lui Mavrocordat ereaû nedomeriți; voeau ca să facă din Moldova un *Pașalîc* ¹⁾; cea ce îi opri de la această decisiune fu două lucruri: întâi teama de a nu interveni Rușii și de aci noui conflicte; lucru de care s'ar fi temut; căci le-a ajuns învingerea de la malul Prutului; al doilea erea neavantajul financiar; Moldova ca țară suzerană erea supusă la placul Sultanului de la Țarigrad, el

¹⁾ Vezi în Letopiseșe, II, p. 139.

putea după voința sa să mărească sau să micșoreze dările acestei țări către thesaurul sultanin; pe când ca pașalâc fiind devenită provincie turcească; calitatea aceasta a sultanilor de a mări sau micșora dările nu ar mai fi putut să fie pe placul lor; căci în provinciile proprii ale lor Sultanii de câte ori au încercat acest lucru și-au pus în pericol coroana lor ¹⁾.

Mavrocordat din prima lui domnie devenind atât de neplăcut Moldovenilor, acumă în a doua, căuta a se apropia de boerii Moldovei, văduse că ar fi fost o problemă aproape imposibil de deslegat dacă s'ar fi încăpăținat să guverneze numai cu ajutorul poporului.

El va lucra de acumă înainte ca un mare apărător al intereselor Moldovei.

Isbutește a obține de la Turci ertarea boerilor pribegî din Rusia ce fugiseră cu Cantemir; așa că aceștia se reîntorc pe la casele lor.

Când în prima lui domnie căuta cu lumînarea, vinele asupra boerilor spre a'i arunca în închisoare, acumă lupta singur ca să scoată din închisoare pe Lupu Vornicul Costaki, Antioh Jora, și Mascut postelnicul ce ce ereau reținuți la Varna de Baltagi Mahomet ca presupuși de amici și partizani ai politicei rusești.

Turcii nereușind a transforma Moldova în pașalic fac din cetatea *Hotinului* un olat turcesc; atunci prinde nas și capul Tătarilor Ali-Bey ce cere cetatea *Soroca* cu toate împrejurimele ei, sub cuvânt că va da ajutor Turcilor ori și când în contra Rușilor.

Turcii cedează *Soroca* lui Ali-Bey; Mavrocordat însă spre mirarea tuturor se înfurie și devine foarte aspru față de Turci; ajunge până acolo ne spune cronicarul Acsentie Uricarul că le reamintește de dispozițiunile tractatului de la Carlowitz, cea ce nu plăcu de loc Turcilor; în urma acestora Turcii fură siliți a'și retracta darul și a înapoea *Soroca* Moldovenilor ²⁾.

¹⁾ Vezî în *Mémoires Historiques et Geographiques sur la Valachie de Bauer anexate la Carra în Histoire de la Moldavie* edit. Neuchâtel, p. 348, 1781; raportat și în *Xenopol*, Vol. V, p. 8, op. cit.

²⁾ Vezî în *Uricarul Letopisește* II, p. 152.

Mavrocordat vine și în ajutorul tuturor contribuabililor călugări, săteni, boeri; el scutește pe preoți de darea birului de doi galbeni impus de Constantin Cantemir; reduce taxa vâdrăritului de la 4 bani la 2 bani, de vadră; suprimă pogonăritul viilor dând și un chrisov pentru aceasta în 20 Decembrie 1714²⁾; reduce de asemenea și darea goștinei ce o plătea boeria impusă de Michail Racoviță³⁾

Venitul țerei erea mic, nu ajungea ca să acopere cheltuelile, și neapărat când o țară nu mai poate să soldeze cheltuelile ordinare cu veniturile ei ordinare; atunci ești silit să recurgi la venituri extraordinare, lucru însă periculos; căci inevitabil ajungi la desnodământuri fatale cu finanțele acelei țări. Mavrocordat nu voea să recurgă la imposite extraordinare spre a-și aprinde earăși paele în cap cu populațiunea; și așa spre extasul tuturor el convoacă pe toți boerii în divan le expune situațiunea financiară a țerei și le spune că cea ce lipsește pentru a acoperi cheltuelile țerei, pune dânsul din caseta sa proprie, adică din averea lui; pentru întâia oară s'a vădut un Domn în Moldova ca să facă acest lucru. Uricarul spune că și la finele anului al II-lea tot așa a făcut ⁴⁾.

²⁾ Vezi în Uricarul, colecțiunea I. Codrescu, vol. I, p. 40—45.

vol. II, Letopisate, p. 182-188.

⁴⁾ Vezi în Letopisește Vol. II, p. 154 și p. 180.

Toate aceste acte făcute sub sentimentul unui patriotism înalțat, neapărat că a făcut ca Mavrocordat să devie de astă dată laudat și de inimizii lui chiar; însuși cronicarul Neculcea atât de protivnic lui Mavrocordat, spune acum: «Norocul țerei a fost atunci că s'au tîmplat de aū venit Neculai-Voda; iar de ar fi venit alt domn mai prost, ar fi fost prea rău de Moldoveni» ¹⁾).

De sigur ca și lectorul se va mira acum de același Nicolae Mavrocordat din anii 1709—1710 din Moldova; cum un om poate să-și schimbe așa de iute opiniunile sale politice? și aceasta este însă un talent și probează înțelepciune când vești că pe calea de idei pe care ai apucat la început de mai continuî cați în prăpăstie, și deci observând la timp pericolul, cauți să calci pe urmele cele bune și sigure; Mavrocordat a dovedit că nu erea un încăpăținat el văduse că nu merge a domni dacă nu faci casă bună cu boerii țerei și de aceea acum în a doua lui domnie se arată atât de devotat intereselor lor, bine înțeles fără a jicni pe cele ale sătenilor.

Cine ar fi creșut că tot același Mavrocordat să-i scoată din închisori, să se certe cu Turcii pentru interesele lor, să-i readucă la căminurile lor, să-i descarce de dările ce le plăteau sub alți Domni, și ca coroană la toate acestea spre cinstea țerei și a ocărmiturilor ei, la finele anului, să acopere din averea sa, restul de bani pentru a se putea solda cheltuielile cerute de bugetul țerei.

El dacă făcuse toate acestea nu era de cât ca să se îndrepte de cele ce făcuse în prima domnie, așa este în totdeauna când te simți că ai păcătuit, și dacă soarta te aduce earăși în pozițiunea și posibilitatea de a te îndrepta de cea-ce ai făcut; atunci îți plătești păcatele cu prisos spre a orbi pe cei-ce te aū acuzat întâia oară ca să nu mai aibă nimeni nimic de spus, ba din contra, să te și laude pentru plata prisosului tău.

Nicolae Mavrocordat nu erea convins de sprijinul Moldovenilor, și pentru a întări guvernământul fanariotic

¹⁾ Vezi în Letopisețe, Vol. II, p. 377 și p. 180.

în Moldova el neapărat că 'și îndrepta privirele tot către partida grecească, fără a jicni interesele partidei naționale, el căuta a ajuta pe Greci, cum putea și unde putea; calea religioasă era cea mai nemerită, de aceea 'l vedem ajutând mănăstirile grecești din răsărit, primește visitele a mai multor patriarhi ce veneau să inspecteze mănăstirile închinatelor lor.

Așa veni și patriarhul Alexandriei, Samoil, care fiind foarte dator, vine în Moldova după milostenie. Uricarul ne spune că «aū strâns mai mult de cât nădăjduia»¹⁾.

Mavrocordat cu toată dreptatea ce 'și o arată până acuma însă din cronica Uricarului și din comentariile D lui Xenopol putem deduce că dânsul earăși se orbise de astădată și într'un mod arbitrar stoarse de la divan moșiile Bălțătești și Mânjești ale Visternicesei Maria Cantacuzena jupâneasa reposatului Ilie Cantacuzino, pentru a le da lui Samoil grecul²⁾.

Mavrocordat uita de toate când era vorba de compatrioții săi. Ce să'i faci? fie-care om de pe acest pământ are slăbiciuni omenești; fericit acela care rămâne neclintit în fața slăbiciunii sale; unii aū amorul banului, alții al femeii, alții al onorurilor și măririlor, eară alții al conaționalilor lor; acesta este un sentiment înălțat neapărat, el este foarte laudabil, dară când soarta a voit ca tu să ocupi un loc pe scena politică din alt stat și anume locul cel mai însemnat, adică acela de Domnitor, și tu să conduci deci interesele și nevoile unui alt popor de cât al celui din care te ai născut, atunci nu 'ți mai este permis ca să sprijinești interesele națiunii căreia îi aparții, pentru a jicni pe acelea peste care domnești, căci procedând ast-fel, înșamnă că trădești țara și poporul ce a avut încredere să'ți dea coroana și drapelul său.

¹⁾ Veđi în vol. II, idem, p. 181.

²⁾ Veđi în Uricarul idem p. 186 comparat cu cele spuse de D-nu Xenopol în vol. V, p. 14—19 și cu articolul D-sale din Convorbirile literare, vol. XX, pag. 1058: «*Justiția sub Fanarioști*» și cu documentul lui Racoviță în vol. V, pag. 375. Codrescu.

Mavrocordat nu avusese această tărie de caracter ca să înfrângă slăbiciunile sale, el erea Grec carne, oase și sânge și când erea vorba de fericirea Grecilor se perdea cu totul, uita și de filosofia și de morala ce o învățase în tinerețe și pe care o avea în cap și acum, inima vorbea înaintea capului și pe atât este o nenorocire când inima se pune în contradicere cu capul în unele cestiuni, pe atâtă este fericire când ambele merg mână în mână, căci inevitabil omul ce a sêvêrșit un act fie în viața sa publică ori privată și când a lucrat mai întâi cu capul și apoi a făcut ca să vibreze și coardele inimei sale, niște sunete încântătoare, atunci acel om neapărat că posedă toate calitățile unui maestru în toate întreprinderile ramurilor activității sociale.

Această purtare atât de arbitrară a lui Mavrocordat ne dovedește cât de puțin respect avea lumea de atunci de principiul *«respect la persoană, respect la proprietate»* de aceia și D. Xenopol închee astfel această purtare a lui Mavrocordat: «Întreaga această daravere ne descoperă, trista stare în care se afla societatea celui timp. Dreptul proprietății, temelia societăților, nesigur, schimbând de stăpân după domnul din scaun; iar oamenii! Ni se urcă sângele în obraz înaintea unui atare grad de înjosire. Un patriarh al bisericei creștine, reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, care uneltește împreună cu Domnul din scaun despoierea unei văduve și care, de și primise dinainte de la domn făgăduința închinării mănăstirei ce era să câștige pricina, are nerușinarea a figura între judecătorii ce ereau să o cerceteze! Mitropoliți, boeri și episcopi care înaintea unui ordin venit de sus rostesc o judecată pe care o știa nedreaptă, și mai mult de cât atâtă, fețele bisericesti nu au măcar curajul a mărturisi păcatul comis, ci ca niște răi făcători de felul cel mai comun, caută să acopere abaterea prin minciună! Toate aceste inimi mici, caracterele mișelești care conduc destinele unui biet popor, iată într'adevăr o priveliște care te-ar face să cunoști omenirea, dacă față cu starea cumplită a societății celui timp, nu ai găsi mai curînd lacrimi pentru a o plînge. Din aceste figuri uri-

cioase ale unui uricios trecut nici una însă nu inspiră un desgust așa de adânc ca cele ale pristavilor străini ai bisericeii creștine, care cu ipocrita lor umilință, cu cuvântul lui Dumnezeu pe buze, iar în inimă cu poftă lumești, se foloseau de neștiutoarea nație română, pentru a face adeseori pe părinți să-și desmoștenească copii spre a mulțami nemărginita lor lăcomia¹⁾.

Anul 1716 se apropia și Mavrocordat se pregătise cu toate instrumentele necesare ca să vie să ocupe tronul muntean. Turcii se uita în ochii lui Nicolae Vodă ca într'un luceafăr, căci Nicolae Vodă nu numai că le apăra interesele nu se mai poate mai bine, la gurile Dunărei; nu numai că încetul cu încetul readuse earăși pe Moldoveni la înțelegere de a asculta și a nu părăsi scutul protector al M. Sale Sultanul și a nu se mai uita la Rusia; dară el mai aducea servicii imperiului semi-lunei și ca om politic, el comunica toate știrile politiceii orientale ce le afla la București, Vizirului. Cronicarul Acsentie Uricarul zice: «și îl poftea Vizirul pe Neculai-Vodă ca să-i trimită vești de cele ce se înțeleg din părțile de sus, și nu numai vești, ci și sfat cerea de la Neculai-Vodă, zicând să-i scrie ce ar ști și ce ar socoti că este pentru folosul împărăției²⁾. Tot asemenea spune și ambasadurul francez la Constantinopol într'o scrisoare a sa din 10 Mai 1719 către Ministerul afacerilor străine. D'Usson de Bonnac spune despre Mavrocordat: «Comme c'est un homme savant et versé dans les affaires étrangères, il lui est permis d'envoyer des agents en Pologne, en Moscovie, même en Allemagne, afin de pouvoir être instruit par lui des affaires de la chrétienté³⁾.

De aceia deci Turcii țineau atâta la Mavrocordat, aveau de ce!

Mai cu seamă în vremurile de restriște și nenorocire ști să prețuești mai mult devotamentul și amicitia cui-va. Turcii nu mai erau în 1716 cea-ce erau în 1500 și 1600;

¹⁾ Veđi în vol. V, op. cit., p. 19.

²⁾ Veđi în Letopisețe, vol. II, pag. 146.

³⁾ Veđi vol. I, supl. I, col. doc. Hurm., p. 445—446.

puternici și dictând tuturor statelor aproape, reprezentanții puterilor străine veniți în Constantinopol cerând audiențe peste audiențe până a fi priimiți de marele Vizir și a conferi cu dînsul despre politică, acum ei nu mai ereau agresivi ca altă dată, să tragă iataganul din teacă spre a ataca, ereau atacați de toți și de abea puteau să se apere.

Pacea de la Carlowitz îi sdruncinase tot felul de a fi al vieții lor publice, în ultimele lupte cu Rușii, ce e drept, învinsă; dară ce folos, marele Sultan din foisorul lui de pe malul Bosforului vedea cum o mare arătare se tot ridica dinaintea ochilor săi și cu dîi ce trece ea devine mai puternică, erea Rusia cu Vulturul ei ce 'și întindea aripele fără sfială, spre a se duce în Turcia ca să 'și găsească pradă; *alte timpuri, alte generațiuni!* totul are un sfîrșit în lumea aceasta omul înbătrânește, frunza se vestejește și o țară se prăpădește; ca neapărat generațiunea cea tînără să ea locul celei bătrîne.

Rusia nu erea atunci mai puternică ca Turcia, dară ea avea un avantaj, erea, că se bucura de comunitatea religioasă a popoarelor creștine din peninsula Balcanului su. puse Turciei, încât la un moment dat de sigur ele s'ar putea întoarce spre a se alia cu Rusia și a scăpa de jugul păgănesc. Semnul crucei, a legat și a deslegat multe pe acest pămînt în toate vremurile.

Ei bine, acest lucru îl avea Turcii ca un vis urât în mintea lor, ca o arătare înspăimîntătoare, de a ști acilea, în orientului Europei, o putere mare ce ține relațiuni amicale cu toate națiunile creștine, și se închină la fel; din acest moment o sabie ascuțită va sta atârnată de asupra capului Sultanului și ori de câte ori se va ridica, 'l va în-punge.

Dacă Moldovenii țineau relațiuni cu Ruși și înădeau dîi cu dîi o mai mare prietenie între dînsii, nici Muntenii nu întărđiaū de a înădi o aceeași prietenie cu o altă putere vecină lor și creștină, cu Austria. Turcii înspăimîntați de aceste întâmplări din Muntenia, se hotăresc a muta pe Nicolae-Vodă la București și a pune în locu'i în Moldova

earăși pe Michai Racoviță, ei 'l știaū pe Mavrocordat destoinic la toate și credea că va potoli lucrurile în țara-Românească.

Acuma regimul fanariotic erea așezat la guvernământul țărilor surori, domnii din Constantinopol vor veni la București și la Iași ca la dênșii acasă, și nevoile acestor două țări vor fi în mâna Sultanului, Vizirului, Pașalelor și a reprezentanților lor; voievozii țărilor române; dară nici de cum în a Românilor, eată evenimente și earăși evenimente în fața cărora observatorul și cugetătorul drept și de bună credință se va mira cum a mai trăit acest biet popor, neiubit de nimeni, prădat și atacat de toate puterile vecine, robit și stors de domniile străine și venetice, eară el lup-tându-se ca un câine de rasă nobilă cu o tirlă de câini de oi spre a'și recâștiga earăși libertatea.

Ei, dar, cititorule, rîma o tai cu cuțitul și în sute de bucățele, și ea tot nu moare; fie-care bucățică, e un corp viu, un nou viețuitor. — Românul nu pierе!

Acuma că am terminat cu antecedentele domniei lui Mavrocordat din Moldova, putem intra în largul studiului capitolului VI *adică al întronărei primului domn Fanariot în țara-Românească* spre a închea în fine aceste relațiuni ale Românilor din țara-Românească cu Grecii de la Bizanțiu.

Domnia lui Mavrocordat din țara-Românească însămnă puntea de trecere între domniile pământene și cele străine. anul 1716 deschide calea cea lungă pe care Fanarioții o croiseră din Constantinopol până în București și pe care ei tot se vor plimba un veac și mai bine; anul 1716 însămnă deci în istoria poporului român un eveniment de cea mai mare importanță; o stare nouă de lucruri ce va schimba până la rădăcină arborele crescut în Dacia-Traiană și îngrijit cu atâta osârdie de familiile ocârmuitoare românești.

*Intronarea și domnia primului Domn Fanariot
în Țara-Românească,
(10 Februarie 1716—14 Noembrie 1716).*

A șaptea revoluțiune boerească.

Nu pot începe mai bine domnia primului Domn fanariot de cât prin cuvintele unui istoric străin, Vaillant, francez de origină, dară devenit un mare filo-Român, trăind la București în prima jumătate a veacului al XIX și scriind o carte «La Romanie» în trei volume, unde face istoria celor două țări surori; când însă ajunge la intronarea Fanarioților, el zice : «Aux bruit dës armes va succeder le son de l'or aux cris de guerre les murmures sourds d'un peuple desarmé»¹⁾.

În luna lui Decembrie s'a decis la Constantinopol strămutarea lui Mavrocordat în țara-Românească; în 25 Decembrie aū plecat de la poartă Kapigilar-Kihaiasi al vizirului cu Mihalaki Aristarhul cu caftan și ferman de nouă domnie la Nicolae Mavrocordat, ei aū sosit la 11 Ianuarie în Iași. În 9 Ianuarie același an sosi și cea-l'alt Capegiu la București cu ferman de mazilie la Ștefan Vodă Cantacuzino, în 25 Ianuarie Ștefan Vodă pleacă din București la Țarigrad cu tot neamul său ca să-și găsească moartea în infernul de la Bostangi-Pașa din Țarigrad, toate acestea le-am văzut istorisite în largul lor în această carte la capitoul domniei lui Ștefan Vodă. Aci nu mai e loc a reveni, am văzut acolo toate amănuntele relatate de cronicarii timpului: Uricarul relativ la strămutarea lui Mavrocordat în Muntenia²⁾ și Radu Popescu relativ la mazilie³⁾.

Am văzut tot acolo cum timpul rămas de la mazilirea lui Ștefan Vodă Cantacuzino adică de la 9 Ianuarie după Popescu, la 11 după condica Bălăcenească saū la 21 după

¹⁾ Veđi în op. cit., vol. II, p. 143.

²⁾ Din Leotopisei, vol. II, p. 171.

³⁾ Din Mag. ist., vol. IV, p. 41.

Del Chiaro, până la venirea lui Mavrocordat în București adică până la 10 Februarie 1716; Caimacamii au fost rânduiți de dânsul Mihaî; Cantacuzino, Radu Golescu, Șerban Bujoreanu și Radu Dudescu¹⁾.

Deci nu vom mai reveni asupra tuturor celor petrecute până la plecarea lui Mavrocordat din Iași și acelor întâmplări în București până la a sa venire; căci toate aceste întâmplări le-am văzut deja în capitolul de mai înainte din această scriere: «Domnia lui Ștefan Cantacuzino».

Să începem deci cu istoricul celor întâmplări din ziua plecării lui Mavrocordat din Iași spre a purcede la București.

Uricarul spune că Nicolae Vodă a eșit din Iași însoțit fiind de boeri și slujitori și mulți au mers cu toții până la un loc; apoi Vodă a luat drumu spre Focșani însoțit de slugerul Adam Luca și ajungând la Focșani îi eși înainte Vintilă căpitanul Focșanului în ziua de 22 Ianuarie, eară la o movilă ce e cale, un ceas de Focșani îi eși înainte boerii de la București ce veniră la întâmpinarea domnului și între care citează pe Petrașco Brezoeanu Vel Vornic, Grigorie Băleanu biv Vel Vornic, Radu Dudescu Vel Spătar, Radu fiul Hrizei Visternicul, eară de acolo au luat cu toții drumul Bucureștilor după ce se rugară la sfânta mănăstire a Focșanilor.

Așa părăsi Nicolae Mavrocordat tronul moldovenesc, spre a veni la București, lăsând în Iași următorul divan de boeri mari ce'l găsi Racoviță. Incep cu boeria cea mai înaltă după cum se vede și în Uricarul: *Gavriil Miclescul* Logofăt mare; *Ilie Catargiu* vornic mare de țara de sus; *Lupul Costachi* vornic mare de țara de jos; *Ioan Buhuș* hatman mare; *Dimitraki Ramadan* (grecul) Postelnic mare; *Ioan Palade* Spătar mare; *Ioan Balș* Ban mare; *Constantin Roset* Paharnic mare; *Gheorghică Roset* Căpitan al Codrului; și *Gheorghică Jora* Visternic mare²⁾.

¹⁾ Vezi în această carte: Capitolul domniei lui St. Cantacuzino.

²⁾ Vezi în I. etopisei vol. II, p. 173 Uricarul.

Aceștia au fost boerii ce au rămas în Iași după plecarea lui Mavrocordat; în întregul divan vedem un nume venetic, pe Ramadan; afară de alți mulți ce rămăseseră încă pe la curtea domnească și cei ce plecaseră cu Domnul la București.

La București nu venise încă ocârmuirea fanariotică și în divanul lăsat de Ștefan Cantacuzino Voevod nu întâlnim de cât nume de boeri mari și Români neaoși; eată divanul lui Ștefan Cantacuzino Voevod în care domnul spune: «Credincioși boerii cei mari ai Domniei-mele; *Pan*¹⁾ *Constantin Știrbey* vel²⁾ *Ban*, i³⁾ *Pan Petrașco Brezoeanu*, vel Dvornic; i *Pan Radu Golescu* vel Logofăt; i *Pan Radu Dudescu* vel Spătar; i *Pan Șerban Bujoreanu* vel Vistier; i *Pan Mândilă*⁴⁾ vel Clucer; i *Pan Grigorie* vel Postelnic; i *Pan Statie Leurdeanu* vel Paharnic; i *Pan Barbu Greceanu* vel Stolnic; i *Pan Mihail Cantacuzino* vel Comis; i *Pan Petru Obedeanu* vel Clucer; i *Pan Șerban Greceanu* vel Pitar»⁵⁾. Acesta era divanul celor 12 boeri mari ce au primit pe Mavrocordat la București.

Cu întronarea Domnilor fanarioți la tronurile române se vor petrece obiceiuri noi în ceremonialul investiturii; până acuma Domni români obișnuiau alaiurile numai pe străzile Bucureștilor; de acum înainte însă alaiurile petrecute în Țarigrad vor întrece pe cele din București, acolo Beii Fanarioți vor fi conduși de la Sultan la Vizir, și de la Vizir la parade cu cele mai mari onoruri.

Fiind-că am intrat în era domniilor fanariote, fiind-că ne găsim în Țeara Românească cu Mavrocordat și în Moldova cu Racoviță, Domni numiți de Sultan; să ne oprim un moment asupra acestui ceremonial al investiturii din Țari-

¹⁾ Pan = prescurtat din Jupan.

²⁾ Vel = mare.

³⁾ i = și.

⁴⁾ Nu se știe numele de familie.

⁵⁾ Acest divan se vede existent și în anul 1715 căci toți acești boeri sunt iscăliți în chiroful lui Ștefan Vodă Cantacuzino din 1715 Iunie în 2 prin care Domnul înfrunțește M-tirei Horezu moșia cu împrejurimile ei Vezî în Monastirele Brâncovești a lui C. Bolleac dupe condicele Arhivei Statului.

grad până în București atât de bine redactat de Vaillant și Ubicini în operele lor ¹⁾).

Eată întreaga pompă a investiturei: imediat ce un Fana-riot era ridicat la domnia Moldovei sau a Țerei Românești marele vizir în Constantinopol îmbrăca pe noul Domn cu caftan, mergând la biserica grecească întregul Divan cu noul Domn călare; aci marele patriarh le ese înainte la intrarea bisericei înconjurat de înaltul cler; și un ciauș turc dă semnalul sosirii prin această cuvîntare «Să dea D-zeul a tot puternic viață lungă Impăratului nostru și Prinților noștri; preoții întonează himnuri sfinte, arhiereul se roagă pentru sănătatea noilor Voevođi și termină ȳicînd: «Ei să fie încoronați de putere și victorie, domnia să le fie pîrtinită prin pace; D-zeu stăpînul nostru să le servească de călăuză în toate actele lor și sub picioarele lor să strivească pe inamici». Marele patriarh se urcă după aceasta în altar înconjurat de 4 Mitropoliți unde primește pe noii Voevođi de îi bine cuvîntează și îi acopere de omoferă, ei reȳemîndu'și capul pe masa cea sfîntă, după aceasta clerul reciteaȳă rugăciunile care altă dată se spuneau la Impărații bizantini, apoi venea ceremonia ungerei unt-de-lemnului sfînit, și în urmă li se da titlul de Prinți și se întona: «*Domine salvum*»; odată această ceremonie terminată la biserică; Patriarhul îi conduce până în prag și acolo le dedea mîna să'i o sărute; noi Voivođi incalecau pe caii lor înpodobiți ca și la niște Impărați, și cu mare alai sosea în palatele lor stînd acolo 3 ȳile; în a 4 zi sosea un Agă de Ienicer care le aducea *Diploma Sandjacului* pe care o săruta și el și noi domni. Aga pleca și noul voevod cu 12 boeri care veneau din țerile române din adins treceau în Saraiul împăresc și aci se îmbrăcau cu caftanul cel de domnie și de boerie, ²⁾ apoi în a treia curte unde gusta din supa Ienicerilor

¹⁾ Veȳi în «La Romaine», vol. II și «Provinces danubiennes».

²⁾ Caftan=Mantie de mare onóre, o purta și Hanul Tăuăresc, el era de o stofă scumpă, căptușită cu samur și pe marginele din faȳă cu cacom, la gât priis cu o agrafă de petre scumpe, mai în urmă și la noi în țară Boerii cei mari au purtat așa *caftane*.

semn că sunt înscriși printre generalii acestui corp; apoi intrau în sala cea mare de recepțiune (*Quapouli'yeter—Oda*) punându-le în cap Cuca¹⁾ care le-o potrivea (muhezurul Aga), Vodă erea ținut de amândouă părțile de câte un Capegiu-Bașa urmat de marele Portar, de Dragomanul porței, intra în salonul Sultanului și aci după ce se înclina de trei ori până la pământ se ridica și rămânând neclintit uitându-se sticlit în ochii M. Sale; Sultanul porunceă marelui vizir în prezența sa să spună aceste cuvinte noului domn: *«Fidelitatea ta și sinceritatea voastră ajungând până la urechele Înălțimei mele, voesc a vă recompensa, dându-vă principatele Moldovei și Valachiei, datoria voastră este de a nu vă depărta nici odată de la fidelitatea serviciului meu, să protejați poruncile ce vi se supune; și să nu faceți nimic afară de ordinele mele»*. În urma acestui mic discurs noi Voevođi înaintau earăși cu capetele plecate prosternindu-se Sultanului și sărutându-i pulpana mantiei, apoi ridicându-se diceau pe rind: *«garantez pe viața mea și pe capul meu, că voi întrebuința toate efortările în serviciul prea dreptului și prea grațiosului nostru Impărat atât timp cât înălțimea voastră nu-și va întoarce privirile de la noi»*; terminând aceste formalități ridicule și umile; pentru a încheia tabloul rușinos, ei se retrăgeau pe de-ândaratele salutând de trei ori pe toți sftnicii Porței care nu le răspundeau de cât printr'un mic suris, lucru încă foarte rar; ajunși până la ușă cu capetele în pământ, cu brațele încrucișate la pept; părăseau palatul Sultanului. La eșire ambii voevođi, sau unul, încălecau pe caii lor, al Munteniei urmat de 2 aghiotanți (*Peikis*) și al Moldovei de 4 spre a se retrage în palatele lor. Din această ți noi Domni aveau încă 30 de ȣile termen de plecare în care timp puteau să ȣină divan și să formeze liste de proscripțiuni, tă-

¹⁾ *Cuca*, la noi cunoscut sub numele de Ișlic, căciulă în formă cilindrică sau sferică; domniț voevođi, și cu boeriț cel mare o aveau de Samur; Domniț cu câte o egretă (penaș alb de pene de struț) la o parte, fundul căciulei erea de coloré albă la domniț și mare rare-ori și la boeriț cel mare, aminteri Boeriț aveau fundul roșu.

ind și capul la orî cine. Astfel Domnii eșind din Constantinopol cortegiul erea urmat până la un sat *Avischioi*, înainte erea 2 regimente de Turci cari deschidea drumul, apoi Grecii înbrăcați în uniformă de Dorobanți Români, alții în Călărași purtând în cap o căciulă albă numindu-se (*Ak-Ulahi*) adică Valahî albi; spre deosebire de Dorobanții și Călărașii greci cari fuseseră în cortegiul Domnului moldovean și numiți, (Cara-Ulahi) Valahî negri, căci purtau în cap căciule de blană neagră; apoi venea Lipcanii; Tufedjii; sau Albanezii, cu fustanele; în fine Fanarioții boeriți de noul domn cu care va sosi în București; și Domnul îmbrăcat cu haine de mare cinste cu caftan și cu cucă; la dreapta și la stînga lui câte un *Peikis* urmați de ciohodari; apoi venea marele Spătar cu sabia și cu arcul; vâtavul divanului, ținând în mână arcul și săgeata voievozilor; în fine o sumă de ciauși cari strigaū ura! de câte ori vodă descălica și încălica; ajungînd ast-fel la *Aviskioi* Domnul descălica, acolo capegiul după uz 'l apuca de picioare ținînd scara șelei. Vodă luîndu'si diua bună pleca către București sau Iași și după drum de 18 zile ajungea în malul Bucureștilor, dacă venea în Muntenia, și făcea popas la Văcărești, în București vestea se răspîndea ca fulgerul, că Vodă e la barieră, atunci toate clopotele începeaū rînd pe rînd a suna de la toate bisericile și turlele ca să anunțe populațiunei că Vodă e la Văcărești. Toate trupele în mare ținută, toți Boerii, toate breslele cu toții eșeaū călări la Văcărești, acolo veneaū ca să sărute mîna noului Domn și el le spunea vorbe bune; dupe aceia se puneau în mișcare cu toții spre a intra în capitală.

Mavrocordat sosi de la Focșani pe la Colentina spre a intra în București, urmat fiind de suita cu care venise din Iași și de boerii plecați din București la Focșani spre a'l întâmpina; la Colentina ereaū ranjați toți boerii dupe rangul lor, și de acolo se puseră cu toții în mișcare spre a aduce pe primul Domn Fanariot pe tronul Basarabilor, în palatul de la Curtea veche unde erea și biserica cea mai

de vază a oraşului şi unde se ungeau Domnii cu sfântul untdelemn, şi sărutau evanghelia¹⁾

Ea să povestim acest curios ceremonial :

În ziua de 10 Februarie anul 1716 Mavrocordat călcă pământul ţerei-Româneşti plecând de la Colentina cu toţi boerii cu butcile la pas, legându-şi cu toţi capul de la dreapta la stânga şi de la stânga spre dreapta; cum dice Carra: «se branlant la tête comme des magots de 'a Chine s'imaginant par la donner plus de majesté à cette pompeuse cavalcade».

Pompa de primire a lui Mavrocordat în Bucureşti ne-o descrie Ubicini el dice²⁾: Intrarea Hospodarului în Bucureşti seamănă cu o intrare triumfală, restul trupelor ce mai rămaseră: Cazaci, Dorobanţi şi Vânători deschideau cortegiul, în cap era marele Agă călare pe un cal, splendid echipat. Aga purtând giubeaua şi işlicul de Samur, apoi veneau Călăraşii, Tufedjii, Seimenii şi Poteraşii formând garda de onoare a Marelui Spătar.

Aprodiî şi copii din casă cu portarii de la Palat, în al 2-lea rang veneau Negustorii oraşului călări, cu starostele lor în cap, apoi boerii de clasa a 2 a îmbrăcaţi în giubele de samur şi cu işlice de blană de astracan cu funduri de stofă roşie; în fine boerii cei mari de clasa I-a, călări şi îmbrăcaţi cu giubele şi pe cap având işlice de Samur şi la giubele guler de cacom, în urmă boerii de clasa III-a ur-

¹⁾ Biserica de la Curtea veche de o vechime de 354 ani pe calea Şerban-Vodă zidită de Mircea-Vodă al III cel bătrân, ciobanul pe inscripţiunea de piatră d'asupra uşei se citeşte: «Această sfântă şi D-zescă biserică unde se ci steşte hramul blagovesteniei prea Slăvitei Născătoare de D-zei şi pururea Fecioarei Marii, din temelia ei este ădită de bătrânul Mircea-Vodă (1546) şi în urmă de fiul său Petraşcu-Vodă (1554) cu fraţii sei Radu şi Mircea. Iară au înfrumuseţat'o şi o a zugrăvit'o. Iară când au fost acum în zilele blagocestivului şi creştinului Domn Ió Ştefan Cantacuzino-Voevod (1714) Domniea sea pentru podoaba acestei sfinte biserici au deschis uşa fiind foarte strănută făcând'o de peatră precum se vede şi o au înfrumuseţat'o pe din năuttru cu frumoase icoane şi pe din afară întru pomenirea a lui şi a părinţilor lui şi moşilor lui; săvârşindu-se de lucru la *leat 7227, 20 August.*»

Aci se făcea ungerea Domnilor şi când eşa domnul din biserică, călca în scară pe sângele curs de la două berbeci ce se tăeau acolo, în semn că dănsul să se aştepte de acum înainte şi la rebel.

Cel după urmă Domn încoronat la Curtea-Vechă a fost Gheorghe Bibescu la 1841—42.

²⁾ Vezi în «Les Provinces danubiennes», p. 90.

mați de călăreți și pompieri, după aceștia toți veneau: bezadelele lui Mavrocordat, apoi Agii Turci și în fine Vodă Nicolae călare pe un cal al Sultanului, înconjurat de Peikis și de Ciauși, lângă Vodă toți ofițerii purtând stindardele țării cu S-ții Constantin și Elena, apoi însemnele prințești și Sandajacul Impărateasc cu cele trei coți de cal.

Cortegiul era închis de o divisiune de gardă călare și armată cu lănc, apoi ofițerii casei militare și în fine Meterhanelele (muzicele) Turcești ale Sultanului; întreg acest alai avea un efect splendid și cu totul fantastic apoi sunetul cel asurzitor al clopotelor bisericilor ¹⁾, și al muzicilor dedea și mai multă splendoare lucrului, cu toți astfel aranjați se îndreptară către biserica Curței vechi, aci le eșiră înainte Mitropolitul Antim cu tot clerul unde se repetă ceremonia reigioasă din Constantinople cum zice Vaillant pag. 147, afară de sacru.

După terminarea slujbei Mavrocordat încalică și cu toți o luară spre Palatul Domnesc intrând mai întâiu în spătarie cu toți boerii și negustorii, apoi în sala Tronului cu boerii numai; Vodă aci sta în picere înaintea tronului și în față-i venea Marele Postelnic cetind hatișeriful turcesc, tradus în românește fiind în dreapta divanul Effendis care 'l scria, și 'l citea în românește în auzul tuturor, după acestea sosea Aga Turc de pune pe umerii lui Vodă căltanul domnesc și în cap cuca cu penas, apoi doi Agi ce'i da brațul și 'l așeza pe Tron, strigând cu glas tare: «Eată pe Mavrocordat, Bey, Voevod și Seraskier al Bulgariei»; la aceste vorbe, afară o salvă de tunuri anunța capitalei că noul domn 'și începea domnia și Ciaușii cu un strigăt sălbatic țipa Ura! după aceasta și boerii. Boerii se retrăgeau apoi sărutând mâna lui Vodă însă numai cei mari eară cei mici poala antereului, retrăgându-se pe deandarete cu brațele încrucișe la pept și cu ochii la pământ. Seara tot orașul era iluminat și la palat se da bal, voiū

¹⁾ Usagiul clopotelor a fost introdus din Constantinople, acolo fură înființate în 831, ele au fost inventate de Nola la anul 400 la Roma, înainte de acestea se convocaū oamenii la serviciul divin prin tocatul pe niște scânduri numite *Symandra*.

reproduce aci pasagiul lui *Carra din Histoire de la Valachie*, pag. 157, luat din *Thornton, État actuel sur la Turquie*, tome II, pag. 481 și *Ubicini*, p. 91.

«Ils se forment en rond, hommes et femmes, main à main les pieds bien en dedans, les longues culottes (de culoare roșie și albă) rouges, des hommes pendantes sur le coude-pied, et les talons (pantofii erau de piele roșie ori galbenă) comme a de pigeons pattus; les dames couvertes des épaules jusqu'à la ceinture, d'une pelisse dont le poil est en dehors (samurul) tendant horriblement le ventre et rentrant les fesses, dans cette posture vous voyer leurs bras se remuer méthodiquement, comme si on les traient de derrière l'épaule, par un fil d'archal, leurs pieds aller et venir en même temps de l'avant en arrière, de l'arrière en avant, le dos rond, le col raide, l'oeuil stupide, se tournait en cadence de droite à gauche, de gauche à droite et avancer ainsi gauchement et nochalament comme un mulet fatigué qui tourne en fesant la navete. On imagine bien que la musique est aussi monotone et aussi miserable que la danse se sont des Cyganis qui sont chargés de leur chatouiller les oreilles, le violon, la guittare allemende; et un sifflet a huit embouchures dans lequeles on souffle en le passant et reparsant sans sesse sous les levres»¹⁾.

Vedem că este cam sarcastică descrierea lui Thornton însă cu drept cuvânt, căci el fiind străin o curioasă impresiune trebue să'i fi făcut petrecerile de soiul românesc, obiceiuri cu totul orientale.

Ast-fel Nicolae Mavrocordat se înscăunase pe tronul românesc, Cantemir 'l numește în Istoria imperiului Ottoman «*Neronele Valachiei*», eară Kogălniceanu în *Histoire de la Valachie* «*Vulturul mării de Marmara*».

Mavrocordat vedându-se întronat cu atâtea onoruri și solemnități; de a doua zi începu cu reformele; primul gând îi fu de a se ocupa cu organizarea curții sale domnești spre a căpătui pe supușii și credincioșii săi străini ca să fie mai bine păzit.

¹⁾ Vezi în Thornton, op. cit. și p.

Eată ce ne spune Zallony în «Essai sur les Fanariotes», pag. 24: «Funcțiunile cele mai mari ca Ministru de interne (Mare Vornic), Ministru de externe (Mare postelnic), Prefect al Poliției (Mare Agă), Ministru al Dreptăței (Mare Logofet), Prefectul Palatului, Ministru de Finance (Mare Vistier), Marele comis, Ofițerii din armată și alte multe funcțiuni pe care le vom vedea mai la vale fură date Fanarioților care luară titlul și rangul de boer, apoi nu numai atât dară și Turcii 'și făcură loc la slujbă, 4 locuri fură rezervate lor și anume: *Divanul Effendis* acela care trebuia să vegheze la buna păstrare și executare a legilor ottomane și a înștiința pe Poartă de ori ce călcare l'i s'ar aduce; *Beschli Aga* un fel de prefect de poliție pentru toți voiajorii turci; *Mechler Bași*; șeful muzicelor; și *Bayraktarul*, său port Drapelul.

Eată acumă și funcțiunile militare și civile ale palatului său, date tot la Fanarioți: Marele camăraș său prefectul palatului, marele gramatic său secretarul intim al prințului, care întreținea corespondența cu Kapu-Kehaeoa la Constantinopole avînd sub el alți mai mici gramatici care țineau corespondența cu boerii țerei; Marele postelnic al palatului care introducea pe oamenii ce aveau audiențe la Vodă; marele comis care îngrijea de grajdurile lui Vodă (grand Ecuyer), de hrana cailor și la ceremonii el venea dupe cortej pe un cal dat de Sultan. Acumă terminînd cu funcțiunile statului și ale palatului care înteresa țara întreagă să venim la oamenii de casă ai lui vodă său la servitorii săi; eată ce ne spune Vaillant despre aceștia în vol. II, pag. 148: «Afin d'assouvir la foule des medians bysantins qui grouillent dans ses antichambres; il crée de nouvelles fonctions; et c'est à qui parmi eux sera gramatic, page, pourvoyeurs du palais, quand a ses valets. fiers danseurs et histrions, marchands de limon, ou de halva qu'il a ramasses dans les rues de Constantinop e ils intriguent entre eux a qui sera»: dupe cum urmează: Portarul Bași care introducea numai pe Turcii ce aveau afaceri cu Vodă la audiențe; vătavul de copii care avea sub el 100 de copii de casă; Devictarul (său inspectorul biuroului lui Vodă); Muhurdarul (curățătorul armelor lui Vodă); Mam-

bendjiul (inspectorul apartamentelor); Caftandjiul (inspectorul garderobelor); Sufradjiul-Bași cel ce pune masa; Ciohodarul-Bași cel ce da papucii lui Vodă; Rachtivarul-Bași cel care da scaunul lui Vodă; Cafedjiul-Bași cel ce făcea cafeaua; Serbedji-Bași cel care făcea dulceața și șerbetul; Ciubukci-Bași cel ce da ciubucile; Narghiledji-Bași cel care da narghelele; Pescherdji-Bași cel ce da șervetul, prosopul, pescherul.

Nicolae Mavrocordat organiză asemeni și casa Prințesei așa găsim în «Memoires historiques et geographiques sur la Valachie, de Bauer», pag. 399 :

«Casa Prințesei este formată dintr'un vornic său mare guvernor care introducea boerii la audiențe; și din o doamnă de onoare care introducea jupănesele boerilor, dintr'un vel pitar, un inspector al equipagelor; dintr'un gramatic său secretar; dintr'un Iusbaș cu 12 ciauși și încă nenumărate persoane cu alte diferite funcțiuni». După cum vedem Nicolae Mavrocordat organiză foarte bine curtea domnească dându'i ast-fel mai multă splendoare și o mai mare majestate, care erea aprópe pe același picior cu a Sultanului din Constantinopol, dacă toți acești funcționari și înalți demnitari ar fi fost d'între români negreșit că ar fi fost o fericire pentru țara Românească, însă răul cel mare a fost că toate aceste locuri ereau ocupate de venetici, indiviđi suspecti; culeși de pe stradele Țarigradului numai și numai ca ei să servească aci de scut al nelegiuirilor stăpânului lor, când intrai în palatul domnesc auzeai fel de fel de limbi, căci toți aceia ce înconjuraū palatul nu erau numai Greci; ci și din alte naționalități; tagma fanariotică recruta și indiviđi de națiuni diferite; la această stare de lucruri atitudinea boerilor începuse a deveni agresivă față de noul domn; căci ei vedeau că încetul cu încetul vor năpădi în rândurile lor oameni noi, și străini limbei, legei și obiceiurilor țerei.

După ce Vodă termină cu organizarea interioară a casei sale, se apucă și de reformarea claselor boerești ceea ce dădu naștere la o mare ură a boerilor în contra sa. El împărți clasele boerești în trei, prima clasă de boeri

care se compunea din vechile familii boerești și care o numi a boerilor arhonți, protipenđi saũ clasa nobililor; a doua clasă a boerilor arhonți numai; și a treia numită a simplilor boeri.

Amploeații lui din palat de asemenea îi împărți în trei clase de boierănași; toți numindu-se Kir (Κύριος) care aceștia treptat vor deveni peste puțin timp boeri de clasa a treia în rindurile celor pământeni de oare-ce erau venetici și așa mai înainte vor ajunge și de clasa I-a.

El mai formă încă două clase, una a boerilor mazili, adică eșiți din funcțiuni; *biv* (*fost*) de rangul al 3-lea, și a 2-a a neamurilor, adică descendenți din vechii nobili cari avuseseră funcțiuni de rangul I-iũ și al 2-lea. Mavro-cordat împărți în total boerimea Română în 8 clase. Acesta a fost cel d'ântăiũ fapt arbitrar care-l sèvresși dẽnsul, căci prin crearea a unei noi clase boerești din *Kiri* (funcționarii sãi din Palat) și care erau strẽini, supãrase boerismul român, înșesându-l de indiviđi necunoscuți; nici ca ómeni nici ca nume; dar acest sistem îi era necesar lui; de oare-ce aminterea nu ar fi putut implini articolul din hatșeriful Sultanului: «*Să strivești sub picioarele tale pe inimi*» se știe că spionii cei mai meșteri sunt servitorii, și de aceia Vodã făcuse din aceștia depositarii secretelor sale; recom-pensându-i pentru serviciile ce-i aducea; dându-le boerii și ast-fel inevitabil aducẽd rẽu boerimei române; de aceia îi vom vedea peste puțin timp pe toți sofradjii, pescherdjii, narghiledjii, etc., ajungẽd boeri de a treia clasă; de a 2-a și de a ântẽia după cum ne spune Vaillant: «*toți limonđii și rahagii Țarigradului vor invada în Valahia în clasa boerescă*», aceasta a avut efect ca să vedem pe boerii țerei coboritori din familii seculare române încetul cu încetul ajungẽd victimele acestei noi clase de strẽini boeriți, de venetici, saũ mai bine đis de «*ciocoi*», nume atât de mult în usul vorbirei de ađi, căci cuvẽtul «*ciocoi*» însemnează câine care linge pe stãpãnul sãu, de teamă însă, ear nu de iubire, câine culcat în patru labe. *Ciocoi este derivatul cuvĩntului Scindrõme (C Okei)*, nu se poate expresiune mai fericită căci acei indiviđi toată điuva lingeau mâinele lui

Vodă și săruta pulpanele caftanului și tălpile pantofilor, pentru a putea ajunge, a putea parveni, la boerie, de unde și numele de «*parveniți*»¹⁾, deci trebuie să știm că anul 1716, și că Mavrocordat-Vodă, a fost creatorul clasei cio-coești și ai acelor oameni cari căuta a ajunge, a parveni, prin lingușiri meschine și ridicule, prin abuzuri și nelegiuri, săvârșind delictes și crime numai și numai pentru a-și satisface poftesle cele nesaturabile, această epocă, istoricii o numesc a *Fanarioților*, eu o voi numi a *Machiavelismului celui mai încarnat*. Pe stindardul țerei atunci mai bine, s'ar fi scris «scopul scuză mijloacele» căci totul se înlătura, totul se brava: onoare, conștiință, cinste, toate erau strivite sub picioarele «ciocoilor», iar bieții boieri se despoeau de averile câștigate cu spada și ajungeau prada veneticilor, ast-fel a început a se naște invidie între acei cioci și boieri, și prea bine țice Vaillant în pag. 149: «Il n'ignore pas qu'en agissant ainsi, s'il s'attire la haine de Boiers, il excite contre eux celle des valets, dont le nombre fait déjà la force, et bientôt il est heureux de les voir se mépriser de haut en bas, s'envier de bas en haut, se tyranniser par vengeance, s'avillir pour tyranniser a leur tour, car leur abaissement les rend déjà grand a leur yeux».

Acuma începuse o mare agitațiune în toată țara, căci boierii aușiseră că Mavrocordat e hotărât să-i pedepsească pe toți care rămăseseră fideli naționalității lor, în adevăr spionii lui Vodă din ordinul Măriei Sale făcuseră liste de toți boierii țerei cari nu s'au fanariotizat, pentru a fi trecuți în cartea neagră spre a se trimite la Constantinopol, la Sultan, și să fie apoi pedepsiți, torturați și uciși; tiranismul începuse deja după o lună de guvernământ.

Cei d'întăiu care vor fi sacrificați, cel d'ântăiu cap care va sbura la lovitura securei păgâne, cea d'ântăiu picătură de sânge creștinesc care va stropi fruntea călăului păgân din Constantinopol va fi din al neamului Cantacuzenilor; și anume în persoana fostului Domn Stefan Cantacuzino, și a

¹⁾ Vezî Vaillant, pag. 139, vol. II.

părintelui său Constantin Stolnicul; acumă cele 1000 de pungi care le trimisese Mavrocordat la 20 Ianuarie 1716 în Constantinopol, Vizirului, ca să reteze capetele Cantacuzenilor, și-a avut efectul lor, căci dupe cum am vădut înainte, dupe ce Cantacuzenii au fost ridicați din București și duși în Constantinopol, aruncați la *Başbiachiculî*, apoi în infernul de de *Bostangi-Başi*, torturați și chinuiți, în dimineața unei zile de vară a lui Iulie 1716, la orele 4, se stinge ultima licărire de libertate și naționalitate română; căci acolo Cantacuzenii fură uciși și capetele umplute cu bumbac și duse la Andrianopole, ca să se desfăteze și Paşa de acolo de crima odioasă.

Scopul Fanarioților și al Turcilor era de a despoia pe toți boierii țerei de averile lor, creșdend că aceștia vor tăcea în fața despotismului și absolutismului, atunci Domnul porunceă și făcea, ucidea și tăea fără ca nimeni să nu-i poată cere socoteală, aceste toate dîc, au împins pe Turci și pe Fanarioți a lua această măsură arbitrară și sêlbatică cu Cantacuzenii, dupe ce Stefan-Vodă și cu părintele său fură uciși, Doamna Păuna, cu fiii sêi Radu și Constantin de abea scăpară după cum am vădut mai înainte.

În așa mare mizerie ajunsese doamna Paună încât pe ori-cine vedea mai cu vază pe lângă curtea vieneză se ruga ca să vorbească Împăratului Carol al VI; spre a'i veni în ajutor, căci toată averea ei și a Cantacuzenilor fusese sequestrată de domnul tiran și de Fanarioți.

Ea și scrie în 1718 împăratului Carol al VI al Austriei o scrisoare în termenii cei mai respectuoși și supuși; implorêndu-i ajutor pentru a'i se restitui averile.

Scrisoarea e datată din 1718, Iunie, și e semnată de dênă și de fii sêi cei doi:

«Della sagra Cesarea Reale Cattolica Maesta vostra.

Fedelissimo Ossequiosissimi Servitori Pagona Vedua del quondam Stefano Cantacuzeno prencipe di Valachia Rudolfo e Constantino suoi figli»¹⁾.

În cele din urmă scrie și Comitelui Virmont ca să in-

¹⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 233.

siste pe lângă împărat în stăruințele ei, scrisoare cu data de 1719 sau 1720, «această scrisoare a fost scrisă cu litere chirilice de mâna ei: «Păuna Doamna» ne spune documentul și se găsește tradusă în italienește începând cu frumosul titlu de: *Illustrissimo et Excellentissimo, Signore, Signore, E. Padrone Collendissimo*»¹⁾.

În acest timp în București Nicolae Mavrocordat începuse cu tirania și cu crușimile, sosise un Capegiu cu ordin de la Sultan ca să ridice din capitala țerei pe Spătariul Michail Cantacuzino, fratele lui Constantin Stolnicul, și pe Radu Dudescu Spătariul²⁾, care erea căsătorit cu Maria Cantacuzena sora Voevodului Ștefan, fiica lui Constantin Stolnicul. Cronicarul Radu Popescu³⁾, care caută a istorisi lucrurile cam cu perdea, ȳice că lui Nicolae Mavrocordat îi păru foarte rău de ridicarea lui Dudescu din București căci aceste era tȳnȳr și frumos, și avea cuconȳ mici, și că ar fi dat 20 de pungi lui Ianake Dragomanul, fratele mȳriei sale, pentru a scȳpa de la moarte pe Dudescu, acestea toate dupȳ mine nu sunt de cȳt fantasii de ale cronicarilor, căci fȳrȳ voia și înȳelegerea lui Mavrocordat cu Poarta, nu s'ar fi sȳvȳrșit nimic. Popescu se aratȳ cam pȳrtinitor cu Domnul, vom vedea mai la vale, de ce?

Ast-fel furȳ dușȳ în Constantinopole și sugrumați încă 2 membrii din neamul Cantacuzenilor, imediat dupȳ aceasta sosi în București un alt Capegiu și un Cadiu care începușȳ perchiziȳiile și secuestrȳrile averei Cantacuzenilor și începuse vȳnzarea prin Nicolae Mavrocordat cum se vȳnduse și a Brȳncovenilor.

Pentru a nu avea controlul Cantacuzenilor, Mavrocordat închise restul de rude, ale lor, în închisorile de prin Țȳrȳ și îi surghiunise prin mȳnȳstirele cele mai ascunse de prin stȳncȳ și munȳi. Cei din Cantacuzeni carȳ puturȳ scȳpa, au fugit, așȳ avem pe Toma Cantacuzenul

¹⁾ Idem, p. 291.

²⁾ Vaillant vorbind de Dudescu ȳice «Le comte Radu Dudesco; nu șȳtiȳ dacȳ familia Dudescu a fost fȳcutȳ comte, de Austria.

³⁾ Radu Popescu, Vol. IV, Mag. ist. al Daciei, p. 45.

care se duse în Ucraina și fu făcut general ¹⁾, după aceia fugi soția sa, Maria, cu unicul ei fecioraș, îmbrăcându-se în haine proaste spre a înșela pe plăeșii de la graniță, fugind în Ardeal unde cu cinste fu priimită de Nemți ce mijlociră trimiterea ei la soț. Cei-l'alți Cantacuzeni ce nu putuse să scape fură închiși în temnițe, torturați în modul cel mai brutal, ținându-se săptămâni întregi la întunec până ce orbeau, eșind la lumină, bătându'i ȕilnic cu vergile pe tălpile picioarelor numai și numai pentru a spune ce averi mai aũ, apoi bătendu'i până ce 'și dedeau sufletul. Acuma va veni și rëndul tuturor boerilor bogați, rude și prieteni cu Cantacuzenii ce vor fi torturați. Șincai și Del Chiaro spun că: «a fi Cantacuzeni saũ numai rudenie cu dênșii erea cât a fi vrednic de moarte, bătăile și închisorile pentru ei ereaũ pedepsele cele mai ușoare». Acest sistem barbar și sêlbatic al lui Nicolae Mavrocordat avu de efect emigrarea clasei boerești în toate colțurile lumii, parte din ei se duseră în Moldova unde aveau rude și cliar fără de aceasta, ușile le erau deschise; căci acolo găseau frați dintr'un sânge și dintr'o mumă, căci doar dintr'o turnătură, suntem și cei de d'incolo ca și cei de d'incoace de Milcov; alții se duseră în Ardeal. La această nenorocită stare de lucruri toți boerii cei ce erau în funcțiuni demisionară în corpore, creðend că lăsând pe Vodă singur, acesta va înceta cu persecuțiunile, și îi va chema avënd trebuință de dênșii la guvernământul țerei, însă amarnic se înșelara căci tocmai acesta era scopul lui Mavrocordat, de a depărta și a'i înlocui cu Greci de ai sêi.

Din acest moment Țara-Românească începuse a intra în cea mai cumplită mizerie și nenorocire, mai repet încă odată frasa nemerită a lui *Anagnosti in Histoire de la Valachie*: «Valachia seamănă cu o masă bine încărcată de fel de fel de mândări» pe care de sigur stăpânul casei o încredințează la toți câini flămânȕi ai locului (ciocoi) și acuma toate slugile lui Vodă, toți spionii sêi, ciododari, sofradjii, pescherdjii se vor arunca asupra'i pentru a mânca

¹⁾ Șincai, vol. III, p. 385, ed. II-a.

totul, bine se mai nemerește aci și cuvintele evangheliei «*cei de pe urmă vor fi cei d'întâi*». Neluând însă în sensul de buni, blîndi și modești pe cei din urmă. Acuma mai toate averile boerilor se vor împărți între aceste slugi dându-li-se titluri de boerie pentru a fi în tot boeri români, acestea trebuiau ca să'ți fi făcut impresiunea lui «*Le Bourgeois gentilhomme* al lui *Molière*», în fine Mavrocordat 'și creă o boerie nouă formată din acești indiviđi suspecti în-laturând astfel, acea boerie seculară formată din zornăitul sabiei de prin răsboaie.

După-ce averile Cantacuzenilor fură împărțite și muma lui Ștefan Vodă, Maria, ajunsese a nu mai avea ce mânca după cum ăice Del Chiaro, care erea față : «Eă însumi m'am întâmplat să fiu de față, și fui tălmăciarul atunci, când s'a rugat sëraca de un Grec carele ținea satele sale, ca de pomană să'i dea puțină făină» ¹⁾. Veđi unirea cu Fanarioții unde ne aduse?

Pentru ca Mavrocordat să poată introduce toate reformele ce și le mai proiectase, se deduse la o viață cât se poate de singuratecă, avënd 4, 5 oare pe ăi de meditațiune, în care timp se gândea singur, ce mai poate înțesa pe spinarea țerei.

Ca să ne facem o idee despre programul lucrărilor ăilnice, vom reproduce câte-va rânduri din opera lui Zalonny²⁾: În Palat erea mai rău ca un trântor, căci, la orice mișcare a lui erea ajutat de servitorii săi; unul în dreapta altul în stânga, 'l ridica în sus când umbla, ast-fel mai că nu atingea pământul; altul îi ținea caftanul; cu aceste ceremonialuri Vodă trecea în apartamentele sale.

De dimineață aci, Narghiledjiul-Bași 'l aștepta cu Nergheleaua aprinsă care i o arunca în gură cu o adresă extraordinară; la un moment dat se auăea țipătul Ceașului (șeful ceremonielor) care striga pe cafedjiul-Bași cu cafeoa, la 12 ore Ceașul țipa la Sofradjiu să aducă *zacusca*, la masă

¹⁾ Veđi în Șincaț, III, reprodus după opera originală scrisă în italienește.

²⁾ Essais sur les Fanariotes, p. 44.

Domnul era desfătat de 30 de Țigani care cu naiuri, care cu dible lăutărești care cu viori și cu tambure turcești și tătărești; când Vodă ajungea la fructe cântecele turcești și grecești sfârșeau concertul. După dejun același țipăt al Ciasului la Cafedjiu, spre a aduce cafeaua turcească în cești arăpești; după dejun Vodă se retrăgea 3 ore, adică de la 1 sau 2 până la 4, sau 5, în aceste 3 ore el însă nu dormea, ci medita cum să alcătuească mai bine listele de proscripțiuni.

Servitori intimi veneau de 'i spunea în taină secretele mari. Miniștrii, Fanarioți veneau la sfat de puneau în lucrare legi arbitrare.

Dupe ce Vodă făcu din boerime acuma, o adevărată curcitură, după ce înjosi pe boeri, insultându'i și degradându'i se apucă de cele-lalte instituțiuni ale țerei și prima ocupare a lui fu de a împruțina și aproape a desființa armata zicând că ea costă bani prea mulți și apoi Românii nici nu vor mai avea ce face cu armată, căci ei sunt supușii Sultanului și nu se mai pot lupta; bine zice Vaillant: «Les Roumains vont cesser d'être une nation, au noble orgueil de *boier* va succeder celui de *ciocoi*, a celui des *armes* celui de *l'or*...»¹⁾. Armata în vechime erea cea d'ântăiū instituțiune la noi, toate sacrificiile cari le făcurea sute de ani vechii voievozi Băsarăbești ce organisară armata română nu fu de cât pentru a ține pept Turcilor.

Armata română nu erea mare și nu avea pretențiune de a se măsura în cantitate cu cea otomană, dară ea erea bine oțelită, căci caracterul energic și viguros al soldatului român unit cu patriotismul vechilor boeri, șefii legiunelor, ținură loc cantității, și prin aceasta se explică dese victorii obținute de noi în contra Turcilor. Istoria le înregistrează cu mândrie aruncând foi de lauri memoriei tuturor acelor sfinți părinți cari știură să piară pentru binele patriei lor.²⁾

¹⁾ Vol. II Capitolul Fanarioților.

²⁾ Vom explica pe larg organizarea Armatei Române la partea a II-a.

Acuma însă pe tron era Nicolae Mavrocordat în care inima nu bătea românește; scopul lui era de a răpi toate puterile țerei pentru a o ingenunchia la picioarele Sultanului, atunci recompensele vor curge pentru dânsul; ast-fel el începu a desorganiza armata și de aceia istoricul francez Vaillant dice: «s'en est fait, les Romans (Roumains) vont cesser d'être cette nation pour laquelle la bravoure était une habitude, et la guerre un noble jeu; il ont encore des armes, mais ils ne savent plus s'en servir, ils ont encore un dernier reste de point d'honneur, mais la crainte l'étouffe, et l'égoïsme le dénature, voici venir le jour ou leurs armes leur étant enlevées, leur courage éteint, leur honneur foulé aux pieds du despotisme orgueilleux du Phanar¹⁾». Nicolae Bălcescu în puterea armată în vechime la Români ne spune încă: «Nicolae Mavrocordat pricepu că puterea Românilor era în instituțiile lor, de aceea nici nu întârziă a săpa acele instituțiuni spre a pregăti neamului său o lungă domnie, aruncându-și ochii de îndată asupra armatei²⁾». Generalul Bauer în *Memoires Historiques et Geographiques sur la Moldo-Valachie*³⁾ dice: «Nicolas Maurocordato regnant depuis l'an 1716; congedia la plus grande partie des troupes et diminuait aussi le nombre des sloujitors dans les districts sous les capitaines de mille⁴⁾».

El înlocuește pe vechii ostași ai țerei, pe vitejii Dorobanți, prin fustanelele arnăuțești, acest sistem al lui Nicolae Mavrocordat, 'l moșteni și fiul său Constantin Vodă, care prin vestita 'l reformă din 1739 desființă cu totul armata țerei, după cum ne spune Bălcescu: «în puterea armatei în vechime la Români⁵⁾»: «că el, nu păstră de cît 120 Tâlpași și alți atâți cazaci plătindu-le câte trei lei vechi pe lună;

¹⁾ Vezi în Vol. II cap. Fanarioților p. 134.

²⁾ Vezi în op. cit., ediț. Odobescu.

³⁾ Op. cit., p. 269.

⁴⁾ Căpitanii de 1000 erau ca cum ar fi azi Colonelul comandant; și toți acești căpitani de 1000 erau sub comanda Marelui căpitan de Dorobanți ce comanda 10,000 oameni sau 5,000 cruci cum e azi un general de corp de armată (vezi explicări la cap. armatei din această carte).

⁵⁾ Vezi op. cit., p. 654, edit. Odobescu.

garda lui a palatului o alcătui din câte-va sute de Turci și Arnăuți, încât cu drept cuvânt dăce generalul Bauer ¹⁾: «Cette reduction (de l'armée) commencée par le père et achevée par le fils affaiblit tout à fait l'état; non seulement elle accéléra l'exécution des projets de la porte; en livrant la Valachie à son caprice; sans crainte de contradiction ou de révolte, mais elle exposa encore le pays aux insultes des Turcs et surtout des habitants circonvoisins du Danube, ses plus implacables ennemis ²⁾». Eată la ce ajunsese numai după câte-va luni de domnie a lui Mavrocordat, armata țerei, care altă dată făcea fală ei. Vom vedea la partea II a acestei lucrări unde voiă desfășura mai pe larg organizarea armatei, înainte de anul 1716, gloria vechilor Voevođi și a boerilor cari aă repurtat victoriile cele mai strălucite cu dēnsa.

Acuma că Mavrocordat ingenuchiase armata, se ocupa de alt-ceva și anume de a mări impozitele țerei pentru a face un mai mare venit; porței și bacșișurilor.

Din fericire Mavrocordat avea pentru dēnsul pe miniștrii Fanarioți care veneau cu sfaturi rele; și ținându-i discursuri cam în acest fel; după cum spune Zallony ³⁾ «Trebue din nenorocire să vă supuneți cu bărbăție supușilor voștri căci nu numai că ei vor putea suferi dajdiile ce le supunem noi Alteței voastre, dară ar putea suporta și altele mai grele încă, resursele fiscale sunt imense în provincia voastră. Țeraniū de aci sunt foarte nepretențioși, nu mănâncă nici odată pâine ci făină de porumb cu care își fac mămăligă, desprețuesc luxul, se îmbracă cu haine de lână sau de pânză făcute și țesute de muerile lor»; astfel Nicolae Mavrocordat puse în lucrare legi de impozite noi, și orândui spre revolta tuturor impozitul asupra monăstirilor, vâcăritul și pogonăritul. Să vedem acum ce ereau aceste impozite rind pe rind.

¹⁾ Vezi op. cit., p. 53

²⁾ Op. cit., p. 220.

³⁾ Vezi în op. cit.

Impositul asupra Mănăstirilor: erea acel imposit, acea dare ce trebuia să o facă orî-ce mănăstire în *plocon*, această dare nu a fost înființată de Mavrocordat, nu pot dice aceasta, căci ea a fost în ființă după timpuri în țară. Ștefan Cantacuzino ultimul domn pămîntean o desființă, eară Mavrocordat o înființă după cum dice Bauer: Mavrocordat o impuse din nou și obligă pe mănăstiri a o plăti de două ori pe an. *Ploconul* era darul ce'l făcea țara întreagă la contribuțiunea drapelului Semi-luneî. Boerii plătea după rangul lor; eară restul populației plătea în-doitul sfertului lor; sfertul erea a 4-a parte din 10 lei vechi ca contribuțiune a unei familii, deci 2.50 lei vechi.

Mavrocordat pe acest plocon îl impune și mănăstirilor, apoi la mijlocul anului adăugă și adjutorința care erea dublul sfertului, adică 5 lei vechi; încât o mănăstire plătea următoarea dajdie: Ploconul care se urca la dublu sfertului, adică 5 lei vechi; și *adjutorința* care se plătea în două rate anual a câte 2.50 lei vechi fie care rată; în total deci contribuțiunea unei mănăstiri erea de 10 lei vechi anual.

Acum să venim la *Văcărit*.

Văcăritul a fost înființat pentru prima oară în mod extra-ordinar și timporar de *Brâncoveanu-Voivod* când s'a întors el din Andrianopol, pentru a acoperi cheltueele voeajului; puind tot câte 10 parale de cap de vită; Ștefan Cantacuzenul'l desființase, însă Nicolae Mavrocordat 'l înființă earăși.

Alt imposit erea *Pogonăritul*. Acesta a fost înființat de Mavrocordat în vedere ca toți proprietarii de pămînturi de vii, să plătească câte 2 lei și 80 de pogon anual, așa că prin toate acestea pungile Sultanului și ale supușilor se vor umplea. Un lucru mai oprea pe Vodă și parcă'l împedecă să execute toate aceste nenorociri, ereau *Adunările naționale*, ce pot spune că au fost origina parlamentarismului român; de și nu formaū ele un sistem reprezentativ constituțional, ca ađi; însă totuși erea un control mic la capul statului ce represinta puterea supremă, acumă însă Mavrocordat le desființase comițînd prin aceasta cel mai

mare act de tiranie și de arbitragiū; apoi ca spectacolul corupțiunei și al demoralizațiunei să fie complet, poruncește Turcilor de la Brăila, Giurgiu, Turnu și Ismail să intre în țară și să-și așeze locuințele pe tot pământul românesc căci acuma e ca și turcesc, știm că în aceste localități atunci ereau pašalicuri turcești cu cetăți fortificate de noi și luate de Turci. Acuma nu se mai cunoștea țara Românească de altă dată; pe unde te întorceai dedeaî de Turci, de Arnăuți, de Fanarioți cu fesuri, fustanele și cealmale; numai în câte-va luni de zile, domnul tiran, emisarul Sultanului, strivise suveranitatea națională, indepedența de caracter, boerimea și armata Românilor, toate acestea care până odinoară formase cadrul gloriei unde muncise atâtea generațiuni mari, lucrând atât în timp de pace cât și de răsboiū, când cu crucea când cu spada sau cu condeilul.

Când te affi în cea mai mare fericire la nenorociri mai adese ori D-zeu 'ți trimete în totdeauna un pic de noroc; evenimentele exterioare vor aduce pedeapsa domnului tiran pentru toate nelegiuirile sale; aceste evenimente au fost resbelul dintre Venețiani, Turci și Austriaci din 1715 și 1716 despre care am vorbit și mai 'nainte și despre care voi mai vorbi și aci; căci ele au fost cauza capitală în detronarea primului domn Fanariot. Știm că prin tractatul de la Carloviț din 1699 Impăratul Leopold I-al Austriei la încheerea păcei când fură de față Alexandru Mavrocordat tatăl, și cu Zulficar Effendi, Veneției 'i se cedase Morea și cu Negropontul, ei bine, acuma în 1715 când Ali-pașa lua Morea Venețianilor, când el se întoarse vesel în Constantinopol încoronat de trofeele unei mari victorii, neapărat că Austriacii nu putură să stea în nepăsare căci prin aceasta se aducea o nesocotință la tratatul de pace față de Nemți, cea ce siliră pe Austriaci a închea un tratat de alianță cu Venețianii în 1716, 13 Aprilie, în contra Turcilor, acestea ereau cauzele oficiale la care se mai adaugă și altele pe care le știaū Austriacii dară nu voriră să le arate, erea aședarea de pašalăcuri turcești la Hotin și Bender în Moldova; apoi gândul Tur-

cilor de a înainta spre Viena ambițiune ochită de mult de Ali-pașa; toate aceste se văd istorisite pe larg într'un document din 1714; acel document conține toate evenimentele războiului din 1714 până în 1716; precum și cauzele ce au silit pe Austriaci să declare răzbel Turciei¹⁾.

Turcii uitaseră însă că pe tronul Austriei era tatăl Mariei Theresa, Carol al VI-lea; ce avea de ajutor pe un mare general; vestitul în victorii, Principele Eugenie de Savoia în care ardea focul geniului militar.

În acest timp Ali-pașa era în Constantinopol încă sub impresiunile victoriei trecute; așteptând alta viitoare. Prințul Eugenie în urma înțelegerii ce o avusese cu Împăratul său, scrisese lui Ali pașa spunându-i clar că Turcii au călcat condițiunile păcii din 1699; cerându-i a se respecta pacea și față de Veneția.

Această scrisoare poartă data de 1716, 2 Aprilie și poartă însuși semnătura ilustrului general (*Eugenius de Sabaudia* ²⁾).

În urma acestora Sultanul Ahmet trimise pe un Aga la Viena ca să observe atitudinea Nemților și cam câtă armată ar putea ei mobiliza³⁾. Aga cum sosi în Viena nici nu mai avu necesitate să se intereseze căci lucrurile se făceau pe față și din prima zi, cunoscute totul. Principele Eugenie deja își mobilisase un corp de 60,000 de oameni, și întărise cetățile de la *Essec, Buda și Belgrad*, pe care o zidise Împăratul Carol al VI-lea; și de la Petro-Varadin unde vom vedea că se va da acea luptă înfricoșată și vestită în Istoria națională a Austriacilor; Împăratul Austriei era ajutat și de Patriarhul Romei⁴⁾; dându-i dijmele popilor pe care le luase pe 3 ani înainte numai și numai să se învingă Turcii; împăratul făgăduindu-i lucruri mari. În urma acestora Aga imediat se întoarse în Constantinopol și expune tot ce a văzut marelui Vizir; acesta scrie o scrisoare lui Eugenie învinovățindu-l că Austriacii nu se țin

¹⁾ Vezi în vol. IV, doc. col. Hurm., p. 141.

²⁾ Vezi în vol. VI, idem p. 148—149.

³⁾ Sinca, vol. III, pag. 387, edit. II.

⁴⁾ Gebhardi Hist. Hung., part. 3, pag. 379.

de cuvînt, că ei aû călcat pacea şi că dacă lucrurile merg aşa: Sublima poartă va reţinea în Constantinopol pe residentul Imperial, întocmai cum şi plenipotenţii lor Alexandru Mavrocordat, Zulficar Effendi şi Rami-Reis-Effendi aû fost reţinuţi la Comorn în 1699; cu ocazia păcei de la Carlowitz.

Această scrisoare a fost tradusă pe italieneşte de Andree Schmidt şi poartă semnătura lui *Ali Paşa*¹⁾.

Acuma resbelul era declarat şi Turcii 'şi mobilizară imensul corp de 200,000 oameni care îi şi trimiseră spre Petro-Varadin.

Nicolae Mavrocordat deşi supusul Porţei şi al Sultanelui cu toate acestea conform principiilor bizantine umbla a înpăca şi pe inimicii săi; căuta a linguşi şi pe Austriaci, aceasta se vede dintr'un raport al unui sfetnic al împărăţiei austriace către consiliul imperial de Resbel prin care arată că Domnul muntean a oferit serviciile sale curţei Vieneze, acest raport poartă data de 1716, 7 Mai în el vedem:

«Prea Onorat Consiliu Imp. de Resbel.

Prea Graţioase, Graţioşilor şi Prea Puternicilor Stăpâni etc. Agentul de aici al noului Principe al Valachiei, Nicolai Mavrocordat, mi-a făcut cunoscut în numele stăpânului său, că Principele este gata să facă totul pentru M. Sa Imperială şi, înaintând trupele imperiale, să se declare pentru M. Sa. Spre a afla adevăratul motiv şi spre a mă convinge dacă este acesta un om de bună credinţă sau este numai o *fineţă grecească* la mijloc, i am dat a înţelege numitului agent, că propunerea sa îmi face plăcere, prin urmare mă ofer a contribui totul din partea mea şi voi aduce la cunoştinţa Alteţei, Excelenţelor şi Graţiosităţilor Voastre această bună intenţiune a Principelui, spunându-i că-i voi da şi scrisoarea ca să o expedieze el în-

¹⁾ Vol. VI, *idem*, p. 150—153.

suși mai departe. Agentul însă s'a scuzat, pretextând că în timpurile de față nu este în stare să primească nici un fel de scrisoare spre a o expedia în Valachia. Aceasta arată destul de clar, că cu aceste *haimanale și canalii de Greci, ale căror căpetenii sunt într'adevăr singuri Principii Valachiei și Moldovei, nu se poate face nimica, dacă nu le pui cuțitul la gât*. În urma aceasta am trimis aceste patru copii prin camerierul ambasadorului olandes din Viena, Bruninx, sosit de curând aici și care se reîntoarce pe mare. Ele vor sosi, ce-î drept, mai încet, dar în timpurile de față mi-a fost cu neputință a găsi altă ocasiune. După care, recomandându-mă cu supunere grației prea Înalte, rămân al Alteței, Excelențelor și Grațiosităților Voastre prea supus și devotat secretar.

(ss) Fleischmann. ¹⁾

Pregătirele de resbel ale Turcilor se simțiră nu numai în întregul imperiu ottoman ci și în Moldova și țara Românească; în niște rapoarte cu data de 1716, Brașov, 20 și 24 Iunie se ved aceste mișcări ale trupelor atât în Turcia și mai cu deosebi în țerile române.

Eată cuprinsul lor :

«Din București veni știrea că Marele Vizir se află pe drum către Sofia cu oștirea. La Sofia se va opri, așteptând trupele din Asia. Corăbiile încărcate cu material de război sosesc zilnic pe Dunăre. Un corp de 5000 Tătari după unii de 20,000 — se află pe drum, mergând să se unească cu armata turcească.

Acum 10 zile au plecat *din Valachia 4000 de militieni* înarmați, îndreptându-se spre Porțile-de-fer, la Orșova, pe unde duce drumul în Valachia, acolo se vor ridica două șanțuri de apărare împotriva Turcilor și acești oameni sunt însărcinați cu executarea lucrărilor.

Turcul care a ridicat pe cei doi boeri Valachii, *Mihail Cantacuzino și Dudescu*, și i-a dus la Adrianopole, s'a îna-

¹⁾ Veđi în vol. VI, idem p. 150 — (tradus din nemțește) cum se găsește în colecțiunea Hurmuzaki.

poi at iar la Bucuresci; și de acolo a plecat la Hotin, însoțit de *Pápay, Horvath Ferencz, Csáki și Talaba*, cari se aflau atunci în Bucuresci.¹⁾

Principele Valachiei a trimis înaintea solului polonez, care a trecut de curând prin Moldova, *60 de Seimeni* până la Focșani. Solul a fost condus la Bucuresci și a doua zi, în 14 c., a plecat mai departe, urmat până la Dunăre de un convoi de peste o sută de oameni. Unii cred că se duce să ceară ajutorul Porții Otomane pentru confederația polonă.

Se raportează mai departe din Brașov cu data de 14 Iunie, că, după știri sosite acolo din Moldova, un corp de 3000 Tătari a trecut Dunărea nu departe de Belgrad. Alt-cum știrea această nu se confirmă. Pe la Galați, în Moldova, au trecut pe Dunăre 95 corăbii încărcate cu munițiuni, urmate îndată de alte 65 fregate cu tunuri. Prin Moldova se vorbește că Tătarii ar avea de gând să facă o invasiune în Transilvania.²⁾

Natural că Moldova și Valahia trebuia să aibă rolul lor în această expedițiune gigantică a Turciei la care ea credea că acum ori nici odată va reuși în fine să înfigă drapelul Semilunei în Viena. Moldova avu un rol mai secundar; însă Muntenia avu un rol activ și intră chiar în luptă. Voevodul țerei, Nicolae Mavrocordat 'l vom vedea supus ordinelor Sultanului, eară pe consilierii lui, pe boerii țerei îi vom vedea inimiții cei mai dirji lucrând din răsuputeri jefindu-și averi, copii, și viața numai și numai pentru patriotismul lor și pentru a ajunge la scop, dându-se cu Nemții în ascuns.

În adevăr Marele vizir Ali pașa înștiințează pe Mavrocordat-Vodă că resbelul este declarat între Poartă și Austria și că el în consecință trebuie să dea ajutor cu tot ce-l va sta 'n putință ordonându-l în acelaș timp a pregăti imediat un corp de armată ca să vie în ajutorul Sultanului

¹⁾ Ungurii ce contribuă la uciderea bietului Vodă Brâncoveanu.

²⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 152—153 (tradus idem).

la ori ce moment dat, care de-o camdată să păzească granițele țerei din spre Carpați și unul de la Căineni Rucăr, Vulcanul, apoi pe cele din spre Jiu, Câmpina și Teleajen; pentru ca nu cumva Nemții să nu intre în țară și se ocupe provinciile dunărene.

În acest timp Rușii aduceau complicațiuni stărei de lucruri căci în Crimeea voeau să supună pe Tătari: eară pe de altă parte Turcii făceau pregătiri de lupte și la Dunăre cea-ce nu plăcea Rușilor și Nemților; două rapoarte cu data de 1716, Brașov, 18 și 19 Iulie, coprind aceste evenimente.

Eată ce găsim în ele:

A) «Flota turcească, după cum se anunță *din Valachia, a învins pe cea venețiană*, cucerind 20 corăbii de război, iar pe cele-lalte risipindu-le. În urma aceasta, insula Corfu s'a predat Turcilor. Douăzeci de corăbii din flota turcească mai sus amintită au sosit pe Dunăre, la *Cernești* nu departe de *Orșova*. Se vorbește că Turcii ar avea aproape 60 de corăbii, fie-care cu câte 50 până la 60 de tunuri. Marele Vizir se află la Niș, așteptând zilnic noi trupe. Solul polonez, care a trecut de curând prin Moldova și Valachia, a sosit d'asemenea acolo, dar a fost îndrumat la Marele Sultan la Andriopole. Hanul Tătarilor a pornit de la *Oltenița* cu 60,000 oameni, îndreptându-se către Hotin, unde îl așteaptă.

Altă știre din Moldova cu data de mai sus:

B) Hanul Tătarilor a plecat cu 60,000 de oameni de la Sărata la Hotin. La Dunăre sunt 20,000 de Turci, cari vor urma Tătarilor după ce se va isprăvi podul. Pentru Brăila sunt destinați 5,000 oameni, pentru București 3,000 așa numiți Arbănași și alte câteva mii pentru Azov. Venețienii au luat de la Turci trei corăbii de război și încearcă să pună mâna pe insula Ksaky. Douăzeci mii de Tătari au trecut Dunărea nu departe de Belgrad¹⁾.

¹⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 153—154 (tradus idem).

Turcii cu drept cuvînt 'și închipueau că cine oare va ști mai bine să păzească hotarele de cât domnul țerei și cu boerii săi neștiind însă că acum a nu știu câte oară se va aprinde focul sacru al patriotismului în inimele lor, că acum sosită e și ează momentul favorabil ca ei se răsbune urgia ce căzuse asupra țerei și ca acum, ca în totdeauna semnalul revoluțiunii va suna mai întâi peste Olt.

Acuma în 1716 izbucni a șaptea revoluțiune în care capii și inițiatori fură tot boerii Olteniei, căci vedem imediat formându-se o consfătuire între: Marii Spătari *Șerban Bujoreanul* și *Radul Golescu*; Marii Serdari *Fetru Obedeanu Barbu Brăiloiul* și *Staiku Bengescu* cari veniră în București din Craiova și aci se înțelesesă cu toți boerii Munteni, aproape; între care cei mai însemnați erau Marii Logofeți *Grigore Băleanu* și *Bălăceanu*, *Vornicul Petrașcu Brezoeanu* în frunte cu *Mitropolitul țerei Antim* cari sfătuindu-se în taină hotărîră se reclame de la Vodă pe Cantacuzineștii ce fugiră în țeri streine de urgia tiranică a Domnului; și să scape țara de liftele venetice. În acest timp erea mare ferbere în ambele principate, încetul cu încetul toți boerii se dedară în această coalițiune sfîntă și cu toți se hotărîră a alunga pe Mavrocordat Vodă Domnul țerei; pentru a întărîta însă și mai mult pe Carol al VI cu care boerii se aveau bine confiscă toate vitele din Ardeal ce pășteau peste munți în țeara Românească dar pe sub mână. Împăratul Austriei lucra cu coalițiunea boerilor români care se unise cu sacral Imperiū pentru a trăda pe Mavrocordat în mâinele Nemților și a închina țara Austriei scoțînd'o de sub jugul păgân.

Carol al VI vîzînd lucrurile ce cale ia; numește pe generalul comte de Steinvillie a tot puternic comisar și consfătuitor cu boerii din Oltenia și Muntenia ce făceau parte din partida germană; dîndu'i în ajutor și pe generalul baron de Tige.

Din acest moment se va lega între acești doi generali și boerii români o corespondență întreagă ce va avea un bun rezultat.

Nicolae-Vodă le pricepea toate, mai cu seamă din ope-

rațiunile de pregătiri de luptă din Moldova, dupe cum arăta un raport cu data de 1716, 23 Iulie în care vedem :

«Se vestește din Moldova, că Principele de acolo a primit de la Poarta otomană ordin, să dea hanului Tătarilor 70 pungi de bani spre a putea face o expedițiune în Ungaria. Hanul Tătarilor a trimis 3 oameni ai săi degheșiți, însoțiți de servitorii lor, pe la Galați, Focșani, Vrancea, Ocna și de aci pe la Piatra Neamțu și Suceava ca să inspecteze pe rând granițele noastre și ale Poloniei.

Principele Moldovei a trimis pe Belci-Pașa; care odinioară fusese creștin; la Marele Vizir, spre a afla intențiunile acestuia față de germani.¹⁾

Pe de altă parte Apostolu Manu la Brașov sta la pândă de tot ce se petrecea în principate și anunța pe Sultan de cele mai noi măsuri ale boerilor români sau ale Domnului.

În 21 Iulie 1716 el scrie, despre intențiunile Turcilor, Rușilor, Tătarilor și ale Domnului muntean Nicolae Mavrocordat (această scrisoare e tradusă din grecește așa cum o scrisese Apostolu Manu, de către Alois Wolde interpretul împărăției²⁾).

În urma ordinului Marelui vizir Ali Pașa, Nicolae Mavrocordat formă un corp de armată oltenească cum putu, și de unde putu, care avea de scop să păzească fruntariile Carpaților, și la ori-ce moment dat să intre în luptă; mai mare peste acest corp care erea de 3000 de ostași pusese comandant suprem pe marele Sêrdar Petre Obedeanu³⁾, care erea iscusit în ale milităriei căci cu 20 de ani mai în urmă sub domnia lui Vodă Brâncoveanu, fusese Mare căpitan al Dorobanților de peste Olt⁴⁾; Vodă mai dete de ajutor lui Obedeanu și pe cumnatul M. Sale; pe Aga Ienake Rossetti

¹⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 155 (tradus idem).

²⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 154.

³⁾ Vezi Șincai, vol. III, pag. 389 după condica Bălăcenească și Mag. ist. Bălcescu, vol. IV, pag. 47 în Cronica lui Radu Popescu.

⁴⁾ Vezi Dionisie Fotino sau traducerea lui G. Sion istoria generală a Daciei vol. II, pag. 138, și în cronică lui Greceanu citată în Domnia Brâncoveanului, în această carte la cap. IV.

pe care îi însărcinară a merge la Dimircapi și Rușava¹⁾ ca să pazească granițele de către Nemți, neștiind că acum va începe să bată și ceasul răsplatei pentru dânsul. Nu trecu trei zile și sosește o veste care mâhni foarte pe Vodă, căci o luptă crâncenă se dete la Carlowitz unde banul Croației, Ioan Palfi cu 3,000 de călăreți împrăștiă 40,000 de Turci, apoi de aci s'aū dus la Petro-Varadin unde se întâlni cu armata Principelui Eugenie generalisimul armatei austriace, care începuse a ataca cetatea, mai întâi ascunzându-se înăuntru, apoi a doua zi atacând cu violență pe Turci și silindu-i a se retrage cu perderi de 30,000 de oameni. Vizirul Ali-pașa văzând această catastrofă se aruncă însuși el cu violență în mijlocul armatei imperiale, însă cade mort de trei gloanțe, împreună cu alți mulți Pași. Acuma creștinătatea în fine scăpă de inamicul cel mai mare al ei. In această batae Principele Eugenie repurta cea mai mare victorie militară din viața sa de general de câmp.

După luptă Eugenie a luat toată tabăra cu tunuri, praf de pușcă, gloanțe, zaharea, și o sumă de mueri; apoi câte și câte scumpeturi și altele cari ereaū pentru uzul privat al Turcilor, unii din Turci fugiră cu trupurile pașilor ca să le îngroape.²⁾ Acestea toate fiind raportate lui Mavrocordat Vodă, el se infricoșă căci se văzu acumă părăsit și de bine-făcătorul său, Ali-pașa.

Principele Eugenie dupe aceste lupte crâncene se duse și asupra Temișoarei unde Turcii trimiseră 30,000 de soldați cu un Pașa, însă Principele Eugenie îi bātu și pe aceștia, acumă Vulturul imperial plana cu amândouă aripile de asupra Ottomanilor. In acest timp comandantul celor 3,000 de Olteni, Petru Obedeianu, cu ostașii săi erea pe la Dimircapi și Rușava dupe cum îi spusese Vodă să șează acolo, ca la ori ce moment necesar să între in foc; însă când sosi ziua de 5 August a anului 1716 ce

¹⁾ Rușava = Orșova.

²⁾ Vezi in Gebhardi ist. Ungar. partea III a, pag. 379; și in Șincai, vol. III, pag. 387, și Mag. istoric, pag. 47, vol. IV.

aduse moartea lui Ali-paşa şi victoria lui Eugenie de la Petro-Varadin, despre care am văzut că Vodă fusese înştiinţat; lucrurile luară cu totul o altă direcţiune; căci Turcii auzind că Nemţii vin spre Ruşava ei părăsesc acest loc şi trec Dunărea aşezându-se la Cladova; eară cele 3.000 de Români cu şeful lor, Petru Obedeianu rămaseră acolo¹⁾.

¹⁾ Petru Obedeianu. A fost fiul Marelui Sărdar Părvu Obedeianu care în 1669 jucă rol în revoluţiunea de sub domnia lui Radul Leon-Voivod, la alungarea celor trei Miniştri Fanarioşi dupe cum am văzut mai înainte la a şasea revoluţiune boerească, *acuma fiul fu însuflit de acelaşi sentiment ca şi tatăl*. Petru Obedeianu în 1690 reşidi biserica S-tu Dumitru din Craiova cel mai mare şi mai vechiu monument al Olteniei dupe cum ne spune D-nu Pessiacov în «*S-tu Dumitru Băneasa*» (text) că: «pentru prima oară un boer din neamul Obedenilor, Petru Obedeianu Vel armaş s'au sculat şi a dres această biserică; şi a acoperit-o; a 2-a oară a fost acoperită şi tencuită de fiul său, Constantin Obedeianu vel Paharnic; bivvel stolnic, în 1724» care în 1732 fuse consilier imperial al lui Carol al VI-lea împăratul Austriei*); «a treia oară fusese reparată eară de Ioniţă Argetoianu vel clucer în 1775» acestea toate ne spune autorul la paginile 7 şi 8 ale textului său, se ved pe inscripţiunile din biserică.

Unii istorici susţin că zidirea bisericii S-tu Dumitru se atribuie împăraţilor bizantinii Petru şi Ioniţă Asan în anul 1205 dupe cum ne spune cronicul Fraţilor Tumasli în pag. 18 şi 19 dupe istoricul bizantin Nichetas Choniata, cu toate acestea dupe tradiţiunile noastre zidirea sfântului Dumitru se atribuie lui Matei Vodă Bassarab în 1652.

Petre Obedeianu în 1696 sub domnia lui Vodă Brâncoveanu fusese Mare căpitan al Dorobanţilor de peste Olt dupe cum 'l vedem în cronicile lui Greceanu, Fotino, conda Bălăcenească şi anonimi. Fotino aşa zice «*και τον μέγαν τον καπητενον περρην*» (Ομπεδιανόν) sau în traducerea lui Sion în Româneşte vol. II, pag. 138, «în 1696 când Sultanul Mustafa învinse Austria, întorcându-se în Constantinopol trecând prin Oltenia, Constantin Brâncoveanu Voivod rânduse la Cerneţi pentru pregătire şi pentru primirea sultanului pe Kornea Brăiloiul Banul Craiovei, pe Petrea Obedeianu Marele căpitan de Dorobanţi, şi pe Postelnicul Caramanliu» ce crează aceşti Dorobanţi; şi acest mare căpitan? Dorobanţi se pare a fi fost cel d'întîi corp de armată românesc; numiş de străini «*les Trabans*» înfiinţat de Mircea cel mare pe la 1390; în capul lor era «Marele căpitan de Dorobanţi» cu reşedinţa în Craiova, după cât ne spune cronicarii. Bălcescu care a tratat într'un mod cu totul amănunţit organizarea armatei în vechime la Români, ne mai relatează despre dănsii că crează în număr de 10,000 oameni, sub comanda marelui căpitan de dorobanţi apoi veneau alţi căpitani mai mici care comanda 1,000 oameni dupe cum îi numesc cronicarii străini «*Les capitaines de mille*» Petru Obedeianu locuia în Craiova în lunga cale care luă numele său de «*calea Obedeianului*» ce mergea până la bariera Craiovei unde era un câmp întins numit «*câmpia Obedeianului*» unde azi sunt Fântânele cu «*apă de Obedeianu*», reşedinţa sea de vară o avea la moşia sa din bariera Craiovei «*Obedinu*». Petru Obedeianu Marele căpitan de Dorobanţi al lui Brâncoveanu-Vodă stăpânind toată acea parte a Craiovei; strădele din împrejurime formară un suburbii al oraşului care purtă numele de: «*Mahala Dorobânşimii a Obedeianului*», sau Mahala boerească, căci în jurul caselor Obedenilor se zidiseră şi ale: *Glogenilor, Brailoilor, Bengeştilor, Argetoienilor, Strimbenilor, Pârscovenilor, Copşenilor, Stirbeilor, Filişenilor*, şi altele, toate familii vechi boereşti. Acela devenise suburbiul boerimii din Craiova.

*, Vezi pe inscripţiunea petrei monastirei Stăneşti (Gorj), Rev. „Jiul“, No. 7.

În acest timp în Moldova și țeara Românească Domniile făceau pregătiri ba de poduri pentru trecerea oștirilor, ba de bani pentru a da daruri la toți luceferii turci sau tatărești ce ar voi să vie aci cu ocazia resbelului.

Din rapoartele cu data de 1716, 2 și 3 August reese acestea:

«Din Moldova se anunță cu data de 2 August, că boerii care au foști trimiși la Focșani, cu daruri către hanul

Acest Petru Obedeauu a fost de o bogăție imensă, din Cerneți (oraș lângă T. Severin și vechea capitală a Mehedințului) până în Craiova nu umbla de cât pe pământurile seale, el zicea: «roata de la rēdvanul meu să nu se învērtească de cât pe pământul meu». Acum în 1716 deveni un personagiū istoric bine cunoscut căci jucă un rol de frunte ca generalisim al corpului de 3,000 lucrând cu tot patriotismul, și în ascuns la început, la un loc cu țeș boerii; la rēsturnarea lui Mavrocordat voevodul tiran, de și fusese numit de Domn în această însărcinare. El avu de fiu pe Constantin Obedeauu animat de aceleași simțiminte ca și tatăl său; zidind lângă casele seale în 1748 «Biserica Obedeaului din Craiova» în curtea căreia se deschise și prima școală din Oltenia tot a «Obedeaului» înzestrând aceste așezăminte cu 9 moșiș din 100 care le moștenise de la tatăl său, Petru Obedeauu, împărțind pe cele 90 copiilor sei.

Petru Obedeauu a fost îngropat în biserica S-tu Dumitru pe care o reparase el și fiul său și al cărei citori au fost dēnșii. Se știe că până mai în anii trecuți biserica S-tu Dumitru din Craiova ajunsese într-o stare de plâns și D. nu Pessiacov în textul său în pag. 13 eată ce ne spune: «Intrând în biserică în Septembrie, anul trecut (adică în 1888) un sentiment de adămiă întristare m'a cuprins vīșind starea ei de complectă ruină, și urmele unor maltratări împii; care n'au respectat nici mormēntul piosului ei restaurator, biv vel armașul Pētru Obedeauu *) ale cărui oase le-am găsit împrăștiate negreșit de mâna unui suflet negru pornit de o lăconie sēlbată de a descoperi vre-o sculă de pref, cu care se obișnuia a se îngropa boerii pe acele vremuri, și câte cugețiri triste nu ne a suscitāt vederea ucelor oase asupra lucrurilor omenești și asupra destinului fatal și neînduplecat al omului; ale cui păcate neertate a făcut biserica S-tu Dumitru să ajungă în o stare atât de vrednică de plâns în care se vede astăzi?»

La mormēntul lui Petru Obedeauu s'a găsit hainele seale încă dupe 200 de ani, conservate așa de bine încât s'a putut observa mătasea de Veneția cu broderiile de fir.

Autorul cărăși ne spune «Ce păcate grele va fi urmărit până în mormēntul său pe bietul Mare Armaș Obedeauu încât destinul său crud să nu'i erte rămășițele corpului său nici sub adăpostul unui templu creștin, unde el le crezuse la adăpost de oricare profanare.» Aci autorul încetează, însă eu voi răspunde; poate blestemurile Fanarioșilor la înfrângerea cărora Obedeauu se luptase!

Astăzi biserica S-tu Dumitru este reparată și turnurile sale lucesc sub bolta cerească a Olteniei; însă oasele străbunului meu care acum 207 ani o reșidise ca credincioșii să aibă unde să'și îndrepte rugile către D-zeu, nu se știe ce s'au făcut și în ce loc se găsesc; căci la dărāmarea bisericei, autoritățile de acolo nu au găsit cu cale a chema pe cine-va din acest neam; că se fie de față la desgroparea siri-vechiului ei citor.

Ce profanare! de sigur va striga tot glasul cugețatorului drept.

Nici în negrul mormēnt nu poți fi liniștit, și acolo mâna cea lungă te ajunge ca să'ți scotocească cadavrul și să'ți despoe de ver-o bogăție cu care ai fost îngropat.

*) În anul acela Petru Obedeauu erea Mare Armaș.

Tătarilor, s'aũ întors iar acasă, din pricină că Moscoviții aũ năvălit în țara Tătarilor și hanul a fost silit să pornească în contra lor. Aũ și plecat deja împreună cu serascherul care era la dînsul. Locuitorii din Valachia aũ fost vestiți să-și cosească și să-și facă fênurile, lucrări de la cari au fost opriți.»

«Înainte de asta cu 11 zile a fost așteptat în București un Turc fruntaș, venind cu mult alaiũ. S'aũ trimis înaintea lui 70 cai de poștă. Unii spuneau că a venit să ducă la răsboiũ pe Principele, care se pregătea tocmai să plece întru întîmpinarea lui, alții însă că vine pentru paza granițelor. Alt cum se confirma, că Tătarii vor face o invasiune în Transilvania. Din cauză însă că fostul Principe al Moldovei, Dumitrașcu, împreună cu D. Comite Toma Cantacuzino și alții au năvălit în țeara lor, Tătarii s'aũ întors iar acasă, boerii Moldoveni și Valachi, cari au fost trimiși la Focșani, cu daruri către hanul Tătarilor, s'aũ întors d'asemenea acasă. Unii spun că Tătarii aũ ordin să meargă la Hotin, unde s'a prăbușit o mare bucată de zid în apă. Valachia dă iară peste 5000 bucăți de lemne pentru facerea unui pod. Lemnele sunt transportate la Giurgiu».

«Din Moldova aũ sosit știri positive că hanul Tătarilor s'a reintors la Hotin cu 50 de Pași, dar încotro va pleca, în Polonia sau în altă parte, aceasta nu se știe. Solul polonez, trimis să ceară ajutor de la Împăratul turcesc pentru confederații poloni, a fost oprit a se mai întoarce acasă, reținîndu-l Turcii la dînșii.

De curînd a plecat la Belgrad un Sultan tătarec cu 50 de mii de Tătari.

Marele Vizir se află cale de două zile departe de Belgrad.

Din Leov vine știrea că tabăra saxonă și cea moscovită sunt în apropierea acestui oraș¹⁾.

Acuma tratativele vor începe între boeri și Nemți și

¹⁾ Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 157 (tradus idem).

catastrofa lui Nicolae Mavrocordat 'și va face începutul; Petru Obedeanu comandantul celor 3000 se sfătuște cu mai mulți boeri între care sârdarii Barbul Kornea Brăiloiul ¹⁾. Staiku Bengescu și cu Marele spătar Radu Golescu ca să scrie Principelui Eugenie de Savoia spre a-i cere ajutor contra Turcilor și a lui Mavrocordat, și în același timp să declare alianța lor, cu trupele austriace; trimete în adevăr cu această scrisoare pe mai mulți boeri la Eugenie, care atunci se găsea la Temișoara. În acest timp generalul Baron de Tige care comanda trupele austriace cere ajutor generalului comite de Steinville pentru a întări trupele sale, dându-i și un raport despre mersul lucrurilor în Muntenia și Moldova, și cerându-i întoarcerea trupelor ce comandase ²⁾.

Cele 3000 de Români cu Obedeanu ce mai rămăseseră la Rușava, după cum am văzut mai 'nainte, nu au dat nici o luptă cu Nemții, după cum gândise Vodă; căci Obedeanu era înțeles cu generalii armatei Imperiale austriace ³⁾ și dăte ordine serdarilor Brăiloiu și Bengescu, în consecință; încât când năpădiră Nemții, Obedeanu pe cele 3000 le și împărți pe la gazde, fiind înțeles cu Nemții ⁴⁾.

În acest timp Mare Ban al Craiovei era Nicolae Obedeanu, frate cu Petru Obedeanu, care voea ca lucrurile să se facă mai moderat, apoi fiind și mare Ban, nu putea să lucreze în contra domnului; și mai bine preferi a părăsi scaunul bănesc și plecă din Craiova, istoria nu ne spune unde s'a dus, după cum vom vedea mai la vale în scrisoarea lui Brăiloiul către Steinville.

În cronică însă vedem despre cel-l'alt frate al lui Nicolae Obedeanu: «Iară Obedeanu (Petru) carele era mai mare preste cele 3000 de Români, cu alți boieri Români, s'a sfătuit și au trimis soli la Eugenie (Principele de Savoia) să trimită în cutare timp câtă-va oaste, și

¹⁾ Barbu Brăiloiul era fiul lui Kornea Brăiloiul Marele Ban al Craiovei din epoca Brâncoveanului Vodă.

²⁾ Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 158.

³⁾ Vezi Xenopol, Vol. V, Istoria Românilor, p. 30, op. cit.

⁴⁾ Vezi Șincai, Vol. III, edit. I, p. 248, după Condicta Bălăceusească.

ei vor face de vor birui: deci au trimis Eugenie 200 de catane,¹⁾ Aceste 200 de catane nu se bătură cu oastea oltenească; din contra: «Obedeanu împrăştie cei 3000 la gazde, dîcîndu-le că n'au la ce se gîta»²⁾, apoi se unira cu cei 3000 comandaţi de Obedeanu şi de Serdarii Brailoiu şi Bengescu, dînd o luptă la bariera Tîrgul-Jiului şi în satul Bengeşti, moşia neamului Bengescu, bătînd cumplit pe Turcii, Tătarii şi Arnăuţii lui Mavrocordat³⁾; acumă făcîndu-se deja unirea între trupele oltene şi austriace, adică strejelor oltene ce ereau rînduite a păzi graniţele Carpaţilor din Mehedinţi după înţelegerea dintre Obedeanu cu imperiali.

Principele Eugenie şi comitele general de Steinvillie lăsară a pătrunde multe catane nemţeşti pe la Cerneţi; eară cele-l'alte streje de la Căineni, Rucăr şi Vălcana deteră drum la alte trupe austriace, fiind acolo cu ele Brailoiul şi Bengescul. În aceste vremuri tocmai oamenii domneşti ereau rînduiţi pe acolo ca să adune dările de pe la locuitori ca Văcăritul, Oeritul şi adjutorinţa, dări rînduite de Mavrocordat-Vodă, acum 3 luni. Pe aceştia însă Nemţii i-au prins şi boerii ca să'si răsbune le-au luat toţi banii străini şi 'i-au vărsat casei Austriei, «nu este pentru cine se pregăteşte, dară pentru cine se nemereşte», în urmă rîi s'au ales şi de acei oameni, căci mulţi din ei au scăpat de abia cu viaţă. Acumă boerii începuseră a lucra pe faţă cu Nemţii, însă domnul tot nu ştia încă nimic, după cum ne spune cronicarul Radu Popescu: «îndată ce 'i au văduţ, şi mai mult de cât 200 de catane n'au fost; şi ai noştri trei mii, că aşa 'i au purtat Obedeanul, fiind viclean, s'au ajuns cu dînsii şi 'i au învăţat în ce vreme să vie (adică cei 200 de Nemţi) când erea slujitorii risipiţi şi fără grijă negata»⁴⁾, fiind acesta scopul boerilor. Apoi mai în colo

¹⁾ Veđi Şincai, Vol. III, edit. I, p. 248, după Condicta Bălăcenească.

²⁾ Idem.

³⁾ Veđi Revista Jiul No. 4, p. 8; Tocilescu, Istoria Românilor, p. 215; Incercări asupra istoriei Tîrgu-Jiului de Al. Stefulescu, p. 96, după documentul ce se găseşte în arhivul oraşului Tîrgu-Jiului.

⁴⁾ Veđi în Mag. ist., Vol. IV, p. 47—48.

cronicarul ne spune de Barbul Brăiloiu și de Bengescu care se ajunseră cu catanele Nemțești din Ardeal, lăsându-le să treacă prin trecătorile Carpaților, în țară. Acuma mai toată Oltenia era ocupată de Imperialii lui Carol al VI-lea. Aceste vești ca iuțea fulgerului sosiră în București și Domnul tare se înfricoșă, nu'i era de ajuns de cele întâmplate la 5 August la Peterwardein, se mai adăuga acuma și acestea de pe stradele Bucureștilor; unde nu se audea de cât după cum ne spune M. Kogălniceanu și Vaillant în *Histoire de la Valachie și în La Romanie*: «Les impériaux sont à la frontière; les habitants de Căineni les invitent à entrer, les reçoivent en libérateurs, et le lendemain le 4 septembre 1716, un cri de joie se fit entendre dans tout Bucarest: Les Allemands, les Allemands! la joie publique est pour le fermier et les siens, le sujet d'une terreur panique»¹⁾.

În această vreme scaunul băniei de la Craiova fiind vacant prin plecarea Banului Nicolae Obedeanu, Vodă făcu în locu'i, pe Spătarul Șerban Bujoreanu, însărcinându'l a goni pe Nemții din Oltenia, dându'i în ajutor și pe Petru Obedeanu cu milițiile seale; însă cum să fi ascultat ei de Domn? căci în sufletul lor la un gând ereau toți boerii: să scape țara de Mavrocordat; și deci îi vom vedea procedând cât mai rău pentru domn și mai bine pentru țară.

Toate acestea le spune cronicarul Popescu în acești termeni, ce era sluga plecată a Domnului: «Dar diavolul ce nu vrea binele creștinilor și odihna lor, a intrat în inima Barbului Serdariul Cornea (Brăiloiu) și într'a Bengescului, și 'i-au îndemnat (pe ostașii români) de s'a viclenit către Domn și către țară, și s'a unit cu catanele celea ce ereau în Ardeal»²⁾. Mai departe vorbind de domn, spune: «Acestea auzindu-se la domnie, într'alt chip n'avea ce să mai facă, ci a trimis pre Banul cel mare Bujoreanu cu slujitori și 'i-au dat într'ajutor și pre Obedeanul ca să nevoiască în

¹⁾ Vezi *La Romanie*, Vol. II, anul 1716 și *Hist. de la Val. la domnia lui Mavrocordat*.

²⁾ Vezi în Vol. IV, p. 48.

tot chipul să tragă pre cei din țară lângă dânsul cu cuvinte de mângâiere, că doară ar putea goni catanele.¹⁾

Așa dară boierii lăsară ca multe trupe nemțești să intre în țară încă afară de cele ce intrară mai 'nainte; trecătorile de la Câmpina și Căineni deveniră un loc deschis pentru Austriaci. În ziua de 15 August, la S-fa Maria Mare, căpitanul și cu vameșul de acolo aũ scris cărți lui Vodă, că Nemții până acolo aũ purces și că aũ gândul să vină spre București, acestea priimindu-le Vodă, a treia zi, în 18 August, a adunat imediat în jurul său pe Mitropolitul Antim cu boerii, ca să se sfătuiască cu ei, să vadă ce este de făcut, neștiind că aceștia 'l vor povățui ast-fel ca: cât mai repede să scape de Măria-sa Vodă. S'aũ luat decizia ca Vodă să părăsească Bucureștiul și să se așeze prin împrejurimile lui.

Ast-fel Mavrocordat se duse la Copăcenii și la Călugăreni, stând acolo în expectativă; principalul care conduse planul erea Mitropolitul Antim care se duse după Vodă, arătându'i o scrisoare de la un oare-care Avramie, dascăl de la Mitropolie, care erea amestecat în complot.

În această scrisoare se spunea că vine spre București Gheorghe Beizadea Cantacuzinul, fiul lui Șerban, cu 10000 de Nemți, ca să ocupe tronul; acestea ereau plănuite de boeri numai și numai, ca Antim să fie în București cu ei; domnul cu nici un chip nu voi a lăsa pe Mitropolit de lângă dânsul, atunci Antim îi dăse o sumă de pretexte, că țara e destul de nenorocită fără domn în București, că acumă să lipsească și Mitropolitul? Apoi că a venit fără bani, fără rufărie, că a venit numai cu căruța cu 2 cai, însă în cele din urmă domnul se înmoia și așa Mitropolitul se despărți.

Veni cu domnul până la un sat, Odaia²⁾; acolo Vodă ținu următorul limbagiũ Mitropolitului: «Sfinția-ta are dreptate, întoarce-te în București, dară fi liniștit, aminterea va

¹⁾ Veđi în Vol. IV, p. 48.

²⁾ Veđi în Vol. IV, Mag. ist., p. 49 și în ȘincaȚ, Vol. III, anul 1716—1717.

veni ziua când ți vei plăti păcatele, căci știi, eu nu voi întârzia să vin în București, și atunci voi resplăti pe rebeli și trădători¹⁾. În acești termeni se despărțiră; Vodă plecă spre Giurgiu, eară Antim spre București.

Mitropolitul Antim cum a ajuns în București a strins pe toți boerii cari se găsea în oraș în slat la Mitropolie, și acolo cu toții au luat decisiunea fermă de a se scăpa de Mavrocordat și a închina țara Nemților. În acest timp Spătar mare era Toma Cantacuzenul, un inamic de moarte a tot ce era Fanariot, în cât în fruntea conspirațiunei el avea primul cuvânt. Mitropolitul Antim care era foarte priceput în vicleșuguri; dete o idee Spătarului Toma ca să grăbească și mai repede căderea Domnului, să se ducă în Rusia, să se unească cu o armată a vre-unui general de acolo și să vină aci în țară.

În adevăr, Toma plecă din țară, se duse în Rusia și acolo se uni cu armata generalului Reni cu care veni în țară și bătă Raeaua²⁾ de la Brâila, acestea aduseră mari turburări Turcilor³⁾. Nicolae Mavrocordat când se despărți de Antim la Odaia, am vădut că el s'a dus către Giurgiu, însă șederea sa acolo nu a fost lungă, căci peste câte-va zile vedem pe Mavrocordat venind cu oaste de Turci și de Tătari spre București, Mavrocordat avea firmanuri de la Sultan și de la toți Pașii ca ori când va porunci, Turcii să i vină imediat în ajutor.

Acestea se întâmplase cam pe la finele lunei lui Septembrie; avem două documente ale timpului ce arată intențiunile Voevodului Nicolae Mavrocordat; este scrisoarea Apostolului Manu din 18 Septembrie 1716 și scrisoarea Mareșalului-locotenent Baron de Tige către generalul-comite de Steinvillle din 21 Septembre același an.

Nu vom relata de cât ce se găsește în una din cele două scrisori și anume a lui de Tige, conținutul fiind aproape același în ambele.

¹⁾ Relație dată de Vaillant, Vol. II, op. cit.

²⁾ *Raeaua* = Supușii creștinii marelui Vizir prin puterea armelor, plătind haraci separat anual, fiind și cetăți turcești întărite.

³⁾ Vol. IV, pag. 50, Mag. Ist.

Eată ce vedem în această scrisoare:

Scrisoarea Mareșalului-Locotenent de Tige către Generalul Steinvill, despre operațiunile Turcilor și despre atitudinea Voevodului Nicolae Mavrocordat:

«De la Domnul Mareșal-Locotenent Baron de Tige, către mine, General de cavalerie Comite Steinvill.

Data, de la Tartlau nu departe de Brașov, la 21 Septembrie 1716.

Am cetit cu respectul cuvenit mult prețuita scrisoare de la 14 c. a Exc. Voastre și am înțeles pe deplin tot ce Exc. Voastră grațios dispuneți în privința mănăstirii Sinaia. Voiu urma întocmai cum dispuneți și imediat voiu trimite acolo un locotenent cu soldații necesari. Ca noutăți de astădată adaug, că Principii Valachiei și Moldovei împreună cu hanul Tătarilor au primit ordin să meargă într'ajutorul Temișoarei. Când vor porni însă, aceasta nuse poate afla cu siguranță. Un neguțător grec sosit de la București spune, *că Voevodul Valachiei ține tot în residență cei 600 de Turci destinați pentru paza sa și că, afară de aceștia, mai așteaptă încă 300 de Tătari. La graniță stau acum soldați de pază, iar la Câmpina au sosit de la București vameși și o parte a miliției lor*, că nu neliniștește însă pe comercianții noștri. Mai mulți spioni spun că hanul Tătarilor a plecat deja cu 10 sau 12 mii de oameni la Brăila și de acolo mai departe peste Dunăre. Despre Polonezi și Muscali nu se aude până acum nimic pozitiv. Indată însă ce voiu putea afla ceva, cum eu sunt neobosit în cercetări, nu voiu lipsi a-mi face cu cea mai mare supunere datoria.

Tartlau, 21 Septembrie 1716.

Post-Scriptum.

Cei patru fi ai boerului valach Ioan Brezoianu, care a fost executat de curând de către un Turc, din ordinul Principelui valach sosesc astăzi prin pasul Bran. Aceștia au stat ascunși trei săptămâni nu departe de București, într-o pădure de lângă satul lor Breaza, și acum trei zile au

fugit de acolo. Ei spun, că servitorul lor, pe care l-au trimis la București, înainte de plecarea lor aici, i-a înștiințat, că toți Turcii pe cari i-a avut pe lângă sine Principele, l-au părăsit și au fugit. *Maî departe, că Principele ține la închisoare, storcând mulți bani de la ei, pe Mitropolitul lor împreună cu 12 boeri, pe mama celui mai bătrân și pe soțiile și copiii numiților boeri, precum și pe sora Domnului Principe de aici George Cantacuzino cu bărbatul ei, căruia i se va tăia de asemenea capul.* ¹⁾

Nicolae Mavrocordat, după cum spuse lui Antim, nu ședea mult în Giurgiū, ci veni în București, pentru a răsplăti pe rebeli, el intră în București cu 1200 de Turci.

Serdarul Barbu Brăiloiu scrie generalului Steinvillie după reîntoarcerea lui Mavrocordat, una din acele scrisori în care se poate admira stilul fulgerător al boerului neaoș Român, *Oltean*, ce nu-l pasă de nimic și de nimeni; o scrisoare prin care el descrie generalului multe din întâmplările din tot cursul acestei nenorocite domnii a Domnului Fanariot.

În această scrisoare Brăiloiu vorbește generalului și despre marele Ban al Craiovei Nicolae Obedeanu de care am vorbit mai 'nainte, că el a plecat din Craiova, ne voind a se amesteca la insurecțiunea resvrătitorilor. El în această scrisoare cere ajutor generalului spre a putea lupta la o laltă cu toți soții săi în contra Domnului. — Eată scrisoarea:

•Prin aceasta viū a vē ruga și a raporta Exc. Voastre, și dorind ca aceste rînduri ale mele să găsească pe Exc. Voastră în cea mai bună sănătate. Vē raportez, că am plecat cu miliția de aici *la Craiova, cu gîndul să prind pe Banul de acolo, Nicolae Obedeanu, un foarte mare boer fruntaș. Am fi fost norocoși dacă l'am fi prins, dar el a plecat în altă parte.* După aceasta a sosit știrea că Voevodul Nicolae va veni la București *cu 1200 de Turci*, și că Voevodul ar fi trimis și după Tătari. Din această cauză locuitorii au fugit toți la munte. Voevodul a voit să isgonească toată miliția din Valachia. Tătarii i-au trimis însă vorbă, că

¹⁾ Veđi în Vol. VI, Col. doc. Hurm., pag. 159 — 160. Post-scriptumul se referă la întâmplările ce se vor vedea istorisite mai departe. (Tradus din nemțește).

ei nu-i pot da curs, având destul de lucru cu Polonezii și cu Muscalii. Ș'apoi nu pot ști ce li se va mai întâmpla și din altă parte. Când însă, președintele provinciei de acolo și cel mai fruntaș boer pe timpul fericitului Principe Constantin, s'a dus să întâmpine pe Voevodul Nicolae, *acesta i-a tăiat numai decât capul, iar pe alți 12 boeri distinși între cari am și eu doi frați, i-a aruncat în temniță. Asemenea a închis și pe Mitropolitul nostru*, pentru care faptă suntem adînc mîhniți. *Rugăm deci, pentru numele lui Dumnezeu, pe Exc. Voastră, să ne mîntuiți de jugul păgânilor și să ne trimiteți 1000 Germani, ca să isgonim pe Turci din această provincie, fiind ei numai o adunătură. Rugăm afară de aceasta pe Exc. Voastră, să vie domnul General Baron de Tige cu oamenii săi aici, spre a reda creștinătății provincia noastră.* Putînd domnul General Baron de Tige ajunge de la Bran și Buzău în 24 de ore la București, rugăm pentru numele lui Dumnezeu încă odată pe Excel. Voastră să liberați pe acești bieți captivi, iară noi, ziua și noaptea, vom ruga pe Dumnezeu ca să bine-cuvinteze armele M. Sale imperiale romane și să le încununeze de isbîndă în lupta cu inimicul secular. Ajutați-ne în curînd Exc. Voastră, căci de nu, *vor peri toți boerii și vor fi executați de către actualul Voevod.* Rugăm apoi pe Exc. Voastră, să dați ordin căpitanului Duma să meargă la Rușava cu oamenii lui și cu Almășenii. Când va sta el acolo, nu va mai putea trece nici un Turc, așa de ușor Dunărea, d'incoace. Vă trimit așa dar pe ginerile meu, rugându-Vă să-l recomandați cât mai bine Alteței Sale Princiare. Eu sunt deja om bătrîn, dar nepoții mei vor rămînea d'apururea servitorii și sclavii Exc. Voastre.

Mă rog cu supunere pentru ajutor, și recomandându-mă cu supunere.

Rămân al E Voastre, prea supus și prea devotat

Barbu Brăiloiu,

Serdar ¹⁾

¹⁾ Veđt în Vol. VI, Col. doc. Hurm., p. 168—169 (tradus din nemțește, această scrisoare se găsește în nemțește în colecțiunea tradusă fiind din vechea Valach*).

Vedem deci, din scrisoarea lui Brăiloiu că fostul Ban al Craiovei Nicolae Obedeanu nu voia să se amestece în revoluțiunea provocată de boerii partizani ai politicei austriace și aceasta ; sau că demnitatea de Ban mare îl împedica, având scrupule pentru Domnul țerei, căci cel mai apropiat de Domn atunci era *marele Ban al Olteniei*; sau că dânsul din convincțiune nu era un partisan al politicei nemțești, ci a celei turcești ce reprezenta partida oficială a țerei, cum am spune a guvernului. Lucrul însă e de mirat căci vedem pe cel-l'alt frate al lui Nicolae Obedeanu, pe Petru Serdarul Obedeanu, de și pentru ochii lumii bine cu Domnul, dar cu toate acestea fiind un partizan înfocat al politicei nemțești și făcând parte din partida opozițiunei țerei, ce voia să o închine Nemților spre a o scăpa de jugul păgânesc; bine spune Cronicarul Popescu când ȳice: «Obedeanul fiind viclean.»¹⁾

Acuma Ban al Olteniei era Șerban Bujoreanu.

Principele Eugenie care eșise învingător la Belgrad în 5 August, va repurta o a doua victorie strălucită asupra Turcilor ²⁾ : Eugenie după bătaia de la Belgrad și Petro-Varadin s'aũ dus asupra Temișoarei și a început a o bate, vizirul cel nou a trimis aci 30,000 de ostași căci Ali-Pașa murise impușcat la Petro-Varadin, însă Eugenie i-aũ tăiat și pe aceștia ca și pe cei-lalți și în ȳiua de 1 Octombrie a luat cetatea și tot banatul ; eară pe cei 12,000 de Turci ce mai erau în cetate i-aũ lăsat a merge la Belgrad fără de arme, dară cu muerile cu pruncii și cu averile lor. Asemenea isbândi aũ avut și alți șefi împărătești ca : Colonelul Petrașc cari aũ luat Gradișca, Brodul, Velișca, Dobăul, Doborul și mare parte din Bosnia. Eară generalul comite Drașcovići din 9 până în 13 Noembrie aũ lătit marginele Croației peste Dubița, Parcovița și Osrosotiim. Cât vedem victoria a fost complectă a Nemților, acuma în fine Turcii fură bătui cum zice Francezul

¹⁾ Veđi în Vol. IV, Mag. Ist. p. 47, op. cit.

²⁾ Veđi Sincaț, vol. III, ed. I, anul 1716 din istoriciț *Cercelic, Catona, Palma*, p. 247, ed. I.

«en race campagne». Mavrocordat tare se intristă la acesteia căci vede pe bine-făcătorii săi bătuți măr, în schimb însă cea mai mare bucurie domnea printre boeri conducători ai revoluției.

Cu venirea lui Mavrocordat din Giurgiu în București se puse prima piatră la temelia uciderilor, căci acum după ce prin uneltirile sale se ucise Cantacuzenii în Constantinopol, acum va începe listele de proscricțiuni și în București, cel d'ântâi care căzu aci după Cantacuzeni, a fost Vornicul Pătrașcu Brezoeanu.

Istoricul italian Del Chiaro contemporan în țară cu domnia lui Mavrocordat spune: «Niculae Mavrocordat întorcându-se din Giurgiu a ajuns la București Joi 10 Septembrie petrecut de mulți Turci (1,200 după cum ne spune scrisoarea lui Barbul Brăiloiu) cu două ore mai înainte de a sosi a odihnit la fântâna lui Rădu-Vodă; aci îi eși înainte Vornicul Brezoeanu cu raportul său despre starea lucrurilor din capitală. Mavrocordat însă erea convins că Brezoeanu uneltise în timpul absenței sale de la Giurgiu, ca să ocupe tronul; atunci Mavrocordat chemă la el pe Beschli Aga (după cum ne spune un raport din 11 Octombrie 1716 ce 'l voiți publica mai la vale), ordonându-i acestuia a tăea capul lui Brezoeanu». Aga însă se înfricoșă și nu voi a executa actul, atunci Vodă chemă pe un alt turc ca să execute ordinul, și acesta după un al 2-lea ordin de abea execută ordinul domnului; după 4, 5 lovituri capul Marelui Vornic Brezoeanu fu retezat¹⁾, această veste se răspândi ca iuțeala fulgerului prin București²⁾, cari cum se întâlnea 'și zicea «știți că vodă a ucis pe Dumnealui Vornicul Petrașco Brezoeanu?». Băeții lui Brezoeanu care ereau 4, fugiră de se ascuseră într'o pădure, eară pe muerea Vornicului și pe fetele seale, Mavrocordat le aruncă în închisori chinuindu-le mai rău ca în vremurile închiziționare²⁾.

¹⁾ Vezi în op. cit., în italianește la pag. 214

²⁾ Cules din Șincai după relațiunea lui Del Chiaro și a raportului din 1716 al colecțiunei Hurmuzachi.

Eată aci și acel faimos raport din 11 Octombrie 1716 unde se vede totul :

«Le 11-e d'O-bre revient le valet de P. Miklos, qui, sur la demande, ou il avoit resté si longtemps, repointoit, qu'il avoit été suspect avec son maitre; le P. Miklos au prince, duquel, s'ayant demandé un passe-port pour aller en Transilvanie il a été adrésé au Camarasch s'ayant insinué aupres de luy, il avoit été fortement reprimendé comme suspect. Il rapport, lors que nos gens entrèrent en Wallachie du cotté de la tour rouge (Turnu Roș) et ont apporté la nouvelle au prince, qu'ils étoient déjà penetré jusqu'a bitest (Pitești), sur quoy le prince foisoit charger ces chariots, et seller ses chevaux, qu'ils faisoient prendre l'avant vers le danube qu'ils suivoit le lendemain, etant arrivé a gyorgio, les turcs se pouanterent de tellement, qu'ils se retirerent tous de l'autre cotté du danube, le prince les suivie aussitot, mais ayant parlé au bascha qui commandoit de l'autre cotté, il revient dans peu de temps, suivie de turcs, qui l'accompagnerent avec 5 drapeaux jusqu'a bukurest.

Avant sa retraite de bukurest à gyorgio le Prince envoya après les tartares; à son retour de gyorgio vers bukurest, en sortant de gyorgio un grec luy apporta une lettre d'un autre grec de trannie, dans laquelle ont luy marquait qu'il ny avoit rien à craindre des allemands, comme il le disoit sur la place mesme, et hautement aux turcs. En arrivant près de bukurest à la fontaine, nommé Radul-Voda, le boyer nommé brassojano (Marele Vornic Petrasco Brezoeauu) luy venoit au devant à faire ses soubmissions, au quel le prince demandoit, ou il étoit resté, et ayant aussitost fait appeler, bischliaga, ordona à celuy la, de couper la tete au boyer qui ne voulant pas aussitost obcir, le prince faisoit, appeler un turc pour faire la mesme execution, qui croyoit de mesme, que le turc ne vouloit qu'empouventer le boyer, jusqu'à ce que le prince luy disoit, si tu est un veritable turc, qu'il en falloir pas tarder à executer ces ordres, sur quoy le turc couppa la tete au boyer en 4 et 5 coups.

Le Prince poursuivant son voyage, arriva a bukurest, ou *il distribua les turcs aux deux portes de son palais pour faire la garde, avec 7 canons à chacune, qu'il at ordinairement à bucurest, outre les 2 queux de chevaux, qu'il a planter aux degrès. Sur cela il at aussitost fait arreter quelques boyers et marchands, qui ne l'ont pas suivie a gyorgio, et les fait payer l'amende en argent.* Outre, il ordonna au pays d'appreter des quartiers pour les tartare, qu'on dit avoir seulement sollicité d'entrer, pour ravager les pays, et asmener les gens dans l'esclavage, ayant escrits en mesme temps au Sultan, *que jusqu'a 40 boyers avoint deserté aupres des allemands, et que les autres, de l'autre cotté de l'Olte avoint revoltés.*

Que jusqu'a l'arrivée des tartares, les turcs venus de gyorgio avec le prince, avoit deserté de jours en jours, en mandisant au prince ouvertement, et disant qu'il était *un sot grec*; la nouvelle de l'arrivée des tartares, ayant été apporté au prince, il les alla au devant jusqu'à Cornicelle ou ayant fait dresser sa tende, il donna le lendemain la visite au tartar han, le lendemain ont marche jusqu'a Hebojest, au dessous de bukurest vers le danube, ou le prince parla seul au tartar han, la conférence at été reiteré le lendemain, finie laquelle, les tartares passerent aussitost la riviere nommé argis; ces tartares, selon, que P. M. les à exactement jugé seront au plus 8 m., les ayant bien consideré en passant la rivière le 1-ère Octobre; Ces mesme soir le prince a donné le present au tartar han, et s'a retiré le lendemain a bukurest. Chaque tartare mesme 6 à 7 chevaux avec, et sur chaque cheval un manteau tartare, avec lequel il couvre ordinairement leurs baraques, et les dressent effectivement tous les soirs en baraque, pour faire l'apparence d'un grand camp, et grand nombre. Entre 100 de ces tartares à peine y'at il 20 à 30 avec des sabres au flesches, et peut être jusqu'a 10 qui ont des perches avec du fer poinctue, et tres peu avec des flintes à la turs. Les Prince les a reglé a station de la rivière d'argis jusqu'a Czernetz avec ordres en cas, qu'il avoit quelques danger des allemands, de prendre leurs

chemin à la gauche du côté du danube vers Tömösvar, quoyqu'ont croit, qu'il les at envoyé passer l'Olte pour ravager le pays, à cause qu'il s'a soubmis aux allemands. Ces expres à rencontré pres de bitest un paysant Valaque, qui s'ayant donne à connaitre, avoir été envoyé de nos gens posté en Wallachie pour espioner les tartares, luy a dit tout ce qu'il savoit, en luy recomandant de hatter son retour, et de informer les allemands.

Le P. M. fait dire que 3 m. de nos hussars seront capables, de chasser ces tartares, comme ils voudront à cause qu'ils ne sont que des zigains et des gens, qui ne sont nullement à craindre. Les boyers m'ont fait prier par P. M. de faire scavoir a votre Excell. d'envoyer seulement 4 a 500 allemands avec environs autant de hussars. Seurement jusqu'a bukurest qu'ils ce joindront tous aussitost à eux, pour chasser les tartares, *et que si V. Excell. voudroit envoyer une partie pour prendre le prince que celui doit entrer par le passage de Törzburg, laisser la douane vallaque dragoslavie à côté droite, Tergovist à côté gauche, qu'elle pourra penetrer jusqu'a bukurest, sans être avertis, à cause que presque tout le monde s'a retiré dans les montagnes et que les villages sont desert, outre cela que tout le monde «souhait l'arrivée des allemands pour être delivré»* ¹⁾.

Nicolae Mavrocordat după ce sêvêrși crima de la fântâna Radu-Vodă, în persoana Vornicului Brezoeanu, veni în București și acuma vor începe rês bunările să curgă; acuma Mitropolitul Antim și cu dascălul Avramie, 'și vor primi resplata de la Domn; Nicolae Mavrocordat cum sosi în București se duse la Palat pentru a ține sfat (consiliu) cu boierii care îi mai rămăsese credincioși dară și aceștia părăsindu'l peste puțin timp. Mavrocordat știa totul despre Antim, că toate câte le spusese au fost viclesuguri; după cum am văzut în raportul din 11 Octombrie: «Le Prince en sortant de Gyorgio un grec lui apporta une

¹⁾ Veđi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 160—161.

lettre d'un autre grec de Trannie, dans laquelle ont lui marquoit, qu'il ny avoit rien a craindre des allemands, comme il le disoit sur la place mesme, et hautement aux turcs». In acest consiliu s'a luat decisiunea ca Vodă să scrie la Constantinopol la Patriarh, pentru a se desarhieri Mitropolitul, sub cuvînt că este rușine pentru un preot ca să se amestece în asemenea resvrătiri domnești. Acestea însă nu trebuie să ne mire, căci la multe acte și evenimente din istoria Românilor am văzut clerul amestecat; și ea înregistrează cu mândrie acestea.

Antim înainte de a fi Mitropolit era bun Român și patriot, focul patriotismului ardea și sub antereul arhieresc ca și sub caftanul boieresc și sucmanul slujitoresc. După acestea Vodă chemă la dînsul pe Mitropolit, care nu voi să vină imediat, în urmă însă se supuse, «aminterea turcii l'ar fi sfărtecat», ajungînd la Palat fu foarte rău priimit, numai că turcii nu l'au omorât, introducîndu'l într'o chilie de unde de-a dreptul fu expedit; ținîndu-se un al 2-lea consiliu, Vodă cu miniștrii săi l'au siliră a-și schimba numele; în loc de Antim s'au numit Andrei, cum se numea înainte când era mirean; l'au desarhierit și au devenit călugăr, i-au luat mitra din cap și i-au dat o tichie roșie, apoi noaptea l'au dat pe mîna a doi Turci, într'o căruță, care să-l ducă departe, tocmai la muntele Sinai, aceștia însă ducîndu'l până la Gallipoli la riul Dulcia ce cură pe la Odreiu (Andrianopole) l'au ucis și l'au aruncat în riu¹⁾, eată cum se sêvêrși țilele prea milostivului Mitropolit Antim.

În locul lui au făcut Mitropolit pe Mitrofan care fusese duhovnic în casă la Constantin Brâncoveanu-Voevod. Acuma veni rîndul lui Avramie care scrisese acea faimoasă scrisoare lui Antim, despre Prințul Gheorghe Cantacuzino și câte toate altele; acest Avramie era preot de legea grecească din Veneția; Vodă l'au prins și l'au aruncat în închisoare la Snagov cu alți 12 boeri, dupe cum ne spune Barbu

¹⁾ Veđi Șincaĭ, vol. III, ediț. I, p. 249, după condica Bălăcenească și vol. IV, Mag. ist., Cron. Popescu, p. 50—51.

Brăiloiu în scrisoarea sa, ce o vedurăm mai 'nainte. Avramie fu scos prin rugăciunile lui Del Chiaro istoricul ce era atunci în țară.

Vodă vine la Palat cu cei 500 de tătari aduși din Giurgiu și începe acuma a sêvêrși cruzimile cele mai înfricoșate, acuma lupte teribile se vor încinge pe toate stradele Bucureștilor între husarii imperiali și tătari. Domnul ordonă noi biruri asupra poporului și boerilor; numind perceptori din Fanaragii cei mai aprigi ast-fel ajunse norodul în mizeria cea mai complectă, cei ce nu puteau plăti erau bătuți la falangă, închiși în temnițe întuneric, și ținuți acolo săptămâni întregi, apoi scoși la lumină pentru a orbi; așa fură aruncați și cei 12 boeri între care 2 frați de ai lui Barbu Brailoiul, dupe cum am vedut în documentele citate mai înainte; apoi toate bunurile țăranilor erau luate în amanet¹⁾, apoi Domnul tiran aședându-se în palatul său puind la fie-care ușe a porței câte 7 tunuri cu fitilurile aprinse «afară de cele 2 coți de cal» dupe cum ne spune raportul din 1716 11 Octombrie. În cele din urmă poporul vine să ceară milă de la Vodă dîcendu'i că nu mai poate răbda miseria căci Tatarii i-au prăpădit și i-au sărăcit; mamele veneau în desperare plângend dupe copii smulși de la sinul lor, pentru a fi uciși; însă Domnul mai rău se îndrăcea²⁾. Istoricul Del Chiaro așa ne mai spune³⁾ vorbind de tirania lui Vodă și a tovarășilor lui: «Care boer nu plătea banii impuși de Domn pe termenul fixat, care termen era foarte scurt, se pedepsea cu temniță și cu falangă.

Un prunc de 8 ani al reposatului Radul Cantacuzenul fratele principelui Ștefan Cantacuzenul (autorul fiind martor ocular) dîce: imi este greață a scrie, ce însu'mi vêu cu ochii mei în mănăstirea lui Mihai-Vodă; s'au răpit din brațele mîne-sei, și un grec sta cu sabia scoasă să'l tae; de nu ar fi dat muma 5 pungi de bani, adică 2500 de florinți pentru viața pruncului său. Oare care boer din familia Bă-

¹⁾ Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, p. 378.

²⁾ Gebhardi, *Ist. Ungar.*, p. 475.

³⁾ Op. cit. în italiană, p. 216.

lăcenilor necăjit fiind pentru că îndată nu le putea plăti banii ce se cerea de la dînsul aŭ ūis cuvintele acestea: «Dea Dumnezeu să vie Nemŭii, să scape ŭara de jugul acesta greŭ».

Zisa aceasta fu spusă lui Nicolae Mavrocordat ūi el îndată porunci să 'i se tae capul. Nici aŭ putut ticălosul Bălăceanul dobăndi altă graŭie de la Mavrocordat fără numai ca să se poată mărturisi, cuminica ūi îngropa ca un boer, nu ca un osăndit¹⁾.

Capul lui Bălăceanu fu retezat din junghietură.

Nicolae Mavrocordat credea că prin severitate ūi tiranie va ŭine în frău pe supuŭi, însă amarnic s'a înŭelat, se vede că nu ūtia că în ŭara aceasta era o mână de oameni făurită cu oŭel, care ūtia să braveŭe moartea; el nu ūtia că boerii ŭerei erau aceia cari aŭ condus în tot-d'auna frâna naŭiunei române ūi aŭ tras'o spre glorie ūi mărire; el nu ūtia că de patriotismul cel mai încarnat erau ei însufleŭiŭi; că de la Michai-Viteazul, de când Grecul a încercat ca să'i îmbete de somn, prin mirosuri adormitoare, meŭteŭuguri de ale ūtiinŭei, nu a fost însă chip, ūi ei de 6 ori s'aŭ deŭtepat ūi 'n furia lor turbată s'aŭ sculat ūi ūi aŭ înfipt dinŭii în ghiara cea fanară.

Aceste toate Vodă se prefăcea că nu le ūtie; dar acuma ca să'l înveŭe minte Boerii de peste Olt îi vor da lecŭiunea cuvenită ūi ei vor reaminti vremurile de acum 60 de ani de cînd cu Radul Leon-Vodă.

În acest timp Nemŭii băteau cumplit pe Turci la Te-miŭoara ūi hanul Tătăresc cu oaste numeroasă trebuia a trece prin ŭara Românească ca să se ducă la Cerneŭi ūi să vie în ajutorul Turcilor. Mavrocordat cum primi această veste imediat rîndueŭte pe doi boeri ūi anume pe Marele Vornic Radul Popescu²⁾ ūi pe Ŗerban Greceanu mare Pit-ar pe care i-aŭ trimes la Focŭani ca să rînduiască conace hanului, apoi cînd va intra în ŭară ei să fie la Măcsineni

¹⁾ Veŭi în Ŗincaŭ, Vol. III, citat din opera originală italienească, p. 252 la Ŗincaŭ ūi 216 la Del Chiaro.

²⁾ Insuŭi cronicarul consultat de noi, care cronică se găseŭte în Vol. IV al Mag. ist. al lui Bălcescu.

să'l primească cu bună chiverniseală și să'l ducă din conac în conac, boerii s'au silit de au împlinit acele porunci toate. La Kornățelu, Vodă s'au întâlnit cu hanul cu care se avea în foarte bune prietenii eară aci domnul 'l rugă ca să nu prădeze țara, dându 'i și un plocon frumos, apoi separându-se; Vodă veni la București, eară hanul cu oastea, și cu însoțitorii boeri români Popescu și Greceanu se duse la Cerneți, de unde trebuia să treacă la Temișoara la Turci; ajunși aci, sosi vestea că Temișoara a cădut, și că Nemții au învins; acuma hanul nu știa ce să facă; la ce era să se mai ducă în Temișoara, cui să mai dea ajutor, Turcii au fost învinși; de aci se născură neînțelegeri; hanul cu o seamă de Tătari s'au dus, au trecut hotarul țerei și s'au împreunat cu Vizirul să vadă ce mai e de făcut; iar cea l'altă parte a oastei tătărești a rămas în Oltenia și rău începu a o preda. Radul Popescu Vornicul care în acel timp era în Cerneți scrise lui Vodă la București de cele întâmplăte, rugându'l a face cum va ști și a scăpa țara de Tătari. Vodă trimise o oaste care îi bătura și îi nimiciră. Hanul Tătăresc când plecă din Cerneți spre a merge în Temișoara, se împreună cu mai mulți pași turcești care erau refugiați în Cerneți, deciși a merge la Temișoara, trecând riul Cerna (hotarul țerei Românești cu Banatul), aci, la Mehadia, fură bătuti de Nemți, întâi pedestrima, apoi călărimea; hanul retrăgându-se la Palanka, (în Bulgaria de aji) trecu la Turci unde fusese și mazilit de Sultan, sub cuvînt că conăcise prea des și nu a pus destulă inimă ca să ajungă mai repede la Temișoara.

Pe Tătarii ce remaseră, Vizirul i-au luat și i-au aședat pentru toată iarna în Oltenia; jafurile și crimele cele mai groasnice s'au comis atunci în Oltenia; iată la ce era expusă biata țară în acele vremuri, nu trecea anul și se audea când de Turcii când de Tătari și mai știu eu de ce lighioană selbatică cari sugea sângele acestei sêrmane de țeri.

Nicolae Mavrocordat care în Constantinopol se bucura de o mare favoare, dobândi în fine ordin de la Sultan ca Tătarii să părăsească Oltenia și ast-fel ei plecară. Relativ la starea de lucruri din Muntenia în timpul acesta când

țara era ocupată de Tătari, avem Raportul Căpitanului St. Croix, către generalul Steinvillle.

St. Croix se găsea în Oltenia refugiat la Tismana el de acolo scrie lui Steinvillle, scrisoarea purtând data de 1716, 13 Octombrie.

Iată ce vedem într'ênsa.

«Căpitanul St. Croix raportează de la Tismana, că oamenii trimiși de el cu boerul Bengescu, care a fost la Generalul și pe care l'a trimis ca să împedice jafurile, au atacat cu o ȃi înainte pe Cazaci despre care anunțase deja Generalului, omorând mare parte dintre ei, iar pe cei-l'alți prinzându-i împreună cu serdarul său generalul lor, care e rănit, și mulți căpitanii luându-le toate armele. Numărul lor este de peste 800, nu de 3—400, cum creduse. Cei mai mulți dintre ei fiind țărani, strinși cu forța, între cari mulți indiviđi de cea mai rea specie, a dat ordin lui Bengescu să-i retrimită pe la casele lor să-și vadă de gospodărie, iar cei-l'alți prizonieri și armele vor sosi în noaptea aceea sau a doua ȃi acolo. Căpitanul așteaptă dispozițiile Generalului în privința aceasta. *Ofițerii lor au fost aproape toți greci* și aveau ordin ca să treacă prin pasul Vulcan și să se arunce asupra husarilor lui. Mai departe raportează că în urma acestei întâmplări, Voevodul Munteniei s'a retras, de frică, cale de o ȃi înapoi de București, în niște locuri mlăștinoase și nu are cu sine de cât vr'o 300 de Turci, strinși și aceștia pe banii săi proprii, de oare ce Tătarii l-au parăsit, cea mai mare parte. Voevodul dă ca pretext al retragerii sale din București, ciuma care bântue acolo. Căpitanul arată apoi că numărul armatei în țară s'a împuținat de când Tătarii au trecut Dunărea. Tătarii sunt în număr numai de vr'o 3000 și au pornit către Belgrad. Despre hanul turcesc, căpitanul nu știe să raporteze de astă dată nimica, dar a trimis ordin căpitanului de la Cerneți ca să treacă peste Dunăre și să pună mâna pe câți-va Turci. Speră că acest lucru se va întâmpla în grabă. A luat în fine măsură ca să facă la Cerneți sau la alt loc potrivit o mică

magazie de grâu și de orz, ca să aibă de unde a se aproviziona trupele¹⁾.

În 19 Octombrie generalul Tige scrie lui Steinville în același sens, el ține :

«Generalul de Tige aduce la cunoștința Comitelui Steinville că a primit ordinul lui din 12 și va face cum i se ordonă.

Din Muntenia a primit știrea că la Argeș a sosit un detașament de miliție necunoscută. Aceasta s'a îndreptat către Pitești. Voevodul a trimis pe un căpitan și pe un boer însoțiți de Seimeni, să vadă ce fel de miliție este aceasta. Ei au fost atacați, căpitanul ucis și boerul făcut prizonier, iar mulți dintre Seimeni răniți. La Colentina se afla 600 de Tătari, ca să ajute pe Voevod la stringerea contribuțiilor. Nimeni nu are voie să iasă din oraș».

În raportul No. II generalul arată, «că Hanul Tătarilor nu a îndrăznit să treacă peste Olt, temându-se de soldații împărătești.

Mai departe că Voevodul Munteniei a primit vestea că Turcii au învins la Temișoara, și a dăruit 50 de galbeni celui care i-a adus această veste. Puțin după aceia a sosit știrea contrară. În București au murit 3 familii de ciumă. Generalul a decis, în urma știrii îmbucurătoare despre predarea Temișoarei, ca a doua zi, în 20 ale lunii, să dea mulțumită lui Dumnezeu. Tot-de-odată va avisa toate trupele imperiale din Muntenia și din Moldova, ca să aducă la cunoștința locuitorilor isbânda armelor împărătești».

Într'un al treilea raport «comunică, că soldații lui au fost până la Bêrlad, prindând niște Turci și Tătari. La unul din aceștia s'au găsit mai multe scrisori. A deschis una, dar n'a găsit nimica despre invasiunea Muscalilor. Crede prin urmare că știrea aceasta este falsă»²⁾.

În aceste vremuri după ce Nemții au luat Temișoara de la Turci, Ienache Mavrocordat marele dragoman al Tur-

¹⁾ Vezi în col. doc. Hurm., p. 165—166, Vol. VI.

²⁾ Vezi în col. doc. Hurm., p. 162, Vol. VI.

ciei, fratele lui Nicolae Vodă, care se găsea atunci la Belgrad s'a pogorât spre Dunăre și a venit în Valahia de a făcut vizită fratelui său, și venind până la Nicopole, de acolo s'a pus în trăsură și cu 4 cai a venit la București unde la barieră ți eși înainte Vodă cu Boerii, primindu'l cu cea mai mare cinste, venind în oraș și ședând în București 2 săptămâni, ducându-se în preumblări și petreceri cu Vodă, acuma tocmai când țara erea în ferbe mare și când patrioții de peste Olt cu cei de aci 'și termina planul lor de alungare al Domnului. După ce Vodă dăruie fratele său daruri mari și prețioase, plecă, petrecându'l până la Văcărești, de aci luându'și diua bună, Ienache plecă la Constantinopol și Vodă se întoarse în București.

În aceste timpuri de 2 săptămâni, catanele Nemțești care ereau în Oltenia cutreerând'o de la un capăt la cel'alt, și Banul cel mare Șerban Bujoreanul și cu Serdaru comandant al ostașilor Petre Obedeanul care fuseseră trimiși de Nicolae Vodă mai înainte pentru a păzi intrarea Nemților în Țară, nimic nu s'evârșiră din cele poruncite; căci gândul lor erea altul.

În această vreme însă cronicarul amic al Domnului ne spune: «Catanele iar nu se odihnea, ci tot supăra țara și multe rele făcea peste Olt, și d'incoace de Olt, că pre Banul Șerban Bujoreanul l'a prins numai 10 catane unde era conăcit la Brâncoveni și ducându-l până la Zătreni la un cumnat al lui, lăsatul'au, a scâpat'a el, Dumnezeu știe, a venit la Domn; Obedeanul pe de altă parte a venit așisderea, și 'și a spus jâlbile precum a umblat și cum n'a putut isprăvi nimica pe unde a fost trimiși, de răutatea catanelor, și altele. Domnul se întrista și se mira ce va să facă el, necunoscând vicleșugurile care se gătea să facă el și Goleșcul și Băleanul împotriva'i, că'i credea ca pre niște boeri de cinste, și socotea că toate ce zic sunt adevărate fără nici un vicleșug, că asemenea pre toți îi iubea Domnul, și ori de ce vrea gura Domnului, nu'i trecea în deșert rugăciunea, așisderea când Vodă vrea

să facă un lucru măcar cât de mic, până nu'l întreba pe dânsul nu'l făcea într'atăta îl iubea¹⁾).

Nicolae Mavrocordat sigur că nu'și putea închipui viclesugurile boerilor că ar fi putut ajunge până acolo, că dânsii ar fi capabili de o așa șiretenie.

El avea dreptate să nu creadă, căci nu erea Român, nu venise în țările române de cât din anul 1710 nu știa ce va că zică firea Moldoveanului, Munteanului și Olteanului, nu știa nici de ce ereau capabili boerii și slujitorii Români când erea vorba de națiunea lor și de religiunea lor, crucea și drapelul erea unul singur și indivisibil lucru, pentru care un boer sau un țeran român din om blând și bun, devenea un om turbat, un șarpe veninos.

Actele mari ale națiunilor une-ori cer ca să calci peste ori-ce ; când e vorba de binele patriei nu mai ții socoteală de *scrupule*, căci după cum un părinte bun trebuie să sacrifice totul ca să scape pe copilul său de pe patul morții, precum și un copil pe părintele său, tot ast-fel și un bărbat patriot trebuie să sacrifice totul, chiar și pe dânsul, ca să scape patria sa, căci ea nu e numai a lui ci a întregii națiuni.

S'a vădut însă că de multe ori evenimentele politice și soarta aduc pe un om în acea strălucitoare pozițiune ca el și numai el să conducă destinul patriei sale ; ca acel destin să atârne în acel moment de voința unui singur individ, eară restul națiunii să aibe ochii ațintiți în patru pe dânsul și să aștepte rezultatul cu o poftă bună.

Ei bine un asemenea individ în mâinele căruia stă soarta unei țări și a unui popor întreg, nu e așa că va trebui să facă abstracțiune de dânsul ? și ca să ajungă la un rezultat satisfăcător pentru prestigiul poporului și țerei sale să întrebuinteze ori-ce mijloc fără discuțiune ? procedând ast-fel el desigur va repurta trofee de victorie, pe când încapăținându-se și ținând socoteala de unele scrupule ar

¹⁾ Vezi în vol. IV, Mag. ist., cron. Popescu, amicul Domnului și din partida Domnului, adică Turco-Grecescă, op. cit., p. 54, vezi încă și în cronica lui Șincai, vol. III după condica Bălăcenească, p. 249, ed. I.

prăbuși poate întreaga națiune în prăpăstia cea întune-coasă și el ar rămânea hulit și ponegrit de toată lumea; având parte din acel moment de a fi blestemat de toată națiunea.

O Mavrocordate ! cu toată dibăcia diplomației tale ; cu toată deșteptăciunea și învățătura ta ; și cu toate limbele ce le grăeai tu, însă tot boerii de peste Olt te au rămas și și-au ris de tine ; căci acumă sunetul goarnei patriotismului răsună în toată Oltenia cea mândră, și lei se pregateau să easă earăși din visuinele codrilor lor, ca să se asvêrle în furia cea sêlbatică asupra pradei.

O Dumneșeule sfinte ! strigătul de răsbunare ! se plimba pe limbele tuturor, și toți se pregăteau la ospetul cel teribil de sânge de Fanar.

Cronicarul expune foarte amănunțit întâmplările ce se mai succedară ; de ce să le descriu eu cu vorbele mele ? când ale cronicarului sunt înfățișate în niște culori atât de vii, reflexul evenimentelor timpului.

« Dar au fost plină inima lui de vicleșuguri, și au muncit în tot chipul de au plecat spre pofta lui cea drăcească (adică Barbul Brăiloiu), pre Bujoreanul, și pre Băleanul, și se nevoia să facă venin să'l arunce asupra capului stăpânuseșu, și sfātuindu-se în taină de nu știa nimenea s'au ajuns cu Barbul Serdariul tâlharul cel mare ce era cu catanele peste Olt, având mijlocitor pre călugărul fratele Sêrdariului Barbului, și pe alți boeri ce nu i-am numit, de trimitea oameni și scrisori la Barbul Sêrdariul, învățându'l și povățuindu'l în ce chip să umble, și cum să se poarte.

Intru aceste umblete ale catanelor ce 'i îndrepta povățuitorii, au venit o seamă de catane cu un căpitan al lor, anume *Mihul*, spre Pitești de făcea multe rele, și afară din jafurile ce făcea și boerii numiți au omorît, pre Șerban *clucerul Prisiceanul* pre Grigorie Vistierul Tigveanul *Vlădescul* și pre Preda Postelnicul *Isvoranul*, și pre alți nemulțumiți mulți, și gazda lor erea *Vierășul mănăstirea Goleșcului*, de acolo s'au pogorât la *Golești*, și găzduia în curtea Goleșcului, și eșia de făcea toate relele între boeri și între săraci și dintre această pricină să poate dovedi că

Golescu era povătuitorul lor, că la casele lui își găsea odihna și paza lor. Însă Domnul ca un om fără răutate (și mai vârtos că-l iubea nu mai puțin de cât pre coconii Măriei sale), și aceasta nu o auzi socotit, și cum auzi că sunt catane la *Golești*, îndată a trimis oaste amestecată, Turci, Tătari, Români și a trimis ca să-i gonească de acolo, cari fiind închiși în curte nu le putea strica nimica, nici putea ca să se bate cu ei. Deci Tătarii vădând că într'alt chip nu pot să facă, auzi dat caselor foc de auzi ars, și așa de nevoie auzi căutat catanele a eși, și dând războiului unii cu alții auzi perit multe catane, pe a căror capet le auzi adus la Domn, și pe alți i-auzi trimes de i-a aduse la București, puținii ce mai scăpase s'auzi depărtat de pe acele locuri¹⁾.

«Domnul auzi că auzi ars casele *Golescului*, pentru ca să nu se okideze i-auzi dat o mie de taleri de câte doi florinți ca să dreagă ce auzi ars²⁾.

Așa ignora Vodă toate câte le hrănea boerii în inimele lor neștiind că toate fură cu din-adinsul.

Vedem deci în relațiunea cronicarului stat între boerii pentru a pune în lucrare planul revoluțiunei lor și alegând mijlocitor între boerii din București *Golescu*, *Bălăceanu*, *Băleanu*, *Greceanu* și alții și cei din Craiova *Brăiloiu*, *Bengescu* și *Obedeanu* pe fratele lui Barbu Brăiloiu, pe *Dumitrașcu*; căruia Mavrocordat îi răpi toate averile și 'l sili a se călugări, în urmă schimbându-și numele de Dumitrașcu în cel de *Dositheiu* monahul³⁾.

Că revoluționarii dinpreună cu Nemții auzi ucis pe boerii *Priseceanul*, *Vlădescul* și *Isvoranul* ce erau în gazdă

¹⁾ Vezi în vol. IV, cron. Popescu, Mag. ist., p. 56.

²⁾ Vezi în Șincai după condica Bălăcenească, vol. III, p. 250, ed. I.

³⁾ Vezi în vol. VI, din col. doc. Hurm., p. 307 și 501 din anul 1720 în Raportul deputațiunei administrative către consiliul imperial de Reșel despre starea în care se află populațiunea română din Oltenia, și din scrisoarea din 1731: «Cererea boerilor Brăiloiu, Bengescu, Știrbei și Strâmbeanu către comitele Wallis de a fi remunerat pentru serviciile lor». Atunci Oltenia era sub Germani și 4 boeri erau administratorii ei, cu titlul de «*Consilieri ai Imperiului Austriac*». Dositel era și dînsul consilier.

Detalii vezi în această carte mai la vale.

la Vieroşul Goleşcului, aceasta poate a fost fără voe, căci în mulţime nu mai ţii socoteală în cine dai, când eşti în-pins de focul luptei; apoi, poate că acei boeri au arătat opunere resvrăţitorilor tiraniei; şi se ştie că în revoluţiuni cu cauze juste, nimic nu mai poate sta în cale, obstacolul trebuie transformat în cenuşe pentru ca să poţi triumfa.

Acuma veni şi momentul oportun al boerilor, acuma complotul lor se va realiza şi vom vedea lucrând cu o dibăcie extra-ordinară; eată ce se întâmplase: am văzut mai 'nainte când trecu Hanul Tatarilor prin ţară pentru a merge la Cerneţi ca să dea ajutor Turcilor în lupta de la Temişoara; că Domnul însărcină cu primirea sa pe doi boeri: pe Şerban Greceanu vel pitar şi pe Radu Popescu vel vornic, care 'l conduseră până în Cerneţi.

Tătarii după ce pleacă din ţară, Vornicul Radu Popescu vine la Bucureşti, boerilor le erea teamă de Popescu căci 'l ştia rău de gură, Bujoreanul însă care erea Ban al Craiovei se înţelese cu toţi boerii ca să-şi dea demisiunea din scaunul băniei şi să spue lui Vodă că în împrejurările de faţă el nu mai poate face nimic, singurul care ar putea să dea afară din Oltenia pe Nemţi este Radu Vornicul Popescu, atunci din boeri s'au ales Spătarul Radu Goleşcu, Logofătul Băleanu şi Banul Bujoreanu cari s'au dus la Nicolae Vodă şi i'au spus aşa, toate cum le grăise lor, Bujoreanul; apoi mai împlând cuvântarea cu vorbe frumoase, că Vornicul Popescu e sprinten, că Vornicul Popescu e iute şi energic, şi că de nu va face el treabă nu mai face nimeni, Vodă în urma acestora se decise şi chemă la dânsul pe Radu Vornicul, dîcându'i că 'l face Ban mare la Craiova, fiind că necesităţile cere; să lucreze însă cu dibăcie pentru a alunga pe Imperiali din ţară; Radul Vornicul se duse din Bucureşti şi cu plecarea lui, Vodă îi dete aproape toată armata ce erea atunci aci în garnizonă, anume de Turci, Tătari şi câtă-va slujitorime ¹⁾).

¹⁾ Veđi în vol. IV idem p. 57.

Voeaŭ boerii resvrătitori a depărta pe Popescul de lângă Domn căci acesta erea amicul Domnului din partea politiceî turco-greceşti, aşă că mai bine prefereau ca să'l mărească scăpându-se de dēnsul, de cât a'l avea ca Vornic la Bucureşti, şi de aceea a luat pe Domn cu vorbe violente zicēdu'î cum zice cronicarul, că Popescul erea: «Om mai sprinten, mai levent, va putea el face această treabă, şi de nu va face el treaba aceasta să isgonească catanele de peste Olt, altul nu va putea»¹⁾. Vorbă să fie, boerii reŭ 'şi riseră de Domn.

Acestea le au făcut boerii cum spune autorul condiceî Bălăceneşti: «Insă acestea le făcea numai ca să despartă pe Radul de lângă Vodă şi pe ostaşi să'î ducă de aci ca să poată aduce Nemţi, să prindă pe Vodă»²⁾.

Mavrocordat dădu toată armata din Bucureşti Popescu-lui ca să poată rezista în cas de luptă, când Nemţiî l'ar ataca la Craiova.

O! dar tu nu ştiaî Mavrocordate ce hrăneau boerii în inimele lor cele ascunse ; numai şi numai ca să scape ţara de tiranie.

Boerii vędēnd că acuma s'a îndeplinit visul lor de a fi scăpat de Radul Vornicul din Bucureşti, şi de armată scriseră imediat cărţi sērdarului Barbului care veghea în Oltenia. Ce coincidenţă curioasă însă, tocmai când Barbul Brăiloiu sērdarul primi cărţi de la boeri din Bucureşti ca să se pregătească de drum ; atunci Radul Popescu noul Ban sciea cărţi din Craiova pe la toţi boerii, căpitanii de armată, egumenii şi sătenii că acuma pace şi linişte va domni în toată ţara³⁾, neştiind ca peste 2 zile aceştia toţi se vor aduna în jurul serdarului Barbu Brailoiu la strigătul goarnei patriotismului naţional, deşteptat de gemetele şi vaetele ţerei asuprite de jugul fanar. Acuma deci ora rēsbunărei se apropia şi câte-va zile mai trebuia ca

¹⁾ Veđî în vol. IV, Mag. ist., p. 57 însuşi Cronicarul acuma devenit Ban, şi în Şincaî condica Bălăcenească, vol. III, p. 252, ed. I.

²⁾ Veđî în vol. III, Şincaî, ed. I, p. 250.

³⁾ Veđî în vol. IV, Mag. ist., p. 57.

ceasul detronărei să bată la capul lui Nicolae Mavrocordat, căci sêrdarul Barbul o scrisoare mai aștepta de la boerii din București spre a trece Oltul; sêrdarul Barbul un ultim semnal mai adăsta și acuma totul erea gata de plecare, pentru ca boerii să răsbune crucea și pe cuviosul patriot Mitropolit Antim; pe Cantacuzeni, pe Brezoeanu, Bălăceanu și alți mulți boeri al căror capete cădură la securea prea înălțimei sale Nicolae Mavrocordat voevod al țerei Românești, Bey al Turciei, și seraskier al Bulgariei; să resbune și miile de suflete nevinovate din popor, de bătrâni, femei și prunci, uciși de hordele tătărești și arnăuțești ce circulaū pe stradele Bucureștilor.

Boerii vădând aceasta, scrie o ultimă scrisoare Barbului sêrdarului Brăiloiul, prin fratele acestuia, Dositheiū monahul, ca să vie în București cu milițiile olteneste și catanele nemțești, din preună cu căpitanul cel mare al oastei nemțești.

Cine erea însă acest căpitan al oastei nemțești ce se afla la Craiova, Cronicarul Popescu spune: «și mergând scrisoarea, s'aū sfătuit (adică boerii de la Craiova Brăiloiū, Bengescu, Obedeanu și toți cei-l'alți pe care îi vom avea ocazia a'i vedea iscăliți în documentele ce le vom cita mai la vale) cu Pivoda căpitanul cel mare al catanelor»¹⁾.

«In condica Bălăcenească de asemeni vedem numele de Pivoda peste catanele nemțești»²⁾.

In cronica anonimă a Moldovei tradusă în grecește de biv vel slugerul lui Grigorie Vodă Ghica; Alexandru Amiras, vedem: «Baronul Dettin din Brașov»³⁾.

Intr'un document german pe care 'l vom vedea în întregul său, mai la vale vedem, încă că se zice: ca căpitanul Dettin a fost însărcinat a expedui pe Nicolae Mavrocordat la Sibiū după detronare.

«Den Hospodar in der Wallachey Mauro-cordato

¹⁾ Veđi în vol. IV, Mag. ist., p. 57.

²⁾ Veđi în vol. III Șincai, ed. I, p. 251.

³⁾ Veđi în Letopisește, vol. III, pag. 124.

durch den ober Capitani Dettini aufheben und weiter führen lassen»¹⁾).

Aceste toate diferențe de denumiri la acei autori croniciari contemporani, ce botează pe Căpitanul nemțesc amestecat în răscoala boerilor Olteni, sub numele de Pivoda (vezi Popescul și condica Bălăcenească), și Dettin la alții (vezi Amiras și raportul german al timpului publicat în colecțiunea Hurmuzaki) ne dă de gândit.

De aci și istoricii moderni au făcut confusiune, așa de pildă Kogălniceanu dăce: «Le Lieutenant Colonel Dettin²⁾; D. Xenopol spune Maiorul Dettin³⁾. Din toate acestea rezultă saū că erau doi căpitani Nemți, saū că era unul și același care avea aceste două nume așa că unui croniciari dăc *Dettin*, alții *Pivoda*; Dettin în ori-ce caz era numele de familie, căci pe acesta'l găsim și în documentul german unde de sigur nu se vorbește de personagiuri sub nume de botez, apoi Amiras spune: «*Baronul Dettin*». Cu toate acestea nu ne vine a crede ca sa fi fost doi căpitani Nemți, unul Dettin și altul Pivoda, căci faptele prea sunt legate între dênsele; dupe cum vom vedea în cursul storisiriei; și cronicile prea arată mereū pe unul și acelașii căpitan german, când la Craiova în rëndul milițiilor lui Brăiloiu, când la Pitești în cursul drumului, când la București în ziua revoluțiunei. Deci să ne oprim aci: că a fost un singur căpitan al catanelor nemțești și el s'a numit *Dettin*; căci așa 'l numește însuși documentul german trimis din Viena și scris de sigur de un Neamț, care știa pozitiv numele căpitanului german din Oltenia.

Am ținut a aduce aceste explicațiuni lămuritoare lectorului ca el să nu rămâie în nedomirire.

Dettin luase deja Râmnicul-Vâlcei cu armata sa de 1200 de ostași cu care se uni tot norodul de peste Olt. Barbul Serdariul sfātuindu-se cu Dettin și cu toți boierii o plecară cu toții, slujitori, și catane, spre București și

1) Veđi vol. VI, col. doc. Hurm., p. 167.

2) Veđi în Histoire de la Valachie, anul 1716 al revoluțiunei lui Mavrocordat, p. 377—380.

3) Veđi în vol. V, op. cit. p. 32.

Cronicarul spune: «*Și în taină au trecut Oltul, lovind prin păduri, prin pustietăți, (ca să nu simță cine-va să-i facă știre) au venit în București.*» ¹⁾.

Țiua de 14 Noemvrie va fi memorabilă în analele istoriei naționale; în zorile acestei zile sosiră armatele lui Dettin și ale boierilor olteni la bariera Bucureștilor de la Ferestreu; era tocmai ultima zi a postului Crăciunului, era Sf-tul Filip, și cum obiceiul în țara noastră era atunci ca lăsatul secului să se sfârșească cu veselii, petreceri de tot felul, în cari predominau focurile pistoalelor și detunăturile puștilor, și cum mai cu seamă acele detunături veneau din spre Vest, din spre Ferestreu, locul vestit de petrecere al bucureștenilor atunci, rămas încă și până astăzi; toată lumea și cu Mavrocordat împreună creșură că începură deja petrecerile: cam de țiuă li se părea, dară fie, nu era însă detunături de petreceri, ci erau de acele detunături ale unei vestite revoluțiuni care începuse, era o complectă luptă crâncenă și înfricoșată acolo la Ferestreu, între oștașii noștri cu cei 400 de tătari cantonați în lagăr de Nicolae Mavrocordat, pe care vitejii olteni ai serdarului Barbului cu imperialii lui Dettin îi prăpădiră până la cel din urmă, de odata resare și cavaleria comandată de patriotul și mare boier, Marele Spătar Radu Golescu care se pune în capul armatelor oltenești și nemțești servindu-le de ecleror, spre a intra cu toții în capitala țerei și a-și scălda acuma pentru a 7-a oară mânilor în sângele tiranilor asupritori. Dettin împărți armata în trei părți înainte de a intra în București, o parte o lăsa ca să păzească diferite suburbiuri ale orașului; o a 2-a, se va introduce prin locuințele turcilor din București, unde îi vor întâlni îi vor masacra; eară a treia parte a armatei cu care era numai olteni în cap cu *Dettin și Brăiloiu, Golescu, Obedeanul, Bengescul, Bălăceanul, Băleanul* și cu alți boieri care se întoarseră din Transilvania unde erau refugiați de

¹⁾ Veđi în Mag. ist., vol. IV, p. 57.

mai 'nainte, vor merge la Palat și 'și vor executa cu sfințenie datoria către țară, popor și neamul românesc.

Deci după cum vedurăm a treia parte a oastei alcătuită din toți boierii o porniră spre Palat; în timpul ce partea a II-a se împrăștiase pentru a apuca prin mahalale și a pătrunde în casele unde locueau Turci, Greci și Arnăuți spre a'i uide și masaca.

Ce privește înfiorătoare trebuia să aibă atunci Bucureștiul, pe de o parte sêvêrșinduse măceluri în suburbiile orașului; pe de alta, de la Ferestreu și până în piața sfântului Anton unde era biserica și Palatul de la Curtea Veche, să veđi trecând toată armata milițiilor oltenești și cu câte-va catane de Husari Nemți în cap cu Dettin și cu fioresii boieri Olteni, cari de sigur în galopul cailor, o luaă către Curtea Veche spre a pune mâna pe Vodă și a'l detrona.

Eată Cronicarul Condicea Bălăcenești cum ne relatează această parte, și eată ce ȑice el: *«Și fiind dimineață, domnul cu toți ai sêi era în pat, și din porunca Golescului (căci Golescu era Mare Spătar, șeful armatei) porțile fiind deschise și străji nici una, aū intrat catanele în curtea domnească, și de prin cămări aū jefuit toate averile. Acolo Golescul armat cu sabie și cu pistoale venind, aū poruncit păzitorilor curței să pună armele jos că de nu le vor pune, toți vor peri, cari temându-se le-aū și pus»*¹⁾.

Popescu la rëndul lui spune *«și găsind pre Domn și pre toți ai Măriei sale atuncea din somn deșteptându-se... acolea îndată vine și Golescul spătarul și Băleanul Logofătul, și soții lor (de sigur Barbu Brăiloiu, Petre Obedeanu, Staico Bengescu și Drăghici Bălăceanu; căci aceștia aū fost capii opozițiunei și ai armatelor milițiilor dupe cum rezultă din spusele cronicarilor) cu armele încinși și cu pistoalele cu toată gâteala ca niște catane, cari îndată aū poruncit Seimenilor ce era de paza curții să pue ar-*

¹⁾ Veđi în vol. III, Șincaș, p. 250, ediț. I.

mele jos ca să nu cum-va să stea împotriva catanelor împărătești, că vor peri cu toții, care auzind din gura unor boieri ca aceștia, Spătar mare, Logofăt mare, au pus armele jos și ei au făcut cum au voit¹⁾.

Astfel acești boeri: Golescu, Băleanu, Bălăceanu, Obedeanu, Brăiloiu, Bengescu având și pe Dettin cu dînșii pătrunseră până în camera de culcare a Domnului «în pat» îl găsiră cum spune cronicarul condicei Bălăcenești și Popescul, și 'l arestară.

Să le fi spus atunci Mavrocordat: Trădătorilor nu este pentru prima oară că boerii români și-au mănjit mâinele în sângele Domnului lor!

Din piepturile boerilor însă, cei turbați, o fi eșit strigătul de: Inlame! ce ai făcut cu capetele boerilor Cantacuzeni, Brezoeanu și Bălăceanu și cu toți acei nevinovați ce au căzut ca niște martiri la lovitura crudului tău fier? Boerii de sigur ar fi putut să ucidă pe Mavrocordat în palatul său; pumnale și pistoale nu le lipseau; O nu! nu au făcut însă aceasta, căci ei nu au voit să-și mânjească mâinele în sângele cel fanar; nu au voit să sêvêrșească o crimă; căci necesitatea nu le-o impunea; erea posibilitatea de a scăpa țara și fără a se ucide Domnul; o simplă detronare erea destul.

De aceia vedem pe acești boeri că au lucrat cu cel mai mare tact politic; și cu cea mai mare cumpănire în acțiunile lor; și nu au făcut de cât a detrona pe Domn.—Cronicarii *contemporani* așa relatează: *ca de pildă Popescu și cel al condicei Bălăcenești*:

«Imediat s'a ridicat domnul din palat cu toată casa sa și cu băeții lui și au fost duși la Cotroceni; după dînșul au venit în grabă în carete și cu toate cele ce mai trebuiau și Golescul, și Băleanul și Brăiloiul, în acest timp imperialii și cu oltenii ucideau ce le cădeau în mână, toți turcii, tătarii și grecii umplură curtea palatului de cadavre; eară populația orașului se retrăsese prin satele de prin prejur; atâta groază erea că limbă de om nu poate po-

¹⁾ Vezi în vol. IV, p. 58, op. cit.

vesti, catanele cu puștile slobozindu-se și cu săbiile scoase ucidea ce le cădea în mână, la orele 12 din ză porniră pe Mavrocordat din București cu ai lui 4 băeți și'l duseră la Târgoviște, urmat fiind de o seamă de boeri cari fugiră din țară, temându-se de vre-o răsbunare groaznică din partea sublimei porți, cu care n'ar fi putut să se măsore; atunci eși cu boerii din București și istoricul italian Del Chiaro care erea atașat pe lângă persoana lui Nicolae Mavrocordat, fiind tocmai în țară în acele timpuri de ferbere și continuu revoluțiunii, care a și scris revoluțiunile Valahiei de la 1714 la 1717, cuprinse în *Historia rivoluzioni de la Valahia*; cu care închee a sa operă. De la Târgoviște au dus pe Vodă la Sibiū (Hermanstadt), însoțindu'l și Serdarul Barbul Brăiloiul, care trebuia să dea ochi cu generalul Steinvillle, pentru a și da raportul, de asemeni și alți boeri, cari fură priimiți la rând, după rangul lor; generalul Steinvillle nu era tocmai bucuros de procedarea boerilor, căci dênșii le făcură toate fără știrea generalului. — Nicolae Vodă la Sibiū fu foarte bine tratat de Nemți, considerat ca și un Domn, având o locuință separată, dar din mâinele lor nu putea eși căci erea făcut captiv.

În captivitatea lui, Mavrocordat a scris în Sibiū o carte despre «*dregătoriile, datoriile și slujbele oamenilor* care a tipărit-o în a doua domnie a sa, și care venind în mâinele apusenilor o au întors pe lătinie, și o au tipărit grecește și latinește în Lipsca»¹⁾).

Fapta ridicărei lui Mavrocordat din București a rămas în gura norodului ca ori și care eveniment important din istoria poporului român.

Așa că din istoria scrisă, treci la istoria nescrisă, ce constă în acele frumoase cântece populare; balade; «*Chanson de geste*», «*Rapsodii*» pe care le găseam altă dată (și adî încă poate, dar rar de tot) în gura acelor lăutari vestiți de pe la vechile curți boerești ca și *rapsodi* din antichitate ce mergeau dintr'un oraș elenic într'altul, ca să

¹⁾ Vezî în vol. IV, Mag. ist., p. 59—60 și Șincaî, Vol. III, p. 250—251 Edit. I.

cânte frumoasele poeme ale poeților greci, și mai cu seamă ale lui *Homer*.

Fapta revoluțiunei oltene în contra lui Mavrocordat și a detronărei; poporul a poetisat'o. Și această poemă a cântat'o lăutarii veacului al XVIII-lea.

Din gura lăutarului Gheorge Știrbu Purcel de peste Olt, tatăl lui Ion Știrbu Purcel ce a locuit în județul Teleorman și de la care ne-a rămas balada populară Aga Constantin Bălăceanu și Constantin Brâncoveanu, ce o vîzurăm la domnia lui Brâncoveanu; ne a rămas ȳic și de la tatăl, o baladă populară: *Petre Serdarul Obedeauu și Nicolae Mavrocordat Vodă*.

Lăutarul Gheorghe Știrbu Purcel cum a locuit peste Olt și cum de sigur cânta pe la curțile boerești o fi cântat și această baladă ce o fi învățat-o de la alții mai bătrâni.

Eată această baladă :

«SERDARUL PETRE OBEDEANU

și

NICOLAE MAVROCORDAT-VODĂ

Obedene, Obedene
Măndre Oltene;
Că de neam tu 'mî ești vestit
Și de țară 'mî ești cîstit,
Și 'n Craiova cel d'întîi
Din calea Obedeaneluî. ¹⁾
Și la fire 'mî ești trufaș
Și de Greci mare pizmaș,
Foarte mare ostaș
Și peste oaste armaș; ²⁾
Și la fire 'mî ești viclean,
Adevărat Oltean,

¹⁾ In fîință încă până azi.

²⁾ Armaș era o boerie militară.

Mare Bașă Dorobățean; ¹⁾
 Ș'încă în fire inimos
 Și 'n țară de solos.
 Iute și ager în gând
 Iute ca un vânt,
 Ca un vânt de ușurel
 Ca și un fulgurel;
 Dar acum că ești Serdar
 Făcute-ai ca și un armăsar
 Și pe Craiova o lăsași
 Căci pe tiranie o sugrumași;
 Ear bănia fratelui,
 Fratelui Obedeanului, ²⁾
 Va fi a norocului
 În mâna Bujoreanului.
 Și tu Oltul îl trecuși
 Și 'n București te pogoriși,
 Ear aci, în poarta palatului
 Cu mâna Brăiloiului
 Fiul Kornei Banului
 Și voi doi neamul Brâncoveanului;
 Și cu oastea Goleșcului
 Radului Spătarului,
 Și cu a Iorgului Băleanului
 Rău ca dinții Buzduganului,
 Băleanului celui trufaș
 Ce de Greci e foarte pizmaș;
 Și cu mâna Neamțului
 Cu a Bălăceanului,
 Pe Vodă Niculae mi'l apucași
 Și 'n țoale 'l înfășurași,
 Și din Curtea Veche 'l porniși
 Pe coala pe-a curmeziș
 Și 'l învârtiși spre Cotroceni
 Cu Munteni și cu Olteni,
 Și de aci la Sibiu
 Ca pe un Hindiū. ³⁾

¹⁾ El fusese sub domnia lui Brâncoveanu, Mare Căpitan de Dorobanți. Balada asimilează titlul de Căpitan, cu cel de Pașă = Bașă, adică Șef.

²⁾ Fratele său era Nicolae ce l'am văcut dintr'un document din 1716 al Serdarului Brăiloiu către Steinvile, că Nicolae Obedeanu era Ban mare de Craiova, dară a plecat și nu a putut fi prins. Nicolae Banul era din partida turcească a lui Vodă, pe când fratele său Petru Serdarul, din cea a opozițiunei, adică a Austriei.

³⁾ Hindiū însemna un om de risul lumii, adică un scamator, un maimuțol. Cronicarul Constantin Căpitanul când vorbește de nunta fiului lui Radu-Leon-Vodă din 1665, Ștefan, cu Catrina, fca lui Duca-Vodă din Moldova; dice despre petrece-

Aşa, Obedene, Obedene,
 Mândre Oltene,
 Cât pe lume ai trăit
 Tot mereu te-ai săurit
 Te-ai săurit cu vitejie
 Pentru ţară, şi 'n vecie,
 În virtutea neamului
 Neamului Obedianului,
 Obedianului celui vestit
 Ce de ţară e cinstit. ¹⁾

În acest timp Radul Popescu era la Craiova şi cum auzi de ducerea în Ardeal a lui Vodă a dat drumul oştilor turceşti şi tătareşti ce le avea cu dînsul luate din Bucureşti, şi date lui de Mavrocordat când fusese numit Ban de Craiova; apoi a început a da proclamaţiuni către ostaşii Români, că pe nedrept boerii au dus pe Mavrocordat în Sibiu. Lucru la care s'au asociat cu toţii şi atunci l'au luat de l'au dus la Tîrgovişte şi l'au dat pe mîna catanelor de acolo cari l'au aruncat în închisoare, în acest timp soseşte şi căpitanul Dettin (Pivoda) din Bucureşti care rămăsese aci cu Nemţii şi aflînd că banul Radul se găseşte în închisoarea din Tîrgovişte s'a dus de l'a liberat şi l'a luat cu dînsul, ducîndu-l la Sibiu, la generalul de acolo; aci generalul îi dă scrisori ca să se așeze ori unde va voi, tratîndu-l ca pe un Ban mare. Radul Popescu s'a dus la Braşov unde era şi fiul său, aci găsi pe mai mulţi boeri refugiaţi acolo. Nicolae Mavrocordat când ajunsese la Hermanstadt în ziua de 7 Decembrie avu o veste tristă, căci în acea zi muriră 2 veri ai săi din partea maternă: Ion Hrizescu fost jesuit şi Dimitrie, fostul său postelnic, cari

rile nunţei, între altele, că: Vodă a adus din Tarigrad «un Pehlivan *Hindiu* harap carele făcea jocuri minunate, ca de pildă sărind peste 8 bivoli în văzduh» (şi altele după cum am văzut la p. 88 din această carte). Acesta e deci sensul cuvîntului; adică, că, Mavrocordat ajunsese de risul lumii, în rîndul scamatorilor, a Hindivilor cum se zicea pe atunci.

¹⁾ Acest cântec, l'am luat după o însemnare veche inedită, rămasă de la vel Stolnicul Dumitraşcu Obedeauu, fiul lui Constantin şi nepot al lui Petru, de care vorbeşte cântecul. Dumitraşcu era contemporan cu lăutarul Gheorghe Ştirbu Purcel, căci însuşi el singur spune la fine: «Am scris în slove ca să se ştie ce im cânta mie Gheorghe lăutarul Ştirbul, despre ale taicului meu cel mare.» Cântecul e semnat însuşi de Dumitraşcu: «*Dum. Obedeannu biv vel Stolnic.*»

fură uciși de țeranii Munteni; urându'i cumplit, știindu'i părtinitori ai Stambulului și apoi din aceia ce furaseră averile bieților Cantacuzeni, domeniul de la Afumați, însă în zadar Hrizeștii au încercat să fugă, îmbrăcându-se în țărânește căci fură prinși și uciși.

Despre captivarea Voevodului Nicolae Mavrocordat prin căpitanul Dettin avem următorul raport cu data de 1716, 9 Decembrie.

«In acest raport se spune între altele că orașele Panciova și Neoplanta din Banatul Temișaniei au fost cucerite de către armatele împărătești. Mai departe că Generalul Comite de Steinvillle a ordonat căpitanului Dettin să pună mâna pe Hospodarul Nicolae Mavrocordat și să-l ducă în captivitate.

Raportul acesta este trimis din Viena.»¹⁾

Eată cum se sfârși cu prima domnie a celui d'întâi domn Fanariot.

Nicolae Mavrocordat în Moldova nu se arătase de loc interesat, pe când aci în țara Românească sevărsise cele mai mari urgii, în scurtul timp de domnie de 10 luni.

Ca să ne facem o idee de felul cum despoia pe boeri de bunurile lor vom reproduce aci un document inedit de la boerul Drăghici Bălăceanu din anul 1716, frate al Bălăceanului ucis de Mavrocordat, despre care a vorbit istoricul Del Chiaro, după cum am văzut mai 'nainte.

Veți Documentul pagina 544 și 545 din această carte.

¹⁾ Veți în col. doc. Hurm., p. 166, Vol. VI. (Tradus din nemțește).

Cuprinsul documentului tălmăcit pe litere latine ¹⁾

*Foișă pentru prada ce m'au
predat Nicolae-Vodă, fără nici
o dreptate, pe cum arăt în jos
tot anume.*

5000 Talere mi-au luat când au
tăiat pă frate meu.

500 oi mi-au luat tot atunci.
5000
3000
8000

30 de iepe au luat iar atunci.

30 Vacî au luat iar atunci
500
1200
1700

3000 Talere mi-au luat al doilea
rînd banî gata

30
200
230

1200 oi mi-au luat al doilea rînd
30

139
169

200 de căi mi-au luat iar al
doilea rînd

70

139 de vacî mi-au luat iar al
doilea rînd

70 de boi mi-au luat iar al doi-
lea rînd

cin Talere 13,550

*Să se știe ce mi-au luat și Di-
mitrache Spătarul Ramadan,
arată în jos.*

1 Lastră Talere 80

1 Ceasornic la fiu său Ior-
dache Postelnicul Talere 75

2 Cai drept Talere 140

1 Sabie Talere 200

1 pereche de pistoale Talere 20

1 Lăduncă Talere 30

1 Pușcă Talere 15

cin Talere 575

*Să se știe ce mi-au luat și
Ianache Postelnicul Stama, cum
arată în jos.*

3 Cai buni Talere 200

4 Belacoase cu flori de fir
Talere 160

Banî gata Talere 110

cin Talere 470

Drăghici Pitarul Bălăceanu, 1716

¹⁾ Acest document în original l'are D-nu Ștefan Greceanu în colecțiunea do-
cumentelor neamului Bălăcenilor; eu am scos copie dupe dînsul; bine-voind D-sa a
mîl pune la dispozițiune.

$\bar{\sigma}$ $\psi\alpha\upsilon\alpha$ $\pi\epsilon^{\nu}$ $\pi\rho\theta\pi\mu\zeta\alpha$ $\pi\epsilon\lambda\gamma^{\nu}\pi\rho\theta\alpha^{\nu}$
 $\pi\epsilon\theta\lambda\alpha\epsilon$ $\epsilon\phi\theta\epsilon\pi\epsilon\gamma\alpha$ $\theta\rho\epsilon^{\nu}\mu\alpha\pi\alpha$
 $\mu\epsilon\gamma\theta\lambda\alpha\gamma\alpha$ $\rho\alpha\upsilon\pi\alpha\upsilon\theta\alpha$.

$+ \Sigma$ $\frac{1}{\pi}$ $\mu\alpha^{\delta}\lambda\gamma\alpha^{\nu}$ $\chi\epsilon^{\nu}\delta\alpha^{\nu}\pi\epsilon\epsilon\alpha^{\nu}$
 $+ \phi$ $\omega^{\nu}\mu\alpha^{\delta}\lambda\alpha\alpha^{\nu}$ $\pi\alpha^{\nu}\alpha\pi\theta\gamma\gamma$.
 $+ \Lambda$ $\theta\gamma\alpha\pi\epsilon\varsigma$ $\alpha^{\nu}\omega\alpha^{\nu}\gamma\alpha^{\nu}$ $\alpha\pi\alpha\delta\gamma\gamma$ $\frac{5000}{1000}$
 $\frac{5000}{5000}$

$+ \Lambda$ $\theta\alpha\gamma\gamma$ $\alpha^{\nu}\lambda\alpha\alpha^{\nu}\sigma\lambda\alpha\pi\alpha\upsilon\gamma\gamma$ $\frac{500}{1200}$
 Σ $\frac{1}{\pi}$ $\mu\alpha^{\delta}\lambda\gamma\alpha^{\nu}$ $\alpha^{\nu}\theta\alpha^{\nu}\lambda\gamma\gamma^{\nu}$ $\theta\gamma\alpha\pi\alpha$ $\frac{13000}{30}$
 $\frac{1300}{130}$

~~$\theta + \theta$ $\frac{2}{\pi}$ $\mu\alpha^{\delta}\lambda\gamma\alpha^{\nu}$ $\alpha^{\nu}\theta\alpha^{\nu}\lambda\gamma\gamma^{\nu}$ $\alpha^{\nu}\theta\alpha^{\nu}\lambda\gamma\gamma^{\nu}$ $\frac{1}{130}$~~

$+ \epsilon$ $\theta\gamma\epsilon\pi\alpha^{\nu}$ $\mu\alpha^{\delta}\chi\alpha\alpha\delta\alpha^{\nu}$ $\theta\gamma\alpha^{\nu}\mu\epsilon\gamma\theta\mu\alpha^{\nu}$ $\frac{130}{169}$

$+ \rho\lambda\theta$ $\theta\gamma\epsilon\beta\alpha\gamma\gamma\lambda\mu\alpha^{\nu}$ $\lambda\alpha\alpha\sigma\alpha^{\nu}\alpha^{\nu}$ $\theta\gamma\alpha^{\nu}\alpha\gamma\gamma\gamma\gamma$

$+ \Delta$ $\theta\gamma\epsilon\sigma\alpha^{\nu}$ $\mu\alpha^{\delta}\mu\alpha^{\nu}\sigma\alpha^{\nu}$ $\alpha^{\nu}\theta\alpha^{\nu}\lambda\gamma\gamma^{\nu}$ $\frac{1}{9000}$

$+ \frac{2}{\pi}$ $\mu\alpha^{\delta}\lambda\gamma\alpha^{\nu}$ $\chi\epsilon^{\nu}\delta\alpha^{\nu}\pi\epsilon\epsilon\alpha^{\nu}$ $\psi\eta$

$\Delta\theta\gamma\epsilon\tau\alpha^{\nu}$ $\pi\epsilon^{\nu}$ $\alpha^{\nu}\mu\epsilon\gamma\theta\mu\alpha^{\nu}$

Boerii cari au rămas la Târgoviște s'au strâns la un loc și acolo cu vlădica împreună au început a face sfaturi ce să facă? ereau două opinii: Una de a se duce o seamă de boeri la Turci și să le spue ce au făcut, cerându-le domn; alta de a se duce la Nemți și a le închina țara lor, și a'și cere domn de la dênșii; în acest timp pașii de la raelele turcești *Turnu, Giurgiu și Brăila* trimet scrisori boerilor, rugându-i a le desemna lor pe cine ar vroi pentru a fi numit domn. Inșă boerii nici nu au vrut să asculte, căci voiau cu ori-ce chip că să închine țara Nemților; și așa au și decis în cele din urmă. În ziua de 5 Ianuarie, anul 1717, s'au strâns în adunare națională cu cei 12 boeri divaniști cu Mitropolitul și cu cei 2 Episcopi și au ales domn pe comitele Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban, fostul domn din 1679—1688, decidând ca să ceară confirmarea de la Nemți dinpreună cu reluarea cetăților de la *Turnu, Giurgiu și Brăila* din mâna Turcilor; pentru acestea au trimis la Sibiu pe *Vornicul Șerban Bujoreanul* și *Logofetul Grigorie Băleanul*, care ajungând acolo, s'au dus la generalul Steinvillie pentru a'i cere toate acestea. Inșă Nemții nu au putut să facă una ca aceasta, căci atunci ar fi dat naștere la un conflict între dênșii și Turci de care ereau sătui deja.

Așa generalul Steinvillie le-a spus să se întoarcă îndărăt în țară, să se înțeleagă cu Turcii și să ceară această confirmare de la Turci, de a căror putere atârna și ai căror suzerani sunt; încât eată în ce pozițiune tristă se afla atunci țara, trebuia să revină la aceia de care voea să scape; deci eată pe boerii noștri întorși din ori-ce iluziune de a înfrunta pericolul țerei, din ori-ce vis de a o scutura de sceptrul tiranic al Fanarului. În van s'au svârcolit ei în focul patriotismului, în van s'au plimbat ei prin gânduri de ferice, în van s'au hrănit ei cu vorbele de mărire ale neamului românesc și de salvarea naționalității române; în van au căzut acele capete nevinovate a *Bălăcenilor*,

¹⁾ Veđt în Șinca, vol. III, p. 251, edit. după condica Bălăcenească comparat cu p. 8 din vol. IV al Mag. ist., p. 62.

Cantacuzinilor, Brezoenilor și mai știu eu câți; acum putem zice ca neuitatul istoric N. Bălcescu: «Ast-fel virtuosul Mitropolit Antim și boerii Brezoeanu, Obedeanu, Bengescu, Goleșcu, Barbu Brăiloiu ce se deosebira atunci ca capetele opozițiunii, căzura mai toți jertfe patriotismului lor»¹⁾.

O da! căci toate au fost o chimeră. Acuma în Bucuresci peste câte-va zile trebuia să sosească noul Voevod, trimis de Sultan, Ienache Mavrocordat, fratele lui Nicolae, acum regimul fanariotic își va relua firul său neîntrerupt pentru un secol; și dacă de Nicolae Mavrocordat națiunea română scăpase prin sacrificii de sânge, acum boerii isbutiseră să-l alunge. Prin persoana lui Ioan jugul fanar se va așeza puternic la beregatele Munteniei și Moldovei și dinastia Mavrocordaților se va întări pe tronul Basarabilor.

Toate aceste vești mergând la Poartă, că Nicolae-Vodă a fost detronat și că a fost făcut captiv în mânele Nemților, imediat Sultanul a făcut stat cu Vezirul și pașale; convingși de devotamentul casei Mavrocordat, rânduiind și pe marele dragoman al Porței, pe Ienache Mavrocordat, fratele lui Nicolae, Caimacam în Țara-Românească, adică Domn.

Del Chiaro mai spune că în timpul ce s'a detronat Mavrocordat «Domnii greci de la Țarigrad, Miniștrii lui s'a'au aflat în primejdia cea mai mare, și unii s'a'au ascuns, alții au fugit către Dunăre, iar pre alții i-au ucis»²⁾.

Nemții au avut dreptate de a nu priimi deocamdată rugăciunile boerilor Olteni, ca Austria să întărească pe George Cantacuzino de Domn, căci de aci ar fi isbucnit un mare resbel.

Nemții nu au refuzat net boerilor olteni posibilitatea de a nu se putea întări ca Domn Cantacuzino, însă le spuseră boerilor că nu a sosit încă momentul; mai departe vom vedea evenimentele și rostul țerei; până atunci însă să vedem răspunsul Austriacilor la cererile boerilor, pe care

¹⁾ Veđi în Mag. ist., vol. I, p. 119, articolul *Românii și Fanarioții*.

²⁾ Veđi în op. cit. în italienește pag. 255, reproduș în Șincai, p. 252, edit. I, vol. III.

răspuns archivele de la Viena 'l posedă. Și N. Bălcescu l'a scos și l'a tipărit în opera sa:

«Estractul Decretului Maiestății Sale Imperiale Regale și Apostolice, supt datul Lassemburg, 30 Maiu 1717.

Intâi Maiestatea Sa Imperială Regală ca să răspundă cu obicinuita bună-voință nemăsuratelor rugăminte ale Re-presentanților Provințiali¹⁾, a otărit grațios, ca îndată ce se va supune cu totul stăpânirii sale *Țara Românească*, să în-podobească cu demnitatea de *Voevod* pe măritul Domn *Georgiu Cantacuzin, din cauza credinței lui celei de multe ori dovedite, a înțelepciunii, integrității, strălucității familiei și iubirii sale către patrie.*

Și tot de odată primește ca; când se va trata despre numirea unui următoriu în domnie, se va lua în băgare de seamă particulară, familia Cantacuzinilor, și mai ales voturile și *rugămintele Domnilor Boieri și Represintanți.*

(L. S.)

Prin Imperatoriul.
Din Consiliul de Resbel
Lassemburg 30 Mai 1717.
Antoniou Josef de Öttl m. p.²⁾

Marele vizir Ali-pașa îmbrăca în acest timp pe Ienache Mavrocordat cu caftan și'l porni către Țara Românească, de la Andrianopol, însoțit de Hussain pașa, Aga ienicerilor și Seraschier; dându-le 12,000 de Turci; 10,000 Tătari; Spahi și alte odrasle musulmane; în acest timp se sfârși și exilul doamnei Maria, soția lui Vodă Brâncoveanu și a ginerilor săi, care ereau în Candia³⁾, și cu Ienache au purces cu toții și au ajuns la Giurgiu și ast-fel când Șerban Bujoreanu și cu Grigorie Băleanu au venit din

¹⁾ Adică boeriți olteni ce mersese la Sibiu *Bujoreanu și Băleanu*, ca să ceară pe *Cantacuzino* de Domn.

²⁾ Vezi în vol. IV, Mag. ist., p. 63—64.

³⁾ Vezi în Șincai Vol. III, p. 254 din condica Bălăcenească edit. I.

Ardeal mânăi, cu vești triste, către toți boerii; spunându-le că nu au putut dobândi nimic de la Nemți pentru alegerea domnului pământean; atunci în București Ianache dragomanul 'și făcea intrarea sa triumfală în palatul domnesc și aci înconjurat de forța armată citea fermanul Sultanului, trimițând proclamațiuni în toată țara și la toți locuitorii pentru a liniști spiritele; eată ce dicea acest ferman:

«Vouă boerilor; vouă căpitanilor, vouă odobași, vouă chiauși, vouă seimeni cari cu toți mâncați din pâinea sultanului, stăpânul vostru, ascultați ce vă anunț: fie-care din voi să se întoarcă în patria și casa voastră; cel ce se va întoarce va fi lăsat în pace și protejat, 'i se va erta toate lui, și muerei lui și pruncilor lui, și casei lui și satului lui și vitelor lui și la tot ce are.

Mi-e îmi este milă de voi toți și vă ert pentru anul acesta de tribut, de contribuțiuni și de toate cele l'alte, trebuie numai ca să fiți supuși ordinelor mele și să nu abuzați de clemența ce v'o arăt acuma¹⁾.

În aceste vremuri Ianache Mavrocordat pentru a încredința pe Sultan de buna sa primire, trimete la Țarigrad pe Marele Vistier Mathei Fălcoeanu și pe Marele Ban Pană ca să-i spună despre toate isprăvile sale, Cronicarul Popescu spune însă: «O seamă de boeri dintre cari nu știa și de venirea catanelor care au luat pre Nicolae Vodă, aceia trecând la Ardeal, și intrându-le în capete *fumuri* și gânduri deșerte, fiind capete: Radul Golescul, Grigorie Băleanul, Șerban Bojoreanul au tras și pe alți boieri în partea lor și s'au făcut o cetișoară și au început a se sfătui, sfaturi vrednice de ris, adecă cum că ei să închine țara împăratului nemțesc, și să ceară Domn pe Iordache Besadea, feciorul lui Șerban Vodă (Cantacuzino) care se afla supt protecția Nemților de când a murit Șerban Vodă, și să ceară oaste nemțească și să se întoarcă în țară și să gonească pe Turci și pre Ion Vodă din scaun²⁾».

¹⁾ Vezi în Kogălniceanu, Hist. de la Val., p. 381 din Del Chiaro.

²⁾ Vezi în Vol. IV, p. 95 Mag. ist.

Mai departe cronicarul spune încă că ei au mers până la Beciu (Viena) și au avut audiențe și la Împărat cheltuind sume mari, Popescul are aerul să ea în ris pe boierii răsvrătitori, se înțelege, căci dânsul era partizanul politicii turcești și bizantine, fiind amicul lui Vodă și al Fanarioților, dar peste 1 an se va convinge că nu fură *fumuri* socotelile boierilor, căci, dacă nu întreaga țară trecu sub Austria; dară Oltenia, prin tractatul de la Passarovits (1718) trecu coroanei habsburgice pentru un timp de 21 de ani căci, în 1739 prin tractatul de la Belgrad ea revine earăși puterii turcești.

În acest timp în Moldova ereau refugiați 12 boeri Munteni ce fugiră din București, încă de când cu urgiile lui Nicolae Mavrocordat, după cum spune cronicarul Nicolae Mustea: «Eară în țeara Muntenească, ne mai putând boierii răbda vrăjmășia și asuprelile ce le făcea Nicolae-Vodă s'au sfatuit, și au fugit cari încotro au putut scăpa, eșind noaptea din București îmbrăcați în haine proaste, până la Colentina; că acolo le scosese caii și armele, și slugile lor așteptându'i acolo, fiind străji mari în oraș. Intr'alt chip n'au putut scăpa; ce fiind toți sfătuiți la un cuvânt, s'au strîns toți la Colintina și de acolo au fugit, cari unde le-au dat mâna. Aice în țară (adică în Moldova) au fugit doi-spre-zece boeri; Nicolai Roseti Logofetul, ginerele Brâncoveanului, și Dediulescul Vistiernicul; și doi feciori a lui Asan călărașu, și alții¹⁾).

Mai la vale cronicarul spune: că Mavrocordat de ciudă a trimes spre a căuta pe acești boeri, și a'i prinde; și vedând că nu poate pune mâna pe ei, a scris la Țarigrad, spunând că Mihaî Racoviță Vodă al Moldovei este soțul lor și că'i ascunde, atunci el fu mazilit și în locu'i fu trimes Grigorie Ghica ce erea Terdziman la împărăție, strănepotul lui Grigorie-Ghica-Vodă²⁾

Aci se cade a pomeni câte-va vorbe și despre răscolă

¹⁾ Vezi în Vol III, Letopisește, p. 71.

²⁾ Idem p. 72.

din Moldova; sêvêrșită de boerii Moldoveni ca și cei de d'inoace de Milcov.

O rescoală isbucnită din cauza grelelor împilări a unui Domn, dacă nu fanariot dară fanariotisat.

Boerii Moldoveni vêdênd mișcările din Muntenia se rêsclară și dênșii; și se alipiră de Nemți, ce atunci trecuseră de Focșani. Eată ce putem culege pe scurt din lungile dări de seamă ale cronicarilor: *Amiras, Mustea, Neculcea, și Uricarul.*

În Moldova Mihail Racoviță nu era mai iubit ca Mavrocordat în Muntenia, aceleași imposite grele, aceleași confiscațiuni de averi, și ucideri chiar, căci cum se urcă pe tron; liberă pe Marele Vornic Lupul Kostaki, vizirului ce l'aũ dus la Constantinopol și l'aũ ucis odată cu Mihail Cantacuzenul și cu Radu Dudescul din Muntenia. În aceste întâmplări când Mavrocordat fu ridicat din scaunul sêu și dat Nemților; scumpa noastră soră Moldova care suferea și dênsa de aceiași boală ca și Muntenia, vru ca să se scape și de Racoviță, și partida boerilor Moldoveni nu rêmase mai pre jos ca cei Munteni.

Vestitul Vasile Cîauru ¹⁾ și cei-l'alți fură capii unei revoluțiuni la care se supuseră toți boierii Moldoveni și cerură ajutor Imperialilor care în acel timp lucrau în Muntenia.

Generalul Steinvill le trimite imediat pe un căpitan Ferentz, cu 300 husari, care vin în Moldova, întâiũ la Monastirea Cașin unde erau adăpostiți toți boierii de teamă, apoi intră în Iași și aci urmat de toți boierii cu Vasile Cîaurul în cap.

Cîaurul se duce la Brașov la generalul de acolo, unde ceru ca Moldova să fie închinată Austriei căci, le ajunge de Turci, el fu făcut acolo conte de către Împêrat, și se înturnă în țară, cu gândul că va putea deveni și Voevod. În acest timp Ferentz căpitanul, cu mai mulți boieri se aședase în cetatea Neamțului și domnea în Moldova până la Siret ca și Nemții în Muntenia până la Olt; eară Mi-

¹⁾ Letopiseștele lui Cogălniceanu, tom. III, p. 58. Cron. lui Mustea.

hail Racoviță care *nu* avea ca armată în jurul său, de cât, 600 de Albanezi, incalcă pe cal și fuge urmat de 6 servitori de curte, de se închide la monastirea Cetățuia, de acolo trimetând scrisori la pașa de la Hotin și la Hanul Tătăresc ca să'i trimită oaste pentru a se apăra; dupe câte-va ore îi veniră 200 de Tătari și 200 de Cazaci. În acest timp Mihai prindea pe boieri și îi închidea, așa au închis pe Cuza feciorul spătarului Cuza, de 'l închise la *Bârnova*, în cele din urmă se deteră mai multe lupte la *Cașin*, la *Neamțu* și la *Cetățuia*, unde Ferentz căpitanul fu prins și ucis de Mihaiu-Vodă, de asemenea și Cuza spătarul ce fu spânzurat în poarta cetății de furca scrânciobului, îmbrăcat boierește, ca să-l vadă norodul, pe de altă parte Tătarii lui Mihaiu-Vodă aducea pe fie-ce 41 din oameni și boieri ce'i ucidea, bătându-i cu piroane pe scânduri, turnându-le plumb topit prin grumați ca să meargă la inimă¹⁾ ca de rău să le hie lor, eară pe alții îi spânzurau de coaste și de beregată la câte un par, ear pe alții îi ardea de vii, apoi au făcut o mare movilă între drumul *Galatei* și *Cetățuia* și acolo 'i-au îngropat pe toți, punându-le o cruce de peatră și făcând un ceardak ce s'au numit și se numește până azi *Movila saū ceardakul lui Ferentz* ²⁾, deci în zadar se sbuciumară boerii Moldoveni căci încă va mai domni Mihail Racoviță în Moldova.

Acum venim la subiectul nostru. Ienake Mavrocordat în același timp trimetea știri și generalului Steinville căruia îi anunța ridicarea sa la domnie, trimetându-i și daruri frumoase, deci vedem pe Ienake Vodă începând din

¹⁾ Letopisește Mustea, p. 62, vol III.

²⁾ Crucea este încă azi și este înaltă, ne spune Uricarul, de 42 de urme. într-nsa este săpat în kirilic și acestea s'au deslegat: «Iu Mihai V. Vod Racoviță, cu mila lui Dumnezeu și stăpânitor țerei Moldovei, rădicarăm această sfântă cruce întru pomenirea lucrurilor ce s'au întâmplat la a treia domnie a domniei mele la velleat 7224. Inceput'au puternica împărăție turcească rășboi cu Nemții eară la velleat 7225 trimis'au nemții de la Ardeal pe un căpitan anume (loc nedescifrat, probabil Dettin) cu o samă de catane, s'au luat pe Domnul Muntenesc, anume Nicolae Mavrocordat din scaunul domnesc din țară din București . . . cu toată casa lui și l'au dus în cetate la Sibiu, după carl . . . Domnul Muntenesc, pus'au în gând și pentru noi ca să ne ea, și au trimis pe un Franț căpitan *Betrosan* c'o samă de Nemți și catane și cu o multă adunătură ce au strâns de Moldoveni (mai departe indescifrabil).

noă acea politică cu două fețe și imitând sistemul lui Brâncoveanu și al lui Cantemir. Generalul Steinvillie care nu era încă pregătit pentru a lua Oltenia, încheiă un armistițiu cu Voevodul Ienake, însă ce folos, căci cei 10,000 de Tătari și de Albanezi cari veniră să introneze pe Ienake, cutreerau țara și comiteau cruzimele cele mai mari, încât, liniștea complectă tot nu domnea; pe de o parte Ienake încheia armistițiuuri cu Imperialii și pe de alta Tătarii ucideau locuitorii și-i despoieau de bunurile lor, până ce în fine fură goniți în Crimeea; când se încheiă armistițiul între general și Ienake, atunci aghiotantul lui Steinvillie Frederic Schvantz de Spinghil, exclamă: «le marquis de Steinvillie en profite lui-même pour se garder de ce qui était arrivé naguère aux généraux Hausler et Vétéran, il avait reçu l'ordre de s'emparer secrètement d'un défilé; mais il ne voulait pas se mettre comme eux à la merci du prince». Generalul Steinvillie 'și aduse aminte că pe acolo odinioară trecea Valul lui Traian, 'și aduse aminte de *Turris Litorisa* și de *Praetoria-Augusta* (Hermanstadt) a cărei rămășiță se mai vede aji pe la Cozia; imediat îi veni în gând de a-și deschide calea Oltului putînd astfel avea un loc sigur de retragere, apoi a-și zidi un fort la Căineni, și mai fericit de cît Romanii cari fură siliți a-și opri lucrările la Olt, din cauza stîncilor cu totul impracticabile, el Steinvillie, sparge dealurile și face să sară stîncile cu dinamită și ast-fel 'și deschise o trecere splendidă pe unde putea să intre cu oști și să se retragă ori când, apoi terminîndu-se și fortul Căinenilor, Steinvillie la finele lui Ianuarie 1717 trece în Oltenia, deci în prima lună de domnie a lui Ienake, și se împreună cu milițiile Serdarului Barbului cu care intră în Craiova ca niște liberatori, lăsând pe generalul Tige la Têrgoviște căruia i se supuseră toți locuitorii. În acest timp alt general austriac, contele de *Auersberg* luă mai multe cetăți turcești, între care raeaoa de la Turnu. Steinvillie putea foarte ușor să supună atunci toată Muntenia sceptrului german, și poate bine ar fi fost, însă se mulțumi numai cu Oltenia și chiar încheiă cu Ienake Mavrocordat în secret, un tractat, ce

servi de preambul celui de la *Passarowitz*, ce'l vom vedea peste un an.

Ienache Mavrocordat căuta a se pune bine cu Nemții căci prevedea, că din aceasta mare zarvăd'între dênșii și Turci, Nemții vor eși învingători, și așa cu sprijinul lor el va putea deveni Domn al țerei, în loc de Caimacam cum era până acuma.

Prin acea convenție ce dênșul o închee cu generalul Steinvillle la Sibiū în 8 Februarie 1717, convenție ce cuprindea 6 articole, între altele se stabilește ca: «Oltenia să încape sub sceptrul german, îndatorindu-se a plăti câte 100 de pungî pe an. Steinvillle stipulase a reține Oltenia, Mavrocordat reținea Muntenia, nepermițînd însă Turcilor și Tătarilor de a mai veni în Muntenia, trecînd prin Oltenia, de asemeni voevodul Munteniei se obligă a nu ajuta pe fratele său, nici cu bani, nici cu trupe fiind captiv în mâinele Nemților; eară Oltenia să dea câte 100 de pungî pe an Împăratului Austriac¹⁾).

Prin acest tractat vedem pe Mavrocordat vasal oficial Sublimei porți și vasal secret Austriei; biata țară ! plîngea de o vasalitate și acuma plătea două; în acest timp Muntenia era cutreerată de Tătari și Turci, însă Oltenia era adăpostită de ori-ce. Steinvillle lasă vechea organizare a ei, în cap era marele Ban, ca mai 'nainte; eară pe fie care județ câte un ispravnic; (prefect) jurisdicțiunea civilă și judiciară compusă din Divanul Craiovei, în cap cu banul și cu 12 boeri mari, cu un secretar și un comisar; justiția era dată după l-gile țerei, după pravilă, care atunci era a lui Matei Vodă Basarab; afacerile militare fură încredințate unui mare comisar de resbel (spătar) și unui furnisor al armatei, (clucerul mare); eară încasarea contribuțiilor, unui inspector general (vistier mare). Sultanul auzi ceva despre acestea și se înfricoșează, chiemînd pe Mavrocordat la Andrianopole pentru a se explica ce a făcut.

La 5 Noembrie 1717 Ienache Vodă plecă luînd cu

¹⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 169—170.

el mai mulți boeri, și ajungând acolo, fu primit în audiență de Sultan, unde'i spuse că tractatul încheiat de el cu Nemții nu e de cât o aparență, e ceva provisoriu și că a trebuit să facă așa, căci altminteri toată țara cădea în mâinile Nemților, Sultanul se convinge și felicită chiar pe Mavrocordat de tactul ce l'a pus; îl încarcă de onoruri și se întoarce înapoi la București în luna lui Decembrie 1717 ¹⁾. Ienache Mavrocordat din interes se purta foarte bine cu lumea, căci împăcă toate spiritele la venirea sa, ba încă atunci fiind foamete în țară, în acel timp și sătenii cu totul ruinați de toate prădările revoluțiunei, trimete în Crimeea de unde cumpără grâu și'l împarte gratis pe la locuitori; apoi necomițând nici o crimă, înduplecă pe toți boerii a intra pe la casele lor, reînstalând și pe D na Maria, soția lui Vodă Brâncoveanu și cu tot neamul său ²⁾, dând pe la toți boerii moșiile lor înapoi.

Încât Ienache procedând în politica internă cu multă bună-voință și gospodărie către popor și boerine, eară în politica externă cu un tact al unui diplomat iscusit, ajunge a împăca și pe Nemți și pe Turci, ba încă 'l vedem întorcându-se cu mari onoruri de la Andriopole; în fine putem spune că în acele împrejurări critice și grele în care se gasea țara, atunci Ienache Mavrocordat a fost omul cel mai nemerit pentru a împăca spiritele atât de agitate în contra fratelui său.

Această purtare a lui Ienache nu venea din alt ceva de cât că el fiind om deștept, presimțise după cum am spus și mai înainte că țara va fi a Nemților, că Nemții sunt acuma tari, încât ce 'și spuse? când țara va fi sub dominațiune austriacă eu să mă pui bine cu Nemții de acuma, ca să mă ție ei căci, pe turci îi întorc eu cum vreau; încât nu patriotismul l'a împins la acele acte salutare către țară; dară interesul de domnie.

În acele vremuri arse și Bucureștii venind focul de la Cotroceni în spre palatul de la Curtea-Veche.

¹⁾ Enghel partea doua, Hist. Val., p. 7. Kogălniceanu, p. 384.

²⁾ Fotino, t. II, p. 310.

Ianache Caimacamul ca să arate și mai multă prietenie lui Steinville îi scrie în 1717, 21 Mai o scrisoare unde sub paravanul de a'î anunța că a primit de la Sultan un ordin spre a lua parte la expedițiunea Ardealului, îi aduce o sumă de vorbe plăcute către casa Austriei; între altele vedem : « Mișcat de cea mai sinceră iubire către excelența voastră, și creșdând că nu trebuie să vă ascund nimic, vă anunț că Turcii mi-aū dat ordin a mă alipi către trupele ottomane ce vor pătrunde în Ardeal, că deși eū trebuie să mă supun acestui ordin, voi căuta excelență; să sprijin mai mult interesele prea luminatului vostru Impărat de cât pe cele ale Turcilor »¹⁾. Eată politica lui Brâncoveanu din nou în ființă în țara-Românească, acea politică cu două fețe, pe care mulți Domni aū întrebuințat'o, dar numai un Brâncoveanu a fost în stare să guverneze 25 de ani.

Prin o altă scrisoare cu data de 31 Mai 1717 ce Generalul Steinville, guvernatorul Transilvaniei, scrie Principe-lui Eugenie de Savoia, și spune că : Caimacamul Ienache Mavrocordat s'a oferit de mijlocitor la pacea ce se va încheia între Turci și Austriaci. Eată ce vedem între altele în acea scrisoare :

« Generalul se scuză mai întâiū că fiind împedicat de alte afaceri, n'a putut încă inspecta confiniile de Sud și pasul Vulcan. comunică apoi cu această ocazie că un călugăr franciscan i-a făcut cunoscut din partea *pretendentului la scaunul Munteniei, Ienachi Mavrocordat*, că Turcii sunt dispuși să închee pace, și *el se ofiră ca mijlocitor*. Generalul va răspunde pretendentului în sensul instrucțiunilor primite din partea consiliului de răsboiū. În fine generalul comunică că doi spioni unguri, ce aū fost trimiși din Hotin în părțile anexe ale Transilvaniei, aū fost prinși și aduși la Sibiu. La aceștia s'aū găsit mai multe scrisori în limba maghiară, pe care Generalul le trimete în traducție latină Prințului Eugen. În curēnd spionii vor fi ascultați și facsi-

¹⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 175.

milele lor vor fi trimise de asemenea Prințului. In sfârșit Generalul comunică că vor fi arestați și complicitii acestora»¹⁾.

Toate manoperile lui Ianache cum vedem nu creau de cât ca să devie Vodă, căci până acum nu era de cât Caimacam. In fața evenimentelor petrecute în țara Românească, Turcii nu mai voră a numi imediat un alt Domn, neștiind ce întorsătură vor lua lucrurile cu Nemții.

Ianache Mavrocordat de abia în 3 Iunie 1717 primește ordinul Sultanului prin care este invitat a lua parte la expedițiunea Ardealului, deci când dânsul scrisese în 21 și 31 Mai lui Steinville unde îi spunea că primise ordinul Sultanului, nu primise încă nimic; ci era în așteptare căci eată ce se spunea în acel ordin, unde Sultanul ca să onoreze pe Caimacamul Țerei-Românești îl numește deja *Voevod*, cea-ce nu era încă; eată ce se zice în ordin: «*Vous qui êtes Vaivoda de Wallachie*, vous devez savoir que nous avons tenu conseil avec notre grand Vezir, avec le Mufti, et avec nos autres ministres, qui sont affectionnés à notre Empire, dans le quel nous avons déterminé, que le dit grand Vezir avec l'Agha des janissaires, les generaux de l'Artillerie, et des Spahis Marchera avec toute ma grand' armé, accompagné des Tartares de la Crimée, qui seront commandés de leurs chefs à Belgrade, ou ils tiendront encore un conseil pour y prendre la resolution de ce qu'on doit entreprendre, cett' à dire d'aller ou à Peter-Varadin, ou vraiment à Temeswar. Le Bacha gouverneur de Rumelie avec tout le monde capable aux armes qu'il a sous son commandement, et la Bacha d'Albanie avec 30 compagnies des janissaires, et une grande quantite de gens de l'Artillerie, qui meneront des Canons, et des Bombes et qui seront soutenus de 6 mille Spahis, et 10 mille tartares, commandés d'un Sultan, sont déjà destinés d'aller à un endroit, qui s'appelle Ihram qui est vis à-vis de la nouvelle Palanque ayant ordre d'entrer dans les Pays de l'Ennemis, et faire tout ce qu'ils pourront. Outre cela le fils de Kiuperli,

¹⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 177.

qui s'appelle *Nouman-Bachá*, le quel pour le passé, fu grand Vezir, il est aussi commandé avec toute la milice de Bosnie, asisté des 3 Bachâ; 15 compagnies des Janissaires; 10 compagnies des Artilleristes et 10 mille Tartares avec un Sultan, ils ont aussy ordre d'entrer dans les Pays de l'Ennemi du Coté de Novi en Croacie.

De plus le Bacha de Mesopotamie, qui est le Seraskier nommé Regeb Bascia, il at aussy ordre d'entrer en Tansylvanie avec 30 mille hommes de sa suite, 10 mille Tartares commandés de Nuradin-Sultan, et le Bachá de Hotin avec ses troupes, comme aussy avec le Vaivoda de Moldavie, *et vous qui est le Vaivoda de Wallachie*, par ou le dit nôtre Seraskier le trouverá à propos, à qui nous avons donné l'autorité sur tous vos autres, et vous les devez obeir en toute chose. Donc à l'arrivé de notre ordre vous l'excuterais avec toute la submission et obeissance, et vous tiendrais pret d'aller sans aucune contradiction ny pretexte là ou le dit Seraskier vous ordonnera, car c'est notre ordre Imperiale, et vous le devez obeir¹⁾.

Eată deci acel faimos ordin de care vorbea Ianache lui Steinville; Sultanul îi zicea: *«Vous le devez obeir»* eară el scria lui Steinville: *«Voi căuta a sluji mai mult interesul luminatului Împărat austriac de cât pe cel al Turcilor»*.

În 4 Iunie 1717 Steinville trimete acele doue scrisori ale lui Ianache; aceia din 21 Mai și aceia de care vorbește dânsul în raportul din 31 Mai, le trimete zic prințului Eugenie²⁾.

În Țara-Românească se formase acum trei partide politice; o excepțiune cu totul; o partidă pur turco-grecească, ce forma partida oficială, partida guvernului; în care ereau toți amicii lui Vodă, toți veneticii aduși de Domniile străine și veniți cu dânsii din Țarigrad, unde se întâlneau nime străine; partidă ce se formase în țară cu mult mai înainte de epoca așa zisă a fanarioților; și existând deja din

¹⁾ Vezî în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 180, tradus în franțuzește de A. Volde, la Hermanstadt în 3 Iunie 1717.

²⁾ Vezî în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 181.

timpul domniilor grecisate, adică de la 1611 încoace, după cum am văzut în această carte. În această partidă dacă mai întâlneam și nume de boeri români, aceștia erau din aceia ce i conrupseseră Grecii țarigrădeni și rumelioți; așa a fost Stroe Leurdeanu într'un timp în țară și cu toată compania lui.

A doua partidă era aceia a opozițiunii care era alcătuită din tot ce țara avea mai românesc; această partidă ducea o politică germană, avea de scop să treacă țara românească scepstrului austriac; în capul ei au strălucit în tot deauna de la 1611 și până acuma, Cantacuzenii; atunci am văzut pe bătrânul stolnic Constantin Cantacuzino, acuma vedem pe Bezadea Iordache ori Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban-Vodă, Cantacuzenii ce e drept, erau Greci de origine însă spre onoarea lor au recunoscut datoria ce se cade unui fiu adoptiv către noul părinte.

Această partidă în tot-deauna când ocasiunea s'a arătat, s'a răsculat în contra grecismului și am studiat în cele șapte revoluțiuni provocate de dânsii toată acțiunea lor plină de vigoare, vitejie, și mândrețe națională.

În această partidă au strălucit cele mai mari nume românești ca: Goleștii, Bălăcenii, Brâncovenii, Balenii, Grecenii, Brăiloi, Obedenii, Bengesții, Bucșenii, Prorocenii, Pârșcovenii, Strâmbenii, Styrbeii, Milcovenii, Popeștii, Bujoarenii, Brezoenii, Câmpinenii și alți mulți; ce cititorul îi poate culege din listele ce le-am dat pe ici pe colea în cursul istorisirii acelor revoluțiuni; și acești boeri având în capul lor pe Cantacuzeni cari lepădându-se de originea lor, pentru că se hotărâseră să se hranească la sinul maicei române; au strebătut cursul anilor de la 1611 până la 1717, acele vremuri de ferberi interne în țară și s'au luptat când cu spada când cu crucea când cu condeii ca să-și mențină naționalitatea românească.

În fine a treia partidă era aceia formată din transfugii acestor două partide, care nu desertați însă de la o partidă la alta, ci desertați de la una și prefăcându-se că au trecut în cea l'altă; continuând totuși de a servi pe cea d'întâi, servind și pe cea de a doua; urmând deci cea ce numim

noi, *politica cu două fețe*, și nu procedând ast-fel din cauza interesului național cum am văzut și admirat pe un Brâncovanu-Vodă; ci dintr'un calcul politic, isvorit din interesul personal, adică al pricopselei, în această partidă erau din țarigrădenii nemulțumiți și din acei boeri români corupți de țarigrădeni; în această partidă în anul 1717 lucea Nicolae Rossetti, cu toți soții lui.

Acest Nicolae Rossetti, Grec de origine ori Italian, cum i-o plăcea; dar numai Român, nu; ținea o corespondență întinsă cu curtea vieneză și scrie în 1717 luna Maiu, și în 13 Iunie același an, generalului Steinville «despre încercarea Turcilor de a năvăli din Muntenia și Moldova, în Ardeal, și despre modul cum dênșii voesc a 'și așeđa oștirile lor; despre manoperile maghiarului *Bercsényi* din Ungaria, și despre atitudinea bine-voitoare a iubitului său Domn, Ienache Mavrocordat; spuindu'i între altele că: În cazul când nu ar putea isbuti gândurile Domnului față de casa Austriei; atunci generalul va fi imediat înștiințat»¹⁾.

Curtea de la Viena era nu se poate mai veselă de purtare generalului comite de Steinville, și de aceia i se conferi titlul de *Mareșal*; pentru care generalul mulțumește printr'o scrisoare din 1717, 16 Iunie, Principelui Eugenie de Savoia; în cea ce privește lucrurile referitoare la țara Românească, generalul spune în această scrisoare: «Mareșalul arată apoi că cultivă după putință pe *pretendentul la scaunul Munteniei*, fără însă a avea deplină încredere, și speră că prin el să aducă multe servicii cauzei *Impăratului*. Nu trebuia însă ca în *rezoluția imperială* dată *deputațiunii boerilor munteni*, care a fost la Viena, să se amintească, că *George Cantacuzino* este designat ca *hospodar sau Voevod al Munteniei*. Pretendentul ar putea să afle despre aceasta și să se supere căci din cauza aceasta *Mareșalul* ar fi împedicat în planul său, de a începe cu el o corespondență în aparență intimă. Va căuta însă să găsească cai și mijloace spre a'l face să uite această impresiune. Pretendentul i-a trimis prin Nicolae Rossetti mai multe știri, pe cari Prințul

¹⁾ Veđt în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 178-179 și 182-183.

le va afla din hârtiile alăturate. Între altele îi face cunoscut că călugărul franciscan va veni din nou. *Probabil că acesta va aduce propuneri de pace.* Tot-de-odată va sosi de la București și *spăterul Iosef Mantuano, de loc din Alba-Iulia,* care va aduce de asemenea știri. Mareșalul comunică mai departe că a început deja corespondența cu Comitele Károly și se va informa mai de aproape dacă cum-va, rebelii din Hotin sunt ajutați de Polonia, de oare-ce se svonește de acolo, că în jurul lui Esterhazi se adună Polonezi, Saxoni și alți oameni, între care ofițeri fără a se ști sub a cui protecțiune sunt. În fine, Mareșalul anunță, că căpitanul Mufel de la regimentul Daun se află pe drum cu recruții. În privința armurierului asasin Ioan-Antoni-Somb; încheie Mareșalul: nu voi face nimica până la sosirea Al-teței voastre. Îndată însă după aceea îl voi aresta și voi raporta cu supunere despre cele întâmplate etc.

Sibiă, 16 Iunie 1717.

Semnat, Steinville, m. p.

P. S. După încheierea acestei scrisori, comunică Mareșalul: a sosit *un comerciant grec*, spunând cele cuprinse în anexa a treia¹⁾.

Ianache Mavrocordat de și ne fiind Voevod ci numai Caimacam al Munteniei cum spune un document contemporan: *«der Praetendent von der Wallachey, Joannes Mauro-Cordato»*²⁾, se pusese mai rău pe capul Muntenilor acumă când se asigurase de o bună pozițiune la Constantinopol și de acea prietenie ce 'și o închipuia că o are și cu Nemții. Cruzimele, jafurile și persecuțiunile începură iarăși ca sub Nicolae Vodă, fratele său.

Boerii începură iarăși a emigra, și a unelti pe lângă casa Austriei ca să capete ajutor și să treacă odată țara

¹⁾ Vezi în col. doc. Hurm., Vol. VI, p. 183-184.

²⁾ Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 178. Raportul căpitanului Gessel către Steinville, despre o apropiată năvală a Turcilor 1717, 1 Iunie. Tot așa și în cel din 29 Septembrie p. 203; și 1 Octombrie p. 204 (idem). În scrisorile Principelui Eugenie către Împăratul Carol al VI-lea și către Steinville.

românească coroanei habsburgice, căci sub scutul ottomanesesc nu mai era de stat.

Capii partidei opozițiunii ce resturnară pe Nicolae-Vodă pleacă la *Sibiū*, deciși ca să meargă până la ușa împăratului spre a 'i expune jălbile lor, cum Fanarioții au spart această nenorocită de țară și au precupețit domniile cele vechi și românești, cu altele venetice și tirane.

Din Sibiū în 14 Septembrie, 1717, acești boeri scriu Principelui Eugenie de Savoia o scrisoare prin care i arată din nou că «Voevodul administrator al țerei *Joannes Văvoda, administrator Wallachiae*» a sêvêrșit cele mai mari nelegiuiri, că toată speranța lor stă în trupele împărătești ale sarcruului imperiū, spre a'i elibera de jugul păgânilor, trimițând o deputațiune la Viena la împărat spre a cere din nou ca domn al lor pe Gheorghe fiul lui Șerban Cantacuzino».

Această scrisoare¹⁾ poartă următoarele semnături ale boerilor pribegî în număr de 12:

¹⁾ Vezi acesta scrisoare tradusă pe latinește în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 192-193. Eu am reprodus în tocmai semnăturile originale ce le am calchiat, cele în latinește le am pus așa cum sunt în document. (Originalul acestui document e în Archiva Ces. Reg. a Ministerului de Resbel din Viena dupe care s'au scos copii de Hurmuzaki).

«In 1717, 23 Septembrie boerii deputați munteni în Ardeal, scriu principelui Eugenie earăși; cerând ajutor contra Turcilor, și așezarea unui nou voevod în scaunul Munteniei, precum și punerea la răspundere a lui Ianachi Mavrocordat»¹⁾.

Tot cu data de 23 Septembre 1717 mai avem încă o altă scrisoare a boerilor munteni dară din cei *refugiați* în Ardeal; ei scriu Principelui Eugenie, cerându-i a fi liberați de jugul turcesc și de Voevodul Ianachi Mavrocordat; ei descriu cu culorile cele mai negre ocârmuirea lui Mavrocordat și cer din nou pe Gheorge Cantacuzin de Domn; încep scrisoarea cu măgulitorul termen de: «*Alteță Serenăsimă, stăpânul nostru cel prea milos*» și o termină cu cel de: *al Luminăției voastre prea umili devotați și supuși servi*²⁾.

Iscăliturile sunt:

Eată și numele lor tălmăcit pe slove latinești.

1. Radu Popescu Banu	6. Ștefan Parscoveanu Postelnic
2. Radu Goleșcu Spatar	7. Gr. Băleanu
3. Ilie Știrbă vel Vistier	8. Drăghici Bălăceanu Căpitan
4. Barbu Grecianu Stolnic	9. Antonache Florescu
5. Ventilă Căpitan Bușanu	

¹⁾ Vezi în vol. VI col. doc. Hurm., p. 197. (Această scrisoare nu poartă semnăturile boerilor în documentul colecțiunei).

²⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 199.

Pe de altă parte Ienache Mavrocordat ca să joace cât mai bine politica tatălui său, adică de a se face iubit de Nemți în timpul cât trebuia să năsupere pe Turci, și ca să arată Nemților că țara 'l voește de Domn, pune pe mai mulți boeri din partida sa, adică din cei transfugă, în capul cărora se zărea un Nicolae Rossetti și scrie în 3 Septembrie 1717 Principelui Eugenie, cerându'i eliberarea țerei de sub jugul turcesc și laudând de la început până la sfârșit pe Ienache Mavrocordat, această scrisoare a fost trimeasă din București ¹⁾.

Principele Eugenie primea la rapoarte și scrisori după tot locul, însă nu credea de cât plângerile boerilor partidei naționale, a opozițiunei, care voea scutul creștin al Austriei în locul celui turco-grecesc.

Nemții ereau ținuți prea bine în curent de toate câte se petreceau în țerile române și d'incolo de Dunăre; căci în luna lui Iunie, Serdariu Brăiloiu și Bengescu ereau în țară și țineau corespondența cu sfetnicii imperiului lui Carol al VI-lea.

Din 1717, 17 Iunie, avem scrisoarea Căpitanului Staiku Bengescu către Mareșalul Steinville, privitoare la operațiunile Turcilor în Muntenia și pe malul Dunărei într'ênsa vedem :

«Căpitanul Bengescu scrie Mareșalului Steinville că s'a așezat cu oamenii săi la mănăstirea *Orezu*. El este pregătit la toate și așteaptă ordinele mareșalului. Mai departe comunică, că a primit știri că pe Dunăre au sosit 20 fregate turcești, dintre care 7 au fost scufundate de către cele împărătești, iar restul de 13 au fost silite să se reîntoarcă. La reîntoarcere Turcii au prădat insulele Dunării ducând mulți prinși în robie. Ei au primit din nou ordin că să se răzbească cu corăbiile, fregatele și caicele lor, să se prăpadească. La Orșova ar fi numai 4,000 de Turci, iar la Di au rămas numai locuitorii, armata retragându-se spre Belgrad. În Qrahova se află numai 250 de Turci cu

¹⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 191.

un agă anume Husein Efendi. La Nicopole s'au adunat 1500 de Turci spre a face o invasiune în Transilvania. Aū primit însă poruncă să plece numai decât la Giurgiu, rămânând numai 500 acolo. Intendentul sēi i-a adus știrea că la București vor sosi în curēnd mai mulți Turci și Tătari spre a face o invasiune în Transilvania cu Voevodul Ioan. Dacă nu vor reuși, atunci vor ataca Râmnicul și celelalte localități unde este armată împărătească ¹⁾).

În 1717, 19 Iunie, Sērdariul Barbu Brăiloiu scrie și dēnsul lui Steinville despre întâmplările petrecute în Muntenia, în această scrisoare vedem :

«Barbu Brăiloiu scrie Generalului Steinville că serascherul *Reşeb Paşa* va sosi în București cu 12,000 de Turci și cu *Bercsényi*. Mai departe, că doi sultanî tătărăști, între cari unul anume Muradin cu 6000 oameni, aū sosit într'adevăr, îndreptându-se către Dunăre. Scopul lor este să facă o invasiune în Transilvania și aceasta este pusă la cale de către fostul Voevod al Moldovei și de către *Bercsény*. Se zice că acesta scrie într'una Turcilor și lui *Bercsény* și-l îndeamnă la această invasiune. Spune apoi că un prieten al sēu din București, care se interesează de aproape de aceste lucruri, a vorbit în persoană cu Paşa turcesc. Acesta cere 20 de pungî spre a renunța la invasiune. Îl roagă decî pe mareșalul sa mai dea ceva din restul contribuțiunii, spre a mulțami pe Paşa. Mai departe că *Ienache Mavro* cordat a primit poruncă să se pregătească de plecare. A trimis însă o deputațiune de 5 boeri, să-l scuze că nu este în stare să strângă nici un om și tot-odată să stărue ca Turcii să se retragă din București și să renunțe la invasiunea din Transilvania. «*Mi-am propus să viū până la Sibiu — scrie după acestea Brăiloiu — dar mi-a scris prietenul meu că are să vie la mine un călugăr franciscan, aducēnd știri amēnunțite de la București, și trebuie să aștept să sosească*». Roagă apoi pe Mareșalul să scrie prințului Eugen

¹⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 185.

saŭ Generalului subaltern al său, ca să ordone lui Tököly a se trage mai în jos spre Orșova. Întâmplându-se aceasta se vor putea ridica Sârbii și vor fi în stare a se împotrivi mai bine dușmanului, punându-se capăt încâlcărilor dușmanilor din ambele părți. Populațiunea din acele părți i-ar fi foarte recunoscătoare. *Ioan Mavrocordat a păstrat doi boeri, pe unul în calitate de căpitan la Cerneți, iar pe altul în calitate de comandant dincolo de Olt, ca nu cumva să bănuiască Turcii că nici partea de dincolo nu ar mai fi în puterea Voevodului.* Am scris încă boerilor să aștepte la Pitești, sosirea răspunsului Exc. Voastre și să aibă grijă ca nu cumva să alarmeze țara prin sosirea lor și să se nască vr'o turburare. Cu acest privilegiu, Barbu Brăiloiu roagă pe mareșalul să dea drumul trupelor imperiale din țară.

În cele următoare Barbu Brăiloiu arată că la București se strânge multă provisiune, destinată pentru armată. Speră însă că Turcul, mituindu-l cu bani, se va retrage, fiindu-i și fără de asta foarte frică. Promite că va ținea mereu spioni la București, și când va pleca unul, va trimite altul în loc.

În sfârșit Barbu Brăiloiu arată, că se simte foarte îndatorat Mareșalului pentru vestea cea bună ce i-a promis a i-o trimite în curând, spre a-l consola, și apoi, că de la Orșova a primit știri bune și anume că *«dușmanul a primit o bună palmă atât pe apă cât și pe uscat și a fost constrâns să se retragă înapoi peste Dunăre, afară nu mai de soldații ce formează garnizoană în fortărețe.* Pentru a face pe Turci să se retragă, Brăiloiu va scrie boerilor, că dacă vor ceda, atunci și trupele imperiale de aici se vor retrage. Roagă deci pe Mareșalul, că dacă vor face cumva întrebare, să le răspundă în acest înțeles. Din partea Voevodului Ioan n'avem a ne teme de nimic. Omul trimis de el anume aici, spune și promite că ne va da de acolo știri pozitive despre tot ce se va întâmpla¹⁾.

În vara aceasta a anului 1717 împăratul Carol al VI-lea

¹⁾ Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 185—186.

al Austriei a pregătit o oștire mare sub comanda vestitului Eugenie ca să o trimeată să ia Belgradul din Serbia ce erea al Turcilor și ast-fel 120,000 de oameni pleacă sub Eugenie; eară poarta trimese atunci 150,000 sub Ali-pașa și în ziua de 19 Iulie 1717¹⁾, Eugenie a înconjurat Belgradul, după ce trecu armata pe la *Futac*; aci se dete o luptă memorabilă în care principele Eugenie 'și desvălui tot geniul său militar; se dice că de mult nu se mai văzuse Turcii așa de bătuți, Eugenie lucra cu 140 tunuri; Turcii cu 130; bombele parcă ereau ploae, ca potopul curgeau într'o parte și în cealaltă a armatei. În cele din urmă Eugenie dă foc cetăței și toată magasia cu proiectile sare în sus, asvârlind 3000 de Turci în aer, așa că din cetatea semi-lunei, praf se alese. Ali-pașa vizirul fugi, cu perderi mari; în locu-î fu numit Achmet pașa. În acest timp însă Tătarii ce veniră în ajutorul turcilor trecând prin Muntenia au făcut mare prădi; atunci Ianaki avu earăși un rol frumos căci, el însuși încălică pe cal și cu un pașa urmări pe tătari până la satul Kornățel la Crucea de piatră, din mâna cărora scoase 17,000 de suflete de Români nevino-vați, care intrase în ghiara sêlbaticilor²⁾.

Turcia acum sleită de atâtea rêsboae și de trei ori bătută pe rând la Peter-Varadin, la Temișoara după cum am văzut mai înainte eară acuma, până la măduva la Belgrad se hotărî a închea pace cu Nemții, însă viteazul Eugenie nu cam voea, căci gândul lui erea de a alunga de tot pe Turci din Europa.

În cele din urmă cronicarul Popescu ne spune că: «Turcii au ales pentru această socoteală cu sfat pre solul Englezului³⁾ și pre solul Fiamengului (Olandez) la mijloc, ca să stea să facă pace.

La Andrianopol deja începuse vorbele de pace.

Ianache Mavrocordat vedând toate acestea caută a se

¹⁾ *Gebhardi*, Hist. Ung., part. III, p. 383.

²⁾ Vezi în Vol. IV, Mag. ist., p. 97—98. *Cron. Popescu*.

³⁾ *Lordul Sutton*.

asigura cel puțin *bănește* cum spune D. Xenopol¹⁾, mijlocul 'l găsi și eată cum:

În Muntenia erea după cum am văzut trei partide politice atunci; cea d'întâi, guvernamentală, sau aceia ce ținea cu Turcia aceasta nu voea să audă de Nemți.

Ianache Mavrocordat care obținuse însă de la Nemți prin Principele de Savoia însărcinarea negocierilor de a închea pace, și anume prin scrisorile de la 1717, 29 Septembrie²⁾, spune acelor boeri ca să ducă la Andrianopol pentru a începe cu negocierile păcei, el însă speria pe acei boeri că Turcii vor voi să cedeze Nemților Muntenia și că deci ei vor intra cu religiunea lor în biserica latină ca și Românii uniți din Ardeal. Boerii se speriară când auziră de religiune, dară deșteptul și șiretul de Mavrocordat le spuse că totul se poate repara dacă ei vor da 200 de pungi Turcilor, ca și când Turcii s'ar lăsa a fi cumpărați cu cele 200 de pungi, în care cas nu ar mai ceda Muntenia Austriei, naivii de boeri credură pe Vodă și dete lui Ianache cele 200 de pungi³⁾.

Vodă de abea ajunsese în Andrianopole că scrie boerilor că'i mai trebue alte 200 de pungi pentru ca cauza să nure-măe perdută; boerii s'ermanii 'l credură; și adună în acest mod alți bani; 60 de pungi dădu Doamna Maria Brâncoveanu, văduva lui Constantin Vodă cel ucis, 40 de pungi dădură ginerii ei, eară restul de 100 contribuiră toți boerii, toți negustorii și toate monastirile, cu mare urgie; s'eracii boerii se storceaū când auḑeau de religiunea cea străbună.

O dar mișelul de vodă îi speculă cămătărește și 'i înșală fără de milă. Nicolae Vodă nu'i fura în acest fel dar ce folos că'i ucidea, Ianache însă îi și ucisese la început și acuma începuse a'i fura.

Acestea le adeverește un document din 1718, 7 Mai; o scrisoare a boerilor pribegî în Brașov, ce scriu boerilor deputați la Viena; ei ḑic: *Evenută qui da Valachia una*

¹⁾ Op. cit., Vol. V, p. 36.

²⁾ Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 202—203.

³⁾ $200 \times 1,500 = 300,000$ lei.

delli nostri Bojari portando seco Borse sette, da consegnare a questa Ecell-mo Generale à conto della convenzione fatta. Egli ci racconto che Giovan-Voda doppo haver passata il Danubio, e tenuta conferenza con alcuni de' Principali Agà di la Esistentj, spedi in fretta un suo huomo con lettere allj Caimacami suoi, lasciati in Bucurest, rappresentando loro che la ducento Borse condotte seco non erano sufficienti per fare che la Valachia non resti ceduta; e pero facessero tutto il possibile, di raddoppiare il numero per poter con facilità attenire l'itento. Ciò avendo inteso la Vedova Principessa Brancovano, diede di sua buona voglia 60 Borse, li Generi suoi 40, ele altre cento furono pigliate con rigorose minciate dalli Monasteri, dallj restanti Bojari, e dalla Compagnia dej Marcanti.¹⁾

Acești bani intraseră, adică 400 de pungi²⁾, in punga lui Ianache, dinpreună și cu tributul pe doi ani ce țara 'l dăduse Turciei și Turcia ertându-ne de sărăcie multă; Mavrocordat îi băga și pe aceia tot în a sa pungă; după cum le atestă acestea toate un document din 1717, 23 Septembrie; scrisoarea deputaților munteni către principele Eugenie de Savoia, despre care am mai vorbit și în alt loc; dar în care vedem încă: în art: 3. «Preghiamo di più, che ci sia concessia la facoltà di mettere le mani addosso à Giovanni Mavrocordato, affine di renderci conto di tante somme di denari, pigliate ingiustamente dal povero nostra Paesse; mentre quando Egli fu fatto *Principe* di Walacchia dalla Porta Ottomana, fu altresì concessa la grazia al Paese (à causa della grande pouertà) di non pagar per due Anni il consueto tributo; ma egli all' opposta ha scorticato il Paese; altre di chè se Egli fuggirà forà molti imbrogli con li Turchi à danni del nostra Paese; et amendo il fratello priggione in Transilvania, temiamo, che non meni seco al cuni dei Nobili nostri fratelli, per procurarne, per uia di Cambio, il riscatto.³⁾

In cele din urmă și Nemții voeau pace, căci ereau

¹⁾ Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 212.

²⁾ Adică 600.000 de lei.

³⁾ Vezi vol. VI, col. doc. Hurm., p. 197.

amenințați de Spanioli, fiind-că Alberoni cancelarul lui Filip al 5-lea al Spaniei, căuta a amenința provinciile italiene ale Austriei și ast-fel Austria aștepta ca Turcia să facă primul pas

Turcia 'l făcuse căci alesese mijlocitori pe solul Englesului și al Fiamengului cum spune cronicarul Popescul, eară Ianache al Munteniei va fi solul ambelor împărății căci el va juca rolul talerului cu două fețe, în acest congres, unde trebuia să se aleagă de soarta celor două împărății certându-se pe țara românească acuma, ca și în 1699 la Carlovitz.

În 13 octombrie, 1717, Carol al VI deja deduse instrucțiunii lui Eugenie ce va trebui să consimță cu prilejul unei viitoare păci; eacă ce zicea el în acest ordin:

«Cu privire la Principatele Dunărene, Împăratul Carol VI dă următoarele instrucțiuni Prințului Eugen de Savoia: *Cele cinci districte de dincoace de Olt, ale Valachiei, în care sunt și câteva locuri întărite, vor fi încorporate; încheiându-se cu Voevodul Ioan un tratat în această privință.*

Să se recunoască protectoratul asupra ambelor Principate, având acesta dreptul de a numi și institui Voevozi. Întâmpinând încă această condițiune, mari dificultăți, în cazul acesta; să se propună, ca Principatele să-și aleagă *singure Voevozi, aceștia însă să fie confirmați de către ambele imperii*, prestând fie-cărui dintre cei doi împărați jurământul omagial, iar contribuțiunile să fie repartisate în două părți.

Dacă și această condițiune ar întâmpina prea mari dificultăți și ar putea să se rupă pacea, din cauza aceasta atunci să se renunțe la ea și să se mulțumească cu condițiunea ca Hotinul, care s'a construit contrar stipulațiunilor păcii de la Carloviț și care este un pericol pentru Transilvania și pentru comitatele din nordul Ungariei, să fie dărâmat. În fine, la delimitarea granițelor, să se iea ca basă râul Olt.¹⁾

¹⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., pag. 204.

Incheerea păcei nu erea de loc ușoară căci, Nemții eșind învingători din lupta Belgradului cu Turcii; deveniseră foarte mândri, și încă cu ce victorie; apoi partida boerilor opozițiunei, adică partida ce dorea anexarea Munteniei casei Habsburgice, mai bine de cât Turciei, erea foarte puternică, căci ea număra într'ênsa dintre boerii cei mai mari și bogați ai țerei; și acești boeri doreaū anexarea întregi țeri coroanei austriace, eară împăratul să pue Domn aci, pe Gheorghe Cantacuzino; și acel împărat să'și dea săgăduelă ca să nu pue Domn în țară de cât pe un Român, căci numai acesta cunoște obiceiurile ei; eară nu un străin, cum au făcut Turcii până acuma, apoi tributul să fie redus la aceia ce erea înaintea Brâncoveanului: Turcii să nu mai aibe ce căta în țară. Apoi ei arată încă interesul ce Austriacii ar avea dacă ar lua Muntenia sub a lor protecțiune; toate acestea boerii le scriū cât se poate de detaliat într'un lung raport cu data de 1718, ce il adresează direct *Împăratului Carol al VI.*

Noi vom reproduce aci acest important document în întregul său căci într'ênsul se vede aproape toată starea politică și socială a țerei-Românești din acele timpuri.

Din partida opozițiunei ce se găsea refugiată în Ardeal se alege o deputațiune de doi boeri, având cu dênșii și pe un cleric și ei se duc la Viena ca să vadă pe împărat și să'i înmâne memoriul lor,

Au fost aleși în deputațiune: Radu Golescu Mare Spătar al Țerei, Ilie Știrbey mare vistier; eară cleric, Ion Abraam, Predicator de curte.

Eată documentul:

a) *Maiestate Imperială și Regală Catolică!*

«Fiind deputați din consentimentul comunu allū clerului și allū tuturor Boierilorū Români ce se află în Transilvania, Părintele Ioanne Abrami Predicatorū de curte, și Boerii Radu Golescu Spătariul provinciei, și Ilie Știrbei marele Vestiaru, ca să supue la picioarele Maestății voastre Imperiale Regale și Catolice rugățiunile noastre celle umilite,

unite cu alle tuturor credincioşilor din provincia voastră, luămă îndrăzneală de a'i însoţi cu această supplică a noastră ca să servească de mărturie credincioasă a însărcinării lor primite de la noi cei ce i amă trimessū. Şi aruncându-ne toţi cu cea mai profundă reverenţă dinaintea augustului tron, ne rugăm cu umilinţă de nespusa pietate Imperială, ca prin graţia Imperială să le îngăduiţi să poată espune în numele tuturor, trebuinţele cele neappărate alle patriei noastre, statulă cellă tristă allă mizeriilor noastre, dreptele plângeră alle credinţei noastre cellei constante, şi aspra necesitate care ne constrânge a ne ruga de ajutoriulă cellă putinciosă allă armeloră celloră glorioase şi neînvinsă alle Maiestăţii voastre Imperiale Catolice, ca să nu mai fim siliţi a suspina suptă jugulă cellă crudă allă barbarilor Otomană. Şi ingenuchiaţi la augustele voastre picioare întărimă cu constanţia nemişcată suppunerea noastră cea credincioasă şi cu cea mai profundă umilinţă sîntemă.

Ai Maiestăţii voastre Imperiale Regale şi Catolice, Brasso 16 Martie 1718.

II.

b) *Maiestate Imperială şi Regală Catolică!*

«Fiindă trimişi în numele clerului, Boierilor şi allă ordinilor din ţearra Românească cu o prea umilită însărcinare la augustele picioare alle Maiestăţii voastre Imperiale Regale Catolice; noi Deputaţi umiliţi vassali şi servi ai voştri, ca să espunem *starea cea tristă a patriei noastre cellei nefericite*, îndrăsnimă cu cellă mai profund respectă a vă ruga ajutorinţia a cellei-a.

1. Că, sau urmându-se resbelulă sau închieindu-se pacea, să vă înduraţi Maiestatea voastră Imperială Catolică *a ordona în totă modul coprinderea a toatei ţării Româneşti*, precumă umilindu-vă la rugăţiunile noastre celle îndreptate prin deputaţiunea noastră cea de mai nainte, *şi făcându-vise millă de nenorocirile cele grele alle patriei noastre v'ati*

propusă de a ne răscumpăra de *suptă jugul barbar și a ne lua suptă dulcele, grațiosul și dreptul vostru guvern.*

Care întreprindere glorioasă adducându cu sene urmări de cea mai mare importanță, de oră ce se tracteză de a mântui un *poplu întreg cu atâte biserici, care cu lacrimi din inimă cere ajutoriul, protecțiunea și misericordia grației Imperiale*, nu numai că va mări meritul Maiestății vóstre Imperiale Catolice înaintea lui D-zeu și gloria înaintea lumii, ci va adauge și folóse însemnate politice, interesele militare și vestiărei vóstre, precum arrată înțelegerea noastră cea mărginită și zelul nostru cellu multu cu umilitul reportu de suptă A.

2. Ne rugăm cu umilință ca să vă îndurați Maiestatea Vóstră Imperială Catolică, a întâri după ce veți lua în stăpânire țerra Românească, a întâri și a stabili în demnitatea de Voivod pe destinatul *vostru vassal și servu umilit și credinciosul Giorgiu Cantacuzen* care se află acum în Brassovă, precum v'ați indurat grația vóstră Imperială a asculta asupra acestui punctu umilita rugățiune a ordinelor țerei făcută prin deputațiunea noastră cea de mai înainte, și i-o da cu Decretu solennal Imperial, în punctul cellu d'ântâi și mai principal allu acelui Decretu. Fiind noi toți siguri, că de oră ce ellu *e o persónă cu celle mai bune calități și purtări, născut patriciu fôrte demn și plin de merite mai multu de cât veri care altul*, ca unul ce a fost tot dé-una credinciosă, zelosă și suppusă casei Imperiale și dede essemplu și îndemnă nouă înșine compatrioților săi, ca să fimă assemine, ca un fiu adevăratu allu *acelui Șerbanu Voivodul nostru*¹⁾, care după-ce a dispus pe toți Boiarii și a înduplecatu pe Servianii cei mai însemnați, arrată și încheiă supunerea sa și a tótei țeri la pré-gloriosul Imperatoriu Leopoldu, care apoi rămase fără efectu din cauza morței lui cellei repede²⁾. Acest-a va gu-

¹⁾ Eată cum se accentuează aci partida opozițiunei, partida națională a țerei, ce dorea o politică germană pentru emanciparea de sub jugul păgânilor, și cum Cantacuzenii, vița *Șerban-Voevod*, ereau socotiți ca capii acestor partide politice.

²⁾ Aci se înseamnă începutul politicei germane, începută de Șerban Cantacuzino Voevod și dusă până la apogeul ei, sub Brâncoveanu-Vodă.

vernul fără îndoiință cu cea mai mare preveghiare și esactetia spre folosul și mulțămirea Maiestății Văstre Imperiale Catolice, și se va arretă nouă și țerei ca un părinte, precum a fost în adevăr tatăl său Șerban Cantacuzen.

3. Ne rugăm cu umilință ca să vă îndurați Maiestatea Văastră Imperială Catolică a îngădui și a întări toate acele libertăți, demnități, legi, privilegii și prerogative ale patriei, cerute în zece puncte de Deputații noștri de mai înainte și în parte îngăduite cu mai sus numitul Decret imperial, care s'au bucurat de uzanță și de datină până acum, încă și supt barbari, rangul fiă-căruia, adică demnitatea de Voevodă și ordinele Clerului, ale bisericilor și ale particularilor, și toate celelalte politice, militare, economice și de interes provincial care vor fi să se introducă de nou, și convocându toate ordinele și expunânduși rugățiunea și dorințelor, se vor judeca cuviințioase de înțelepțiunea și cu grație Maiestății Văstre Imperiale Catolice, spre folosul, ajutorul și binele țerei și al fiă-cărui-a.

4. Ne rugăm în fine cu umilință, decă cumă-va din nenorocirea noastră, făcându-se pacea s'ar lăsa patriei noastre cu atâta poplu creștin să suspine supt jugul tiraniei al barbarilor (cea-ce nu putem crede despre pietatea cea cunoscută Imperială Austriacă), ca să Vă îndurați Maiestatea Văastră Imperială Catolică, ca un Monarc pios și adevărat apărător și protector al Creștinismului, a comănda ca în tractatele de pace să se adaugă cele patru capete care se arrată în capul B. spre ușurarea Țării-Românești celei credincioase Vouă. Și prin grația Văastră Imperială să binevoiți a appera cu tăria pe sus numitul Giorgie Cantacuzin și pe fie-care dintre boierii credincioși care astăzi se află în statele Imperiale, pînă cândă misericordia lui D-zeu va appropia timpul de a se rebucura de patria noastră, prin armele Văstre cele Auguste. *Fiind că nici unul dintre acei boieri nu voim de loc a ne mai întorce în țerra Românească și a ne mai încrede necredinției și perfidiei barbarilor, ci sîntem olăriști de a trăi și de a muri cu următorii noștri pururea vassali și servi credincioși ai Maiestății Văstre Imperiale Catolice.*

Intr'atăta închinându-ne cu suppusa plecaciune la Augustele Vóstre picióre, ne rugámű cu umilinția în numele ordinii lorű mai sus-zise ca să ne ungă dinți numitele grații speciale, cari fiindű unű actű de pietate Imperială creștină, de óre-ce se trătează de a rescumpăra Creștinii, de a gata pe cei ce se roagă și de a rėdica pe cei appesați, vė voiű pune în registrulű annalelorű nemuririi spre perpetua venerațiune nu numai a națiunilorű străine din vėcurile de acumű și din viitoriu, ci a tuturorű urmașilorű noștri și în particularű a noastră cari sîntemű cu cea mai umilită și credincioasă suppunere și reverenția

Ai Maiestăței Vóstre Imperiale Regale Catolice Umiliți, devoți, ascultători, credincioși, suppuși și servi Deputați ai ordinilorű din Țerra Românească

**D. Ioanne Abrami Predicatoriu de Curte
Radu Golescu Spătariu
Ilie Știrbei Vestiaru.**

A) Maiestate Imperială Regală Catolică.

Indurându-Vė Maiestatea Vóstră Imperială Catolică a lua suptű grațioasă Vóstră protecțiune ordinile țerrii Românești, noi suptű semnații Deputați a numitelorű ordinii cari voimű a trăi și a muri suppuși și servi credincioși ai Voștri, avemű îndatorirea de a însemna cu umilinția tóte acelle folóse care póte să aducă Augustei Vóstre puteri Imperiale câștigulű patriei noastre zicemű așa dară că în totű modulű trebue să Vė procurați domnia peste țerra Românească din mai multe respecte.

1. Pentru că cu această se slăbește fórtē inimiculű Ottomanű; ellu e învățatű, cândű cugeta să intre în statele imperiale, să facă totű dé-una oști mari, precumű s'a vėzutű în trecutele ocasiuni de resbeii, pentru a căror ținere, cine nu știe cătű de copióse trebue să fie proviziu-

nile și câtă de mari magazinele? Acumă aceasta nu le pôte avea de locă pe uscată la trebuință, pentru că se cere mare cantitate de carre, ună mai mare număr de bivoli, lungime de timpă și multă osteneală spre a trece în diverse locuri, munți aspri și anevoiă și din această cauză trebuie neapărată să se servească cu apa, spre a puté trece cu facilităte totă ce e trebuinciosă oștii, cea-ce făcu în anulă trecută la Belgradă, și în anulă de mai înainte suptă Petru-Varadină și la Timișóra. Lipsindu-i așa dară țerra Românescă, e lipsită totă de odată și de Dunăre, care se întinde în josă până unde se întinde țerra, și prin urmare perde commoditatea transporturilor, și perde facilitătea de a puté pune în picióre o oște numerosă, de oră ce nu va putea duce pe apă câtă face trebuință spre a o ținé.

De altă parte ai noștri vor câștigă această comoditate cu care voră puté conservă și operă statele loră. Ba și câștigulă cellă făcută allă Timișórii se-ar păstra cu mai multă securitate, pentru că Turculă rămăindă fără țerra Românească nu va mai avé intrarea liberă în acellă Banată prin pórta de ferră.

2. Pentru că rămăindă țerra Românească în mâinele Creștiniloră, Turcul se lipsesce de acea mare cantitate de lemne care le duce dintr'insa spre a face poduri și năvi pe Dunăre, nici nu pôte avé dintr'insa ajutoriulă de victuale, de grăă, de vite, de untă, de sare, de miere, de céră, de seu, de cânepă, de orză, de carre și de cea mai mare parte de lucruri trebuincioase pentru o armată turcască.

3. Pentru că fiind Dunărea ocupată de ai noștri cu stăpânirea țerre Românesci, se împedecă Turciloră înlesnirea de a puté face poduri pentru trecerea oștiloră loră, de oră-ce li se pôte face împotrivire de tóte părțile. Și nici ellă nu va mai avea curagiulă de a întreprinde ună lucru atâtă de periculosă în fația nostrora.

3. Pentru ca cu aceasta se assicuréză Transilvania, de oră-ce țindu-se de ai noștri domeniulă Dunării cu stăpânirea țerre Românesci, ace-ă se apperă de tóte părțile cu ună vallă așa de tare, și decă inimiculă pôte intra într'insa prin

Moldavia, cumă făcu în vara trecută, cu toate aceste-a nu va îndrăsni a intra cându nu va fi a sa țerra Românească, de frică de a nu se prinde în mizloculă nostrora, cari ținându-se în părțile Fossianilor și alle Brăillei ce sunt posturile cele mai nesessarie de păzitu, voru puté lesne să'i iée din apoi și să le împedice întórcerea cu totala loră perdere.

5. *Trebue procuratú câștigulú țerrei Românesce pentru folosulú economicú care póte să'lú aibă Maestatea Vóstră Imperială Catolică pentru că în țerră afară de copioșele celle minere de sare, de aramă, de ferrú și de pucioșă celle cunoscute, și de fabricatul de salnitru, se află încă și minere de argintú și de aurú ascunse pînă în zioa de astăzi de frica barbarilor, cari lucrându-se, voru da un folosú însemnatú vestiăriei Imperiale.*

6. Pentru că voindú Maestatea Vóstră Imperială Catolică a construi năvi de negoțu, aveți în țerra Românească totú ce trebue pentru asemenea lucru: lemne în multă cantitate, ferrú, păcură, catranú, cânepă și altele asemenea. Ba încă avëndú Dunărea, multe poduri în totú circuitulú țerrei Românesce, și fiindú într'insa toate acelle trebuințioșe, veți puté fabrica într'insa năvi de resbellú, pentru înaintări mai mari, fără a le aduce din alte locuri depărtate cu multe spese și greutateți.

7. Pentru că stăpânind această țerră se voru puté scuti spesele cari se facú pentru soldații din Transilvania, de óre-ce garnisónele țerri Românesce vor fi de ajuns spre a păzi în Transilvania, remâindú aceasta în spate și decă va fi de trebuință de óre-care micú numărú de miliție de partea Moldaviei, se va puté tiné cu puține spese, și res-tulú va intra în înalta Vestiărie, cea-ce nu e puținú folosú.

8. Pentru că cu stăpânirea țerrei Românesce se va înainta fórte negoțulú, de órá ce pe Dunăre se voru face traficuri însemnate și de mare importanță, de la Vienna pînă la Constantinopol, și prin toate provinciile mării negre, fiindú fórte mică distanția de la numita mare la Brăila care e totú în țerra Românească, și de la un asemenea negoțu va avea înalta Vistiărie folóșe de multă importanță,

precum p^ote adev^eri cu eviden^{te} ver cine are practic^ă în assemⁱne lucruri.

Și aceste-a sunt folósele politice, militare și economice care p^ote av^e Maestatea Vóstră Imperială Catolică cu câștigull^ă ț^err^ei Românes^ci, afară de acelle venituri pentru Vestiăria Imperială care în adev^er^u le va da ț^erra închinându-se Augustissimei grație Imperiale.

Apoi încât^u cea-a ce s'a însinuat^u de unii de a țⁱne Maiestatea Vóstră Imperială Catolică în tractatele de pace ce se fac^u acum^u, numai acea parte a ț^err^ei Românes^ci care o posedatⁱ în prezente de cea parte a rîului Oltu, în casul^u când^u barbarii n'ar voi a da tótă ț^erra: noi credincioșii vassali și servi ai Maiestății Vóstre Imperiale Catolice, mișcatⁱ de zel^u curat^u și devot^u însemnă^mu cu umilin^{te}ia:

1. Că de óră ce în câștigul^u Dunărei stă tot^u folosul^u ce p^ote avea creștinii și tótă paguba ce trebue să suffere necredin^{te}iosii, de acea-a cine voesce să aibă tótă stăpânirea Dunării, trebue să ție tótă ț^erra Românească. Altminter^e rămăindu-ne numai partea Oltului, rămâne cea mai mare parte a Dunării în mâinele Turcilor și noi perdem^u folósele mai sus^u scrise, cu periclul^u de a întâmpina pagubele sus^u însemnate.

2. Că de partea Oltului nu se pot trage folóse de mare însemnare pentru că locul de sene e cell^u mai sterp^u și mai neroditori^u din ț^erra Românească și afară de sare și de minerele de aramă, nu sunt^u nici lemne de a face năvi, nici păcură nici catran^u nici celle-l-alte mai multe necesare pentru asseminea lucru, ba încă afară de Vadul^u de la Vidin^u nu e nici un^u port^u unde s'ar^u put^e assieza năvile în timp^u de periclu.

3. Că fiind nobilitatea stăpână pe tóte satele din ț^erra Românească, nu va sufferi de bună-voiă perderea și împăr^{ti}rea proprietăților selle, din care causă, nemul^{te}ămⁱți cu assemine pagubă și acei-a cari vor^u trăi cu Creștinii și acei-a cari vor^u rămân^e supt^u potestatea barbarilor, voind^u fiă care să-și administreze ell^u însuși economia sa, se vor^u nasce mari desordini și desbinări de amēdou^e păr^{ti}le și se

voră cășiuna încurcări estraordinare între amëndouë curțile șpre susținerea drepturilor Statului și alle Vassalilor lor.

4. Că cu o assemine împărțire cândū vorū fi să se impuiă contribuțiunile ordinare saū de partea Imperialilor saū de partea necredințioșilorū, totū-dé-una va fi în pagubă și unulū și altulū dintre Domnitori.

Pentru că în assemine impregiurare fugindū poplulū dintr'unū locū într'altulū pentru ca să nu cază suptū tassă, nu se va scôte nici unū folosū; ci va fi totū-dé-una unū motivū de turburări pentru neconstanția suppușilorū.

5. Că fiindū unită partea Oltului cu Transilvania, și țiindu-se acea-ă, va rămâne trecerea liberă și de aci apoi lesne se vorū puté duce la Turci. Un lucru contrariū mas-simeī politice care trebue să se observe în assemine țerri, ca să se ție cât mai depărtată invecinarea și correspon-denția Ungurilorū cu Turcii.

Décă va zice dară cine-va, că și din timpurile trecute Transilvania a fostū vecină cu țerra Românească și cu tôte acestea-a Transilvanii n'aū avutū nici o înțelegere cu Turcii, noi respundemū la aceasta, că de și a fostū vecină, déră n'a fostū unită nemizlocitū cu Dunărea și cu Ottomannii, pentru că în mizloculū lorū era unū Voivodū patriciu și Creștinū, din respectulū, cărui-a se temeja de a ținē assemine corespondenție.

Pentru că ellū căuta mai totū dé-una să se ție neutral între cei doi Domnitori, și nu îngăduia să facă assemine încercări. Și de aceea și în viitoriu décă tótă țerra Românească va fi suptū stăpânirea creștinilorū, Voivodulū cellū destinatū pentru guvernulū ei, ca un credințiosū Maiestăței Vostre Imperiale Catolice, spre a ține departe turburările țerrii celei încredințate lui, va preveghia cu tótă luarea aminte ca să nu se întimple mai susū numitele necuviinție.

În fine, peste tôte celle-l-alte reflessiuni mai este de a cântări și aceasta, că remândū partea Oltului, în potestatea Maiestății vestre Imperiale Catolice, barbarii care au remasū lipsiți de Banatulū Temišiōrei în care ținea unū Passia guvernatoriu, cândū vorū vedé că țerra Românească care le

a mai remasă, e îngustată și încugiurată nu numai de vecina Transilvania, ci și de totu-ținutulă acell'a care e suptu stăpânirea Imperialilor pînă în Dunăre, nu se voru mai socoti siguri, ci voru căută a se întări cu pază mare și a se assieza în țerra Românească, în locu de Voivodă un Passiă, precumă avea mai înainte în Banatul Temišiorei, și precumă amă înțellesu cu totă siguranța că cu cugetul de a face.

Și e pré cunoscutu ca marele Vesiriu Ali-Pașia, care s'a vezutu la Petru-Varadinu în acea victoriă însemnată repurtată de glorioșele arme imperiale, era cu totul dispusu a pune aceasta în lucrare, cându s'a întorsu de la ôste. Mai întâi v'ați pune Maiestatea vóstră imperială Catolică în necesitatea de a ținé nu numai din partea Oltului, ci și din partea Transilvaniei, mai multe garnisóni tarî spre securitatea statelor vóstre, și cu aceasta s'arū îngreuia înalta Vestiărie Imperială cu spese însemuate, pentru ținerea numitelor garnizóni.

Allu doilé: că construindu-se moschei în țerra Românească și fortăreție, și introducându-se locuitori Turci, și viindū apoi o altă ruptură de pace, nu se va mai puté câștiga de Creștini, fără mari greutăți și pericle, pentru că Ottomanii au de massimă, să apere până în extrem unu locu în care au fundatu ei cetăți și moschei.

Allu treilea: assiezarea numitului passiă în țerra Românească nu va servi numai de azilū rebellilor vecini, ci și de nutrețiu spre a cășiuna noui disordini și desbinări în statele imperiale, și spre a ațita pe acellu passiă de a lua asuprași sarcina de a'i susține. Și cu tóte că Turcii voru assicura în tractatele de pace de acumū, că nu voru face nici o innoire, ci voru lăssa lucrurile țerreî Românesci în starea de mai înainte, însă nu voru ținé cuvintū, și abia va trece unu anū, și voru pune în lucrare ceeā ce cugetă precumă au făcutu în Moldavia, în care au reziditu Hotinulū, în contra tractatelor încheiate cu Polonia.

Și prin urmare trebue stăruitu spre a câștiga totă țerra Românească, și a se bucura în pace de tóte acelle folóse care póte să le aducă stăpânirea ei cea totală, de

oare ce partea cea din collo de Oltă va fi totă dé-una o cauză de împedecări, și nu va putea ține fără turburări neîncetate și fără greutate învederate.

Déră fiindă că după ce se va face câștigul trebuie văzută ca să ție și să se conserve, de aceea-ă cuezămă cu umilinția a însemna și despre aceasta, pre câtă ne ajută mintea noastră cea slabă și cunoștinția care o avemă despre pozițiunea țerei, că decă țerra Românească se va câștiga cu armele, atunci va face trebuinția :

1° De a dărma cu totul cetatea Vidinului dincolo de Dunăre, și de a zidi o fortăreață în fața ei de partea țerei, spre a păzi portul care e foarte comod pentru nave în acellă locă.

2° De a strica Nicopoli, locă de puțină considerațiune și de a întări Turnul care e situat în țerră și are ună bună portă.

3° De a aprinde Sistovul și Rusciucul cari sunt de cea parte de Dunăre, și de a întări Giurgicul care e de partea noastră cu ună portă foarte coprinzătoră.

4° Durstorul și alte diverse locuri locuite voră trebui date toate flăcării, ca să nu mai aibă Turcii unde să și mai iee scăparea; cea-ă ce se va putea face cu înlesnire, fiindă că sunt toate locuri deschise și fără altă pază afară de a locuitorilor.

5° Va trebui neapărată să se câștige Brăila care e în țerra noastră, și va trebui să se întărească cu o bună garnisonă și să se ție, din cauza portului celui bună care elă are, și în care se voră pută ține nave nu numai de negoț ci și de resbellă spre a se pută servi cu elle pe înalta mare.

De la Brăila apoi cătră Fossiani e în țerră ună monasteriă cu ziduri, numiți Massineni, care se va pută întări, nefindă de parte de Brăila, ună locă foarte tare, din cauza că se află între două riuri cari unindu-se formeză ună locă mare și afundă ce se întinde peste o lungime de două; trei ore; și din terminulă acest'a se va putea trage o liniă până la Fossiani, și aci se va putea funda o fortăreață care va fi mai necesariă de câtă ver-care alta, fiindă ca

e în marginea și în trecerea din țerra Românească în Moldavia, și cu modulă acesta se va puté ținé sicură și cu multă înlesnire totă țerra Românească atât în contra irvasiunilor Turcilor cât și în contra încurselor Tătariilor, fără periclul locuitorilor.

Că decă în tractatele de pace de acum se va da țerra de la Ottomani, Maiestății Vóstre Imperiale Catolice, neputându-se strica sau aprinde mai sus numitele cetăți și locuri cari sunt dincollo de Dunăre, va trebui dincóce de partea noastră să se zidescă mai multe castelle în fața locurilor locuite de Turci, nu numai spre apărarea țerei, ci și spre păzirea porturilor cari sunt atât de trebuințioase pentru înlesnirea navilor, cari lipsesc cu totul barbarilor; și să se facă tóte întărirea de la Brăila pînă la Fossiani care le amă însemnat mai sus.

Atăta espunem cu umilință spre împlinirea datoriei ce provine din credinție și zelul supunerii noastre, lăssându totu lucrul înțelepțiunii și priceperii celei pré-înalte a Maiestății Vóstre Imperiale Catolice, de alle cărei picóre angustissime închinându-ne cu cea mai profundă suppunere sîntem.

Ai Maiestății Vóstre Regale și Catolice Umi-
liți, ascultători, credințioși suppuși și servi De-
putați ai clerului și ordinilor din țerră Românească.

D Ioanne Abrami Predicatoriu de
curte.

Radu Golescu Spatariu
Ilie Stirbei Vestiariu

B) Maiestate Imperială Regală și Catolică.

Dcă din disgrația noastră, ar fi silită mesera țerra Românească a se afla și de aici înainte suptu stăpânirea cea tiranică a necredinciosilor (de care să ne ferească D-zeu), atunci noi Deputații țerei, servii cei mai suppuși

și umiliți ai Maiestății Vostre Imperiale Catolică, arruncându-ne la augustissimele picioare, ne rugăm în numele clerului și al lui ordinilor țerei ca în tractatele de pace care au să se încheie cu Turcii să se allătore următoarele capete pentru usiurarea Patriei noastre :

1. *Ca Voivodul care va fi să se allégă pe viitoriu de pórta Ottomană, să nu fie străini nici greci ci Românii adeveratî; pentru că fiindu născut din țerră va avea tot-de-una milă de patria sa, 'și va căuta să trăească în pace cu vecinii; unde străinul ca un neumblat în trebî dă motivu de supărări și cu stórceți nedrepte nimicesce averea suppușilor seraci.*

Și apoi Voivodul să nu se pótă scóte fără reclama-re comună a boierilor, ci să se lasse pînă la terminul din urmă al vieței selle, pentru că schimbările de Domn se făcără tot-dé-una cu mare pagubă a țerei.

2. Ca tributul anual să se determine după vechiul uș, fără altă punere de contribuțiune extra-ordinară, să se ridice adausul făcut cu sila în timpul lui Constantin Brâncoveanu, și nici un Turcu să nu se trimită în țerră cu porunci de la pórta, ci poruncile să se dea boierilor ce se află cu residenția în Constantinopoli, fiindu că țerră pătîmesce mai multu de darurile nedrepte care se dau la asemenea persóne, de câtu tributul ordenariu.

3. Ca toți acei boieri cari din cauza purtării celei relle a lui Nicóla Mavrocordat se află, afară din țerră în statele Imperiale, să nu se socotească dreptu rebeli, ci fuga lor să se atribuească guvernului celui reu al numitului Voivod, pentru că el au fost siliți de frică a emigra din țerră.

Și din această cauză ca niște nevinovați, să aibă totă siguranța și voia de a se întórce în patria lor și de a intra în stăpânirea pacifică a moșiilor lor.

4. Ca cine din boieri va voi a rămâne în statele Imperiale, să aibă voie de a face aceasta, și cu toate acestea se pótă stăpâni moșiile lor în țerră Românească, precum în timpurile trecute au stăpânit unii boieri moșii

în Transilvania, cu toate că era suptă guvernulŭ otomanŭ¹⁾).

Acest document de și cam lung însă l'am reprodus în întregul său, căci el este documentul cel mai important al veacului al XVIII din istoria Românilor, în el se poate vedea tratat starea politică, economică și socială a țerei Românești, precum și intențiunile patriotice ale unor boeri din acel veac.

În acest document se poate admira stilul și argumentările căci el este scris cu un talent adevărat diplomatic în care pe ici pe colea răsună și coarda patriotică; că el a fost redactat de cei doi boeri: Radu Golescu și Ilie Știrbei cu clericul Ion Abraam ce au fost însărcinați ca să 'l ducă și să 'l dea împăratului la Viena, și al căror nume se vede semnat într'ensul, aceasta este o altă cestiune; cea-ce se știe însă, e că acest document a fost fructul discuțiunilor acelor boeri ai partidei opozițiunei, adică partida austriacă ce dorea alungarea Turcului și Grecului de la guvernământul țerei Românești și trecerea ei sub scutul Habsburgilor, pentru a meține legile și moravurile naturale ale acestei țeri, acești boeri emigraseră din țeara Românească dupe detronarea lui Nicolae Mavrocordat căci șederea lor devenise imposibilă sub guvernământul lui Ianache, fratele lui Nicolae. Documentele din 14 Septembrie 1717 și 23 Septembrie 1717 pe care le-am vădut mai 'nainte ne-a arătat că acei boeri refugiați la Sibiŭ erau: Banul *Radu Popescu*; Vornicul *Șerban Bujoreanu*, Logofătul *Grigorie Baleanu*, Spătarul *Radu Golescu*, Vistierul *Ilie Știrbei*; Paharnicul *Eustatie Leurdeanu*; Stolnicul *Barbu Grecianu*; Serdarul *Petre Obedeauu*; Șetrarul *Matei Krețulescu*; Căpitanul *Ventilă Bucșeanu*; Postelnicul *Ștefan Părscoveanu*; Căpitanul *Drăghici Bălăceanu*; *Constantin Brăiloiŭ* și *Antonache Florescu*²⁾; din întrunirile acestor boeri s'a pus la cale facerea acestui ma-

¹⁾ Vezi reprodus în Mag. ist., Vol. IV, p. 179—211, (scos din arhivele Ministerului de resbelŭ din Viena, scris după ortografia din Mag. ist).

²⁾ Vezi în col. doc. Hurm., p. 192, 14 Septembrie 1717 și p. 199, 23 Septembrie 1717 și în această carte reprodus.

nifest cu a cărui misiune la Impărat, acești boeri au însărcinat pe Radu Golescu, Ilie Știrbei dându-le și pe Ioan Abraam predicator de curte, spre a fi și clerul reprezentat acum ca și în toate actele mari ale țerei de altă dată cum se obișnuia în acele vremuri.

Cronicarul Radu Popescu spune că în luna lui Martie venise poruncă de la poartă ca Ianache Mavrocordat să se ducă la Pojarovița unde era să se adune solii pentru pace, în adevăr se decisese ca congresul păcei să se ție la *Passarowicz* sau Pojarovița, un orașel din Serbia pe malul drept al Moravei; și acolo să se adune toți ambasadorii puterilor pentru a începe preliminarile de pace; din partea Austriei se alese în consiliul de resbel contele Talman și contele de Wirmont; din partea Sultanului Achmet al III; afară de Ianache Mavrocordat se alese încă Inspectorul general de Artilerie Mohammed Effendi supranumit și jigirmi-Sekis-Tschelebi și din Valachia însuși Principele domnitor Ioan Mavrocordat, apoi solii Angliei, Veneției și Olandei trebuiau să se găsească la Passarovitz în ziua de 25 Aprilie 1718 unde se va decide de soarta țerei noastre; Principele Eugen de Savoia era Șeful lucrărilor, însărcinat a încheia pacea cu turcii.

Solii s'au adunat la 27 Mai, ne spune Cronicarul, pentru întâia oară, în consiliu¹⁾.

Și în 20 Aprilie 1718, Carol al VI dete deja instrucțiuni pentru încheerea păcei plenipotențiarilor săi Talman și Wirmont.

«Charles par la grace de Dieu, Empereur ellue des Romains, Augmenteur d'Empier de tous temps.

Instructions pour le Sr. Damian-Hugo-Comte de Virmond, notre bien aimé Conseiller privé et de la Guerre, General d'Artillerie et Colonel du Regiment, comme aussi pour notre Conseiller de Guerre et bien aimé Michael de Talman, de ce qu'ils ont à observer et à songer comme nôs Plenipotentiaires au Congres de Pais intenté avec le Porte Ottomane»²⁾.

¹⁾ Veđi Op. cit., p. 99.

²⁾ Veđi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 210, data de 1717 din eroare de tipar e pusă în Hurmuzaki.

În 1718, 14 Mai, Plenipotențiarii erau deja la Passarovitz căci Mareșalul Steinvillle le scrie acestor plenipotențiarilor Imperiali, însărcinați cu încheierea păcii și le expune situația geografică a Moldovei și a Munteniei arătându-le punctele ce ar fi de deosebită importanță.

«Mareșalul Steinvillle arată mai întâiu că cele cinci districte ale Munteniei, care sunt ocupate de către trupele imperiale, și anume Jiul-superior și inferior, Vâlcea, Romanai și Mehedinți, *trebuie considerate ca teritor împărțesc*, după ce Voevodul care stăpânește celelalte 12 districte, nu a făcut nici o reclamație în privința lor. Mai departe constată, că aceste *districte sunt despărțite de celelalte 12 prin riul Olt. Acesta trece din Transilvania pe la Turnu-Roșu în Muntenia, curge mai mult în linie dreaptă*, formând puține cotituri și se varsă în Dunăre. Avându-se în vedere că Turcii sunt siliți să-și transporte provisiunile și materialul de război pe Dunăre, Oltul, care este navigabil aproape în tot cursul său și în toate timpurile, prezintă mari avantaje pentru imperiu. În prima linie, fiind stăpâni pe cele cinci districte și pe riul Olt, dușmanul va putea fi ușor și cu siguranță împedecat a se aprovisiona. Ținând mai ales seamă că de la Sibiu până la Nicopole poți ajunge, după cum spun toți călătorii în patru-cinci zile destul de comod, iar pe apă și mai curând. Din aceste considerațiuni, precum și în speranța, că, dacă nu vor putea *obține întreaga Valachia, vor rămânea cel puțin cu cele cinci districte*, mareșalul a spart stâncile care împedecau navigațiunea pe Olt, în scop ca să-l facă navigabil începând de la Turnu-Roșu, spre a servi nu numai pentru transportul provisiunilor, ci și pentru cele de mărfuri. În același timp, după nespuse de mare muncă și cu cheltueli enorme, a reușit să facă și drumul pe uscat practicabil. De unde înainte acest drum nu era nici a patra parte practicabil și ducea în zigzag peste Olt, el l-a lărgit și l-a condus d'alungul Oltului, astfel că acum pot circula și căruțele până la Rîmnic. De la Rîmnic unde își are Mîitropolitul reședința, ajungi în 12 ore la Dunăre pe drumuri foarte bune. Rîmnicul și Cozia sunt întru cât-va fortificate. Cea din urmă e situată chiar la poalele munților,

iar cel dintâiu la distanță de $3\frac{1}{2}$ ore de la Cozia, mai la o parte, amândouă lângă Olt. În afară de riul Olt, țeara aceasta este udată de mai multe alte riuri și văi mai mici, cari sunt de mare folos în timp de război. În cele următoare, mareșalul arată și desavantagiile ce ar putea rezulta pentru imperiul dacă aceste districte ar trebui iar înapoiate Turciei. Ne mai vorbind de altele, amintește în prima linie, că pe lângă navigațiunea Oltului, dușmanul va avea la îndemână prețiosul drum pe uscat spre a putea pătrunde pe la Turnu-Rușu în inima Transilvaniei. Aceasta l'a îndemnat să propună Consiliului de Resbel ca aceasta principala arteră de comunicațiune să fie apărută prin fortificațiuni. Lucrările s'au început deja la Căineni, o localitate la depărtare de 3—4 ore de la Turnu-Roșu pe teritoriul Munteniei. Afară de aceasta se va face un plan cu o nouă chartă a localităților Căineni, Cozia, Rîmnic și a împrejurimilor acestora, și îndată ce vor fi copiate, le va trimite plenipotențiarilor. Mai departe în charta acestor părți va fi indicată și situația micii Loviște, un ținut puțin fertil despărțit prin pădurea Argeșului de către celelalte 12 districte și având o suprafață de 2 miluri germane în lungime și ceva mai mult în lățime și numărând 19 sate proaspete construite după obiceiul țării. Indicarea acestui ținut, *care trebuie menținut lângă cele 5 districte, este foarte necesară, putând da mai multă lumină în această privință chartei amintită.* În fine charta va arăta și un mic riu, numit *Topolog*, unde stă în permanență un post de observație. *Cu ocazia delimitării granițelor, acest rîu trebuie cuprins în limitele teritorului împărătesc. Cât de salutară va fi pentru Transilvania fortificarea Căinenilor și cât de superătoare le va fi Turcilor în cazul unui marș de la Dunăre la Brașov sau invers, aceasta numai acela o poate aprecia care-și va da bine samă de situație.* După aceasta, mareșalul Steinvillie arată importanța lor din punct de vedere economic și comercial. Constată mai întâiu, că pe lângă bune întocmiri, s'ar putea trage mari foloase din aceste districte. În prima linie ele sunt bogate în articole de comerț. Mai departe minele de sare situate cale

de o oră de la Rîmnic, ar aduce venituri considerabile, traficul lor atrăgând mulți bani turcești în țară. *D'ase-menea bogata splătorie de aur care cu timpul ar putea fi adusă în stare mai bună. În afară de aceasta, districtele acestea sunt foarte fertile, având pământ gras, culturi bune, livezi din abundență și vinuri gustoase. Ele sunt bogate în lemne, vânat și pești și nu duc lipsă de nimica. Aș o splendidă cultură de vite putând aproviziona cu vite și țerile vecine și putându-se aduce la Vîna în fie care an un număr de câteva mii de vite cornute. Locuitorii sunt obicinuiți din timpurile Voevozilor, să dea din toate produsele lor o parte anumită fîscului, în formă de dijmă sașă dar. Mareșalul arată în fine importanța politică a acestor districte, constatând că din ele se vor putea supra-veghia toate mișcările locuitorilor din cea-laltă parte a țării, putându-se ținea în respect și în continuă dependență de imperiū¹⁾.*

În privința Moldovei a vorbi aci nu este loc, vom zice însă cea ce se referă aci pentru documentul muntean: constată că pentru a putea ținea în respect față de împărăție pe locuitorii acesteia, pentru a menține comunicațiunea și a putea primi știri exacte asupra mișcărilor din Budjacul tătăresc, ar fi bine ca să se așeze posturi militare în toate trecătorile ce duc din Transilvania în Moldova. Trecători de acestea sunt multe. Ast-fel la Bistrița sunt: Rodna și Dorna. Acestea ar trebui ocupate, pentru că de aici s'ar putea supraveghia întreg confiniul celor trei țări.

În 1718, 22 Mai, contele Virmont, plenipotent, scrie un raport către Împăratul Carol VI, cerînd împuternicire spre a intra în negociațiune cu Ianachi Mavrocordat. În acest raport vedem:

«Comitele Virmont comunică Împăratului, că a venit la dînsul în secret *un prieten al Voevodului Mun-*

¹⁾ Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 212 (tradus din nemțește).

teniei, trimis de acesta, un grec de alt-fel, cu care Comitele a făcut cunoștință cu ocazia soliei sale în Polonia. Acesta 'i-a spus, că dacă'i promite, ca creștin și înaintea lui Dumnezeu, că nu va destăinui la nimeni altul de cât numai M. Sale Impăratului aceea ce i va descoperi, el îi spune lucruri de cel mai mare interes pentru cauza Impăratului. Nu trebuie însă să știe despre acest lucru nimenea nimic, și în special colegul Comitelui, Tallmann. Să nu se mire — i-a zis grecul, — că procedează cu așa de mare precauțiune, când se știe cât de delicat lucru este, să ai a face cu Turcii, cari l'ar perde îndată ce ar afla cât este mai puțin. A spus apoi, că fiind omul de încredere al Voevodului, el l'a convins pe acesta că poate avea perfectă încredere în comitele Virmont, de oare-ce a înțeles când a fost în Polonia că acesta știe să păstreze secretele importante. După ce Comitele l'a asigurat că nu va comunica la nimeni altul de cât Impăratului, omul de încredere al Voevodului 'i-a spus, că acesta pretinde ca Comitele să ceară de la M. S. imputernicire de a intra cu dânsul în negociațiuni asupra unora și a altora. Comitele Virmont i-a răspuns că nu crede că M. S. va voi să intre în negociațiuni cu un principe tributar, acum când armele M. Voastre — (aceasta o spune în paranteză în scrisoarea către Impărat —) au cucerit o parte a Valachiei, iar în cea-l'altă este mai domn M. S. de cât Voevodul și de cât Turcii. Cu toate acestea el va încerca, dacă cum va Impăratul îl va imputernici printr'o scrisoare deschisă să asculte aceea ce Voevodul îi va destăinui și apoi să-l refereze numai M. Sale, după cum a jurat. Trimisul Voevodului i-a dat apoi promisiunea, că-i va destăinui multe lucruri și-i va face multe servicii, fie că se va face pace sau va mai continua războiul. Înainte de toate voește însă să i se garanteze siguranța personală și protecțiune, dacă ar fi descoperit de către Turcii și silit să fugă, un lucru de alt-fel pe care nu'l va face de cât fiind în mare strîmtorare, dacă ar fi trădat. Comitele Virmont îi ia în cele din urmă promisiunea, că va descoperi tot ce va ști cu privire la mișcările Turcilor sau alt-fel. Comunicând toate aceste Impăratului, Comitele

de Virmont îl roagă să-i ordoneze cum va găsi de cuviință.

Pasarovicz, 22 Maiu 1718.

Semnat, *Otto Comite de Virmont*¹⁾.

Din această scrisoare se poate deduce rolul de om falș ce'l juca Ianache Mavrocordat și de politic vulgar, linsușind însuși pe vrăjmașii lui naturali.

Impăratul Carol VI priimise acel raport al boerilor români refugiați la Sibiū, înmănat lui prin deputațiunea de trei. Adică de: Radu Golescu, Ilie Știrbei și clericul Ioan Abraam, arătase acest memoriu și consilierilor săi intimi privați și de resbel și poate îl înmănasă și consiliului întreg de răsboi întrunit la Pasarovitz, căci eată ce document avem din 1718, 27 Maiu, relativ la pretențiunile acelor boeri de a trece întreaga țară coroanei imperiale, saū cel puțin Oltenia numai:

Hotăririle Consiliului de Resbel în privința pretențiunilor boerilor munteni:

«Boerii munteni refugiați în Oltenia și în Transilvania, înțelegând despre apropiatele negociațiuni pentru încheierea păcii cu Turcii, trimit, cu învoirea Mareșalului Steinvill, *trei deputați la Viena, și anume pe predicatorul Ioan Abram, pe Generalul Rudolf Golescu și pe Marele Vistier Eliaș Știrbei, spre a presinta Impăratului cererile boerilor. Indată după sosirea în Viena, deputații se presintă la Prințul Eugen de Savoia, care după ce le-a ascultat cererile, i-a sfătuit să și le specifice pe larg într'o petițiune. În urma acestei deputații presintă un memoriu, în care cer ca Impăratul să cuprinză și să stăpânească întreagă Muntenia. Prin această glorioasă întreprindere M. Sa va supune nu numai un întreg neam creștin dominațiunii sale, ci va beneficia și de avantajile politice și economice specificate sub*

¹⁾ Veđi vol. VI, doc. Hurm., p. 216.

lit. A.¹⁾ Mai departe, Impăratul să numească *ca Voevod al țării pe George Cantacuzino*, care trăește de mai mulți ani la Brașov. Aceasta pentru calitățile sale personale, precum și în vederea credinței și alipirei ce atât dinsul cât și tatăl său, *Voevodul Șerban, au arătat în tot-d'a-una față de Prea Înalta Casă Domnitoare. Să fie asigurați, că atât drepturile Voevodului, cât și libertățile și privilegiile clerului, ale boerilor și altor particulari vor rămânea neatinse* iar dacă ar fi să se *introducă vr'o inovațiune în afacerile politice, militare, economice și provinciale, să se convoace sfatul țării și să se asculte mai întâiu părerile acestuia*. Întimplându-se însă, din voința lui Dumnezeu cea nepătrunsă, ca la încheierea păcii să rezulte, ca acest popor creștin să rămână și mai departe în sclavia turcească, în casul acesta roagă pe M. S. Imperială să înzestreze *din mila Prea Înaltă cu averi imobiliare, în proporție cu rangul fie-căruia, atât pe George Cantacuzino cât și pe ceilalți boeri refugiați dincolo*. În fine, ca la încheierea păcii să se stipuleze cu privire la Principatul Munteniei următoarele puncte: *Poarta Otomană să nu mai numească străini și Greci ca hospodari în Principat*, ci aceștia să fie numiți dintre pământeni; tributul să se reducă la suma cea veche, așa cum a fost înainte de Constantin Brâncovanu; ordinele Porții să li se înmâneze d'a dreptul boerilor prezenți în Constantinopol și să nu se mai trimită în țară, ca mijloc de presiune, prin Turci, cari se dedau la tot felul de fapte; în fine, boerii refugiați peste Olt și în Transilvania să nu fie acușați de felonie, și trecerea lor dincolo să fie atribuită singur numai relei purtări a hospodarului Nicolae Mavrocordat. Prin urmare, aceștia să fie lăsați liberi între ai lor, iar celor cari ar cere să rămână dincolo să li se dea voe a beneficia și de moșiile lor din Muntenia, cu atât mai vârtos că mulți boeri, de și înainte de acest resbel trăiau pe teritor turcesc, au beneficiat totuși de imobilele pe cari le posedau în Transilvania.

Consiliul Imperial de Resbel așterne acest memoriu

¹⁾ Vezi în Memoriul boerilor din 1718.

Împăratului, însoțit de un raport, în care, după ce arată cele de mai sus, propune:

Nu se poate lua în nume de rău boerilor munteni, că în vederea încheierii păcii, s'au gândit la siguranța lor și din cauza aceasta au trimis această deputațiune. Cu toate acestea, Consiliul de Resbel a ordonat Comitelui Steinvillie, ca pe viitor să nu mai dea voie la ast-fel de oameni a veni la Curte, fără știrea și fără încuviințarea prealabilă. În cât privește fondul cererilor boerilor constată că acestea sunt în mare parte identice cu cele cuprinse în petițiunea pe care numita națiune valachă a prezentat-o anul trecut tot prin o deputațiune. Consiliul de Resbel este prin urmare de părerea, ca răspunsul ce li se va da să fie relativ identic în fond cu răspunsul cuprins în rezoluțiunea pe care M. Sa Imperială s'a îndurat prea grațios a le-o da cu acea ocazie. Mai departe să se arăte, că M. Sale Imperiale îi face foarte multă plăcere dorința lor de a sta sub dominațiunea M. Sale și că M. Sa va face tot ce timpul și împrejurările îi vor permite spre a mântui de jugul turcesc pe această națiune atât de devotată. În dorința de a reda tuturor supușilor săi liniștea și a împedeca relele ce rezultă dintr'un resbel atât de crâncen, Maiestatea Sa Imperială va consimți ca să se convoace congresul de pace, și va recomanda plenipotențiarilor însărcinați cu negociațiunile, ca cu acea ocaziune să facă toate reflexiunile posibile cu privire la Principatul Valachiei și în deosebi cu privire la preoțimea și boerii cari s'au pus sub protecțiunea M. Sale, și să îngrijască cât mai bine și mai efectiv de siguranța persoanelor, a familiilor și averilor lor. Cu privire la George Cantacuzino, Consiliul de Resbel e de părere ca M. Sa Imperială să le promită, după cum le-a promis și în rîndul trecut, că rămânînd în posesiunea necontenită a țării, îl va numi ca Voevod al lor. Va convoca apoi sfatul țării și se va înțelege în privința modului și a formei de guvernămînt și a altor afaceri. În deosebi însă vor fi proteguate religiunea, libertățile și privilegiile lor. Dacă însă alte motive puternice îl vor împedeca de a cuprinde întreg Principatul, M. Sa îi asigură că va fi în tot-d'a-una cu cea mai distinsă considerațiune față

de națiune și în deosebi față de persoana lui George Cantacuzino. Alt-cum punctele amintite, cu privire la tratatul de pace, nu sunt atât de neîntemeiate. Consiliul de Resbel propune deci ca ele să-i fie comunicate ambasadorului împărațesc, dându-i în același timp însărcinarea de a stăruia după putință spre a obține de la Poartă ca toate cele întâmplăte din partea națiunii valache în cursul acestui resbel să fie uitate, de și nu crede că Poarta se va învoi cu aceasta. Mai departe, ca să se restituie fie-cărui boier averile lor, putând beneficia de ele ori și unde. Consiliul de Resbel arată apoi, că deputații *din rîndul trecut au fost primiți în audiență și că și aceștia se roagă să fie primiți. De oare-ce deputații dintre cari cei doi mirenii sunt de rang mai distins de cît cei din rîndul trecut*, și s'ar simți foarte atinși dacă nu li s'ar acorda acest favor, Consiliul de Resbel este de părere să li se acorde și acestora audiența cerută. Aceasta cu atât mai vîrtos că *națiunea valachă trebuie în cît-va cultivată spre a o câștiga* tot mai mult în devoțiunea pentru M. Sa, și cel puțin un *partid în țară să fie bine menajeat pentru toate eventualitățile*.

Consiliul de Resbel arată apoi că văduva fostului hodosdar Ștefan Cantacuzino, care a fost ucis de către Turci, a presintat o petițiune, prin care se roagă că cu ocazia încheierii păcii să fie sprijinită spre a fi reintegrată în averile sale, atât ea cît și fiul său, și să i se permită a se așeza pe teritoriul împărațesc și a beneficia de acolo de averile sale. De oare-ce această văduvă s'a bucurat și până acum de grația Prea înaltă și fiind-că cererea ei este de aceeași natură cu cererile națiunii. Consiliul de Resbel propune ca și aceasta să i se comunice ambasadorului imperial, deși nu crede că Poarta Ottomană se va învoi cu aceasta, din cauză că confiscarea s'a făcut pentru crima de lesae Majestatis. La tot casul văduva trebuie oare-cum mîngaiată.

După acestea, Consiliul de Resbel aduce la cunoștința Împăratului, că fiul acestei văduve; *Rudolf, care se află d'aseamenea acolo, se roagă ca M. Sa să-i dea voie să participe la acest resbel, promițînd că va face bune servicii*

causei împărătești. Constatând că cererea aceasta este foarte lăudabilă și ar putea să aibă urmări bune la timpul său, pe de altă parte *tinărul fiind înzestrat cu calități foarte bune și având o purtare ireproșabilă.* Consiliul de Resbel crede că M. Sa îi va accepta oferta. Consiliul de Resbel este în fine de părere, că solicitatorul fiind lipsit de mijloace de existență, să i se dea din caseta împărătească 2000 florini.

Semnat

Prințul Eugen de Savoia,
*President al Consiliului de Resbel*¹⁾.

Împăratul aprobă.

Împăratul Carol al VI mai dă instrucțiuni lui Virmont printr'un raport din 14 Iunie 1718 despre modul cum trebuie să negocieze cu voivodul Munteniei Ienache Mavrocordat la Passarowitz²⁾.

Nemții deveniseră pretențioși în urma adresei magulitoare a boerilor munteni la care se mai adăuga încă și isbândeile lor, din scrisoarea ambasadorului englez Lordul Sutton către generalul St. Saphorin cu data de 1718, 10 Iunie, unde se vorbește despre negocierile de pace între Austria, Veneția și Turcia, rezultă aceste fumuri: «Cela me donne bien de croire, qu'ils ont ordre de pretendre toute la Vallaquie».

Mai departe: «Car on peut être sur que, dans quelque peril que les Turcs se trouvent, ils ne cederont point la Vallaquie. Pour la partie de cette Principauté, qui est dans la possession de l'Empire en deça de l'Aluta contenant cinq Destricts du Païs³⁾.

Din 1718, 19 Iunie avem un alt document: Raportul

¹⁾ Veđi în col. doc. Hurm., p. 217.

²⁾ Veđi în vol. VI, op. cit., p. 221.

³⁾ Veđi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 222.

către Impăratul Carol al VI relativ la negocierile păcii și în deosebi la cestiunea Olteniei, Munteniei și Moldovei, din acest raport rezultă earăși acele pretențiuni ale Nemților, într'ensul vedem :

«Intr'acea am început să vorbim despre Valachia și Moldova, încercându-ne a dovedi, că fiind stăpâni pe Transilvania, și acum când cele două fortărețe, Belgradul și Temișoara, au căzut în puterea armelor Maiest. Voastre Imperiale și Catolice și îndeosebi când ne-am întărit atât de mult în cinci districte ale Valachiei, dominăm bine cele două Principate și prin urmare le vom putea menține. Ele aparțin deci de drept singur M. Voastre Imperiale și catolice, iar ei, Turcii, pot să le părăsească cu atât mai ușor, că nu au fost adevărații stăpâni, ci numai protectorii lor, și tocmai prin faptul că au avut în puterea lor Belgradul și Temișoara, le-au menținut.

Ei s'au mirat de această propunere, pretinzând că nu sunt de loc constrinși să le părăsească cu totul, ci pot ori și când să intre cu armatele și trupele lor, că au afară de această diferite locuri întărite și ocupate și prin urmare sunt încă stăpâni pe ele. Nu au voit de asemenea să admită ca noi să luăm în deplină posesiune cele cinci districte, ci să ținem numai câteva sute de oameni ca garnisoană ici și colea în localități mici și slabe, ca să nu-i împedece de a intra în ele când vor găsi cu cale, arătând că numai acum de curând a trecut un corp al lor de armată peste Olt și s'a așezat dincolo, într'un sat. Noi am replicat la acestea cum am știut mai bine și întru cât a stat în puterea noastră, dar n'am putut ajunge la nici o înțelegere. Am lăsat deci aceste puncte deocamdată și am venit la Polonia, comunicându-le, că misiunea noastră este ca în pacea ce se va încheia să cuprindem și regatul Poloniei. Nu s'au opus la aceasta, spunând că nici ei nu cer alta decât ca să trăească în liniște cu națiunea poloneză. Se miră încă că vorbim aici de aceasta, de oare-ce ei cred, că dacă Polonia voește ceva de la dinșii n'are decât să se adreseze d'adrepul către Poarta, care îi va da ori ce satisfacție onestă. Le-am dat însă a înțelege, că prietenia și

alianța M. Voastre Imperiale și Apostolice cu Regele și cu republica Poloniei reclamă ca să ne îngrijim și de dînsa cu această ocaziune, și fiind-că e vorba să fie restaurată și renoită pacea de la Carlowiț, nu ne putem dispensa de aceasta. Am lăsat însă deocamdată lucrurile la atîta, deoarece nu căzusem încă de acord în privința Valachiei și Moldovei.

Am revenit după aceste iar la Valachia și Moldova, stăruind din toate puterile, că dacă nu vom obține alt-ceva, *vom menține totuși cele cinci districte*, iar despărțirea Hotinului (care va întâmpina multe dificultăți) cerem să se facă cât mai curînd. Am cerut însă timp de cugetare până astăzi. N'am putut să ne opunem și am trebuit în cele din urmă să cedăm stăruințelor lor.

În fine astăzi de dimineață la timpul obicinuit, anume la ora opt, ne-am întrunit din nou și am discutat pro și contra, timp de mai multe ore, necruțînd din parte-ne nimica și făcînd tot ce a fost posibil în interesul promovării cauzei M. Voastre Imperiale și Catolice. Cu toate acestea, în afară de teritoriile obținute prin pacea de la Carlowiț, *n'am putut obține în cele din urmă decât numai cele cinci districte* ale Valachiei avînd ca graniță Dunărea și Oltul, *dar și acestea numai după multă osteneală*, căci ei au persistat multă vreme numai pe lângă aceea ce se află în deplină posesiune. Cele-l'alte, cu privire la aceste două provincii, și în special despărțirea Hotinului, le-au respins categoric și de repetițe-ori, declarînd că nu depinde de ei, ci vor scrie Porții, iar dacă aceasta nu se va mulțumi cu cele oferite de ei, atunci pot cu Dumnezeu să înainteze cu armatele. Despre Bicz nu au voit să știe nimic. Ne-au promis să ne dea un act scris cu privire la tot ce ni s'a acordat sau ni s'a refuzat din partea lor, dar până acum n'am primit nimica. De alt-fel ei au recunoscut cele ce am amintit mai sus cu privire la Polonia, susținînd, că soliș pe care acest regat i-a trimis acum câți-va ani la dinșii s'au convins și în urma aceasta s'au întors de la dinșii mai mulțumiți, cu toate că eu Conte de Virmont, le-am arătat

duplicitatea lor, pe care le cunosc din propria-mi experiență.

Al M. Voastre Imperiale și Catolice
Prea supuși și credincioși servitori.

Otto Comite de Virmont, m. p.

Mt. Talman, m. p.¹⁾

Pasarovici 19 Iunie, 1718

La fel scrie și Nicolae Theyls Principelui Eugenie în 1718, 19 Iunie²⁾.

În 1718, 20 Iunie Virmont plenipotențiarul lui Carol al VI scrie lui Öttl un alt sfetnic al imperiului că nu e de loc mulțămît de purtarea suspicioasă a lui Ienache Mavrocordat voevodul Munteniei și plenipotențiar al sultanului, între altele el zice în scrisoare: «C'est que j'ay encor a adjuter à l'affaire de Mr. Weivoda³⁾ est qu'il me deplait, que cest Mr. me veut toujours regaler moy, com il, mat déjà offert une bague mediocre; je l'ay renvoyé, disent que je n'aves pas affaires de ses presens, que je serve le plus grand Prince du monde qui me peut donner ce que j'ay besoin, que de luy je ne pretent autre present que fidelité pour mon maistre, que c'est là le seul present que je veux pour moy⁴⁾.

După cum probează însuși scrisoarea lui Virmont către Impăratul Carol al VI din 20 Iunie 1718, prin care el arată că Mavrocordat a făgăduit a da tot concursul său Austriei și că în cazul când nu va mai fi Domn în țara Românească că se mulțamește a avea o pensiune de la curtea vieneză și un adăpost⁵⁾. Eată deci ce purtare avu-sese Mavrocordat plenipotențiarul Sultanului, înputernicit

¹⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 224—225.

²⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 225.

³⁾ Adică voevodul Ienache Mavrocordat voea a cumpăra pe Virmont prin daruri.

⁴⁾ Vezi în col. doc. Hurm., vol. VI, p. 227 (ortografia documentului).

⁵⁾ Vezi în col. doc. Hurm., p. 228—229.

a se încheia un armistițiu între armatele beligerante și fiecare să rețină ce a câștigat până acum. Austria deja coperisese cele 5 județe ale Olteniei după cum am văzut mai 'nainte; atât prin uneltirile dibace ale generalului Steinville, înțeles cu partida boerilor opozițiunei; cât și prin tractatul făcut și încheiat de Ienache Mavrocordat cu dânsul pentru cesiunea Olteniei.

De la 27 Mai până la 27 Iulie când s'a subsemnat pacea definitivă; plenipotențiarii s'a adunat în consiliu de 8 ori ¹⁾; în acest interval de două luni, partida opozițiunei lucra pe capete; ea avea reprezentanți atât la Sibiu, pe boerii ce'i văzurăm mai 'nainte, cât și la Viena pe cei trei deputați; apoi și alți ce mai rămăseseră în țară; din care vom vedea câți va semnați într'o petițiune mai la vale.

În acest timp afară de documentele ce le-am văzut încă până aci, mai găsim: O adresă cu data de 1718, 19 Iulie a boerilor munteni și a Episcopului de Râmnic către Prințul Eugenie de Savoia, încredințându'l despre supunerea lor și cerând să se stipuleze în tractatul de pace ali-pirea Olteniei la Austria.

Eată ce cuprinde între altele: «În genunchi în fața luminației tale ne rugăm să ne ertați de supărare. Suntem în cea mai mare mâhnire de când ni s'a spus că întreaga Valachie până la Cerneți, va rămânea Turciei.

Dacă se va întâmpla aceasta (ferească D-zeu) ni se va pune lanțul de care nu vom mai scăpa, noi mai ales care umblăm dupe protecția sfintei mărite chesaricești. Vom peri cu totul! Așa ne amenință pe noi păgânii, și cu bisericile noastre, de unde va fi nenorocită și vrednică de plâns țara noastră.

Unde să fugim? Unde să scăpăm? Nu știm! Rugăm dar pe luminația voastră să nu ne lase să cădem în această primejdie, ci să bine voească a ne întinde mâna milostivă. Dacă pentru niscare-va pricină se va lăsa Turcilor, Valachia

¹⁾ Veđi în cronică luĭ Radu Popescu, Mag. ist., vol. IV, p. 99 și în Codicele Bălăcenes, vol. III, Șincaĭ, p. 259, ed. I.

mare; se ascultați dorința noastră, ca aceste cinci județe să le păstrați pentru mărirea voastră Chesaricească¹⁾. Acesta scrisoare e semnată de:

Damaschenul Episcopul Rîmnicului și de următorii boeri, în documentul ce urmează:

¹⁾ Vezi în vol. VI, col. doc. Hurm., p. 236. Documentul cu iscăliturile în litere slavonești.

$\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 + $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 2)

1) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 2) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 3) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 4) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$

1) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 2) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 3) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 4) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$

1) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 2) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 3) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 4) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$

1) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 2) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 3) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$
 4) $\frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2} \frac{1}{2}$

11, 15, 16
 Шуми - сѣда нѣмѣи: Сѣда нѣмѣи 15, 16

12, 17, 18
 Сѣда нѣмѣи 12, 17, 18

19, 20, 21
 Сѣда нѣмѣи 19, 20, 21

22, 23, 24
 Сѣда нѣмѣи 22, 23, 24

25, 26, 27
 Сѣда нѣмѣи 25, 26, 27

Numele lor în litere latine.

1. Șerban Bajorcanu vel Logofăt
2. Șerbul Brătioaiu biv vel Serdar
3. Vintilă Bucănaiu biv vel Căpitan
4. Ștefan Brătioaiu Postelnic
5. Constantin Brătioaiu Clucer
6. Tudor . . . ?
7. Constantin . . . ? Poenaru
8. Preda . . . ?

9. Matcă Căpitan Zăreanu
10. Ilie Căpitan Oneteianu
11. Matcă Poenaru
12. Anania Egumen of Cozia
13. Nicodim egumen of Tismana
14. . . . ?
15. Ștefan egumen of Arnota
16. Ștefan egumen of Histrîa

17. Costandin Fărășanu
18. Iordache Fărășanu
19. Dumitrasu Căpitan . . . ?
20. Drăgidă Oldăescu
21. Fola Bălcescu
22. Vasile Argelocanu
23. Mitca . . . ?
24. George Paharnicul of Boia de aramă

În ziua de 27 Iulie 1718 după lungi desbateri tractatul fu încheiat în 30 de articole. Voivodul Mavrocordat de frica Nemților mijloci ca Oltenia să fie anexată Austriei; Muntenia rămânea Turcilor, cari perdeau însă, orașele *Cerigo, Semendria, Belgrad și Voniza*, ear *Prevessa, Butrinto și Morea* fu dată Turcilor, luată de la Venețieni; apoi se acorda dreptul împăratului de a umbla cu corăbiile pe Dunăre și a face negustorie în țările turcești; dându-se încă Austriei și *Banatul Temișoarei*. 2. De asemeni s'a dat tuturor boerilor pribegi din țară toate bunurile lor și moșiile lor; 3. S'a dat drumul la toți ostașii ce ereau făcuți prizonieri cu indemnisație de bani; 4. Apoi s'a liberat Nicolae Mavrocordat cu 4 fiii ai săi, dându'i ca soli împărătești: baronii Petrasch și Stein ce l'aū adus în țară și de aci în Țarigrad; în țara Românească el fu bine primit de fratele său Ienache, aci Nicolae se arată desgustat de toate măririle și spuse că nu mai vrea nici domnie, nici onoruri ci vrea să trăească în tihnă în Țarigrad; dară șearpele cel rău aruncase deja veninul căci toate fură prefecătorii numai; de abea plecă Nicolae la Țarigrad; că Voivodul Ienache se îmbolnăvește cumplit și moare în luna lui Februarie și se înmormentează la biserica S-tu Gheorghe din București¹⁾; așa se sfârși zilele lui Ienache; parcă D-zeu l'răsplăti pentru toate cele ce făcuse în acești 2 ani de domnie; acuma Turcii scosesea pe Nicolae Mavrocordat din captivitate, pentru a'l trimite earăși voevod în Țara Românească, ce nu scăpă de el, în zadar fură toate căci, securea otomană erea și mai puternică și ast-fel în Ianuarie 1719 el sosește earăși în Țara Românească și se urcă pe tronul de pe care căzuse acum doi ani.

Nicolae Mavrocordat în cei doi ani de captivitate primi întreținerea sa de la Nemți și avem un document ce ne arată cheltuelile suferite de Nemți pentru a sa întreținere. document din 1718, luna Iulie; eată-l:

«Specificațiunea dată de către Administratorul George

¹⁾ Vezî în Engel; Gebhardi și condica Bălăcenescă, Șinca, vol. III, p. 288-259.

Neunhardt despre cheltuelile de întreținere ale lui Nicolaă Mavrocordat, de la 1716 până la 1718.

Specificațiune

Despre sumele ce s'aū avansat, pe lângă chitanța, Principelui Valach, Nicolaă Mavrocordat, care se află aici în captivitate, pentru întreținerea sa din Casa Imperială transilvană de Resbel, la ordinul Exc. Sale Domnului Comandant General Comite de Steinville.

Conform chitanței numitului Principe:

	fl.	cr.
La 10 Decembrie 1716	2666	—40
• 21 Ianuarie 1717	833	—20
• 5 Martie ,	833	—20
• 24 Aprilie ,	833	—20
• 11 Iunie ,	833	—20
• 1 August ,	833	—20
• 29 Sept. ,	416	—40
• 20 Ianuarie 1718	300	—
	Suma	6550

(L.S.) *Ioan George Neunhardt*, m.p.
Administrator,¹⁾

Cu delimitarea granițelor Olteniei; de către guvernul ardelean fură însărcinați: Comitele Ștefan *Czáki* și Comitele Iosef *Teleki*; în 27 Iulie 1718, guvernatorul ardelean, comitele mareșal de Steinville, dă și un decret de imputernicire acestor doi delegați ²⁾.

Mulți dintre boerii Olteni și din cei Munteni ce aveau moșii și în Muntenia afară de Oltenia vădând că nu a trecut și Muntenia sub coroana Austriacă, și ei fiind partizani ai politicei nemțești, nu mai voiau să se întoarcă din

¹⁾ Veđi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 241.

²⁾ Veđi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 241.

Ardeal său din Oltenia în Muntenia și scriu său chiar vorbesc cu sfetnicii lui Carol al VI; căci din o scrisoare a baronului general de Tige către Steinville cu data de 1718, 12 August; unde 'i dă lista acelor boeri, vedem acestea :

«Extras din scrisoarea adresată mie Mareșalul Steinville cu data de 12 August 1718 de către Domnul Mareșal Locotenent baron de Tige.

Domnii boeri care se află aici și al căror nume sunt indicate în lista alăturată, nu voesc nici unul a se mai întoarce în Valachia-turcească.

Dintre boerii care se află în Valachia-turcească, nu cred să mai treacă vr'unul d'incoace. Va veni însă timpul să mă informez de intențiunile și de numele lor.

Specificațiune

Numele și pronumele acelor boeri, cari solicită și de acum înainte protecțiunea și grația M. Sale. Sunt notați aceia cari au moșii în cele cinci districte de peste Olt.

Dosoșteiū. Un preot, frate cu boerul Barbu Brăiloiu Serdarul, având ceva moșie.

Șerban Bujoranu, Mare Logofăt, are moșii.

Grigorie Băleanu, Mare Vornic.

Rudolf Goleșcu, Mare Spătar, are moșii.

Elie Știrbei, Mare Vistier, are moșii.

Drăghici Strâmbeanu, Mare Serdar.

Mihail Cantacuzino, Mare Comis, are moșii.

Constantin Dudesco, Mare Comis.

Grigorie Vlasto, Mare Serdar.

Matei Crețulescu, Mare Șătrar.

Vintilă, Mare Căpitan, are moșii.

Constantin Bucșan, Logofăt

Manta Câmpineanu, Mare Căpitan.

Pirvu Câmpineanu, Căpitan.

Ioan Băleanu, Căpitan.

Ștefan Brâncoveanu, Postelnic, are moșii.

Antoniū Caliarchi cu familia.

Ioan Balăceanu, are moșii¹⁾).

Pacea de la Pasarovitz se încheă în ziua de 27²⁾ Iulie, anul 1718.

Turcia deja perduse prin deseale sale lupte posesiunile ce le avea în Ungaria și Transilvania acestea încăpuseră sub stăpânirea germană; acumă că și Oltenia trecuse sub coroana Habsburgilor, amorul propriu al Turciei fu din nou isbit.

Pretențiunile lui Carol al VI nu erau numai de a se vedea cu Oltenia; în instrucțiunile pentru încheerea păcii, ce le dăduse dânsul primului consilier al său, principele Eugenie de Savoia, pe care le-am vădut mai 'nainte sub data de 13 Octombrie anul 1717 se vede aceste intențiuni, el voea în primul plan ca Austria să aibă dreptul de a numi Domni în ambele principate române; în al 2-lea plan, dacă Turcii s'ar opune cu energie la punctul d'ânteiu, atunci Eugenie să convie ca acești principi să fie aleși de țările lor respective, cel moldovean de Moldova și cel muntean de Muntenia, și întăriți în urmă de ambele puteri: Austria și Turcia, și numai în cazul extrem, și cel din urmă, Eugenie să convie la cesiunea Olteniei coroanei imperiale; din toate aceste trei puncte ce aveau să se pună pe tapet în discuțiunile desbaterilor consiliului plenipotențiarilor de la Passarovitz; numai al treilea fu primit; în cele opt ședințe plenipotențiarilor protestaseră cu energie și așa s'a ajuns ca Oltenia să fie anexată Austriei.

Turcia se opusese din resputeri la cele două d'ânteiu puncte; și de ce oare?³⁾

Pentru că dânsa era mai mulțămită ca să aibă singură puterea de a întări pe vre-un Domn român, de cât să știe că mai este încă o putere ce se amesteca la această treabă; apoi o putere vecină încă, care ar avea acces la întărirea domnilor români; de sigur că acea putere ar fi intervenit și intrigat mai 'nainte de alegere; și așa cu timpul ar fi ajuns ca să aibă o partidă puternică în țară și

¹⁾ Veđi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 243.

²⁾ Veđi în Enghel, rep. în Șincai, vol. III, p. 258, ediț. I.

³⁾ Veđi ca documente mai 'napoi, în raportul lui Talman și Virmont către Împăratul Carol al VI-lea cu data de 19 Iunie 1718.

să se aleagă domni români mereu din cei sprijiniți de acea putere care erea Germania ; în cât Turcia nu ar mai fi avut nici o putere în principate.

De aceia Turcii au preferit mai bine a se răzui o parte din țara Românească, știind barem că rămân a tot puternici pentru Muntenia ; și cu toate acestea Domnul muntean continuând de a fi Domn și peste *Ollenia*.

Trecuse 19 ani de la pacea de la Carlowitz când cestiunea țărilor dunărene venise pe tapet la desbaterile plenipotențiarilor puterilor europene ; fiindcă din cauza resbelului dintre Turci și Nemți puterile conveniră la pace, și când cestiunea păcei se pusese în discuțiune, obiectul discuțiunei 'l formă sêrmanele noastre de țeri ; *Turcii* se certaū cu Nemții ; *Nemții* se certaū cu Francedii și cu Polonii ; *Rușii* se certaū cu Turcii, și țărilor române erau capul suferințelor ; obiectul urei și al invidiei celor trei puteri împărătești din Europa ; atunci însă în Muntenia domnea un Brâncoveanu ; și străinii s'au tot certat prin plenipotențiarii lor 10 ani ; tractatul de pace a fost încheeat, dar țărilor române rămaseră tot ale Românilor și Brâncoveanu a mai domnit 5 ani.

Acuma cestiunea țărilor dunărene din nou fusese pusă pe tapet ; așa am fost noi ursiți de soartă, ca, prin pozițiunea noastră geografică, în Europa, ori de câte ori se vor certa împărății mari, să fim băgați în cearta lor.

În 1718, cestiunea țerei-Românești formase toată cearta dintre cele două împărății, nu e mai puțin adevărat că Austria era încurajată și de partida boierilor români din opozițiune, acea partidă germană, ce dorea scutul protector al Austriei în locul celui turcesc ; această partidă, am vădut în cursul acestei cărți că 'și trage rădăcinile sale din acele vremuri din care începuseră Grecii Țarigradului a veni în țărilor române și începând a se amesteca în politica și guvernământul acestei țeri.

Am vădut că această partidă forma partida națională și patriotică a țerei, că ea fusese inaugurată în epoca ce succedase lui Mihaiu-Viteazul și că sub domnia lui Brâncoveanu ajunsese la apogeul ei, având în fruntea sa pe

Cantacuzinești, eară ca lupătorii tot ce țara avea mai românească ca nume și ca simțiminte. Lupta acestei partide avea de scop distrugerea Grecilor și a puterii lor din principat, precum și a puterii turcești, tractatul de la Pasarrowitz trebuia să determine pozițiunea țerei, rezultatul obținut fu, că numai Oltenia trecu Nemților, și trecu cum? rămânând tot Domnul român principele întregii țări românești, eară Nemții aveau în Oltenia un guvernământ în capul căruia se va numi un Ban întărit de împărat, după cum era și mai înainte Banul Craiovei.

Dacă boierii partidei opozițiunii ar fi reușit ca întreaga țară-Românească se încapă sub scutul protector al Austriei, cu timpul încăpea poate și Moldova, caci aceste două țări surori, una au mers în acțiunile lor; și atunci noi am fi fost reușiți cu Românii din Transilvania și-am fi format o mare masă românească de 10,000,000 de Români în fața căreia cu greu ar mai fi venit o minoritate maghiară să-și ascuță privirea.

Am fi ședut sub scutul austriac mai fericiți ca sub cel ottoman; am fi câștigat în întreg acest răstimp de veacuri din civilizația și cultura Germanilor; am fi importat cum am spune, marfă de a occidentului în loc de a orientului; însă întrebarea este aci: am fi fost ați *«Regatul României»*? am fi avut ați după 1800 de ani de viață, în aceste câmpii ale Daciei străbune, un *Rege*?

Eată întrebări și întrebări la care numai împrejurările, soarta și viitorul ne-ar fi răspuns, caci nu putem ști ce s'ar fi întâmplat; totuși un istoric trebuie să-și facă ipoteze, și dic:

Austria ne-ar fi înghițit poate de tot; scopul ei nu ar fi fost acela ca al Turciei, de a ne avea numai de vasali și a se mulțami de noi și cu noi, numai ca să ne smulgă și să ne stoarcă de bogății și avuții.

Bucovina ne servește de exemplu, Rusia se ia după Austria și în 1812 ne ia din Moldova.

Istoria națională a Românilor arată însă, că, noi am fost niște viteji, că ne-am luptat ca niște lei în furia lor turbată; că am știut să murim fără teamă, și că am știut să învin-

gem pe vrășmașul ce ne ataca; și că dacă am devenit vasali Sultanului de la Constantinopol a fost nu de teamă, ci de sprijin; și ca dovadă este, că ori de câte ori Turcii călcau dispozițiunile tractatelor încheiate cu noi, noi luam armele în mână și ne luptam cu dînșii egal la egal și din bilanțul bătăliilor avute cu dînșii, rezultă cu prisos că noi i-am învins.

Dacă după moartea lui Mihai-Viteazul, căci de atunci s'a format partida germană din țară, am fi trecut sub scutul Austriei, s'ar fi produs o schimbare în starea de a fi a Țerei-Românești; am fi ajuns la încheiări de tractate cu împărăția sacră; și cine știe dacă rezultatul ar fi fost același pe care l'am obținut față de Turci; căci evenimentele politice nu se aseamănă unele cu altele; fiind cause diferite cari le provoacă.

Partida opozițiunei a acestei țări lucrând pentru protectoratul austriac, neapărat că față de starea lucrurilor de atunci, avea dreptate, căci de unde ar fi putut acei luptători să zărească un ce neexistent pe care numai veacurile l'ar fi adus și înfățișat, se înțelege că atunci în acea perioadă de ani de la 1611 până la 1717 avea dreptate să lucreze ast-fel.

Vedând că Turcii prin sfetnicii lor, Fanarioți, prăpădesc aședămintele, legile și obiceiurile cele vechi, și caută a le înlocui cu altele noi și bizantine, că sărăcesc țara și că preocupesc domniile; nu se putea idee mai potrivită și nemerită ca să se fi scos țările române de sub acel scut împilător și tiranic și să se fi aședat sub altul mai omenos; scăpând cu modul acesta și de Fanarioți, căci în Austria nu se auzea nici de puî de Fanariot.

Mai era la mijloc încă și religiunea; Turcii erau păgâni, era deci o rușine pentru noi creștini să avem de a face cu o putere păgână.

Eată deci o mulțime de cause puternic întemeiate, care făceau pe boerii români să lucreze din răspuțeri pentru dominațiunea germană; căci ca să fi rămas singuri de sine stătători ar fi fost o nebunie, de oare-ce noi nu am fi putut trăi singuri singurei și neuniți între noi, adică, Moldovenii

cu Muntenii și neputând a ne uni cu de la sine putere, din cauză că, a doua zi o putere vecină ne-ar fi pus bețe în roate ; și deci rămânând ca două păsările fără de aripi în acest întins cer ce acoperă marea peninsulă balcanică, Vulturul de la Nord și de la Vest ne-ar fi înghițit. Eată deci faptele, eată și motivele.

Prin tractatul de la Pasarovitz numai Oltenia încăpuse sub dominațiunea Austriei ; și ea după un period de 21 de ani se reîntoarse earăși la vechea ei obârșie căci, prin pacea de la Belgrad ; Austriacii reîntoarseră Oltenia, Munteniei ; ce continua a fi sub vasalitatea Porței.

Generalul Steinvillle guvernatorul Transilvaniei fusese însărcinat de Împăratul Carol al VI, cel ce se ocupa acum de Oltenia care încăpuse sub stăpânirea Germanilor ; eată modul cum se organiză Oltenia : în capul ei se puse un *guvernator cu titlul de Ban* după vechiul obicei al țerei, eară pe lângă dânsul să fie încă patru boeri din cei mai de frunte, cu titlul de : « *Consilieri saă comisari împărătești ai împăratului austriac, un secretar al acestui consiliu, un reprezentant militar austriac*, apoi *divanul* format din boeri aleși din cele 5 județe, o cameră numită *Chesariceasca adunare* (Hofkammer), un *mare vistier* cu 30 perceptori. Ban a fost numit bezadea Georgie Cantacuzino fiul lui Șerban Voevod ; acela pe care îl ceruseră Austriei de Domn al întregii țeri ; în decretul de la 28 Septembre 1719, vedem această numire a sa, cât și a celor 4 consilieri ; eată decretul :

*Decretul provisoriu pentru Banul Valachiei, Domnul
George Cantacuzino.*

Pré Înălțatul Domn Georgiu Cantacuzino 'i se notifică amical. Maestatea Sa sacră, împărătească și regască Domnul nostru pré Clement a hotărât prin decretul încă de la 22 ale lunei Februarie a. c. ce mi s'a trimis pentru a institui în pré iubita sa Valachie de dincóce de Olt, un guvern dintre pământeni sub numele de « *Administrație* » și după obiceiul introdus din timpurile cele mai vechi în Oltenia, Excelența Vóastră se numește cu titlul de *Ban al Valachiei*

de dincóce de Olt, «Preşedinte saú cap al administraţiei», care din óre care priciní nu s'a promulgat până acuma, şi mai fiind óre-care raţiuni de a se amâna până la numirea şi a 5 Consilierí imperiali. Se face dar cunoscut nu numai Pré Înaltului Domn Banul, ci şi tuturor pe care'i priveşte, boeri de ori-ce treaptă, călugări şi preoţi ca să recunoscă în calitate de mai sus pe Pré láudatul Domn George Cantacuzino şi să i dé onórea şi respectul cuvenit.

Craiova, 15 Septembrie 1719.

Prea înaltul Domn general comandant al Transilvaniei şi Valachiei Austriace comitele de Steirville a propus boerilor ca să aleagă patru din sinul lor, cari s'ar părea mai capabili şi cari să fie pe lângă Banul ca asistenţi şi în consiliu, până la o poruncă ulterioară a împăratului. Boerii toţi la un gând şi cu un glas au ales ca prim asistent pe Dumnealui Serdarul Gligoraşco Vlasto ca al doilea pe Dumnealui Staico Bengescu; ca al treilea pe Dumitraşcu Brăiloiu călugărul ¹⁾ şi pentru al patrulea n'au fost toţi de acord, unii au voit pe Ilie Otteteleşanu; alţii pe Vasile Poenaru, alţii pe Vladuţă Zătreanu, s'a ales însă Constantin Strâmbeanu.

Craiova 28 Septembrie 1719.

Nicolaus de Porta

Secret. Administr. ²⁾

Georgius Cantacuzenus

Secretar al consiliului de administraţie cum vedem: din alăturatul decret fu numit *Nicolae de Porta*, un Austriac.

Representantul militar era *Colonelul Schram*, după cum ne arată un document din 1720 ³⁾.

¹⁾ Dositheiu monahul, fratele lui Barbu Serdarul, silit fiind a se călugări de Nic. Mavrocordat Vodă.

²⁾ Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 319.

³⁾ Raportul deputaţiunei administrative către consiliul Imperial de Resbel, despre starea în care se aflase populaţiunea română din Oltenia. Vezi în Vol. VI, col. doc. Hurm., p. 309.

George Cantacuzino nu fu Ban tot timpul; Austriicii 'l schimbă, același document de mai sus, din 1720, ne arată motivele, în raportul deputațiunei administrative vedem: Intru cât privește pe banul George Cantacuzino: s'a observat în genere, în sesiunile trecute că-i lipsește cultura și zelul, că și-a petrecut timpul cu vânătoarea în Sibiu și Brașov și că nu se îngrijește de alte afaceri. E flexibil și ce vrea, cine-va, face din el. Numai că n'are venituri, dară e încărcat de datorii, așa că numai din muncă (funcțiune) poate procura subsistența lui și a copiilor lui ¹⁾).

Aceste toate făcură pe Nemți a scoate pe George Cantacuzino din Banie puind în locu-i ca guvernator pe *generalul Czeyka* și după acesta pe *colonelul Dietrich* ambii Austriaci.

George Cantacuzino vedând purtarea Nemților, scrie împăratului un memoriu detaliat reamitind toate actele mari ale Cantacuzenilor față de Austriaci; arătându-și complexa indignare cum e tratat acum. Fiind-că acest act e legat cu alt document important pentru politica germană ce se ducea atunci în țara Românească și memoriul însuși de o mare valoare istorică pentru lucrarea de față, le vom înfățișa cititorului în întregul lor, pe toate.

*« Augustissime și Potentissime
Imperatore! Doamne, Doamne Clementissime!*

Cu acestea mă arunc la tronul Maiestății vóstre Sacratissime, îndurați vă a pleca ochii grațioși la mine, servul cellu prea umilit și supus, care mă rog în urmarea acestor temeieri. Fără îndoiță că se vor afla în memoria Maiestății voastre, grațiotissime, servițielle celle credincioase alle familiei noastre Cantacuzene către Augustissima casă a Maiestății voastre. Căci despre zelul tată-meu, Șerbanu Cantacuzenu Prințipele țerei Românești, nu ieartă pe nimeni să se îndoească, Monumentul sântei Cruci cellei pusă

¹⁾ Vezî idem p. 307.

(după întâmplările timpului de atunci) dinaintea porții Vienei întru memoria viitoare, de supt litera *A*¹⁾). Acest cuget allū lui nu s'a răcit pentru partida Maiestății voastre și a Creștinătății când 'i s'a comandat cu încredere specială a Maiestății imperiale să veghieze ca Generariū și Duce pentru cauza comună în contra barbarilor, prin diploma de supt litera *B*²⁾).

Aseminea căldură n'a încetat a'mi însufla și'n mine, eară către mörte a lăsat serios către matrii melle, ca urmând în credință, pe mine fiul său, să mă închine Augustului și de glorioasă memorie Imperatoriu Leopold, părintele Maiestății Voastre, precum se vede supt literele *C* și *D*³⁾).

Ba și chiar Maiestatea voastră ați rescris grațiosū despre această cauză supt litera *E*⁴⁾). Aseminea căldură și zelū către Maiestatea Voastră, și pietate către patrie până în cel din urmă punct al vieței, au arătat familia noastră către începutul resbelului turcesc din urmă, cu modul cellū mai viu și mai simțit (precum vă puteți aduce aminte Maiestatea Voastră); mai ântâi unchiul meu Ștefan Cantacuzinu, Principele țerei Românești, apoi tatăl său Constantin, și frate-său Michail Cantacuzinu, căci nu s'aū îndoit a'și vărsa sângele pentru interesele Maiestății Voastre când acesta s'a ucis la Andrianopoli, ear aceia la Constantinopoli în cellū mai crunt mod; din care cauză familia Cantacuzino s'ar fi desolat cu totul, ca și a mea dacă n'ar fi plăcut Maiestății voastre a primi cu o grație specială pre fi; Radu și Constantin Cantacuzino, amândoi nepoți ai mei precum se vede din litera *F*⁵⁾).

Deci privind Augustissime Imperatoare, toate documentele meritelor străbunilorū, părințilorū, ba și consăngeniilor noștri, mărturiile cele însemnate cu sânge și cu *perirea mai totală a familiei noastre celei căzute, care sunt*

¹⁾ Vezī documentul mai la vale.

²⁾ Vezī mai la vale.

³⁾ Vezī mai la vale.

⁴⁾ Vezī mai la vale.

⁵⁾ Vezī mai la vale.

*cu mult mai mari de cât toate imputațiunile rău voitorilor, nu pot să nu adaug și servițiile mele proprii către Maestatea Voastră, și să reprezentez cu umilința credința mea sinceră. Căci după ce am trăit trei zeci și trei de ani continui exilat în Transilvania afară din Patria mea, fără vre-o dregătorie, și cu propriile mele spese, în fine din înalta grație m'am pomenit *Ban al țerei Românești* celei de curând câștigate de Austria, în această dregătorie m'am silit cu toate puterea și căldura ca să fac să înainteze interesele imperiale, și pot lesne arăta ca țara Românească de sub Austria a crescut de la începutul guvernului deputațional până la două trei părți de locuitori. Acestea arrată îndestul că nu m'am făcut culpabil de nici o necredință și de nici o rea împlinire a dregătoriei melle ca să mă depărtez din demnitatea și dreptul de Banu (precum se vorbește), lucru neauzit și necunoscut la noi, ca Banul să se schimbe sau la un an sau la altu termen.*

Nici catrienul dregătoriei melle administrative în urmarea grațiosului decret imperial, ar fi trecut de mult (precum ni se obiectează adese ori) nu sună spre persoana mea din cauza meritelor mele cellor mai sus pre larg pomenite, ci, precum judec, attinge pre boierii după usanța națiunii noastre.

Deci rog pe Maiestatea Văstră imperială în genunchi plecați, să vă îndurați a considera grațiosu meritele melle, alle tatălui meu, și alle strabunillor mei, celle pre larg înșirate, și fiindu-că familia Cantacuzena a căzut, din cauzele mai sus spuse, și averile melle care le posedam de la consângenii mei s'au ocupat acum de Mavrocordat și eu nu mai am nimic cu ce să'mi fiu familia cea numeroasă care s'a înmulțit cu cinci fi și patru fice, și cu ce să o nutresc în vre-o altă țerră străină, essind din pămentul patriei ba așu ajunge și la necuviință și la rușine înaintea altor familiei ilustre, érá înaintea inamicilor mortali, a Turcilor, căderea mea ar fi spre gloria și săltare de bucurie rușinătoare. Indurați-vă așa dară Maestatea vóstră Imperială a mă ajuta grațios pre mine, cellu ce mă

aflu în valurile estreme și pe familia care cade în perire și nu numai a mă întări în demnitatea și dregătoria cea împlinită până acum cu credinția ce și mai înainte de a se da grațioasa decisiune în cauza administrațiunii imperiale la noi, a ordona o comisiune imparțială la fața locului de ore-ce nimenea nu pôte fi judecătoria în cauza sa proprie, prin care veți putea afla lesne ce e grâu și ce e zizanie ce e solidă și ce e stricaciosă. Eă totu-deauna, până cându voi trăi, voi respecta și voi venera cu ai mei, grația cea înaltă imperială, și voi fi

Allă Augustissimei Maestății
Imperiale Domnului, Domnului meu
Clementissimă, umilită și credințioasă
Vassalii și Servă.

*Giorgiu Cantacuzenu*¹⁾.

Eată cât de demn scrisese George Cantacuzino Imperatului Carol al VI, când află că el ar fi fost scos din demnitatea de Ban al Olteniei, al consiliului de administrațiune.

Acuma să dăm cititorului și acele documente despre care a făcut mențiune Georgie Cantacuziuo în a sa scrisoare, ca să vedem despre ce e vorba; eată documentul însemnat în a sa scrisoare cu litera *A*.

«Înălțarea Cruciî este mântuirea lumii,
Crucea Ornamentulă Bisericiî,
Crucea este custodia Regiloră,
Crucea întărirea credincioșiloră
Crucea gloria Ângeriloră
Și plaga Demoniloră».

Not Șerbană Cantacuzenu, din grația lui D-zeu, Principe allă țerei Românesce, Domnă și Ereditariă allă ei pentru tot déuna, și altele.

Am ridicată acestă cruce în loculă cellă onorată și închinată evlaviei poplului cellă de tôte zilele, într'o

¹⁾ Veđi în Mag. ist., vol. V, p. 72—78.

perpetua memorie a noastră și a lorū nostri, pre timpul
când s'a incungiuratū de Mahomedani, Vienna Austriei de
josū, supt commanda Vezirului Kara Mustafa-Pașia, în luna
Septembrie zi antăiū, anului 1683.

Callătoriule aduși aminte de mörte! ¹⁾

Șerban Cantacuzino voevod în adevăr ridicase această
cruce dinaintea Vienei și pe dēnsa erea săpat în latinește
cuvintele ce am vėzut mai sus traduse pe românește. Tex-
tual ast-fel se găsește săpătura:

CRVCIS EXALTATIO EST CONSERTATIO MVNDI
CRVX DECOR ECCLESIAE,
CRVX EST CVSTODIA REGUM,
CRVX CONFIRMATIO FIDELIVM.
CRVX GLORIA ANGELORVM.
ETVVLNVS DAEMONVM.
NOS DEI GRATIA SERBANUS CANTACUZENUS,
VALACHIAE TRANSALPINAE PRINCEPS, EIVS
DEMQUE PERPETVVS HÆRES AC DOMINVS, ETC.
EREXIMVS CRVCEM HANC IN LOQO QVAVIS DIE
DEVOTIONI POPVLI SACRO ET HONORANDO, IN
PERPETVAM NOSTRI NOSTRORVMQVE MEMORIAM,
TEMPORE OBSIDIONIS MACHOMEDANAE
A VISIRIO KARA MVSTAFÄ BASSA
VIENNAE INFERIORIS AUSTRIAE, MENSE
SEPTEMBRIS DIE PRIMA, ANNO 1683
VIATOR MEMENTO MORI. ²⁾

¹⁾ Veđt în Mag. ist., p. 79—80, vol. V.

²⁾ Idem.

Documentul de la litera B.

Noi Leopoldu, din grația lui D-zeu, allesü imperatoriu Romanilorü, pururé Augustü, Rege allü Germaniei, Boemiei, Dalmației, Croației, Sclavoniei (etc.), Archiduce al Austriei, Duce allü Burgundiei, Stiriei, Corintiei, Wirtembergei, Comite allü Tirolului și Goritiei (etc.), facem prin aceasta cunoscutü pentru Noi și Ereditarii noștri, și Ur-mătorii noștri tuturor cellor ce se cuvine: După ce ni s'a reportatü nouë în diverse moduri, că mai mulți popli appăsați pină acuma de juguliü cellü greu allü Turcilorü, sus-pină pentru recăstigarea libertăței strëbune, și Noi dorindü a da tuturor asistenția și ajutoriu ü nostru spre ajungerea scopului acestui-a și vezându ră starea lucrurilor încă e atare, încätü nu mai încape îndoenția că ne vomü implini cugetulü, numai dacă ei vor voi a îmbrăța pentru binele și mântuirea proprie occasione de acumü (care ni o dă D-zeu appesëndü pină în finitü paterile inamicului național allü numelui creștinu), amü însărcinatü pe Illustrissimulü Generariu și Duce allü nostru, Serbanu Cantacuzenu, Principele țerrei Românești, prin încrederea năstră cea specială care o avemü către dënsulü, și i'amü datü facultatea de plinü, de a tracta suptü îndemnia năstră, și de a încheia tractate cu toți creștinii vecini și cu toți cei lați cari aü de cugetü de a trece în partea năstră pentru binele creștinătăței și pentru recăstigarea libertăței și a drepturilor, și despre care i se va päré lui cu cuviință înțelegându-se mai întâi cu onorabilulü credinciosü allü nostru, Popa Antide Dunod, care se află la dënsul în numele nostru Imperial și Regal tuturor cellorü ce vorü trece așia în partea năstră, că-i vom protege grațiosü în contra ver cărui inimi-cü, și le voui appară drepturile, privilegiurile religiunei și libertățile. Intru a caror credință am subscris acestă carte cu mână năstră și o amü întăritü cu sigiliul nostru Imperial și Regal. Datu în cetatea năstră Viena, în 7 Septembrie

1687; érá allu Imperiului nostru Roman 30, allu Regatului Ungarü 33 și allu Romei 31.

Leopold.

[L. S.]

După mandatul propriu allu
Maiestăți Imperiale Regale.

*Enricü Comite de
Stratman.*

Ștef. And. de Werdenburg.¹⁾

Documentul litera C.

Leopoldu din grația lui D-zeu, allesü Imperatoriü Romanilorü, pururé Augustü etc. Illustrissimă Principesă, din inimă iubită! Ni s'a datü nouă scrisóre Sinceritățil Vóstre, din Sibiu în 9 zile alle lunei acestei-a, care ne-a recomandatü credinția și închinarea iubitului Vostru fiu către Noi și Augusta nóstră casă, și ne a espusü pre largü celle ce cereți cu umilinția de la noi pentru acell'-ași fiu allü Vostru. Și precumü nu ne indoimü despre credinția cea făgăduită nouă în unü modü atât de sântü, ci ne lingușim că și Sinceritatea vóstră și iubitul vostru fiü veți rămâne nemișcați întrinsa: așa și drépta cellui pré înaltü ne va ajuta spre împărțirea protecțiunii regale în contra barbarilorü în starea lucrurilorü de acum.

Intr'acestea întărimü pentru totü timpulü grația nóstră Imperială Regală către Sinceritatea vóstră. Datü în cetatea nóstră Viena, în 17 Augustü anul 1690; ear allü imperiului nostru Roman 33, allü Ungariei 36, și allü Boemie 34.

Leopold

Enricü Comite de Stratman.²⁾

Documentul litera D.

Leopoldü din grația lui D-zeu allesü Imperatoriü al Romanilorü, pururea Augustü (etc).

¹⁾ Veđi în vol. V, Mag. ist., p. 81—83.

²⁾ Vezi în vol. V, Mag. ist., p. 85-87.

Illustrisimă Principesă devotată din inima iubită, Consiliarul nostru camerariu, Generariul Miliției campestre, unguresci, Prefectul veghielor, capitanul supremi allu Jobei, credinciosul nostru comite Ladislau Chiaky, Despanu perpetuu allu sepusiului, ne a prezentat nouă pe fiul Sincerității vóstre, Giorgiu, june de cea mai bună așteptare, primit în grația noastră și pentru memoria tatalui său, și pentru însemnatele daruri alle corpului și sufletului său, carele le arată, și totu de odată ne a dat și scrisórea sincerității vóstră din 28 Decembrie, anul trecut, și ne a reportat mai pre largu lucrurile încredințate lui de către D-vóstră, care considerându-le cu accuratețã iamă datu lui deplină putere de a ve declara pre largu Sincerității vóstre totu cugetul nostru Imperialu Regal. Deci postim să-i dați și D-vóstră deplină credință întru toate cele ce se va spune ellu în numele nostru, și întărim grația și protecțiunea noastră Imperială Regală către sinceritatea vóstră.

Dat în cetatea nóstre Viena, în 29 Martie anul 1652, érá allu Imperiului nostru Roman 34, allu Ungariei 37 allu Boemi 26.

Leopold.

Enricu comite de Stratman¹⁾.

Documentul literéi E

Antăi Maiestatea sa Imperială Regală ca să respundă cu solita buna voință nemăsuratelor rugăminte alle ordinelor Provincialilor, a decretatu grațiosu că îndată ce va supune cu totul stăpâniri sélle totă țera Românescă, să decorede cu demnitatea de Voivodu pre măritul Domn Giorgiu Cantacuzenu din cauza credinței lui celle de multe ori dovedite, a înțelepciunei, integrității, strălucității familiei și a iubirei salle către patrie. Și tot-de-odată priimesce ca, când se va tracta despre numirea unui următoriu în domnie, să se ia în băgare de seamă particulară, familia Can-

¹⁾ Vezi în vol. V, Mag. ist., p. 85.

tacuzenilor, și mai allesu voturile și rugămintele Domnilor boiari și Reprezentanți.

[L. S.]

*Prin Imperatoriul
Din consiliul de resbellă
Lasseburg 30 Mai 1717
Anton Josef de Öttl m. p.¹⁾.*

Documentul literei F.

Din mandatul Maiestăței sale Impăratului Carol VI, Regele Spaniei, Ungariei, Boemiei, etc.

Domnul nostru cellu pré-grațiosu. Să se facă cunoscutu Dómnei Păuna văduvei Domnului Ștefan Cantacuzenu, fostul principe allu țerei Românesci, și omorît în Constantinopoli, că umilita ei suplică s'a reportatū Maiestății sêlle, cu cuprinsulū acest-ă : Că ea doresce a se priimi suptu protecțiunea Imperială cu cei doi fii ai sêi Radu și Constantin, că Administrațiunea principatului țerei-Românesci să se dea fiului seū cellu întâiū născut, ca să i se dea din bunătatea innăscută și grația Imperială ore care ajutoriū spre o subsistență mai comodă.

Asupra cărei-a atât din respectulū închinațiunii speciale care a arătat bărbatul ei în tot timpulū cât și din considerarea zelului lui cellui lăudabil pentru înaintarea creștinătăței etc.

Maestatea sa imperială a rezolutū suptu datulū de astăzi : Că domnia ei văduva Cantacuzena cu fii și averile sale să se bucure de multă protecțiune Imperială, și prin urmare să i fie ertatū de a rămânea în regatele și țerile ereditare alle Maestății salle imperiale, și ca îngăduindū împrejurările, să i se dea ajutoriū spre recăștigarea averilorū salle, etc.

Precumū s'a datū ordine Domnului Comite de Stein-

¹⁾ Veđi în vol. V, Mag. ist., p. 87—88.

ville, Mareschalū de câmp (etc.). Și că, când (cu ajutorul lui D-zeū) se va dobândi stăpânirea pacifică a țerei și se va ordina provincia, să se facă băgare de sémă specială asupra cellorū doi fii ai ei, și că pentru astă dată, etc. Acest-à i se face cunoscutū dreptū resoluțiune Imperială.

Cu aceste-a, Maiestatea sa Imperială remâne etc.

[L. S.]

*Prin Imperatoriul
Din consiliul de resbelū
Viena atâtai Mai 1717
Antoniiu Iosefū de Öttl.¹⁾*

Eată documentele ce le înfățișase Banul George Cancuzino Impēratului Carol al VI-lea, spre a'i reaminti încă de mai 'nainte despre familia Cantacuzino.

Nici primii consilierii imperiali, cei patru aleși, adică : *Dosithei Brăiloiū, Staicu Bengescu, Grigore Vlasto și Constantin Strâmbeanu* nu rămaseră tot timpul, căci în cei 21 de ani de ocârmuire a Austriei, asupra Banatului Olteniei, adică de la pacea de la Pasarovitz (1718); până la Pacea de la Belgrad (1739); întâlnim încă următorii *consilieri Imperiali*. *Ioan Băleanu, Ștefan Pârșcoveanu* ²⁾, *Ilie Știrbei* ³⁾, *Michail Glogoveanu, Mathei Glogoveanu* ⁴⁾ și *Constantin Obedeau* ⁵⁾.

¹⁾ Vezi în vol. V, Mag. ist., p. 89—91.

²⁾ Pe acest boer îl vedem într'un act din 1731, 23 Iunie, scris de la Craiova către comitele *Wallis*, în calitate lor de consilieri imperiali, semnați fiind, *Ion de Ballianul* și *Ștefan de Pârșcoveanu*; și însușește el acesta particulă nobilitară de, în corespondențele cu străinii? Poate ca imitațiune a sistemului nobilitar din Austria. Vezi documentul citat vol. VI, col. doc. Hurm., p. 424.

³⁾ Din actul cu data de 1731, 21 Iulie, se vede scris tot cu de, *Elias de Știrbei*. Vezi idem.

⁴⁾ Vezi în «Monastirea Tismana» (documente și inscripțiuni), monografia D-lui Al. Ștefulescu, Târgu Jiu 1896, p. 103, după inscripțiunile din Biserica Monastirei *Tismana* și bisericei din *Bengești*.

⁵⁾ Vezi idem p. 103. Acesta erea ginerile lui Dumitrașcu sau *Dosithei Brăiloiū*, *Constantin Obedeau* a ținut pe Stanca fca lui *Dosithei* (vezi în inscripțiunile de pe zid din Monastirea *Vădeni* dădită de Marele Ban Kornea Brăiloiū în 1696 în zilele lui Brâncoveanu Vodă; vezi reprodus în Fascicula I, vol. I, anul 1896 «Publicațiunile muzeului Gorjului»). Despre *Constantin Obedeau* ca *Consilier Imperial*, vezi în Revista «Fiul» No. 7; Reprodus peatra de pe frontispiciul bisericeii din *Sănești* dădită de *Constantin Obedeau* în 1732 și într'un chrisov din 1741 unde ca: *Caimacam al Craiovei* se vorbește: că au fost pe acea vreme în zilele *Nemților mare Comisar* (vezi idem în Fascicula I, p. 9-10, a D-lui Ștefulescu).

Am intrat în perioada anului 1718, Oltenia e sub Germani; pe la începutul lui Ianuarie 1719, Nicolae Mavrocordat pe care boerii români 'l detronaseră în 1716 revine pe tronul țerei, pe care o găsește în starea cea mai desperată; boerii, pribegii; locuitorii ascunși prin vizuinele Carpaților; și pe lângă acestea ciuma și foametea secerând restul populațiunei; eată începutul epocii fanariote, primul act al jalnicei tragedii de la cea d'întâi scenă este îngrozitor.

În van fură deci toate sfortările supranaturale ale Românilor, *boeri și slujitori*; în van fură toate svêrcolirele lor pentru a scutura națiunea română de veneticii Țarigradului; în van deci se formase în țara Românească acea partidă a opozițiunei ce avea de scop să scoată țara de sub jugul cel împilător al *Turcilor păgâni*; și deci și al *Grecilor Fanarioți*; și a o trece celui german; căci puterea Otomanilor era mai puternică și ea a predominat 263 ¹⁾ de ani. Românii aũ dus lupta, prin sacrificiile cele mai mari; avuții și viață devenite jertfa pe sfântul altar al patriei.

Resultatul însă nu fu, de cât, că Oltenia trecu pentru un timp de 21 ani sub coroana habsburgică; și Țara Românească din preună cu sora ei Moldova, devenite niște moșii supuse la licitațiune, ca acela dintre Fanarioți ce va da mai mult; acela să domnească.

Prin ast-fel de mijloace, toate clasele societăței române clerul, boerimea, armata, burgheția și țeranii, clase cari mai odinioară erau glorificate fie-care după pozițiunea lor în stat, acum toate vor fi *demoralisate, corupte și înjosite*.

Prin ast-fel de mijloace, *țeranul român*, care de la Traian și până la Fanarioți, păstrase cu prețul sângelui său, naționalitatea, limba, și costumul cel străbunesc, acum de un timp de mai bine de un veac deveni obiectul de despoiere al Fanarioților.

Numele acela de *Boeră Român*, care altă dată, aducea aminte timpurile de independență; bravură militară; și

¹⁾ Adică de la distrugerea Constantinopolului 1453, de când începură Grecii bizantini a veni prin țările Române și a se amesteca în trebile ei, până la 1716 când căpătară domnia.

mândrie națională, acumă devenise la fel cu o vorbă înjositoare, aceia de *ciocoi*; adică un om ce voește să ajungă la onoruri; prin fel de fel de mijloace; intrigi; calomnii și crime, și să ajungă nu cu gândul de a putea câștiga țara, ci el și numele lui, un om străin, venetic, care să strălucească într-o țară ce nu este a lui, și ca să ajungă în această țară să se arate blând. O doamne! un om ca și un câine întins pe patru labe la picioarele stăpânului său; câinele însă stă întins, dar este și fidel stăpânului. Ast fel deci Fanarioții lingușind mai întâi pe Turci, apoi pe boerii români, 'și făcură loc în țările dunărene și într'un interval de muncă serioasă, de la anul 1611 până la 1716 ei ajunseră și la tron.

Boerul și țăranul Român în zadar vor arunca acumă Fanariotului, epitetul de *strigoț*, acea formă fantasmagorică, a mortului, care sculându-se din mormântul său cel negru și rece; voește să sugă sângele celor vii.

Din cauza acestor triste întâmplări cădute pe capul țerei s'a desagreat ori-ce legătură ce predomină odineaori între clasele societății din țară; ura, vrajba, și invidia începură a lua locul iubirii și supunerii oarbe.

Boerii; unii emigrară; alți rămânând în țară se confundară cu Fanarioții și se fanariotizară și ei cu timpul, și ast-fel, caracterul național de altă dată, fu distrus; de aci deci se născu ura claselor de jos în contra boerimii de acum: «*ciocoimea*».

Țăranii speriați se desperară, și ne mai putând trăi liniștiți pe prispele lor, 'și luară câmpiile rătăcind, luni și ani prin codrii pădurilor seculare ale Carpaților; și formându-se în *bande de haiduci* având în capul lor pe câte un căpitan; luând denumirea după acel șef ca de pildă ale lui: *Tunsul, Mihul, Bujor, Cârjaliu, Codreanu, Jianu* și altele; punându-și în gând să înfrâne lăcomia *Fanarioților* și a *Fanariotisaților*.

Eată cum se sfârși epoca de glorie din istoria națională a Românilor; după o ți de senin; dupe un cer albăstriu, după un soare strălucitor și cald; a succedat o altă ți de furtună cu un cer întunecos; din care a curs numai trăsnete.

Epoca de la 7161 până la 1821 formează un subiect cu totul separat de cea-ce am tratat noi până aci, această epocă a fost scrisă de mulți alții și se va mai scri încă; ea a și fost intitulată, de: «epoca Fanarioților» un nume cam pe nedrept dat; căci nu numai Fanarioții au domnit în această epocă ci și domni de origină românească ori romanizată.

În această epocă se coprinde și cei 21 de ani de dominațiune a Austriei asupra Olteniei.

Noi însă ca să încheiăm această primă parte din cartea noastră; până a trece la a doua; adică la «armată» vom mai deschide un ultim capitol; al VII lea; în care s'arătăm cultura în țara Românească până în 1717; limita subiectul nostru.

CAPITOLUL VII.

Starea culturală a țerei Românești până la 1717; epoca națională, influențele străine și înrăurirea grecească în toate ramurile activității sociale.

Studiul acestui capitol de sigur că ar putea foarte bine să formeze subiectul unei lucrări separate coprinsă într'un voluminos op; căci titlul după cum vedem vorbește de starea culturală a țerei Românești de la primele manifestări și până la anul 1717; adică de gradul desvoltării inteligenței Românului în decursul acelor veacuri, în toate ramurile activității sociale.

Scopul nostru, dacă am format încă acest al VII lea capitol în această primă parte din cartea de față; nu a fost de a pătrunde în adâncimea studiului culturai Românilor până în 1717, căci ce ar avea de a face această cestiune cu înriurirea grecească în țara Românească? de care ne-am ocupat noi până aci.

Deci dacă am pus acest capitol este că, s'a simțit nevoea că să vorbim și de cultura grecească în țara Românească; pentru ca studiul înriuririi grecești până la anul întronării Fanarioților (1716) să fie complet, studiū care l'am înfățișat noi lectorului, precum și efectul acestei

înăuriri când se făcu întronarea din care am și îmbrățișat un an adică 1716—1717.

Prin cuvântul, *stare culturală* nu vom înțelege numai cuvântul de *literatură*; ci vom lua cuvântul în sensul său cel mai larg; adică: gradul de dezvoltare în toate ramurile activității sociale până la care a ajuns inteligența omenească.

Ne aflăm deci față de un studiu foarte vast căci: *limba, literatura, legislațiunea, medicina, biserica, școala, elocuența, artele științele, literale, filosofia, starea economică, politică și socială* de la primele zile de existență a acestei țări și până la anul 1717 ar putea fi studiate în sute de pagini și zecimi de volume.

Ca în orî și ce speță de lucrare este însă un obiect care formează subiectul principal al operei, în jurul căruia se grupează restul; în acest capitol subiectul principal este cultura grecească; dacă vom vorbi deci de cultura românească sau de alte influențe a culturilor străine suferite de Români, aceasta trebuie să o facem ca un ce inevitabil peste care nu am fi putut sări, căci cultura grecească a fost posterioară celei românești; și a trebuit deci să vorbim mai întâi de început, ca să ajungem la continuitate.

N'ai înainte de a intra în studiul subiectului de față, cred că e nemerit a ne opri un moment și a vedea de ce a fost dat ca Români să *fie expuși unei înrîuri culturale grecești*; cum și de când *aū intrat Grecii în legături cu poporul Român și de când aū datat originea acestor relațiuni*.

Vestitul istoriograf al antichității, Herodot¹⁾ spune că între popoarele: Sciții, Tracii și Dacii și între popoarele din Europa orientală mai ales Grecii aū existat raporturi: religioase, comerciale și culturale.

Sciții, Tracii și Dacii aū locuit însă pământul pe care aū se găsește împrăștiati Români în toată Dacia traiană și în unele părți din peninsula balcanică.

¹⁾ Vezi în cartea II.

Între anii 101 și 105 Împăratul Traian întreprinse două expedițiuni în contra regelui Dac și supuse Dacia; obiceiul la Romani era: că ori de câte ori supuneau o provincie, să așeze și să aducă acolo colonii, aceasta spre a stabili dominațiunea romană, acest principiu a fost consacrat la Romani încă de la începutul existenței statului lor, încă pe când cucereau acele mici provincii din ținuturile Italiei.

Traian în Dacia urmă vechiului sistem și istoricul Eutropius zice că marele împărat a adus colonii din toate părțile imperiului *pentru că Dacia era pustie*¹⁾, el zice: «Quum Dacia, bello dacico, viris esset exhausta, Trajanus, ad frequentandam hanc decies centena milia passum in circuitu habentem provinciam, ex tota orbe romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas».

Acuma în timpul colonisărei acele relațiuni despre care vorbirăm mai sus după afirmațiunea lui Herodot între acele popoare ale Europei orientale și mai ales Grecii și între poporul cel nou al colonilor vor deveni mai intime și pentru ce oare?

Să vedem:

Traian și-a adus colonii mai cu seamă dintre popoarele orientale²⁾. Ast-fel au venit în Dacia o sumă de meseriași din orient care stabilindu-se acolo au contribuit oare cum la dezvoltarea civilizațiunei; făcând din Dacia provincia cea mai însemnată a imperiului roman³⁾, contactul deci între aceste popoare ale orientului și coloniștii lui Traian în timpul colonisărei s'au legat mai mult ca mai înainte.

Am spus însă că floarea popoarelor orientale pe acele vremuri ereau *Grecii*.

Aceste relațiuni a coloniștilor lui Traian cu popoa-

¹⁾ Această de pe urmă frază ne vine greu a o crede căci, cum ar fi putut să fie Dacia pustie în momentul venirii colonilor romani? ce au devenit vechii locuitorii Daciei? totuși nu au putut peri, nici fugi, Eutropius ca istoric și scriitor roman a căutat aici, poate numai și numai a ridica pe împăratul său, și a afirmat un neadevăr. Cercetările istoricilor moderni au dovedit falsul.

²⁾ Vezi în *CronicaŃi Greci* de Erbiceanu, p. IX și Xenopol, vol. I, p. 178-192.

³⁾ Vezi în *Filipide* «*Ιστορία της Ρωμαϊκής*» p. 363-420 idem Xenopol op. cit. și Erbiceanu cr. gr., p. IX.

rele orientale și mai ales cu Grecii deveniră și mai puternice atunci când împăratul Aurelian a trecut legiunile romane la anul 270 în Moesia; căci de atunci coloniștii romani au locuit veacuri întregi confundați în mijlocul Grecilor; după cum spun toți istoriografii bizantini; această stare de lucruri a urmat până prin veacul al VII, când năvălirea slavonă a venit peste capul descendenților coloniștilor lui Traian strămutați de Aurelian în Moesia; și de atunci până la anul 1250, rezultatul se decise; căci mare parte din coloniștii veniți, trecură din nou Dunărea și se opriră în regiunile dintre Carpați și fluviu, spre a se reuni și confunda cu frații lor rămași în Dacia, ce coborau acumă cărările Carpaților spre a forma aci în Oltenia începutul statului român.

Restul populațiunei de coloniști aduși de Aurelian în Moesia și rămași acolo după anul 1250; de la 270 până acumă; se confundară cu popoarele elenice; fură absorbite de civilizațiunea baștinașă greacă; lăsând însă numele de Valahia mare, Thesaliei, țara pe care o locuiră ei: «τῆς Θεσσαλίας μεθόρια Μεγάλη Βλαχία καλεῖται»¹⁾.

Acest fapt l'a relevat și D. Paparrigopoulo profesorul de istorie națională la Universitatea din Athena.

D. Paparrigopoulo a scris în 5 volume în grecește, «istoria civilizațiunei elenice de la origină, până în zilele noastre»; D-sa însă într'un volum scris pe limba franceză a condensat cele 5 volume scrise pe limba elenă și eată ce ne spune despre Valachii descendenții coloniștilor romani; ce au rămas în peninsula balcanică: «Les derniers étrangers mêles aux Hellènes, avant la conquete musulmane²⁾ sont les Valaques. Ces Valaques avaient paru dans les pays grecs, spécialement en Thessalie, avant l'invasion franque. Anne Comnène, parle la première d'un village valaque nommé *Exavan*, situé en Thessalie.

¹⁾ Vezi în cronicarii bizantini, *Choniat*, Ioan Comnen Mitropolitul Dristnei, și profesor în Academia din București la 1690 sau școala domnească a Brâncoveanului-Vodă. el a fost și medicul domnului român, de la el ne-a rămas un manuscris autograf depus la Academia română cu note despre Choniat.

²⁾ 1453.

Elle dit que les Vallaques étaient, des nomades qui s'enrôlaient dans les armées de Constantinople. Mais c'est depuis les croisades qu'ils semblent s'être établis plus solidement dans ces contrées ¹⁾. Ils vinrent d'au, dela du Danube. Ayant passé ce fleuve avec les Bulgares, ils s'établirent d'abord sur les Balkans et descendirent de là jusqu'en Epire et en Thessalie. Une partie suivie le sort des colonies et des conquêtes bulgares; d'autres continuèrent à mener une vie pastorales; d'autres enfin recevaient des concessions de terres sur les deux versant du Pinde ²⁾, après avoir d'abord servi dans l'armée hellénique. De là le nom de Valachie ou grande Valachie donné au moyen âge a cette portion de la Thessalie. Mais ces Valaques, peu nombreux du reste, finirent par se fondre, ou a peu près, dans la race grecque. Une foule d'hommes remarquables de notre histoire moderne, *les Colletti; les Sina, les Tosizza, les Hadji-Pétra*, pour ne citer que les plus connus étaient d'origine valaques. Tels furent les derniers éléments hétérogènes qui, se mêlèrent à la grande familles helléniques ³⁾.

În veacul al XII-lea însă când regiunea daciană dintre Carpați și Dunăre mai ales a Olteniei începu a se popula de descendenții coloniștilor lui Traian, atât cu cei veniți de peste munți cât și cu cei veniți de peste Dunăre din Moesia; de atunci relațiunile acestor strănepoți ai coloniștilor ce vor forma străbuni Românilor de azi, se strânse și mai mult cu popoarele elenice de la gurile Orientului european.

Cea-ce ne-a făcut pe noi Românii ca să ne apropiem de Greci a fost încă și religiunea. Religiunea a legat și a deslegat lucruri mari și înfricoșate pe pământ.

¹⁾ Tocmai data întemeierii țării Românești din Oltenia.

²⁾ Efectul epocii militare ce începuse.

³⁾ Opinie împărtășită și găsită de Ioan Ghica și de I. Caragiani (studii istorice asupra Românilor din peninsula balcanică București 1888; operă citată în alte pasaje din această carte, încă).

Vezi în Histoire de la civilisation hellénique par M. C. Paparrigopoulo professeur d'Histoire a l'université d'Athènes, Paris, L. Hachette, 1878.

Maî înainte încă de veacul al XII înainte deci ca descendenții coloniștilor lui Traian să 'și stabilească într'un mod fix culcușul lor în Dacia traiană pentru a forma statul român, Românii se desfăcuseră de biserica occidentală ce era pusă sub scutul Papei.

Confesiunea Românilor a fost încă din acele veacuri, cea ortodoxă.

Pe vremurile când Barbarii cutreerau aceste ținuturi dacice, pe vremurile când Românii nu 'și născuseră încă statul lor și nici un început de stat aci pe malul Dunărei; înainte deci de veacul al XII; noi eram puși sub privegherea bisericii ortodoxe de răsărit și atârnăm de sfânta patriarhie de la Constantinopol.

Nici odată nu am aparținut puterei papale.

D. Erbiceanu spune: «Pe la jumătatea sutei a treia se găsesc și persecuții asupra creștinilor din Dacia și martiri. Confesiunea noastră a fost cea ortodoxă în tot-d'auna¹⁾»).

De aceia spune D. Erbiceanu că datinele și obiceiurile religioase sunt aceleași cu ale Grecilor, și numai tradițiile populare; jocuri, sărbători naționale române, obiceiurile casnice și nuntale, legendele și altele de felul acesta mai poartă tipul românesc și amintesc originea noastră Romană²⁾. De aci deci și stilul grecesco-bizantin în clădirea bisericelor și mănăstirilor române.

Relațiunile Românilor cu Grecii dacă am căutat a le desgropa este că, am voit să vedem de când au început; și de ce fel au fost; am vădut că cele d'întâi relațiuni au fost cele religioase, în această carte am format un capitol separat al acestor relațiuni³⁾; aci însă, în acest capitol am aprofundat mai mult ca în cap. I cestiunea relațiunilor religioase între Români și Greci.

Dacă însă din acele prime timpuri de existență a Românului ca stat și până în veacul al XV, a esistat relațiuni

¹⁾ Veđi în «Cronicariî Greci», pag. X și Mitropolia Moldovei și Sucevei pag. 5-38 de Constantin Erbiceanu, profesor de Theologie la facultatea din București.

²⁾ Veđi idem Cronicariî Greci, pag. X.

³⁾ » În Capitoul I din această carte.

religioase între dênşii şi Grecii; acuma în veacul al XV de la anul 1453 încoace aceste relaţiuni se vor indesa şi mai mult şi se vor manifesta la Români şi pe alte căi nu numai pe cea religioasă cum fusese până acum. Comerţul şi politica vor deschide Grecilor de la Bizanţ două căi întinse şi practice pentru ca munca lor de cotropire asupra ţerilor române să devie mai spornică.

De la 1453 de când Mohamed al II slărămase dinastia bizantină-elenică a Paleologilor, făcând din cadavrele Grecilor o movilă de pe vârful căreia el şi moştenitorii săi vor privi, plauând peste toată Europa, aproape încă două veacuri; din acel an Grecii începură a veni prin ţerile române de la Dunăre; în această carte am studiat această înriurire grecească, ce afară de calea religioasă s'a manifestat şi pe aceia a comerţului şi a politicei şi care a avut un efect atât de desastros pentru Români, infiltrând astfel chiar în spiritul de justiţie al Românilor, principiile legislaţiunei grece-bizantine.

Este deci o eroare neertată acelora cari ar crede că relaţiunile Românilor cu Grecii s'aũ strâns numai de la așa numita epocă Fanariotă adică de la anul 1709 pentru Moldova şi 1716 pentru țara Românească, ani când aũ paşit primii Domni Fanarioţi pe tronurile române; în persoana unuia şi aceluiaşi individ Nicolae Mavrocordat-Voevod.

Relaţiunile Românilor cu Grecii sunt deci foarte vechi, şi acest fenomen în viaţa Românilor a fost un ce firesc, un ce care a decurs de la natură; căci prin poziţiunea noastră geografică; pe charta Europei după cum a fost imposibil ca să rămânem un popor neutru, tot așa de imposibil a fost ca să avem şi altă soartă de cât aceea pe care am avut'o faţă de evenimentele istorice ce nu aũ fost alt-ceva, de cât consecinţa acestei poziţiuni geografice.

Acest fapt nu este o observaţiune a mea personală, ci o reproducţiune mândră a istoricilor vestiţi şi oamenilor mari politici. Este de ajuns numele istoricului *Gibon* şi acela al *Impăratului Napoleon al III-lea*.

Dacă cestiunea relaţiunilor Românilor cu Grecii a fost o nenorocire orî o fericire pentru neamul românesc; dacă

din efectul acestor relațiuni au rezultat niște manifestări folositoare ori nefolositoare în toate ramurile activității sociale la Români, cari ramuri toate reunite la un loc au format acel trunchi puternic ce formează cultura unui popor, în restimpul veacurilor, aceasta este o altă cestiune care ne rămâne să o deslegăm mai la vale; această deslegare formând însuși miezul capitolului de față, iată-ne deci ajunși unde am vrut să ajungem, eată-ne deci la începutul discuțiunii capitolului, căci până aci nu a fost de cât o expunere de motive peste care nu am fi putut trece.

Acuma deci să luăm în studiu fie-care din aceste ramuri ale trunchiului, ce a format la Români ca și la toate popoarele din lume starea culturală a celui popor, și să vedem structura fie-cărei ramurele în parte, până ce vom da de acea structură grecească care am văzut că se formase în puternicul trunchi al culturii române încă din cele d'ântăi timpuri ale existenței noastre ca stat, rămânând însă neîngrijită luându'i locul cultura noastră națională și reapărută de abea mai târziu, în vremurile înrăuririi grecești.

Incep cu:

1. Limba neamului Românesc

derivarea, vorbirea și scrierea

Din trunchiul poporului Arian al platoului central al Asiei, s'au desfăcut două ramuri de popoare, o ramură a populat sudul continentului asiatic eară cea l'altă ramură a venit în Europa.

Aceasta rasă a poporului Aric s'a mai numit și rasa indo-Europeană, și ea dând naștere la două ramuri a dat naștere și la două mari divisiuni de limbi; a celor *asiatice* și a celor *europeene*.

Ramura asiatică coprinde: a) **Ramura indiană** în care intră: 1. *Sanscrita*, o limbă moartă ce nu se mai conservă ați de cât în textele lithurgice din religiunea Brahmană și în unele opere literare; 2. *Pracrita*, ce nu

este alta de cât o totalitate a limbelor vulgare cari 'aă înlocuit Sanscrita ; 3. *Idiomele moderne* vorbite aăi în India.

b) **Ramura eranică** în care intră: 1. *Zenda* saă limba Avestei conservată în cărăile sacre atribuite legislatorului Zoroastru ; 2. *Persana* limba vechilor Perăi care se găseăte în inscripăiunile cuneiforme; 3. *Limbele eranice moderne*.

Ramura europeană coprinde: 1. *Grupul Armean* ; 2. *Grupul elenic* ; 3. *Grupul italic* în care maiă intră limba *etruscă, umbrică, oscă și latină* ; 4. *Grupul celtic* în care intră *limba vechilor Gali*, vechilor *Irlandezi* și dialectele moderne din Irlanda și nord-vestul Franciei ; 5. *Grupul german* în care intră *limba gotică, izlandeză, norvegiană, suedeză, daneză* și limbele vorbite în Germania și Austria aăi ; 6. *Grupul leto-Slav* în care intră *limbele letice saă baltice, limbele slavice* în care intră limba slavo-bulgară și limbele vorbite aăi de *popoarele slavice* ; 7. *Grupul Albanez* care a rămas neatins ¹⁾.

Din acel grup italic din care s'a născut limba latină se coboară limba cea dulce și curată a Romănilor.

Naăionalitatea romănească a avut de părinăi însă pe Daci și Romani, cea-ce s'a întemplat cu noi pe calea naăionalităăei, acelaăi lucru s'a întemplat și pe a limbei, că întreg elementul dacic a perit după ce Traian a învins Dacia și a adus acolo colonii, acesta a fost un ce demonstrat de istorici, se va vedea și de noi la locul cuvenit ²⁾ ; faptul însă e dovedit că elementul predominant în formarea naăionalităăei și limbei romăne a fost tot coloniăii Romani căci, Dacia fiind învinsă ei aă căutat a se impune în tot.

Limba dacică a influenăat asupra limbei latine în cuvinte de persoane, munăi, riuri, oraăe și plante ; scriitorii latini, greci și inscripăiunile, dovedesc ³⁾.

Limba romănă s'a format din limba latină poporană ce a vorbit'o coloniăii lui Traian aduăi în Dacia și indiăenii de acolo supuăi.

¹⁾ Veăi în *Limba și literatura romănă* de Gh. Adamescu, p. 7--9.

²⁾ Capitolul naăionalităăei romăne partea III.

³⁾ Veăi în *Limba și literatura romănă* de Adamescu, p. 6.

Dacii ca element supus și-au pierdut cu timpul limba lor și nu au lăsat de cât urmele de care am vorbit mai sus.

Limba latină ce nu a fost de cât copila grupului Italic a suferit schimbări în decursul veacurilor din existența Romanilor, în primele timpuri; acele ale regalității și republicei statului roman; limba latină a fost cu totul diferită de limba latină din gramatică și textele clasice.

Grecii; acel popor care în vechime a aruncat rațe de lumină asupra tuturor națiunilor iubitoare de cultură și de civilizație, au încălzit și pe Romani și ast-fel Romanii, acel popor care până atunci era vestit prin vitejii, acum va deveni vestit și prin cultura sa, care o împrumută de la Greci; *epoca de aur a literaturii elene din veacul lui Pericles*, va fi imitată și la Romani; *și va forma epoca de aur a literaturii romane din veacul lui August*; Horatius bine zice:

«Græcia capta ferum victorem cepit et artes
Intulit agresti Latio...»

Acuma limba latină se polea de tot și se îmbracă cu această haină nouă a culturii elene, ea se înavuși cu expresiuni noi și capetele de operă ale autorilor romani devin cele mai alese bucăți literare ale antichității.

Nu la fel era însă limba latină pe care o vorbea poporul roman cu limba literară latină pe care o scria în vânătaie, literaturii și filosofii romani.

Această deosebire a fost și va fi în tot-deauna la toate popoarele; chiar ași cu limba Franceză, Italiană și altele, e același lucru.

Scriitorii însuși romani ne vorbesc de *lingua rustica* și *lingua pedestris*. Această deosebire de vorbire între cele două limbi latine, cea *poporană* și *literară*, a fost cu atât mai mare în provincii cu cât acele provincii erau mai depărtate de Roma. Limba latina literară începu însă a decădea, când creștinismul începu să se ridice și când năvălirile barbarilor se iviră. Creștinismul voia să atragă mai

mult poporul, mulțimea, căci cu mulțimea obții ceva și impui.

Apostolii creștinătății, ca să alunge păgânismul, vorbeau poporului în limba sa și îl convingea la cruce.

Pe de altă parte, năvalirea barbarilor aduse o lovitură de busdugan în capul limbei literare, căci acuma nu mai ardea nimeni de scris și de a face opere, nefiind sigur dintr-o zi într'alta; în cât limba literară nu putea să se întrețină, căci literatura dispăruse.

Căzând deci statul roman, limba literară ce se vorbea la Roma, limba oficială, fu distrusă.

Și în fiecare provincie începu a se desvolta limba vulgară ce o vorbea locuitorii acelei provincii, așa că se vor produce de acum înainte o mulțime de dialecte de limbi vulgare latine născute din ramura latină a trunchiului italian, cari limbi învățații le-au numit limbi *romanice* sau *neolatine*.

Din limba *romanică* sau *neolatină* ce s'a vorbit în Dacia, provincie romană colonisată de împăratul Traian, s'a născut limba noastră *română*.

D. Densușianu, după istoricul Mommsen, spune că limba română în Dacia 'și ea o pozițiune fixă după anul 107 d. Chr., când s'a sêvêrșit cu învingerea totală a Daciilor de către Traian ¹⁾.

Venim acum la studiul *influențelor străine* suferite de limba română.

Cea d'întâi influență la care ar fi fost expusă limba română încă din starea ei embrionară, ar fi fost influența *Dacă*.

Am vorbit însă mai înainte că Dacia a fost în total romanisată de coloniștii lui Traian, că limba *latină poporană* a devenit limba oficială a provinciei romane «Dacia» și că din această limbă s'a născut limba română; limba dacă a lăsat pe ici pe colea numai câte-va urme de localități,

¹⁾ Veđi în Istoria limbei și literaturêi române de Ar. Densușianu, profesor universitar, p. I. — Mommsen, Corp. I, Lat. III, p. 550. — Gooss, Studien zur Geographie und Geschichte des Traianischen Daciens. Hermannstadt, 1874, p. 53.

munți și râuri, în grai însă absolut nimic¹⁾; însuși Traian în memoriile sale dăce: «*Getarum gentem penitus delevis*», care înseamnă: «*Am stins cu totul ginta Geților*²⁾», (adică a *Dacilor*).

O influență asupra căreia merită să ne oprim mai mult, a fost cea *slavonă*.

Cea d'întâi atingere a Românilor cu Slavii a fost în veacul al 6-lea, în veacul al 7-lea veniră și Bulgarii și atunci aceste relațiuni deveniră mai frecvente. D. Densușianu spune însă că influența slavonă n'a avut nici o influență asupra legilor interne ale limbei, ci numai asupra elementului lexical, lăsând cuvinte slave în limba română³⁾.

Din cele ce vom relata mai la vale, vom vedea cam de când s'ar putea socoti introducerea limbei slavone în biserica română și ca limbă oficială în statul român.

Între anii 869 și 885 începe literatura slavonă cu *Ciril* și *Metodiu* în veacul al X-lea ajunge la o mare înflorire⁴⁾; la anul 971 însă împăratul bizantin *Tzimische* cuprinde Bulgaria, o încorporează imperiului bizantin și depune pe patriarhul bulgar *Demian*⁵⁾. De atunci începură persecuțiuni din partea Grecilor asupra Bulgarilor atât pe calea religioasă cât și pe cea politică; călugării și preoții bulgari începură a emigra pentru a-și conserva credințele lor religioase, și unde ar fi putut ei să se ducă de cât în Serbia și încoace peste Dunăre, adică în viitoarea Țara-Românească? Deci pe la finele veacului al X-lea începuse slavonismul pe o cale mai accentuată.

La anul 1018 se formează cel d'întâi imperiu bulgaro-român sub *Basiliu* al II-lea și de atunci influența slavonă luă avînt asupra Românilor. Calea politică crea un bun mijloc de dezvoltare a culturii slave; dăc un bun mijloc, căci ea nu făcuse de cât să activeze cultura slavă care

¹⁾ Pentru detalii vezi în Istoria limbei și literaturii române de Ar. Densușianu, profesor universitar, p. 63—73.

²⁾ Vezi idem, p. 69.

³⁾ Vezi Istoria limbei și literaturii române, p. 75.

⁴⁾ Vezi în *Gesch. der slav. Lit.* von A. N. Pypin și D. Spasovici, übertragen von Traugott Pesch, Leipzig, I, p. 68, reproduces

⁵⁾ Idem în Ist. limb. și lit. rom. de Densușianu, p. 75.

trebuea să se manifesteze pe o altă cale, pe aceia a religiunii; căci în acele vremuri de cumplite ferberi din cauza luptelor civile și resbelor cele dese era imposibil ca cultura unui popor să se manifeste pe calea politică sau socială în toate părțile lumii.

D. Densușianu spune că la anul 1054 începu curentul influenței slavone care se va manifesta pe calea religioasă ¹⁾, căci în acest an Papa de la Roma cu Patriarchul de la Constantinopol 'și aruncară reciproc anatema și de atunci cele două biserici: a *răsăritului* și a *apusului* se scizionară. Pe de altă parte tot atunci lupta între grecism și bulgărisism devenise mai aspră, căci în 1090 se începe o aprigă persecuțiune de către bizantinii greci, contra *bogomililor*, o sectă religioasă bulgară.

Această sectă urmă exemplul celor de mai înainte și începu a emigra cu duiumul peste Dunăre, adică în viitorul principat românesc.

Între anii 1218 și 1241, certurile dintre biserica apuseană și cea răsăriteană devin nesuportabile și vedem pe papa Gregoriu al IX-lea că provoacă cu un *epist* cu data de 27 Ianuarie 1278 pe regele ungar Bela al IV-lea, ca să sdrobească pe poporul înrăutățit și pervers (*contritionem pravae atque perversae nationis*), popor al lui Ioan Assan ²⁾. Nu trebuie să uităm încă și bula papală din 1234, dată de același Papa contra Românilor din *episcopatul Cumanilor*, era deci o ură vedită între Românii ortodoxi și catolicii Papei.

Influența slavonă 'și croise o cale sigură, aceia a religiunii, asupra Românilor încă cu mult mai înainte de întemeierea statului lor, așa zisă descălciătoare.

În 1274 începe din nou acele încercări de ură a bisericeii de răsărit cu cea de apus; între ortodoxi se formează două tabere, unii ce voeau unirea cu biserica de la Roma, alții ce nu o voeau; ei ziceau că tradițiunile cele

¹⁾ Veďi op. cit., p. 76.

²⁾ Veďi în Theinér, Monumenta hist. Hungariae, I parte, p. 95, reprodus în op. cit. a lui Densușianu, p. 77.

vechi ale bisericei răsăritene nu trebuie a fi schimbate, aceste certuri aduse, după niște recriminări de 10 ani, sciziunea definitivă dintre anii 1283 și 1285 și de atunci au rămas *Românii uniți și neuniți* cu biserica papei. Aceste convulsii și certuri religioase au sporit și mai mult influența slavonă asupra limbei române.

Această sporire de a se slavonisa limba română mai întâi în biserică, consistase în acel mijloc de a nimici cărțile religioase scrise în limba latină, limba de origine a Românilor.

D. Densușianu spune că cronicarul bulgar stabilește această nimicire între anii 1186 și 1197; Bulgarii făcură cu Românii ceea-ce făcură Turcii și Grecii cu dâșii, când îi supuseră ¹⁾. Aceste nimiciri se făceau pe calea focului, se ardeau cărțile bisericești contrarii noiei credințe, ca eretice. Întrebarea vine însă, cum o influență străină poate să aibă un efect asupra limbei unei țări, când ea nu se manifestează de cât pe calea religioasă? Răspunsul este ușor, când cunoști timpul în care s'a manifestat acea influență și locul unde s'a manifestat. Pe acele vremuri, biserica erea mai mult sau mai puțin un stat în stat, apoi învățătura erea în mâna preoților, alți oameni cu carte nici nu ereau de cât preoții; în cât cine-va ce voea să învețe carte, numai de la ei putea învăța. De aci urmând, că biserica și preoțimea fiind slavisată, limba oficială a statului nu a putut fi alta de cât acea a bisericeii; întemplantu-se deci în tocmai la noi aceea ce s'a întemplat în apus cu limba bisericească. Așa că toate documentele noastre din al 14-lea veac, până în al 17-lea, sunt scrise în limba slavonă; din al 17-lea încoace avem de abea documente scrise pe limba română.

Cuvintele slavone au pătruns în limba română pe trei căi: prin *contactul viu*, prin *limba bisericească* și prin *calea administrativă*. D. Densușianu spune că în realitate numai cele ce au pătruns prin contactul viu, constitue influența slavonă, căci numai ele au pătruns în graiul de toate zi-

¹⁾ Vezi în Iericek, p. 514—516.

lele, căci cuvintele slavone ce au pătruns în limba română prin cărțile bisericești, prin documente și alt-fel de scrieri, acele sunt niște fosile rămase din valurile trecutului¹⁾.

O altă influență asupra limbei române a fost cea *grecească*, ce a înriurit asupra limbei române încă din primele timpuri, căci poate dintre coloniștii aduși de Traian ereau și Grecii, cuvintele lor s'au pierdut în graiul latino-vulgar din care a ieșit limba română, o înriurire mai nouă a limbei grecești în cea română a fost de când Grecii începură a veni prin ținuturile române și mai cu seamă din veacul al XVI-lea încolo, căci de atunci ei începând a se amesteca în afacerile politice ale țărilor române, treptat treptat au ajuns și la domnia lor, și de atunci făcând legi și regulamente, au introdus o sumă de cuvinte grecești în limba română, totuși influența grecească asupra limbei române a fost un ce trecător, căci cu disparițiunea erei fanariote s'au spulberat și instituțiunile lor și deci și acele cuvinte cari nu se mai găsesc în legile cele noi române.

Alte influențe străine asupra limbei române, simultanee cu cea grecească au fost cea *turcească* ce a ținut din veacul al XIV până în 1848; cea *polonă* foarte puternică în veacul al XVI și XVII, cea maghiară mai puțin puternică, cea *rusă* care a strălucit prin veacul al XVIII și în fine cea *germană*.

Aceste influențe străine au lucrat asupra limbei române cum ați lucra o influență franceză în mijlocul căreia ne aflăm.

Despre influența limbei grecești ași fi avut mai mult de vorbit dar îmi am rezervat cele ce voi avea de spus pentru capitolele ce vor urma din această parte a «*Culturei țerei Românești*» de oare-ce totul este în legătură cu *limba elenă*.

Așa dar să trecem la *unitatea limbei române* avem două păreri ce se bat în cap, a D-lui G. Adamescu și a D-lui Ar. Densușianu cel d'întâi profesor al învățământului secundar și cel de al doilea al celui universitar; ambii au

¹⁾ Veđi idem op. cit. a D-lui Densușianu, p. 80.

făcut câte o carte de Istorie a limbei și literaturii române, cărțile ambilor se învață în școlile statului, de aci deci două credințe cu totul opuse ce le învață tinerii Români; unii conform cărței D-lui Adamescu vor învăța ca limba română are dialecte și anume dialectul *daco-român*, dialectul *Istriano-român*, dialectul *macedo-român* și cu sub-dialectul acestuia *megleno-român* ¹⁾. Alții conform cărței D-lui Ar. Densușianu vor învăța că, limba română nu are dialecte că ea este unitară, absolut unitară, arătând D-sa și cauzele unității limbei române ²⁾.

Cartea D-lui Adamescu ce e drept e mai răspândită în școli; însă nu trebuie să uităm ca D-nu Densușianu e profesor universitar, că părerile D-sale sunt citite, dacă nu învățate și deci cređute.

Poate aș mai scris și alții despre limba română; eu, însă m'am mărginit la citarea și comentarea acestor două operi căci, ele sunt ađi cele mai mult citite, învățate și răspândite printre Români.

Să intrăm însă în studiul unității limbei române.

D-nu Ar. Densușianu spune: «Limba română ce se vorbește între Tisa, Dunăre, Marea-Neagră și Nistru cu appendicele din Serbia, Bulgaria și de peste Nistru, *nu are dialecte*» ³⁾.

D-nu Gh. Adamescu pe de altă parte spure: «Teritoriul în care se vorbește limba română ca limba predominantă se poate împărți în două regiuni din stânga Dunărei și din dreapta Dunărei.

Regiunea din stânga Dunărei cuprinde România liberă și provinciile supuse Austriei, Rusiei și Ungariei adică teritoriul dintre Tisa, Nistru, Dunăre și Carpați.

Regiunea din dreapta Dunărei cuprinde pe Românii

¹⁾ Veđi în Noțiunī de Istoria limbei și literaturī românești conform programei oficiale pentru învățământul secundar și special de Gh. Adamescu, profesor la gimnaziul Șincai. Aprobată de Ministerul de instrucțiune, 1896 București, veđi pag. 37—51.

²⁾ Istoria limbei și literaturī române de Ar. Densușianu, ediția II, 1894, București, veđi p. 90—96.

³⁾ Veđi op. cit., p. 90.

din Serbia și Bulgaria, din Istria, Macedonia, Tesalia, Epir, Albania. Mai la vale încă spune: «In limba română avem asemenea dialecte care se clasifică dupe teritoriul ocupat; anume: 1. Dialectul din stânga Dunărei sau *daco-român*; 2. Dialectul din Istria sau *Istriano-român*; 3. Dialectul din Turcia sau *macedo-român* cu sub dialectul *megleno-român*¹⁾.

D-nu Densușianu dupe ce face apologia unității limbei române spune încă că, mai cu seamă Românii de la munte au conservat adevăratele expresiuni românești²⁾, apoi aduce cauzele ce au susținut această unitate de limbă, în prima linie D-sa aduce ca cauză unitate de grai în elementul lexical, fonetic și flexionar; la coloniile aduse de Trajan; al doilea acea iubire a Românului pentru tot ce a primit de la străbunii săi, Romani; al 3-lea este năvălirile barbare ce au împins pe Români în creștetele și vizuiunile Carpaților; trăind ast fel feriți de contactul cu străinii că au conservat limba și obiceiurile; al 4-lea și cea din urmă cauză a fost cultul divin, ce se făcea în aceiași limbă latină³⁾.

D. Densușianu cum vedem nici nu face mențiune despre dialectele limbei române. D-sa scaldă limba romană în aceeași apă românească dintre Nistru, Tisa și dincolo de Dunăre; nu ne vorbește de loc de dialectele limbei române; cu toate acestea la pagina 331 din aceeași operă D-sa găsește de cuviință să vorbească în treacăt despre o literatură a dialectelor: *Literatura dialectelor Macedo-român și Istriano-român*, lucru straniu, căci cum poți vorbi de o literatură a unui dialect fără a vorbi mai întâiu de dialect, și din momentul ce discuți și pomenesti chiar și în treacăt despre o literatură specială; o literatură de dialect, trebuie să vorbești și de acel dialect special.

Dialecte există în limba română, și zilnic se găsesc scrieri în aceste dialecte fie în proză sau versuri.

Românii din stânga Dunărei în care intră Muntenii,

¹⁾ Veđi op. cit. pagina 37-38.

²⁾ „ „ „ „ 91-92.

³⁾ „ „ „ „ 92-96.

Olteni, Moldovenii, Transilvănenii și Bănățenii vorbesc dialectul *daco-roman*. După împrejurări și evenimente venite din cauze politice ca : năvălirile barbarilor, de pildă ale Ungurilor în veacul al X. Mare parte din Români au emigrat, au trecut Dunărea, unii au apucat în Tesalia, Epir și Macedonia, aceia au dat naștere dialectului *Macedo-Român*, alții au apucat'o spre Istria formând cel *Istriano român* și alții în fine spre Moravia formând cel *Moravo-român*; se mai adaugă încă și sub dialectul *megleno-român* ce este o punte de trecere între dialectul macedo român și daco-român, el a fost studiat și descoperit de D. profesor de la Lipsca, Weigand, în 1890 și numit ast fel căci e vorbit în o localitate din Macedonia numită *Meglen*.

Formarea dialectelor e un ce inevitabil care s'a întâmplat la mai toate popoarele întinse, înțeleg să nu aibă dialect un popor mic cu un teritoriū mic; un popor a cărei istorie națională să fi fost foarte săracă și liniștită; dară un popor întins; un popor cu un teritoriū întins, un popor a cărei istorie națională e plină de evenimente politice; și de o viață agitată și de continui emoțiunii, acela nu înțeleg ca să nu aibă dialecte în a sa limbă.

Față de împrejurările istorice, față de natura locului unde au locuit, față de oamenii cu care au fost în contact Românii; au trebuit ca să aibe și dialecte în a lor limbă. Ca la toate popoarele însă un dialect principal a predominat; *dialectul clasei culte*; *dialectul literar*; la noi Românii, dialectul daco-roman a rămas și este dialectul literar, în el s'a scris, s'a învățat și s'a citit.

Pe când toate cele l'alte dialecte nu au rămas de cât ca niște obiecte de curiositate și de studiū pentru noi, acest dialect daco-roman este dialectul cu care noi ne servim ca să studiem pe cele l'alte și să le comparăm cu densusul. În acest punct poate D. Densușianu o fi înțeles să spună că este unitate în limba română; căci aminteri nu am putea pricepe.

Acuma venim la *scrierea limbei române și vorbirea ei în țările române*.

Vorbind de scrierea unei limbi implicit trebuie a vorbi

și de alfabetul ei; prima întrebare deci de care ne vom isbi, studiind despre scrierea limbei române, va fi aceea că, cu care alfabet s'au slujit Românii în a lor scriere? Cu cel latin sau cu verii un altul?

Mai înainte am văzut că Slavonii au înriurit asupra Românilor cu o puternică influență în întregul organism al lor literar; că această înriurare s'a început asupra Românilor încă cu mult înainte de întemeierea statului lor; și că ea a început să se manifesteze la Români mai întâiu în religiune, ce a servit și ca mijloc de introducere a acestei influenți străine.

Românii fiind descendenții coloniștilor lui Traian din Dacia; firesc ar fi fost și conform cu natura ca ei să scrie în litere cu care și vorbeau; adică cu *literele latine* de ore-ce vorbeau graiul «*latino-vulgar*»; evenimentele în tot-deauna însă vin ca să intervertească sau să corupă ordinea naturală a lucrurilor. Slavonismul a venit la capul Românilor ca un torent furios ce'i a isbit încă din frageda-le lor copilărie, și găsind o deschizătură mică în acea întinsă arenă de cultură din acele vremuri, adică: «*calea religioasă*» a înriurit cu putere, odată cu înriurirea slavonismului a înriurit și scrierea slavonă; cestiunea este de a se ști dacă scrierea slavonă a înlăturat cu totul scrierea latină din limba română; sau dacă numai într'un mod parțial; și dacă deci în decursul veacurilor s'a scris numai cu litere slavone ori și cu latine?

Asupra părerii că Românii s'au slujit de scrierea latină în vechime, avem cele spuse de Dumitru Cantemir care spune că până la Conciliul de la Florența (1439); Românii au scris cu litere latine; când Alexandru cel-bun Domnul Moldovei îndemnat de Mitropolitul Teoctist a introdus literele slavone, această părere a fost susținută încă și de D. Lambrior și de D. Densușianu care aduc încă următoarele argumente mai însemnate.

a) Subscrierea cu litere latine a Ilincăi; fata lui Patrașcu-Vodă 1660.

b) Terminologia latinească a scrierii, scrie, scriitor, scriptură, negreală.

c) Semnele întrebuințate de țărani pe răbuș cari au forme aproape identice cu cifrele latine.

Asupra părerii că Românii s'au slujit de scrierea slavonă în vechime; această părere a fost susținută mai cu seamă de D. V. A. Urechia care a adus următoarele argumente mai însemnate:

a) Nu se poate ca Alexandru cel bun să fi scos literele latine în urma celor petrecute la conciliul florentin de ôre-ce conciliul s'a ținut la 1439 și Alexandru cel bun erea deja mort în 1433.

b) Documente cu litere latine nici nu avem.

c) Inceputurile literare în acele secole, în cari s'ar fi scris cu litere latine lipsesc cu desêvêșire¹⁾.

Acuma că am enunțat argumentele pro și contra părerii; să intrăm în studiul lor pentru a putea aprecia.

Inscripțiunile în Dacia toate afară de vre-o trei său patru ce erau scrise în grecește au fost găsite scrise cu caractere latine.

După retragerea legiunilor romane însă nu se mai găsesc monumente unde ar putea să se urmărească scrierea; cu toate acestea continuitatea scrierei cu caractere latine se poate ușor deduce: căci dacă arta scrierei cu litere latine s'ar fi uitat de Români după retragerea legiunilor ar fi trebuit să se uite și cuvintele relative la scriere; Românii cum ar mai fi putut învăța scrierea de la Romani? dacă ar fi fost desfăcuți de aceștia pentru tot-deauna; de aceea deci Românii au conservat terminologia latină a multor cuvinte ca: *scriu*, script, scriptură, scrisoare, scriitor, pană, carte, etc.²⁾. Cuvântul *Viers* s'a păstrat la Români tot cu înțelesul antic de *cântare* (musică), adică *poesie*³⁾.

Un monument unde se poate încă urmări vechimea limbei române și scrierea ei cu caractere latine este *tablele cerate* din *Dacia troiană* dintre anii 139 și 167 d. Chr.

Ce ereau mai întâiu aceste table cerate?

¹⁾ Vezi în istoria limbei și literaturii române de Gh. Adamescu p. 51-52.

²⁾ Vezi în Isidorus orig. penna, VI. 14. 3; Volumul IV. 14, terminologia latină, reprodus în Istoria limbei și literaturii române de Ar. Densușianu, p. 971, *Nota*.

³⁾ Vezi idem op. cit. a D. Ar. Densușianu, p. 97.

D. Densușianu spune: «Aū păstrat (*Românii*) până chiar și un instrument particular întrebuințat la Români în scrierea cu ceară, căci condeiul cu care Românii încondează ouăle de Pasci este tocmai condeiul roman aflat împreună cu *Tablele cerate* romane în Dacia din anii 139-167 d. Ch.¹⁾.

În adevăr într'o tablă cerată de la anul 160 după Christ unul din contractanți neștiind a scri cu litere latine, scrie ast-fel:

Αλεξανδρει Αντιπατρι σεκοδο αὐκτωρ σεγναι

Vedem aci forma σεγναι=*segnai* pentru latinescul *signavi* și românescul *semnai*.

În altă tablă cerată din 167 d. Cr. Vedem ... «ex eis non plus *remassise* ad Alburnum ... » ne putet se collegium *abere*.

Aci găsim forma *remassise* și *abere* pentru *rămăsese* și *avere*.

În altă inscripțiune vedem: Q. MAEC. DONATI. PAVSAVIT. ANN. XVI. FILIO PIENTISSIMO. FECIT. ARETHVSA. MATER. Aci vedem forma PAVSAVIT care aduce aminte forma românească *răposa*, *a răposat*.

În Transilvania s'a aflat o statuă reprezentând un Amor rezemat de un trunchiū și ținend în mâna dreaptă o ramură de fructe.

Pe statuă se afla săpat cuvîntul PRIMA-VERA, acest cuvînt aduce aminte cuvîntul românesc de *Primăvară*²⁾.

Dar să venim și la epoca posterioară strămutărei legiunelor romane din Dacia: În poema germană *Nibelungenlied* (între anii 400 și 500) se găsește versuri unde se vorbește de Români, spunendu-se că aū venit la curtea regelui *Etzel* la o sərbătoare, iată versurile:

«De la Ruși și de la Greci venia călare câte un mândru erou:
Tocmai pe câmpie pășia cu Polonii și cu *Românii*.

¹⁾ Vezi op. cit. p. 98 cules din Joh. Ferd. Neigebaur: *Dacien aus den Ueberresten des dacischen Alterthums*, Kronstadt 1851.

²⁾ Vezi op. cit. a D-lui Adamescu, p. 34-35.

Ceata cailor de bun fel călăriŃi voiniceŃe . . .
Aci era ducele *Ramung* din Ńara Românilor . . . »

La anul 448 împăratul bizantin Teodosiu II trimite ambasador la Attila pe consularul Maximiu însoŃit de scriitorul Priscus. Acesta povesteŃte călătoria făcută la rezidenŃa lui Attila, care era situată în sudul Banatului.

Aci a dat peste neamuri diverse, peste Huni, peste GoŃi Ńi peste *AusonŃi* cari vorbeau fie care limba lor (despre AusonŃi, zice: γλόςση Αὐσονίων). D. Adamescu spune că numele de AusonŃi nu poate însemna italienŃi cum au crezut unŃi căci acest nume erea întrebuintat numai în poezie chiar de pe timpul lui August. D-sa spune că D. Hasdeu a stabilit că cuvântul *Auson* însemna locuitori de baŃtină în Ńară, adică Români, că cuvântul Auson e format din latinescul *avus* din care s'a făcut *auo*—*auu*—*au*+sufixul *uŃ*—*auŃ*+sufixul augmentativ *omu*—*auŃomu* Ńi că acest nume l'au adoptat Ńi barbarii ce au venit asupra-le.

Apoi scriitorul Teophanes (Veacul al VI), în opera sa *Chronographia* vorbeŃte de generalul bizantin Comnentiolus care adunase la Anchial, un oraŃ aproape de Marea-Neagra o armată cu care să atace pe Avari, Ńi că un soldat din armata aceuia vedând că unui camarad îi căzu desagiŃi, îi strigă τórνα, τórνα, φράτρε, Ńi atunci toată oastea speriată strigă τórνα Ńi au luat'o la fugă crezind că vine inamicii. Teophanes adaugă că soldaŃii au vorbit în limba patriei (τῇ πατρώῃ φωνῇ); scriitorul Theophilact face Ńi dânsul menŃiune despre acest fapt însă spune: ῥετórνα.

Acei soldaŃi or fi fost Români din dreapta Dunărei.

Roesler citează un oraŃ *Kimpalongu* prin anul 1013.

Din veacul al XIII până în al XVI sub domnia limbei slavone întâlnim prin documente citaŃiuni româneŃti cu litere latine ca *Bujul*, *Simbăta* din FăgăraŃ sub forma Zumbethel¹⁾.

D. DensuŃianu aduce o concluziune Ńi spune că:

¹⁾ Vezi op. cit. Adamescu, p. 36-37.

«Această terminologie este proba cea mai decizătoare despre existența scrierei la Români în toate timpurile»¹⁾.

Neapărat că terminologiile cuvintelor până aci enunțate arată că limba română nu erea înmormântată, căci de la veacul al II-lea de la supunerea Daciei de Traian și până în al XVI Românii au avut cunoștința de limba lor de *origină latină*.

D. Densușianu mai aduce și alte probe: D-sa spune că la conciliul de la *Sardica* în anul 347 cinci episcopi din cele trei Dacii subscriu latinește, de asemeni și în conciliul din *Calcedon*²⁾.

Documentele arată că tot în limba latină-vulgară se făcea și serviciul religios; *Hieronim* (anii 330-420) spune: să nu ne mai îngrijim, ca să evităm greșelile în cuvintare, ci să predicăm sânta scriptură cu ori-ce cuvinte». La fel grăește și Sfântul Augustin (345-430) și Greogoriu cel mare (540-604³⁾; sub împăratul Constantin (†306) episcopul din Aquileia, Fortunațian a scris espicări asupra evangeliilor în graiul popular (rustica-sermone⁴⁾); la 813 la conciliul de la Tours s'a decis ca: «fie-care să se nevoească a traduce omiliile în limba romană-rustică (in rusticam romanam linguam⁵⁾», acestea ereau și natural să se petreacă așa, căci, serviciile religioase populare ca botezul, nunțile, înmormântările, trebuiau făcute și slujite în limba populară ca fie-care să priceapă.

D. Densușianu spune încă: «chiar dacă limba română nu se va fi scris înainte de desbinarea definitivă dintre biserica răsăritului și a apusului în sec. al II-lea, după desbinare trebuia necesarmente să înceapă a se scrie și a se introduce în cele religioase, căci aceasta este firea lucrurilor omenești, ca în epoca de turburări și de tranșiune, să easă la lumină și să se afirme lucruri, care până aci

¹⁾ Vezî op. cit., p. 98.

²⁾ Vezî în *Binil Severini Concilia generalia Lutetiae Parisiorum* 1636, p. 514-516, 540-541, reprodus de D. Densușianu, op. cit., p. 98, *Nota*.

³⁾ Vezî în A. Fuchs: *Die romanischen Sprachen*, Halle 1849, pag. 44; Du Change, *Glossarium*, vezî în op. cit. Densușianu, p. 98-99, *Nota*.

⁴⁾ Vezî idem în Du Change reprodus în Densușianu, idem, p. 99, *Nota*.

⁵⁾ Vezî *Cronica Alberici*, anul 1177, op. cit., Densușianu, p. 99, *Nota*.

șezuse ascunse ori din cauza unei presiuni ori din simplul motiv al inerției.

«*Introducerea alfabetului cirilic a înlăturat, dar nu a stins alfabetul latin la Români*¹⁾. Eată regula de la care nu trebuie să ne depărtăm. A înlăturat căci a pătruns în serviciul religios pentru că preoții slavoni au adus-o cu ei când au trecut Dunărea, împinși de Grecii de la Bizanțiu; a pătruns în biserică și în școală căci atunci preoțimea forma clasa cultă a societății, ei au fost primii dascăli în casele boerilor avuți; de aci a pătruns și în cancelarie căci fii de boerii deprinși de mici a scri slavonește, de către dascălii lor, au conservat acest obicei și în serviciul slujbelor lor în stat, adică în scrierea actelor oficiale de prin cancelarii; tot cu slavonește deci se scria și crisoavele domnești, căci aceste litere formară scrierea oficială».

Vedem deci că cu chipul acesta s'ar părea că scrierea latină și adevărata vorbire românească ar fi fost prăpădite la Români, dar vai! bine a grăit nemuritorul Eliad în vremurile mai din coace, când a spus: «În biserică slavonește, în școală slavonește, în cancelarie slavonește; numai mamele române de la țară mai vorbesc cu copii lor limba cea aurită și românească». Ce e drept că dacă a fost o clasă în care nu a pătruns lustrul străinătății, a fost clasa țărănească; aceia a format în țara noastră o pătură de granit în care nu a putut pătrunde nici-odată corpuri străine, în care nu a putut nici-odată să se infiltreze ape străine, această clasă și-a conservat așa prin instinct, de la natură, caracterul național al nașterii sale, și de aceia unii oameni din clasele conducătoare cari în vechime la noi au fost boerii; unii dintr'ênșii zic, adevărați buni Români și adevărați patrioți, au iubit în totdeauna pe țărani, și i-au cinstit; și când a fost vorba de a aduce veri o modificare sau îndreptare în organismul acestei țări, sau a întreprinde veri o luptă; în totdeauna s'au sfătuit cu țărani, și brațul braț cu dênșii au mers înainte în întreprinderile lor, căci

¹⁾ Vezi op. cit. a D-lui Densușianu, p. 100.

dacă unul erea mai luminat ca cel-l'alt, aceasta nu rezulta, ca cel cu lumină să desprețuească pe cel ce zace în întunerecul neculturei, ci din contra, el să fie deșteptat de cel mai învățat ca dânsul, ca să ajungă și dânsul odată alături cu cel învățat, adică cu boerul, generositatea în totdeauna au avut-o boerii cei buni și adevărați Români.

Cuvintele lui Eliad deci sunt foarte adevărate, dar nu e mai puțin adevărat că și o mare parte din boeri și-au iubit limba lor românească, limba cea străbună: și că numai din cei vânduți străinătăței; din cei corupți de apostoli înriurirelor străine ca: Slavi, Greci și Francezi și-au făcut scârbă de limba lor.

Nimenea nu zice ca pe lângă limba sa, să nu mai învețe și altele; din contra, trebuie să le și cunoască și să le vorbesci în perfecțiune dacă voești a fi un om cult; dar nu reese de aci, ca învățând alte limbi străine, să o uiți pe a ta, și să găsești că limba ta nu e demnă de a fi învățată și de a se învăța diferitele științi scrise pe această limbă, ci să le înveț după texte slavonești, grecești ori franțuzești, după cum au variat epocile acestor înrăuriri în țările noastre; o doamne! acela ce ar cugeta astfel ar merita să se numească de Români, un fiu denaturat al patriei, un monstru; și când ne gândim că au fost mulți dintre boerii români ce au cugetat așa; mai cu seamă în epoca aceia de tristă memorie, a Fanarioților; acei boeri însă să fie ertați căci ei au avut inima slabă și s'au lăsat a fi *ademeniți de Fanarioți*; s'au *ciocoit*, s'au *fanariotizat* și deci noi nu putem de cât să-i plângem și să zicem ca biblia: «eartă celor păcătoși căci ei nu au știut ce au făcut».

Așa este în natură, fie-care lucru nu poate fi perfect, în grâu e și neghină; cu toate acestea trebuie să fim mândri că au fost mai mulți buni de cât răi; ca cei răi au fost striviți de cei buni și că cei buni au dat mâna cu clasele de jos spre a reînvia limba cea străbună.

Că scrierea latină nu s'a putut uita de tot și nici vorbirea română în clasele de jos, aceasta este datorit tradițiilor populare despre care vom vorbi în capitolul următoriu al «*literaturei*».

Literele latine nu aũ putut fi uitate de Români cãci inscripțiunile latine de pe monumentele gãsite în Dacia Traianã le-aũ servit de provocare vie¹⁾.

Despre acele semne latinești vorbesc și poeziile populare române. Alexandri spune:

«Și'n biserică i aũ dus
«Și'n douã racle i-aũ pus.

«racle mẽndre 'mpẽrãtești»
«purtẽnd semne lãtinești»

Semnele numerilor romane pe rãboãșe care se gãseau pe vechea oiãrie romanã; Românii le-aũ mai pãstrat încă²⁾. Acestea toate dovedesc cã alfabetul latin nu dispãruse la Românii în epoca invasiunilor. Acuma sã venim la timpul întemeerii donniilor naționale.

În Muntenia se bat monete de cãtre Domnii români, pãnã în al XVI-lea veac cu inscripțiuni latine, în Moldova de asemeni bate Alexandru cel bun și Ștefan cel mare.

În 1542 Petru Rareș iscãlește pe un document latin *Petrus woiwoda manus pp.*³⁾. Luca Stroici, Mare logofet, în 15 Iulie, 1580 se subscie tot cu litere latine: «*Stroicz Logofet 19 Iuliu anno 1580*»; în 1593 tot acest Stroici a scris și *Tatãl-nostru* cu litere latine.

Petru Vodã-Schiopul pe la finele veacului al XVI se iscãlește tot pe latinește în corespondența sa cu Papa⁴⁾. Nestor Urechie în 1612 se subscie tot pe latinește⁵⁾; de la Ilinca fica lui Pãtrașcu-Vodã avem douẽ documente

¹⁾ D. Densușianu spune aci: «În biserica din satul meũ natal, *Densușin*, cea mai vechie din Transilvania, se aflã multe inscripțiuni vechi romane. Tata ne-a învãțat pe mine și pe frații mei sã le cetim încă de copil. Vezi op. cit., p. 101, *Nota*.

²⁾ Vezi în «*Correspondenzblatt*» des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 1880 No. 2, reprodus în Densușianu, op. cit., pag. 101.

³⁾ Vezi în *Tesaur de Monumente III*, 16 A. P. Ilarian.

⁴⁾ Vezi în *Thenier Vetro mon. Poloniae III*, p. 5. sq. p. 103, Densușianu, op. cit.

⁵⁾ Vezi în *Hurm. col. doc. IV*, part. I, p. 465-7.

subscrise cu litere latine anul 1660¹⁾; «*ieu Ilinca fata lui Petrașco-Vodă marturisăsk, și ku știrea nostra ieste acasta tokmală*».

«In 1672 vedem pe Ioan Grigorie Ghica subscriind I. *Gregorius Ghika utriusque Valachiae Princeps*»²⁾.

În veacul XVII-lea se încep a se tipări cărți bisericești cu litere latine, avem de pildă chatechismul din 1648 tipărit în Alba-Iulia³⁾.

În 1650 un bulgar, anume: Șoimirovici arhiepiscop catolic în Ochrida, a scris asupra limbei române, însemnând cuvintele românești cu litere latine: de la dînsul s'a păstrat câte-va cuvinte de către istoricul Luciu în opera sa «*De regno Dalmatiae et Croatiae*» Amstelodami 1666.

În 1666 istoricul Tröster scrie un dialog în românește⁴⁾.

În 1674 un român cu numele de Haliciu, din Caransebeș scrie câte-va versuri elegiace, esametre și pentametre, în limba română, cu litere latine⁵⁾.

La Roma s'a tipărit în 1677 catechismul românesc cu litere latine de Vito Piluzio.

În 1708 se scrie în Sibiū două catechisme cu litere latine de un iesuit, acestea erau destinate pentru tipar, ele se află în biblioteca Universității din Pesta.

De atunci încoace tipărirea lucrărilor românești cu litere latine a devenit mai frecventă căci, apostoliî românismului de peste munți ai școalei de la Blaj Samoil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior au început a scoate de sub tipar o sumă de opere românești prin care au dovedit străinătaței latinitatea poporului român și continuitatea firului nostru neîntrerupt de la Traian în câmpiile Daciei traiene.

¹⁾ Veđî în Cipariu, organul luminăreî, 1848, Vol. XXX, și col. luî Traian pe 1877 No. 2, p. 82. Veđî în Densușianu, op. cit., p. 103.

²⁾ Veđî în Archiva, ist., p. 23, vol. II.

³⁾ Veđî la literatura Bisericească mai la vale.

⁴⁾ Veđî în op. cit., Densușianu, p. 104.

⁵⁾ Veđî în Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia, Lipsca 1774, p. 127-8, reproduc în Cipariu, Arta poetică, Blaj 1860, p. 135 cu ortografia schimbată, iar cu ort. autorului veđî în col. luî Traian a D-luî Hasdeu, 1884 p. 413 dupe copia D-luî N. Densușianu. Veđî op. cit. a luî Ar. Densușianu, p. 104.

Aceştia au găsit imitatori şi în ţările române de dincoace de Carpaţi. Gheorghe Lazăr şi Eliade au propovăduit cu acelaşi foc şi entusiasm latinitatea Românilor până ce în 1860 în fine Domnitorul Ioan Alexandru I Cuza, scoate printr'un decret princiar scrierea cirilică din scrisoarea limbii române şi introduce pe cea cu slove latineşti.

Ce era însă acest alfabet cirilic, slavon, cu care se servea a se scri documentele şi ori-ce fel de scrisoare românească, acea scrisoare cu slovele aşezate drept unele dupe altele său cu unele suprapuse deasupra şi dedesubtul altora, scriere cunoscută sub numele de scrierea *cu elage* de ex. să luăm cuvîntul.

СКРНЕРА ВККЕ = scrierea *veke*
sau

Р
СКРНЕРА ВККЕ = scrierea *veke*
Н А І

Începînd din veacul IX încoace popoarele slavo-bulgare s'au slujit de două alfabeturi, unul *glagolitic* şi altul *cirilic*.

Alfabetul cel vechiū adică glagolitic a fost inventat de Calugării *Metodiu* şi *Ciril*.

Alfabetul cirilic este deci pe nedrept numit ast-fel căci nu de *Ciril* a fost el inventat; părerile sunt multiple şi este stabilit în orî şi ce caz că nu *Ciril* l'a inventat, ci alţii; deci mai bine e ăis *alfabetul vechiū* de cât *Cirilic*. Acest alfabet este foarte asemănător cu cel glagolitic căci el e format din aceleaşi unciiale grece cu câte-va caractere glagolitice modificate; alfabetul vechiū a fost usitat la Români, el coprindea 43 litere, şi a fost întrebuinţat în veacul al XVI şi XVII în tot întregul său cu cele 43 de litere; el fu modificat în 1683 de Dosofteiu mitropolitul, şi în 1688 cu ocazia tipăririi bibliiei de Fraţii Greceni, acest alfabet în timpul lui Eliade fusese redus la 27 litere; la 1863 Alexandru I Cuza formă un alfabet de tranziţiune ce era o punte de trecere între vechiul alfabet şi cel latin când în fine lumea începuse a se obişnui a scrie cu litere latine, după ce *Vodă* Cuza dăduse decretul din 1860. Trecerea aceasta de la o

stare veche la alta nouă ce reamintea viața cea glorioasă a Românilor a făcut pe Apostolii românismului atât de dincolo de munte cât, și de dincoace, ca să inaugureze scrierile lor în litere latine, cu o ortografie latinisată; scriind de pildă în loc de *aceasta, aqueasta*; în loc de *inimă, anima* în loc de *iertare, liertare* de la *libertare*, în loc de *acela, aquella* și așa mai încolo.

Eliade la rîndul lui mai inaugură un nou sistem spre o atracțiune către limba italiană.

Se înțelege, nu știașu ce să mai facă bieții patrioți ca să convingă pe străini de viața latină din care au fost prășiți Românii, și să'i facă a înțelege că dacă slavonismul a fost așa de puternic înrădăcinat la Români este numai și numai nenorocirea unei furtuni, de care nu am putut scăpa; căci în contra năvălirilor străine ca și în contra intemperiilor naturei nimeni nu poate rezista — și ca dovadă despre aceasta este că, Românii nu au suferit numai și numai influența slavonă ci și pe cea grecească în vremea veacurilor XVI, XVII și XVIII, și atunci ca și azi clasele bogate și culte scriau și vorbeau grecește după cum și azi vorbesc franțuzește, cea-ce vom vedea în paragraful următoriu, al literaturii.

LITERATURA

De sigur că este o îndrăsneală ca să tratez pe scurt literatura la Românii din Muntenia până în 1717, și să arăt influența grecismului până la acel an al întronării lor.

Sunt lucrări complete asupra limbei și literaturii române, și dacă mi-am luat sarcina ca să vorbesc și eu de literatura la Români a fost numai și numai într'un mod silit spre a complecta lucrarea mea și a nu lăsa o lacună în acest capitol VII; căci înrăurirea grecească după cum s'a manifestat la noi pe terenul politic și religios, tot astfel s'a manifestat și pe cel literar.

Literatura poporului român ca și a altor popoare s'a împărțit în: *poporană* și *cultă*.

Să vorbim mai întâiu de *literatura poporană*.

Literatura poporană este produsul operilor literare cunoscute în masa poporului, fie ele eșite din sînul său propriu, fie aduse în mijlocul său de la alții mai învățați ca dînsul, venite la sînul său pe calea scrierei.

De aci două clase: *literatura poporană nescrisă și scrisă*.

Literatura poporană nescrisă este opera unui întreg popor, a unei ginți sau chiar a omenirii, ea nu e fixă ci sboară din gură în gură și se modifică de timp, loc și individ.

Literatura poporană scrisă e din contra fixă din chiar momentul nașterii, ea însă pentru a fi poporană, trebuie să fie scrisă de cel ce a produs-o cu un stil popular; așa! făcut pe gustul poporului, pe limba lui, pe obiceiurile lui căci, pentru ca să se poată numi poporană, trebuie să fie înțeleasă de popor.

Literatura poporană nescrisă e produsul momentului, e spontanee, cea scrisă din contra e produsul meditațiunii, e gândită, premeditată, pentru a fi făcută pe stilul popular ¹⁾.

Literatura poporană nescrisă coprinde toate producțiile literare ale unui popor, născute în diferitele împrejurări ale vieții sale *psichice* ori *sociale* presente ori trecute.

Literatura poporană nescrisă este adevărata oglindă a naționalității unui popor; căci ea nu este înbibată de producțiunile literare ale claselor superioare, ce mai adese ori sunt niște producțiuni ale căror subiecte sunt niște inspirațiuni ale antichității, căci diferitele subiecte literare scrise de mîna marilor maeștri, prea puține sunt naționale.

Literatura poporană nescrisă la Români, ca la nici un alt popor este însemnată căci, la noi literatura cultă are o valoare puțin strălucită față de celelalte națiuni romanice, la noi ca la nici un alt popor, această literatură este imitată după literaturile străine. ca, cea greacă, germană, ori franceză; încât aceasta nu înfățișează de loc caracterul național al poporului și al țerei.

¹⁾ Vezi în Ist. limbei și lit. rom., G. Adamescu, p. 67—68.

Aşa că singura şi numai singura, literatura poporană nescrisă, a păstrat caracterul naţionalităţii noastre, în ea ca şi în istorie vedem azi trecutul acestei ţări, vedem şi vremurile de ferice şi cele de restrişte prin care a trecut neamul românesc, ea şi numai ea ne-a păstrat, limba cea străbună, obiceiurile şi tradiţiunile; ea formează în fine originalitatea Românului, acel *ceva* particular, care face a se deosebi popoarele între dânsule ca şi indivizii, adică : *caracterul* şi care la Români este: *bunătatea, mila, vitejia, vigoarea, puterea de rezistenţă, patriotismul* (etc.).

În vremea veacurilor trecute lumea cam nu da seamă mare acestei literaturi a poporului, de oare-ce poporul după organizarea feudală a statelor nu avea acces la trebile aceluia stat, şi la noi în ţară în veacul al XVII şi al XVIII unde am avut: *«regimul boeresc»* cronicarii de câte ori vorbeau de popor zicea: *«prostimea»*.

Prostimea nu era luată nici odată în seamă, nu era nici odată crezută *«scăpătatele obraze»* cum spuneau boerii de dânsa; când însă revoluţia cea mare din Franţa în anul 1789 recunosc drepturile omului, soarta poporului se schimbă mai în toate statele iubitoare de civilizaţie şi în 1848 fură recunoscute drepturile omului, şi în principalele Dunărei de jos; atunci câţi-va *boeri adevăraţi Români* şi *adevăraţi patrioţi* se aliară cu câţi-va *representanţi ai poporului* încălziţi şi aceştia de sentimentul legalităţii şi al dreptăţii şi deschiseră porţile libertăţii; de atunci prostimea răsuflă, şi lumea înaltă românească se convinge că un sânge de Român curge şi în paturile de jos al societăţii, că o aceeaşi inimă bate şi că tot Românul merită să lucreze la marele edificiu al modernizării şi civilizării României.

Aşa că azi această literatură naţională nu numai la noi, dar, în toate statele a devenit foarte însemnată şi preţuită şi s'a şi creat o nouă ştiinţă ce are de scop studiul literaturii naţionale a unei ţări, această ştiinţă e o ramură a filologiei comparate şi s'a numit *Etnopsichologia* sau *Folkloristica*.

La noi această nouă şcoală a avut discipolii săi ce

s'au ocupat cu multă osîrdie, au descoperit, au reconstituit și au pus sub tipar o sumă de poezii populare, cîntece, datine, povești, eresuri, glume și satire, cel d'întîi ce a desmormîntat aceste comori a fost Anton Pann, apoi a urmat Alecu Rusu, Vasile Alexandri, B. P. Hasdeu, G. D. Theodorescu și alții¹⁾; descoperirile însă nu s'au sîvîrșit, căci dîlnic se descoperă încă de aceste balade poporane din vechime, ce le mai cîntă și le dîc din bîtrîni, la țară, eara la flacăra vetrei și vara pe prispele lor; sau de tinerii ciobănași ce pe lîngă cuvinte mai adaugă încă și acele arii pline de duioșie, ce le cîntă din fluer de fac să resune codrii Carpaților.

Diferența cea mai capitală între literatura poporană și literatura cultă e că cea d'întîi nu se divide în proză și poezie; poporul a produs așa cum i-a venit; literatura poporană, este o literatură liberă, lăsată la capriciul poporului, ea n'are reguli; dacă e vorba de versuri, versurile sale nu urmează regulile fixe ale versificațiunei, care sunt indispensabile literaturii culte, aceasta este chiar și caracterul versurilor poporane căci în ele se oglindește perfect de bine caracterul național al poporului, ce cîntă cutare sau cutare fapt; în acele versuri se vede cum faima despre o întîmplare în acea țară s'a răspîndit printre popor, și cum el ca să o spue mai ușor, o istorisește în versuri, în acele versuri ușoare și simple.

Cînd am spus că versurile poporane nu urmează regula versificațiunei culte, nu am înțeles de loc că versurile poporane sunt lăsate la voia întîmplărei; aceste versuri poporane au și ele o versificațiune a lor proprie, pe care numai poporul o știe.

Versurile populare române cam acest număr de reguli au :

Ele sunt în genere de opt, alternînd cu șapte silabe, sau șase cu cinci și așa mai încolo ; de ex. :

¹⁾ Vezi în op. cit. G. Adamescu, p. 67—69.

Luî corbea peceluit
 Fata mare i-am găsit
 Numai din topor cioplită
 Şi din bardă bărduită.

saŭ

P'un picior de plăi
 Pe-o gură de raiŭ
 Iată vin în cale
 Se cobor la vale . . .

Rimele de ordinar nu alternează ultimele cu penultimele, sunt poezii cu un fel de rimă, dacă versul se termină cu un cuvânt accentuat pe ante-penultima, silaba finală are accent secundar şi rimele sunt ultime:

Aşterne-te drumulŭ
 Ca şi iarba câmpulŭ.

Câte odată în loc de rimă, e asonanţă:

În noaptea de Sîn Vasile
 Toţi boierŭ la curte-mŭ vine.

Câte odată sunt versuri fără rimă:

Vă alegeŭ doŭ
 Doŭ din voŭ
 Doŭ din voŭ mai tinereŭ
 Treceŭ
 Mergeŭ
 La Fântână.

Versurile alternează fără măsură:

Mamele ofta
 Din plîns
 Inceta,
 Răspuns
 Că-ŭ dedea,
 Din gură-ŭ zicea.

Când cadența versului o cere, substantivele nu se mai articulează :

Voinic d'auzea
Voinic tremura.

De multe ori se introduce un *d'* vorbei începătoare cu o vocală, când ea urmează după o altă vorbă ce s'a terminat tot cu o vocală; acest *d'* se pune ca eufonie, ca și în latină la vorba ante-hac = anted-hac (Plaut) sau în greceasca, în loc de *εἰς* = *εἰς*, sau la italiană în loc de *ed-e* = (edio) :

Măru-*l* mărgărit
Măndru *d'*-înflorit.
Cu flori *d'*-argint

De asemeni vorba : *ca*, se pune tot ca eufonie, ci nu ca interes sintactic :

Vorba nu sfârșea
Șaua *c'*apuca
Jos *că* mi-o punea.

Câte odată se usitează pronumele de dativ pers. I; fără o avea nici un rol în propoziții; întocmai ca și latinescul *mihi* : Quid mihi celsus agit ?

Costea, mări de-l vedea
Costea, mări ce-mi făcea ?

Adese-ori se pune articolul impropriu sau adjectival înaintea substantivelor :

Iar *cel* ungurean
Și cu *cel* Vrancean.

Refrenurile sunt foarte dese :

Amărita turturică
O sërmana vaî de ea !
Când rămâne singurică !
O sërmana vaî de ea.

Numele persoanelor sunt însoțite de atributele lor sau epitete ca și în poeziile omerice :

Brâncoveanu Constantin,
Boer vechi și Domn creștin.

Aceste reguli sunt cele mai multe ori usitate în versurile populare, sunt însă versuri poate și mai libere.

În diviziunea literaturii poporane nescrisă, vom vedea bucăți și în prosă, de aceea vom da în mod general împărțirile acestei ramuri a literaturii române, ca să vedem care e prosă și care e poezie¹⁾.

D. Adamescu spune că literatura poporană nescrisă se împarte în trei clase: literatura copilăriei, a bărbăției și a bătrâneții.

Literatura copilăriei cuprinde rugăciunile cu care țăranul copil se adresează la semnul credinței ori la divinitate, de ex. cântecul crucei:

Cruce 'n casă
Cruce 'n măsă
Cruce 'n tus-patru unghiuri de casă
Și nu-î casă, ci-î cetate
Cu ușile ferecate
Cu ferestrele 'nzăuate²⁾.

Mai cuprinde încă și cântece prin care el se adresează la un animal, insect, ori plantă, de ex. din cântecul Ariciului:

Ariciū, ariciū,
pogoniciū³⁾,

¹⁾ Veđi în Ist. l. și lit. rom. de Gh. Adamescu, p. 67—73.

²⁾ Veđi în vol. D-lui G. Dem. Theodorescu: «Culegeri de poezii populare», p. 190.

³⁾ Care măsoare pogoanele, care se afla pe pogoanele arate.

Du-te la moară
De te 'nsoară.
Zice fata
lu' Cicoară ¹⁾).

Din această parte a literaturii copilariei mai fac parte *Moș-ajunul*, adică acel cântec ce se cântă în ajunul Crăciunului, în noaptea de 23—24 Decembrie, prin care tinerii urăsc ca ajunul să vie cu ferice; el are mai multe variante și începe cu:

Bună dimineată
La Moș-Ajun
Bună dimineată
La Moș Crăciun!
Ne dați, ne dați,
Orî nu ne dați?

Ast-fel ei cântând prin case, așteaptă cinste și bani. Vine apoi *Sorcova*. Aceasta este o nuia împodobită cu flori artificiale, cu care vin copii în dimineța anului nou de te bat pe umăr și ȳic între altele:

Sorcova
Vesela
Peste vară
Primavară (etc.).

Cuvântul vine din slavul *Sorok* = 40; în adevăr, și cântecul Sorcovei are 40 de grupe, origina e însă latină. *Macrobiu* spune că la începutul fie-cărui an Romanii 'și făceau o ramură de «dafin verde», în semn de trai bun și în anul ce va veni (ut annare perenareque commodo liceat), apoi și Du Change spune: că în vremea decăderei latinității la Romani: «In ziua Calendelor, doi copii se sculau dimineța, luau ramuri de măsline și intrau prin case salutând pe oaspet cu vorbele: gaudium et laetitia sit in hac domo tot filii, tot porcelli, tot agni. După traducerea D-lui G. D. Theodorescu:

¹⁾ Veďi în vol. D-lui G. D. Theodorescu, «Culegeri de poezii populare», p. 190.

In asta casă să fie
Bucuri și veselie.
Câți mititei
Atâți porcei
Și tot atâția miei!

Ca să încheiăm cu literatura copilăriei să vorbim ceva și de *Basme*.

Basmul, cuvânt de origină paleoslavonică (Басня), Basmul este o epopee în prosă, eroul este omul; e o istorisire fantastică închipuită, superstițioasă și alegorică, aplicată la viața omenească.

Basmul este o dramă plină de emoții pentru viața eroului, amestecuri de monstri și de ființe supranaturale, pictate în niște forme gigantice, ca *balauri*, *zmei* și mai știu eu ce? Sfârșitul e însă fericit pentru erou, adică pentru om.

Basmele se divid în *fantastice*. Ele înfățișează pe om transformat în lucruri supranaturale, de ex.: un sfânt, o zină asimilați cu un șarpe, cu o broască, de ex.: Basmul *Șarpele moșului*, ființe omenești transformate în plante, ex.: *Fata din Dafini*. Suferințele eroilor spre a scăpa de dușman, coborându-se în infern, și urcându-se la cer, ex.: *Cei trei frați său Pătru-fel-frumos*, această de pe urmă categorie e ca și în Eneida și Odisea lui Omer.

Isprăvile eroice apoi sêvêrșite de voinici său voinice.

A doua categorie de basme sunt cele *etico-fantastice*; în acestea pe lângă partea închipuirii de la cele d'întâi se mai adaugă și acel caracter etic, adică istețimea, recunoștința, iubirea de frate, în fine acestea coprind o adevărată morală ce se dă omului. De multe ori în ele se vede și iubirea animalelor său a pasêrilor către om, de ex. în *Pasêrea maeastrită*.

A treia categorie de *basme* e cea *religioasă*. Acestea înfățișează pe Dumnezeu printre oameni ca făcătorul de minuni și pus mai în tot-deauna în luptă cu Dracul, cu Satana, adică cu infernul, însă Dumnezeu în tot-deauna învingând pe Satana, ele sunt de un spirit moral, căci sîrșesc cu: «*crede și vei învinge*» avem de pildă, *Azima mergătoare*.

Basmele sunt niște creaturi ale poezilor, niște adevăruri înfățișate sub o formă alegorică, dar de cele mai multe ori ele sunt creaturi artificiale. Basmele sunt ca și miturile din vechime.

Acum venim la a doua ramură a literaturii populare nescrise, aceia a bărbăției.

Literatura bărbăției. Aceasta aparține deja vârsta de mijloc; ea cuprinde: *Ghicitorile, Glumele; Doinele; Horele; Colindele, Datinele; Orațiile de nuntă* și unele *Cântece*. Să vorbim pe scurt de toate:

Ghicitorile. Acestea se găsesc la toate popoarele Europei. D. Adamescu crede că au o origină indo-europeană; sunt ghicitori cu date foarte vechi, în cât azi cu greu poți să le mai înțelegi, de oare ce ele ereau o producțiune proprie timpurilor când au luat naștere, de ex.:

Gânganiă fără suflare,
Umblă făr' astâmpărare,
N'are duh, nici nu visează,
Toată lumea îndreptează¹⁾.
(Ceasornicul).

La un loc cu ghicitorile vine și glumele pe care și-le spun tinerii și tinerele țărance seara la focul de lângă prispă, de ex.:

Țiganul la soacră-sa.

Mă dusei la soacră'mea
Să văz cinstea dê la ea.
Mi-a dat lapre într'o lulea,
Mamaliga p'o surcea:
Iacă'î cinstea dê la ea²⁾.

Doinele. Acestea sunt o specie a poeziei lirice, proprie a poporului român. Ea cântă toate emoțiunile sufletului; în termeni aci melodioși, aci fulgerători; poporul 'și cântă

¹⁾ Vezi culegeri de G. Dem. Teodorescu, p. 220.

²⁾ Idem p. 265.

suferințele sale prin aceste *doine*. Musica se înțelege, zice mult; ea de multe ori te duce la plâns și de aceia poporul 'și-a ales acest fel de cântec când vrea să-și exprime manifestarea sufletească a suferințelor sale.

Cuvântul; zice d. Hasdeu, e de origină dacică. Doina, spune d. Adamescu, nu poate veni de la Romani, căci Romanii au fost un popor prozaic, ei aveau spiritul înclinat mai mult către șicană, de aceia au și avut jurisconsultii cei mei celebrii. Dacă au avut *poezie* în starea lor de cultură, aceasta a fost o împrumutare de la Greci.

Grecii au fost, ce e drept, un popor plin de lirismu; Dacii au fost un popor de asemeni poetic; ei au avut legături cu Grecii în literatura lor. *Orpheu, Museu, Tamyris*, fundatorii mitici ai poeziei grece, ereau din Thracia, deci rudă cu Dacii. Scriitorul *Theopomp* (350 a. Chr.), spune că Geții de la Dunăre erau un popor plin de poezie, că poezia erea așa de iubită de dânsii, încât; când mergeau prin ambasade, intrau cântând din *chitare*: „Γέτας κιθάρας ἔχοντες καὶ κιθαρίζοντες τὰς ἐπικυρυσίας ποιοῦνται“¹⁾.

Subiectele doinelor fac ca ele să se dividă în: *erotice, sociale, domestice, zoologice și botanice*.

Doina erotică cântă cultul și adorațiunea femeii, i curajul și vitejia bărbatului: de ex.:

Doina Lena

Frunză verde salbă moale
 Apucați pe drum la vale,
 S'ajunseți pe Lena 'n cale.
 Eu călare, ea pe jos
 Cu gherdan de flori frumos.
 Și cercei lungi de mărgel
 Să tragă ochii la ele.
 Calea mîndreii aținuî
 O florică de-î ceruî.
 Ceruî floarea sinuluî
 Ea 'mî dă floarea crinuluî.
 Ceruî floarea din gurișă
 Ea 'mî dă floarea garofișă.

¹⁾ Vezi în ist. limb. și lit. rom. de Gh. Adamescu, p. 81.

Ceruiū apă din isvor
 Ea mi o tulbură cu dor.
 Ceruiū apă neatinsă
 Ea mi o dă cu dor aprinsă.
 Cât am dat de-am băut
 Lena alta mi-aū părut.
 Mi-aū părut un toporaş
 Răcorit de un isvoraş.
 De pe cal mă deteiū jos
 Se iaū floarea s'o miros.
 Ea s'a prefăcut pe loc
 Intr'un fluturel de foc.
 Vruīū să'l prind, el a sburat
 Vruīū să beaū, apa aū secat!
 Vaī de mine, ce păcat!
 Lena că m'aū fermecat!
 Firea-ī Leno blestemată
 De-a mea minte tulburată!
 Să ajungī un negru nor:
 Ca se ploī lăcrimī de dor! ¹⁾

Pentru curagiul său vitejia bărbatului avem de ex.:
 Doina, Mehedinţeanul, în care vedem:

Frunză verde magheran
 Voinicel Mehedinţean,
 Sunt născut pe frunzi de fag
 Ca să fiū la lume drag.
 Şi's scăldat de mic în Olt
 Să mă fac viteaz de tot, etc. ²⁾

Doinale cu subiect social arată nevoile care apasă pe
 ţăran de ex.: Sărăcia, biruri grele, asuprirea din partea
 celor bogaţi, nedreptatea din a celor cruţi de ex.:

Brazda dracului
 Din marginea satului
 La uşa bogatului ³⁾.

Doinale domestice cânta în fine starea de flăcău, de
 fată, de ginere, de mireasă.

¹⁾ Veđī, culegerī de V. Alexandri, p. 237.

²⁾ Idem p. 292.

³⁾ Vezi în G. Adamescu, op. cit., p. 81.

Cele zoologice și botanice cânta câte o plantă sau un animal cu care țăranul e în contact, de ex.: cucul, turturica, calul, bradul, teiul. Acuma venim la

Hore: Acestea sunt numele generice ce se dau poeziilor la joc; când se adună țăranii duminicile ori sărbătorile la petreceri, ca: nunți, zile de naștere (etc.).

Cântecul lor e potrivit cu versurile ce sunt de patru, șase sau opt silabe, întrerupte din când în când de strigăte și chiote ce fac totul mai glumeț și mai vioi de ex.:

Hora Sultană

Frunză verde cardama
Sultânico fa.
Ori tu mi-ai făcut ceva
Sultânico, fa.
De nu te mai pot uita?
Când mă uit la casa ta
Mi se rupe inima.
Alunica-ți de la gât
M'au aprins, m'au omorît.
Alunica-ți de pe brațe
A se mă scoață din viață
Leliță cu alune
Nu căta la doi la trei
Și căta la ochii mei
Că's albaștri ca și ai tăi.
Ha! lelițo, la prisacă
Timpul dulce să ne treacă
Să mâncăm miere de roș,
Să ne iubim amândoi;
Se bem apă dintr'un loc
Și să ne iubim cu foc!¹⁾

Horele ȋice V. Alexandri sunt simbolul unirei, al înfrățirii de acea și Români ȋ au cântat Hora unirei țerilor surori:

«Ha! să dăm mână cu mână
Ce ȋ cu inimă română

¹⁾ Vezi culegeri de V. Alexandri, p. 344.

Să 'nvîrtim hora frăției
Pe pământul României¹⁾ etc.

Colindele. Acest cuvânt vine de la latinescul *Calendae* sau grecescul *Καλάνδαι*; ele reprezintă vechile sărbători și veselii de la începutul lui Ianuarie (*festum calendarium*) sau (*καλανδῶο σορτί*).

Numele de colinde fură adoptate la toate popoarele creștinisate; la Bulgari *колада*, la Sloveni *коледе*, la Ruși *коляда*, la Polaci *Koleda* la Albanezi *Colandria* la Lituani *Kalenda*, la Germani *Kalende* la Franci *Calenes*²⁾.

D. G. Dem. Theodorescu spune că, noua religie a sanctificat serbarea colindelor în coincidență cu nașterea lui Christ și înnurii sacre reamintesc acest mare eveniment; în Ducange se vede: «*Calendae festum calendarium, ita appellantur scriptores publicas illas ac superstitiosas loetitias, quas calendis Ianuarii, quibus annus aperitur, exhibuere primum Gentiles, usarpavere post modum Christiani et quas utrique indecoris choreis, mulierumque aut ferarum assumtis formis ac vestibus, foedebant*³⁾».

Colindele se cântă în noaptea de 23, spre 24 Decembrie și 24 spre 25 precum și 31 Decembrie spre 1 Ianuarie, copii și adolescenții umblă din casă în casă, plesnesc cu biciul și plimbă un plug în miniatură.

Colindele se divid în *solare, religioase, tradiționale, vânătoarești și domestice* dupe cum obiectul colindelui este de a cânta un astru, *soarele, luna*, un *sfânt*, un vînat ajuns legendar de pildă *Șoimul*, sau în fine un ce din viața domestică, de toate zilele ca tinerețea, fecioara, ginerele etc.

De ex.: în Colindul lui Christos:

«Ler oî Leo⁴⁾
Susă, la naltulă ceră
Pe scaună de Domnă

¹⁾ Culegeri de V. Alexandri, p. 396.

²⁾ Vezi în G. Dem. Theodorescu, p. 14, culegeri.

³⁾ Vezi Du Change, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*.

⁴⁾ Ler devine *Leo* în cântec din cauza apropierei exclamației *ai*. (Vezi idem G. D. Theodorescu, p. 19, op. cit.).

P'un jeț d'aurelă
 Șeade Isus Christosă
 Bunulă Dumneșeă etc.

Tot așa sunt și o sumă de alte colinde ce se găsesc în culegerile autorilor de poezii populare despre care am vorbit mai 'nainte,

Datinele. Cuvântul datină pecetluște în sine deja reamintirea despre un ce care s'a petrecut în vechime. Datinele la Români sunt venite de la Romani, datinele anului nou când Romanii prin acele sărbători numite *Sigilaria* 'și dedeaă reciproc câte un dar și erau veseli că vine alt an, cu gândul că el va aduce mai multă fericire și spor, omul așa este, tot speră în mai bine.

Datinele ce le avem sunt: *Sorcova*, despre care am vorbit în capitolul cântecelor; apoi *Vasilica* sau *Vasilca*, *Plugușorul*, *Steaoa* și *Vicleimul*.

Vasilca este o sincopare din *Vasilica* și vasilica filologiceste vorbind vine de la *Siva*.

Vasilica e o datină prin care țiganul la anul nou lua un cap de porc îl împodobeă cu panglici, îl puneă pe o tavă și mergea cu el din casă în casă, pentru a căpăta *bakșiș*.

Datina e așa: Căpățina de porc ar vorbi și ar spune lui Dumnezeu că a mâncat ghindă din pădure și a bătut apă din vale și de aceia s'a îngrășat; însă Românul a tăiat capul porcului, a luat trupul, adică partea cea bună și țiganul a rămas cu căpățina numai.

Cu numele de Vasilca, botează de multe ori țiganii pe Ursul lor domesticit cu care joacă la sate și orașe. Vasilca de la *Siva* numele divinității Țiganilor Indieni, căci, ei au o origină Indiană și de aceia Țiganii botează pe Urs cu numele de Vasilca sau Vasiva=Siva căci pe Urs Țiganul îl are la mare cinste, de oare-ce se spune că cine se unge de mic cu untură de Urs se face mare și puternic și cine e călcat pe spinare de urs, rămâne fericit.

Această datină a fost practică cam până în 1864 căci, în 1848 desființându-se robirea; țiganii ce mai răma-

seră în viață conservară obiceiul acesta pentru a mai pune mâna pe ceva bakșiș la anul nou de la boer; așa avem următorul variant:

«Sus sunt 'nalte monastiri
 Monastiri
 'Nalte zidiri
 Er în ele cine'mi șale
 Șede Maica
 Și cu Fiul
 Și mi judecă pe Siva,
 De ce 'mi este așa grasă
 Așa grasă și frumoasă,
 Intrebând'o
 Ispitind'o
 Ce-a bătut și cea mâncat
 D'are trupu așa buclat
 Eră Siva răspundea
 Și din gură cuvînta:
 — Sus la munte m'am suit
 Jiră și ghindă mi-am pescut
 Jos mai jos m'am pogorit
 Apă rece am bătut etc.

Mai la vale încă vedem:

«Luară Români Slănina
 Noi Țigani Căpășina» ¹⁾

Plugușorul e o datină ce vine tot de la Romani, el se aseamănă cu *Carmen arvale*, acele cântece religioase prin care locuitorii implorau cerul ca sămănăturile să fie bune, el e o datină a tuturor țărilor agricole; neapărat sub alte forme și alte denumiri, se mai aseamănă și cu serbările așa numite *Opales* adică în onoarea Zeitei *Ops* ce se ținea dupe Saturnali. În seara de 31 Decembrie spre 1 Ianuarie tinerii merg cu un pluguleț în miniatură și cântă versuri ce aduc aminte întreaga operațiune a agriculturii;

¹⁾ Vezi culegeri G. Dem. Theodorescu, p. 135

aratul, sămănatul, seceratul ; treeratul  i măcinatul, de multe ori plugu orul e înlocuit printr'o pu in  înfundată de ambele p r i prin care străbate în capacul de sus o curea sau o coadă de cal ; presiunea aerului din năuntru face a se produce un sgomot ca  i cum ar urla un *Taur* sau un *Buhaiu*, aceasta e datina *Buhaiului* ; adică semn că boul s'a ostenit în anul ce a trecut de multă muncă agricolă  i deci să sperăm că va fi abunden  în vară ; variante sunt multe ; avem de pildă :

Hăi, hăi,
 Plugu or  cu doi spre- ce boi
 Hăi, hăi
 Plesni i, m i !
 Hăi, hăi
 Plecarăm într'o s nt  Jo 
 Cu plugul  cu doi-spre  ce boi
 Boi  din 'nainte
 Cu coarnele poleite
 Boi  din mijloc 
 Cu coarnele de foc
 Boi  de la roate
 Cu coarnele belciugate
 Boi  străini
  n coadă cod lber¹⁾.
 Să aibă (cutare) parte de ei
 Trosni i m i !
 Hăi hai !²⁾.

Steaua. Această datină e de o crea iune religioasă  i eshatologică adică amintirile vorbesc despre lad, răi, moarte sau despre *via a viitoare*.

Steaua este făcută din o stea de h rtie cu spete e de brad, la mijloc e zugr vit  leslea  în care figuread  Maica Domnului, St. Iosif, Christos, păstorii  i cei trei Magi, pe col ul de sus se represintă scena am girei lui Adam  i Eva de către  arpe, iar pe fie-care col  al stelei c te un cap de înger, m i 'nainte tinerii ce umbl u cu ea se  mbr c u

¹⁾ Cu coadă albă.

²⁾ Ve i op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 139  i V. Alexandri.

în costum oriental în aducerea aminte a celor trei crai de la răsărit, ađi însă s'a redus costumul; cu steaua se umblă în intervalul de la Crăciun până în Boboteađa, avem variante; ca:

«Cine primește
Steaua frumoasă
Cu colțuri multe
Și mărunte
Dăruite de Christos
Ca un soare luminos?»

Sau în altă variantă unde se face alusiune de moarte;
o reproduc căci are într'ênsa multă filosofie:

Uă pricină minunată,
Din veciă însemnată:
Că e lumea înșălătoare
Și foarte amăgitoare,
De 'nșală și amăgește
Și pe toți îi prilostește,
Ales pe cei bogați foarte
De nu mai gândescă la moarte;
Că vorbescă din avuția
Și se țină în semeția
Ca când totă o să trăiască
Și lumea s'o moștenească,
Și, când în cea dupe urmă,
Vieața dacă li se curmă,
Moră întocmai ca totă omulă
Și bogatul ca și robulă,
Că moartea nu va se scia
De averi și bogăția,
Ci vine ca o nălucă
Și fără de veste 'lă apucă¹⁾.

Cea mai veche culegere despre aceste cântări a dat'o un anonim la 1822; la 1830 Anton Pann însă dete o culegere mai vastă unde reproduce și pe cea din 1822.

Vicleimul. Prin acest nume se înțelege o reprezentațiune dramatică spune D. Adamescu și G. Dem. Theodorescu

¹⁾ Veđi în op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 100-101

în care se înfățișează scene din istoria lui Christ și a creștinismului cum și din persecuțiunile suferite de creștinii. Cu numele de Vicleim se desemnă și actorii acestui joc. «*Vicleim*» adică după orașul *Bethleem*; în Moldova și Transilvania se numește «*Irođi*» adică de la împăratul Irod care figurează în reprezentațiune; odinioară mai figura între persoane și o logodnică cu mire, personificând pe fecioara Maria și pe sf. Iosef; apoi veneau Magii, pruncul, paiațele, moșul, și alții care cu toții făceau alarmă pe strade cântând din tobe, tipsii, surle și fluere. Michail Kogalniceanu a vorbit în revista archeologică și istorică a D-lui Gr. Tocilescu, pe larg despre acești Irođi care veacuri întregi desfătau poporul la sărbătorile anului nou.

Irođii sau Vicleimul are două părți, una religioasă: ce reprezintă pe Irod împăratul, un ofițer și trei crai de la răsărit; Gaspar, Melhior, și Valtazar, apoi vine un arap și un cioban. Ofițerii lui Irod vin și îi spune că s'au prins trei oameni străini care aducându-se în fața lui Irod spun că se numesc Gaspar, Melhior și Valtazar, care au plecat calăuziți de o stea să caute pe împărat, împăratul la acestea le spune versurile despre tăierea celor 14,000 de prunci, dupe o sfadă Irod poruncește a se închide cei trei crai de la răsărit, aceștia prin blestemurile lor însă sperie pe Irod care el le dă drumul; craii se duc și se roagă la Christ, acestea se petrec în actul 1, în al 2-lea act vine un copil ce profetisează lui Irod tot ce se va întâmpla lui Christos adică: botezul, restignirea, învierea și înălțarea.

Reprezentarea în fine se termină cu convertirea lui Irod la creștinism.

Partea profană e *jocul păpușilor*, aci se vede diferite defileuri într'o cutie acoperită cu o perdea; și aceste păpuși producând scene din viața de toate zilele a oamenilor, satirizându-se Evreii, Țiganii, popii și alții.

Vicleimul în fond este teatrul aplicat la religie; în toate vremurile reprezentațiunea dramatică a avut un caracter sacerdotal apoi a trecut la aristocrație și în fine la popor.

Cântecul Irođilor la noi a venit de la Bizanț și din

Ardeal; la început de sigur Irođii aveau numai caracterul religios mai în urmă a venit și cel satiric, germanul Sulzer ne vorbește de jocul păpușilor în istoria Daciei ¹⁾).

În culegerile D-lui G. Dem. Theodorescu avem întreaga piesă a lui Irod Impăratul în 2 acte ²⁾; să dăm aici varianta vicleimului cu steaua la un loc, căci de multe ori vicleimul mergea cu steaua la sărbătoare :

«Cine primesce
Steaua cu Vicleim
cu păpuși
cu mânuși
cu cioboate
încălțate
aruncate
după spate ?» ³⁾

Orațiile de nuntă. Casătoria este un mare eveniment în viața individului căci ea clădește o nouă familie în sinul țerei; de aceea în vremurile vechi pregătirile căsătoriei lua un caracter cu totul solemn și nu numai în popor dar și în boerime.

Așa când un tânăr voea să se însoare trimitea ori mergea el cu câte un «pețitor» sau «staroste» ca să pețeaască mâna fetei ce voea a o lua de muiere, părinții fetei așteptau și primeau cu cinste pe pețitor, apoi mergeau cu toți în localitatea de unde erea tânărul și lua cercetări despre purtarea tânărului spre a putea ajunge la logodnă; în ziua logodnei tânărul însoțit de un prieten numit de ocaziune «*Conăcar*» sau «*Colțcer*» recita o *orație de nuntă* la casa fetei, adică o cântare alegorică prin care arăta cum un Impărat a plecat la vânătoare și a rătăcit, ex :

¹⁾ Veđi în op. cit. de G. Dem. Theodorescu, p. 98; Kogălniceanu în revista istorică, Tom. I, p. 33; Adamescu în op. cit., p. 89, și Sulzer în *Gesch. Tran. Daciens.*

²⁾ Veđi p. 102—132.

³⁾ Idem p. 100, G. D. Theodorescu.

«Prin câmpii 'nfloriți
Prin codrii 'nfrunziți
Prin văi adânciți
Cu izvoare reci,
Având pentru oșten
 Buți cu vin
Și balere cu rachiu ;
Ajunghind în vînătoare
Pân'la jumătate cale,
Allu nostru tînăr împărat
De urma unei fiare a datu',
 De care fiară
Toată oastea se mira,
Și cu toții în locu
Sfetnici și filosofi
 Aū stătut
 Și sfatū aū ținutū !».

Aci vedem o întreagă poezie alegorică căci acea fiară nu e decât mireasa și împăratul e ginerele.

După această orăție toți intra în casă se cercetează zestrea și apoi un popă sau un bătrân face schimbul inelelor tinerilor; din acest moment tînărul e *«mire»* sau *«gînere»* și tînăra e *«mireasă»*.

Cu o ȝi mai 'nainte doi tineri numiți «chemători», merg prin case de poftesc lumea la nuntă, ei beaŭ vin din ploscă rostind câte o «orație».

În ziua nunței mirele cu toți al lui se duce în satul miresei spre a o aduce. Cortegiul ajungând se oprește la o distanță oare-care, «*vorniceii*» pleacă înainte spre a se întâlni cu *vorniceii* miresei, aci se schimbă mai multe glume între dânsii până ce unul din *vorniceii* mirelui recită orația nunței ca aceea alegorie a vênetoarei, terminând cu tînărul împărat adică mirele ce a umblat și rătăcit până ce a dat de o floare:

¹⁾ Vedī in op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 163.

«Că alū nostru tinēr împăratū
 Uă-dinióră s'a mai preumblatū
 Și 'n aste locuri a aflatū
 În grădina dumné-vóstră,
 O floare mândră și măiastră
 înflorind
 și răsărind
 Și, ierășī sfatū făcēnd
 hotări s'o céră
 ca s'o sădéscă
 În grădină împărătească» ¹⁾.

Ast-fel vornicelul termină orația cerēnd mâna de cu
 nună a miresei —; în urmă vine tot cortegiul și e primit
 cu mare solemnitate, apoi urmează mergerea la biserică,
 cu formele la primărie, apoi masa și rugăciunile cu fericire
 a noilor însurăței și darurile, și jocul când se mai spun
 multe versuri de ex. :

«Frunză verde busiocū
 Scól' nune mare la jocū».

saū

«Mai sculați boierī la joc» ²⁾.

Incomparabil este modul cum se făcea nunțile în ve-
 chime în țara-Românească și cum se fac ađi, ele aveaū cu
 totul un caracter național și românesc, propriū al Româ-
 nilor, al pământului nostru.

De câte ori viitorul ginere nu trecea oare pe sub feres-
 trele iubitei sale călare pe un armăsar arăpesc îmbrăcat numai
 în fer și nechezând? de câte ori oare el nu trecea pe la
 drumul mare, când viitoarea mireasă locuia la țară, cu pos-
 talionul cu surugiul îmbrăcat numai cu panglici și urmat
 de călăreți, slobozind în văzduh pistoale, și murgii intin-
 dēdu-și nările la pământ ca să fugă iute ca vântul; apoi

¹⁾ Veđī în op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 164.

²⁾ Idem, p. 181.

la celebrarea nunței se aprindea focul și butoaie cu păcură de ardea în mijlocul curții, în juru-i jucându-se hora, ear buțile cu vin stând gata de golit, ear de prin balcoane și din deschidăturile acelor ferești furișate ca de prin castelele medievale; slujitorii curții slobozeau pistoale în aer ca să vestească lui D-zeu ca o nouă căsnicie s'a făcut pe pământ, istoria a păstrat câte-va exemple de nunți din vechime.

Cronicarii vorbesc de nunta lui Vasile-Vodă-Lupu al Moldovei, a fiicei lui Leon Tomșa al Munteniei, a fiicei lui Brâncoveanu și altele.

D. S. Fl. Marian membru al academiei române a dat la lumină o operă însemnată asupra nunței românești, lucrarea poartă însăși acest titlu : «*Nunta la Români*».

Acum venim la ultimul cuvânt al literaturii bărbăției, la *unele cântece*. Printre cântece avem *Paparudele* și *Caloianul*.

Paparudele; Dimitrie Cantemir 'l numește în descrierea Moldovei *Papalungă*, la Greci e cunoscut sub numele de Περπηροῦνα, la Serbi, *Dodola*. Această datină în cântec are de obiect a invoca cerul, spre a avea grijă de bucatele de pe câmp, ca de ex.: ploaea. Acesta constă că mai multe ȝigance tinere având pe cap cununii de brađi și îmbrăcate cu hainele de toate culorile, vin din casă în casă de joacă și cântă, invocând cerul pentru a da ploae, la urmă, ese cineva din casă de dă un bacșiș acelor ȝigance; aceasta este o superstițiune, căci cei ce cred că le-a cântat Paparudele, e convins că le vor merge bine la câmp. Avem mai multe variante, între care cităm :

«Paparudă rudă,
Vino de ne udă,
Paparudă rudă,
Vino de ne udă,
Ca să 'nceapă ploaie
Să curgă șiroae,
Cu galeata leata
Peste toată sloata.
Unde dă cu maiul
Să crească málaiul,

Unde dă cu sapa
Să curgă ca apa¹⁾.

Caloianul sau *Scaloianul* e o datină, un cântec ce are de obiect tot invocarea divinității, pentru a da ploae ca să se facă bucatele. El constă în facerea unui om în miniatură, din pământ galben de către femeile satului; apoi îngropându-se acest om între brazi ori la fântână, și desgropându-se după trei zile, el este aruncat în gărlă și femeile plângând, provocând plânsul prin frecarea cu ceapă pe la ochi; în ziua caloianului nu se ară de cât până la prânz, după când bărbații se adună la cârciuma satului de bea și joc. Ca variante, de pildă, avem:

«Caloiene, iene,
Caloiene, iene.
Du-te 'n cer și cere
Să deschiză porțile,
Să sloboadă ploile,
Să curgă gârlele,
Zilele
Și nopțile
Ca să crească grânele²⁾).

Acum venim la *Literatura bătrânească*. Ea aparține celei din urmă vârstă a omului.

Literatura bătrânească cuprinde: *Baladele*, *Descântecelor*, *Anecdotele*, *Proverbele* și *Bocetele*.

Baladele sau așa zisele cântece bătrânești, formează genul epic din literatura poporană nescrisă la Români. Ele cântă virtuțile, vitejiile și gloriile Românilor, săvârșite în războaiele și luptele cele înfricoșate cu Grecii; ele cântă sacrificiile cele nemăsurate ce le-au făcut Românii pentru a-și apăra patria, legile și obiceiurile. La noi lăutarii ca și rapsodiile din poeziile omerice cântău aceste poeme etice ce se transmiteau din gură în gură, din tată în fiu și fie-care generațiune poate adăogând câte 6 sau 8 versuri,

¹⁾ Vezi op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 210.

²⁾ Vezi op. cit. G. Dem. Theodorescu, p. 211.

aşa că dacă la început, cântecul avea numai câte-va versuri, peste 100 sau 200 de ani el putea ajunge la sute de versuri.

Baladele sunt cântate în o melodie plângătoare şi duioasă, dând ast-fel cântecului o expresiune tristă şi melancolică ce reaminteşte acel trecut nenorocit şi înfiorător ce l'a avut neamul românesc, acele timpuri de crude suferinţe din partea Turcilor, Grecilor şi Ungurilor, care auşindu-le, 'ţi storc lacrimi, dacă eşti mai simţitor şi mai inimos.

Căci o doamne! Tu iubindu'ţi ţara şi poporul din care ai eşit, de sigur că azi te cutremuri, te înfricoşezi când auzi de atâtea suferinţe ce ea a suferit după cum te-ai înfricoşa când ai auzi şi de nişte suferinţe ce le-ar fi îndurat o fiinţă pentru care tu ai dragoste, căci acela ce nu'şi iubeşte ţara sa, acela nu iubeşte nici pe aproapele său. Lăutarii, însă şi mai cu seamă acei lăutari din vechime, nefranţuţi ca cei de azi, când instrună veri o baladă pe coardele lor cele divine; când dădeaū drumul glasului lor cel răsunător, pătrundeaū în focul naraţiunii, înfăţişaū lucrul ca cum l'ai vedea, l'ai auzi cu ochi, aşa, că te transporta, te aducea într'o stare sufletească identică cu aceia ce ai fi avut'o, dacă ai fi fost faţă la acel spectacol.

Baladele se împart în: *solare* şi *superstiţioase, domestice, istorice* şi *haiduceşti*, după subiectul cântat.

Cele solaro-superstiţioase: Avem de pildă *Soarele şi luna*, aceasta e balada populară cea mai poetică. Ea are un subiect mitologic, căci *soarele* e înfăţişat de Români în această baladă ca un zeu frumos cu părul de aur, care ca şi Apolon din antichitate cutreera cerul, pe un car tras de cai; carul cu Apolon la Români, e sfântul Ilie, căci când tună, Români spun că sfântul Ilie trece cu carul pe bolta cerească.

În această baladă Soarele se înamorează de *Lună*, pe care poporul a personificat'o sub numele de *Ileana Cosinzeana*, şi Soarele voind a lua de soţie pe *Ileana*, mâna lui D-zeu vine şi opreşte pe Soare ca să se cunune cu Luna,

căci Luna este soră-sa. O asemenea nelegiuire nu se poate, când e chiar la altar amândoi, mâna lui D-zeu lovește pe Ileana și prefăcând-o într'o mreană de aur, o aruncă în apă. Soarele însă se duce după ea în spre apus și se coboară în mare pentru a o găsi. Dumnezeu apare earăși și fură pe Ileana, o preface în lună și o duce în cer.

Aci nu vedem de cât un subiect din mitologia antică, pe *Apolon* și *Diana*, soarele arătat sub formă de car obosindu-și caii tot umblând după lună prin cer și pe pământ. Ileana Cosinzeana este înfățișată la Români ca zeița tinereței, a frumuseței, a virginității, într'un cuvânt ea este expresiunea desăvârșită a perfecțiunii femeesti; a spune deci despre o femeie că ea e o Ileana Cosinzeană, e a zice că este o femeie ruptă din soare, adică o creatură din ceruri.

Să dăm aci această Baladă, culeasă de nemuritorul Alexandri:

Soarele și Luna.

Âmblă, frate mândrul soare

Âmblă, frate să se 'nsoare

Nouă ai ¹⁾

Pe nouă cai

Care noapte pasc în rai

Âmblă ceriul și pământul

Ca săgeata și ca vântul,

Dar toți caii 'și obosia

Și potrivă nu'și găsea,

Ca sora sa Ileana

Ileana Cosinzana

Ce-î frumoasă ca o floare

Intr-o eamnă fără soare.

« — Sorioară Ileano

Ileano Cosinzano

Haideți să ne logodim

C'amîndoi ne potrivim

Și la plete și la fețe

Și la dalbe frumusețe.

Eū am plete strălucite,

Tu ai plete aurite

¹⁾ Adică nouă ani.

Eă am faia ađetoare
 Tu aă faia mângăetoare.
 — Aleă frate luminate,
 Trupușor făr de păcate,
 Nu se aăă adevărat
 Fraăă să se fi cununat.
 Cată-ă tu de ceriul tăă
 Și eă de pământul meă
 C'așă vrut-a Dumnezeă
 Soarele se 'ntuneca
 Sus, la Domnul se urca,
 Domnului se închina
 Și din gură cuvinta,
 «Doamne sfinte,
 Și părinte!
 Mie timpul mi-a sosit
 Timpul de căsătorit
 Și potrivă n'am găsit
 Ca soră mea Ileana
 Ileana Cosinzana»
 Domnul sfânt îl asculta
 Și de mină mi-l purta
 Doar că l'ar înspăiminta
 Și prin raiă l'ar încânta,
 Apoi Domnul Dumnezeă
 Cuvinta cu graiul seă,
 Ear când Domnul cuvinta
 Luminele se deștepta
 Și cu drag îl asculta
 Cerurile strălucia,
 Norii din senin peria :
 «Soare, soare luminate,
 Trupușor fără de păcate
 Raiul tu l'ăă petrecut
 Și prin iad încă aă trecut,
 Ce mai đice gândul tăă ?
 Đice cu sufletul meă
 Aleg iadul chiar de viă
 Numaă singur să nu fiă
 Ci să fiă cu Ileana
 Ileana Cosinzana».
 Soarele se coboria
 La sora lui se opria,
 Mândră nuntă pregătia
 Pe Ileana și-o gătia

Cu beteală de mireasă
 Cunună de 'mpărăteasă
 Și rochiță nețesută
 Din petre scumpe bătută
 Apoî rindu, el 'și ea
 La biserică mergea
 Dar când nunta se făcea,
 Vai de el, amar de ea!
 Candelile se stîngea
 Clopotele se dogea,
 Sfinții fața 'și ascundea
 Preoții în genunchi cădea
 Ear mireasa, vai de ea!
 Frig de moarte-o coprindea
 Căci o mână se întindea
 Și pe sus o rădica
 Și 'n mare mi-o arunca!
 Valurile bulbucia,
 Ear ea 'n valuri cum trecea
 Mreană de aur se făcea.
 Soarele se înălța sus
 Se lăsa tot spre apus
 Și 'n mare se cufunda
 La soră sa Ileana
 Ileana Cosînzana;
 Eară Dumnezeu cel sfînt
 Sfînt în cer și pe pămînt,
 Mâna în valuri că băga
 Mreana 'n mână o apuca
 Și 'n ceruri o arunca
 Și 'n lună plină o schimba.
 Apoî Domnul Dumnezeu
 Cuvînta cu graiul său;
 Ear când Domnul cuvînta
 Lumile se spăimînta
 Mările se tupila,
 Munții se cutremura
 Ceriul se întuneca
 «Tu Ileană Cosînzana
 Suflețel fără prihană;
 Și tu soare luminate
 Trupușor făr' de păcate!
 Cu ochii să vî zăriți
 Dar să fiți tot despărțiți.
 Și și noapte plină de dor

Arși de foc nestingător,
 Vecinic să vă alungați
 Ceriul să cutrierați
 Lumile să luminați! ¹⁾.

Vedem în această baladă o poezie întreagă, plină de amor nebun, însă în același timp și de o mare morală, căci de aci reese că nu trebuie să iubești de cât cea-ce legea și religia ți dă voe să iubești, de oare-ce într'o iubire nelegiuită ca aceia de aci; între un frate și o soră, este o monstruositate; și de aceia mâna lui Dumnezeu i-a ajuns pe amândoi și minunea a făcut ca Soarele să nu se poată cununa cu Luna.

Balade de acestea cu subiect mitologic sunt o sumă; așa mai este *Erculean* dupe care s'a numit băile de la Hercules-bad (Mehadia), căci Erculean e un căpitan ce a descoperit în sus de Cerna pe sora sea Hercule.

Baladele domestice, povestesc întâmplări din viața de toate zilele a Românilor; pe vremurile când veneau Turcii, Tătarii și Grecii în țara Românească, de furați fetele și nevestele Românilor, de necinsteau casele și omorau pe fii și părinți; precum și diferite *întâmplări alegorice* despre viața și existența Românilor; așa avem de pildă balada Miorița; cea mai frumoasă creațiune poetică a minții românești, această baladă trebuie să dateze de pe vremea când se făcuse descălicătoarea, căci ea cântă pe trei ciobănași, unul: Moldovean, altul Ungurean și altul *Vrâncean*, adică din ținutul Vrancei ce atunci nu aparținea încă Moldovei, ci fiind un stătuț independent în Moldova, de oare-ce cei trei ciobănași se pismuiau între dênșii, eată poema:

Miorița

«Pe un picior de plai
 Pe o gură de raiu
 Eată vine în cale,

Se cobor la vale
 Trei turme de miei
 Cu trei Ciobănei:

¹⁾ Vezi culegeri de V. Alexandri, p. 27—29.

Unu-î Moldovean
 Unu-î Ungurean.
 Și unu-î Vrancean.
 Ear cel Ungurean
 Și cu cel Vrancean
 «Mări, se vorbiră
 Ei se sfătuiră
 Pe l'apus de soare
 Ca să mi'l omoare
 Pe cel Moldovean
 Că-î mai ortoman,
 Ș'are oî mai multe
 Măndre și cornute
 Și caî învățaî
 Și cāî mai bărbați!
 Dar cea Mioriță
 Cu lâna plăviță
 De trei zile încoace
 Gura nu-î mai tace,
 Erba nu-î mai place
 « — Mioriță lae,
 Lae, bucălae,
 De trei zile încoace
 Gura nu-î mai tace!
 Orî earba nu-î place,
 Orî ești bolnăvioară,
 Drăguță Mioară?
 — Drăguțele bace
 Dăți oile încoace!
 La negru zăvoî,
 Că-î earba de noî
 Și umbra de voî
 Stăpâne, stăpâne,
 Chiamă și un căne
 Cel mai bărbătesc
 Și cel mai frățesc
 Că l'apus de soare
 Vreaū sē mi-te-omoare
 Baciul Ungurean
 Și cu cel Vrancean!
 — Oîță Bărsană,
 De escî năsdreună
 Și de-a fi să mor
 În câmp de mohor,
 Să spuî lui Vrancean

Și lui Ungurean
 Ca să mă îngroape
 Aice pe-aproape
 În strunga de oî
 Să fiū tot cu voî;
 În dosul stâniî
 Să'mî aud căiniî;
 Aste să le spuî;
 Ear la cap să'mî puî
 Flueraș de fag
 Mult ȃice cu drag!
 Flueraș de os
 Mult ȃice duioș!
 Flueraș de soc
 Mult ȃice cu foc!
 Vîntul când a bate
 Prin ele a resbate
 Și oile s'or strînge
 Pe mine m'or plînge
 Cu lacrimî de sânge!
 Ear tu de omor
 Să nu le spuî lor.
 Să le spuî curat
 Că m'am însurat
 Cu-o mândră crăeasă
 A luneî mireasă;
 Că la nunta mea
 A cădūt o stea
 Soarele și luna
 Mi-aū ȃinut cununa.
 Braȃî și păltinașî
 I-am avut nuntașî
 Preoȃî, munȃî mari
 Paserî lăutarî,
 Paserele miî,
 Și stele făclîi!
 Ear dacă-î zări
 Dacă-î întălni
 Măicuȃa bătrână
 Cu briul de lâna
 Din ochî lăcrimînd,
 Pe câmpîi alergând
 De toȃî întrebând
 Și la toȃî ȃicînd:
 Cine aū cunoscut

Cine mi-aŭ vădŭt
 Mândru ciobănel
 Tras printr'un inel?
 Feŭsoara lui
 Spuma laptelui;
 Mustecioara lui
 Spicul grâului;
 Perişorul lui
 Pana corbului;
 Ochişorii lui
 Mura câmpului!..
 Tu, Mioara mea,
 Să te îndurŭ de ea
 Şi-ŭ spune curat

Că m'am insurat
 Cu-o fată de Craiŭ
 Pe-o gură de raiŭ.
 Ear la cea măicuŭă
 Să nu spuŭ, drăguŭă
 Că la nunta mea
 A cădŭt o stea,
 C'am avut nuntaşi
 Braŭi şi pălinaşi,
 Preoŭi, munŭi marŭi,
 Paserŭi, lăutarŭi
 Paserele miŭ
 Şi stele făclii!..¹⁾

Baladele istorice. Cântă întâmplări din istoria naŭională a Românilor, vitejii sêvêrşite de patrioŭii din trecut ai ŭerei; o bravură într'un resbel cu Turcii, ori cu Ungurii, trecea în gura poporului, aşa am vădŭt balada Constantin Brâncoveanu, Aga Constantin Bălăceanu şi Balada Serdarul Petre Obedeanu din această carte; ca balade mai cunoscute sunt o sumă; una dintre cele mai frumoase însă este Balada *Radu Calomfirescu* un personagiŭ istoric şi general vestit din epoca lui Mihai-Viteazul, contimporan cu boerii *Buzeştiŭ*, şi cu *Căpleştiŭ* (o ramură de Basarabi) Balada însă cântă pe Mircea-Vodă în loc să cânte pe Mihai, Mircea domnise înaintea lui Mihai.

Voiŭ reproduce părŭile cele mai frumoase din baladă:

Radu Calomfirescu

«In oraş la Bucureşti
 În curŭi 'nalte şi Domneşti
 Mândră masă e întinsă
 Şi de marŭ boeri coprinsă
 Dar în mijloc cine şade?
 Mircea-Vodă în mijloc şede
 Şi la dreapta lui se vede
 Doŭ Căpleşti şi treŭ Buzeştiŭ

¹⁾ Vezi culegerŭ V. Alexandri, p. 1—3.

Zmeiî țerii Românești,
 Purtătorii oștilor
 Și fruntea boerilor,
 Ei toți bea, se veselia
 Și pe Domn îl fericea;
 Dar când fu despre beție
 Despre dalba veselie
 Eată, nene, că sosia
 Și la Domn îngenuchia
 Radul din Calomfirești
 Zmeul țerii Românești».

Mai la vale vedem pe Radu Calomfirescu în acțiune
 la resbel, în luptă cu un Mirzac tătăresc, adică un șef de
 oștire din familia Hanului.

«Radul în scări se ridica
 Ca vulturul se uita
 Peste câmpii Lăpușnei
 Peste câmpii mării pustiî,
 Și cum sta și cum ochia
 Eată, nene, că zăria
 Un cort mare și rotat
 Cât un cort de împărat;
 Și 'n cort zăria pe un Mirzac
 Un Mirzac de la Buceag
 Care în brațele 'i strângea,
 O creștină ce plângea
 Fulger Radu se făcea
 Ca un fulger se ducea
 Și la cort se repeșia
 Pe Mirzac 'l reteșia
 Și în lance că 'l lua,
 Mort în câmp îl arunca»

Mai la vale vedem jocul luptei Căpleștilor, Buzeștilor
 și Calomfireștilor cu Tătarii:

«Incepea dar de călare
 Harța cea din fuga mare
 Paloșile zinghinind
 Sulițele învîrtind
 Buzduganele ciocnind
 Și din gură chiuind» ¹⁾.

¹⁾ Vezi culegeri de V. Alexandri.

Baladele Haiducești au fost cântate de Românii ce s'au dat la viața haiducească în acele vremuri de restriște ale neamului românesc, când Grecii năvăliră în principate spre a suge țara; atunci țăranii Români sărăciți de atâte biruri grele și speriați de urgiile veneticilor și de acești boeri de lumea nouă, de acești *ciocoi*, sau mai bine zis *stri-goți*; se desperară mulți dintr'ênșii și începură a umbla prin codrii Carpaților, hotărâți ca unde va prinde pui de ciocoi să'i ucidă și să'i jefuiască. Ast-fel fură bandele lui Jianu, Tunsu, Bujor, Codreanu și alții, după cum am mai vorbit deja în capitolul VI din această carte; avem de pildă Balada Bujor; iată câte-va versuri rupte din lungul cântec.

Bujor

«Frunză verde de negară;
A eșit Bujor din țeară
Bate, pradă nu omoară
Pe *ciocoi* îi bagă în fiare
Să-î dea bani de cheltueală
Și haine de primineală»

Așa e și Balada: *Jianul* care începe:

«N'ați audīt de un Jian
De-un Jian, de un Oltean
De un hoț de căpitan
Care umblă prin păduri
Cu doi spre-zece panduri».

Descântecele. Nu sunt alt ceva de cât mijloacele prin care poporul caută a remedia boalele ori reaua dispozițiune a stărei sufletești.

Aceste descântece se manifestă sau prin mijlocul doftoricesc sau acela al poeziei; prin mijlocul doftoricesc se întrebuințează diferitele erburī sau masage; ear prin acel al poeziei, versuri care se recitează la această ocaziune.

Prin descântece poporul crede că se poate vindeca de vre-o boală trupească ori sufletească, și că se poate apăra de efectul farmacelor și de duhurile rele; acele spirite

„δαίμονες“ care după școala pitagoreană erau considerate ca niște suflete umane interpușe între zei și oameni¹⁾).

Originea descântecelelor vine de la Romani, căci și Romanii aveau de aceste eresuri, să luăm de ex.: întrebuințarea verzei la durerea de cap. Pliniu ne spune repetind preceptul lui Cato: «Cato crispam brassicam maxime probat, dein lævem, grandibus, foliis, caule magno; prodesse tradit capitis doloribus». Tot asemeni și cu întrebuințarea pătlăgelei la unflături, de care vorbește earăși Pliniu: «Plantago omnium generum hulceribus medetur».

Versuri în descânțece aveau de asemeni Romanii.

La descânțece când se recitează versul, trebuie păstrat și obiceiul, așa babele, acele vrăjitori obișnuiesc la brâncă a ține în mână o cîrpă aprinsă sau cilț când încep a bolborosi descântecul versului de trei ori.

Anecdotele, cunoscute și sub numele de *snoave*; sunt niște povestiri scurte care arată spiritul mușcător și sarcastic al poporului, anecdotele mai în tot-d'a-una arată povestiri d'între Români cu popoarele străine cu care ei au fost în contact, ridiculizând pe străini: Turc, Grec, Jidan, Țigan și înfățișând pe Român ca eroul acțiunii, mai deștept, mai de spirit ca străinul, sunt cunoscute anecdotele culese de Anton Pann, Ispirescu, Th. Speranță; sunt anecdote și în versuri ca cele ale lui Th. Speranță.

Alături de anecdote sunt și *satirele*; niște poezii ce biciuiesc viciile sociale, ale femeii, ale bărbatului; satire sunt culese D. S. Fl. Marian.

Anecdote de ale Românilor sunt foarte cunoscute, de

¹⁾ Aceste spirite: «suflete umane» păstrează înclinațiile bune sau rele din viața trecută. Cele rele îndeamnă pe oameni la viciu și la crime, cele bune la păstrarea faptelor bune, omul ce dobândește un spirit bun, e fericit, întocmai ca și în credințele creștine, prin această doctrină se explică existența și manifestarea răului, a cărui origină erea atribuită pe nedrept Țeilor. Ea în vechime fu adoptată și de școala lui Platone, Xenocrate și Crisip precum și de întreaga școală Stoică. D. G. Dem. Theodorescu într-o lucrare intitulată: «*Genul său ȣerpil de casă*» vorbește despre aceste lucruri cu ocaziunea explicării unor *datini*, *credințe* și *moravuri* ale poporului român *).

²⁾ Veȣi în Istoria Filosofiei antice, p. 72. *Note*; de d. G. Dem. Theodorescu.

toți, una mai cu haz de cât alta, încât nu mai avem necesitate să punem aci.

Proverbele. Sunt niște verdicte scurte în care este oglindită înțelepciunea unui popor. Ele sunt în sens figurat, ci nu propriu, ca maximele și aceasta e și deosebirea între dânsule și maxime; de ex. când zici: «Fă bine și vei auzi rău» este o maximă; ear când zici «Mai bine azi un ou de cât la Paște un bou» este un proverb.

Cea mai mare parte din proverbele noastre sunt introduse din limbi străine.

Proverbele arată gradul de deșteptăciune al poporului; ele coprind toate ramurile activității sociale.

Colecțiunea cea mai vastă de la Anton Pann până azi, a făcut-o D-l Zane.

Bocetele. Sunt niște elegii ale poeziei populare, ele sunt niște datine de la Romani, prin ele poporul plânge pe cei ce nu mai există, *bocesc* pe cei morți care le-au fost odată scumpi în viață; când moare cine-va la Români, corpul e spălat și uns cu unt-de-lemn întocmai cum ne spune Virgiliu că se făcea și la Romani, apoi e îmbrăcat în haină nouă și așezat în tinda casei ori în odaia cea mai mare a casei, pe o masă.

Mortul e ținut trei zile și cu o seară înainte de înmormântare se adună rudele, prietenii și cunoștințele de bocesc pe mort, a doua zi când corpul mortului se duce la cimitir, pe drum anumite femei încep a jeli pe mort, cântând pe o melodie monotună în versuri virtuțile mortului, ce odată erea în viață și nenorocirea celor rămași în viață în urma mortului.

Ajunși cu toți la groapă, înainte de a se scobori mortul în groapă, încep bocetele earăși; de astă dată și neamurile toate la un loc cu femeile ce bocea pe drum, aci mortul se mai stropește cu unt-de-lemn de către preot, și i se aruncă bani în cosciug, ca el să aibe cu ce plăti voiajiul, voiajiul cel de pe urmă pe care l face. Mortul ce a fost un om bun în viață, ducându-se la cer, în ra, ear cel ce a fost un om rău, hain, veninos, să se ducă în iad și acolo să aibe parte de Satana, de Iuda, de Diavol, să i

scârșnească dinții și să'i plesnească ochii la flacăra focului, după-ce va fi primit judecata lui Dumnezeu.

Aceste toate superstițiuni și datine datează tocmai din depărtata antichitate și credințele mai moderne din occident asupra nemuririi sufletului, căci ce erea acel obol, acei bani, pe care cei vechi îi puneau în gura mortului și pe care dênșii credeaū că îi lua *Charon*, cârmaciul corabiei, ce trecea mortul pe riul *Acheron*, spre a'l trece în infern, ear dacă nu voiaū ca mortul să treacă în infern, căci fusese un om bun în viață, după judecata oamenilor, atunci acel mort rătăcea 100 de ani pe malul *Stigelui*.

Aceste credințe asupra cultului morților care la Români sunt cunoscute prin termenul de bocete, căci bocet este când un an, doi sau și mai mulți în Sâmbăta morților mergi la mormântul celui ce ți-a fost scump în viață și 'i duci flori ori colivă la mormînt și încep a plânge și a rosti la vorbe câte și mai câte, ba din virtuțile, ba din faptele mortului, pe când erea el încă în viață.

La Romani și la Greci, aceste bocete erau cunoscute sub numele de *cultul morților*, și autorii clasici de atunci ne vorbesc pe larg de acest *cult*. Credințele asupra sufletului și asupra morței aū diferit însă în antichitate; de cât cum s'aū profesat într'un timp în occidentul Europei.

Căci în antichitate nu se credea cum se crede azi după cele profesate din occidentul Europei, că sufletul omului, odată mort, se desparte de corp, pentru a se duce la cer. Cerul în vechime nu erea locuința a tot omului, ci numai a oamenilor ce aū fost iluștri în viață, a celor bine-făcători, ear a restului muritorilor atât sufletul cât și corpul rămânea închis în cosciug.

Virgiliu care a vorbit în Eneida, cântecul III, pe larg, despre ceremoniile religioase, spune despre funerariile lui Polydor: «animamque sepulcro condimus» (închidem în mormânt și sufletul). Tot asemeni vorbesc și Ovidiu și Pliniu cel tînăr în operele lor. După terminarea ceremoniei religioase se chema de trei ori mortul pe nume și 'i se ura ca să fie fericit acolo, sub pămînt; ast-fel ne spun

Omer în Iliada¹⁾, și Euripide în Alcesta: „Κούφα τον χθών ἐπά-
νωθεν πέσοι.“ Ovidiu în Metamorfose zice: «Sit tibi terra
levis; temem et sine pondere terram.» Juvenal, Martial,
Pausanias și alți tot asemenea spun. Cuvintele de urare
aveau această însemnare: Să fi sănătos, să'ți fie țărina
ușoară!

Apoi se scria pe peatra funerară cine zace acolo, obi-
ceiū rămas până azi încă, și aparținând bocetelor; după aceea se
depunea haine și arme în cosciug, ca mortul să aibe cu ce
să se schimbă și cu ce să lupte când va fi atacat; se de-
punea vin într'un vas și alimente lângă dînsul ca să aibe
ce mânca și ce bea când îi va fi sete și foame. Tucidide
spune: εἰσφέρει τῷ ἑαυτοῦ ἕκαστος²⁾). Suetone spune despre în-
mormîntarea lui Cesar: «Câte vestminte, arme și scule nu
s'au adus oare la mormîntul său?»³⁾ Se mai obișnuia a se
strangula caii și sclavii ce se îngropau cu mortul la un loc,
ca ei să'i servească mortului cum îi servise în viață⁴⁾).

Corpul și sufletul trebuia să'și aibe locuința fixă, căci
aminteri un corp și cu un suflet neîngropat și neacoperit
cu pămînt va rătăci pe pămînt și se va înfățișa celor vii,
îi vor necăji și se vor înfățișa lor ca niște fantasme, ca
niște strigoî, supărați fiind că; de ce nu li s'a dat și lor o
locuință⁵⁾. De aci a eșit și istoria cu *Stafile*. Plautiu în
opera sa «Mostelaria» ne spune că la mormînt se mai pro-
nunțau și niște formule sacramentale spre a nu rătăci su-
fletul, căci dacă se va spune și aceste formule, atunci su-
fletul mortului nu se va mai transforma în stafie.

Suetone ne spune că la înmormîntarea lui Callygula
s'a uitat a se spune acele formule sacramentale și că de
aceea sufletul lui Callygula a apărut înaintea celor vii și
i-a supărat, până-ce cei vii au desgropat corpul lui Cally-
gula de l'au înmormîntat a doua oară, ca să scape de Cal-

¹⁾ Cântecul XXIII.

²⁾ Apropo de Athens.

³⁾ Cesar, 84 și Tacit în annale III, p. 3.

⁴⁾ Veďi în Iliada, XXI, 27—28, XXIII, 165—176, în Virgiliu și în Eneida,
X, 519—520.

⁵⁾ Veďi în Cicerone «Tusculanes», I, 16. Herodot, V, 92. Horatiu, Ode, I,
23. Suetone în Caligula, 59; și alții.

lygula din fața lor: «Satis constat, priusquam id fieret, hortorum custodes umbris inquietatos... nullam noctem sine aliquo terrore transactam ¹⁾».

Aceste formule nu erau alt ceva de cât bocete de ale Românilor.

Aceste Bocete deci din vechime erau socotite de mare preț la Romani și la Greci căci fără dênsele sufletele celor morți rătăcea pe pământ și se înfățișau celor vii spre a-i necăji.

Omer în Iliada ne spune de Hector; că: se ruga de inimicul său invingător de a nu fi privat de ceremoniile sepulcrale (Bocete): «Te rog zicea Hector inamicului; ne spune Omer: «pe genunchii tăi, pe viața ta, pe părinții tăi, nu arunca corpul meu la câini aproape de corăbiile grecilor, primește aurul ce tatăl meu îți va da în abundență și dai corpul meu pentru ca Troenii și Troenele să-mi dea toate onorurile cuvenite la înmormântare» ²⁾.

Pentru unii morți din foștii oameni mari; după cum exista formule sacramentale ca sufletul să rămăe în cosciug tot asemenea exista și altele prin care cei-ce bocea se ruga ca sufletul să easă din cosciug spre a se duce la cer; credință ce azi a înlăturat cu totul pe cea d'întăi, din vechime.

Cicerone ne mai spune că și în timpul anului la anumite zile se aducea de ale mâncărei și băuturii la morminte; această zi la noi ce azi se numește Sâmbăta morților; la Romani se numea: *inferias ferre, parentare, ferre solemnitas* ³⁾.

Cicerone spune: *maiores nostri mortuis parentari voverunt* ⁴⁾. Ovidiu și Virgilius spun că la mormânt se aducea ghirlande de flori, prăjituri, fructe, sare, lapte, vin, și câte-odată și sânge luat de la o victimă.

«— Hic Duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro

¹⁾ Suetone în Callygula, 59.

²⁾ Vezî în Iliada, XXII, 338—344.

³⁾ Vezî în De legibus II, 21.

⁴⁾ Vezî idem în De legibus.

Purpureisque jacit flores ac talia fatus
Salve, sancte parens, animaeque umbraeque paternae»

(Virgiliu. *Eneida*, V.—7781)

saă

« — Est honor et tumulis, animas placate paternas
... Et sparsae fruges parca que mica salis
Inque mero mollita ceres violaeque solutae.

(Ovidiu, «*Fastele*» II 535—542).

Cicerone spune că aceste ofrande la care aveaă drept morăii se numeauă: «*manum injuria*».

Aceste mănăăruri ce se aduceauă la mormânt erauă exclusive pentru mort, nimeni nu se atingea de dênsele căci se lăsa o deschizătură a cosciugului ce comunica cu exteriorul și pe acolo se trimetea mănăările și băuturile mortului.

Aceste alimente înveseleauă pe morăii, Euripide spune de Ifigenia că dicea: «Vărs pe pământul mormintelor; lapte, vin, miere, căci cu acestea se învesolesc morăii»¹⁾.

Eschile în opera sa *Cheophores* spune de Oreste că bocea pe părintele său mort și 'i zicea: «O tatăl meu, dacă trăesc vei primi banchete abundente, dar dacă voi muri, nu vei mai avea partea ta de mănăare cu care se hrănesc morăii»²⁾.

Cultul acesta al morăilor a fost practicat ne spune Varrone în opera sa: «De linguă latina»³⁾ la Eleni, latini, Sabinii, Etrușci și la Arianii din India, unde himnurile din Rig-Veda și legile lui Manu vorbesc de acest cult ca de cel mai vechiu al omenirei, lăsând la o parte ideia metempsichosei din legile lui Brahma, adică trecerea sufletului dintr'un corp ce nu mai există într'altul viu. Bocetele la Greci se

¹⁾ Vezi în Ifigenia din Tauris., 157—163.

²⁾ Vezi în op. cit., p. 482—484.

³⁾ Vezi în cap. V, p. 74.

numeau *φρῖνοι* ear la Romani *neniae*, ear femeile ce boceau pentru bani, *proficace*.

La Indieni aceste ofrande de mort se numeau *Sdraddha*. Morții erau considerați ca niște divinități atât la Romani cât și la Indieni, unde ei se numeau «*Manis*». Acești *Manis* la Romani se numeau «*Lares*» spune Cicerone. Grecii îi mai numeau și «*Demonii*» un exemplu de *Bocet* avem cel al Electrei către mormântul tatălui ei zicându-i: «O! tatăl meu ai milă de mine și de fratele meu Orest, ascultă rugăciunea mea; cheamă-l și pe el acolo; bine cuvintează și cinstește darurile mele, ajuta-mă pe mine și dă-mi o inimă mai curată, ca a mamei mele și mâini mai curate»¹⁾.

Cultul morților, cum vedem a fost credința cea mai veche. Înainte ca omul să adore pe Indro și Joe a adorat pe mort, l'a considerat ca o divinitate, poate prin acest cult s'a manifestat sentimentul religios; mai întâi moartea poate să fi inspirat omului, ideia supra-naturalului, moartea incontestabil a fost cel d'întâi mister al omului, de atunci omul a văzut că în natură sunt mistere ce nu se pot explica și demonstra, de atunci gândul omului a văzut că e un ce invizibil pe lângă altul vizibil, un ce trecător pe lângă altul etern, și un ce divin pe lângă altul uman²⁾.

De atunci s'a văzut că mâna lui D-zeu e mai lungă ca a tuturor, că ea clădește și distruge tot atât de iute și de bine fericirile ca și nenorocirile pământești și că omul nu trebuie să se bucure de prea mult bine, și să invidieze pe alții ce sunt mai fericiți ca dânsul, ori să se bucure de alții ce sunt mai nenorociți avînd ură și prihană, să iubească a face rău altora și a strivi pe inimizii săi, sub tălpile sale, căci etern nu e nimic în viața pămîntească; totul se sfârșește fără a-și da socoteală; și că moartea vine nici nu ști cum, vine tot mai atunci când el se crede că a ajuns împăratul lumii, și *Dumnezeu*, îi trimete pe moarte ca să-i tae cheful și pozele cele bune și toate visurile și fanteziile sale.

¹⁾ Vezi opera Eschile in *Cheophores*, 122 - 145.

²⁾ Vezi pe larg in «*La cité Antique*» par Fustel de Coulanges; Membre de l'institut p. 1-21. Paris 1893.

Iată de ce am adus eu aci aceste relațiuni ce le am împrumutat din opera D-lui Fustel de Coulanges; pentru că am văzut o mare asemănare în *Bocetele* noastre ce formează partea poetică a înmormântărei la Români, cu acele formule sacramentale ce le spunea din rudele mortului la cei vechi; și cari formaū tot partea poetică a înmormântărei ce se făcea aproape identic cu a noastră; florile, mâncările și băuturile aduse.

Așa e în lume nimic nu se perde, totul se transmite transformându-se câte odată, câte altă dată nu; și dacă 'ți dai osteneală ca să desgropi săpând tot mai adânc în timpul cel trecut, vei da de adevăr, vei găsi la tot lucrul, origina lui, vei justifica în tot-d'a-una acel, de-ce? și pentru-ce? până ce vei ajunge la materia primă și după nevoile, timpul și locul de atunci, vei vedea încă de ce s'a inventat și acea materie primă.

Virgiliu 'și dăduse seamă despre acest lucru și de aceea exclamă: «Felix qui potuit cognoscere causas rerum»!

Literatura poporană scrisă. Aceasta coprinde toate producțiunile literare scrise și conservate în manuscrise, sau tipar de la introducerea tipografiei, anonime sau atribuite de popor unor persoane fictive ori reale, germanul Görres le-a numit «cărți poporane».

Literatura poporană scrisă se împarte în: *Estetică*; *religioasă* și *etică*.

Literatura estetică. Aceasta cuprinde următoarele cărți poporane mai însemnate și răspândite: *Alixândria*, *Varlaam și Ioasaf*, *Istoria Syndihit filozofului*, *Halima*, *Archir* și *Anadam* și *Genoveva de Brabant*.

Să vedem de fie care în parte un mod general.

Alixandria. Aceasta coprinde povestirea faptelor și vieței lui Alexandru-cel-mare în mod însă de tot romantic, povestirile despre Alexandru-cel mare au fost foarte răspândite în orientul Europei, de unde a trecut apoi în occident; la noi, aceste povestiri s'au introdus pe calea slavismului și a bizantinismului, aceste povestiri se dice că s'au inspirat din o veche legendă egipteană în care Alexandru este desemnat ca fiu al împăratului Egiptului, *Netinaö*. În

Alixandria, Alexandru e înfățișat ca luptându-se cu inimici ce aveau cap de om și trup de șarpe, cu *Darie*, cu împăratul *Cris* ajungând la urmă în Rai.

Cel mai vechi manuscris ce coprinde Alixândria e din veacul al XVII, de atunci s'a tipărit în alte variante mai noi.

Varlaam și Ioasaf. Acest roman înfățișează pe cele două persoane cu triumful creștinismului asupra păgânismului, povestea este atribuită *S-tului* Ioan din Damasc, care a scris povestea în limba *siriacă*, prin veacul al VIII, traducându-se întâi în grecește, apoi în slavonește; ajungând și la noi în această limbă, făcută în redacțiunea ei cea mai veche din 1648 de către boerul Udriște-Năsturel, cuprinsul e acesta: Împăratul Avenir din Iudea avea un copil Ioasaf ce vrăjitorise în stele că va deveni creștin. Împăratul creștea pe copilul său, ce e drept, în cea mai mare severitate, depărtat de ori-ce influență exterioară, pustnicul Varlaam însă care trăea prin pustietăți auzi un glas ceresc ce-l porunci să se ducă să convertească la creștinism pe Ioasaf. Împăratul când văzu pe Varlaam și înțelegând misiunea sa, se infuriă și dispune un mare sobor în statul său, unde vor ține cuvântări doi filosofi, unul vorbind contra creștinismului și altul pentru, cel ce vorbea contra creștinismului trebuia să vorbească cu mai mult foc, cu gând că Varlaam se va convinge și se va da învins; se întâmplă însă că apărătorul creștinismului vorbi cu atâta căldură și entusiasm încât se convinge însuși împăratul Avenir de adevăr și devine creștin, lăsând tronul său lui Ioasaf, acesta 'l refuză și fuge cu Varlaam pentru a trăi în pustietate.

Halima. E o colecțiune de povești poporane de origine arabă, înbogățită însă în cursul veacurilor cu anecdote din alte izvoare deosebite. Galland în 1704 a introdus mai întâi în Europa povestea Halimalei prin o traducere a sa, la noi s'a introdus printr'un isvorigrec: «*Αραβικου μυθολογικόν*» alcătuit din două colecțiuni vechi arabe, (1001 de nopți și 1001 de zile) tradus de Gherasim Gorgean; apoi printr'o altă traducere nemțească după acel Galland prelucrată de Ioan Barac.

Cuprinsul Halimalei e acesta, că: Un împărat 'și uci-dea tot-d'a-una soția a doua zi după nuntă, pentru-că nu-i fusese credincioasă, cea din urmă se numea: «Halima» și cere voe împăratului să-i spună o poveste, trecînd ast-fel 1001 de nopți, după care timp împăratul o eartă și trăește cu dînsa în fericire.

Despre *Istoria Syndihi filosofului; Archir și Anadam și Ghenoveva de Brabant*; nu e loc a vorbi aci, căci aceste romane populare aũ fost introduse la noi pe la finele veacului al XVIII și în veacul al XIX; pe cînd noi nu ne ocupăm aci de cît de literatura Românilor pînă în 1717, adică de *literatura anterioară regimului fanariotic*.

Așa dară am vëdut că toate subiectele cărților poporane romantice saũ etice ce aũ pătruns în țara noastră aũ oorigină străină tot prin contactul ce l'aũ avut Românii cu străinii; aceste cărțuli erau niște romane de un cuprins mai mult moralo-filosofic ele aũ slujit întru cît-va la deșteptăciunea și cultura poporului.

Literatura religioasă. Coprinde literatura *bisericească apocrifă*, adică povești anonime despre diferite întrebări la care nu răspunde biblia, și așa numitele *pseudo-epigrafe* cărți atribuite persoanelor biblice; acestea aũ venit la Români prin Slavii cari le-aũ luat de la Bizantini și aũ fost răspîndite aci de secta religioasă a *Bogomililor*, cele mai multe din acestea sunt inedite, a publicat însă D. Hasdeu cîte va în «*Cuvinte din Bêtrîni*».

Această literatură coprinde mai multe producțiuni, din cele mai răspîndite prin popor, însă sunt: *Apocalipsul Apostolului Pavel, Epistolia Maicei Domnului, Minunile Sfințului Sisoe, Cărți de prevestire și de noroc*.

Apocalipsul Apostolului Pavel. — În această cărțutie se ȑice că Apostolul Pavel a vëdut locașul Sfinților și cum ese sufletul din om. Ingerul stînd la capul omului și cum îi ese sufletul, îi ȑice de trei ori: veȑi suflute, să cunoști acest trup căci cu el te vei împreuna la vremea judecăței; dacă e bun sufletul, atunci ingerul îl plimbă prin lad ca să vadă ce e acolo, apoi îl duce în Rai, unde se așează într'un pat sub un pom și acolo așteaptă ȑiua judecăței.

Avem o redacțiune a D-lui Hasdeu și alta în posesiunea D-lui Gaster.

Epistolia Maicii Domnului.— Aceasta arată călătoria Maicii Domnului în Iad, unde vede toate muncile, visulei, în care 'i se arată fiul și-i spune ce are să pătimească, apoi epistolia lui Christos pentru păzirea Duminicii, cea mai veche redacțiune, e un manuscris din veacul al XVI^{lea}.

Minunile Sfântului Sisoe.— Aceasta coprinde două legende, una a Avestiței, aripa Satanei, pe care o bate Archangelel Michail și-i află cele 19 nume. A doua e legenda S-tului Sisoe care are misiunea să omoare Dracii. El avea o soră, mumă a șease copii, dintre care cinci i-au luat Diavolul; când sfântul intră în casă, pătrunde și Diavolul și fură și pe al șeaselea copil, este însă urmărit de sfânt, scos din fundul mării, unde se ascunsese și e silit să dea pe toți copiii ce-i refugiasse acolo.

Aceste două legende sunt coprinse într'o cărțuie redactată în veacul al XVI^{lea}.

Cărțile de prevestire și de noroc.— Ele sunt cărți de origină păgână, au de obiect a ne descrie viitorul.

Au o origină egipteană, rezultat al credințelor caldeene și egiptene.

Aceste credințe au pătruns mai întâi la Bizanț, acolo era un amestec de rămășițe din mitologia antică rămasă de la Greci, și credințele orientale aduse de Creștinismu. De la Bizantinii, ele au venit la Slavi; și aceștia le-au trecut și Românilor. Cele mai însemnate cărțuții sunt: *Astrologia*, ce prevestește ploaea, seninul, frigul, caldul, etc. după cele 7 planete; *Gromovnicul* arată tunetul și fulgerul în diferitele luni ale anului; *Trepeticul* spune viitorul anului după diferitele bătaii ale membrilor corpului; *Zodiile* arată soarta omului după stăpânirea celor 7 planete și după zodiile lunare; apoi *Cărțile de visuri* ce explică visurile.

Literatura etică. Intre literatura poporană nescrisă și cea scrisă există o strînsă legătură, în ceea ce privește *literatura etică*, căci; în ambele stă o împrumutare de subiecte într'un mod reciproc. Dintre producțiuni cele mai răspân-

dite sunt: *Viața și pildele lui Isop*; *Floarea darurilor* și *Pildele filosofești*.

Viața și pildele lui Isop. — Se crede a fi de origină arabă; avem un manuscris din anul 1705 acest manuscris coprinde viața fabulistului și cu o sumă de fabule.

Floarea darurilor. — Coprinde mai multe maxime ale filosofilor: Socrate, Aristote și sfinților: St. Augustin, St. Isidor; avem un manuscris din anul 1700.

Pildele filosofești. — E o colecțiune de maxime după limba vulgară greacă, tălmăcite pe românește; prima ediție e din anul 1713.

Acuma trecem la *literatura cultă*.

LITERATURA CULTĂ.

Literatura română scrisă am putea spune că nu datează de cât din veacul al XVI, căci toate celelalte monumente istorice, ca documente și chrisoave, ce posedăm, ca anterioare de veacul al XVI, sunt scrise pe slavonește, limbă ce a fost oficială în Statul și biserica română, institutele de cultură ce erau în țară, înainte și după veacul al XVI erau de natură clericală; aceste focare culturale emanaū din vetrele călugărilor; călugării însă vorbeau slavonește căci aceasta era limba bisericeii, ei aparțineau sectei bogomilice de care vom vorbi mai la vale; în cât toate lucrările literare la început nu puteau să fie scrise de cât pe slavonește de oare-ce erau eșite din inimile unor Slavi.

Aceste lucrări nu puteau de asemeni să fie de cât de caracter teologic, căci producătorii erau oamenii bisericeii; așa că scrierile lumești, științifice și beletristice nu 'au putut să se nască de cât mai târziu, ori, dacă se vor fi născut de odată cu cele teologice, aceasta se va fi întâmplat foarte rar; de oare-ce în primele timpuri ale Statului, începuturile literaturii scrise a aparținut bisericeii.

Ceea-ce s'a întâmplat cu scrierile slavone, s'a întâmplat și cu cele elene în veacul al XVII și XVIII fie din partea călugărilor ori a dascălilor greci.

Ca autori anteriori veacului al XVI cunoaştem pe Mitropolitul *Grigore Țamblac* un român de peste Dunăre, din Bulgaria, venit în Moldova pe la 1400, devenit aci, Mitropolitul *Sucevei* şi fiind trimis sol de Alexandru-cel-bun la Florenţa în 1439; trecând apoi în Rusia unde fu Mitropolitul *Litvei* şi apoi în Serbia unde a fost egumen la mănăstirea *Deciana*.

Țamblac înainte de a fi devenit Mitropolitul Sucevei în Moldova, fu numit egumen al mănăstirii Neamţului (Pantocratorului), el a lăsat mai multe cântări bisericeşti şi panigirice ce se găsesc coprinse în sbornice slavone care se păstrează la mănăstirea Neamţului.

Toate aceste cuvîntări sunt scrise pe limba sîrbă ¹⁾; unii din literaţii noştri spun că Țamblac trebuie să fi ţinut cuvîntările sale şi pe româneşte, căci, el vorbea poporului, şi poporul nu pricepea slavoneşte, o fi scris şi pe româneşte poate, însă acele bucăţi literare s'aû pierdut de sigur ²⁾.

Alt scriitor român anterior veacului al XVI este «boerul Murgul» care pe la 1460 a scris o preţioasă notiţă cronologică moldo-muntenească unde arată şirul de Domni români până la dînsul, această cronică atât de preţioasă pentru noi Românii, nu o posedăm, cum nu posedăm multe lucruri preţioase; s'o fi pierdut, ori nu cronica lui Murgul nu se ştie, cea-ce se ştie; e că dînsa este pomenită de: «*Ragusanul Giacomo di Pietro Lucari*» care în 1590 a scris nişte anale ale patriei sale; şi vorbind şi despre întemeierea Moldovei şi Țerei-Româneşti înşirînd pe Domnii acestor două țări până la anul 1450, dice: *că a avut la îndemîna o relaţiune scrisă de boerul muntenesesc «Murgul» care a fost ambasador al Domnului muntean, Dan-Vodă, la sultanul Amurat, spre a încheia cu Turcia în numele țerei Româneşti un tractat de pace în urma bătăliei de la Cos-*

¹⁾ Vezi în Analele Academiei Române seria II, Tomul VI, anul 1883-84, p. 1—109 «Viaţa şi scrierile lui Grigorie Țamblac, de Episcopul Melchisedec, membru al Academiei Române, cuvîntare ținută în şedinţa Academiei la 27 Ianuarie, 3, 10 şi 17 Februarie 1883.

²⁾ Vezi Ist. limbei şi lit. rom. de Adamescu, p. 107.

sova, aceasta petrecându-se în 1450. Acesta e deci izvorul de unde am putut ști că cea mai veche cronică a țerei Românești a fost aceia a boerului Murgul și scrisă prin 1460, cine era acest boer Murgul și din ce familie română făcea parte, aceasta e o cestiune de deslegat.

Numele acestor doi scriitori și oameni literați, istoria ni-le a păstrat ca anteriori, veacului XVI; unul Mitropolit și deci autor religios, scriind pe slavonește, altul Român, opera'i originală însă perdută și neștiind deci dacă a fost scrisă pe românește sau slavonește, de sigur însă că pe slavonește căci și Murgul ca și toți scria pe slavonește, limba oficială a statului. Intrând așa dar în veacul al XVI vom împărți producțiunile literare în trei părți: 1. Producțiuni religioase sau theologice; 2. Producțiuni științifice, și 3. Producțiuni beletristice.

Înainte de a pătrunde în miezul materiei de față să ne oprim un moment asupra *Bogomolismului*, o sectă religioasă venită de la Slavii de peste Dunăre, asupra căreia sunt păreri că a existat și dincoace de Dunăre adică în țara noastră.

Bogomolismul a fost un eres creștin ce a lăsat urme înrădăcinate puternic la Români, ca de pildă Sfânta Duminecă, sfânta Vineri, sfânta Mercuri, sfântul Soare și altele, apoi postul de luna, nemâncarea țăranilor a carnei de vită mare, Țilele de pește din posturile cele mari, precum și admirațiunea pentru viața ascetică.

Credința bogomilică constă în acestea: Dumnezeu se presupune că a avut doi fii; pe Satanail și pe Mihail identic cu Hristos. Satanail era fiul cel mai mare, el reprezenta principiul răului, fiul cel rău ce se răscoală în contra tatălui său, și de aceia fiul cel mic Mihail, (Hristos) a luat apărarea tatălui a învins pe Satanail, l'a luat și l'a aruncat în Iad; rupând numele lui în două, lepădând terminarea *il*, și remanând numele de *Satana*, l'a lăsat în Iad spre a reprezenta principiul răului: *Diavolul*. Pământul și cu tot ce e pe dânsul e creațiunea lui Satanail, Dumnezeu însă a dat lumii și o parte de la dânsul adică sufletul.

De aci o luptă continuă în om, între principiul răului

al lui Satanail și principiul binelui, de la Dumnezeu, adică sufletul, cine e deci cu adevărat credincios; să caute să învingă principiul răului și să se întărească în elementul *divin* în *Michail*, identificat cu *Christ*, de aceia și bogomilicii ca rugăciune nu aveau de cât pe «*Tatăl nostru*» și altele ale lor proprii—; mâncau numai vegetale, fie care credincios se considera preot și postea luna, miercurea și vinerea, ducând o viață pur ascetică.

De aci se vede că avem de a face cu o credință *dualistică asiatică*, adică o continuă lupta între principiul binelui și răului ce se găsește și în religiunea persiană. În Asia era tot două credințe a *Manicheilor* și a *Pavlicianilor* de la *Manes* și *Pavel*, aceste credințe s'aû strecurat prin veacul al VIII în Thracia și intrând într'o nouă fasă a devenit *doctrina bogomilică* după papa *Bogomil* ce a trăit între anii 927—968 sub împăratul bulgar Petre.

Credința bogomilică a trecut și la Românii din stânga Dunărei a trecut și în Italia și Franța unde se formă secta Albigenșilor (1200), opiniunile D-lor B. P. Hasdeu și Sbiera sunt puternice și întemeiate.

Clerul român a tolerat bogomilismul, căci Românul mai 'nainte nu cunoștea bine dogmele ortodoxe, apoi el e superstițios de la natură și ast-fel a crezut că dacă omul se naște cu un păcat, păcatul originar; îi mai este scris a mai face și altele, deci trebuie cât trăește să mai răscum-pere din ele cât-va putea; în acest scop aleargă la sprijinul sfinților, mai crează și alții noi; face jurăminte de credință, și privațiuni de hrană, ca post și nemâncare pe toată ziua; căci Românul are tare frică de viața viitoare și de judecata lui Dumnezeu, Diavolul, Satana, joacă un rol însemnat în viața sa; Satana stă pe umărul stâng și când se mută pe cel drept ca să ea locul ângerului, atunci numai rău va fi de capul aceuia.

Acestea ereaû credințele bogomilice ce aû pătruns în țerile Dunărei de jos de la Slavi, prin acei călugări Sërbi și Bulgari ce aû venit aci trecând Dunărea împinși de către Bizantini în decursul veacurilor trecute; acești călugări aû

adus cu densesi aceste eresuri sau credințe bogomolice și le-au înrădăcinat în credința poporului român.

Acuma venim la studiul materiei adică la studiul literaturii culte începând cu prima divisiune; adică a:

Producțiunilor religioase și theologice.

D. Sbiera spune că mai toate scrierile theologice românești sunt luate din sfânta scriptură, Biblia¹⁾.

Aceste scrieri theologice se împart după cuprinsul lor în:

1. Intorsături biblice din testamentul nou care copriind următoarele *evangheliiere*: al lui *Coresi*, Brașov 1560—1561; al lui *Radu din Mănicești*, 1574; *cel slavonesc-românesc* 1545—1579; *unul manuscris*, *București* 1682; *unul elinesc-românesc* 1693; *unul de la Snagov* 1697; și în fine alte *evangheliiere singurate*.

Evangeliiile ereau niște traduceri sau întorsuri din testamentul nou în limba română, însă tot cu caractere slavone, căci testamentul nou 'l tradusesse Slavonii din limba elinească în limba slavonă, și Slavonii 'l comunicaseră și Românilor în strinsele lor legături culturale ce le avusesse cu noi.

Aceste traduceri le făcuse din bărbații theologici mai învățați în vremea veacurilor XVI și XVII; o asemenea traducere a fost aceea a Diaconului *Coresi* cunoscută sub numele de: *evangelierul său tetraevangelul diaconului Coresi*.

Această scriere a fost făcută de densesul pe când era la Târgoviște, ajutat fiind și de diacul Tudor cu ȧisa jupânului *Hanes Begner* din Brașov tipărindu-se tot acolo în anul 1560²⁾.

Acest evanghelier a fost prescris și în anul 1574 de grămaticul Radu din Mănicești pe când el era în exil la Rhodos, pentru Petru Cercel viitorul Domn al țerei Românești din 1583—1585, manuscrisul se găsește aȧi în

¹⁾ Vezi mișcări culturale între anii 1504—1714 p. 34.

²⁾ Vezi în op. cit., a D-lui Sbiera p. 34—35.

Museul britanic din Londra (Britisch-Museum) el e cunoscut sub numele de evangheliul lui Radu grămiticul ¹⁾.

Celelalte evangheliiere au fost scoase cu cheltueala diferiților Domni din veacul al XVI, scrise fiind de diferiți clerici ²⁾.

Acuma venim la a doua categorie de producțiuni theologice-biblice, tot din vechiul testament acestea sunt: *scrierile apostolilor* care coprind: *Codicele voronețean*, veacul al XVI, *praciul apostolilor* 1560—1564; *două manuscrise slavonești-românești* unul din 1646 și altul din 1652; apoi trei scrieri, una tipărită în București în 1683, alta în 1688, și alta la Buzău în 1704.

Cel mai însemnat din toate acestea este *Codicele voronețean*. Acesta e un manuscris descoperit la monastirea Voroneț din Bucovina în 1871 de D. Crețu, necomplect însă fără început și fără sfârșit, cuprinde fragmente din faptele apostolilor, din epistola lui Jacob, din prima și a doua e pistolă a lui Petru, scrisoarea lui e inconținută, adică cuvintele nedespărțite, și lipsă de interpuncțiuni, apoi abreviațiuni de litere și aruncări ³⁾.

Codicele voronețean a adus o mare confușiune și ceartă între oamenii învățați din țara noastră. D. Sbiera l'a și tipărit în litere latine, și a emis părerea că el e anterior veacului al XVI⁴⁾.

D. Crețu cel ce l'a descoperit spune că e redactat între anii 1505—1525.

Au mai emis păreri și D-nu Nădejde, Gaster, și Bum-bac fie asupra timpului când el a fost redactat, fie asupra textului după care a fost tradus după unul elenesc sau după unul slavonesc.

Acuma vine și *Apocalipsa* care s'ar putea așeza tot printre scrierile apostolilor.

¹⁾ Vezi în op. cit., a D-lui Sbiera, p. 35, și op. D-lui Adamescu p. 111.

²⁾ Vezi în op. cit., a D-lui Sbiera, p. 35—39.

³⁾ „ în op. cit., a D-lui Adamescu p. 109.

⁴⁾ „ în «Codicele Voronețean» edițiunea Academiei române p. 321.

T. Cipariu spune însă că Apocalipsa a fost tradusă în românește și tipărită în Orăștia la 1582 luând aceasta dupe însemnarea din catalogul bibliotecii mitropolitane din Alba-Iulia ¹⁾.

Alt grup tot din clasa scrierilor biblice a testamentului nou sunt: *Testamentul nou publicat la Govora în 1642*; *Testamentul nou din Alba-Iulia 1648*; și *Testamentul nou din București 1703*. A doua clasă de scrieri biblice au fost cele traduse din vechiul testament ele sunt: *Psaltirele* acestea sunt cele mai vechi lucrări de traducere «întorsură» cum spune D. Sbiera din testamentul vechi.

În biserica creștină scrierile testamentului vechi nu s'au prea usitat, psaltirea în adevăratul sens al cuvântului a fost producțiunea literară de căpetenie și națională a Evreilor, totuși ea, spune D. Sbiera, s'a bucurat de o îmbrățișare călduroasă și din partea Creștinilor, în ea sunt exprimate nu numai vederile naționale ale Evreilor despre Dumnezeu și despre raporturile sale cu oamenii, dar o sumă de simțiminte pioase și religioase.

Testamentul vechi a fost redactat în limba ebraică; psaltirea era un coprint din acest testament, și de aceea ea a format o producțiune literară de căpetenie a Evreilor.

Psaltirele sunt: *Psaltirea Scheiană și Psaltirea Voronețeană*; *Psaltirea Coresiană din Brașov 1560-1568-1570*; *altă psaltire Coresiană din Târgoviște 1567*; *psaltirea Racofiană din Alba-Iulia 1651*; *psaltirea Dosofteiană în versuri din Unieș 1673*; *altă psaltire Dosofteiană în proză din 1680*; *psaltirea din București 1694*; *psaltirea cu tîlc a dascălului Alexandru 1697*; *psaltirea versificată a lui Vischi Ianoș din 1697*; *psaltirea versificată a lui Corbea I. Toader din 1710*.

Din acestea să vorbim de cele mai însemnate:

Psaltirea Scheiana și cu cea Voronețeană sunt două scrieri care se cred că au fost făcute în același timp cu

¹⁾ Vezi în «Principia» de T. Cipariu, p. 103—104 și 115, reprodus de D. Sbiera, în op. cit., la p. 42.

codicele voronețean; acestea sunt cele d'întâi lucrări de psaltiri la Români. D. Sbiera conchide că ele sunt niște scrieri ce aū trebuit să fi fost făcute între anii 1185—1504, de oare-ce dacă urmează timpul edificării codicelui voronețean trebuie să le aședăm și pe dênsele între acești ani, căci fix nu se știe ađi, dacă codicele voronețean a fost făcut în veacul al XII saū în al XVI ori în acest interval.

Psaltirea Scheană a fost publicată de D. Ion Bianu în București anul 1889; d-sa crede că ar fi fost scrisă în anul 1482 saū 1485 ¹⁾.

Psaltirea Voronețeană a fost descoperită de D. S. Fl. Marian, a fost în posesiunea eruditului academician D. Dim. Al. Sturdza, acum e în posesiunea academiei și publicată pe românește ca și a D-lui Bianu, de D. Aron Densușeanu. Aceste două psaltiri sunt deci mai vechi de cât *psaltirea Coresiană* ce e din 1560 și care mult timp a trecut de cea mai veche înainte de descoperirea acestor două de mai sus.

Cele-l'alte psaltiri vedem că poartă însuși numele autorului lor: *Coresi*, *Dosofteiu*, (etc.).

Manuscrisul lor e românesc cu litere slavone, cum se obișnuia; autorii tradusesse saū întorsese aceste psaltiri din textele slavonești care la rëndul lor fuseseră întoarse saū traduse de călugări slavoni din textele elenice ce fuseseră prima traducere a vechiului testament redactat în limba ebraică și coprins în *Biblie*.

Aceste psaltirii aū multă morală și filosofie în cântecele lor, de aceia aū interesat și pe Creștini așa de pildă din psaltirea Scheiană tipărită de D. Bianu să aducem un cântec; «*Cântecul lui David când fugea de viața lui Ave-salon fiul său*».

«Nu mă
temu de înturécî
de oameni ce cadu
pre gîurul meū. Învie
Doamne, mântoiaște-mă
Dumneđăul meū.

¹ Vezi op. cit., în Prefașă, edițiunea Academiei Române.

Că

tu vătâmaș toți
vrăjditorii miei
în deșertu, dinții
păcătoșilor fră-mt ai
A Domnului iaste-
mân'tuiră, și spre
oamenii tăi blagoslove-
nia ta¹⁾.

Alături cu psaltirele mai vin: *Leviticul* pe care l'a descoperit D. B. P. Hasdeu într'un manuscript al bibliotecii naționale din Belgradul Sârbesc. D-sa crede că el a fost redactat în anul 1560 în Oltenia la monastirea Bistrița. Vine încă și așa numita *Palia din Orăștia*, tipărită în acest oraș în anul 1582 pe românește, de *Tordaș Mihaiu*, episcopul Românilor din Ardeal, ajutat de *Hercea Ștefan* predicatoriu în orașul Caviran Sebeș, de Zacau Efrem dascăl de dascălie la Sebeș și de Pestisel Moisi predicatoriu din Lugos și de Archerie, protopop al Hunedoarei, el dic: «*cum toate limbile aū și înfluresc întru cuvintele slăvite a lui Dumnezeu, numai noi românii pre limbă nu avem*» și de aceia bieții români cine știe cu ce sacrificii aū tradus pe românește această scriere biblică dupe cum spune însuși: «*cu mare muncă . . . den limbă jidovească și grecească și sârbească pre limba românească cinci cărți ale lui Moisa prorocul și patru cărți ce se chemă țarstva (ale împăraților); și alți proroci câțva și le diruiră . . . fraților români*» ca să le citească, căci vor afla unele «*cu adevăr . . . mare vițiaru sufletesc*».

S'aū mai tipărit apoi și alte două cărți ale lui Moise: *Facerea* (genesis, bitie) și *Eșirea* (exodus ishold).

Alt grup de scrieri biblice a testamentului vechiū sunt *scrieri de natură pur biblică*, adică traduceri a bibliei din legea cea nouă și veche pe limba românească din cea elinească, ele sunt: *sfânta scriptură dintre anii 1653—1629; Biblia lui Nicolae Milescu spătarul 1660—1664*, care se

¹⁾ Vezi în op. cit., a D-lui Biinu, p. 7, Psalm III.

crede că s'a perdut ; și *Biblia Bucureșteană din 1688* ; aceasta aduce lumină și despre cea a Milescului, ea este și cea mai însemnată din Bibliile traduse, să vorbim deci de dânsa.

Biblia Bucureșteană din 1688. Dupe titlul ei și din precuvântarea ei se vede că a fost scrisă și tălmăcită din elinește în dîilele și din ordinul lui Șerban Cantacuzino voivod după îndemnul lui Constantin Brâncoveanu, Marele logofet (înainte deci de a deveni el domn dupe Șerban) pe când erea Mitropolit Theodosie în 1688 sub îngrijirea, tălmăcirea și scrierea dascălilor foarte iscusiți episcopul *German din Nisa* și a fraților *Radu și Șerban Greceanu*. Mari logofeți și a episcopului de Huși Mitrofan ce cunoșteau în perfecție limba elenică căci din elenește au tradus-o ; folosindu-se și dênșii de edițiunea elenească tipărită la Francfort de Ptolemeu filadelful.

D. B. P. Hasdeu după o mărturie a doi contemporani grecul Dumitru Procopios ¹⁾ și a Mitropolitului Grigorie al Moldovei ²⁾ spune că această bibliă a fost scrisă de Nicolae Milescul spătarul pe când el se găsea ca ambasador al lui Grigorie Ghica Vodă din Țeara-Românească (1660 — 1664) ; la Constantiniana ³⁾.

Alt grup biblic descrieri din vechiul testament sînt : *Scrierile edificative* ; acestea coprind : *Predicele* din care fac parte : *Tălcul evangheliilor* scrise în românește cam pe la anul 1564, *evanghelia cu învățatură* Brașov 1580 — 1581 ; *Trei predici scrise de Popa Grigore din Măhaciă* între anii 1600 — 1619 ; *Cuvînt pentru curățire*, scris înainte de 1618 ; *predici pentru sîrbători mari* din 1632 ; *Mărgărit* tipărit în Alba-Iulia 1641 ; *evanghelia învățătoare* Govora 1643 ; *Carte de predici, învățături peste toate dîilele Cîmpulung* 1642 ; *evanghelia învățătoare din Monastirea Dealul* 1644 ; *Ion Scărariul tradus de Ghenadie* în Govora 1665 ;

¹⁾ Vezi în Fabricius : Biblioteca greacă t, II, p. 789, citat în op. cit., a D-lui Sbiera, p. 54, Nota.

²⁾ Vezi în Uricarul, de Codrescu t, I, p. 240, cit., idem Sbiera.

³⁾ » idem în op. cit., a D-lui Sbiera, p. 53 — 54.

Cheia înțelesului București 1678; *Sicriul de Aur* Sasșebes 1683; *Mărgăritare* București 1691; *O predică* 1692; *Chiriadodromion*, Alba Iulia 1699; *predicele Mitropolitului Antim Ivireanul* dintre anii 1709 și 1716. Aceste scrieri sunt atribuite diferiților autori afară de cele scrise de Popa Grigorie din Măhăciu; care a mai adunat și altele într'un codice său sbornic care în veacul al XIX a fost în posesiunea D-lui Dum. Al. Sturdza, de la care s'a și numit Codicele său *Codex Sturzanus* publicat și studiat de D. B. P. Hasdeu¹⁾.

Acuma vin *cărțile de învățatură religioasă, morală și privată*, ele sunt niște scrieri ce creștinul le citea în orele sale de repaus pentru cultivarea sufletului lui.

Ele sunt: *Floarea darurilor* 1620; *Albina* 1683—1686; *Cărare spre fapte bune* Alba Iulia 1683; *Mântuirea păcătoșilor* 1692; *învățături creștinești* Snagov 1700; *Pildele filosofești* Târgoviște 1713; *Cugetări în ora morții* cam dupe la 1550; *Învățături alese*, *Virtuți și răutăți*, *povești de pildă*.

Acuma vin și *Rugăciunile* ce coprink: *Rugăciuni din tâlcul evangheliilor* scrise cam pe la 1564; din *evanghelia cu învățături* 1580—1581; *Tatăl nostru*; *Creșdul* 1569; *Psaltirea, paraclisul lui Rafail Dragomireanul* 1661; *Acaftistul mitropolitului Dosofteiu* 1673; *Orologiul, paraclisul din Rîmnic* 1706; și *Moliftele*.

Altă subîmpărțire este: *Viețile sfinților*; aceste scrieri ne înfățișează pe sfinți ca niște creaturi miraculoase în contact cu țeitate, ele sunt menite pentru a provoca credința creștinilor despre lucruri miraculoase ale divinităței, coprink următoarele scrieri românești, găsite până aqđ: *Viața patriarhului Nifon*, scrisă cam pe la 1517; *viața sfântului Grigoriu decapolitul* 1632; *Varlaam și Ioasaf scrisă de boerul Udriște Năsturel* în 1648; *Prologul adică viețile sfinților* 1675; *Țitica părintelui Vasile*; *viața preacuviosului Nifon* din 1691; *viața pustnicilor și sahaștrilor cu-*

¹⁾ Vezi în cuvinte din Bătrân, t. II, p. 75—87, 117—135, 223—236 cit. în op. D. Sbiera, p. 60, Notă.

vioși 1692; *Minunile Maicei Domnului* 1692; *Vedeniile Maicei prea curate*; *Două-spre-zece versuri ale lui Mamer*; *Viața sfântului Sava* 1705.

Acuma vin *scrierile apocrife*, acestea coprind: *Apocalipsul lui Paul* cam de pe la 1550, *minunile sfântului Sisin*, 1550; *Călătoria Maicei Domnului la Iad* 1580; *legenda sfântei Vineri* 1580; *legenda lui Avraam* 1600; *legenda Duminicii* 1600; *Povestea lui Adim și a Evei* 1600—1625; *legenda despre semnul crucei* 1600—1625; *prorocirea Savilei* 1600—1625; *scrisoarea lui Pilat către Cesar* 1600—1625; *Hechsaimeron* 1600—1625.

Aceste scrieri apocrife sunt niște scrieri neautorizate de biserică căci în ele se vorbește despre persoanele biblice în alt mod de cât cum învață biserica.

Scrierile apocrife deci trec în credințele religioase deșerte; mare parte din aceste bucăți se găsesc în manuscris în codicele Sturdzan.

Tot din grupul scrierilor edificative avem și *scrierile polemice* cam după la 1668; acestea sunt cuprinse în traducerea grămaticului Stoica, servitoriū al bisericei domnești din cetatea Târgoviștei în 1668; el a tradus din slavonește o scriere prin care a biciuit pe Jidovi, Armeni, Latini, Luterani, și Calvini, acest manuscris a fost consultat de P. S. Melhisedec episcopul Romanului¹⁾.

Venim acum la grupul:

Scrierelor liturgice. Acestea se întrebuințează la serviciile dumnezeesci din biserica autocefală română ortodoxă a răsăritului; și la diferitele funcțiuni preoțești din afara bisericei. Prin aceste scrieri se cântă binefacerile lui Dumnezeu către oameni, sau ale sfinților, rugăciuni de mulțumire sau de cerere lui Dumnezeu îndreptate de oameni pentru a se întâmpla ori nu cutare sau cutare lucru și fapt.

Activitatea literară a acestui teren a fost impusă de curentul religios, moral, național și politic al statului nostru.

¹⁾ Vezi în cronica Romanului de P. S. episcopul Melhisedec, vol. I, p. 33, repr. în op. cit., a D-lui Sbieia p. 83.

Aceste scrieri liturgice erau niște traduceri din limba slavonă și elenă pe românește, ele cuprind: *Molitvenicele, Liturghierile, Octoihurile, Parimierile, Ceasloavele, Diaconarile, Triodurile, Pentecostariile, Orânduiala slujbei sf. Constantin și Elena, Mineiurile, Catavasierul, Antologhion, Evanghelierul, Apostolul, și Psaltirea filosofului Damaschin.*

Molitvenicele, cuprind rugăciunile ce le spun preoții la serviciul ce'l ține la particulari, molitvenicele din Țeara-Românească afară de cele scrise sau tipărite în Moldova de prin vremile de atunci, sunt: *Molitvenicul românesc* din 1564; *molitvenicul* înainte de 1664; *molitvenicul popii Ioan din Vinți, Alba-Iulia* 1689¹⁾; *molitvenicul din Buzău* 1699; *altul din 1701*; *molitvenicul din Râmnic* 1706; *molitvenicul din Târgoviște* 1713.

Liturghierile. Acestea sunt rugăciunile ce le ȋic preoții în sfântul altar al bisericei, în timpul slujbei dumnezești; ele cuprind cântări și rugăciuni compuse de sfântu Ion Chrisostom Gură de Aur, de Vasile cel mare, și de Grigore cuvintatorul de Dumnezeu, ele sunt: *Liturghierul călugărului Mihail Mocsa de la episcopia Râmnicului-Vâlcea* 1620—1630; *Liturghia slavonească-română din București* 1680; a ieromonahului Inocențiu, *Liturghierul românesc din Târgoviște* 1697; *Liturghierul românesc din Râmnic* 1698; *Liturghierul manuscris* din 1699; *Liturghierul din Buzău* 1702; tipărită de marele spătar Șerban Cantacuzino, *Liturghia din Buzău* 1713; aceste liturghii sunt după cum vedem tot niște traduceri făcute de preoți români din veacul al XVI și al XVII-lea.

Octoihurile. Aceste sunt niște cântări ce se cântă pe opt melodii sau voci la slujbele bisericești de peste an, Duminica și în cele-lalte ȋile, ele cuprind *Octoihul din* 1649; *Anghilestul pe 8 glasuri* 1681—1683; *Octoihul* înainte de 1699; *Octoihul din* 1708; *Octoihul din Târgoviște* 1713.

Parimierile, ele cuprind bucăți alese din vechiul tes-

¹⁾ Am pus și scrierile scrise sau tipărite în Transilvania căci ele de acolo treceau în scurt timp și în țara românească încât erau socotite ca niște producțiuni de aci.

tament ce se citesc la slujba bisericească în posturile cele mari, avem numai un singur *Parimierii* tipărit în Moldova în vremea lui Duca-Vodă 1682.

Ceasloavele ȃise și *Oroloage*. Acestea sunt rugăciunile ce se cântă mai ales prin monastiri la ore anumite; traduceri nu avem nici una nici în Țara-Românească, nici în Moldova ci numai în Transilvania cele de acolo au slujit și în țerile române dincoace de Carpați; ele sunt: *Ceaslovul din Belgrad* 1686—1687, și *Ceaslovul din Sibiu* 1696.

Diaconariile, ele sunt rugăciunile ce le spune diaconul bisericei în timpul Liturghiei, sunt: *rânduiala diaconstvelor din Alba-Iulia* 1687.

Triodul este rugăciunea ce se ȃice în biserică la serviciul din decursul pasesimeii, postul cel mare; începînd de la Duminica Vameșului și Fariseului, și până în Sămbăta înainte de paște; avem: *Triodul din 1683 de la monastirea Colțea din București*, *Triodul din Brașov* 1694; *Triodul din Buzeu* 1697; *Triodionul din Buzeu*; 1700; și *Tristierul* veacului al XVII-lea.

Penticostarele adică rugăciunile ce se spun în strana bisericeii în intervalul de la Duminica Paștelui și până la Duminica Rusalilor; ele sunt: *Penticostarul dascălului Alexandru din Brașov* 1694; și *Penticostarul din Buzeu* 1701. *Orînduiala slujbei sfinților I. M. P. Constantin și Elena*; este rugăciunea ce se ȃice în această ȃi, ea s'a tipărit de Mitropolitul Antim Ivireanul la monastirea Snagov în anul 1696.

Mineiul. Acesta e un op ce conține toate rugăciunile ce se cântă la biserică, peste tot anul, atât în ȃilele de sėrbători cāt și în cele de lucru; cuvîntul vine de la elenescul $\mu\eta\nu$ sau $\mu\eta\nu\eta$ = lună, următoarele bucăți din acest op au fost traduse: *Mineiul din Buzeu* 1698; *Mineiul din 1706*; *Mineiă cu Octoih* 1706.

Catavasierul cuprinde cātări de laudă în onoarea vreunui sėrbătorit, avem: *Catavasiile de la Buna-Vestire* ce sunt unul din 1700 din București, și altul din *Tėrgoviște* din 1714.

Antologhions saŭ Floarea cuvintelor, este o prescurtare a Mineiului, s'a tipărit o traducere la Rîmnice în 1705.

Evangelhierul e o carte ce conține pe cei patru evangheliști.

Apostolul, asemeni o carte ce conține scrierile Apostolilor.

Psaholia filosofului Damaschin este conservată într'un manuscript din veacul al XVII-lea.

Acuma venim la grupul scrierilor dogmatice și didactice, acest grup conține la Români catehismurile. Activitatea literară pe acest teren este datorită mai mult mișcării Sașilor și Secuilor din Ardeal, ea a început acolo prin 1544; la noi cam de prin veacul al 17-lea, cuprinde: *Catehismul românesc* din 1544 *de la Sibiu*, *Catehismul lui Luther* din *Brașov* 1559.

Intrebarea creștinească scoasă de Popa Grigore din Mălia la 1607; *Catehismul din Alba-Iulia* 1640; *Catehismul din Alba-Iulia* din 1648; *Scutul catehismului tot din Alba-Iulia* 1656.

Pravoslavnică mărturisire, *Buzău* 1691. Aceasta a fost tradusă din grecește de logofetul Radu Greceanul după indemnul lui Constantin Brâncoveanu Voivod, ea cuprinde după cum spune Greceanul «indireptariu prin care dogmele dumnezeiești și apostolești a răsăritului biserici se cunosc și se îndreptează» etc.

Cartea asupra desbinărei papistașilor, *Snagov* 1699.

Pâinea princilor, *Alba-Iulia* 1701.

Invățătura despre cele șapte taine, *Buzău* 1702.

Invățătura bisericească de mitropolitul Antim Ivireanul 1700; București.

Grupul scrierilor de drept canonic.

Acest grup de scrieri cuprinde niște estrasuri din canoanele Apostolilor, și ale conciliilor universale precum și din opurile comentatorilor lor, spre a servi de directive la disciplină între membrii bisericeii. Activitatea literară pe acest teren este datorită Radului Voda cel mare, ce domni în țara Românească, între anii 1494—1507 și Mitropolitului

Nifon ce fusese patriarhul Constantinopolului 1487 — 1490; care organizează biserica statului român după pravila și lege¹⁾.

Radu-Vodă cel mare și Mitropolitul Nifon aruncară semințele unei asemenea literaturi, însă roadele nu începură a fi culese decât cam dupe la 1600 încoace, căci de atunci începu a se face traduceri în românește de pe pravilele bisericești de care se servise Nifon și Radu cel mare și toți cei ce le urmară în Țara Românească, pravile bisericești și de legi ce ereau scrise pe elinește sau pe bulgaro-slăvește.

Cea mai veche scriere de acest caracter pe românește este păstrată în așa zisul codice Negoean²⁾, această scriere poartă titlul de *Pravila Sfinților Părinți* 318.

Se vede că de aci luaseră Domni și boerii români, obiceiul blestemurilor pentru aceia ce nu s'ar fi conformat dorințelor lor testamentare, legăturilor, cum se zicea atunci, când blestemați zicând, (cutare): «să fie afurisit de cei 318 sfinți părinți de la Nikiea și să nu vadă fața Domnului Isus Hristos» (și cele-lalte).

Mai este încă :

Tocmeala bisericească dată de mitropolitul Ardealului; Pravila aleasă din 1632 a Țării Românești;

Pravila mică din Govora 1640; această pravilă ca și cele două d'întâi s'au tipărit în zilele și după îndemnul lui Matei Basarab-Vodă, pravila mică s'a tipărit de academie în 1884 după tipărirea cea veche.

Indreptarea legii, Târgoviște 1653, *niște aședămintele bisericești* din 1675, conservate de Petru Major în istoria sa bisericească, *cartea legilor* din 1680 sau *Zaonicul*, și *capetele de poruncă* din Târgoviște tipărită acolo în 1714.

Acuma am terminat cu seria scrierilor theologice, trecem la cele *științifice* și *beletristice* aceste două aparțin grupului de producțiuni scrierilor **Terenului lumesc**.

Producțiunile literare pe acest teren s'au produs foarte

¹⁾ Vezi Cronica țerei-Românești domnia Radului Vodă cel mare; Arch. ist., Hasdeu, tom. II, p. 137, și viața patr. Nifon de Mitropolitul Iosef Naniescu, p. 34—37.

²⁾ Vezi în «Columna lui Traian» B. P. Hasdeu publ. de D. Ion Bănu citat în Sbiera, op. cit., p. 111.

cu greu la Români căci au fost două cauze ce-i au împedat, una : *credința religioasă* dusă până la un fanatism extraordinar, aceasta ca rezultat al triumfului creștinismului asupra păgânismului, a doua cauză : *evenimentele politice eminamente de amenințătoare la existența țerei Românești*.

Românii în adâncă lor credință religioasă, credeau că tot ce ese din mintea omenească este fals, este un neadevăr, cărțile de literatură religioasă avură un efect atât de puternic asupra lor încât ei credeau că numai ce vine de la Dumnezeu și de la servitorii săi este adevărat, și că numai aceste lucruri se pot învăța și crede; și că deci numai aceste lucruri pot fi folositoare neamului omenesc.

Cuvintele apostolului Pavel erau cele mai nemerite pentru starea lucrurilor de atunci : *«înțelepciunea lumii acesteia, este nebunie înaintea lui Dumnezeu căci este scris: El prinde pre cei înțelepți în viclenia lor. Și iarăși: Domnul cunoaște gândurile înțelepților că sunt deșerte»*.

Ca să ne facem o idee de existența acestor credințe ce se înrădăcinaseră în spiritul Românului din veacul al XV, al XVI și al XVII nu avem decât să reproducem cuvintele Domnescului istoriograf și ilustrului învățat Dumitru Cantemir ce spunea despre Moldoveni : «Moldovenii nu numai că nu iubesc literale (științele), dar mai că toți le și urăsc. Însă, și numele artelor și ale științelor le sunt necunoscute. Ei cred că învățații nu pot ca să nu-și piardă mintea, așa încât, voind să laude învățătura cuiva, ȳic despre dȳnsul că este *nebun de carte*. Rușinos proverb se poartă în privința aceasta prin gura Moldovenilor!»

«Studiul literelor (ȳic ei) este partea preușilor, iar lumenului îi este de ajuns ca să știe citi și scrie, să fie în stare a-și semna numele și a nota în catastih boul alb, negru, cornut, caii, oile, vitele, stupii, și altele de felul acesta, toate celelalte (crede) că-i sunt de prisos» ¹⁾.

Cantemir ce-i drept vorbește de Moldoveni, nu de Munteni; ori de Moldoveni ori de Munteni, e același

¹⁾ Vezi în Descriptio Moldaviae, part. II, cap. 17, p. 126—127.

lucru, căci doar dintr'un sânge și carne am fost cu toți turnați și aceeași civilizațiune era în ambele principate.

Că se deduse avânt literaturii bisericești, e cert căci am văzut că promotorii acestei specii de literatură fură călugării bulgaro-slavi, și că Românii primiră cu entusiasm această literatură și se asocieră și densesi printr'o mână puternică de reprezentanți, se asocieră însă nu atât din gustul literar care nu putea să fie dezvoltat, după cum vom vedea, ci mai mult pentru că considerară literatura bisericească ca o necesitate a timpului, ca un mijloc excelent pentru a împlânta în inimele semenilor lor, aceste credințe religioase ale bisericii ortodoxe de răsărit.

De aci deci acea neglijență la început pentru literatura lumească, și nașterea acelor proverbe ce trăesc încă și azi, de ex.: «E tobă de carte»; «a înebunit de carte»; «are capul calendar»; «apucă câmpiile de carte multă». vedem deci că Românul considera de nebun, pe acela ce ar învăța mai mult dintre densesi.

Tipografia în adevăr dacă se înființase, și vom vedea timpul, locul și felul funcționării lor într'un capitol special, și lucrări literare pe terenul lumesc, chiar dacă se vor fi produs nu vor fi vădit nici odată tiparul în vremea veacurilor XV și XVI, căci ele cădea în desuetudine pe lângă cele religioase, cari ocupau ele și numai ele pe Români; de oare-ce considera mintea omenească ca o magazie unde sunt numai minciuni, eară adevărul și earăși adevărul numai divinul îl posedă, numai densus 'l poate explica și arăta prin discipolii săi, și deci numai acele lucrări literare trebuiesc citite și răspândite căci ele tratează despre dumnezeire *care explică și știe totul*; — nu e vorba, aceste credințe erau foarte laudabile pentru Români, dară ele erau în terpretate greșit —; căci omul tocmai de aceea este lăsat pe pământ, el, făptura cea mai sublimă, produsul cel mai perfect al evoluțiunei pământului, pentru a se ocupa și a descoperi adevărul lucrurilor, a cerceta și a pătrunde în întunerecul lor și ast-fel ajutat de inteligență cu toate facultățile ei, de voință și de stăruință, să muncească pentru a'l descoperi și a'l preda semenilor săi.

Lumea, universul, neapărat a fost și este plin de mistere dară numai progresele științei le-a mai descoperit și le va mai descoperi.

Aceste toate explicări Românii nu și le puteau face căci trăiau într'un mediu ce nu le permitea să se gândească la așa ceva, călugării din monastiri dacă luaă pana în mână ca să asvârle pe hârtie, scrisoarea cea cu litere slovace în *etaje* sau în *uniciale*, nu o luaă a scrie, nici despre *Traian* nici despre *Basarabii*, descălecători țerilor Române de la gurile Dunărei, ci pentru a scrie despre dumnezeire, sau a întoarce din elenește și slavonește scrierile de pre sfânta scriptură a vechiului și noului testament.

În atari condițiuni, deci erea imposibil ca să se fi născut la noi o altă materie decât produsul acelor seminte aruncate în pământ.

Nu mai contactul și sociabilitatea 'ți deșteaptă idei noi, căci nu poți produce de cât la fel cu mediul în care trăești.

A doua cauză ce a împedicat literatura lumească am spus că a fost, *evenimentele politice ce le-au suferit Românii*.

Noi prin pozițiunea noastră geografică, prin starea noastră de a fi, ce ne-o urzise soarta, eram nevoiți ca să stăm ziua și noaptea cu arma lângă noi, călcați în țara noastră, în moșia noastră, ținut aproape, de inamic, Rus, Neamț, Ungur, Tătar, Turc și Polon, și siliți ca să ne luptăm ca o leoaică ce 'și ar apăra puii, când ar fi atacați, și cu toate acestea plătind tribut Turciei pentru a căpăta un sprijin în cas de pericol eventual. Încât numai de scrisoarea lucrurilor umane nu ne mai ardea; ni se va răspunde, dară de cele divine cum ne ardea? De cele divine ne ardea, căci ele erau o necesitate a timpului, ele erau o mângâiere pentru ăilele de restriște și o speranță pentru lucrurile periculoase ce ne ar fi amenințat existența ele erau o mulțămire către cel de sus pentru ăilele care ne adusesese bucurie și fericire, căci de câte-ori oare Voievozii țerilor surori, la un loc cu boerii români, generali de atunci și cu slujitorii, înainte de a merge la răs-

boiū, nu se adunaū la biserică și ascultaū cântările și rugile cele frumoase îndreptate de clerici către Dumnezeu, de resunaū vastele cupole din turnurile cele înalte, de câte-ori cărțile bisericești nu erau cetite din scoarță până în scoarță de dênșii prin casele lor ca cel de sus să aibă grijă de acest biet neam Românesc care nu a făcut rău la nimeni, ci s'a rugat numai ca să fie și dênsul lăsat în pace de cei mai tari, pentru că erau mai mari ca dênsul.

Să nu ne mire deci cuvintele vestiților cronicari din veacul al XVII, Miron Costin al Moldovei ce dăcea: «Ce sosiră asupra noastră, cumplite aceste vremi de acum, (1672) de nu stăm de scrisoare, ci de griji și suspinuri, și la acest feliū de scrisoare gând slobod și fără valuri trebuiește»¹⁾ și Constantin Filipescu Căpitanul în țara Românească: «De multe ori la mulți Domni s'a făcut răs-miriță și turburare pentru răutatea Grecilor»²⁾.

De aceea vom și vedea că din veacul al XVII-lea începe scrierile de literatură lumească se vor înmulți, epoca resbelelor trecuse la Români, domniile lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu inaugurară o nouă glorie a Românilor, aceia a politicei diplomatice, din care Româniū vor eși tot așa de învingători ca și din resbelele lui Mihaiū Viteazul și ale lui Mircea.

Vremea de scrisoare începu să vină, căci cumplinele vremi de care vorbește Miron Costin începură a se mai pierde; scrisoarea literaturii lumești începu a mai lua locul celei teologice, căci Românii 'și formaseră un contact mai intim cu marea putere nemțească ce ne erea vecină noă; acuma scepтрul ottoman 'și mai pierdu din splendoarea de odineori, încât Românilor le dedea mâna să se apropie de Nemți mai mult decât de Turci, pe care Nemțiū îi sfârâmaseră în două rînduri, eată deci ce strînsă legătură există între producțiunile literare ale unei țeri și starea ei politică — unele sunt legate de altele; de aceea am și spus că face mult mediul, căci acuma prin

¹⁾ Vezi în Letopisețul, Kogălniceanu, Tom. II, p. 247, ed. II.

²⁾ Vezi în cron. din Mag. ist.

veacul al XVII-lea o sumă de străini din Austria vor trece Carpații și vor veni la Tîrgoviște și la București spre a se întreține în palatul domnesc cu un Cantacuzin său cu un Brâncoveanu. Literații și istoricii nemți vor veni pe aci și vor scrie din faptele Românilor, cărți cum se cade, luându-se și aceștia după câte un manuscris prețios al unui boer bătrân român, complectându'l și tipărindu'l în opera sa, apoi prin veacul al XVIII scriitorii Italieni și Greci, după cum vom vedea.

Eată deci cum se croise începutul acestei literaturi. Am spus că literatura terenului lumesc coprinde literatura *științifică* și cea *beletristică*.

Literatura științifică, este o totalitate de producțiuni literare a inteligenței omenesti, isvorite din cugetările și cercetările acesteia, spre adevăr, dobândite prin studiu și ficsate prin scris pentru a rămânea și a sluji urmașilor.

Literatura științifică la Români coprinde: *scrieri istorice, scrieri geografice, scrieri juridice, scrieri limbistice, scrieri filosofice, și scrieri de povestire călindăristică*.

Să vedem pe rînd pe fie-care.

Scrierile istorice. Acestea se împart și ele la Români în *scrieri istorice de la descălecatul țerei; scrieri de istorie universală și particulară*.

Scrierile istorice de la descălicătoarea țerii sunt: Am vorbit mai 'nainte de scrierea boerului muntean *Murgul* acea cronică moldo-română ce ar fi făcut'o dînsul cam pe la 1460 în urma misiunei sale diplomatice de la Ion-Vodă, la Sultanul Amurat, în urma bătăliei de la Cossova, despre care *ne vorbește Raguzanul Giacomo di Pietro Lucari, în analele sale din 1590*¹⁾.

Acuma venim la *viața lui Neagoe Basarab scrisă între 1517 și 1521*, se crede că această operă a fost scrisă de preotul Kir Gavril al sfîntei Agora.

În această operă se vorbește pe larg de viața și domnia lui Neagoe Basarab-Vodă până în 1517; pe ici și colea

¹⁾ Vezi în *Magnum etimologicum Romaniae*, Tom. IV, B. P. Hasdeu p. XXXI.

și despre cele-l'alte domnii anterioare până la 1494 (domnia lui Radu cel mare¹⁾).

☐ Aceste scrieri erau scrise în graiul bulgaro-slav, ci nu românesc.

☐ Acum venim la majoritatea scrierilor, în grai românesc.

Una din scrieri din vechime la al cărui nume inimele Românilor trebuie să tresalte de mândrețe este : « *Viața lui Mihaii-Viteazul (1533—1601)* », despre care vorbește scriitorul străin Baltazar Walter, Silesian de origină și venit aci în vremea domniei lui Mihaii-Viteazul scriind și dînsul opera : « *Brevis et vera descriptio rerum ab illust. ampliss et fortiss. militiae contra patriae suae reig. pub. christianae hostes, duce ac dn. dn. Ion Michaelē Moldaviae Transalpinæ sive Walachiae Palatino gestarum. . . . Gorlicii 1599* ».

Walter în opera sa ca oaspete al lui Michaii-Viteazul în 1597 în palatul său din Tîrgoviște spune că : « marele logofet al principelui, scria românește și pe scurt, din ordinul Domnului *Viața lui Michaii-Viteazul 1593—1601* : « *brevem quendam rerum gestorum Walachiae sermone a dn. Cancellario conceptum, atque ab ipso Waiwoda approbatum contextum* »²⁾.

D. B. P. Hasdeu însă în niște urice din anul 1597 și publicate în Columna lui Trajan³⁾, arată că în 1597 pe când Michai-Viteazul era la Tîrgoviște, mare logofet al său erea boerul *Tudosie*, deci acesta poate că a fost autorul vieței lui Michaii-Viteazul despre care vorbește Walter, însă nepomenindu-i numele, ci numai titlul său de Mare logofet.

Această operă a lui Tudosie este intercalată în așa numita *Cronică Cantacuzineană* despre care vom vorbi la locul cuvenit și dînsa găsindu-se în volumul al patrulea

¹⁾ Vezi în Archiva ist., t. I, p. 2, No. 318, p. 132—150, în viața lui Nifon, părintele nostru și patriarhul Țarigradului; precum și op. cit. a D-lui Sbiera, p. 161.

²⁾ Vezi în « *Tesaurul de monumente istorice* » opera lui Baltazar Walter în în-tregul ei, tom. I, p. 4, 1862, București, P. Ilarian.

³⁾ Anul VIII, 1878, p. 379—38; și cuv. din Bătrânii, t. I, p. 120. Cit. și de D. Sbiera, p. 168, op. citată.

din magazinul istoric, scos de nemuritorii bărbați ai țării, Nicolae Bălcescu și Treb. Laurian în București; anii 1845—1848 ¹⁾). Locul ce ne interesează din *Cronica Cantacuzineană* este unde se dice: «*De aici începe Istoria lui Mihai-Vodă* ²⁾»).

Altă operă e «*Cronica Cantacuzineană*», cunoscută mai mult de noi sub numele de *Cronica anonimă a țerei-Românești*, ea este intitulată: «*Istoria Țerei-Românești de când au descălicat Românii*», ea coprinde 398 de ani din viața Țerei-Românești, de la întemeerea ei ca stat, până la anul 1688 luna August; începe așa dar cu Radu-Negru, preținsul întemeetor al Țerei-Românești (1290) și ajunge până la domnia lui Șerban Cantacuzino din 1688.

D. Sbiera crede că autorul acestei cronică e acel Tudosie Stoian, nume pomenit și de N. Bălcescu și eată unde și cum :

Bălcescu spune vorbind de izvoarele istorice române:

Cronicele din veacul al XVII-leace avem sunt în număr ³⁾ de șase; a lui Tudosie fiul lui Stoian din Tunșii, a lui Constantin Căpitanul și alte patru anonime care toate cuprind istoria Țării-Românești de la Negru-Vodă până la Șerban-Vodă Cantacuzino său de la 1290 până la 1686—1689.

D. Sbiera, de acest Tudosie Stoian crede că e acela ce se vede semnat pe niște chrisoave din 1666: «Cartea obșteștei adunări a țerei din Aprilie, prin care se vestește tuturor că moartea postelnicului Constantin Cantacuzino a fost nedreaptă» ⁴⁾ (și celelalte) unde se vede semnat «*Stoian vel pitar*» apoi în uricul lui Radu Leon-Tomșa (1664—1669), din 9 Decembre, pentru isgonirea grecilor din țară unde se vede semnat ca martor iarăși «*Stoian vel pitar*» ⁵⁾. Din acestea se deduce că acest Stoian erea din partida Cantacuzineștilor în țară, căci mărturisește că pe nedrept

¹⁾ Vezi în op. cit., vol. IV, p. 277—301.

²⁾ Adică opera lui Tudosie logofetul.

³⁾ Vezi în Mag. ist. Tom. I, p. 10.

⁴⁾ Vezi în această carte mai îndărăt la pag. 91 (pe care noi am găsit că de neam se trăgea din Florești).

⁵⁾ Idem la pag. 107.

s'a omorât postelnicul Constantin Cantacuzino în obșteasca adunare în 1666 deci era prieten cu Cantacuzino, de aci D. Sbiera deduce că acest Tudosie fiu al lui Stoian și deci din neamul Stoenestilor, fi-va fost un neam Stoenescu, în veacul al XVII, și de boeri? nu știm, care să fi fost autorul croniciei anonime numite cantacuzinene pentru că acest Tudosie fiu al lui Stoian era de casă la Cantacuzenii din veacul al XVII în această țară ¹⁾, cam problematic lucru.

D. Iorga crede însă că această cronică anonimă, a fost redactată de boerul *Stoica* logofătul Ludescul, cel puțin ca scriitor în parte al acestui corp de cronică.

Acest Stoica logofătul Ludescul, din cele relatate de Cronicarul Constantin Filipescu (Căpitanul) după cum spune și D. Iorga rezultă că crea omul de casă al Cantacuzenilor, amic și devotat servitor la veri-ce faptă ce privea pe Cantacuzeni. «Între partizanii Cantacuzenilor trimiși la ocnă în ziua de 15 (25) Iulie, 1672 când se arestă familia, avem pe lângă socrul lui Matei Aga, pe lângă socrul lui Șerban Logofătul și pe Stoica Logofătul Ludescul, care au fost slugă bătrână la casa răposatului Constantin Postelnicul ²⁾» (adică Cantacuzino). Acestui boer Ludescu 'i se dădea redactarea documentelor, căci el era mai cărturar poate ca alții și se pricepea la formele literare ale scrisorii mai cu dibăcie.

Din genealogia Cantacuzenilor într'un document se vede cum el acest Stoica logofătul Ludescul scrisese sub numele de «învătătură» Doamnei Elena stăpâna-sa, niște priceputuri pentru drumul său cel mare ce avea să'l facă în *hagealicul* ei, la *Ierusalim* și aceste învățături formaseră o adevărată bucată literară, un lucru meșteșugit după cum spune D. Iorga după documentul însuși, din genealogie ³⁾.

De aci D. Iorga deduce că la cine Cantacuzineștii au

¹⁾ Vezi op. cit. a D-lui Sbiera, p. 193—195.

²⁾ Vezi în Cron. Anon., p. 8—9, Stoica Logofătul Ludescul în Const. Căpitanul, p. 368—9, și în analele academiilor seria II, Tom. XXI, p. 325, cuvântarea D-lui Iorga.

³⁾ Vezi idem în analele academiilor, p. 320, Seria II, Tom. XXI.

putut să se adreseze mai nemerit când a fost vorba de scrierea unei cronici a țerei din punctul lor de vedere, de cât la acest logofăt și boer și în același timp și omul lor de încredere, această impresie se înfățișează lectorului însuși din citirea ultimei părți a cronicei anonime și apoi însuși acest boer Stoica în cronica anonimă face mențiune de dânsul când se numește singur cu numele de «Stoica»¹⁾.

De ce oare cronica anonimă care povestește domniile țerei românești de la început, mai este încă numită și cronica Cantacuzineană? când ea conține și cele d'întîiū domnii românești, începând cu veacul al XIII-lea pe când Cantacuzineștii de abea aū venit în Țara-Românească în veacul al XVII-lea când aū și domnit.

Apoi trebuie însă să observăm că această cronică anonimă, literații noștri de ađi, prin studiile lor, aū ajuns să dovedească că ea a fost scrisă în veacul al XVII-lea și scrisă din îndemnul Cantacuzinilor, după cum nemerit se exprimă D. Iorga, când spune: «Când Cantacuzineștii hotărîră alcătuirea unei cronice a țerei, *din punctul lor de vedere....*»²⁾ (adică după îndemnul lor, și în care cronică se va vorbi de dînșii mai pe larg); adresându-se pentru aceasta, și la prietenul lor de casă *Tudosie fiul lui Stoian din Tunși* după cum crede D. Sbiera din cele relatate de N. Balcescu³⁾, sau la acest Stoica Logofătul Ludescul un om literat al veacului al XVII-lea după cum crede D. Iorga⁴⁾.

De aci deci deducem că o cronică scrisă în trecutul acestei țeri și tratând despre domniile Țerei-Românești putea sa i se dea cu drept cuvânt numele Domnilor sau boerilor din îndemnul cărora autorul s'a apucat să o scrie, aceasta s'a întîmplat mai cu seamă când autorul cronicei nu a voit a'și lăsa numele său pe cronică, așa încât cronica devenind anonimă pentru urmași, oamenii de știință căznindu-se aū descoperit barem sub ce timp, din îndem-

¹⁾ Vezi idem în analele academiiei, p. 320, Seria II, Tom. XXI. Nota III cronica anonimă în Mag. ist., p. 363.

²⁾ Vezi în analele academiiei, p. 326, Tom. XXI.

³⁾ Vezi în op. cit. a D-lui Sbiera, p. 193—195.

⁴⁾ Vezi în analele academiiei, p. 326, Tom. XXI.

nul cui și cam de cine a fost scrisă, și pentru a nu lăsa numele de anonimă, iaă dat mai cu seamă numele Domnitorului ori neamului din îndemnul căruia s'a scris, căci acest lucru mai ușor s'a putut stabili de cât numele autorului, după cum reese din cele relatate de noi mai sus.

Așa s'a întâmplat și cu alte cronici după cum vom vedea mai la vale, căci la Români în neamurile boerești se obișnuise din veacul al XVII-lea încoace, de când începuse a ne arde de scrisoare, după cum spunea Miron Costin pentru Moldova și Constantin Filipescu Căpitanul pentru Țara-Românească, se făcuse obiceiul, dic, că mai fiecare familie de boeri să'si însărcinețe pe câte un membru din familia lor cel mai priceput și mai cărturar în ale scrisului, spre a scri din istoria Țerei-Românești câte o epocă și mai cu seamă epoca în care trăise membrii acelei familii ce se ilustraseră în istoria țerei fie prin faptele resboinice, fie prin ale păcei, așa că cu chipul acesta se născuse în țară, pe neașteptate o istorie vie. Grație unei asemenea inițiative, astăzi avem o istorie națională, a Românilor în care se poate citi faptele și cu și la unii din Domnii Români, multe din aceste cronici sau condici, s'aă perdut din diferite împrejurări nenorocite, puține s'aă conservat așa că ele mai trăesc până astăzi, pe cele ce trăesc le vom studia aci.

Afară deci de cronica Cantacuzineană mai avem :

Cronica lui Radu Greceanu sau așa disă a lui Brâncoveanu.

Această cronică în publicațiunea ei din Magazinul istoric, acel corp de cronici ale Munteniei, tipărite la un loc de nemuritorii N. Bălcescu și T. Laurian, este cunoscută sub numele de «*Istoria Țării-Românești de la 1689—1700 de Marele logofet Radu Greceanu*».

Logofetul Radu Greceanu este un personagiă în istoria literaturii istorice a poporului român, căci dintre toate cronicile Țerei-Românești, cronica lui Greceanu este cea mai metodic, complet și amănunțit scrisă, neapărat că dacă străbunii noștri literați ar fi scris ca logofetul Radu Greceanu, aăi am fi avut o istorie națio-

nală a poporului român, mult mai amănunțită și nu am mai fi recurs la fel de fel de documente străine pentru a putea stabili cutare sau cutare fapt, căci l'am fi avut înfățișat prin culorile cele mai vii ale cronicarului, martor ocular.

Marele logofet Radu Greceanu, boier neaș, român de viță veche, rudă cu Preda Floricoiul de la Greci (*Greceanu*¹⁾, ce fusese însurat cu fica lui Mihaile-Viteazul, Domnița Florica, de unde și epitetul alipit la boierul Greceanu de «*Floricoiul*».

Preda Floricoiul Greceanu ce peri tăiat în tabără de ostașii streini ai lui Leon-Vodă în lupta ce o avu cu Mathei Aga de la Brâncoveni, Basarab, când acesta ocupă tronul țerei. «Tăiat-au și pe Adam Banul acolo în tabără și pe Preda Floricoiul din Greci»²⁾.

Marele logofet Radu Greceanu frate cu Marele logofet Șerban Greceanu, și jucând amândoi un rol însemnat în politica țerei românești în vremea domniei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu după cum s'a vădut de lector la citirea capitolului domniei acestui Domn, în această carte³⁾.

Ștefan Cantacuzino Voevod însurat cu Păuna Greceanu fica unuia din acești frați⁴⁾.

Marii logofeți Radu și Șerban Greceanu colaborând încă și la traduceri de cărți sfinte împreună cu alți clerici ca părintele Mitrofan, duhovnicul lui Brâncoveanu-Vodă, după cum s'a văzut în capitolul literaturii religioase din această carte.

Contribuind deci acești doi frați cu o parte însemnată

¹⁾ Vezi în cronică anonimă (cantacuzineană) a Țerei-Românești în Mag. ist. vol. IV, p. 311 la domnia lui Leon-Vodă-Tomșa, 1631.

²⁾ Vezi idem op și p. citată. Este lucru dovedit documentalicesc de D-nu Ștefan Greceanu prin documentele ce posedă despre familia sa «a Grecenilor» că Moșia Grecii a fost băstinașă a neamului Greceanu tocmai din acele timpuri și că de la numele de Greci s'a și format numele de Greceanu, lucru întemplat la toate familiile mari și adevărat românești, și că acest Preda Floricoiul din Greci a fost ginerele lui Mihaile-Viteazul (Vezi în arhivul familiei Greceanu, după documente originale în posesiunea coborâtorului D. Ștefan Greceanu).

³⁾ Vezi la cap. IV.

⁴⁾ Vezi în analele academiilor Tom. XXI; cuvântarea D-lui Iorga la p. 327. După Del Chiaro, op cit., p. 43, și genealogia Cantacuzenilor, p. 561, Păuna ar fi fost soră cu acești frați.

la dezvoltarea literaturii române fie pe terenul religios fie pe cel politic, hotărându-se acumă cel d'al doilea frate, Marele logofet Radu Greceanu să scrie o operă neperitoare pentru fala poporului român, să istorisească domnia lui Brâncoveanu-Vodă, spre a continua cronică anonimă saŭ Cantacuzineană care se oprise tocmai la finele domniei lui Șerban Cantacuzino-Voevod, când începuse domnia lui Brâncoveanu.

După cum însuși autorul spune în începutul său la capitoulul I al cronice; «*Istorii vieții luminatului și preacreștinului Domnului Țerit-Românești, Io Konstantin B. Basarab V.V., de când Dumnezeu cu Domnia l'aŭ încoronat, pentru vremile și întâmplările ce în pământul acesta în zilele Măriei-Sale s'aŭ întâmplat*»¹⁾. Greceanu înădește sfârșitul domniei lui Șerban Cantacuzino Voevod, vorbind de misiunea diplomatică a lui Șerban Voevod la Beciu (Viena) când aŭ oștit *Cara-Mustafa-Pașa*; la 12 Octombrie 1689 și de moartea acestui Domn în 29 Octombrie stil vechiŭ același an, intrând ast-fel în începutul domniei lui Brâncoveanu; după cum spune însuși autorul «Trimis'aŭ în urmă Șerban-Vodă pe nepotul-său acesta ce s'aŭ zis mai sus, carele atuncea se numea *Constantin Brâncoveanu* *Vel logofet* și cu multa sa vrednicie deslușind trebile ce era despre Veteran genărariul, carele era cu oștile nemțești la Ardeal, s'aŭ dat solilor cale de s'aŭ dus la *Beciu*, iar vorbind de moartea lui Șerban-Vodă Cantacuzino dăce: «până ce și obșteasca datorie s'aŭ dat la a. 7197²⁾ luna lui Octombrie 29³⁾».

D. Sbiera spune că din această operă a logofetului Radu Greceanu până ađi s'aŭ găsit două manuscripte, unul ce coprinde 48 de capitole adică răstimpul de la 1689 la 1700, după cum însuși se vede în Magazinul istoric unde este tipărită această cronică după manuscriptul ce l'a avut la îndemână Bălcescul, și alt manuscript ce'l tradusese pe nemțește germanul I. Filstich în 1727⁴⁾, pe când erea

¹⁾ Vezi în Mag. ist., vol. II, p. 129.

²⁾ 7197

5508

1689

³⁾ Vezi în Mag. ist., vol. II, p. 131.

⁴⁾ Vezi în Enghel. I. Ch. I. c. I., p. 58, Nr. XLVII, reproduc în Sbiera op. cit., p. 195.

director al gimnaziului evanghelic din Braşov, în biblioteca căreia spune D. Sbiera că se găseşte acea traducere în acest de al doilea manuscript ce'l avusese *Filstich* şi care a'dl este în traducere germană. Radu Greceanu, d'ice D. Sbiera, în acest al II-lea manuscris ajunge cu cronica sa până în 1707, deci 7 ani mai mult de cât în primul ce există tipărit în Magasinul istoric al nostru.

D. Sbiera în alegaţiunea d-sale despre manuscrisul cel de al doilea şi tradus pe nemţeste de *Filstich* s'a servit de scrierea D-lui Ştefan Greceanu, din Revista Română a anului 1862 de sub direcţiunea reposatului întru fericire Al. Odobescu, acolo D. Ştefan Greceanu a scris o dare de seamă despre «*scrierile lui Radu logofătul cronicarul*»¹⁾. În acea revistă la p. 579 se v'd cele relatate de D. Sbiera, relatate mai întâi de D. Ştefan Greceanu.

D. Sbiera spune relativ la traducerea germană a lui *Filstich* «că ar fi de dorit ca şi aceste capete (adică cei 7 ani 1700—1707 ce nu sunt coprinşi în Magasinul istoric) până la aflarea lor în original să se retraducă româneşte şi să se publice!»²⁾.

D. Sbiera se mărgineşte numai la aceste două manuscrise remase de la Radu Cronicarul Greceanul (1689—1700) şi altul (1689—1707) şi acesta însă din nenorocire tradus pe nemţeste de I. *Filstich*, ear Românii neposedându-l, căci e pierdut.

D. Sbiera şi-a tipărit opera în care expune acestea adică: «*Miscări culturale şi literare la Românii din stânga Dunărei 1504—1714*», în 1897.

D. N. Iorga membru corespondent al Academiei române în şedinţa de la 26 Martie a anului 1899 a acestui corp, a vorbit detaliat despre cronicile muntene şi ajungând la cronica lui Radu Greceanu său a lui Brâncoveanu, nume dat acestei cronici în virtutea celor explicate de noi pentru cronica anonimă său Cantacuzineană, spune că: Biograful oficial al lui Constantin-Vodă

¹⁾ Vezi în Rev. Rom. anul I, 1862, p. 576—588.

²⁾ Vezi în op. cit., p. 195.

a descris în lucrarea^f lui aproape toată domnia aceasta lungă și prosperă.

Cel mai complet din manuscrisele ce posedăm, manuscrisul autograf de la Biblioteca Academiei Române, merge până la Pascele anului 1713 (⁵/₁₆) Aprilie când Domnul se întoarse din Tirgoviște la scaunul său din București. Cum se știe pascele următoriu trebuia să petreacă în teribile împrejurări ¹⁾.

Anul mântuirii se apropia, moartea, moartea cea rece, venea ca să stingă viața milostivului și marelui domn prin securea cea rece a gâdelui de la Stambul.

Vedem deci că Radu logofătul Greceanu ajunge cu povestirea până aproape de sfârșitul domniei lui Brâncoveanu, un an mai trebuia ca domnia sa, să fie pe deplin și întreagă scrisă.

În Magazinul istoric nu avem decât perioada anilor 1689—1700 după primul manuscris găsit și tipărit de Balcescu în 1848; în biblioteca gimnaziului din Brașov, avem o traducere germană a lui Filstich după alt manuscris al lui Radu Cronicarul ce merge până în anul 1707 lucru dat la lumină de D. Ștefan Greceanu în 1862, și de D. Sbiera în opera sa tipărită în 1897 care nu vorbește de cât de aceste două manuscrise. D. Iorga însă în 1899 vorbește de alte două manuscrise ale Radului Cronicarul ce ajung cu istorisirea evenimentelor până la anul 1713, căci D-sa mai adăugă încă în notă:

«Am crezut indiscret a cere D-lui Șt. Greceanu permisiunea de a vedea manuscrisul, tot așa de complet, mi se spune, pe care-l posedă D-sa; D-l Greceanu prepară de multă vreme o edițiune critică a cronicii rudei sale, logofătul Radu» ²⁾.

D. Iorga nu a expus decât ceea-ce a văzut și ori și cine poate vedea, căci azi academia română posedă cu mândrețe acest al treilea manuscris al Radului logofătul ce încheie cu anii 1713; îl posedă cu mult mai înainte

¹⁾ Vezi în Tom. XXI, analele academiei, p. 327—328.

²⁾ Vezi idem în analele acad. Nota 1, p. 328.

de 1897 de când D. Sbiera și-a tipărit opera D-sale, în care a ignorat cu totul existența acestui manuscris.

Academia posedă acest manuscris de prin anul 1894—95, căci atunci a fost dăruit ei, de D. Octavian Lugoșanu sub-bibliotecarul academiei române, găsit și de D-sa printr'o întâmplare fericită.

Acest manuscris e scris cu o scrisoare culentă, veche românească, puțin cam neglijată; se vede că o fi fost prima așternuire a cronicarului scriitor Greceanu, după care a copiat a doua scriere, adică, manuscrisul tipărit în Magazinul istoric de Bălcescu și ajuns până în 1700. Se vede că Radu Greceanu când o fi recopiat primul manuscris nu a mai avut timp să'l copieze tot, și nu a ajuns ast-fel decât până la anul 1700 sau 1707 cum e la Filstich, căci manuscrisul 1689—1700, ce l'a avut Bălcescu era scris poate cu mult mai curat, ca acesta găsit de D. Lugoșanu. Chiar dacă nu l'ar fi copiat însuși cronicarul ci alt cine-va.

Cât privește însă manuscrisul al patrulea ce e în posesiunea descendentului cronicarului Radu, D. Ștefan Greceanu, noi l'am văzut cu ochii noștri. D. Ștefan Greceanu a avut bunătatea să ni'l arate; este gros ca de 5 degete. scris pe parchemin și legat în scoartă de piele. D-sa ne-a spus că l'a găsit la moșia sa Greci, moșie de baștină a neamului Greceanu ce o stăpânise și Radu cronicarul. Din acest manuscris noi am și luat o notă pentru domnia Brâncoveanului¹⁾.

De aci deci deducem că D. Sbiera nu a avut cunoștință nici de manuscrisul de la academie, dăruit de D. Lugoșanu în 1894—95, nici de cel al D-lui Ștefan Greceanu.

Radu Greceanu ca activitate istorică nu a rămas numai la *Cronica Brâncovenească*, de și unii istorici s'au încercat aî aî tăgădui acestui cronicar și alte opere despre care vom vorbi aci.

D. Sbiera nu se unește cu D. Ștefan Greceanu și cu D. Xenopol care dic că Radu logofătul Greceanu a mai

¹⁾ Vezi în această carte Cap. IV, pag. 247.

scris o *«compilare a letopisețelor vechi din toate epocile ce se succedară de la 1215 până la 1689, adică de la Radu-Negru și până la Șerban Cantacuzino»*¹⁾.

La acestea D. Xenopol adaugă: «Originalul acestei scrieri se află la D. Ștefan Greceanu strănepotul cronicarului, ar fi de dorit ca D. Ștefan Greceanu care posedă manuscriptul să'l dea publicității»²⁾.

Cronicarul Greceanu se dice că a mai făcut și *«o mică chronologie sau tabloă al veleaturilor (datelor) din Letopisețe comparate cu veleaturile din chriscave și pisanii»*³⁾.

D. Sbiera spune că acest manuscript l'a găsit D. Ștefan Greceanu în biblioteca națională din București, într'un exemplar cusut împreună cu altele, căruia îi lipsește sfârșitul, rânduind seria domnilor de la 1215 (6723) începând cu Radu Negru și terminând cu Radu Leon-Vodă 1667 (7155).

Acest manuscris l'a avut Șincai, și el îl citează în a sa cronică, sub numele de: *«Anonymus Valachicus»*⁴⁾.

D. Ștefan Greceanu inspirat de spusa istoricului român de fericită memorie Fl. Aaron ce dice: «Constantin Brâncoveanu a însărcinat pe Radu Greceanu ca să scrie cea d'întâi istoria a Țerei-Românești și a îngrijit ca să facă genealogiș pentru familiile nobile»⁵⁾, sau după notița istoricului german Ion Filstich, (din istoria Țerei-Românești) tradusă de dânsul pe nemțește, după acel manuscris al Radului Cronicarul din al cronicăi Brâncovenești, ce vorbirăm mai sus că se găsește în archiva gimnasiului evanghelic din Brașov încă din anul 1727; când Filstich făcuse traducerea manuscriptului Greceanului în care notiță a acestuia vedem: «Der autor dieser Historie Ra-

¹⁾ Vezi în Revista Română din 1862 a lui Al. Odobescu, Tom. II, p. 247 la articolul «Radu logofătul Greceanu» de D. Ștefan Greceanu.

²⁾ Vezi în vol. IV, Ist. Rom., p. 628 (Nota 22).

³⁾ Vezi în Rev. Rom., vol. II, p. 248, articolul Radu Cronicarul Greceanu de D. Ștefan Greceanu.

⁴⁾ Vezi în opera lui Șincai citat, An. Val. în Ms. cap. XLIV, reprodus de D. Sbiera, op. cit., p. 197.

⁵⁾ Vezi în «Idei repede de Istoria principatului Țerei-Românești», vol. III, București 1839, p. 118.

dul secretarius aus Graetschan, mit seinem bruder Scherban.

Wie auch andere mehrere tractat verfertiget ha» (Autorul acestei istorii, Radul logofătul Greceanu, cu fratele său Șerban [aci vin operele eclesiastice ce le înșiră Filstich pe care le-a tradus și scris Greceni] asemenea a mai lucrat și alte multe tractate¹⁾).

Aceste aserțiuni ale lui Aaron și Filstich au făcut pe D. Ștefan Greceanu să țină și D-sa prin acel articol unde desfășoară activitatea literară a străbunului său Radul Cronicarul Greceanu, că : Radul logofătul a mai scris și acel tratat asupra «*genealogiilor neamurilor boeresti ale Românilor*» unde autorul să fi vorbit despre fiecare familie de boer român, luându-se după condica fiecărei familii. Căci după cum am vorbit mai sus și după cum ne-au vorbit și istoricii vechi ca Ion Enghel și Del Chiaro ce au locuit sau au trecut prin această țară în veacul al XVIII-lea, că mai toate neamurile de boeri aveau câte o istorie sau cronică a lor proprie ce coprindea istoria Domnilor Țerei-Românești de la întemeiere, sau de la alți Domni mai posteriori, încoace, până în timpul în care a jucat un rol istoric și acea familie; din inițiativa căreia se scrisese condica. Dovadă despre acestea sunt condicele sau cronicile ce le avem azi: Condica *Cantacuzineană* de care am vorbit, condica *Brâncovenească* de care asemeni am vorbit și condicele *Bălăcenilor*, *Bălenilor* și a lui *Mavrocordat* de care vom vorbi mai la vale cari toate azi formează corpul de cronicile ale Țerei-Românești, colectate în Magazinul istoric al Daciei tipărit de N. Bălcescu și T. Laurian în 1845 —și pe bazele cărora azi s'a clădit istoria națională a Românilor tipărită de Al. Xenopol în 6 volume— lăsând la o parte cronicile moldovenești, ce aparțin istoriei Moldovei.

D. Ștefan Greceanu spune însă că acest tractat de va fi fost scris vre-o dată de Radu Cronicarul, s'a pierdut.

¹⁾ Vezi în Rev. Romană, p. 235, articolul D-lui Șt. Greceanu, despre Radul logofătul Greceanu.

«Tot atât de importantă, după noi, ar fi putut fi pentru studiul trecutului și cea-l'altă scriere a' Radului Cronicarului atingătoare de *genealogiile neamurilor, de jupânii saii Boerii români; despre care am spus mai sus că se considera până a'di ca perdută*¹⁾. Apoi D. Șt. Greceanu încheie: *Repetăm că nu putem ști dacă tractatele acelea multe* (adică de care vorbește Filstich) *sunt una și aceeași lucrare cu aceasta a genealogiilor boerești, saii de avem două scrieri pierdute ale Radului în loc de una, să regretăm*»²⁾.

Fiind-că am vorbit aci despre toate scrierile istorice ale lui Radu Greceanu să aruncăm o privire și asupra scrierilor sale de caracter religios de și într'un capitol special am tratat despre literatura religioasă a Țerei-Românești.

Voi însă ca acest paragraf despre frații Greceni, ca literați ai veacului al XVII-lea și XVIII-lea să fie complet, căci în adevăr acești doi frați Greceni și în special Radu logofetul a fost o figură în literatura Românilor în acele timpuri în care nouă, nu ne ardea de scrisoare ci de buzdugan; așa că era un mare merit pentru cine găsea timp și de scrisoare — cum zicea Miron Costin și Constantin Filipescu Căpitanul.

«Radu Greceanu în adevăr a dat Românilor cel mai însemnat monument al literaturii religioase atât prin întinderea cât și prin limba lui cea minunată»³⁾ dice D. Xenopol.

Acest monument literar religios a fost *traducerea bibliei în întregimea ei* despre care am vorbit în capitolul operilor religioase, traducere începută la un loc cu fratele său logofetul Șerban în ziua de 5 Noembrie 1688 și prin impulsunea lui Șerban Cantacuzino-Vodă. Terminată și dată la lumină în 10 Noembrie 1689, în zilele lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, grație tipografiei domnești din București, această sfântă carte talmăcită din elinește pe ro-

¹⁾ Vezî în Rev. Rom. art. citat, p. 252, vol. II.

²⁾ Idem, p. 254.

³⁾ Vezî op. cit., vol. IV, p. 632 la D. Xenopol.

mănește se găsea în veacul al XVIII în toate bisericile, monastirele și casele boerilor mari români ¹⁾).

Radu logofătul ca un român patriot ce era, a găsit mijlocul ca și într'o carte bisericească să vorbească de spadă și de resbel, căci crucea ce e drept, la Români a mers în tot-d'a-una mână în mână cu spada și în adevăr cronicarul pe fața a doua a scoarței titlului Bibliei, a scris aceste stihuri în onoarea lui Șerban Cantacuzino-Vodă :

«Sórele, luna, Gripsorul și Corbul împreună
 Âncă și spata cu busduganul spre laudă se-adună.
 Și acesté Dómné, ți'mpletescú stemnă înfrumusețată,
 În loc de părinți sórele și luna ți se arată.
 Luminătoriul născându-te némului și moșiei,
 Pré vrednic stépânitoriũ țerei și politieĩ.
 Iar Corbul ²⁾ care a hrănit pre cel flămând Ilie,
 Adduce'ți, Dómné, cu crucea, putere și tărie,
 Intinde-te ca Gripsorul; spre tóte stăpânește,
 Și cu spata și cu buzduganul, spre vrășmași isbândește,
 Spre cei vėđuți și nevėđuți, cu mare biruință,
 Precum rugăm pre Dumneđeũ cu multă umilință;
 Să te întărescă minunat în domniea slăvită
 Cu pace și cu liniște, cu viață norocită,
 Și întru al sėũ Dumnezeesc lăcaș și fericire,
 Să-ți dea cerescul împărat, parte de moștenire».

«plecatũ robu Mărieĩ tale»

Radu logofăt ³⁾)

Radu cronicarul adusese aci aceste stihuri ca compendium la gravura stemei țerei ce era gravată pe această față a scoarței bibliei.

În 1691 după îndemnul lui Brâncoveanu-Vodă frații Radu și Șerban Greceanu traduc din eleneasca modernă învățăturile culese din scrierile S-tului *Ioan Zlatous* (adică

¹⁾ Vezi în Rev. Rom. art. citat al D. Șt. Greceanu, p. 580, Vol. I

²⁾ Aci Radu cronicarul se înșală, căci stema Țerei-Românești a fost nu *Corbul* ci *Vulturul*. Vulturul Roman, Vulturul Împăratului Trajan, ce noi Români l'am moștenit și de care atâta ne am fãlit și ne vom fãli cât vom trăi. Au fost de aceste confusiuni între cronicariĩ vechi asupra stemei țerei, de e *Corbu* ori *Vulturul*. Vom vorbi pe larg în partea III-a la capitolul *Stemă*.

³⁾ Vezi în Rev. Rom. art. citat al D. Șt. Greceanu, vol. I, p. 582. Notă.

gură de aur, *Chrisostom*) și din ale altor părinți ai bisericei pe care le scoate sub gingașul titlu de *Mărgăritare*, titlu foarte nemerit căci fie-ce cuvânt a celui mai mare predicator al bisericei creștine, S-tu Ioan Chrisostom ce eșea din *gura-i aurită* era ca un bob de mărgăritar, în predoslavia la Mărgăritare adică în precuvântare ambii frați spun:

«Invățătura și știința în sufletele
omenesci, lucru iubit de Dumnezeu
și folos de obște iaste.
mai vârtos rodului nostru
rumănesc, atâta scădut și
lipsit de multe și alles de
invățătura, cărea de cât tóte
alte trebuințe în firea omené-
scă, aceia capul iaste»

Serban Logofétul i
Radul Logofétul ¹⁾

De asemeni mai spun tot în predoslavia la Mărgăritare :

«Ce lucru mai bun și mai
dumnezeesc sub sóre iaste;
de cât binele și folosul obștesc ?
«Ce lucru mai sfânt și mai
plăcut lui Dumnezeu iaste;
de cât a povățui nescine la
lumină pre cei ce trăesc întru
Intunerecul necunoștinței și
neștiinței?»

Serban Logofétul i
Radul Logofétul ²⁾

In 1692 în tipografia Buzeului mai scoaseră și Pra-

¹⁾ Vezî în Rev. Rom., art. citat de D. Șt. Greceanu, p. 583, vol. I. Notă.

²⁾ Vezî idem op. cit., p. 575, vol. I.

voslavnica mărturisire, având ajutor după cum țice ei «la unele cuvinte și noime, pe Constantin Cantacuzino Vel Stolnic»¹⁾ Acesta de sigur la întorsurile de cuvinte grecești. Pe reversul acestei opere în scoarță, vedem aceste versuri dedesubtul stemei țarei:

«La această stemmă înfrumusșată,
Domnul Constantin moștenind se arată,
Înălțatei domniî a țerei Românești,
Care o aû moștenit vechiî Băsărăbești,
Căroră odraslă Măria sa iaste,
Cum și cu Domnia încoronat iaste,
Domnul cel puternic, bine 'l întărească
Ca în fericire, mult déssă, domnească²⁾

Nu mai puțin patriot a fost Radu Greceanu și în Letopisețul său, el prin câte un motto, în capul scrierei, vestea pe cititor cu stilul scrierei sale căci, eată ce spune în letopiseț:

«Deci și acest ném Românesc până
au fost dragoste în mijlocul lor,
Dumnezeu încă au fost cu dênșiî
Că nu 'î a călcat pre dênșiî
alte limbî streine, ci au făcut
multe vitejiî și au trăit în bună pace»

Radu Greceanu

(Letopiseț³⁾)

Dacă am reprodus toate aceste stihuri este ca să înfățișez lectorului pe cronicarii și scriitorii bisericești, *Grecești*. Căci în adevăr din aceste versuri se vede că ei aveau într'ênșii sentimentul moral, religios și al iubirei de patrie în gradul cel mai dezvoltat, aceasta ne-o dovedește și cronica sa. La fie-ce pas în cursul acestei cărți lectorul a putut vedea în diferite pasagii reproduse de noi la capitolul domniei

¹⁾ Vezî în Rev. Rom., art. citat de D. Șt. Greceanu, p. 588, vol. I.

²⁾ Idem op. cit., p. 586, vol. I. Notă.

³⁾ Vezî în Rev. Rom. idem p. 241, vol. II, art. D-lui Șt. Greceanu.

lui Brâncoveanu scria focul cu care cronicarul Radu Greceanu când era vorba de prestigiul și onoarea poporului român.

Acum trecem la *Cronica lui Constantin Căpitanul Filipescu* sau a *Bălenilor*.

Sub titlul de: «*Istoriile Domnilor țării Românești scrise de Constantin Căpitanul*». Redactorii Magasinului istoric al Daciei, N. Balcescu și T. Laurian din 1843—1845, au publicat această cronică.

Cronica lui Constantin Căpitanul începe de la descălecatul Țerei-Românești 1290, cu Radu-Negru ¹⁾ și termină cu domnia lui Șerban Cantacuzino 13 Maiu 1688.

Redactorii magazinului Istoric al Daciei au luat pe Constantin Căpitanul drept un copist al cronicăi, ei credeau că Constantin nu scrisese el cronica, ci o copiasse numai, căci vedem: «In manuscrisul ce avem să zice că această cronică s'a scris în 1769. In cursul scrierei însă autorul se mărturisește de martor ocular al întâmplărilor, urmate cu un veac mai înainte. Aceasta ne face să credem că acest Constantin Căpitanul este un copist iar nu adevăratul autor» ²⁾

D. Iorga însă se recriminează contra acestor aserțiuni ale Magasinului istoric. D-sa spune: «Avem astăzi dovezi despre existența Căpitanului în secolul al XVII . . . erau îndemnați, de sigur (adică redactorii Magasinului istoric) de ignorarea unui personagiū cu acest nume pe timpul lui Șerban Vodă» ³⁾.

Dovezile ce le aduce d. Iorga sunt socotelile Brașovului în care dese-ori se vede numele lui «*Constantin Filipescu*» în alte locuri și «*Căpitanul*» venit din Țara-Românească în Ardeal ear în altele «*Constantin*» numai.

«Die 5 Decembris . . . Wird dem Kosztandin Philipeszkuł gegeben» ⁴⁾. Tot asemeni și în niște dări de seamă pe anul 1687 și 1688 ⁵⁾.

¹⁾ Vezi în Mag. ist., vol. I, p. 83.

²⁾ Vezi în notă idem p. 84.

³⁾ Vezi în analele academiei. Tom. XXI, p. 342. «*Cronica Bălenilor*»

⁴⁾ Idem idem 222. idem

⁵⁾ Idem idem 231—235. idem

În Țara-Românească în acele timpuri era ură între unele neamuri boerești, fie din cauza diferenței de vederi în afacerile politicești ale țerei, fie din alte împrejurări. Am văzut în cursul narațiunii unor capitole din această carte la diferitele domnii, cum se încuibase vrajba și ura între unele familii.

Mai cu seamă din cauză că unii duceau o politică externă turco-filă sau greceasco-filă, pe când alții duceau o politică austriaco-filă, și aceștia reprezentând în tot-d'a-una partida opozițiunii țerei, ei bine! Constantin Căpitanul în cronica sa urmează pas cu pas această ură d'între neamul Cantacuzenilor care era în capul partidei opozițiunii, și aci adăugăm încă: știm că partida opozițiunii era pe atunci partida națională a țerei, ea lucra din răsuferință la alungarea grecismului fanariotizat din Țara-Românească, ea voea să conserve naționalitatea română neamestecată și alterată de semințe noi.

Bălenii aveau o ură de moarte în contra Cantacuzenilor, la veri-ce ocaziune se puneau în contra lor, și din această cauză erau în tot-d'a-una în partida domnului țerei, ce reprezenta puterea Sultanului.

Constantin Căpitanul, rudă cu Bălenii, după cum vom vedea mai la vale, poate și din îndemnul lor, se puse și scrisese această cronică, în care combate în tot-d'a-una pe Cantacuzeni, cronica fiind deci ostilă lor când ocaziunea se prezenta. Nu vom face o analiză pagină cu pagină, din cronica căpitanului, căci nu putem să dăm o așa de mare estindere acestui studiū, al literaturii Țarei-Românești, de oare-ce el nu formează de cât o parte secundară din această carte, însă ca să ne facem o idee despre ura Bălenilor în contra Cantacuzenilor, ce găseam eco în ruda lor Constantin Filipescu, să reproducem din a sa cronică începutul domniei lui Șerban Cantacuzino-Voevod, cel d'întăiu din această familie care domni în Țara-Românească. Căpitanul țice: «Mare și întunecat nor și plin de fulgere și de trăsnete au căzut pe Țara-Românească cu Șerban-Vodă, carele ca cu nește trăsnete cu răutatea lui au spart și au desrădăcinat nenumăratele case de boeri și de slujitori și

de săraci și pre mulți aū omorât cu multe feliuri de casne și i-aū sărăcit cu multe feliuri de pedepse, precum mai jos vă arătū¹⁾.

Ast fel în tot cursul capitolului acestei domnii, cronicarul încondeiază pe bietul Șerban-Vodă, pe care 'l înfățișază lectorului ca pe un gigant și uriaș, inimic al poporului român, se vede cât de colo ură contra Cantacuzenilor și părtinire pentru Băleni! Ni s'ar părea însă că Filipescu acuzând pe Cantacuzeni ar apăra pe Grecii Fanarioți, nici de cum, el 'și păstrează demnitatea de boer român fără însă a se fi greșit, aceasta o dovedește însuși dicătoarea lui: De multe ori la mulți Domni s'a făcut turburare pentru rēutatea Grecilor²⁾.

Că el era din neamul lui Filipescu o declară însuși în persoană, la finele croniciei sale, cu ocaziunea nunței «Smarandei» fika lui Șerban-Vodă ce se cunună cu Gligore postelnicu Baleanul dicēnd «că la nuntă adus-aū sol, Vodă, pe *Betlen Elek* din Ardeal din partea craiului, și din Moldova de la Cantemir-Vodă pe Velicico hatmanul (*Movilă*) fratele lui Miron logofetul (*Movilă*), cu care mare veselie aū avut, pentru că această fika a lui Șerban-Vodă fiind și frumoasă și înțeleaptă, foarte o iubea tată-săū și s'aū nevoit prin multe vremi ca să-i găsească soț asemenea cu ia, de bun neam frumos înțelept și negăsind aici în țară, fiind acest cocon de boier den țeară pribeag în Ardeal, iar pentru frica lui Șerban-Vodă, și fiind cu casa lui Apafi Mihai Craiu, postelnicul, auzindu-i-se politiile și frumusețea și înțelepciune, aū pus în gând să'l facă ginere, și trimițând pe *Costandin Căpitan Filipescu* (fiind vēr cu muma lui Grigorie Băleanu), acolo unde era lângă craiū l'aū pornit și l'aū adus în țară, și 'i-aū dat pe fie-sa nevastă ce aū murit 5 luni de boală de la Nuntă³⁾.

Lui Cantacuzino-Voivod nu'i plăcea ura și vrajba între neamurile boerești și de aceia hotărise această nuntă, chip

¹⁾ Vezi în Mag. ist., vol. I, p. 19.

²⁾ Idem idem

³⁾ Vezi în Mag. ist., vol. II, p. 34—35.

că va pune capăt între neamul dînsului și al Bălenilor, alegînd încă pe pîrtinitorul Bălenilor, Constantin Căpitanul, cronicarul ca să fie pețitor al ginerelui, și să-l aducă de la curtea lui Apafi din Ardeal, la București, ceea ce se și făcu, cum am văzut la cele relatate de cronicar; bună diplomatie avea și Șerban-Voevod!

Cronicarul Filipescu era martor ocular la cele ce scriesese, căci în multe locuri din cronică spune: «eu am văzut cu ochii mei» așa de pildă când vorbește de petrecerile nunței domniței Catrina, fiica lui Radu Leon-Vodă, ce se mărita cu Constantin fiul lui Alexandru Iliăși-Vodă de la Moldova, el ține: «adusesese și un pehlivan hindiu harap, carele făcea jocuri minunate și neuzite pre locurile noastre lângă altele de nu putem lungi, făcea acestea: »¹⁾.

În alt loc vorbind de revoluția izbucnită tot sub acest domn, din cauza urgiei Grecilor asupra sermanului popor român, și în care adversarii revoluțiunii fură boerii români; când se prinse acel grec Pascale Gramaticul, și se bătut de ostașii români ai boerilor, Căpitanul spune: iar pre cei-l'alți Greci mai mici, cum Pascale grămaticul și alții, atîta bătae le da slujitorii cât mă mir că trăia, mai ales pe Pascale că *l'am văzut cu ochii*, când îl scotea den camără și-l ducea cu palme, care palme de dese și de multe nu aveau număr, »²⁾.

Acestea toate dovedesc în destul existența Căpitanului și scrierea cronicei sale.

D. Iorga crede că Căpitanul s'a născut la 1630 și a murit la 1676, Octombre 1³⁾.

Manuscrisul acestei cronice, Bălcescu l'a avut de la D. Profesor I. Brezoianu.

Acum venim la așa numitele *Memorii ale lui Radul Cronicarul Popescu*.

¹⁾ Vezi în Mag. ist., vol. I, p. 352, descrierea jocurilor pe care lectorul a văzut-o deja la capitolul domniei lui Radu Leon-Vodă din această carte, pag. 88.

²⁾ Vezi în Mag. ist., cronica sa, p. 356, vol. I.

³⁾ Vezi în analele academiilor, Tom. XXI, p. 344, pentru data morții după o notiță a Radei soția cronicarului către judele Brașovului unde spune că soțul fiind mort, voește a vinde calul lui cel negru și frumos judeului, p. 246, idem.

Să ne ocupăm mai întâi de cronica anonimă a lui: *«Istoria Țerei-Românești de la anul 1689 încoace continuată de un anonim»*¹⁾.

Cu acest titlu este tipărită în Magazinul istoric volumul 5, această cronică a Popescului, care după cum vedem a scris-o în mod anonim, nepunându-și numele pe titlul ei.

Popescul prin această cronică a legat firul întrerupt de Constantin Căpitanul Filipescu, începând cronica sa din luna Octombrie 7 și terminând-o cu anul 1714 luna August. Cu alte cuvinte coprinde 25 de ani, din istoria Țarei-Românești, adică domnia Brâncoveanului și ceva din domnia lui Ștefan Cantacuzino. Radu Logofătul fiul Chrizii visticărului din Popești e după cum spune D. Iorga: «una din cele mai importante figuri culturale de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor»²⁾, în istoria literaturii noastre.

Să ne oprim deci un moment la dânsul, atât ca autor al acestei cronici cât și ca un tip atât de important.

D. Iorga spune că de la cetirea celor d'întâi pagini identificarea «Anonimului» cu Radu Popescu se impune. Cronică aceasta nu e de cât memoriile lui Radu³⁾.

Cronicarul anonim în scrierea sa se înfățișează lectorului ca martor ocular în multe împrejurări a evenimentelor de atunci, așa; vorbind de alegerea lui Brâncoveanu, de îndărătnicia lui, căci, nu voea să primească domnia, dice: «boerii îi spun cu rugămintă să nu lase țera la alți oameni săi răi săi nebuni, să o strice. Și-lă luară de mâni și-lă împingea de spate»⁴⁾.

De asemeni la scena prezentării lui Staico Bucșanu, Preda Proroceanu și Milcoveanu, niște boeri ce umblaseră după trădări în contra Brâncoveanului, ba prin Moldova pe la Cantemir, ba prin Ardeal, până-ce fură prinși și aduși cu rușine în fața domnului la București, când cronicarul spune:

¹⁾ Vezi în Mag. Ist., vol. V, p. 93.

²⁾ Vezi în analele academiei, Tom. XXI, p. 368.

³⁾ Idem idem

⁴⁾ Vezi anonim Mag. Ist., Vol. V, p. 95.

«și trimise pe gădea cu un ciomag mare în mână de venea înaintea lor, în chip de Postelnic mare, că așa se auzia precum Staico vrea să fie Domn în Țara-Românească»¹⁾; aci vedem semne de parodie.

Despre Cantacuzeni, el vorbește în sens independent nu 'i acuză pentru a apăra pe Băleni cum a făcut Constantin Căpitanul, ci îi acuză atunci când se indignează densusul personal pentru purtarea lor cea suspicioasă față de bietul Vodă-Brâncoveanu, numindu-i *Șeitânești* (de la Șaitan-Oglu) Ear» Cantacuzineștii adică Șeitâneștii cari din feliul loră erau neodihniți și nemulțumitori tutulor Domnilor cum s'aă văzut mai pre urmă scris, că tuturor domnilor s'aă arătat cu vicleșug și cu răutate și Domnului Constantin-Vodă încă, aă început să'l viclenească, de la care mult bine aă avut»²⁾.

De aceia poate că Radu Popescu în cursul cronicăi, sale nu a voit să se divulge ca autor al cronicăi; a voit a lăsa o cronică independentă a stărei lucrurilor de utunci, fără ură și părtinire pentru nimeni.

Acest autor al cronicăi anonime trebuia să cunoască perfect și limbele: *latinească, polonă, rusească și turcească* de asemeni trebuia să poseadă și cunoștinți de morală și filosofie clasică, căci în cursul cronicăi sale, eată ce întâlnim pe ici pe colea: «*Laus in fine cadit*» cum zice oare-care politic latin, sau cum zice altul «*Finis coronat opus*», adică fapta cea din urmă este încoronată, sau sfârșitul curmă lucrul³⁾.

Apoi vorba ca «rebeliști», «regemente», «presidii», «coroana» ce aduc etimologia latină; altele ca: «Medetu», «ghiaur bezebat» «Dii sîzi ghiaur» ce aduc etimologia turcească: și în fine ca «Azacul», «neposlovim» și «Бачко» ce aduc pe cea a Polonilor și Rușilor⁴⁾.

Acestea toate dovedesc că cronicarul anonim cunoștea toate aceste limbi de oare-ce știa să aducă cuvinte de acestea, streine, în mijlocul fraselor sale, pur românești și scrise în-

¹⁾ Vezi anonim Mag. ist., Vol. V, p. 122.

²⁾ Vezi în vol. V, Mag. ist., p. 176.

³⁾ Idem idem p. 105.

⁴⁾ Idem idem p. 95.

tr'un stil atât de energic și în acelaș timp naiv căci, ce e
acea frasă ce o spune despre boeri; când Brâncoveanu nu
voea să primească domnia? «Și-lă luară de mâini (adică
boerii) și-lă împinseră de spate»¹⁾, de cât, o pură naivitate
de stil; căci de sigur cronicarul ca martor ocular o fi vë-
dut cum boerii aũ stăruit de Brâncoveanu, rugându'l cu
vorbe bune a primi domnia și în cele din urmă vëdënd
că nu reușesc *l'o fi luat de braț*, pe viitorul domn, spre a'l
îndupleca; ear cronicarul înfățișând această scenă cu naiva
expresiune «*l'împingea de spate*».

O mare potriveală există deci între toate aceste par-
ticularități din cronica cronicarului anonim și din cele ale
lui Radu Popescu, căci eată ce vedem în aceeași cronică
anonimă despre Radu Popescu, când cronicarul spune că
Brâncoveanu pe lângă Radul Postelnicul Golescul ce fusese
trimis la generalul austriac Haisler a mai trimes și pe
«scriitorul *lesiesc, latinesc*. . . . «Ci dar a trimes pe Ra-
dul Logofëtul fiulă Chrizei vistierului din Popesci fiind învë-
țat și în limba lătinească»²⁾.

De aci deci ușor se poate deduce că cronicarul ano-
nim și cu Radul fiul Chrizei din Popesci a fost una și
aceiași persoană.

Încă un punct care întemeează pe deplin argumenta-
rea noastră, este existența acelorași particularități de stil
ca și în cronica anonimă și la cronica oficială a *Popescu-
lui* de care vom vorbi mai la vale.

Trebue să notăm că D. Iorga în studiul D-sale despre
«cronicele muntene»³⁾, a adus cel d'întai această lumină că,
cronicarul anonim al cronicei de la 1689—1714 a fost Radu
Popescu și că deci foarte bine a numit D-sa «*Memoriile lui
Radu Popescu*» toate cronicile ce aũ continuat pe Căpi-
tanul, îmbrățișând și din epoca Fanarioților ceva, căci după
cum vom vedea acest Radu Popescu a fost autorul lor.

Acum trecem la a doua *Cronică a Popescului*. De

¹⁾ Vezi în cursul cronicel, p. 95—183, vol. V, Mag. ist.

²⁾ Vezi vol. V idem, p. 106—107.

³⁾ Vezi în analele academiiei rom., Tom. XXI.

astă dată găsiindu-ne în fața unei scrieri oficiale, eară nu anonimă.

Acilea este locul nemerit ca să povestim ceva și despre acest Popescu.

«Radu Popescu fiul Chrizii vistierului din Popesci¹⁾, din Ilfov, spre deosebire de moșia Popești din Prahova, de unde se coboară Antonie de la Popești ce au fost voevod al țerei înaintea lui Brâncoveanu²⁾».

D. Iorga spune că Radu Popescu pribegise în timpul urgiei căzută pe capul tatălui său din vremea domniei lui Șerban Vodă, când fu așa de crunt chinuit și omorât Chrizea Vistierul, cu munci groasnice, după ce l'au încercat la mulțime de otrăvi și l'au sărăcit de moșii, de bani și de țigani³⁾.

Când Brâncoveanu se sui pe tron, fiul Chrizii, vistierul Radu, se întoarce în țară; și el cel d'întâi luă numele de familie Popescu, după moșia baștinașă a neamului «*Popescii*».

El și fu luat în mare dragoste de Brâncoveanu-Vodă, căci acesta îl văzuse că e învățat și bun cărturar, că știe leșește, latinește, rusește, poate și turcește, cunoaște din ale filosofiei și citise și de prin vechii și mari cărturari ai vechimei.

De acea îi și dete o misiune delicată, aceia de a se duce în Ardeal la Generalul Haisler împreună cu Radu Postelnicul Golescul și a se înțelege cu el în privința Bălăceanului, ce tot uneltea la Brașov în contra Domnului muntean, aci cronicarul aduce în termenii săi originali firea lui Haisler când l'a găsit dînsul: «Care mergînd l'au găsit pe Haisler turburat de bătălia și mînios ca *pe un urs împușcat*»⁴⁾.

¹⁾ Vezi în Vol. V, cron. anon. a sa p. 106.

²⁾ D. O. G. Leca vorbind de genealogia neamului Popescu, dice că erau rude aceste două ramuri ale Popescilor din veacul al XVII-lea, una de la Popescii din Ilfov din care s'a coborît ramura Radului Cronicarului și alta de la Popescii din Prahova din care s'a coborît ramura lui Antonie-Vodă. Vezi în «*Familiile boeresti române*», p. 396-397.

³⁾ Vezi în vol. II, p. 22.

⁴⁾ Vezi în vol. V, p. 106, Mag. ist. Cron. anon.

Cronicarul în două pagine raportează toată convorbirea sa cu Haisler, la domnia lui Brâncoveanu am raportat pasagiul în cestiune¹⁾.

El în 1695 devine mare clucer și are altă misiune de la Brâncoveanu, aceia de a merge împreună cu Radul stolnicul feciorul lui Tudor Șetrarul din Greci (*Greceanu*) la Cerneți la «*bohazuri*» adică la trecătorile care vin din Ardeal în spre țara Românească (plaiurile Carpaților), pentru a păzi ca Nemții să nu vină în țară și să trimită *pesmedul* care se făcuse din porunca împărătească, pe Dunăre în jos. Aci vorbește Radul Popescu de sosirea celui Haidâm-Saip (nunț al Sultanului), ce venea să vestească Banului Cornea Brăiloiu, cel om prea politic și sciutor de limbi multe, că vine împăratul; aci cronicarul istorisește ca martor ocular ce erea, scena, cum: «Banul Cornea Brăiloiu se speria de acel negru Haidâm-Saip al împăratului n'aū mai căutat nici un Selammalikim de la Musaip să auză, și aū încălecat Banul și aū rupt'o de fugă, cu crângul în cap»²⁾.

Vorbește apoi de cetatea Cladova că ar fi făcută de împăratul roman *Claudie* și de Turnu-Severin că s'ar fi făcut de alt împărat roman, *Sever*, de podul lui Traian din care se mai vîd picioarele peste Dunăre, de acea faimoasă peșteră din care es niște muște veninate primăvara: unde este o piatră găunoasă a cărei găunoșitură este neagră afumată; ca cum ar eși un fum dinăuntru, de negrește mărginele găurilor, ear nu este fum, ci în toți anii primăvara ese un feliū de muscă «*mitutică*» care eșind din piatră asupra Dunării, multe se îneacă, că ca un vișor intunecat se pornescū spre Dunăre în jos, și esū la câmp, la dobitoace, pe care le mușcă, le venineză și mor»³⁾.

Aceste date dovedesc deci felul de cunoștințe ale cronicarului.

Cronicarul se vede că era în mare dragoste a Domnu-

¹⁾ Vezi în Cap. IV din această carte, partea I.

²⁾ Vezi în vol. V, p. 140, Mag. ist., cron. an.

³⁾ Vezi în vol. V, idem p. 138.

lui căci în cronică sa înfățișează cele mai mici detalii pe care nu le putea ști așa de precis de cât fiind martor ocular, așa de pildă când spune că Brâncoveanu s'a dus la împărat la Cerneți în urma fugei Banului Cornea Brăiloiul. Vizirul un ceas nu a vorbit lui Vodă din cauză că Brâncoveanu ajunsese după Sultan. Sultanul fiind deja la Cerneți pe când Brâncoveanu venea din Târgoviște; până ce în fine vizirul îi spuse: *Diisîzi Ghiaurû* cum nu ascuți porunca de n'ai venit înaintea împăratului, ce acum întâi au venit în țara ta? ¹⁾ Apoi altă scenă ca aceia din fața împăratului: Când era la conac și sta oastea de făcea halaiu, când intra împăratul în corturi, Domnul descăleca și îngemănchia și când trecea împăratul se plecă cu capul la pământ, așa 'l învăța cei de lângă împărat (săracul domn român, Brâncoveanu, ce erea să facă, căci Turcul avea gata securea). Cronicarul mai spune cum Vodă trimetea poame, pezmeezii cei cu apă de trandafiri și cu moscos făcuți, și struguri, și gârbescei roșii, într'ascuns pre la unii și la alții, din cei mari de ai Turcilor ²⁾.

El raportează apoi scena cum Vodă «a pedepsit pe Clucerul Constantin Stirbei, fiind-că erea cam lung la unghii din feliul Știrbeștilor, când fusese trimes peste Olt cu seama haraciului, luând câte ceva în ascunsul domniei, multe sate și bani» ³⁾. Raportând încă dialogul d'între Domn și Clucer, în plin divan, când fusese chemat pentru a fi cercetat; și cum atunci Vodă după ce i-a făcut morală și Clucerul tot tăgăduind, la urmă Domnul a scos niște răvășale de pre la săraci și le a dat Radului Clucerului Popescu (însuși cronicarul nostru) de le-a cetit în plin divan și numai atunci Știrbei s'a rușinat tare. Când Vodă earăși se sculă și îi zise Clucerului Știrbei: «Dar până când aceste jafuri să le faci Cluciare Constandine, că din nimica, eă te am ridicat și te am făcut Slugiare mare, Comis mare, și Cluciar mare, al șeselea scaun al divanului ai luat jude-

¹⁾ Vezi în vol. V, p. 142, op. cit.

²⁾ Idem, p. 143.

³⁾ Idem, p. 144.

țul Dâmbovița l'ai predat, de n'au rămas ca un sat, l'am luat acela și ți-am dat Teleormanul, și mai rău l'ai făcut... te-am suduit într-o vreme, te am urgisit să nu te vîz în ochi, ear te-am ertat pentru rugăciunea altora; acum ear ai făcut jafuri și nedreptate. Știi tu bine că Matei Vodă cel bătrîn (1633) și Grigore Ghica Vodă, și Duca Vodă, și Șerban-Vodă vedînd faptele voastre cele rele, și jafurile care le făceau neamul vostru cel rău, au blestemat cine vî va milui și cine vî va priimi pre slujbe, și eu am intrat în blestemul acelor Domni, de ți-am dat atâtea boerii mari și slujbe, iar tu tot rău și jăcașiu. La Antonie Vodă cînd umblași dijmariu pentru jafurile tale, ai pățit mare rușine, la Duca Vodă fiind logofet de visterie, ai făcut iscălitura Vistierului cel mare, de vreai să furi 17 pungi de bani, și aflîndu-te, au vrut să-ți taie mîna, și să te dea cu catastichul de gât, legat prin tîrg. Șerban Vodă pentru furțisagurile ce ai făcut din banii cailor, au vrut să te spînzure, cum toată boerimea și țera știe de acestea, și acum ai îmbătrînit și tot nu te lași. Voiu să te fac să te înveți: lea-l Căpitane de Dorobanți¹⁾, zise Domnul, și-l du la visterie și să cauți un car să-l pui, și să-l duci la Mehedinți prin satele care le-au jăfuit, să le dea banii care le au luat, și apoi să-l aduci, însă să-l bagi și în fiară²⁾. Ast-fel cronicarul ca martor ocular spune încă cum l'au închis Căpitanul de Dorobanți la poartă, cum în urmă jupăneasa lui Stirbei, au venit la Doamna Stanca, a lui Vodă, de au cerut milă și au dobîndit și de astă dată ertăciune de la Vodă.

Ast-fel, tot prin slujbe de încredere și misiuni delicate fu întrebuințat Radu Cronicarul Popescu, de Vodă Brâncoveanu, care la un loc cu Radu Cronicarul Greceanu era mîna dreaptă a Domnului și istoriografii curții.

Brâncoveanu ca și Ludovic al XIV cu care se mă-

¹⁾ Această scenă se petrecea în anul 1696. Căpitan mare de dorobanți era atunci, *Petru Obedeanu*. Vezi în cronică lui Radu Greceanu, p. 226, Mag. ist., vol. II, comparat cu cronică lui Radu Popescu, p. 141, Mag. ist., Vol. V, și cu condiția lui Fotino, p. 138 anul 1696.

²⁾ Vezi în cronică anonimă, Vol. V, Mag. ist. p. 143—147.

sura în lux, în splendoare și în politică diplomatică aleasă, unul în occident și altul în orient, avea istoriografia săi, ce trecea și cu și din cea-ce făcea domnul.

Sub Nicolae Mavrocordat, Radu Popescu își continuă cronica sa, vom vedea mai la vale; locul însă, e aci, să spunem că, sub acest Domn el ajunsese *Mare Ban de Craiova*, aceasta în urma șireteniei boerilor: Brăiloiu, Golescu, Băleanu, Bujoreanu, Obedeanu, Bengescu și alții, cari formați atunci partida opozițiunii țerei, său aceia a politicei germane și voind această partidă a scăpa de Popescu de la București, ce tot sta lângă Vodă, fiind din partida oficială a țerei, adică cea credincioasă Turciei. Uneltiră acei boeri a scăpa de dânsul, rugându'l pe Vodă a'l face Ban mare la Craiova, căci, e un om capabil și merită această onoare ¹⁾.

Radu Popescul nu putea să vadă pe boerii partidei opozițiunii. Putem să ne facem o idee din aceste rânduri, prin care el descrie moartea lui Barbul Brăiloiul serdarul, unul din opoșanți și vrăjmaș mare al lui Nicolae Vodă Mavrocordat: «Prin mijlocul acestor vremi, aș venit veste de peste Olt, că Barbul Sărdariu începătoriul turburărilor, și al stricăciunii țării, și *capul hoșilor și al tâlharilor, aș crepat și s'aș dus la dracul*, iar cu moarte rea și groasnică precum de la aceia ce aș fost de față acolo, aș auzit, că în 10 zile ce aș bolit, s'aș aflat, și i-aș înegrit tot trupul, și încă viu fiind, ochii amândoi din cap i-aș sărit, iar după ce aș murit, trecând trei zile aș început a eși viermii din mormânt și putoare mare, cât s'aș umplut biserica, care minune s'aș auzit pretutindenea, și aș trimis boiarii cei de la Craiova de le-aș adus vermi, de aș văzut pentru credință, aș fost vermi mari, albi, cu capetele negre; cu acestea aș arătat Dumnezeu dreptul judecătoria al tuturor oamenilor, că și în cea l'altă lume îl vor mânca vermi neadormiți pentru multe rele fapte ce aș făcut, că pre stăpănu-său Nicolae-Vodă l'aș viclenit și l'aș robit împreună cu catanele, țara

¹⁾ Vezi în vol. IV, Mag. ist., p. 53 - 62.

încă s'aû robît şi peste Olt, şi dincoace de Olt, încă mai mult de 880,000 suflete¹⁾.

Din aceste rënduri uşor se poate vedea înverşunarea cu care era Radu cronicarul către partida germană a ţerei. Sub a doua domnie a lui Nicolae-Vodă Mavrocordat, Radu Popescu a ajuns Mare-Vornic, călugărindu-se în urmă după cum spune el însuşi: «Intr'acest an (1722) fiind logofêt mare Iordache Creţulescul, l'aû mazilit Măria sa, şi aû pus logofêt mare pe Mathei Falcoianu. Dar n'aû trecut vreme multă, ci fiind Dvornic mare eû Radul Popescul, în cinstea Măriei sale, şi fiind la vreme de bătrîneţe şi de slăbiciune *socotind că şi ale lumii sunt toate deşarte*, singur de bună voie am cerut voie, de la Măria sa, şi am mers de m'am călugărit la mănăstire la Radul-Vodă, şi aû pus Măria Sa Dvornic, pre Iordache Creţulescu»²⁾.

Redactorii Magasinului istoric al Daciei chiar aû şi pus titlul la Cronica lui Radu Popescu: «De aicea sînt cele ce aû scris *Kir Rafail Monahul* care pre mirenesce l'aû chemat Radu Popescu biv Vel Dvornic»³⁾.

Am terminat cu mica schiţă biografică a Radului Cronicarului Popescul, acuma să trecem mai departe.

Aicea se cade a vorbi despre asemănarea încă ce există între cronica anonimă atribuită lui Popescu şi cea oficială în care el nu şi-a mai ascuns identitatea.

În Cronica oficială vedem aceleaşi vederi politice ca şi în cea anonimă, autorul croniceî anonime ca şi în cea l'altă e inimic al partidei opoziţiunei ce o duceau boerii partizani ai politiceî austriace, aceleaşi sentimente şi către Cantacuzeni căci, dacă în cronica anonimă el îi acuşă de vicleni şi nerecunoscători Domnilor ţerei⁴⁾, în cea oficială tot asemenea⁵⁾, până chiar şi expresiile une-ori sunt aceleaşi, când numeşte pe Cantacuzini, *Şeităneşti* adică fii lui *Saitan-Oglu*; aşa vedem în cronica oficială «*Şaitanici-Ogulari a-*

¹⁾ Vezî în vol. IV, Mag. ist., p. 110.

²⁾ Idem p. 128.

³⁾ Vezî în op. cit., p. 21, vol. IV.

⁴⁾ Vezî în cron. an., vol. V, p. 176—177, 181—183.

⁵⁾ Vezî în cron. oficială, vol. IV, p. 25—26, 27—28.

dică pe Cantacuzenii feciorii dracului,¹⁾ și în cea anonimă: «*Faptele Șeităneșilor*»²⁾, asemenea apoi și în cuvintele, ca: *coroane*, *resbel*, etc. Aceste toate denotă că autorul cronicăi anonime de care am vorbit că știa latinește, a fost tot acela ce a scris și cronica oficială, adică Radu Popescu.

Radu cronicarul a scris cronica Țerei-Românești până la 1722, când s'a călugărit; dată de la care a mai scris până în 1728 *despre istoria altor țări ale lumii*; până ce muri în fine în 1728³⁾.

Ca să terminăm cu Radu Popescu să vorbim în fine și de cronica oficială a sa, numită încă și *Cronica lui Mavrocordat* și cu drept cuvânt.

Popescu ca amic al Domnului a voit să rămână cronicarul palatului, nu numai la Vodă Brâncoveanu ci și la Mavrocordat. Domnia lui Ștefan Cantacuzino ce separă pe aceștia amândoi de și o istorisește cronicarul, el însă se arată ostil cu totul domnului, de oare-ce era din partida opusă. Mavrocordat care era primul principe Fanariot în țară, reprezenta cel mai bine aceasta partidă, încât Popescu era acuma cel mai fericit, de aceia ajunsese și Ban de Craiova sub acest Domn, scriind și cronica sa din cele două domnii, în anul 1722, când se și călugări, cronică ce nemerit merită să fie numită de «*Cronica lui Nicolae Mavrocordat*».

D. Iorga în darea D-sale de seamă, arată clar, cât se poate de clar, nevoea ce a făcut pe Nicolae Vodă Mavrocordat să se mai scrie o nouă cronică oficială asupra faptelor întemplate de la 1700 încoace.

Aveam ce e drept cronica lui Greceanu, ce ajungea până la 1713, în cele două manuscrise, din cele patru ce au rămas, aveam și cronica anonimă a Popescului, ce ajungea până în 1715, de ce atunci Mavrocordat voise să reia firul tocmai din 1700?

¹⁾ Vezi în cron. oficială, vol. IV, p. 27.

²⁾ Vezi în cron. anon., vol. V, p. 180.

³⁾ «*Cronica sa oficială*» e tipărită în vol. IV, a Mag. ist., cât și *istoria altor țări*; cronica anonimă e tipărită în vol. V al aceluiași operi.

În privința cronicăi anonime a Popescului nici nu ne vom opri să discutăm, căci Popescu poate nici nu arătase cui-va manuscrisul cronicăi anonime, în care scrise cu totul independent și ca un adevărat scriitor, și istoric, ci nu ca un cronicar de curte.

Deci să trecem la aceia a Greceanului, care ajungea până la 1713, și să șicem: dacă Mavrocordat voia să aibă o cronică a sa, să fi dispus ca cronicarul să înceapă din 1714 de când venise dînsul în Țara-Românească, dar nu din 1700, când domnise încă Brîncoveanu.

D. Iorga însă după un studiū foarte argumentat, ajunge la aceste conclusiuni, ce resumă toate motivele ce au împins pe Mavrocordat, ca Popescul să înceapă cronica tocmai din 1700.

Este, că: Popescul, fiul Chrizei cum spune D. Iorga: «era un om curagios, și-i fu ușor să acopere cu draperia de aur a lingușirei meșteșugite, sângele ce pata treptele tronului. . . . acest curtesan oriental, care nu mai avea de mult o consciință prea simțitoare» ¹⁾.

Popescu o fi fost din neam de boeri, o fi avut și un domn român în neamul său, și rude, luptători pe câmpiile rebelului și strămoșii uciși de domnii tirani; însă vai! era tipul boerului veacului al XVIII-lea, în care cangrena lingușirei își găsisese loc, în care frumoasele sentimente de mîndrețe personală și cinste, începură să fie alterate, pentru a fi înlocuite cu sentimentele cele josnice de *supunere către străinătate*, de umilință și servilism către cel mai tare, pentru că era tiran; avînd încă și silă pentru tot ce era românesc, era tipul boerului *ciocoit* și corupt de școala bizantinismului, și a fanariotismului celui mai dârj.

Încât Mavrocordat nici nu putea să găsească alt scriitor mai nemerit care să așterne pe hîrtie, laude la adresa lui, de cât pe Radu fiul Chrizei de la Popescii, din Ilfov, căci Radu la semnul domniei și mai cu seamă a domniei turco-fanariotice se închina și făcea temenele până la pămînt. Alt motiv ce mai aduce D. Iorga, e că Greceanu

¹⁾ Vezi în analele academiiei, Tom, XXI, p. 382.

până în 1699 ce e drept, lăuda pe Mavrocordat, astfel, vorbind de nunta Ilincal, una din ficele lui Brâncoveanu, cu Scarlatache fiul lui Al. Mavrocordat exaporiton, spune: «feciorul prea învățatului și prea stimatului marelui Dragoman al porței turcești, al lui Alexandru Mavrocordat»¹⁾.

Lucrurile însă se schimbă. Scarlatache muri în 1699 28 Iunie st. v., în 9 Octombre același an muri Popa Nicolae, agentul lui exaporiton pe lângă Brâncoveanu. Exaporiton apoi luându-și multă mândrețe în urma celor întemplate de la Carloviț, nimeni nu mai ajungea la vorbă cu arogantul grec, ura deci, luă locul prieteniei, între familia Mavrocordat și Brâncoveanu, așa că, domnescul cronicar al Brâncoveanului, Radu Greceanu în ultima sa parte tratează această ură și din înțelept ce numia pe exaporiton în 1699 înaintea succesului de la Carloviț, acum după 1700 numește pe exaporiton: «Spurcatul și vrășmașul acela, Alexandru Mavrocordat, Marele Dragoman al Impărăției turcești, carele poate fi, că și veche pizmă și răutate asupra Domnului în inimă hrănia, având prieteșug cu spurcatul acela Vizir Azem».

Sau în alte locuri unde vorbind de Grecii veniți în țară dicea: «telpizia saū *blestemăția cea Grecească*»²⁾.

Această parte a croniciei nu putea să o accepte deci Mavrocordat, căci Greceanu batjocorea și pe Greci și pe strămoșii săi, și de aceia vedem că pune pe Popescul curtesanul acela, lingușitorul oriental al pulpanei fanariote domnești, ca să scrie o cronică în avantajul Mavrocordăților, reluând firul tocmai din locul de unde Greceanu începea a fi sever, dar drept cu Grecii; adică de la 1700 încoace, cea-ce a și constituit însuși cronica aceasta a Radului Popescu numită *oficială* saū *Mavrocordătească*, pentru că a fost scrisă sub impulsunea lui Nicolae Vodă Mavrocordat în anul venirii sale la domnia Țerei-Românești 1714. Cro-

¹⁾ Vezi în vol. II, op. cit., p. 353.

²⁾ Vezi în analele academiiei, Tom. XXI, cuvântarea D-lui Iorga; note după manuscrisul original al croniciei Greceanului ce ajunge până în 1713.

nică ce e tipărită în Magasinul istoric, volumul IV, precum și în istoria Țerei-Românești editată de G. Ionid în 1859, București.

Această cronică după moartea lui Popescu, a fost legată de celelalte cronici de la descălecatul țerei, până în a doua domnie a lui Mavrocordat și publicate oficial în 1729, din ordinul lui Nicolae Vodă Mavrocordat de logofețelul de divan Radu Lupescul ¹⁾.

Acuma venim la *Cronica Bălăcenească*.

Vestitul Aga Constantin Bălăceanu inamicul de moarte al Brâncoveanului și șeful partidei germane din țara Românească de la finele veacului al XVII-lea, generalul Major și Comite al Nemților, ce căzu vitejește pe câmpiile de la Zernești, când cu lupta generalului Heissler și Brâncoveanu (1690), lăsă la moartea sa fiu, pe Ioan Bălăceanu, care va avea să se răfuească cu Nicolae Mavrocordat.

Acest Ioan Bălăceanu, când Oltenia fu anexată Austriei (1718), atunci când partida germană devenise foarte puternică aci, în Muntenia, și dânsul ca unul ce ducea o politică la fel cu tatăl său, trecu Carpații cu o sumă de boeri, în cap cu Bezadea Gheorghe Cantacuzin, candidatul la domnia țerei și sprijinit de Nemți. Acest Ioan Bălăceanu, se însură în Ardeal cu Ilinca, fca Postelnicului Brezoeanu. Ioan Bălăceanu însă nu avu viață lungă, căci în 1737 isbucnind din nou resboi între Turci și Nemți, și dânsul Bălăceanu fiind din partea Nemților, Turcii îl prinseră și îl uciseră sub zidurile monastirei Cozia.

Soția sa muri în sărăcie la Sibiu lăsând trei fice, ce fură crescute la Viena, și cunoscute de Germani sub numele de «*Cele trei grefine Bălăcence*» ²⁾; ear de Români «*Nemțoaicele, cocoanele Grohului sin Conteș*» ³⁾. Ele fură: Smaranda, Maria și Ilinca, aceștea trăeau în Viena cu o pensiune ce li se servea de monarc din caseta imperială;

¹⁾ Vezi în analele academiiei, Tom. XXI, p. 387, 447 și Mag. ist., vol IV, pag. 21.

²⁾ Adică ale Grafului, Comitelui Ioan Bălăceanu.

³⁾ Sin Conteș=fiul lui Bălăceanu Conteș, adică, e vorba de Constantin Bădeș, saul de fiul său.

una din ele, Smaranda se căsătorii la București, cele-l'alte două însă rămăseră încă în Viena; a doua Maria veni și dânsa la București, a treia rămase acolo ¹⁾.

De aci începe cea-ce este important pentru Cronică Bălăcenească și D. Iorga spune: «De la această odraslă bălăcenească adică (Ilinca) saū de la sora sa mai mare Maria, primi Samuil Klein la 1770 un manuscript de cronică a Țerei-Românești, care sub numele de cronică Bălăcenească a încurcat multă vreme pe istoricii noștri literați, câți au fost» ²⁾. Samuil Klein a transcris în litere latine manuscriptul Bălăcenesc împrumutat de la Maria, saū de la sora-sa (Ilinca) Bălăceanca.

Aceasta o spune însuși el la finele manuscriptului său căci copia celui original rămăsese la Bălăceanca; eată nota finală a lui Klein, ce ne indică isvorul original: «Hanc historiam describendam Samueli Klein concesserat femina quædam ex illustrissima familia Balacian, quæ anno 1770 Viennæ morabatur» ³⁾.

După redacțiunea lui Samuil Klein, Vasile Vlad în 1780 a scos o copie pe românește, după cum spune dânsul în ultimele rinduri ale manuscriptului său: «Și așa venind noi cu scrisul istoriei de la anii lui Christos 1629 quare este în anul 1723 (sic), facem gatatul, promitind que, en temp, și mai încolo am continua. Și s'au scris aceasta historie mai întei de toate de Samoil Klein in Vienna

¹⁾ De aceasta, și de a doua Maria, vorbesc niște documente ale timpului: Scrisoarea baronului Penklern către Vodă Gr. Ghica din 22 Octombrie 1748 unde baronul austriac arată Domnului muntean miseria moștenitoarelor neamului slăvit al Bălăcenilor, cum le numește el «due figlie *Palagiani*»*) precum și altă scrisoare a aceluiași baron tot către Ghica-Vodă din 30 Octombrie 1748, unde le numește «alle due figlie orfane della familie *Palagiana*»**) și un al treilea raport tot al lui Penklern către împărăteasa Maria Theresa din 31 Octombrie același an, unde le vedem iarăși: dasz das installirungsgeschäfti deren *Palagianischen* zwey Erbineren in ihre Vätterliche possessionen in der Wallahey» ***).

²⁾ Vezi în anal. acad. T. XXI, p. 391.

³⁾ Vezi în anal. acad. T. XXI, p. 391 Notă și 447 cuvîntarea D-lui Iorga și în Manuscriptul de la Oradea mare, citat de D. Iorga

*) Vol. VI. Col. Doc. Hurn, p. 604

**) Idem, p. 605.

***) Idem, p. 606.

anul 1770, iară acum în această formă de pre ace de inteî, se aŭ scris de Vasilie Vlad, în anul 1780 i[n] Vienna¹⁾.

Acest manuscris al lui Vasile Vlad, azi, se găsește la Oradea mare.

Afară de acest manuscris din Oradea mare, mai e unul în biblioteca Academiei române din București, manuscrisul 537²⁾.

Cronica aceasta bălăcenească începe cu anul 1627 și ajunge până la 1728, adică, restimpul de la Alexandru Vodă Iliș, până la al 5-lea an din a doua domnie a lui Nic. Mavrocordat din Țara-Românească.

Ea începe cu anul 1627 căci, cam de prin veacul al XVII-lea Bălăcenii deveniră mai însemnați în istoria țerei. Veacul al XVII-lea cam pentru toate familiile boerești a însemnat începutul rolului lor istoric, căci Bălăcenii de la vornicul Badea Bălăceanul ușurelul³⁾ s'aŭ ilustrat în istorie.

Cronica Bălăcenilor este un amestec din cronicile lui Constantin Căpitanul, Greceanu, Popescu și părți noi ale compilatorului Bălăcenilor «sciri bălăcenești»⁴⁾, cum le numește D. Iorga, ea cuprinde de la 1627 până la 1688 cronica lui Constantin Căpitanul Filipescu, cu mici excepțiuni, căci cronica Filipescului nu putea să conțină cu totul Bălăcenilor, de oare-ce Filipescu lovea în Cantacuzenii, vița lui Șerban-Vodă, ruda Bălăcenilor și amică politicei lor⁵⁾. De la 1688 încoace compilatorul Bălăcenilor avea la îndemână încă cronica Greceanului și cronica Popescului, manuscrisul anonim.

Greceanu însă făcuse adevărata apotheosă a Brâncoveanului⁶⁾, cum spune D. Iorga, de oare ce acesta laudând pe Brâncoveanul, scria în vederile Domnului, și Domnul era

¹⁾ Vezi în Nota (5) Tom. XXI an. acad. D. Iorga.

²⁾ Vezi în analele acad. idem.

³⁾ Vezi în partea III a acestei cărți «neamul Bălăcenilor, originea».

⁴⁾ Vezi în an. acad. Tom. XXI, p. 395.

⁵⁾ Aga Constantin Bălăceanu ce peri în lupta de la Zernești (1690), crea ginerile lui Șerban-Vodă Cantacuzino, și el Bălăceanu crea în acele vremuri unul din capi partidei naționale a Românilor, părtășe politicei germare și susținută de Șerban Vodă Cantacuzino cât și de descendenții săi.

⁶⁾ Vezi în anal. acad. T. XXI, p. 392.

și dînsul în partida germană. Mai 'nainte încă de a fi devenit Voevod l'am văzut ca mare logofet în timpul domniei unchiului său, Șerban Vodă Cantacuzino, trimis fiind la Viena într'o solie diplomatică, pe când Șerban Vodă pusese temelia politicei germane în Țara-Românească.

L'am văzut pe Brâncoveanu în vremea domniei sale, conducînd acelaș fir politic ca și Șerban-Vodă. Atunci însă pentru ce Greceanu să fi fost eliminat de Balăcenii în cronica lor? Trebuie însă să ne aducem aminte că l'am văzut pe Brâncoveanu și inimic al Nemților, căci el în cei 25 de ani de domnie, a schimbat felul politicei sale în patru rînduri, amic când al Turcilor, când al Nemților, când al ambilor de o dată și când al Rușilor, până ce peri sub secure!

La începutul domniei sale l'am văzut că devenise prietenul Turcilor. Balăcenii rămaseră ca sahtisiți, căci nu mai cunoșteau pe ruda lor, Constantin Logofetul de odinioară, fostul sol al lui Cantacuzino la Viena, și de aceea Aga Constantin Balăceanu în Ardeal devine vrăjmașul de mîarte al Domnului Brâncoveanu, din care ură ese că, capul lui Balăceanu e adus din ordinul lui Brâncoveanu în București după ce remase împușcat corpul pe câmpul Zerneștilor. Cum deci Balăcenii puteau să se slujească de cronica lui Greceanu care așternea asemeni lucruri? acuzînd de la început până la sfîrșit purtarea Balăcenilor; zicînd despre Aga Balăceanu cănd cu uneltirile sale la Viena în contra Domnului român: că «nu'l lăsa ticălosul, trufia, ci credea în fantasii nebunești»¹⁾

Nu puteau să se slujească nici de cronica Popescului în manuscrisul anonim²⁾ căci, aceasta ca un curtesan oriental al Domnului scria și dînsul după placul coroanei, zicînd despre Constantin Balăceanu că el ca și «Balăcenii tot-deauna își întindea mintea după niște păreri nebune»³⁾.

De cronica oficială a Popescului⁴⁾ puteau Balăcenii să

¹⁾ Vezi în Mag. ist., cron. Greceanului, p. 104, vol. II.

²⁾ Publicat în vol. V, Mag. ist., p. 93.

³⁾ Vezi în vol. idem p. 103.

⁴⁾ Publicată în vol. IV din Mag. ist.

se slujească pe ici, pe colea, căci ea începea din 1700 cu istorisrea evenimentelor, și în 1700 vestitul Aga Bălăceanu era mort deja de 10 ani. Trăind acum moștenitorii săi care nu jucară rol decât sub domnia lui Nicolae Mavrocordat (1714 încoace), ca partizani tot ai politicei austriace, și de care Popescu nu voește a pomeni.

Rămânea deci compilatorului cronicăi bălăcenești intervalul de la 1688 până la 1700 adică de la încetarea lui Constantin Căpitanul, până la începutul cronicăi oficiale a lui Popescu, de care puteau Bălăcenii să se servească, nefiind ostilă neamului lor, erea deci un interval de 12 ani de umplut de compilator, în mod absolut original.

Dar mai lipsea ceva: Am văzut că cronică Căpitanului se oprește la moartea Domniței Smăranda, fiica lui Șerban Vodă, măritată cu postelnicul Gligore Băleanu¹⁾, încât mai rămânea compilatorului bălăcenesc intervalul de aci până la alegerea Brâncoveanului, interval ce avea să cuprindă moartea lui Șerban Cantacuzin-Voevod. De oarece alegerea putea să o ea după Greceanu sau Popescu, în anonim căci, alegerea nu avea de aface cu Bălăcenii nimic, reluând apoi redacțiunea oficială a Popescului.

D. Iorga spune că această legătură adică punctul morței lui Șerban Vodă ar fi găsit-o compilatorul bălăcenesc în manuscriptele mitropolitului *Antim*, însă nici acesta nu-i convenea, căci și acesta era favorabil lui Brâncoveanu și Stolnicului²⁾ (Cantacuzino, ambii schimbători în politică).

D. Iorga ne reproduce această legătură ce va cuprinde moartea lui Șerban-Vodă, (scriere de aminteri, originală a compilatorului bălăcenesc, dar de sigur copiată mai târziu de un român filo-latino) și ne spune că ea erea inedită. o reproducem și noi după analele academiei căci e foarte interesantă: «După ce au trecut quatva timp de la moartea filiei sale, Șierban-Vodă au eșit la preumblare la venat, pre la Fantana rece și, trimetînd pe pecharnici [cu ogarai și cu copoi], prin tufele de prin prejur [și el

¹⁾ Vezi în vol. II, Mag. ist., p. 35.

²⁾ Vezi în anal. acad., Tom. XXI, p. 393.

sadea da priviia de la corturi]: au prens vr-o quativa epurî și aducându-i la cortul lui, aũ împărțit quativa la boerî și quativa i-aũ dat la cochnea domnească, întru quariî s'aũ nemerit o epuroae cu puli în pantece, pre carea spentecandu o, aũ aflat que era gata să fete un puliu cu 2 capete și patru picioare, d'innainte un cap trăgea în o parte și altul în alte parte, și trupurile la mediloc era inbinate, de nu se conosceva inbinatura, quare aducându-l la Domnul, fiend și patriarchul Deioniscie și Ienaque Logofetul Cariofil, se mirară și telcuind unii într'un quip, alții în alt quip, iară Cacavela dascalu au dis que d'in neamul lui Sierban-Vodă vor să se radeice 2 capete să stee în potriva unui altuia și unul va trage în o parte, altul în alta și va fi mare stricăciune pamentului acestuia, de vreme ce acest semn minunat s'aũ aflat în țara aceasta, și așa s'aũ întemplat, que dupe moartea lui Sierban s'aũ rădicat acestea doă capete: Constantin-Vodă despre Turcî și Bele[ce]anul, genele lui Sierban despre Nemți¹⁾ și imponcisați fiindă unul altuia, multe rele aũ făcut țiarî pre qum la Domniea lui Constantin Brancoveanu se va spune. Dupe aceasta trecând quote-va vreme, aũ venit veste de la Banul Viteila de la Craiova²⁾ cum que Veterane generariul vine de la Cerniti cu posti nemtiesci, que se ernedie în Țiara-Românească. Deci Sierban-Vodă în dată au trimis pe Constantin Brâncoveanu Logofetul și pe alții boerî cu daruri și cu rogaciune, se faca bine se treaque în Ardeal. Quare, luând darurile și primind rogacionia, au trecut în Ardeal.

Dupe aceasta, vedind Sierban que Nemților li umblă bine, que bat pe Turcî și le iaũ cetati, și Țiari, aũ socotit cu ai lui frați se trimitie la Vienna la Caesariul sol cu carti despre țiară să se închine Caesarului și se ciară hosti în ajutor asupra Turcului, qua se disleipias[ca] lângă Caesariul, și qua să nu priciapă aceasta Turcii, aũ dis que trimite sol cu carti, que se împace pe Imperati între scine, se nu mai facă ateta versare de sange. Și cu acestea da-

¹⁾ Constantin Vodă Brâncoveanu și Constantin Aga Bălăceanul.

²⁾ Banul Vintilă Corbeanu de la Craiova.

ravera pe Turci; fiind superati de atetia bătălii nenorocite și cugetând que li voliască benele, i-au dat volie se trimitie sol, și au trimis patru boieri: pre Iordache Spetariul, fratele său (*Cantacuzino*) pre Serban (*Vlădescul*), pre Constanti Bălăceanul generile său și pre Sierban Căpitanul nepotul său. Iară aceștia ducându-se quatre Vienna, Sierban-Vodă se bolnăvi și muri în Octomvrie în 30, și s'au îngropat la Cotroceni, domnind diece ani. Dic unii que Constantin Stolnicul, fratele său, (*Cantacuzino*) l'au otrăvit pre-quum și el mai pre urmă au mărturisit acest, pre-quum mai înainte om spune¹⁾.

De aci autorul cronicei Bălăcenilor intră în aceiași materie, ce se găsește și în cronica Greceanului său a Popescului, scriind în acelaș fel în ceea ce nu privește pe Bălăcenii, căci cum e vorba de Bălăcenii el întrebuintează acele expresiuni bălăcenești sau «sciri» cum le spune D. Iorga²⁾. In ce consistă oare însă aceste sciri sau expresiuni bălăcenești?

Consistau în acea că autorul cronicei ca o rudă sau ca un amic de familie, ori politic, al Bălăcenilor, căuta în veri-ce împrejurare a scoate pe Bălăcenii în relief atunci când poate alt autor i-ar fi acusat, găsind'i vinovați, el compilatorul cronicei Bălăcenilor îi laudă, așa pe când Popescu în cronica sa anonimă și Greceanu în a sa, spun despre Aga Bălăceanu că fiind lângă generalul Heisler și lucrând în contra Brâncoveanului umbla după niște păreri nebune și vicleșuguri în contra țerii și a Domnului, căutând a face ca Nemții să se pogoare în țară³⁾, compilatorul cronicei bălăcenești din contră spune: «Aga Constantin Bălăceanul fiind lângă Heisler pururea îl indemna să se pogoare cu oștile să ia țera, iar Constaatin Vodă nu voia: ci

¹⁾ Vezi în analele acad. reprodus de D. Iorga p. 394—395. Tom. XXI. — Această legătură între Cronica Căpitanului și cronicile Greceanului și a Popescului, D. Iorga spune că a fost inedită și că numai o copie ne-a rămas, o copie însă cam latinisată și modernisată de Samuil Klein (Vezi op. cit., p. 393).

²⁾ Vezi op. cit., p. 395.

³⁾ Vezi în Mag. ist., vol. V, p. 104, anonimul lui Popescu, și vol. II, cronica Greceanului, p. 140.

tot se *imponcisa* ¹⁾, în acest fel continua deci mereu scriitorul cronicei Bălăcenești.

Cronica bălăcenească se termină cu anul 1724 al cincilea an al domniei, a doua a lui Vodă Nicolae Mavrocordat, când a sfârșit ȋdirea monastirea Văcărești de la bariera Bucureștilor.

D. Iorga spune că această cronică bălăcenească s'a făcut pentru *Ioan Bălăceanu* fiul lui Constantin Aga, Ioan Bălăceanu ce fu ucis în 1737 la Monastirea Cozia, de Turci în resbelul lor cu Nemții, se vede deci că din îndemnul acestuia cronica aceasta se alcătuiuse.

Autorul ei, sigur nu se știe, până acum nu s'a putut afla, de sigur însă cum am spus, că va fi fost unul din neamul lor sau amic cu dênșii.

Singurul care a reprodus Cronica Bălăcenească aproape toată, a fost Gheorghe Șincai în a sa «Cronică a Românilor» în volumul III; de oare ce acel volum îmbrățișează epoca ce coprinde Cronica Bălăcenilor (1627—1724).

Șincai poate avusese manuscrisul copiei lui Samoil Klein, contemporanul său.

D. Sbiera spune că Șincai împărtășise manuscrisul și lui Enghel care scriind despre Istoria Românilor, pe nemțește l'a tradus în acea limbă în a sa operă, pe ici pe coalea ²⁾.

Șincai numește această cronică în a sa operă «*Codex Balacianianus*» sau «*Codex Valachicus manuscriptus Balacianianus*» sau «*Istoria Bălăcenească*» ³⁾.

Șincai reproduce pasagii întregi din manuscrisul bălăcenesc, așa că, în a sa cronică se poate vedea stilul în care a fost scrisă această cronică a Bălăcenilor.

Acum venim la o cronică foarte puțin cunoscută, aceia pe care D. Iorga a numit-o *Cronica de la Cluj*, de oarece aceasta nu se știe nici cărei familii a aparținut, nici de cine a fost scrisă, ci numai și numai atâtă tot, că, singurul exemplar al acestei cronice, cunoscut până azi se găsește

¹⁾ Vezi în Șincai «Cronica Romanilor» vol. III, ediț. II, p. 235, unde este reprodusă cronica Bălăcenilor și intercalată.

²⁾ Vezi op. cit. a D-lui Sbiera, p. 211.

³⁾ Vezi cronica lui Șincai, vol. III, p. 137, 157, etc.

depus în museul ardelean de la Cluj, pentru care cuvânt D. Iorga i-a și dat acest nume ¹⁾).

Această cronică se compune din cronica Căpitanului până la domnia lui Constantin Basarab I Șerban Cârnu.

De aci întrebuințează pe Stoica Ludescul, adică anonimul român, cu excepțiune că pe ici și colea sunt părți originale, însă foarte scurte; așa de pildă, la locul unde se vorbește de Domnul Mihnea al III-lea, în cronica Clujului se dice Mihnea III, «*grec lăcătuș*», eară nu «*cămătar*» ca în cele-lalte, vorbește apoi mai pe larg de *originea lui Antonie vodă de la Popești*. Vorbind apoi de domnia lui Radu Leon-vodă spune că «*Grecul Balasache a fost spân-zurat la Ocnă*», pe când în cele-lalte cronici nu se dice aceasta.

Când ajunge la domnia Brâncoveanului întrebuințează încă și cronica bălăcenească, în fine compilerul cronicei clujene termină cu un panegiric despre domnia Brâncoveanului care e cu totul original, unde spune că Constantin-Vodă domnind 25 de ani aș dădit și dres monastirile Horezu și Brâncoveni peste Olt, iar în București: S-tu Gheorghe, S-tu Ioan și S-tu Sava, de asemeni și Doamna peste Olt aș făcut monastirele Mamul și Surpatele, precum și altele câte toate ²⁾).

Discursul Domnului către fii săi cu ocaziunea uciderei e scos earași din cronica Bălăcenilor, eară de aci înainte până la sfințirea Văcăreștilor fără nici o deosebire reproduce Cronica Popescului.

Cu alte cuvinte această cronică coprinde Istoria Țerei-Românești de la descălicătoare, căci Constantin Căpitanul de acolo începe (1290) și până la (1724), anul sfințirii Monastirei Văcăreștilor de sub a doua domnie a lui Mavrocordat.

D. Iorga crede că această cronică a fost redactată de un boer român de o activitate politică, mai ștearsă ³⁾).

¹⁾ Vezi în anal. acad., Tom. XXI, p. 403.

²⁾ Vezi pasagiul cronicarului reprodus de D. Iorga în Tom. XXI al anal. academiiei.

³⁾ Idem, p. 404.

D. Iorga mai face mențiune despre «o cronică a istoriei Țării-Românești» și anonimă care se găsește la Academia Română în manuscrisul cu N-rul 439, ea coprinde pe Căpitanul în mare parte și în compunere D. Iorga spune că e aproape inversul cronicăi clujene ¹⁾ D. Iorga ne mai raportează încă o cronică mai mult parțială căci ea nu vorbește de cât desupra un timp foarte scurt, e *cronica expedițiunii Moreei*. Singurul exemplar manuscris ce avem despre această cronică e acela păstrat de Academia Română cu N-rul 264 purtând titlul de: «Istoria ostirii ce s'au făcut asupra Amoreii la anul 7223».

Nemuritorul Kogălniceanu în «Archiva Românească», 1860 în vol. II, a tipărit acest fragment după manuscrisul în folio al Marelui Vornic Alexandru D. Sturdza din Moldova, poate că tot acest manuscris e azi în posesiunea academiei.

În acest fragment se vede lupta întreprinsă de Sultanul Achmet al III-lea în contra Venețianilor, spre a lua Morea precum și amestecul lui Ștefan Cantacuzino ultimul domn pământean al Românilor, silit fiind de Sultan a participa la luptă ca unul ce era vasal Sultanului.

Despre acest resbel am vorbit în capitolul domniei lui Ștefan-Vodă după cum s'a văzut mai înapoi când domnul român trimesese fel de fel de proviziuni de mâncare și zaharea oștirilor turcești de aci din țară, în mijlocul renei, cu mai mulți Căpitani boeri.

Din acest fragment reese că șeful misiunii a fost «(Vel Paharnicul Statie Leurdeanul» ²⁾), acesta era fiul vestitului vornic Stroe Leurdeanul. Fragmentul acesta e foarte interesant pentru istoria Țării-Românești căci coprinde două lucrări importante: 1. Povestește deslușit și pe larg uciderea și casna Brâncovenilor, cea-ce denotă că autorul cronicăi a fost față; 2. O expunere amănunțită a campaniei Turco-Veneto din 1715, cea-ce face ca fragmentul să fie

¹⁾ Vezî în op. cit., p. 405.

²⁾ Vezî în Archiva istorică a Iașului ediț. II, vol. II, de M. Kogălniceanu. «Istoria ostirei ce s'au făcut asupra Moreii», p. 6.

interesant pentru întreaga istorie universală, descriind și cu di mersul luptei și peripețiile drumului de la Constantinopol până în peninsulă.

Așa despre Brâncoveni partea importantă e aceasta: «după aceea au trimes și la Constandin Vodă pe Mustafa Agasi, și pe imbrohorul cel mare al Impăratului, carele după aceea și Rikiap Caimacam au stătut, și sosind la București în miercurea cea mare de lângă Paști, au prins și pe Constantin-Vodă, și ducându-l la Edeculă cu Doamna, cu coconi și cu ginerii săi, și radicându-i de acolo i-au dus la Bostangii, la țerm, și dându-le caznă ca să-și spue avuția, după ce au spus tot și au luat pe sama Miriei; când au fost în ziua Sântămăria mare, la un ceas de zi, pogorându-se Impăratul jos la mare, la Pașa-Kioșciul, au poruncit de i-au adus înainte pe Constandin Vodă și pe patru coconiaii lui, pe Constandin, pe Stefan, pe Răducanu și pe Mateiū, și împreună cu dênșii și pe Enachi Vacărescul ce era Vel Cluc, iar pe Doamna cu fica sa Bălașa, pe nora sa Anița cu Dinicul copilul ei¹⁾, cu ginerii și capichihaele i-au lăsat în lanțuri. Deci după ce i-au scos, întâi au tăiat pe Constandin Beizadea, apoi pe Ștefan, apoi pe Răducanu, pe Matheiū, pe Vacărescul, apoi pe Constandin Vodă, și radicându-i de acolo în parangă, i-au suit la poarta cea mare ce se kiamă Babihumai, despre Sfânta Sofia, de i-au lepadat în țărână, unde alergă noroade mari și mici de-i vedea, și acolo pân la ameză zi stând, poruncit'au Hasan-Pașii de i-au ridicat și i-au aruncat în marea»²⁾. (Aci urmează despre zălogirea cocoanelor și a Doamnei, până ce au fost liberate în schimbul enormelor sume de bani).

Am ținut să reproducem aci acest pasagiū căci este foarte clar și bine istorisit. Scena aceasta a uciderei este cea mai bine înfățișată din toate izvoarele istorice origi-

¹⁾ Aci e vorba de Anița Balș soția lui Constantin beizadea Brâncoveanu și a nepotului, Dinicul, adică Constandin, fiul lor, acel personagiū atât de mult disputat de cronicari, și ultim coborât al neamului Brâncovenesc din care au descins Brâncovenii veacului al XIX-lea.

²⁾ Vezi în op. cit., p. 8. Arh. rom. ist. ost. de Kogălniceanu după manuscrisul Vornicului Sturdza.

nale ce avem, se vede că autorul fusese martor ocular, fusese însă și toți aceia despre care am vorbit la capitolul IV al acestei cărți, însă nici unul nu se exprimă așa de clar și complex în istorisire ca autorul acestui fragment istoric ¹⁾).

În al doilea rând am spus că autorul ne vorbește de amănuntele expedițiunii și ale resbelului; ne expune totul în culori destul de vii, dar scrie într-o limbă cam curioasă, plină de cuvinte grecești și turcești, bine spune M. Kogălniceanu în a sa notiță: «Era la 1715, o epocă când Țara-Românească și Moldavia desbrăcate de ori-ce simțiment național se copseseră pentru dominația străinilor. Fiește-care va putea judeca după această descriere» ²⁾ (adică după însuși fragmentul cronicei autorului).

D. Iorga spune că în nici un alt monument literar român nu se găsesc atâtea turcisme ca în istoria imp. Otoman de Văcărescu, și în aceasta; dar spre diferență de scrierea Văcărescului, în aceasta mai găsești cuvinte grecești și italiene, ca: republică, bai'o, Soldați, prevedor, straordinarii, prințip, armadă, consilium și neologismul de *perucă* ³⁾).

De aci D. Iorga conchide că acest fragment a trebuit să fi fost scris de un român ce a șezut mult timp la Constantinopol, și trăit prin saloanele Turcilor și Fanarioților. Deprins a vorbi o românească așa de stricată și împănată cu tot soiul de plante exotice, D. Iorga crede că va fi fost vre-un sol român de prin 1691, rămas în Țarigrad, care sol să fi urmat și acum pe Ambasadorul extraordinar, State Leurdeanul peste tot locul în Constantinopol.

În cursul scrierei cronicei însă se pomenesc și numele altor întovărășitori ai Leurdeanului, aceștia sunt: «Iorga Buicliul, un armean», «un fecior, servitor» al cărui nume nu se dă, și în fine pe «Constantin Vătaful» acesta e singurul boer. Se vede că expresia «boerii românești» la

¹⁾ La Capitolul IV nu am vorbit despre acest fragment istoric cu ocaziunea uciderei Brâncovenilor, căci nu ne era cunoscut atunci, când am scris acel capitol. Aci, de aceea l'am reprodus, ca să ne corijăm omiterea de acolo.

²⁾ Vezi în Arch. Rom. Notă, p. 5.

³⁾ Vezi op. cit. în anal. acad. p. 423.

acesta se rapoartă, pe acesta îl crede d. Iorga că e autorul fragmentului, singurul cărturar din fragment ¹⁾).

Acuma trecem la alte ordine de scrieri istorice aparținând tot ramurei științifice: «*scrierile de istorie universală și particulară ce s'a lucrat tot în Țara-Românească până în 1717*».

Printre cele d'întâi vom vorbi de *Cronica lui Mihail Mocsa*.

D. Sbiera spune că manuscrisul acestei cronice a fost găsit la București de D. profesor rus V. Gregorovici, care l'a cumpărat și a publicat ultima parte dintr'ensul, într'o cărtică ce a tipărit'o în 1839. După moartea D-lui Gregorovici însă, întemplată în Odesa la 1877, manuscrisul cronicei mocsiane a trecut la muzeul Rumanțiov din Moscova.

La 1878 D. Profesor și academician Gr. G. Tocilescu a întreprins un voiajiu la Moscova și a scos o copie fidelă după manuscrisul cronicei mocsiane, punând'o la București, la dispozițiunea D-lui B. P. Hasdeu, ce nu a întârziat de a o și tipări în opera D-sale «Cuvinte den Bêtrâni» ²⁾ însoțind cronică încă de uu studiu întreg de stilistică și gramatică lexică.

Cronica poartă titlul de «Inceputul lumiei dentăi» ³⁾ Cronica începe cu zidirea lumiei, vorbește de evenimentele cele mai însemnate ce s'aũ întâmplat până după potop, vorbește apoi de Impărățiile lui «Nevrod», Egiptului și Asiriei, de genealogia neamului ovreesc, de la Abraam până la David, de împărăția lui David până la robirea Babilonului, de a lui Ariavarsam de a lui Alexandru Macedon și de a lui Ptolomeu. Trece apoi la Impărăția Troenilor, și ajunge la începutul Romanilor vorbind de regalitate, republică și împărăție.

Cronicarul trece apoi cu istoricul la împărății răsări-

¹⁾ Vezi în anal. acad., p. 422 după op. original p. 69—74—5, și 106.

²⁾ Vezi în op. cit. Tom. I, p. 343—406, 1878 București.

³⁾ Idem p. 345.

teni și ajunge la Mihai Duca 1105 (6613), scriind despre acestea în anul (1620¹).

De la 1105 încoace cronicarul descrie încă pe scurt evenimentele până la 1489 descriind cum a căzut Constantinopolul.

Cronicarul de și român cum vom vedea mai la vale, nu ne vorbește de loc de întemeerea Țerei-Românești. Citațiunile despre Domnitorii români de asemeni sunt foarte rare, așa nu întâlnim de cât: pe Dan și pe Mircea citați²) Cea-ce e mai curios încă, este că cronicarul când ajunge la anul 1359 vorbește de descălecatul Țerei-Moldovei, pe când de al Țerei-Românești nu pomeneste nimic.

D. Sbiera se miră de acest lucru și se întreabă că, cum se face de cronicarul nu vorbește și de descălecatul Țerei-Românești, vorbind numai de cel al Moldovei, cu atât mai mult încă, că Cronicarul era Valah, și opera sa fusese scrisă în Țara-Românească?

D-sa răspunde că cronicarul foarte bine a putut să vorbească numai de descălecatul Moldovei și nu și de cel al Țerei-Românești, căci până la dânsul nu se scrisese nici o cronică în Țara-Românească care să vorbească de descălecatul țerei, pe când în Moldova se scrisese deja cronici ce vorbeau de descălecatul țerei, și aceste cronici ușor patrunseseră de acolo, și aci peste Milcov, prin contactul politic cel aveam noi cu Moldovenii.

Cronica aceasta o putem considera ca cea d'entâi scriere de *istorie universală* ce o au avut'o Românii. Autorul cronicăi se denunță el însuși, la locul scrierei sale, unde începe după anul 1105³), el începe așa de frumos: «Până acilea s'au scosă dentr'alte cărți slavonești pre limba noastră viețile și petrecerile împărătești ce au fostă de începutul lumiei până la Mihail fecorul Ducaeî, atunce au fostă numărul anilor 6613, ce cum nu poți ajunge naltul cerului nice adâncul pământelui, nice marginea lumiei, și

¹) După cum spune însuși în a sa cronică, p. 400 Tom. I, cuv. den Bêtrânî.

²) Vezi în op. cit. p. 402—404.

³) Vezi în op. cit. a D-lui Hasdeu, p. 399—400.

cum nu se poate număra stealele ceriului, nici năsipul măriei, așa nu se poate afla adâncul scripturilor; că unii de ce sfinți părinți leatopișetă au scris de unele, alți de altele, unii pre unele locuri, și de unii împărați au înmulțit (sic), alți au scris mai scurtu, iară acilea s'au adunatu că i scurtă și că i de totu. Și iaste zicū sfinției tale, o prea înțelepte părinte Kir Teofil; episcopul de Rabnicū ! iată și eū robulū sfinției Tale, mai micul și mai apoi de toți și ticălosul *călugărul Moxa Mihail*, catū miu (sic) fostū stiința și am preceputū eū, am nevoitū de am scrisū. Deci să ca[de să] punem și noi odihna condeiului¹⁾.

Afirmațiunile unor literați români, că Moxa nu ar fi fost român, ne par cam neîntemeeate față de frasa aceia a cronicarului (de la pag. 399²⁾), când începe după anul 1105 și zice «s'au scos dentr'alte cărți slavonești pe *limba noastră*» adică limba românească în care și-a scris opera.

Alt manuscris de cronică este:

Copia lui Ion Buburuzăi din Brașov, acesta a tradus cronica mitropolitului Dorotheiū din Monemvasia (Grecia), cronică ce vorbește pe scurt de cele întâmplate de la facerea lumii până la 1629, manuscrisul lui Ion Buburuzăi gocmanu, adică paracliser de biserică, se găsește ađi în muzeul Hohenzollern din Sigmaringen. Eruditul profesor german Schuchardt ne spune că el a văzut acest manuscris în numitul museū după cum relatează Profesorul Dr. Gröber în a sa operă³⁾.

Alt manuscris de istorie universală este:

Cronograful de la Buzău, acesta ăice D. Sbiera e de peste 800 pagini, despre acest manuscris a vorbit în Convorbirile literare pe anul 1877—1878 D. Profesor Iacob Negruți.

În 1880 acest manuscris erea în posesiunea poetului Eminescu căruia îi servise la tesa sa, spre a dovedi că

¹⁾ Vezi în op. cit., p. 399.

²⁾ În op. d-lui Hasdeu.

³⁾ Vezi în opera sa «Zeitschrift für romanische Philologie de Dr. G. Gröber raportat de D. Sbiera, op. cit., p. 245, Nota 3.

limba românească este de mai bine de 200 de ani neschimbată.

D. Gaster de asemenea în chrestomația sa a vorbit de acest manuscris, ce fusese scris pe la 1638.

Ultima lucrare de istorie universală până în 1717 este :

Cronica lui George Brancovici 1686—1690. Despre dânsa ne-a vorbit însuși descoperitorul ei, D. profesor Ar. Densușianu, de la Iași, în Revista «Critica literară» ¹⁾. D-sa a descoperit această cronică în Ardeal, ea începe cu face-rea lumii, vorbește pe scurt de istoria veche, trece apoi la Romani, vorbind de August și de Constantin cel Mare.

Trece apoi la istoria Slovenilor, Bulgarilor, Românilor, Ungurilor, Sașilor și Rușilor ajungând până la anul 1686.

D. Ar. Densușeanu probează din conținutul cronicăi că dânsa a fost alcătuită între anii 1686—1690, în Țara-Românească, de Românul din Ardeal, Georgiu Brâncovici. fratele mitropolitului Sava ²⁾ (în realitate Sêrb). Tot acest Georgiu Brâncovici însă în unire cu Enghel spune D. Ar. Densușeanu a mai scris și:

Genealogia neamului Brancovicilor de care s'a folosit Raiciu și Enghel în scrierile lor ³⁾.

Acum venim la scrierile de *istorie particulară*.

Printre scrierile de istorie particulară scrise și apărute în Muntenia nu am avut până la 1717 de cât «*Istoria oș-tirei asupra Moreei*» atribuită acelui *Constantin Vătaful* boer din suita Dumnealui Vel Paharnicului Statie Leurdeanu, ambasadorul extraordinar al Voievodului Ștefan Cantacuzino la Sultanul Achmet al III-lea în campania Moreei din 1715; după cum am văzut, când am vorbit despre cronicile Țerei-Românești.

În Moldova s'au scris mai multe scrieri de istorie particulară. Cronicarilor Moldoveni le plăceau se vede mai mult a scrie pe lângă cronică țerei lor, și despre alte țări și popoare.

¹⁾ Anul I, 1893 p. 47—103 și 360—390, reprodus de D. Sbiera, op. cit., p. 248.

²⁾ Vezi în op. cit. a D-lui Sbiera, p. 248.

³⁾ Brancovici, ascendenții Brâncovenilor din Țara-Românească.

D. Sbiera în cartea D-sale : *«Mișcări culturale și literare la Români din stânga Dunării 1504—1714»*, vorbește despre literatura ambelor țări surori, după cum arată și titlul operei, noi în lucrarea de față prin acest capitol VII nu am făcut de cât să urmăim norma lucrării noastre, adică de a nu ne ocupa de cât de Țara-Românească nu și de cea Moldovenească, și deci nu ar fi loc a vorbi aci de activitatea literară din Moldova, pentru a complecta lacunele ce au fost în Țara-Românească, după cum nu s'ar cădea de asemeni a vorbi de Țara-Românească când ar fi vorba să scriim despre Țara Moldovei, putând totuși numai într'un caz, atunci, când ne am propune a scrie despre ambele țări sau despre Români ce formează aji Regatul României.

Trecem acum la alt gen de scrieri, făcând parte tot din grupul producțiunilor științifice.

Scrierile Geografice. Pentru-ca la un popor să se desvolte gustul scrierilor geografice, trebuie ca acel popor să aibă și o activitate comercială desvoltată. Căci ce este alta, o scriere geografică de cât un mijloc prin care un popor poate să dobândească cunoștințe despre țările străine? un popor însă, o țară care nu are un comerț desvoltat, de sigur că nu poate avea nici scriitori geografici, de oare-ce, cauzele și împrejurările produc pe oameni, germenul de și poate că există, dară el nu găsește mediū apt pentru ca să se desvolte.

Comerțul Țerei Românești până mai în veacul trecut era nedesvoltat, căci Români nu se ocupaū de comerț, el erea în mâinele Grecilor, Armenilor și Italienilor, numai în al Românilor nu, și de ce oare?

Pentru că o țară tână, o țară vasală și invidiată de toți vecinii, niște uriași în comparație cu noi, o țară al cărei popor trebuia dîlnic să stea cu arma în mână, pentru ca să-și apere hotarele, de sigur că nu putea să se mai ocupe și de comerț, care nu este alt-ceva de cât un ornament frumos și necesar în organismul politic și economic al acelei țări.

Atuncea ne vom întreba, cum se făcuse de s'a scris

și pe terenul istoric, căci dacă nevoea cerea resbelul, ci nu scrisoarea, nu puteai să stai de scrisoare! Aceasta însă așa a și fost, căci de abea în vremurile veacului al XVII-lea la Români, a început să se desvolte o literatură istorică națională, scrisă. De abea de atunci începuse să se scrie mai serios și mai mult, căci până atunci nu am vădut de cât 1 sau 2 scrieri produse, până atunci «ereau cumplitele vremuri, încât numai de scrisoare nu ne ardea» cum spusese nemuritorul Miron Costin, sau «turburare din răutatea Grecilor», cum spunea Constantin Filipescu Căpitanul.

Dacă însă acești scriitori precum și alții, s'aū găsit să scrie din veacul al XVII încoace, despre istoria țărilor române, aceasta aū făcut'o cu un just motiv căci, ce este alta istoria? decât povestirea faptuirilor unui popor, care trebuie să rămână așternute pe hârtie pentru a vedea generațiunea viitoare ce aū sēvērșit strămoșii lor, pentru a le trāda o patrie.

Eată deci cum cauzele lucrurilor lucrează și produc oameni la fel cu întâmplările, —, și în acest moment un instinct se naște la acei oameni destinați de soartă ca să devie scriitorii, literații unui popor, și să ea ast-fel condeiu în mână, lāsând de multe-ori spada, sau urmând cu amēndouē spre a așterne pe hârtie, cea-ce a vēzut însuși la un resbel, sau în statul sēū, într'un interval de ani în care a viețuit.

Iată deci cum a fost de s'a nāscut cronicarii noștri, și cuvēntul pentru care nu am avut în veacul al XVII-lea scrieri geografice.

Darā nu numai un comerț desvoltat într'o țară; și de aci exportul produselor, poate da naștere la o activitate literară geografică, ci și mișcările politice din acea țară.

Mișcări politice, ce e drept, la Romāni aū fost multiple în toate vremurile, natural după timpurile în care am trait.

Căci la vremuri de restriște de câte-ori oare bărbații politici romāni nu treceaū dintr'o țară surorā în cea-laltā și vice-versa? sau se mai duceaū și printr'alte țeri străine, fie că se înrolāu în oștirele monarchilor acelor țeri, sau că

locuia acolo. Acest contact deci cu străinii să nu fi dat oare naștere la o activitate literară geografică din partea vre-unui Român? sigur că da! și chiar vedem o *descriere geografică a Țerei-Românești la un loc cu țara Moldovei* dară nu de un scriitor muntean ci de moldoveanul Miron Costin din veacul al XVII-lea¹⁾, neputând însă să vorbim de dânsa aci, căci aparține literaturii moldovene.

Aceasta este singura scriere geografică relativ la Țara-Românească până la 1716 cunoscută până aci.

Venim acum la :

Scrierile Juridice. A vorbi despre scrierile juridice ale Românilor din Țara-Românească până la 1717 este mai mult a arăta origina legislațiunei Țerei-Românești căci, până în 1717 scrierile juridice la Români de dincoace de Milcov, au fost foarte puține, și când spunem scrieri juridice dacă voim să luăm adevăratul termen al cuvântului, nu trebuie să înțelegem și scrierile de drept canonic cari aparțin unei ramuri cu totul aparte a dreptului civil, unei legislațiuni cu totul deosebite legislațiunei ordinare, legislațiunei generale.

Scrierile de drept canonic ce e drept au fost destule în Țara-Românească până în 1717 am vorbit de dânsese în capitolul literaturii religioase, și le vom mai reaminti în cel al legislațiunei.

Am spus însă că s'a scris foarte puțin pe terenul acesta al scrierilor juridice până la 1717 dincoace de Milcov, lucru ce vom dovedi la locul cuvenit, și că deci ca o consecință a acestei sărăcimii de scriere juridică trebuie să vorbim mai întâi de originea legislațiunei române din Țara-Românească, pentru a arăta de unde ne-am tras noi Români dreptul de a fi judecați și de a judeca, și cum am avut acest drept?

A vorbi însă de originea legislațiunei române de dincoace de Milcov și deci și de întregul ei mecanism până în 1717, în acest paragraf, pe care l'am rezervat numai și numai literaturii; ar fi a depăși peste regula scrierei,

¹⁾ Vezi în cronicile inedite de D. Ion Bogdan, 1895, p. 139—204.

căci dacă în adevăr și literatura juridică face parte din literatura unei țări, nu trebuie să uităm că la începutul acestui capitol am vorbit că vom deschide un paragraf special și despre *legislațiunea Țărei-Românești până în 1717*, găsim deci ca în acel paragraf este mai nemerit ca să vorbim și de scrierile juridice, lucru pe care 'l vom face; trecând acum la:

Scrierile limbistice. Activitatea literară pe terenul limbistice în Țara-Românească până în veacul al XVIII-lea este datorită mai mult influenței religioase apusene ce căta a se înjgheba și în țările române și în tot orientul European.

Am văzut că activitatea literară bisericească în Țara Românească a început de prin veacul al XVI-lea căci toate scrierile în manuscrise din care multe s'aũ și tiparit și din care mai păstrăm ađi, aũ fost lucrate de prin veacul al XVI-lea încoace, atunci unii din Români însuflețiți de sentimentul religios ca și de cel național s'aũ pus pe capete ca să traducă bucățile religioase, cele mai alese, din vechiul și noul testament, spre a putea fi, dacă nu citite dar cel puțin auzite de tot poporul, pentru ca să se desvolte într'ensul sentimentul religios al bisericeii creștine ortodoxe de răsărit.

Testamentul vechiũ și nou am văzut că era redactat în grecește saũ slavonește și de aceia acei scriitori traductori pentru ca să poată traduce pe românește bucăți din acele scrieri ale testamentului, aũ avut trebuință ca să aibă la îndemână toate cuvintele românești strânse la un loc, aũ avut trebuință de un vocabular, un dicționar căci, oricât de bine ai cunoaște o limbă, în toate expresiunile ei și în toate formele ei flexionare, vine momentul când te găsești înaintea unui cuvânt, ce nu'l pricepi, de aci deci am ajunge la conclusia că activitatea literară limbistică la Românii de dincoace de Milcov a fost contemporană cu activitatea literară theologicală ori bisericească, de oare-ce una fără alta nu a putut lua ființă; și aceasta într'adevăr, căci cercetările istorice sunt cu noi.

D. B. P. Hasdeu în opera D-sale: «Cuvente den Bě-

trâni¹⁾, ne vorbește de «*un dicționar slavo-român cu o gramatică slavo-română*», scris între anii 1600 și 1630; acest manuscris cuprinde scrierea d'între anii 1600 și 1630 de la foaia 41 până la a 215-a; iar gramatica de la a 216 până la a 253-a, cuprindându-se între aceste foi și intervaluri nescrise sau completate de mâini streine.

La 1740 manuscrisul însă a fost stricat în valoarea sa căci, el cădând în mâinile unui cărturar, ne spune D. Hasdeu²⁾, acesta la sporit cu câte-va foi, și dându-i titlul de

«Lexicon slavice
anul 1740»

(«Дѣйковъ Главенской
ЛѢТЪ, ЗСМН»)

Acest manuscris cu totul cu adausurile din 1740 ale cărturarului cuprinde 282 foi, d'între care ultimele de la 261 până la 282 sunt nescrise, iar primele, de la 1 la 39 sunt pline de adausuri și adnotări lexicale de pe la finea secolului trecut, socoteli aritmetice, astronomice și rețete medicale. La 1757 acest manuscris căduse în mâinile dascălului Nikita care 'l botezase cu numele de *Lipsihon* în loc de *Lexicon* adică *Лѣпсихон* în loc *Дѣйковъ*. În 1797 ne spune D. Hasdeu manuscrisul era în mâinile unui individ ce subscria franțuzește Mr. Jean de Talmatzy³⁾. În 1878 când a eșit de sub tipar opul D-lui Hasdeu «Cuvente den Bê-trâni», D-sa spune că acest manuscris prețios, prețiosissim, se găsea în posesiunea D-lui Dim. Al. Sturdza aparținându-i D-sale, și eu cred că foarte nemerit ar fi ca acest manuscris vocabulariu pentru a se deosebi de celelalte manuscrise voculare românești; în concordanță cu limbele streine cu care au fost scrise, să fie botezat cu numele de «*manuscrisul vocabulariu Sturdzan*» căci atunci toți ar ști că

¹⁾ Vezi în operă, T. I, Anul 1878 București, p. 261—266.

²⁾ p. 261, op. cit.

³⁾ Idem.

e vorba de acela mai vechi și prețios manuscris vocabular român cu data de 1600.

Autorul acestui manuscris dicționar este necunoscut, el este însă Muntean și ca dovadă, D. Hasdeu aduce cuvintele muntenesti dintr'ensul: *barză*, *rinichi*, *Ban* pe care autorul 'l numește «Domn» și se știe că *Banul* în sens de *Domn* adică quasi-principe al Țerei-Românești nu a fost de cât în Oltenia (Banul de Craiova, saū de Severin) căci în Moldova, erea o boerie mică și recentă, deci nici vorbă de Banul moldovean.

Acest manuscris D. Hasdeu spune că a fost utilizat și de nobilul scriitor călugărit *Pamba Berinda* moldovean (adică mirenește *Paul* și cu numele de familie format, în *Berindeiu*), pentru a sa scriere paleo-slavică ce a publicat'o la Röv în 1627, sub titlu de: «Lecsicon-sloveno-rusesc» ¹⁾. Ne oprim însă aci cu Lecsiconul lui Berindei căci nu intră în cadrul lucrărei noastre ca să vorbim de producțiunile literare din Moldova.

D. Hasdeu în examenul D-sale asupra acestor două scrieri «*manuscrisul vocabulariu Sturdzan*» adică cel din Țara Românească și *Dicționarul lui Berindei* din Țara-Moldovenească ajunge la conclusia că cel muntenesc a fost anterior celui moldovenesc și că ambi scriitori poate s'aū servit de o scriere lexico-grafică și mai anterioară lor, presupunând deci D. Hasdeu că va fi fost o lucrare de acest gen și mai veche în Muntenia ca cea d'între (1600—1630), aceasta însă este de domeniul presupunerilor căci până în present cea mai veche scriere de vocabulariu slavo-român este *manuscrisul Sturdzan*.

D. Sbiera ne vorbește despre un dicționarîu slovenesc românesc din a doua jumătate a veacului al XVI-lea ²⁾, «*Frântura de vocabularîu slovenesc-românesc*» găsită de D. Dr. E. Kaluzniacki în 1893 în biblioteca națională a Belgradului sêrbesc într'un codice miscelaneu cu No. 321 la

¹⁾ Vezi în op. cit. a d-lui Hasdeu, p. 262.

²⁾ Vezi în Mișcări culturale (1504—1714), p. 263.

pag. 77, despre acesta ne vorbește și «Iagic» în Archiv. für slav. Phil.»¹⁾.

D. Sbiera ne mai vorbește și de un «*Dictionariu Valachico-Latinum* compus cam pe la anul 1670»²⁾ luându-se după opera D-lui Hasdeu «Cuvinte den Bătrâni». Mă mir însă ce a făcut pe D. Sbiera să fixeze data compunerii acestui dicționarîu la 1670 căci luîndu se după D. Hasdeu nu a putut vedea de cât «înainte de 1743, de oare ce eată ce spune D. Hasdeu: «În biblioteca universității din Pesta între manuscrisele celebrului istoric unguresc *Pray*, mi s'a întîmplat a descoperi o cărticică în 16, intitulată: *Dictionarium Valachico-Latinum* compusă înainte de 1743, fiindcă la finea volumului sunt scrise în acel an niște notițe de o altă mână. Asupra punctului că autorul erea un Român din Banatul Temeșan sunt de acord și D. Hasdeu și D. Sbiera, așa că nici nu ar fi trebuit să vorbim de această scriere de oare ce ea este o producțiune literară posterioară anului 1717 după cele spuse de D. Hasdeu, pe când noi ne oprim cu anul 1717 pentru tot subiectul lucrării noastre, cât pentru punctul că vorbim și de producțiunile literare de către Românii din Ardeal asimilându-le cu cele din Țara Românească, aceasta am explicat-o pentru ce o facem și o mai spunem și acuma: ori ce lucrare literară care apărea în Țara Românească sau în Ardealul Românilor era răspândită și citită de toți Românii de dincoace ori de dincolo de Carpați. Nu trebuie să uităm earăși că Domnitorii Români din veacul al XIII și XIV au avut posesiuni întinse în Țara Făgărașului, Amlașului și a Sâmbetei de jos, cât și unii boeri munteni. De unde și obiceiul pentru acele vremuri că: Domnitorul Țerei-Românești să se numească «Voevod al Țerei-Românești, Amlașului și Făgărașului Duce» obicei rămas ađi încă la Mitropolitul Primat al Românilor, de al «*Ungrovlachiei*». Eată, deci ce ne-a silit pe noi ca să vorbim și de producțiunile literare române de peste munți, socotindu-le ca asimilatele Țerei-Românești,

¹⁾ Vezi în Tom. XV, p. 48—53.

²⁾ Vezi în op. cit., p. 263.

fiind aceasta și în spiritul lucrării de față. Un curent ce împuternicește și mai mult thesa noastră este că nu trebuie să uităm că tocmai la finea veacului al XV-lea când începu să se plămădească mișcarea literară românească tocmai atunci un slăvit Domnitor român *Mihaiu I Basarab* pe care toată suflarea românească din Dacia Traiană l'a poreclit cu numele de *Viteaz*, a înfipt drapelul său și în Alba Iuliă, cetatea cea mai de frunte a Transilvaniei și a adăugat pe lângă titlul său de Voevod al Țerei Românești și al Moldovei și pe cel de al *Ardealului*, pe acele vremuri deci un pas ne mai lipsea ca un ocean de Români să se întinză de la Dunăre până la Alba Iuliă, uniți toți sub un singur stindard și Domnitor. Asasinatul însă cel laș al lui Michai, ne răpi dulcele vis.

Altă lucrare e încă: *Vocabularul slovenesc-românesc* scris pare-mi se în conlucrare de mai mulți; după cum se vede din cele scrise pe scoartă «Eu Coman logofet, Eu Tudosie monah, (acestea la început) ear la fine «Dionisie eromonach ot sfinta Mitropolie za București, Septembre 13, 7202 (adică 1693) D. Sbiera crede că acest Lexicon a fost o prelucrare după lexiconul lui Berindei¹⁾.

Din 1670 avem vocabularul *slovenesc-românesc*, manuscrisul e găsit în biblioteca societății istorice și arheologice din Moscova.

Episcopul Râmnicului și al noului Severin a mai descoperit în eparchia sa încă un *vocabulariu sloveno-român* scris prin 1659 de eromonachul Mardarie, manuscrisul e depus la Academia Română.

D. Sbiera ne mai vorbește încă de un *lexicon de ier-buri* ce se găsește în biblioteca din București și alcătuit prin 1705 ²⁾.

Acestea sunt operele lexice ale Românilor de dincoace de Milcov scrise până în 1716, acum trecem la *scrierile de natură filosofică și morală*.

Scrierile filosofice la Români până în acea epocă nu

¹⁾ Vezi în op. cit., p. 264.

²⁾ Vezi op. cit., p. 264 și în Chrestomația D-lui Gaster, p. 355, T. I,

aū fost socotite nici o dată ca formând o ramură din vastul domeniu al științei, ele dacă s'aū produs, erau considerată ca niște învățături mai mult morale și făcute tot din punctul de vedere de propagațiune al sentimentului religios creștin.

Cea mai însemnată scriere de felul acesta, este: *învățăturile lui Neagoe-Vodă Basarabul (scrise între 1512—1521)*.

Aceste învățături ale lui Neagoe-Vodă coprind trei capete: 1. Învățături date de Neagoe-Vodă către fiul său Theodosie și către alți Domni, cum se cade domnilor să șadă la masă, să mănânce și să bea. 2. Învățătura lui Neagoe-Vodă către iubitul său cocon și către alți domni cum și în ce chip vor cinsti pre boeri și pe slugele lor care vor sluji cu dreptate. 3. Învățătura lui Neagoe-Vodă către fiul său și către alți Domni ca să fie milostivi și odihnitori.

D. Sbiera spune că manuscrisul acestor învățături l'a avut spătarul moldovean Antonie Sion din Moldova, care l'a dăruit bibliotecii vechii școli de la S-tu Sava din București, și aū fost publicate sub titlul de: «Învățăturile bunului și credinciosului Domn al Țerei-Românești, Neagoe Basarab Voevod, către fiul său Theodosie Voevod» ¹⁾.

D. Hasdeu a publicat de asemeni învățăturile acestea în opera D-sale, *Archiva istorică* ²⁾, spunând că în biblioteca centrală din București se află încă două copii, una făcută poate după original în 1654, iar alta mai recentă în 1816.

Copia din 1654 fusese în posesiunea lui Stefan Cantacuzino ce a domnit de la 1714—1716, în această copie lipsește mai multe foi, însă cea din 1816 e completă.

După stilul limbei, copia din 1654 se crede că ar fi fost scrisă în epoca lui Mathei Vodă Basarab care tocmai domnea în acel an, încât se poate deduce de aci că Neagoe Vodă, originalul nu'l scrisese românește, ci slavonește, și s'a tradus în 1654 pe românește, ori că copia din

¹⁾ A se vedea în *Revista Română* a lui Al. Odobescu, p. 103.

²⁾ Vezi în Tom, I, p. 2, 112—133.

1654 a fost scrisă a doua oară după original, dar modernisată după limba ce se vorbea în veacul al XVII-lea ci nu în al XVI-lea.

D. Sbiera mai spune că acum câți-va ani un învățat profesor rus a mai descoperit în biblioteca poporană din Sofia încă un manuscris de învățături moralo-filosofice de la Neagoe Vodă Basarab, manuscris foarte voluminos și scris pe slavonește. Intre alte capitole din acest manuscris se vede și unul interesant, purtând titlul de: *«Cum trebuie să vorbească Domnii cu Solii, dacă vede că vorba cu pace va da rezultate bune»*.

Existența acestui manuscris, scris pe slavonește de Neagoe Vodă, zice D. Sbiera, că întărește și mai mult cea d'întăiu ipotesă asupra manuscrisului din 1654 și că el, ar fi fost scris tot pe slavonește și tradus numai în românește la 1654.

În Moldova se scrisese mai multe scrieri de natură filosofică, nu e loc însă a vorbi de ele aci. În Muntenia această singură scriere a fost descoperită până aici.

Ca să terminăm cu producțiunile literare de natură științifică mai avem de adaogat și categoria scrierilor: *de prevestire și călindarastică*.

Poporul Român și-a dezvoltat gustul literar cu timpul și după împrejurările care 'i le-au adus soarta.

Dacă Romanii au contribuit cu o bună parte în calitate de părinți ai Românilor pentru ca să întrupească într'ênșii gustul scrierei fie în prosă sau vers, despre întemplările trecute și prezente ale întregii națiuni din restimpul veacurilor, nu e mai puțin adevărat că au mai contribuit și alte popoare cu care Romanii au avut de a face mai târziu, fiind în contact cu dênșii.

Chaldeii și Egiptenii au fost cunoscuți în toate vremurile ca popoarele cele mai superstițioase și cunoscătoare în astronomie, și de aci acea credință, că, există o legătură între om, fenomenele naturei și corpurile cerești, de unde au dedus că omul poate să-și prevadă soarta viitoare într'unul din aceste corpuri cerești.

Chaldeii și Egiptienii au fost în contact cu Grecii, și aceștia de pe urmă cu Românii, Bulgaro-Slavii.

Am văzut mai 'nainte cât de lungă și puternică a fost înfriurirea slavonă asupra Românilor, încât toate obiceiurile acestora de sigur foarte ușor prindeau rădăcinii și la Români. Este lucru cert, că în lume, nimic nu naște, trăește și pierde de cât în virtutea unei cauze, trebuie să se întâmple un fenomen, pentru ca să treci de la efect la cauză. La un popor însă acest pentru ce? și de ce? demonstrarea adevăratei cauze, a lucrului, rămâne ceva mort, recurgând la niște credințe pe care dânsul ȳice că nu e bine să le cercetezi cauzele, de oare-ce sunt 'mistere ce trebuiesc a fi încadrate în rama sfintei scripturi: «Crede și nu cerceta». Aceste mistere aparțin ursitei, căci fie-ce om 'și are cartea vieței sale care este păstrată de D-zeu și acolo este desinată calea fie-cărui individ, cu toate fericirile și nenorocirile lui, așa că dacă 'i s'a întâmplat ceva rău, nu trebuie să se mire nici să prea plângă, de oare-ce așa i-a fost scris, dar noi păcătoșii de noi, care nu știm ce e scris în cartea vieței aceluï om, căci ea este cunoscută numai lui D-zeu, de sigur că nu ne așteptam la așa ceva pentru acel individ acumă însă că s'a întâmplat nu putem spune de cât că: «așa i-a fost să-i fie».

Credințele chaldeene și egiptene ereau de altă natură, și anume că, între fie-care om este o legătură cu o constelațiune oare-care.

Aceste credințe am spus că au trecut la Greci și la Slavi de unde și la Români, și așa s'au găsit unii oameni literați și la noi prin veacurile trecute ce au scris despre aceste credințe sau superstiții. Așa avem *Rujdenița sau Natalișierul scris pe la 1620* de popa Ioan din Sin-Petru în Ardeal, el se găsește în codicele Negoian¹⁾, într'ensul se vede scris despre soarta omului în zodiă, această credință a venit de la Slavi căci și numele de Rujdenița e pur slav.

Mai sunt apoi: *Gromovnicul sau tunetariul* ce explică

¹⁾ Vezî în Col. lui Traian, an. 1883, Hasdeu.

o mulțime de întâmplări având drept explicațiune tunetul său fulgerul ori cutremurul de pământ. Această scriere se găsește scrisă într'alta, scrisă pe la 1660 sau 1680¹⁾ și numită *Tremurariu* care explică la om bătăile vinelor, ori ale ochiului, ori al mâncătoriei de palme, și semnelor albe și negre de pe unghii.

Acum trecem la *Călindăristică*.

Bărbatul literat român Gh. Barițiu, de peste munți, crede ca să fi existat călindare la români încă de prin veacul al XVI-lea, și să se fi tipărit unul chiar românește. D. Sbiera spune că această aserțiune Gh. Barițiu și-o întemeiasse pe existența în registrele de comptabilitate ale Brașovului a unei notițe ce dicea că «în anul 1569 s'a cumpărat pentru solul moldovean *un Călindariu* cu 6 denari»²⁾.

Această afirmațiune însă cade în domeniul controverSELor, ca lucru sigur și pipăit nu putem vorbi lectorului de cât de așa cunoscutul:

«Călindar,
Ce se kiamă Folet Novel,
karele duple limba
Frâncească în Românească
s'aū întors
de jupânul Ioan Romanul»
.— 1693 —.

D. Al. Odobescu a vorbit în *Revista Română*³⁾ pe larg despre calendarul folet novel, și l'a însoțit și de așa numitul *Țiar al lui Constantin Vodă Brâncoveanu* adică însemnările Țilnice autografe ale Domnului, așa cum le-a găsit scrise.

La capitolul: «Portretul lui Constantin Vodă Brâncoveanu», etc., din această carte, am pomenit despre acest

¹⁾ Vezi în Cipariu «Principia», p. 114 și Gaster în «Chrestomație», vol. I, p. 175. Vezi raportat în op. cit. a D-lui Sbiera, p. 268.

²⁾ Vezi în opera «Catechismul Calvinesc», Sibiu 1879, p. 98, de Gh. Barițiu, raportat de D. Sbiera, în op. cit. p. 269.

³⁾ Vezi opera la Tomul I, p. 657—679, anul 1862.

diar din Calindar; aci este locul a face o dare de seamă despre această producțiune literară.

Din studiul destul de larg al D-lui Odobescu vom căuta a forma și noi o notă cât se poate de conchisă și înțeleasă despre aceste calendare.

Țice repausatul întru fericire Al. Odobescu că la 1860 a fost însărcinat de Ministerul Cultelor și instrucțiunii publice ca să facă o cercetare, și apoi o dare de seamă despre toate obiectele antice și interesante pentru istoria națională, a Românilor, mergând prin monastirele țerei; și așa în biblioteca monastirei Horezu¹⁾, din județul Vâlcea a găsit printre alte importante manuscrise și cărți, o mică broșură cartonată în 4⁰ și scrisă destul de curat, pe românește, în cirilic, din veacul al XVIII-lea, coprinzând un Calendar pe anul 1701, cu prognostice politice și precedat de o precuvântare dedicatoare, adresată principelui Constantin Brâncoveanu și subscrisă de Ion Romanul. Al. Odobescu ne mai spune că oamenii de la monastire (se vede din călugării bătrâni) i-au spus că alte calendare de acestea au fost luate și duse la București de Bezadea Grigore Brâncoveanu²⁾. La București Al. Odobescu s'a dus la Beza-

¹⁾ La acea monastire, Domnul avusese casele sale de reședință și acolo ridica-se și această monastire spre pomenirea neamului Măriei Sale; acolo la Horezu s'a dus tot ce scăpase din casa Brâncovească în urma jafului averei sale și plecării întregului neam la Stambul. Al. Odobescu spune că atunci la 1860 se găsea alături de acest calendar în biblioteca monastirei și marea colecțiune de autori bizantini, tipărită sub Ludovic al XIV-lea de *Ducange*, și cel mai mult părinți ai bisericilor creștine, în ediții greco-latine (Vezi în Rev. Rom., vol. I, p. 659, Notă). Mai s'a găsit acolo de Al. Odobescu și un vechi exemplar în fol. ediț. I-a 1522 a «Dicționarului cellui mare elinesc al lui Varie Favorius episcopul Nuceriei, tipărit de Zaharia Calliargi Cretesul». Pe scoarța acestuia stă scris grecește că această carte a fost a lui Ion Grămăticul Moldaviei la 1677 în Amsterdam, și mai jos se vede că: de la dânsul a cumpărat-o la 1683 Constantin Brâncoveanu Vel logofăt (ce atunci era mare logofăt; semnătura e autentică cu mâna lui Constantin Brâncoveanu). La Horezu mai se găsește și un exemplar încă din ediția lui Favorius, Veneția 1792, tipărită de Antonie Bartoli cu o dedicație lui Vodă Brâncoveanu și cu portretul său grevat în oțel de Alex. de Via (Vezi idem Odobescu, p. 662).

²⁾ Grigore Brâncoveanu, fiul cel mai mare al Principelui Domnitor Gheorghe Bibescu și al Zoei Mavrocordat, fiică adoptivă a lui Grigorie Brâncoveanu tatăl adoptiv (descendentul de sânge din Constantin Vodă Brâncoveanu, prin nepoțelul Constantin logofătul Brâncoveanu fiul lui Bezadea Constantin Brâncoveanu cel ucis la Stambul în 1714) și al Safiei Balș (Mătușă de soră cu Zoe; adică Zoe Mavrocordat ce era fica sorei Safiei Balș, ce se măritase cu un Mavrocordat, ear Safia cu acest Gr. Brâncoveanu). Zoe Mavrocordat adoptată de Gr. Brâncoveanu și de soția sa, lui

dea Gr. Brâncoveanu-Bibescu și 'i-a expus jalba ; acesta a încredințat și cele-l'alte călindare lui Al. Odobescu ca să le dea publicității ca unul ce erea literat, și ast-fel Bezadea Gr. Brâncoveanu încredință Domnului Odobescu un volum în 4°, mic, cu 152 fețe, în care sunt legate unul după altul niște calendare din epoca lui Vodă Brâncoveanu pe anii 1693, 1694, 1695, 1699 și 1703, titlurile se află în întregime, să dăm unul ca să vedem cum sună, pe cirilic¹⁾ ; eacă ce stă scris de pildă pe calendarul anului 1693.

«Călindar
ce se kiamă Foletul Novel
de anul 1693
karele după limba
Francească, în Rumânească
s'aū întors
de jupânul Ioan Romanul
1693.

pe cel din 1695 vedem tot în cirilic scris :

«Prognostic
după kălindările Frânțești scrise:
Anul
1695 »²⁾

Aceste călindare după cum arată și titlurile lor, co-prind indicațiuni astrologice asupra politicei, temperaturii

numele de Zoe Brâncoveanu-Basaraba (cum se numeau toți Brâncovenii) și se dispuse de adoptator ca fiul prim născut ce'l va avea dēnsa la mărițiș cu verî-cine, să pōrte pe lângă cel al tatălui și pe cel de Brâncoveanu, și ast-fel Zoe măriându-se cu Vodă Bibescu, avu întâi pe Bezadea Grigore care purta numele de Grigore Bibescu Basarab Brâncoveanu (Bibescu după tată sēu, ear Basarab Brâncoveanu după al mumesel care în fond era o Mavrocordătoae, dară prin adopțiune o Băsărăbă Brâncoveancă) apoi pe Bezadelele *Nicolae, Gheorghe, Alexandru* și pe Domnișele *Elisa, Catherina* și *Zoe* care cu toții și toate afară de primul născut, purtară numele tatălui lor, de Bibescu. (Vezi detalii în această carte la genealogia neamului Brâncoveanu după izvoare autentice).

¹⁾ Noi am tîlmăcit aci cirilicul în litere latine, (op. cit. Odob., p. 627).

²⁾ Vezi în op. cit., Al. Odobescu, p. 658.

și feluritelor evenimente ce avea să se întâmple în lume în cursul anului.

Obiceiul domnea în Europa de prin veacul al XV-lea de a se face almanahuri de astrologie cu prognostice; în Franța aveam pe *Nostradamus* (1503—1560 sub Henric al II-lea) în Engiltera pe *Laensberg* (1636) și pe *Lilly* (1644). La noi în țară avusesem pe acest *Ion Romanul, jupân* (adică boier) care mărturisește că: «prognosticele sale scoase din Frâncescile calendare, nu toate câte ei în cărțicele lor au scris, sunt; ci numai cele câte i s'au părut că periergia părților noastre, ar pofti a auzi, le-a pus, iar altele a lăsat»¹⁾.

Romanul declară că a scos aceste calendare din altele ale astrologilor, osebit Italiani²⁾. Aceste scrieri și autori Italiani, Romanul îi citează în cursul prognosticelor sale și eată care sunt: Gran Pescator de Chiaravale, Tartana de Stelle, Nova Sybilla, Bretania de Influis, Fruniola, Pallade Astrologa, Gran Venator de lato oscura, Gran Pescator de Cumanio, Nova Fenix, Burigot, Rette di Merlotti, Scrutinia Stelleror, Contra Tartana și alții³⁾. Pe aceștia Romanul îi întoarse spune Al. Odobescu pe limba românească⁴⁾, ca Domnul să aibă de trecerea vremei în orele de liniște.

Acestea le întorsese Romanul după cum spune dânsul însuși în a sa epistolă dedicată lui Vodă Brâncoveanu⁵⁾ nu pentru vre-un credemânt închipuitor «tras din pornirele și mișcările cerurilor, din stările zodiilor și altele ca acelea din care acei astrologi scot și își fac meșteșugul lor» (de oare-ce Romanul însuși dice): «Mult nu mai staū de mă mir care să fie acea pricină de mișcă pe acești astrologi a scrie, și a povesti de acestea când vedem că nu es și nu vin tocma, cele ce ei spun»⁶⁾.

¹⁾ Prin limba Frâncească, Romanul înțelege limba Italiană; și ađi se numește încă lingua Franca pe țărmurile orientale ale Mărei Mediterane (Vezî nota în Odobescu, vol. I, op. cit., p. 658).

²⁾ Vezî în epistola dedicatorie lui Constantin-Vodă pe anul 1694, citat de Odobescu în op. sa, p. 651, Notă.

³⁾ Vezî în op. cit. Odobescu, p. 658, Notă.

⁴⁾ Idem, p. 659.

⁵⁾ Vezî în Calendarul pe anul 1693, citat în Odobescu op. sa, p. 659. Notă.

⁶⁾ Vezî idem, op. cit., p. 659.

Cu toate acestea pentru trecerea de vreme a Domnului Romanul le-a scris că de oare-ce Domnul era cam superstițios (cam așa reese din cele scrise de Del Chiaro pentru tot neamul Brâncoveanului, vezi halucinația ficei Domnului la pag. 340 din această carte) încât îi plăcea a ceti despre acest soiū de lucruri.

Al. Odobescu crede că aceste calendare aū existat pentru fie-care an din cursul domniei lui Brâncoveanu (1689—1714), de oare-ce însemnarile făcute de domn pe fie-care calendar al anilor pentru care avem câte unul ne dovedește că Domnul purta calendarul pe anul acela neincetat la dēnsul, căci vedem însemnări ȓi cu ȓi din cele ce 'i se întâmpla nu numai când el era la București dar ori și unde, fie la una din moșiile sale, ori la Andrianopole.

Aceste însemnări ale Domnului sunt autentice, scrise de propria sa mână. Al. Odobescu a demonstrat identitatea lor cu alte însemnări autografe ale Domnului și declarate însuși de Domn că sunt scrise de mâna sa; asemănarea este perfectă spune Al. Odobescu ¹⁾.

Aceste note Al. Odobescu le-a publicat în Revista română, ele formează *Foletul Novel* al calendarelor până aȓi descoperite, adică pe anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1701 și 1703.

Aceste cālindare «Foletul Novel» este de o importanță nemēsurată pentru istoria națională a Românilor căci ele pe când arată și iubirea astrologiei pe atunci la Români, arată încă și acele însemnări autografe ale Domnului, despre toate ce i se întâmplase ȓi cu ȓi, încât avem o istorie vie a epocii sale, pentru anii pentru care avem calendare.

Nu vom reproduce toate însemnările calendarelor găsite, după cūm a făcut Al. Odobescu căci la D-sa a mers acest lucru; făcēd un studiū special despre ele, adică; «Calendarele saū ȓiarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu» ci

¹⁾ Vezi izvoarele ce aū servit de a proba acest lucru lui Al. Odobescu enunțate în Rev. Rom., vol. I, p. 661—663.

vom reproduce numai câte-va note din cele mai însemnate pentru ca cititorul să vadă importanța lor :

Pentru calendarul anului 1693 ¹⁾
fața 5-a

- † Av. ²⁾ 10. Vineri am purces de la București la Mogoșoaia.
† Av. 20. Duminecă am purces de la Mogoșoaia la Târgoviștea.
† Av. 31. Luni am sosit la Târgoviștea.
Av. 27. Miercuri am sosit la Pitești la vîi ³⁾.

La calendarul pe anul 1695.
fața 15-a.

Vedem :

- † Mai 3. Vineri am purces de la Brâncoveani.
† Mai 8. Miercuri am purces de la Craiova.
† Mai 17. Vineri am purces de la Drincea.
† Mai 19. Am sosit la Cerneți, Duminecă în lăsata secului de Sinpetru.
† Mai 31. Neau venit ferman cu Mehmet Aga al Vizirului ca să ne întoarcem înapoi la cealelealte bogazuri ⁴⁾, să păzim ⁵⁾.

¹⁾ Dupe însemnările în cirilic tipărite în Rev. rom. după original, de către Al. Odobescu, noi am scris aci aceste însemnări cu litere latine. (Vezi în op. cit. p. 664).

²⁾ Adică luna lui August.

³⁾ Despre drumul lui Brâncoveanu la vilele de la Pitești am vorbit încă în capitolul «Portretului său» din această carte. El se ducea la vilă când voea să se mai odihnească de atâta zel politic. Vilele lui de la Pitești erau vestite, patriarhul Macarie al Antiochiei vorbește adese-oră în uvrăgiul său «Călătorie în Țara-Românească» traducerea lui Belfour, Englez. Vezi în part. VIII, sec. II (raport. de Al. Odobescu în op. cit., p. 664. Notă).

⁴⁾ Bogaz = vorbă turcească = trecătoare de munte.

⁵⁾ Op. cit., p. 668.

*La calendarul pe anul 1699.
fața 21.*

vedem:

- Gen. ¹⁾ 31. Am trimis pe Kucioc. Căp. și ²⁾
alți căp. cu 30 de pungi (zlo³⁾)
la Odrii la Boeari.
- Fev. 2. Am trimis pe Gruîța Căp. i Bartolomeu Căp.
cu un car cu 30 de pn. ⁴⁾ la Odrii.
- Fev. 8. Miercuri au venit Dumitrașco cu Racoviță și
cu Barbu Cornea ⁵⁾ de la Odrii cu veaste,
că ni s'aū dat domnia cu hatîșerif în
toată viața noastră.
- Fev. 10. Vineri spre Sâmbătă la 4 ceasuri de noapte
au răposat maica ⁶⁾ multă jale și mîh-
nire lăsându-ne.
- Fev. 16. Joi am trimis pe Afendul cluc. la Țarigrad
pentru târguiale de Paști ⁷⁾.
- Fev. 17. Vineri aū venit Fratila ios. de la Odrii cu
veste că au tras împăratul hatul la ba-
ratul ⁸⁾ care ne-au făcut ca să ne fie
danie în toată viața noastră ⁹⁾.

*La fața 26 a calendarului pe acelaș an
vedem:*

Mai 1. Luni am luat iarbă de curățenie.

¹⁾ Adică luna lui Ianuarie.

²⁾ Locul ros în manuscrisul original.

³⁾ Nu cred să însemne cifre căci ar fi 73,070.

⁴⁾ Păinî.

⁵⁾ Acesta era de sigur Barbu Brăiloiu fiul Banului Cornea căci el așa se numea Barbul Cornea.

⁶⁾ Muma lui Vodă era Stanca fiica lui Const. Post. Cantacuzino ea esie astrucată la Monastirea Brâncoveni (Jud. Romanașii).

⁷⁾ Aceste târguie după cum se vede în condica vistieriei se făceau în cum-părători de sacăz și taftă de stegarî.

⁸⁾ Adică și-a pus iscălitura pe decret.

⁹⁾ Vezi în op. cit., Odobescu, p. 671.

- Mai 4. Joi am lăsat sânge ¹⁾.
 Mai 8. Luni am purces den București la Obilești și
 Mai 9. Marți am ajuns.
 Mai 13. Sâmbătă am luat la Obilești seama o-lor ²⁾ și
 am scos și o măsea despre stânga.
 Mai 20. Sâmbătă aū venit de la Moldova pohtindu-
 ne la nunta lui Dumitru Beizadea.
 Mai 22. Am purces la București și am ajuns.
 Mai 23. Marți.
 Mai 25. Joi Am trimes pe Ienake Văcărescul Aga sol,
 și cu daruri la Moldova la nunta lui
 Beizadea Dumitrașco, tot într'această și
 aū venit Velisar de la Odrio ³⁾.

Tot ast-fel și pe calendarul din 1703 se vede niște însemnări ale domnului descriind tot parcursul său la voiajul Andrianopolului și arătând itinerariul urmat din București până în Andrianopole adică: București, Copăcenii, Călugărenii, Daia, Giurgiu, Rusciuc, Cernavoda, Turlac, Osinița, Kiutukler, Inumlari, Dragoikil, Gialicabac, Comarova (d'încolo de Balcani), Pașa-Kie, Ieni-Kie, Ciuciuk, Dervel, Ar-naut-Kie, Cefi și Andrianopole (saū Odreiu ⁴⁾).

Iată deci importanța acestui «Călendariu, Folet Novel» atât din punct de vedere al răspândirii cunoștințelor și practicării astrologiei pe acele vremuri în Țara-Românească cât și a acelor însemnări autografe care ne înfațișează ađi din scenele cele mai intime ale vieții ilustrului Domn.

Acuma venim la a doua ramură a scrierilor terenului lumesç; adică :

¹⁾ E vorba aci de boala lui Brâncoveanu din 1699.

²⁾ Poate *Oamenilor*.

³⁾ Este vorba aci de nunta lui Dumitrașcu Cantemir-Vodă fratele lui Antioh cu Casandra fiica lui Șerban-Vodă Cantacuzino din Muntenia, la care nuntă priate solii domnitorilor streini, din partea lui Brâncoveanu-Vodă, vine Aga Ienache Văcărescul, vezi în Letopisețul Moldovei Nic. Costin, Tom. II, p. 49 și op. cit. Odobescu, p. 672. Notă.

⁴⁾ Vezi în însemnările sale pe Calendarul anului 1703 și în notele lui Al. Odobescu, op. cit., p. 674—676 și p. 675. Notă.

Ramura beletristică. Această ramură conține literatura frumoasă a unei țări, după cum arată și denumirea ei.

La acest fel de literatură nu conlucrează nici un alt sentiment al omului de cât al frumosului. Estetica este prima coardă care înstrunează o bucată literară din acest fel de literatură.

Inima omului, sufletul lui este în stare de ferveur când el este chemat de propriile sale sentimente ca să producă o bucată literară de această specie.

El când compune o asemenea producțiune nu are în gândul său nimic alt-ceva, de cât idea de patrie, de mărirea a neamului, a poporului și a țării sale, sentimentul acela de dragoste către tot ce este al său și din al său și pe care îl iubește. Literatura beletristică nu este deci o literatură reală ea nu ne reprezintă evenimente și fenomene din viața materială, ea din contra este o literatură ideală, ea ne reprezintă, ne înfățișează mai mult de cât naturalul, ea vede totul mai mareț mai frumos, mai sublim, ea este literatura sublimului și a idealului, ea este literatura unei fericiri la care tot tinde inima omenească, ea prezintă realitățile închipuite de autorul acelei bucăți literare.

Vasile Alexandri neuitatul poet român dice că «Românul e născut poet» și aceasta cu drept cuvânt căci modul cum dânsul a trăit veacuri întregi, l'a făcut poet, cel puțin dacă nu în natură, dar în suflet, de oare-ce caracterul Românului e bun, milos, duios, simțitor și plin de fantezie.

Felul cum a trăit dânsul l'a făcut să fie așa, traiul acela secular de prin stâncile munților Carpați, crestate de acele izvoare cu apă rece ca ghiața și limpede ca cristalul, și de prin acele păduri șerpuite de miclele pârâe cu șoapte tainice, l'a făcut să fie idealist.

Apoi toate acele crude războaie, în care vitejia vreunuia ajungea faimă peste tot locul.

Acestea toate deci au format cauzele producțiunii unei asemenea literaturi la Români.

Această literatură ai cărei promotori nu au fost nici

burghedul nici aristocratul ci numai și numai țăranul căci el a trăit în asemeni condițiuni și el și numai el a rămas neatins de influențele limbilor și sentimentelor străinătății. Această literatură dic, ne oglindește adevăratul caracter al naționalității noastre, adevăratul caracter românesc care ne arată ginta din care facem parte și de care ne tot fâlim, de aceia această literatură s'a mai numit și *poporană*, de oare-ce ea, e fructul poporului.

Această literatură având un ast-fel de caracter, foarte bine a putut să se propage numai prin viul grai și de aceia ea s'a și împărțit în *literatură poporană nescrisă* și *literatură poporană scrisă*.

Literatura poporană nescrisă este producțiunea poporului și păstrată într'o națiune prin transmiterea bucașilor literare prin cântec, din gură în gură.

Literatura poporană scrisă este mai mult producțiunea oamenilor culți ce au scris despre un subiect adese-ori străin națiunii lor, însă răspândit în întreaga lume.

Ne oprim aci cu acest fel de literatură, căci dacă am merge mai nainte am trebui să studiem ceea-ce am studiat deja la începutul acestui capitol VII din această carte, unde începutul literaturii l'am consacrat literaturii poporane pentru a putea ajunge apoi, la literatura cultă.

Acum trecem la studiul unei alte ramure din trunchiul culturii Țării Românești.

LEGISLAȚIUNEA

D. C. Dissescu¹⁾, vorbind de «originea dreptului român» spune că: «Poporul românesc, cu origina lui Daco-Romană trăește de aproape 2000 de ani. În acest timp el a suferit, s'a luptat, a cugetat, a simțit; *a trebuit dar să se supue și unei puteri morale, unui drept și în tot cazul, să'l creeze pe măsură ce nevoile desvoltau sentimentul de apărare*»²⁾.

¹⁾ Profesorul de drept public la Universitatea din București.

²⁾ Vezi în originea dreptului român, p. 7—8.

D-sa pentru a descoperi originea acestui drept la Români, recurge la conștiința lor națională și ca dovadă dă că, tot ast-fel s'a creșut până mai în vremurile dinapoi și pentru istoria noastră politică, precum și pentru poesia populară și cele-lalte ramuri ale literaturii și artei, până-ce în fine istoriografii români ca de talia lui Hasdeu, Tocilescu, Xenopol și Urechia au dovedit străinătăței cât de interesantă și bogată este istoria noastră politică, și Alexandri care a reînviat poesia populară pe care mulți o credeau chiar neexistentă, precum și alții în cele-lalte ramuri ale literaturii și în artă¹⁾.

D. Dissescu mai adaugă că: «Precum cu siguranță putem cunoaște caracterul unui om din trăsurile obrazului său, din privirea sa sufletească, tot așa din limba și moravurile sociale și juridice ale unui popor putem cunoaște în ce stare de conștiință se găsește. Limba și dreptul unei națiuni sunt *fisiognomia ei*. Studiind această fisiognomie la o epocă oare-care, putem cunoaște starea sufletească a națiunei, la acea epocă; și invers, studiindu-i starea sufletească, îi putem determina expresiunea: «moravurile, dreptul»²⁾.

Aci se nemerește expresiunea precisă și clară a lui Yzoulet de la «Collège de France» că: «Trecerea de la psihic la juridic este iresistibilă, fatală»³⁾.

Pentru a cunoaște însă limba și moravurile sociale și juridice ale unui popor după cum dăce D. Dissescu, și aceasta ca un ce inevitabil pentru a putea ajunge la studiul legislațiunei acelu popor, căci acesta înseamnă cuvântul lui Yzoulet, că: «Trecerea de la psihic la juridic este iresistibilă, fatală»; trebuie să studiezi mai întâi istoria, de dânsa te isbești mai întâi ca să poți pătrunde mai departe cu cercetările literare, științifice și artistice ale acelu popor, care toate acestea formează acel trunchiū al culturii naționale dintr'o țară. Cugetătorilor mari ai vremurilor d'încoace nu

¹⁾ Vezi în originea dreptului român, extras după pag. 8—9.

²⁾ Vezi în op. cit. al D-lui Dissescu, p. 10.

³⁾ Idem, după Yzoulet, p. 9.

le-a scăpat însă din vedere acest mare adevăr căci, Montesquieu dice: «Il faut éclairer les lois par l'histoire» ¹⁾ și cugetarea lui Montesquieu găsind eco și în spiritul unui jurisconsult european, vestit, din Franța; Ortolan, care a pecetluit cugetarea lui Montesquieu în această frasă, că: «Tout historien devrait être jurisconsulte, tout jurisconsulte devrait être historien» ²⁾.

Când ne aflăm deci în fața unor asemeni aserțiuni, care ne dovedesc aci în specie că studiul legislațiunei unui popor ar fi imposibil dacă nu ai poseda mai întâi pe cel al istoriei, și că deci ca să ajungi la unul trebuie să cunoști mai întâi pe cel-lalt, mergând amândouă mână în mână, nici vorbă nu mai este că, recunoscând existența istoriei naționale a acelui popor trebuie ca să fi existat și legislațiunea sa, sau că necunoscând-o încă pe aceasta din urmă bazându-te pe existența istorică, trebuie să descoperi și pe cea a legislațiunei.

D. George Tocilescu ³⁾ în opera D sale ⁴⁾ distinge trei perioade în istoria dreptului român, după diferitele feluri de legislațiuni ce au fost transplantate, ori născute pe solul Românilor: 1. *Perioada dreptului clasic roman și cumiar* care cuprinde epoca de la transformarea Daciei în provincie romană de către Impăratul Traian și până la fondarea voevodatelor Țerei-Românești și Țerei-Moldovenești (veacul al II-lea—veacul al XIII-lea, Traian — Radu-Negru și Dragoș-Vodă). 2. *Perioada dreptului bizantin sau Greco-Roman și a codificațiunilor naționale* care cuprinde epoca de la descălecatul țărilor române până la promulgarea codului actual civil (veacul al XIII-lea — veacul al XIX-lea, Radu-Negru și Dragoș-Vodă — Alexandru Ion I Cuza). 3. *Perioada dreptului francez* care cuprinde epoca

¹⁾ Vezi în opera sa «Esprit des lois».

²⁾ Vezi în op. sa «Histoire de la législation romaine» citațiunile de D. George G. Tocilescu, doctor în drept al Fac. din Paris, vezi citațiunile în opera sa: «Etude historique et juridique sur l'emphytéose en droit Romain, Français et Roumain, Paris, 1883, p. 393.

³⁾ Profesor de procedură civilă la Universitatea din București.

⁴⁾ Vezi op. cit. în paragraful II al Cap. «Notions historiques sur le droit Roumain».

de la promulgarea codului civil până în zilele noastre (veacul al XIX-lea, Alexandru Ion I Cuza — Carol I de Hohenzolern ¹⁾).

Perioada I-a, veacul al II-lea — veacul al XIII-lea.

D. George Tocilescu spune că la anul 106 când împăratul Traian a transformat Dacia în provincie romană, instituțiunile, limba și legile la de Roma fură sămănate și în Dacia. Ear coloniile romane pe care Traian le-a adus în Dacia pentru a o popula, în restimpul veacurilor suferiră năvălirile barbarilor pogorâți din Asia și și-au conservat inima și sângele lor roman.

Dreptul roman în vremea supunerii Daciei de către Traian era în special format din *constituțiunile imperiale: edicta, mandata, rescripta, decreta*; din *senaturi-consulte*, din *edictele magistratilor, (edicta perpetua)* și din *operile juris-consulților*.

Coloniile romane constituite după chipul și asemănarea Romei, muma patrie, primiră aceste legi, și populațiunea indigenă, adică Dacii, au trebuit să primească și dênșii aceste legi căci puterea celui mai tare predomina, conform legii învingătorului, și la Romani era o dispozițiune a legii conchistei ce suna ast-fel că: proprietatea solului provincial adică a provinciei conchise, să treacă la *populus romanus*: ear vechii proprietari (aci în specie proprietari Daci) să devie numai niște posesori, plătind pe fie-care an un tribut (*vectigal*).

Dacia a fost supusă direct Romei și guvernată de magistrați romani, așa încât dreptul roman în întregul său, a fost aplicat în toată Dacia și nu numai Romanilor între dênșii, dar și Romanilor cu Peregrinii și Peregrinilor singuri.

D. Tocilescu crede că pe lângă *Edictum provinciale* aplicat în Dacia, care va fi fost o copie fidelă a *Edictului pretorilor de la Roma*, s'a mai aplicat poate și un *jus provinciale*, adică, *dreptul cutumiar*, acele dispozițiuni devenite legale și născute din obiceiuri, din moravuri (*cutumă*), pe care drept cutumiar Romanii 'l vor fi găsit în ființă în

¹⁾ Vezi în op. cit., p. 394—395.

Dacia în epoca învingerei, lăsând totuși aceste afirmațiuni în domeniul conjecturilor, din cauza neexplorării subiectului în această specie ¹⁾).

Această stare de lucruri ținu în Dacia până ce Romanii se slăbiră din cauza deselor năvăliri ale barbarilor, când se și retraseră, ceea ce se întâmplă la anul 274, când Aurelian strămută coloniile romane în Moesia peste Dunăre.

Acest fapt al strămutării coloniilor romane de către Aurelian în Moesia, a dat naștere la o problemă foarte încurcată din istoria națională a Românilor. Astăzi însă majoritatea istoricilor au deslegat-o în sensul că, nu toți coloniile au plecat din Dacia traiană cu Aurelian, ci au rămas mare parte, fie din cauza intereselor lor materiale, fie din a celor psihice; și că deci restul de coloni, rămași, continuând a trăi sub acțiunea năvălirilor barbare, nu și perdură nici conștiința lor națională cu legile și obiceiurile lor, apoi nici barbarii nu și le-au impus pe ale lor, căci șederea lor în Dacia era efemeră și nu tratau pe coloni ca pe niște inimi, ci din contră le mulțumeau de a lor ospitalitate.

Totuși D. Tocilescu recunoaște, și cu drept cuvânt că, *dreptul roman scris*, căduse în desuetudine pentru că nu mai erau *șefii romani*, nu mai erau magistrații romani care să-l impue și să-l propage populațiunii, așa că rămase numai acel *drept cutumiar* care pentru a se desvolta, nu avea nevoie de impulsul magistratului roman, putând a se desvolta de la sine, printre rândurile poporului, fiind tocmai poporul, streaja acestui soi de drept, conservânduși însă caracterul roman.

Fiind deci în Dacia în această epocă, care se prelungea până în veacul al XIII, cu totul străină legislațiunea romană care se propaga în imperiul din orient, adică codicele lui Theodosie din 438 și al lui Justinian din 529 și 534 ²⁾).

¹⁾ Vezî în op. cit., p. 396 și la Nota 2.

²⁾ Vezî în op. cit., p. 397, D. G. Tocilescu.

A doua perioadă, veacul al XIII-lea — veacul al XVIII-lea (limita subiectului nostru, 1717).

Studiul legislațiunei din Țara-Românească în această epocă, este foarte strâns cu istoria, căci el prinde rădăcini în această țară, tocmai în epoca plămădirei, întemeierii ei.

D. Disescu vorbind de originea legislațiunei române, când vine la întemeierea Țerei-Românești, adoptă părerile D-lor Hasdeu și Onciul ¹⁾, adică: *Intemeierea Țerei-Românești într'un mod treptat, treptat de către Basarabi, mai întâi Banii Olteniei apoi principii* (veacul al XI—XIII-lea, scrierea D-lui Hasdeu). Pe de altă parte, pe timpul când Basarabi puneau temelia Țerei-Românești în Oltenia. În acest timp, din Românii de dincoace de Olt, veniți de peste Dunăre, la un loc cu cei rămași în Oltenia, încă de pe timpul lui Aurelian, și cu Bulgarii, 'și întemeieră un stat Româno-Bulgar, la anul 1186 sub împărații româno-bulgari Petru și Assan (părerea D-lui Onciul), imperiul ce ținu până la năvălirea Tătarilor din 1241, când Românii se desfăcură de Bulgari pentru a pune temelia statului Român.

Așa dar D. Disescu în Asanizii și Banii Basarabi vede întemeietorii Țerei-Românești ²⁾.

Deci, aceștia doi trebuie să fi fost promotorii teoriilor juridice, cel puțin dacă nu scrise, dar sub formă de «*cutumă*», după cum vom vedea imediat.

Până ați nu s'a descoperit nici un codice de legi scrise în Țara-Românească, (adică Muntenia), anterior veacului al XVII-lea, așa încât ne întrebăm, că după care legi se conducea acest popor de la Milcov până la Cerna?

De sigur am putea răspunde că, după placul și poruncile domnești, Domnul era judecătorul suprem, totuși nu!

Nu sosise încă vremile de nefericită memorie ale veacului al XVIII-lea ce adusesese domnia Fanarioților, cu acel

¹⁾ Vezi pentru D. Hasdeu «Magnum Etimologicum Romaniae», Tom. IV și pentru D. Onciul «Originele principatelor române».

²⁾ Vezi op. cit., p. 12—15.

principiū despotic de : « *Quod principi placuit legis habet vigorem* ». M. Kogălniceanu, spune în această privință : « Le prince n'est rien sans les nobles »¹⁾, și aceasta pentru că : « La principauté n'est pas héréditaire, chaque élection présente de nouveaux débats de nouveaux combattants et de nouveaux rivaux. . . . en Valachie et en Moldavie, ou la principauté n'est pas héréditaire »²⁾.

Kogălniceanu spusese, că Principele nu însemna nimic fără boeri, însă în alt loc justifică pentru-ce, și dăce : « Le prince ne pouvait donner aucune loi, si elle n'était sanctionnée par le Métropolitain et les boïars du conseil. . . . Au commencement de l'état Valaque, les boïars n'étaient pas comme les nobles d'aujourd'hui, c'étaient de puissans seigneurs féodaux, obeissant à leur prince quand ils le *voulaient* »³⁾.

Lucru confirmat și de N. Blaremborg, când dăce : « Car auparavant (adică atunci) le pouvoir des princes avait été limité par celui des boyards qui des leur coté agissaient de la manière la plus arbitraire vis-à-vis de leurs sujets »⁴⁾.

În urma acestei mici these, ne vedem puși în posibilitatea să deducem ca, poporul român de dincoace de Milcov, în acele vremuri, nu s'a putut conduce după arbitrarul Voevodului și că deci, *nu Domnul ținea loc de cod de legi*, întrebarea vine cine atunci?

Aci este loc să răspundem că, *cutumele* adică acele dispozițiuni legislative conservate de popor, *prin tradițiune* și apărute prin chrisoavele Domnilor, cea-ce a format « *Obiceiul pământului* ».

D. George Tocilescu, vorbind și D-sa de acest obicei al pământului, mai adauga încă și frasa : « Il est plus que probable, que les ordonnances, les chrysobulles (chrisoavele) des princes, ont réglementé beaucoup des ma-

¹⁾ Vezi în Histoire de la Moldavie et de la Valachie, Berlin, 1837, p. 223.

²⁾ Căci în tot-d'a-una am avut sistemul electiv-ereditar (vezi op. cit. a lui M. Kogălniceanu, p. 223 și în această carte partea III, « Despre alegerea Domnului » cu citațiuni dupe alți autori, încă.

³⁾ Vezi op. cit., p. 75.

⁴⁾ Vezi în « Essais comparé sur les institutions, les lois et les mœurs de la Roumanie par N. Blaremborg, 1886, București, p. 755.

tieres de droit, mais malheureusement nous n'en possédons aucun vestige, de sorte que nous sommes réduits à de pures conjectures ¹⁾). În conjecturi însă nu voim a ne perde, să venim la realități!

Să ne oprim deci la studiul obiceiului pământului, de care ne isbim mai întâi, căci el a ținut loc de legi până la codicele lui Mathei-Basarab de la 1652. Să vedem mai întâi fondul dreptului al acestui obicei sau *drept cutumiar* și apoi vom veni și la procedura sa.

Obiceiul pământului; fondul dreptului.

Din teoriile istoricilor noștri după cum a demonstrat și D. Dissescu, reeșind că Asanizii imperatorii Româno-Bulgarilor (1186) și Bani Basarabi (veacul al XI—XIII-lea) ai Olteniei, au fost întemeetorii statului român de dincoace de Milcov, și că deci aceștia au fost promotorii teoriilor juridice ale Românilor, conservate prin grai în așa numitul obicei al pământului.

Se cade să studiem *de la cine le-am importat, ce erau aceste principii, și cum acești doi factori au răspândit aceste principii ale legislațiunii?*

D. Dissescu dice că, am importat acest obicei al pământului, de la Slavi: «Așa dar în epoca imperiului al doilea bulgar, Slavii ne-au influențat pe noi, dându-ne în cea mai mare parte vechiul nostru Drept public și Dreptul pe care-l numeam: «Obiceiul pământului» ²⁾).

D-sa însă mai adaogă și dice, că această influență venită de la Slavi, începe de mai de mult, încă din veacul al V-lea; pe la anul 679 când se formase primul imperiu bulgaro-român (părerea unor istorici), imperiul ce durase vr'o trei veacuri și mai bine, în care timp, încă alături de influența legislativă, mai conlucrase și cea religioasă ³⁾; totuși D. Dissescu conchidând, recunoaște conservarea caracterului roman în naționalitatea și obiceiurile noastre, căci termină capitolul ast-fel: «Noi Românii, mai

¹⁾ Vezi în «Etude historique et juridique sur l'emphytéose» cap. asupra dreptului roman, p. 397.

²⁾ Vezi în originea Dreptului român, p. 15.

³⁾ Idem p. 15.

puțin numeroși de cât Slavii, am păstrat puternicul element etnic roman, sângele, limba și multe obiceiuri romane, dar am luat obiceiurile juridice slave. Influența este deci, numai parțială și diferențiată de întâmplări de același ordin la alte contacturi, din cauză că împrejurările sunt deosebite și aproape unice în felul lor¹⁾.

În această declarațiune pe care o aduce D. Dissescu, nu se zărește oare și sorgintea romană a acelui obicei al pământului, pe lângă cea slavă? de sigur că da! și D. G. Tocilescu întărește această versiune, când vorbește de existența acestui drept cutumiar al Românilor de dincoace de Milcov, mai înainte însă de întemeerea Țerei-Românești ca stat (veacul al XIII-lea), zicând: «Mais le droit écrit romain tombe évidemment en désuétude *pour faire place au droit coutumier*, qui dans s'a substance²⁾ au moins, a dû conserver les caractères romains».

Dreptul cutumiar la Români nu a fost introdus deci numai de la Slavi, adică, el nu conține într'însul numai obiceiuri juridice slavone, dară și romane, căci dacă Românii din Dacia traiană, înainte de a cobori văile Carpaților, pentru a'și întemeia o țară aci în valea Dunărei, au avut *dreptul cutumiar roman*, (părerea D-lui G. Tocilescu) de sigur că ei au păstrat, dacă nu întreg acest drept cutumiar roman, dar și-au conservat multe obiceiuri ale acestui drept, care la un loc cu cele importate de peste Dunăre de la Slavi, au format *dreptul cutumiar al Țerei-Românești*.

Această părere asupra originii dreptului cutumiar român care este a noastră proprie ni se pare și cea mai întemeiată pentru că este de acord și cu istoria. Am spus că este a noastră proprie căci ea reunește părerile cele două și deosebite ale D-lor Dissescu și G. Tocilescu.

Banii Basarabi ca întemeetori ai banatului oltenesc au adus cu dênșii din Dacia Traiană, toate obiceiurile romane, de oare-ce dênșii sunt acei coboritori ai Daco-Ro-

¹⁾ Vezi în originea dreptului Român, p. 17.

²⁾ Op. cit., p. 397 «Cap. Emfiteosei la Români».

manilor, necontestată de nimeni, au adus deci și acele *obiceiuri juridice din dreptul cutumiar roman*.

Asanizii iarăși întemeetorii statului român de dincoace de Olt, în unire cu Românii trecuți de Aurelian la 274, peste Dunăre și cu Bulgarii, formând acele 2 imperii româno-bulgare (veacul al VII-lea și al XI-lea opiniunea d-lui Onciul) au adus acele *obiceiuri juridice din dreptul cutumiar slav*, care confundându-se cu cele aduse de Bani Olteniei de la Romani, a format acel *drept cutumiar român*, de care Românii se serviră până la codicele scris din 1652.

Noi vedem deci un dublu izvor în dreptul cutumiar român, unul *roman* și altul *slavon*, aceasta este părerea ce am spus că e conformă și cu istoria și cu faptele, ea este o expunere proprie reunind pe cele 2 păreri isolate, una a D-lui Dissescu și alta a D-lui Tocilescu.

Că obiceiurile juridice slavone, au predominat ca formă în *dreptul cutumiar român*, asupra obiceiurilor juridice române, aceasta așa este, însă este și natural, căci acum noi Românii, eram în contact viu cu Slavonii, contact ce devenise așa de întins în veacul al VII-lea, încât dacă în dreptul nostru nescris, erau și obiceiuri juridice romane, acestea nu rămaseră de cât ca niște suveniruri prețioase, păstrate de coborîtorii unor iluștri părinți și transmise din generațiune în generațiune, dară perdându-se de sigur cu timpul, căci ori-ce ai face, o stare de lucruri veche se desagregă și se distruge încetul cu încetul, când ea se găsește în mijlocul unui mediu nou.

D. Dissescu de aceia și spune că fondul juridic al Românilor a fost aproape identic cu cel al Slavonilor și aduce și exemple ca: proprietatea fonciară în persoana boerilor, tot de o dată și oameni de arme ai principelui. Obșteasca adunare, sau adunarea generală a cetățenilor, convocarea membrilor acestei adunări prin trasul clopotelor, prestarea de jurământ a principelui la intrarea sa în funcțiune, pedeapsa talionului în materie de drept penal, forma juraților și a conjuratoarelor în materie de drept civil, ca în divorț; obiceiul caznelor pentru a obține mărturisirea unui presupus vinovat, acele ordalii sau judecățile lui Dumnezeu și altele

multe, cari toate arată perfectă descendență a dreptului nostru vechiū, din cel al Slavilor.

În thesa noastră asupra legislațiunei nescrise, adică a dreptului cutumiar, am conchis la concludsiunea că, această specie de legislațiune, este resultanta obiceiurilor juridice slavone și romane. D. Dissescu spune în această privință: «Legislațiunea nescrisă o găsim în *obiceiul pământului*, cuvântul «obiceiū» este slav, ca și cuvântul «Pravila». «Obiceiul pământului» cuprinde un amestec variat de reguli juridice, moștenite din neam în neam. Sunt ele create, sau imitate ori împrumutate? *credem că în mare parte sunt împrumutate de la Slavi*»¹⁾.

Deci D-nu Dissescu când spune «*în mare parte*» mai lasă a se înțelege că cu o mică parte a mai contribuit și alt cine-va, la aceste «obiceiuri juridice»; însă cine ar fi putut fi acel alt cine-va pe lângă Slavi, în acele vremuri din veacului al XII-lea încioace? de cât Romanii, autorii noștri, de care am și vorbit în acest capitol. ca de niște promotori ai legislațiunei noastre în primele timpuri.

Vom vedea chiar și când vom vorbi de legiuirea scrisă a lui Mathei Vodă de la 1652, că vom găsi dispozițiuni juridice romane într'ênsa, conservându-se deci până în acești timpî parte din legislațiunea romană, așa că legislațiunea nescrisă de la noi, din țară, a fost imposibil ca să nu fi coprins și din legislațiunea romană, de oare-ce în timpurile celei scrise, o vedem.

Să deducem deci câte-va exemple juridice din această legislațiune nescrisă a obiceiului pământului, fie acele exemple luate din istoria Moldovei ori a Munteniei, puțin ne importă căci aceleași instituțiuni erau în ambele țări surori, afară de mici excepțiuni care în cazul de față nu sunt, de oare ce, aceleași obiceiuri juridice au fost în ambele principate²⁾.

Să începem mai întâiū cu normele *dreptului penal* căci acesta era cel mai elementar și mai primitiv.

¹⁾ Vezi în op. cit., p. 28.

²⁾ Vezi în Ist. Rom., Vol. IV, D. Xenopol, p. 89.

Crimele și delictele, nu erau ca aăzi, de interes public, ci privat, delicuenții nu se pedepseau din oficiu, ci numai dacă cerea partea vătămată, se aplica deci legile civile în toate chestiunile juridice, fie de drept penal, fie de cel civil, să aducem un frumos exemplu în această privință: «Cavalerul Guillebert de Lannoy, ambasadorul regelui francez, Carol al VI-lea și al celui englez, Enric al V-lea, cătră mai mulți principii răsăriteni, trecând din Litvania în Moldova pe timpul lui Alexandru cel Bun, în anul 1421, se întâlnește cu domnul, la Cozia ¹⁾, de unde se îndreaptă către portul așezat pe Marea Neagră, Moncastrul său Cetatea Albă. El ne spune în opera scrisă de dânsul: «Voyages et ambades 1399—1450 de Messire Guillebert de Lannoy» ²⁾, că înainte de a ajunge în acel oraș, el și cu talmaciul său, fură apucați de niște hoți, care-l resturnară la pământ, îl despoiară, ba îl și bătură și răniră greu la braț, lăsându-l numai în cămașă, legându-l de un copac, pe malul Nistrului, unde stătu toată noaptea în pericol de moarte. Dimineata totuși îl deslegă și scăpând din mâinele lor, gol, veni ast-fel în târg. Se furase francezului 130 de galbeni, toți banii lui de drum, afară de alte lucruri. După stăruințele puse de el pe lângă guvernorul Cetăței Albe, care cetate era a lui Alexandru-Vodă, nouă din făptuitori fură prinși și aduși înaintea lui, cu ștreangul la gât, lăsându-se în voia lui, de a-i omori sau a le ierta viața. *Fiind însă că hoții îi restituise banii; de Lannoy se rugă a li se dărui ȳilele*³⁾.

Eată deci diferența, căci aăzi poate să se roage vătămatul, de judecător ca să nu se mai pedepsească cel ce l'a vătămat, fiind că i s'a restituit lucrul furat, și judecătorul nu va putea să erte, căci nu mai merge pe ertate, de oare-ce, cel ce a vătămat nu rămâne numai un simplu obligat către partea vătămată, ca atunci; ci devine autor al unei infracțiuni penale, și deci faptul în sine tre-

¹⁾ Sat în județul Fălciu. Vezi în dicționarul Geografic al României; de Frunzescu, București 1877 (citât de D. Xenopol, vol. IV, op. cit., p. 91).

²⁾ Citât în Archiva istorică a D-lui Hasdeu, Tom. I, p. 129, raportat de D. Xenopol op. și p. cit. la Nota 5.

³⁾ Vezi în vol. IV, op. cit., D. Xenopol, p. 91.

bue pedepsit, pentru a se da un exemplu de liniște a ordinei publice în stat.

Din acest principiu ce domnea atunci în acea legislațiune nescrisă a obiceiului pământului, a mai decurs și rescumpărarea pedepsei prin bani dați celui vătămat sau rudelor sale, în caz când ar fi fost crimă, vedem deci că se aplica principiul că: *și crimele sunt de domeniul privat și deci justițiabile de legiuirea civilă.*

Așa avem un document de la Alexandru Vodă cel Bun al Moldovei, în care se vede că un oare-care Jurjie și-a rescumpărat gâtul de la Balotă și Oancea dându-le ca gloabă o parte din satul său Tâmrătășenți. «Știre facem cu această carte a noastră cum acest adevărat sbir, trasă în judecată pe Jurjie, și a rămas Jurjie ca să rescumpere gâtul său, și eată gloabă acel Jurjie dedu înaintea noastră a lui parte din sat din Tâmrătășenți slugelor noastre Balotă și Oancea»¹⁾.

Tot cu bani se rescumpăra și pedeapsa morții, avem mai multe documente între care unul de la Ion Vodă cel cumplit al Moldovei 1572 Octombrie 5, unde vedem: † «Iónne Vodă, etc., am datū acestui țigan anume Nicolae uă treime din cincimea satului Balotescii și cu loc de móră în apa Putnei, care terrioriū și lū cumpărase ellū cu 120 zloți tătăreșci încă în ȕillele lui Alessandru-Vodă, dela Toma și sora lui Stanca și nepotul lor Dumitru, trebuind banii lui Toma pentru a se rescumpăra din pedeapsa morții, deci să i fie lui Nicolae cu tot venitul, și nemine să nu se amestece contra acestei cărți a noastre scoasă în Iași 7081 Octombre 5» (semnat însuși Domnul²⁾).

Rescumpărarea pedepsei prin bani, este de origină germano slavă.

La Germani această rescumpărare după legile barbarilor se numea *Wergeld*.

La Slavi era admis sistemul răsbunării private în caz când în urma mortului rămânea familia, dacă nu rămânea,

¹⁾ Vezi în vol. XI, Uricariul «Colecțiunī de acte», p. 12.

²⁾ Vezi în Arch. ist., Hasdeu, p. 111, vol. I.

atunci intervenea autoritatea care lua o amendă în bani de la făptuitor.

Românii nu admiseră în tot, nici sistemul barbarilor Germani nici pe cel al Slavilor; însă mai mult se apropia de Slavi, căci ei au admis teoria răscumpărării celui ucis prin bani, nu însă din inițiativa statului, cum se practica la Slavi ci din propria inițiativă a familiei celui ucis¹⁾.

Mai aveau însă și *confiscarea averii* pentru cazul de crimă de mare trădare (adică către Domn) însoțită de pedeapsa cu moarte, când vinovatul fugise.

Confiscarea averii se făcea nu numai în persoana vinovatului, personal dânsul, ci și în a familiei sale; această pedeapsă barbară spune D. Xenopol 'și are origina în principiul feudal admis de poporul românesc în acel timp, că imobilele devin proprietatea individuală, numai prin concesiunea domnului, anume chiar și acele ce aparțineau prinților neatârând de vre-o dănie domnească²⁾.

Intrăm acum în materia *dreptului civil*, începem cu *proprietatea*.

Proprietarul unei moșii, era supus la oare-care restricțiuni, el ca să vîndă moșia sa, trebuia să întrebe mai întâi pe copiii săi, apoi rudele sale, începînd de la cele mai apropiate, și apoi pe vecini; dacă nu voesc să o cumpere și numai dacă aceștia refușau, atunci putea să se adreseze la străini, de nu urma aceste reguli, copiii ori rudele puteau să răscumpere moșia vîndută, dacă probau că nu au fost întrebați.

Documentul din 1782 al Moldovei vorbește de aceste obiceiuri juridice ca de o străveche deprindere³⁾.

Un document muntean din 1638 confirmă acest lucru în el vedem cum un oare care «armaș Marco vinde vornicului Hrizea o casă de rumân cu partea sa de pământ

¹⁾ Vezi în op. cit. a D-lui Xenopol, p. 93, vol. IV, după Evers, în «Das alte Recht der Russen», Dorpat, 1826, p. 213—220.

²⁾ Vezi în op. cit., D. Xenopol, vol. II, p. 187 și 538, și vol. IV, p. 94.

³⁾ Vezi documentul în Uricarul vol. XI, p. 257, la art. 8 al doc. Responsurile divanului Moldovei la întrebările ocârmuirei austriace din Bucovina. Nu am reprodus cuprinsul documentului căci e lung.

den satul Gemele, cu preț de 12 galbeni ungurești după ce mai întâi înștiințase frații și megiașii săi, eată partea ce ne interesează: «și am vândut noi acest rumân de bună voia noastră cu știrea tuturor fraților noștri și a megiașilor, den sus și den jos den prejurul locului, ca să-i fie dumnealui rumân și ocina stătătoare ohavnecă, și fecorilor dumnealui și nepoților și strănepoților»¹⁾.

În acest obicei juridic se vede un fel de *comunism* pe care nu-l putem asemăna cu cel al Slavilor unde a devenit *mir* existând și adî la toate popoarele de viță slavonă, îl asemănăm cu cel al Romanilor căci Romanii dacă au avut la început stăpînirea proprietății în comunitate, mai tîrziu, ea s'a înlocuit cu cea individuală; o asemenea evoluțiune s'a întîmplat și la Români, căci proprietatea comunistă a dispărut, venind cea individuală în locul ei.

Același lucru a fost cu proprietățile mari cît și cu cele mici, moșneanul mort lăsa moșia sa în *indivisiune* moștenitorilor săi; ear fie-care din aceștia, partea lor respectivă, la moștenitorii lor, așa că cu timpul ajungea ca pămîntul care la început fusese al unui singur moșnean sau bătrîn, acuma să-l stăpînească după un veac, de pildă un trib întreg, de 60, 70 oameni, toți rude între dîșii și coboritori ai autorului comun, se știe în procedura dreptului, la ce controverse a dat naștere citarea moșnenilor în judecată. Aci D. Xenopol vede iarăși un obicei juridic roman căci chiar numele de *bătrîn* însemna *veteranus* (nume roman) căci soldatul roman după ce îmbătrînea, eșea din cadrele oștirea și ca drept recompensă i se dedea de către împărat o bucată de pămînt²⁾.

Această teorie admisă la înstrîinarea bunurilor imobiliare, decurgea de sigur din principiul neînstrîinării averii din neamul căruia acea avere aparținuse, și numai în cazuri extreme, în cazuri de neexistență de copii, de rude și de vecini, să o cumpere străinii, căci adese-ori am văzut

¹⁾ Vezi în Arch. ist., vol. I, p. 23.

²⁾ Vezi în E. de Lavelleye. «De la propriété et de ses formes primitives», Paris, 1882, p. 164, ci at și de D. Xenopol, în op. cit. vol. IV, p. 96 în Notă. Vezi idem și la p. 97.

în chisoavele Domnilor, când ei întăreau câte o moșie unui boer, în urma vre-unei slujbe aduse țerei său domniei, fie prin calea armelor ori a păcei, diceau: «Această moșie ce'i dăce. . . . cu toate trupurile ei, vii, păduri, heleștae, mori și cele-lalte să fie danie făcută de noi. Voevod, prea cinstitului boer al domniei noastre și să o stăpânească dânsul, și feciorii dânsului, în veci și să nu se înstrăineze și să se vîndă».

Domnii obișnuiau această formă în documente mai cu seamă când dăruiau o moșie spre a fi de baștină într'un neam, adică acea moșie după care boierul să 'și ia numele familiei sale.

Intr'un document de răscumpărare a unei moșii vîndute pe nedrept de către un moșnean vedem că se spune chiar: «ca unul ce era moșnean și neîngăduind el ca să intre alții străini pe lângă moșia lui»¹⁾.

Altă formă a comunității proprietății, dăce D. Xenopol, mai este încă *înfrățirea*; de origină cu totul slavonă, adică când doi proprietari se prindeau *frați nedespărțiți* în care caz cel rămas în viață moștenea imediat pe cel mort mai dinainte afară dacă lăsa copii.

Avem în acest sens documentul lui Vlad Vodă Călugarul de la 1490 domn al Țerei Românești, prin care el dă din satele *Ohaba, Petreni și Topcești*, lui Lațco boerul domniei, și acesta la rîndul lui dând nepoților lui de frate, jupânul Andrian și jupânul Lupul, și Lațco dîcînd: «Ca ei să fie frați nedespărțiți, ear ori cui din ei se va prileji a muri mai înaihte de cei-lalți, să nu se vîndă partea lui, ci se treacă la cei urmași dându-se domniei mele un cal bun»²⁾.

Acum venim la dreptul de moștenire. Acest drept la Români 'și are origina din dreptul roman, care admitea moștenirea egal la bărbați și la femei. Novela 118 a împăratului Justinian 'și avea perfect aplicarea ei în dreptul

¹⁾ Vezi documentul din 1698 în condica logofetiei Brâncoveanului-Vodă, p. 278—190—103 la Arch. Statului, citat de D. Xenopol, p. 98, Notă, vol. IV.

²⁾ Vezi în Arch. ist., p. 6, vol. I.

cutumiar român în cea-ce privește moștenirea: *Nulla introducenda differentia sine masculi sine feminae sint*, vedem deci o abatere generală de la dreptul slavon sau german barbar, care admitea o diferență de moștenire între bărbați și femei.

Avem așa un document moldovean (muntean se vede că nu s'a conservat) din 1549 dat din Hârlău, de către Iliși-Vodă fiul lui Petru-Rareș care arată împărțeala moștenirii averii boerului Vascu Epure în cele 5 părți a celor 5 stârpi, împărțeală făcută de Domn, și în care se vede că atât femeile cât și bărbații au luat parte egală din moștenirea lui Vascu Epure, ce lăsase moșia Bosâncesti ¹⁾. De asemenea natură mai sunt și alte documente posterioare.

D. Xenopol spune că această dispozițiune era pentru moștenirile *ab intestat* (fără testament), cât și pentru cele testamentare unde se practica același sistem; (documentele mai posterioare ale Moldovei totuși arată că nu se putea testa unui moștenitor mai puțin din a treia parte a averii ²⁾).

Cu toate acestea era excepție pentru ficele care se măritaseră și primiseră zestre fie mobilă fie imobiliară, la moartea părinților. Ele nu mai veneau la masa moștenirii, fie că părinții le mureau cu testament ori fără, în acest gen avem testamentul postelnicesei Ilinca Cantacuzino, soția postelnicului Constantin Cantacuzino (din 1611), care la moartea ei lăsă 12 copii, 6 fice și 6 feciori, vorbind în testament numai de feciori și nici de cum și de cocoane, — de sigur că le inzestraseră mai înainte —, și de feciori numai de patru, căci la doi li se deduse dinainte averile lor.

Acest testament care e o adevărată podoabă filosofico-morală, D. Xenopol l'a reprodus în întregime în Archiva istorică a Iașului ³⁾, în el se vede cum dânsa jupâneasa Elina a lui Constantin Cantacuzino și-a făcut testamentul

¹⁾ Vezi în Arch. ist., vol. I, p. 43, citat și de D. Xenopol, vol. IV, p. 100 în op. cit.

²⁾ Vezi în Uricarul, vol. XI, p. 255, cap. V, răspunsul divanului Moldovei la întrebările puse de guvernul austriac al Bucovinei.

³⁾ Vezi p. 249—252.

înaintea plecării ei la Ierusalim, pentru a plânge păcatele sale înainte de moarte, testament redactat de amicul casei Cantacuzino, cărturarul Stoica Logofătul Ludescul.

Cum dânsa lăsă celor 4 fi ai ei, Constantin, i Mihai, i Matei, i Iordache, moșiile: Mărgineni, Filipești, Sarcile, Călinești și Cucleș, fără ca cei doi coconii Drăghici și Șerban să se amestece, de oare ce soțul ei Constantin postelnicul le făcuse parte bună de averi încă din viață, cu care câștig și-a făcut dânsii osebit sate, fiind vremuri norocite.

Cum dânsa de asemeni oprea pe muerile feciorilor ei, ca să se amestece în tocmelele lor, căci ele nu aveau treabă la acest fel de lucru, ci să-și păzească fie-care trebile și cum în fine conjură pe fi ei la dragoste reciprocă, lăsând îngrijitor de toată casa și de avere, pe cel mai mare fiu, Constantin¹⁾, și cum afurisește cu 325 sfinți părinți și cele-lalte, pe cei ce se vor amesteca să strice acest al ei aședămînt.

(Scris de logofătul Ludescu dupe învățătura jupănesei Elena star postelniceasă, în satul dumisale Gor-Mărgineni, meșița Septembrie 1, 7190 (1681²⁾).

Din potrivă se vede însă la testamentul Radului Buzescu care la moartea sa lasă doi prunci (*Radu și Maria*) lăsând și acesteia $\frac{1}{3}$ din moșiile sale, ear lui Radu $\frac{2}{3}$ ³⁾.

Acest obicei ca fetele să nu vină la moștenire după moartea părinților lor, ci să rămână cu dota constituită la căsătorie era contrarie dreptului roman, care permitea ficei măritate să ea și dânsa o parte egală cu frații, dispoziție foarte echitabilă, cu toate acestea la Români în această privință nu era ast-fel ci era după cum am văzut la testamentul Elinei Cantacuzino, obicei de altminteri foarte în rădăcinat în deprinderile poporului român și de sigur de origină slavă.

Acest *obicei* se vede înlăturat în prima pravilă de legi

¹⁾ Vestitul boer orator și diplomat de la curtea lui Brâncoveanu-Vodă.

²⁾ Vezi în Archiva Societ. științ. și lit., Iași, 1899, No. 1, p. 252.

³⁾ Testament din 1609 Septembrie 1 și publicat în Foaia societății Românilor, p. 516 de D. Gr. Tocilescu, cit. de D. Xenopol, op. cit., vol. IV, p. 102, Nota 34.

scrise a Românilor, *pravila lui Mathei-Vodă din 1652* de care vom vorbi în general la locul cuvenit, în această pravilă la casul aci în specie vedem la *«glava CCLXXIII la capul, pentru prețuirea moștenirilor*: Copii, au parte bărbătească, au muerească, aceia să prețuesc să moștenească pre părinții lor și pre mumâni» ¹⁾. La *«glava CCLXXVII capul, pentru aducere*, vedem earăși: Tatăl cându'și mărită fata și se tocmește cu dânsa ca zeastrea ce 'i au dat să fie pentru toate lucrurile ei, și mai mult să n'aibă treabă în bucatele lui. Acea tocmeală n'are nici o putere, nici adevărință, nici se opreaște fie sa a nu'l moșteni de va muri fără de carte, dar ce se face? aducă'și ia întâi zeastrea carea 'i-au dat tată-său și darul dinaintea nunței și le amestecă cu bucatele tătâne-său, și aduc și frații ei hainele 'și eaū ce vor avea de le va fi dat tatăl lor când aū fost viū, și atunci împart toți frații tocma, și ceale ce s'aū fost dat de zeastre, și ceale ce nu s'aū fost dat zeastre, iară carea va face saū aū făcut tatăl lor la moartea lui saū muma, aceia va fi adevărat cât aū vrut și aū scris» ²⁾, de asemeni și la *«glava CCLXXIX pentru părțile al Feciorilor și al Fecelor, cariū aū luat de la Tatăl lor părțile sale, și murind el iar vor să ia*, vedem iară: ori care de în feciorii cariū sunt parte bărbătească va lua bucate, și de în feate, zeastre aceia nu pot într'acest chip să între întru moștenire cu ceia-lalți frații cariū n'aū luat, de nu vor aduce la mijloc ori-ce le-aū dat tatăl lor, haine, zeastre, daruri, dinaintea nunței, saū alte bucate» ³⁾.

Mathei-Vodă observase această nedreptate în privința ficelor înzestrate care rămâneau în tot-d'a una în daună față de frații lor, pentru averea moștenită de la părinți. Milostivul Domn român, înlătură așa dară acest principiu din legiuirea nescrisă a țerei, saū așa numitul obiceiū al pământului.

Acest principiu ast-fel cum 'l adoptase Mathei-Vodă,

¹⁾ Vezi în pravila originală întoarsă în slove latinești, pag. 295.

²⁾ Vezi în Pravilă 1652 pag. 298.

³⁾ Idem p. 299—300.

am spus că-l aveaŭ și Romanii, el exista și în legiuirea bizantină, în *hexabiblonul lui Harmenopol* unde vedem: «si pater suam dotans filiam pactus est, ut dote pro se data sit contenta, neque in hereditate ipsius partem habeat, hoc pactum non valet, neque prohibetur succedere patri intestata obeunti filia, dum dotem fratribus, qui in potestate remanserant, confert»¹⁾.

Dispozițiunea modificată așa de Matei-Vodă fu în vigoare până la codicele lui Ipsilanti-Voevod din 1780 care earăși strică glavele din legiuirea lui Mathei-Vodă (1652) și reîntemeia vechia stare de lucruri din obiceiul pământului, pe baza că cea-ce a fost în obiceiul pământului nu trebuie stricat și ast-fel în condica lui Ipsilante vedem la «cap pentru moștenire, § 2 că: după ce se va înzestra fata de la părinți, să nu aibă nici cum voie după moartea părinților ei să intre la moștenirea lor, sub cuvânt ca să pună și zestrea ei la mijloc, ci să rămână mulțămită cu zestrea ce va fi luat»²⁾.

În codicele lui Calimach-Vodă pentru Moldova și Caragea-Vodă pentru Muntenia (1816 și 1817) se vede conservat tot acest principiu din condica lui Vodă Ipsilante și anume la codicele Calimach, § 1013 se vede: «ficele înzestrate nu pot cere senisfora, dar nici sunt silite să pună la mijloc zestrurile» ear la codicele Caragea art. 17, făcând aluziune și la obiceiul pământului dice: «numai feciorii moștenesc deopotrivă, și pe fete de vor fi neînzestrate, datorii sunt să le înzestreze și să le căsătorească»³⁾.

Aceste dispozițiuni în acord cu vechiul obicei al pământului pe nedrept de aminteri, au ținut până la legiuirea din 1865 introdusă în principatele române, care știm că prin art. 669, 751 și urm. din codicele civil a înlăturat cu totul principiul vechiului obicei al pământului consem-

¹⁾ Vezi în *Manuale legum sive Hexabiblos cum appendiciis et legibus agrariis Constantin Harmenopoli* edit. Heimbach, Lipsiae 1851, vol. VIII, p. 633 citat de D. Xenopol op. cit., p. 103 în Notă, Vol. IV.

²⁾ Vezi în «Ediția originală a Codiceului lui Ipsilante Voevod 1780 și în a doua ediție publicată de I. M. Bujoreanu în colecțiunile de legiuiri vechi și noi ale României citat de D. Xenopol, p. 103, Nota 35, Vol. 4,

³⁾ Citațiunf de D. Xenopol în vol IV, p. 103, op. cit.

nat și în codicele de legi ale lui Ipsilante, Calimach și Caragea, și a reintrodus după legiuirea franceză a lui Napoleon I (art. 745, 843 și urm.) aceleași principii ce le găsim în condica lui Mathei-Vodă Basarab din 1652, inspirându-se și dânsul pentru acest principiu după hexabiblonul lui Harmenopol de la Bizanț, în care se vede consemnat acel principiu al dreptului roman, de egalitatea dreptului de moștenire al descendenților, fi și fice, făcându-se raport la masa comună.

Ce lucru curios că, tocmai de la Mathei Basarab, la 1864 să revenim pe adevărată cale.

Ce e drept; partea nedreaptă a acestui principiu de moștenire fusese introdusă așa de la sine, prin contactul ce noi l'am avut cu Slavii, nu ne dedeam seama de marea nedreptate. Domnul Român Mathei Basarab se convinsese de această nedreptate și de aceea o înlătură în codicele său de legi. Fanariotul Alex. Ipsilante însă sub paravanul că voește să păstreze obiceiul pământului românesc, strică întreprerea lui Mathei Vodă și reinstitue prin scris, ceia-ce inconscient Românii practicaū prin obiceiuri, el nu voia să știe de datoria ce se cade unui Domn de a îndrepta strâmbătățile poporului său, nu era Român, nu'l durea, pentru-că nu simțea românește. Caragea de asemenea, și a trebuit ca de abea la 1864, să ne întâlnim cu vechiul principiu din codicele lui Matei Vodă (1652) și să strigăm «lucrurile bune nu pier nici o dată.»

La 1864 domnea însă Alex. Ioan I Cuza, care în ziua de 4 Decembre același an, după lovitura de stat, promulgă primul codice de legi române pentru ambele principate. După ce invită pe membrii consiliului de stat¹⁾, ca să elaboreze un cod civil, luând de model pe *cel italian*, care nu se votase încă, dar al cărui proiect era votat²⁾ (de Ministerul Pisanelli din Italia).

Președinte al consiliului de stat era C. Bosianu care de-

1) Desființat prin art. 131 din Constituțiune și prin legea de la 12 Iulie 1866.

2) Adresa Domnului către consiliul său de stat din 11 Iulie 1864, No. 809, unde se vede că consiliul de stat «va avea în vedere condica Italiană». (Vezi citat în Dreptul civil român, vol. I, de D. Alexandrescu, p. XXIII.

venise un mare jurisconsult român, în urma studiilor sale de drept făcute în Franța, așa că admirațiunea lui era pentru codul francez (codul lui Napoleon) încât jurisconsultul român lăsa la o parte idea de a se avea în vedere codul italian pentru elaborarea codicelui civil român și nu făcu cum se spunea în adresa Domnului, ci lua în examinare codul lui Napoleon, de și mai inferior celui italianesc, după cum recunoaște și D. Alexandrescu ¹⁾, și împărți acest codice la membrii consiliului de stat, toți oameni eminenți în știința dreptului și în mai puțin de 2 luni, el, *C. Bosianu* președinte al consiliului de stat, *Ț. Strat*, *Alex. Papadopol-Calimach*, *G. Vernescu*, *A. M. G. Apostoleanu* și *Alex. Cretzescu* membri, elaborară codicele civil român ²⁾ care promulgat de Domnitorul Alex. Ioan I Cuza fără însă a fi supus corpurilor legiuitoare; ci prin simplu decret princiar; dar mai 'nainte fiind citit tot într'o ședință solemnă la care presidase Domnitorul ³⁾).

Cea d'intăi ediție a acestui codice a fost scoasă de răposatul întru fericire Vasile Boerescu, fiind ministru al justiției, atunci, Nicolae Krețulescu.

¹⁾ Vezi în operele D-sale, *Dreptul civil român*, p. XXIII și în *Droit ancien et moderne de la Roumanie*, p. 490.

²⁾ Acest fapt mi reamintește codificatiunea franceză a lui Napoleon Bonaparte care ca Consul încă, prin actul însuși ce prevedea formarea unui guvern consular, anunțase prin legea din 19 Brumariu anul VIII, art. 9, formarea unei codificatiuni de legi civile. Lucrările începură în 24 Thermidor, anul VIII al marelui revoluțiunii și printr'un decret al primului Consul din aceeași zi, se institui o comisiune supremă care alcătui codicele civil francez, comisiune pusă sub președenția vestiților juriști: *Tronchet* (președinte de Tribunal al casațiunei); ear membri: *Bigot-Preameneau* (comisarul guvernului și procuror general); *Portalis* comisar al consiliului și ministru, unul d'între cei mai mari jurisconșulți și în același timp și filosof; și *Malleville* (membru al tribunalului casațiunei) vezi în vol. I. Laurent, p. 24—25.

³⁾ Această promulgare era legală, căci Cuza-Vodă în urma loviturii de Stat de la 2 Mai 1864, reunise toate puterile în mâinele sale și conform statutului dezvoltător al convenției de la Paris din 7/19 August 1858, decretele date de principele român prin propoziția consiliului de Miniștri și al consiliului de stat aveau putere de lege (Art. 18 al statutului), decrete cari mai în urmă s'au ratificat de corpurile legiuitoare (vezi în: *Droit ancien et moderne de la Roumanie*, p. 491 Notă, D-I Alexandrescu).

Acum căi-va anii D. G. Mărzescu a găsit în Archiva Ministerului de justiție în dosarul No. 53, manuscrisul original al codicelui civil, cu lucrările consiliului de Stat și semnătura lui Alex. Ion I Cuza; în manuscris se ved 1936 articole pe când în textul tipărit știm că sunt 1914, se vede că s'au făcut mai multe rectificări în urmă (vezi op. cit., p. 491).

După aceasta, în cursul anului 1865, s'aū elaborat și legile penale, tot după cele franceze, așa că Românii acum, erau judecați la fel, după una și aceeași lege, egală pentru toți.

Alt obiceiū era acela, că frații nu puteau să răstoarne daniile ori testamentele făcute în favoarea străinilor, așa avem un document de la începutul veacului al XVIII-lea, ce conține dania Todosiei, fiica lui Onciul către unul Onofrei Vrânceanovici, pe care 'l ia drept, fiul ei, dându-i toate moșiile ce le avea: «iar frații, saū neamul ei, să nu se amestece la aceasta»¹⁾.

Moștenitorii, chiar fii de aveau nu puteau beneficia de moștenire dacă mai întâi nu plăteau toate datoriile defunctului lor părinte, ori a altui decedat, ori-cine ar fi fost dēnsul²⁾, acest principiu era de origină romană, căci el era consacrat de juriștii romani «Deducto aere alieno».

Când moștenirea era împovărată de datoriile decedatului, moștenitorii puteau să se lapede de moștenire, lăsând-o în seama creditorilor, de oare-ce primind-o puteau să pericliteze pe a lor, era atunci cea-ce ađi este a priimi o succesiune sub beneficiū de inventar (art. 704 și urm. C. C.), saū renunțarea direct la succesiune (art. 695 și urm. în care e coprins și art. 700, ce știm la ce mare controversă de drept a dat naștere ađi).

Un document din 1695 ne înfățișează aceasta și anume: murind Hristea Vistiernicul și lăsând doi fii, pe Radu clucerul și Gheorghe Postelnicul aceștia nevoind a priimi, moșiile, Românii și Țigani ce rămăsese de la tatăl lor, se duc la divan și declară că renunță la moștenire în favoarea datornicilor parintelui lor, să ea fie-care ce i se va cuveni³⁾.

Averea zestrală imobiliară se putea vinde în acele

¹⁾ Vezi Archiva ist., vol. III, p. 203, citat și de D. Xenopol, vol. IV op. cit., p. 104.

²⁾ Vezi în operele lui Miron Costin, documente din veacul al XVIII-lea citat. idem de D. Xenopol, p. 104.

³⁾ D. Xenopol citează acest document reproducând'l după condica logofetiei lui Brâncoveanu needitată, la Archiva statului, p. 140.

vremuri, ci nu ca azi; e un document din 1676 în care vedem cum se vinde o vie de zestre de către soț, cu consimțământul soției sale, ce e drept, dar tot se vinde: «A-decă: eu Stan Abageru din preună cu femeia mea Fișa și cu copiii mei care Dumnezeu ne-a dat . . . și mărturisit cu acesta al nostru zapis, ca să fie de bună credință la mâna părintelui popii lui Dionisie, precum să se știe că i-am vândut sfinției lui, viea noastră care a fost dată de zestre însă de la socrul meu popa Dobre¹⁾»).

Din unele drepturi atingătoare de proprietate, din documentele ce le mai avem, se poate observa existența servitudinii în cea-ce privește cursul unei ape curgătoare, și trecând printre două proprietăți, servind de hotar între ele. Avem un document în privința schimbării matcei aceluși râu, ce slujea de hotar, între acele proprietăți, documentul ce e drept, e moldovean, el e de la Vasile Vodă-Lupul, am spus însă mai înainte, că în cea-ce privește studiul obiceiului pământului, pentru Țara Românească, ne vom sluji, fie de documente muntene fie moldovene, de oare-ce obiceiurile juridice erau aceleași în ambele țări surori.

Prin acest document Vasile-Vodă hotărăște, că schimbarea cursului râului, nu poate să atingă drepturile proprietarilor riverani, și deci dispune că: hotarul între cele două moșii să fie *tot matca cea veche a râului, și anume al Cracăului*²⁾ (căci el curgea pe acolo).

Vedem un obicei juridic, tot de origină română, ce e drept dar, jurisconsultii romani făcuseră diferență între riurile publice și cele private «de acquirendo rerum dominio» (Digest Lex VII § 3—6); distincțiune păstrată și de codul nostru civil de azi (art. 476 titlul: «despre distincțiunea bunurilor, comparat cu 578 și urm.: «despre servitudinii ce se nasc din situațiunea locurilor»).

În chrisovul lui Vasile-Vodă care constituie un element al «*obiceiului pământului*» său al aceluși drept român nescris (cutumiar), nu se vede această distincțiune pe care juris-

¹⁾ Vezi în Uricarul, p. 11, Vol. VII.

²⁾ Vezi doc. din 1639, în Archiv. ist. D. Hasdeu, vol. I, p. 94.

consultul roman o făcuse între bunurile de domeniu public și cele de domeniu privat, distincțiune care a avut efectul ei la servitudinî, și care de asemeni ađi e păstrată de codul civil; se înțelege, spiritul Românului în acele vremuri nu era pătruns de o așa mare fineță juridică ca să conceapă toate acele meșteșugiri ale dreptului, la care jurisconsultii romani munciseră decimi de ani întregi; să ne mulțumim totuși că găsim o origină romană.

În cea ce privește dreptul obligațiunilor, izvoarele istorice din perioada aceasta a dreptului cutumiar, e destul de săracă, de oare-ce daraverile personale d'între oameni, erau foarte restrinse, și mai toate afacerile cum spune și D. Xenopol se raportaū numai la dreptul de proprietate¹⁾, încât mai toate documentele ce le găsim în această privință se referă indirect tot la proprietate. Vom cita totuși două documente, unul relativ la *un schimb*, document din anul 1718, 30 Iunie de la Mihail Racoviță Voevod, prin care anulează schimbul făcut de proprietar pentru două sate, prin faptul că acel schimb nu'i aparținuse. Documentul privește pe vistierniceasa Maria, văduva lui Ilie postelnicul Cantacuzino din Moldova, ear satele sunt Bălătești și Mănjești din județul Neamțului²⁾). Al doilea document e privilegiul la *zalogire*, document de la Gaspar-Vodă Grațian³⁾ al Moldovei din anul 1619, 30 Maiū, prin care se dă creditorului moșia zălogită numai după judecată. «Facem înștiințare precum aū pîrit de față înaintea noastră, sluga noastră Gavriil diacul, pe rudenia lui, sluga noastră Tăutul biv logofet, pentru cinci jărăbii ce aū avut zalog de la unchiul lor Thoader din partea lui din Bălilești drept 63 taleri bătuți»⁴⁾.

Acum să trecem la acel principiū al dreptului civil din dreptul cutumiar, pe care D. Xenopol le numește «da-

¹⁾ Vezi în vol. IV, op. cit. p. 105.

²⁾ Vezi în Uricarul, p. 365—377, vol. V.

³⁾ Italian de origină, venit la domnie prin sprijinul Fanarioșilor din Tarigrad.

⁴⁾ Vezi în Uricarul, vol. X, p. 152.

raveri internaționale.¹⁾ și anume, mai întâi la *condițiunea străinilor în Țara Românească*.

Dintre străinii ce au căpătat în vremurile trecute calitatea de cetățean român, au fost mai cu seamă Grecii, căci cu aceștia au fost mai mult Românii în atingere, din cauza vasalității lor, către Sublima poartă, al cărui fir politic după câte am văzut până aci, era dus de dênșii.

Nu vom vorbi aci de primele atingeri ale Grecilor cu elementul ce va da naștere poporului român, adică cu elementul roman adus în Dacia de Traian, element ce a venit acolo odată cu toți coloniștii, aduși de marele împărat, din toate părțile imperiului roman (Asia minoră, Iliria, Galia²⁾), între care au fost și o sumă de Greci, după cum dovedește inscripțiunile de pe tablele cerate³⁾ și element ce a avut aceeași soartă ca și toate celelalte, adică de a fi absorbit de romanisarea cea puternică ce a mistuit pe toate elementele străine, pentru a triumfa și a se conserva numai elementul roman.

Deci să lăsăm la o parte elementul grecesc de atunci, element ce de sigur a fost distrus de cel roman cu mult mai înainte de formarea statelor române.

Să vorbim deci de elementul grecesc venit asupra Românilor de la întemeierea țerei lor, încoace.

Am vorbit însă mai înainte, mult⁴⁾, tot în această carte, despre înrîurirea grecească, am văzut acolo cauzele în virtutea cărora ea s'a manifestat; am văzut că fusese un ce fatal ca dênșa să se manifesteze, că acel ce fatal, era vasalitatea noastră către imperiul turcesc, unde acei Greci erau a tot puternici și indispensabili imperiului, din cauza culturii lor, am văzut că acea înrîurire a elementului grecesc ce în țările noastre s'a manifestat pe trei căi și cele mai spornice; comerțul și religiunea, despre care cititorul a văzut că dênsele începuseră încă dupe la 1393 încoace⁵⁾, ear

¹⁾ Op. cit., vol. IV, p. 106.

²⁾ Eutropius și Capitolinus.

³⁾ Vezi în Xenopol, vol. I, 163—176.

⁴⁾ Vezi această carte, cap. I, II, III

⁵⁾ Idem.

influența politică ce se accentuase cu deplină putere, mai cu seamă, după moartea lui Mihaiu Viteazul, de oare ce de la 1611 până la 1714 într'un restimp de 103 ani, se întâmplă șapte revoluțiuni făcute de elementul național, contra acestui element străin sau grecesc.

Aci deci nu mai e loc a repeta c-a-ce am spus în privința istoricului acelei înrîuriri, ci numai și numai a arăta condițiunea lor juridică pe pământul Țerei-Românești. Pentru a vorbi însă de aceste condițiuni avem necesitate de câte-va exemple:

Pe calea comerțului de sigur Grecii aveau ca scop de a se îmbogăți, încât alergau la fel de fel de mijloace, ca să poată agonisi averi cât mai curând. Un document din 1469 arată că se întâmplase proces comercial între un Sas, un Italian și patru Greci aci la noi în țară, proces judecat de palatinul Neagu al Domnului muntean Radu cel frumos ¹⁾.

În cea-ce privește calea religiunii am văzut rezultatul desastros la care ajunsesem ²⁾, mijloacele cele infernale și acriminaliste ce le întrebuințaseră călugării greci așezați în sfintele noastre locașuri, cum ei au recurs la falsificarea documentelor numai și numai ca să arate vechimea închinăreii monastirelor noastre, sfintului munte și aceasta din cauza *arghirofiliei*, căci acele sfinte monastiri zidite de domni și boerii noștri erau înzestrate cu decimii de moșii, încât ele închinăte sfintului munte, veniturile acelor averi treceau în buzunarele străinilor de la muntele Athos, ca, monastirele S-tu Ștefan de la Meteor, Vatopedului, Sfinta Agora, Ezer și altele; am văzut că un asemenea fals a fost făcut de acei călugări greci încă de pe la anul 1410 (documentul lui Vladislav-Vodă, fiul lui Mircea, dovedit de fals ³⁾) alt fals la 1616, document de la Radu-Vodă Michnea, altul de la 1618, de la Gavriil Movilă ⁴⁾. Călugării greci comiteau asemeni falsuri, pentru că aceste averi

¹⁾ Vezi în Columna lui Traian, Hasdeu, p. 127, anul 1874.

²⁾ Vezi în această carte, Cap. II.

³⁾ Idem Cap. II, cu sorgințele luate.

⁴⁾ Idem Idem

ale monastirelor să încapă pe mâna lor, ei plastografiau ast-fel in modul cel mai neomenos sigiliul domnului, și când te gândești că acești călugări erau veniți aci, din părțile răsăritului. Aduși fiind de unii domni români după cum făcu Radu cel mare (1496—1508) cu patriarhul grec Nifon ¹⁾, al Constantinopolului, pe care 'l făcu Mitropolit al Ungro-Vlachiei, aducându-l aci ca să insufle credință Românilor. «Eă să domnesc, ear tu să ne îndreptezi» ²⁾, după cum îi dicea dânsul, și că pe acești călugări greci Români îi primiră ca pe niște sfinți căci ei veneau din niște locuri ce erau vecine cu sfântul mormînt, loc unde suferise Mântuitorul, Domnul nostru Isus Christos, ear în schimb dânsii (adică călugării Greci) să profite de această încredere ce le o da poporațiunea bogată a țerei și să despoaie țara de averile ei, bătându'si joc de sfintele noastre locașuri, falsificându-le întăriturile domnești și daniile boierești, înstrăinându-le la ai lor. Profitând deci de neștiința poporului, stare de lucruri însă ce se termină cu domnia lui Mathei-Vodă Basarab, care în anul 1639 dă un chrisov prin care își arată toată indignarea și disprețul, pentru acești călugări greci, punând capăt nelegiuirilor lor. După cum am văzut documentul întreg reprodus de noi ³⁾ și din care mai repetăm încă aci: «când se întimplă de stătura a fi mitropoliți și domnitorii țerei oameni străini nouă, nu cu legea sfîntă, ci cu neamul, cu limba și nu moravurile cele rele, adică grecii, care spurcându'si mările lor în ocăritoarea mită sub vicleana taină, începură a vinde și cârciumari sfintele monastiri ale țerei și lavrele domnești a le supune metoace dajnice altor monastiri de pre în țara grecească și de la Sveta Gora, facându-le hrisoave de închinăciuni fără de știrea sfatului și fără voea soborului» ⁴⁾. Prin care document milostivul și dreptul Domn reia toate monastirele închinăte la sfîntul munte in acest mod viclesesc

¹⁾ Vezi în această carte p. 76—26.

²⁾ Vezi în cronica anonimă, domnia Radului Vodă cel mare.

³⁾ Vezi în această carte p. 19.

⁴⁾ Vezi în original în această carte p. 19 și în Uricarul, vol. V, p. 327—336.

și le repune earăși în vechea lor stare de lucruri, adică sub Țara-Românească ¹⁾).

În cea-ce privește acuma calea politiceî care nu a fost de cât o consecuență a acestor două căi, căci prin mijlocul comerțului și al religiunei ei au ajuns și în trebile politicește după cum spune D. Xenopol că «închinarea monastirelor de către greci a precedat, a înlesnit și a deschis calea politiceî» ²⁾).

Că acești greci au căpătat o mare putere în țările române, am văzut cauzele, efectele și rezultatul în tot cursul acestei cărți în cele două capitole, căci acesta a fost scopul lucrării de față, de a studia înrîurirea lor pe toate căile pe care s'a manifestat.

Totuși să mai reluăm ceva din firul trecut pentru a putea începe cu acesta, ce privește pe acest capitol.

Noi eram vasali Turcilor, am văzut de ce le eram lor și de ce nu s'a putut să fim altora. Turcii aveau mare necesitate de Grecii vechei Bizanți, căci ei erau învățați, învățasera de mici prin universitățile din Padova și altele erau de asemeni și mari negustori de diferitele mărfuri. Turcii lăsaseră comerțul în mâinele Grecilor căci dênșii (Turcii) erau un popor resboinic și cuceritor încât nu avea în cap comerțul ci resbelul, ei nu știaū franțuzește nici italienește, limbele necesare atunci în diplomatie, așa că aceste două lucruri: bogăția, ce decurgea din facerea comerțului și cultura, și deci cunoștința limbelor franceză, italiană și încă și altele le-au adus Grecilor indispensabilitatea lor în imperiul turcesc, după ori-ce resbel Turcii făceau apel la lațile de bani ale Grecilor, la ori și ce act de corespondență făceau apel și la condeii lor; de aci deci și fururile acelea în capul acelor Greci, vedând cât de mare preț și cât de necesari sunt ei Turcilor, încât de aci exigențe și exigențe de la Turci.

Se știe însă fazele prin care au trecut domniile române față de puterea sultanină de la 1393 încoace, domni

¹⁾ Vezi din document la p. 20, citată în această carte.

²⁾ Vol. III op. cit. p. 456—457.

aleși de poporul român, *domnii aleși dintre boerii țerii, moștenitorii tronului, din osul domnului, din neamul lui său în lipsă de aceștia dintre alte neamuri*; sistemul electiv-ereditar deci în plină ființă. Domnii numiți de Sultani mai întâi pe viață, pe 7 ani, apoi pe 3 ani, cu drept de preînnoire a domniei, mulți din Domnii veniți Domni de-a dreptul din Constantinopole și din cei crescuți de mici, din frageda lor copilărie acolo, între călugări și dascăli greci, creierul și inima lor imbibată de teoriile codului *iesuitico-machiavalic*, în capul căruia sta scris, principiile: «*secretul face succesul*» și «*scopul scuză mijloacele*», de aci deci delictе și urgii groasnice în guvernarea unei țări. În virtutea acestor întâmplări, prietenii mari se întinse între Grecii de la Stambul și Domnii de la București prietenii însă nu de inimă ci de interes, căci acei Greci, ce sprijiniseră pe unii Domni români în numirea lor la tronul Moldovei sau al Munteniei, nu visaū de cât interesul; ca dēșii prin această prietenie să poată intra în legături de rudenie cu acei domni, căpătând ast-fel calitatea de *Români* (de oare-ce religia era aceeași, și în obiceiul pămēntului nu se glăsuea imposibilitatea, de cât pe acest motiv), ca în urmă să ajungă la boerii și încetul cu încetul și la domnii, și reușind acei Greci din cauza abilităței lor, căci iesuitul reușește în tot-d'a-una, sub masca bunătăței, el ascunde lingușirea cea mai josnică, sub masca prieteniei el ascunde răutatea cea mai perfidă, el vrea să pară a fi un adevărat *porumbiel* pe când este *șarpele cel mai veninos* aceste toate însușiri le conținea splendid de bine trupul *Fanariotului bizantin*, încât candidatul la domnia română, un biet boer reușea lesne la Țarigrad, dacă avea lădile de bani ale vre-unui Grec la spatele său. De aci însă după căpătarea domniei o *sumă de obligațiuni din partea domnului român și a neamului său, către Grecul cămătar*, obligațiuni, ca: de a căsători pe fiică, fiu sau rudă de a sa cu acel grec, fiică, fiu sau cine-va din neamul lui; obligațiuni de a aduce pe acel rec Gsau pe cine-va din neamul lui în Țara-Românească și a'i da vre o boerie, mai întâi pe la curte, apoi și în divan, acestea deci contribuind

la mijlocul de a îmbuiba Țara-Românească cu acești Greci, de a curci clasa boerească română, de a mări cercul clasei cetățenești române, pentru ca ei în urmă să devie domnitorii acestei țări și încă să aibă și *cutezanța de a ne da nouă Românilor exemplu de patriotismu, românismu, naționalismu, virtute, energie și morală.*

Nu aștern aci numai vorbe, istoria se scrie prin documente, dar vai ! avem documente ele nu ne lipsesc. Nu am avut mijloace ca să caut și alte documente de cât cele relatate de D. Xenopol în a D-gale istorie, că or mai fi și altele, ori nu, nu putem afirma, căci știința istoriei este o știință ce poate face progrese dîlnice, ea e o comoară nesecabilă, numai timpul și iarăși timpul cel infinit, poate aduce noi descoperiri, ce nici odată nu se vor sfîrși.

Așa dar marginindu-ne în această parte la cele expuse de D. Xenopol, D sa dice: «Ast-fel de încuscriri între familiile române și Grecii Constantinoplei sunt vechi, mai ales în Muntenia: O mătușă a lui Dan al II-lea (1420—1425) se numia *Calinichia*¹⁾, care după numele ei trebuie fără îndoială să fi fost de obârșie greacă «de către mătușa doamnei mele Doamna Callinichia»²⁾.

Pătrașcu cel Bun tatăl lui Michaiu Viteazul (1554—1557) se însurase cu *Greaca Teodora*, a cărei frate lane căpătă prin această încuscrire dregătorii însemnate în Țara Muntenească³⁾, căsătorit și el cu o boeroaică română și ajungând postelnic mare sub Pătrașcu cel Bun, vistiernic mare sub Petru Cercel, și în fine cea mai mare boerie după domn, Mare ban de Craiova sub Mihnea al II-lea, și capu chehaia la Constantinopole. Ajungînd ast-fel nepotul sîu, Mihail, viitorul viteaz voevod, ca veneticul de unchiu să-l protegiuească și să-l facă ispravnic de Mehedinți. Intre anii 1586 și 1590 agă și stolnic, și în fine sub Alexandru Vodă al III-lea, ban de Craiova, din care deveni Domn. Acest lane despre care ambasadorul Pezzen spune că era

¹⁾ Vezi din documentul original în Arch. ist. vol. I, p. 19.

²⁾ Vezi în op. cit., vol. IV, p. 460.

³⁾ Idem p. 158.

ca toți Grecii un intrigant de frunte, cel mai trădător ce a existat vre-odată pe pământ¹⁾. Alexandru fiul Mircioarei era înșurat cu o greacă din Galata Constantinoplei. Maria fiica lui Petru Schiopul de asemeni mărită pe fiica sa după un grec din Constantinopol, Zottu Țigara²⁾.

Asemeni înrudiri deveneau tot mai dese între clasa boerească română și grecii Fanarului din Țarigrad, și chiar de pe aiurea. Cu cât ne apropiăm de epoca întronării fanarioților în Țara-Românească (1716), aceste înrudiri devin mai frecvente, ca ele să devină apoi o regulă în timpul domniei lor (1716—1821), așa că prin acest chip nu știm dacă va fi scăpat o familie românească ca să nu se alieze cu una grecească fanariotă. Să mai aducem încă și alte exemple despre asemeni înrudiri până la anul 1717. Constantin Cantacuzino devenit mare postelnic sub domnia lui Matheiu-Vodă Basarab (1633) se căsătoriește cu domnița Elina fiica lui Radu Șerban Basarab, despre care nu avem nimic de spus, căci, frumosul său rol corect și plin de inimă nu a putut de cât să servească de exemplu de patriotismu pentru boerii români din acea epocă³⁾, apoi descendenții din acest Cantacuzean care se aliază fi, fiice, aproape cu toate familiile boerești române, așa că dînșii se românisară cu totul⁴⁾.

Din familia Mavrocordaților, Scarlat mare paharnic, al Țerei-Românești, în vremea lui Vodă Brâncoveanu 1689—1714 se căsătoriește cu Elina fiica Mariei Sale⁵⁾.

Din familia lui Rizu-Rangabe avem pe fanariotul Manolache Rangabe fiul lui Andronic Rangabe de la Țarigrad, care se căsătoriește cu fiica lui Constantin Vodă Brâncoveanu

¹⁾ Vezi scrisoarea lui către arhiducele Ernest din 15 Ian. 1590, col. doc. Hurm. p. 131—132, vol. III.

²⁾ Vezi în Relațiunile istorice despre țările române de la finitul veacului al XVI-lea și începutul celui al XVII de Melchisedek, p. 6, vezi în analele academiei vol. III, seria II anul 1882. Vezi în Xenopol, vol. IV, p. 461.

³⁾ Despre viața și activitatea sa politică am vorbit în această carte unde s'a putut aprecia (vezi la capitolele II, III și IV).

⁴⁾ Vezi genealogia lor originală în «Buciumul» lui C. Bolleac și în cartea lui Rizu Rangabé «Livre d'or de la noblesse fanariote».

⁵⁾ Vezi idem Rizu-Rangabé și în Emile Legrand, genealogie des Mavrocordatos de Constantinople.

domnița Balașa, pe acesta cronicarii noștri îl numesc Manolache Andronic, ce fu și mare Ban de Craiova în timpul domniei socrului său ¹⁾).

Din neamul Rosețeștilor fanarioți, avem pe Nicolae Rosetti căsătorit cu domnița Ancuța a lui Constantin Vodă Brâncoveanu ²⁾).

Am enunțat aci numai câte-va alianțe între familiile domnitoare române, afară de acestea, câte și câte mai erau încă între familiile boerești române ³⁾).

Mulți din acești greci devenind mari boeri în Țara-Românească și ocupând cele mai mari boerii, așa de pildă a fost: familia *Coreși* originară din Chios și din a carei descendenți jucară un rol însemnat în Țara-Românească, contribuind chiar la desvoltarea culturală, lucru ce am vedut în acest capitol VII când am vorbit de literatura bisericască a țerei și ce 'l vom vedea la paragraful «Auto-rilor literați greci» numele de *Coressi* e citat prima oară într'un chrisov dela 1529 al lui Moise-Voevod și alte două de la Radu Voevod din 1536 și 1538 ⁴⁾, de asemeni și alți Coressi intrați în rândurile boerimei veacului al XVI-lea «Coressi logofetul cu feciorii lui ce cumpără moșia Bărcănești și Vlădulești în 1567»; «alt document din 1570 vorbind de înrudirea aceluiași Coressi cu Crestinul Stan» ⁵⁾).

Pe timpul lui Mircea Ciobanul (1546—1560) întâlnim pe grecul Manta (nu se știe din ce neam) voind a lua moșiile sechestrate ale lui Radu vistierul ca el să le dăruiască călugărilor de la Ezer ⁶⁾).

Pe vremea lui Michai-Viteazul Grecii formaū deja o bună parte din boerimea română. D. Xenopol spune că

¹⁾ Vezi idem în Rizu Rangabé.

²⁾ Idem p. 113.

³⁾ Se poate vedea pe ici pe colea exemple prin cronici, prin documente și în unele cărți de genealogii ca în Rizu-Rangabé «Le livre d'or des Phanariotes», în O. G. Leca «Familiile boerești române» și alte monografii.

⁴⁾ Vezi în Columna lui Traian pe anul 1877, p. 571 citație de D. Hasdeu.

⁵⁾ Cipariu în «Archivă», p. 102—181, citație de D. Xenopol, vol. III, op. cit. p. 636.

⁶⁾ Vezi în Arch. ist. a D-lui Hasdeu, vol. I, p. 68, citat D. Xenopol idem pag 462.

vestitul Ban Mihalcea al Craiovei era grec ¹⁾, (unii istorici pretind însă că era român din neamul Cândescilor, sau al Mihalceștilor, lucru însă ce'l dăm sub toată rezerva) grec era și vistiernicul Stavrinós despre care vom vorbi la paragraful «Autorilor greci» de asemeni și Manta de care vorbirăm mai sus ce jucă rol sub domnia lui Mihaî ca Ban de Craiova și vestitul intrigant Iane pe care Pezzen 'l descrie în culori așa de veninoase către archiducele Ernest ²⁾).

Acest tumult grecesc făcu pe marele Domn Michai în unire cu Battori să prevadă într'un articol al tractatului lor: «Graecus natione inter duodecim juratos Bojeres esse nequeat neque aliquod munus et officium spectans ad gubernationem illius regni obire possit» adică: «între cei 12 boeri jurați care erau să participe la dieta Ardealului, să nu poată încăpea nici un grec, nici să poată obține vre unul o dregătorie privitoare la ocârmuirea Munteniei» ³⁾).

După moartea lui Mihaî știm că succedase epoca domnitorilor grecisați sub care slujbele românești ajunseră în cea mai mare parte în mâinile grecilor, am văzut în cele 6 revoluțiuni (de la anul 1616—1633) nume de greci ca *Tuğalas*, *Sofialistul*, *Balasache*, *Pavliche* care ajunseseră oameni de încredere ai domnilor, paharnici mari, cluceri mari și gramatici și mai știu eu ce, însurându-se cu fiice de boeri români. De asemeni pe: *Caramanlei*, *Hrisoscolei*, *Lambrino*, *Nottaras*, *Vlastos* familii mai de seamă dar tot grecești, tot venite aci înainte de 1717, și jucând rol sub domniile lui Șerban Cantacuzino-Voevod și Brâncoveanu-Voevod.

Lucrul însă nu rămâne aci căci nu numai grecii căpăta-seră ast-fel naționalitatea română prin însurătoare cu boeroaice române sau prin funcțiunile lor, ci și alte neamuri de oameni, aci recurgem earăși la o notă importantă a D-lui Xenopol în care vedem: «Pe lângă Greci mai întâl-

¹⁾ Vezî op. cit. vol. III, p. 462.

²⁾ Scrisoarea din 15 Iunie, 1590 de care vorbirăm mai sus

³⁾ Vezî doc. Hurm., III, p. 212.

nim din când în când și alți străini în dregătoriile țărilor române, dovadă că ori-cine putea fi urcat în ele prin voia a tot puternică a domnului. Așa pe un *Sarandino* logofet încă pe timpul lui Dan al II-lea document de hărăzire de moșii lui Stoica, Dumitru Vlăscan, Petru și Sișman din 1430 martori semnați: Jupânul Badea vornic, jupânul *Sarandino logofetu*, Negrilă Spătar, Stanea Stolnic¹⁾.

Pe Contele *Attilio Vimercati* numit de Ciro Spontoni general sergent major al principelui Radu Șerban (1601—1611²⁾).

Aceștia numai în Țara-Românească căci în Moldova erau alții încă.

Aceste personaje de sigur se pierd în naționalitatea unui popor și istoria nu le poate consacra multe rânduri căci ele nu erau de cât niște fulgere ale unei furtuni trecătoare, pe când grecii erau un torent perpetuu de care istoria trebuie să vorbească pe larg de oare-ce ei au constituit cum țice D. Xenopol «un element neapărat și fatal în desvoltarea vieței românești»³⁾.

Că am terminat cu partea istorică a paragrafului juridic putem intra acum în studiul său, adică : «a condițiunei juridice a străinilor în Țara-Românească» lucru pe care nu am fi putut trece, căci în această privință istoria a mers mână în mână cu legislațiunea.

Am văzut cum străinii se căsătoreau cu ficele de români sau străinele cu fii de români și cum acei streini veniți aci în țară, căpătau câte o funcție, câte o boerie infiltrându-se ast-fel în clasa boerească prin dublul efect și *al slujbei lor și al rudeniilor lor de căsătorie*.

Vom vedea acum cum ei în virtutea acestor două cause dobândeau calitatea de cetățeni români și deveneau ast-fel Români de drept dar poate de fapt nu. În această privință întâlnim mai multe documente ale timpului, așa unul de pe timpul lui Brâncoveanu unde vedem pe un

¹⁾ Vezi în documentul de la Dan din 1430, Sept 15 în Archiva ist. I, p 74.

²⁾ Vezi Hist. de la Transilvania, Veneția 1635, p. 208—233 citată în Nota 42 vol. 3. op. cit. D. Xenopol, p. 464.

³⁾ Idem finele Notei.

Proca armaşul şi cu soţia sa *Chirco* ambii din Rumelia cumpărând moşia lui Chrizea vistiernicul şi retrăgându-se apoi în Muntenia. Vorbind de aceasta ca de ţara lor, trimiţând încă pe ginerele lor *Saulea* spre a vinde mai târziu această moşie chiar lui Vodă Brâncoveanu însuşi.¹⁾

D. Xenopol din citarea unui document de care vom vorbi şi noi mai la vale, deduce că: calitatea de cetăţean român o mai putea dobândi nu numai străinii deveniţi boeri cu câte o boerie românească sau însuraţi cu o fiică de boer român, ci chiar şi acei străini care nu avuseseră vre-o boerie în ţară aci, şi care nu se însurase, ci pur şi simplu fiind-că cumpăraseră un imobil rural, ba ceva mai mult, străinul putea fi şi Turc, acest de pe urmă caz juridic din obiceiul pământului, totuşi rămâne o suposiţiune căci el nu se întemeiază de cât pe asertiunea cum că există un document din 1560 unde se vede scris numele de *Hamza Turcul*, document întărit de Petru Vodă, fiul lui Mircea, prin care se şi dăruieşte satul Aninoasa bisericeii din Târgovişte, iscându-se un proces din această danie între Vlădica Efrem al acelui sfânt locaş şi pretinsul proprietar al moşiei, acel *Hamza Turcul*.

Faptul acesta de existenţă într'un document român, şi în asemenea împrejurări al lui *Hamza Turcul* a dat de bănuit d-lui Xenopol cum că *Hamza* era Turc sau de origine turcească şi creştinizat apoi, după cum arată şi numele său de *Hamza* cu supranumele de *Turcul*²⁾.

D. Xenopol mai la vale însă revine şi spune că acest fapt cum că străinii ne-boeriţi puteau cumpăra moşii, este *îndoelnic*³⁾.

Imobile urbane însă puteau cumpăra, şi tot D. Xenopol ne citează mai multe documente în această privinţă, toate însă privesc pe Moldova, şi nu am putea umplea

¹⁾ Vezi în condica lui Brâncoveanu, la Archiva statului, p. 140 (citaţie de D. Xenopol în vol. IV, op. cit., p. 107).

²⁾ Vezi documentul în Venetia «Vlaho-bolgarskaia gramota, p. 175, citat şi de D. Xenopol, cu interpretarea de care am vorbit (vezi op. cit., vol. IV, p. 108, şi în Nota 49).

³⁾ Idem p. 108.

lacuna asupra celor muntene, de cât reproducând răspunsul divanului Moldovei către guvernul Bucovinei în 1782 în care se resumă toate acele documente, oglindindu-se într'ensele acest principiu din obiceiul pământului: «Armenii și Jidovii n'aū avut după dreptate a cumpăra moșii la țară de veci, nici aū, iar casă și dugheni la tîrguri aū putut și pot cumpăra, însă Armenii numai, pot cumpăra și vii»¹⁾.

Un alt principiu juridic din obiceiul pământului, mai era încă asupra înstrăinării populației și în de obște a averii câștigate în țară de către străini.

Numai copiii străinului puteau moșteni în țara noastră vre-un imobil rural, în lipsă de copii, rudele nu moșteneau nimic, ci proprietatea decedatului străin venea Domnului țerei. D. Xenopol dice că avem deci și noi *dreptul de alienație* «le droit d'aubaine» ca Francezii. În această privință e un document moldovean de la 1725, pe care îl citează D. Xenopol, de la Mihail Racovița Vodă, ce ea moșia lui Dracea armașul, om străin de țară și mort fără copii, dăruind însă Măria Sa, moșia, monastirei Neamțului²⁾.

Aceste două de pe urmă principii juridice în care a fost vorba de străini, se poate vedea că interpretarea articolului 7 din constituțiunea pe care o aū aū Românii, e justă și conformă cu vechiul obicei al pământului «cum că, străinii nu pot dobândi imobile rurale în România» nu puteau dobândi nici atunci, în veacul al XVI-lea și n'aū putut dobândi nici odată de când există Românii, căci este suficient să ai un singur document despre un lucru din timpul ce nu exista legi scrise, și să conchizi de aci, că așa aū fost obiceiul mereu, de oare-ce un document de pe vremea legilor nescrise este o oglindă în care se reflectează obiceiul întregului trecut al aceluī popor.

Aceste două principii ne mai arată încă, cum acei străini puteau deveni Români și deci proprietari, ușor foarte ușor, căci numai căsătoria și boeria română erau singurele piedici.

¹⁾ Vezi în Uricarul, vol. XI, p. 263, citat de D. Xenopol op. cit., vol. IV, pag. 109.

²⁾ Vezi documentul în Condica lui Asaki needitată, II, p. 504, citație de D. Xenopol, vol. IV, p. 110.

Românii de oare-ce au avut atât de a face cu străinii se pare de la prima vedere că ar fi trebuit să aibe stabilite câte-va principii juridice *și de drept internațional*. Din documentele rămase nu s'a cules însă nimic în această privință până acum, totuși din multele tractate încheiate de domnii români cu Craii străini, ca cel turcesc, nemțesc, rusesc, leaș și unguresc se poate culege câte-va reguli de drept internațional și acestea însă privitoare mai mult la dreptul penal de simplă poliție și poliție corecțională, de pildă turburările aduse de străini în orașele românești, pedepsele aplicate neplatnicilor străini în relațiuni bănești cu Românii; și altele de soiul acesta.

Ne-am dat toată silința ca capitolul fondului dreptului din legislațiune să fie cât se poate mai complet, am căutat a strânge cât se poate mai multe principii juridice din legislațiunea nescrisă a Țerei-Românești până la 1717, principii oglindite în chrisoavele Domnilor acestei țări și în unele ordonanțe ale divanurilor lor, de oare-ce acestea sunt singurele izvoare din care s'a putut culege aceste petricele prețioase, care fie-care este o antică pentru originea legislațiunei române.

Acum că am studiat fondul dreptului să trecem la *procedura sa*.

Se cunoștea ca principiu, în procedura dreptului nescris, *chemarea la judecată a părții pârâte, și dacă lipsește partea se presupunea că ea fuge de judecată și deci se condamna în lipsă*, după buna regulă că cel ce fuge de judecată nu are dreptate.

Se mai cunoștea de asemeni și *principiul descinderilor la fața locului* de către un împuternicit al puterii judiciare, spre a constata asupra litigiului ce ar face obiectul unui proces dintre părți.

Principiul lucrului judecat nu se cunoștea în acele vremuri ¹⁾.

¹⁾ Acest principiu a fost introdus la noi de-abia în anul 1835, în urma regulamentului organic, el fusese conservat și în legislația veche scriă a țerei, chiar și codul Caragea 'l ignorase.

Acești cestiune putea veni de nenumărate rânduri în fața diferiților domni ea nu se pertracta nici o dată. Mijloacele de dovadă erau de 2 feluri: 1° *dresele* adică acele documente anterioare pe care se basa noua judecată și 2° *marturii* care erau niște persoane ce depuneașt înțința lor asupra cutărui fapt, sub prestare de jurămint, în divan, în fața domnului, din ori și ce clasă ar fi fost dênșii, fiind în număr de obicei de 12, ori de 24.

Aceste 5 principii se pot vedea în acest document al lui Mihnea Vodă din 1586, 12 Octombre, prin care întărește dania lui Ivașcu Vornicul Goleșcul monastirei Vieroșul, danie ce consista în satele Poenari, Căpuținenii și Chiaenii pe care le câștigase în bătălia de la Fântâna Țiganului tatăl său, Radul clucerul, de la Radu-Vodă Călugărul (1521—1522) și care după vremuri trecând în mâinele grecului Manta postelnic, din cauza emigrațiunei lui Radu clucerul Goleșcul. Cel d'întâi (adică grecul Manta) le închinase monastirei Ezerului a călugărilor Greci, lucru ce a dat naștere la acest proces unde se vęd acele 5 principii juridice ear ca rezultat câștigul Vieroșului și deci pierderea Ezeriului. Eată documentul :

«Cu mila lui D-șeș Iónne Mihné-Vodă, domnă a tótă țerra ungro-română, fiulă marelui și pré-bunului Alessandru-Vodă. Dă domnia mea acéstă poruncă domnéscă sântei și D șeescei monastiri numită *Vierosă* ca să-i fie satele anume *Poenariș*, *Căpuțineniș* și *Chiaeniș* cu tóte hotarele lor, care sate sunt drepte și vechie moșie alle *Jupânului Ivașcu Vornicū*, meritate și câștigate de către tată-său Radu, mare Clucerū în șillele răposatului Radu-Vodă Călugărul, pentru dreptu credincioșă slujbă, când își versase sânge în bătălia de la Fontâna Țiganului, unde s'a luptat Radu-Vodă, cu Stroea Pribeagul, mai în urmă în timpul lui Mircé-Vodă s'a întêmplat Clucerului Radu de a fugi în țerra ungară, și apoi sub fiulă lui Mircé, Petru-Vodă, încăpând acele sate în stăpânirea Grecului Manta, postelniculă, le hărăzi cu întărirea domnească monastirei numită Ezerū; în fine în șilele părintelui domniei mele, repostatulă Alessandru-Vodă, se sculă respectatul boieră domnescă

fostul vornic, Jupânul Ivaşcu, intentând processu călugărilor de la Ezerü, care se apperau dicând, că le sântu danie acelle sate de la Iónne Petru-Vodă şi de la Grecul Manta postelnicü, atunci părintele domniei melle Alessandru-Vodă s'a pusü a cerceta şi a judeca dupe dreptate şi dupe lege: *de 'ntâiü veđu crisovulü lui Radu-Vodă şi allü reposatului Petraşcu-Vodă* ¹⁾, din care se descopere, că acelle sate au fost hărăzite Clucerului Radu de la Radu-Vodă, şi 'i le întărise chiarü Petraşcu-Vodă mai 'nainte de a le da apoi călugărilor de la Ezerü; *dupe aceea însuşü Jupânul Ivaşcu Vorniculü adduse înaintea părintelui domniei melle Alessandru-Vodă 12 boieri cari au mărturisitü şi ei cu suffletele lor* ²⁾, cum-că acelle sate de 'ntru 'nceputü, domnesci, fură hărăzite Clucerului Radu de la Radu-Vodă şi încă şi dela Petraşcu-Vodă; dupe aceea a cumpenitü Alessandru-Vodă tôte mărturiile de mai sus împreună cu părintele Kir-Vlădică Serafimü şi cu părintele episcopü Mihailü şi cu toţi boierii şi măcar că duple dreptate şi duple legea divină se vedea că acele sate sunt în adevăr alle Jupânului Ivaşcu Vornicul, fiind dăruite mai întâi Clucerului Radu de la reposatul Radu-Vodă şi dela Petraşcu-Vodă, totuşü domnia mea nu s'a mulţumitü cu astea, *ci încă a trimisă pe reposatulü părinte Kir-Vlădica Eutimü acollo la acelle sate, ca să vëdă cu ochiü lui adevărulü şi să întrebe pe megiesit de 'mprejiurü*, ³⁾ *cari au şi mărturisitü atunci părintele meü lui Alessandru-Vodă în tocmai ca şi cei 5 boieri, deci în acestü chipü au perdut de totü processulü călugării de la Ezerü înaintea lui Alessandru-Vodă, părintele domniei melle, şi cresovulü contrariü cu care se laudă ei că arü fi avëndü dela domnia sea, să nu se credă nici odată fiindü înşeleciune, de vreme ce ei atunci n'au putut înfrunta pe boierul domnesc Ivaşcu Vornicü, cu tôte astea şi acumü în dïlele domniei melle, s'au*

¹⁾ *Drusele.*

²⁾ *Mărturiü.*

³⁾ *Cercetarea la faşa locului şi încă prin mărturi.*

*mai sculat și a doua oră*¹⁾, Călugării de la Ezeru adducându până înaintea mea ca și altă dată înaintea părintelui meu Allessandru-Vodă, și au sorocit pe călugării de la Vieroși la judecata domniei melle punându-le și la Sânta-Paraschiva, dără, pe cându călugării Vieroșeni au și venit la și la termenul la înfățișare înaintea domniei melle, *călugării Ezereni nu s'au prezentat, ci au mințit și s'au rușinat*²⁾, perdând și astă-dată procesul ca și în zilele părintelui domniei melle, reposatului Alessandru-Vodă și fiind-că boierul domnescu Jupânul Ivașcu Vornic a hărâzit acelle susu și se sate a-nume Poienarii, Capuținenii și Chiaenii să fie alle sântei și Dăeșcei monastirii numite Vieroșu, pentru suffletele și pomenirea însului Jupân Ivașcu Vornic și a fratelui său Clucerul Albul, și a părintelui lor Radu Cluceru, de aceea și domnia mea întărim această danie, ca să fie moșie ohavnică în veci, de nime neatinsă, duple porunca domnescă.

Iată și marturii domnesci :

Jupânul Mitré, mare Vornic;
 Jupânul Kîsar, mare Logofet;
 Gheorghe, Vistier;
 Ion, Stolnic;
 Radu, Paharnic;
 Petru, Spătar;
 Mihalaki, Comis și
 Parasckiv, Postelnic.

eară essecutoru, Mitrea, mare logofet. Am scrisu eu Ioană Ganescu, în orașul București, Octombre 12, anul 7094: † (1586)*³⁾.

În acest document am cules cele 5 principii de procedura dreptului, acuma să trecem la altele.

¹⁾ Principiul lucrului judecat ne fiind în ființă.

²⁾ Principiul perderet procesului în caz de nevenire a părâtului în instanță.

³⁾ Vezi în Arch. ist. vol. I. part. I, p. 68-69. (Ivașcu vornicul, zidi monastirea Vieroșul din jud. Muscel în veacul al XVI-lea, el este fiul lui Radu Clucer și frate al lui Albu din Golești, vezi în condica monastirei Vieroșul la Arch. Satului. Ear copia în posesiunea mea.

Era cunoscut încă principiul *chemării părții interesate la judecată, prin acea citațiune, hârtiă, sau țidula domnăscă* cum se dicea atunci, care țidulă se lăsa la casa pîritului prin vre-un *slujbaş domnesc*.

D. V. A. Urechîă, ȃice D. Xenopol, a dat la lumină un document în această privință; el privește însă țara moldovenească, căci e de la Vasile-Vodă-Lupa; într'ensul vedem «să'i lepede hârtia de zi dată» ¹⁾.

Domnul ori judecătorul ce judeca o afacere avea puterea discreționară *de a amăna afacerea de 2 sau 3 ori dacă se dovedea că pîritul nu s'a putut presenta la judecată pentru o cauză bine motivată*. D. Xenopol ȃice că de la Brâncoveanu-Vodă ne-a ramas un atare document în care e vorba de o amănare a procesului din cauză de bôlă a pîritului ²⁾.

Dreptul de opoziție de asemenea era lăsat la discreția judecătorului.

Era cunoscut încă principiul *depunerii unei cauțiuni de către partea câștigătoare, în afacerile civile; cauțiune sau hierie* cum se numea pe atunci; ce se depunea în vistieria domnăscă și fixată de Domn, ea avea efect de a împedeca reînceperea judecăței, de ôre-ce am spus mai sus că principiul «*res judicata*» nu era cunoscut.

D. Xenopol spune că acest cuvînt de: *hierie, ferie* sau *fhieruie* pare a veni de la turcescul *vere, verisia*=garanție. Etimologie cunoscută d-sale de D. Ioan Bogdan» ³⁾.

Nici un document muntean în această privință nu avem la îndemână; moldovenești însă D. Xenopol citează vre-o șase începînd cu anu 1461, de la Ștefan cel Mare tocmai până la 1663.

Prin depunerea acestei *hierii* pîritul nu mai putea să înceapă procesul, dupe cum se vede în documentele mol-

¹⁾ Veđi publicat în ȃiarul Voința Națională No. 665 anul III, citat în vol. IV, op. D-lui Xenopol p. 114, No. 12.

²⁾ Veđi în Condica logofetiei lui Brâncoveanu, p. 149, citat de D. Xenopol, op., cit., p. 114, Nota 3.

³⁾ Vezi în Archiva Societ. științ. și lit. din Iași, citație în vol. IV, ist. Rom., D. Xenopol, p. 119 și în Nota 16.

dovene «pentru care de acum înainte să nu aibă a mai trage pe dânsul (adică pe câştigătorul procesului) la judecată nici să'l mai supere în veci» 1).

Acastă împedicare la reînceperea aceleaşi judecăţi avea efect cât timp şedea la domnie acelaşi domn, căci dacă se schimba Domnul el nu mai era răspunător de hierîia primită la vistierie de predecesorul său.

Neplata unei datorii atrăgea dupe sine o *pedeapsă personală asupra debitorului*, în plus şi perderea averei. În documentul din 1695, din vremea Brâncoveanului vedem: fiind Petru sulgerul dator unui neguţitor anume Dona, taleri 250, şi neavând bani să-i plătească şi având strînsoare, *punându'l la opreală la Alexandru Cîiaşul de aprozi, aû fost nevoit a-şi vinde mobila»* 2).

Acest obicei era o rămăşiţă de la Romani din legea celor *XII table* unde însă pedeapsa era exemplară, căci permitea tăierea corpului debitorului în atâtea bucăţi câţi creditorii erau, lucru ce nu trebuie să ne mire, căci el a fost în fiinţă la toate popoarele la originea lor.

Am vorbit mai 'nainte de mijlocul probaţiunei prin marturi, acum vom vorbi de *jurători*, printr'ênşii nu se dovedea nişte fapte ca prin martori, ci se întărea afirmarea unei persoane prin jurămîntul altora, se împuternicia cum spune D. Xenopol un jurămînt individual 3).

Acest mijloc de probaţiune spune D. Xenopol era împrumutat de Romani, de la Germani, el era un mijloc de dovadă subiectiv, pe când mărturia era un mijloc de dovadă obiectiv 4). Un document important în această privinţă avem de la Mathei-Vodă Basarab (1633) prin care se vede cum Vasile spătarul voind a se despărţi de jupâneasa sa Maria, găseşte pretext ca să ăică că dînsa e «muiere ră şi neînţeleaptă», jupâneasa însă nu se lăsa şi

1) Vezi documentele de la 1461, 1574, 1581, 1589, 1629, 1648 şi 1663, citate în vol. II a Ist. Rom. a D-lui Xenopol, p. 118—119, documente moldoveneşti.

2) Vezi în condica logofetiei lui Brâncoveanu la Arch. Statului, citat de D. Xenopol, vol. IV, p. 121, Nota 18.

3) Op. cit., vol IV, p. 128.

4) Idem p. 127.

cere ca să fie dreptătită după «legea țarei», și vine în ȋdilele lui Mateiŭ-Vodă la soborul întreg al țerei care se adunase în ȋiua de Blagoveștenie și cere dreptate, în chrisovul Domnului se vede procedura jurătorilor: «Și nu am putut opri domnia mea să nu'și iee Giupâneasa Maria, legea, 12 *Giupânese pe răvașe domnești, ca să giure cu sufletul lor pe sfînta evanghelie* înaintea părintelui nostru mitropolitul Kir Vlădică Grigorie, *cum nu este giupâneasa Maria, nimic vinovată* de acele cuvinte cu năpaste și asupriciune». Ea jură împreună cu cele 12 jupânese că este nevinovată și Vasile spătarul este dat rēmas de lege și de judecată ¹⁾).

Din acest document vedem cum cine-va jura pentru onórea și cinstea alt cui-va, deci eată I-a diferența între *jurători* și *martori*. de óre-ce martorii juraŭ pentru existența, ori nu, a cutărui fapt; — a II-a diferența mai era că martorii se luaŭ din ori și ce treaptă socială, și cu just motiv, căci cine se potrivea a fi la întâmplarea cutărui fapt, acela se lua, pe când la jurători, din contra se lua în tot-deauna dintre persoanele de aceeași treaptă socială cu înpricinatul în favoarea cărui se depunea jurămîntul.

Numărul jurătorilor începea de la 6 și mergeaŭ până la 48, ca de pildă în documentul lui Radu-Vodă 1538, «și am dat Domnia mea lui Jupân Ivașcu paharnicul *lege 48 de boieri*», saŭ altul de la Mihaiŭ Viteazul 1597, «ci aŭ luat lege peste 48 de boieri *pre răvașe domnești*» ²⁾).

Dacă nu venea numărul de jurători fixați de Domn saŭ dacă nu prestaŭ toți jurămîntul, procesul era perdut căci se presupunea că atâtea conștiințe, trebuie să jure ca să spele vina cui-va.

La martori era contrariul, nu se căuta numărul, ci expunerea faptelor asupra lucrului întēplat.

Avem un document cu aceste puncte de la Mircea-

¹⁾ Vezŭ doc. în Mag. ist., vol. I., p. 206, citat și de D. Xenopol, vol. IV, p. 20, în Nota 33.

²⁾ Vezŭ în Arch. Statului, citate de D. Gr. Tocilescu. Studiul: «Juriul la Romāni» publicat în Foaea Societăței Romānismul, anul 1870, p. 467, citație a D-lui Xenopol, p. 123, vol. IV, op. cit.

Vodă unde vedem: «Și n'aū putut nici de cum să jure și aū rămas de lege și de judecată¹⁾).

Jurământul se făcea la jurători ca și la martori în sfânta biserică, pe sfânta evanghelie și pe sfânta cruce»²⁾.

Dacă jurătorii juraū strâmb ei se pedepseaū și li se luaū câte 6 boi de om; pe vremea lui Constantin Șerban în 1654, vedem într'un document: «Am globit Domnia mea pe acești 12 jurători de le-am luat de la unul câte șease boi, precum este legea pentru că aū jurat strâmb»³⁾.

D. Xenopol vede în *jurători* pe *conjuratores* din dreptul medieval german a legii Salice, care dispunea a nu se primi martorii contra capului și averii sale. «*Contra caput suum et contra suam hereditatem non debet homo accipere testes*»⁴⁾.

Conjuratores la germani înse se întrebuințau numai în legile penale⁵⁾, pe când jurătorii la Romani se întrebuințau și în cele civile.

La Români un jurământ cu jurători se putea resturna cu un număr de jurători îndoit, «*a se lua lege peste lege cu un număr îndoit de jurători*», avem mai multe documente între care pe cel al lui Vlad-Vodă Călugărul (1490) și cel mai vechi; în care se povestește judecata între un boier Petru și un altul Mateiū de la o moșie, ȳicând Domnul în el: că s'a fost sculat Petru de a jurat cu 12 boieri și a luat hotarul de jos; *dar pe urmă iarăși s'a sculat Mateiū de a jurat cu 24 de boieri și a recăstigat acel hotar de jos*»⁶⁾. Mai sunt și alte documente posterioare tot în această privință.

Jurătorii se admiteaū numai părței reclamante, piritul avea dreptul la *lege peste lege*, adică la numărul îndoit de jurători și numai în cazul când ar fi perdut.

¹⁾ La Archiva Statului, citat de Tocilescu în *Foaia Rom.*, citație a D-lui Xenopol, vol. IV, p. 134, Nota 41.

²⁾ Vezi într'un document moldovenesc 1673; Arch. ist. vol. III, p. 467.

³⁾ Vezi Arch. Statului, citat în *Foaia Rom.* de D. Tocilescu, p. 469, citație a D-lui Xenopol, vol. IV, op. cit., p. 135.

⁴⁾ Vezi în «*Corpus juris germanici*» de Walter. *Lex Salica* II, 15, citație în vol. IV, op. cit., D. Xenopol, p. 136.

⁵⁾ Vezi în *Setzer și Strippelman*, citație de D. Xenopol, idem p. 138, Nota 52.

⁶⁾ Vezi în Arch. ist. I, p. 66, citat de D. Xenopol, vol. IV, p. 139.

În unele cazuri se întrebuița *jurători ca judecători spre a ancheta faptul și a judeca*, în care D. Xenopol vede o asemănare cu aceia ce se petrecea la Englezi, o *judecată prin popor*¹⁾.

Aședământul juratorilor la Români, după cum vedem, a fost foarte vechi, a venit la Români prin contactul cu străinătatea²⁾. Mai sus am vorbit de Conjuratores de la Germanii, care se aseamnă cu jurătorii noștri.

Asemănare earăși între *jurătorii* noștri și *jurații* Englezilor, dar numai în ceea-ce privește cazul când acești jurători erau și *judecători*, ca de pildă în acest document din 1591 de la Raz Giurgi Vel Ban al Craiovei în care vedem: «Scriș-am răvașul nostru Vouă 12 *megiași* (urmează numele) pe care v'au luat pe cinstea noastră Moldovanul și cu Stănilă de acolo, pentru-că au avut gâlceava acea la scaun înaintea noastră pentru moșia Crăciuneasa. Deci noi n'am putut ști cum le este lucrul, ci ei s'au învoit și v'au luat pe cartea noastră *să-i judecați*»³⁾.

Acest aședământ al jurătorilor la Români a mai venit și de la Sârbii, Bulgari, Croați, Poloni și Boemi.

Așa de pildă în Zaconicul⁴⁾ lui Ștefan Dușan, regele Sârbesc din 1340 găsim: «De acum înainte să fie jurământ și pentru puțin. Pentru un lucru mare să fie 24 *jurători* (попотцѹз); iar pentru o afacere mică 12; iar pentru un lucru mic 6 . . »⁵⁾.

În Croația asemenea găsim pe jurători în așa numita «*lege a Vinodului*» din 1280 «care prevede 24 de jurați, 12 și 6, după cum e cazul de grav înaintea procesului de la Curte»⁶⁾.

¹⁾ Vezi în vol. IV, p. 135, op. cit., după: «Das englische Geschwornengericht» de Biener.

²⁾ D. Tocilescu și Hasdeu vede în *jurători* o origine română. (Vezi pentru cel d'întăi în Focea Româanismului, p. 463—503, I, 1870, iar pentru cel de al II-lea în Arch. ist., III, p. 145—156).

³⁾ Vezi la Archiva Statului reprodus de D. Tocilescu în Focea Româanismului, p. 460, citat de D. Xenopol, în vol. IV, p. 144.

⁴⁾ Corpus juris.

⁵⁾ Vezi studiul Zaconicului în Arch. ist., vol. III, p. 145 de D. Hasdeu.

⁶⁾ Vezi în D. Xenopol, op. cit., p. 149.

În Boemia de asemenea vina unui om se curăța prin jurământul altor oameni ce juraș în favoarea lui ¹⁾.

Din aceste relațiuni reese clar că instituțiunea jurătorilor aș avut'o Germanii și popoarele slavice. Românii fiind în contact veacuri, cu aceste popoare, cu unele în mod întrerupt, cu altele în mod continuu, aș primit aceste instituțiuni cu acele mici modificări care aș fost de sigur un rezultat al rosăturii timpului.

În Polonia avem chiar exemplul reginei Sofia, soția regelui Vladislav Iaghello, acusată de soțul ei pentru adulteriu, ear soția curățindu-se de acusațiune prin jurământul ei și al șapte femei cinstite: «*Que la royne se purgea moyennant son serment et de sept nobles et preudes femmes*» ²⁾.

Am terminat cu prima parte a legislațiunei, adică cu «*legislațiunea nescrisă*». Am vedut cum dēnsa era conservată de popor și în popor, și cum principiile ei aș rēsuflat pe ici și pe colea prin acele *chrisoave domnești și ordonanșe* care nu erau alt-ceva de cât oglinda fidelă a acelor principii juridice din legislațiunea nescrisă.

Că numărul principiilor juridice din această legislațiune or fi fost mai multe, aceasta se poate foarte bine; noi însă nu putem afirma de cât când ne vom găsi în fața unor documente ce ni-le va însuma, de oare-ce documentele formează condica lor. Până la noui descoperiri de documente să ne mulțumim însă cu acele principii de care am vorbit mai sus. Atât pentru fondul cât și pentru procedura dreptului și să le considerăm ca pe niște «*strēbune*», căci într'insele am vedut multă, foarte multă asemănare cu principiile juridice de aș, corespunșătoare lor.

Acum trecem la :

Legislațiunea scrisă. Aceasta s'a manifestat la Români și pe limba românească, mai întâiș pe calea legiuierei

¹⁾ Vezī D. Xenopol, op. cit., p. 149.

²⁾ Vezī idem D. Xenopol, după: «*Histoire des roys et princesses de Pologne*» par le Sieur Jean Herbert de Fulstin, castellan de Sarava, 1573, p. 144. (Carte foarte rară și comunicată D-lui Xenopol de D. Matheī Cantacuzino din Iaș).

bisericești. Am spus pe limba românească, căci, activitatea ei a consistat mai mult în niște traducțiuni de pe condicele slavonești.

Între puterea civilă și puterea spirituală a fost la Români în tot-d'a-una o legătură strânsă. Biserica a trăit în Stat în tot-d'a-una în o bună armonie cu puterea civilă. Biserica română mereu a recunoscut supremația Statului și s'a considerat ca parte integrantă din sînul țerei, la rîndul său statul a considerat pe biserică de instituțiune cea mai aleasă și cea mai de frunte în stat. De aceia dînsa s'a și bucurat de acele mari privilegii, și a ocupat un rol de frunte în toate afacerile politicești ale țerei. Cu nașterea literaturii la Români a fost natural deci ca să se producă elemente și pe tărîmul juridic și de la cine putea țara să aștepte acest eveniment, atunci în veacul XV, XVI și XVII, dacă nu de la cărturarii bisericești; ei, care erau toată ziua cu cărți slavonești și elinești în mână.

De la acești apostoli ai bisericești nu a putut eși însă de cît niște lucrări religioase, de *drept canonic*, de oare-ce ei se vor fi ocupat cu mai mult drag de drepturile și datoritiile preoților și călugărilor, mai întîi de a se fi ocupat de cele ale civililor. Așa dar ne vom opri la studiul legislațiunei *scrise*, de *drept canonic pur*, până a veni la *cea civilă*.

Cea mai veche scriere juridică la Români a fost deci de drept canonic și aceasta e *Pravila sfinților 318*. Găsim această pravilă în așa numitul *Codice Neagoian*. O scriere în manuscris, scrisă la 1620 de popa din Săm-Petru din Transilvania, aparținînd familiei Neagoe, originară din Transilvania, ajungînd cu posesiunea până la D. Ștefan Neagoe, profesor din Bêrlad. În acest codice de la pagina 1 până la 255 sunt alte scrieri, și anume Alexandria și Floarea darurilor, de la p. 255 până la 272 se găsește însă aceasta: *«pravilă a sfinților părinți 318, după învățătura marelui Vasilie»*. În această pravilă se vede datoritiile preoților la mărturisire, la daruri și la numirea lor de propagatori ai învățăturilor creștinești.

De la pagina 272 a codicelui începe altă scriere, anume Bogdanicul, de care nu e loc a vorbi aci ¹⁾.

A doua scriere juridică este *Pravila mică din Govora, 1640*. Aceasta e o scriere juridică de drept canonic și de drept civil, de oare-ce are părți ce privește pe *preoți* cât și pe *mireni*, după cum vom vedea din cele ce vom relata imediat.

Titlul ei este:

*«Pravilă, aceasta iaste dreptatoriu de lege,
tocmele a sfinților Apostoli,
tocmite de 7 saboari;
căt-re aceasta și a preacuvioșilor părinți,
învățătorilor lumiei.
Tipăritu-se-aŭ în tiparna
prealuminatului Domn
Iω Matei Basarabă Voevodă
a toată Țara Ungrovlahiei
în mănăstirea Govora,
vă leato 7149.
iară de la nașterea lui Hristos 1640»*²⁾.

Pe pagina I-a verso se află stema Domnilor Basarabi: Vulturul cu crucea în clonț și cu o tablă spânzurată de gât pe care se vede gravat Bucur ciobanul lângă o biserică (probabil biserica lui Bucur), de a-supra luna, în dreapta, și, soarele în stânga, ear totul acoperit de coroana domnească. În capul paginei se vede inscripțiunea: *la prea luminata stemă a milostivilor Domni Basarabi*, iar pe de lături literele M. E. M. E. E. F. 3. V. cari înseamnă pe slavonește: *Milostiio, Bojieio, Mathei Basarabă Zemli Ungrovlashiiskia*, care se tălmăcește așa: *Cu mila lui Dumnezeu Mathei Basarabă Voevod și Domn Țării Ungrovlahiet*.

¹⁾ Vezi în Mișcări culturale etc. a D-lui Sbiera, p. 111 și în Columna lui Traian, anul 1883, p. 322—329, «Codex Neagoianus», carte poporană de la 1620 și publicată de D. Ioan Bianu.

²⁾ Vezi în textul original tipărit după manuscris de Academia română în 1884, p. 1.

Pe pagina a doua recto se văd 12 versuri asupra stemei țărei scrise de Uriil Năsturel ot Fierești¹⁾.

Pe pagina a doua verso se vede o predoslaviă către toți nastavnicii scrisă de mitropolitul țărei Teofil.

Pe pagina a patra recto se vede o notiță a preavestitului Egumen Meletie Macedoneanul al Govorei, cel ce a tipărit această pravilă.

De la pag. 5 pănă la 170 este coprinsul pravilei. Titlul inăuntrul pravilei incepe așă: «*Pravila sfinților Apostoli și a sfinților de al șuptele soboru, prea ogodnicii și de dumnedeu purtătorii părinții noștri, de episcopi, și de preoți și de călugări și de oameni mireni și de toate inăvățăturele.*»²⁾.

De la pag. 170 recto pănă la 174 recto se vede scara cărței, iar finele se inchee prin o notiță a eromonachului Ștefan Ochrideanu și o alta ce zice că prețul cărței a costat 21 costande de argint.

D. Sbiera crede că acest codice govorean este o origină a unui nomocanon grecesc, publicat la Paris, in anul 1677 de profesorul de teologie de atunci, Iohannes Baptista Cotelarius in opul său «*Ecclesiae graecae monumenta*» (T. I, p. 68—158). Aceasta, pentru-că se văd multe asemănări intre acel nomocanon și codicele govorean³⁾.

Măi crede D. Sbiera că codicele acesta grecesc al lui Cotelarius a fost tradus «intr'un mod oare-care» din grecește in slavonește de boerul Uriil (Udriște) Năsturel din Fierești (Hieresci), adică Herăscu, rudă după soția lui cu Domnul Matei Basarab.

Aceasta fiind-ca boerul Herăscu era om priceput și cărturar mare, după cum 'l numea mitropolitul Varlaam al Moldovei, și ca deci el din indemnul lui Vodă să fi tradus textul pe slavonește, după care s'a tipărit măi apoi pe romănește. Despre traducțiune inșă și tipăritură să vorbim

¹⁾ Boerul Udriște Năsturel de la Herăști.

²⁾ Vezi op. cit., recto 5.

³⁾ Vezi in op. cit., p. 124, după Făntănele și Codicele dreptulul bisericesc, p. 64—68, Cernăușii, 1886, tipărite de D. profesor de acolo Const. Popovici.

acum: Notița aceia (de la începutul pravilei de la pag. 4 *recto* a exemplarului tipărit de Academia română la 1884) a lui Meletie Macedoneanul, de care am vorbit mai sus, și alta de la fine (același exemplar, p. 174) a lui Ștefan de la Ochrida, ne arată că traducătorul acestei pravile în românește de pe textul slavon (pe care D. Sbiera crede că l'a tradus din elinește logofêtul Herescu), a fost călugărul Mihail Mocsa, sau Mocsalie de care am vorbit deja la capitolul scrierilor religioase; iar ca supraveghetori a acestei lucrări au fost egumenii Meletie Macedoneanul și Ștefan Ochrideanul, căci iată ce se citește în notițele lor din pravilă:

«Din ordinul prea-luminatului Domn Io Mateiș Basarab Voevod, și cu bine-cuvîntarea prea-sânțitului Archiepiscop Teofil, din mila lui Dumnezeu Mitropolit a toată țara Ungrovlachiei, *s'a tipărit această carte numită Pravilă, de mine cel mai umilit dintre preoți, Meletie Macedoneanul, Egumenul Comunității viețuitorilor din mănăstirea Govora, hramul Adormirii preacuratei Născătoare de Dumnezeu. De aceia vă rog, cititorilor acestei cărți, de va fi ceva greșit, cu a spiritului blândete să îndreptați, și pe noi toți ostenitori ai aceștia, să bine-cuvîntați, iar nu să blestemați; căci nu a scris mână de înger, ci mână supusă greșelii și de lut*»¹⁾.

A doua notiță e aceasta:

«Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu îndeplinirea Sântului spirit, *această carte a prescri-o de pe slavona în limba românească Michail Moxalie, și după aceia, din ordinul și cu cheltuiala prea-luminatului Domn Io Mateiș Basarab și cu bine-cuvîntarea preasfințitului Archiepiscop Kyr Teofil, Mitropolit a toată țara Ungro-Vlachiei, aflându-mă întru aceasta cu ieromonahul Ștefan din Ochrida și am tipărit această carte. S'a început a se scrie când a fost anul 7149, iar de la nașterea lui Christos 1640, luni, în întâia Duminică a sântului post, apoi s'a terminat luni, în a șaptea săptămâna*

¹⁾ Vezi în exemplarul tipărit de Acad. română, p. 4, *recto*, și în «Bibliografia Românească veche, 1508—1830», de D. Ioan Bianu și Nerva Hodoș, 1898, p. 112.

a postului din același an. Drept aceia rog pe cititori dacă ceva greșit veți afla, să îndreptați, iar pe cel ce a scris acest isvod cu iertare să-l învredniciți, ce pe noi cei ce am tipărit această, să nu ne blestemați.»¹⁾

D. I. Bogdan crede că exemplarul slavon de pe care Moxalie să fi tradus pe cel românesc, a fost descoperit la mănăstirea Neamțu²⁾.

Această aserțiune trebuie luată în contradicere cu aceia a D-lui Sbierea, ce crede că textul slavon a fost scris de logofătul Năsturel Herescu, tradus fiind din manuscrisul elenesc; în cazul acesta nu cred că manuscrisul lui Herescu tocmai din Țara-Românească să fi ajuns în Moldova, la Neamțu, și de acolo tot un contimporan cu Herescu (Moxalie) să-l ia pentru a-l traduce pe românește.

Față deci de această stare de lucruri, mai ponderată pare aserțiunea D lui I. Bogdan. Exemplarul tipărit de Academie în 1884 cu litere latine a fost tipărit după cel original tipărit în cirilic; cel tipărit cirilic a fost tipărit însuși după manuscrisul original scris în Țara-Românească.

Acum venim la cea mai importantă legiuire scrisă, a Românilor, până în veacul al XVIII-lea. Aceasta este:

Pravila cea mare saă Codicele lui Matei Vodă Basarabă, tipărit la Tîrgoviște în 1652.

Să intrăm în studiul ei:

Titlul ei este:

«Indreptarea Legiei

Cu Dumnezeu

care are

Toată judecata arhierască și împărătească

De toate vinele

Preotești și Mirenești

¹⁾ Vezi idem în exemplarul Acad., p. 174 recto, și în op. cit. a D-lor Bianu și Hodoș, p. 113.

²⁾ Vezi în Cronice inedite, București, 1895, p. 90, citat și în op. D-lor Bianu și Hodoș, p. 114.

Pravila

A sfinților Apostoli, Acele 7 soboare și toate cele neameastnice¹⁾
 lângă acestea și ale Sf. Dascăli a lumii
 Vasilie Vel ²⁾, Timothei, Nikita, Nicolae,
 theologia Dumnezeștilor bogoslovi
 scrise mai nainte i tocmite cu porunci și
 învățătura Blagocestivului Impărat
 Kyr Ioan Comninul
 de cuventătorul diacon al mării Besearici lu D-zeu
 și păzitori de pravili
 Kyr Alexie Aristénu.
 Iară acum de întiū prepus³⁾ tot despre Elinește pe limba
 Românească cu nevoița și oserdia și cu toată cheltueală a
 prea Sfântului de Hristos
 Kyr Ștefan
 Cu mila lui Dumnezeu Mitropolit Tirgoveștei, exarh
 plaiului și a toată Ungro-Vlahia.
 In Tirgoviște
 In typographia prea luminatului meu Domn Io Matei
 Voevod Basarab, în sf. Mitropolie închinată Înălțarei Dom-
 nului Nostru Is. Christos.
 Martie în 20 vleat 7160, al lui Christos 1652⁴⁾.

Acest titlu e încadrat de niște gravuri ce represintă
 mai mulți sfinți pe de lături, dedesubt e stema țerei și
 de-asupra o scenă religioasă. — Titlul e scris cu litere ne-
 gre și roșii.

Exemplarul pravilei tipărit la Târgoviște în 1652 for-
 mează 821 pagini în folio, 25 nenumerotate și 796 nume-
 rotate, pagina de 30 rînduri. În cuprinsul volumului afară
 de gravurile ce înconjură titlul mai sunt încă și niște gra-
 vuri în lemn reprezentând pe S-tu Vasilie, întâiul sobor

¹⁾ Pămîntene, locale.

²⁾ Cel mare.

³⁾ Prelucrată

⁴⁾ Vezî în exemplarul tipărit în tipografia Curții: Walter și Göbl, cu litere latine, edițiunea N. Blaremborg și I. Missail, 1871, precum și în cirilic în op. D-lor Bianu și Hodoș, p. 191.

de la Nicea și al șaptelea ; multe ornamentațiuni de tipar și câte-va frontispicii și finale precum și «semnul care iaste dat de Dumnezeu pré sfinților Mitropoliți țerei Ungro-Vlachiei» ¹⁾).

După două scrisori din capul pravilei, una a monachului Daniil Panonianu către Mitropolitul Stefan ; și a doua însuși a Mitropolitului Stefan, exarhul Plaiului și a totă Ungro-Vlahia către toți sfinții Apostoli, Archiepiscopi, Mitropoliți, Episcopi, Egumeni, Duhovnici, Protopopi și către toată rânduiala obștească, se vede modul edificărei acestei Pravile și traducțiunea ei.

Așa în scrisoarea lui Daniil către Mitropolitul Stefan, între altele vedem : «eū mai micul, prostulū și plecatul prah desuptū picidorele cinstite ale sfinției tale (o sfinite crêștete) de mulți lachedemoneni, voiū cu toată inema, cu blagoslovenia și îndemnarē sfinției tale, a prepune aciastă indreptare, de lege *dă pre limba ellinēscă pre limba prbstă rumânēscă* ²⁾. Nu doară dăinū nevrednicia prostimei mele, dă veintr'o învățatura învățată, fără numai cât m'am ispititū a linge pre din afară puținelū Grammatica și Sintaxisul ce cu toată *mintē, înțelepția, arătarē, spunerē și indreptarē, a cuviosului intru ieromonahū Kyr Ignatie Petriți și a lui Panteleimon Ligaridi, dascăli desevarșiți amēndoi de la Hio, vestiți și fôrte iscusiti intru toată dumnezeiasca scriptură*.

Scrisoarea e semnată :

«Al Présfinției tale nedreptnic rob,

Daniilū M. Panonianū» ³⁾.

Din scrisoarea Mitropolitului Stefan către tot clirosul bisericesc se vede earăși sorginți pentru traducerea pravi-

¹⁾ Vezi în originalul textului reproduș în op. D-lor Bianu și Hodoș, pag. 190—203.

²⁾ Aci par-că ar avea aerul monahul să vorbească de limba română ca de cea latină de pe timpul colonizărei Daciei, adică de limba «*latină vulgară* în comparație cu cea latină de la Roma.

³⁾ Vezi în op. cit. a D-lor Bianu și Hodoș dupe original, p. 193.

lei, într'un loc din acea scrisoare vedem: «Și am făcut alé-gere de în multe și bogate Pravile, trimetându pân' și la înparătésca cetate, la Pré sfântul nostru, și a toată lumé Patriarchii (că n'am vrut să scriu dă pre céle tiparnice, fiindu-mi témâ; că de cându aũ încăputu cărțile Pravoslaviei la mâna ereticilor, ei n'aũ lipsit a nu băga câte-va zizanii) *pân ce am aflat la cinstitul nostru fiu sufletesc Kyr Gheor. Caridi de la Thrichis, carele aũ fostu II vis., scrisă cu mâna, judecata toată arhieréscă și lângă dânsa și împărătéscă, cu toate canoanele ale sfintelor Soboară și Apostole și a Marelui Vasilie și a altorũ dumnezeestĩ și sfinți Părinți, împreună cu Theolog dumnezeestilor Bogoslovĩ, scoasă și tocmită cu porunca și învățatura blagocestivului împérat Kyr Ioann Comninulũ, cu mare și multă socotință, de pravoslavniculũ întru dascăli Diacon și păzitoriu de toată Pravila și canoanele nouéi Besereci Kyr Alexie Rodniũ*¹⁾. Și așa cu multă userdie și îndemnare o am scos de întunerecũ la lumină și cu buna voe a luminatului și blagocestivului meũ Domn Io Mathei Voevod Basarab și cu tot sfatul Măriei Sélle, cu blagoslovenia Părintelui meũ Paisie Patriarhul Ierusalemului, și cu îndemnare a doi frați iubitori de Dumnezeũ și tocma slujitori ai oblostiei smereniei noastre.

Tipăritu-se-aũ, ca se fie de folosul tuturor de obște, ca o grădină plină de flori mirositoare ale raiului, saũ ca un vistiariũ deobște Biséricii²⁾.

În ceea ce privește de locul tiparului însuși titlul Pravilei arată.

Dupe exemplarul Pravilei tipărite la Têrgoviște în 1632 s'a tipărit și reprodus tóte exemplarele din acéstă pravilă ca de pildă cea tipărită în întregime la 1871 de N. Blaremborg și de Missail ce formează un volum mare de 451 pagini.

Pravila lui Mathei-Vodă formează 417 capitole «Glave» cum se ȃice în text.

¹⁾ Alexie Aristiniu ce se vede și pe titlul broșurei.

²⁾ Vezi idem în op. D-lor Biau și Hodoș dupe textul original, p. 200—201.

Pravila începe cu Glava: *Pentru judecătoriu cum i se cade se fie miloserd*¹⁾ și să nu crează cuvintele nimănui fără de întrebare²⁾, eară ultima glavă este: *Carte de despărțeală pentru când nu trimite bărbatul cheltuială de hrană vieții muerii lui*³⁾.

Tóte glavele aũ note mărginașe în pravilă, care arată sorgintea glavei, fie din canoanele sfinților părinți, cu esplanări dupe Aristin, fie din theologia lor după Anastase Sinaitul, coprinđend și respunsuri.

Intregul pravilei e însă cum spune D. Xenopol o culegere de canóne grecești din manualul hexabiblos al lui Harmenopol⁴⁾.

În asemănare cu pravila lui Mathei-Vodă se tipărise deja în 1646 în monăstirea Trei Erarhi de la Iași de către Domnul Moldovii Vasile-Lupu o pravilă de legi.

Pravila însă a lui Matheiũ e mai vastă ca a lui Vasile Lupu.

Pravila lui Matheiũ-Vodă conține un amestec de materii; nu putem spune că ea e pur și simplu numai o condică de legi, căci în afară de cestiunile de drept mai sunt și altele cu totul diferite, dupe cum vom vedea.

Cuprinsul ei e cum spune și D. Xenopol, mai mult o culegere de canoane ale bisericei.

În ceea ce privește dreptul canonic printre glavele pravilei observăm: Pentru obiceiul al Bisericii; pentru Patriarhii, pentru preoții, pentru episcopii, pentru pări aduse acestora, pentru anathemă, pentru afurisire, pentru numele lui Iisus Christos, pentru post, pentru sfintele Icóne, pentru cele 7 sobóre.

În cea ce privește dreptul penal, găsim de asemeni dispozițiuni, fie în glave separate, fie în glavele canonice, așa de pildă vedem: Pentru martorii ce se primesc și nu se primesc; pentru cei-ce vor sudui pre judecător său pe oamenii Domnești, pentru cei ce vor sudui său vor vătăma

¹⁾ Milostiv.

²⁾ Vezi în op. cit. ediț. Missail, Blaremburg, p. 15.

³⁾ Vezi în op. cit. ediț. Missail, Blaremburg, p. 451.

⁴⁾ Vol. IV, op. cit. p. 174—175.

solii, pentru cei ce vor sudui pe boieri, pentru înșurătoare fără de leage, pentru cei ce umblă cu bani răi; pentru Ovrei de se va boteza și face preot, pentru diacon și preot de va curvi; pentru preot de'i va curvi muiarea; urgie tocmită asupra celor ce despart nunta, pentru bărbații ce vor lua două muieri; pentru furtișag, pentru omul care 'și va afla muierea curvind și va ucide pre dânsa și pre curvarul; pentru ucideri.

În cea ce privește dreptul civil găsim earăși dispozițiuni ca: Pentru marturii ce trebuie aduși la judecată de piriși; pentru cei-ce iaă camătă; pentru muierile cele logodite, pentru virstele logodiților; pentru junele ce se va logodi și va muri; pentru care vini se despart oamenii casnici; când va trebui bărbatul să facă zapis muierii; pentru rînduiala spițelor nuntelor; pentru a opta spiță de sânge; pentru înșurarea și ce este înșurarea; pentru nunta cea d'întăi; pentru falcidiu; pentru tovărășie, pentru jurămînt ¹⁾. Acestea sunt numai câte-va glave ce le-am citat, căci cu totul sunt dupe cum am spus 417.

Afară de aceste dispozițiuni de drept am spus că mai sunt și altele care nu privesc de loc materia dreptului, de pildă: Pentru care zile se chiamă none și ide; pentru 24 de slove ale buchilor; pentru câte mile țin ostroavele cele mari, pentru câți munți mari sunt.

Așa că de aceea pravila lui Mathei este vastă, căci putea multe lucruri să nu le pue saū să le pue mai simplificat.

D. Xenopol spune că în această privință pravila lui Vasile-Lupu e mult mai bună ca a lui Matei-Vodă, de oare-ce nu are acest amestec de materii ²⁾.

Am crede că acum odată ce Țara-Românească posedă un codice scris, legiuirea nescrisă nu s'a mai aplicat, lucrul e însă cu totul contrariu, căci din *obiceiurile juridice* nu erau nici unul coprinse în condica lui Matei-Vodă, de oare-ce dânsa a fost prototipul manualului lui Harmenopol;

¹⁾ Vezi în *Catastivul Pravilei* (adică în tabla de materii) op. cit.

²⁾ Vezi op. cit., vol. I V, pag. 156—159.

în care desigur obiceiurile juridice române nu puteau figura, căci dăsele aveau cu totul o altă sorginte, o sorginte romano-germană-slavă.

Ca să încheiăm acest capitol al legislațiunei, mai avem de vorbit despre *Capetele de poruncă din Tîrgoviște, 1714*, tipărite în zilele domniei lui Ștefan Cantacuzino (1714—1716) de Gheorghe Radoviciu¹⁾.

Această carte coprinde mai multe porunci bisericești către tot clirosul bisericesc.

Mai este încă o lucrare juridică religioasă apărută peste munți²⁾: *Așeđămintele bisericești din 1675*, date de Mitropolitul Sava din Ardeal în urma unui sinod ținut la Alba-Iulia.

Așeđăminte conservate în opera lui Petru Maior, «Istoria bisericească», însă acea parte nepublicată, lucrare românească și cea de pe urmă e *Cartea legilor din 1686*, scrisă de un anonim; într'însa se vorbește de legile bisericești ale mitropoliei Belgradului³⁾.

Aci se termină capitolul studiului legislațiunei.
Acum trecem la

MEDICINĂ.

Asupra istoricului medicinei române s'a scris foarte puțin, mai puțin de cât asupra istoricului orî-cărei ramuri din activitatea culturală a Românilor.

D. Gion singurul numai s'a ocupat într'un mod mai special despre această cestiune:

În 1892, în ziua de 16 Februarie, a ținut o conferință la Atheneul român despre «Doftoricescul meșteșug în

¹⁾ Vezi în op. cit. D. Sblera, p. 131, după Em. Picot: «Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Antime Ivireanu, metropolitain de Valachie», publicată în «Melanges orientaux publiés par l'école de langues orientales vivantes. Vienne, 1886, p. 515—516».

²⁾ Vezi op. cit. D. Sblera, p. 130, citat după Cipariu în «Acte și fragmente», Blaj, 1885, p. 145—150.

³⁾ Vezi idem p. 130, după op. cit. a lui Cipariu, p. 257—263.

trecutul țărilor-române», conferință ce a și tipărit-o în o cărtică mică de 80 pagini.

În 1899 însă eșind «Istoria Bucureștilor» de sub tipar, scrisă tot de D-sa, la pag. 633 am găsit titlul: «Boale, Spitale, Doftori în București până la 1800», subiect tratat în 34 de pagini de format mare.

Afară de aceste două lucrări care ne dă mai mult său mai puțin o notă generală despre practicarea medicinei în trecut, la Români, mai avem manuscrisul d-lui Dimitrie Lupășcu despre «Medicina babelor saū spitalul descântecelor, rețetelor de doftorii și vrăjitorii băbești», tipărit în Analele Academiei române¹⁾, în urma unui raport favorabil al D-lui prof. Ioan Bianu, bibliotecar și membru corespondent al Academiei, cât și unele documente din colecțiunea Hurmuzaki și citațiuni de ale cronicarilor în ale lor scrieri, în care adese-ori se vede pe ici pe colea numele verii un doftor străin venit în Țara-Românească pe la curtea vr'unui Domnitor.

Acestea sunt deci, și atâta tot, scrierile pe care ne vom baza noi ca să tratăm, pe cât ne va ajuta puterile, despre medicină în Țara-Românească până la 1717, vorbind bine înțeles, în acest capitol numai de activitatea ei sub impulsunea și în timpul epocii naționale, *căci de medicina atât de mult propagată de doftorii greci vom vorbi în capitolul general al întregii activități culturale din țara noastră, datorită străinilor.*

Medicina a avut obstacole în desvoltarea ei ca nici o alta din științe, aceasta din cauză că popoarele s'aū arătat în tot-d'a-una îndărătnice, când a fost vorba de a se civilisa și în medicină.

Cei ce aū practicat medicina în vremurile vechi, aū suferit în tot-d'a-una greutate, pentru a convinge pe suferind, de încredere.

Să vedem însă de ce această neîncredere ori teamă, și să vorbim de dēnsa la Daço-Romani ca să ajungem și la Români.

¹⁾ Tom. XII, seria II, anul 1889—1890, p. 7—128.

La Roma, în primele timpuri, doctorul nu era un «*medicus*» luat în sensul de doctor de boale interne, ci era «*vulnerarius*» (*doctor de răni*), așa că el tăia, era mai mult chirurg, de unde poporul 'l și numea «*carnifex*».

Primul doctor la Roma a fost un carnifex, el se numea *vulnerarius carnifex Archagathon*, fiul lui Lysanis¹⁾.

Această credință groasnică o are încă și azi oamenii de jos de tot, lipsiți de cultură, ei cred că doctorul, mai cu seamă chirurgul, e un calău, un găde, un măcelar, ce tae și spintecă la oameni.

Romanilor nu le-au plăcut de loc medicina și de aceia nici nu au prea învățat.

Catone cel bătrân dicea că Romanul nu trebuie să fie bolnav și nici nu trebuie să învețe medicina. El spunea fiului său: «*interdixi de medicis*» (te-am oprit de a consulta pe medici). În schimb însă cunoștea o singură rețetă: *varza crudă*, ce o dădea la pojar ca și la scrântituri și la melancolie.

Romanii diceau că medicina este demnă de Greci și de aceia le-au și lăsat-o lor ca s'o practice; ei se credeau destul de viguroși și sănătoși ca să nu aibe necesitate de doftorii. Aveau acea *gravitate romană*, așa că aceia dintre Romani care s'ar fi făcut *medici* nu ar fi fost bine priviți de loc și s'ar fi numit imediat *ad Graecos transfugae*²⁾.

Cel d'întâi medic din Dacia-Traiană, al cărui nume istoria l'a păstrat, este medicul *Titus Attius Divixtus*, care a practicat la Apulum în Transilvania, ca oculist și trăia prin veacul al II-lea după Christ, în timpul Antoninilor. D. Gion crede în al lui Antonin-fiul său Marc-Aurel.

Aceasta ne-o dovedește *pecetea-reclamă* a lui Divixtus, găsită prin ruinele de la Alba-Iulia.

Că mai ereau și alți chirurghi în veacul al II-lea, o

¹⁾ Vezi în «Doftoricescul meșteșug din trecutul țărilor române» de D. I. Gion, p. 13, după «La Médecine, histoire et doctrines» par Ch. Daremberg (Paris, 1865), și «De re rustica: Caton» în «Études Médicales sur les poètes latins» de P. M. Ménière, Paris, 1858).

²⁾ Vezi în op. cit. D. Gion, p. 12, după Caton în Daremberg, p. 14.

mai dovedește și lancetele, cauterile și alte instrumente de chirurgie, găsite la Turnu Severin¹⁾.

D. Gion crede că Divixtus nu era un colon Roman în Dacia, ci Grec, așa că nu ar fi loc la aplicarea principiului catonian «*ad graecos transfugae*».

După trecerea coloniștilor romani în Moesia, de către Aurelian, la 274 d. Chr., spaima și ura de doctori la descendenții colonilor Romani (adică la Români), fu aceeași, căci acum medicii vor deveni niște adevărați «*carnefici*».

Impărații de la Bisanz, în urma unei crunte lupte cu Româno Bulgarii său numai cu Românii din Pind și de la Dunăre, întrebuințau pe medici ca să taie în bucăți pe căpitanii români ce-i prindeau în luptă și ast-fel doctorii, după ce îi tăeau în bucățele mici, se supunea ridiculei porunci a împăratului lor, ca să facă a învia pe ucis. «În anul 24 împăratul (bizantin) Constantin Copronym prins-a și pe Hristin căruia la Sthama, 'i-a tăiat mânele și picioarele, apoi a adus doctori să cerce alcătuirea omenească și așa l'a ars după aceea»²⁾.

În fața unor asemeni barbarii, de sigur deci că în sufletul Românilor se va fi implantat ura și teama de medicii din vechime, care cu drept cuvânt se numeau *carnefici* și *gâdți*, încât să nu ne mirăm ați, dacă mai vedem asemeni credințe despre doctori în clasele de jos, ale poporului, credințe moștenite de sute ani, pe când ele erau aplicate.

La Roma medicii se mai numeau *circulatores*, iar la greci «*periodevți*», adică doctori ce mergeau din casă în casă și din oraș în oraș. Vizitele acestor doctori erau plătite foarte scump; în bani de ați ar fi făcut 40—50000 lei vizita.

De aceia și medicul lui Claudiu lăsase o avere la moartea sa de șase milioane și Thesalus două milioane³⁾.

¹⁾ Vezi în Ist. Bucureștilor de D. Gion, p. 635, după comunicațiunea D-lui Gr. G. Tocilescu, făcută Academiei la ziua de 20 Martie 1897.

²⁾ Vezi în Cronica Românilor, Șincai, vol. I, p. 225, ediț. 1886, după scriitorii Meschellei și S. Theofan.

³⁾ Vezi în «Doctorescul meșteșug» de D. Gion, p. 15—16, în Notă.

Românii, după cât se par, în vechime erau mult mai sănătoși de cât aji; poate din cauza traiului lor încă din primele vremuri. De ore-ce știm că mai întâiu regiunea muntoasă a Țerei Românești o locuiseră dênșii.

Un cronicar polon din vechime, Oricovius, spune despre noi: «Românii sunt niște sêlbateci, pentru-că nu sunt nici odată bolnavi»¹⁾. Când se înbolnăveau, nu ședeau în casă, ci căutaui ca tot prin mijlocul aerului să se însănătoșească, și ast-fel se scoteau afară din casă și se aședau pe prispă.

Despre acest obiceiū dovedesc și scriitori clasici Herodot, Strabon și Maxim din Tyr ce spun, că'l practicaui popoarele din Orient. «De artis medicinae per aegrotorum apud veteres in vias publicas et templa expositionem incrementis»²⁾.

D. Gion spune că: «Lucru e puțin probabil, dacă la curtea lui Mircea-cel-bătrân au fost doctori»³⁾. Doftoricescul meșteșug în Țara-Românească, adică acest meșteșug practicat de medici, nu începu de cât din veacul al XVI-lea încoace, de atunci începură să vine pe la curțile Domnilor români medici de la Bizanț, Arabi, Greci, Italieni și Evrei, căci Bizanțul în veacurile trecute forma puntea de trecere, gura aceia de scurgere prin care trecea în țările române veneticismul cult.

Așa că doftoricescul meșteșug ce a început în Țara-Românească în veacul al XVI-lea nu a fost de loc practicat de Români, ci numai de străini, și de aceia nici nu'l vom studia în acest capitol care este consacrat numai și numai culturei din epoca națională.

Intrebarea vine însă de pus: Până în veacul al XVI-lea, de când începură a veni doctori străini în Țara-Românească, Românii nu cunoșteau medicina sub nici un cuvânt? Aceasta de sigur că ar fi fost imposibil, căci, cu toate că Orecovius

¹⁾ Vezi în Istoria Moldovei de Drăghici, p. 31.

²⁾ Vezi în Daremberg, op. cit., p. 35, citație de D. Gion în «Doftoricescul meșteșug», p. 14, Notă.

³⁾ Op. cit. D. Gion, p. 16.

ne făcea *sêlbateci*, fiind-că eram prea sănătoși, ear Herodot, Strabon și Maxim din Tyr, ce spuneau că oamenii popoarelor din Orient când se bolnăveau se căutau la aer și cu aer, însă un ce fatal este, că trebuie să fi în viața ta odată bolnav sau dacă nu bolnav greu, dară indispus, căci boala este un ce de care nimeni nu scapă ca și de moarte.

Un accident neprevăzut 'ți aduce o indispozițiune sufletească și instinctul de conservare te împinge ca să cauți remediul necesar spre a te însănătoși.

Instinctul de conservare e înăscut în om și el a existat în toate vremurile, așa că omul, dar, și-ar fi căutat și remediul.

În Țara-Românească dacă până în veacul al XVI-lea Românii nu găseau remediul prin medici, fiind-că ei nu existau încă, l'au cunoscut însă prin mijlocul *babelor* și al *călugărilor*, așa că până în veacul al XVI-lea când a început epoca doftoricescului meșteșug, practicat de medicii străini, Românii din Țara-Românească s'au folosit de medicina băbească și medicina călugărească, de care ne vom ocupa și noi aci, ca unele ce au format tipul medicinei române din epoca națională a vieții noastre de Stat.

Medicina băbească. Doctorul Costache Vârnăv care practica medicina acum 60 de ani în Moldova, dice că leacurile babelor române vin de la Roma ¹⁾, între altele, zeama de ceapă a lui Pliniu cel bătrân, ce și babele române o dau de ochi; apoi varza lui Catone, ce o dădea el la ori-ce boală și cine știe de la ce babă de la Roma învățase acest leac, căci ce înseamnă alt-ceva de cât fraza *interdixi medicis* ²⁾, cu care se adresa dînsul către fiul-său (te-am oprit de a consulta pe medici), dacă nu de cât a se lua după leacul băbesc.

Un german, Sultzer, care a venit în veacul al XVIII-lea

¹⁾ Vezi în: *Physiographia Moldaviae* (Budae, 1836), citat de D. Hasdeu în *Columna lui Traian*, anul 1872, și în *Istoria Bucureștilor* de D. Gion, p. 641.

²⁾ Vezi în «*De re rustice*», Catonis, în *Etudes Médicales sur les poètes latins* de P. Ménières, Paris, 1858, et «*la Médecine, histoire et doctrines*» de Daremberg (1865), citat de D. Gion în *Ist. Bucur.*, p. 641.

prin Țara-Românească și a și scris despre istoria Românilor, spune că nu este boală pentru care babele române să nu aibe vre o doftorie¹⁾).

Aceasta cu drept cuvânt, căci aproape totalitatea boalelor, medicii de ađi le tratează prin masaje ca extern și doftorii făcute mai cu seamă din ierburī, ca intern.

Aceste două metode și babele române din vechime le cunoșteau; ele le aplicaū de sigur într'un mod mult mai primitiv și simplu. Masagiul se numea «Trasul babelor» sau «*frecatul babelor*». Când ȳiceai: «*ȳi e de frecătură; ori, de tras*», se știa că ai gālci de răceală ori de aplecare pe trup, pe la încheieturi.

În cea ce privește ierburile, de sigur că nu erau preparate ca ađi într'un mod atât de perfect, mijloacele cele ascunse ale farmaciei nu se cunoșteau; dar plămădite în câte o ulcea de pământ la vatră, de multe ori făceau un efect mai bun și mai inofensiv întregului organism de cât multele și variatele doftorii de ađi, ce se iaū pentru tămăduirea unui organ și în schimb înbolnăvind pe altul.

Această practică a medicinei, babele și-o manifestaseră sub patru forme: 1. *prin descântece*; 2. *prin vrăjitorie*; 3. *prin frecături* și 4. *prin doftorii*.

Am vorbit și mai 'nainte că D. Dimitrie Lupașcu posedând un manuscris de «Medicină a babelor», Academia română l'a tipărit în analele sale²⁾.

Manuscriptul tipărit în analele Academiei ne dă o notă generală despre aceste descântece, vrăjitorii și rețete băbești. În prima parte a manuscrisului sunt 54 descântece însoțite de rețetele lor, pentru vindecarea a 43 de boale, iar în a doua 136 de vrăjitorii și doftorii.

Să ne închipuim așa de pildă o babă de soiul acesta, pe Șopârloaica Țiganca, Mitrana Indrăcita sau Chera Anastasia ori Baba Neacșa și să facem portretul lor, ca să ne înfățișăm scena ce trebuia să se petreacă între dēnsa și

¹⁾ Vezi în *Geschichte des Trans-Daciens*, vol. III, Viena, 1782, p. 56, citat de Gion, idem p. 642.

²⁾ Vezi în Tom. XII, seria II, anul 1889—90, p. 1—125.

bolnavul, când era să'l descânte, să'l vrăjească, să'l tragă, sau să'i dea vr'o buruiană s'o bea.

Cu o figură cât o smochină, cu capul gol și părul vilvoi, ca o smintită, se repedea din spre ușă spre patul bolnavului, cu ochii mari și înroșiți, ca para focului, privindu'l țintă spre a'l vrăjitori.

Cu mâinele întinse spre bolnav, par'că ar fi avut de gând să'l gâtnă, 'și plimba pe tot trupul lui degetele cele sbârcite, lungi și subțiri la frecături de tot felul, și pe loc, și prin sus și prin jos și pe coastă și pe la încheiături, cari mai de cari mai plăcute și mai făcătoare de minuni.

În acest timp însă niște buze subțiri și intrate în nauntrul cerului gurei, moșmoneau niște vorbe nearticulate pentru diferitele descânțece ce trebuiau spuse, după împrejurări; din când în când suflând încă în bolnav, ca să se imprime pe dânsul descântecul.

În aceste momente de supremă ipnotizare și magnetizare părea că se descarcă în bolnav, de la babă, tot fluidul electric al unei puternice pile.

Ca concluziune însă la toată această operațiune, pentru lăsatul cortinei, se audea încetișor din gura babei: «De ce așa?» și tot ea răspundea: «Iacă așa, că prea vrei să știi multe, și cine știe multe, moare. Leac și noroc să dea Dumnezeu și atâta tot»¹⁾.

Dacă baba nu reușea a vindeca pe bolnav, mai dădea și cu bobii; dacă nu reușea nici cu acestea, numai atunci începea cu doftoriile.

Băuturile veneau în prima linie plămădite și fierte câte 4 și 5 ceasuri, acele erburî, în câte o ulcea la vatră. Apoi alifia și argintul viu.

Dacă toate acestea erau zădarnice, atunci se ridica bolnavul din casă și se espunea pe prispa casei, afară, la drum și pe acolo ori-ce trecător ce trecea și se oprea de sigur la gemetul suferindului, spre a'l întreba ce are, ear acesta răspundând trecătorului, dacă 'și aducea aminte de a avut și dânsul vre-o dată această boală și cu ce a fost

¹⁾ Vezi aceste vorbe în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 643.

căutat de s'a vindecat, spunea bolnavului, ast-fel că acesta devenea singurul mijloc de lecuire.

Acest obicei s'a practicat în întregul Orient încă din vremurile cele mai înapoiate. Istoricul Herodot, Strabon și Maxim de la Tyr ne-o spun¹⁾; obiceiul încă în ființă și azi prin satele noastre. Erburile laxative, Reventul, Siminichia și Lipitorile de primăvară erau principalul lucru, acestea de pe urmă mai cu seamă la lăsarea de sânge «să se preînoască, căci a venit primăvara», diceau babele.

Se lăsa sânge, până ce bolnavul său chiar și omul sănătos, dar doritor de preînnoirea sângelui, cădea pe brânci, cum spune D. Gion, de prea multă slăbiciune. Am văzut și pe Vodă Brâncoveanu «lăsând sânge de primăvară la viile sale de la Pitești»²⁾.

D. Gion spune că acest mijloc 'l întrebuințau și medicii Franciei din veacul al XVIII. Guy Patin și Fagon: «*Primum purgare, ensuita saignare*», apoi se cânta doctorilor «*Dignus, dignus est intrare in nostro docto corpore*»³⁾.

Aceste babe ce gătuiau la miezul nopții câte un cocoș negru, pe la răscrucile ulițelor, sau de pe câte un pod vârsând într'o apă curgătoare, sânge de miel negru, plămădit în câte un clondir; ele care desgropau morții, ce credeau că se fac strigoii și îi ardeau la lumina candelor, sau le dădeau drumul pe ape curgătoare să-i ducă în alte părți.

Toate aceste babe ce făceau vrăji și farmece groaznice, ce-ți dădeau bături felurite pe cari de multe ori le lua unul spre a se însănătoși altul, în cât se întâmpla cum dice D. Gion: «Tu te ungeai, tu beai, pe tine te încondea baba cu efluvie-i magnetice și un altul se facea sănătos».

Exemple de desgropatul și arsul morților se practica în noi de aceste babe, până în vremurile veacului al XVIII-lea.

¹⁾ Vezi în Daremberg: «La médecine, histoire et doctrine», p. 31, citat în Doforicescul meșteșug de D. Gion, la pag. 14.

²⁾ Vezi în cap. VII din aceasta carte la «Calendarul Folet Novel».

³⁾ Vezi în Dr. Raymond: «Les Médecins au temps de Molière» și în Daremberg, op. cit. de D. Gion, p. 644.

În vremea domniei lui Suțu în 1785 se întâmplă așa ceva, căci vedem însuși pe Domn dând niște cărți către caimacamul Craiovei și ispravnicii celor 5 județe pentru a le face cunoscute de ceea-ce a audīt. Domnia ȋice: «Am fost luatū Domnia mea înștiințare, cum că între aceste trecute ȋile la Mehedinți s'aū întēplat de aū muritū câți-va oameni de peri-pleumonie și oamenii aū intratū într'o pă-rere, cum că arū fi *eșitū strigoi* și dintr'această ar fi murit, după care părere a lorū aū pusū și aū *desgropatū pe unii, ardēnd și trupurile lorū, dāndu-le pe apă*»¹⁾.

Cantemir de asemeni spune pentru Moldova că dacă ȋi-era calul ori măgarul bolnav, te duceai la babă, baba descānta, tu beai apă saū doctorie, și măgarul ori calul se făcea sānātos»²⁾.

Aceste vrāȋi și farmece ale acestor babe, poetul român Bolintineanu le-a cāntat.

Mihnea și Baba într'adevēr este o bucatā splendidā în acest fel. Poetul ȋi-se pare de la prima vedere, că are prea multā fantezie în strofele sale, dar vail aū fost babe de sigur ce erau la fel cu cea cāntatā de Bolintineanu în Mihnea și Baba. Așa, de pildā între altele, vedem la poezia lui Bolintineanu:

«În peșterea Carpaȋilor
O oră și mai bine
Veȋȋ templul Pacinaȋilor
Ce cade în ruine.

«Aci se fac misterele
De babe blestamate
Ce scot la morȋȋ arterele
Și hārcele uscate.

«Aci se ferb și oasele
În vase aurite,
Aci s'adun frumoasele
Cānd nu mai sunt dorite.»

¹⁾ Veȋȋ în vol. I, Ist. Rom., p. 401—402, Seria 1774—1786, de V. A. Urechiā.

²⁾ Veȋȋ în «Opere», ediȋ. Acad., vol. II, p. 156—157, citat și în op. D-lui Gion, p. 645.

Sau în blestemul Babei către Mihnea :

Blestemul.

Orî unde vei merge să calci, o tirane !
 Să calci p'un cadaver și 'n visu-ți să-l vezi !
 Să strângi tu în mână-ți tot mâini diafane,
 Și orî-ce ți-ar spune tu toate să crezi.
 Să-ți ardă plămâni d'o sete adâncă,
 Și apă, tirane, să nu poți să bei !
 Să simți tot-d'a-una asupra-ți o stîncă !
 Să înclini a ta frunte la cine nu vrei !

«Să nu se cunoască ce bine vei face !
 Să plângi ! însă lacrimi să nu poți vîrsa,
 Și orî-ce dorință și orî-ce îți va place
 Să nu poți, tirane, să nu poți gusta !
 Să crezi ca ești geniū, să ai zile multe,
 Și toți ai tăi să moară, iar tu să trăești !
 Și vorba ta nimeni să nu o asculte,
 Nimic să-ți mai placă, nimic să dorești».

După care blestem succedă mai multe scene urgisi-
 toare asupra sêrmanului Mihnea, între care :

«Și miî de miî de spaime
 Veniaū din iad ridând
 Pe Michnea să defaime,
 Căci ast-fel baba are
 Mijloc de rîsbunare
 Pe mort nesupărând»¹⁾.

Dimitrie Bolintineanu a înfățișat pe babele vrăjitoare
 în această tradițiune așa după cum erau ele în natură.
 Poetul român a cugetat și a simțit la fel cu Shakespeare,
 când a scris faimoasa tragedie Macbeth, unde la actul al
 IV-lea, scena I-a, vedem niște vrăjeli din partea babelor
 tot așa de groaznice ca și al babelor române din basmul
 lui Bolintineanu.

¹⁾ Vezi în poeziile lui Bolintineanu, vol. I, 1877, tipărite de G. Sion, p. 395,
 între «Basme».

Aşa de pildă în mijlocul unei pesceri întunecate, unde se aude un tunet înspăimântător, vedem că apar vrăjitoarele ce se adună în jurul unei căldări şi spun :

ÎNTÂIA VRĂJITOARE

Trei ori a miaunăt galbenul motan.

A DOUA VRĂJITOARE

Trei ori şi încă una aricele-a gemut.

A TREIA VRĂJITOARE

Harpia ne-a strigat: este vreme, la treabă!

ÎNTÂIA VRĂJITOARE

«Înprejurul căldărei în cerc să ne învărtim,
Măruntae otrăvite la fund să asvêlim.
Broască ce sub piatră rece
Di şi noapte, trei ori dece.
Somnoroasă, s'a culcat
Şi venin a asudat.
În oala fermecată
D'întăi fie aruncată
Oase de şarpe din mlaştine scos,
Fiarbă în ciaun, fiarbă vêtos.
Ochiu de şopârle şi deget de broatec,
Coadă şi unghi de câine sêlbatec,
Limbă de buchă şi creeri de cioară,
Dinte de lup şi cucută amară
Pentru *farmec cumplit*, puternic la stricare
Ca o zamă din iad fearbă în căldare.

TOATE (strigă)

Cu stredanie la treabă,
Focul arde, oala fearbă !¹⁾

¹⁾ Vezi tragedia *Macbeth*, de Shakespeare, traducere din englezeşte de Petre P. Carp, Iaşi 1864, p. 66, şi în ediţ. corect. Socec, 1886, p. 89—90.

Mai urmează apoi de aceste blesteme teribile cari mai de cari înspăimântătoare.

Iacă deci rolul babelor, nu numai la noi în țară, ci poate în toate țările din Europa, căci de sigur realitatea din vremurile de atunci a inspirat pe marele și nemuritorul Shakspeare ca să consacre în piesa sa *Machbeth* un rol atât de groaznic acelor vrăjitori, rol plin de blesteme și de vrăjeli, care mai de care mai frumos.

Babele mai erau ajutate în vrăjelele lor, ne dice Cantemir în cea ce privește Moldova (obiceiuri însă în ființă și în Țara-Românească) și de către *Călușări* și *Urs*.

Cantemir spune că bolnavul se așează pe pământ și Călușari jucău în jurul său, țipând:

Din călcăi încetișor!
Hi! din talpă binișor!
Hop! o dată
Și altă dată!
Sus de două
Jos de nouă
Pân' la patru-decî și nouă! »¹⁾

Aceste chiote îngrozeau pe bolnav, 'l impresiona în atât în cât poate de o emoțiune vie se făcea sănătos.

O cumplită reacțiune se întâmpla în tot organismul său. Primăvară ursul, după ce năpârlea pěrul, era întrebuințat pentru a călca pe bolnav.

Suferindul era scos afară, învălit într'o cergă, se aședa cu spinarea în sus culcat la pământ, pe burtă, și ursul se urca pe șalele bolnavului, iar țigauul țipa:

«Din călcăi încetișor
Și din talpă binișor!
Sus, Martine!
Țin-te bine
Că'ți dau pâine cu măslinel»

Din aceste descănțețe, vrăjitorii și rețete băbești am

¹⁾ Vezi în op. cit. Cantemir, p. 142—143.

spus că D. Dimitrie Lupașcu a posedat un manuscris ce se găsește tipărit în Tomul XII al Analelor Academiei române (1889—1890) și acolo vedem 54 descântece însoțite de rețetele lor pentru vindecarea a 43 boli și 136 de doftorii, însoțite de vrăjitorii fără descântece.

Ast-fel din descântece să luăm de pildă :

Cântecul de orbalți (brânca).

- «Voî, trei fete mari,
Din ceru făcute,
Din ceru crescute
Cu trei seceri de oțel făcute
5. Cu poale ridicate,
Cu mânilor suflecate,
Unde vë duceți,
Unde mergeți?
- Ne ducem să secerăm
10. Dealurile, văile, grânele, oarzele, fânețele.
— Nu vë duceți să secerati
Dealurile, văile, grânele, oarzele și fânețele.
Vë duceți la (*numele bolnavului*)
Și secerati orbalțul.
15. Din rădăcina dinților,
Din auđu urechilor,
Din vederile ochilor,
Peste marea neagră îl dați,
Unde cocoșu negru nu cântă.
20. Cerul negru nu bate,
Acolo să chee, să răschee,
Și (*numele bolnavului*) să rămăe luminat curat
Cum Dumnezeu l'a lăsat.

Rețetă.

Să se descânte pe obrazul bolnavului de trei ori într'o ți cu secerea ¹⁾.

Poate că și lui Constantin Brâncoveanu Vodă i-se spuse acest descântec de către o babă din curtea dom-

¹⁾ Vezi în Tom. XII, Analele Acad., op. cit., p. 11.

nească, când se inbolnăvi de orbalț, când era să meargă la Andrianopol pentru plata haraciului la Sultan.

Ce e drept, aceste descântece culese de D. Dimitrie Lupașcu sunt pentru Țara-Moldovenească, dar de sigur aceleași erau și în Țara-Românească, de oare-ce obiceiurile nu erau variate în cele două țări surori.

Doftoriile și vrăjitoriile fără descântece am spus că sunt 136 în colecțiunea D-lui Lupașcu. Să luăm cea mai obicinuită dintre ele, de pildă:

Pentru Gutura!

Doftoriă: Să iei făină de popușoi (porumb), să pui pe cărbuni aprinși și fumul care va da, să'l tragi pe nas.

Vrăjitorie: Să sârui pe un altul în spate, fără să simță acela ¹⁾).

Am terminat cu medicina băbească, acum trecem la

Medicină călugărească. Pe lângă babele vrăjitoare, care de multe ori erau niște făcătoare de minuni; se mai considera și icoanele.

Caracterul Românului e foarte superstițios, fatalist și religios, așa că el avea o încredere oarbă în divinitate, aceasta a și fost o fericire pentru dânsul, căci în răstimpul veacurilor suferind fel de fel de nenorociri, a găsit cel puțin în dumnezeire un puternic sprijin, o măgulire sufletească, un ajutor moral care nu l'a lăsat să piară în negrele suferințe ale restriștei.

Cine e religios, în tot-d'a-una nu se desperează, căci credința e un nobil amic, cel de pe urmă și cel mai adevărat, care nu te lasă să pieri, căci așa pe neașteptate te trezești din vîzduh cu un *bine*, ce-ți mai îndulcește soarta în acele momente de întunecime a minții și a sufletului; în acele momente unde totul ți-se pare pierdut.

Medicina călugărească consista în minunile ce le credeau oamenii că le pot face sfinții săi sfințele, spre a scăpa pe bolnav din ghiarele morții.

¹⁾ Vezi în Tom. XII, Analele Acad., op. cit., p. 35.

D. Gion spune că, de când evanghelistul Luca a zugrăvit pe Maica Domnului, de atunci a început credința în icoanele făcătoare de minuni¹⁾.

Tradițiune zicea că noi Românii avem la noi în țară patru icoane de ale Maicei Domnului zugrăvite de evanghelistul Luca²⁾.

La Roma, țice D. Gion, nu se găsește de cât o «singură icoană de a lui Luca, și anume în biserica *S-tei Maria în Ara Coeli*.

Printre icoanele făcătoare de minuni din București, D. Gion enumără pe: *Maica Domnului din biserica Sârindarului*, această icoană acuma țice-se că este la Constantinopol; *Maica Domnului de la biserica Olari*, *Icoana de la biserica Sfânta Vineri* a boerilor Năstureli-Hêrești; *Icoana Sfântului doctor Pantelimon*, *Cosma și Damian*; Icoanele sfinților *Haralambie*, *Atanasie și Visarion*, făcătoare de minuni la boala ciumei; Icoana sfântului *Stelian*, care Sfant ținea în brațe un copilăș cu fașă de pânză în mână, pe care se citea: *mie mi s'a dat de Dumnezeu a păzi pruncii*.

De aceia și acest Sfânt era implorat pentru a lecuî pe copii bolnavi.

În 1664 ne spune Cronicarul că trimise Dumnezeu judecată lui Gligorașcu-Vodă Ghica³⁾ «că se bolnăvi un coconă ce erea, foarte rău, și făcea grozăvii multe, ea era mică înfășiată; ear ellă sâria ca unul de 30 de ani, și totă sbiera și țipa ca caii, până-și dedea duchulă și'lă îngropară în biserica lui Michaiă-Vodă».

De sigur că Vodă n'a apelat și la icoana sfântului Stelian.

«*Ad impossibilia nemo obligatur*», nici chiar pentru

¹⁾ Vezi în Ist. Buc., p. 646.

²⁾ Moaște de ale evanghelistului S-tul Luca sunt la Bistrița lângă racla de argint a S-tului Ioan Decapolitul, făcută de Bălașa Doamna lui Constantin-Șerban-Vodă. Vezi în Biserica ortodoxă, Rom., pe anul 1876, p. 14, Călătoria lui Neofit Miropolitul (citât în op. D-lui Gion, Ist. Bucur., p. 646, Nota 1).

³⁾ Am văzut în această carte la capitolul Domniei lui, cum dânsul se făcu soț cu toți vrăjmașii Cantacuzenilor, pentru a le săpa groapa peirei. De aceia țice Cronicarul aci, că Dumnezeu trecuse acum judecata lui Vodă Ghica.

Sfânti, ȳice D. Gion. Eũ cred ȳnsã din contra cã tocmai imposibilul 'l pot Sfintii, cãci aceasta este o minune și de aceia minunile nu le pot face de cãt Sfintii și puterea dumnezeascã, «ad impossibilia nemo obligatur», se poate ȳice pentru oameni, cãci ȳn adevẽr mãna, capul și sufletul omenesc nu poate face ceva imposibil; cãnd recurgi ȳnsã la puterea divinã, atunci te poți aștepta și chiar pre-tinde, aceasta ȳnsã bine ȳnțeles pentru cel ce crede și are ferma convingere, cãci dacã nu creȳi, nici sã te ȳncerci, cãci ȳn van va fi; trebue sã fie un mediũ apt pentru ca sã se poatã stabili acel curent electric ȳntre tine și puterea di-vinã.

Afarã de rugãciunile dese ȳnainte a unei sfinte icoane, mai erãu și alte credințe: Se atãrnãu icoane de patul bolnavului, 'i se puneãu cruciulițe pe pept, legate cu cãte o panglicuțã de gât; 'i se puneãu cãte o sfântã moaște sub pernã, mai cu seamã cãte o moaște de aceia ȳnutã ȳn ca-tifea; moaște ce slujise și lui taicã cel mare ori vre-unei buncice, ȳn cazuri de extrem pericol; 'i se duceãu rufele la biserica spre a se ține acolo 2—3 ȳile; 'i se da apã sfin-țitã de dimineatã; ȳi se aduceãu cãte un preot acasã de'i ȳdicea la cap cu glas ȳnãbușit privegherea și maslul, acatiste și molitfe din ale sfântului Vasilie-cel-mare și fãcãtor de minuni. Cãnd se spuneãu rugãciuni din ale Sfântului Ioan Zlatoust (Ioan-gura-de-aur), atunci se știa cã bolnavul e un muribund, aceasta era ultima sfortãre a medicinei cãlugã-rești.

D. Hasdeũ crede cã din veacul al XVI-lea existã texte de conjurațiune pentru scoaterea dracilor¹⁾.

Apoi muma bolnavului, sora, verișoara, ori ȳubitorea lui, dãdeãu giuvaericele, iconițe și galbeni la icoane ca sã le implore milã și minune; se duceãu ȳn biserica și acolo ședeãu ceasuri ȳntregi ȳngenunchiate ȳn fața unei icoane, ȳn ȳntunec, numãi cu cãte o candelã aprinsã și de sticlã ro-șie ori verde, prin care strẽbãtea niște raze slabe.

¹⁾ Vezi ȳn «Cuvinte din Bãtrãni», Manuscriptele lui popa Grigorie din Mã-hacȳ ȳnainte de 1580 (citãt de D. Gion ȳn Ist. Bucur., p. 647, Nota 2).

Acolo se rugau dânsese cu ochii umezi și duiosi, cu privirea tristă și melancolică, de-ți-se rupea inimă privindu-le, la icoanele făcătoare de minuni, doar se va însănătoși dragul mamei de acasă.

Așa e de multe ori: *credința* învinge *știința*, căci vin de acele împrejurări, în fața cărora știința rămâne nulă și surdă. Medicii nu mai au nici un mijloc, nu mai cunosc nici un secret al medicinei ca să'l dea bolnavului, atunci de sigur momentul desperării a sosit și singurul braț ce implori nu e de cât divinitatea: divinitatea e făcătoare de minuni, când vrea, face și imposibilul.

D. Gion spune că nu'și aduce aminte în ce notiță manuscrisă a cetit că o mamă care se ruga la biserica Sărin-darului singură în biserică, a audit icoana trosnind cu atâta putere, încât sërmana mumă s'a speriat și a cădut jos moartă. Trosnetul icoanei simulase asupra mumei nenoro-cite, refusul rugăciunei¹⁾.

D. Gion mai adaugă încă la medicina ieratică: Ungerea cu sfântul mir, cădutul la sfintele daruri, beutul apei în care a stat multă vreme o cruce de inorog, punerea unui fer între dinți când trag clopotele în Sâmbăta mare²⁾, aposițiunea mânilor unui patriarh sfint cum fu patriarhul Nifon în vremea lui Radu-cel-Mare, atingerea moaștelor unui mitropolit mort, cum fu Maxim Brancovici, și în fine ca ultim mijloc de tămăduire suprem și foarte costisitor: aducerea la casa bolnavului a moaștelor vr'unui sfint sau vr'unei sfinte, bunăoară S-tul *Dumitru Basarabov* din București sau S-ta *Filotea* tocmai de la Argeș³⁾. Cât de bine descrie D. Gion, când spune că emoțiuni peste emoțiuni cuprindeaū pe oamenii din casa unde era așteptate moaștele vre-unui din acești sfinți, căci tocmai în momentul când sicriul cu moaște era să intre pe poartă, tocmai atunci mâinele oamenilor ce duceaū patul pe care era aședat sicriul

¹⁾ Vezi în Ist. Bucur., p. 647.

²⁾ Vezi în Biserica ortodoxă Română, 1877, p. 571; obiceiurile superstițioase, citat în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 647, Nota 3

³⁾ Vezi în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 647.

puteauă amorți, sau caii se poticneau, dacă el era aședat într'un car, aceste accidente însemnau atunci pentru norodul așteptător, că sfântul nu'l vrea, în cât desperarea coperindea pe toți.

În noaptea Paștilor, când preoții eșeau afară din biserică ca glasul lor cel puternic și vibrător să se pearcă în înaltul cer înstelat; prin cuvintele: «Hristos a înviat din morții cu moarte călcând», ca să se convingă și ereticii de triumful creștinismului, atunci pe lângă biserică se auzea câte un țipăt infundat al vr'unui epileptic ce se sgârcea rezemat pe gardul vr'unui mormânt, și spre vindecare îi-se turna în cap câte o doniță de aghiazmă.

De friguri era scrisul cu litere arabe pe coajă de pâne de însuși mâna popei, el scria însă niște vorbe ce nu le pricepea nimeni. D. prof. Iorgulescu din Buzău ne dă o formulă de acest scris, rețetă pentru friguri: «*Abele* 31 : + *Zut*; a doua ȕi scria: *Bodele* 31 : + : *Zut*, iar a treia ȕi: *Abele*, *Bodele* 31 : + : + *Zut*». Dacă făcea pe «Z» în «3» nemțesc frigurile piereauă și mai repede¹⁾.

Se mai lua încă și târnoseală de la biserică ca lecuire de boale ușoare, dacă o furai, era și mai bine. Așa de pildă afumatul cu flori de la Domnul Christos era bun de guturai, coliva Sf. Haralambie și altele câte toate²⁾.

Credința în vremurile d'napoi era cu mult mai mare ca aȕi, oamenii erau mult mai bigoți. Când se rugau înaintea Maicei prea curate sau înaintea Domnului nostru Isus Christos, toată fința lor se transforma, scufundați în gânduri adenci, cu ochii ficși la icoană, cu trupul și sufletul la religie, simțeau că se stabilește între dênșii și divinitate în acel moment un curent puternic, nevêĕut, neauȕit și nepipăit, dar vai! cât de simțit.

Această încredere oarbă, această reacțiune în tot organismul lor avea de multe ori efecte fericite, căci bolnavul față de aceste emoțiuni, de aceste contorsiuni al întregului sistem nervos se făcea bine și atunci vai! câte și mai

¹⁾ Vezȕi citat în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 648, Nota 1.

²⁾ Idem.

câte daruri în onoarea lucrurilor sfinte și sfințite, bani, scule și moșii acelei biserici, acelui preot prin mijlocul căruia Dumnezeu s'a înduplecat să audă rugile păcătoșilor de pe pământ, ca ei să se tămăduiască, spre a nu trece la viața cea de vecinicie.

Veacul al XVIII se apropie, călugării, egumenii și arhieriei Greci se aședară deja în mănăstirile românești, episcopii, eparhiile și Mitropolitul țerei, pe tronul arhipăstoresc al întregii Ungro-Vlachii. Felul lucrurilor se va schimba de acum înainte; căci Grecii, iubitori de bani, căutaū a fi arghirofili chiar și în religiune, am vădūt în cuprinsul acestei cărți documente și documente de la unii Domni români ca Matei-Vodă Basarab și Radu Leon-Vodă, cum s'aū încercat a goni pe Grecii călugări din această țară atât de nenorocită și de suferindă, din cauză că acei călugări închinaseră mănăstirile grecești prin hrisoave false, sfântului munte.

Acuma când dênșii observară că atât de mare influență avea medicina ieratică asupra Românilor, 'și ȑiseră: aci e de făcut bani, și în adevăr nici nu întârȑiară, milioane și milioane le aduseră lor practicarea acestei specii de medicină.

Locul nu e aci, a vorbi, căci în acest capitol nune-am propus a ne ocupa de cât de medicină din epocă națională. Avem un alt capitol separat, unde vom trata de toate ramurile activității culturale în Țara-Românească, profesate însă de străini, în acel capitol vom vorbi deci și de medicina practică de străini, în care se va vedea atât *medicina ieratică a clericilor greci cât și medicina doftoricească* care a început'o tot străini.

Trecem deci la studiul altei ramure din trecutul național al activității culturale din Țara-Românească.

BISERICA.

Nu pot pătrunde în studiul acestui capitol până ce nu aduc un omagiū D-lui profesor al facultăței de teologie din

București, D. Constantin Erbiceanu, pentru cartea d-sale «Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a Catedralei Mitropolitane din Iași» (București, 1888).

E o lucrare ce formează un volum mare de peste 600 pagini.

D. Constantin Erbiceanu are marele merit de a fi des-gropat și studiat vechimea creștinismului la Români.

D-sa însuși, după cum declară în a sa introducere «îndemnat fiind la aceasta cu multă insistență și de Domnul Dimitrie A. Sturdza, fost ministru al cultelor și instrucțiunii publice»¹⁾.

Cestiunea existenței creștinismului la Românii din vremile cele mai vechi, D. Erbiceanu a tratat-o în opera sa, ca introducere în 38 de pagini de format mare, căci după cum spune însuși D-sa: «Cugetându-mă, că alt nimic n'ar fi mai potrivit de a servi ca introducere în descrierea sântirei măreței biserici a catedralei Sântei Mitropolii din Iași, de cât expunerea faptelor ce probează vechimea creștinismului la Români²⁾».

D. Erbiceanu a tratat în introducere, această cestiune ca în fondul materiei să arate istoricul sfintei Mitropolii a țerei Moldovei.

Cestiunea istoricului sfintei Mitropolii a țerei moldovenești de sigur că nu va privi în nimic capitolul de față, unde noi nu vorbim de cât de Mitropolia Țerei-Românești până în 1717.

Cestiunea însă pe care D. Erbiceanu a desbătut-o în introducerea operei sale: «Vechimea creștinismului la Românii», aceia ne este de mare folos și nouă în acest capitol.

Din cele 38 de pagini în care D. Erbiceanu discută această cestiune, bazat pe documente și scrieri vechi ale autorilor de mâna întâia, reese că: «*Noi Românii suntem vechi creștini, că confesiunea noastră a fost în tot-d'a-ună cea ortodoxă și că am rămas legați de ortodoxism de la*

¹⁾ Vezi în Ist. «Mitr. Mold. și Sucevei», 1888, Bucur., p. III, Introducere.

²⁾ Vezi idem în Introducere, p. III.

Patriarhul Fotie, de când s'a scindat biserica creștină în biserica papală occidentală și biserica ortodoxa orientală, că toate relațiile noastre religioase încă de mai 'nainte de întemeierea statelor române, sub prima lor forma de voievoodate și knezeate (veacul XI—XIII), mai 'nainte chiar și de reocuparea pământului patriei noastre anul (270—1250), ce atunci era ocupat de barbari, mai 'nainte, decât de aceste vremuri, relațiunile noastre le-am avut numai și numai cu Patriarhul de la Constantinopol, și că am avut și episcopii în țările române, de dincoace și de dincolo de Dunăre¹).

Existența ortodoxismului, deci la Românii pare a fi simultană cu însuși aparițiunea lor pe pământul Daciei-traiene; aceasta și explică chiar fanatismul religios de care au fost însuflețiți Românii în toate vremurile, credința lor oarbă în divinitate, de la mare până la mic, de la vladică până la opincă, și ca dovada de aceasta, toate acele daruri de moșii și fel de fel de bogății locașelor sfinte, mănăstiri și biserici și ținuturile lor de către Domnul țerei, de boerul țerei ca și de țeranul ei, cestiune ce o vom studia mai la vale.

Biserica română a fost singurul așezământ care a rămas neatins de inimele învrăjbite ale oamenilor.

Am văzut în coprinsul acestei cărți toate acele revoluțiuni ale partidei naționale a țerei în contra elementului grecesc ce crease o nouă partidă în țară. Certurile lor le am văzut cât de dăunătoare au fost acestei nenorocite țeri, cu toate acestea însă, când era vorba de biserică, ea a rămas respectată și sprijinită de unii ca și de alții.

Această considerațiune trebuia să o aibă Românul pentru Biserică ca și tot omul.

Căci în Biserica noastră națională, Românul a învățat sublimele principii ale moralei evanghelice: pacea, iubirea, unirea, frăția, facerea de bine și tot felul de sacrificii pentru a face bine unii altora și tuturor împreună.

¹. Vezi în op. cit., p. III—XXXVIII, comparat și cu Cronicariul grec al acelaș autor, p. X.

În biserica neamul românesc a învățat să se iubească; reciproc între dînșii bogații, cu sêracii, și să fie mîlostiv cei avuți cu cei neavuți.

Biserica noastră a fost temelia societăței noastre și temelia existenței acestui popor. Ea a fost o adevărată școală de morală, de ordine, de disciplină, iubire și unire pentru Român, căci cele d'întăiū școli, în biserici aū fost, și dascălii școlilor, cărturarii bisericești aū fost.

Din biserică s'aū învățat a se păzi unirea duhului, întru legătura păcei, un trup și un duh, un Domn, o credință, un botez, iar Domnul duhul este și unde este duhul Domnului, acolo este adevărată libertate (dice apostolul Pavel).

Românii în tot-d'a-una aū avut temere de numele lui Dumnezeu, căci cum spune înțeleptul Solomon: «Inceputul înțelepciunei este frica lui Dumnezeu», grație numai acestei temeri și credințe, noi am strěbătut restimpul cel furtunos al veacurilor care ne adusese nori, din cari aū curs numai trăsnete.

Cu năvălirile Barbarilor mai întăiū, apoi hărțuelile dîlnice ale vecinilor, am fi trebuit de mult să perim dacă nu am fi avut nici credința în Dumnezeu, nici teamă de numele sêū.

Numai cu o asemenea credință ne-am îmbărbătat singuri, ne-am făcut curagiu singuri, și ast-fel am învins.

Dar cum nu eram noi Românii să nu fim religioși și să nu iubim numele Domnului, când în biserica noastră, a religiunei creștine ortodoxe de răsărit, am avut ca predicatorii pe oamenii cei mai mari ai bisericei, ca de pildă pe prea strălucitul și luminat Sf. Ioan Chrisostom, gură de aur, arhiepiscop al Constantinopolului?

În țările române, în tot-d'a-una clerul a fost supus autorităței bisericești, reprezentată prin persoana Domnului.

La alegere nici odată Domnul nu sêruta mîna Mitropolitului, ci acesta pe a Domnului, lucru cam extraordinar!

Cantemir în descrierea Moldovei relatează aceasta: «Primus metropolita ad sedentem in throno accedebat principem ejus manus deosculabatur».

Cu toate acestea se întâmplă și excepțiuni, mai cu seamă când venea câte un cap de biserică, străin.

Așa se întâmplă în 1654, când Domnul Țerei-Românești, Constantin Șerban sëruta mâna patriarhului grec *Macarie*, ce venise atunci în Muntenia¹⁾.

Clerul trebuia să aibă respect mare față de Domn, căci Domnul era capul și inima țerei, ear clerul nu trebuie să formeze un stat în stat în acea țară.

Așa de multe ori Domnii când vedeau pe câte un reprezentant al clerului că nu-și facea datoria, 'l muștra. Cronicarul Nicolae Costin dice că «Domnul Moldovei Antioh Cantemir strigă într'o ȃi Vlădicăi de Huși în plin divan: «Popo! Ce nu judeci drept când vin cărțile mele? Ți-oî rade pletele.» Atunci Vlădică eșind de la divan cu lacrimi plângend, rău l'aū blestemat²⁾.

De aicea reese că reprezentanții clerului până la egumen nu puteau intra sau eși din slujba lor de cât fiind numiți ori scoși de Domn³⁾.

Clerul însă în tot-d'a-una a fost amestecat în trebile țerei nu numai religioase, dar și politice; în divanurile țerei alături de boeri cei mari luaū loc și Mitropolitul și episcopii țerei. În cursul acestei cărți cititorul a avut ocazia să vadă semnați pe la finele chrisoavelor domnești chiar în capul boerilor divaniști pe Mitropolitul țerei și episcopii, după care numai succedau boerii.

Aceasta o făceau domnii poate tot din cauza adencei lor credințe, ca la veri-ce act al lor politic și numele lui Dumnezeu să fie reprezentat, prin reprezentanții săi.

Nimic să nu se săvîrșească în numele țerei și al neamului fără ca numele Domnului să nu fie și ast fel să rămăe făptuirea mută și surdă la numele Domnului cel a tot puternic, ci să capete blagoslovenia lui prin prea sfinții părinții ai bisericei, reprezentanții săi.

¹⁾ Vezî relația lui Paul de Aleppo, în descriereu călătoriei sale prin Moldova și Muntenia, reproduc în Arch. ist., vol. I, partea II, p. 102.

²⁾ Vezî în Letopiseț, vol. II, p. 62, citat și de D. Xenopol, p. 661, op. cit., vol. III, Nota 10.

³⁾ Vezî Des. Moldovei, Cantemir, p. 146, citat idem p. 662.

Din adênca credință religioasă întrupată în Român a reeșit că tot locuitorul țerei ce avea ceva avere, fie în bani, saū în pământ, a dăruit dintr'ênsele sfintelor locașuri, după ce le-a ridicat tot dênsul din temeliă, saū le-a găsit ridicate de alții, în care caz le-aū înavuțit numaī.

D. Xenopol spune în această privință: «De aceea s'a și gramădit atâta întindere de pământ în mâinele mânăstirilor, încât la secularizarea lor cuprinderea totală a moșiilor mânăstirești să ajungă aproape la o treime din acea a teritoriului întregelor țeri române, iar venitul acestor nesfârșite latifundii se ridică la 25,000,000 de lei nooi, ceea-ce represintă un capital de 500,000,000, urcându-se iar împreună cu nedesfundatele păduri la cifra uriașă de un miliard de lei!!)

1) Vezi în vol. III, Ist. Rom., p. 660. Această cifră ce o dă D. Xenopol ca quantum, la care s'ar fi urcat ađy averile mânăstirești, nu trebuie de loc să ne sperie, căci daniile Voevođilor țerei, ale boerilor și chiar a unora din moșneni, la mânăstiri, ori la biserică particulare, au fost fabuloase, de oare-ce fabuloase erau și întinderile de pământuri ce le avea o familie. Erau familii de boeri ce aveau câte 150 de moși; nu este locul aci a spune, cum le dobândiseră, de pildă Buzeștiu aveau în al XVII-lea secol 128 de moși. În ceea-ce privește danile la sfintele locașuri, mă măgulesc și eu, căci la cifra de un miliard, pe care o arată D. Xenopol ca quantum la care ar fi ajuns ađy averile acestor sfinte locașuri, de care acum ar beneficia țara, a contribuit și neamul meu, al *Obedenilor*, cu peste 15 milioane de franci, de oare-ce Petre Obedeau (1655—1720) a dăruit mânăstirei Jitian, jud. Dolj, moșiile *Yemikul* și *Csulinița**), ear fiul său Constantin Obedeau (1688—1753) «bisericel Obedeau» din orașul Craiova, zidită de dênsul în 1748, moșile: *Albești*, *Ostroveni*, *Dosul-Sandei*, *Seaca*, *Giurgiuța*, *Tâncădnău*, *Surlari*, *Cibrovu*, (ce-î mai ăice și Potrojan, toate aceste în județul Dolj și *Mogoșani* din jud. Gorj **). Această avere, la-

*) După cum se vede din raportul oficial despie privilegiile, averile și veniturile mânăstirelor din Oltenia 1:31, Iunie 26. Raport făcut Impărăției sacre de guvernatorul Consiliului Transilvaniei Sr Kőlcseri și registratorul cesaricestei cancelării de resbel, Dobner. — Unde între numele tuturor mânăstirelor oltenest se vede și al «Mânăstirei Jitian», despre care se ăice: «Clădită de către Bălașa, muma Voevodului Constantin Șerban, după Hand însă, ea a fost restaurată de către colonelul Petre Obedeau, care l-a dăruit moșiile Yemikul și Csulinița cu 40 de supuși și cu privilegiu excepțional de la Șerban-Vodă Cantacuzino din anul 1789» (adică 1681). (Traducerea e după limba germană, se vede că Nemți au tradus titlul de mare Serdar al lui Petre Obedeau prin cel de «Obrist», colonel, așa după cum se vede în document. Vezi în vol. VI, ccl. doc. Hurm., p. 445).

**) După cum se vede, în testamentul olograf și original al său «biv-vel paharnikul Constantin Obedeau», testament în posesiunea părintelui meu, colonelul Vasile Obedeau, descendent direct al sus numitului donator. Biserica Obedeauului a fost ridicată din temeliă în anul 1748 (v. inscripțiunea pietrel de pe frontispiciul bisericii Obedeau din Craiova). Testamentul poartă data de 1753. (Hrisovul lui Alex-Vodă Ipsilantie prin care înființază școală, cu seminar, bursieri, și spital în curtea bisericii Obedeau în camera din pridvorul bisericii, poartă data de 1776, 26 Aprilie. (Vezi în Ist. școalelor de V. A. Urechia, citat la Tomul I, p. 37, după originalul din condica domnească de la Arhiva Statului). Testamentul lui C. Obedeau e scris și subscris de mâna sa pe hârtie de pergament, în

Biserica română ca ori și care alta, învățând credincioșilor doctrina ei, trebuia să se servească cel puțin de știința scrisului și a cititului, căci viul grai nu era suficient. În prima linie deci reprezentanții bisericei trebuiau să știe a scri și a citi.

Până în veacul al XVII-lea însă graiul oficial al bisericei române a fost cel slavonesc, aceasta ca o consecință a influenței slavone asupra noastră, influență ce am văzut într'un mod fix, că s'a manifestat la noi pe timpul imperiului româno-bulgar (veacul al XII-lea) ca o urmare a celei începută încă din al VII-lea veac.

sată de părinte și fiu la un loc, forma a 9-a parte din moșiile lui Constantin Obedeau, Vel-paharnic și consilier împărătesc al Austriei. Din venitul acestor averi, din care se întreținea biserica zidită de dânsul la Craiova a «*Obedeaului*», Alexandru-Vodă Ypsilante a înființat după voința testatorului exprimată în testament, și o școală cu seminar și cu 12 bursieri pe an, cât și un spital cu doctori care funcționase tot în curtea bisericei «*Obedeanu*» până în veacul trecut (școala și biserica și așl în ființă).

Soția lui Constantin Obedeau, Stanca, de asemenea a lăsat 2 moși în 1732: *Zidurile și Berelești*, sfinte Mitropolit din București, pentru ca numele ei să fie pomenit în pomelnicul cel mare și să fie îngropată acolo în mormântul părinților ei. după cum spune însuși în diata ei, după ce filosofează viața pământească, lăudând pe cea viitoare: «Am mers la sfinția sa prea cinstitul și prea sfințitul Mitropolit al țerei Chir Neofit și al mieu sufletesc părinte, de am închinat danie sfinte Mitropolit, unde se prăsnuește hramul sfântului împărat Constantin și maică-sa Elena, o moșie din jud. Ilfov, ce se numește *Zidurile și Berelești*. . . . Deci fiind-că și răposata maică-mea Marica Milească și răposatul moșul meu, Banul Barbu Milesul și trei frați ai mei^{*)} sunt îngropați în sfânta Mitropolie aci în București, unde mult păcătoasa și greșita lui Dumnezeu voac după săvârșirea vieței mele să mi-se îngroape și oasele mele, măcar de mi-se va și întâmpla săvârșitul vieței mele peste Olt, și nu aci, las cu sufletul meu să aibe sfinția sa datorie a pune nevoință la neamul meu să'mi facă anacomidi să'mi aducă oasele aici în București, să le îngroape la un loc în mormânt, unde sunt și ale maică-mi și ale neamului meu unde și numele mi-s'au scris la pomelnicul cel mare», lăsând ca epitrop pe ginerele ei Constantin Filipescu. după cum adevărește o diată a acestuia: «Adecă eu Constantin Filipescu biv-vel medelnicez dinpreună cu soția mea Marica, fata dumnealui răposatului Const. Obedeau dat-am

8 pagini mari, nu l'am reprodus aci, căci e prea lung, voiți spune numai atât că închee. lăsând ca martori și executori testamentari, pe iubitul său fiu Dumitrașcu Obedeau, devenit vel Stolnic și pe ginerele său Ștefan Pârscoveanu, devenit vel Vornic^{†)}).

*) Stanca Obedeau era fiica lui Dumitrașcu Brăiloiu, boerul călugărit cu forță de Nicolae Mavrocordat sub numele de Dositei Monachul, și a Mariei, fiică a Banului Barbu Milesu și a Mariei Băneasa Filipească. (După cum spune în diata ei în alt loc).

†) Boer vestit din Oltenia, devenit Mare Ban al Craiovei în 1774, în urma tractatului de la Cuciuk-Cainargi, numit prin ajutorul *mareșalului Potemkin*, ales și Domn al țerei de boeri partide naționale, însă alegerea neconfirmată de Sultan, pentru a se trimite fanariotul Alexandru-Ipsilanti. (Vezi Ist., Xenopol).

Am mai vădut încă în alt loc cum acești călugări slavi începură a trece Dunărea din cauza persecuțiunei Bizantinilor și a invada locurile noastre sfinte.

Toate acestea au contribuit deci ca clerul bisericei române să fie reprezentat prin Slavoni și ca atari ei să pro-

o scrisoare la mâna prea sfinției sale părintelui Mitropolit, Chir Chir Grigore*) și la sfânta Mitropolie ca să fie de adevărință, precum să se știe ca răposata soacră-mea Stanca Obedeanca au fost dat danie sfinției Mitropolii o moșie anume Zidurile și Bereleșii . . . și m'au lăsat pe mine epitrop. . . . ».

Terminând aceste două acte; cel d'întâi al Stancei Obedeancu cu vorbele de blestem pentru cei ce ar veni în potriua aședământului ei și apoi cu tradiționala frază: «Și eu pentru mai bună adevărință mi-am iscălit numele mieu cu mâna mea și mi-am pus și pecetea jos, care și alții cinstiiși veliiși boeri se vor iscăli mai jos, ca să se creadă. Meseșiă Dec. 29, 7261 (1752),

(ss) Stanca Obedeanca.

Mireon Grigorios martor. Costdin vel Dvornic. Stefan Văcărescu vel Logofăt.

Iar în al doilea chrisov, adevărința lui Constantin Filipescu dată Mitropoliei, ginerele Obedeancului și citor al averii donate, se vede la sfârșit vorbele: «Deci pentru mai bună încredințare am dat acest zapis preasfinției sale, iscălit și întărit cu pecetea noastră și cu alții boieri mari de cinste, să se creadă.

(ss) Constandin Filipescu, vel Medelnicer, martor. Maria Filipeasca.

Constandin Dudescu, vel Dvornic,	»	
Constandin Năsturel, biv-vel Ban,	»	
Constandin Brâncoveanu, vel Logofăt,	»	**)
Ștefan Văcărescu, biv-vel Ban,	»	
Crețulescu, biv-vel Ban,	»	
Părvu Cantacuzino, Logofăt,	»	
Dumitrașco, Vistier mare,	»	***)

În total deci 13 moși, în plus pădurile seculare de pe dânselle și viile ce le aveau.

*) Venit în locul lui Neofit.

**) Acesta este nepotul, fiul lui Constantin beizadea și nepotul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, singurul ce mai rămăsese în urmă tragediei de la Stambul din 1714.

***) Vezi documentele în Condica Mitropoliei din București, aflată în Biblioteca Episcopiei de la Curtea de Argeș. Copie scoasă, și în posesia mea, autorul acestei cărți.

page credințele bisericeii ortodoxe de răsărit, fie prin grai, fie prin scris, în limba slavonă, și ca această limbă apoi, să devie limba oficială, în biserică.

În această carte am vădut că Românii prin contactul lor apropiat cu imperiul Bizantin, ce era înțesat de Greci, au suferit și o înriurire grecească ce s'a manifestat pe cele mai spornice căi: *a comerțului* și *a religiunei*.

Fiind-că aici e vorba de religiune, să ne oprim numai la dânsa.

Încă din anul 1359 vedem pe un mitropolit grec în Țara-Românească, *Yachint Christopulos*.

Iar Radu cel Mare (1494—1507) organizează biserica Țerei-Românești după învățăturile lui Nifon, marele patriarh al Constantinopolului care devine primul Mitropolit al Ungro-Vlachiei, grec și acesta de origină.

Din acest moment deci în studiul *bisericeii române* ar trebui să vorbim de activitatea clerului reprezentat prin *Slavi* și *Greci*.

Am spus însă că prima parte a capitolului acesta (VII) nu conține de cât epoca națională.

În partea doua a capitolului vom vorbi și de streini, acolo deci vom relua firul întrerupt și al acestui capitol ca și pentru cele l'alte.

Acum trecem la *Școală*.

Studiul școalei din Țara-Românească este însă strâns, cu cel al *elocinței științelor, literilor și filosofiei*, căci, a studia cine-va, școala în Țara-Românească, după ce va fi făcut istoricul ei mai întâi, ca instituțiune de cultură, va ajunge inevitabil și la studiul acestor ramuri ale activității culturale, de oare-ce în școală, acest focar nesecabil de cultură, s'au învățat acele studii.

Alături deci de titlul «*Școalei*» pus în capitolul ce urmează trebuie pus și cel al *elocinței, literilor, științelor, și filosofiei* cu reserva însă de a fi studiate la epoca în care au început a se manifesta.

ȘCOALA

Elocința, științele, literele, filosofia.

D. V. A. Urechia ȋice că ȃ școala a fost un factor conștient al cultur i naționale la Români încă din veacul al XV-lea și p n  în al XVIII-lea¹⁾.

Documente despre existența școalelor în Țara-Românească mai înainte de veacul al XVII-lea nu avem.

Cu toate acestea ne vom încerca a pătrunde în veacurile anterioare celui al XVII-lea, ca să vedem dacă Românii de dincoace de Milcov a  avut școli în acele vremuri.

Ca argument adus la susținerea acestei tese D. V. A. Urechia, aduce existența *Diacilor de logofeție*.

Aceștia erau acei scriitori din divanurile Domnului său de la cancelaria marelui logofet, ce redacta actele oficiale, urice, cărți domnești, chriso ve, v nd ri de ocină între p rticulari, etc

D. Urechia ȋice că acești *Diact*, său Gr m tici români, erau pionii cei mai activi ai limbei române.

Lor li se datorește toată propășirea scrisoarei românești. Ei nu erau numai *caligrafi* ci și *concepisti*²⁾.

Aceștia deși redact u actele oficiale în limba slavonă, căci aceia era limba oficială a statului, p n  în al XVII-lea veac, știa  însă a scrie și românește. Cuvintele din B tr ni a D-lui Hasde  și Zapisese din secolele anterioare veacului al XVII-lea, aduc această dovadă, ȋice D. V. Urechia³⁾.

D  unde a  învățat deci acești *diact*, românește? Căci a  trebuit să învețe unde va ca să știe a scrie și a concepe pe românește și încă at t de frumos; căci adese-ori prin unele chrisoave domnești se vede ca preambul niște cug t ri foarte profunde, se vede deci că, ele erau produse de un creer, ce se  ndeletnicise mai mult său mai puțin cu un citit mai ales.

¹⁾ Vez   n Ist. școalelor, p. 3. București 1892, Tom. I.

²⁾ Vez  idem și în schițe de Ist. lit. rom., p. 113.

³⁾ Idem.

Aci este însă locul să spunem unde au învățat! Au învățat în acele «școli bisericești de slovenie». Căci aproape pe lângă fie-care biserică era formată și o școală, la care câți-va ucenici învățau scrisul, cetitul și slovenia, atât cât erau necesare slujbei bisericești.

La acea școală care drept local, vara, avea tinda bisericeii ear earna însuși casa preotului, veneau ucenicii de învățau carte de la dascălul lor, care era câte un preot mai cărturar, de pe la câte o biserică.

După ce ucenicul știa să scrie și să citească slavonește învăța a scrie și românește, aceasta de sigur mergând mai ușor, ca un ce decurs din fire.

În aceste școli bisericești de sigur se citeau și operele religioase ce apăreau (Veacul al XVI-lea); opere care au format începutul literaturii noastre, de care am vorbit la locul cuvenit¹⁾.

A fost deci natural ca acei *Diaci* care erau din ucenicii ce învățaseră pe la acele școli, să știe a scri și românește, pe lângă slavonește și a face preambule prin urcele domnești.

De aceia deci trebuie să recunoaștem în acești diaci pe niște adevărați promotori ai culturii naționale a Românilor.

Biserica deci a fost mijlocul prin care Românii au putut avea școli, într'însa deci trebuie să punem toată admirațiunea noastră, căci printr'însa și cu dînsa au trăit neamul românesc. Ea ne-a învățat să credem, și tot ea ne-a învățat să și cugetăm și să exprimăm cugetele noastre prin graiul ca și prin scris.

În această privință cât de bine se exprimă T. Cipariu, când spune «preotul avea misiunea: după ce va isprăvi slujba bisericeii, să facă scire cum să se strângă pruncii în biserică, să-i învețe»²⁾.

Din aceste școli au eșit de sigur toți acei *Diaci* de

¹⁾ Cap. literaturii.

²⁾ Vezi în Acte și frag. Periodul din 1675. Cipariu, citat și în Schițe de ist. lit. rom. V. A. Urechii.

logofeție despre care am vorbit mai 'nainte și am spus că ei au fost promotorii scrierii și vorbirei românești.

D. V. A. Urechiă pentru veacul al XV-lea și al XVI-lea ne aduce după documente, 50 de nume românești de *Diacl* români, începând cu «Neagoe de la 1497» și sfârșind cu «Mihul 1558»¹⁾.

Acestea au fost primele școli românești. Biserica deci a fost aceia din care au eșit prima scântee de cultură în Țara-Românească.

Cu începerea veacului XVII-lea, școala în Țara-Românească, devine o instituțiune puternică și organizată, după o metodă cu totul pedagogică, ea începe a'și perde vechiul ei caracter de școală bisericească, acum vom vedea pe ici pe colea localuri mai spațioase; vom vedea învățându-se nu numai a scrie, a ceti slavonește și românește, ci și alte diferite materii ca: matematica, filosofia, eloquența, etc., nu vom mai vedea dascăli numai preoți ci și mireni, și încă din cei iscusiți în al cuvântului, culturei și scrierei.

Aceste schimbări toate, atât de bine făcătoare neamului românesc, 'și aveau cuvîntul lor, căci vremurile acele grele (adică de război), de care scriseră cronicarii Costin și Filipescu în letopiseșurile lor, mai trecuseră; acum condeii va lua locul spadei.

În acest capitol însă nu putem pătrunde în studiul școalelor din veacul al XVII-lea, căci existența lor era datorită școalei grece de la patriarhia Constantinopolului, dascăli toți aproape erau Greci aduși aici de Șerban-Vodă Cantacuzin și Brâncoveanu.

Așa că studiul acestui capitol trebuie să'l închidem deocamdată aci, și să'l continuăm la paragraful «culturei Țerei-Românești datorită streinilor», paragraf de care vorbim mai 'nainte încă, și de care am spus că va forma corolarul acestuia.

Să încheiăm deci studiul școalei din epoca națională

¹⁾ Vezi în Ist. școalelor, T. I, p. 7.

și să zicem că singurele școli din această epocă în Țara-Românească au fost școlile bisericești.

Venim acum la studiul artelor.

ARTELE

Dintre toate ramurile activității sociale, arta este aceea care ne înfățișază natura, realitatea. Aceasta o înfățișează artistul, natura formează pivotul adevărat al operei, în jurul căruia artistul cată a grupa tot produceri și mai perfecte, idealizând'o.

Oamenii în cari gustul artistic este născut, simt necesitatea de a crea însuși ei niște închipuiri, puse în practică fie prin coloare, fie prin muzică, fie prin piatră.

Ei fac atunci niște lucrări cari idealizează realitatea lucrului. Ei inventează și concep în revoluțiunea creierului și sufletului lor acea producțiune, mult mai frumoasă, mai sublimă, de cât simplul ucenic silitor și muncitor, însă nu artist.

Această frumusețe ideală nu o găsește artistul, nicăieri, ea nu mai existase în omenire, ea este o producțiune originală; expresiunea concepțiunei autorului ei, concepțiune născută în acel artist, așa într'un moment de expansiune fericită a gândurilor și simțimentelor sale. Producțiune născută fără trudă și chibzuință îndelungă ci într'o clipă.

Refugiul artei este înfinitul, căci ea nu are limite, opere sublime se pot produce și din ce în ce, mai sublime.

Sublimul se confundă cu geniul; geniul e înăscut și el e nesecabil în inteligența și sufletul individului.

Geniul compune frumosul, idealul, care se vede rar în omenire, el se simte de artist, și numai artistul cată a'l exprima și a'l alipi realității.

Victor Cousin dice că frumosul trebuie să conțină *unitate și varietate*; sigur, căci fără de acestea nu s'ar putea concepe ideia frumosului, de oare-ce trebuie mai întâi ordine,

proporție, simetrie și apoi diversitate, adică specie de nuanțe și detalii cu totul unice.

G. H. de Coster pe de altă parte dice că: «scopul suprem al artei e de a conduce pe om spre bine prin frumos, după cum și al științei este de a-l conduce prin adevăr»¹⁾.

De aci deci fiind-că în cuvântul artă se implică și cel de frumos, de oare-ce ea exprimă frumosul. Artele și-au asimilat pe lângă dâensele și termenul de *frumoase*.

Ne vom ocupa deci de studiul *artelor frumoase* ale Românilor.

Artele frumoase se divid în: *arhitectură, pictură, sculptură, muzică, poezie*, la care se mai adaogă și *danțul*.

Mai pot exista și alte subdiviziuni ale *artei*, căci în ori-și-ce specie a activității culturale se poate crea geniul.

Acelea însă es din diviziunea artelor frumoase, care este generală pentru toată lumea.

Artele frumoase s'aũ născut de odată cu omul, ele s'aũ desvoltat cu timpul, cu progresul civilizațiunei, așa că la toate popoarele din lume, aũ trebuit să fie artiști. Dintr'un număr de oameni neapărat va fi trebuit să se nască unul saũ mai mulți cu germenul geniului într'ensul, aceasta ese din natura lucrurilor, căci speciele nici odată nu pot fi la fel, un individ se naște criminal, altul geniũ, altul simplu muritor, gata de a primi cultură și de a deveni om învățat dară nici odată geniũ.

Căci geniul nu se învață, el se naște în individ. Fericită națiunea, din sinul căreia s'a născut mai multe geni, căci ea duce pe popor spre fericire prin frumos, îl înalță în sferele divine, îi cultivă sufletul și îi deșteaptă mintea. El scoate din intunec pe neștiutor prin gustul frumosului ca și învățatul prin cel al adevărului. Unul demonstrează adevărul, îl probează, pe când altul îl idealizează.

Plecând din acest punct de vedere deci și Românul a trebuit să cunoască frumosul, și el să se fi desfătat cu deliciul *artelor frumoase*.

¹⁾ Vezî în Ist. artelor frumoase, de N. E. Idieru, 1898.

Să le studiem :

Arhitectura. Religiunea a avut un efect general asupra omenirii încă din vechime.

La noi Românii; dacă densa a contribuit la dezvoltarea noastră națională, în războaie ca și în politică, a contribuit și la viața noastră culturală.

D. Xenopol spune că «întreaga mișcare artistică a antichității, pornește din viața religioasă» ¹⁾.

Credințele religioase au fost cuibul dezvoltării artistice. Arhitectura orientală, grecească, și până la un punct și cea romană pornesc de la zidirea templelor.

Lucrul nu rămâne însă aci, căci și sculptura, muzica, danșul, teatrul cu tragedia și comedia, s'au dezvoltat tot prin impulsul religiunii, din acele sărbători religioase.

Misterele lui Dionisos, zeul național al Grecilor din vechime sunt născătoarea teatrului antic, după cum misterele religiei creștine sunt a celui modern.

Stilul cel variat aparține mai întâi bisericii și de aci se aplică și la monumentele mirenești. Acest caracter l'a păstrat și arta modernă chiar. Pictura a pornit de la icoanele bisericesti, muzica din cânturile aduse în lauda lui D-zeu și teatrul din misterile creștine.

Numai cu timpul arta a devenit lumească, în starea ei embrionară și deplină dezvoltare, era cu totul religioasă ²⁾.

După perspectiva istoriei, D. Xenopol ajunge deci a dice, religiunea a fost pivotul din care s'a dezvoltat toate ramurile *artelor* din toate țările.

La noi ea s'a dezvoltat după dogmele religiei creștine ortodoxe grecești —, și deci *arhitectura românească este pur religioasă și că mai întâi și întâi ea s'a aplicat clădirilor bisericelor* ³⁾.

Dacă vorbim deci de arhitectura bisericească, implicit trebuie să vorbim și de biserica românească.

¹⁾ Vezi Vol. III, op. cit., p. 669.

²⁾ În acest sens vezi în op. cit., D. Xenopol, vol. III, p. 669.

³⁾ Vezi op. cit., p. 674.

Biserica în vechime nu era de sine stătătoare. Aci atârna de patriarchia Ochridei, aci de acea a Constantinopolului.

Din mai multe şovăiri între deosebitele Chiriarcii care se certaū pe autoritatea spirituală asupra bisericei române, biserica română a ajuns ear la vechia ei tulpină la patriarchia din Ochrida.

Starea noastră psihică se apropia mai mult de starea psihică a Slavilor.

Ei deveniră creştini, asupra de împărăţia Bizanţiului, firesc lucru eră ca să se tot depărteze de împărăţia orientală şi să se apropie de noi, aū trecut Dunărea deci călugării slavī şi aū găsit linişte şi refugiū în creerul Carpatelū românesc. Acolo în vîrfuri aū clădit câte un colţişor (monastire), ca de acolo să'şi îndrepte rugile cele frumoase către cer.

Istoria înseamnă însă deabea în veacul al XIV-lea, existenţa unui călugăr slav venit aci, de peste Dunăre, este *Sfîntul Nicodim*, originar din Serbia, el a întemeiat în Ţara Românească monastirele *Prislopul*, *Motru*, *Vodiţa* şi monumentala Lavră a *Tismanei* ¹⁾.

D. I. Gion, în urma publicărei volumului IV din «Magnum Etymologicum Romaniae, Negru-Vodă, un secol şi jumătate din începuturile statului Ţerei-Româneşti 1230—1380» de către D-l B. P. Hasdeū; se întreabă, dacă, Genovezii, Venetianii şi Pisani, cari aū brăzdat în vremurile veacului al XII-lea şi al XIII-lea Dunărea noastră, de la porţile de fer până la Nedeia cetate; Calafat, Giurgiu şi Brăila aducând Românilor de atunci articole raguzane, veneţiane şi genoveze, se întreabă dîc, dacă acestia nu ne-aū impor-

¹⁾ Aceste explicaţii le am luat din «Istoria artelor frumoase» a D-lui N. E. Idieru. Lacunele ce se vor fi strecurat în paragrafele trecute din acest capitol VII am căutat tot mereu a le umplea. Tismana a fost întemeiată în 1372 sub domnia lui Radu Negru, după îndemnul Sf. Nicodim, construcţiune terminată de Dan Basarab şi Mircea cel mare. Reparată fiind în 1844 de Vodă Bibescu. La 1405 Sf. Nicodim a scris o evanghelie pe pergament la acea mănăstire. Vezi în op. cit. D. Idieru, p. 68 şi în Notă.

tat în ceva și stil de arhitectură, învățându-ne și pe noi a țidi în chipul și gustul lor?¹⁾

D. Gion răspunde că nu știe, și de sigur căci, documentele italiene ce ne dovedesc afirmările de mai sus, nu au putut vorbi de niscare-va țidiri pe pământul Țării-Românești, grație impulsiei acelor streini, veniți pe aci.

Ceea-ce se știe, e că, în veacul al XII-lea, înainte deci de întemeierea Țării-Românești ca stat, aveam în județul Râmnicul-Vâlcei lângă apa tradiționalului Lotru, un castel ce se numea «*Castelul de la Lotru*» situat pe stânga Lotrului, lângă satul de ași Golotreni, acolo îi dăruise regele Bela al IV-lea al Ungariei, contelui sas, Conrad, printr'o diplomă din 1233, tot terenul numit *Loviștea*, adică de unde începe Lotrul până unde se varsă în Jiū. Atuncia Ungurii stăpâneau Mehedințul și Sașii o porțiune a Vâlcei.

Aci, acest Conte sas, ridică un castel întărit ca o puternică cetate, de unde, de multe ori luptat'au el, cu Români; această cetate până în al XV-lea veac a servit de fortificație Românilor căci retransamentele ei au fost vestite.

Springfels venise în 1720 în țara noastră și ȋice în «*Beschreibung der österreichischen Wallachey*» (vezi în *Ungariches Magazin*, t. III, 1738, p. 183), că a văzut la matca Lotrului rămășițele unui castel vechiū numit «*Domnișor*»; editorul Seigvert ȋice că acel castel era *Lothorvar*²⁾.

Domnișor, acea poreclă ce se da de țeranii noștrii tuturor pretendenților la domnie, Domnișor era deci și contele Conrad căci, în 1233 era Castelanul Vâlcei și poate năzuia gânduri de domnie românească, domnie trufanda —; spre a tăia poștele lui Radu-Basarab voevodul său Banul Olteniei de la 1230—1245.

Ce să mai zicem de cetatea Nedeei a lui Michail Basarab (Litén), Catolicul, de la 1245—1278, care primea în cetatea port, corăbiile Genovezilor și ale Venețianilor

¹⁾ Vezi în Ist. Bucureștilor, p. 499—500; după «*Magn. Etym. Rom.*» vol. IV, p. CXXIX; «*Histoire du commerce dans le Levant au moyen-âge*», de Heyd, trad. de Furcy-Renaud (Leipzig 1885) pag. 528 și urm. «*Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente in medio Evo*», Venezia 1886, vol. I, p. 133, Vol. II, p. 22—23.

²⁾ Vezi op. cit. a D-lui Hasdeu, p. LXXXVIII—XCV.

și care trăea într'un fast occidental, căci se catolicise ¹⁾. Ce să mai zicem de cetățile Tîrgoviște, București, Buzău și mai ales de vestita *Cetate de Floci* întemeiată sau reșidită de Alexandru Vodă Basarab la 1310—1315.

Ce să mai spunem în fine și de cetatea tot a lui Alexandru Vodă Basarab din 1330, cetatea Argeșului, aceea cetate de care vorbește regele Ludovic în diploma din 1347 ²⁾ «*Castrum Argas*», fiul lui Carol Robert cel bățut până la măduvă de Români.

Acea cetate din creștetul munților Argeșului mai la nord de Curtea de Argeș și cunoscută azi de cetatea lui Negru-Vodă, unde Alexandru Basarab avea castelul său întărit ³⁾.

Ce să mai spunem în fine și de castelul de la Giurgiū, cu acele ziduri, turnuri și porți întărite, al lui Mircea-Vodă și moștenit de fiul său, Vlad Dracul, castel de care ne vorbește nobilul călător din veacul al XV-lea *Jehan de Wawrin, seigneur du Forestel*, care venise cu armatele franceze și venețiane pe Dunărea românească, după cum spune el însuși în a sa scriere: «*Croniques d'Engleterre*» ⁴⁾. Apoi D. Gion ne mai vorbește de zidirile imponente ale veacului al XV-lea, ca: frumosul palat al lui Radul-cel-frumos și de acele cetăți armate cu baliste anglicești, *propugnacula et fortalia*, de care vorbește și Șincai ⁵⁾.

În veacul al XV-lea Românii au avut și arhitecți străini veniți în țara lor.

Facem pomeneală de vestitul architect *Theodor*, Grec, care adause un nou turn și un zid de apărare la Cetatea Albă a lui Ștefan cel mare al Moldovei, sub priveghierea părcălabului de acolo după cum arată însuși inscripțiunea ce se vedea încă la 1865 pe vechile turnuri ale Akermanu-

¹⁾ Idem CXXIX—CXLVII.

²⁾ Vezi în Katona.

³⁾ Vezi în op. cit., Hasdeu, p. CXCI, după alți autori și documente și în *Thesaurul de monumente istorice* vol. I. Discursul lui Ion Puscariu la asociația Transilvaniei în 1862.

⁴⁾ Vezi în Ist. Bucur. a D-lui I. Gion, p. 500; după op. cronicarului Tom. II, Paris, edit. (1859) p. 137—139.

⁵⁾ Vezi op. cit. D. Gion, p. 500 și 1—30.

lui ori cetății Albe: «Clădirea zidului sfârșindu-se cu ajutorul lui D-zeu, pogorâ-ți grația, Iesu-Christe, asupra ziditorului» a 2-a: † Ruga lui *Theodoru* Șerbulu lui D-zeu † Iesu Christu biruesce. † Acastă cetate s'a zidit în zilele pré evlaviosului principe Ionu Ștefan-Vodă, prin îngrijirea magistrului provinciei și commendantului cetății † Mântuește maica Domnului pe Șerbulu tău (locul anului nedescifrabil) pe Ștefan¹).

Viața pe care au dus-o boerii noștri din cursul veacurilor XIII până în al XVIII, acea viață belicoasă și neastempărată, acea viață turburată de vijeliile luptelor cu vrășmașii, i-au făcut ca și locuințele lor să fie niște cetăți întărite, cu turnuri cu bolți și cu arcade, ca la adică să lupte ei cu oamenii lor în contra inamicului, chiar și din casa lor.

Pe lângă alte dovezi documentale ce voi aduce cititorului despre existența acestor clădiri și deci a unei arhitecturi oare-care la Români, aproape din primele lor timpuri ca viață de stat; știu să vorbesc de descrițiunea făcută de străinul archidiacon Paul de Aleppo despre Țara-Românească, în cursul voiagiului său cu Patriarchul Antiochiei, Macarie, prin Moldova și Țara-Românească între anii 1650—1660, descrițiune ce ne înfățișează perfect de bine localitățile, obiceiurile, arhitectura și pictura, toate vădute de ochii autorului²).

Paul de Aleppo descrie cea-ce văduse la 1650, această stare de lucruri de sigur exista de mult la Români, din cele ce le vom vedea relatate de Aleppo ne vom face o idee despre vechimea artei arhitecturale la Români.

Să vorbim mai întâi în cea-ce privește de locuințele

¹) Vezi sub anul 1473 în Arch. ist., vol. I, p. 178, D. Hasdeu, (tradus din grecește originalul).

²) Originalul descrițiunii fu scris de Aleppo în limba arabă, Belfour a tradus originalul în englezește «The travels of Macarius, Patriarch of Antioch, London 1836, sq. în 4. D. Gheorghe I. Căllman a tradus traducerea engleză a lui Belfour în românește, și redacțiunea Arhivei istorice a României a corectat și confruntat această traducere cu textul original și a publicat-o în Arhivă (vezi în vol. I, p. 59—110, D. B. P. Hasdeu). Acesta e cel mai prețios document despre traiul românului din veacul al XVII-lea.

boerilor, de acele castele întărite, și apoi de clădirele religioase care în adevăr sunt expresiunea stilului arhitectonic al nostru.

Când ajunge la Têrgoviște Aleppo cu Macarie, el zice despre Palatul Domnesc al Domnului (atunci domnea Matheiș Vodă-Basarab):

«Curtea beifului muntenesc e mare și înconjurată de un zid de piatră. . . . În mijlocul curții este un colosal turn de piatră, foarte înalt și servind de fanal (beacon) pentru ceasornicul orașului¹⁾.

În Têrgoviște sunt băi calde turcești, cu frumoase cu-pole pe malul râului. . . .²⁾.

Când ajunge la Filipești satul și monastirea *marelui postelnic Filipescu*, în cea-ce privește casa sa, zice: «Palatul Postelnicului, compus din ziduri princiare, care uimesc simțirea, și sunt mai frumoase de cât acelea din capitală. Elă are o delicioasă baie caldă din frumoasă marmură, la care apa se aduce pe roate din râul, — ce servește de asemenea prin nenumărate canale, pentru irigațiunea livezelor și a grădinelor. Camerele sunt în tocmai după modelul acelor din Constantinopol. *In adevăr, toți aristocrații munteni posedă ville admirabile din punctul de vedere al arhitecturii.* Fie-care din ei mai are câte o monăstire a sea, bine-înzestrată.

Toți rivalisează, întrecându-se prin frumusețea zidurilor și stabilimentelor. Aci se încheiă toată ambițiunea și mândria lor. Când se întâmplă ca vre-unul din ei să fie destituit, el se retrage la vilă, petrecându-și restul vieții între edificiile sale și în vecinătatea mănăstirii sale³⁾. *Aci se încheie traducerea din archiva istorică*, în textul englez se vede vorbindu-se și de București. Vom vorbi de densusul cu ocazia palatului de la Curtea-Veche.

Castele, cetăți, cetățuici, turnuri cu bolte și arcade, cule și locuințe cu lespezi și case bolovănite au avut

¹⁾ Vezi în Archiva istorică, p. 89—90.

²⁾ Idem p. 107.

³⁾ Op. cit., p. 107.

Românii; documentele veacurilor XV—XVIII ne o dovedește.

Vom vorbi de fie-care ca să dovedim și arhitectura lor.

În privința arhitecturii însă am spus la începutul capitolului că religiunea a fost promotoarea arhitecturii române, din cauză că ea s'a aplicat bisericilor mai întâi.

Am avut însă locuințe mirenești; acestea deci în ce stil au fost? urmat'au ele tot stilul bisericesc, adică acel stil *grec-bizantin*, importat de noi de la Bizanțiu prin Slavi? Stil ce s'a intrupat perfect în toate bisericile noastre? sau au avut alt stil? eată o întrebare foarte grea, căci perspectiva istorică în privința monumentelor mirenești este foarte săracă la noi, timpul a distrus tot.

Cu toate acestea pe ici pe colea sunt ceva sorginți istorice, aceste sorginți le-au comentat și D-nii I. Gion în capitolul D-sale asupra arhitecturii române¹⁾ și D. Idieru în 2 capitole, unde studiază arhitectura română în perioada slavonismului, și din veacul al XVI-lea până în al XIX-lea²⁾. Aceste două scrieri cunosc despre arhitectura românească din trecut; voiți forma și eu aci un al patrulea capitol despre arhitectura neamului nostru din trecut, în această modestă a mea scriere.

Nu mă voi pronunța asupra stilului românesc de cât după ce voi examina mai întâi fondul istoric. D. Gion spune că o inscripție de la S-ta Vineri-Herească a Bucureștilor arată că boerii Herăști în 1520 aveau casele lor cu lespezi³⁾. Cronicarul Greceanu vorbește de «Curti bolovănite și de facerea șanțurilor de apărare în jurul lor»⁴⁾.

Silesianul scriitor al lui Mihai-Viteazul, Baltazar Walter, pomenește de palatul de pe malul Dâmboviței, însă fără muri și alte întărituri. «Palatio prope novum sub urbe monasterium, sine arce murisque ad Dembovicem fluvium extructo commorante»⁵⁾.

¹⁾ Vezi în Ist. Bucureștilor, p. 500—513.

²⁾ Vezi în Ist. art. frumoase p. 67—74 și 90—125.

³⁾ Vezi op. cit. D. I. Gion, p. 502, Nota 1.

⁴⁾ Vezi vol. II, Mag. ist., p. 150, rândul II.

⁵⁾ Vezi în Thes. de mon. ist. P. Ilarian, p. 14.

Mai întâi se cade a vorbi de arhitectura Palatului Domnesc de la *Curtea Veche*. Să facem însă nota istorică a acestui Palat.

Pentru întâia dată în 1473 se vorbește de *Cetatea Dâmboviței* și de *palatul curții domnești* a lui Radu-Vodă cel Frumos, cu ocasiunea învingerei sale de către Ștefan cel mare al Moldovei¹⁾.

În 1593 se vede și alt palat, însă de care ne vorbește Walter după cum am văzut mai sus acesta era cel nou zidit de *Michnea Vodă* tot lângă cel vechiu.

Palatul de la Curtea-Veche era așezat în fața podului Dâmboviței de lângă Palatul Justiției de ași, dealul pe care era ridicat era înconjurat cu ziduri. În 1640 Petru Bogdan Baksici, episcop, vizitează Bucureștiul și zice că palatul domnesc e mare dară căzut în ruină. Mathei-Vodă se ține mai mult la Târgoviște unde are un palat mult mai grandios ca cel din București²⁾.

Paul de Aleppo contrazice pe Baksici, și spune că curtea domnească din București e foarte frumoasă și mai mare ca cea din Târgoviște³⁾, această aserțiune pare a domina căci și cronicarul Filipescu dice: «Că până la acest Domn (Mathei Vodă-Basarab), puține ziduri au făcut Domnii cei mai de înainte; iar Matei-Vodă a înfrumusețat țara cu de tot felul de ziduri, mănăstiri, biserici, case domnești⁴⁾.

În 1654 pe timpul domniei lui Michnea III, curtea domnească s-a strică și atunci Domnul locuia la Monastirea lui Radu-Vodă a unchiului Măriei Sale⁵⁾.

¹⁾ Vezi în cronicăa lui Ureche, vol. I., din Letopiseșul lui Kogălniceanu, p. 158—159.

²⁾ Vezi în călătoria lui Bogdan Baksici din 1640 (și pe la București) publicatia Monumenta historiam Slavorum meridionalium spectantia; raport al D-lui I. Gion în studiul: *România în secolul al XVII-lea* 1891, citat și în Ist. Bucureștilor, p. 108 idem.

³⁾ Vezi în Travels of Macarius (Londra 1836) part. VIII, p. 375, citat în Ist. Bucur, D. Gion, p. 108 Nota. (Această parte nu am găsit-o tradusă în românește în Archiv. ist. a D-lui Hasdeu.

⁴⁾ Mag. ist., vol. I, p. 393.

⁵⁾ Paul de Aleppo în Travels of Macarius, cap. VIII, p. 402, citat D. Gion, idem p. 108.

La 1674 Grigore-Vodă Ghica zidește un nou Palat pe care îl termină Duca-Vodă. Ghica fusese acuzat la Constantinopol în divan că «le-a fost puind Giupănesele de aŭ fost cărând var și piatră împreună cu Țiganii cei de divală la curțile domnești» ¹⁾.

În 1678 un călător ungar trecând prin București ȳice: «Duca-Vodă, un om destul de frumos, *palatul său regal și destul de strălucit*, mulțimea curtenilor indestulătoare, orașul București foarte mare și bogat» ²⁾.

Constandin-Vodă Brâncoveanu a ridicat palat mare, Cronicarul Greceanu ȳice: «Mai făcut-aŭ și casa cea domnească ce este de stâlpi de piatră și este cu trei cafasuri». . . . «și alte case aŭ făcut despre Doamna iar din temelie încă două rânduri de case» ³⁾.

Ștefan-Vodă Cantacuzino mai adaugă un palat mic de opt odăi în dosu de Palatul coconilor ce-l ridicase Brâncoveanu pentru fii săi ⁴⁾. La 1714 se ucide la Stambul Brâncoveanu, se ucide la 1716 și Ștefan Cantacuzino; la 1717 se ridică N. Mavrocordat din București de către boerii germano-filii și în 1718 arde orașul și curtea domnească. Curtea-Veche se repară sub domniile Mavrocordaților dară în mod simplu, nu mai era splendoarea de odineaori.

La 1766 curtea domnească s'a ruinat de tot și de atunci Domnii șed pe la Cotroceni și prin unele case brâncovenești. Numai Al. Ipsilante zidește un nou palat la Mihai-Vodă ce-i ȳice Curtea-Veche.

De atunci ambele palate începură a cădea în ruine și domnii ce succedaŭ locuiaŭ pe la Cotroceni, pe la biserica S-tu Sava și se adunaŭ numai în ȳile de divan la una din sălile palatului; la 1802 se dărâmară totul în urma cutremurului cel mare, când se alese casa lui Gr. Vodă-Ghica

¹⁾ Vezi în *Cronicele României*, Kogălniceanu, *Cronica lui Neculcea*, p. 204.

²⁾ Vezi în: *Călătoriile ambasadorei și misionarei în țările noastre*, p. 19, de N. Iorga, citat în *ist. Bucur.* de D. Gion, p. 113.

³⁾ *Mag. ist.*, vol. II, p. 154.

⁴⁾ *Op. cit.*, *Del Chiaro*, p. 9.

pentru a se muta apoi, pentru ultima oară, în casele lui Dinicu Golescu unde e și azi Palatul regal¹⁾.

Vorbirăm de *turnurile palatului*. Acestea erau patru turnuri în cele patru colțuri ale palatului. În poarta palatului mai era un turn înalt care înainte de Brâncoveanu se numea «Turnul despre Nemți». În fața lui era podul peste Dâmbovița²⁾. Greceanu 'l numește în 1696 clopotnița domnească. Grigore-Vodă Ghica pusese acolo și o clopotniță unde era o cameră în care se ținea praf de pușcă, la 1691, 25 Iunie, a căzut trăsnetul tocmai în clopotniță și atunci mulți morți au căzut, domnul a reparat clopotnița și a așezat acolo și un *ceasnic*, ceasornic pentru întâia oară în București³⁾.

În acest turn se închidea boerii, acesta era pușcări pentru ei, pe când beciurile palatului, tâlharilor⁴⁾. În 1674 Ghica-Vodă în acel turn închisese 23 boeri în cap cu Radu logofetul Crețulescu de oare-ce ei erau din partida Cantacuzenilor ce nu era iubită în acel timp de domnie, și-au pus pe boeri în obești la opreală în turn. Tot în partea palatului de sub turn se și tăiau boerii răsvrățitori de domnie; Ghica-Vodă care tăia atunci pe doi boeri căpitani din cei arestați, pe unul Vasile căpitan și alt căpitan de oare-ce suduseră pe Panaiotake dragomanul Țarigradului (acel Fanariot P. Nicusios de care vorbirăm la Cap. VI). «de muere și de copii»⁵⁾.

Tot din spre porți și turn se dedea și cu tunurile când se schimba domniile, în 1674 s'au dat⁶⁾.

Să vorbim de interiorul palatului domnesc.

În palatul reparat de Ghica-Vodă s'au făcut două sfaturi adică *săli de divan*, una mare și alta mică ce se mai numea «cu stele»; cronicarul anonim dăce cu ocazia alegerii lui Brâncoveanu-Vodă, că în acea spărtărie s'au adunat

¹⁾ Vezi în Ist. Bucur., D. Gion, p. 129—513.

²⁾ Archiva : Condica Mitropoliei jud. Ilfov, p. 18, citat în Ist. Bucur. D. Gion.

³⁾ Mag. ist., vol. I. p. 116.

⁴⁾ Idem vol. V, p. 122—124.

⁵⁾ Vezi în mag. ist. vol. I, p. 368 și Mustea în Letopiseț. III, p. 5.

⁶⁾ Idem p. 379.

clirosul spre a-l alege în locul lui Vodă Șerban Cantacuzino ce murise: «s'aũ strãns toți în *spătãria cea mai micã, care îi zic cu stêle*»¹⁾.

D. Gion crede cã tavanul era zugrãvit cu stele de se numea așa.

Del Chiaro zice cã palatul e de piatrã, tot, scara cea mare e de marmorã, sala cea mare, adicã a divanului e pe bolte și susținutã de coloane destul de lungi, mai vin și alte sãli, apartamentul Domnului și al Doamnei²⁾.

În palat mai era și bae de marmorã adusã de la Țarigrad și îngrijitã de 2 Armeni maestri.

În interiorul curței domnești mai erau și alte *zidiri ce țineau tot de palatul domnesc*.

De cele douã biserici domnesci din veacul al XVI-lea, vom vorbi când vom face descrierea arhitecturalã a bisericilor.

Venea apoi pușcãria ce era de lemn unde se închea deaũ și din boeri spre a fi bãtuți la tãlpi.

Vistieria ziditã ca o temnițã cu bãști de piatrã și mortar. Din spre partea uliței Covacilor și Șelarii de ađi venea grãdina cea splendidã a Brãncoveanului cu un chioșc de mãncare «una bella loggia», acolo Vodã ședea în timpul verei în mijlocu mirosului încãntãtor al florilor³⁾.

Apoi venea grajdurile și un oraș întreg de locuințe în care ședeaũ croitorii, cismarii, ișlicarii, castangii și toți meșterii tuturilor feluri de lucrãri ce erau în curtea domnului, și în fine bucatãriile, dependințele și țigãnia ce erau toate înconjurate de un puternic zid de bolovanii și cãramidã⁴⁾.

Un aspect grandios avea toatã aceastã cetate întãritã în curtea cãreia te gãseai ca într'un oraș complet.

Bine zice Bongars, diplomatul lui Enric al IV-lea, regele Franciei când veni la București în 27 Maiu 1585 la curtea lui Michnea Vodã Basarab, ca : «*les eglises, les*

¹⁾ Vezî vol. V, Mag. ist., p. 93.

²⁾ Vezî în op. cit., p. 9.

³⁾ Idem Del Chiaro, p. 9.

⁴⁾ Vezî D. Gion, p. 116.

monastères et le chateau de Boukarest tout batis en pierre et ils sont beaulx»¹⁾.

De palatul din Târgoviște zidit de Petru-Vodă Cercel (1583—1585) țice că este «*petit mais beau et magnifique*». În Târgoviște venise Franțuzul pe la Bran, de unde trecu la București și de aci la Giurgiu trimes în «*les carres domestiques*»²⁾.

Poetul popular cântă casele acestea domnești și țice între altele:

«La orașă, în București
«La casele mari, domnești
«Măsă mare se 'ntindea
«Mari boeri se înveselia,
«Tôtă țera 'mî chiuia»³⁾.

saŭ

«Frunză verde meri creștî
«În oraș în București
«L'ale case mari domnești
«De se vîd în Stoenestî»⁴⁾.

Aceste palate domnești ce erau numai din piatră zidite, ne făceau fală, din ele nimic nu a mai rămas, nici un suvenir, ci numai versurile poetului popular:

«Piatră mare
stă trîntită
de ciocane
ispirită
de veacuri
părăginită
și cu slove
răcăită»⁵⁾.

¹⁾ Vezi în col. doc. Hurm., pag. 190—192, vol. XI, din călătoria lui Jacques Bongars la Constantinople și «Colecțiunea Istoricilor Unguri» citate în op. cit. D. Gion, p. 101.

²⁾ Vezi în contribuțiunii la ist. Munteniei de D. Iorga, p. 63, citat în op. D-lui Gion, p. 102.

³⁾ Vezi în Colecțiile de poesii populare, G. Dem. Theodorescu, p. 656.

⁴⁾ Vezi în Colecț. lui V. Alexandri, p. 206.

⁵⁾ Idem G. Dem. Theodorescu, 555.

sau

Cu uşile ferecate
cu ferestre 'nzăuate
cu lanţuri de fer legate¹⁾.

Sub pînîţele palatului mai veneau acele *subterane* (couloirs) ce duceau pînă în Dâmboviţa, subterane ce adese ori străbateau câte o stradă întreagă, pentru a duce la moarte în ascuns pe câte un condamnat de Domnie²⁾.

Acum trecem la studiul *altor clădiri mireneşti ori domneşti, afară de palatul princiar*. Incetul cu incetul se zidiseră în Bucureşti şi alte case sau palate însă de boeri, istoria cu toate acestea ne vorbeşte de câte-va cetăţi de acest soi din ale boerilor dară de pe la moşiile lor, acolo erau ei câte-odată mai bine instalaţi.

În judeţele Ilfov, Vlaşca şi Argeş boerii: *Năsturelii, Herăştii, Goleştii, Cantacuzenii* şi Constantin Şerban fostul Domn al ţerei au palate la Dobreni, la Comana, la Coiani, la Hereşti şi la Goleşti, palate mari, cu biserici, cu mori, (dice D. Gion³⁾), după mărturia călătorului din veacul al XVII-lea Paul de Aleppo⁴⁾.

La Hereşti moara boerilor Năstureli-Hereşti, e numai marmoră, ferestrele cu tocuri de lemn sculptate de toată frumuseţea, pînă şi tăiniţele (închisorile) sunt făcute cu mare meşteşug.

La Coiani, la satul marelui Postelnic Constantin Cantacuzino, e un palat ce seamănă cu cel din Țarigrad, are turnuri cu observatoare, bucăţile de marmură colorată îl împodobesc.

La Dobreni, la Constantin-Vodă Şerban Basarab, palatul are ziduri pictate, care picturi reprezintă scene de bătălii; în odăi sunt portretele strămoşilor săi, odăi mari,

¹⁾ Vezi în Colecţiile de poezii populare, G. Dem. Theodorescu, p. 78.

²⁾ Un asemenea couloir ne dice D. Gion că a văzut la dărămarea bisericeşti Nicolae din Lipscaşi acum călî-va an, couloir ce trecea pe sub str. Lipscaşi şi mergea pînă în Dâmboviţa. (Vezi op. cit. D. Gion, p. 508).

³⁾ Vezi op. cit. p. 506.

⁴⁾ Vezi în The Travels of Macarius.

săli impunătoare. În parc e un lac, în mijlocul lui un kioșc de toată frumusețea, care-l leagă cu pământul printr'un pod, de tot artistic. Suntem deci în 1650 și avem kioșcuri pe apă, zidite pe piloți, și frescuri pe case, scene de bătălii, par'că ne-am găsi în mijlocul occidentului, mai știu eu la curtea căruia rege?

La Comana, Radu Șerban Basarab-Vodă încă din 1601, când veni la tron în locul lui Mihai-Viteazul, ridicase acolo un palat ce era o adevărată cetate, palat cu ziduri 'nalte și cu patru turnuri, câte unul la fie-care colț al casei, înăuntru arcade și galerii. Mănăstirea curței sămăna cu Sf. Troița a Moscovei; în jurul cetății e un lac adânc. Paul de Aleppo dice că a ajuns acolo cu luntrea încheiând că: Chiar dacă Sultanul ar veni acolo, cu toată armata lui și tot nu ar putea intra în curte, atâta e de bine păzită; sigur când te găsești în fața unui zid înalt de 7¹/₂ stânjeni, în fața unor foișoare de piatră și cu porți de fier!¹⁾

De vestita casă a postelnicului Filipescu de la moșia sa Filipești, am vorbit mai 'nainte când am relatat despre călătoria lui Paul de Aleppo.

Ce să mai dicem în fine de casele Brâncoveanului Vodă, sub care arhitectura românească atinsese apogeul ei, căci acest Domn iubitor de lux și de fantesii nebunești, îi plăcea să trăiască în fastul cel mai strălucit. Vom vorbi la partea III-a a acestei cărți de traiul Domnilor români, acolo vom vorbi și de al lui Brâncoveanu-Vodă.

Trebuea să aibă palaturi Vodă Brâncoveanu aproape pe la toate moșiile sale, la Obilești de sigur, la Brâncoveni earăși, pe la viile din Pitești earăși, căci cronicarul adeseori ne dice că Domnul se retrăgea prin acele localități ca să respire aerul de primăvară, când își simțea prea mult mintea ostenită de ștele cele încurcate ale politiceii.

Istoria însă ne vorbește cu mare admirație de Hurezi.

¹⁾ Vezi în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 505—507, după «The Travels of Macarius», traducerea lui Belfour după originalul arabesc al lui Paul de Aleppo (1680) și Biserica ortodoxă română; Călătoria lui Neofit Mitropolitul la 1740 pe la Comana, p. 324, citația în op. cit. a D-lui Gion, Nota 1, p. 507.

Acolo Domnul avea, pare-mi-se, palatul cel mai de frunte, intrarea pe o scară, cu arcade la prima treaptă, un pridvor larg cu coloane în spirală, și fie-care un alt desemn, toate de piatră. Rampa scării și garniturile turnurilor și coloanelor cu suporturile lor, e o adevărată țesătură, o dantelărie întreagă ¹⁾. Lucrătura acestui palat, ȕice D. Gion, ne amintește mănăstirea Toscanei din Italia.

Ce să mai spunem de palatul lui Brâncoveanu de la Mogoșoaia, de care se speria francezul La Motraye, când veni pe aci și ȕise că are lux și picturi alese ce se vȕd și prin occident, pe la curȕile regești ²⁾.

În Oltenia erau palate, pare-mi-se, tot așa de impunătoare; în Craiova, capitala Banatului și vechea reședinȕă a Banilor, fondatorii domniei române, străluceau case și cetăȕi multe ca și la București.

Istoria ne vorbește de casele marelui Paharnic Constantin Obedeau (1688—1753), care a fost în 1732 și consilier al lui Carol al VI-lea, împȕratul Austriei în vremea ce Oltenia trecu sub coroana habsburgică, după detronarea primului Domn Fanariot Nic. Mavrocordat (1717).

«Casele Obedeaului sunt cu trei rânduri, ridicate cu ziduri fără tencueală, cu un acoperiș adevărat nua de șindrilă. Rândul de jos de odăi abia are, pe ici pe colea, câte o creștătură, drept ferestruie, pe unde să între aerul în beciurile-i boltite. Cam aproape cum sunt casele din Curtișoară ³⁾, așa sunt și ale Obedeaului din Craiova ⁴⁾.

«Cum intri pe ușa mare, se face o tindă întunecoasă, din care se vede gârliciul povârnit al pivniȕei, cu porȕile

¹⁾ Vezi în Ist. Bucur. a D-lui Gion, gravurile reproduse după stampele D-lui Gr. N. Manu, un neobosit diletant istoric. Noi regretăm din suflet că nu putem înfăȕișă lectorului toate gravurile de care am vorbit aci, însă mijloacele noastre materiale nu ne au permis să ne întindem la asemenea lux. Arta tipografică e foarte costisitoare și e și mai costisitoare, când autorul unei lucrări nu se resfașă de loc în avuȕii.

²⁾ Vezi această carte, cap. VI.

³⁾ Aceste case există și azi, în judeȕul Gorj în satul Curtișoară. Vezi în Revista Jiul, și gravura la p. 9—10, No. 7, anul 1894.

⁴⁾ În anul 1894 nu se mai vedeau de cât câte-va ziduri, căci casele erau dărămate de mult.

«cu zăbrele. Rândul de odăi din mijloc, pe din afară nu se
 «deosebește de cel de jos, căci zidul merge în sus otova
 «până aproape sub streșină și ici coale se văd găuri lăsate
 «mai largi înăuntru de cât afară, pentru a ochi cu flinta în
 «cei ce ar năpădi, la porți sau din altă parte cu silniciă.

«Ferestrele odăilor din rândul de sus, mititele, lun-
 «guețe și întărite cu vergele de fer, sunt aședate sus de
 «tot. Din tinda întunecoasă apucă, printre doi pereți, unul
 «al pivniței, altul al unei camări o scară de bărne de ste-
 «jar șerpuită până în rândul al doilea de odăi, în care se
 «văd lavițe lungi pe lângă pereți, cu spatele acoperit cu
 «postav. Ți-se perde mintea când vezi câtă bogăție este
 «adunată în fie care odaia!

«De aci pornește o altă scară ce sue în pod, iar sub
 «acoperișul rezămat pe stâlpi ciopliți din bardă.

«În pridvor dau de toate părțile ușile odăilor tot ca
 «în pridvorul închis din rândul al doilea, fiind odăile
 «pretutindeni tot așa de mari, ori de înguste, ori de lungi
 «și cu câte o tainică în zid, după icoane.

«Casele comisarului ¹⁾ sunt închise într'o curte mare de
 «zid, înalt, țepăn, din peatră și cărămidă și proptit pe din
 «afară cu largi căprioare de peatră. La mijlocul păretelui
 «din fața casei se vede poarta mare cu bolți înalte. Pe din
 «lăuntru curței staū rezemate de aceste uriașe ziduri, lungi
 «șiruri de clădiri cu tîrde arcuite, pentru scutelnici, sluj-
 «tori, robi, roabe, țigani, țigănce, ce sunt bucătari, pâinari,
 «vizitii, croitori ²⁾.

Nemuritorul Ioan Ghica vorbind în ale sale con-
 vorbiri economice de casele boerești din vechime, ȃice:
 «Casele boerești aveaū ziduri tari ca de cetate, în câte patru
 «și șease cărămizi, cu odăi multe și mari, cu pivnițe adēnci
 «și boltite, cu beciuri și un rēnd de odăi d'asupra, cu pod
 «din streșină până în streșină. Grîndile eraū ca urși de

¹⁾ Consilier imperial sau comisar în alte locuri citat.

²⁾ Vezi relațiunea din Revista «Jiul», No. 7, anul 1894, capitolul bisericeș Stănești din Gorj, zidită de Constantin Obedeau în 1732, articol semnat de D. Al Ștefulescu.

«pod de groase; la cheresteaua unei case mergea un par-
 «chet de pădure seculară, întreg, pardoseala sălilor și a
 «tindelor era de cărămidă pusă pe muchi, învelitoarea de
 «șindrilă bătută pe șapte și pe nouă, înaltă aproape de
 «două ori cât casa, ca să nu ție zăpadă și ca să se poată
 «scurge apa mai lesne . . . Case mărețe, bine împărțite,
 «bine aerate, călduroase iarna și răcoroase vara.

«Corpul principal se compunea de o sală mare de
 «colo până colo cu odăi în dreapta și stânga, cu tinde în
 «cruci, prin care se comunica cu celelalte părți ale edi-
 «ficiului, case cu scosuri în toate părțile și cu sacnăsiu, fie-
 «care odae cu ferestre spre trei părți ale lumii, tavanurile
 «erau de stejar, streășina scoasă de o jumătate stângen ca să
 «ție vara umbră, s'o apere toamna și primăvară de ploi și
 «iarna de viscol și de zăpadă. Curtea era înconjurată de
 «un zid bolovănit înalt și gros, poarta cu boltă, cu două
 «rânduri de uși de stejar ferecate, cu foisor d'asupra, unde
 «păziau ziua și noaptea arnăuți, sub gang era o odae pen-
 «tru pazaghidean în timp de ciumă.

«Din pridvor o galerie deschisă ducea la biserică,
 «căci fie care casă mare avea biserică în curte saū în cor-
 «pul casei, la un colț¹⁾.

Ce frumos închee eminentul bărbat, când într'un mo-
 ment de mâhnire sufletească pentru trecutul cel glorios al
 Românilor, trecut ce pe vremea sa deja era pierdut în
 neagra veșnicie, exclamă de odată: «Se dărâmă și dispar
 monumentele cele vechi, pare că am voi să ștergem ori-ce
 ar putea deștepta conștiința națională!»²⁾ Ast-fel s'aū dărâ-
 mat toate, toate; s'aū dărâmat și falnicul turn al Colței,
 care strălucise aci din 1710, de pe vremea când Alexandru
 Macedon cel modern, tânărul Carol al XII al Suediei, se
 refugiază la Bender, pentru a mânca capul Brâncoveanului
 Voevod.

Dar, haide lume! așa este, totul trebuie să piară, etern
 nu poate rămâne nimic. Omul moare, peatra cioplită crapă

¹⁾ Vezi în *Convorbiri economice*, p. 570.

²⁾ *Idem*, p. 574.

și cade în bucăți, și apoi mai bine e să nu fi prea ilustru, căci atunci toți te invidiază, toți isbesc în tine și caută a te doborî, ca să dispari. Mândria unei națiuni adese-ori e sacrificată de inimele negre ale invidioșilor și micilor la suflet!

Eată deci ce am putut culege în privința arhitecturii române din veacurile trecute, în cea ce privește clădirile mirenești; acum că ne găsim la finele acestei părți din capitol, putem susține că stilul arhitectural românesc mirenesc a fost tot cel *grec-bizantin*, ca și la biserică, afară de sigur de mici modificări pe ici pe colea, care nu erau altceva de cât vre-o fantesie.

D. Idieru în «Istoria artelor frumoase», când ajunge la Români, dice despre arhitectura civilă: «Nu e îndoiala că arhitectura civilă urma în formele ei *stilul edificiilor religioase* . . . , stilul bizantin adoptat în arhitectura civilă ca și în cea religioasă, dar modificat după gustul epocii și obiceielor societății»¹⁾.

Acesta și cu drept cuvânt, căci acele turle, colonade, coloane, arcade, boltituri, ferestre înzauate și uși cu fer fericate, ne pictează genul *bisericeii grecești*, în splendoarea stilului ei *bizantin*.

Acum trecem la arhitectura și studiul bisericilor sau mănăstirelor.

Bisericile cât și mănăstirile de pe pământul românesc sunt toate de stil *bizantin oriental*. Aceasta este și natural, de oare-ce contactul ce-l am avut noi cu împărăția Bizanțului atât înainte de transformarea ei în împărăție turcească cât și după, ne-a adus această influență.

Stilul bisericesc la noi nu s'a schimbat nici odată; el a fost același în epoca slavonismului ca și în cea a grecismului, căci dacă am fost în contact cu Slavii, aceștia nu au putut să ne importeze de cât tot stilul bizantin, de oare-ce ereau destul de aproape de aceasta împărăție, suferind și ei acțiunea densei.

Construcțiunea bisericilor române e solidă și impo-

¹⁾ Vezi în op. cit., p. 107.

santă, aceasta de sigur o spun pentru bisericile mari monumentale, nu pentru micile bisericuțe, zidite în vârful cineștie a cărui munte.

Zidurile bisericelor sunt groase de 8 și de 9 cărămiți, ferestrele sunt puse sus și mici, așa că în interiorul ei e întunec de tot, și ziua arde candelă. Turnurile la unele, mici și groase, la altele înalte, cu câte un turn la mijloc cu o cruce în vârf, două turlă paralele, unul în spatele celui-l'alt de aceeași înălțime; sau cu câte cinci turnuri, aceasta la cele mai mari, unul mare în mijloc și patru mai mici, la fie-care colț câte unul.

Ele sunt zidite de obicei din piatră cioplită prinsă cu mortar de var conglomerat, unind bucățele într'un trup. Marmura e ceva rar, la biserica românească, acoperișul era de plumb, de olărie, și numai în vremile d'încoace s'a făcut de tinichea.

Unele biserici și mănăstiri erau zidite, așa, că la vreme de restriște ele serveau de azil Creștinilor, atunci când Tarii, Turcii sau mai știm noi ce inamic venea să se măsore cu noi; din acele turlă cu ferestre mici, trăgeau Creștinii în păgâni sau vrășmași, așa că unele mănăstiri aveau aspectul de adevărate cetăți ca și casele boerilor. Așa era mănăstirea Tismana, Comana și altele din Țara-Românească, pe vremea lui Matei-Vodă, așa Paul de Aleppo în istorisirea lui spunea la 1650 că vedând Trei Erarhi din Iași, nu a știut la vedere, dacă e cetate militară ori mănăstire ¹⁾.

Biserica de la Curtea-Vechă servea pentru încoronarea Domnilor români și pentru ca neamul domnesc, Voevod, Doamnă, domnițe și bezadele să-și îndrepte rugile către cer; ea era în curtea palatului, nu a strălucit însă cam prin frumusețea ei architecturală nici odată. Alte monumente religioase întreceau în tot pe modesta biserică a Curței-Vechi.

Cine nu-si aduce încă aminte de catedrala Sărindarului, mare de tot, cu cinci turlă; zidită de Matei Basarab, pe locul Cocoreștilor. Biserica lui Radu-Vodă, ȋice d. Gion, întrece pe toate cele-l'alte biserici ale Bucureștilor, căci ea

¹⁾ Vezî op. cit. în Arch. Ist.

avea bogății ca nici una alta, avea în interiorul ei coloane de marmură în formă de spirală cu împodobituri arhitectonice, ceea-ce atrase atențiunea lui Paul de Aleppo, după cum spune el însuși în a sa relațiune din 1666¹⁾.

Biserica lui Constantin-Vodă Șerban ce are 12 coloane mari.

Mitropolia din București ce avea un acoperiș ce cântărea 40,000 de ocale de plumb²⁾.

Ce să mai spunem de unele biserici și mănăstiri de prin Oltenia, cum e mănăstirea Mamul, ce are o galerie lungă nu știu de câți decimi de metri, cu coloane din distanță în distanță și cu arcade; la etajul de jos tot cu coloane, de frumosul Hurezi a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, cu turlele cele înalte și cu coloane în forma de spirală, cu sculpturi și garnituri ce represintă o dantelărie întreagă³⁾.

Mănăstirea Tismana, o adevărată cetate bisericească a veacurilor trecute.

Ce să mai șicem în fine de bogățiile ce se găseau în interiorul acestor biserici, de icoanele cele de argint, de sute ani și împodobite cu petre scumpe, de jețurile ctitorilor; ale episcopului, de tâmplele paraclisului, de iconostase, toate făcute din lemn, sculptate ca cu acul, cu o artă superbă⁴⁾.

Cu toate acestea, cel mai mare monument religios din Țara-Românească e «*Curtea de Argeș*», zidita de bigotul și artist Domn, Neagoe-Vodă Basarab (1512—1521), despre care tradiția, după scrierile grecești, spune că el ar fi învățat arta de a ridica zidiri, pe când se găsea în Constantinopol la curtea Sultanului Selim și că acesta l'ar fi însărcinat a zidi o moschee acolo, zidăria eși de minune, Sultanul rămase foarte mulțumit și încunună pe Neagoe cu

¹⁾ Vezi în *The Travels of Macarius*, traducere englesă a lui Belfour, p. 375, citat în Ist. Bucur. de Gion, p. 504.

²⁾ Paul de Aleppo, în *The Travels*, p. 403—404, citat D. Gion, p. 505.

³⁾ Vezi în Ist. Bucur. de D. Gion, p. 506—509—511, după gravurele D-lui Gr. N. Manu.

⁴⁾ Idem, p. 516, 526—527 etc.

mari daruri, dându'i voe a aduce în Țara-Românească restul de materialuri rămase. Legenda e aceasta¹⁾.

Cronicarul țice că Neagoe-Vodă au bătut însuși cu cuișoare un măr de aur curat, împodobit cu mărgăritare și cu pietre scumpe pe o icoană a Sf. mucenic Dimitrie din mănăstirea Nucetul²⁾.

Li plăcea turnurile bisericelor din Sibiu lui Neagoe-Vodă și chiar însărcinase în 1518 pe un Iohan Celestin, de acolo, ca să i faca o cădelniță de argint în forma turnului de la Sibiu, Celestin nu o execută bine, și Neagoe-Vodă se exprimă că mai bine ar fi făcut'o un țigan de ai noștri³⁾.

Poporul a personificat în *Meșterul Manole* pe arhitectul Curței de Argeș. Cine va fi fost, știu că a fost un excelent arhitect, ca să execute o asemenea clădire renumită, zidită după toate regulile arhitecturii bizantine din Orient. Curtea de Argeș era făcută din pietre tăete și cioplite, legăturile aședate cu un strat de var curat, cu năsip, și strânse cu scoabe de fer frizate cu plumb, în ȱiduri, grinȱi îndoite de lemn; proporȱiile zidirei sunt perfecte.

Turnurile sunt octogonale, ornamentaȱiunile de o eleganȱă fără seamăn, multe la număr, căci biserica nu e de cât un ornament, însă fie-ce linie, fie-ce buchet e alt-ceva, așa că ochiul nu se ostenește de loc.

Curtea de Argeș e singurul monument religios ce lucește aȱi sub cerul Țerei-Românești; în Moldova la fel cu Curtea de Argeș, este *Trei Erarchi*, de care nu e însă loc a vorbi aci⁴⁾.

Până în 1717, istoria nu ne a păstrat de cât numele câtor-va arhitecȱi diletanȱi, ca: Neagoe-Vodă Basarab, despre care se mai spune că a învălit la muntele Athos lavra S-tului Atanasie cu niște plăci de argint cari au rămas legendare⁵⁾.

¹⁾ Vezȱ în vol. I, Ist. Rom., Xenopol, p. 675.

²⁾ Idem, după Curtea de Argeș, p. 37.

³⁾ Idem, p. 673, idem, p. 40.

⁴⁾ Vezȱ în Ist. Rom. Xenopol, vol. III, Ist. art. frum. de Idieru, p. 90—100.

⁵⁾ Vezȱ în «Biserica ortodoxă română», p. 87, anul 80—87, cit. în Ist. Buc., p. 510.

Petru Rareș, despre care D. Hasdeu și istoricul rus Karamzin spun că a fost Românul cel mai învățat din veacul XVI.

Architect de merit a fost însă Veseleil, despre care vorbește Dapontes¹⁾. El a dres biserica S-tul Gheorghe Nouă, terminată de Vodă Brâncoveanu și a clădit palatul patriarchal, în vecinătatea acelei biserici. Se crede că el să fi clădit palatele lui Vodă Brâncoveanu, al Coconilor de la București, la Mogoșoaia și Potlogi și ale Dudescului; poate și hanul lui Șerban-Vodă²⁾.

Acum trecem la pictură.

Am spus la începutul acestui capitol că toate formele artelor frumoase la noi s'au dezvoltat sub impresiunea religiunii, la pictură mai mult ca la nici una din aceste forme, influența religioasă ese în relief.

Pictura religioasă ce am avut-o noi Românii a fost cea bizantină răsăriteană, de acea și lucrările picturale în acest sens nu erau tocmai niște lucrări artistice.

De oare-ce caracterul picturii religioase este de a fugi de «expresiunea frumosului»³⁾.

Toate figurile picturale conform geniului religios trebuia să aibe o expresiune evlavioasă.

Sfinții sunt reprezentați în tot-dea una cu niște figuri anemice cu niște mâini lungi și slabe ridicate către cer sau blagoslovind.

De aceia și toate chipurile figurilor în biserici și mănăstiri pe ambele ziduri, reprezentând portretele ctitorilor sau fundatorilor acestor monumente, domni, dămine fie, sau boeri fie, toți sunt reprezentați în același sens, cu figuri aproape la fel, îngălbenite și cu trupurile diforme, mai prost deci de cât sfinții pictați de prin bisericile bizantine, unde o mână de meșter poate că lucrase. Căci aci în bisericile noastre acei simplii meșteri zugravi nu aveau idee de arta picturii.

¹⁾ Vezi în Ephemerides daces, trad. Legrand, și în Recueil des documents grecs, p. 75, cit. în D. Gion., p. 510.

²⁾ Ist. Bucur., p. 510.

³⁾ Vezi vol. III, ist. Rom. D. Xenopol, p. 670.

Excepțiuni însă e la tot lucrul în această lume, indiferent că autorii să fi fost streini ori Români, cea-ce se știe însă e că în palatele unor Domni români sau în casele unor boeri mari erau atârinate de perete niște tablouri de preț, adevărate producțiuni artistice ce ar fi putut fi expuse în ori-ce muzeu european. Cunoșteau deci acele excepțiuni ale Românilor ce va să dăcă arta picturii și aveau în ele desvoltate acest gust de oare-ce plăteau gros pentru a putea avea un asemenea tablou.

Să cercetăm însă documentele:

*Marioara Vallarga*¹⁾ sora Ecatherinei Doamna, soția lui Alexandru-Vodă Basarab din veacul al XVI-lea, se căsătorise cu ducele Genovez *Adorno* ce se numea *Fabrizio*, rămasese însă văduvă și săracă, trăind din milosteniele surorii sale din Muntenia.

Marioara de aceea se și retrase la 1573 la monastirea San-Maffio din Murano unde locuia ca mireană, zidind din puținul ce avea, o capelă unde trebuia să fie înmormântată²⁾.

În o scrisoare a Ecatherinei Doamna, către sora sa Marioara Vallarga, la Veneția, se vede: «am primit portretul tău» în alta se vede earăși: «portretul tău unde ești zugrăvită»³⁾. În aceste scrisori se vede că e vorba de portretul Marioarei ducesă de Adorno născută Vallarga, sora Ecatherinei (soția lui Alexandru-Vodă Basarab) portret trimis la București, surorii Ecatherinei Doamna spre a 'l avea în palat, scrisorile acestea sunt din 1574; din scrisorile cu data de 1573 pe care le-a scris Marioara Vallarga, către sora sa Ecaterina, se vede zice D. Gion, că acel portret de care vorbește Ecaterina în a ei scrisoare din 1574, era făcut de vestitul pictor *Paollo Calliari* sau «*Il Veronese*».

¹⁾ Fiica unei perote catolice și a lui Nicolae Vallarga, italian din Const., vezi în anal. acad., p. 7. Tom. XVII, an. 1895—1896.

²⁾ Vezi în analele acad. seria II, Tom. XVIII, 95—96 «Contribuțiunile la ist. Munteniei în a doua jumătate a secolului XVI-lea» de N. Iorga, ședința de la 6/13 Martie 96, p. 9.

³⁾ Vezi în op. cit.

Nu știu unde sunt publicate acele scrisori, căci în analele academiei, sorgintea ce ne-o indică D. Gion (pag. 14 și urm.) se găsește numai scrisorile de la 1574 în sus și anume ale Ecatherinei, către Marioara, eară nu ale Marioarei către Ecatherina, scrisori ce de alminteri aū existat, căci însuși Ecatherina zice în ale ei scrisori: «și dacă întrebî și despre noi de suntem bine»¹⁾.

Călătorul polon Martin Strykowski, călători în 1574—1575 prin țările române și zice: «În cursul călătoriei mele turcești, vëdui în București, capitala și reședința domnului muntenesc²⁾, carele ne pofti la prânț, portretul acestui Ștefan³⁾, cu coroana regală și un toiag în mână, de naltă statură, aninat pe peretele iatacului princiar»⁴⁾.

Istoria ne mai vorbește de o fică a Chiajnei Doamna, ce se căsători cu Despot-Vodă la 1526, pețită prin boerii moldoveni Avram și Moțoc care adusesese inelul și chipul logodnicei (icóne sponsae⁵⁾).

D. Gion după alți autori fără ai mai numi, ne vorbește de portretul lui Petru Cercel, artistul Domn român, care servise în companiile lui Henric III de Valois, la Blois și Chenonceaux, voiajase și pe la Veneția unde la luna nopței făcea versuri pe limba toscană, la Constantinopole, ear în cele din urmă va domni la Têrgoviște și București, purtând și un mîrgăritar în ureche⁶⁾, portret zugrăvit în palatul domnesc⁷⁾.

În 1595 la Madrid era portetul unei «*Princesa di Valaquia*» fi-va oare o domniță din neamul lui Mihaiū-Viteazul⁸⁾.

În muzeul din Buda-Pesta pictorul român Stăncescu

¹⁾ Vezi în op. cit. p. 15.

²⁾ Alexandru, domnea atunci.

³⁾ E vorba de Ștefan cel mare al Moldovei.

⁴⁾ Vezi în arch. ist., Hasdeu, vol. II, cronica originală tradusă pe românește, p. 8.

⁵⁾ Vezi anale op. cit. p. 4, cercetările D-lui N. Iorga.

⁶⁾ Vezi în Ist. Bucur., p. 515, D. Gion.

⁷⁾ După Șincai și alți, op. cit. p. 523.

⁸⁾ Vezi în Buletinul instrucțiunei publice, 1868, p. 64, citat în Ist. Bucur. D. Gion, 517.

găsise un portret vechi al lui Radu-Negru-Vodă, a scos o copie după dânsul.

D. Gion crede că la curtea lui Mihai-Viteazul era un pictor, pentru că un document Venețian din 1600, 18 Martie arată că ordinul colegian din Veneția a dispus să se treacă fără vamă mai multe mărfuri către domnul român, între care mărfuri vedem și culori ¹⁾:

Fogli di oro per 350 Undari.

«Smaltino	L. 604
Verde Azuro	» 183
Tera Verde	» 233
Czinabrio	» 226
Bolo Armenio	» 95
Mino	» 61
Sbiato	» 41
Olio de Saffo	» 84
Vernice	» 33
Oropimento	» 16
Verde Aramo	» 9
Indico	» 3
Laka fina	» 1

(ss) Servitor
Marco Ottobon ²⁾
segretario»

Poate să fi fost contimporan cu Viteazul Domn-
gravul *Petru Armeanul* – *Petrus Ormeny* de care vorbesc
documentele străine ³⁾.

Pictorul Sadeler trăea la curtea împăratului Rudolf
din Viena la 1600.

¹⁾ Vezi idem pe anul 1866, citat și în ist. art. frumoase, p. 290. D. Idieru.

²⁾ Vezi în col. doc. Hurm., vol. VIII, p. 203.

³⁾ Vezi în col. doc. Hurm., vol. III, I, p. 431 și doc. nou în Anal. acad.
seria II, Tom. XX, p. 24, citat de D. Iorga.

La 25 Decembre 1600 Mihai Viteazul se duse la Viena însoțit de 70 boeri și 12 trăsuri, călăreții după cum spune istoricul contemporan Iacob Francu aveau săbii argintite, săgeți, buzdugane și haine tătarești, împăratul era la Praga și eși înaintea domnului român, generalul Carl Magnu istoriograful imperial, în 23 Marte 1601. Mihai purcese cu 35 boeri la Praga, la împărat, i se face o primire extra-regală, aci Mihai înmărmuri pe orășeni prin chipul său cel splendid și impunător, iar pe Împărat și sfetnici prin vorbirea lui cea elocuantă și oratorică, toți se miraū de arta ce o avea de a'i convinge prin cuvânt. Mihai înmână atunci împăratului Rudolf un memoriū scris, nu știū în câte pagini, o adevărată icoană de stil, tipărit în 9 pagini de format mare în «Tesarul de monumente istorice» ¹⁾.

Sculptorul imperial Sadeler se impresionă de chipul Domnului erou și imediat îl luă după natură în gravură, ear în juru'i scrise: *Michail waivoda Walachiae Transalpinæ utraque fortuna insignis: et in utraque eadem virtute aet XLIII*; (adică Mihai, Domnul Țerei-Românești strălucit în norocire și în nenorocire, și în amândouă cu aceeași virtute. În etate de 43 de ani).

În josul portretului scrise: *cum priul S. Cae. M-tis* (cu privilegiul Majestății sale împărătești). Mai la vale: *Tanti facit nomen Christi: Maiestatem Caesaris: Rmp: Christianam, et Ecclesiae, Sub pont. Max. Concordiam: Suae prodigus, publicae devotus Saluti: etiamsi dira omnia et diri aduersarentur: Ficta obruens factis*. (Atât de mult stimă numele lui Crist, Maiestatea împăratului, Republica creștină și unirea bisericeii sub marele pontifice, încât pentru binele public nu-și cruță viața, chiar și dacă i s'ar pune în contră toate puterile infernului prin faptele sale întrece plăsmuirile poetice). Dedesubtul acestor cuvinte atât de frumoase și bine meritate stă semnat cu litere mai mici: *S. Caes M-tis Sculptor Aeg. Sadeler ad viuū delineauit, et D. D.*

¹⁾ Vol. II, Papiu Ilarian, p. 253—270, pe jumătate de coloană.

Pragae M D C I. (Egidiu Sadeler sculptorul M-tăței sale l'a desemnat *după natură* și l'a dedicat. Praga 1601¹⁾).

Împăratul Rudolf avea și un pictor tot atât de vestit ca și un sculptor, avea pe pictorul Flamand Franz Francken I născut la Anvers în 1542.

Acest pictor lucra mult împăratului Rudolf, între altele a executat și un tablou în ulei reprezentând pe «*Croesus, arătând bogățiile lui Solon*».

Acest tablou D. Dimitrie A. Sturdza l'a văzut în vara anului 1893 și D-sa ne face descrierea sa, dice că se găsește în galeria imperială de pictură de la Viena, tabloul poartă N-rul 822, la catalogul Galeriei (pag. 211).

Alături de soția lui Croesus stă un bărbat pe dreapta ce 'i dă brațul, acest bărbat e viteazul Domn, Mihail al Românilor, figura lui Mihail ne spune D. D. Al. Sturdza «e cea cunoscută din gravura făcută la Praga la 1601 de pe natură de Sadeler. Pictorul Francken era contemporan cu gravorul Sadeler. Francken lucra mult pentru curtea imperială din Viena, pe lângă care trăia și Sadeler, care a reprodus în gravură mai multe tablouri de ale lui Francken. Este dar evident că acești doi artiști își cunoșteau reciproc lucrările. Se vede că figura frumoasă, nobilă și impunătoare a voevodului nostru a plăcut lui Francken și de aceea a pus-o în tabloul său, cu Croesus, reproducând-o după gravura lui Sadeler, aproape fără nici o schimbare, nici la costum nici la figură, de cât că a făcut pe Mihail puțin mai ténăr»²⁾).

Chipul de pe gravura lui Sadeler ne zice nemuritorul istoric Bălcescu că cu ocaziunea voeajului său la Paris împreună cu A. G. Golescu l'a văzut în cabinetul de stampe de acolo: «gravura e cât se poate de frumos făcută și astfel cum acum nu s'ar putea mai bine face. Fisionomia principelui răspunde întocmai închipuirii cellorū ce au studiat caracterul acestui bărbat extraordinariu. Figura e slabă,

¹⁾ Vezi în Thes. de mon. ist., vol. I, p. 251 și în Notă, Ilarian și în vol. IV, Mag. ist. Bălcescu, p. 212.

²⁾ Vezi în analele academiilor, seria II, tom. XV, 92—93, p. 27. Ședința din 20 Octombrie 1892, comunicarea D-lui D. Sturdza.

melancolică serioasă și cam aspră, în toate foarte frumoasă și cu multă expresie. Pôrta pe spate o manta albă ¹⁾, cu gulerul de blană, și în cap o gugiumană ²⁾, lăsată la oparte pe stânga, în forma căciulei țurcănești, numai ceva mai ovală și împodobită în partea dreaptă cu un frumos surguciū cu pietre scumpe ³⁾.

Francken a reproduș în tocmai, ȑice, D. Sturdza, portretul lui Mihaiū, după gravura lui Sadeler dându-i numai o expresiune mai tēnără ⁴⁾.

Eată deci câte-va portrete ale Romānilor, portrete de preț, nu ȑic că ele erau produsele unei mâini artiste romānești, nu; desvoltarea geniului omenesc nu se manifestase la noi în veacurile XV și XVI în toate ramurile culturale și civilizațiunei. Ceea-ce este însă de notat și de mirat, e că, noi iubeam cultura în întregul ei, că știam ce e un tablou pictat cu artă, și un portret bisericesc, și ca dovadă, toate acele portrete, și câte alte de sigur despre care istoria a rămas până acum mută, portrete ale Romānilor notabili care voeau a avea chipul lor, o adevărată operă de artă, alergând pentru aceia la mâna pictorilor străini, plătind gros, dar și avēnd o sculă în casă pe peretele palatului lor.

D. Gion după Al. Papadopol-Calimach spune că, în veacul al XVII-lea Vodă Brāncoveanu a trimes cu a sa

¹⁾ De unde știe Bălcescu că era albă? putea fi și roșie, în gravură nu se pōte vedea culorile, ci numai săpătura.

²⁾ Vol. V, Mag. ist., p. 216.

³⁾ Idem 214.

⁴⁾ În vara anului 1899 după îndemnul D-lui D. A. Sturdza, pictorul român Oscar Obedeau a pictat în copie, după tabloul lui Franken I, portretul lui Michai Viteazul, luat în mărime naturală, în Pastel. Expresiunea lui Michai în acest portret e întocmai cum o descrie istoricul Bălcescu de pe gravura lui Sadeler, făcută după natură, adică figura «slabă, melancolică în același timp însă și aspră, în tot foarte frumoasă». Franken dăduse în tabloul său ne spune D. Sturdza, perfect același chip al lui Michai ca și Sadeler ce-l gravase după natură și cu o artă admirabilă. Pictorul Oscar Obedeau în vara anului 1900 trimise din Mūnich acest portret executat după cel al lui Franken din tabloul «bogațiile lui Croesus» din museul Viena. Mihaī poartă pe spate o manta roșie cu guler de samur, așa e și la Franken, și așa trebuie să fi și avut Michai; în gravură de sigur Sadeler nu a putut indica culoarea caftanului. Bălcescu o presupune a fi albă. Pe cap Michai are acea căciulă țurcănească îndoită la oparte cu acel surguciū de pene, cu pietre scumpe; ochii săi mari și plini de viață, arată energie și vigoare multă, nasul roman și mustățile subțiri, trase drept, chipul e foarte frumos. Acestea se vēd în acest portret al pictorului Oscar Obedeau.

cheltuială mai mulți tineri la Veneția ca să învețe pictura, aceștia îi crede D. Gion că ar fi contribuit la zugrăveala frescelor palatelor Brâncoveanului de la București, al «Doamnei», al «Coconilor», «Mogoșoaia», «Potlogi» și «Hurezi».

În veacul al XVIII-lea reapare în istoria picturii române cu mai multă furie zugravii, acei «*zugravii de subțire*» numiți ast-fel spre a se deosebi de «*zugravii de vacași*» adică acei ce făceau binalele, pe când cei de subțire zugrăveau chipurile de prin biserici.

Pictura religioasă dacă reapăru în veacul al XVIII-lea cu o așa furie nu este ceva nou, căci rădăcinile ei erau vechi în această țară.

Neagoe-Vodă ce se sui pe tronul țerei în 1512 adusesese pictori bizantini din Țarigrad, adepți ai picturii athonice a lui Panselinos și Dionisos¹⁾.

Pe vremea lui Radu de la Afumați se vorbește de zugravul «*Dobromir*»²⁾.

Această pictură data la Români încă din veacul al XIII-lea, ea a fost o consecință a relațiilor noastre politice, religioase și comerciale cu Bizanțul și țările slavone.

Pe vremea lui Michai-Viteazul se vorbea de zugravul Petre Armeanul, pictor³⁾.

Pe vremea lui Mathei Basarab trăia Nicolae zugravul⁴⁾.

Alături de alte picturi vom pune încă și zugrăveala în aquarelă pe pergamente, așa a fost de pildă zugravul aquarelist Popa Vlaicu, din vremea lui Mathei Basarab, iconițe ce zice D. Gion că le posedă academia română⁵⁾.

În acest fel trebuie să vorbim și de valorosul Mitropolit Antim din vremea lui Brâncoveanu și Nic. Mavroc-

¹⁾ Vezî în Bayet «L'art Byzantin (Paris chez Quantin), passim și Al. Odobescu: Istoria Arhiologică (București 1877) p. 416 și urm. citat în op. D-lui I. Gion, p. 515 și în nota 2.

²⁾ Idem Al. Odobescu în ist. arch. idem D. Gion, Ist. Bucur., p. 515 nota 3.

³⁾ Vezî în col. doc. Hurm., p. 431, vol. III și în doc. din anal. acad. de D. Iorga p. 24 seria II, Tom. XX citat și în Ist. Bucur. D. Gion p. 517 și în Nota 3.

⁴⁾ Vezî în actele M-tirei Cotochenilor citat D. Gion, idem p. 518 Nota 3.

⁵⁾ Op. cit. p. 18.

dat, care fu un gravor-sculptor și pictor desăvârșit pe lângă că era și un Mitropolit superior.

Ceea-ce a contribuit la dezvoltarea picturii religioase în veacurile XVII și XVIII a fost și icoanele rusești ce se începură a se importa de Români, lucru care supărase atâta pe Turci.

Ultimul zugrav cu care încheie epoca ce o studiez, e Radu zugravul, care ne-a lăsat un caet întreg de la 1770, cu cartoane zugrăvite, dosar ce era în posesiunea nemuritorului Kogălniceanu.

Trecem acum la *sculptură*.

Chipul cioplit fu înlăturat în religiunea creștină ortodoxă prin hotărîrea sinodului de la Constantinopol din 862, această hotărîre era de acord și cu porunca din Decalogul lui Moise «*Să nu-ți faci ție chip cioplit*».

D. Gion spune că singura cunoștință de sculptură românească din trecut, o are numai și numai de busturile Basarabilor, pe care Brâncoveanu le avea în palatul său de la Mogoșoaia, de care vorbește «*La Motraye*» în opera sa ¹⁾.

Incolo cunoștințele sculpturii sunt de domeniul artei decorative, căci orfăuria ce e drept în țările române se dezvoltase cum puțin s'a dezvoltat în alte țări.

Am avut prin biserici icoane, cruci, cădelnițe, cupe, potire, și altele de soiul acesta, toate în aur și argint și împodobite cu pietre scumpe.

Monastirele de la Muntele Athos numai câte odoare de acestea de ale vechilor Basarabi, nu au?

Operile D-lor Cipariu ²⁾ Hasdeu ³⁾ și Burada ⁴⁾, vorbesc de icoana Sfîntului Gheorghe din monastirea Nucetului, Neagoe-Vodă, bate un măr de aur, împodobit cu mărgăritare și pietre scumpe, de care vorbește și cronicarul muntenesc ⁵⁾.

La 1433 se lucra aurul în țara noastră. Domniile ro-

¹⁾ Voyages.

²⁾ Vezi în Archiv., I, p. 174.

³⁾ Vezi în Radu-Negru domnia lui Vladislav Basarab, 1371.

⁴⁾ Vezi călătoria la muntele Athos, p. 72, citații în op. D-lui Gion, p. 597.

⁵⁾ Mag. ist., vol. IV, p. 257.

mâni bat și monede de argint și documentele ne vorbesc de un «Laurencius fusor monetarum nostrarum» ¹⁾).

La 1371 se bate la noi în țară, în monetăria lui Vladislav-Vodă Basarab, prima monedă, moneda e foarte elegantă, ȳice D. Hasdeu ²⁾).

Descrierea ei o face D. Dim. A. Sturdza cu o minuțiositate perfectă. Pe aversul ei se vede scris împrejur: + M. LADIZLAI WAIWODE între două cercuri de perle, ear în mijloc un scut împărțit d'a lungul în două, având în dreapta sa 4 grinzi transversale, ear în stânga un câmp gol.

Pe reversul monedei se vede scris, ear între două perle: + TRANS ALPINI, în cercul din mijloc un Vultur, cu capul spre stânga, seșend pe un coif închis.

D. Hasdeu tălmăcește de aci trei lucruri: 1. Că aceasta a fost cea d'întăi monedă națională și bătută în monetăria noastră.

2. Că reversul arăta marca Munteniei, Aquila, pe avers, acel scut cu grinzi arăta marca Ungariei a lui Ludovic (Casa de Anjou), semn că țara Basarabilor era vasală Ungariei, de și Alexandru Basarab învinsese de prăpădi pe regele unguresc Carol Robert la 1330 și acum fiul său Vladislav în 1371, învingend iarăși pe Ludovic; și de și luându-i Severinul și țările Făgărașului și intitulându-se «Vayvoda Transalpinus, Banus de Zeurino et Dux Novae Plantationis et de Fugaras» dar preferi a fi vasal pentru a avea un sprijin în caz de nevoie ³⁾.

Țesăturile cu mătase de asemenea erau înaintate căci, vestmintele bisericești și cele de casă erau niște adevărate desemnuri.

Musica și danșul. Aceste două au mers în tot-deauna mână în mână.

Aceste două au rămas la Români în forma lor primi-

¹⁾ Scrisoarea lui Iliăș-Vodă, către consiliu municipal din Brașov (Vezi în anal. acad., p. 334, Seria II, T. XVIII, 95—96. Cronicile inedite, I. Bogdan).

²⁾ Vezi în Radu-Regu, p. CCXXXI.

³⁾ Idem și în op. D-lui Sturdza «Münzen und Medalien», Viena 1874, p. 47 și urm.

tivă, nu au căpătat absolut nici o cultură propriu zisă. Aceasta a și fost prima condițiune pentru ca ele să-și păstreze caracterul național.

Musica românească se divide în: *musică bisericească*, *musică populară* și *musică de formație nouă*.

Nu vom vorbi de cât de cele două d'întâi, de oarece musica de formație nouă, este o creațiune a veacului al XIX și deci nu intră în studiul de față și apoi ea a fost un produs al înmăsurării străine, ca franceză, italiană și altele.

Musica bisericească la Români, nu putem spune că a fost o creațiune a poporului nostru, căci ea a existat la toate popoarele de religie greco-răsăriteană, cum a fost în vremele de odinioară această musică, așa e și azi, destul de defectuoasă urechei, o cacafonie întreagă, singura diferență că azi, s'a introdus și corul în biserică.

Această musică a început la noi de la Ión Damaschenul. Slavii au influențat asupra cântărilor noastre bisericești din veacul al XII-lea din cântările lui *Ion Cucuzel Albanezul* și în al XIII-lea, din ale lui *Ivașcu Vlahul*¹⁾, au trecut și peste Dunăre.

Episcopul Monemvasiei, Dorotheiū, care a venit în Țara-Românească între anii 1559 și 1569 la curtea lui Petru Schiopul, zice că, la curtea acestuia se găsea un cântăreț foarte bun²⁾.

Paul de Aleppo în 1650 spune de asemenea că, în biserica din Târgoviște erau vestiți cântăreții de biserică³⁾.

Musica populară, aceasta a fost expresiunea cea mai desăvârșită a sufletului românesc.

Cel mai vechi cântec al muzicii românești a fost «*doina*», aceasta a fost forma primitivă a muzicii românești.

Doina e un cântec elegiac, în ea se oglindește sentimentele de durere, de întristare și de duioșie ale Românului.

¹⁾ Priviri generale asupra muzicii din biserica ortodoxă a răsăritului citat în Ist. Bucur., D. Gion, p. 537.

²⁾ Revista Theologică, vol. IV. p. 249.

³⁾ Op. cit., citație în op. D-lui Gion, p. 538.

Doina e cântată mai mult din fluer:

«Flueraș de fag,
Mult zice cu drag!
Flueraș de os
Mult zice duios!
Flueraș de soc
Mult zice cu foc!»¹⁾.

Acel fluer ce se aude de pe stâncile munților și pădurile cele dese ale Carpaților, din care cântă ciobanul și în care el își revarsă dorul său despre ceva scump inimii lui: frumusețea naturei, amorul de patrie, de familie, ori al iubitei sale, ființa cea mai scumpă a sufletului său.

Neapărat că sunetele cele sonore ce le produce, formează izvorul cugetărilor sale, caracterul melancoliei, al dorului despre ceva pierdut sau depărtat, este pecetluit în fie-care sunet al fluerului ce ține doina.

Din colecțiunile de doine, a lui V. Alexandri e cea mai vastă.

Însuși cântecul ei e entusiast căci, așa începe:

«Doină, Doină, cântec dulce!
Când te-aud nu m'aș mai duce.
Doină, Doină, viers cu foc!
Când resunî, eă staă în loc»²⁾

Pe lângă doine mai sunt și horile; caracterul muzicii românești se apropie mai mult de cel slav, însă e o notă pur națională care-i dă originalitatea ei.

Artistul național al Românului a fost și este lăutarul sau Alăutarul (de la Alaută).

Țigani lăutari, au venit prin țările române între anii 1300 și 1400. Mircea-Vodă Ciobanul, avea la curtea sa pe *Ruste Alăutarul* pe care îl dădu vornicului Dingă din Moldova³⁾.

¹⁾ Miorița, Baladă. Culegere de V. Alexandri.

²⁾ Idem.

³⁾ Vezi în Uricariul, Vol. XVIII, p. 177, Codrescu citat. D. Gion, p. 356.

Leon Vodă Tomşa la 1631 primeşte la Bucureşti pe Paul Strasburg, ambasadorul lui Gustav Adolf, regele Suediei, la Constantinople, 'l primeşte ȳic cu *Chitaroeşti* adică ca lăutari ce cântău din Chitare¹⁾.

Nu era boer mare în vechime ca să nu aibă taraful său de lăutari la curtea sa.

Se vorbeşte de un *Tânpea lăutarul* al comisului Bercan din veacul al XVII-lea.

Apoi de lăutarul de peste Olt «*Ion Stirbu Purcel*» şi «*Gh. Stirbu Purcel*» de care vorbirăm când cu lupta Brâncoveanului de la Zerneşti şi de revoluţia boerilor olteni în contra primului Domn Fanairot, N. Mavrocordat.

Aceşti lăutari îmbrăcaţi în anteree şi giubele ȳiceau Domnilor şi boerilor până ce cădeaū da'n picioarele, cu un foc şi o artă indescrribilă, îi vedeai cu părul mare pe urechi, negru şi sleios, cu barbă de jur împrejur, plecându'si trupul în spre partea din care venea sunetul instrumentului, ridicându-se câte o-dată şi pe piciorul drept ori stâng după cum ȳinea acel instrument, pe dreapta, ori spre stânga, simulând prin aceasta mai mult sentiment şi expresiune şi tot aplecându-se către stăpânul său căruia îi cânta, ori către mosafir; şi ȳicea ȳiganul mult şi duios din naiū, alăută, vioară, diblă, surlă, până ce se înflăcăra la un loc cu auditorul său, ce simȳea şi cugeta la fel cu dânsul, aşă că ajungeaū cu toȳii la un moment dat, de se găseaū într'o adevărată stare de entusiasm şi plăcere nebună, cântecul de foc, le aprindeaū inimele, ori de patriotismu către ţară şi neam ori de iubirea către alt lucru —; atuncea începeaū a se umplea şi viorile şi buzunarele giubelelor ȳiganilor de galbeni, cât apucaū cu pumnul din pungile lor, boerii.

La un loc cu musica aceasta, s'a desvoltat şi musica militărească, formată din ostaşi. Italianul Galeado Galdo ne spune că în 1659 intrară în Oradia-mare armatele unite ale lui George Racoczi principele Transilvaniei şi a lui Constantin Şerban-Vodă, al ȳerei-Româneşti şi că musica

¹⁾ Vezi în Căpăriu, Archiv. vol. I, p. 15, citaȳ. D. Gion, p. 536.

lui Constantin Șerban cânta de-a călare cântecul «fetei române când și-a pierdut caprele și plângând și-le căuta prin munți», «musicul călăreților lui Constantin» ¹⁾).

Pe vremea lui Ghica-Vodă 1672, un martor ocular Andreas Holtz ne spune că între steag și Domn, venea «*una bella musica*» de trompete germane și tobe turcești ce aduceau un zgomot teribil ²⁾).

Surlarii cântau din surle; aceasta e o aluziune la musica cea turcească «Meterhaneaoa» musica militară, de care vorbește pe ici pe colea cronicarii Țerei-Românești, din veacul al XVII, după cum am avut ocaziune de a vedea în cursul capitolelor studiate la domniile acelor Domni,

Despre *danțul* Românului nu am avea mult de spus de cât atât, că, el s'a dezvoltat sau prin tradițiune de la Romani de pildă «jocul călușarilor» sau la un loc cu musica hora, briul, bătuta, sârba, în care caz mișcarea pasului nu e de loc variată ci mai mult pe loc, dându-se mai multă importanță chiuitului din gură și a mimicei figurei și trupului, cea-ce denotă încă un grad de inteligență naturală, căci mișcările fizice lucrează atunci la un loc cu gândirile creierului și ale inimei.

STAREA ECONOMICĂ, POLITICĂ, SOCIALĂ și FINANCIARĂ

Starea economică. Acest capitol de sigur nu va fi consacrat de cât vieții materiale a Românului, într'însul trebuie studiate condițiunile de trai ale neamului nostru, în res-timpurile veacurilor.

Fenomenele vieții economice au trebuit ca să se des-volte la Români încă din primele timpuri ale statului lor,

¹⁾ Vezi în op. autorului «Nella storia di Leopoldo» citat în Șincai, p. 111 — 124, vol. III, edit. II.

²⁾ Vezi Doc. Hurm., vol. IX, I, p. 220—222.

de oare ce ele constituiesc elementul primordial și constitutiv al unei națiuni.

Formele sub care starea economică a Țerei-Românești s'a manifestat de la întemeierea ei, încoace, aceasta e o altă cestiune, de sigur că acele forme nu aũ putut fi aceleași ca și cele de ađi, altele erau isvoarele de trai atunci, altele ađi. Desvoltarea culturală a unei țeri, în năuntrul ei, și evenimentele din afară, lucrând asupra acelei țeri îi schimbă neîncetat ființa ei.

Starea economică a Țerei-Românești în primele sale timpuri și-a avut efectul urma formărei societăței române, din primele timpuri.

În sfera politică, autoritatea absolută a domnului; în cea culturală, idea religioasă, nesupusă nici unui control, în sfera economică, fie-care locuitor pe pământul său liber ori supus, apărând moșia sa și cu toții la un loc, patria, muma, adică moșia cea mare, clasa boerilor căutând a dobândi averi prin vitejia lor în răsboae, alături cu Domnul țerii, averi ce consista în dăruirea de pământuri nesfârșite din pământul țerei său din cel domnesc, căci toată țara era a Domnului și de aci devenind și dregătorii mari, adică consilierii domnului ¹⁾.

De abea însă se întemează Țara-Românească, un veac de trecu, și evenimentele politice din afară, cu întâmplările lăuntrice ale țerei, îi aduc o soartă nouă care va avea efectul ei și asupra stărei politice.

Alianța Țerei-Românești cu imperiul turcesc, alianță încheiata de Mircea I în 1393, cu Sultanul Bayazet I care consista în ajutorul Turciei, dat nouă, în schimbul a 3000 bani roși sau 500 arginți anual ce'i dedea țara.

Puternicul imperiũ însă mult mai mare ca țara noastră, încetul cu încetul sub aerul de a ne proteja și apăra, începu a ne specula, așa că alianța se transformă în ascultare și vasalitate, cu toată energia ce am dovedit-o, cu toată virtutea și curagiul ce l'am arătat în răsboae cu dênșii, când Sultanii călcaũ dispozițiunile tractatelor noastre

¹⁾ Vezî în vol. II, Xenopol, p. 259.

și deși învingându'i, însă natura lucrurilor nu s'a putut schimba și nici nu se va putea nici odată, căci aceasta e soarta ori căruia stat mai mic, ce are sprijinul altuia, mai mare, căci atunci de sigur acel mai mare 'și ea niște aere de protector față de cel mai mic și protecțiunea se schimbă în despotism și ast-fel puterea proteguitoare își arogă dreptul de a întări dânsa pe Domnii români, aleși de poporul român și mai apoi de a ridica cu totul acest drept și a'i numi dânsa de-a dreptul.

Formându-se din acest moment sistemul cumpărării tronului român prin banii dați la Constantinopol, Sultanului, Vizirului, pașalelor și chiar și cadânelor din haremul Sultanului.

Acest sistem de a cumpăra domniile prin sute de mii de galbeni, căci prețul tot mereu se ridica, din cauza multor competitori, 'și avu resunetul său în acele imposite grele ce era silit Domnul, odată întronat în țară, să le pună, pentru a putea scoate cheltueile făcute, său cu banii lui proprii său din banii împrumutați cu camete mari, de pe la Grecii din Țarigrad.

De aci deci și amestecul acelor Greci în trebile Țerei-Românești și ale Domniei.

Amestec ce i-au adus și pe tronul țărilor surori, când impositele deveniră atât de asupritoare asupra claselor sărace.

Aceste imposite formaū însă starea ordinară a țerei; când venea câte un resbel, mai erau și alte specii de cheltuieli extraordinare, așa că țara se sleia cu totul.

Aceasta a fost însă numai o privire generală ce am cătat să o dăm, să ne oprim și la fapte.

Să ne oprim însă mai întâi, la comerț, căci, acesta reunește într'ensul industria, agricultura, bogățiile și toate produsele pământului.

Comerțul. Condițiunea de viață a unei țări, este comerțul; el formează inima acelei țări, importul și exportul (sunt arterele și vinele prin care se duce și se aduce sânge adică articolele necesare existenței aceluia stat) la organul

inimei, pentru ca să poată funcționa acest întreg *sistem circulator*.

După cum deci, cu cât organul inimei la un individ funcționează mai bine, nefiind nici o împedicare în căile sale de comunicațiune, cu întregul corp, adică în artere și vine, urmând de aci ca acel corp să fie mai sănătos ca altul, tot asemenea urmează și cu comerțul acelei țări, căci o țară care are un comerț sănătos, niște căi de comunicațiune sănătoase, «importul și exportul» de sigur că ea nu va fi amenințată să piară sub cuvânt că e lipsită de viața ei materială și deci va trăi.

Dacă în adevăr soarta a voit ca noi, un popor de rasă latină să fim aruncați, aci în orient, înconjurați de Slavi la Sud, și Germani la Nord, și să trăim ca o insulă în mijlocul unui Ocean depărtați și de surorile noastre; având încă ochii ațintiți asupra-ne, împărațiile cele mari și vecine cu noi; pozițiunea fiindu-ne deci ingrată din punct de vedere politic.

Pe atâta însă ea ne-a fost favorabilă din punct de vedere comercial, căci nu ne a lipsit nici munte, nici șes, nici apă; hotarele noastre naturale sunt sublime și ele înconjoară România ca zidul unei cetăți.

Ele ne-au mai fost și folositoare căci conțin bogății alese.

Bogățiile minerale din Carpați și cele aquatice din Marea-Neagră, Dunăre și toate fluviile ce se scurg într'ênsa, au făcut din țara noastră încă din vremurile cele mai vechi, un centru comercial al orientului european, ear ca coroană la aceasta, mai vine și șesurile coprinse între aceste două ziduri, șesuri în care s'a practicat în tot-deauna pe o scară foarte întinsă, agricultura, vinicultura, horticultura, viticultura și altele.

Obstacole însă întâlnește în cale, ori și cine în întreprinderile sale, și comerțul Țerei-Românești a întâlnit mai mult ca comerțul ori și cărei alte țări, agitațiunile și emoțiunile noastre sufletești din cauza vieței politice, de multe ori ne distrau de la viața casnică, nici odată nesiguri de ziua de mâine, cel mare și bogat ca și cel mic

și sêrac, năvălirile strêine în primele vremuri; rêsboalele lăuntrice cu Turcii, Tătarii și Nemții în vremurile de consolidare ale statului, luptele civile și revoluțiunile d'între partida națională a țerei și veneticismul greco-fanariot de la Țarigrad, toate acestea venind deci asupra acestei sêrmâne țeri ca o furtună interminabilă, așa că a trebuit o energie, vigoare și muncă de Titan ca să o scoatem la căpătâi și să mai vedem și de viața noastră economică, în care comerțul ocupă primul loc.

Importanța Dunărei a format în tot-deauna o cestiune de frunte în discuțiunea comerțului Europei.

De la Herodot, părintele istoriografii, nu a fost istoric și om de stat, care să nu fi apreciat importanța acestui măreț fluviu, vechiul Istru sau Danubius, cântat de atâtea ori de poeții vechi și moderni.

Carol Magnu, fondatorul statului franco-german, putem spune, cel mai mare împărat al evului mediu, a apreciat importanța Dunărei pentru comerțul Europei ¹⁾.

În vremurile moderne și contemporane această importanță a crescut și mai mult; și articolele tractatului de la Berlin (1878) și celui de la Londra (1881, 10 Martie ²⁾) au dat naștere și ađi la discuțiuni efervescente.

Încă de la anul 1000 după Christos istoricul N. Scherer ăice că Venețianii, Surugii mărilor, se gândeau cum să despice valurile Dunărei cu corăbiile lor pentru a încinge un comerț ce 'l și făceau cum puteau ³⁾.

De la 1204 încoace, de când s'a stabilit imperiul latin la Constantinopol, Venețianii intrau pe Dunăre și luptele lor începura cu Bulgarii.

Aurul Basarabilor, Voevedii Oltenesți, începu a fi extras din întinsele lor posesiuni ale Carpaților, Gorjului, Vêlcei și Fagărașului.

¹⁾ Vezi în Heyd: *Hist. du commerce dans le Levant au moyen-âge* trad. de Furey Raymond (Leipzig 1885, vol. I, p. 81, citat în Ist. Bucur., D. Gion, p. 438).

²⁾ Vezi în *Hist. de la Roumanie Contemporaine*, p. 331—335 de Damé și în André Saint Clair «Le Danube» 1899, p. 93 și urm.

³⁾ Vezi în «*Hist. du commerce de toutes les nations*» trad. de Mich. Richelot și Vogel, Paris 1857, vol. I, p. 293, citat și în Ist. Bucur. D. Gion, p. 439.

Porturi mari se deschiseră la Dunăre, pe teritoriul românesc, în locul vechilor cetăți romane, Galați și Brăila pe care Chalcocondyla le numește cele mai celebre ale Daciei¹⁾, Calafatul, Nedeia Cetate și Giurgiul de care atâta ne-a vorbit d. Hasdeu²⁾.

După Venețiani în veacul al XIII-lea când în locul împărăției latine, vine cea a Paleologilor, vine și Genovezii, Ragusani și Pisanii, pe de altă parte și Germanii; comerțul indoindu-se acuma, atât pe Dunăre cât și pe uscat pe la Sud prin Dalmația, Serbia sau pe la Nord prin Ungaria prin trecătorile Buzăului și Prahovei³⁾.

Cu veacul al XIV-lea începe comerțul d'între Români și Brașoveni, se stabilesc convențiuni comerciale între Ludovic regele Ungariei (1358) și Alexandru-Vodă Basarab al Țerei Românești; mărfurile din Ungaria se aduceau aci în țară și se deșertau la cetatea de Floci din Ialomița. La 1368 se încheie și un tarif vamal între Vladislav-Vodă fiul lui Al. Vodă cu regele Ungariei, prin care negustorii Brașovului trebuie să plătească o vamă la trecerea mărfurilor lor în Țara-Românească. Aceste mărfuri, Brașovenii le cumpărau și ei de la Poloni și Germani și apoi le descărcau la cetatea noastră de Floci. Dreptul de export de mărfuri în țara noastră, la fel cu Brașoveni au căpătat și Sibieni la 1382 de la Regele Ludovic.

Până în veacul al XIV-lea, comerțul nostru, a fost cu Venețienii, Pisanii, Ragusani, Germanii, Brașovenii și Sibienii, pe apă, cât și pe uscat, și documentele ne-a păstrat chiar numele lui *Pascuale de Restis*, negustor ragusan, venit aci în țară pe la 1392⁴⁾.

În veacul al XV-lea comerțul nostru ea o fasă nouă,

¹⁾ Vezî în Columna lui Traian, Hasdeu, anul 1869, No. 53 și 1870 No. 57.

²⁾ În Radu-Negru, Tom. IV de la Mag. Et. Romaniae.

³⁾ Vezî explicațiunii pe larg în op. cit. a lui Scherer, vol. I, p. 181. Istoria critică Hasdeu, p. 100—105. Columna lui Traian, 1874 p. 125 Hasdeu; Radu-Negru, Tom IV, Mag. et. rom. «Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente in medio evo» trad. de Prof. P. Müller Vol. I, p. 93—96 citate toate în Ist. Bucur. D. Gion, p. 438—440.

⁴⁾ Vezî în Acte și Fragmente, III, p. 4. N. Iorga, Hurmuzache, doc. vol. I, p. 58, 144—274. Negru-Vodă, D. Hasdeu, p. 275, citate în Ist. Bucur. D. Gion, p. 142.

Vlad Dracul-Vodă acordă nu numai negustorilor din Ardeal de a exporta mărfurile lor la noi și a importa de ale noastre la dănsii ci și Poloniei și Moldovei, negustorii din Galiția și Bucovina, vor avea aceleași beneficii și cu toții vor fi supuși la o taxă de vamă, la Rîmnice, de 2 florini ungurești ¹⁾).

În cuprinsul acestui veac, același istoric Scherer ne spune că se deschise și târgul de la Lipsca care forma un centru comercial cu care și Țara-Românească va avea relațiuni ²⁾).

Banii ce circulați atunci în Țara-Românească erau fel de fel, din cauza comerțului nostru variat și întins cu diferitele popoare; *mahmudele turcești, rubielele arăpești, groșile lipovenești, dinarii moldovenești, grivnele muntenești, firfiricele nemțești, galbenii Venetiei, zloții (galbeni) ungurești, galbenii Olandei și monedele rusești*; având și noi moneda noastră, «grivnele» căci în 1371 se turnă pentru prima oară la monetăria românească a lui Vladislav-Vodă Basarab *bani de argint* ³⁾).

D. Gion spune că publicațiunile: *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen* și *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* a D-lor Zimmermann și Werner dau o dovadă puternică despre comerțul ce l'am avut noi cu Sibiul și Brașovul ⁴⁾).

Cu începutul veacului al XVI o mulțime de piețe comerciale se deschiseră în Țara-Românească care ținea firul comerțului întins cu Brașovul ca: București, Pitești, Târgșorul, Buzău, Câmpulung, Purcăreni, Câmpina, Rîmnice, Târgoviștea, Teleajenul, Brăila, Florești, Rucăr, Șerbănești, Slatina, Gherghița, Bărlad, Curtea de Argeș, Rușii-de-Vede, etc.

Negustorii de asemeni se îndesău și istoria ne-a păstrat numele a mai multor: *Ghircă* negustorul ce avea case mari în Sibii încă de prin 1492 ⁵⁾, Frățilă, Yuga, Stanciul,

¹⁾ Vezi în arch. ist. a Rom. vol. I, p. 84 și urm. Ist. Buc. D. Gion, p. 143

²⁾ Vezi op. cit. mai sus, vol. I, p. 420.

³⁾ Vezi în Radu-Negru cronică Basarabilor, D. B. P. Hasdeu, p. 275.

⁴⁾ Vezi în istoria și comerțul Brașovului în secolul al XVI de D. Gion, București 1864.

⁵⁾ Vezi Columna lui Traian 1874, p. 127, citat în Ist. Bucur. D. Gion, p. 444

Stoica, Dobromir și Petre «de la *Buckorest*» și alții ce unele documente îi înșiră¹⁾.

Afară de Brașoveni mai erau așezați în țara noastră și negustori Italieni, Greci, Armeni, Turci, Ragusani și Jidovi; între aceștia și negustorii Brașoveni erau mereu certuri, fie din cauza vămii fie a taxelor, așa că se iveau des procese; din 1469 avem un document ivit între un Italian, un Sas și patru Greci, pentru niște piper²⁾. Procesul se judeca de vornicul țerei și în ultima instanță de *Palatinus Terrae Transalpinensis*, acte de asemenea natură se găsesc în *National Archiv de la Sibiu*³⁾.

Certuri se iveau și între Români și acești negustori, și mai cu seamă Brașovenii; de atunci a rămas și locuțiunea: «a spune brașoave».

Ca mijloc de transport a mărfurilor era: *serviciul poștelor cu cai*. D. Gion crede că el a existat încă din veacul al XVI-lea, prin faptul că documentul din 1553 vorbește, *Status solutionis Postarum Regiae Majestatis in Transilvania*⁴⁾, se poate ca și în alte țeri să se fi organizat acest serviciu de oare-ce Ludovic al XI-lea, regele Franciei, le înființase deja în veacul al XV-lea.

Cea-ce e sigur însă, e că peste un veac, în veacul al XVII-lea noi Românii aveam serviciul poștelor perfect organizat căci, Paul de Aleppo scrie că *poștele, caii și căruțele Țerei-Românești sunt în ori-ce politie*⁵⁾.

Comerțul nostru era deci întins cu Turcia, Italia și anume cu Venetia, Genua, Pisa, și cu Rusia, dar în special cu Transilvania, unde piețele de rezistență erau Brașovul și Sibiul, și mai cu seamă Brașovul ce ducea comerț întins cu toată țările de la Dunăre și Marea-Neagră, lucru pe care 'l accentuează și istoricul Spontoni⁶⁾.

În București piețele principale unde se vindeau artico-

¹⁾ Vezi Col. doc. Hurm., vol. II, 3, p. 652—674 citat în Ist. Buc. D. Gion, p. 444.

²⁾ Vezi în Columna lui Traian, anul 1874, p. 127.

³⁾ Vezi în Ist. Bucur., D. Gion, p. 444.

⁴⁾ Vezi Col. doc. Hurm., vol. II, 5, p. 146, citat în op. D-lui Gion, p. 445.

⁵⁾ Vezi Archiv ist., Hasdeu, II, p. 60.

⁶⁾ Istoric Italian, Vezi în Historia della Transilvania (Venezia 1638, p. 6) citat în op. D-lui Gion, p. 446.

lele de industrie, agricultură, etc. erau la: *Tèrgul din nă-untru* lângă palatul domnesc, *Tèrgul de sus* în Str. Lip-scani, de ađi, *Tèrgul de afară* pe la biserica sfinților în sus și *Tèrgul Cucului* la Sf. Gheorghe-Noă¹⁾.

Cu începutul veacului al XVII-lea negustorii români începură a se întări în Țara-Românească.

Un document al condiceî Mănăstireî Radu-Vodă ne vorbește de negustorul român *Antonie Grama* ce trăia încă pe timpul lui Mihai-Viteazul, de la care Domnul se împrumută cu bani la nevoie, ear la urmă dându'i Domnul și moșia Hărășești, ce ajunse apoi în posesiunea lui *Țipa*, alt negustor și ginere al lui Grama²⁾.

La 1612 trăia *Stan, negustorul*³⁾, în 1624 *Ghionea negustorul* care devenise foarte bogat, și începând a se lăsa de negustorie și a cumpăra la locuri prin împrejurimele Bucureștilor, ca de pildă de la Stanciul logofetului⁴⁾, de la care și până ađi a rămas numele la un lac în județul Ilfov de «*lacul Ghionei*».

Bacsici ce călătorise în țara noastră în veacul al XVII-lea, lucru de care am vorbit în alt loc, vorbește despre negustorii aceștia în ȋiarul său de voiagiū, după cum se vede în opera: *Monumenta Slavorum Meridionalium historiam spectantia*.

Drumurile cele mai însemnate pe care se importaū și exportaū mărfurile erau: *drumul Piteștilor* ce lega pasul Bran, frontiera decî, cu Bucureștiul, trecând prin Câmpulung și Pitești; *drumul Mehedinților* ce creșta Oltenia; *drumul Tèrgoviștei*, *drumul Giurgiului* ce ne lega cu Bulgaria și *drumul Mocanilor* ce pare că era expres drumul acestor Mocani ce se ocupaū cu pășunatul oilor, el pleca de la București de-a curmeđiș, trecea prin câmpul Bărăganului, al Ialomiței, spre a trece în Dobrogea⁵⁾.

¹⁾ Vezi în op. cit., D. Gion, p. 446.

²⁾ Vezi în Condica M-tireî Radu-Vodă, p. 240, documentul din 1615, citat de D. Gion în op. sa, p. 447.

³⁾ Vezi în Archiva ist., Hasdeu, p. 128, vol. I, p. 1 citat idem.

⁴⁾ » » Condica M-tireî Radu-Vodă, actul 10, p. 24 idem.

⁵⁾ Vezi în condica No. 2, a Mitropoliei: Jud. Ilfov, citat D. Gion, op. sa, p. 449.

Alți negustori bogați în țară mai erau: *Ghionca Mustafa* care devenise proprietar în Lipscani, cumpărând casele cu prăvălii de la boerii Herăști¹⁾; *Pană Pepeno* ai cărui copii se însuraseră cu fi și fiice de boeri²⁾.

Cu chipul acesta vedem că începuseră alianțele între boeri și clasele de mai jos. Fiica lui Calotă vornicul (pare-mis-e că era *Cocorăscu*), Mușă, se căsătorii cu bogatul negustor *Iane Cojocarul*, cojocar subțire și bogat³⁾.

Harvat spătarul, boer de la Isvor în 1694 se căsătorii cu fica *negustorului Defta*, și boerul Cârstea vistierul din neamul Filipeștilor se căsătorii cu *Ilinca* una din fiicele negustorului *Pană Pepeno* de care vorbirăm mai sus⁴⁾.

Ghioca Cupețul negustor vestit și bogat din epoca Brâncoveanului-Vodă, boerit de domn și ajuns mare Șătrar, a cărui fiică *Elina* se mărită cu vestitul boier diplomat al lui Constantin-Vodă, Vergu paharnicul, care avu o misiune atât de frumoasă la Țarigrad, la un loc cu boerul Preda Brătășanu, lucru de care am vorbit la locul cuvenit, de la acest Vergu a rămas până aăzi numele la calea și bariera Vergului.

Mai erau încă și *Manul negustorul* și cu *Panait*, ce aveau prăvălii pe lângă curtea domnească⁵⁾; *Zamfir* starostele negustorilor orașului București din veacul al XVII-lea ce locuia în Hanul sêu, Hanul lui Zamfir, *Luca Fărâmiță* din Șelari, *Porfir Cupețul*, *Athanasie* și *Proca* și în fine cel mai cu vață din toți *Dumitru Nona ot Brașov*, pe care Brâncoveanu-Vodă 'l numea în actele sale «prietenul iubit al domniei mele», acesta locuia în case bolovănite și în-tărite, ca boerii, case ce veneau lângă ale Gîormei Banu-

¹⁾ Vezi în condica episcopiei Argeșului pachetul 48, act. I, citat op. idem p. 449

²⁾ Vezi condicele Hanului Grecii, Bradul, Codreanu, pach. 6, doc. 12 și în Condica M-tirei Cotroceni, pach. 25, act. 43, citat op. idem de D. Gion, p. 449.

³⁾ Vezi în actul 13 și 18 al pach. condiceii M-tirei Cotroceni citat idem p. 449.

⁴⁾ Idem actul 3 pach. 14 anul 1696, domnia Brâncoveanului, în condica M-tirei Stavropoleos, citat op. idem, p. 450.

⁵⁾ Vezi în op. cit. D. Gion p. 450, după condica M-tirei Buzăului No. 3, p. 359.

lui și lângă ale Grecenilor. Acest *Nona* era furnisorul Curței domnești și al oștirii¹⁾.

Să venim acum la *producțiunea, importul și exportul mărfurilor din țara noastră.*

Importul. Stofele felurite ce s'aũ importat în toate vremurile în Țara-Românească, a fost ceva uimitor, din Franța, de la Lion, din Polonia, Leipzig, Viena, de la Hio, din Suedia, din Țarigrad din Indii; și d'între toate acestea predominând *Veneția* cu acele postavuri și mătăsuri cu flori mari de aur și argint, numite *belacoase*, nume ce la fie care pas întâlnim în documentele vechi românești, acte de danie, de zestre, la fiice de boeri.

Negustorii: Luca Fărămiță, Cupețul, Athanasie, Proca și alții din epoca Brâncoveanului erau vestiți pentru postavurile și mătásurile lor; dimiă, mahut, lastre, sarasire, hataie, terțane, șaluri etc., etc. apoi și blánurile importate din Rusia: Samurul, Cacomul, jderul, spinări de Vulpi, singeapuri, pánțece de Ris care făceau deliciul castanelor și scurteicelor Domnilor, boerilor și jupáneselor lor.

Aurul, Argintul și pietrele cele mai prețioase ca diamanturile, rubinul, smarandul, safirul, mângáritarul ce se aducea cu cheltueli mari din țérile mai depártate, venite gata, lucrate, saũ din cele mai simple a se lucra la noi de meșterii aduși din 'năuntru, spre a face bálașe legate în cercei, inele, diademe, lanțuri, brățare, vase, tipsii, zarfuri, sfesnice, pervasuri de oglinđi, scotulce și altele care formau toate, zestrele ficelor domnilor și boerilor.

Hártia cea de pergament ce venea din Veneția și care slujea la scrierea chrisoavelor domnești, câte odată într'o bucată, ce pe măsura de ađi ar veni un metru în lat și în lung.

Articole de băcánie, ca scortíșoară, cuișoare, piper, zahăr de candelă, zahăr rafinat, cafea și altele ce veneau din Indii și America.

¹⁾ Vezi în Condicele M-tirilor Stavropoleos, pach. II, act. 26, Mitropoliei No. 5, Nucetului p. 110—120, Condica Brâncovenească, toate citate în op. D-lui Gion, p. 450.

Obiecte de manufactură, ustensile, rădvanе boerești, harnașale, arme, vinuri și fasanі ce se aduceau de la Beciu și Ungaria.

Apoi felurile de romuri din Grecia. Covoarele de Persia și șalurile de Țarigrad ce împodobeau casele.

Eată în notă generală importul în Țara-Românească.

Am putea spune deci că mai mult obiecte de lux se aduceau, de cât, cele de prima necesitate a existenței noastre. Aceste obiecte însă se produceau pe solul român și de aceia nici bogățiile nu ne-au lipsit. Să vorbim acum de export.

Exportul. Aproape toate bogățiile ca mine, agricultură, vinicultură, horticultură, viticultură și industrie națională se făceau în Țara-Românească, aceste toate le trimețteam parte la Țarigrad, parte în Ungaria, parte în Austria și de aci a merge și în alte țeri.

Aurul, argintul, arama, ferul, chihlibarul, și alte multe minerale ce ședeau ascunse în fundul Carpaților, Românii le știaū și aveau cunoștința despre dênsele. Din veacul al XII-lea până la al XVI-lea, ele fuseseră exploatate, mai cu seamă aurul de pe valea Oltului în primele timpuri, de Venețiani ce veneau cu corăbiile lor pe Dunăre, având relațiuni întinse cu Basarabii Olteniei, iar mai târziu de Țigani aurari. Despre aceste bogății Românii au avut o cunoștința vie în toate vremurile. În 1717 boerii Radu Golescu și Ilie Stirbei la un loc cu predicatorul de curte Abraam, delegați ca să înmâne un memoriu împăratului austriac, Carol al VI-lea, prin care 'l conjuraū a lua sub sceptrul său proteguitor întreaga Țară-Românească spre a ne scăpa de jugul Otoman, ziceau împăratului la art. 5: *«Trebue procurat câștigul Țerei-Românești pentru folosul economic care poate să'l aibe Maiestatea Voastră imperială catolică, pentru că în țară pe lângă copioasele celle minere de sare, de aramă, de fer și de pucioasă, celle cunoscute, și de fabricatul de salnitru, se află încă și minere de argint și de aur ascunse până în zioa de azi de frica barbarilor»*¹⁾.

¹⁾ Vezi la pag. 579 această carte după manuscrisul original tradus, în Mag. ist., t. II, p. 179—211.

Banii de argint și de aramă ce 'i vor fi bătut Basarabii din veacul al XIV-lea și XV-lea aci în țară, bani de care vorbește tratatele de numismatică română în monografiile și documente descoperite și banii ce se băteau aci, fi-va ele bătute din argintul Carpatelui românesc și din arama Mehedințului de la Baia de Aramă ?¹⁾.

Aceste monede poate circula și în Ungaria mai cu seamă că acolo domnea în veacul al XIV casa de Anjou cu care Basarabii aveau strânse legături după cum reese din chiar monețele lor, bătându-le pe o față cu emblema casei de Anjou, ear pe cea-l'altă, cu cea românească.

Agricultura la Români a fost în tot-dea-una foarte desvoltată ea a reeșit chiar din natura lucrurilor; pozițiunea noastră geografică și organisarea elementelor sociale ne-a împins a avea o agricultură desvoltată, grâul, orzul, ovêzul, porumbul ce se producea pe moșiile cele întinse ale boerilor era așteptat cu atâta râvnă de Turci, căci toate produsele noastre agricole în Turcia mergeau.

Vinurile românești erau vestite, ele se exporta în Ungaria, Banat și Austria, în 1486 Voevodul Transilvaniei hotărăște vama ce o va plăti Brașovenii pentru vinul cumpărat din Țara-Românească.

Legumele se produceau de tot felul, ele se exporta în mai mică cantitate, căci aproape în totul se consumau de locuitorii țerii.

Vitele românești erau renumite, caii noștri erau timpuri, când erau vestiți în toată Europa, mici și legați, nu aveau trap ci acel original buestru, adică mișcarea picioarelor corespundătoare cel drept din'aainte cu cel drept din'apoi și cel stâng cu cel stâng, așa că, călărețul era legănat într'un mers dulce, lin și cadentat, acești cai aveau o repeziciune colosală și mai lua și galopul câte odată; ei se exporta în Austria în fie-care an cu miile, pentru hussari și în Galiția.

¹⁾ Vol. IV, Mag. et. Rom. Hasdeu, comparat cu Münzen und Medallien des Fürstenthums Rumänien, D. A. Sturdza.

Boii cari erau mari și grași se exportaū de asemeni în Ungaria, Austria și Turcia. Sultanul turcesc pe fie-care an avea drept la câte-va mii de boi din Țara-Românească.

Oile care erau, serveau la vinderea lor pe de a întregul ori a blanurilor lor, ori numai lâna saū seul ce se ducea în cea mai mare parte la Constantinopol saū se vindeaū la Beciū și Cronstadt, ori în Banat.

Apoi ceara, lâna, pieile de vite cornute, mierea, căci cultura albinelor era foarte răspândită: nu era boer pe moșia sa, care să nu aibă stupărie; untul, seul, inul, cănepa, tutunul, sare din vastele ocne, peștele din Dunăre și mai cu seamă Morunul, din care se scoteau icre cu sutele de kilograme, ce se exportaū în Turcia și Grecia, «acel morun de Dunăre mare cât omul și cu icre de se umple un butoiu», după cum spune *Giovanni Augustino Grillo* în adresele sale către dogele Veneției, din 1563 și 1582¹⁾.

Ear ca bogăție la toate acestea, lemnele de stejar, paltin, fag, brad, care mai de care mai bune de construcțiune, după cum se spune și în acel memorial din 1718 către curtea Austriei: «Lemne în multă cantitate, ce ar putea servi la construcțiune de nave»²⁾.

De prin veacul al XVII-lea, și mai cu seamă la începutul veacului al XVIII-lea, industria națională română, ieă un avânt puternic: croitoria, işlicăria, caftănăria, ciobotăria, tinichigeria, ferăria, strungăria, lemnăria, dulgheria, etc., etc., exportul lor devenind foarte intens cu țările vecine.

Dunărea pentru toate acestea va fi prima cale de comunicațiune, căci calea apei a fost cunoscută popoarelor din cele mai vechi timpuri și plutele lor despicaū atât valurile cele dulci ale fluviilor, cât și cele furioase ale mărilor.

Boerii din 1717 observară acest lucru și conjurând pe împăratul Carol al VI-lea a deveni protectorul Țerei-Românești, îl spuneau în memoriul lor: «*Pentru-că cu stăpânirea Țerei-Românești se va înainta foarte negoțul, de oare-ce pe Dunăre se pot face traficuri însemnate și de mare*

¹⁾ Vezi în Col. doc. Hurm., vol. XI, p. 60 și 115.

²⁾ Vezi la p. 578, această carte.

importanță, de la Viena până la Constantinopol . . . Că de oare-ce în câștigul Dunării stă tot folosul ce poate avea creștinii și toată paguba ce trebuie se supere pe necredincioșii (adică Turcii ¹).

Iată în general starea economică a Țerei-Românești. Comerțul cu toate ramurile sale, importul și exportul de care ne am dat silință a vorbi, pe cât ne-a ajutat puterile. În capitolul stărei culturale în țara noastră, datorită însă străinilor; vom vedea rolul, pe care l-au avut și Grecii în comerțul nostru. Aci am căutat însă a generalisa starea economică, datorită Românilor, studiu ce-l terminăm grație puținelor isvoare ce posedăm în această materie prin bibliotecile noastre și care ne-a căzut sub ochi ²).

Starea politică, socială și financiară. Conquista și colonatul au format mai în toate vremurile mijlocul prin care s-au populat statele.

Colonatul l-au adoptat atât Romanii cât și Grecii, Fenicienii și Cartaginezii, chiar și unele popoare ale Americii, ca: Peruvienii și Mexicanii. Conquista a fost mai cu seamă obiceiul Principilor asiatici.

Colonisația a aparținut popoarelor ce se îndeletniceau cu agricultura; acestea iubitoare de o viață mai liberă și mai productivă în bogății, poate, de cât, pe locul lor de naștere, au părăsit acel loc și venind în alte țări, găsind aci locuitorii de baștină, au făcut casă comună și au trăit la un loc cu dênșii.

Conquista din contra nu se întemează pe acest spirit

¹) Vezi la p. 578—579, în această carte art. 8 și I al memoriului.

²) Vezi în: Mémoires hist. et géograph. sur la Valachie, publiées par M. le général de Bauer, Francfort et Leipsig 1778; Tableau Hist. de la Moldavie et de la Valachie par W. Wilkinson, consul général d'Angleterre à Bucarest, traduit de l'anglais par M. . . ., Paris, 1821; Traité sur le commerce de la Mer Noire par M. de Peysonel, consul général de France à Smyrne, Paris, 1787, § sur la Valachie, p. 179; Geschichte des Trans-Daciens, das ist der Walachei, Moldau und Bessarabiens von Franz Joseph Sulzer, Wien, 1782. Voyage en Valachie et Moldavie, edit. germană de Raicevich, 1789, și edit. franceză a lui Lejeune, trad. din italianește, Paris, 1822. Convorbiri economice de Ioan Ghica, București, 1879. Histoire de la Dacie des Valaques transdanubiens et de la Valachie de M. Kogălniceanu, Berlin, edit. 1837 și 1854. Istoria Bucureștilor, D. Gion, 1899. Istoria Românilor, D. Xenopol, și Colecțiunea de documente Hurmuzachi, d'între anii 1400 și 1700.

de egalitate și de muncă individuală. Ea 'și întrupește caracterul despotismului, șeful victorios, vine în țara nouă cu un fel de ifos asupritor către locuitorii învinși și le pretinde o dare în bani, iar nici de cum o casă comună.

Colonisația însă poate să decurgă și ea dintr'o conquisă, căci în urma unei învingeri de către un principe oare-care, acel principe poate aduce colonii din țările sale în țara învinsă și ast-fel să împartă din pământurile pustii, ori chiar și ale locuitorilor băstinași, coloniștilor săi. Așa că colonisația să nu aibă numai caracterul mutărei de bună-voe a unor locuitori din locul lor de naștere într'altul.

Traian, după ce supuse Dacia, se știe că a adus colonii din toate părțile imperiului său, și așa după sistemul roman, a început a împărți pământuri pe la coloniști.

Acești coloniști se amestecară cu Dacii și din această fertură a Daco-Romanilor am eșit noi Români. Torentul barbar însă începu a creșta Dacia traiană din toate părțile; coloniștii se speriară de acest flagel cumplit și sëlbatec și se retraseră prin viziunile Carpaților, Goților, Hunii, Gepizii, Avarii, Slavii, Bulgarii, Ungurii, Pecenegii, Cumanii, Tataarii și cu toate triburile acestor popoare au creștat noua țară a lui Traian, din veacul al II-lea d. Hr. până în al XIII-lea.

Dintre toate aceste popoare, descendenții coloniștilor lui Traian, adică Românii, numai cu Slavii au dus casă, de prin veacul al VI-lea, la un loc cu acești Slavi pe care îi-au desnaționalizat¹⁾, începură a coborî munții și a se așeza pe șesurile Carpaților, pentru a se deda cu agricultura și păstoria. Împărțirea de pământuri pe solul care în viitor va fi cel românesc, de atunci începuse a se manifesta.

Barbarii nu știaū ce e agricultura. Amian Marcellin, istoricul roman, ȃice că ei nici nu știaū ce e plugul. «Nemo apud eos arat, nec stivam aliquando contegit»²⁾, iar istoricul Gibbon ȃice că acești locuitori bastinași ai Daciei de

¹⁾ Vezi vol. I, D. Xenopol, p. 381.

²⁾ Vezi Libr. 31, Cap. 2.

acum nu avură nici un amestec cu acei barbari: «The Wallachians are surrounded, by but not mixed with the barbarians»¹⁾).

Când veniră însă Ungurii, acel «product bastard al infernului», cum îi numește același scriitor, Amian Marcellin; atunci traiul Românilor din ducatele Transilvaniei începu a deveni tot mai greu, până ce prin veacul al XI și al XII-lea se hotărîră a-și alege o țară nouă dincoace peste Carpați, începîndu-se ast-fel a se popula mai întâi regiunea Oltenască a Țerei-Românești.

Atunci începură a se institui voevodatele și kenezile Olteniei de către Basarabii, floarea boeririi române.

Părerile întemeerei Țerei-Românești, ați știm că se contradic.

D. Hasdeu a emis o teorie nouă; a dat la o parte cu totul întemeerea Țerei-Românești de acel Radu Negru, descălicătorul din 1290, duce al Almașului și Făgărașului²⁾, și susține că Țara-Românească a fost întemeiată nu într'un mod brusc ci treptat, treptat, în curs de un veac și mai bine, de la anul 1230, când apără primul «Voevod oltenesc» Radu Basaraba, și până la 1373, când apără tot un Radu Basaraba, însă acesta poreclit Negru, și de astă-dată Voevod al întregii Țeri-Românești, cel d'întăiu ce a purtat o «titulatura domnească», eăr dintre toți Basarabii ce succedară în acest răstimp, atât pe scaunul oltenesc mai întâiu, cât și pe al Țerei-Românești, *Alexandru tatăl și cu fiii săi, Vladislav și Radu Negru*, au format triumviratul român, sub care s'a consolidat dinastia națională a Basarabilor și hotarele principatului Țerei-Românești, de la Dunărea de jos³⁾. Indiferent însă, dacă admitem teoria cea veche a cronicelor noastre sau cea nouă a D-lui Hasdeu, pentru întemeerea Țerei Românești, în studiul acestui capitol, căci într'un caz și într'altul, vom avea tot pe acei Basarabi, coboritori din ținuturile Făgă-

¹⁾ Vezi Gibbons «History of the Decline of the Roman Empire», Cap. XI. Nota 13.

²⁾ Vezi în toate cursurile de istorie a Românilor și Cronice vechi.

³⁾ Vezi în Tom. IV, Mag. et. rom., Hasdeu.

raşului şi Amlaşului, la Câmpulung, şi de aci mai la vale, întemeiând sate şi oraşe pentru a fonda statul român; diferenţa e numai de date şi de idei, care nu are de a face aci. Faptul descălecării lor rămâne acelaşi.

D. Xenopol dice că, în vremurile anterioare întemeierii Ţerei-Româneşti, ea era locuită la munte de Români şi spre şes de Slavoni, numirile de localităţile şi riuri dovedesc aceasta¹⁾, o asemenea cestiune e strâns legată de o altă, cum că Românii la un loc cu aceşti Slavi au dus casă împreună şi au adoptat sistemul colonizării în traiul lor din pământul Daciei. Ei singuri şi-au împărţit pământuri; Românii în munţi, de unde s'au numit moşneni, adică vechii locuitori ai ţerei, locuitori de baştină, sau munteni mai târziu, fiind-că s'au coborât de la munte spre şes, ear Slavii au luat şesul.

Locuinţele acestora o dovedesc scriitorii veacurilor trecute (VIII—XIII²⁾), ultimele descoperiri ale D-lui Hasdeu³⁾ şi un document foarte important pentru noi Românii, acela al regelui ungar Bela al IV-lea din anul 1247, prin care el dăruieşte pământurile banatului Severin, Cavalerilor Ierusalimului ai casei hospitalului, împreună şi cu kenezeaturile lui Ioan şi Farcaş pâna la riul Olt, afară de cele ale lui Linioi (Litean Voda Basarab) şi Seneslav (Seneslau Basarab), puind însă în îndatorirea cavalerilor ca să apere pe Români de năvălirile barbarilor şi earăşi Românii să fie datorii a sta întru ajutorul acelor cavaleri, bine gătiţi de oaste, spre apărarea ţerei⁴⁾.

Tradiţiunea şi cronicile spun că întemeetorii Ţerei-Româneşti s'au pogorit de peste munţi pe apa Dâmboviţei, însoţiţi de «mulţime de noroade, Români, Papistaşi, Saşi şi tot felul de oameni pentru a face ţară nouă»⁵⁾.

¹⁾ Vezi în Tom. I, Ist. Rom., p. 540, D. Xenopol şi vol. II, p. 52.

²⁾ Se va vedea în viitoarea lucrare: «Armata şi Boerimea».

³⁾ Vol. IV, op. cit.

⁴⁾ Vezi în Col. doc. Fejer IV, I. p. 447, documentul în latineşte, tradus în extenso şi în Mag. ist. vol. II, p. 247—249, reprodus după Fejer în părţile cele mai importante şi în vol. I, Ist. Rom. D. Xenopol, p. 548—549 în Nota 2.

⁵⁾ Cronica anonimă în Mag. ist.

Această mulțime de noroade, între cari cronica pune întâi pe Români, neapărat că, venind de peste munți, nu au putut eși din alte state de acolo, de cât din acele voevodate și ducate românești ce se formară în decursul veacurilor XII și XIII ¹⁾.

În acele mici stătuțe însă, a fost o organizație politică; în capul ducatului ori voevodatului era șeful, ducele voevodul, în jurul său nobilii; sau boerii, după cum se dicea în ținutul Făgărașului. Acești șefi luptându-se cu năvălitorii străini sau cu aceia ce ar fi căutat să le usurpe tronul lor, acești șefi împărțind pământuri din ducatul lor, tovarășilor lor de luptă, în urma izbândeii și scutindu-i de bir, tributum.

Basarabii deci, întemeetorii primei dinastii românești, coborători din acele părți ale Daciei, aci între Carpați și Dunăre, pentru a așeza temelia acestei țări, neapărat că venind cu o sumă de tovarăși, au adus sistemul politic și social de dincolo, de peste munți, și l-au imprimat aci în noua țară.

Acest sistem însă era cu totul feudal și să vedem dacă el a prins în tocmai în Țările-Românești.

Radu Negru, întemeetorul Țerei-Românești la 1290, după teoria istorică veche, ori Alexandru cu fiii săi Vladislav și Radu Negru, întemeetorii țerei între 1310—1373, după cea nouă a D-lui Hasdeu, încălcând dincolo de Carpați pentru a descălica aci, la venirea lor neapărat că nu au putut găsi Țara-Românească pustie. Oltenia era deja de mult în ființă, împărțită în kneziate și toate atârătoare de șeful lor, Voevodul ori Banul, în capul knezatelor fiind knezi, tot niște Basarabi, și pământurile împărțite lor și moșnenilor, locuitorii de la munte.

În Țara-Românească însă lucrul a trebuit să fie la fel, căci am arătat mai sus că din timpuri vechi, Carpații deveniră locuințele Românilor, în timpurile năvălirilor barbare, ear șeful al Slavilor, fiind deja în natura Slavului de a se tot lăsa spre sud, spre a-și fonda și el un stat, im-

¹⁾ Se va vedea în viitoarea lucrare «Armata și Boerimea».

părțindu-se aceste pământuri între dênșii după sistemul colonizărei.

La venirea descălicătorilor români, parte din Slavi trecuseră deja de mult Dunărea, parte rămăseră locuitori ai șesului nostru, spre a se confunda mai târziu cu țăranul român.

Așa că Basarabii găsiră regiunile muntuase ale Țerei-Românești, populate, ear șesurile aproape sterpe.

Posițiunea Basarabilor în țară din acest moment avea să ia un dublu caracter; oare-care privilegiiuri acelor locuitori băstinași și supunere pentru pământurile șesului. Basarabii însă nu au venit în Țara-Românească ca niște cuceritori, ci ca niște amici ai Românilor ce se găseau aci, după cum se dovedește chiar din anexiunea Banatului Craiovei la sceptrul domnesc. Dacă au descălicat aci, a fost mai mult o cauză externă, a fost acea asuprire politică a Ungurilor, așa că la descălicătoare de sigur că cu Basarabii au venit și elemente române din cele mai bogate de peste munți, de oare-ce cei săraci nu aveau cu ce să 'și părăsească locuințele lor¹⁾.

Asemeni privilegiiuri chiar fură acordate prin chrisov domnesc și istoria ne-a păstrat o amintire despre locuitorii Câmpulungeni; ele consistau în stăpânirea pământurilor de către acei moșneni, cu alte cuvinte în recunoașterea lor ca buni proprietari și alte scutiri de diferite dări.

Chrisovul lui Matei-Vodă Basarab. din 12 Aprilie 1636 vorbește de aceste privilegii, reamintind încă că ele au fost consemnate în alte chrisoave anterioare, și anume: Chrisovul lui Vladislav-Vodă (1452), al lui Vlad-Vodă (1435), al lui Mihai-Vodă (1392), și în fine al lui *Radu Negru-Vodă* (1292²⁾.

De aceste privilegii trebuie să se fi acordat la toți moșneni, căci Basarabii la descălicătoare aveau necesitate de dênșii, căci cu brațele lor vor apăra țara în contra Turcilor și Ungurilor, cu care deja se și luptaseră în 1330 și

¹⁾ Vezi aceași interpretare și în vol. II, D. Xenopol, p. 54.

²⁾ Vezi în Mag. ist., vol. V, p. 338.

încă, atât de vitejește. Aceste proprietăți ale moșnenilor deveniră ast-fel, niște *alodii*.

D. Xenopol admite acest sistem mai în largul său, pentru Moldova, eară pentru Muntenia se restrânge numai în ceea-ce privește Câmpulungul și spune că: Basarabii la descălicătoare au supus pe mulți din moșnenii Țerei-Românești, de oare-ce nu aveau atâtă necesitate de dănșii, căci răsboaiele nu erau dese ca în Moldova ¹⁾; mă mir însă, căci în 1330 am avut răsboae. Apoi, când un stat are mai multe lupte și este atacat de străinii vecini de cât atunci, când el cară a se afirma? Mai întemeiată îmi pare decî părerea răposatului întru fericire istoric N. Bălcescu, care ȳice că Domnul a supus numai moșiile Țerei-Românești ce era din vecie încă pustii, și pe acelea le-a făcut domnești, din care au și dăruit mai apoi boerilor, respectând absolut moșiile moșnenilor ²⁾.

Dacă moșiile moșnenilor în decursul timpului, au ajuns în mâinele Domnului, devenind domnești, ca mai apoi să ajungă boerești, aceasta este un alt adevăr, și cauzele nu stau în motivul descălicătoarei, cum crede D. Xenopol, ci în niște fenomene cu totul posterioare descălicătoarei, cum prea bine a observat tot N. Bălcescu, și adică în dările cele asupraite puse de unii domni despoți asupra moșnenilor, din care a decurs o imposibilitate de trai, de sine stătătoare pentru acei moșneni, așa că mai bine au preferit a se vinde stăpânului lui, cu totul, lucru ce a și fost recunoscut prin hrisov domnesc de Mihai-Viteazul, eveniment de care vom vorbi mai la vale.

Această interpretare mi-se pare mult mai întemeiată, căci ea se razimă și pe perspectiva istorică și pe documente.

Pe perspectiva istorică, căci, din însuși caracterul descălicătoarei, indiferent de un singur Basarab, ori de trei în mod consecutiv; de oare ce dănșii nu au venit aci ca cu-

¹⁾ Vezi vol. II, p. 182.

²⁾ Vezi în: Starea socială a muncitorilor plugari în principatele românești în deosebitele timpuri (articol în Mag. ist., vol. II, p. 229—247), cu documente privitoare, p. 247—320.

ceritori, ci ca amici, pentru a da mâna cu locuitorii de aci și a întemeia o țară nouă, sprijinindu-se și pe ajutorul lor, după cum reese din primele răsboaie ce le-au avut cu Ungurii și cu Turcii.

Pe documente, căci, chisoavele de cari am vorbit mai sus, prin care se întărește privilegiurile de proprietari, moșnenilor Câmpulungeni, formează o mostră din domeniul documental, păstrându-se numai acestea din alte câte or mai fi, poate nedescoperite, căci, în definitiv, de ce numai Câmpulungenii să fi avut acest privilegiu de la Basarabii descălicători, și nu toți moșnenii, de sigur că acei Basarabi or fi căutat cât se poate mai multe brațe de ajutor, în cât, nu numai Câmpulungenii să fi beneficiat de aceste privilegii.

Interpretarea divanului obștesc al adunării Moldovei, din 1817, când cestiunea agrară venise earăși pe tapet, a interpretat tot așa, în ceea-ce privește pentru Moldova. Se știe însă că descălicătoarea ambelor țări surori s'a făcut absolut în, aceleași condițiuni. Un sânge, o carne, un os a format România de azi și ca stat și ca instituțiuni sociale.

«Pământul era împărțit în proprietăți private, locurile domnești erau numai locurile de pustiū, adică nestăpânite de nimeni din nepomenit veac, adică braniștele domnești și locurile târgurilor, șesurile cu alte cuvinte» a strigat divanul obștesc al adunării din 1817; și această hotărîre și-a întemeiat-o divanul pe chisoavele Domnilor Moldovei, ce vorbesc de privilegiurile acordate locuitorilor Vrancei, de care-ce numai pentru acestea sunt documente, interpretând deci acel divan tocmai cum am interpretat și noi, când am vorbit de privilegiurile Câmpulungenilor, comparându-le cu altele ¹⁾.

Așa dar, Domnul supuind satele de șes, fi-va ele fost pustii? De sigur, căci le părăsiseră Slavii ce le-au locuit, ear parte din ele locuite încă de acești țărani Slavi, pe acestea

¹⁾ Vezi în Mag. ist. Anaforaia acestor obștești adunări din 1817, p. 250, vol. II, citat și de N. Bălcescu în articolul său și de C. Boerescu, în opera sa «L'amélioration de l'état des paysans Roumains», Paris, 1861.

Domnul le-a supus și le-a transformat în acel *ager publicus*, lucrul de sigur a fost simplu, dacă câmpia era pustie; a fost însă mai complicat, dacă era locuită de săteni, și D. Xenopol întărește acest lucru pentru Moldova: «In Moldova, dinpotrivă, țăranii luați domnești de către descălicatorii, erau mai ales acei de viță slavonă, cari locuiau șesul»¹⁾. Eu cred că același lucru ar fi trebuit spus de D. Xenopol și pentru Țara-Românească, și atunci de sigur cestiunea *Rumîniei* ori a *Vecinătăței* ar fi rămas aplicată în momentul descălicatorii numai țăranilor din șesul țărilor române, nu și moșnenilor ori rējașilor cari singuri la descălcatoare forma elementul de ajutor militar, pentru voievozii și knezii români.

Să intrăm deci în discuțiunea *rumîniei* ori *vecinătăței*.

Prin aceste denumiri se înțelege transmisiunea proprietății a unui număr de locuitori în persoana proprietarului acelei moșii, fie prin vîndare a lor proprie, fie prin cucerire de către șeful statului pentru a o dărui, vîndare ori dăruială ce atrăgea după sine *supunerea* locuitorilor către șeful lor care mai târziu va degenera în *șerbie*.

De ce, de unde, de cînd, până cînd?

Pe scurt vom răspunde: D. Xenopol explică purtarea numelui de Rumân ca un ce care a rezultat însuși din numele etnic al poporului Român: «Se știe anume că unele părți dintr'un popor păstrează uneori numele general etnic al acestuia ca nume special al tribului lor».

Slavii ce au avut mai multe triburi ca: Venzii, Moravii, Croații, Rușii, Polonii etc. și în fine *Sclavini*, cari purtau deci numele generic al Slavilor, tot așa cu Românii, ce se divizau în Ardeleni, Bănățeni, Maramureșeni și Rumâni, ce locuiau Carpații vlachici și păstrînd deci numele general al Românilor²⁾.

De aci deci toți Rumâni din Valachia, ce au fost supuși, s'au numit Rumâni, de unde numele de *Țară-Românească*, ear cei ce'i au supus, s'au numit Munteni, căci de la munte s'au coborît, de unde și numele de *Țara-Muntenească*.

¹⁾ Vezî vol. II, p. 182.

²⁾ Vezî vol. II, p. 55.

Numele de vecin care nu'l întâlnim în Muntenia de cât în două documente, unul de la Gavriil-Vodă din Târgoviște, 1618, și altul de la Alexandru-Vodă 1624, a existat, ȋice D. Xenopol, numai în Moldova, tot pentru țȃranul supus, care mai cu seamă era Slav, cȃci acela locuia șesul și șesul se vecinise (se supusese).

Numele acesta de vecin, D. Xenopol 'l deduce de la *vicus* = sat, cuvint roman și vorbit de limba latină. Termenul de vecin nu trebuie luat în sensul de *voisin*, *vicinus*, ȋice D-sa, care cuvint are mai mult un înțeles literar.

Cantemir a voit să dea termenului de vecin sensul celui de vecin (*voisin*), locuitor apropiat cu ședărea și adus din alte țȃri strȃine și vecine ¹⁾).

D. Xenopol mai adaugă și ȋice cȃ Moldovenii au adus acest termen din Maramureș, cȃci încă de pe timpul lui Gyula se vorbește într'un act din 1355 despre *vecinii* de acolo ²⁾).

D. Xenopol, pentru a termina, conchide în fine cȃ originea rumȃniei ori vecinătȃței se urcȃ la faptul descȃlicȃrei. D-sa ³⁾ vede în descȃlicȃtoarea țȃrilor surori origina rumȃniei și vecinătȃței.

D. Dissescu vine și restoarnă însă teoria D-lui Xenopol asupra rumȃniei și vecinătȃței. D-sa ȋice cȃ această origine e mult mai veche de cât veacul al XIII-lea, când a avut loc descȃlicarea (și dacȃ a avut loc atunci, cȃci faptul e controversat), cȃ această origine e datatȃ din timpurile primitive, când proprietarii cei mari, pentru a'și munci moșiile lor, le arendau. D-sa vede în acei arendași care se numeau *coloni*, origina rumȃniei ori vecinătȃței; condițiunea lor la început era bunȃ, mai pe urmȃ însă a decȃdȃt cu totul și s'a apropiat de sensul rumȃniei de la noi.

În vremea împȃratului Constantin, ei devin niște mȃdulare ale pȃmȃntului ce'l cultivau, legați de dȃnsul.

Justinian îi și numește ast-fel, de oare-ce proprietarul

¹⁾ Vezi în *Descriptio Moldaviae*, p. 121.

²⁾ Vezi documentul în *Rev. p. ist. de D. Gr. Tocilescu*, V, citatȃ în vol. II, p. 63, D. Xenopol.

³⁾ Vezi în vol. II, p. 54—63.

plătea impozitul pentru colon, încât avea drept să'i reclame munca și stabilitate perpetuă pe pământul său, ear în caz de fugă să'l readucă de la ori-cine și de ori-unde. D-sa dice că și legile barbare vorbeau de acești coloni încă din veacu VIII, IX și X, ca legea Alamanilor și altele.

Legea romană salică vorbește de «*Romanus tributarius*», adică supus, ear de «*Romanus*» cel liber «*homo possessor*», la Visigoți «*Tributarius*» era un colon¹⁾.

Constituțiunile imperiale bizantine vorbeau de «*jus colonatus*». Colonatul putea rezulta deci prin două mijloace, prin fixarea lor pe o moșie, aduși fiind de împărat sau șef, și prin neplata arendei, când luaă aceste moșii cu arendă; în care cas se dădea proprietarului, trecea în proprietatea sa, rămânând fixi pe moșia sa.

D. Dissescu aduce deci originea rumâniei de la colonii timpurilor primitive și dice că contactul ce l'am avut noi cu Bizanțul ne-a adus această instituțiune.

Deci nu de la descălicătoare datează rumânia ori vecinia²⁾. Această de pe urmă thesă'mi pare mai solidă, căci tot după cum spune D. Dissescu, de ce atunci nu și Moldovenii nu'și au păstrat numele lor generic de Moldoveni ca și Rumânii din Valachia? Căci descălecarea a avut loc în ambele țări surori în același fel, nu a fost cucerire în nici o parte, ci prietenie, de ce deci să recurgi la un fapt isolat și nu la o stare de lucruri naturală și conformă cu legile universale de atunci?³⁾ Constat de aci între cei doi combatanți, D. Xenopol și Dissescu, un deplin acord asupra originii *numelui* de *rumân* și *vecin*, însă nu și a timpului.

Nu trebuie confundați rumânii și vecinii cu robii; robii au fost numai țigani în țările noastre.

Rumânul ori vecinul era proprietarul petecului de pământ pe care'l avea. Avea sarcina numai de a lucra pro-

¹⁾ Vezi în Originele drept. rom., p. 45. citat și Viollet, Hist. du droit français, p. 305.

²⁾ Vezi op. cit., p. 42—48.

³⁾ În acest sens în op. cit., p. 48.

prietarului. În acest sens sunt toate documentele vechi (1610, 25 Mai, 1669, 1698, 1694, 1707 etc.) «să'i fi rumân cu feciorii lui și cu toată moșia lui»¹⁾).

Lucrul proprietarului era un număr oare-care de zile pe an, lucru ce s'a numit *clacă*.

Rumânia a avut până la Mihai-Viteazul caracterul de stabilitate timporară, căci când un țeran cu tot neamul lui trecea în rumânie, el nu trecea pentru eternitate, ci putea să'si recapete ori și când deplina libertate.

Moșiele acestora puteau deveni domnești, apoi boerești sau monăstirești, după cum Domnul le ținea pentru dînsul, le dădea ca dar unui boer sau unei monăstiri.

Alături de acești rumâni ori vecini mai erau însă *moșnenii* din Țara-Românească, *rězășii* ori *meghieșii* din Moldova, care nu erau nici supuși de Domn, de oare ce aveau privilegii întărite, cum au fost *Câmpulungenii*, în Țara-Românească sau Vrânceni în Moldova, de care am vorbit mai înainte și de care Domnul avea necesitate în războaie. Apoi aceștia ne fiind siliți a se da în rumânie, căci traiul lor era mai ușor, fiind mai avuți ca cei-l'alți de la șes. Aceștia se mai numeau alte ori și *knezi*, de la Slavi.

Epoca istoriei Țerei-Românești până la Mihai-Viteazul a format epoca militară propriu zisă. Până atunci a urmat cel mai bun acord între boerii și țeranii. Până atunci boerii erau militari, bogățiile lor le formau întinsele moșii, ce le dădea voevodul în urma bătăliei din acel ager publicus²⁾.

Din veacul al XVI-lea încoace, pământurile însă începură a se fi împărțit toate. Atunci boerii începură a alerga după boerii, adică după slujbe (dregătorii), ear pe de altă parte țeranii tot erau asupriți și mai mult, în cât vechea stare de lucruri se schimba ca totul. Deja mai înainte se resimți acest lucru și Mihai-Viteazul ca să nu nemulțumească pe boeri, căci avea necesitate de dînșii în deseale sale războaie; se decide, împins de dînșii, a da aședământul

¹⁾ Vezi în Condica logofetei Brâncoveanului, la arch. statului, citat și în vol. II, D. Xenopol, p. 440 și în op. D-lui Dissescu, p. 49.

²⁾ Vezi în D. Xenopol, vol. II și III, la capitolele: Domnul, Boerii, Starea socială a țeranului, Elementele ostășești.

din 1595, prin care a decis că: «*tot românul de pe moșia sa să fie veșnic unde se va afla*»¹⁾).

De atunci caracterul de perpetuitate al românului se înjgheba și soarta bietului țeran tot ajunsese mai rău, el nu mai putea să fugă de moșia stăpânului său ca altă dată, când acel stăpân devenea rău, ci era silit a rămânea acolo, și chiar de fugea, era revendicat.

De atunci începu claca a se transforma în serviagiū și ast-fel bietul țeran a se confunda cu un rob, căci aroganța boerului tot creștea, știind acuma că are un drept perpetuu asupra supusului său.

Fu o nenorocire aședământul lui Mihai-Viteazul, pentru țeranul român, dar și o necesitate a timpului de atunci, căci ce era să facă Domnul, dacă brațul de ajutor al boerului român 'l părăsise, răul e că, de ce asemeni idei să născuseră în acele suflete influente pe lângă Domn, ca să pretinză un asemeni lucru și Domnul să fie silit a'l aproba. Sucesorii lui Mihai-Viteazul, care, după cum se știe, fură niște Domni grecizați, abuzară de acest aședământ și împinseră răul și mai departe, începură a pune dări grozave asupra locuitorilor țerei și a *moșnenilor*, așa că aceștia ne-având de multe ori cu ce plăti, erau siliți ca să se dea în rumânie boerului, pentru a scăpa de dări; într'un mod indirect Domnii ținteaū servagiul, nu numai pentru sătenii liberi de altă dată, dar și pentru moșneni. Acest rău merse tot crescând ca o cangrenă, el se tot afunda ca să roadă din temelia țerei.

Această stare de plâns ne pare, că ar fi ținut până la 5 August 1746, când se adună obșteasca adunare a Țerei-Românești, ca să revină asupra nenorocitei stări a țeranilor. Atunci toți boerii strigară: «De ce să necinstim pe frații noștri, oare-ce, ei de sunt țerani, nu sunt tot de un sânge, o carne și un os ca și noi, Români? Haide, să le îmbunătățim soarta!»

¹⁾ Vezi acest chrisov menționat în cel din 1617 al lui Radu Michnea, chrisovul lui Mihai-Viteazul e cunoscut sub numele de *aședământul lui Mihai-Vodă* în Mag. ist.

Convocarea adunării avea un scop măreț, ce fericire ar fi fost pentru țara noastră ca cestiunea agrară să se fi rezolvat cu un veac mai înainte. S'a dat însă o interpretare strâmbă de la început, în loc să se fi improprietărit țăranii pe moșiile proprietarilor lor, și să se fi despăgubit proprietarul prin o sumă de bani, după cum țice și N. Bălcescu ¹⁾, s'a revenit ear la clacă și anume, că săteanul să lucreze proprietarului 24 zile pe an și să dea dijmă și alte dări.

Claca, ce era însă alta, de cât introducerea șerbirei? din clacă, a reeșit șerbirea, căci aroganța proprietarului și abuzul său asupra săteanului clăcaș, prin forța lucrurilor a adus servagiul, dreptul celui bogat asupra celui sărac.

Nu țic că toți proprietarii, boerii, erau la fel, inimele largi și drepte, însă sunt rari.

Se reîncepuse deci o stare de lucruri învechită, de a capu.

De atunci s'a mai revenit de mai multe ori asupra acestei cestiuni; discuțiunile însă abordaū tot în cestiunea ȓilelor de clacă. Moldova s'a luat după Muntenia și în 1749 desființează și ea servagiul ²⁾, publicându-se urbariul.

A trebuit ca în veacul al XIX-lea, prin lovitura de stat de la 2 Maiū 1864, un strălucit Domnitor român, Alexandru Ioan I Cuza, prin ajutorul primului său Ministru, M. Kogălniceanu, să se resolve aceasta mare cestiune, care de sute de ani sta ca o piatră pe inimele Românilor. Atunci el a cugetat ca Montesquieu, că: «amorul de patrie îndreaptă totul» și a țis, că printr'o parte egală de dreptate proprietarului ca și țăranului, se va ajunge la improprietărire.

Documente ce întăresc existența vechiei stări de lucruri consfințite de Mihai-Viteazui sunt o sumă, din veacul al XVI-lea până în al XVIII-lea. În toate se vede «să'i fiū eū cu toată casa mea rumân vecinic» ³⁾.

Această rumânie decurgea, fie pentru sâtenī, fie pentru moșnenī, care nu mai aveau cu ce plăti dările.

¹⁾ Vezi în Mag. ist., p. 240.

²⁾ Vezi urbariul lui C. Mavrocordat-Vodă în Mag. ist., vol. II, p. 292.

³⁾ Vezi în Archiva istorică, D. Hasdeu și D. Xenopol, în vol. II și III.

În capul statului era Domnul, îndatoririle, atribuțiunile și drepturile sale în stat și la moștenirea tronului erau rezultatul unui absolutismu desevêrșit, combinat cu sistemul electiv-ereditar, de domnie.

Clase sociale în stat erau: *boerii*, *moșnenii* și *sătenii*, care aceștia variând după timpuri, deveneau *rumâni* sau *vecini*, adică supuși, *clăcași*, și mai apoi *șerbi*.

Afară de aceste clase mai erau și negustorii *orășeni* ce locueau *Burgurile* (*Burg*), orașele; aceștia erau intermediari între boeri și săteni. D. Xenopol le urcă datele lor în Moldova, după catastihurile rămase de atunci, până în veacul al XVI, ear pentru Muntenia până în al XVII-lea ¹⁾.

Negustorii erau așezați în *bresle*, (*starostii*) asociațiuni frățești de ajutor mutual, cu câte un staroste în cap.

Origina lor, unii o crede, romană, de la *colegiile romane*, alți slovenă, și mai probabil de la *breaslă* = *bratstvo*, brat = frate (frăție).

În cea ce privește ca organizare politică, se considera în statul nostru această împărțire de clase în ordinea lor: *Clerul*, *Boerii*, *Negustorii* și tot *norodul*, ear în special boerii fiind militari, se mai numeau *căpitani*, ear soldații *slujitori*, printre care erau *moșneni* și *oameni plătiți cu leafă*.

Starea financiară a variat după timpuri, căci timpul aduce venituri și cheltueli noi.

Mircea I, care încheiase cel d'întăi tractat cu Turcii. plătea tribut Turciei 3000 de bani roși de ai țerei (adică galbeni de aur) sau 500 lei arginți turcești; la 1460, Vlad-Țepeș dădea 10,000 și 500 copii pe an; sub Petre Schiopul tributul era de 40,000 (1574—1579); sub Matei-Vodă la 1640, 125,000 lei; Brâncoveanu la 1701, 'l aduse la 175,000; sub Fanarioți a tot crescut, până ce sub Mihai-Vodă Suțu a ajuns la 1,000,000 lei pe an.

Afară de acestea, provisiunile cele imense ce le trimeteam; de oi, untură, miere, seû (zaharea) și altele, pe

¹⁾ Vezi Catastihurile Sucevei și ale Brâncoveanului.

care Turcii le plăteau cât voeau, orî nu le plăteau de loc și le consideraū ca dar.

Acestea însă nu erau nimic pe lângă cheltuelile extraordinare, ce le aducea cumpărările de domnie, de la Țarigrad. Eată câte-va exemple: Când Mihnea-Vodă voi a pune mîna pe tronul muntean, spre a înlătura pe Petru Cercel de la candidatură, făgăduște Sultanului 600,000 galbeni, 100,000 Beglerbegului Greciei, ear după ce capătă tronul, pentru a scăpa de Cercel, făgăduște Vizirului atît aur, cât ar putea duce 600 cai. Neapărat că aceste promisiuni erau niște pure fantesii nebunești, însă veđi până unde mergeau intențiunile candidaților la Domnia română și poștele Turcilor ¹⁾.

Petru Cercel a domnit și dînsul și la plecarea sa din țară, a luat cu sine de la 4 la 5000 de soldați și 43 de care cu bani, scule și alte avuții ²⁾.

Aproape orî și care Domn, când se urca la tron, cheltuise câte-va sute de mii de lei la Constantinopol; nu le avea, le împrumuta însă de pe la cămătarii de acolo, și odată tronul dobîndit, veneau lanț toți acei cămătari greci aci în țară, pentru a scoate banii și a capăta favoruri, dregătorii românești, titluri de boerii, devenind în urmă și ginerii Domnilor și boerilor români pentru a le astupa gura.

De unde însă Domnii români să plătească toate aceste sute și mii de mii de galbeni, de sigur pe spinarea țerei, imposite peste imposite.

În veacul al XVI-lea, Principele Țerei-Românești incasa 250,000 de galbeni pe an, plătea Porței, cu totul 33,000.

Venitul ambelor țeri surori se urca odată la 1,000,000 pe an, normal era însă de 600,000 de galbeni. Din acestea rămănea jumătate Domnului, din aceasta Domnul plătea lefegii ce costau 180,000 lei pe an, rămănând Domnului ca la 300,000 lei pe an. Sub Mihai-Viteazul însă, unde numărul lefegiilor crescuse din cauza răsboaelor sale, de

¹⁾ Vezi vol. III, Xenopol, p. 528, după raportul lui Berthier către Henric III, din 9 Aprilie 1585, vezi Col. doc. Hurm., supliment I, p. 94.

²⁾ Idem, raportul din 19 Aprilie 1585, p. 96.

sigur că impozitele țerei crescuseră mult și venitul de asemenea, apoi în vremurile altor Domni ca de talia lui Mihnea, ce era iubitor de bani, de sigur impozitele ear se urcară, în cât vai de biata țară, era stoarsă, sărăcită și despopulată, căci oamenii se spăimântau și de teamă fugeau prin munți, după cum spune în rapoartele lor; bailii venețiani (Almoro Nani, Sebastian Venier, Minio și alții)¹⁾. Orașele atunci erau puțin locuite, Câmpulungul avea 900 case și 4500 suflete, Târgoviștea 1000 case²⁾.

De la Mihai-Viteazul starea nenorocită de lucruri mersese crescând, căci cheltuelile tot erau mai mari, tributul Turciei creștea mai mult; Grecii căpătând din ce în ce putere mai mare în principate, așa că impozite noi se tot creau. Bani în țară, ca pe vremea lui Șerban Cantacuzino și Brâncoveanu nu mai fuseseră nici odată, aceasta din cauza păcei; căci birurile puse în țară nu se mai duceau afară, ci rămânea înăuntru, apoi birurile extraordinare când se întâmpla de veneau Turcii în Banat sau pe Dunăre; căci atunci repede se pune bir pentru zahareaoa Cameniței sau a Șeicilor de pe Dunăre, mai venea apoi birul carelor cu boi, al salahorilor etc.

La 1636, Brâncoveanu avea 100,000 de chile mari de grâu³⁾. Teoria liberului schimb era atunci în vigoare, căci comerțul începuse a deveni mai intens și deci și starea financiară a țerei se ameliorea.

De aceea și cronicarul repetă vorbele lui Șerban Cantacuzino, care încă ca Spătar, la Constantinopole fiind, dicea într'un acces de mânie: «Voiu face pod de pungi de la seraiul muntenesc și până la Vizir și tot nu va fi pe voie» (adică vrășmașilor săi), sau fiica Brâncoveanului, Maria, Doamna lui Constantin-Vodă Duca de la Moldova, care auzind de mazilirea tatâne-său Constantin-Vodă Brâncoveanu din Muntenia, la 1695, fiind tânăra și desmierdată de tată

¹⁾ Vezi în Col. doc. Hurm., vol. IV, în p. 386. 418, 445 etc.

²⁾ Vezi în Botero «Relazioni universali, Venezia», 1600, III, p. 95, citat în Xenopol, p. 534.

³⁾ Vezi Semile brâncovenești, publicate în Rev. ist., București, 1873.

și soț, striga în gura mare, pe muntenește: «Aolio! aolio! că va pune taica pungă de pungă din București până în Țarigrad și ȕeu! nu ne va lăsa așa, și iar ne vom întoarce cu domnie îndărăt!»¹⁾

Brâncoveanu era și bun gospodar și financiar. El trecea toate cheltuelile și cu și într'o condică mare ce «o numi a vistieriei», și în păstrarea Archivei statului, din care Ministerul cultelor a tipărit sub titlul de «Revista istorică a arhivelor României, cheltuelile și veniturile vistieriei lui Brâncoveanu d'între anii 1694—1704»²⁾. Aceasta e un volum mare de 750 pagini în care se v&ed trecute sume de tot soiul ce le incasa și le cheltuea Brâncoveanu, ca de pildă:

«*1 (1000) talere. S'a dat pe uă blană de samur, care s'a dat eară Măriei Sale Vizirului*»³⁾. În acest prețios op se vede toate rânduelile de bir, dăjdii, și alte dări impuse locuitorilor țerei de ori-ce treaptă.

În capul statului era Domnul. El era șeful puterei administrative, militare și judecătorești; această autoritate așa de absolută era însă delegată boerilor țerei, aceștia dimpreună cu județii orașelor (județ era președintele consiliului municipal, care consiliu era format dintr'un județ și 12 pângari), adunau dările contribuabililor și le aduceau la te-saurul domnesc.

Dările erau de două feluri, darea pe capitațiune și dările în natură, de vite și dijmă.

Venitul țerei era însă de 4 categorii: 1. Veniturile țerei; 2. Veniturile Domnului; 3. Veniturile Doamnei; 4. Casa răsurilor pentru plata lefilor dregătorilor și a pensiilor (mai t&erdiu).

Cea d'întăia dare era *birul* (tributum) ce'l plătea țeranul, fie liber ori supus, boerul mazil și cel de țară, țeranii 'l plăteau sub forma cislei, adică pe împărțeală, fie-

¹⁾ Vezi în *Cronicele moldovenești*, vol. III, p. 148, și în *Cron. anonimă a Țerei-Românești*, citat și în D. Glon, *Ist. Bucur.*, p. 455.

²⁾ Vezi în exemplarul de la Academia română, București, 1873.

³⁾ Vezi op. cit., p. 8.

care cum putea și cât putea, boerii 'l plăteau însă personal. Afară de acestea mai veneau și dările indirecte ce le plăteau tot anul și anume: *oeritul*, darea unui număr oarecare de oi pe an; *albinăritul* pe stupi, numit și *desetină*; *porcăritul* sau *gostină*; *văcăritul*, darea de vite cornute; *găletăritul*, darea de numărul de galeți de grâu, strânse de pe câmp; *vindritul*, darea pe cârciume; *ilișul*, un soi de dare în bani; *posadul*, darea pentru întreținerea garnizoanelor prin orașe.

Apoi veneau *gloabele*: *tretina*, o amendă ce se dă la valoarea obiectului defraudat; *oșluca*, pedeapsa în bani a aceluia ce nu asculta de ordinele ocărnuirei; *pripășitul*, amenda vitelor de pripas; *fumăritul*, plata pentru fumul ce eșea pe coșuri din casele oamenilor. Mai veneau și dări noi, ca *sulgiul* pe laptele vacilor; mai venea în fine venitul *ocnelor* ce era foarte mare, al *vămilelor*, de asemenea important; *tutunăritul*, pe pogoanele de tutun; *pogonăritul*, pe pogoanele de vii; *dijmele*, venit în natură, luat de Domn. Apoi *sferturile* și *adjutorința* ce le plăteau săteanul și moștăstirele și de cari am vorbit la domnia lui N. Mavrocordat¹⁾.

Creșterea acestor impozite a dat naștere la transformarea moșnenilor în Rumâni și deci la darea acelui aședământ de către Mihai-Viteazul.

Aceste dări le incasau boerii dregători; în cât abuzurile depindeau de acei boeri. De erau oameni buni și cinstiți, totul mergea bine, de nu, vai de contribuabil; și pielea era luată după el. În vremurile grecismului în țară, asemeni abuzuri ajunseră la culme, istoria e plină de documente. Mi-ar trebui sute de pagini spre a le înșira și lucrări speciale s'ar putea scrie în această privință. Locul nu e aci, a le reproduce, unde tratăm cestiunea într'un mod concis.

Aceste venituri intrau în câmara Domnului său la vistierie.

Domnul însă era stăpânul lor și uza de ele cum credea de cuviință.

¹⁾ Vezi în această carte cap. VI.

Boerii dregătorii aveau lefuri grase, fixe, câte odată, însă Domnul le mai dădea și din veniturile indirecte, de pildă de la vămi, ocne și din venitul unui întreg județ; Numele de Vlașca și Teleormanul ajunsese proverbial în documente.

Aceasta se petrecea mai cu seamă în epoca ce succedase celei militare, când împărțirea pământurilor se termină și alt soi de recompense trebuia să aibe loc în favoarea boerilor.

Cum se făcea, cum se dregea atunci; că echilibrul financiar al țerei nu era nici odată distrus, balanța thesaurului public era în tot-d'a-una dreaptă. Cu veniturile ce le aducea țara, noi făceam față la toate cheltuelile și ordinare și extraordinare; nici datorii publice nu aveam pe piețele străine, nu datora țara nici un ban, la nici o altă țară. Bietul locuitor român suferea, dar țara era bogată, pentru că nu avea datorie publică. Singurul tribut ce'l plăteam era Turciei, și aceasta ca un ce decurs din evenimentele politice. Datorii particulare aveau Domnii și boerii la bancheri și cămătarii din Constantinopol, dar acelea nu aveau de a face cu statul.

Atunci cu drept cuvint se putea spune că bugetul Țerei era echilibrat, nu se cheltuea mai mult de cât aducea, și din ce aducea se plătea tot și cât mai rămânea încă prisos? de se îmbogățeau. Domnii, făceau milioane și milioane numai în timp de 3, 4 ani de ocârmuire, făceau aceste milioane, căci, thesaurul public era reunit cu cel al casei lor particulare, absolutismul domnea și punga țerei era a Domnului, el era un fel de Caesar în mâinele căruia erau reunite toate puterile statului, el era totul, însă ce curios, nu era nimic fără de boeri!

În scurt am căutat a expune starea economică, politică, socială, și financiară a Țerei-Românești, nevorbind de ne-ajunsurile ei săvârșite de Greci, căci de aceștia vom vorbi în secțiunea ce va urma, la acest capitol.

Nu știm dacă ne-am îndeplinit sarcina, subiectul era vast, greu de deslegat și de documentat.

Cestiunea *economică, politică, socială și financiară* a

trecutului țărilor române e una din cele mai grele cesiuni istorice a Românilor, ar trebui ani întregi și sute de pagini ca să fie expus totul amănunțit; lipsa de documente în această materie e foarte simțită, de aceea credem că și onorabilul lector va fi îngăduitor cu noi, când va citi acest capitol¹⁾.

TIPOGRAFIILE

Veacul al XVI-lea.

Târgoviște 1508. O lucrare completă asupra tipografiilor Românilor de la aparițiunea lor pe pământul patriei noastre și până ađi, nu avem.

Două sunt însă, lucrările în care putem cerceta într'un mod metodic și practic, izvoarele artei tipografice la Români; una datorită D-lui Emil Picot, distinsul profesor de la școala limbelor orientale din Paris, și a doua, a transilvăneanului, Vasile Popp.

Lucrarea D-lui Picot poartă titlu de: *«Coup D'œil sur l'histoire de la Typographie dans les Pays Roumains, au XVI-e siècle»* Paris MDCCCXCV.

În această lucrare D. Picot vorbește de primele tipografii române și încheie studiul său cu finele veacului al XVI; într'un volum posterior D-sa își propune de a vorbi de aceste tipografii până la finele veacului al XVIII-lea, așteptând însă comunicări și descoperiri de documente.

D. Picot spune în lucrarea D-sale și cu drept cuvânt că istoria tipografiei române nu a fost nici odată scrisă, cu toate acestea avem o sumă de notițe împrăștiate în diferite studii pe care D. Picot ăice că le-a coordonat, completat și aranjat în acest studiū al D-sale, aceste notițe

¹⁾ Vezī izvoarele consultate la acest capitol: Ist. Rom. D. Xenopol 6 volume. Ist. Daciei; Fotino partea politică. Memoriile lui Bauer, Raicevici, Wilkinson; Ist. Bucur. D. Glon. Cestiunea agrară tratată de D. C. Boerescu, Paris 1861. Articole speciale asupra stărei țăranului român de N. Bălcescu în Mag. Ist. și în Ist. lui Mihail-Viteazul, etc. etc.

prețioase sunt împrăștiate în operele lui P. J. Šafárik¹⁾, de Karatajev²⁾, d'Undoljski³⁾, T. Cipariu⁴⁾, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, I. Bianu și în particular publicațiunile savantului Emil Legrand.

D. Picot nu prea laudă lucrarea lui Vasile Popp, de care am vorbit mai sus, ca de al doilea izvor al tipografiei române.

Această lucrare poartă titlul de: „Дисертація десре тіпографііае ромѣнцїі аи трансіланія шї аневесінателе Царї дела аиценствїа лор пѣнь ла времїае ноастре. Експїсь де Васїліе Попп, а фрѣмоаселор маестрїі, а філософіі шї медїчінеї Доктор, шї к. к. монтано-камерал фісік аи златна. Гїсііш 1838. Гаі тіпарїт ла Георгїе де Клозііс“. (Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și în vecinatele țări de la începutul lor până la vremile noastre. Scrisă de Vasile Popp, a frumoaselor măestrii, a filosofii și medicinei Doctor și k. k. Montano-kameral fisic în Slatna. Sibiu 1838. S'aù tipărit la Georgie de Kloziuc.

Mai puțin laudă D. Picot, încercarea lui Dumitru Jarcu⁵⁾.

Acestea sunt toate izvoarele Tipografiei române pe care ni le dă D-l E. Picot⁶⁾.

Pentru cercetarea începutului artei tipografice de la Români, să ne oprim asupra lucrării D-lui E. Picot în ceea ce privește veacul al XVI, căci ea primează asupra celei a D-lui V. Popp.

1) Paul Jos. Šafárik's Geschichte des südslawischen Literatur. Aus dessen handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von Josef Yröcek. Prag. Fried. Tempsky 1864—65¹ 3 volume, in 4 part. in 80.

2) Хронологическая роспись славянскихъ, 1491—1730. Составилъ И. Каратаевъ. Санктпетербургъ 1861 in 80 și Описание славяно-русскихъ. de același autor 1883.

3) Хронологическій указатель славяно-русскихъ В. М. ундольскаго. Москва 1871.

4) Crestomația saù Analecte literare din cărțile mai vechi, și noui românești, tipărite și manuscrise, începând de la secolul XVI până la al XIX Blasiu MDCCCLVIII. Tim. Cipariu și Principia de limba și de scriptura de același autor MDCCCLXVI Blasiu.

5) Vezi Bibliografia chronologicalică română, saù catalog general de cărțile române imprimate de la adoptarea imprimeriei (sic) diumătate secolu XVI și până astă-zi ediț. II de Dim. Jarcu, București 1873.

6) Vezi op. cit. a D-lui E. Picot, p. 5—6.

Vom veni la a D-lui Popp, începând din veacul al XVI-lea încoace, locul unde a încetat D. E. Picot.

D-sa mai înainte de a pătrunde în materie se oprește și cu drept cuvânt, asupra originii *tipografiei cirilice*.

D sa aduce argumente și spune că: Românii încă dupe conversiunea lor la creștinismu au avut ca limbă a lor literară, pe cea *slavonă*, *qisă* și *slavonă liturgică* și nu se serveau de cât de *caracterele cirilice*¹⁾.

Rușii, Bulgarii și Sârbii de care eram mai înconjurați de-abia prin veacul al XV-lea au avut cărți tipărite pentru densii și în alfabetul lor.

Noi Românii ca și aproape toate popoarele credincioase bisericei ortodoxe de răsărit aveam suspiciune pentru invenția lui Gutenberg.

Imprimarea cu caracterele slavone ne privea pe noi, și de originile ei ne vorbește și D. Picot. Primele caractere slavone fură executate la Cracovia în 1491, un librar din Augsburb, *Johan Haller* suferi cheltueala mai multor volume pentru a fi vândute clerului ortodox din Polonia și Rusia. Lucrător tipografic la acele cărți, fu germanul *Swaybold Frank* sau *Swiętopelk Fiol*. Caracterele (poinçons), fură gravate de artistul brunșvighean, *Rudolf Borsdorf*²⁾. Cinci opere fură tipărite în anul 1491 de către Fiol, în schimbul unei munci și cheltueli considerabile, succesul însă ca mai în tot-d'a-una, nu reuși. În anul 1492, clerul catolic opri cu totul tiparul cărților cu caractere cirilice, ca contrarii bisericei rivale și de aceia bieții Haller și Fiol renunțară la întreprinderea lor.

În documentul în care se arată aceste întâmplări se vorbește încă de un al treilea asociat a lui *Haller* și *Fiol*, e un membru din familia *Turza*³⁾.

Exemplul dat de Germanii din Cracovia fu imitat și la Veneția, centrul tipografiilor din veacul al XV-lea.

¹⁾ Excepții însă am văzut că au fost și le am văzut în cap. «*limbă*».

²⁾ Vezi în op. cit. a lui Karatajev, p. 2—14, citație în op. D-lui E. Picot din care am scos aceste relațiuni.

³⁾ Vezi documentul citat de M. A. Brückner în «*Archiv für slavische Philologie*» citație în op. D-lui Picot, Nota 2, p. 7.

La 13 Martie 1493 *Andrea Toressano d'Asola* creă un material întreg pentru a tipări o *carte de ceasuri slavono-sârbească* (*Časoslovec*).

Biblioteca din Nuremberg ne spune, D. E. Picot posedase cu mândrețe până mai în timpii trecuți un exemplar din acest prețios volum, acum însă a dispărut și nu ne-a rămas de cât o descriere incompletă a sa¹⁾. Se crede însă că *Andrea*, la *Veneția*, fu ajutat la tiparul acestei cărți și de preoții *Slavi*, care nu lipseau atunci din *Veneția*, ce e de mirat însă, e că, suscripția acestei cărți slave, e în litere latine: «*Hunc [sic] breviarium impressit magister Andreas de Thoresanis de Asula die 13 Martii 1493*»²⁾.

D. E. Picot crede că, ajutorul lui *Andreas* a fost poate Călugărul slav muntenegrean, *Macarie*, care a fost Mitropolitul Ungro-Vlachiei în veacul al XVI, și care a lăsat numele său neperitor în istoria literaturii religioase a Românilor și în activitatea tipografică din trecutul nostru.

Să vorbim însă de acest strălucit părinte al bisericii noastre.

Aserțiunea D-lui E. Picot că, poate *Macarie* a lucrat cu *Andrea*, la *Veneția* în 1493, la acel «*Časoslovec*» devine foarte aparentă căci tot D. Picot o întărește prin argumentul următor: *Andrea Toressano* ca și predecesorul său *Nicolae Jenson* ca să câștige mai mult, făcea comerț cu caracterele tipografice, și e foarte probabil că el va fi vândut tot materialul său *tipografic de slovenie*, lui *Macarie* căci vedem pe acest călugăr Muntenegrean în anul următor, lucrând pe capete în tiparna sa și la 4 Ianuarie 1404 el termină prima sa lucrare «*Octoihul*» sau «*Osmoglasnicul*» început deja de câte-va luni³⁾ în această lucrare ne

¹⁾ Unii d'entre bibliografi dice D. E. Picot cred că acest volum se tipărise cu caractere cirilice; *Kopitar* însă crede contrariul, și dice că era tipărit cu caractere glagolitice (Vezi în Šafárik: gesch. der südslavischen Liter. III, p. 251, citație în op. D-lui E. Picot, Nota 3, p. 7). Vezi și în autorii citați și de Karatajev și în Repertoriu No. 3833, bibliografia rusească de Hain. Idem Nota 4.

²⁾ Vezi în op. cit. E. Picot, Nota 1 p. 8.

³⁾ După cum se vede în Karatajev, op. cit., citație în op. D-lui E. Picot, nota 2, p. 8.

spune D. Picot se poate admira frumoasele *inițiale venețiane litere model* ce de sigur numai un Toressano putea să le facă sau să le arate discipolilor săi, căci de unde aminteri în Muntenegru să ai în 1494 caractere artistice? Caractere cu totul pe ciclul venețian. D. E. Picot și-arată în stampă o monstră de aceste caractere ¹⁾.

Eū voiū spune deci că, perspectiva istorică e cu noi, datele se nemeresc, nu mai rămâne deci de cât documente care să-ți citețe și numele proprii, însă aceasta e soarta unui istoric ca el să umple prin demonstrațiuni palpabile lacunele documentale.

Macarie spune în subscrierea volumului său că, a tipărit acest volum sub impulsuinea principelui său, Dezeta, George Crnojevič și a mitropolitului Babylas²⁾. Macarie fu ajutat de 8 compositori tipografi, și tipări într'un an aproape acest volum³⁾.

În 3 Septembrie 1493 Macarie termină un al 2-lea volum «*psaltirie*» în 343 foi⁴⁾ și un al treilea volum, un «*Molitvenik*».

Aceste trei volume formează activitatea tipografică și literară a lui Macarie în Muntenegru, poate să fi fost încă și alte lucrări scrise de el; până ați însă pe acestea le cunoaștem.

Nu se mai știe nimic de Macarie 12 ani, el reapare însă după acest termen în Țara-Românească, în 1508 el transportase mașinile sale de tipografie în țara noastră.

Și primul volum ce 'l scoate e un «*liturghier*» slav al S-tului Ion Chrisostom.

Al. Odobescu găsisse 7 exemplare din acesta la mănăstirea Bistrița, ele sunt însă defectuoase.

Un exemplar necomplet posedă și biblioteca din Belgrad. Acest volum 'l văzuse Jakic și Jrecec ce a și

¹⁾ Vezi op. cit., p. 8.

²⁾ Vezi în Memoriul lui Miklosich (Die Serbischen Dynasten Crnojevic in Sitzungsberichte der Kais. (Wiener) Akademie der Wissenschaften) citate în op. D. Picot, p. 9, Nota 1.

³⁾ Vezi în Nota lui Yacič după însuși declarația lui Macarie în opera sa (Vezi în p. 3 a manuscrisului lui Miklosich) Idem Picot, Nota 2, p. 9.

⁴⁾ Vezi Karatajev, idem Picot, Nota 4, p. 9.

fotografiat ultima pagină dintr'însul pe care a reprodus-o D. E. Picot în facsimile în opera sa¹⁾)

Acest volum pare a fi fost scris și tipărit în timpul domniei lui Radu-Vodă cel mare, dice D. E. Picot căci, poate pe timpul său să fi venit deja în Țara-Românească Macarie, fiind atins de iubirea ce o avea pentru cultură acest voevod român.

Această aserțiune D. E. Picot o întărește cu 2 argumente: 1. Că însuși Macarie dice că lucrarea sa o termină în primul an al domniei lui Mihnea, aci însă vine o socoteală de ani ce ne-o dă Macarie, socoteală ce a și format al 2-lea punct de argumentare a lui E. Picot.

Data operei lui Macarie e din anul 7016 ar trebui să corespundă cu 1507 pentru că e în 1 Noembrie²⁾), de oarece anii se socoteau după conciliul Constantinopolului de la 1 Septembrie, Macarie însă declară în opera sa că începe anul de la 1 Ianuarie, și în adevăr anul 1508 e al 6-lea ciclu lunar, al 12 indiction, având punct de plecare 1 Septembrie 1508.

Macarie însuși spune în descrierea operei sale că: ea e *terminată* din ordinul lui Michnea în primul an al domniei lui, în anul 7016, 16 al ciclului solar, 5 al ciclului lunar, 112 indiction și în 1 Noembre.

Apoi o lucrare de așa natură de sigur că nu s'a putut scri și tipări în 7 luni de domnie a lui Mihnea, și nici un Michnea, acel domn român ne iubitor de cultură nu va fi dat impuls lui Macarie ca să o scrie.

Inceputul operei se datorește de sigur lui Radu-Vodă cel mare, aceasta mai reese și din socoteala Psaltirei muntene grece din 1495 a lui Macarie, unde anul începe ca și în liturgierul românesc *tot la 1 Ianuarie*.

Archimandritul Ruvarc dice că același Macarie fu și cel din Muntenegru și cel din Țara-Românească, Jacik nu e tocmai de aceeași părere.

¹⁾ Vezi p. 11, op. cit. Nota 3, p. 10.

²⁾ 7016 Nu se mai scade 5508, când e Noembrie ci se scade 5509 din anii 5509 de la facerea lumii spre a avea anii de la Christ.

1507

În 1512 Macarie scoate un *Evangelhier* care arată cu totul identitatea tipografică cu liturghierul din 1508 și cu Psaltirea muntenegreană, având stema țerei la fel cu cea muntenegreană «Vulturul» și chiar literile majuscule ¹⁾.

La 1510 Macarie sub domnia lui Vlad-Vodă scoate o urmare la «Octoihul» muntenegrean din 1494, un exemplar al acestuia, a fost descoperit la monastirea *Hilandar*. Academia română posedă și D. E. Picot un alt exemplar dar necomplet.

În 1512 Macarie termină un *Evangelhier* sub domnia lui Neagoe-Basarab-Vodă, el conține 287 foi tipărit în roș și negru.

Acestea sunt cele trei d'întâi lucrări tipărite în Țara-Românească de acest Macarie.

D. E. Picot crede că caracterele tipografice cele mari cât și stampele cu Vulturul țerei, au fost gravate în țară la noi, nu crede D-sa ca materialul să fie cel din Veneția, de asemeni și limba diferă cu producțiunile muntenegrene, aceste observațiuni le-au adus și Yacic și Novaković.

Acest Macarie se știe că a ajuns Mitropolit al Ungro-Vlachiei după moartea Mitropolitului Branković (18 Ianuarie 1516). Al. Odobescu crede că Macarie și tipărise cele trei cărți ale sale la Veneția: această părere e nefondată însă, căci înfloriturile tiparului și stampa cu vulturul țerei nu arată de loc modelul venețian, de aceea parerea lui Novaković e mai ponderată, care susține că aceste trei cărți ale lui Macarie au fost tipărite în tipografia sa din țară și anume la *Têrgoviște*.

Aceasta o dovedește lucrările din 1545 și 1547 care poartă pe ele numele de *Têrgoviște*.

Întrebarea vine însă atunci, de ce și volumele din 1508, 1510 și 1515 ale lui Macarie nu poartă numele de *Têrgoviște* căci, dacă ele au fost tipărite tot acolo după cum susține D. Novaković ar fi trebuit să arate numele orașului unde s'au scris și sediul tipografiei, de ce această diferență numai între 33 de ani (1512—1545)?

¹⁾ Vezi op. cit., E. Picot p. 13.

Aceasta mă duce pe mine la două ipoteze : când s'a tipărit operele sale în Târgoviște nu se aședase încă tipografia domnească, nu devenise cum s'ar dice «*tiparna domniei*». 2. Sau că Macarie nu scosese aceste cărți cu toată pretenția unui tipograf, dând atâta importanță la toate formele titlului unei lucrări ; ci tipărea ca un adevărat sir-guitor pentru plăcerea sa și în casa sa.

Și ast-fel póte prin 1545 se formă tiparna domnească a Târgoviștei când lucrările de atunci, încoace, începură a purta și numele orașului.

Până la 1545 mai apar câte-va scrieri religioase anonime, însă între 1510—1525 apare un *liturghier* slav ; un exemplar incomplet 'l posedă Academia română dice D. E. Picot, el e tipărit tot cu caracterele lui Macarie.

La 1535 apare un *Octoih* slav, un exemplar se găsește la monastirea Lavra de la muntele Ahos.

Undoljki dice că pe la 1537 a apărut un *evanghelier* slav și că un exemplar e la Petersburg, are și gravuri pe lemn și ele poartă numele gravorului, *Filip*.

Acest evanghelier poate e același, dice D. Picot de care a vorbit D. B. P. Hasdeu că a apărut în jumătatea veacului al XVI-lea¹⁾.

Ajungem la anul 1545, prin care se arată în fine în mod oficial, că la Târgoviște erea o *tipografie românească*. La 10 Ianuarie 1545 în adevăr apare un *Molitvenik*, pe scoarța acestei lucrări se vede că această operă a fost terminată în zilele lui Pătrașcu-Vodă cel Bun, fiul lui Radu-Vodă călugărul ; ear cu tipărirea fu însărcinat Moise călugărul, slovele tiparului ale lui Dimitrie Ljubavič, începută fiind sub mitropolitul Varlaam și terminată sub mitropolitul Anania, în capitala țerei de la Târgoviște în anul de la facerea lumii 7053, ear de la Christos 1545.

Acest Moise călugărul în 1535 scrisese o *Palie* ce o tipărise în Octoihul venețian din 1537²⁾, în 1536 tipărise

¹⁾ Vezi în Columna lui Traian, I, (1869).

²⁾ Vezi în Karatajev, p. 84, citată în op. D. E. Picot, p. 17, Nota 2.

un *Molitvenic* pentru Božidar Vuković, după doi ani luase parte la publicarea unui *Sbornik*¹⁾.

Moise călugărul era Sârb de origină, de la monastirea Golemi Decâm, era născut în orașul *Budimlja* de lângă monastirea *Sudikova*.

Acest Ljubavić ce furnisase literele, era nepotul lui Božidar Vuković, și rudă că Gh. Ljubavić mort la Veneția în 8 Martie 1527.

Lucrările lui Moise călugărul sunt de mult preț, tipărite cu o artă tipografică perfectă, se văd stampele în cartea D-lui Picot.

În 1535 dice D. Karatajev că mai apăruse și un *Trebnit*. Atelierul tipografic de la Târgoviște, îl vedu cu ochii săi și Mircea fiul lui Pătrașcu. În 1547, 17 Martie, se tipări un *Apostol*, pe titlul său se vede că el fu tipărit în zilele acestui domn, ear tipograf a fost Dumitru logofet nepot al lui Božidar de care vorbirăm mai sus, ear ca lucrători fură un Oprea și un Petru.

Mai este dice D. E. Picot un *Octoih* apărut la Târgoviște însă nu i se știe data.

Sub Mircea-Vodă Ciobanul, acel domn tiran, starea culturală în Țara-Românească, decade pentru un moment, și tipografia de la Târgoviște dispare, ca să reapară earăși la 1634 sub domnia Marelui Domn Mathei Basarab.

În acest timp însă în țările române de peste munți, arta tipografică merse aproape la fel cu cea de la Târgoviște, până ce se reîncepu studiul tipografiilor din țara noastră, cu anul 1634; să ne aruncăm însă ochii o clipă și peste munți și să vorbim și de tipografiile române de acolo, căci un trup românesc aă format marea Transilvanie, cu Țara-Românească.

Nu vom vorbi deci de tipografiile de acolo ca de cele de aci, ci vom arăta în termeni generali numai, datele, operele și autorii lor.

Kronstadt. (Brașov, 1533).

Arta tipografică fu introdusă în Transilvania de re-

¹⁾ Vezi în Karatajev, p. 83—93, citată în op. D. E. Picot, p. 17, Nota 2.

formatorul *Iohan Honter* născut la Braşov în 1498 şi studiind la *Cracovia*, *Wittemberg* şi *Bale*. La 1533 se reîntoarce la Braşov oraşul lui natal, aduse şi litere tipografice şi fondă o tipografie, scoase deja în 1535 «Compendium gramatices latinæ», apoi mai multe tratate de pedagogie şi religie toate în caractere latine şi pe limba latinească¹⁾.

Documentele Hurmuzaki ne spun că el corespundea şi cu *Antonie Verančić*²⁾.

Se aliază cu *Honter* şi *Fuchs* judele oraşului şi *Iohan Benkner* consilier municipal, şi deschiseră cu toţii o papeterie³⁾.

După moartea lui *Honter* din 23 Iunie 1549; aceştia, la care se mai adăduse şi un *Valentin Wagner*, conduseră mai departe lucrările tipografice.

În 1599 *Benkner* scoate un *catechismu* tipărit pe româneşte, pe când până aci toate lucrările erau pe slavoneşte, aceasta s'a şi considerat ca prima lucrare românească.

Ediţia originală a catechismului e perdută, *D. Hasdeu* însă a publicat după un manuscris, textul catechismului care pare a fi după cel original⁴⁾.

La 30 Ianuarie 1560 *Benkner* scoate un evanghelier scris pe româneşte. *P. S. episcopul Timuş* al Argeşului şi *D. C. Erbiceanu* au descoperit mai anii trecuţi un exemplar tipărit, al acestui *evanghelier* la *monastirea Ciolanul*, preţiosul op e la Academia Română, după dânsul descoperitorii români au scos un volum tipărit cu litere latine, ear nu cu slavone cum e în cel original.

Textul original fusese însă revăzut şi republicat de *diaconul Coresi* şi reimprimat după ediţia primă în 1560—61, el poartă numele în ediţiunea *P. S. Timuş* şi *Erbiceanu* de «*Tetraevanghel*»⁵⁾.

¹⁾ Se vede în nota 2, p. 21 op. D-lui E. Picot.

²⁾ Vol. II, p. IV, p. 503—551, idem.

³⁾ Vezi în *Mag. für Gesh. liter.* al lui *Kurş*, I, II, p. 134—162, relaţia conţelului *Iosef Kemény* citaţie în op. D. E. Picot, Nota 1, p. 22.

⁴⁾ Vezi în *Cuvinte den Bătrâni*, Cărţile poporane ale Românilor în secolul al XVI, p. 91—114 şi 274 citate în nota 6, op. cit. a D-lui E. Picot, p. 22.

⁵⁾ Vezi Nota 2 op. cit. E. Picot, p. 23.

Benkner scoase o ediție a acestui evangheliar și pe slavonește tot la Brașov, datele se contrazic: Karatajev, Dürich, Dobroveský, Šafarik și Undolyski presupun pe la 1500, Popp la 1562.

În 1575 apare la Brașov încă un *Octoih* slav, publicat din ordinul Voevodului Țerei-Românești, Alexandru, fiul lui Mircea, aprobat fiind și de mitropolitul Eftimie al *Ungro-Vlachiei*, editor era Coressi.

Alexandru-Vodă numai avea tipografie la Târgoviște, ea se desființase sub domnia părintelui său Mircea, și de aceea trimite în 1573, la Brașov pe un Popă, ca să cumpere material tipografic, Popa însă nu reuși a cumpăra, așa că Alexandru nu putu să restabileze tipografia din Târgoviște și fu silit a 'și tipări cărțile religioase la Brașov').

În 1581 urmașul lui Benkner, Lucas Hirscher, scóse un *evangheliar cu comentarii*; această carte după cum reese din cele spuse de Hirscher, era o traducere românească a evangheliarului slavon al Mitropolitului Ungro-Vlachiei *Serafim*, tradusă pe românește de Hirscher, Coressi și auxiliarii lor, și tipărite în tiparna lui G. Greus și sub direcțiunea lui Fronius, aci se încheie publicațiunile române ale Brașovului până la finele veacului al XVI-lea.

Belgrad, (Alba-Iulia, Károly-Fehérvár, Gyula-Féhevár, Weissenburg, Karlsburg) 1567.

Orașul natal al principilor *Zápolya* și *Báthori* avu prima tipografie în 1567.

Primul tipograf fu un gentilom polon, *Rafaël Skrzetuski* și *Hoffhalter*, care fondase la Viena o tiparnă în 1555 la un loc cu Kaspar Kraft, acel Rafaël plecă din Viena și se plimbă succesiv, pe la Debrețin, Oradea mare, până ce se opri la Belgrad unde practică tipografia purtând titlul de tipograf al regelui.

Fiul lui Rafaël nu se mai ocupă cu tipografia Belgradului, tipografia însă nu fu desființată, la 1575 apăru un *evangheliar slavon*. D. Yrecek dice că a văzut un exem-

¹⁾ Vezi în socotelile municipalității Brașovului din 11 Iunie 1573, în Cărbăchismul calvinesc al lui G. Bariș, Nota 5, op. cit. a D-lui E. Picot, p. 28.

plar din această rară lucrare la Bracigova (Rumelia orientală), la finele operei se vede că ea a fost scrisă și tipărită de un «Laurențius» din ordinul Voevodului Transilvaniei, Báthori.

Sebeș (Szász-Sebes, Mülbach), 1595. D. Cipariu dice în *Analectele sale*¹⁾, că : cu cheltueala nobilului Nicolae Forro s'aŭ tipărit «*Țîlcul Evangheliilor*». D. E. Picot crede că acest exemplar a fost tipărit la Sebeș.

Caracterele tipografice sunt identice cu cele de la Brașov încât se poate ca tot materialul să fi trecut aci.

La 1577 apare însă după cum se vede din titlul cărței o «*Psaltirie slavonă*» ea e tipărită la Sebeș de diaconul Coressi, din ordinul Voevodului muntean Alexandru fiul lui Mihnea, caracterele sunt identice cu cele de la Țergoviște, și stema Țerei-Românești apare în toată splendoarea ei.

În 1577 Coressi scoate și o *Psaltirie românească*, tot la Sebeș.

În 1579 D. E. Picot dice că tot la Sebeș, Coressi la un loc cu un Manuel, a scris și un «*evanghelier slavon*». Șafarik atribue lui Coressi și un *Triod*, ultima lucrare ce apare la Sebeș, e însă «*Sbornikul*» său «*Mineiul*», publicat tot de Coressi cu aprobarea Mitropolitului român al Transilvaniei, Geunadius, la 1580.

D. E. Picot crede cu rezervă însă, după Karatajev, că și *Evanghelierul* din biblioteca din Petersburg din 1580 e scos tot la Sebeș.

Lucrarea ce unește veacul al XVI-lea cu al XVII-lea și apărută tot la Sebeș e *Sicriul de aur*, de *Popa Ion din Vinții*.

Orăștia (Brașov. Szászváros) 1582.

D. E. Picot dice că la Orăștia a funcționat o tiparnă în 1582, grație magnatului ungur *Francisc Geszti*, ce promise dar de la principele Batori, o rudă a sa, în urma multor resboaie, înprejurimele *Devei*¹⁾.

¹⁾ P. 26—29.

¹⁾ Vezi în *Hist. de rebus Transilvanicis Bethlem*, ed. II, p. 455, citată în op. E. Picot, Nota 1, p. 41.

Orăștia ce era departe la 40 km. de Deva, aparținea tot lui Geszti.

Acesta aduse tipografi de la Sebeș ce era aproape, însă material nou.

La 1582, 14 Iulie tipografil scoaseră cele 2 d'întâi făscioare ale «*Paliei din Orăștia*» (culegeri biblice, culegeri apocrife).

La finele acestei cărți se vede și numele tipografilor și scriitorilor, și anume: Mihail Thordási episcopul Românilor din Transilvania Ștefan Herse predicator la Caransebeș, Efrem Zakán dascăl la școala din Sebeș, Moise Peștișel predicator la Lugos și Achir protopop, în comitatul de Hunyad, toți Români.

Aceștia după cum spun au scos din limba jidovească, grecească și sârbească pe limba românească cele 5 cărți ale lui Moise și 4 cărți ce se cheamă *чортъ* spre a le oferi fraților Români, în timpul domniei lui S. Báthori voevodul Transilvaniei oferind genesa și exodul ilustrului cavalier T. Geszti, căpitan al Transilvaniei și al Țerei-Unghurești.

Cu mare cheltueală și ajutor dat de mărirea sa F. Geszti, ear mare maestru al tiparnei, era, Șerban diacul, maestru mare al tiparelor era Marian¹⁾.

Acest Șerban se crede că era fiul lui Coressi.

Aci se încheie studiul tipografiilor până în veacul al XVII-lea. Aci și-a terminat opera D-sale și D. Picot după care am dat noi aceste relațiuni.

Acum intrăm în studiul tipografiilor române din veacul al XVII-lea și nu cunoaștem nici un studiu mai complet pentru această epocă de cât cel al lui Popp pe care D. E. Picot nu'l laudă tocmai, considerând încă și mai pe jos pe cel al D-lui Iarcu.

¹⁾ Vezi relațiunea lor originală reprodusă pe cirilic și Franțuzește în op. cit. a D-lui E. Picot p. 41—42. Noi am luat numai sensul.

Veacul al XVII-lea încoace.

Trecu 92 de ani și tipografiile iarăși dispăruseră din Țara-Românească a trebuit să se urce pe tron Mathei Basarab, acel Domn mare în război ca și în pace și să reîntemezeze de astă dată, și cu mai multă putere tipografiile române.

Govora. Din chrisovul lui Mathei-Vodă Basarab de la 6 Ianuarie 1634, prin care întărește monastirei Govora satul cu același nume și alte privilegii încă, se constată că în acel an era acolo o tipografie și cu un tipograf de mare preț în ochii Domnului, între altele în chrisov se vede: «Către sînta și Dumnezeuasca mănăstire ce se chiamă *Govora* preste apa ce se chiamă Oltul, unde iaste hramul adormirii preasfintei și preacuratei stăpânei noastre de Dumnezeu născătoare și pururea Fecioarei Mariei, și a *părintelui Igumen Meletie Makidoneanul* Tipograful »¹⁾.

Acest Meletie Makidoneanul era un călugăr român și el a fost adus de Mathei-Vodă, țice D. V. Popp în anul 1634 din Macedonia și pe care marele domn l'a rănduit Igumen la acea monastire unde înființase și o tipografie²⁾. La locul unde am studiat această pravilă am văzut că alături cu Meletie Macedoneanul mai erau la Govora și călugării Mihail Moxalie și Ștefan Ochrideanul ca conlucrători la această pravilă.

Din această tipografie în anul 1640 s'a răndit scos *pravila cea mică*, despre dēnsa am vorbit deja mai înainte la locul citat³⁾.

Tērgoviște. V. Popp crede că Matei-Vodă a înființat la Tērgoviște o tipografie în 1652 cu materialul adus de la Govora, fără însă a spune nimic despre materialul Govorei, adusu-l'a el de peste munți, adusu-l'a Meletie Macedoneanul cu dēnsul din Macedonia, nu se știe.

Cea d'entāl lucrare care apăru aci, a fost *Pravila cea*

¹⁾ Vezi în disertație despre Tipografiile românești V. Popp, Sibiu 1838, p. 53 Nota.

²⁾ Vezi op. cit., p. 52.

³⁾ Vezi în Cap. VII, partea literaturii și a legislațiunii.

mare de legi a lui Mathei-Vodă sau *îndreptarea legii*, Têrgoviște 1652 de care asemeni am vorbit ¹⁾).

A mai apărut apoi un *Octoih* la 1712 sub domnia lui Brâncoveanu, și scos cu cheltueala mitropolitului Antim Ivireanul, ear tipograf fiind G. Radoviciu ²⁾. Un *liturgier* în 1713, un *molitvenic* tot în 1713, *Pildele filosofești* tot de la 1713, un *Katavasier* în 1714, și un ceaslov la 1715 ³⁾.

Tipografia Têrgoviștei a îmbrățișat un timp de 64 de ani, ea a trăit de la 1652 până la 1716, când peri sub securea Ottomană și cei doi ultimi soldați ai tipografiei române perind jertfe ale intrigilor grecești, unul, Domnul Ștefan Cantacuzinul, ultima scântee a naționalității române ce peri la cruda lovitură a călăului din Stambul, ear cel-lalt, preacinstitul, milostivul și sfințit părinte, Mitropolitul Ungro-Vlachiei, Antim Ivireanul ce își dădu sufletul la Galipoli la riul Dulcia, ce cură pe la Odreiu, fiind dus acolo într'o căruță, dat pe mâna a doi Turci, de către N. Mavrocordat din Muntenia, primul Domn Fanariot, care turci taeară pe Antim și 'i aruncară trupul în acel riū ⁴⁾.

În tipografia Têrgoviștei se adusesese și caractere ele-nești căci se tipăreau și cărți pe limba grecească ca de pilda.

1. Βίβλον εναυσιον την απασαν εκκλησιαστικην ακολουθιαν περι-χυσαν. 1708. Εν τη Μητροπλιτη εν τεργοβιστω.

2. Ευθυμῆς Ζεγαδενῆς πανοπλια. 1710. χρυσανθῆς τῆ μακαριωτάτῃς πατριαρχῆς των Ιεροσολοιμων Συνταγματιον περι των σφρικων. Εν τη κατα το τεργοβιστον της ουγγροβλαχιας αγιοτατη Μιτροπολει 1715 ⁵⁾.

Nu e de mirat că se tipăreau cărți grecești în țara noastră în acele vremuri, căci tocmai epoca de la 1652 până la venirea Fanariotilor (1716) la domnie, a însemnat în istoria literaturii române, adevărata epocă de cultură grecească, sub domniile lui Mathei Basarab, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu încheate prin a lui Ștefan Canta-

¹⁾ Vezi în Cap. VII, partea literaturii și a legislației.

²⁾ Idem și în op. cit. a D-lui Sbiera, p. 92, Popp, p. 61.

³⁾ Toate s'au văzut în cap. Literaturii din această carte.

⁴⁾ Vezi Șincai Vol. III, după Del Chiaro p. 395, Vol. III, edit. II.

⁵⁾ Vezi în op. cit. V. Popp, p. 62 și în note după alte izvoare.

cuzino aŭ venit aci în Țara-Românească, o sumă de dascăli greci, foarte erudiți. la București se făcuse o adevărată *Academie elenică* din școala domnească, acolo fii de boeri învățau filosofia, retorica și mathematica pe elenește, după cum vom vedea în capitolul următor.

București. Cea mai veche lucrare tipografică ce se cunoaște până acuma, ca scoasă la București, în tiparna Mitropoliei, e din 1678 și anume *Chea înțelesului său Cluciu*, ce s'aŭ scos în zilele lui Șerban-Vodă Cantacuzino și cu osârdia Mitropolitului *Varlaam*.

Această tipografie se înființase de Șerban Cantacuzino. D-nul V. Popp crede de Duca-Vodă, părerea însă rămâne nefondată, de oare-ce însuși pe titlul *Cluciului* se vede vorbele: «în zilele prea luminatului Domn Ion Șerban 1).»

Alte lucrări ce s'aŭ mai tipărit aci, aŭ fost: *O liturghie slavonă-Română* în 1680, 8 Iulie, fiind mitropolit Kir Theodosie. *Biblia* din 1688 tradusă de pre elinește din ordinul lui Șerban-Vodă Cantacuzino, de către frații, logofeți mari, Radu și Șerban Greceanu ajutați și de Episcopul din Nisa, Germano și Mitrofan, fost al Hușului ear mitropolit fiind tot Kir Theodosie, apoi și alte opere de valoare ca: *Mărgăritarele din 1691, evanghelia Greco-română din 1693*²⁾.

S'aŭ mai tipărit încă și alte opere la București pe care V. Popp nu le menționează sunt: *Apostolul* din 1683 și *Apostolul* din 1688³⁾, *Psaltirea* din 1694, *Catavasierul* din 1700 de care pomeneste T. Cipariu⁴⁾, dar de care V. Popp dice că el a fost una cu cel din Târgoviște din 1715⁵⁾. *Învățătura bisericească* de Mitropolitul Antim Ivireanu tipărită la mitropolie în 1710.

Intrăm acum în anul 1716, în plină epocă de domnie fanariotă, prima lucrare ce apare în București în tipografia

¹⁾ Vezî în op. cit. Sbiera, p. 64.

²⁾ Vezî în op. cit. a lui V. Popp, p. 65.

³⁾ Idem D. Sbiera, p. 41, 50

⁴⁾ Vezî în Analecte, p. XXVI—XXVIII citație în op. D. Sbiera, p. 97.

⁵⁾ Op. cit. p. 63.

Mitropoliei e un *Molitvenic* din 1729, trebuie deci să ne oprim, căci, studiul întregii noastre lucrări se oprește la 1717. Când se va găsi cine-va ca să scrie un studiu complet despre *Tipografiile române* până în zilele noastre, atunci va putea înscrie toate operele apărute în cursul veacurilor XV, XVI, XVII, XVIII și XIX, veacuri în care tot treptat, treptat s'a dezvoltat arta tipografică la Români.

Ultima lucrare apărută în tipografia Mitropoliei din București o ved în cartea D-lui V. Popp, ea e: *Cuvintele panegirice și moralnice* de Eufrosin Poteka profesor de filosofie. Ea poartă locul de: «București la Mitropolie, 1826» ear tipograful: «Ieromonah Stratornic tipograf».

Ce e drept lista cărților apărute în Mitropolia Bucureștilor de la 1729 până la 1826 e foarte plină de opere tipărite, în epoca fanarioților se tipărise mult, fel de fel de opere atât religioase cât și filosofice și morale, locul nu e a vorbi aci de dâsele căci după cum am spus, ele sunt coprinse într'o epocă pe care nu o îmbrățișăm noi în lucrarea de față. Afară însă de tipografia Mitropoliei, D. Popp ne mai vorbește tot în București și de tipografiile: *Scoala Văcăreștilor*, fost'a ea a familiei ori a monastirei Văcărescu? nu știe D. Popp¹⁾), această tipografie se ridicase în anul 1724. În 1818 D. Popp ne mai vorbește de *tipografia de la cișmeaua lui Mavroghenie* a boerilor Răducanu Clinceanu biv vel Stolnic și *Dimitrie Topliceanul* biv vel Clucer, apoi și de alte 2 tipografii anonime; în vremurile mai din d'incoace și de tipografia lui Eliad²⁾).

Aceste tipografii se înfrumusețaseră în timpul Domniei Fanariote și dinsinul lor apărură earăși o sumă de cărți.

Snagov. D. V. Popp crede că această tipografie a fost înființată de Brâncoveanu-Vodă pe la finele veacului al XVII lea, după îndemnul Mitropolitului Antim, nu știe cât a ținut însă. D-sa crede că ea s'a stins cu moartea celor doi creatori ai ei.

Lucrul e probabil că ea a fost întemeiată de Brâncu-

¹⁾ Vezl op. cit. p. 64.

²⁾ Vezl op. cit., p. 65—68.

veanu-Vodă de oare-ce lucrările apărute acolo, cele ce avem aji, poartă numai data de: «în zilele lui Brâncoveanu-Vodă» încât după aceasta se vede că ea fusese o tipografie timporară și absolut personală a Domnului Brâncoveanu, de unde se și numi «domnească».

Operile apărute la Snagov sunt: *Evanghelia* din 1697, *Carte saŭ lumină cu dreapta dojenire din dogmele bisericii răsăritului asupra dejginării papistașilor* din 1699; *Floarea darurilor* 1700; *Învătăături creștinești folositoare de suflet fiește-cărui creștin* 1700.

Buzetș. Această tipografie s'a înființat acolo după îndemnul Episcopului Mitrofan la anul 1601, ea a trăit până la moartea lui din 1702 ¹⁾. Cărțile ce au apărut aci sunt: «*Pravoslavnică mărturisire a soborniceștii și apostoliceștii biserici a răsăritului*» întoarsă de Radu Greceanu la 1691 (adică tradusă).

Triodul din 1697, *Mineiul* din 1698, tipărit cu cheltueala și îndemnul lui Vodă-Brâncoveanu. Teodosie fiind Mitropolit ear Mitrofan călugăr.

Molitvenicul din 1699, și în fine *învătătura preoților și despre cele 7 taine ale bisericii Răsăritului* tipărită la 1702.

Rîmnicul-Vâlcei. Această tipografie s'a înființat aci, în 1705, anul când preacuviosul părinte Antim Ivireanul deveni episcopul acelei eparhii ²⁾, ea a trăit până la 1787 și a mers tot progresând sub episcopii următorii lui Antim, ca: Damaschin, Inocenție, Klementie, Grigorie, Partenie, Kesarie, Filaret, Nectarie, Galaction, etc.

În această tipografie s'a tipărit: *O liturghie românească* la 1698 despre a cărei existență vorbește T. Cipariu ³⁾. D. Sbiera zice însă că n'a dat de urmele positive ale acestei cărți ⁴⁾.

¹⁾ Vezi în condica Mitropoliei; Mitrofan fusese întâi episcop în Moldova, al Hușului, citație în op. D-lui Popp p. 70.

²⁾ Vezi în condica mitropoliei, București citație în op. D-lui Popp, p. 71, Nota cî.

³⁾ Vezi în analecte p. XXV și XXVIII.

⁴⁾ Vezi în op. cit. p. 90.

Un paraclis la 1706 și un *Molitvenic* tot din 1706, ambele tipărite de Antim Ivireanul.

Acestea sunt ultimele opere tipărite înainte de 1717 la Rîmnic, cea d'întîi lucrare ce apare în veacul domniei fanariote e *Psaltirea* din 1725. Până la 1787, anul când s'a stins această tipografie au eșit de acolo multe cărți datorite însă activității culturale de sub epoca fanară.

Acestea sunt tipografiile ce au fost în Țara-Românească în vechime, eată avîntul acestei arte, care cred că pentru acele vremuri era destul de puternic când fel de fel de gânduri negre umblau prin capetele Românilor.

Nu mai pe jos s'au lăsat și țările române de peste munți, să aruncăm o privire și la activitatea tipografică de acolo din veacul al XVII-lea încoace, să reluăm deci firul întrerupt, pentru ca studiul nostru să fie complet pentru întreaga suflare românească de la Milcov, încoace.

Brașov. În veacul al XVII-lea și în al XVIII-lea nu găsim nici o operă tipărită la Brașov; în cartea D-lui Sbiera cât și în a lui V. Popp nu se vede nici o lucrare tipărită aci, purtând o asemenea dată.

De asemeni și la *Orăștia*.

La *Alba Iulia* sau *Bélgrad* activitatea tipografică continuă; în 1641 apare prima lucrare din acest veac, purtând titlul de *Kazanie*; în 1658 tipografia fu distrusă prin venirea Turcilor.

În 1668 principele Transilvaniei Mihail Apafi o reîntemeadă earăși prin ordinul ce'l dădu lui Petre Kovanai, un superintendent Calvin. Ea a fost reîntemeată și a funcționat până la 1707; în acest an însă fu cu totul distrusă din cauza unirei bisericei române de acolo cu cea catolică, când Iesuiții au ridicat toate mașinile tipografice și le-au dus la Cluj unde aveau dînsii o academie a lor.

Până la 1702 afară de cartea din 1641, au mai apărut: *Un Catechismu* prefăcut după cel calvinesc, tratând despre taina Botezului și a comunicăturii în 1642; *Noul Testament* în 1648; *O Psaltire* în 1657; un alt *Catechism* în 1657; *Cărare pe scurt spre fapte bune îndreptătoare* 1685; *Rîndueala Diaconstvelor și cu a băzglășeniilor care se*

dic la liturghie 1687; *Un Molitvenic* 1689; *Poveste la 40 de Mucenici* 1689; *Kiriadodromion* 1699; tipărite de Mihai Ivanovici tipograful, și în fine ultima lucrare: *Catechismul românesc* din 1702.

Sas-Sebeș. La 1683 se tipărise aci cartea numită „*Scrierul de aur*” o propovedanie la morți, scoasă din scripturile sfinte după îndemnul principelui Transilvaniei, Ión Mihail Apafi, de către Popa Ión din Vinți.

Sibiū. Eată o nouă tipografie românească ce este o creatură a veacului al XVII-lea.

D. Petru Maior în istoria bisericei Ardealului¹⁾ vorbește de o carte tipărită aci în 1696 închinată fiind, lui Theofil Mitropolitul Belgradului.

V. Popp după Némethi dice că între 1676 și 1744 aū locuit în Sibiū un tipograf cu numele de Bart, deci acesta trebuie să fi și tipărit sus numita operă.

Această tipografie a lui Bart a ajuns, dice V. Popp, până la 1832 când a moștenit-o ginerele lui Bart, Gheorgie de Kloziuc după care s'a și numit ast-fel.

În veacul al XVIII-lea se înființase și tipografia lui *Martin Hohmaister*. Singura operă apărută în Sibiū până în 1717 e *Ceaslovul* din 1696. Din 1789 când apăru învățătura către Preoți și Diaconi până în 1834, apăruse o sumă de opere religioase.

Cluj. Aceasta e earăși o creatură nouă, căci, în veacul al XVI-lea nu l'am văzut având tipografie.

Tipografia românească cu litere cirilice în acest oraș s'a înființat în anul 1703 când Iesuiții aū luat tot materia. lul tipografic de la Belgrad spre a'l aduce aci, unde aveau dênșii academia lor, petrecându-se aceasta după cum am spus și mai înainte în urma unirei bisericei române.

Această tipografie a trăit în mâinele Iesuiților până la 1744 când atunci venise Românii uniți, și o luară din posesiunea Iesuiților pentru a o duce la Blaj.

În veacul al XVII-lea a apărut numai un *Catechismu*.

Blaj. Aci este centrul de cultură românească din

¹⁾ Veđi p. 148.

Transilvania, aci se va stabili acel curent de latinizare a Românilor.

Tipografia Blajului e o creațiune a veacului al XVIII-lea de oare-ce ea e originea celei de la Belgrad sau Alba Iulia, trecând prin Cluj și în fine oprindu-se aci.

Ultima tipografie românească a veacului al XVIII-lea dar și cea mai sublimă, căci avântul cultural românesc ce'l ia tipografia de acolo e minunat, aceasta însă ca o consecință a acelor bărbați iluștrii și mari Români ca: Samoil Micul sau Klein, Gheorghe Șincai și Petru Maior care au muncit cu toată inteligența și sufletul lor, la renașterea limbei române, dovedind inamicilor origini noastre, că din vulturul împăratului Traian ne-am născut și ne-am înmulțit în aceste superbe câmpii, ale Daciei străbune.

Producțiunile religioase și literare eșite din această tipografie sunt toate din veacul al XVIII-lea încoace, căci atunci se și înființase tipografia acolo.

Din scrisoarea de la 29 Octombrie 1771 a părintelui Iosafat Devai de acolo, devenit în 1771 tipograf la Blaj, către episcopul ținutului, Athanasie Rednic, unde'i relatează despre întrebările puse lui, de către comitele Auersberg, guvernatorul comitatului, cât și din scrisoarea ilustrului T. Cipariu din 1835, 1 Aprilie, către V. Popp rezultă existența tipografiei Blajului în condițiunile descrise mai sus¹⁾.

Blajul este scump Românilor, acolo fusese o Academie de cultură națională, de unde se născusă și se formară atâtea și atâtea patrioți și iluștrii bărbați ce au luptat pentru apărarea scutului românesc.

Nu putem să ne ocupăm de tipografia de acolo căci ea aparține veacului al XVIII-lea care e atât de depărtat de lucrarea de față.

Un cuvânt mai avem de spus ca să încheiam prezentul capitol.

Să'și aducă aminte lectorul că în capitolul Literaturii am vorbit de: «*Cronicele țerei-românești*» și de autorii lor, frații Greceni, Radu Popescu, Const. Filipescu și alți ano-

¹⁾ Veđi în op. D-lui V. Popp, p. 42-46.

nimi, care 'și scriseseră corpurile lor, tocmai în veacul al XVII-lea, veacul de desvoltare a culturii noastre naționale. Ei trăeau în acel veac; ereau oameni de casă ai lui Șerban Vodă Cantacuzino, Brâncoveanu și Mavrocordat, au scris acele cronicе fie-care în felul lor de a vedea, lăudând pe acești Domni său acuzându-i.

În vremea acestor Domnii am vădut în acest studiū că tipografiile făcuseră un progres imens, nu mai departe, dar chiar sub ochii Domnului, la București la sfînta Mitropolie era o mare tipografie, Domnul o priveghia, și o considera ca pe o bogăție a «domniei».

Am vădut de asemenea că în aceste tipografii s'au tipărit opere importante însă toate de caracter religios; cum deci s'a făcut că, acei cronicari mai cu seamă frații Grecenî care 'și tipăriseră operile religioase, să nu'și tipărească și manuscrisele lor de «Cronică a țerei» de ce acest *fenomen* în istoria literaturii și a tipografiei române?

De la prima vedere ni s'ar părea chiar că acest lucru nu poate fi adevărat, totuși da! căci cei d'întâl bărbați ce au dat publicității cronicеle țerilor române, au fost: Mihail Kogălniceanu pentru Moldova¹⁾; Nicolae Bălcescu și Treb. Laurian pentru Țara-Românească²⁾.

Eată însă cum se explică, de ce cronicarii țerilor române, nu'și tipăresc cronicеle lor în tipografiile noastre.

Pe vremurile acele se dedea mai multă atențiune operilor de caracter religios, poporul avea necesitate ca să'și cultive sufletul și inteligența cu asemenea citiri, căci ele îi pieptănau caracterul. Domnii noștrii români, de aceia și protejaū toate scrierile de această natură, și pentru acest scop au și înființat «tiparnele domnești» pentru a se răspândi scrierile religioase, ca tot omul iubitor de carte și de lumină să și le poată procura, de oare-ce manuscrisul nu se putea plimba de la mână la mână și reproduce în mii de exemplare.

De aceea și vedem pe toate titlurile cărților religi-

¹⁾ Vezî Letopisețele în trei vol.

²⁾ Vezî în Magazinul istoric în 5 vol.

oase cuvintele: «cu cheltueala și din ordinul Măriei sale Șerban Voevod sau Brâncoveanu Voevod . . .».

Apoi aceste scrieri nu erau câte odată absolut de caracter pur religios, ci mai o dedea și prin morală sau filosofie, așa că ele erau excelente pentru cultura ce se cerea atunci; cultură pe care Domniil, dintre cei mai luminați, voeau să o însușească în popor, și care consista în a moraliza clasele sociale prin cuvânt. Toate acele revoluțiuni interne d'între partidele boeresti, la înscăunarea unui nou domn, toate acele războaie civile între slujitori și dregătorii domnești; toate acele prădăciuni învățate de oșteanul nostru de la Turc sau de la Tatar, trebuiau să piară, de oare-ce ele erau o rămășiță a timpului de barbarie; era *războaielor* se ducea spre a fi înlocuită cu cea a *politicei diplomatice*.

Încât prin ce putea mai bine să se moralizeze, politicește vorbind, clasele societății române de cât, prin acel curent înțelept al mai marilor ai bisericei și ai cărturăriei.

Apoi necesitatea nu se impunea pentru acele vremuri ca să se tipărească cronicile țerei, sau așa dișele fragmente din istoria poporului român, cari toate legate coordonate și complectate cu documente, formează istoria generală a țărilor noastre.

Nu se simțea, de oare-ce evenimentele politice erau încă vii în memoria oamenilor, fie ca martori oculari, fie prin moștenire de la părinții lor, adică prin tradițiune.

Altă cauză mai era că : aproape fie care familie 'și avea o condică a ei în archiva familiei, la moșia lor, sau la oraș, la un loc cu documentele moșiilor lor; unde se vorbea de cutare epocă din istoria țerei, de cutare eveniment, război, ori misiune, care se raporta la membrii din acea familie care luaseră parte; așa că fie care familie 'și avea o istorie parțială a patriei, scrisă de câte un concepist sau gramatic al casei, și din punctul de vedere al acelei familii.

D. Iorga a desbătut cestiunea cu o competență și inteligență perfectă în «Analele Academiei», lucru de care am vorbit în capitolul Literaturii.

De multe ori mai însemna, încă câte o întâmplare și

pe o scoarță de carte religioasă, Psaltirie, Biblie ori Catechism; dădeau apoi toate aceste însemnări sau scrieri parțiale, cronicarului, spre a le înscrie în Cronica sa.

Cine știe, dată cronicile lui Filipescu, Greceanu și Popescu nu sunt făcute din decimi de bucăți ale decimilor de familii boerești; fie-care venea cu «obolul» său, pentru ca cărturarul său meșterul cel mare să-l treacă în cartea cea mare a patriei, în «Cronică».

Așa că cronica odată scrisă, fie-care știa ce va fi într'însa, unul de la altul, din boeri 'și citeau însemnările sau *Condicele lor*: în cutare an, cutare moș al meu, vere Petrache, au mers la Beciu sau la Țarigrad, la Odreiu sau la Sibiu; s'a'bătut cu Nemții, cu Păgânii ori cu Tătarii și au luat sufletul cu buzduganul cutărui Mirzac tătarească sau Pașă turcesc, asvêrlind cu acel buzdugan numai de două ori în sus, așa scrie vere în Condica neamului nostru, dar în al prea cinstitului neam al D-voastră, cum se grăește? Ear la ți ce se alegea, venea boerul Petrache de pildă și citea și el Condica neamului lui, ca să nu rămăe mai pe jos, ca vêrul cutare.

Eată deci atâtea și atâtea cauze care făcuseră pe cronicari să nu'și tipărească și operele lor istorice, în acele tipografii domnești.

Așa s'a terminat cu activitatea culturală la Români în epoca națională și aceia a slavonismului, care neîncetat au fosti ntr'un complet răsboi; una luându'și alteia locul și confundându-se câte odată într'una singură, spre a se deosebi de *cultura grecească*.

Cu toate acestea veacul al XVII-lea trebuie să fie considerat de noi ca adevăratul veac în care s'a manifestat o adevărată cultură națională, și just observă D. Ștefan Orășanu, când ȳice: «Situățiunea Țêrilor-Române față de Poartă și Statele vecine, în secolul al XVII-lea, este cu mult mai superioară aceleia ce ele o aveau în secolul trecut. Cu răscoală lui Mihai-Viteazul se începe o nouă eră pentru Români, o eră de ridicare morală și materială, în care Voevozii noștri sunt niște personagi cu vază la Constantinopole și aiurea, ear Țêrile-Române niște adevărate

centre culturale.¹⁾ Această ameliorare a relaţiunilor dintre Poartă şi Principate este foarte bine arătată în recentă conferinţă a D-lui Iorga²⁾.

Venim acum la ultimul Capitol al acestei prime părţi din lucrarea de faţă:

Secţiunea I-a la Cap. VII.

Starea culturală a Țerei-Româneşti până la 1717 datorită înrîuririi greceşti.

*Limba, literatura, legislaţiunea, medicina,
bisierica, şcoala, elocuenţa, artele, ştiinţele, literele, filosofia,
starea economică, politică, socială şi financiară.*

În capitolul VII din această lucrare am pus titlul de: «Starea culturală a Țerei-Româneşti până la 1717; epoca naţională, influenţele străine şi înrîurirea grecească în toate ramurile activităţii sociale». Am spus însă la pagina 626 că cultura grecească a fost o continuitate a celei naţionale combinată cu alte influenţe străine; de aceea am şi găsit nu numai nemerit, dar şi necesar ca să studiem mai întâi starea culturală din țara noastră, mai întâi sub epocile anterioare celei greceşti şi apoi să ajungem aci.

Am voit încă să dăm o mai mare extindere şi importanţă capitolului VII, şi de aceea am şi studiat cam dezvoltat activitatea culturală în cele două d'întâi epoci, adică naţională şi a influenţelor străine, (slavonă) şi am format apoi o secţiune separată la acest capitol pentru cultura grecească.

¹⁾ Aci trebuie a se înţelege şi Mihail-Viteazul care intrase cu domnia şi în veacul al XVII-lea; căci dacă în adevăr e un Domn muntean care ne-a ilustrat în strălucire prin geniul său militar, a fost dînsul. Cel-l'alţi Domni posteriori lui Mihail-Viteazul şi decî din veacul al XVII, ne-au ilustrat mai cu seamă pe terenul politic şi cultural. Alte timpuri, alte nevoi! (Notă personală).

²⁾ Două conferinţe, Bucureşti, 1898, p. 36, 399. (Vezi în Cronicarii Moldoveni din sec. al XVII-lea, de D. Ştefan Orăşanu, Bucureşti, 1899, p. 13.

Am spus însă tot la pagina 626 că: pentru lucrarea noastră, la capitolul aci în specie: subiectul principal ar fi «cultura grecească»; întrebarea vine însă, de ce, atunci am dat atâta importanță culturei naționale și celei datorite influențelor străine, printre care cea *slavonă*, a ocupat un loc de frunte în timp de mai multe veacuri?

Am dat atâta importanță, pentru-că am căutat cât se poate mai mult, ca să dovedim și să arătăm că iubirea de civilizațiune au avut-o Românii, ca un ce înăscut în rasa lor și că nu *Grecii*, nu *Fanariotii* ne-o au însușețit-o. A prins rădăcină în țara noastră această idee, că de când au venit domnia fanariotă la capul Românilor, de atunci el s'a deșteptat și a început să simtă că mai sunt lucruri pe pământ, de care el habar n'avea.

Dar și mai 'nainte de era domniei fanariote, am avut o puternică înrîurire grecească în țara noastră, care am văzut, că se manifestase pe toate căile activității sociale.

Pe aceia însă cum o vom numi? Epoca națională din istoria patriei? Ori grecească? Eu cred că și una și alta, sau mai bine dis epoca de *transițiune*, căci domniile lui Șerban Cantacuzino, Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino nu au fost de cât o punte ce lega trecutul cel *răsboinic* al țerei noastre, cu un viitor *iesuitico-politico-diplomatico-bizantin*, ear dânsa, adică epoca acelor ultimi trei Domni români, formând epoca de cultură în care autorii vor fi aproape numai Greci. Aceasta epocă a grecismului va lua locul celei slavonești, pe această ne propunem și noi să o studiem în acest capitol, special, ca să vedem, pe cât el va putea să se măsore cu capitolul VII.

D. Paparrigopulo în «Histoire de la civilisation hellénique depuis ses origines jusqu'à nos jours», începe ast-fel: «Je me propose de tracer rapidement l'histoire d'une race qui a joué un grand rôle dans l'antiquité et au moyen âge, et qui tient encore une grande place en Orient»¹⁾.

Cu drept cuvânt observă D-sa că istoria civilizațiunii elenice mai ține încă un loc de frunte în Orient.

¹⁾ Vezi op. cit., Paris, 1878, p. 1.

În acel loc de frunte din Orient, am fost și noi băgați, și nu știu dacă nu eram cei d'întăi în tre cei mai în tăt, căci de la dîstrugerea Constantinopolului, relațiunile noastre cu Bizanțul au devenit din ce în ce mai strînse, manifestându-se înrîurirea grecească mai întăi pe calea comerului, apoi pe a religiunei și în fine pe a literaturii și a eclesiastice.

Am văzut însă la pag. 626—628 din această carte, că din cele relatate de istoricii: Herodot, Eutropius și cei bizantini, rezultă că relațiunile ce le au avut poporul elenic cu locuitorii Daciei traiane au fost foarte vechi, înainte de colonizarea lui Traian. În timpul colonizării, după colonizare și după trecerea unei părți din coloniști, în Moesia, de către Aurelian, la 270, aceste relațiuni ale strămoșilor noștri cu acei Greci se încheșase.

Despre acest fapt am mai spus la pag. 618 că a vorbit și D. Paparrigopulo când a spus că ultimii ce s'au confundat cu Elenii din Tracia au fost «*Valachii*»¹⁾.

Pe de altă parte a contribuit și religiunea, căci, mai înainte mult, de întemeierea noastră «ca stat, noi ne stabiliserăm ca confesiune, pe cea ortodoxă grecească de răsărit». D. C. Erbiceanu ne-a demonstrat în destul acest fapt²⁾.

Relațiunile Românilor de astă dată, stat, cu Grecii, devin mult mai intime după anul 1453, căci atunci dîstrugându-se imperiul bizantin, o sumă de familii vin să se stabilească în Țările-Române; și chiar din cele rămase în Țarigrad influențând asupra Turcilor în cutare cas sau cutare cestiune, din Țările-Române, decurgând această influență, a lor, din cauza gradului lor de cultură și de civilizațiune de care se foloseau și Turcii în nevoile imperiului lor, politica internă și externă, obiect studiat de noi la Cap. III din această carte.

Legături de rudenie decî și de bani, între Domnitorii,

¹⁾ Vezi mai pe larg la p. 625—629 al acestei cărți.

²⁾ Vezi detaliu în cap. VII, la început, p. 630 și urm. și în capitolele Bisericești și Școale.

boerii români și acei greci, au devenit din ce în ce mai frecvente și acceleratoare la înriurirea lor în Țările-Române.

Am văzut mai înainte și vorbit de coloniștii lui Traian, printre cari se găseau și Grecii din Orient ¹⁾, precum și contactul lor cu dâșii, de când au trecut Dunărea sub Aurelian.

D. Aron Densușianu vorbește în «Istoria limbei și literaturii române» de niște cuvinte străvechi ale limbei române, pe care le menționează, dar de care spune că: fie ca formă, fie ca înțeles sau amândouă împreună, nu se găsesc în limba latină și nici în limbele neolatine, ci în limba *veche grecească*. D-sa pe aceste cuvinte le consideră tot atât de originale în limba română ca și în cea grecească. De oare-ce ele fac parte din grupul limbilor *arice*, grup din care se trage atât *greaca* cât și *latina* ²⁾.

D. Densușianu amintește câte-va, din care voi aduce și eu exemple:

vatră — βάθρα și βάθρον, balaur — πυλαυρός, droaie — δρόος, papură — πάπυρος, tufă — τόφη, proaspăt — πρόσφατος, raiu — ρόοιός, dârjă — θάρσος, frică — φρίκη, borborosi — βορβορίζω, nene — νέννος, isteț — ἴστως, vlăstar — βλάστη, zoră — ζωρός, javră — ζαβρός, tărfa — τέρπος ³⁾ etc.

Eu cred că aceste cuvinte au rămas în dialectul limbei române tocmai din timpul colonizației, căci atunci atât prin contactul coloniștilor cu grecii orientului cât și prin participarea lor la colonizarea Daciei, ca coloniști, aduși de Traian; cuvintele de mai sus precum și altele multe la fel cu dâșele s'au imprimat în vorbirea românească.

Așa se și explică vechimea acestor cuvinte în limba și literatura noastră, căci din primele zile a aparițiunii noastre pe pământul Daciei, ele erau deja în ființă, de aceia le întâlnim și în primele scrieri românești.

Cu întemerea țărilor române, contactul nostru cu im-

¹⁾ Vezi p. 625—628, cartea de față.

²⁾ Vezi în Ist. limb. și lit. rom., p. 73—74 de Aron Densușianu.

³⁾ Idem, p. 74, Nota 12.

părăția bizantină a devenit mai strins, mai cu seamă din cauza relațiilor noastre comerciale, prin intermediul corăbiilor venețiene, raguzane și genoveze, care 'și plimbau pavilioanele lor de-a lungul Dunărei și Mărei Negre.

Comerțul a adus și contactul religiunii, care se știe cât poate să facă de mult, asupra unui popor, încă în starea lui de adolescență. Resultatul definitiv se vede sub domnia lui Radu-cel-Mare (finele veacului al XV-lea și începutul celui al XVI), când veni patriarchul Nifon ca Mitropolit al Ungro-Vlachiei.

Distrugerea Constantinopolului aduse însă o mare schimbare pentru toată Europa, căci de atunci o mare parte din familiile grecești se expatriară din Constantinopol, de teama securei Sultanului. Și la noi ca și în alte țări începură a veni treptat, treptat, Greci, fie din cei mai bogați și mai cunoscuți fie din cei mai săraci și obscuri, sau chiar dacă nu veniră așa de mulți pe la început, dar lipsa lor era înlocuită cu relațiunile cele strînse care se întinseră între Domnii și boerii români cu ei la Țarigrad, unde ajunseră a tot puternici.

Înriurirea lor în Țările-Române avu un dublu efect, atât în starea organismului cultural, cât și a celui social.

Să ne oprim mai întâiu asupra efectului înriurirea în cea-ce privește organismul cultural al Românilor. Dacă am vorbit mai sus de rēmășițele câtor-va cuvinte elenești în limba română, încă de pe timpul colonizației Daciei, acum însă când trăeam la o laltă cu acei Greci, de sigur că această înriurire va deveni mai puternică asupra limbei române.

De la întemeerea Țerei-Românești ca stat până aproape de veacul al XVI-lea, slavonismul a avut o mare înriurire asupra culturei române, și mai cu seamă asupra limbei. În cap. VII din această carte s'a văzut cestiunea.

Cu mult mai înainte însă de veacul al XVIII-lea, o mare parte din monăstirile românești începură a fi închinat sfîntului munte; aceasta din cauză că grecii ajunseră atât de puternici în principatul Țerei-Românești, în cât puterea ce dobândiseră aceștia de la Domnii români, care atunci

erau mai în totul grecisați, născuți și crescuți la Constantinopol, în mijlocul unui jesuitism bizantin. Șirul de Domni de la moartea lui Mihai-Viteazul până la Matei-Vodă Basarab, ne-a dovedit aceasta ¹⁾. Matei Basarab însuși nu putu scăpa și am văzut câte neajunsuri a suferit în cursul domniei sale de la 1633—1654, din cauza acelor Greci, murind chiar jertfă a lor în urmă revoluțiunei ostașilor români în contra unor Greci, pe care Matei-Vodă fusese silit a'i ridica la rangul de Miniștrii ²⁾.

Inchinându-se deci mare parte din monăstirele române sfintului munte, urma ca acei călugări slavi care se găseau în aceste monăstiri nou închinată, să nu mai poată trăi în pace și liniște, de oare ce călugării greci vor veni ca să le ea locul lor, transformându-se așa dară cu totul organizarea monăstirească din țara Românească ³⁾.

Călugării slavoni se știe însă că erau cărturarii noștri din acele vremuri; ei erau autorii operilor religioase scrise și traduse de prin elinește pe românește sau slavonește; ei erau și tipografi și dascăli de *slovenie* și *rumânie* în acele școli bisericești.

Cu alungarea lor din țară, sau dacă nu alungare, dar pierderea prestigiului de odinioară, se va schimba și sensul cultural de până acum; căci, călugării greci, odată instalați în monăstiri vor căuta ei ca să pue mâna pe firul literaturii și limbei române, așa că cu începutul veacului al XVII-lea se pune fundamentul cel nou al unei noi culturi în țara românească. *Cuvântul elenismului* va înlocui pe cel al *slavonismului*, în starea aceasta însă de tranzițiune se va petrece un fenomen important pentru limba noastră românească.

O deșteptare a conștiinței naționale a Românilor.

Limba românească va reappare sub stare de provisorat, (dice D. Adamescu ⁴⁾), în serviciul bisericesc, căci până acum serviciul bisericesc se făcea pe slavonește, poporul pricepea

¹⁾ Vezi în această carte, cap. II.

²⁾ Vezi în această carte: Revoluțiunea de sub Matei-Vodă Basarab, cap. II.

³⁾ Vezi documente în acest sens, în cursul capitolului II din această carte.

⁴⁾ Vezi în Ist. limb. și lit. rom., p. 139.

slavonește, acumă însă cu venirea călugărilor greci, de unde a decurs înlocuirea celor slavi și deci și a curentului lor cultural, nu se putea face serviciul bisericesc pe elinește, poporul nu l'ar fi înțeles nici odată și de aceea deci forțamente trebuia ca el să se facă pe românește, de aci deci un avânt puternic pentru desvoltarea limbei române.

Eū cred că din acest punct de vedere nu s'a putut considera atunci, limba română în serviciul bisericesc ca un *provisorat*, cum o definește d. Adamescu, ci ca un *concordat încheiat de popor, cu Domnul țerei și înriurirea cea nouă a Grecilor*.

Înriurirea grecească asupra limbei noastre a avut efectul de a ne inbiba limba cu elemente noi, elemente grecești, ce se vor mai adăuga încă pe lângă cele romanisate deja, venite la noi fie de la Grecii cei vechi, fie de la Slavi.

Filotimie, sindrofie, pliroforie, vor ajunge în limba română cum a ajuns ađi, *bonjour ori bonsoir*, ceva mai mult încă, chiar și terminologia unor cuvinte grecești se va impune limbei române, cum e de pildă *metaherisi, chivernisi, paraponisi*.

Vocabularul român se va umplea de cuvinte ca : Agonisc — αγωνίζομαι, aer — αήρ, albastru — αλάστρος, argat — εργάτης, asil — ασυλον, aflu — αλφω, babă — βαήβα, vuet — βοητός, drum — δρόμος, zugrăvesc — ζωγραφω, chip — τόπος și altele multe ¹⁾.

Limba greacă însă se știe cât de frumoasă, sentimentală, alegorică și sublimă este; o limbă atât de literară, plină de forme flexionare și figuri de retorică, așa că natural a fost că, cei ce o vorbeau să capete idei și expresiuni noi care le vor adopta apoi limbei române, acomodându-le cu dēnsa.

Slavismul a fost pentru limba română cum ăice D. Erbiceanu: «subred și nepotrivit pentru geniul ei»²⁾.

Evident este aceasta, de oare-ce limba slavonă incom-

¹⁾ Vezi în Croniciari greci, Erbiceanu p. XII, Nota 1.

²⁾ Vezi op. cit., p. XII.

parabil de săracă în expresiuni; din cauza strînsei ei activități literare.

Limba elenă însă care are în spatele ei o literatură clasică atât de sublimă, cum poate s'ar fi putut compara cu cea slavonă?

Cuvintele slavone dacă au rămas în limba noastră au rămas: «ca niște resturi ale unei armate învinse pe câmpul de luptă»¹⁾.

De aci a urmat deci că: dacă în epoca slavismului limba noastră română a staționat, în epoca grecismului ea însă a crescut și s'a dezvoltat de oare-ce s'a îmbrăcat cu o haină nouă, mult mai frumoasă și mai bine lucrată de cât cea slavonească, pentru că avea în elenism, cum spune D. Erbiceanu, un model de limbă artistică, de unde se puteau inspira scriitorii²⁾.

Aceasta dacă o țic, nu este pentru a spune că, bine a fost de s'a înțesat vocabularul român cu vorbe grecești; ci pentru a susține că s'a dezvoltat stilul și vorbirea limbei române și că ea s'a ridicat la rangul de *limbă literară*.

Cea mai mare parte din familiile de boeri români, bogați, 'și aduceau dascăli atunci, de la Constantinopol, din Greci învățați în ale retoricei, filosofiei, matematicii, fizicii, medicinei și altele, pentru a învăța pe copii lor, carte; predându-se aceste cursuri pe elenește.

De aceea și D. Paparrigopulo, distinsul profesor al universității din Athena, țice în opera sa, vorbind de influențele elenismului în Moldovlachia: «Depuis lors, ces pays, gouvernés pendant plus d'un siècle par des Grecs, habités en partie par des Grecs et recevant une education grecque, s'hellénisèrent, au point que, les familles indigènes les plus illustres, les Ghica, les Sturdza, les Philippesco, les Balliano, les Floresco, les Cornesco, les Brancovano, les Golesco, les Balse, les Vacaresco, parlaient

¹⁾ Vezi op. cit., p. XII.

²⁾ Idem.

et écrivaint le grec comme si c'eût été leur langue maternelle.¹⁾

Acest avânt puternic al limbei elenice în țara noastră se întâmplă mai cu seamă atunci când împrejurările politice au permis Domnilor români ca să înființeze școli sau *Academii domnești*.

Conștiința națională a Românului începuse să se re-deștepte, grație acestei înrîuriri, acestei stări de tranziție de la *slovenie* la *elenie*, și se vede că lucrurile s'au petrecut absolut în aceleași împrejurări și în Moldova căci vedem pe cel mai mare cronicar al Moldovei, Miron Costin, născut la 1633; dîcînd în leatopisetul său: «Caută-te acum, iubite cititorule, și privește de unde ești... te vei cunoaște că ești vlah, *adică Italian și Rîmlean*»²⁾.

Dacă însă într'adevăr mare parte din lucrările religioase, scrise și tipărite la noi în țară au fost traduse pe românește din slavonește și din elenește, de către călugări slavi și greci, aceasta nu trebuie să ne ducă la concluziunea că toată activitatea literară românească a fost în mâinile acelora și că noi Românii nu aveam nici pic de cultură și iubire de civilizație în noi.

Trebuie să considerăm evenimentele, împrejurările și mediul în care noi ne-am născut, am trăit și am crescut, la sud, înboldiți de Slavi, Slavii la rîndul lor îmboldiți de Bizantini, siliți fiind de aceștia de a trece Dunărea spre a scăpa de apăsările lor, și trecînd Dunărea, oprindu-se la noi.

Distrugerea Constantinopolului, venirea Grecilor aci, nevoea împingîndu-ne a'i primi din cauza impunerei lor, de către Sultan și sfetnicii cei mari ai împărăției Otomane.

Aceste împrejurări denotînd tocmai gradul nostru de cultură și de iubire a civilizațiunei, căci, dacă am primit pe acești oameni străini nouă, am fost însă și deștepți căci am știut să și profităm de la dînșii din învățăturile lor.

Vom vedea toate aceste însă mai la vale.

¹⁾ Vezî Hist. de la civil. Hel., p. 419.

²⁾ Vezî opera, citată și în ist. limb. și lit. rom., Adamescu, p. 140.

Legăturile religioase ce le-am avut noi cu Grecii au deschis și mai mult calea înrîurii lor în țară. Am văzut la Cap. I și II din această carte unde am vorbit de religiune ca antemergătoare înrîurii grecești, cum încă din 1359 aveam în Țara-Românească pe un mitropolit Grec «*Iachint Christopulos*», cum în timpul domniei lui Radu IV cel mare (1494 — 1508) au venit aci Nifon, Grec de origină și patriarh ce a devenit mitropolitul Ungro-Vlachiei.

Dar aceasta ne fiind încă nimic pe lângă înrîurirea ce o va căpăta clerul grecesc în timpul bigotului Domn român, Neagoe Basarab (1512 — 1521) artist, filosof și tot ce vrei.

Acest Domn care era temător de mâna lui Dumnezeu și care de mult religios ce era, recursese la fantezii de tot felul; risipind banii țerei; aducând ast-fel în țară trupul sfântului Nifon, fostul mitropolit al țerei, ce murise în surghiun la Muntele Athos, trimițând în semn de recunoștință, că i s'au adus oasele sfântului, monăstirei Dionizatului, un sicriu de argint, împodobit cu pietre de mărgăritar, zidind apoi o sumă de monăstiri la sfântul munte ca: *Coltumuzul* și altele, împodobindu-le cu icoane de argint și vase de aur dându-le și un mertic anual (dare în bani), făcând de aceste lucruri și la monăstirile grecești din Țarigrad, și în țara noastră; cheltuind sume colosale de bani, mai cu seamă când fu a se sfinți lavra «Curței de Argeș», unde venise aproape 1000 de fețe bisericești, venite din toate părțile creștinătăței și mai cu seamă din cuibul Athosului, umplându-se atunci țara noastră numai de călugări greci¹⁾.

De atunci începând ei, a umplea lavrele noastre monăstirești așa că, până la Mathei Vodă Basarab ocupațiunea să fie complectă și lupta între grecismu și slavonismu să înceapă.

Am văzut însă tot în această carte cum în 1639 Mathei Vodă Basarab fu nevoit să dea acel chrisov, prin care scotea pe călugării greci din monăstirile noastre și să înapoeze moșiile, acelor monăstiri; călugărilor pământeni,

¹⁾ Vezî în Ist. rom. D. Xenopol, vol. II, p. 478—481 după Arch. ist. Biogr. lui Nifon I, II, p. 144—145.

aceasta din cauză că după vremuri, se găsisse călugări greci care să falsifice documente, să semneze pe Domnii Țerei-Românești și să închine moșiile acelor monăstiri sfântului munte¹⁾.

Din această înriurire a călugărilor greci în țara noastră, D. Gion mai ajunge și la alte detalii, anume; la acel trafic ce se stabilise în medicina ieratică; milioane și milioane de lei au intrat în pungile călugărilor greci, ei speculau credința bietului Român, credincios și religios; se înțelege, noi priveam cu cel mai mare respect pe călugării greci, veniți de prin locurile sfântului mormânt. Nu ne-am fi gândit nici odată ca ei să speculeze această admirațiune a noastră, ce o aveam pentru dânsii, și mai cu seamă pe temeiul «curariselei de boli» făceau să creadă de pildă pe bolnavul suferind de o mână, de un picior, că, dacă el va face un picior de argint ori o mână de aur și dând'o călugărului spre a o trimete la sfântul munte, se va vindeca; mai aduceau apă de 'i da să bea, era poate apă de Dâmbovița și o trecea drept a Iordanului, punându-l a plăti atâtea șeciimi și sutimi de mii de lei.

Până mai acum 2 ani s'au judecat de Tribunalul Ilfov o asemenea cauză; proprietara Procopoaia din București care a cumpărat de la un călugăr de la monăstirea Cotlomuș din Muntele Athos, mănăcătuele sfântului Spiridon Taumaturgul pe prețul de 10,000 lei, și tot acestui călugăr 'i a lăsat întreaga stare. Testamentul fu însă casat²⁾.

Din această înriurire a grecilor în religiunea noastră, s'au creat pe lângă bisericile noastre și acele «*școli de musichie*» din care eșeau ucenici ce formau corul bisericesc și dascăli de biserici. Noi Românii nu am avut nici odată muzică cu orgă în bisericile noastre, instrumentele sunt de asemeni oprite.

Noi am adoptat după sistemul bisericii grecești corul *unisonic oriental*, ori pe cel *multiplu coral*.

¹⁾ Vezi documentul din 1639 de la M. V. Basarab în această carte.

²⁾ Vezi în Ist. Bucurescilor p. 649, și în Nota 2 com. de D. C. G. Disescu D-lui I. Gion.

Cântările pe al «8-lea și al 9-lea glas» cum se dicea în vechime.

Din această înrîurire religioasă a grecilor, a mai reeșit și cea politică care a fost mult mai dăunătoare țerei. Am studiat în această carte în 600 de pagini și mai bine toate evenimentele întîmplate în cursul veacurilor prin care am trecut; evenimente care nu aū fost de cāt dăunătoare existenței noastre ca stat; fiind ele o consecință tristă a înrîuririi acelor greci în țările surori; corupțiunea claselor boerești române; clasele diriguitoare de atunci, de oare-ce erau mai bogate și mai învățate, desnaționalizarea lor prin alianțele cele multiple cu fii și ficele Țarigradenilor greci.

Turburări și revoluțiuni interne în țară, între partida unor boeri, cari nu se lăsaseră a fi ademeniți de acei greci ci tot speraū în salvarea scutului patriei. Dezastrul economic, financiar, social și politic la care ajunseserăm căci, din cauza puterii grecilor la Constantinopol pe lângă Sultan și Pași ori ce boer român ce 'și punea în cap ca să devie Domn era în stare să 'și cheltuiască toată averea dând bacșișuri la acei greci spre a pune vorbe bune pentru dēnșii, pe lângă Sultan, ear, odată deveniți voievođi, punēnd la biruri grele și dări de tot felul asupra bietului locuitor român, spre a se putea ratrapa de averea cheltuită saū a plăti datoriile acelor greci de la care se împrumutase în caz de nu avea boerul destulă avere; ajungēnd de aci la o deplină transformare a tuturor claselor sociale.

Boerii resbelnici de odinioară căutānd a deveni dregători, adică boeri cu boerii (funcțiuni) spre a fi pe lângă Domn și a avea leafă, de oare-ce epoca luptelor dispăruse, după cum am demonstrat acest lucru în capitoul VII, partea finală.

Boerii mazili devenind moșneni, spre a se perde cu timpul în rangul plugarilor.

Moșnenii devenind Rumāni (vecini) vîndēndu-și moșiile lor, celui avut de oare-ce singur nu mai putea face față dărilor celor asupritoare, ear bietul țeran, muncitor, plugar, purtānd pe spinarea sa întregul acest colos ce 'l tot apāsa și 'l împingea la robire saū servagiū.

În cursul capitolelor domniilor studiate s'a putut vedea asemenea cestiuni, de asemeni și în capitolul VII, de aceea nici nu am găsit necesitatea ca să mai repetăm a doua oară, exemple.

Eată unde ne adusese unirea cu *Grecii*.

Dacă în adevăr unirea cu Slavonii ne adusese la îngroparea limbei noastre românești; și unirea cu Grecii la desorganizarea complectă a statului nostru, a instituțiilor noastre, a claselor noastre sociale și a înveninării moravurilor, alterându-le și încrucișându-le cu principiile *iesuitice bizantine* ale unei politici *machiavelice*, dusă până la extrem.

Intrând chiar și bogățiile țerei pe mâinele acestor greci, comerțul, exploatarea ocnelor, perceperea vâmlor și a unelor taxe ca: *vădrăritul*, *vinăritul* și altele; în cea ce privește însă avântul *literaturei* și al *școalei* ajunse la o deplină desvoltare.

Orî-ce lucru rău 'și are și partea sa bună.

Medalia 'și are reversul ei.

Regulă fără excepțiune nu se poate, și nici excepțiunea fără regulă nu se poate earăși învăța, una e strins legată de alta.

Aci vom studia însă partea cea bună a unirei noastre cu Grecii, adică desvoltarea culturei noastre prin școli sau acele «*Academii domnești*».

A fost o mare diferență între înrîurirea slavonă și cea greacă asupra Țerei-Românești.

Pe când cea d'întâi a decurs din pozițiunea noastră geografică în Dacia traiană, îngemănându-se încă cu mult mai înainte de întemeierea statului nostru; cea de a doua din contra, a decurs din evenimentele istorice, evenimente provocate de politica statului protector nouă, împărăția Otomană, prin emisarii săi, Fanarioții.

Din această deosebire de vederi s'aună născut și două scopuri cu totul diferite din partea celor două înrîuriri străine.

1. Pe când înrîurirea slavonă nu ne-a fost de cât prietenă și nu hrănea într'însa absolut nici un scop politic asupra Românilor; ci lucra asupra noastră numai și numai

în cea-ce privește religiunea, introducându-ne limba slavona în biserică, și de aci în stat, sub formă de limbă oficială, sau diplomatică, cum am spune adî; neînlăturînd de loc limba românească din graiul poporului român, și deci poporul român neperdîndu-și conștiința naționalității sale și ne ajungînd la nici un duel cu slavonismul, de oare-ce aceasta nu ochea scopul desnaționalizării Românilor.

2. Inriurirea grecească din contra, introducîndu-se în Țara-Românească lucra la realizarea altui scop.

Prin mijlocul cărturăriei și a dascăliei, căuta ca să desnaționalizeze pe poporul român, să'i ucidă ori-ce sentiment de conștiință națională, ea deci nu venise asupra noastră ca un ce decurs *din natura lucrurilor*, ca o consecință a pozițiunii noastre geografice, și lucrînd asupra noastră fără nici o intențiune rea, ci din contra venea cu un scop politic, și aceasta sigur, că era așa, căci pozițiunea și soarta Fanarioților în Europa, atunci, nu era ca a Slavilor!

Fanarioții erau niște simplii locuitori ai suburbiului «Fanar» din Constantinopole, sărăciți și căzuți de la onorurile de odinioară din imperiul bizantin, loviți și de seculrea sultanină.

Așa că acumă căutau a se ridica earăși, a se îmbogăți și a ajunge din nou la onoruri.

Momentul sosi, și ei ca niște oameni foarte deștepți știură să profite.

Relațiunile politice externe a imperiului Ottoman cu statele străine și legea coranului a Mahomedanilor; prin care ori ce Turc era oprit de a scri și vorbi pe altă limbă, de cât, pe a sa, fură două cauze ce lucrară mână în mână pentru a aduce fericirea și norocul Fanarioților.

Aceștia erau creștini-ortodoxi de răsărit, erau niște oameni foarte inteligenți și instruiți căci, *rasa elenică* în tot-d'a-una a fost inteligentă, șireată și iubitoare de lumină; lipsiți de scrupule; intrară în serviciile imperiului Ottoman, primiră onoruri, și averi interminabile, în schimb însă se transformară în uneltele Sultanilor și deveniseră călăii acestora în toate țările tributare scepтрului semi-lunei.

Cine oare venea pe primul plan la toate acestea dacă nu, noi și iarăși noi, care eram așezați pe rangul întâiu *în această arenă, unde Taurul trebuia să vie ca să lupte cu Toreadorul?*

Pe noi, Turcii, aveau un necaz secular căci, în tot-d'una nu ne-am lăsat pe jos, mititei cum eram, ne măsuram spadele noastre cele drepte cu iataganele lor cele îndoite; trufia lui Mihai-Viteazul și a vechiului boer militar de odinioară nu putea să o înghiță Turcul.

Acuma Sultanul trebuia să spună Fanariotului, du-te în Valachia 'ți dau ce-î pofti numai, mai tae nasul Româ-nului căci prea s'a întrecut cu firea!

Fanariotul venind aci fie ca simplu muritor, fie ca dascăl, fie ca om de altă meserie, cu veleitatea de a ajunge boer român sau și Domn, 'și punea în practică toate talentele sale și tot geniul său politic pentru a 'și îndeplini misiunea cea sfântă, de a desnaționalisa pe Români, pentru a ne putea mai lesne ingenunchia.

La această luptă groasnică, nu proceda însă ca Turcul, trăgând iataganul din teacă, spre a se lupta cu noi, ci cu cuvântul; finețele retoricei, întorsăturile cele meșteșugite ale limbei, manierele cele blânde și lingușitoare, arta aceia bizantină de a se lipi de om ca o lipitoare spre a'l suge mai bine, ca mai în urmă, să se împrietenească pentru a'l sgâria mai apoi, cum te sgârie pisica. Acestea fură armele Fanariotului.

Noi din acest duel șiret și periculos, am fost însă mai deștepți, lupta a fost crâncenă, mai crâncenă de cât dacă ne-am fi batut adevărat, cu arma în mână; a fost mai crâncenă, căci, a fost mai lungă, două veacuri și mai bine ne-am opus, ne-am răscolat, ne ridicam ca o stea, pentru un moment, dar imediat un nuor gros trecea și ne întuneca; de la moartea lui Mihai-Viteazul până la 1821 lupta începuse, până ce în fine slăvitul între slăviți, al neamului românesc Tudor Vladimirescu ne scutură de acești ghimpi, deschidând ast-fel o nouă politică Țerilor-Române.

Am spus mai sus că am fost mai deștepți ca dânșii de oare-ce luptându-ne ne-am folosit cu două lucruri.

Ne-am deschis bine ochii, vădându-ne amenințați în tot ce aveam mai scump: adică în *conștiința națională*, am început a striga pe toate cărările lumii că suntem *fii Romei* și că rasa noastră e cea latină.

D. Xenopol spune că până acum s'aŭ găsit 31 de manuscrise ale celui mai mare cronicar moldovenesc, Miron Costin, în care se vede cum el mereu scria că numele nostru «e cel roman» ¹⁾.

Acum nu mai era ca în vremea slavonismului; când te vezi amenințat, atunci 'ți pregătești armele de apărare.

Al II-lea, am căutat a fura de la acest element grecesc; din cultura lor, spre a ne instrui și noi ca și dâșii, am priceput că credința în Dumnezeu și lumina obștei e fericirea națiunilor. De aceia deci, și Domnii români, începând de la Matei Basarab, au început a'și pune în lucrare opera lor inteligentă și față de Greci și aŭ atras în jurul lor pe o sumă de dascăli greci aduși din Constantinopol, sau din alte părți, spre a fonda acele școli, unde să se predea materii ca să se lumineze omul.

Anterioare școalelor grecești erau școalele de slovenie ale bisericelor, de care am vorbit în alt loc. De acuma va începe transformarea acelor școli de *slovenie* în cele *eline*, dascălii greci vor înlocui pe călugării slavoni.

Din însemnarea ce se găsește în fruntea pravilei lui Matei-Vodă Basarab de la Târgoviște din 1652 a lui Daniil Panonianul, traducătorul pravilei de pe limba elenească, se vede că el mai fusese ajutat și de alți doi dascăli greci de la Hio, *Ignatie Petriț* și *Paisie Ligaridis*, dascăli foarte iscușiți în toate ale scripturei; chiar și *Panonianul* se crede a fi fost grec.

Aceștia se consideră a fi fost cei d'întâi dascăli greci veniți în Țara-Românească.

Cel d'întâi principe român însă care știu să profite de cultura Grecilor, fu Șerban Cantacuzino. Acesta este exemplul cel mai bun și nemerit pentru tesa ce am expus'o

¹⁾ Vezi în vol. IV, Nota I, p. 640.

noi mai sus: fioros cu Grecii, de oare-ce îi ştia ce le poate pielea, având şi o ură de familie contra lor, după cum am văzut în capitolele trecute; toate nenorocirile suferite de Cantacuzenii, capii partidei naţionale a ţerei, de la aceşti greci, reprezentanţii partidei turceşti din ţară. Pe de altă parte, aducând însă cărturari Greci la Bucureşti şi înfiinţând cel d'întâi dintre toţi Domnii români o *şcoală la Monăstirea Sf. Sava între anii 1679—1688*, unde să se înveţe gramatica, istoria şi filosofia.

Del Chiaro, contimporanul acestui principe, dice: «Meccenate co'virtuosi, e Fautore delle belle Lettere. Assegno stipendj onorevoli per i Maestri diu Lingua Greca, da' quali eran i Figliuoli de' Nobili ammaestrati nella Grammatica, Rettorica e Filosofia»¹⁾.

Genealogia Cantacuzenilor de asemenea spune că dânsul (Şerban-Vodă) fondă cel d'întâiu o şcoală elinească în Bucureşti, care până la 1787 se ţinea cu cheltuiala vistieriei²⁾.

Pentru-că aceasta a fost cea d'întâiu şcoală metodică, adică cu dascăli proprii şi, şi unde s'aŭ început a se învăţa mai întâiu şi întâiu diferitele materii, să vorbim puţin de dânsa.

D. I. Gion spune că vechea şcoală de la Sf. Sava era acolo unde e aşi statua lui Mihai-Viteazul.

Acolo era o biserică cu chilii multe şi case egumeneşti³⁾. Biserica, dice D. Gion, fusese dădită de Andronake Părcălabul înainte de 1600, ear la 1680 Şerban Cantacuzino organizase acolo şcoală elinească *de carte adâncă*, cum se dicea pe atunci.

Biserica era lăcaş Domnului Savaoth, avea hramul Blagoveştenilor, era închinată la lavra S-tului Sava de lângă Ierusalim. După monăstirea căreia era închinată biserica Domnului Savaoth saŭ a Bunei-Vestiri, poporul a numit-o S-tu Sava, şi ast-fel a rămas numele⁴⁾.

¹⁾ Vezi în Hist. rev. della Val., p. 144.

²⁾ Vezi în originalul la D. Gh. Gr. Cantacuzino şi în Buciumul lui Bolnec, 1863, No. 23. Vezi şi în Enghel şi în Xenopol, vol. IV.

³⁾ Vezi Ist. Bucur., p. 212.

⁴⁾ Vezi în Ist. Bucur., D. Gion, p. 213.

Cantacuzino și Brâncoveanu se interesează mult de această școală; ea avea și fonduri, căci biserica S-tului Sava avea avere destulă, moșii la Ghergani, la Tâmburești, prăvălii la Târgul din năuntru, la Târgul de sus și în Mahalaua S-tu Gheorghe Vechiū, și case în Mahalaua S-ta Vineri din București ¹⁾).

În 1707, această școală avea trei dascăli și se învăța retorica, logica, psihologia, metafisica, științele fizice, astronomia, geologia, limbele străine, și toate predate pe grecește ²⁾).

De aci au eșit o sumă de români instruiți și cei mai mulți din fiii de boeri; de aci eșiră și deveniră apoi literați și oamenii politici în țara lor.

Dascălii la țile mari, cum spune D. Gion, făceau Domnilor țerei care sprijiniseră această școală, ἐγγώμια, adică lăudându'i și blagoslovindu'i.

Un dascăl grec din această școală, Manase Eliad, de pe vremea lui Al. Ipsilantie, spunea că Bucureștiul ar trebui să se numească *Alexandropole* ³⁾).

Am vorbit de un *Paisie* sau Pantelimon *Ligaridis* ca dascăl grec de sub epoca lui Matei-Vodă și mijlocitor la traducerea pravilei.

Acesta, ne spune D. C. Erbiceanu, fusese Mitropolitul Gazel, ajuns și profesor la școala de la Trei Erarchi din Iași, la 1648, originar din Hio și doctor în theologie și filosofie de la școala gregoriană ⁴⁾).

Cel d'întâiu dascăl ce'l găsim în școala S-tului Sava este *Eremia Cacavella* la anul 1687, adus fiind de Șerban Cantacuzino Voevod. Originar era din Creta, studiile și le făcuse la Lipsca; era un mare filolog, bun orator, chiar oracol une-ori. În legătura cronicarului condiceii Balăcenești (legătură ce leagă sfârșitul cronicii Căpitanului, adică de la

¹⁾ Idem, după Archivele Monăstirei S-tu Sava, citată în No. 5.

²⁾ Idem, după Legrand, «Recueil de documents grecs», Paris, 1855.

³⁾ Vezi în Ist. Bucur., D. Gion, p. 45.

⁴⁾ Vezi în Discursul D-sale ținut în aula universității de la Iași, 1895, vezi în opera «Serbarea școlară de la Iași», de A. Xenopol și C. Erbiceanu, Iași, 1885, pag. 58.

moartea Domniței lui Șerban-Vodă, cea măritată cu Gr. Băleanu, până la suirea pe tron a lui Brâncoveanu sau cronică Greceanului și a Popescului), legătură modernizată de Klein, vedem vorbindu-se de acest Cacavella, când cu vânătoarea lui Șerban-Vodă de la Fântâna-Rece, unde copoiul a prins o epuroaică în pânțele căreia s'a găsit un pui cu 2 capete și 4 picioare, un cap trăgând la dreapta și altul la stânga, ear trupul ședând la mijloc, și atunci oamenii de la cuhnia Domnului înspăimântați ce o fi aceasta, au procedat, după cum urmează, în dîsa cronică modernizată de Klein: «Quare, aducându'l la Domnul, fiind și patriarchul Deioniscie și Ienaque Logofătul Cariofil, se mirară și telcuind unii într'un quip, alții în alt quip, iară *Cacavella dascălu* au dîs que d'in neamul lui Sierbnn-Vodă vor să se rădecie 2 capete să stea în potriva unul altuia.¹⁾»

Așa s'a și întîmplat cu Constantin-Vodă Brâncoveanu și Constantin Aga Balăceanul: Ei fură cele 2 capete ce trăgeau în două direcțiuni opuse, unul către Nemți, altul către Turci, ear trupul ce ședea la mijloc, era Șerban-Vodă Cantacuzino, care era rudă ascendentă a celor doi politici.

Acest Cacavella a tradus în limba greacă modernă din latinește, cartea de istorie a lui Platina, «In vita summorum Pontificum», și în ea se vede dîcându-se: «S'a u terminat presenta istorie a lui Platina prin ordinul prea nobilului și prea gloriosului boer, marele logofăt al Ungro-Vlahiei, domnul Constantin Brâncoveanu, de către prea învățatul Domnul Ieremia Cacavella, care cu sinceritate și cu fidelitate au tradus'o din limba comună în anul 1687, Decemv. 19.²⁾»

Cacavella trecu apoi din Muntenia în Moldova, unde ajunse profesor la Academia din Iași de la Trei Erarchi în timpul lui Cantemir.

Cel mai însemnat dintre toți, era, *Sevastos Chimenitul*. adus la București de Brâncoveanu în 1689, după plecarea lui Cacavella în Moldova. El a fost reorganizatorul

¹⁾ Vezi în Cronicile muntene, Anal. Acad., seria II, Tom. XXI, 1898—99 p. 394, relațiunea D-lui prof. Iorga, și în această carte la cap. VII.

²⁾ Vezi în Serbarea școlară de la Iași, de Erbiceanu și Xenopol, p. 307.

școalei de la S-tu Sava și director al acestei Academii domnești; născut la 1630, de origină din Trapezunt, studiile primare și le-a făcut în patria sa, apoi la Constantinopol și în fine cele superioare în Italia. Fusesse mai întâiu profesor la școala națională din Constantinopol «Σκολὴ τῷ γένους» înlocuise pe «Alexandru Mavrocordat exaporiton».

În Constantinopol era plătit cam prost, avea mai 200 de lei pe an, provenind de la embaticurile din Marmara; între 1689 fu adus de Constantin-Vodă, la București, dându-i lefură și onoruri mult mai mari; nu putu însă să profite mult de ele, căci muri în 1702¹⁾.

În 1687, Chimenitul era tot în Constantinopol, căci iată ce se vede într-o notiță scrisă pe grecește de dânsul într'un manuscris de poetică și de gramatică conservat adî în biblioteca facultăței de teologie din București, No. 20: «Cel mai mic între studioși și care ți-am fost ție (lui Hrisant Notara), profesor, de și ești nobil, însă nu ai fost profesor».

(ss) Sevastos Trapezuntul 1687, Noemvrie, în Constantinopol.

Intr'o a doua notiță, pe același manuscris vedem: s'aუ prescris această carte prin mîna lui Sevastos Trapezuntul Chimenitul ce aუ fost întaiul profesor al Frontistiriului (Colégiul) Ungrovlachiei în București, pe timpul hegemoniei prea piosului și prea gloriosului domnitor a toată Ungrovlachia, Domnul domn Constantin Basarab Brancoveanu, 1696, Oct. în 11 (întaiul profesor, adică în rang, nu în timp²⁾).

El a scris mai multe opere, între care: Εορτολόγιον, tipărită la monăstirea Snagov în 1701; Δογματική διδασκαλία, tipărite la București, în 1703 cu cheltueala lui Gh. Castriotul. Chimenitul era deja mort în acest an. Alte opere a mai scris Sevastos, ca epigrame și cărți cu caracter polemic contra Latinilor.

Corector și tipograf la operele sale era Antim Ivi-reanul, ce a devenit mai în urmă Mitropolit al țerei.

¹⁾ Vezi în Sathas, p. 877, în Ist. lui Papadopoulos, p. 212.

²⁾ Vezi în Nota 15, în Ist. Rom., Xenopol, vol. IV, p. 646.

C. Dapontes, în catalogul său de oameni însemnați ai veacului al XVIII, aduce cele mai mari laude lui Chimenitul și îl consideră ca pe un mare erudit, filosof și profesor, dicând că, Vodă Brâncoveanu 'l avea în cea mai mare dragoste, dându'i în toate împrejurările locurile cele d'întăiu vorbind cu el poate și grecește, căci Domnul grăea prea bine limba elinească.

Alois Volde, dragomanul, în raportul său din 6 August 1708, către Eugeniu de Savoia dice de Brâncoveanu în această privință: il principe di Valachia si spiegò con chiara voce in lingua greca¹⁾.

Manuscrisul de care am vorbit mai sus ca fiind în biblioteca de theologie, D. Erbiceanu dice că e în posesiunea Academiei române.

L'o fi dat facultatea de theologie, Academiei mai în urmă, după ce și-a scris D. Xenopol istoria Românilor.

A mai rămas de la dânsul și alte manuscrise încă de filosofie, de morală, de elocuență într'unul se vede chiar semnat unul din elevii săi, boerul Mathei Crețulescu. Acest manuscris este *Canonul botezului*, interpretat în justa-linier subsemnat la urmă: πόνος Ματθαίου Κρετζουλέσκου (osteneala lui Mathei Krețulescu) Elevii români învățau greceasca «apla» românește și studii înalte în aceste academii.

D. C. Erbiceanu în opera sa «Cronicarii greci» enumeră peste 10 manuscrise rămase de la Sevastos²⁾.

Între 1689 și 1719 a trăit ca profesor și ca literat la București dascălul grec *Ioan Comnen*, care devine mai târziu Mitropolitul Distriei sub numele de Filoteiū, fiind și protomedicul Domnului Brâncoveanu.

El predă la Academia domnească științele fizice și matematice.

D. Erbiceanu dice că Comnen mersese și la M-tele

¹⁾ Vezi Col. doc. Hurm., p. 69, vol. VI.

Pentru cele-lalte în op. lui Dapontes, p. 203 și Cron. greci, Erbiceanu, pag. XXIV, Nota 1.

²⁾ Vezi în Revista teologică, p. 399, anul III, și în op. cit., p. XXV.

Ahos și că de la dînsul ne-a rămas două manuscrise, unul e în biblioteca universității din Iași altul la București.

El a lucrat împreună cu Antim Ivireanu.

Au mai rămas încă și alte manuscrise din care unul e la Academia română și anume: Resumate și note din studiile asupra st. părinți cu deosebire a S-tului Ioan Chrysostom¹⁾.

Gheorghe Maiota profesor la academia domnească între 1670—1710, predând limba latină, și în special fiilor lui Brâncoveanu. Era și orator iscusit.

Panaghiot Sinopeos dascăl la acea școală între 1697—1710 și corector la cărțile ce apăreau pe grecește²⁾.

Alți dascăli greci ce s'au mai succedat până în 1717, epocă unde ne oprim cu studiul nostru, au fost:

Maxim Peloponesianul, profesor pe la 1690; *Ioan Avram* profesor la 1716; care scrisese pe grecește limba vorbitoare din ordinul lui Brâncoveanu-Vodă și legislațiunea unora dintre filosofi vechi, și a imprimat-o în Tîrgoviște la 1713.

Iacob Pilarino jurisconsultul și protomedicul lui Șerban-Vodă-Cantacuzino, a scris pe lalinește un tratat despre Altoire.

Iacob Manos, dascălul fiilor lui Alexandru Mavrocordat exaporitul.

Despre funcționarea acestei Academii, modul cum se predau lecțiunile, obiectele, și toată rîndueala lor, ne vorbește contimporanul ei, Helladius în «*Status praesens Ecclesiae graecae*» el dice că până la 200 de elevi ajunsese a fi tinerii, în această Academie, pe timpul Brâncoveanului «*Neque mirum est Bucurestium academiam vocarii... Numerus studiosorum quandoque CL quandoque CC superat*»³⁾.

În această academie învățau numai fii de boeri, erau alte școli pentru fiii de negustori cari învățau și pe lângă

¹⁾ Op. cit. Erbiceanu p. XXVI.

²⁾ Vezi în Sathas. Νεοελληνική φιλολογία p. 398, 595; Zaviras în Νέαελλάς p. 231, 345, 347, Cron. Greci Erbiceanu, p. XXVI în Xenopol vol. IV, p. 647, în Serbarea școlară Iași p. 55—60, etc.

³⁾ Vezi op. cit. p. 17, citată în cron. greci Erbiceanu, p. XXXV.

slavonește, românește și puțină grecească. Acestea erau școlile de la Episcopii de unde eșeau preoții și școala de la S-tu Gheorghe vechiă din București.

Cele mai multe familii aveau dascăli în casele lor, nu mai trimeteau pe copii nici la acele Academii.

Copiii știaă așa de bine grecește că țineau și discursuri în această limbă. așa a fost Șerban Cantacuzino fiul vistierului care la 1697, 5 Iulie, în ziua S-tului Athanasie, a ținut un discurs pe grecește în sala domnească după liturghie.

Altă cuvântare ținută la 1701 de Ștefan Bezadea fiul lui Brâncoveanu asupra martirului S-tului Ștefan.

Mai făceau și poeziile unii din școlari dedicându-le Domnului¹⁾.

Brâncoveanu pentru a sprijini aceste așezăminte culturale le dă 30,000 de galbeni din banii ce'i avea depuși la banca Veneției; capitalul să rămăe, și numai din venitul lui, adică 900 de galbeni pe an să se întrețină și această școală de la S-tu Sava²⁾.

Din resturile de manuscrise rămase, D. C. Erbiceanu a arătat, că se învățau în aceste școli: *filosofia, geografia, geometria, matematicile, gramatica, retorica, fisica, istoria, traduceri ale autorilor clasici, eleni* etc., etc.³⁾.

Din aceste școli ce au funcționat până la 1821 au eșit autori ca: Fotino, Tunusli, Filipide, Dapontes, Scrivas, Vendoti și alții.

În aceste școli învățaseră membrii din familia Cantacuzino, Brâncoveanu, Văcărescu, Crețulescu, Golescu, etc. etc.; după cum o dovedește inscripțiunile de pe manuscrisurile lor⁴⁾.

Apoi din cei mai mulți după trecerea timpului, unii însă învățând în casele lor cu dascăli speciali. Eată deci la ce grad înaintat de cultură ajunse școlile sub impulsivnea

¹⁾ Vezi tot în Serbarea școlară D. Erbiceanu și Xenopol p. 395, 387.

²⁾ Vezi în condica logofetei Brâncoveanului citate în Xenopol. vol. IV, p. 650

³⁾ Vezi în Serbarea școlară idem p. 60—64.

⁴⁾ Vezi în Cron. greci Erbiceanu, p. XXXII.

acestor dascăli greci sub domniile lui Cantacuzino și Brâncoveanu.

Dacă până acuma literații greci ca Coressi ce a lucrat la edificarea atâtor operi religioase și alții, ca: Vistiernicul Stavrinis, contimporan cu Mihai-Viteazul, și care a scris în versuri ¹⁾ victoriile viteazului Domn, și terminându-și viața la Bistrița, au mai conlucrat la cultura românească de acuma înainte și aceia ce 'i vëzurăm mai sus, lucrând încă într'un mod metodic și pedagogic.

Pe lângă acești greci literați mai veneau cu dënșii și Italieni, așa veni și Italianul Del Chiaro, care scrise întâmplările din Țara-Românească, vorbește pe scurt de Mihai Viteazul, Mathei Basarab, Antonie de la Popești, Duca, mai pe larg însă și cu multă admirațiune de Șerban Cantacuzino și Brâncoveanu; încriminează pe Nicolae Mavrocordat cu care și 'și încetează scrierea sa, ieșind din țară la 1716, după ce a petrecut și a fost bine ținut pe lângă curtea lui Șerban-Vodă și a Brâncoveanului.

Cu începerea veacului al XVII medicii greci vor începe a veni și prin țările române și acuma medicina băbească și ieratică 'și va mai pierde din însemnătatea ei de odineoară.

Vom avea și noi doctori din universitatea de la Roma, Padova, etc.

Cel mai de frunte medic de care se vorbea la București, dară care nu'l avuserăm de cât cât va timp ca oaspete în 1691, fu vestitul *Exaporiton, Alexandru Mavrocordat*, doctor în medicină de la Padova, faimosul politic al veacului al XVII-lea. El scrise și un tratat de circulațiune a sângelui, lucru nou de tot pe atunci, de oare-ce, după cum spune D. Gion, că de abea în 1685 o demonstrase învățatul Harley ²⁾.

La 1690 aveam doctor, pe *Iacob Pilarino* la curtea lui Cantacuzino și mai apoi la a Brâncoveanului, cel ce scriese tratatul de altoire.

¹⁾ Vezi în Mag. ist. vol. I, p. 241 «Memoriul» dat la lumină de E. Predescu.

²⁾ Vezi ist. Bucur., p. 655.

Apoi pe medicul vestit *Pantaleon* și *Ión Comnen* dascăli de la Academia domnească.

La 1697 *Iacob* doftorul și cu *Enake* plătiți câte 800 taleri anual.

La 1700 doctorul *Pandele* cu 1000 taleri pe an; *Athanasie Bordiul* și *Gheorghe Trapezuntul*; Printre chirurgi e un frances *Lantier* devenit chirurgul curței lui Brâncoveanu, *Mezentie* ce fusese și pe la curtea lui Bători în Transilvania.

La 1706 se zidește de către Mihail post. Cantacuzino spitalul *Colțea*, fratele lui Șerban-Vodă, locul era al lui Radu Colcea Clucerul Doicescu, rudă a Cantacuzenilor, unde se găsea și o biserică de lemn din veacul al XVI-lea.

De atunci s'a dezvoltat mereu acest spital.

La 1710 tot la curtea Brâncoveanului veni și un medic italian *Bartolomeu Ferati* ce se însură cu fiica comitelui Kalnoky din Ungaria.

Alt medic pe la 1712 la București e *Gh. Ipomeneos* bursier al lui Brâncoveanu la Padova.

Pe la 1716—1719 erau în București medicii lui N. Mavrocordat; Fonseca și Manase Eliad eșii din academiile de la Padova și Bologna ¹⁾.

În cea ce privește legislațiunea noastră, veche, scrisă, trebuie earăși să fim recunoscători jurisconsulților bisantini, căci, prima pravilă complectă de legi scrisă din 1652, a lui Mathei-Vodă tipărită la Târgoviște, 'și trage origina ei de la acei jurisconsulți, după cum vom vedea mai la vale.

Cu Alexandru Sever împărat roman, se termină cu lista jurisconsulților romani.

Limba elenă pătrunsese în cea romană cum a pătruns și la noi în vremurile influenței grecești.

Moravurile cele decădute ale imperiului strălucitor altădată, sdrobise aproape toate instituțiunile statului, legislațiunea se resimți și dânsa de o asemenea catastrofă.

Se găsi însă un om deștept, înțelept și învățat care întinse o mână de ajutor legislațiunei romane, acela fu

¹⁾ Vezi în ist. Bucur., p. 656—659 după semile Brâncovenești și alte izvoare.

Justinian, el coordonă toate preceptele juridice ale statului și le strânse într'un op.

Opera începută de Justinian găsi urmași și până în veacul al X, până la *Leon* filosoful tot mereu vechiul drept roman, acuma transformat în drept *bisantin* sau *greco-roman* găsi la adnotatori și comentatori.

Din veacul al VI deci până în al X urmă epoca adnotațiunilor și a comentăriilor în dreptul bisantin.

În 740 împăratul bizantin *Leon Isaurianul* și cu fiul său *Constantin Copronym*, publică o prescurtare a legislațiunei lui *Justinian*, sub numele de «*Eclogo legum*» unde era vorba mai mult de drepturile de familie.

Împăratul *Vasile Makedoneanul* la 840 a publicat niște institute sub numele de 'Ο πρόχειρον νόμος το προχείρον (*Manuale juris*); o nouă edițiune fu scoasă la 879 și 886. Sub titlul de „Σπαναγωγή τοῦ νόμου“ (*repetitia praelecta legis*). *Leon VI Filosoful* promulgă între anii 888 și 892, după istoricul Rivière; între 906 și 911 dupe Ortolan; faimoasa compilațiune: «*Repurgatio veterum legum*».

Această operă a remascunoscută sub numele de *Basilicale*, nume dat în sensul de «*Constituțiune imperială*», *imperatoriae constitutiones*, „Βασιλικαὶ Συνατάξεις“ aceasta în amintirea părintelui său *Vasile*; de la care se inspirase fiul.

Basilicalele au VI capitoare și 60 de cărți, metoda e aceeași ca și la codul lui Justinian.

Basilicalele conțin mult material din codul lui Justinian; precum și din *Digest*, și diferite *Novele*; comentăriile și adnotațiunile jurisconsulților posteriori lui Justinian se găsesc în *Basilicale* sub numele de *Scholia* sau *Antice*.

La aceste *Scholia* ast-fel s'au tot adăugat și alte *scholia* sau adnotațiuni ale jurisconsulților posteriori lui Leon VI, așa că codul *Basilicalelor* tot mereu va căuta a se lărgi.

De abia în veacul al XII *Basilicalele* fură promulgate și înlocuiră codul lui Justinian.

Cea mai splendidă ediție de *Basilicale* e aceea a lui Heimbach din 1833—1870, *Leipzig*.

Împărații bizantini dezvoltară ast-fel gustul juridic în

cetăţenii patriei şi de acum înainte se vor găsi jurişti vestiţi cari pentru amorul sciinţei vor tot crea noi comentarii şi adnotări la codul Basilicalelor şi al lui Justinian.

Dintre aceştia: *Ion Nomofilax*, *Calocyrrus*, (veacul XI), *Constantin din Nikea*, *Grigorie Doxapater*, şi *Hagio-theodorite*, (veacul XII) fură cei mai însemnaţi.

În 1072 *Mihail Attalensis* tipăreşte un resumat al Basilicalelor „Πόνημα”.

Doi autori anonimi între 1222 şi 1225 scriu: *Synopsis minor*, şi *Synopsis major*.

În veacul al XI până în al XIV apăruse *Epitome legum*, *Ecloga ad Prochiron mutata*, *Epanagoga aucta*, şi *Prochiron auctum* precum şi *Synopsis legum* al lui *Constantinus Psellus*.

În 1335 călugărul *Mathei Blastares* compune un manual de drept canonic şi civil prin ordin alfabetic. *Syntagma canonum atque legum*.

Ion din Antiochia dis şi *Scholiastul* scrie un manual de drept canonic bizantin, având ca adnotatori pe *Zonaras*, *Balsamon*, *Blastares* şi *Harmenopulus*.

În 1345 apare însă: *Promptuarium* sau πρόχειρον νόμον το λεγόμενον, ή ἐξάδιος) în 6 cărţi şi 83 de titluri al lui *Constantin Harmenopulos nomofilax*.

Acest cod e scos din *Prochiron*, din *Sinopuri*, şi ecloga lui *Isaurianul*.

Acest codice s'a bucurat de o nouă reputaţiune în tot avântul Europei şi chiar aţi se găseşte pe mâna oricărui om de drept din Grecia ca op de consultat.

Aceste cărţi erau toate scrise în limba elenă în cât¹⁾ de aci se conrupsese originalitatea dreptului roman.

Aceasta era starea legislaţiunei la Bizanţ când *Ma-homet II* sparse dinastia *Paleologilor* pentru a'şi înfige el steagul cel verde al semi-lunei.

¹⁾ Vezi aceste relaţiuni în: «Etude Hist. et jur. sur L'Emphytéose en droit Romain, Français et Roumain» Paris 1883 par Georges Gr. Tocilescu, Docteur en droit p. 398—401; după operele lui *Zachariae*, *Montrenil*, *Heimbach*, *Rivier*, *Mayns* şi *Ortolan*, tratate de *Istoriile de jurisprudenţă a dreptului greco-roman*.

În aceste timpuri însă aci, între Carpați și Dunăre, riul Cerna și Prut trăeau două popoare de aceeași rasă născute dintr'un același tată și mamă.

Os, carne, și sânge ne uneau pre noi, un leagăn ne legănase pe amândoi în pruncia noastră.

Imprejurările politice și dispozițiunea noastră geografică în vechia Dacie a voit ca coborîtorii Daco-Romanilor să nu poată descăleca la un loc, și odată, de peste munți, d'incoace; și ast-fel să-și întemeze o singură țară cu un singur stindard și un singur Domn.

Ne-am despărțit cum se despart două surori din casa părintească când se mărit; au fost certuri de familie între cele două case care ne-au adus până la răsboaie cumplite; dar acestea au fost numai niște accese de furie momentană, conștiința naționalității noastre comune o știam, de multe ori simulasem o unire. Nicolae Blaremburg inspirat de cele relatate de istorie dice că: idealul către care tot mereu s'au îndreptat Românii, a fost unirea țărilor surori; ideal ce ne-a frământat veacuri întregi și ca dovadă: Mircea cel Bătrân (1393); Alexandru cel Bun, Rareș, Mihai-Viteazul, Ștefan cel Mare, Duca, Mathei Basarab, Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino, Brâncoveanu și chiar din principii fanarioți ca Șuțu, Ipsilantie și în fine Gr. Ghica ¹⁾, deja domn pământean.

Această idee nu se putea realiza, încă atunci, puterile străine nu erau contra noastră, de multe ori chiar ele ne-o propuneau, cum a fost cu Brâncoveanu; însă ne lipsea cultura și educațiunea, cele două ornamente ale unității de aspirațiune; aveam această aspirațiune, ea se găsea în inima noastră, însă lipsea dintr'însa cultura și educațiunea pe care nu ne-a adus-o de cât timpul.

Ca dovadă că imediat ce cultura și educațiunea a început a pătrunde și în popor atunci unirea a fost realizată ²⁾.

¹⁾ Vezi după cronică și opera citată în *Institutions de la Roumanie*, N. Blaremburg, p. 90—94.

²⁾ Vezi curs de drept internațional, Valerianu-Urseanu.

Trebuea ca cultura și educațiunea să pătrundă și în popor căci nu numai cu o anumită clasă socială se putea realiza un așa mareș scop.

Să ne întoarcem însă la subiectul nostru; să părăsim aceste dulci amintiri ce ne-au furat pentru un moment condeiul.

Precepte din Basilicele au început a pătrunde și în țările române.

D. Dissescu în theza D-sale de doctorat în drept, emite părerea că: preceptele acestor Basilicale ne-au fost aduse de la Bizanț prin contactul Slavilor încă din veacul al XII: «Je crois plutôt que les Basiliques ont été apportées sur la rive gauche du Danube, au XII siècle lors de la formation de l'Empire Roumano-Bulgare. A cette époque, elles étaient déjà connues des Bulgares, car elles avaient été introduites dans tout l'étendue de l'Empire de Byzance» ¹⁾.

Și eu sunt de aceeași parere căci multe din *cutumele obiceiuului nostru al pământului* sau *drept nescris*, drept ce a ținut loc dreptului scris manifestat mai puternic prin pravila lui Mathei Basarab din 1652; sunt de sigur *bizantine* ori *slavone* dacă e nevoe a le boteza așa, de unde deci puteau veni acele precepte ce se înrădăcinaseră în caracterul poporului nostru dacă nu de la Bizantinii, prin Slavi și anume încă de pe timpul Asanizilor? (Veacul al XII).

Acestea le-am studiat în partea legislațiunei din capitolul VII în această carte.

Aceste principii ale dreptului bizantin 'și găsiră însă o pozițiune fixă în statul român de dincoace de Milcov în 1652 atunci când Mathei-Vodă Basarab tipări la Târgoviște pravila sa de legi scrise și inspirate după codurile grecești ale lui *Manuel Malaxus*, *Alexis Aristene* și alții de la Bizanț.

Așa că prima legiuire scrisă românească e datorită tot jurisconsulților greco-romani de la Bizanț.

¹⁾ Vezi reproduc în Originele dreptului român, p. 60, Nota 1 de același autor.

În cea-ce privește artele frumoase de asemeni ne-am inspirat prin contactul avut cu Bizanțul, căci arhitectura noastră atât bisericească cât și mireană era în stil greco-bizantin, arhitectul *Theodor* de care am vorbit în acest capitol și care venise în epoca lui Ștefan-cel-mare în țările române era grec; nu știu dacă și *Veseleil* din epoca Brâncoveanului era tot grec.

Sculptura și musica noastră cea bisericească erau inspirate tot de la *Grecii Bizanțului*; cine era mai meșter ca *Antim Ivireanul* Mitropolitul țerei, sculptor, zugrav, gravor, tipograf, poet și om politic, tot ce vrei, dotat deci de la natură cu o inteligență și înavușindu-se în timpul vieței cu o cultură generală.

EPILOG

Eată ce am avut de spus asupra acestui capitol VII și a secțiunei sale, în care am căutat a studia pe cât m'aă ajutat puterile mele, și pe cât m'am priceput și eu la acest fel de îndeletnicire intelectuală.

Cu această ultimă parte a capitolului VII 'mi isprăvesc lucrarea la care am consacrat timp îndelungat.

Nu știu dacă mi-am îndeplinit sarcina pe care mi-am pus'o în minte și în suflet când o întreprinsesem.

Poate că iubitul cititor va găsi defecte de expunere, însă, atunci să nu mă acuze și să mă urască căci, aceasta e cea d'întăi publicatiune a mea.

Orîși cine trebuie să fie odată ucenic în întreprinderile sale, calfă și maestru nu ajungi de cât cu timpul, și nu toți ucenicii devin maeștri, numai timpul o va putea dovedi.

Să cugete deci iubitul cititor și judecător al acestei lucrări, la osârdia și truda ce am pus'o pentru a citi, a controla, a căuta, a coordona, toate relațiunile și documentele ce se vîd trecute în această carte, precum și la concepțiunea și judecarea cutărei săă cutărei părți, originale, dintr'ênsa. Și n'aș putea încheia mai bine sfêrșitul acestei lucrări, de cât, prin cuvintele *precă sfîntului* și celui mai umilit d'între

ieromonachi și egumeni ai conventului monastirei Govorei, *Meletie Macedoneanul*, care tipărend *Pravila cea mică de legi*, a lui Mathei-Vodă Basarab, în tipografia acelei sfinte monastiri, în anul de la mântuirea lumii 1640, din ordinul blagocestivului Domn, Io Mathei Basarab, Voevod al Țerei-Românești, și cu binecuvântarea preasfintului arhiepiscop Teofil, mitropolit al Ungro-Vlachiei, a scris în fruntea acestei pravile tipărite, următoarele cuvinte, către cititori: «*De aceea vă rog pre voi cari citiți această carte, că ce va fi greșit, să îndreptați cu spiritul blândesei, și pre noi cei ce ne-am ostenit cu aceasta, să ne bine-cuvântați, iar nu să ne blăstâmați, căci nu a scris înger ci mână de lut și greșitoare*»¹⁾.

Cu aceasta 'mi închei lucrarea de față unde am tratat relațiunile Românilor cu Grecii de la Bizanț, înriurirea lor în Țara-Românească, de dincoace de Milcov, și acțiunea lor pe toate căile prin care s'a manifestat: religie, comerț, cultură generală, etc. etc. până la 1717.

Făgăduesc cititorului că: dacă Dumezeu 'mi va păstra zilele de trăit și sănătate; în cursul anului vitor 'mi voi da toate silințele ca să public și lucrarea «*istoricul armatei și boerimeii române tot până la 1717*».

SFÎRȘIT

¹⁾ Vezi *Pravila cea mică*, ediția Academiei române, p. 4.

INDICII

INDICELE CRONOLOGIC

AL

DOCUMENTELOR COPRINSE IN ACEASTĂ CARTE.

	Anul	Pagina
1. Din documentul lui <i>Bela al IV-lea</i> , regele Ungariei, prin care dăruiește pământurile banatului Severinului, căvalerilor S-lui <i>Ion de Ierusalim</i> .	1247	927
2. Hatihumaiunul (tractat) <i>Sultanului Baiazet I Ilderim</i> , cu <i>Mircea I Basarab, cel bătrân</i> .	1393	6
3. Numărul și neamul trupelor pe care <i>Sultanul</i> le-a adunat din diferite țări pentru a se sluji cu ele în contra creștinătății.	—	9
4. Dintr'un document relativ la înfrățirea comunității proprietății — de la Vlad Vodă Călugărul.	1490	801
5. Din documentul de la <i>Ion-Vodă cel cumplit</i> , prin care se vede rescumpărarea pedepsei cu moarte, prin bani.	1572 Octombrie	798
6. Din scrisoarea <i>Ecaterinei Doamna</i> , soția lui <i>Alexandru-Vodă Basarab</i> , către sora sa, <i>Marioara Vallarga</i> la Veneția, despre un portret al ei în ulei.	1573	898

	Anul	Pagina
7. Din documentul lui Mihnea-Vodă prin care se vede cum el a întărit mai multe sate monăstirei Vierosul a Vornicului Ivașcu Goleșcu.	1586 Oct. 12.	824
8. Idem despre juratori și judecători.	1591	831
9. Dintr'un document al lui Iliăș-Vodă despre împărțirea moștenirei.	1594	802
10. Idem despre jurători cu 48.	1597	829
11. Dintr'un document al ordinului colegian din Veneția despre nevămuirea mai multor vopseli în ulei, trimise la curtea lui <i>Mihai-Viteazul</i> .	1600 Martie 18	900
12. Din scrisoarea unor boeri munteni către <i>R. Șerban-Basarab</i> , fostul voevod al țerei, prin care este rugat a se reîntoarce în țară, coprinându-se și numele boerilor uciși de <i>R. Mihnea-Vodă</i> .	1612 Sept. 12.	28—29
13. Din scrisoarea boerilor : <i>Logofătul Stanciul</i> și <i>Clucerul Stoica</i> către <i>Împăratul Austriei, Mathei</i> , prin care-i cere ajutor contra lui <i>R. Mihnea-Vodă</i> .	1612	30
14. Scrisoarea unor boeri munteni către <i>Împăratul Austriei, Mathei</i> , prin care 'l roagă a trimite pe <i>Șerban-Basarab</i> de Domn al țerei Românești, în locul lui <i>Radu-Mihnea-Vodă</i> .	1612	27
15. Din scrisoarea <i>Împăratului Austriei, Mathei</i> , către căpeteniile de boeri români din partida germană a țerei, vorbindu-le de bunele sale intențiuni către țara Românească.	1612 Ianuarie 22.	30—31

	Anul	Pagina
16. Despre mențiunea Chrisovului din 1595 al lui <i>Mihaiu-Viteazul</i> , despre întărirea rumâniei saŭ vecinătăței, în Chrisovul lui <i>Radu Mihnea</i> .	1617	936
17. Din raportul lui <i>Almoro Nani</i> din Constantinopol, către <i>Dogele Veneției</i> , despre răscoala boerilor munteni contra lui <i>Alex.-Vodă-Iliașt</i> .	1618 Iunie 23.	37—38
18. Dintr'un document despre zălogire.	1619 Maiu 30.	810
19. Din raportul ambasadorului de la Constantinopol <i>Simcon Contarini</i> , către <i>Dogele său din Veneția</i> , despre cumpărarea de cał în Moldova și Muntenia și despre vârsta cea tineră a Domnului Muntean <i>Alex. Coconul</i> .	1625 Aprilie 11.	39
20. Raportul <i>bailului Veneției Giovanni Capello</i> din Constantinopol, către <i>Dogele său</i> despre intențiunile Italianului <i>Carlo Cigalla</i> de a ocupa tronul țerei Românești.	1630 Oct. 13.	40
21. Chrisovul lui <i>Ioan Leon-Voevod</i> pentru isgonirea <i>Grecilor</i> din Țară.	1631 Iulie 23.	44
22. Din raportul <i>bailului Giovanni Capello</i> din Constantinopol, către <i>Dogele său</i> despre numirea la domnia țerei Românești a lui <i>Radu-Iliașt</i> de către <i>Sultan</i> .	1632 Oct. 18.	48
23. Dintr'un document despre divorț.	1633	828
24. Despre recunoașterea privilegiilor locuitorilor din Câmpu-lung, menționate în Chrisovul lui <i>Mathei-Basarab</i> , menționând și chrisoavele anterioare, de la 1292 până la dănsul.	1636 Aprilie 12.	929

	Anul	Pagina
25. Dintr'un document prin care se vede restricțiunile relativ la proprietatea de pământuri.	1638	799
26. Chrisovul <i>Domnului Mathet Basarab</i> prin care se desrobește mai multe mănăstiri din mâinele străinilor.	1639	19
27. Idem despre jurarea strâmbă a juraților.	1654	830
28. Dintr'un raport italian despre origina lui <i>Michnea-Vodă</i> al III-lea din Țara-Românească.	1658 Martie 16	67
29. Dintr'un raport al <i>Călugărului Ibignacourt</i> despre baterea unei medalii de către <i>Michnea al III-lea</i> .	1659	67
30. Dintr'un raport al lui <i>Simon Reniger</i> despre ridicarea unei moschei de către <i>Michnea al III-lea</i> , în Țara-Românească.	1659 Iunie 26	68
31. Din raportul Venețian al lui <i>Giovani Batto Balarino</i> către <i>Doge</i> despre decapitarea mai multor boeri Munteni de către <i>Michnea al III-lea</i> .	1659 Iulie 29	71
32. Carte de jurământ a lui <i>Gligorașcu Ghica-Vodă</i> la <i>jupân Constantin Cantacuzino</i> biv vel Postelnic.	1660	76
33. Scrisoarea lui <i>Grigore Ghica-Vodă</i> către capichihaelele sale.	1660 Septemb 1	76—79
34. Dintr'un raport al Venețianului <i>Ballarino</i> din Constantinopol, către <i>Doge</i> le său, despre cheltuelile făcute de <i>Gr. Ghica</i> la Constantinopol, spre a căpăta domnia română.	1660	79

	Anul	Pagina
35. Din niște rapoarte venețiane despre fuga lui <i>Ghica-Vodă</i> din Țara-Românească cu ocaziunea resbelului Turco-Nemțesc de la 1664.	1665	85
36. Dintr'un raport al lui <i>Reniger</i> , către împăratul nemțesc despre hârtiile lui <i>Ghica</i> găsite de Turci, prin care se dovedește amicitia, sa cu <i>generalul Rothal</i> din Austria.	1665 Februar. 11	85
37. Cartea obșteștei adunări a țerei vestind nedreapta moarte a <i>postelnicului Constantin Cantacuzino</i> .	1666 Aprilie 14	89—91
38. Carte de mărturie de la <i>Radu-Leon-Vodă</i> , arătând omorul nedrept al <i>post. Const. Cantacuzino</i> .	1668	93
39. Chrisovul lui <i>Radu-Leon-Vodă</i> pentru isgonirea <i>Grecilor</i> din țară.	1669 Decembr. 9	100—107
40. Cartea <i>Mitropolitului Theodosie</i> , către obșteasca adunare în pricina judecăței omorîrei <i>post. Constantin Cantacuzino</i> .	1669 Aprilie 21	112—113
41. Cartea de judecată a obșteștei adunări a țerei, pentru osînda <i>Vornicului Stroe Leurdeanu</i> .	1669 Iunie 18	114—117
42. Din chrisovul moșiei <i>Călești</i> , jud. Gorj, vorbindu-se de <i>paharnicul Obedeanu</i> ca stăpân al moșiei <i>Tismana</i> la 1672.	1672 Iulie 30	97 (Nota 3).
43. Din scrisoarea lui <i>Grigore-Vodă Ghica</i> 1672, 26 Februarie, către <i>Dogele Veneției</i> prin care 'l roagă a da liberă trecere <i>Doamnei</i> , însoțită de <i>marele spătar Theodor Sturdza</i> pentru a veni în Țara-Românească.	1672 Februar 26	128

	Anul	Pagina
44. Din scrisoarea <i>cavalerului Bail Giacomo Querini</i> din Constantinopol, către <i>Dogele Venetiei</i> aducându-i aceleași rugăminte pentru <i>Doamna Ghica</i> .	1672 Martie 10	128
45. Document pentru averea zestrală.	1676	809
46. Idem pentru moștenirile ab intestat.	1681	802—803
47. <i>Mavrocordat exaporiton</i> către <i>principele de Baden</i> , rugându-l pentru un protegiat al său.	1686 Septem. 29	229
48. Din scrisoarea lui <i>Suleiman-Pașa</i> către <i>principele de Baden</i> prin care îi spune să se înceapă congresul de pace de la <i>Carlovici</i> .	1686 Noembrie	229
49. Din răspunsul <i>principelui de Baden</i> către <i>Suleiman pașa</i> , dicându-i că primește condițiunile păcei și începerea congresului.	1687 Ianuarie 17	229
50. Din scrisoarea lui <i>de Girardin</i> , ambasadorul Franciei la Constantinopol, către regele său, despre moartea lui <i>Șerban Cantacuzino</i> fostul domn muntean și alegerea lui <i>Constantin Brâncoveanu</i> .	1688 Decemb. 6	184
51. Din scrisoarea lui <i>Ludovic al XIV-lea</i> regele Franciei, către <i>de Girardin</i> ambasadorul său la Constantinopol, despre ideia că Turcii ar fi făcut mai bine să aleagă de Voevod al Țerei-Românești, pe Ungurul <i>Tököly</i> de cât pe <i>Brâncoveanu</i> .	1689 Ianuarie 21	191
52. Din scrisoarea lui <i>Wohner</i> însărcinatul de afaceri al Franciei la Constantinopol, către <i>ministrul afacerilor streine</i> de la Paris, despre intențiunea	1689 Martie 5	191—192

	Anul	Pagina
<i>Hanulul tătăresc</i> ca fiu săi să ocupe tronurile române și favorurile acordate de Turci lui <i>Tököly</i> .		
53. Din raportul consilierului imperiului austriac, <i>Contele Caraffa</i> , citit în ședința de la 11 Ianuarie 1689 a congresului de la <i>Carlowitz</i> opinând, ca Țara-Românească să aparțină Austriei.	1689 Ianuarie 11	232
54. Din raportul comitelui <i>Starhemberg</i> , către <i>Leopold I</i> , despre posibilitatea încheierii păcii de la <i>Carlowitz</i> , numai dacă s'ar stipula cedarea țărilor române sacralui imperiū.	1689 Febr. 28	232
55. Din scrisoarea lui <i>Constantin-Vodă Brâncoveanu</i> , către <i>Împăratul Leopold I</i> , rugându-l a nu crede calomniile lui <i>Constantin Aga Bălăceanu</i> .	1689 August 2	205 — 206
56. Din scrisoarea <i>Împăratului Leopold I</i> , către <i>Constantin-Vodă Brâncoveanu</i> , aducându-i mai multe impuțări.	1869 Septem. 17	206
57. Notificarea dată de <i>Împăratul Leopold I</i> solilor români <i>Banul Kornea Brăiloi</i> și <i>logofătul Șerban Greceanu</i> , la Viena, prin care se fixează condițiile ca Domnul român să devie aliatul împărăției sacre.	—	206 — 207
58. Din scrisoarea <i>principelui polon Lubomirski</i> , către <i>Leopold I</i> , cerându-i ca și Polonia să câștige ceva din negocierile congresului de la <i>Carlowitz</i> .	1689 Februarie 2	232
59. Din rezoluțiunea <i>Împăratului Leopold</i> , asupra țărilor române în vremea congresului de la <i>Carlowitz</i> .	1689 Iunie 6	234

	Anul	Pagina
60. Din scrisoarea plenipotențiarilor Ottomanî <i>Al. Mavrocordat</i> și <i>Zulficar-Efendi</i> , către contele <i>Kinski</i> arătându-î modul neomenos cu care sunt tratați de Nemți.	1689 Martie 2	234
61. Din scrisoarea lui <i>de Castagnères</i> de <i>Chasteauneuf</i> , către <i>Regele său, la Paris</i> , fiind nouă ambasador la Constantinopol, spunându-î despre purtarea cea trădătoare a lui <i>Wohner</i> , față de Franța.	1689 Noemb. 18	192
62. Din scrisoarea lui <i>de Castagnères</i> , către <i>regele său</i> , despre posibilitatea că <i>Tököly</i> ar putea să ajungă pe tronul uneia din țările române.	1690 Mai 23	194
63. Din scrisoarea lui <i>de Castagnères</i> , către <i>regele său</i> , despre bătălia de la <i>Zerneck</i> dintre Turci, Nemți, Unguri și Brâncoveanu, și despre oribila moarte a lui <i>Aga Constantin Bălăceanu</i> .	1690 Septemb. 9	196—197
64. Din scrisoarea lui <i>de Castagnères</i> , către <i>regele său</i> , despre prinderea generalului austriac <i>Haisler</i> .	1690 Septem 30	203
65. Din scrisoarea lui <i>de Castagnères</i> către <i>rege</i> despre retragerea lui <i>Tököly</i> în Țara-Românească (Valachia).	1690 Decem. 14	203
66. Din discursul nobilului polon, castelanul de <i>Calis</i> , <i>Krupiński</i> , discurs rostit la Stroda, și prin care el arată nedreptatea față de Polonia, săvârșită de congresiștii de la <i>Carlowitz</i> .	1690 Iulie 29	236
67. Din scrisoarea lui <i>de Castagnères</i> , către <i>regele său</i> , despre ideia cedărei țărilor române Poloniei.	1690 Februar. 11	233

	Anul	Pagina
68. Din scrisoarea <i>Postelnicului Mihaî Băjescul</i> , către <i>egumenul Macarie</i> , despre planurile lui <i>Vodă-Brâncoveanu</i> .	1690 Februar. 8	207
69. Din scrisoarea mai multor <i>boeri munteni</i> (19), către guvernul imperial din Austria, despre politica lui <i>Brâncoveanu</i> și prietenia lui cu Turcii.	1690	208
70. Din scrisoarea lui de <i>Castagnères</i> , către <i>regele</i> său, despre învinovățirile aduse lui <i>Brâncoveanu</i> , de către ambasadorii Franciei, și de ideia de a se destitui de la tronul <i>Țerei-Românești</i> .	1691 Ianuarie 2	203
71. Din scrisoarea <i>Feldmaresalului Comite de Veterani</i> , către <i>Comitele Kinsky</i> , despre intențiunile împăratului austriac față de Valachii.	1691 Decembr. 8	209
72. Din scrisoarea lui <i>Vodă-Brâncoveanu</i> , către <i>generalul Veterani</i> (Feldmaresal), spre a interveni pe la <i>împăratul austriac</i> , pentru a sprijini pe Valachii.	1691 Noemb. 22	210
73. Din scrisoarea <i>comitelui Marsigli</i> , către <i>împăratul Leopold I</i> , despre intențiunile <i>Domnului român</i> de a se declara ca tributar Austriei și a trimite doi soli la congresul de pace de la Viena.	1691 Octomb. 5	211
74. Din scrisoarea ambasadorului de <i>Castagnères</i> din Constantinopole, către <i>regele</i> său, la Versailles, despre intențiunea lui <i>Brâncoveanu-Vodă</i> de a sprijini pe <i>Bethlen</i> la tronul Transilvaiei în locul lui <i>Tököly</i> .	1691 Iulie 23	217
75. Din scrisoarea lui <i>Quarrient</i> , solul lui <i>Leopold I</i> , la Constantinopol, și	1692 Mai	218

	Anul	Pagina
lăudându-î pe <i>Brâncoveanu-Vodă</i> și arătând relațiunile sale de amicitie față de Nemți.		
76. Din scrisoarea lui <i>Fabre</i> , către de <i>Castagnères</i> , despre călătoria în Țara-Românească, a lui <i>Alex. Mavrocordat</i> , <i>exaporiton</i> .	1692 Noemb. 10	221
77. Din scrisoarea lui de <i>Ferriol</i> , ambasadorul Franciei la Constantinopol, către <i>regele</i> său, despre decadența imperiului Ottoman și legăturile cu <i>Brâncoveanu-Vodă</i> .	1693 August 5	219—220
78. Din scrisoarea lui de <i>Castagnères</i> , pe când se mai găsea încă în Constantinopol, către <i>regele</i> său, despre convorbirea ce a avut-o dînsul cu <i>Alex. Mavrocordat exaporit</i> despre <i>Tököly</i> .	1693 Ianuarie 15	220
79. Document despre neplata datoriei.	1695	828
80. Idem pentru moștenire.	1695	808
81. Din scrisoare <i>comitelui Kinsky</i> , către <i>lordul Paget</i> în cea-ce privește bacșișurile plenipotențiarilor Ottomanî, ce au luat parte la <i>Carlowitz</i> .	1698 Decem. 14	239
82. Din scrisoarea lui <i>Vodă-Brâncoveanu</i> către <i>comitele Kinsky</i> , despre dorința neutralității Țerei-Românești, la desbaterile Congresului de la <i>Carlowitz</i> .	1698 Octom. 17	240
83. Din scrisoarea lui de <i>Girardin</i> , către <i>regele</i> său, despre intențiunile lui <i>Al. Mavrocordat exaporiton</i> de a căpața tronul Poloniei, orî al Moldovei, pentru fiul său.	1699 Aprilie 30	244 și 449

	Anul	Pagina
84. Din raportul lui <i>Wolfgang Oettingen</i> , ambasadorul lui <i>Leopold I</i> , la Constantinopol, prin care arată împăratului său bacșișurile destinate lui <i>Al. Mavrocordat</i> exaporiton și <i>Mehmet-Effendi</i> .	1700 Octom. 24	239
85. Din scrisoarea lui de <i>Ferriol</i> , către <i>regele</i> său, despre sosirea lui <i>Brâncoveanu-Vodă</i> la <i>Andrianopol</i> .	1703 Iunie 18	246
86. Din scrisoarea aceluiși ambasador, către <i>rege</i> , despre mărirea haraciului către Turci cu 230 de pungi pe fie-care an, de către <i>Brâncoveanu-Vodă</i> .	1703 Iulie 4	246
87. Din scrisoarea lui de <i>Ferriol</i> , despre <i>Principii Racocși</i> din Transilvania și <i>Brâncoveanu</i> din Țara-Românească.	1704 Septem. 15	259
88. Din notițele lui de <i>Ferriol</i> , către <i>Marele Vizir</i> , despre admonestrările ce ar trebui Turcii să aducă lui <i>Brâncoveanu</i> , pentru relațiunile sale de prietenie cu Austria.	1705 Decem. 15	260
89. Din memoriul solilor Maghiari, <i>Fapay</i> și <i>Horvat</i> , pe lângă sublima poartă, despre amicitia lui <i>Brâncoveanu</i> cu Nemții și Ruși.	1706 Martie 13	262
90. Raportul lui de <i>Ferriol</i> , către <i>regele</i> său, din întrevederea ce a avut-o cu <i>marele vizir</i> , în cea-ce privește politica trădătoare a lui <i>Brâncoveanu</i> și peirea sa.	1706 Aprilie 15	263
91. Dialogul politic d'între <i>marele Vizir Mustafa</i> și solul <i>Șakului Persiei</i> , <i>Aly</i> , în privința lui <i>Constantin-Vodă Brâncoveanu</i> .	1706 Octomb. 2	265

	Anul	Pagina
92. Din scrisorile lui <i>Vodă-Brâncoveanu</i> , către ambasadorul extraordinar al Austriei la Constantinopol, <i>Quarrient</i> , despre prietenia sa cu Austria și mulțumirile sale <i>Împăratului</i> , pentru darul de șease cai. (Vezî și semnăturile Domnului Brâncoveanu).	1706 August 4 Septemb. 7	269
93. Din scrisoarea lui <i>Vodă-Brâncoveanu</i> , către același ambasador <i>Quarrient</i> , despre rebelele intențiuni ale Ungurilor în special ale <i>comitelui Csaki</i> și ale Tătarilor.	1706	270
94. Din o altă scrisoare a lui <i>Vodă-Brâncoveanu</i> , către <i>Quarrient</i> , privitoare la proviantul și banii ce el era dator a 'l vîrsa thesaurului austriac.	1706 Iulie 19	270
95. Din scrisoarea ambasadorului Franciei la Constantinopol, de <i>Ferriol</i> , către <i>ministrul afacerilor</i> streine, la Paris în cea-ce privește afacerea Palatinului de <i>Belz</i> și politica dubioasă a <i>Brâncoveanului</i> .	1706 Februar. 19	270—171
96. Din scrisoarea aceluiași ambasador, către <i>Pontchartrin</i> , despre maltratarea unui nobil din insula Zante, de către <i>Brâncoveanu</i> .	1707 Aprilie 2	271
97. Din raportul asupra mișcării trupelor suedeze și Domnul Român.	1709 Noemb. 10	281—297
98. Din scrisoarea lui de <i>Ferriol</i> la Paris, despre intențiunile <i>Regelui Suediei</i> , față de <i>Domni români</i> .	1709 Noemb. 22	281—282
99. Din o scrisoare din Constantinopol, unde se vede că <i>Mavrocordat</i> cheltuise 400 de pungi de bani pentru a căpața tronul Moldovenesc.	1709 Decem. 17	457

	Anul	Pagina
100. Din relațiunea unor spionî plecați de la <i>Bender</i> , despre rolul lui <i>Carol al XII-lea</i> , regele Suediei, în orașul <i>Bender</i> .	1710 August 16	278
101. Din scrisoarea lui <i>Des Alleurs</i> , noul ambasador al Franciei la Constantinopol, către <i>Ferriol</i> , despre voeajul său prin Ungaria și Moldova și primirea călduroasă ce o avu.	1710 Martie 17	283 - 284
102. Din o altă scrisoare a lui <i>Des Alleurs</i> , către regele său, despre același voiaj și buna primire.	1710 Martie 25	284
103. Din o scrisoare a aceluiași ambasador către Ministrul de externe de la Paris, despre cheltuețile voiajului său.	1710 Martie 25	285
104. Din memoriul cheltuețelor suferite de <i>Des Alleurs</i> cu ocaziunea voeagiului său în orient spre a se duce la Constantinopol și bacșișurile date de dânsul lui <i>Nicolae-Vodă Mavrocordat</i> în Moldova.	1710 Mai 19	285
105. Din scrisoarea lui <i>Nicolae-Vodă Mavrocordat</i> , către ambasadorul <i>Des Alleurs</i> la Constantinople dîcîndu-i că i-ar fi recunoscător dacă dânsul l'ar împăca cu palatinul <i>Kioviê</i> .	1710 August 3	286
106. Din scrisoarea lui <i>Müllern</i> , secretarul regelui Suediei <i>Carol al XII</i> , despre împăcarea regelui său cu <i>Nicolae-Vodă</i> al Moldovei.	1710 August 16	286
107. Din scrisoarea lui <i>Des Alleurs</i> către regele său, despre împăcarea lui <i>Nicolae Mavrocordat-Vodă</i> cu Regele Suediei, refugiat la <i>Bender</i> , și cu Palatinul <i>Kioviê</i> .	1710 August 26	287

	Anul	Pagina
108. Din scrisoarea lui <i>Des Alleurs</i> , către regele sėu, despre depunerea lui <i>Mavrocordat-Vodă</i> , de la tronul Moldovei și alte schimbări printre înalții demnitari ai imperiului Ottoman.	1710 Noemb. 27	290
109. Din scrisoarea lui <i>Des Alleurs</i> , către regele sėu, despre apropiata depunere a lui <i>Brâncoveanu-Vodă</i> .	1710 Decemb. 8	292
110. Din scrisoarea lui de <i>Ferriol</i> , despre vestea unui resboi turco-rus.	1710 Noemb. 21	292—302
111. Din scrisoarea lui <i>Des Alleurs</i> , către regele sėu, despre misiunea <i>baronului Talaba</i> în Rusia, trimisul principelui Transilvaniei <i>Racoczy</i> și acuzările aduse lui <i>Brâncoveanu-Vodă</i> .	1711 Ianuarie 24	294 — 297—303
112. Din scrisoarea <i>Contelui de Herberstein</i> , către marele vizir, puindu-i în vedere respectarea păcei de la <i>Carloviți</i> și să nu ajungă la un resbel între Ruși și Turci.	1711 Mai 12	302
113. Manifestul <i>Principelui domnitor al Moldovei, Dimitrie Cantemir</i> , prin care unește pe Moldovenii cu armatele imperiale ale <i>Țarului Petru Alexievici</i> , ca să lupte cot la cot în viitoarea luptă de la <i>Stănilești</i> , prin care se va decide de soarta Țerilor române (Traducerea franceză).	1711	307—309
114. Tractatul de alianță încheiat la <i>Iaroslav</i> între <i>Cantemir</i> și <i>Țarul Rusiei</i> .	1711 Aprilie 13	310
115. Din scrisoarea <i>Principelui Eugeniu de Savoia</i> , generalisim în armata imperială austriacă, către <i>Marele Vizir Mehmet-Pașa</i> , despre știrile primite prin	1711 Aprilie 15	318

	Anul	Pagina
<i>Seifulah-Aga</i> și aplanarea conflictului Ruso-Turc.		
116. Din raportul secretarului <i>Fleischmann</i> , către consiliul imperial de rebel, despre pacea de la Prut.	1711 Iulie 29	318
117. Din scrisoarea lui <i>Faberi</i> , către <i>Steinvile</i> , despre încheerea definitivă a păcei.	1711 August 2	318
118. Din scrisorile lui: <i>Talman</i> , <i>Baron Tiepolt</i> , Regele Suediei <i>Carol al XII-lea</i> și un <i>anonim</i> Suedez, către <i>Consiliul imperial din Viena</i> , <i>Eugenie de Savoia</i> , <i>Sultan</i> și <i>Antonie Ottl</i> .	1711 August 21 Iulie 27 și 29	319
119. Din ordinul <i>Sultanului</i> , către <i>Vodă-Brâncoveanu</i> , despre condițiunile păcei și comunicarea acestor condițiuni și ordine de către domnul român lui <i>Steinvile</i> generalul Austriei.	1711 Iulie 29 August 5	319
120. Din scrisoarea lui <i>Vodă-Brâncoveanu</i> , despre încurcăturile ce regele <i>Carol al XII</i> a adus Rusiei, Turciei și țărilor române prin faptul șederei sale în Bender.	1711 Septemb. 7	319
121. Din raportul lui <i>Des Alleurs</i> din Constantinopol, către regele său, la Paris, despre încheerea păcei turco-ruse.	1711 Octom. 28	320
122. Din scrisoarea lui <i>Des Alleurs</i> către ministerul afacerilor streine de la Paris, despre fuga lui <i>Cantemir</i> în Rusia.	1711 Iulie 16	322
123. Din o scrisoare din Constantinopol, nu se știe a cui, despre plecarea regelui <i>Suediei</i> din Bender.	1712 Aprilie 19	—
124. Scrisoarea ambasadorului francez la Constantinopol, <i>Des Alleurs</i> , că-	1714 Septem. 3	370—371

	Anul	Pagina
tre regele său despre oribila ucidere a neamului <i>Brâncoveanu</i> din Constantinopol.		
125. Scrisoarea solului Venețian la Constantinopol, <i>Andrea Memmo</i> , către <i>Dogele</i> său, despre aceeași moarte.	1714 August 31	371—372
126. Relațiunea francezului <i>la Motraye</i> ce se găsea în Constantinopol în ziua uciderei <i>Brâncovenilor</i> , vorbind despre tristul spectacol.	1714	373—374
127. Din o scrisoare a lui <i>Des Alleurs</i> , către regele său, despre plecarea lui <i>Carol al XII</i> în statele sale.	1714 Octom. 26	374
128. Din o scrisoare nu se știe a cui, despre trecerea lui <i>Carol al XII</i> , pe la Pitești.	1714 Octom. 21	375
129. Dintr'un raport al <i>Comitelui general de Steinville</i> , despre transportarea bogățiilor lui <i>Brâncoveanu</i> la Brașov, combinat cu inventarele averei sale făcute de Apostolul Manu și alți austriaci.	1714 August 18	380—381 352—353
130. Din scrisoarea <i>Comitelui Ferratti</i> , către generalul austriac, <i>Baronul de Tige</i> , despre pregătirele de luptă ale Turcilor.	1715 Februarie 7	408
131. Din scrisoarea <i>generalului baron de Tige</i> , către comitele <i>generalul Steinville</i> , despre corespondența sa cu voevodul Munteniei <i>Ștefan Cantacuzino</i> și intrigile lui Manu Apostolul din Brașov.	1715 Februar. 14	410—423
132. Notița documentală despre <i>Nicolae-Vodă Mavrocordat</i> ; filiațiune, căsătorie, domnie și moarte, după documentele familiei <i>Mavrocordat</i> (tipărite de D. <i>Emil Legrana</i>).	—	453

	Anul	Pagina
133. Divanul domnesc al Țerei-Românești sub ultimul domn pământean <i>Ștefan Cantacuzino-Vodă</i> .	1715 Iunie 2	477
134. Divanul domnesc al Moldovei la plecarea lui <i>Nic. Mavrocordat</i> din Iași.	1716 Ianuarie	476
135. Din scrisoarea marelui vizir, <i>Ali-Pașa</i> către principele <i>Eugenie de Savoia</i> , aducându-și aminte că Austriacii au călcat dispozițiunile tractatelor față de Turcia.	1716 Iunie	498
136. Raportul lui <i>Fleischman</i> , către consiliul imperial de resbel, arătându-și că voevodul <i>Nic. Mavrocordat</i> a oferit serviciile sale Curței Vieneze.	1716 Mai 7	498—499
137. Din două rapoarte unde se vorbește despre pregătirile de resbel ale Turcilor mai cu seamă în Moldova și Țara-Românească.	1716 Iunie 20-24	500
138. Din alte rapoarte despre pregătirile acelorași și ale Rușilor contra Tatarilor.	1716 Iunie 18-19	501—502
139. Dintr'un raport prin care se vede intențiunile Domnului Moldovean față de viitorul resbel Turcesc.	1716 Iulie 23	503
140. Din scrisoarea <i>Apostolului Manu</i> din Brașov, despre intențiunile Turcilor, Tătarilor și ale lui <i>Nic. Mavrocordat</i> .	1716 Iulie 21	503
141. Din rapoartele despre atitudinea domnilor Români și operațiunile armatelor Ottomane și Tatara în ținuturile-române.	1716 August 2-3	506—507

	Anul	Pagina
142. Scrisoarea generalului austriac <i>Baron de Tige</i> , către <i>Contele Steinville</i> comandantul militar al Transilvaniei despre atitudinea <i>Voevodului Mavrocordat</i> în timpul insurecțiunei <i>boerilor Olteni</i> .	1716 Septem. 21	513—514
143. Scrisoarea <i>Serdarului Barbu Brăiloiu</i> către generalul <i>Steinville</i> , cerându-î ajutor contra lui <i>Nic. Mavrocordat</i> , vorbindu-î și de plecarea <i>Marelui Ban de Craiova Nicolae Obedeanu</i> .	1716	514—515
144. Un raport anonim despre tiranica purtare a domnului muntean <i>Nic. Mavrocordat</i> .	1716 Octomb. 11	518—520
145. Din raportul <i>Căpitanului St. Croix</i> , refugiat la <i>Tismana</i> , către generalul <i>Steinville</i> , despre starea în care se găsea Țara-Românească și domnia ei.	1716 Octomb. 13	525
146. Dintr'un raport al generalului <i>de Tige</i> către contele <i>de Strinville</i> , despre operațiunile de luptă ale armatelor din Muntenia și Moldova.	1716 Octomb. 19	526
147. Un raport german prin care se arată captivarea lui <i>Vodă Nic. Mavrocordat</i> prin căpitanul <i>Dettin</i> (german).	1716 Decemb. 9	534—542
148. Document de la <i>Drăghici Pitarul Bălăceanul</i> prin care el arată cum l'aŭ prădat <i>Vodă Nic. Mavrocordat</i> .	1716	543—544 —545
149. Răspunsul <i>Impăratului austriac</i> prin consiliul său de resbel; la cererile <i>boerilor Olteni</i> de a trece Țara-Românească sub germani.	1717 Mai 30	548
150. Din scrisoarea văduvei <i>Doamna Pauna Cantacuzino</i> către un sfetnic de	1717 Noembre	426

	Anul	Pagina
la Paris ca să scrie ambasadorului francez din Constantinopol spre a interveni pe lângă <i>Contele de Collyer</i> ca să-i restituie baniîmprumutaţi.		
151. Din convenţiunea încheiată între <i>generalul Steinville</i> guvernatorul Transilvaniei şi <i>Voevodul Ţerei-Româneşti</i> în privinţa trecerei Olteniei sub sceptrul german.	1717 Februarie 8	554
152. Din scrisoarea lui <i>Ienache Mavrocordat</i> către <i>generalul Steinville</i> prin care-i divulgă ordinul primit de la Sultan, ca să ea parte la expediţiunea Ardealului.	1717 Mai 21	556
153. Din rapoartele lui <i>Steinville</i> către principele <i>Eugenie de Savoia</i> despre oferirea de mijlocitor a lui <i>Ianache Mavrocordat</i> Domnul Muntean, spre a împăca pe Turci cu Nemţi.	1717 Mai 31	556—557
154. Ordinul <i>Sultanului</i> , către domnul muntean <i>Ianache Mavrocordat</i> , de a lua parte la expediţia Ardealului.	1717 Iunie 3	557—558
155. Din raportul lui <i>Nicolae Rosetti</i> din Ţara-Românească, către <i>generalul Steinville</i> , despre operaţiunile armatelor în ţările dunărene şi atitudinea voevodului <i>Ianache Mavrocordat</i> .	1717 Mai şi Iunie 13	560
156. Din scrisoarea generalului <i>comite de Steinville</i> , către Principele <i>Eugenie de Savoia</i> , mulţumindu-i pentru titlul de mareşal ce i-a conferit împăratul şi aducându-i ştiri despre Ţara-Românească.	1717 Iunie 16	560—591
157. Din rapoartele lui <i>Nicolae Rosetti</i> , către <i>Steinville</i> , al lui <i>căpitanul Gesel</i> , către acelaşi, al <i>principelui Eugen</i> , către <i>Steinville</i> şi către <i>Impăra-</i>	1717 Iunie 1	561 şi (Nota II) —569

	Anul	Pagina
<i>tul Carol al VI</i> , prin care se vede că <i>Ianache Mavrocordat</i> , nu fusese întărit încă de Voevod al Țerei-Românești ci numindu-se numai caimacam.	Septem. 29 și Octomb. 1	
158. Din scrisoarea a 12 <i>boeri munteni</i> , refugiați în Sibiu, și cerând principelui <i>Eugen de Savoia</i> , ajutor de arme în contra Turcilor și a a nelegiuirilor <i>Voivodului Ianache Mavrocordat</i> .	1717 Septem. 14	562—563
159. Dintr'un raport, unde se vede sosirea <i>Patriarchului</i> Ierusalimului la București.	1717 Mai 10	563
160. Din adresa <i>boerilor munteni</i> , către <i>Principele Eugen</i> , cerându-i ajutor de arme, înlocuirea și punerea la răspundere a lui <i>Ianache Mavrocordat</i> , pentru ale sale nelegiuiri comise.	1717 Septem. 23	564
161. Din scrisoarea unor <i>boeri munteni</i> din partida Domnului, către principele <i>Eugenie</i> , prin care ei laudă pe Voevodul lor <i>Ianache Mavrocordat</i> .	1717 Septemb. 3	565
162. Din adresa a 9 <i>boeri munteni</i> refugiați în Ardeal, către principele <i>Eugenie</i> , cerându-i a-l ajuta ca să-l scape de Domnul tiran.	1717 Septem. 23	564—570
163. Scrisoarea <i>Căpitanului</i> <i>Staicu Bengescu</i> (Serdarul) către <i>Steinwille</i> , despre operațiunile Turcilor în Țara-Românească.	1717 Iunie 17	565—566
164. Scrisoarea <i>Serdarului</i> <i>Barbul Brăiloiu</i> , către <i>Steinwille</i> , despre aceleași operațiuni.	1717 Iunie 19	566—567
165. Din instrucțiunile date de <i>Împăratul Carol al VI</i> , <i>Principelui</i> <i>Eu-</i>	1717 Octom. 13	571

	Anul	Pagina
<i>genie</i> , în cea-ce privește pacea cu Turcii.		
166. Dintr'un Document despre schimb.	1718 Iunie	810
167. Dintr'o scrisoare a <i>boerilor</i> pribegi din Ardeal, către <i>boerii deputați la Viena</i> , despre modul nerușinat prin care au fost speculați de <i>Voevodul Ianache Maurocordat</i> , când fusese la Andrianopole.	1718 Mai 7	569—570
168. Memoriul redijat de <i>boerii partidelor opozițiunei Țerei-Românești</i> , partidă ce ducea politica externă, cu Austria, în care memoriu se vede dorința sceptrului austriac, în locul celui Otto-man. Memoriu înmănat împăratului <i>Carol al VI-lea</i> , de deputații acestei partide, boerii: <i>Radu Golescu</i> Spătar, <i>Ilie Stirbei</i> Vistier, și <i>Clericul Ioan Abraam</i> . Memoriu în care se dezvoltă vederi largi de politică externă și internă a Țerei-Românești, stare economică și socială.	1718 Martie 16	572—585
169. Din instrucțiunile date de <i>Împăratul Carol al VI-lea</i> , comișilor <i>Talman</i> și <i>Wirmont</i> , prin care decret îi numește Consilieri imperiali de resbel, în încheierea păcii cu Turcii, de la Pasaroviț.	1718 Aprilie 20	586
170. Din scrisoarea lui <i>Steinwille</i> , către Plenipotenții <i>Talman</i> și <i>Wirmont</i> , arătându-le pozițiunea geografică a țărilor române.	1718 Mai 14	587—589
171. Din raportul lui <i>Wirmont</i> , către împăratul <i>Carol al VI-lea</i> , cerându-i împuternicire ca să intre în tratative cu <i>Ianache Maurocordat</i> la desbaterile congresului.	1718 Mai 22	589—591

	Anul	Pagina
172. Hotărîrea consiliului de resbel adunat la <i>Pasaroviț</i> , în cea-ce privește cerințele boerilor munteni.	1718 Iunie 27	591—595
173. Din scrisoarea ambasadorului Englez <i>Lordul Sutton</i> , către generalul <i>St. Saphorin</i> , despre negocierile de pace între Austria, Turcia și Veneția de la <i>Pasaroviț</i> .	1718 Iunie 10	505
174. Din raportul <i>plenipotențiarilor congresiști</i> , către împăratul <i>Carol al VI-lea</i> , în cea-ce privește cestiunea țărilor române și în special <i>Oltenia</i> .	1718 Iunie 19	596—598
175. Din scrisoarea lui <i>Wirmont</i> , către <i>Otll</i> , despre purtarea suspicioasă a lui <i>Ianache Mavrocordat</i> în congres și încercarea de a cumpăra pe membrii congresului.	1718 Iunie 20	598
176. Adresa consiliului de resbel, către președintele său, principele <i>Eugen de Savoia</i> în cea-ce privește hotărârea luată asupra Țerei-Românești.	1718 Iunie 27	599
177. Adresa a 24 de boeri <i>Români</i> , coprins și numărul câtor-va clericî, către principele <i>Eugen</i> , rugându-l a face să se alipească <i>Oltenia Austriei</i> .	1718 Iulie 19	600—603
178. Specificațiunea administratorului <i>Gh. Neunhardt</i> , despre întreținerea lui <i>N. Mavrocordat</i> .	1718	605
179. Scrisoarea <i>Baronului de Tige</i> , către generalul <i>Steinville</i> , relatându-i numele boerilor ce nu mai voesc a se reintoarce în <i>Valachia-Turcească</i> .	1718 August 12	606—607
180. Din scrisoarea văduvei Doamna <i>Făuna Cantacuzino</i> către împăratul <i>Ca-</i>	1718 Iunie	488

	Anul	Pagina
<i>rol al VI-lea pentru a i se restitui averile neamului ei, averi răpite de primul principe fanariot Nic. Maurocordat.</i>		
181. Din scrisoarea aceleiași Doamne către <i>comitele austriac Wirmont</i> , pentru a insista pe lângă <i>împărat</i> în aceeași cerere.	1719-- 1720	489
182. Decretul provisoriu al sacrei împărății prin care se numește <i>consiliul imperial administrativ al Olteniei</i> , cu ocazia trecerei ei sub coroana Austriei.	1719 Septem. 28	611—612
183. Dintr'un document al deputațiunei administrative din Oltenia, către consiliul de resbel din Austria despre aprecierile personale asupra caracterului <i>Banului Gh. Cantacuzino</i> presidentul consiliului imp. din Oltenia.	1720	613
184. Memoriul <i>Banului Olteniei Gh. Cantacuzino</i> , prezidentul consiliului imperial cesaricesc de administrație, către <i>împăratul Carol al VI-lea</i> , arătându-și indignarea că de ce a fost scos din demnitatea de Ban. Memoriu însoțit și de alte documente anterioare; ce reamintesc serviciile <i>Cantacuzenilor</i> aduse casei imperiale austriace.	După 1720	613—622
185. Din adeverința dată de <i>comitesa Collyer</i> , soția ambasadorului olandez din Constantinopol cum că a primit 5000 galbeni de la Păuna Văduva <i>Doamna Cantacuzino</i> .	1720 Aprilie 27	425
186. Epitaful lui <i>Nic. Vodă Maurocordat</i> , de pe peatra sa mormintală din monastirea Văcăreștilor.	1730 Septemb. 3	453—454
187. Din raportul oficial despre privilegiile, averile și veniturile monastirilor	1731 Iunie 26	867

	Anul	Pagina
din Oltenia cu privire la monastirea <i>Fițianul</i> (j. Dolj) și la averea de 2 moșii lăsate acelei monastiri în 1681 de <i>Marele serdar Petre Obedeanu</i> .		
188. Din testamentul <i>Stankei Obedeanu</i> , <i>Fupâneasa Marelui Paharnic Constantin Obedeanu</i> , prin care lasă 2 moșii Mitropoliei din București și din diata episcopului acestei averi, <i>Constantin Filipescu</i> , Mare Medelnicer, ginerele Obedeankei.	1752 Decem. 29	869
189. Din testamentul olograf și original al <i>marelui Paharnik Constantin Obedeanu</i> , prin care lasă 9 moșii <i>bisericei Obedeanu</i> din Craiova.	1753	867
190. Din chrisovul lui Al. Ipsilante prin care înființează și școala cu «seminar și spital pe lângă biserica Obedeanelui».	1776 Aprilie 26	867
191. Din documentul lui Vodă Șuțu pentru a se opri desgropatul și arsul morților.	1785	852

INDICELE NUMELOR PROPRII

DE

PERSOANE ȘI LOCALITĂȚI

A

Abaza-Mehmet (Pașa) 48.	Amurat II (Sultan), 3.
Abazza Ilie, 461.	Ana (Regina Spaniei), 258.
Abraam (predicator), 572—583.	Andronic Manolache, 344.
Achmet III (Sultan), 248.	Antim Ivireanul (Mitropolit),
Achmet (Agă), 182.	347, 384, 502, 997.
Achmet II (Sultan), 204.	Andrianopole, 221.
Adam (Banul), 47.	Antonius (Patriarch), 15.
Adorno (Duce de), 898.	Antonie dela Popești, (Principe),
Agora (monastire), 19.	109.
Ali-Silihtar (Aga), 245.	Anton Ștefan (Episcop), 145.
Ali-Persanul, 265.	Angel Andronic, 152.
Ali-Pașa, 290.	Angel Isac (Împărat), 152.
Alibeg (Calău), 156.	Angel Alexe, 152.
Alibei, 157.	Apati (Principe), 192, 207, 392.
Alexandru II (Principe), 156.	Apostoleanu A. M., 807.
Alberoni (Cancelar), 571.	Apty-Pașa, 278.
Alexandru-Coconul (Principe)	Apracsin (Kneaz), 313.
12.	Argenthal (Marquis d'), 250.
Alexandru - Cel-Bun (Principe),	Aristarhul Mihail, 417, 475.
15.	Aristot, 241.
Alençon (Duce, d'), 402.	Argeșul (monastire), 185.
Almașul, 19.	Arnota (monastire), 19.
Alexandru-Iliaș (Principe), 21,	Arvanitohoritul Saul, 151.
31.	Argetoeanul Dumitrașcu (Căpi-
Almoro Nani, 371.	tan), 225, 228.

Argetoeanul Vasile, 603.
 Aristene (jurist), 996.
 Argeș (Curtea de, monast.), 895.
 Armeanul Petre (Zugrav), 900.
 Assan Andronic, 153.
 Asprocastron, 14.

Attalensis (jurist), 994.
 Auersberg (Comite), 553.
 Augustin (Sfântul), 647.
 August II (Rege), 276.
 Avramie (Dascăl), 520.
 Azamet-Gherei, 189.

B

Bacon, 421.
 Baden Ludovic (Principe), 188.
 Bajazet-Ilderim (Sultan), 415.
 Baltagi-Mehemet (Pașa), 291.
 Bădeanu Barbu (Comis), 214.
 Balș Anița, 369.
 Balș Ioan (Vornic), 459.
 Băleanu Vuicina (Paharnic), 24.
 Băleanu Ioan (Consilier imperial), 622.
 Băleanu Gheorghe (Stolnic, Ban), 46, 91, 107, 119, 124.
 Băleanu Grigorie (Logofet, Vornic), 24, 476, 502, 546, 549, 562, 585, 606.
 Băleanu Ivașcu (Vornic), 4, 9, 53, 54, 120.
 Băleanu G. (Stolnic), 91.
 Băleanu (Postelnic), 144.
 Bălăceanu Constantin (Agă), 147, 183, 184, 186, 188, 195, 205, 211, 219.
 Bălăceanu Badea (Clucer, Conțeș), 131, 402, 91, 118.
 Bălăceanu, 502, 523, 606.
 Bălăceanu Drăghici, 536, 543, 563, 575, 603.
 Bălăceanu Ioan, 607, 757.
 Bălcescu Fota, 603.
 Balsamon (jurist), 994.
 Ballarino, 79, 87.
 Balotă Ivașcu Cepariul, 85.
 Balasache (Cămăraș), 95, 105.
 Battori Sigismund (Principe), 4.
 Batace Ioan, 153.
 Basarab Constantin Cârnu (Vodă), 182.

Basarab Dan (Vodă), 399.
 Basarab Alexandru, 15.
 Basarab Constantin Șerban (Vodă), 64.
 Basarab Radu Cel-Mare (Vodă), 16.
 Basarab Radu-Șerban (Vodă), 30.
 Basarab Matheï (Vodă), 18, 19, 42.
 Bărsescu Ienache (Vătaf), 193.
 Bărsescu Stroe (Clucer), 71.
 Bărsescu Radu (Agă), 69.
 Băjescu Mareș (Vornic, Ban), 81, 91, 107.
 Băjescu Matheï (Postelnic), 207.
 Bărcănescu Părvu (Spătar).
 Barcsai (Principe), 68, 69.
 Beciu (Viena), 186.
 Bender, 274.
 Beltz (Palatin de), 270.
 Berwick, 268.
 Bettineli, 339.
 Beauvilliers, 389.
 Belgrad, 187, 223, 497.
 Belgradul (serbesc), 569.
 Bertodi, 210.
 Belci-Pașa, 503.
 Bethlen (Principele de), 216.
 Bethlen Ianoș (Cancelar), 129.
 Bethlen Elek, 144.
 Bethlen Gabor (Principe de), 36.
 Bertenești (sat), 190.
 Bengescu Staicu, (Serdar), 502, 509, 565, (Consilier imperial), 612, 622.

Bengeșți (sat), 509.
 Bercseni, 560, 566.
 Benkner Hanes, 701.
 Bistrița (monastire), 18.
 Bîlcineanu Calotă (Log.), 225.
 Blunschli, 421.
 Bon (General), 313.
 Bolișteanu (Paharnic), 46.
 Bordiul Athanasie, 992.
 Boncoski (Ambasador), 290.
 Bonnelli Michail, 150.
 Bou (Banul), 48.
 Boerescu Vasile, 807.
 Bosianu C., 807.
 Bolleac Caesar, 70.
 Borsdorf Rudolf, 946.
 Boucicault (Mareșal), 5.
 Bolintinu (monastire), 19.
 Boteanu Nedelcu (Paharnic, Vornic), 46, 48.
 Brăila, 316.
 Bretania (Ducele de), 251.
 Bolișteanu (Paharnic), 46.
 Brâncoveanu Danciu, 401.
 Brâncoveanu David, 402.
 Brâncoveanu Preda (Spătar, Logofăt), 24, 47, 69, 402.
 Brâncoveanu Papa, 94, 402.
 Brâncoveanu Nicolae (Logofăt), 403.
 Brâncoveanu Manolache, 403.
 Brâncoveanu Grigorie (Ban), 403.
 Brâncoveanu Matheî (Beizadea), 363.
 Brâncoveanu Constantin (Beizadea, Logofăt), 364, 869.
 Brâncoveanu Ștefan (Beizadea), 364.
 Brâncoveni (sat), 50, 188.
 Brâncoveanu Constantin (Vodă), 1, 57, 97, 182, 228, 243, 253, 269, 273, 362, 393, 402.
 Brâncoveanu Stanca, 204.
 Brâncoveanu Maria Doamna, 569.

Brancovicî Sava (Mitropolit), 392.
 Brancovicî Lazăr, 399.
 Brancovicî Gheorghe, 399.
 Brancovicî Velcu, 399.
 Brancovicî Massim (Mitropolit), 400.
 Brancovicî David, 401.
 Bracuca (Căpitan), 278.
 Brăiloiu Barbu (Serdar), 502, 508, 515, 566.
 Brăiloiu Dumitrașcu (Dositheî, Monachul), 530, (Consilier imperial), 612, 622.
 Brăiloiu Constantin, 563, 575, 606.
 Brăiloiu Cornea (Agă, Paharnic, Ban), 188, 206, 222, 223, 269.
 Brussa, 4.
 Brue (Dragoman), 329.
 Brătășanu Preda, (Șătrar), 182, 188.
 Brătășanu Barbu (Vătaf), 193, 214.
 Brezoeanu Pătrașcu (Vornic), 476, 477, 501, 513, 517.
 Bruninx, 499.
 Breaza, 513.
 Brașov, 70.
 Budeșți (sat), 197.
 Bucșeanu Stoica (Paharnic), 213, 216.
 Bucșeanu Preda (Paharnic), 91.
 Bujoreanu Șerban (Vistier), 418, Spătar, Ban), 476, 477, 510, 527, 546, 562.
 Buicescu Buzinca (Cluc.), 24, 46.
 Buicescu Diicu (Spătar), 71.
 Buhușî Ioan (Logofăt), 57, 458.
 Butoiul (monastire), 18.
 Busdugan (Căpitan), 31, 38.
 Buzeanu (Logofăt), 85.
 Buzăianul Dumitrașcu, 86.
 Buzescu Theodosie (Ban), 24.

- Cacavela Eremia, 383, 755, 985.
 Calinescu Ioan (Căpitan), 64.
 Caliarchi Anton, 606.
 Calcedon (oraș), 647.
 Căldărușanî (monastire), 19.
 Câmpu-Lung (monastire), 19.
 Câmpineanu Vasile, 71.
 Câmpineanu Pêrvu, 606.
 Câmpineanu Manta, 606.
 Camenița (cetate), 283.
 Cantacuzino Stefan (Vodă), 151, 405, 423.
 Cantacuzino Constantin (Stolnic), 199, 205, 225, 249, 261, 423.
 Cantacuzino Păuna (Doamna), 423, 426.
 Cantacuzino Rudolf (Beizadea), 426.
 Cantacuzino Constantin (Beizadea), 426.
 Cantacuzino Mihail (Comis), 117, 177.
 Cantacuzino Thoma (General), 490.
 Cantacuzino Gheorghe (Beizadea, Comte, Ban), 546, 572, 622.
 Cantacuzeniî, 70, 125, 150.
 Cantacuzino Drăghici (Logofăt), 97, 102.
 Cantacuzino Mihail (Postelnic), 107.
 Cantacuzino Spandughino Theodoro, 150.
 Cantacuzino Ioan, 150.
 Cantacuzino Răducanu, 151.
 Cantacuzino Ioan II, 152.
 Cantacuzino Mihail (de la Bizanț), 152.
 Cantacuzino Theodor, 153.
 Cantacuzino Pêrvu (Stol.), 186.
 Cantacuzino Manoil, 153.
 Cantacuzino Ion (Impărat), 153.
 Cantacuzino Mathei, 153.
 Cantacuzino Thoma, 153.
 Cantacuzino Dimitrie, 154.
 Cantacuzino Mihail (Șaitan-Oglu), 154.
 Cantacuzino Constantin (Postelnic), 24, 46, 69, 74.
 Cantacuzino Ilie, 280, 327.
 Cantacuzino Michail (Spătar), 225.
 Cantacuzino Șerban (Vodă), 83, 98, 103, 183.
 Cantemir Constantin, 213.
 Cantemir Antioch (Hatman), 213, 223, 243, 253.
 Cantemir Dinitrie (Vodă), 146, 180.
 Cariofil, 446.
 Cariofil Ienache (Logofăt), 757.
 Cariofil (Dascăl), 171.
 Caramanleul Dumitrașcu (Postelnic) 108, 183, 225.
 Cara-Mehemet (Pașa), 131, 291.
 Cara Mustafa (Pașa), 144.
 Carloviț, 172, 229.
 Carca (Vornic), 28.
 Carida Gh. (Vistier), 64.
 Carafa (Comite), 232.
 Castagnères de (ambasador), 192, 196, 211, 221, 230.
 Cassanova, 126.
 Cândescu Istratie (Spătar), 69.
 Cândescu Radu (Vornic), 71.
 Capello Giovani, 48.
 Catrina Duca, 87.
 Cardan, 377.
 Carlyle (soția lui), 40.
 Catargiu Nicolae (Stol.), 51, 54.
 Catargiu Ilie (Vistier), 306, 458.
 Carol VI (Impărat), 568, 507.

Calocyros (jurist), 994.
 Cetatea Albă, 14.
 Cerchez-Achmet (Paşa), 195.
 Cerneţi, 228, 509.
 Cetăţuia (monăstire), 552.
 Chimenitul Sevastos, 383.
 Chinetti Batista, 423.
 Chrisoscoleu Sultana, 445.
 Christopulos Iachint, (Mitropolit), 14, 870.
 Chilia, 14.
 Cheik Vani, 165.
 Ciamrâul, 197.
 Ciorogârleanu Constantin (Sluger), 183.
 Cizlar-Aga, 245.
 Ciutaea, 365.
 Cigalla Carlo, 40.
 Ciaru-Vasile, 551.
 Cladova, 186, 188.
 Clejanf, 197.
 Corbeanu Neagoe (Postelnic), 107.
 Corbeanu Michail (Postelnic), 193, 223.
 Corbeanu Vintilă (Ban), 216.
 Corbeanu Dumitraşcu, 216.
 Costin Căpitan, 198.
 Costin Velicko, 144.
 Collyer (Comite de), 210, 230.
 Conti (duce), 227.
 Corbea (Sol), 299.
 Cropot Brigadirul, 306.
 Cossova, 4.
 Cromvell, 340.

Cotmeana (Monastire), 18.
 Cornăţeanu Socol (Stolnic), 24.
 Cornăţeanu Nicolae (Vistier), 51, 54.
 Cocorescu Radu (Comis), 24.
 Cocorescu Cârstea Vornic, 31.
 Coţofeanu Mihaî (Spătar), 42, 47.
 Contarini Simon, 39.
 Cocorescu Calotă, (Clucer), 52.
 Colentina, 52.
 Comnen Mihail (Impărat), 152.
 Comnena Maria, 152.
 Comnen Andronic, 152.
 Copronym Constantin, 993.
 Cordoki (Căpitan), 309.
 Comăneanu Badea (Comis), 71.
 Comăneanu Mathei (Căpitan), 191.
 Cobză Dumitraşcu (Căpitan), 144.
 Costaki Gavriil (Sluger), 459.
 Commorn, 498.
 Coressi, 701.
 Cocorêşti, 138.
 Croix St. (Căpitan), 525.
 Creţeanu Gh., 27, 29, 37.
 Crusius, 155.
 Creţulescu Pêrvu, 140.
 Cuza Al. Ioan (Principe), 806.
 Cupăreşti Rosetti, 139.
 Cuza (Spătar), 459, 551.
 Czaki (Comite de), 605.
 Czerei, 195.
 Czeyka (General), 613.

D

Dabija-(Vodă), 80.
 Daltaban-Paşa, 258.
 Dalman, 293.
 Daniilovici-Menjicoc, 313.
 Dante, 366.
 Daniil (Episcop), 19.

Dan (Vornic), 52.
 Damaschin (Episcop), 601.
 Dediulescul (Vistier), 550.
 Dettin (Baron), 533.
 Des Alleurs (ambasador), 241.
 Develtum (oraş), 155.

Defierville, 375.
 Dimircapi, 504.
 Dietrich (Colonel), 613.
 Divixtus A. (Medic), 845.
 Diikiti Constantin, 343.
 Dionisie (Patriarh), 182.
 Dobreni, 888.
 Dobromir (zugrav), 904.
 Doicescu Udrea (Clucer), 64.
 Dolgoruki (Print), 312.
 Dorş (Baron), 206.
 Doria (Marchiz), 209.
 Doxapater (jurist), 994.
 Doicescu (Colcea), 70.
 Doicescu (Clucer), 291.

Drascovici (General), 516.
 Dudescu Radu (Spătar), 477.
 Dudescu Constantin (Comis),
 418, 606.
 Dudescu Radu (Vistier), 24,
 350, 405.
 Dudescu Dumitru (Vistier), 46,
 54.
 Duma căpitan, 515.
 Ducas, 152, 153.
 Ducange, 153.
 Durazzo (Marchiz), 166.
 Duca Constantin, 243
 Dunod Antide, 145.

E

Ecaterina (Impărăteasa), 313,
 398.
 Egnatie (Episcop), 89.
 Elena Doamna, 56.

Eliad Manasis (dascăl), 985.
 Enache (Doctor), 992.
 Erbs (Comite), 209.

F

Fabre, 221.
 Fabrizzio, 898.
 Fabricius, 364.
 Fălcoeanu Petre (Sluger), 47.
 Fălcoeanu Nika (Vistier), 31.
 Fălcoeanu Mathei (Vistier), 549.
 Făgăraş, 401.
 Fanar, 162.
 Fărcăşanu Radu (Stolnic), 71.
 Fărcăşanu Pervu, 132.
 Fărcăşanu Barbu (Vistier), 137.
 Fărcăşanu Constantin, 603.
 Fărcăşanu Iordache, 603.
 Fărcăşanu Pervu (Logofăt), 225.
 Ferent (Căpitan), 551.
 Ferratti (Comite), 408.
 Ferre-aga, 171.
 Fériol (ambasador), 173, 219.
 Filipescu Constantin, 734.

Filipescu Drăghici (Postelnic),
 28.
 Filipescu Constantin (Medelnicer), 869.
 Filipescu Maria, 869.
 Filipescu Pană, 47, 69.
 Filipopole, 3.
 Finta, 58.
 Filişeanu Dumitru (Sluger), 42,
 47.
 Filstich, 149.
 Floci (Cetate), 190.
 Florica (Domniţa), 47.
 Florescu Cornăţeanu, 54.
 Florescu Stoian (Pitar), 91, 107.
 Florescu Antonache, 585, 603.
 Fleischmann, 318, 499.
 Fonseca (Doctor), 329, 992.
 Fornetti, 297.

Fotie (Patriarh), 864.
 Francken I (Pictor), 902.
 Frangipanni (Comite), 401.

Frejureanu Dumitrașcu, 64.
 Franți, 66.
 Funk (Ambasador), 329, 364.

G

Galacan (Căpitan), 278.
 Galițin (Print), 313.
 Galeado Galdo, 909.
 Gherghița, 40.
 Ghinea Tucalas, 59.
 Ghinea (Căpitan), 143.
 Gherlach Ștefan, 155.
 Ghenea (Negustor), 185.
 Gheorghe-Știrbu-Purcel (Lăutar), 197.
 Ghircă (Negustor), 916.
 Ghioca Cupeșul (Negustor), 919.
 Ghica Gh. I. (Vodă), 66, 72.
 Ghica Gr. (Vodă), 66, 74, 94, 124.
 Ghica (Doamna), 82.
 Giorma Ban (Căpitan), 48, 64.
 Gioan-Bey, 66.
 Girardin (de, ambasador), 148, 184, 191, 230.
 Gin-Ali (Vizir), 334.
 Glavacioc (Monastire), 18.
 Glogoveanu Nicolae (Sluger), 91.
 Glogoveanu Michail (Consilier imperial), 622.
 Glogoveanu Matheï (Consilier imperial), 622.
 Govora (Monastire), 18.
 Gorgan (Spătar), 47, 50.
 Gonzague, 401.
 Golescu Radu (Logofăt și Spătar), 182, 187, 418, 476, 477,

502, 508, 535, 536, 562, 572, 606.
 Goltz (Ambasador), 364.
 Gomolinsky Ion (Ambasador), 238.
 Godunov Boris (Țar), 273.
 Goni (hirurg), 313.
 Golovin (Ambasador), 313.
 Greceanu Anghel (Comis), 28.
 Greceanu Pavel, 28.
 Greceanu Pavel (Logofăt), 46, 154, 167.
 Greceanu Preda Floricoiul, 47, 723.
 Greceanu Radu (Logofăt), 182, 247, 723.
 Greceanu Șerban (Logofăt), 188, 206.
 Greceanu Barbu (Stolnic), 563, 585.
 Greceanu Drăghici, 64.
 Greceanu Ștefan, 97, 729.
 Grădișteanu Nica (Armaș), 138.
 Grădișteanu Bunea (Armaș), 222, 225.
 Grudjiensky, 278.
 Grothusen (Ambasador), 329, 359, 364.
 Gregoriu Cel mare (Sfântul), 647.
 Grama (Negustor), 918.
 Grillo Giovanni Augustino, 923.

H

Hagi Theodoride (Jurist), 994.
 Hangul (Serdar), 120.

Haisler (General), 187, 195, 227.
 Hațag (Căpitan), 213.

Habord (Ambasador), 237.
 Harcov, 321.
 Haller Iohan, 916.
 Hasan Paşa, 245.
 Harmenopulos (Jurist), 994.
 Herăscu Năsturel, 107.
 Heambsberg, 237.
 Herberstein (Comite), 302.
 Heladius, 384, 989.
 Hieronim, 647.
 Hotin, 128.
 Hohenzollern Carol I (Rege),
 180.
 Horvath, 262, 647.

Hoschtädt, 266.
 Holstein (Duce de), 364.
 Hoelbius Theodorus, 455.
 Holtz Andrea, 910.
 Horezu (Monastire), 223.
 Holemborg, 599.
 Hopp, 237.
 Houssey (Ambasador), 237.
 Husein-Kiupruly (Vizir), 258.
 Husein (Paşa, Leuđi-Oğlu), 130.
 Hrisoscoleu (Vătaf), 132.
 Hrisoscoleu Sultana, 173.
 Huler-Corald, 325.

Iacobi (Medic), 992.
 Iaroslav (Oraş), 310.
 Ibignacurt, 67.
 Ignatie (Episcop), 24.
 Ignatie (popă sêrb), 49.
 Ignatie (Mitropolit), 63.
 Iliăşi-Radu (Beizadea), 204.
 Ilinca Cantacuzino, 84, 118.
 Ión din Antiochia (Jurist), 994.
 Istodor (Căpitan), 223, 225.
 Isvoranu Preda (Postelnic), 529.

Isvoranu Cernica (Armaş), 191,
 193.
 Isvoranu Radu (Pitar), 222.
 Ismail-Effendi, 328.
 Istvan Lazăr, 129.
 Isaia, 146.
 Iusuf Paşa, 290.
 Ipomeneos (Doctor), 992.
 Ivanović, 313.
 Ivaşcu de la Gaia, 48.

Janczaranga, 278.
 Jipa (Negustor), 918.
 Jora Antioh, 305, 457.
 Jora Gh. 476.

Jörgher (Comite), 227.
 Jugurenî (Sat), 194.
 Justinian, 993.

Kadri-Paşa, 68.
 Kamenîţa, 127.
 Kalufziani, 278.
 Karoli (Comite), 561.
 Kara-Ibrahim-Paşa, 171.

Krasna-(Têrg), 278.
 Kertsch (Cetate), 238.
 Kiatub Selim, 228.
 Kioproglî Achmet-Paşa, 164.
 Köprüli-Paşa, 68.

Kohary, 144.
 Kostaki-Lupu, 312.
 Kölöseri Samoel, 354.
 Kostaki Gavriliță (Vornic), 312.
 Kozia (Monastire), 18.
 Krețulescu Dobromir (Ban), 292.
 Krețulescu Mathei (Șetrar), 503

Krețulescu Iordache, 269.
 Krețulescu Radu, 91, 119, 105,
 138.
 Krupiensky (Castelan de Caliș;
 Krupensky), 237.
 Kynsky (Comite), 209, 230,
 236.

L

Lazăr, 4.
 Lantier (Doctor), 992. .
 Lassenberg, 548.
 Leon Isaurianul, 993.
 Leurdeanu Eustatie (Paharnic),
 563.
 Leurdeanu Statie (Paharnic),
 427, 759.
 Leurdeanu Stroe (Vornic), 81,
 88, 91, 95, 101, 113, 115.
 Leon (Filosoful), 993.
 Leopold (Impărat), 184, 254,
 618.
 Lecinsky Stanislas, 267, 282.
 Lectodiar Elias, 309.
 Leon-Vodă, 12, 47.
 Lecca (Postelnic), 30.
 Lecca Mihai (Spătar), 46, 51, 54.
 Legrand Emil, 155.
 Lepanta (Oraș), 155.

Leclerc Jean, 184.
 Ligaridis Paisie, 985.
 Lipa (Cetate), 223.
 Loyola Ignatius, 432.
 Lombroso Cesar, 377.
 Loxandra (Scarlotos), 168.
 Ludovic XIV (Rege), 191, 219.
 Lugoș (Cetate), 223.
 Louis (De France), 389.
 Louvois, 389.
 Lubomirsky, 232.
 Lucavieki, 277.
 Luca (Vistier), 310.
 Luther, 340.
 Ludovic II (Rege), 8.
 Ludescu Stoica (Logofet), 177.
 Ludescu Constantin (Căpitan,
 131.
 Luzignan Ion (Rege), 153.

M

Macedon Comisul, 314.
 Maiota Gh., 384.
 Maintenon (M-me de), 390.
 Macarie, 866.
 Macedoneanul Meletie, 836, 998.
 Malaxus Manuel, 996.
 Manos Iacob, 989.
 Maiota Gh., 989.
 Mantuano Iosef, 561.
 Manuel (Negustor), 919.
 Marcianopol (Oraș), 155.

Marsigli (Comite), 146, 209.
 Mahomet IV (Sultan), 164.
 Mancini Olimpia, 258.
 Manorigarti, 271.
 Magne (General), 189.
 Macarie, 63, 207.
 Manu (Apostolu), 423, 503.
 Mahomet II (Sultan), 8, 16, 154.
 Mărgineni (Monăstire), 84.
 Mavrocordat Alexandru (Exa-

poriton), 166, 173, 221, 272, 236, 440.
 Mazarin, 258.
 Mavrocordat Ienache (Voevod), 547, 552, 600.
 Mavrocordat Nicolae (de la Chios), 169, 443, 445.
 Mavrocordat Pantaleon (Pante-
 ris, de la Chios), 169, 445.
 Mavrocordat Gheorghe (Prin-
 cipe), 170.
 Mavrocordat Nicolae (Voevod),
 173, 288, 423, 443, 445, 476,
 503.
 Mavrocordat Roxandra, 446.
 Memmo Andrea, 303.
 Mehedințeanu Tudosie (Spătar),
 47, 52, 54.
 Mehedințeanu Lupu (Căpitan),
 27, 38, 53.
 Mehemet-Pașa, 318.
 Mitrofan, 522.
 Mihnea III, 66.
 Milescu (Banu), 140.
 Miclescu Gavril (Logofăt), 458.

Milcoveanu Preda (Căpitan), 213,
 216.
 Mill (I. Stuart), 377.
 Mircea I Basarab, 4.
 Mislea (Monăstire), 18, 19.
 Michael Viteazul, 27, 56, 273.
 Michael Cămărașul, 27, 28.
 Migorodski (Polcovnic), 313.
 Moldoveanu (Vătaf), 81.
 Mohaci, 141.
 Moxalie (Călugăr), 837.
 Moscova, 276.
 Motraye (I.a.), 363.
 Montespan (M me de), 390.
 Mogâldea (Vornic), 26.
 Monferât (Marchiz de) 401.
 Murgu (Spătarul), 30.
 Mustafa II (Sultan), 222.
 Mustafa-Pașa, 227.
 Müfel (Căpitan), 561.
 Muradin, 566.
 Mustafa (Marele vizir), 265.
 Müllern, 286.
 Munich (General), 323.

N

Nami-Mohamet (Vizir), 258.
 Năsturel Herăscu (Spătar), 71.
 Napoleon I, 277.
 Narva, 276.
 Neunhardt Gh., 605.
 Neculcea Nicolae (Hatman), 304.
 Negru-Vodă (Cetatea), 154.
 Nevers (Duce), 5.
 Niș, 4.
 Nicopoli, 4.

Nifon (Patriarch), 17.
 Nicolae de la Sinope (popă), 217.
 Nicomedeia, 221.
 Nicodim (sfântul), 877.
 Noailles (Phillibert de), 5.
 Nottaras Chrisant (Patricul), 291.
 Nucetul, 19.
 Nușa (Armaș), 47.
 Numam-Pașa, 558.

O

Obedeanu Petre (Căpitan, Ser-
 dar, Clucer), 223, 225, 247,
 477, 502, 516, 527, 563,
 867.

Obedeanu Pêrvu (Serd.), 97, 98.
 Obedeanu Constantin (Consi-
 lier Imperial), 622, 867,
 890.

Obedeau Nicolae (Ban de Craiova), 508, 510, 513, 516.
 Obedeau Stanca, 669, 869.
 Obilești (Sat) 227.
 Odaia (Sat), 517.
 Ottobon, 900.
 Odreiu, 247.
 Odor (Căpitan), 69.
 O'Donnel (Comiteșă de), 151.
 Odivoceanul (Căpitan), 223.
 Oettingen (d', Ambasador), 255.

Ohrideanu Stefan (Călugăr), 836.
 Ochrida, 15.
 Oltenița,
 Olimpiada (Călugăriță), 360.
 Olănescu Drăghici, 603.
 Osman (Agă), 300.
 Öttl Antonie, 319, 548.
 Ottetteleşanu Ilie (Căpitan), 603, 612.
 Oradea-Mare, 204.

P

Paget (Lord), 230.
 Panaiotakis Nicusis, 12, 77, 120, 164.
 Partenie (Tarhata), 18.
 Patherisia (Monastire), 18,
 Paisie (Domnișorul), 40.
 Palade Ion (Spătar), 476.
 Palfi Ion (Ban), 504.
 Panonianul Daniil, 839.
 Pandeles (Doctor), 992.
 Paleologul, 154, 399.
 Paleologu Irina, 153.
 Paul St., 361.
 Pantaleon (Doctor), 391, 992.
 Pârșcoveanu Preda (Spătar), 183, 186.
 Pârșcoveanu Ștefan (Postelnic), 564, 585.
 Pârșcoveanu Ștefan (Consilier), 622.
 Passarovic, 598, 607.
 Papay, 500.
 Părăianu Stanciu (Postelnic), 43.
 Părăianu Danciu (Postelnic), 71.
 Parkany (Cetate), 145.
 Păușăscul (Clucer), 191.
 Petru cel Mare (Țar), 8.
 Petriș Ignatie, 983.
 Peloponesianul Maxim, 989.
 Petrasch (Baron), 604.

Petru-Schiopul (Vodă), 650.
 Pezzen (Ambasador), 816.
 Petriceico-Stefan (Vodă), 128, 129.
 Petro-Varadin, 497, 504.
 Pillarino Iacob (Doctor), 245, 989.
 Pivoda (Căpitan), 533.
 Popescu Radu (Logofăt, Vornic, Ban), 187, 523, 531, 541, 562, 585.
 Popescu Cârstea, 190.
 Popescu Chrisea (Spătar), 24, 43, 46, 51, 54, 91, 119, 143.
 Potlogi (Sat), 188.
 Porfirita Ienache, 211.
 Pottendorf (Oraș), 231.
 Poenaru Brădescu Barbul (Spătar), 42, 47, 54.
 Poenaru Vasile, 612.
 Porta Nicolaus (de), 612.
 Poniatowski (General), 296.
 Policala (Doctor), 298.
 Ponchartrin, 389.
 Pomponne (de), 389.
 Proroceanu Preda (Căpitan), 189, 210, 213.
 Prisiceanu Șerban (Clucer), 529.
 Preda Beca (ot Maia), 64.

Q

Quarrient (Ambasador), 218,
269, 330.

Querrini Giacomo, 126, 128.

R

Radu-Michnea (Vodă), 12, 26.
Radu Leon (Vodă), 12.
Radu IV cel Mare (Vodă), 16.
Racoți Gh. (Principe), 42, 68, 70.
Radu (Logofătul) ot Deasa,
43, 47.
Radu Iliăș (Vodă), 48.
Râncăciovl (Monastire), 18.
Racoți Ferent, 253, 263.
Rastadt, 258.
Rabutin (Diplomat), 240.
Rami Pașa, 245.
Racoviță Michail (Vodă), 249,
327, 343, 550.
Racoviță Dimitrie, 327.
Ramadan Const., 418, 458.
Rață Ioniță (Postelnic), 459.
Ramadan Dimitrachi, (Postel-
nic), 476.
Ramilles, 266.
Rahova, 5.
Rătescu Luca (Vistier), 228.

Reni (General), 313.
Renigher Simon, 68, 71, 79.
Reys-Eftendi, 230.
Reprin (General), 317.
Restis Pascuale, 915.
Regeb-Pașa, 558.
Rogojinski (Ambasador), 312.
Rothal (General), 85.
Roset Antonie (Vodă), 139.
Roset Lascarache, 139.
Rosetti Ienache (Agă), 503.
Rosetti Nicolae, 565.
Rostopcin (Mareșal), 277.
Ruste (Alăutarul), 908.
Rudolf (Impărat), 26.
Rusava (Orșova), 50.
Rudeanul Diicul (Clucer), 188,
225.
Rousseau, 327.
Rugină (Sluger), 458.
Ruset Vornicul, 459.
Ruset Iordache, 326.

S

Savin (Hatman), 53.
Savoia Eugenie (Principe), 318,
504, 516, 571, 623.
Sadeler (Gravor), 901.
Sardica (oraș), 647.
Sarandino, (Logofăt), 820.
Salankenen, 204.
Scoropadski Adam, 321.
Șeremetev (General), 305, 329.
Șefer, 313.
Seitulah-Aga, 310.

Sepianski (General), 526.
Serafim (Episcop), 89.
Secuianul Neagoe (Clucer), 91,
118.
Selim-Ghereț (Hanul), 183.
Serreyer, 231.
Sinapeos Panaghiot, 384.
Șisman (Țar), 4.
Șilic (Colonel), 187.
Sinavski Adam, 321.
Soranzo Giacomo, 273.

Soliman Aga, 56.
 Sofialeul Nicolae (Vistier), 70,
 82, 95, 105.
 Soisson (Duce de), 258.
 Strâmbeanu Constantin (consi-
 lier imperial), 612, 622.
 Sturdza (Vornic), 306.
 Sturdza Alex. (Vornic), 757.
 Sturdza Theodor (Spătar), 128.
 Steinvill (General de), 318,

408, 502, 526, 538, 546,
 561.
 Stirbey Const. (Banul), 347,
 405.
 Stirbey Ilie (Vistier), 562.
 Stirbu Purcel, 539.
 Stirbu Ioan Purcel, 539.
 Stridie (Leon-Vodă), 86.
 Staico (ot Berleşti, Armaş), 91.
 Stratmann Enric (Comite), 619.

T

Talaba (Baron), 292.
 Tamblac (Mitropolit), 4.
 Tâmpa (Lăutar), 909.
 Tânganul (Monastire), 19.
 Tătărani (Sat), 202.
 Talmann, 302, 318, 330.
 Taine, 327.
 Theofil (Mitropolit), 24, 55.
 Têrgovişte, 71.
 Teleky (General), 195.
 Trevoux (de la), 253.
 Teleky Iosef (Comte de), 606.
 Tismana, 18, 47.

Tiege (general de), 408, 423,
 502, 515.
 Tomşa Leon (Vodă), 40, 44.
 Torcy, 231, 257.
 Tore Mammuca (del), 141.
 Tököly Emerik (Comite de), 144.
 184, 211, 220, 253.
 Tohani (Sat), 184.
 Tolstoi (Comite de), 290.
 Toderaşcu (de la Galaţi), 226.
 Tomaides Ath, 383.
 Turin, 266.
 Ţuki Pulcheria, 445.

U

Ugolino (Comite), 366.
 Urechie Nestor (Vornic), 26,
 650.

Urtaşi (Sat), 314.
 Usson (d' de Bonnac, ambasa-
 dor), 372.

V

Vasile Lupu (Vodă), 273.
 Valarga Marioara, 898.
 Văcărescu Ienache (Căpitan,
 Agă) 216, 275.
 Văcărescu Ion, 230.
 Văcărescu Stefan (Ban), 869.

Vendome (Duce de), 258.
 Veseleile, 995.
 Verzarul Constantin (Paharnic),
 116.
 Veterani (General), 147, 223.
 Vergo (Paharnic), 183.

Versailles, 191, 253.
 Virmont (Comite), 591.
 Vimercati (Comite), 817.

Voltaire, 251.
 Volde Alois, 383.

W

Waldstein (Comite), 145.
 Wawrin (Jehan de), 879.
 Werdenburg, 619.
 Wolf, 154.

Wohner, 191.
 Wolfgang (Oettingen), 239.
 Wosnicszin, 241.

Z

Zante (Insula), 270.
 Zagarancea, 306.
 Zătreanu Preda (Vătaf), 225.
 228.
 Zătreanu Vlăduță, 612.
 Zernești, 194.

Zenta, 612.
 Zrigny Elena, 209.
 Zulficar-Effendi, 172, 230.
 Zonaras, 154.
 Zolomi (Graf), 42.

INDICELE POESIILOR POPULARE CITATE

	Pagina
Aga Bălăceanu și Constantin Brâncoveanu	197
Constantin Brâncoveanu	367
Serdarul Petre Obedeanu și Nicolae Mavrocordat-Vodă.	539
Versuri rupte din diferite bucăți pentru a arăta rima poesii populare	657—659
Versuri din cântecul crucei	659
Versuri din cântecul Ariciului	659—660
Variant din cântecul Moș-ajun	660
Variant din cântecul Sorcovei	660
Ghicitoarea (ceasornicul)	662
Variant din gluma Țiganului cu soacră-sa	662
Variante din doina Lena	633—664
Variant din doina Mehedințeanul	664
Variant din Hora Sultana	665
Variant din Hora Unirei țărilor surori	665—666

	<u>Pagina</u>
Variant din Colindul lui Hristos	666
Variant din Datina Siva	668
Variant din Datina Plugușorului	669
Variant din Datina Steaua	670
Variant din Datina Steaua cu Vicleim	672
Variant din orațiile de nuntă	673—674
Variant din cântecul Paparudei	675
Variant din cântecul Caloianului	676
Balada Soarele și Luna	678—681
Balada Miorița	681—683
Variant din Balada Radu Calomfirescu	683—684
Variante din Baladele lui Bujor și Jianul	685
Variant din cântecul Călușarului și al Ursului	885
Descântecul de Orbalț	856
Variante dintr'un cântec popular, despre mărirea case- lor din vechime	887—888
Variant din cântecul Doinei	908

BIBLIOGRAFIA AUTORILOR CONSULTAȚI

- Aaron F.** Idee repede de Istoria Prințipatului Țării-Românești, III Vol., București, 1836.
- Adamescu Gh.** Noțiunî de istoria limbii și literaturii Românești, ediț. II, I Vol., București, 1896.
- Anagnosti Michel.** La Valachie et la Moldavie, I Vol., Paris, 1837.
- Analele Academiei Române.** Seria II, Tom. VI, 1883—1884, Secțiunea II. București, 1885. Seria II. Tom. XII, 1898—1899, București, 1900. Seria II, Tom. XXI, 1899—1900.
- Alexandri V.** Poesii populare ale Românilor, I Vol., București, 1866.
- Alexandrescu Dim.** Explicațiune teoretică și practică a dreptului civil Român, consultat Vol. I, Iași, 1886.
- Archiva-Românească** (sub redacția lui M. Kogălniceanu), II Vol., Iași, 1841—45.
- Aricescu C. D.** Istoria revoluțiunei Române de la 1821, I Vol., Craiova, 1874.
- Bălcescu și Laurian.** Magazinul istoric pentru Dacia, V Vol., București, 1845—46 (Cronicele Țerei-Românești).
- Bălcescu.** Istoria Românilor sub Mihaî-Vodă Viteazul, I Vol. ediț. A. Odobescu, București, 1887.
- Barițiu Gh.** Catechismul Calvinesc, I Vol., Sibiu, 1879.
- Bauer (de).** Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, Frankfort, 1778, I Vol.
- Bethlen Joannis.** Historia rerum Transilvanicarum. Viena, 1782—83, II Vol.
- Bianu I** Psaltirea Scheiană, I Vol., București, 1880.
- Bianu și Hodoș Nerva.** Bibliografia Românească veche, Fascicula I, 1508—1690, București, 1898.
- Bibescu Gh.** Règne de Bibesco, Paris, 1893—94, II Vol.
- Biserica ortodoxă română,** București, 1874—1877.

- Blaremborg N.** Essai comparé sur les institutions, les lois et les mœurs de la Roumaine, I Vol. București, 1886.
- Boerescu C.** De l'amélioration de l'état des paysans Roumains, Paris, I Vol., 1861.
- Bolintineanu Dum.** Poesii, București, 1877, II Vol.
- Bolleac C.** Buciumul, București, 1862—64, Diar.
- Bolleac C.** Monăstirele Brâncovenești, București, 1863, I Vol.
- Bogdan I.** Cronice inedite atingătoare la Ist. Românilor, București, 1895, I Vol.
- Brezoeanu I.** Vechile instituțiuni ale României, I Vol., București, 1882.
- Cantemir Dem.** (Principe). Descrierea Moldovei (tipărită de Academia Română), I Vol., București, 1872.
- Cantemir Dem.** Istoria Imperiului Ottoman (tradus din nemțește de D-r Ion Hođoși), I Vol., București, 1876
- Cantemir Dem.** Evenimentele Cantacuzenilor și Brâncovenilor, publicațiunea G. Sion. București, 1878.
- Carra.** Histoire de la Moldavie et de la Valachie, I Vol., Iași, 1777.
- Carp Petre.** Macbeth. Traducere din Shakespear, I Vol., București, ediț. II, 1886.
- Caro E.** Le pessimisme, I Vol., Paris, 1889.
- Cipariu T.** Archivul de filologie și istorie, 1867—1872, Blasiu.
- Cipariu T.** Organul luminărei, 1847—1848, Blasiu.
- Cipariu T.** Elemente de poetică, 1862, I Vol., Blasiu.
- Cipariu T.** Principie de limbă și de scriptură, 1866, Blasiu, I Vol.
- Cipariu T.** Acte și fragmente latine românești, Blasiu, 1855, I Vol.
- Cipariu T.** Crestomație saă Analacte literare, I Vol. Blasiu, 1858.
- Conduratu Gr.** Relațiunile țerii-Românești și Moldovei cu Ungaria până la 1526, București, 1898
- Condica de venituri și cheltueli a Vistieriei.** Domnia lui Brâncoveanu (1694—1704), București, 1878.
- Coulanges F. de.** La cité antique, I Vol., Paris, 1895.
- Dapontes C.** Ephemerides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739) publiée, traduite et annotée par Emil Légrand, Paris, 1880, II Vol.
- Del Chiaro.** Historia delle moderne rivoluzioni della Valachia; Venezia, I Vol., 1718.
- Descartes.** Les passions de l'ame, 1884, Paris, I Vol.
- Densugianu N.** Revoluțiunea lui Horia, 1784—1785, București, 1884, I Vol.
- Densugianu Ar.** Istoria limbei și literaturii române, ediț. II, Iași, 1864, I Vol.
- Dissescu Constantin G.** Curs de Drept public român, III Vol., București, 1890—1892.

- Dissescu Constantin G.** Originele dreptului român, I Vol., București, 1899.
- Dissescu Constantin G.** De la puissance du mari sur la personne et les biens de la femme, Paris, I Vol., 1877.
- Dissescu Constantin G.** Psychologie de la Malediction et du Blasphême (Compte rendu accompagné d'un commentaire hermétique par Al. A. Sturdza), I Vol., Paris, 1899.
- Dogiel Matthias.** Codex diplomaticus Regni Poloniae, III Vol., Viena, 1758.
- Enghel I.** Geschichte des Moldau und Walachey, Halle, 1804, II Vol.
- Erbiceanu C.** Cronicariî Greci cari au scris despre Românî în epoca Fanarioșilor, I Vol., București, 1890.
- Erbiceanu C.** Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei, I Vol., București, 1888.
- Fejer G.** Codex Diplomaticus Hungarie, Buda, 1829, I Vol.
- Filipescu Constantin Căpitanul.** (Cronicarul Țerei-Românești din veacul al XVII-lea). Cronica sa o veđi în Vol. I și II Mag. ist.
- Filipide D.** Ιστορια της Ρουμανίας, II Vol. 1861.
- Foras** (Comte Amedée de). Notice historiques et genealogique sur les Princes Bassaraba de Brancovano, I Vol., Paris, 1889.
- Fotino D.** Istoria generală a Daciei, III Vol. Traducerea lui G. Sion, București, 1859.
- Gaster M.** Chrestomație Română, II Vol., București, 1891.
- Gaster M.** Literatura Populară, I Vol., București, 1882.
- Gebhardi L. A.** Geschichte des Reichs Hungarn (etc.), Leipzig, 1778—1782. IV Vol.
- Gilorteanu.** Lumina pentru toți, București, 1885—1887.
- Ghica I.** Convorbiri economice, III Vol., București, 1879.
- Gion (Ionescu).** Istoria Bucureștilor, I Vol., 1899.
- Gion (Ionescu).** Doftoricescul meșteșug în trecutul Țărilor-Române, I Vol., București.
- Gion (Ionescu).** Ludovic al XIV-lea și Constantin Brâncoveanu, I Vol., 1884.
- Greceanu Radu** (Marele logofet). Cronicarul veacului al XVII, veđi Cronica sa în Vol. II Mag. ist.
- Hammer.** Histoire de l'empire ottoman, traduit par Dochez, Paris, IV Vol., 1844.
- Hasdeu B. P.** Columna lui Traian, 1874—1883, București.
- Hasdeu B. P.** Archiva istorică, III Vol., 1865—67—69, București.
- Hasdeu B. P.** Cuvente den batrânî, III Vol., București, 1878.
- Hasdeu B. P.** Istoria Critică a Românilor, I Vol., București, 1873.

- Hasdeu B. P.** Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice, București, I Vol., 1892.
- Hasdeu B. P.** Etymologicum magnum Romaniae. IV Vol., București, 1886—1898.
- Heyd G.** Le Colonie commerciali degli Italiano în oriente nel medio evo Venezia, 1866—68, II Vol.
- Heyd G.** Histoire du commerce du Levant au moyen-âge; publié par Furcy-Raynaud, Leipzig. 1885—1886, II Vol.
- Hurmuzaki Eudoxiu (de).** Documente privitoare la Istoria Românilor Consultat: Supliment I, Vol. I, 1518—1780 Culegerea Al. Odobescu, Grig. Tocilescu, Vol. IV partea I și II, 1600—1650. Vol. V partea I și II, 1650—1699 Vol. VI, 1700—1750.
- Iarcu D.** Bibliografia Chronologică română sau Catalogul general de cărțile române 1550—1873, București, 1873, I Vol., ediția 2.
- Idieru.** Istoria artelor frumose, București, 1898, I Vol.
- Iorga N.** Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre, București, 1899, I Vol.
- Iorga N.** Cronicele Muntene veacul al XVII-lea, București, 1899, I Vol.
- Katona St.** Istoria critica regnum Hungariæ, Pesta, 1779—1817.
- Kogălniceanu M.** Cronicele României sau Leatopisețele Moldovei și Valachiei, ediț. II, București, 1872—1874. III Vol. (Cronicele lui *Miron Costin*, *Urechia*, *Neculcea* și *Amiras*).
- Kogălniceanu M.** Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens, Berlin, 1837, I Vol.
- Kogălniceanu M.** Acte relative la 2 Mai 1864, publicate de V. Kogălniceanu cu o precuvântare de D. A. Sturdza, București, 1894, I Vol.
- Kurtz.** Magazin für Geschichte, Literatur ... etc., Kronstadt, 1844, II Vol.
- Laurent F.** Principes de droit Civil, consultat, I Vol., Paris, 1893.
- Lecca O. G.** Familiile boarești Române, București I Vol., 1899.
- Léger L.** Histoire de l'Autriche-Hongrie, I Vol., Paris, 1889.
- Legrand E.** Bibliographie Hellénique XVIII-ème siècle, III Vol., Paris. 1894.
- Legrand E.** Généalogie des Maurocordato de Constantinople, I Vol., Paris, 1886.
- Legrand E.** Bibliothèque grecque vulgaire, Vol. al III-lea, Paris, 1881.
- Lombroso C.** L'homme de génie, traducerea lui Colonna d'Istria și Calderini, Paris, 1896.
- Lupașcu D.** Medicina babelor (Monografie publicată în Analele Academiei Române, seria II, Tomul al XII-lea, 1889—90, București, 1892.

- Marian Fl.** Nunta la Români, I Vol., București, 1890.
- Marian Fl.** Nașterea la Români, I Vol., București, 1892.
- Marian Fl.** Inmormintarea la Români, I Vol., București, 1892.
- Marian Fl.** Vrajă, Farmece și Desfaceri, I. Vol., București, 2893.
- Marian Fl.** Descânțete poporane române, I. Vol., 1886, Suceava.
- Melchisedek** (Episcop). Cronica Romanului (1392—1714), I Vol., București, 1874.
- Meichisedek** (Episcop). Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac (Mitropolit din veacul al XV-lea). Monografie publicată în Analele Academiei Române, seria II, Tom. VI, 1883—84, București, 1885.
- Melchisedek** (Episcop). Relațiuni istorice despre țările române din epoca de la finele veacului al XVI-lea și începutul celui al XVII-lea, I Vol., București, 1881.
- Miklosich Dr. Fr.** Rumünische Untersuchungen, I Vol., Viena, 1881.
- Miklosich Dr. Fr.** Beitrage zur Lautlehre der Rumünischen dialecte, I Vol., Viena, 1881.
- Miklosich Dr. F.** Acta Patriarchatus Constantinopolitani, 1315—1402, Vindobonae, 1860—1862, II Vol.
- Mitilineu M.** Tratatetele și Convențiunile Românilor, I Vol., București, 1874.
- Mommsen Th.** Histoire romaine traduite par C. A. Alexandre, consultat, Vol. II și III., Paris, 1863—1872.
- Montesquieu.** De l'esprit des lois, V Vol., Paris, 1816.
- Onciul D.** Originele Principatelor române, I Vol., București, 1897.
- Orășanu Ștefan.** Cronicarii Moldoveni din secolul al XVII-lea, I Vol., București, 1899.
- Papadopol Calimach.** Monografie despre persoana lui Alexandru Mavrocordat-exaporiton. Vezi în Analele Academiei române, seria II, Tom. VI, 1883—84, București, 1885.
- Paparrigopulos.** Histoire de la Civilisation Héliénique, Paris, 1878, I Vol.
- Pessiacov.** Sântul Dumitru Băneasa din Craiova, I Vol., 1881.
- Peyssonel** (de). Traité sur le commerce de la Mer Noire, III Vol., Paris, 1787.
- Picot E.** Coup d'œil sur l'histoire de la Typographie dans les pays roumain au XVI siècle, Paris, I Vol., 1895.
- Popp V.** Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până în vremurile noastre, Sibiu, I Vol., 1838.
- Pypin A. și Spasovič V.** Geschichte der slavischen Literatur... (etc.), Leipzig, II Vol., 1880—84.

- Raicewicz.** Bemerkungen über die Moldau und Wallachey... (etc.), Viena, I Vol., 1789.
- Rangabé-Rizo E.** Livre d'or de la noblesse phanariote en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie, Athènes, I Vol., 1892.
- Revista Română** 1861—1862, III Vol., Articole de Al. Odobescu, G. Crețeanu, Ștefan Greceanu și Berindeiș, București.
- Revista pentru istorie, arheologie și filologie** 1883—1885. Articole de Gr. G. Tocilescu.
- Revista Theologică** 1883—1887, Iași.
- Revista Jiul.** Articole de Al. Ștefulescu, Târgu-Jiū.
- Saint-Claer A. (de).** Le Danube. (Etude de droit international), thèse pour le doctorat, Paris, I Vol., 1895.
- Saint-Priest (de).** Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie et sur le commerce des Français dans le Levant, Paris, I Vol., 1877.
- Sbiera I.** Codicele Voronețean, Cernăuți, I Vol., 1885.
- Sbiera I.** Mișcări culturale și literare la Români din stânga Dunării (1504—1714), Cernăuți, I Vol., 1897.
- Șincal Gh.** Chronica Românilor, ediț. II, București, III Vol., 1886.
- Spontoni Ciru.** Historia della Transilvania, Venezia, I Vol., 1638.
- Sturdza Dum. A.** Uebersicht der Münzen un Medaillen des Fürstenthums Rumänien (Moldau und Walachei), Wien, I Vol., 1874.
- Ștefulescu Al.** Monăstirea Tismana, Târgu-Jiū, I Vol., 1896.
- Ștefulescu Al.** Incercări asupra istoriei Târgu-Jiului, București, I Vol., 1899.
- Ștefulescu Al.** Monografii în N-rele Revistei «Jiul».
- Ștefulescu Al.** Publicațiunile Muzeului Gorjului, Vol. I, Fascicola I, 1896.
- Strâmbeanu Th. (Serdar).** Radul-Leon-Vodă și Miniștrii săi Fanarioți. Tragedie națională, istorică, românească în 5 acte, Craiova, I Vol., 1856.
- Sulzer Fr. Jos.** Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist Walachey, Moldau und Bessarabiens... (etc.), Wien, III Vol., 1781—1782.
- Țamblac (Mitropolitul).** Monografie, Istoria sfântei Paraschiva. Vești în Revista pentru istorie, arheologie și filologie a D-lui Gr. G. Tocilescu.
- Teodorescu G. Dem.** Poesii populare române, București, 1885.
- Teodorescu G. Dem.** Istoria filosofiei antice, I Vol., București, 1893.
- Theiner Aug.** Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, Romæ, IV Vol., 1860—64.

- Theiner Aug.** Monumenta-Vetera-historica Ungariam sacram illustrantia, Romæ, II Vol. 1859.
- Thornton Th.** Etat actuel de la Turquie, Paris, II Vol., 1812.
- Tocilescu Gr. G.** Manual de istoria Românilor, I Vol., 1899.
- Tocilescu Gr. G.** Cercetări asupra popoarelor cari au locuit ținările Române de-a stânga Dunărei, mai înainte de conștista acestor țări de către Impăratul Traian, I Vol., București, 1880.
- Tocilescu Gr. G.** Articole în Revista pentru istorie și archeologie și în Columna lui Traian.
- Tocilescu Gh.** Étude historique et juridique sur l'Emphythéose en droit romain, en droit français et en droit roumain, I Vol., Paris, 1883.
- Tomasio Giorgio.** Delle guerre et rivolgimenti del regno d'Ungheria, e della Transilvania con successi d'altre parti. . . (etc). Venezia, 1621, I Vol.
- Tournefort Pitton (de).** Relation d'un voyage du Levant, Paris, 1717, II Vol.
- Tunusli (Frații).** Istoria țerei Românești (politică și geografie) traducerea lui G. Sion, I Vol., București, 1863.
- Ubicini (et Chopin).** Provinces Danubiennes et Roumaines, Paris, 1856, II Vol.
- Urechia V. A.** Istoria Românilor. Consultate, tomul I (1774—1786) și tomul II (1800—1821).
- Urechia V. A.** Istoria Scoalelor (1800—1814), III Vol., București, 1892.
- Urechia V. A.** Schițe de Istoria Literaturei române, I Vol., 1885, București.
- Uricarul.** Colecțiune de diferite acte care pot servi la Istoria Românilor, Iași, 22 Volume, 1852—1892.
- Vaillant I. A.** La Romanie, III vol., Paris, 1892.
- Vărnăv Constantin Dr.** Rudimentum Phisiographiæ Moldaviæ, Budă, 1836, I Vol.
- Voltaire.** Œvres complètes, Paris, 1843, consultat, II Vol.
- Voltaire.** Histoire de Charles XII, Paris, 1898, I Vol.
- Voltaire.** Histoire de l'empire de Russie sous Pierre le grand, I Vol., 1763, Paris.
- Voltaire.** Siècle de Louis XIV, I Vol., Paris.
- Vilkinsohn W.** Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie traduit de l'anglais par M***, 1821, Paris, I Vol.
- Xenopol Al.** Istoria Românilor, VI Vol, Iași, 1888—1893.

Zallony M. F. Essai sur les Fanariotes, Marseille, 1824, I Vol.
Zanne I. Proverbele Românilor, III Vol., 1895—1899.

Documente inedite de la Episcopia Curței de Argeș, din
colecțiunea Domnului Ștefan Grecianu, din ale părintelui meu,
etc. etc,

ERATA ET ADENDA

Cum este	Cum trebuie să fie	<u>Pagina</u>
pour se servir contr . . .	pour servir contre	9
so	son	10
1692	1699.	12
a ea	acea	13
Cantacuzeniî.	Cantacuzeniî.	14
mîntuitoriî.	mituitoriî	18
gone	goni	34
să eto	să o	36
armă	arme.	37
Asan.	Aslan (Nota 4)	43

(Chrisovul lui Radu-Vodă din 1464 vorbește numai de Danciu Zamonea strămoșul Pârâenilor și al Mileștilor.

Relațiunea pusă în aceeași notă despre biv-vel stolnicul Obedeanu pe de ântregul se rapoartă la porunca divanului Băniei Craiovei din 1750.

Cuvintele deci: *«în care cetim încă»* din nota 1 se referă la porunca celui divan cu data de 1750, 27 Mai, eară nu la Chrisovul din 1464 al Radului-Vodă, cea-ce ar fi fost imposibil, de oare-ce în 1464 nu trăea biv-vel stolnicul Obedeanu).

(Deci trebuie ca vorbele *«în care cetim încă»* să fie raportate la documentul din 1750, 27 Maiu. (Nota 1),

Din eroare de tipar însă s'a strecurat această greșală, ce am ținut a o îndrepta aci).

Cum este

Cum trebuie să fie

	Pagina
principe.	Principe 49
de.	di 49
principato.	Principato 49
fiu.	fin. 49
ostantante.	ostante 49
alla	dalla 49
.	sij statto 49
principe.	Principe 49
vol. V (Nota 1)	vol. IV (Nota 1) 60
p	pe 66
figliola	figliolo 67
Radulio.	Raduleo 67
vechio	vecchio 67
Kinan-pasa.	Kienan-Bassà. 67
principe.	Principe 71
Bailarino	Ballarino 79
Brăteșcani	Brătășeani 85
oate	toate. 86
dacă	dară 125
boeri	boerî. 126
Staiko.	Stoika. 127
Provincia	Provincia 128
arme.	armi 128
tributară	tributare 148
Shandughino	Spandughino (Nota 1) 154
Stanca	Elina. 158
și-a	și-a 159
imposibilă.	imposibil 163
Ca	Ce. 168
moartă	moară. 171
'oppression	l'oppression 175
juissent.	jouissent 175
Roumanie.	Romanie 175
Cantncuzino	Cantacuzino 182
Teleki.	Tekeli 197
credincioasa	credincios 206
nero	Neron 208
Musta II	Mustafa II 222
sac	sale 228
vasabi	vasali. 241
7232.	7212 (Nota 4) 247

Cum este

Cum trebuie să fie

Pagina

de spoetor	despoetor	248
încă		254
Histaria.	Historia (Nota 3).	255
stat	statu (Nota 3)	255
Valachio	Valachia (Nota 3).	255
dea	de a	276
aliquod.	aliquot	281
noliut	nolint.	281
le	la.	290
aedificavist	aedificavit.	297
n'ar	n'aũ	306
dibăcia	dibacia	313
e	el	321
veni	veniră	330
acestea	aceștia	332
prveliste	privești	339
lu	lui	352
altre	altri	381
dociente	dociento	381
principe.	Prencipe	381
Villagi	Villaggi	381
Mariae	Mamul	385
aoilo	aolio	393
βαλῆτερος υἱς	καλῆτερος τῆς	398
1475	1494.	400
srisese	scrisese.	418
rtă.	artă	435
la	le	450
tră.	trăi	453
θρόνον	θρόνον	454
lauc	lance	519
storisirei	istorisirei	534
una	uno	568, 570
concessia	concessa	570
tota	toto	627
Bogomilismul	Bogomilismul	699
Shakespeare	Shakespeare.	855
669.	869

TABLA DE MATERII

	Pagina
Prefața D-lui Gr. Tocilescu	I
Introducere	V

PARTEA I.

CAPITOLUL I.

Introducerea la capitol	I
Starea imperiului Otoman	2

CAPITOLUL II.

Despre cauzele saū evenimentele contribuitoare la înto- narea unui principe Fanariot în Țara-Românească	10
Iniriirea grecească în Țara-Românească, Perioada I-a (1393—1454). Comerțul și religiunea	14
Perioada II-a (1453—1716). Comerțul și religiunea	16
Revoluțiunile boerilor românî, contra elementului grecesc. Prima revoluțiune, (domnia lui Radu-Vodă Mihnea (1611—1616).	26
A doua revoluțiune boerească, de sub domnia lui Ale- xandru-Vodă Iliași (1616—1618).	31

	<u>Pagina</u>
A treia revoluțiune de sub domnia lui Alexandru-Vodă Coconul (1623—1627)	39
A patra revoluțiune boerească din timpul domniei lui Leon-Vodă Tomșa (1629—1633)	40
A cincea revoluțiune din timpurile domniei lui Mathei Basarab (1633—1654) și Constantin Șerban Basarab (1654—1658)	57
A șasea revoluțiune boerească, din timpul domniei lui Radu Leon-Vodă (1664—1669). Persecutările Cantacu- zenilor și antecesorii domniei lui Radu Leon-Vodă .	65
Din domnia lui Mihnea al III-lea, (1658—1659), cu în- ceputul părei aduse Cantacuzenilor de către Fa- narioșii.	66
Din domnia lui Gheorghe Ghica I (1659—1660) și pâ- rile aduse Cantacuzenilor, de către Fanarioși . . .	72
Din domnia lui Grigore Ghica (1660—1664), pârlile a- duse Cantacuzenilor de către Fanarioși și conruperea câtor-va boeri români	74
Din domnia lui Radu Leon Tomșa Voevod (1664— 1669) și pârlile aduse Cantacuzenilor (urmașii postel- nicului Constantin Cantacuzino)	86
Din domnia lui Antonie-Vodă de la Popești (1669— 1672), Cantacuzineștii răsbunași, și peirea Grecilor .	110
Din domnia a doua a lui Grigore Ghica (1672—1674). Noi lupte între partida Grecească și cea națională. Cantacuzenii din nou urmăriți	122
Triumful partidei naționale în cap cu Cantacuzenii, pei- rea partidei Grecești din vremurile lui Duca-Vodă (1674—1679) și Șerban-Vodă Cantacuzino (1679— 1688).	132

	<u>Pagina</u>
Din domnia lui Duca-Voevod	133
Din domnia lui Șerban Cantacuzino	141
Cantacuzenii	150

CAPITOLUL III.

Fanarioții. Instituirea dragomanatului la Constantinopol.	161
---	-----

CAPITOLUL IV.

Politica lui Brâncoveanu. Brâncoveanu partizan al Turcilor (1689—1691).	181
Brâncoveanu partizan al Nemților (1691—1693) . . .	204
Brâncoveanu prieten de odată și al Nemților și al Turcilor (1693—1698)	219
Pacea de la Carlowitz și Țara-Românească	229
Atitudinea lui Brâncoveanu față de răscoala lui Racofi din Transilvania (perioada 1699—1708). Preludiul morții	243
Politica lui Brâncoveanu cu Rușii (1709—1714), 4 Aprilie și rolul lui Carol al XII-lea, regele Suediei, refugiat în țările-române	272
Țilele de la 4 Aprilie și 15 August, anul 1714. Mazilierea și uciderea lui Brâncoveanu cu cei patru fii ai săi.	339
Portretul lui Constantin Brâncoveanu-Voevod. Fisic și caracter. Brâncoveanu politic (politician) și Brâncoveanu intim.	376
Originea Brâncovenilor	399

CAPITOLUL V

Ultimul domn pământean, Ștefan Cantacuzino (1714—1716), cu evenimentele acestor doi ani. Fanarioții intrigează la Poartă ca să capete domnia țerei-Românești.	405
Cuvânt final pentru domniile române și cuvânt introductiv la domniile fanariote	427

CAPITOLUL VI

Părerii istorice asupra întronărei Fanarioților în Țara-Românească. Neamul, antecedentele și domnia primului voevod fanariot în Țara-Românească (10 Februarie 1716 până la 14 Noembrie 1716). A șaptea revoluțiune boerească	439
Suveniruri din prima domnie a Moldovei a lui Nicolae Mavrocordat (1719—1711), spre lumină la Domnia Țerei-Românești	455
Suveniruri din a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat (1712—1716), spre lumină la domnia Țerei-Românești	466
Intronarea și domnia primului domn Fanariot, în Țara-Românească (10 Februarie 1716 până la 14 Noembrie 1716). A șaptea revoluțiune boerească.	475

CAPITOLUL VII

Starea culturală a Țerei-Românești, până la 1717, epoca națională, influențele străine și înriurirea grecească în toate ramurile activității sociale	625
<i>Epoca Națională.</i>	
Limba neamului românesc, derivarea, vorbirea, scrierea și vechiul alfabet.	632

	Pagina
<i>Literatura</i>	653
VIII. <i>Literatura poporandă nescrisă.</i>	654
Versuri poporane române	656
Literatura copilăriei	659
Literatura bărbăției	662
Literatura bătrâneței	676
<i>Literatura poporandă scrisă</i>	693
Literatura estetică	693
Literatura religioasă	695
Literatura etică	696
<i>Literatura Cultă.</i>	697
Bogomilismul	699
Terenul religios, <i>Producțiunile religioase și teologice</i>	701
Intorsuri biblice din testamentul nou	701
Intorsuri biblice din testamentul vechiu	703
Cărțile de învățătură religioasă, morală și privată	707
Rugăciunile și viețile sfinților	707
Scrieri apocrife	707
Scrieri liturgice	708
Scrieri dogmatice și didactice	708
Scrieri de drept canonic	711
Terenul lumesc. <i>Producțiunile științifice și beletristice</i>	712
<i>Literatura științifică.</i>	
Scrieri istorice.	
<i>Scrieri istorice de la descălecatul Țerei.</i>	
Cronica boerului Murgul.	
Viața lui Neagoe Basarab-Vodă.	717
IX. Viața lui Mihai-Viteazul scrisă de marele logofăt Tudosie	718
Cronica Cantacuzineană	719
Cronica lui Radu Greceanu, Marele logofăt, sau așa numita cronică Brâncovenească	722
O compilare de letopisește vechi de la 1215—1689, de Marele logofăt Radu Greceanu.	728
O cronologie a veleturilor de același autor	729
Genealogia neamurilor boeresti de același autor	730
Activitatea literară a fraților Greceni, scrierile religioase.	730

	<u>Pagina</u>
Cronica Bălenilor său a lui Constantin Căpitanul Filipescu	734
Memoriile Marelui logofăt Radu Popescu, cronică anonimă, cronică oficială	737—740
Schiță biografică a cronicarului Popescu	744
Cronica lui Nicolae Mavrocordat tot de logofătul Radu Popescu	747
Cronica Bălăcenească	750
Cronica de la Cluj	757
O cronică a istoriei Țerei-Românești. Cronica expediției Moreei de Const. Vătaful	759
 <i>Scrieri de istorie universală și particulară.</i>	
Cronica lui Moxa Mihail	762
Copia lui Ion Buburuzăi. Cronograful de la Buzău	764
Cronica lui Gh. Brancovici. Genealogia neamului Brâncoveanu	765
<i>Scrierile geografice</i>	766
<i>Scrierile juridice</i>	768
<i>Scrierile limbistice</i>	769
 X. Dicționarul slavo-român cu o gramatică slavo-română 1600—1630 (Manuscrisul Sturdzan)	
	770
Frântură de vocabulariu slavo-român Dicționar Valaho-Latin 1670	772
1) Vocabularul sloveno-român, 1693. 2) Vocabularul sloveno-român, 1659	773
 <i>Scrierile de natură filosofică și morală.</i>	
Invățăturile lui Neagoe-Vodă, către fiul său Teodose (1512—1521)	774
 <i>Scrierile de prevestire și călindăristică.</i>	
Natalițierul, Gromovnicul, Tremurariul	776—777
Calendarul Folet Novel al lui Ion Romanul	777
Diarul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu	782
 <i>Scrierile beletristice.</i>	 785
 <i>Legislațiunea</i>	
	786
Perioada I-a, (veacul al II-lea — veacul al XIII-lea)	789

	Pagina
Perioada II-a, (veacul al XIII-lea—veacul al XVIII-lea)	791
Obiceiul pământului, fondul dreptului	793
Dreptul cutumiar (sau nescris)	794
Dreptul civil	799
Condițiunea străinilor în Țara-Românească	811
Procedura	823
Legislațiunea scrisă	832
 XI. Dreptul canonic civil și penal	833
Pravila sfinților părinți 318	833
Pravila mică de la Govora, 1640	834
Pravila cea mare sau codicele lui M. V. Basarab, Têrgoviște, 1652	837
Capetele de poruncă, Têrgoviște, 1714	843
 <i>Medicina</i>	843
Medicina băbească	848
Medicina călugărească	857
 <i>Biserica</i>	862
Școala, Elocuința, Științele, Literale, Filosofia	871
 <i>Artele</i>	874
Architectura	876
Architectura mirenească	880
Architectura bisericească	893
Pictura	897
Sculptura	905
Musica și Danțul	906—910
 <i>Starea economică, politică, socială și financiară.</i>	
<i>Starea economică.</i>	910
Comerțul	912
Importul	920
Exportul	921
 <i>Starea politică socială și financiară.</i>	924
<i>Tipografiile</i> în veacul al XVI-lea	944
 XII. Veacul al XVII încoace	757

SECȚIUNEA I LA CAP. VII.

<i>Starea culturală a Țării-Românești până la 1717, datorită înriurii Grecești. Limba, literatura, legislațiunea, medicina, biserica, școala, elocuența, artele, științele, literale, filosofia, starea economică, politică, socială și financiară</i>	968
<i>Epilog</i>	997
Indicele documentelor	1101
Indicele numelor proprii	1035
Indicele poeziilor populare	1039
Bibliografia autorilor consultați	1041
Erata et adenda	1049
Tabla de materii	1053

THE BORROWER WILL BE CHARGED
AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT
RETURNED TO THE LIBRARY ON OR
BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE
NOTICES DOES NOT EXEMPT THE
BORROWER FROM OVERDUE FEES.

General Library

003434399

3 2044 084 684 125